



8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
36. KOLOKYUMU

“MEKÂNSAL
DEĞİŞİM DÖNÜŞÜM”

7-8-9 Kasım 2012
ANKARA



TMMOB Şehir Plancıları Odası

8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
36. KOLOKYUMU
“MEKÂNSAL DEĞİŞİM DÖNÜŞÜM”
Bildiriler Kitabı

İletişim:

TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi
Atatürk Bulvarı No: 219 K: 2 D: 7
Kavaklıdere - Ankara
Tel: 0312 417 87 70
Faks: 0312 417 90 55
e-posta: spo@spo.org.tr
www.spo.org.tr

Yayına Hazırlık

Gözde Güldal - M. Gürbüz Fehim

Grafik ve Baskıya Hazırlık

LEDA AJANS

M. Gürbüz Fehim

Baskı

Aydan Yayıncılık Sanayi ve Ticaret A.Ş.
Alinteri Bulvarı 3364. Sk. No: 4
Ostim - Ankara - 312 354 46 27

ISBN: 978-605-01-0524-7

Ankara, Ekim 2013

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARINI - 7 KASIM 2012

<i>Orhan SARIALTUN</i>	3
<i>Prof. Dr. Gediz URAK</i>	4
<i>Prof. Dr. Hüsnü CAN</i>	6
<i>Necati UYAR</i>	8
<i>Mehmet SOĞANCI</i>	11
<i>Prof. Dr. Süleyman BÜYÜKBERBER</i>	13
<i>İrfan UZUN</i>	14
Dünya Şehircilik Günü Bildirgesi	
<i>Hüseyin G. ÇANKAYA</i>	19
Doğumunun 100. Yılında Kemal Ahmet Aru'nun Şehirciliği	
<i>Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY</i>	25
<i>Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ</i>	31
<i>Prof. Dr. S. Güven BİLSEL</i>	34
<i>Yrd. Doç. Dr. Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU</i>	40

1. OTURUM - 7 KASIM 2012

Neoliberal Politikaların Mekânı Değiştirme, Dönüştürme

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ**

<i>Dünya Kenti Hipotezi İle Yeni Kentsel Politika Paradigması Üzerine Bir Değerlendirme</i> <i>Doç. Dr. Tayfun ÇINAR</i>	47
<i>Kentsel Dönüşümü Mekansal Bir Süreç Olarak Anlamak</i> <i>Esra Alkım KARAAĞAÇ</i>	57
<i>İstanbul'un Uluslararası Finans Merkezi Olma Stratejisi ve Yaratacağı Dönüşüm Etkisi</i> <i>Arş. Gör. Ayça ÇELİKBİLEK</i>	73
<i>Neoliberal Politikaların Etkisi Olarak Planlamada Esneklik Kavramı: Türkiye'de Kullanımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi</i> <i>Arş. Gör. Hatice Aysun ÖZKAN, Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK</i>	96

2. OTURUM - 7 KASIM 2012

Mevzuat Değişimleri Yoluyla Mekânsal Dönüşüm

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Ruşen KELEŞ**

<i>Kentsel Mekana Ait Yasal Düzenlemelerin Yeni Tanımı: Ayrıcalık ve İstisna</i> <i>Tayfun KAHRAMAN</i>	119
<i>Planlama ve İmar'a Ait Örgütlenme Yapısının Dönüşümü :</i> <i>Nafi'a Nezareti'nden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na</i> <i>Doç. Dr. Kübra C. ÇAMUR, Meryem KIRNIK</i>	143

Kentlerin Dönüşümünde Yasaların Araçsallaşan Rolü <i>Doç. Dr. Asuman TÜRKÜN</i>	183
“Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” un Getirdikleri <i>Mehmet ÇALDIRAN</i>	190

3A OTURUMU - 8 KASIM 2012

Batı Ülkelerinde Mekânsal Dönüşüm

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Melih ERSOY**

İşlevsel Değişimin Mekansal İzleri: Toronto “Distillery District” Tarihi Endüstri Bölgesi <i>Doç. Dr. Sülün Evinç TORLAK</i>	197
Perakende Sektöründeki Değişim ve Dönüşüm, Mekansal Etkileri ve Planlama <i>Arş. Gör. Ahmet Burak BÜYÜKCİVELEK</i>	208
Mevcut Mahallelerin Dönüşümünde Yerele Özgü Çevresel Değerleme Metotlarını Karşılaştırılması <i>Arş. Gör. Simge ÖZDAL OKTAY, Arş. Gör. Sinem ÖZDEDE</i>	217

3B OTURUMU - 8 KASIM 2012

“Dönüşümün Yeni Aktörleri”

Oturum Başkanı: **Yrd. Doç. Dr. Demet EROL**

Türkiyede Kentsel Dönüşüme İlişkin Alternatif Bir Model Önerisi: Çok Düzlemli Kentsel Dönüşüm <i>Yrd. Doç. Dr. Savaş Zafer ŞAHİN</i>	235
Kayseri’de Kentsel Dönüşüm ve Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine <i>Yrd. Doç. Dr. Füsun KOCATÜRK, Öğr. Gör. Dr. Neşe YILMAZ BAKIR,</i> <i>Arş. Gör. Umut DOĞAN</i>	254
Kentsel Mekânda Değişimi Yönlendiren Aktörler <i>Yrd. Doç. Dr. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE</i>	262

4A OTURUMU - 8 KASIM 2012

Türkiye’de Mekânsal Dönüşümün Özgün Nitelikleri ve Nedenleri

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Serap KAYASÜ**

Kentsel Dönüşümün Son 30 Yılı: Değişen Niteliklere Bağlı Bir Alt- Dönemleme Çalışması <i>Yrd. Doç. Dr. Tolga LEVENT</i>	293
Kentsel Planlama ve Kentsel Projeler İlişkisi Üzerine Değerlendirme <i>Öğr. Gör. Dr. Neşe Y. BAKIR, Arş. Gör. Umut DOĞAN</i>	303

Ankara İli, Altındağ İlçesi Gültepe Mahallesinde Dönüşüm Öyküleri <i>Arş. Gör. Yasin BEKTAŞ, Doç. Dr. Asuman TÜRKÜN</i>	314
Mekansal Dönüşümün Finansal Arka Planı <i>Ahmet Müfit BAYRAM</i>	345

4B OTURUMU - 8 KASIM 2012

Türkiye’de Mekânsal Dönüşümün Özgün Nitelikleri ve Nedenleri

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Sezai GÖKSU**

Kocaeli Yeni Kent Merkezi Kentsel Dönüşüm Projesi Yaklaşımı <i>Duygu ÖZTEKİN, Gökmen MENGÜÇ, Arzu YIĞİT, Özlem KUTLUATA, Tülay TEMELLİ, A. Serkan SİMAVLI, Oğuzhan POSTALCIOĞLU, Fatih ERDİL</i>	351
Yeşil Yerleşim Ölçütlerinin Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Değerlendirilmesi Açısından Anlamı <i>Müge YORGANCI</i>	366
Kentsel Dönüşümün/Değişimin Dinamikleri: Tarihi Süreçte İstanbul’un 1500 Yıllık Dönüşümü <i>Arş. Gör. Ahmet BAŞ</i>	385
Türkiye’de Kentsel Dönüşüm: Mekanın Neoliberal Kentleşme Politikaları ve Uygulama Araçları ile Yeniden Şekillendirilmesi <i>Doç. Dr. Özlem GÜZEY</i>	399

5A OTURUMU - 8 KASIM 2012

Mekânsal Dönüşüm ve Değişimin Sosyal ve Fiziki Sonuçları

Oturum Başkanı: **Öğr. Gör. Dr. Arzu TAYLAN**

İstanbul Sanayisinin Kocaeli İline Mekansal Yansıması <i>Öğr. Gör. Dr. Ayşegül KANBAK</i>	411
Kentsel Dönüşümünün Ürettiği Yeni Yaşamlar <i>Yrd. Doç. Dr. Ezgi HALİLOĞLU KAHRAMAN</i>	417
Antalya Kenti Kentleşme Sürecinde Yaşanan Değişim ve Dönüşümün Mekansal Yansımalarının İncelenmesi <i>Ebru MANAVOĞLU</i>	429

5B OTURUMU - 8 KASIM 2012

Mekânsal Dönüşüm ve Değişimin Sosyal ve Fiziki Sonuçları

Oturum Başkanı: **Yrd. Doç. Dr. Ceyhan YÜCEL**

Kent İçi Hareketlilik ve Kentlerin Sosyo-Mekânsal Değişimleri: 2000 Yılı İstanbul’unun Kent İçi Hareketliliği <i>Arş. Gör. Dr. Ebru KAMACI</i>	449
--	-----

Mekansal Kimliğin, Değişim Sürecindeki Yeri ve İstanbul Levent Bölgesi'nde Mekansal Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesine Yönelik Değişim – Dönüşüm Süreçlerinin Tanımlanması <i>Dr. Melih BİRİK</i>	468
İstanbul'da Kentsel Dönüşüm Pratiği İle Oluşan 'Yeni Kentsel Risk Faktörleri'nin Belirlenmesi <i>Miray ÖZKAN, Doç. Dr. Özlem ÖZÇEVİK</i>	500

7A OTURUMU - 9 KASIM 2012

Kentsel Ayrışma ve Kentsel Dönüşüm

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Erol DEMİR**

NeoLiberalizm, Mutenalaştırma ve Kentsel Muhalefet: Başarılı Bir Direniş Öyküsü Olarak Sulukule <i>Yrd. Doç. Dr. Evren TOK, Melis OĞUZ</i>	533
Eğlence Mekanları Arzındaki Değişim Üzerinden Kentsel Ayrışmanın Tarihini Okumak: Ankara Örneği <i>Arş. Gör. Demet ÖNDER</i>	551
Mekansal Dönüşümün Gecekondu ve Yeni Dönüşüm Alanlarında Yarattığı Sosyal Değişim Üzerine Bir İnceleme - Bomonti Örneği <i>Susan IRMAK, Yrd. Doç. Dr. Özhan ERTEKİN</i>	567

7B OTURUMU - 9 KASIM 2012

Kırsal Alanlarda Dönüşüm ve Değişim

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Semahat ÖZDEMİR**

Kırsal Soylulaştırma ve Turizmin Kırsal Yerleşimlere Etkileri: Adatepe ve Yeşilyurt Köyleri <i>Yrd. Doç. Dr. Arzu BAŞARAN UYSAL, Arş. Gör. İpek SAKARYA</i>	579
Saçaklanma Etkisiyle Kentsel Gelişme Baskısında Kalan Kırsal Yerleşimlerde Dönüşüm Süreci: Ankara Örneği <i>Öğr. Gör. Dr. Sevinç Bahar YENİGÜL, Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR</i>	598
Kapitalizmin Gölgesinde Kır-Kent Çelişkisi: Kırsal Dönüşüm ve Etkileri <i>Arş. Gör. Seçil Gül MEYDAN</i>	621

8A OTURUMU - 9 KASIM 2012

Kültürel ve Tarihi Çevrede Dönüşüm ve Değişim

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Gediz URAK**

Türk Hukuk Sisteminde Kentsel Sit Alanlarında Dönüşüm ve Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre Hakkı İlişkisi <i>Dr. Emine TOKSÖZ, Doç. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU</i>	637
--	-----

Ülkemizdeki Tarihi Kent Merkezlerinde Yaşanan Dönüşüm Sürecine Bir Örnek: Antalya Kaleiçi Kentsel Sit Alanı <i>Duygu ÖZTEKİN, Yrd. Doç. Dr. Oya AKIN</i>	664
İzmir – Karşıyaka Çarşısı’nda Geçmişten Günümüze Yaşamsal ve Mekansal Değişim <i>Prof. Dr. Eti AKYÜZ LEVİ, Begüm ERDOĞMUŞ</i>	680
Türkiye Tarihsel Kent Merkezlerinde "Toplumsal-Kültürel" Boyutlarıyla Bakmak <i>Yrd. Doç. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK</i>	712

8B OTURUMU - 9 KASIM 2012

Kamu Mal ve Hizmetlerinde Dönüşüm ve Değişim

Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Hülagü KAPLAN**

Kıyı Alanlarının (Waterfronts) Dönüşümü Üzerine Bir Sürdürülebilirlik Analizi: Haydarpaşa Örneği <i>Fatih KOCA, Doç. Dr. Ş. Şence TÜRK</i>	721
Rekreasyon Alanlarının Çevresel Performansını Arttırmak İçin Tasarım Ölçütleri: İzmir Kordon Çözümlemesi <i>Yasemin UZAKGÖREN</i>	739
Kamu Mallarının Dönüşümü: Tükenme <i>Dr. Ümit ÖZCAN</i>	744
Kamu Arsa ve Arazilerinin Özelleştirilmesi ve Özelleşmesi <i>Dr. Şirin Gülçen EREN</i>	754

9A OTURUMU - 9 KASIM 2012

Kentsel Dönüşüm ve Kentli Hakları

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Fatma ÜNSAL**

“Konut” için “Yuva”dan Olmak! Yıkım Tehdidi Altındaki Gecekondu Mahallelerinde Mahalle ve Mahallelilik Algısı: Sarıyer Derbent Mahallesi Örneği <i>Yrd. Doç. Dr. Hakan YÜCEL, Arş. Gör. Gizem AKSÜMER, Sidal ÇAKIR</i>	763
Kentsel Dönüşüm Projelerinde Sosyal Yapının Değerlendirilmesi: Dezavantajlı Grup Olan Engellilerin Yerinin İrdelenmesi <i>Doç. Dr. Hülagü KAPLAN, Arş. Gör. Dr. Hayri ULVİ</i>	779
Sosyal Sürdürülebilirlik Çerçevesinde Çanakkale, Fevzipaşa Roman Mahallesinde Bir Kentsel İyileştirme ve Ortaklık Modeli Önerisi <i>Arş. Gör. Gökçer OKUMUŞ</i>	783
Kent ve Hukuk <i>Selçuk KOZAĞAÇLI</i>	795

9B OTURUMU - 9 KASIM 2012

Doğal Çevrede Dönüşüm ve Değişim

Oturum Başkanı : **Doç. Dr. Nilgün GÖRER TAMER**

Bir Köylü Hareketi Olarak HES Mücadelesi <i>Yaşar AYDIN</i>	803
Neoliberal Politikalar Ekseninde Doğal Çevre Üzerinde Yaşanılan Mekansal Değişim ve Dönüşüm: Bursa “Yeşil Şehir” Örneği <i>Yusuf EKİCİ</i>	807
Neoliberal Politikaların Doğal Alanlarda Yarattığı Değişim ve Dönüşümler: İzmir- Efemçukuru Altın Madeni Örneği <i>Öğr. Gör. Dr. Levent ÜNVERDİ, Yrd. Doç. Dr. Neriman YÖRÜR, Yrd. Doç. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK</i>	825
Madencilik Sektörünün Etkisinde Kırsal Alanda Yaşanan Dönüşüm: Kolaylaştırıcı Yasal Düzenlemeler ve Uygulamalar “Samsun ve Trabzon Örneği” <i>Beydullah SULAK, Doç. Dr. Dilek BEYAZLI</i>	838

10. OTURUM - 9 KASIM 2012

Panel - Forum

Oturum Başkanı: **Necati UYAR**

Prof. Dr. Emel GÖKSU (DEÜ)	
Prof. Dr. Şule KARAASLAN (GÜ)	
Doç. Dr. Hatice KURTULUŞ (İstanbul Üniversitesi)	
Esra OĞUZ (TMMOB ŞPO YK Üyesi)	
Mustafa SÖNMEZ (Gazeteci)	

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Orhan SARIALTUN
TMMOB Şehir Plancıları Odası Ankara Şube Başkanı

Prof. Dr. Gediz URAK
Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı

Prof. Dr. Hüsnü CAN
Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanı

Necati UYAR
TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Başkanı

Mehmet SOĞANCI
TMMOB Başkanı

Prof. Dr. Süleyman BÜYÜKBERBER
Gazi Üniversitesi Rektörü

İrfan UZUN
Çevre Şehircilik Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
(Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Müsteşarı Ercan TIRAŞ yerine katıldı)

* *Metinler 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumu kapsamında 7 Kasım 2012 günü yapılan Açılış Oturumu'ndaki bant kayıtlarından üretilmiştir.*

ORHAN SARIALTUN- Sayın Müsteşar Yardımcım, Sayın Rektör ve Rektör Yardımcılarım, Danışmanlarımız, Sayın Dekan, Dekan Yardımcılarımız, Bölüm Başkanlarımız, Değerli Üyelerimiz, Meslektaşlarımız ve Değerli Öğrenciler; aylardır süren çalışmanın sonucunda bugün Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokiyumu'nun Gazi Üniversitesi ev sahipliğinde açılış günündeyiz. Sizlerin de bildiği gibi 100. doğum yılında andığımız Kemal Ahmet Aru Hocamız ve Mehmet Çubuk Hocamız 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü'nü ve bugün vesilesiyle düzenlenen kolokiyumu yıllarca sabırla ve ısrarla düzenlediler ve yaklaşık 20 yıla yakın bir süredir de onlardan bayrağı devralan odamız bugün Gazi Üniversitesi'nde olduğu gibi üniversitelerimizin ev sahipliğinde yıllardır bu kolokiyumu düzenlemektedir. Bugün de 36.sı için Gazi Üniversitesi'nde "*Mekansal Değişim&Dönüşüm*" konu başlığı altında sizlerle beraberiz. Aylardır bu kolokiyumun hazırlık çalışmalarında emeği geçen arkadaşlarımıza huzurlarınızda teşekkür etmek istiyorum. Ev sahipliğini yapan Gazi Üniversitemizin değerli Rektörü Prof. Dr. Sayın Süleyman Büyükberber'e, Rektör Yardımcılarımıza, Genel Sekreterimiz Yrd. Doç. Dr. Savaş Bayındır'a, ev sahipliğimizi yapan Fakültemiz Dekanı Prof. Dr. Hüsni Can'a, Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Başkanı Prof. Dr. Gediz Uruk'a ve onun şahsında emeği geçen bölümümüzün değerli öğretim üyelerine, öğrencilerine, Odamız Yönetim Kurulu Başkanı, Oda Başkanı Necati Uyar'a, Genel Sekreterimiz Hüseyin Gazi Çankaya'ya ve diğer Yönetim Kurulu üyelerine, Bilim Kurulu Üyelerine ve Yürütme Kurulu Üyelerine, odamızın emektar çalışanı Erdal Dönmez isminde Gazi Üniversitesinin çalışanlarına ve diğer oda çalışanlarına ve günler öncesinden diğer tüm üniversitelerden toplanıp gelip, gece yarısına kadar sizlere sunum yapmak için çalışan tüm öğrenci arkadaşlarımıza huzurlarınızda teşekkür ediyorum. Hepinizin emeğine, eline, bilgisine sağlık.

Mekansal değişim ve dönüşümü diğer tüm kentlerimizde de yoğunca yaşadığımız gibi Ankara'da da yaşıyoruz. Bugün burada bu bilim yuvasında bizlerle birlikte tüm öğretim üyelerimiz, öğrencilerimiz ve değerli meslektaşlarımızla birlikte tartışmaya geldiğiniz için hepimize hoş geldiniz diyorum, teşekkür ediyorum, sağ olun.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. GEDİZ URAK- Sayın Müsteşar Yardımcım, Sayın Rektörüm, sayın rektör yardımcılarım ve rektör danışmanlarım, Sayın Dekanım ve dekan yardımcılarım, sayın belediye başkan yardımcılarım, sayın oda başkanları, Sayın Genel Sekreter ve genel sekreter yardımcılarım, sayın davetli misafirlerimiz, hocalarım, öğrencilerim ve tüm katılımcılar; ev sahibi olmaktan gurur duyduğumuz üniversite 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumuna hoş geldiniz, şeref verdiniz.

Kolokyumumuzun gerçekleştirilmesinde emeği geçen değerli Şehir ve Bölge Planlama Odası ve Gazi Üniversitesi yönetimine, Kolokyum Düzenleme Komitesine, Bilim Kurulu üyelerine teşekkür ederim. 1982 yılında eğitime başlamış olan bölümümüzün bu yıl 30. kuruluş yılını kutlamaktayız. Bu önemli yılımızda 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumunun üniversitemiz ev sahipliğinde Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde gerçekleştiriliyor olması bölümümüz tarihinde unutulmayacak bir yere sahip olacaktır. Yaklaşık 6 ay önce başlanan kolokyum organizasyonunda her çevrenin kullanıcılarına ilişkin sembolik değeri olduğunu ve işte bu aidiyet duygusuyla Eskimo'nun Antarktika'daki evinde, bedevininse çölde olduğunu, fiziksel çevreyi dönüştürürken doğal çevrenin ve insanın anlamsal değerlerinin korunmasının ön planda tutulması gerektiğini, yaklaşık yarım asırdır üzerinde durulan ekolojik insan kavramıyla birlikte insanın organize ettiği çevresinden etkilenen bir varlık olarak ele alınmakta olduğunu, çevrenin farkındalık seviyesi altında işleminin sorunlar yarattığını, kendisiyle uyum sağlayan çevrenin farkına vardığında insanın ya çevresini kendine uydurarak değiştirdiğini ya da pasif bir kullanıcı olarak çevresine uyum sağlamaya zorlanarak psikolojik bozukluklar gösterdiği, yapma ve doğal çevrenin çoğunlukta olduğu gibi tasarımcı değil, kullanıcı psikolojisiyle uyumlu şekilde sürdürülmesinin amaçlanması gerektiğini tarihimizin somut ve soyut değerlerini bugün özgün bir şekilde görebiliyorsak bunun bizden önceki nesillerin sorumluluk duygusu içinde hareket etmiş olmalarından kaynaklandığını, bugünkü nesil olarak bayrağı gerektiği gibi taşıma, somut ve soyut değerlerimizi bizden sonraki nesillere özgün özellikleriyle iletme sorumluluğunda olduğumuzu, gelecek nesillerin doğal ve kültürel mirası oluşturan özgün kânitlere sahip olma, kendi kültürünü ve diğer kültürleri daha iyi anlama, doğayı ve kültürel mirası akılcı ve uygun bir şekilde kullanma hakkına sahip olduğunu daima aklımızda tutarak çalışmalarımızı yönlendirdik.

Yaklaşık 6 ay önce başladığımız -demiştim- bu toplantı hazırlıklarımızda sayısız toplantı, elektronik yazışma ve telefon görüşmesi yaptık. Sonuç olarak kolokyumumuzun da konusu olan kentsel değişim ve dönüşüm çalışmalarının yoğunlaştığı günümüzde konunun 3 gün boyunca geniş bir yelpazede ulusal ve uluslararası boyutlarıyla bilimsel bir ortamda tartışılacağı bir kolokyum programı hazırladık. Bilim dünyasına ve uygulamaya olumlu veriler sağlayacak kolokyumumuz Türkiye planlama okullarının geniş katılımıyla bilimsel bildirilerin sunulacağı 16 oturumda gerçekleştirilecektir. Oturumlar birinci gün akademi salonunda, ikinci ve üçüncü günler akademi ve yükseliş salonunda olmak üzere iki salonda gerçekleşecektir. Burada bir bu katın planı görünüyör yakın çevreyle bağlantılı olarak, bu dışarıda da asılı, bir de bizim elektronik internet sayfamızda da var, oradan görebilirsiniz bu-

lamadığınız bir yer olduğu zaman, bugün bu salonda açılış ve çerçeve konuşmalarının ve iki oturumun ardından saat 17.45'te öğrenci bitirme projesi yarışması ödül töreni gerçekleştirilecek ve hemen ardından kent planlama basın ödülleri verilecektir. Yine bugün saat 18.30'da fakültemizin zemin katında bulunan yükseliş salonunun fuayesinde kokteyl verilecek ve bununla eşzamanlı olarak akademi salonunun fuayesinde doğumunun 100. yılında Kemal Ahmet Aru'nun şehirciliği sergisi ve yükseliş salonunun fuayesinde öğrenci bitirme projesi yarışması sergisi açılışları yapılacaktır. 8 ve 9 Kasım günlerinde paralel iki oturum halinde devam edecek sunumların yanı sıra tüm planlama okulları öğrencilerinin katıldığı ve kolokyum öncesinden başlayan öğrenci Çalıştayıyla bağlantılı öğrenci paneli 8 Kasım Perşembe günü 15.30-17.30 saatleri arasında akademi salonunda, yani bu salonda gerçekleştirilecektir. Gazi Üniversitesi Şehir Bölge ve Planlama Bölümüm 30. kuruluş yılı anısına bizleri başarılarıyla onurlandıran, hizmeti vatana yayan mezunlarımızdan ilk mezunlarımıza bu önemli toplantı vesilesiyle 8 Kasım Salı günü saat 17.30'da akademi salonunda bir kutlama toplantısı yapılacaktır. 8 Kasım Perşembe akşamı saat 19.00'da Uluçanlar Cezaevi Müzesinde akşam yemeği verilecektir. Tüm katılımcıların davetli olduğu bu yemeğe ulaşım fakültemiz Celal Bayar Bulvarına çıkışın sağlandığı A kapısından -biraz önce gösterdiğim şemadan görebilirsiniz bu kapıyı- kalkacak üniversitemize ait otobüslerle sağlanacaktır. Kolokyumumuzun 9 Kasım Cuma günü 15.45-18.30 saatleri arasında akademi salonunda kolokyumumuz bir genel değerlendirme paneli, forumuyla sonuçlanacaktır.

Katılımcılar ve davetli misafirlerimiz için öğle yemeklerimiz fakültemizin 9. katında bulunan yemek salonunda verilecektir, diğer misafirlerimiz için zemin katta ve orta avluda arka bahçede bulunan kafeteryalarımız hizmet vermektedir. 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumunun bilim camiasına, vatanımıza ve milletimize faydalı bilgiler iletmeye umuduyla tüm etkinliklerde görüşmek üzere verimli bir üç gün dilerim. Teşekkür ederim.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Prof. Dr. HÜSNÜ CAN- Sayın Müsteşar Yardımcım, Sayın Rektörüm, rektör yardımcılarım, rektör danışmanlarım, sayın dekanlarım, odalarımızın değerli başkanları, belediyele-
rimizin değerli yöneticileri, değerli öğretim üyeleri, kurumlarımızın değerli mensupları,
sevgili öğrenciler, değerli katılımcılar ve basınıımızın saygıdeğer mensupları; Fakültemiz
ve Şehir Bölge Plancıları Odası Başkanlığıyla müştereken düzenlemiş olduğumuz Dünya
Şehircilik Günü 36. Kolokyumuna hoş geldiniz diyor, sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Değerli konuklar, kentsel dönüşüm bilindiği üzere literatürde küresel kentsel sistemi içeri-
sinde yeniden tanımlanan kentlerin fiziksel mekanda yeniden yapılandırılmasının bir ge-
rekliliği olarak tanımlanmaktadır. Küreselleşmiş ekonomide kentlerin rekabet edebilmesinin
tek yolu diğer kentler için rekabet avantajlarını koruyacak özel stratejiler geliştirebilmesi-
dir. Bu yeniden yapılanma içinde sermaye akımının hızlandırılması ve uluslararası serma-
yeye cazip yatırım ortamlarının yaratılması gerekmektedir.

Değerli misafirler, kentsel dönüşüm uygulamaları kentlerin eskimiş, köhnemiş veya köh-
nemeye yüz tutmuş alanlarının daha sağlıklı yaşanabilir alanlar haline getirilmesi, toplum
yararına düzenlenmesi veya olası bir afet sonrasında zarar görme riski olan alanların iyi-
leştirilmesi gibi nedenlerle gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla kentsel dönüşümü kent içinde
değer kaybeden, sağlıksız hale gelen ve hatta olumsuz koşullarla kentin tümünü tehdit eden
kent parçalarının ekonomik, toplumsal, fiziksel ve çevresel koşulların iyileştirilmesi için
geliştirilen strateji ve eylemleri bütün olarak görmek gerekir.

Değerli konuklar, böylece 1980’li yıllardan 2000’li yıllara kadarki dönemde kentlerin ani
büyümesi ve merkez dışına çıkmasıyla dönüşüm kent içi konut alanlarının yanı sıra sanayi,
merkez ve kıyı alanlarında da gözlenir hale gelmiştir. 2000’li yıllardan itibaren kentsel dö-
nüşüm faaliyetleri en net anlamıyla yasallaşmış, yasalarla tanımlı hale gelmiştir. Bu yakın
dönemin dönüşüm faaliyetlerinde devletin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı eliyle yönlendiri-
cilik rolünü üstlendiği, yerel yönetimin özel sektörlerle işbirliği arttığı ve dönüşümün bir
kentsel faaliyet olmaktan çıkaran bir strateji haline aldığı söylenebilir. Dolayısıyla dönüşü-
mün yerellikler üzerinden ve daha çok parçacı müdahalelerle tanımlandığı yeni dönemde
yerel yönetimlere ve son yasal düzenlemelerle TOKİ’ye büyük iş ve sorumluluk düşmek-
tedir. 2005’ten günümüze TOKİ’nin kentsel gelişmeyle ilgili yetki alanı konut sektörüyle
ilgili şirket kurmadan her türlü gelişme planı yapma ve gecekonduların dönüşümü
projelerine kredi olanağı sağlamaya kadar hızla genişletilmiştir. 2000 yılında çıkarılan 5609
sayılı Yasayla TOKİ artık gecekonduların rehabilitasyon, yıkım ve önleme planlarının sınırlarını
belirlemede yetkili tek kurum olmuştur.

Sayın misafirler, kentler elbette ki, zaman şartlarına uyum sağlamalı ve yenilenmelidir.
Ancak Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamaları genel olarak dönüşümü kentlerin küresel
düzemde yeniden yapılandırılmasında bir araç olarak sadece fiziksel boyutuyla ele almak-
tadır. Gecekondular ve çöküntü alanlarının dönüşümü, bu alanların sağlıksız yaşam koşulları
ve yüksek suç potansiyeliyle eşleştirilmesine dayandırılmaktadır. Böylece sağlıksız kentler
parçaları kentlerin yeniden yapılanması sürecinde başlıca odak noktalar olurken, gönüllü ya

da gönülsüz dışlanma kendiliğinden oluşmakta, soylulaşma dile getirilmekte, ancak beklenen sonuç olmamaktadır.

Değerli misafirler, bu olumsuzlukların geliştirilmesi temel alan kentsel dönüşümünün bütüncül bir yaklaşım ortaklık, katılım ve dönüşüm süreç tasarımıyla bir bütün olarak tanımlanması ve uygulanmasıdır. Kentsel dönüşüm kapsamlı ve alana özgü bir yaklaşımla mülkiyet ve aççeli konularını dikkate almalı ve ortaklıklarla yönetilmelidir. Bu nedenle dönüşüm meselesi de bütün planlama çalışmalarında olduğu gibi disiplinler arası bir çerçeveden değerlendirmek önemli görülmektedir.

Değerli konuklar, bu sene dönüşüm ana teması taşıyan Dünya Şehircilik Gününde temel gayelerinden birisi budur. Dönüşümü hem akademik çalışmalar, hem de uygulamalarıyla çok boyutlu değerlendirmek, farklı disiplinlerin ve dönüşümde farklı tarafların fikir ve deneyimlerine kulak vermek 2000'li yılların belki de en önemli tartışma konusunu tüm yönleriyle masaya yatırmaktır.

Değerli konuklar, bu nedenle tüm konuşmacıların ülkemize bu anlamda bu kolokyumda son derece bilimsel katkıları olacağından hiç şüphem yoktur. Şimdiden teşekkür eder, başarılar dilerim. 36. Dünya Şehircilik Kolokyumunun başarılı geçmesini ve hayırlara vesile olmasını diler, bu organizasyona katkılarını esirgemeyen rektörümüze, Şehir Plancıları Odası Başkanı ve Yönetim Kuruluna, belediye başkanlarımıza ve Mimarlık Fakültemizin akademik ve idari personeline teşekkür eder, sevgi ve saygılarımı sunarım.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

NECATİ UYAR- Merhabalar. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'mızın Değerli Müsteşar Yardımcısı, Gazi Üniversitemizin Değerli Rektörü, Fakültemizin Değerli Dekanı, değerli hocalarım, sevgili meslektaşlar, sevgili öğrenciler; hepinizi Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Şehir Plancıları Odası adına saygıyla selamlıyorum, Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği'nin Değerli Başkanı Sayın Mehmet Soğancı da aramızda, hoş geldiniz hepiniz.

1949 yılında Arjantin'de ortaya atılan bir düşünce Dünya Şehircilik Gününün kutlanması, o yıldan bu yana dünyada gelenekselleşen ve bugüne kadar kutlanması süren bir gün. Ülkemizde de bu yıl doğumunun 100. yılı nedeniyle saygıyla andığımız değerli hocamız Sayın Kemal Ahmet Aru'nun özel çabalarıyla 1977 yılından başlayarak da Türkiye'de kutlanmaya başlamıştı. Dünya Şehircilik Günü 1977'den bu yana Türkiye'de etkinliklerle kutlanıyor. Dünya Şehircilik Günü'nün bu yıl 36.sını gerçekleştiriyoruz. Tabii kolokyumun konusundan da anlaşıldığı üzere Türkiye'deki önemli gelişmelerin ve kentsel mekânda mesleğimizde önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemde bu kolokyumu gerçekleştiriyoruz. Mekânsal değişim ve dönüşüm konusunu da bu nedenle gündemi de yakalayacak bir konu olması nedeniyle tercih ettik bu yıl. Kemal Ahmet Aru'nun doğumunun 100. yılı olmasının yanı sıra bir başka önemli yıldönümüyle de çakışıyor, değerli bölüm başkanımız aktardı. Gazi Üniversitemiz Türkiye'de planlama eğitiminin başladığı ilkokullardan biri, 30. yılını doldurmuş durumda bu yıl 1982'de başlayan eğitim, böyle bir yıl çakışmasıyla birlikte 36. Kolokyumun Gazi Üniversitede yapılıyor olmasından dolayı son derece mutluyuz.

Bildiğiniz gibi bu yıl UNESCO tarafından da Kemal Ahmet Aru'yu anma yılı olarak kabul edilmiş olan bir yıl, bu nedenle dışarıda göreceksiniz, Türkiye'nin ilk şehircilerinden olan Kemal Ahmet Aru'nun şehirciliğe ilişkin bir sergiyi de kolokyumla eşzamanlı olarak burada düzenliyoruz. Şehir Plancıları Odası olarak da bu yılki etkinliği, kolokyumu Kemal Ahmet Aru'nun anısına düzenliyoruz. Tabii kolokyum bu yıl kentlerimizi ve meslek alanımızı yakından ilgilendiren önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemde gerçekleşiyor. Bildiğiniz gibi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde son yıllarda birbiri ardına çıkarılan yasalar, karar-nameler bir yandan planlamaya ilişkin kurumsal yapılanmada, diğer yandan kentleşmeyi ve planlamayı doğrudan ilgilendiren sistemde ve yetki paylaşımında önemli değişiklikler yarattı. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın oluşmasıyla birlikte her ne kadar birleşik yapıda çevrenin ikinci planda kalması olasılığına ilişkin endişeler kamuoyunda oluşsa da, geçmişte var olan üst ölçekli plan onama yetkisine sahip bakanlıkların birleşmesi ve üst ölçekli plan hazırlama ve onama yetkilerinin tek elde toplanması bu konudaki mesleki umutlarımızı artırdı. Ancak bakanlığın kuruluşu aşamasında çıkarılmış olan Kanun Hükmünde Kararnamelerde yer alan planlama sistemini alt üst eden bazı düzenlemeler mesleğimiz ve kentlerimiz adına bu umutlarımızı ne yazık ki, yoğun biçimde gölgeliyor.

Ülkemizde 500 kadar şehir plancısının bulunduğu yıllarda 1985 yılında çıkarılmış olan ülkenin o günkü gerçeklerine göre hazırlanmış olan ve yasalâşan İmar Kanunu ve planlama sistemi yasalâştığı dönemden bugüne kapsamlı bir değişiklik geçirmedir. Yetersizliğini yıllardır dile getirdiğimiz imar planlama sisteminin yerini alacak yeni ve çağdaş bir planlama

sistemi ne yazık ki, bugüne kadar kurgulanamadı. Diğer yandan eskiyen ve yeterli olmadığı sıkça dile getirilen mevcut planlama sistemimiz zaman içinde yapılan yetki ve müdahaleye yönelik düzenlemeler nedeniyle giderek daha da yozlaştı. Bu yozlaşma kentsel alandan kırsal alana tüm ülke mekanına yansıyan sonuçlar doğurdu. Doğrudan mesleğimizi de etkileyen bu yozlaşma meslek alanımızda da ciddi bir yaygınlaşma göstermeye başladı. Yozlaşmanın engellenmesinde bu konuda eğitim veren üniversitelerimize kuşkusuz büyük görev düşüyor. Ancak son yıllarda yeterli altyapıya ve donanımına sahip olmadığı halde açılan yeni bölümlerle birlikte ülkemizde lisans düzeyinde planlama eğitimi veren bölüm sayısı 16'ya yükseltildi. Bu yıl bölümlere kabul edilen öğrenci sayısı 845'e yükseldi. Bunun yanında gerek mekânsal ve donanım açısından ve gerekse öğretim kadrosu açısından aynı gelişmenin üniversitelerde yaşanmıyor olması bölüm giriş puanlarımızın 260'lara kadar düşmesi umutlarımızı daha da köreltti.

Geldiğimiz noktada, her yıl sayıları 500'e yaklaşan yeni meslektaşımız okulunu bitirerek meslek hayatına atılmakta, meslek alanımızda işsizlik giderek daha da büyük bir sorun haline gelmektedir. Özellikle yerel yönetimlerde ve diğer ilgili kamu kurumlarında yeterli kadronun açılmaması yeni mezunlarımızı serbest çalışmaya ya da meslek dışı çalışmaya zorluyor. Kamuda çalışmak isteyen meslektaşlarımızın oluşturduğu birikim giderek daha da büyüyor. Son kamu personeli seçme sınavında 3 000'i aşan sayıda şehir plancısının sınava girmiş olması bugün geldiğimiz durumun en somut göstergesi. Bu kapsamda mevcut mevzuatta gün geçirmeden değişiklik yapılarak özellikle yerel yönetimlerin plan yapma, plan onama ve uygulama yetkilerinin kullanımı kadrosunda bulunduracağı planlama kadrosuyla ilişkilendirilmeli, yeterli planlama kadrosuna sahip olmayan yerel yönetimlerin plan yapmasına, onamasına ve uygulamasına asla izin verilmemelidir.

Diğer yandan yerel yönetimlere ilişkin mevzuatımız da son yıllarda yapılan değişikliklerle daha da karmaşık bir hal almış durumda, içinden çıkılmaz bir noktaya sürükleniyor giderek yapılan değişikliklerle. Bugünlerde Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülmekte olan Büyükşehir Belediyesi Yasası değişiklikleriyle bu karmaşa daha da büyüyecek gibi görünüyor. Büyükşehir belediyelerinin sayısının artırılması ve sınırlarının il sınırlarına taşınması düşüncesi bir önceki pergel yasası olarak anılan düzenlemenin yarattığı karmaşayı ortadan kaldırmak, yaşanan sorunları gidermek amacıyla gündeme getirildi. Ancak mevcut haliyle yapılan düzenleme çözüm üretmekten daha çok yeni sorunların oluşmasına neden olacak. Bir önceki düzenlemede olduğu gibi yeterli tartışma ortamı yaratılmadan, konunun uzmanlarına kulak verilmeden yapılmış olan bu düzenlemenin olumsuz sonuçları da ne yazık ki, kısa süre içinde ortaya çıkacaktır. Bu düzenlemeyle belde belediyelerinin kapatılması, ülkemizdeki belediye sayısının yüzde 60 oranında azaltılması söz konusudur. Bu durum ülkemiz tarafından da imza altına alınmış olan yerel yönetimler özerklik şartına açıkça aykırıdır. Hizmetin yerinden verilmesini sağlayan bir bölümü cumhuriyetten de eski küçük belde belediyelerinin ayrımsız biçimde kapatılması yerleşme kültürümüzü derinden etkileyecek bir girişimdir.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Yıllardır başta Odamız ve üniversitelerimiz olmak üzere ilgili kesimler tarafından dile getirilen 1999 depremleri sonrasında daha da gündemde yer tutan afetlere karşı dirençli, sakinimi önceleyen bir planlama ve yapılaşma sisteminin yaşama geçirilememiş olması nedeniyle yaşanan her depremde ve yaşanan her selde kentlerimiz, kentlerimizin ortasında yurttaşlarımız yaşamlarını yitirmeye devam ediyor. Plan kararlarını yalnızca kâğıt üzerindeki tasarım olarak algılayan yaklaşımlar nedeniyle yerleşmeleri afetlerden koruma adına yapılmış olan sözde planlı yapılarda dahi çocuklarımız sel suyunda boğulmakta ve yaşamını bu çağda yitirebilmektedir. Afetlere karşı dirençli bir kentsel mekan arayışının yasal düzenleme açısından geldiği son nokta olan Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun tıpkı Belediye Kanunu 73. maddesinde düzenlenmiş olan kentsel dönüşüm konulu düzenleme gibi bu amaca hizmet etmekten oldukça uzaktır. Meslek alanımızda geçmişten günümüze kadar gelebilmiş çok sayıda yasayı yok sayan, korunması gerekli alanların üstündeki mevzuat zırhını tümüyle kaldıran bu düzenlemelerdeki yetkiler yanlış ellerde bir felakete neden olabilecek niteliktedir. Belediyeler tarafından uygulama aşamasına gelmiş olan kentsel dönüşüm projelerinin büyük bölümü ne yazık ki, gerçekten risk taşıyan yapıların yoğunlaştığı alanları değil, rantın yükseldiği tek katlı gecekondu alanlarını hedef seçmiştir. Gerçek amacı rantlara el koymak olan bu proje alanlarında en temel insan haklarından olan barınma hakkı ihlalleri kabul edilemez düzeye ulaşmıştır. Bir yandan riskli yapıların yıkılarak yenilenmesine ilişkin bir gündem varken, diğer yandan kararnameler ve yasalarla plansız, ruhsatsız ve denetimsiz yapılaşmanın giderek daha da kolaylaştırılıyor olması kabul edilemez bir çelişkidir. Bunun yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmekte olan Büyükşehir Belediyesi Kanunu değişikliği metninde yer alan ve köyden mahalleye dönüşen tüm yerleşmelerde var olan nasıl yapıldığı belirsiz tüm yapıların ruhsatlı sayılmasını öngören düzenlemeyle, tam anlamıyla imar affıdır ve asla kabul edilemez.

Ülkenin içinden geçtiği dönemin, böylesi koşulları altında kişisel ve kurumsal yoğunluklarına rağmen meslek alanımızdaki önemli konuları kapsamlı bir biçimde tartışma olanağını yaratacak olan Dünya Şehircilik Günü etkinliğini, ülkemizdeki Dünya Şehircilik Günü etkinliklerinin en önemlisi olan Kolokyumun, bu yıl 36.sını gerçekleştirdiğimiz Kolokyumun düzenlenmesinde harcadıkları yoğun çaba ve emekleri için başta Gazi Üniversitemize, Mimarlık Fakültemize, Şehir ve Bölge Planlama Bölümüne, değerli hocalarımıza, emek harcayan öğrenci meslektaşlarımıza, Odamızın yönetici ve çalışanlarına katılımınız ve etkinliğe güç vermenizden dolayı hepimize Odamız adına teşekkür ediyor, saygılar sunuyorum. İyi ki varsınız.

MEHMET SOĞANCI- Sayın Müsteşar Yardımcım, Sayın Rektörüm, Sayın Dekanım, Sayın Bölüm Başkanım, Türkiye'nin aydınlık yüzlü çok değerli bilim insanları, meslektaşlarım, örgütün çeşitli kademelerinde görev yapan mesai arkadaşlarım ve bu salonu dolduran genç plancı öğrenci arkadaşlarım; hepinizi Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği adına, Yönetim Kurulumuz adına sevgi, saygı ve dostlukla selamlıyorum. Burada aranızda olmaktan çok büyük bir onur duyduğumu da öncelikle ifade etmek istiyorum. Dünya Şehircilik Gününü de örgütüm adına kutluyorum.

Sevgili arkadaşlar, bugün sayıları 400.000'e ulaşan mühendisleri, mimarları, şehir plancılarını temsil eden birliğimiz mesleki, ekonomik ve sosyal, kültürel alanlarda ülkemizdeki mühendisleri, mimarları ve şehir plancılarını temsil etmektedir. Onların hak ve çıkarlarını halkımızın çıkarları temelinde korumak ve geliştirmek, mesleki, sosyal ve kültürel gelişmelerini sağlamak ve mesleki birikimlerini toplum yararına kullanmalarının zeminini yaratmakla yükümlüdür. Bu amaçla meslek alanlarıyla ilgili ülkedeki ve dünyadaki tüm gelişmelerin ve politikaların sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutlarını derinlemesine kavramak, yorumlamak, toplumu bilgilendirmek ve ayrıca uygulanmakta olan bu politikaların toplum yararına düzenlenmesi için öneriler geliştirmek ve bunların yaşama geçirilmesi için de mücadele etmek zorundadır. Bu yapılmakta olan kolokyumda işte bu anlayışlarımızın yaşama geçirilmesi olarak algılanmalıdır. 36'ncı defadır ısrarla bu işi yürüten odamızın sevgili yöneticilerine ve her sempozyumda bize destek veren çeşitli üniversitemize, bölümlerimize ve şimdi de bu kolokyumu birlikte organize eden Gazi Üniversitemize, Rektörlüğe, Dekanlığa ve bölüme örgütüm adına çok teşekkür ediyorum.

Sevgili arkadaşlar, bu kolokyum birkaç açıdan önemlidir. Bunlardan bir tanesi 36'ncı defadır yapılıyor olmasıdır. Yani bir ülkede bir meslek örgütünün 36'ncı defadır ısrarla ülkenin çok önemli bir alanı için, şehircilik için tartışma ortamı yaratması önemlidir. İkincisi, ülkenin çeşitli üniversitelerindeki planlama bölümlerinden ve belki de homojen olmayan bir eğitim sisteminden buraya gelen genç arkadaşlarımın bu mesleğin temel perspektiflerini, temel teorilerini burada yoğun bir şekilde alıyor olması da bu kolokyumun önemli yanlarından biridir. Türkiye'de hemen her iki senede bir yapılan etkinliklerle gerek bilim insanları, gerek yerel, merkezi idarenin çok değerli temsilcileri ve gerekse de 50 yıllık birikimi olan bir meslek örgütünün görüşlerinin tartışılıp değerlendirilmesi açısından da Şehircilik Kolokyumumuz çok önemlidir. Bu kolokyum bir açıdan daha önemlidir, biliyorsunuz az önce Sayın Rektör de söz etmişti, 1980'li yıllardan sonraki dünyada uygulanan neoliberal iktisat sisteminin arka planını oluşturan, bu iktisat sisteminin olumlu-olumsuz bütün yanlarını yansıtan en önemli alan, ülkemizin kentleridir. Kolokyum, son birkaç yılda kente ve kent yaşamına dair yapılmakta olan yasal düzenlemelerin de tartışılmasına aracı olacaktır. Gerek afet riski altındaki bölgelerin değişimi hakkındaki yasanın bugün uygulanma yöntem, biçim, eksiklik, yanlışlık ya da doğruları, gerekse de hemen çıkarılmakta olan ve kentli yaşamını çok yakından ilgilendirecek olan Büyükşehir Belediye Yasası'nın da bu kolokyumda detaylıca değerlendirilecek olması kolokyumun önemini arttırmaktadır. Diliyorum buradaki görüşler Meclis'te şu anda görüşülmekte olan yasaya ilişkin tartışmalara da ışık tutsun.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Birliğimiz ve bağlı odalarımızın mekansal dönüşüm ve değişimin insana saygılı, tüm toplum kesimlerini bir arada yaşamaya teşvik eden bir yaklaşımla yapılması gerekliliğini, doğal varlıkların ve kültürel mirasın korunduğu insanca yaşanabilir kentler istediğimizi, barınma hakkının en doğal bir insan hakkı olduğunu, evrensel düşünceye, bilime ve hukuka dayanan fikirlerimizle söylemeye devam edeceğini de burada huzurlarınızda bir kere daha tekrar etmek istedim. Etkinliğimizin başarılı geçmesini diliyorum, emeği geçen bütün arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. SÜLEYMAN BÜYÜKBERBER- Sevgili öğrenciler, Kıymetli Müsteşarım, oda başkanlarım, değerli hocalarım, tüm katılımcılar; öncelikle 36. Dünya Şehircilik Kolokiyumunun Gazi Üniversitesinde yapılmasından büyük bir kıvanç ve mutluluk duyuyoruz. Bunun bizim kendi üniversitemizin Şehir ve Planlama Bölümünün 30. yılına tevafuk etmesi de bizi ayrıca hakikaten mutlu etmiştir. Tabii bizim teknik veya uzun uzun politik konuşmalar yapacak konumuz yok, bizler akademik kişilikleriz. Üniversitelerimiz olaylara daha çok akademik yönden bakmak zorunda, ancak benim şahsi kanaatim bir olayın olgunlaşması için her kesimin görüşünün çok iyi ve net dinlenilmesi gerektiğine inanıyorum.

Kentsel dönüşümü hakikaten çok önemli buluyorum, çünkü bizler bu mekan içerisinde yaşıyoruz. Mimarlarımız bizim şehirlerimizi güzelleştiriyor, hayatımızı kolaylaştırıyor. Ben de bir hekim olarak insanların hayatını daha yaşanılır kılmaya çalışan bir akademisyenim netice olarak. Üniversiteler son yıllarda bilindiği üzere gündemi yakalayamaz hale geldiler. Özellikle son 10-15 yıldır gerek özel sektör, gerekse devlet üniversiteden daha hızlı ve daha önde gidiyor. Bizim Gazi Üniversitesi olarak çabamız akademik manada hakikaten gündemi belirleyen, gündeme yön veren gelişmeleri bizzat üniversitelerin yönlendirdiği bir Türkiye özlüyoruz. Gazi Üniversitesinde bununla ilgili ciddi çalışmalarımız var, gerek sanayi işbirliği, gerek devletle, kurumlarla yakın işbirliği çok önemli. Biz kolokiyum programını Hüsnü Hocam bana getirdiğinde incelediğimde birçok kurumla işbirliği yapıldığını ve çok önemli konuların konuşulduğunu gördüm. Hakikaten buradan çıkacak sonuçlar elle tutulur objektif, rasyonel sonuçlar mutlaka sistemi etkileyecektir diye düşünüyorum. Kimse buradan çıkacak sonuçlara arkasını dönemez. Bu tip organizasyonlara, bu tip bilimsel buluşmalara Gazi Üniversitesi inşallah gelecekte çok daha ciddi ev sahipliği yapacak. Bu yıl ciddi maddi imkânsızlıklarımız nedeniyle fazla bir şey yaptığımızı söyleyemeyiz. Gediz Hocam ve Hüsnü Hocam kendi çabalarıyla didinerek bunu bu hale getirdiler, tabii odaların, belediyelerin katkısı yadsınmaz. İnşallah gelecekte bunu daha iyi hale getireceğiz. Ben bu vesileyle Gazi Üniversitesine gelip katıldığınız için tüm katılımcılara, sevgili öğrencilerimize teşekkürlerimi, saygılarımı ve sevgilerimi sunuyorum.

AÇILIŞ KONUŞMALARI

İRFAN UZUN- Herkese hayırlı sabahlar. Sayın Rektörüm, kamu kurum ve kuruluşlarının birbirinden değerli temsilcileri, akademisyenler, sivil toplum kuruluşlarının kıymetli temsilcileri, hanımefendiler, beyefendiler, sevgili öğrenciler; hepinizi saygıyla selamlıyorum. TMMOB Şehir Plancıları Odası ve Gazi Üniversitemizin ortaklaşa düzenlemiş olduğu Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumunda “mekansal değişim ve dönüşüm” temasının seçilmesinden dolayı Bakanlığım adına teşekkür ediyorum.

644 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnameyle mekansal planlama sisteminin yeni ve etkin hale getirilmesi amacıyla kurulan Bakanlığımız kentsel değişim ve dönüşümün de öncü kurumudur. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı başta mekansal stratejik planları olmak üzere çevre dostu, enerji verimli, iklim duyarlı, güvenli, nitelikli sürdürülebilir yaşam alanlarının meydana getirilmesine kentsel ve kırsal yerleşmeyle yapılaşmalara dair politikalar oluşturmak, uygulamasını izlemek ve rehberlik etmek üzere görevlendirilmiştir. Ayrıca bakanlığımız çevre ve imara ilişkin mevzuatı hazırlamakla da görevlidir. Düsturumuz sağlıklı bir çevre ve imar düzeni kurmaktır. Şehirlerimizin yatırım ortamının iyileştirilmesine katkıda bulunmak, ihtisaslaşmış kentler ve yeni yerleşim alanları oluşturmak, göçü kontrol altında tutmak, planlı gelişmeyi sağlamak, yaşam kalitesini yükseltmek, yaşanabilir çevre ve marka kentler oluşturmak geleceğe hazırlıklı bir Türkiye temel hedeflerimizdir.

Saygıdeğer katılımcılar, ülkemizde çarpık yapılaşma ve düzensiz yerleşmelerde planlı, sağlıklı ve güvenli yerleşmelere geçişin bir aracı olan kentsel dönüşüm ihtiyacı önem ve aciliyet arz etmektedir. Devletimizin temel politikasının gereği olarak diyoruz ki, zaman afetler sonrası yara sarma değil, afet öncesi gerekli tedbirleri alarak zarar azaltma zamanıdır. Bu sorundan hareketle bakanlığımızda hazırlanan 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanunla riskli yapıların tespiti, yıkımı ve yerlerine sağlıklı, güvenli ve planlı yaşam alanlarının oluşturulması amaçlanmaktadır. Bu nedenle kentsel dönüşüm seferberliğinde birlik ve beraberlik zamanıdır.

Değerli katılımcılar, imar planlama çalışmalarını hızlı, etkin ve verimli hale getiriyoruz. Yapılan bu çalışmalarla temel hedefimiz ülke olarak mekansal, ekonomik ve toplumsal kollarında kat edilen mesafeyle örnek bir modeli gerçekleştirmektir. İmar ve şehircilik mevzuatının gözden geçirilmesine dair çalışmalarımız da devam etmektedir. Yapı ruhsatı süreci kısaltılmıştır ve yapı ruhsatı almak kolaylaştırılmıştır. Daha da kolaylaştırmak için çalışmalarımız devam etmektedir. Ayrıca Bakanlığımızda coğrafi bilginin ulusal düzeyde sunumunu ve paylaşımını sağlamak amacıyla Türkiye ulusal coğrafi bilgi sisteminin oluşturulması çalışmaları yürütülmekte olup, yapılacak tüm çalışmalara ve haliyle planlara etkisi büyük olacaktır. Böylece e-devlet uygulamalarının mekansal bileşeni de tamamlanmış olacaktır.

Sayın katılımcılar, mekansal strateji planları; bölgenin, kentsel bölgenin ve kentlerimizin potansiyelleri kullanılarak rekabetçi koşullarla donatılması, sektörel karar ve yatırımların yer seçimi ve kaynak kullanımıyla ilgili yol gösterici olunması ve sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanmasına yönelik ilke, strateji ve eylemleri ortaya koyan ve bunların uygulama

esaslarını belirleyen çerçeve referans belgeler olmalıdır. Bu planların Bakanlığımızın koordinasyonunda başta Kalkınma Bakanlığı olmak üzere ilgili tüm kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, yerel yönetimler, meslek örgütleri, sivil toplum kuruluşları ve özel sektör temsilcilerinin bilfiil katılımıyla hazırlanması öngörülmektedir. Yani bir başka deyişle katılımcı bir anlayışla bu planları yapmak istiyoruz.

Saygıdeğer katılımcılar, bu planlar vasıtasıyla;

Kalkınma politikalarına uygun ulusal ve bölgesel nitelikli mekansal gelişme stratejileri hazırlanarak plan bütünlüğü sağlanacak,

Cazibe merkezlerine ticaret ve sanayi için önem arz eden alanlara, gelişmekte olan kırsal yerleşim yerlerine, turizm yörelerine, koruma alanlarına planlamada öncelik verilecek,

Hazırlanacak mekansal strateji planlarıyla ülkemizin yeraltı ve yerüstü kaynaklarının potansiyelleri tespit edilecek ve geliştirilecek,

Sağlıklı, güvenli ve sürdürülebilir yerleşmeyi sağlamaya yönelik çalışmalar yapılarak, kentlerimizin gelişmesi sağlanacak,

Mekan kalitesi arttırılacak ve refah seviyesi yükseltilecek,

Koruma ve kullanma dengesi gözetilerek, sektörel karar ve yatırımların yer seçimi ve kaynak kullanımıyla ilgili koordinasyon sağlanacak ve çözüm yolları üretilecektir.

Muhterem katılımcılar, bu kapsamda üniversitelerdeki akademik birikimi ülke planlamasında değerlendirmek üzere Türkiye Şehircilik Atölyesinin kurulmakta olduğunu da belirtmek isterim. Bakanlığımız bu alanda üniversitelerdeki değerli uzmanları kamuoyuyla bir araya getirerek, Türkiye planlama pratiğinde bir ilki gerçekleştirecektir. Aynı zamanda bu atölye öğrencilerimiz için de ikinci bir okul ve pratik yapma imkânı sağlanacaktır.

Değerli katılımcılar, çevre düzeni planlarında ülke topraklarının yüzde 97 seviyesine ulaşılmıştır. Bu planların yapımı aşamasında coğrafi bilgi sistemleri kullanılarak sorgulanabilir, denetlenebilir ve güncellenebilir veri tabanı oluşturulmuştur. 2023 vizyonu doğrultusunda yeni yatırımlar ve kalkınma politikaları dikkate alınarak sektörel planlar, il çevre düzeni planları ve bölge bazında yapılan çevre düzeni planlarındaki arazi kullanım kararlarında birlikteliğin ve devamlılığın sağlanmasına yönelik bakanlığımız tarafından başlatılacak olan revizyon çalışmalarının da aynı anlayışla katılımcı bir süreçte yapılmasını amaçlıyoruz.

Saygıdeğer katılımcılar, sevgili öğrenciler, ülkemizdeki kıyı planlama ve uygulama çalışmalarına yeni bir yaklaşım getirilmesi, noktasal kararlar yerine üst ölçekten bakarak bütünsel kararlar üretilmesi, fiziksel planlamaya planın uygulaması sürecini ve yönetim boyutunu da dahil ederek stratejik düzeyde kararlar üretilmesi ve kıyının koruma-kullanma dengesi gözetilerek, kullanımının sağlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda merkezi ve yerel idarelerle kıyıda faaliyet gösteren sektörler arası uyum ve eş-

AÇILIŞ KONUŞMALARI

güdüme yönelik planlama anlayışının geliştirilmesi, doğal ve kültürel kaynakların duyarlı ekosistemlerinin korunması, kıyıya erişilebilirlik, kıyılardan yararlanma konusunda eşitlikçi ilke ve esasların geliştirilmesi, kıyıların koruma-kullanım dengesi için prensip ve standartların belirlenmesi, kıyıları konusunda kamuoyu farkındalığının ve halkın bilinç düzeyinin artırılması çalışmalarına hız verilmiştir. Ayrıca kıyı kenar çizgisinin ülke koordinat sistemine dönüştürülmesi çalışmaları bugün itibarıyla yüzde 88 oranında tamamlanmış olup, tamamlanmasına yönelik çalışmalarımız hızla devam etmektedir.

Sağlıklı, dengeli ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama ve gelecek nesillere daha iyi bir ülke bırakma hedefimizdir. Yatırımların çevre dostu, iklim duyarlı, güvenli yapılmasını sağlamak amacıyla çevresel etki değerlendirmeleri ve faaliyetlerinin denetlenmesi amacıyla çalışmalarımız sürmektedir. Diğer yandan çevrenin yönetimi konusunda yerel yönetimlere maddi ve teknik destek sağlanmaktadır.

Değerli katılımcılar, “*mekansal değişim ve dönüşüm*” temalı Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumu çalışmalarına katkı sağlayan tüm katılımcılara şükranlarımı sunar, kolokyumun ülkemize ve milletimize hayırlı sonuçlar getirmesine inancımı tazeler ve hepinize teşekkür eder, hayırlı günler dilerim.

TMMOB ŞEHİR PLANCILARI ODASI
8 KASIM DÜNYA ŞEHİRCİLİK GÜNÜ
36. KOLOKYUMU
BİLDİRGESİ

Hüseyin ÇANKAYA
TMMOB Şehir Plancıları Odası Genel Sekreteri

HÜSEYİN ÇANKAYA- Sayın konuklar, değerli meslektaşlarım, sevgili öğrenciler; sizleri Türk Mühendis Mimar Odaları Birliği Şehir Plancıları Odası adına saygıyla selamlıyorum.

Bu yıl 8 Kasım Dünya Şehircilik Gününü tıpkı yakın geçmişte olduğu gibi kentleşmeye ve planlamaya ilişkin politikaların, kuralların ve yasal düzenlemelerin değişime uğratıldığı, tartışmaların yoğunlaştığı bir gündem içinde kutluyoruz. Bugün geldiğimiz noktada yerel yönetimlerin yapısına ilişkin yasal düzenlemelerden İmar Yasasına, kültür ve tabiat varlıklarına ilişkin düzenlemelerden Kıyı Yasasına ilişkin düzenlemelere, yapı denetimine ilişkin düzenlemelerden afet riskine ilişkin düzenlemelere ve dönüşüme kadar geniş bir yelpaze içinde planlamaya ilişkin tartışmalar tüm yoğunluğuyla sürmektedir. Yapılmakta olan yasal düzenlemeler ve bu düzenlemelere koşut sürdürülen uygulamalar yalnızca kentsel mekanı değil, tarım alanlarını, orman alanlarını, meraları, yaylaları, sayısız HES projelerini, akarsuları etkilemekte, doğal varlıklarımızı geri dönülmez bir biçimde tahrip etmektedir. Kentleşme Şurası gibi ortak akıl arayışlarına, KENTGES belgesi gibi kamusal taahhütlere rağmen ortak aklın ürünü olan doğrularla çelişen düzenlemelerin yasalaştırılmasına devam edilmektedir. Kentleşmeye ilişkin süreklilik gösteren ve çoğu zaman birbiriyle çelişen yasal düzenleme çalışmaları planlama alanında kuralsızlığın egemenliğini büyütmektedir. Kentlerimizin bilimin ve teknolojinin gerektirdiği nitelikte planlanabilmesini, afetler açısından sakinimi önceleyen planlama kararlarının geliştirilmesini sağlayacak, ülkemizin gerçek anlamda ihtiyacı karşılayacak yasal düzenlemeler yapılamazken 2004 yılından günümüze uzanan süreçte kentsel dönüşüm kavramı içerisinde, çerçevesinde yoğunlaşan düzenlemeler birbiri ardına gündeme taşınmaktadır. Ancak yaşanan gelişmelere bakıldığında kentsel dönüşüm kavramının tartışılmaya başlandığı ilk günden bu yana yasada tanımlanan ve kamuoyu açısından genel doğrulara karşılık gelen amaç tanımlarıyla da uyumlu olmayan uygulamaların deprem korkusu da kullanılarak dayatıldığı görülmektedir. Özellikle bazı belediyeler tarafından kentsel dönüşüm adıyla sürdürülen proje çalışmaları yasada tanımlanan amaçla hiç bağdaşmayan değerli kent arazilerine ve burada oluşacak rantlara el koymaktan öte başka bir amacı bulunmayan uygulamalar olarak dikkat çekmektedir.

Ülkemizde gerçek anlamda afetlerden sakınan bir kentleşme sürecinin yaşanabilmesi için kentsel dönüşüm adı altında başlatılmış olan ve yasada tanımlanan amaçla ilgisi olmayan yasal düzenlemelere karşı toplumun inancını tüketen projelerin uygulanması durdurulmalıdır. Tüm kentlerde dönüşüm açısından öncelikli yüksek riskli alanlar ve yapılar toplumsal uzlaşmayla belirlenmeli, gerçek anlamda risk taşıyan alanlarla riskli yapıların yoğunlaştığı alanlar dışında rantı önceleyen projelerin geliştirilmesi engellenmelidir. Yaşamın ve barınmanın güvence altına alınması, insan onuruna yaraşır kentsel standartları yüksek yaşam alanlarının oluşturulması, kentsel hizmetlerden herkesin eşit bir biçimde yararlanması devletin öncelikli görevleri arasındadır. Bu amaçla kentsel mekanın sağlıklılaştırılması, standartların yükseltilmesi, jeolojik açıdan riskli alanların boşaltılarak buradaki halkın yaşama elverişli alanlara taşınması amacıyla projelerin geliştirilmesinin gerekliliği tartışılmazdır. Ancak bu amaç arkasına gizlenen hedefi ve vizyonu rantla sınırlı dönüşüm projelerinin toplumsal açıdan meşruiyeti tartışmalıdır. Bu yönüyle kabul edilebi-

lir olmayan dönüşüm projeleri bilimsel araştırmalara dayanmayan, plan bütünlüğünden kopuk inşaat şirketleri tarafından kazancı yüksek yatırım alanı olarak görülen bölgelerde yürütülmekte, burada yaşayan halkın barınma hakkı hiçe sayılmaktadır. Toplumsal katılım ve sosyal adaletten yoksun bu projelere konu olan alanlarda günümüzde yaşayanlar karar süreçlerinin dışında tutulmakta, hak arayışları engellenmektedir.

16 Mayıs 2012 tarihinde yasalaşan Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Yasa 2005 yılından bu yana sürdürülmekte olan hukuk devleti ve sosyal devlet ilkelerine aykırı uygulamaların gerçekleştirilmesinde kolaylaştırıcı düzenlemelerin olduğu son noktadır. Bugüne kadar gerçekleştirilen ve aslen en temel insan haklarından olan barınma hakkına aykırı dayatmaların yaşandığı pek çok kentsel dönüşüm projesinin uygulanmasında yalnızca planlama ilkeleri değil, hukuk devleti ve sosyal devlet ilkeleri de ayaklar altına alınmıştır. Başlamış olan hukuk devleti ilkesiyle sosyal devlet ilkesine aykırı olduğu belirlenen uygulamalar da derhal durdurulmalıdır. Afet riski taşıyan yapıların zor kullanılarak yıkılması, bu yapılarda yaşayan yurttaşlarımızın yeni ve güvenli yapı yaptırmaya ya da satın almaya zorlanmasına yönelik uygulamalar da ekonomik açıdan güvenceye sahip olan taraflar yalnızca yapımcı inşaat şirketleri ve kredi verecek bankalardır. Uzun yılların birikimini aktararak ve ağır borç yükü altına girerek konut sahibi olabilmemiş yurttaşlarımız yeniden benzer bir borç yükü altına giremeyeceği için kentlerimizde evsizlerin sayısı artacak, yoksullaşma daha da büyüyecektir. Böylesi bir sistemde kazanan inşaat sektörü, bankalar, kaybedense toplumsal barış olacaktır.

Bugüne kadar başlatılmış olan uygulamalarda yaşanan sorunlarla benzer uygulamalar nedeniyle gelecekte ortaya çıkması olası sorun tespitlerinden yola çıkarak kentsel dönüşüm projelerinin toplum yararına yaşama geçmesini sağlamak amacıyla Şehir Plancıları Odası tarafından kentsel dönüşüm uygulamalarına yönelik temel ilkeler belirlenmiştir. İlgili kurumlar tarafından gerçekleştirilecek uygulamalarda belirlenen ilkelere uygun davranılması, geçmişte örneklerini gördüğümüz anayasal hak ihlallerinin ve insan hakkına aykırı uygulamaların ortadan kaldırılmasına önemli katkı sağlayacaktır. Bu kapsamda Şehir Plancıları Odası tarafından belirlenen kentsel dönüşümün temel ilkeleri şunlardır:

1. Sağlıklı ve yaşanabilir bir kentsel çevre oluşturulabilmesi için kent planlama disiplini içinde geliştirilmiş olan tüm planlama ilkeleri ve kuralları planlama disiplininin bir parçası olan kentsel dönüşüm uygulamaları açısından da vazgeçilmezdir. Bu nedenle geliştirilen tüm projelerde kamu yararı ilkesine ve planlama ilkelerine aykırı biçimde uyulmalıdır.
2. Geliştirilen projelerde ekonomik, toplumsal, fiziksel, doğal ve çevresel koşullar birlikte ele alınmalı, proje alanlarına yönelik planlama kararları kent bütününe yönelik kararlardan koparılmalı, ayrıştırılmamalı, üst ölçekli plan kararlarına aykırı uygulamalardan kaçınılmalı, projeler başta ulaşım kararları olmak üzere olası çevresel etkisel analiz etkileri analiz edilerek, kent planlarıyla bütünlük olarak ele alınmalıdır.
3. Kentsel dönüşümüne konu edilen alanlar ve yapılar açısından tüm tarihsel birikimi ve kül-

türel zenginliği ortadan kaldıracak yıkım ve yeniden yapma dışındaki seçeneklerin koruma, yenileme, iyileştirme, güçlendirme ve canlandırma seçeneklerinin öncelikle araştırılması ve tartışılması sağlanmalıdır.

4. Dönüşüm projesine konu olan alanların yeniden yapılanmasında konut alanlarının sağlıklı bir yaşam alanı niteliğine kavuşması için sosyal ve teknik altyapı tesisleriyle çalışma alanlarına yönelik kararlar birlikte ele alınmalı, kentsel sosyal donatılar standartlara uygun olarak geliştirilmeli, teknik altyapının ve sosyal donatı tesislerinin konutlarla eş zamanlı biçimde kullanıma geçilmesi sağlanmalıdır.

5. Projeler temelde rant artışını değil, can güvenliğinin sağlanmasını ve yaşam düzeyinin yükseltilmesini amaçlamalı, kentsel dönüşüm projeleri ayrıcalıklı imar hakkı sağlama aracı olarak kullanılmamalıdır. Bu kapsamda tüm yapılaşmalara yönelik güçlü kamusal yapı denetim sistemi yaşama geçirilmeli, uygulama sonucu oluşan rant artışları doğrudan kamuya kazandırılmalıdır.

6. Projelerin uygulanması hiçbir koşulda yaşayanlar açısından sosyal bir yıkıma neden olmamalı, konut dokunulmazlığı ve barınma hakkı ilkeleri kiracıları da kapsayacak biçimde kamusal güvence altına alınmalıdır. Barınma hakkı sahipliği mülkiyet belgesinden bağımsız sağlıklı bir yaşam çevresi içinde çağdaş, yaşanabilir konut hakkı olarak kabul edilmelidir.

7. Projelere doğrudan kamusal kaynak aktarımı da yapılarak konut edinme koşulları proje alanında yaşayanların ödeme gücü oranında düzenlenmeli, uygulamaların tüm kesimler açısından dışlama ve tasfiyeye neden olması önlenmeli, olası geri ödemeler iskan sonrası başlatılmalıdır.

8. Proje alanında yaşayan ve projeden etkilenenlere mevcut konutundan daha küçük, daha niteliksiz, daha düşük sınıfta konut verilmemeli, diğer yandan bu amaçla yapılacak düzenlemeler haksız borçlandırma gerekçesi yapılmamalıdır.

9. Dönüşüm projelerinden etkilenen tüm kesimlere ayrımsız biçimde projenin başlangıcından sonuçlanmasına dek güvenli ve sağlıklı yaşam olanaklarına sahip geçici iskan alanları yaratılmalı ya da günün koşullarına uygun kira yardımı yapılmalıdır.

10. Mevcut kullanıcıların gerçekleşecek dönüşüm sonucunda aynı alanda yaşamlarını sürdürebilmesini olanaklı kılacak ortak giderleri karşılamaya yönelik sürdürülebilir gelir yaratıcı olanaklar yaratılmalıdır.

11. Dönüşüm projelerinde yerel kimliği ortadan kaldıran tek tip mekan üretiminden kaçınılmalı, kentsel mekanı parçalayan ve ayrıştıran uygulamalara son vermeli, yerelin özellikleri ve özgünlükleri mutlaka korunmalı, toplumsal yaşam ve kültürel değerler dikkate alınmalıdır.

12. Dönüşüm projeleri hiçbir koşulda doğal, tarihi ve kültürel değerlere zarar vermemeli, yaşamın gerçek sigortası olan ormanlar, meralar, sulak alanlar, kıyılar ve tarım alanları gibi

doğal varlıklar yapılaşma dışı tutulmalı ve mutlak biçimde korunmalıdır. Bu niteliğe sahip alanlarda dönüşüm projeleri doğal, tarihi ve kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi çabasının bir parçası olarak ele alınmalıdır.

13. Zemin yapısı nedeniyle risk taşımayan, yalnızca yapı güvensizliği ve kentsel mekanın niteliksizliği nedeniyle dönüşüm projesine konu olan yerlerde proje alanında yaşayanların uygulama sonrası yine aynı bölgede yaşaması mutlaka sağlanmalıdır.

14. Zemin yapısı nedeniyle risk taşıyan ve yapılaşmaya kapatılması gereken bölgelerde yaşayanların iş olanakları ve ulaşım koşulları dikkate alınarak gerek geçici iskan aşamasında ve gerekse uygulama sonrasında yakın çevrede iskan edilmesi sağlanmalıdır.

15. Proje sürecinin tümüyle hesap verilebilir ve şeffaf olması sağlanmalı, sürecin tamamında projeden etkilenen toplumsal kesimleri bilgiye kolayca erişebilmeli, proje yönetiminde komşuluk ilişkilerinin yeniden oluşturulması aşamasında söz ve karar sahibi olmalı, proje alanlarının belirlenmesinde uygulamanın her aşamasında meslek odalarının, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin görüş ve önerileri alınmalıdır.

Teşekkür ederim.

SUNUCU- Sayın Hüseyin Çankaya'ya teşekkür ederiz. Sayın Prof. Dr. Baykan Günay'ı "Ankara'nın Mekan Öyküsü" adlı sunumlarını yapmak üzere kürsüye davet ediyorum.**

** Prof. Dr. Baykan Günay tarafından "Ankara'nın Mekan Öyküsü" başlıklı Çerçeve Sunum yapılmıştır. Bu sunum ODTÜ Mimarlık Fakültesi tarafından görsel malzemeleriyle birlikte ayrı yayına dönüştürülmüştür.

**DOĞUMUNUN 100. YILINDA
KEMAL AHMET ARU'NUN ŞEHİRCİLİĞİ**

Prof. Dr. Nuran ZEREN GÜLERSOY

Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ

Prof. Dr. S. Güven BİLSEL

Yrd. Doç. Dr. Seda ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU

Prof. Dr. NURAN ZEREN GÜLERSOY- Sayın konuklar, değerli meslektaşlarım; 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyum çerçevesinde düzenlenen “Doğumunun 100. Yılında Kemal Ahmet Aru’nun Şehirciliği” oturumuna hoş geldiniz. Bildiğiniz gibi 25 Ekim-10 Kasım 2011 tarihleri arasında Paris’te gerçekleştirilen UNESCO 36. Genel Konferansında 2012 yılında Türkiye’de mimarlık, şehirselsel tasarım, şehir ve bölge planlama bilim alanının kurucularından olan değerli hocamız mimar ve şehirci Prof. Kemal Ahmet Aru’nun 100. doğum yılının UNESCO’nun katılımıyla kutlanmasına ve uluslararası düzeyde anılmasına oy birliğiyle karar verildi. Kararda Prof. Kemal Ahmet Aru’nun bütün dünya mimarları ve şehircileri için bir referans olduğu da vurgulandı. Besteci İtri, Şair Nabi’nin de 300. ölüm yıldönümlerinde UNESCO’nun himayesinde uluslararası düzeyde anıldığı bu yıl da üniversitemizde ve ilgili bölümlerinde ilgili kamu kurum ve kuruluşlarında mimar şehirci Prof. Kemal Ahmet Aru’nun 100. doğum yılını kutlama etkinlikleri düzenleniyor. Prof. Kemal Ahmet Aru’nun İstanbul Teknik Üniversitesindeki fiili hizmet süresi için de son asistanı ve son doktora öğrencisi olarak bu etkinliklere katılmaktan duyduğum mutluluğu belirtmekle başlamak istiyorum ve beni bu etkinliğe davet ettikleri için 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumunu Organizasyon Komitesine sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu oturumda Kemal Ahmet Aru Hocamızın kendi sesiyle ve kendi yaşamından kesitler aktardığı bir video filmle başlayacağız. TRT tarafından 1993 yılında hocamız 81 yaşındayken hazırlanan Ali Saydam’ın yönettiği “Cumhuriyete Kanat Gerenler” dizisi içinde yer alan bu film TRT Genel Müdürlüğünden sağlandı, kendilerine çok teşekkür ederiz. Evet, lütfen başlayalım.

(Video film)

Sunucu- Mimar Prof. Kemal Ahmet Aru ülkemizde biraz da gecikmeyle başlayan şehir plancılığı çalışmalarının ilk öncülerindendir. O zamanki az sayıda üniversitede bugünkü gibi şehir plancılığı bölümlerinin bile bulunmadığı bir ortamda mimarlıktan başlayıp, bu yola gönül vermiş. Onu bugüne getiren hareketli, rengarenk mücadeleyle dolu 81 yıllık yaşamına dönüp baktığında hatırladığı ilk çarpıcı anılar 5-6 yaşlarına rastlayan ... (211.41) Üsküdar’daki konakta ... içinde bruklaşan günler...

Prof. Kemal Ahmet Aru- Babam ittihatçıydı, kuvvetli bir ittihatçı, askeri şeyden mezun, harbiye mezunu, ama sonradan politikaya atıldı. O yıllarda böyle biraz Üsküdar Katibi Mesulü diye bir mevki işgal ediyor ve bütün Anadolu’ya gönderilen şeyler, Anadolu’yu seçip gitmek isteyenlere her türlü mühimmatı, hazırlıklarını yaptırıyor, onları sevk ediyor, epey karanlık işler o zamanki bu ... (212.24) zamanında. Bir sene falan sürüyor, ondan sonra babam artık kaçmaya mecbur oluyor. Çünkü aranan bir kişi oluyor, derhal şey tarafından Ferit Paşa Kabinesi o zaman bu şeyin Babıali’de...

DOĞUMUNUN 100. YILINDA KEMAL AHMET ARU'NUN ŞEHİRCİLİĞİ

Sunucu- Babasının Anadolu'ya geçişinin ardından önce evin aşçısı, sonra annesi gözaltına alınır. Polis aşçının işkenceyle alınan ifadesine dayanarak anneyi suçlar, hatta idamla tehdit eder.

Prof. Kemal Ahmet Aru- Kürt Mustafa Paşa Divanı Harbine çıkartıyorlar onu, diyorlar ki, nerede, Ahmet Halim nerede? Bana söyleyeceksin yahut da Türkiye'de kanunlar, Türk kanunları hem erkekler, hem kadınlar için aynıdır, seni asarız ... (213.16) Annem gayet ciddi, mert bir şekilde orada gayet müdaffa ediyor: *“Ben Ahmet Halim'in nereye gittiğini bilmiyorum ve her zaman da zaten bana haber vermeden ne isterse yapar, gezer giderdi. O bakımdan kaç gündür yok şahsen, nereye gittiğini de bilmiyorum”* diyor. Aşçıyla yüzleştiriyorlar falan, en sonunda o kadar mert bir şekilde kendini müdafaa ediyor ki, bırakıyorlar annemi.

Sunucu- Bir sene sonra aile İstanbul Limanından kalkan eski bir vapurla Anadolu'ya geçer. Aru'ların göçebelik yılları başlamıştır artık, Kuvayı Milliye için çalışan ve yeri tam olarak bilinmeyen baba ve çocuklarına kol kanat geren anne uzun süre bir araya gelemeyeceklerdir. Önce Antalya, bir ara savaşın nahoş bir sürpriziyle lodos ve sonunda ailenin yeniden birleştiği özgür İzmir, çalkantılı çocukluk yıllarının ardından ancak İstanbul'da Galatasaray'a başladığı yıllarda hayatı yeniden düzene giren genç Kemal Ahmet'in...

Prof. Kemal Ahmet Aru- Ben son sınıflarda bu tasarı geometri diye bir ders vardı, bizim mimariye esas olan derslerdendi. Ben bu derslere çok dayanıklıyım, matematiğe ve tasarı geometri, bu derslerde gayet en iyi bendim ve o hoca bizim ... (214.36) ... bazı öğrencilere de Galatasaraylı tavsiye etmiş. O zaman da başka yerde mimarlık okutulmuyordu, yalnız Senayi Nefise ve Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Mimarlık Bölümü, buraya diyor sen de git, burada oku.

Sunucu- Hocası ...'nin teşvikiyle başladığı mimarlık öğretimini başarıyla tamamlar. Hemen ardından evlilik ve askere gitme kararları bir arada gelir. İkinci Dünya Savaşı öncesine rastlayan bu dönemde askerliğini yaptıktan sonra İstanbul'a döner. Olayların gelişimi onu İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde asistanlık yoluna sokacaktır.

Prof. Kemal Ahmet Aru- Ben orada bir-iki sene içinde hemen ilerleyerek üçüncü sene ... (215.24) bir taraftan şehircilik mesleğime ... dolayısıyla bir yakınlık duymaya başlıyorum ve mimar kökenli olanlar zaten şehircilik eğitimi sürdürüp ilerledikleri için ben de onu bir eğitim içinde ve ... ayrıca tatbikatımı birçok örnekler üzerinde yaparak, planlar, şehir planları, küçük şehir planları yaparak o dalda bir hayli yetenek, tecrübe kazanıyorum.

Sunucu- Alman profesörün teşvikiyle artık kendini büyük ölçüde şehir planlığı çalışmalarına veren Kemal Ahmet Aru önce Isparta'nın planını sonuçlandırır, Kayseri planı bunu izler. Birçok irili ufaklı şehir ve kasaba planıyla Anadolu'nun dört bir yanına yönelik projeler üreten Aru teorik eğitimi uygulamalarıyla bütünleştirmeye başlamıştır. 1951'de ona en büyük başarılarından birini getirecek İzmir Büyükşehir projesi yarışmasına katılır.

Prof. Kemal Ahmet Aru- Bize bir telgraf geliyor ki, bir gün böyle birinci oldunuz, kutlarınız diye. Fevkalade havalara uçuyoruz, o tarihler benim için 1951, 1952, sonra İzmir’de müşavir olarak 3 senem var, gittim-geldim, hem hocalık, hem dekanlık, hem kürsü başkanlığı, hem de mimar müşavirliği, bütün bunları beraber bir hayli bir şey içinde epey konuyu bir araya getirerek çalıştık.

Sunucu- 1961’de Stuttgart Üniversitesinin çağrısıyla Almanya’ya giden Aru burada üç temel ders verir. Almanların tüm ısrarına rağmen 1,5 yıl sonra Türkiye’ye döner ve Almanya’da kazandığı yeni deneyim ve geniş perspektifle çalışmalarını daha da yetkinleştirme olanağı bulur. İstanbul Teknik Üniversitesinde farklı dönemlerde beş kez dekanlık yapan Aru değişik tarihlerde Berlin, Viyana ve Harnoble ... (217.31) Üniversitelerinde ders verecektir. Tüm hayatı mesleki çalışmalarıyla dopdolu geçen Kemal Ahmet Aru’nun oğlu Emre Aru ise babasının yolunu izlemekte hiç tereddüt etmemiştir.

Emre Aru- Liseden sonra güzel sanatlar akademisinde mimarlık okudum. Bu arada Almanya’da babamla beraber 2 sene yaşadık. O arada Almanya’da çalıştım, mimarlık eğitimine devam ettim. Bütün hedefim hayatım boyunca babamı geçmekti, daha bunu başardığımı zannetmiyorum.

Sunucu- Çalışmalarında şimdi bilgisayardan da yararlanan Prof. Kemal Ahmet Aru hâlâ Mimar Sinan Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesinde dersler vermeye devam ediyor. Kitaplarını tamamladığı proje ve eserlerinin tümünü burada tek tek sayamadığımız bu büyük öncünün dinç, aydınlık beyni, bitmeyen öğrenme ve öğretme isteği bize her zaman umut ve sorunların üstüne gitme cesareti verecek.

Prof. Dr. NURAN ZEREN GÜLERSOY- Evet, Ali Saydam’a, ekibine ve 1993 yılındaki TRT yönetimine bize bugün de hocamızı dinleme olanağını verdikleri için tekrar teşekkür etmek istiyorum. Prof. Kemal Ahmet Aru’nun 1940-1982 yılları arasında 42 yıl kesintisiz görev yaptığı İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanlığı da onur duyduğu bu kutlamaya çeşitli etkinliklerle katılıyor. Şu anda izleyeceğimiz sunuş da bu etkinliklerin biri.

10 Temmuz 1912 tarihinde Üsküdar’da Rumi Mehmet Paşa Mahallesi Tıgınoğlu Sokağı 7 numaralı bahçe içinde tarihi bir konakta doğdu Sevgili Hocamız, babası Ahmet Halim Bey askeri eğitim görmüş ve Harbiye’yi bitirmiş, annesi Raika Hanım Üsküdar Doğancılar’da doğmuş, Halispaşa Köşküne gelin gitmiş. 1923-1932 yılları arası 9 yıl süren Galatasaray yılları, yaşamının en renkli, en hareketli dönemi. Lisede tasarı geometri hocası Memborin’in yaptırdığı ödevler çok ilgisini çekerd, hep iyi notlar alırdı. Memborin’in her hafta verdiği çizim tasarılarını çizer, beğenmez, tekrar tekrar çizerdi. Beğenmediklerini de arkadaşlarına verirdi. Lisede Memborin: “*Sen liseden sonra güzel sanatlar akademisi yüksek mimarlık bölümüne devam et, başaracağını sanıyorum*” dedi ve mimarlığa yönelmesini sağladı. Güneli’yi akademiden uzaktan tanır ve beğenirdi, neticede tanıştılar ve evlenmeye karar verdiler. 14 Temmuz 1938’de Tarabya Otelinde düğünleri oldu. Hemen askerliğini yaptı,

DOĞUMUNUN 100. YILINDA KEMAL AHMET ARU'NUN ŞEHİRCİLİĞİ

Aralık 1939'da terhis oldu. 1940 yılı Nisan ayında Yüksek Mühendis Mektebine Emin Onat'ın yeniden kurduğu Mimarlık Fakültesine asistan girdi. 1944 yılında Emin Onat'ın kararıyla Şehircilik Kürsüsüne asistan oldu. Çeşitli planlar yaptı, 1994 yılında Prof. Emin Onat'ın kararıyla Şehircilik Kürsüsü doçenti olarak Örsler'le çalışmaya başladı. Prof. Örsler İTÜ Mimarlık Fakültesinde yaklaşık 8 sene ders verdi ve bu süre içinde Kemal Ahmet Aru'nun şehirciliğe yönelmesini destekledi. Örsler Hamburg Belediyesinde çalışmış, daha sonra Şehir Meclisinde yapı senatörü olarak görev almıştı. 1939'da Amerika Birleşik Devletlerine gitmişti. Bu dönem içinde Bayındırlık Bakanlığı Yapı İşleri İmar İşleri Reisi Muammer Çavuşoğlu'nun daveti üzerine İstanbul'a geldi. 1950'li yıllar "*İkinci Dünya Harbinden Sonra Garp Avrupa'sında Mesken Problemi*" ismini taşıyan kitabıyla profesör oldu. 1951'de Almanca, Fransızca lisan imtihanlarını başardıktan sonra o zamana kadar yazdığı iki kitap ve mimarlık şehircilik çalışmaları göz önünde tutularak Mimarlık Fakültesinde boş bulunan şehircilik profesörlüğü kadrosuna atandı ve akademik çalışmalarını birlikte yönetim görevlerini ve meslek uygulamalarını birlikte sürdürdü.

Kemal Ahmet Aru Hocamız akademik çalışmaları ve meslek uygulamaları yönetim görevleri yanında da sosyal yönden de çok başarılı bir cemiyet insanıydı. Gümüşsuyu'ndaki evinde, Nişantaşı'ndaki evinde sürekli toplantılar düzenlerdi. Akademik çevrelerden, uygulama çevrelerinden kişilerin bir araya geldiği son derece öğretici toplantılar olurdu bunlar, 1950-1980 arasında Gümüşsuyu'ndaki evinde en önemli meslek uygulamalarının içinde 1. ve 4. Levent uygulamaları yer alıyor. Bunlar kendi arşivinden elde ettiğimiz bilgilerden derlenen fotoğraflar, kendi el çizimleri, tabii bir ekip olarak çalışmışlar kuşkusuz. Kemal Ahmet Aru çok iyi Fransızca ve Almanca, İngilizce de bildiği için Türkiye'yi uluslararası düzeydeki pek çok toplantıda da temsil etmişti yaşamı boyunca. Uygulamalarında görüyoruz, mimarlık, şehircilik ve ara kesiti şehirselleştirme tasarımıda çok sayıda uygulaması var. 1960'lı yıllardaki uygulamalarını görüyoruz. Malatya Teknik Tarım Okulu, kendisinin de söylediği gibi yöneticilik, kürsü başkanlığı, öğretim üyeliği, uygulama ve uluslararası ortamlarda üniversiteyi ve Türkiye'yi temsil etme görevini son derece başarıyla ve yoğun bir şekilde yaşamı boyunca gerçekleştirdi.

1961-1962 yıllarında Stuttgart'ta, 1963'te Berlin'de, 1967'de Viyana'da, 1980'de yine Stuttgart Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak da bulundu. Şehircilik kürsüsü çalışmalarını 1960'lı yıllardan itibaren yayın şekline de dönüştürme konusunda ve Şehircilik Enstitüsünün kuruluşunda önder oldu. Şehircilik Enstitüsü Dergileri 1969 ve 1981 yılları arasında çıkan ve Şehircilik Enstitüsünün uygulamaya yönelik çalışmaları da olmuştu. Evet, özellikle 1970'li yıllar Türkiye'de şehircilik disiplinin gelişmeye başladığı yıllar, Tavşanlı imar planı 1970'te, Çerkezköy planı yine 1970'li yıllarda yaptığı önemli ulusal çalışmalarından, gene 1973'te uluslararası düzeyde Karacı metropoliten mastır planı çalışmasına da katılmış. Önemli uygulamalardan yönlendirdiği çalışmalardan biri de tamamlama olanağı pek olamamış olan, ama çalışma kapsamı olarak son derece ayrıntılı geliştirilmiş olan Ayazağa Kampüsü o dönem için oldukça ileri bir yaklaşımla hazırlanan çalışma. Üniversite kampüsleri üzerine de çok sayıda araştırması ve çalışması oldu. Vakıflar Bankası Taksim Otel

Ahe Grubuyla birlikte yaptığı önemli uygulamalardan biri, 1975 yılında açıldı otel ve dönemi için oldukça ileri bir mimari anlayışı -bir yarışma sonucu seçilmişti- yansıtıyordu. 1968 ve 1975 yılları arasında Mehmet Ali Han'dan Hande Süer, Tekin Aydın, Altay Erol ve Yalçın Emiroğlu'yla birlikte gerçekleştirdiği bir uygulama. Ambarlı İş Bankası Dinlenme Tesisleri, Galatasaray Spor Kulübü, Florya Spor Kampı Tesisleri, Sosyal Sigortalar Kurumu Etlük Tesisleri gene 1970'li yıllarda yaptığı uygulama çalışmaları içinde yer alıyor. Kürsü arkadaşları Ahmet Yıldızcı, Yücel Ünal, ben de 1977 yılında aralarına katılma şansına sahip olmuştum. 1980'li yıllardaki ders notları, bunları scan ederek web ortamına aktardık, www.kemalahmetaruituedu.tr web sitesinden tüm bu çalışmalara ulaşabilirsiniz. Bu da projeler için kendi eliyle çizdiği ödev konuları, arazi analizinin nasıl yapılacağını, yerleşmeye uygun alanların nasıl seçileceğini, bölgelemenin ve ulaşım şemasının nasıl yapılacağını anlatan aşamalı proje başlangıç notları. Evet, Şehircilik Araştırma Enstitüsü ve Dünya Şehircilik Günü kutlamaları gene hocamızın Mimar Sinan Üniversitesinde Mehmet Çubuk Hocamızla birlikte başlattığı yıllar, ilk 1977 yılında Dünya Şehircilik Günü kutlaması yapılmıştı. Bu arada döner sermaye aracılığıyla da çeşitli uygulama çalışmalarını İskenderun imar planı gibi yürüttü. Bizlere, o zamanki gençlere de çok ayrıntılı uygulama olanağı sağladı.

Emeklilik, hocamız aslında emeklilik kelimesini hiç sevmezdi. Literatürümüze yeni bir kavram eklemişti, fiili hizmet süresi sonu diyordu. Ben de fiili hizmet süresi sonrasını 1980'li yılların sonrasını bundan sonra aktaracağım. Aslında sevmediği de gerçekten çok doğrudu, çünkü emekli olduktan sonra, yani fiili hizmet süresini bitirdikten sonra da aynı etkinlikle çalışmalarını sürdürdü. Önce Gümüşsuyu'ndaki evinde ve odasında, daha sonra da Nişantaşı'ndaki evinde. Evi gerçekten bir akademi haline gelmişti. Seçme dersler açıyordu Mimar Sinan Üniversitesine, İstanbul Teknik Üniversitesi öğrencilerine, öğrencileri evine davet ederek, asistanı da evine davet ederek, evinde derslere son derece sıcak ve öğretici bir ortamda derslerini sürdürüyordu. Pek çok uygulama çalışmasında pek çok firmaya danışmanlık yaparak, ortak çalışmalar yaparak hayatının son dönemine kadar uygulama çalışmalarının içinde oldu. Evet, bu da 1991 yılında 80 yaşındayken çizdiği bir eskiz, benim de nikâh şahidimdi. Hemen hemen hepimizin hocamız kürsüdeki nikâh şahitliğini yapmıştı. Bunlar da tahtaya çizdiği el çizimleri, öğrencisi olanlar bilirler, tahtaya döner, renkli tebeşirleriyle son derece ayrıntılı silmeye kıyamayacağınız çizimler yapardı. Bir miktar son dönemlerinde çekilmiş slaytlar, tabii büyüünce belki aynı etkiyi yapmıyor, ama öğrencisi olanlar, dersini dinleyenler o çizimlerin bugünkü slaytlardan ne kadar farklı olduğunu hatırlayacaklar.

Evet, bu da mekan düzenlemek kentsel tasarımda, son dönemlere kadar bölüm toplantılarına katıldı, yeni yıl kutlamalarına katıldı. En yakın arkadaşı da Prof. Dr. Ahmet Keskin'di. Ayten Hocamızın 1998'deki emeklilik, yani fiili hizmet süresi sonu yemeği. 1990'lı yıllarda en önemli eserlerinden birini verdi. Türk şehir dokuları, tarihi dokudaki sıra düzeni anlatan kent dokularını inceleyen son derece değerli ve ayrıntılı çalışmayı da 1998 yılında bastı. Bunu da çok büyük bir hevesle, heyecanla ve istekle gerçekleştirdi. 2000'li yıllarda

DOĞUMUNUN 100. YILINDA KEMAL AHMET ARU'NUN ŞEHİRCİLİĞİ

da bir üniversite hocasının yaşamını anlatan kitabını yazdı. Bu da 2004 yılındaki kaybetmeden bir yıl önceki son fotoğrafları elimizdeki Hande Hocamızın 75. doğum gününde çekilmişti. Bu sunu çok geniş bir kaynakla sağlandı. 20 Aralık 2005 Salı günü de kendisini kaybettik ve Taşkışla'dan uğurladık.

Resimler burada gördüğünüz gibi çok geniş bir arşiv taramasıyla ve katkılarla oldu. Kendisinin Emre Aru'nun, Gündüz Özdeş'in, Hande Süer'in, Ahmet Keskin'in ve pek çok katkının burada payı var, çok teşekkür ederiz hepsine. Ben bütün bunları bir araya getirmeye ve yaşam öyküsüyle bütünleştirmeye çalıştım. Başlangıçta 90 slaytla başladık, şu anda 260 slayta ulaştık. Sizlerde de yine hocayla ilgili bilgiler varsa, belgeler varsa dijital ortama aktarıp, dijital bir arşiv oluşturma çabalarına katkıda bulunursanız çok seviniriz, çok teşekkürlerim, sevgi ve saygılarımla.

Prof. Dr. ZEKAI GÖRGÜLÜ- Teşekkürlerimi bütün kurum ve kişilere yemek sonrası ilk oturuma bırakarak ben de sevgili hocamızla ilgili birkaç şeyi sizlerle paylaşmak istiyorum. Bunu iki yönüyle söylemek ya da sizlere aktarmak isterim. Bunlardan bir tanesi Kemal Ahmet Hocanın şehirciliği, ki bu oturumun da konusu. İkincisi de buradada atf yapıldığı gibi benim Dünya Şehircilik Günü Türkiye Daimi Komitesi Genel Sekreterliğini yürüttüğüm döneme ilişkin olan anılar ya da o dönem için yaptığım çıkarımlar diyebilirim. Kemal Ahmet Hocayı tanıdıktan sonra, ya da Dünya Şehircilik Günlerinde ki beraberliğimizin ardından hocanın yaptığı çalışmaları, planları, profesyonel çalışmalarını biraz inceledim, araştırdım, çıkarımlar yapmaya çalıştım. Derinine girmeyeceğim, ama şöyle özetleyebilirim benim için olan Kemal Ahmet Hocayı: Bir kere gerçekten kendi dönemi adına yenilikçi ve ilerici, bunu çok net bir biçimde söylememiz lazım. Şuna da katılıyorum. Bu sonradan yakalandı, sevgili Güven Birsel'in de söylediği gibi herhalde birçok kavramla bizleri -şehircilik ve planlama adına söylüyorum- ilk kez tanıştıran, batıdan bize aktaran, bunun bize nasıl uyarlanması gerektiğinin üzerinde yoğunlaşan, düşünen ve çalışan bir kimlik. Yaptığı planlama çalışmalarına baktığım zaman, (hepsini irdeleyemedim tabii,) ama Çerkezköy'ü biliyorum, İzmir'i biliyorum, Kayseri'yi biliyorum, birkaç tanesi daha var. Bu yenilikçi ve ilerici tavrı şöyle çıkartıyorsunuz. Şimdilerin planlama yaklaşımları paralelinde belki eleştirebilirsiniz; oysa, Kemal Ahmet Hoca o dönemin kuralları, kavramları planlamaya ilişkin ve bunun pratiğe aktarılması adına ne yapılması gerektiğini hem kendisi, hem ekibiyle beraber sürekli hayata geçirme çabası içerisinde olmuş. Batılı literatürü ve o anlamda günceli de iyi izlediği için bu çabası başarıya ulaşmış. Hocanın ilk planları, örneğin Kayseri planı, bu dönemde yaptığı diğer planlar, kısmen İzmir, hence güzelleştirmeci, estetiğe dayalı, fizik mekana çok önem veren klasik kent planlamasının bizim ülkemizdeki çok somut örnekleridir. Şimdi ne kadarı duruyor? Azı duruyor, şanslı olanlardan bir tanesi Kayseri. Hoca 1950'li yıllarda mimar olmasının da getirdiği avantajla tasarımı planlamayı birleştirme arayışı içindedir. Giderek İzmir'le birlikte ve daha sonraki planlarında geniş kapsamlı rasyonel planlama adına da önemli örnekler veriyor.

Hocanın bu örneklerinin altını bir kere daha kalınca çizmek gerekiyor ve bağlamında İzmir ile sonraki planlarında net bir modernist tavrı izliyorsunuz. Kayseri planında bunu göremiyorsunuz fazla. Tersine planında klasik planlamanın, güzelleştirmeci yönü öne çıkıyor. Bunlar dönemlerinin akılcı, güncel, ilerici, hence devrimci uygulamaları. Ben hocayı böyle tanıdım, çünkü sonrasında da bu hakikaten fizik mekanın dışında geniş kapsamlı planlamanın, rasyonel planlamanın bütün gereklerini yazan, öğreten, izleyen bir kimlikli Ahmet Hoca. Bunların dışında bir şey daha yaşadım hoca da. Kültür insanı, yani sadece kentle, planlamayla, mesleğiyle ilgili değil. Tiyatroyu biliyor, şiiri biliyor, bir kent soylu, resmi biliyor, baleyı biliyor, bütün bunları kendi yaşamı ve mesleği ile örtüştürüyor. Yanısıra ayrımcı değil, elitist değil, seçkin değil, bu çok önemli. Bütün bu özellikleriyle birlikte gittiği her yerde, bulunduğu her yerde dinlenen ve dinletebilen bir insan Bütün bunlar yan yana gel-

diğinde Kemal Ahmet hoca ortaya çıkıyor. Bu onun büyük bir avantajı, Hocanın rasyonel planlama içerisinde planlamanın siyasetle olan ilişkisi üzerine fazla notu yoktur ya da çok içinde olmayı tercih ettiği biri gibi gelmemiştir bana. Ancak mesleğimizi sadece teknik bir çerçevede gören birisi asla olmamıştır. Hoca kimliği itibarıyla başka türlü bakmaya çalışan birisiydi. Sonraki dönemlerindeyse bunu da öne çıkaran, planlamanın siyasetin içinde olduğunu da anlatan, açıklayan ve sonrasında da bu ilişkiye inanan birisi olmuştur.

Dediğim gibi o kent soylu halini, var olan bütün özelliklerini katiyen öne çıkarmıyor. O dönemlerde şöyle tartışmalar da vardı yoğun. Bunlar tabii oralara da hep yansıyor. Örneğin akademi üniversite tartışması, akademi doçentliği, akademi profesörlüğü, üniversite doçentliği, üniversite profesörlüğü gibi. Buralarda o zarif ve kibar haliyle bunların anlamsızlığını ortaya koyan önemli roller üstlenmiştir. Yetiştirici yönü tabii bu anlamda çok öne çıkmıştır ve biz onunla çok şeyi paylaşmışızdır, 3-4 yıl içerisinde. Mehmet Çubuk Hoca her ne kadar anılarında Kemal Ahmet Hocayı kurucu olarak göstermese de Dünya Şehircilik Günü onunla da özdeşleşmiştir (söz konusu anılar basılı olduğu için bunu söylüyorum). Bir polemik yapmak niyetinde olmadığını çok iyi bilirsiniz. Ancak bir gün ben anılarımı yazarsam Dünya Şehircilik Günüyle ilgili bölümü başka türlü yazarım, onu söylemek istedim. Bir şeyi düzeltmek adına söylüyorum bunu. Beni bu anlamda anlamanız gerekir diye düşünüyorum. Çünkü bütün bir anı kitabının içerisinde zar zor sıkışmış bir sayfalık Kemal Ahmet Aru olamaz. Onun da bu komitede 20 yıllık müthiş bir katkısı var. Haydi bana bu anılarda hakaret filan da ediliyor, neyse de çok önemsemiyorum, ama orda hoca'nın başka türlü anlatılması gerekirdi. Yazılı bir belge olduğu için bunları söylüyorum, nereye getireceğim? Çok üzüldüğü dönemler olmuştu Dünya Şehircilik Günü kapsamı içerisinde, paylaşıldık bütün bunları, ama devamından yana olduğu için çoğunlukla susardı O çok zarif haliyle şu sözünde de hiç unutmam, "Bazı janrılar böyle oluyor, arkadaşımızın janrı böyle Zekaicğim" diye sorunları aşmaya çalışırdı, bu çok hoş bir şeydi, hiç unutmuyorum. Bu bir Mehmet Çubuk eleştirisi değildir. Birşeyleri düzeltme çabasıdır. Çünkü bunun şu aşamada görevim olduğunu düşünüyorum. Özellikle bu anlatıların hepsini okuduktan sonra Mehmet Çubuk'un emeğinin ve çabasının bu etkinliklerde ne olduğunun takdirini hepimiz yapıyoruz, artık bu konuda hiçbir problem yok, hiçbirimizde bir problem yok, Kemal Ahmet Hocanın gönlü Dünya Şehircilik Günü kutlamalarının Şehir Plancıları Odasına, yani bir kurumsal yapılanmanın içine girmesi için devredilmesinden yanaydı. Ben bunu başka türlü söylüyordum, Kemal Ahmet Hoca başka türlü söylüyordu. Yani aramızda böyle bir fark vardı, üstelik de ben o dönemde dediğim gibi Plancılar Odasının Yönetim Kurulu üyesiydim, İstanbul Şubeyi kurmuştuk, yoğunluklarımız vardı, DSG'yi daha kalıcı hale getirelim diye, çünkü üniversitenin bünyesi içerisinde (işte bugünün üniversitelerine baktığımız zaman durumu daha iyi anlıyoruz) ne olacağını bilemezdik, ama bir kurumun içerisine girdiğinde kalıcılığı sağlırsınız. Kuranların aklına, emeğine sağlık, sürdürenlerin aklına, emeğine sağlık, ama Plancılar Odasına geldiği günden bu yana göstermiştir ki, daha üstüne koyarak, daha kapsamlı, daha başarılı bir şekilde sürüyor. Bundan da zaten son derece emindik.

Son söz olarak şanslı oldu diye düşünüyorum ben Kemal Ahmet Hocanın. Böyle değerleri,

sevdiklerimizi üretken insanları kaybettiğimizde hep niye yaşarken teşekkür edilmediği düşünülür. Ancak Kemal Ahmet Hoca bunun dışında ki kişiliklerden bir tanesiydi. Hem sağlığında, hem vefatından sonrasında bu sevgiyi, saygıyı, teşekkürü sürekli yaşadı. Sanıyorum hocalarım da bu anlamda beni doğrulayacaklardır. Bu da onun hakikaten çok duayen, çok babacan, zaman zaman çelebi, zaman zaman rind, zaman zaman entelektüel, barıştırmacı, barışçıl ve dediğim gibi başka bir kültürel altyapıdan gelen kimliğine dayalıydı. Ben de bir kez daha saygı ve rahmetle sevgili hocamızı anıyorum, ona ne kadar teşekkür etsek azdır diye sözlerimi bitiriyorum Sayın Başkan.

Prof. Dr. S. GÜVEN BİLSEL- Sevgili arkadaşlarım, sevgili öğrenciler; Nuran Hocam çok hüznü bir noktada bıraktı, gerçekten zor bir durum tekrar Kemal Ahmet Hocam konusunda konuşmayı sürdürmek bu noktadan sonra. Kemal Ahmet Hocam UNESCO'nun bu yıl içinde uluslararası düzeyde etkinliklerle anmaya değer bulduğu dört ünlü Türk'ten biri, ama sadece bu kadar da değil, mimar ve şehirci olarak onun şehirciliği konusunda bir dizi şey söylemek, eklemek gerekir diye ben düşünüyorum bütün bu gördüğümüz görsel şölen sonrasında.

Bu oturumun değerli katılımcılarının anlatımları yanı sıra ki, hepsi sevgili dostlar, Prof. Nuran Zeren, Prof. Zekayi Görgülü, sevgili öğrencim Seda Çalışır Hovardaoğlu o da hocam, onların anlatacakları yanı sıra doğrusu düşündüm ben Kemal Ahmet Aru'nun şehirciliği konusunda özgün bir şeyler olsun diye ne söyleyebilirim sizlere. Öncelikle teşekkür ederek başlayayım, yeniden tekrar geri döneyim Şehir Plancıları Odasına ve Gazi Üniversitesine ki, kuruluşuna katkıda bulunduğum Şehir Bölge Planlama Bölümünün öğretim üyeleri arkadaşlarıma çok teşekkür ediyorum bize bu fırsatı verdikleri için. Aslında yine dostlarla birlikte olmak, kürsüdeki dostlar ve karşıdaki dostlarla birlikte olmak benim için oldukça güzel ve giderek Kemal Ahmet Aru Hocayla ilgili bu oturuma katılmak bana özellikle mutluluk veriyor.

Gençler için de bir katkı: Sadece gördüğümüz görseller değil, onun ötesinde yapacağımız araştırmalarla az önce hocamın değindiği gibi derinleştirebileceğiniz bir bilgi birikimi var. Mesleğimizin kurucusu bence Kemal Ahmet Hoca, duayeni de denilebilir. Onu tanımak genç öğrenciler için de önemli bir kazanım olur diye düşünüyorum. Önceki etkinliklere ben ne yazık ki katılamadım, İstanbul'daki etkinliklere davet almıştım sevgili hocamdan, ama mazeretim dolayısıyla katılamadım, ama hocayı yeniden görmek güzel tabii görsel şölen içinde, sesini işitmek yeniden güzel. Bu kapsamda bu günlerde Ankara'da da zannediyorum bir dizi etkinlik var. Geçende Mehmet Tuncer'den bir bilgi notu vardı: Galiba Ankara'daki özel üniversitelerden birinde bir etkinliğe gene Kemal Ahmet Hocam konu oluşturacak.

Şimdi bu kadar girizgah yeter isterseniz, ben hocamın söylemiyle, ne demişti hocam: “*Fiili hizmet süresinin bitiminde*” konuşan bir öğretim üyesi olarak bir şeyler söyleyeyim. Dört gürupta toplamıştım konuşmamı kaleme alırken kısa başlıklar altında; yalnız bunlardan bir bölümünü herhalde sevgili arkadaşlarıma bırakacağım, onların konularına giriyor. Konu başlıklarım şöyle: “*İTÜ'deki, İstanbul Teknik Üniversitesindeki, Taşkışla'daki öğrencilik yaşamımdan anımsamalar*” diye, şehircilik öğrenimi konusundaki oradaki anılarımla başlayacağım. Aranızda sınıf arkadaşım var, sevgili İlhan burada, eğer eksik bıraktığım bir şey olursa o tamamlar diye düşünüyorum, çok sayıda okul arkadaşım da var. Dolayısıyla ilk başlığım bu, sonra giderek “*Meslek yaşamında Prof. Aru'nun şehirciliğiyle karşılaşmalar*”

başlığı altında bir şeyler söylemek istiyorum. Uzun bir meslek yaşamım var, büyük ölçüde Kamuda geçti. Kamuda çalışırken akademik yaşama ilişkin hazırlıklarda bulundum, ondan sonra kamudan ayrılıp, akademik yaşama geçtim, ama 30 yıla yakın bir süre çalıştığım kamusal yaşam içinde -ki, meslek yaşamı diye adlandırıyorum onu- Kemal Ahmet Hocanın şehirciliğiyle tanıştım. Sonra “*Akademik yaşamda onun ekolünden özellikle etkilenmeler*” olarak, son olarak da yine hocanın önemli uğraşları kapsamındaki, “*Dünya Şehircilik Gününe ilişkin birkaç söz*” ile bitirmek istiyorum ama zannediyorum Sevgili Zekayi o konuda çok şey söyleyecek. Onun için o bölümü hızlı geçeceğim.

Şimdi dostlar, ilk bölümde söylemek istediğim şu: Öncelikle ben Kemal Ahmet Beyin öğrencisiyim. Benim ilk şehircilik hocam, 50 yılı oldukça aşan bir süre önce İstanbul Teknik Üniversitesinde Taşkışla’da -ki, Taşkışla o zamanlar mimarların, inşaat mühendisleri ve maden mühendisleriyle zannediyorum paylaştıkları bir mekandı. Bugünkü gibi sadece mimarlara ait özgün bir mekan değildi. Mimarlık eğitiminin üçüncü ve dördüncü yıllarında -ki, 5., 6., 7.ve 8. Sösemstrler. O zaman mimarlık eğitiminin beş yıl olduğunu da söylemem gerekiyor- O zamanki adıyla Şehircilik Kürsüsünde Şehircilik 1 ve Şehircilik 2 dersleri verilir; ayrıca şehircilik projeleri yaptırılırdı bu dersler kapsamında. Şimdi, bizim sınıf ilginç bir sınıftı. İlhan da hatırlayacak, liselerin iki dönem birden mezun verdiği bir sene, herkes son derece iddialı, 90 kişilik bir sınıf. Her ne kadar 1960’ta 27 Mayıs’tan sonra mezun olursen 15 kişi kadar mezun olduk, (ama çok daha azmış demek ki). O iddialı sınıfta ben böyle sonlara yakın bir dereceyle girmeme rağmen bitirirken ilk diploma numarasıyla birincilikle mezun oldum. Sevgili Orhan Göçer’le -sınıf arkadaşımız rahmetli- çekişerek, o birinci olduğunu zannediyormuş, meğer ben birinci olmuşum, ikimiz birden şehircilik kürsüsünü istiyorduk. Ben babam yeni öldüğü için Ankara’ya dönmek zorunda kaldım, Orhan Şehircilik Kürsüsünde asistan oldu ve yıllar sonra benim doçentlik jürimde Sevgili Orhan profesör olarak jüri üyesiydi.

Şimdi tekrar Kemal Ahmet Hocamın kürsü başkanı olduğu, kürsü şefi olduğu şehircilik kürsüsüne dönelim. Muhteşem bir kadroyla karşılaştık. Aslında İTÜ. buradaki okullardan biraz farklı, şöyle farklı: Biraz daha katı, biraz daha rijit, biraz daha hiyerarşiye önem veren bir okuldur benim hatırladığım, benim anılarım öyle. Beni düzeltin eğer yanlış söylüyorsam. Derslere girişlerde böyle bir hiyerarşik sırayla önce profesör, sonra doçentler, sonra o zamanlar yardımcı doçent kadrosu yok, işte doktoralı asistanlar, sonra asistanlar falan girerler. Böyle ilginç bir ortam, ama Şehircilik Kürsüsünde biraz bir farklılık var. Şehircilik Kürsüsünde Kemal Ahmet Hocanın özelliğinden kaynaklanan, tam kelimeyi bulmakta zorlanıyorum, hem özgüveninden kaynaklanan, hem tevazuundan, mütevazı kişiliğinden kaynaklanan bir yumuşaklık vardı. Kürsü Başkanımız Prof. Kemal Ahmet Aru, sonra Gündüz bey, Hande Hanım ve de Ahmet bey. Kemal Ahmet’ten farklı olsun diye ona “Şeker Ahmet” denilir. O da rahmetli oldu, aramızda değil artık, onlar doçentleri bizim öğrenci olduğumuz zaman; sonra Ayten ablamız -abla diyoruz, çünkü Ayten Hocayla o kadar yakın ilişkilerimiz var ki, bize böyle bir abla ilgisi gösteriyor çok farklı olarak- Yılmaz Gürel rahmetli, Behruz Çinici, onlar asistanlar, henüz Gündüz Atalık, Tekin Aydın, Saim Beygo ve sevgili

sınıf arkadaşım Orhan Göçer Şehircilik Kürsüsünde değiller, onlar biz mezun olduktan sonra asistan oldular. Şimdi ilk şehircilik hocam hakikaten Kemal Ahmet Bey, daha sonraki hocalarım ki, bunların bir kısmı Berlin’de, bir kısmı Sheffield Üniversitesi’nde İngiltere’de, bir kısmı İstanbul’da, bir kısmı Ankara’da, onlar daha sonraki plancı oluşuma ve gelişime katkıda bulunan kişiler.

Şehircilik dersleri ve projelerinden söz ederken birkaç bir şey daha eklemem gerekiyor. “*Mekan algısı*”, o zamanlar biz Alman ekolünün etkisiyle “raum” derdik. Raum biliyorsanız Almanca mekan demek (space-espace-spatum yerine farklı olarak), ama çok böyle kapsayıcı bir şeyi var raum sözcüğünün, bize raum anlatılırdı. Mekan nasıl oluşur anlatılırdı. Hocanın daha henüz mekana ilişkin olarak söyleminde, Lefebvre’in ve Soja’nın bildiğiniz kentsel mekana ilişkin triyolojisi, bu algılanan mekan, tasarlanan mekan, yaşanan mekan üçlemi henüz yok gündeminde, ama mekana ilişkin mekanı algılama, mekanı değerlendirme ve mekanı tasarlamaya ilişkin bir bilinç gelişimi var, mekana ilişkin bir bilinç.

Şimdi hemen hocaya döneyim: Hocanın çok önemli zengin bir belgeliği yanı sıra –daha o zaman oluşmaya başlamıştı belgeliği, slaytları özellikle- görsel bir bellek gücü ve çizim, anlatım yeteneği vardı. Nuran Hoca örneklerini gösterdi, son örnekleri benim için de çok ilginç, bizim dönemimizde çizgiler biraz daha netti. Demek ki, insan yaşlanınca çizgiler bir parça yumuşuyor. Kara tahtaya renkli tebeşirlerle tarihsel kent meydanları çizerdi hoca ve kentin kamusal mekanlarının önemi, oluşumu, algılanması ve değerlendirilmesi konusunda ilginç bilgiler aktarırdı. Bu kentin soyut-somut değerler sisteminin koruması bilinci öğrencide böyle gelişir diye düşünüyorum doğrusu. ... Ben daha sonraki öğretmenlik yaşamımda yıllarca hocama öykündüm kara tahtayı çizip doldurma konusunda; Seda hatırlayacak, aynı yöntemi izlemeye çalıştım, ama hiç iki-üç renkten fazlasını deneyemedim. Hoca çok fazla renk kullanırdı. Bu konuda ilginç bir de öyküm var aslında, tatlı bir anı, onu anlatarak devam edeyim. Olay şu: 213 projeksiyon odasının numarası, hâlâ öyle mi bilmiyorum, bir tarafında 212, bir tarafında 214 var. Onlar stüdyolar, bizim şehircilik stüdyomuz 212 stüdyosu, ama arada 213’te tahtaya hocalar bir şeyler çiziyor, ama bir de slaytla gösteri yapılıyor orada. Yılmaz Güner hocanın asistanı, bir parça dalgın, hep dalgındı zaten, bir dizi slayt gösteriyor. Ondan sonra hoca tahtaya çok güzel Avrupa kentlerine ilişkin tarihsel meydanlar çiziyor. Biz hayretle ve zevkle seyrediyoruz; çok ilginç, İlhan, hatırlıyor musun? Ama biz daha üçüncü sınıftayız, ders dördüncü sınıfın dersi. Hocamız karıştırmış, yani üçüncü sınıfla, dördüncü sınıfın dersini karıştırmış, dördüncü sınıfın dersini bize veriyor. Ya üçüncü sınıfın dersini de dörtlere bir daha verse o ne olacak, onu bilemiyorum. Çok ilginç tatlı bir anıdır bu, fakat müthiş etkilenmiş ve müthiş keyif almıştık.

Gelelim şehircilik projelerimize, Çerkezköy’den söz ettiniz galiba değil mi? Çerkezköy projesi bizim şehircilik 1’deki konumuz. Trakya’da o zaman İstanbul metropolitenin etki alanında küçük bir yerleşmeydi. Zannediyorum Çerkezköy’dü, onun planlamasını verdiler. Kentsel gelişmeye eşiklerle ilgili kısaca bir şeyler anlattılar ve ondan sonra endüstriyel ve kentsel yerleşme ile kırsal korunması ikilemiyle ilgili bir dizi tasarım yapmamız istendi.

Hemen bir şeyi anlatmam gerekiyor: o zaman ekip nasıl? Hoca derse giriyor, anlatıyor, slayt gösterisinde bulunuyor, tahtaya renkli tebeşirlerle çiziyor, ama stüdyoda görev paylaşıyor. Herkes sırayla birer kocaman masada çalışıyor; böyle 80x120 masalarımız var. Hâlâ da öyle o masaları mı kullanıyorsunuz? Ne güzel, 50 yılı geçti. Onun üzerinde eskizler yapıyoruz ve eskiz kağıdı bu tarafta filan, sonra ekip geliyor. Gündüz Bey, Hande Hanım, Şeker Ahmet Bey, ondan sonra Behruz Çinici, Yılmaz Gürel filan herkes bir sıraya, bir yere dağılıyor. Gündüz Beyin ciddi tavrını ve kolalı manşetlerini ve kol düğmelerini hatırlıyorum, rahmetli sevgili ilk doktora hocam Gündüz ağabey benim, çok nefis altın kol düğmeleri ve bir kutu yağlı pastel boya. ... Bu Kemal Ahmet Hocanın ekolü, onun oluşturduğu kürsüsündeki daha önceki bir örneği de burada vereceğim, çok değerli bir kadro. Tam gün çalışıyoruz, eskizler yapılıyor, grup tasihleri yapılıyor, herkes önündeki ve arkasındaki masada çalışan arkadaşının projesini de eleştirebiliyor. Fakat hâlâ bir disiplin, bir anlayış var. Şehircilik 2. Proje konumuz da 50’li yılların operasyonlarıyla gündeme gelen İstanbul’un meydan düzenlemeleri. Guruplara ayrılarak, Beyazıt, Karaköy, Eminönü, Beşiktaş, Üsküdar ve Kadıköy meydanlarını yeniden tasarlıyoruz.

Bunu bu kadar bırakayım, derseniz okul yaşamımla ilgili olarak, şimdi meslek yaşamıma biraz değineyim; birkaç şey de o konuda eklemek, Prof. Aru ve onun şehirciliği ile meslek yaşamındaki karşılaşmalarımı anlatmak istiyorum. Bunlar 1960’lı, 1970’li yıllar, 1980’lere kadar olan dönem, en sonunda 1998’de yayınlanan Hoca’nın “*Türk kenti*” yapıtında da görebileceğiniz gibi ülkede birçok kent planının altında, ilk defa yapılan kent planlarının altında Kemal Ahmet Hocanın ismi - imzası var. Bunların bir kısmını zaman içinde inceleme ve değerlendirme fırsatımız oldu. O zamanki adıyla İmar İskan Bakanlığı çalıştığımız yer, 30 yıla yakın bir süre demiştim, Planlama İmar Genel Müdürlüğü’nde çalıştım ve Şehir Planlama Dairesinde proje baş uzmanı olarak çalıştığım sırada tüm ülkedeki kent planlarını inceleme fırsatımız oldu. Önceki planlar daha sonra üzerine bir kere daha plan yapılmış, hızlı gelişme süreci, 1950 sonrası patlamalar var, ama düşünün ki, o dönem Bakanlık tüm ülkedeki planlama olayından sorumlu tek örgüt. 1940’lı, 1950’li yıllarda yapılan planlar biraz farklı dostlar, bugün bildiğiniz normatif imar planlama olayından biraz farklı, daha çok şehircilik, daha çok urbanizm hâkim. Oktay Ekinci’nin Cumhuriyet’te bir yazısı var. Hoca’nın Ödemiş ve Birgi planlarından söz ediyor, o yazı geçti mi elinize bilmiyorum; söz konusu, Kemal Ahmet Hocanın, ilginç bir yaklaşımıdır. Çevrenin planlamaya etkisi. ... Çevredeki dağların görsel etkisinin planda belirlenen çevre yapılarının gabarileriyle ilişkisini ortaya koyuyor. Yıllar sonra Afyonkarahisar’da biz koruma planı yaparken aynı şeyden ben de etkilenip, Afyon’daki anıt, arkasındaki kale, o silüetin aradaki yapılarla kapanmaması gerektiğine ilişkin hükümleri özellikle getirmiştik. Bu çok duyarlı bir olay, “*kentsel tasarım*” olayının planlama sürecinde yer alması, daha başka deyişle, şehirciliğin, urbanizmin planlamayla bütünleşmesi ve ona katkısı olayı. Hocanın planlamalarından özellikle Söke planı, Tokat planı, Niksar planı, Turhal planında böylesi özellikler var. Bakın, birkaç plan ismi daha almıştım: Kars, Tekirdağ, Tavşanlı bunlar hepsi değil, İzmit, Adapazarı, Bandırma, Biga, Burdur, ... bütün bu planlar 1940’lı ve 1950’li yıllarda bir kısmı da zannediyorum

DOĞUMUNUN 100. YILINDA KEMAL AHMET ARU'NUN ŞEHİRCİLİĞİ

1960'lı yıllarda hocanın imzasını taşıyan, tek başına ya da yerli yabancı diğer uzmanlarla birlikte imzasını taşıyan planlar.

Daha sonra benim İzmir nazım plan deneyimimdeki bir karşılaşmadan da söz etmem gerek. Biliyorsunuz bir zamanlar Bakanlığın uzantısında nazım plan büroları kurulmuştu. Orada “*Danger planı*”ndan *Le Corbusier* nin planlama deneyimine dek uzanan çizgide en kalıcı çizginin Hoca'nın, Emin Canpolat ve Gündüz Özdeş'le birlikte düzenledikleri planlama ile elde edildiği izlenimine vardık. Uluslararası planlama yarışmasında birincilik alan İzmir planlarında, Karşıyaka'dan İnciraltı'na kadar uzanan bir bölgede geliştirilen yarışma projesi, Konak meydanındaki kıyı düzenlemeleri ve özellikle İnciraltı marina konusundaki duyarlılığı, kentsel tasarım düzenlemeleri, perspektifleri, ulaşım çözümleri, mekan düzenlemeleri ile son derece hayret verici ve ilginç.

Söz yarışmadan açılmışken daha sonraki dönemde açılan Kent planlama ve kentsel tasarım yarışmalarından da kısaca söz etmem gerekiyor. Planlama dergisinin ilavesinde bizim Ayça Hocayla beraber yazdığımız bir yazıyı okuyanlar bilecekler, 1964 yılıyla 1971 yılları arasında İller Bankasında çok sayıda kent planlama yarışma yoluyla elde edildi. Bunların bir bölümünde hoca ve o zamanki ekibiyle yarışmalara katıldı, yani bize rakip yarışman oldu. Bir bölümünde de hoca jüri üyesi olarak görev aldı. Özellikle Trabzon'da ve de İzmit'teki, İzmit'te daha önceki plan gene hocanın- jüri üyelikleri var. Birinde bir başka derecemiz var, birindeyse, ikinci olduk hocanın jüri üyesi olduğu planlama yarışmalarında. Benim Planlama İmar Genel Müdürlüğünde yöneticilik yaptığım sırayla ilgili de bir anım var, onu kısaca söyleyip, geçiyorum: Bir dönem ülkede yapılan büyük ve önemli yerleşmelere ilişkin planların yapım süreçlerinin yönlendirilmesi amacıyla Danışma Denetleme Kurulları oluşturuldu. Sevgili Nuran da hatırlayacak o dönemi, bir tanesi Silivri zannediyorum, Silivri'de ben Danışma Denetleme Kurulu Başkanım, Genel Müdür Yardımcısıyım. Hoca devlet otoritesine müthiş saygılı, bana saygı gösteriyor, ben de hocama saygı gösteriyorum. Böyle bir çelişki var çok ilginç, bir de gene Ayça Hocanın görevli olduğu İskenderun planı var, onu da hatırlayacaksınız. Orada da -gene ben de katıldım ona-, ilginç bir anı var, onu anlatarak bitireceğim bu bölümü dilerseniz. Planda bir yer var, iyi çözümlenmemiş gibi görünüyor, oraya mutlaka müdahale edilmesi lazım, bir detay gerekiyor planın bir yerinde, 1/1000'lik planlar yapılıyor artık, kimse dokundurmuyor, Ayten Hanım falan devrede zannediyorum. Olmaz dediler. Neden? Orayı hoca yaptı dediler, yani o çözüm, hocanın eli değdi, onun için oraya olmaz.

Şimdi çok hızlı akademik yaşamdaki etkilenmelerimle ilgili birkaç şey söyleyeceğim ve bitireceğim. Ben doktora çalışmaya Prof. Gündüz Özdeş'le başladım ve sonunda Gazi Üniversitesinde burada aftan yararlanarak bitirebildim. Demek ki, 1971 yılından 1987 yılına kadar süren bir doktora çalışma sürecim var. O arada hocanın da olduğu bir oturumda kürsüde yeterlilik sınavına girdiğimi hatırlıyorum. Bu benim için çok enteresan, yani kendi üniversitemde daha sonraki aşamalarda bulunmak ve konuşmak, bir şeyler üretmek çok önemliydi. Bu kapsamda “*Şehircilik Enstitüsü*” olayından söz etmezsem olmaz, ondan söz

edeceğim. 1967-1982 arasında İTÜ’de bir Şehircilik Enstitüsü kuruldu ve onun 8. Danışma Kurulunda İstanbul’da stratejik planlama ve kısa süreli eylemsel planlama tartışıldı. Bu benim için bir ışık, bir kıvılcımdı, çünkü o zamana kadar doktora çalışmamda optimal kent büyüklüğü üzerinde filan çalışmak istiyordum. Birden bire İngiltere dönüşü de etkilendiğim stratejik mekansal planlama konusunda ve öncelikli alan planlama konusunda bu bana bir ışık oldu. Enstitünün dergisinde yayınladık ilk çalışma sonuçlarımızı; daha sonraki doktora çalışmamın temel yaklaşımı odur.

Erciyes Üniversitesi’nde görevliyken ve Gaziantep’te yarışma kazanarak bulunduğumuz sırada gerek Kayseri planları, gerek Gaziantep planlarıyla ilgili de bilgim ve izlenimlerim oldu. Her iki büyük kentin gelişiminde “Aru planları”nın önemli yönlendirmeleri var. Burada onlardan söz etmeyeceğim, zannederim Seda herhalde Kayseri planıyla ilgili bir şeyler söyleyecektir.

Ben bitiriyorum, bitirirken sözü Sevgili Zekai’ye aktarabilmek açısından 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü konusunda da birkaç şey söyleyeceğim. Hakikaten Hocanın başkan, Mehmet Ali, Handan’ın başkan yardımcısı, Mehmet Çubuk’un genel sekreter olduğu, daha sonra genel sekreterlik görevini Sayın Görgülü’ye devrettiği ve 27 yıl sonra 1976’da başlayan Türkiye Dünya Şehircilik Günü Komitesininin 1996’da nihayet odamıza devredildiğini söylememiz mümkün. Bu arada mutlu bir olay flama hâlâ duruyor, sarı güneş aydınlanmayı, mavi gök suyu ve havayı, aşağıdaki yeşil de yeri, yeşil kalması gereken yeri simgeliyor. Aslında bu mavi, beyaz ve güneş kompozisyonu Arjantin bayrağında da var. Buenos Aires Üniversitesi’nden Prof. Carlos Maria della Paolera’nın 1949 yılında başlattığı Dünya Şehircilik Günü kutlamaları yıllar sonra da olsa Prof. K.A.Aru tarafından Türkiye’ye getiriliyor. Bence bu konuda şunu söyleyerek bitirmek lazım: Bir kutlama günü olmaktan çok Dünya Şehircilik Günü bugün karşı karşıya olduğumuz durumun da gereği olarak bir düşünme, bir yorumlama, bir değerlendirme günüdür, tartışma fırsatı çıkan bir gündür, ders çıkarma, öğrenmeye ilişkin bir platformdur. Sevgili Çubuk’u da burada anarak hocamla ilgili görüşlerimi burada bitiriyorum. Teşekkür ederim. Biraz süremi taştıysam başlıyalın.

Yrd. Doç. Dr. SEDA ÇALIŞIR HOVARDAOĞLU- Değerli bilim adamları, Odamız Sayın Başkan ve yetkilileri ve çok değerli öğrencilerimiz; böyle önemli bir günde Sayın Prof. Kemal Ahmet Aru'yu sizlerle birlikte anmaktan büyük onur duyduğumu belirtmek isterim. Sizlere Prof. Kemal Ahmet Aru Hocamızın Kayseri için Prof. G. Oelsner ile birlikte hazırlamış olduğu imar planıyla ilgili bir değerlendirme yapacağım. Tabii bu plana başlamadan önce, Kayseri'nin 1882 yılındaki en eski haritasından başlayarak plan dönemi öncesi Kayseri'nin mevcut durumunu açıklamak gerekmektedir. Kentin bilinen en eski haritası, 1882 yılında Euthychides, J.S. tarafından çizilen Kayseri Yollarının Düzeltilmesi Projesi (Project De Rectification Des Rues De Caesareia)'dır. Bu haritayı biraz daha detaylandırarak, Kayseri'yi anlama yolunda bir çalışma gerçekleştirdim. Bu çalışmaya baktığımızda eldeki buluntular, yazılı, çizgili ve görsel her türlü belgeyi bir araya getirdiğimiz zaman 19. yüzyıl başlarında Kayseri'nin bu sınırlar içerisinde, bu sınırlar derken bunların üzerinde biraz daha dikkatli durursak, güneyde Çakmakçı'nın Deresi, kuzeyde ise Deliçay olarak adlandırılan iki önemli su kaynağı arasında doğal eşiklerle sınırlandırılmış bir kent merkezi dikkatimizi çeker. Bir iç kale ve dış kale vardır bu kentte, M.S. yaklaşık olarak 5. yüzyıla tarihlenir. Ancak özellikle dış kale surlarının daha önceki dönemlerde de Mazaka olarak adlandırılan yakındaki bir bölgeye kadar sınırlarının devam ettiği şeklinde çok çeşitli yorumlar bulunmaktadır.

Şöyle bir genelleme yapılacak olursa, yaklaşık olarak kent merkezi ve yakın çevresi 1500 yılı aşkın bir süre içerisinde sürekli olarak yerleşilmiştir. Yani hiçbir dönem aralığı olmadan aynı noktanın, aynı merkezin etrafında sürekli olarak gelişen organik dokuya sahip bir yerleşimdir. Özellikle derelerin dışındaki alanları incelediğimizde, mezarlıklar ve büyük yeşil alanlarla beraber sınırlandırılmış bir kenttir Kayseri kent merkezi. Bu döneme ilişkin gravürler ve diğer resimler incelenecek olursa yerel malzemenin kullanıldığı, özellikle tek katlı organik bir yerleşme etrafında yeşil dokuyla bütünleşen, kalenin eteklerinde ve kale içerisinde yerleşen bir gelişimden bahsedebiliriz.

Cumhuriyet Dönemi'ne geldiğinde başlangıçta Kayseri, hanları ve çarşılarıyla birlikte tipik bir Osmanlı kenti görünümündedir. Kaleiçi ve çevresi, 1927-1928 tarihlerinde görevli olarak defalarca kente gelen A.Gabriel tarafından çeşitli restitüsyonlarla belgelenmiştir. 1882 tarihli harita, bu dönemde A.Gabriel ve kente araştırma amaçlı gelen G.Bartsch (1935) tarafından yapılan çalışmalarda güncellenerek kullanılmıştır. Gabriel haritası özellikle kentin kale ve tarihi yapılarını ön plana çıkarırken; 1930'larda Bartsch tarafından hazırlanan harita ise kent içi yeşil sistemi ve ticari alanların gelişimi konusunda bilgi vermektedir. 1943 sonrasında da kentin kadastral haritası yapılmıştır. Kayseri halihazır durumunu da değerlendiren bu haritalar, kentteki bazı ulaşım ve tasarım projelerinin gerçekleşmesini hızlandırmıştır. Bu güncellenmiş haritalarda kent merkezinin sınırları, 19. yüzyıl haritasıyla benzerlik göstermektedir. 1930'larda kente gelen seyyahlar, birçok kentimizdekiyle benzer

biçimde Kayseri'nin büyük ölçüde harap olduğunu, özellikle tarihi yapıların başka amaçlarla kullanıldığını, çeşitli renklerdeki sıvalarla çirkinleştiğini, hatta yıkımla karşı karşıya olduğunu belirtir.

Kent planlama literatürü açısından 1930'lu yıllar, modern kenti iç içe geçmiş farklı fonksiyonları ve kendine özgü mekansal organizasyonu kavramlaştırmayı amaçlayan kuramsal çalışmaların ortaya çıkmaya başladığı bir dönemdir. Türkiye'de de ulusal düzeyde kentsel hizmetlerin iyileştirilmesi yönünde projelendirme ve uygulamalara başlanma kararlarının alındığı, yerel yönetimlere yeni yetkilerin verildiği bir dönemi temsil eder. Yıllardır süregelen mahalle bazında bir kentsel gelişim söz konusudur. 1930'lara geldiğimiz zaman arazi kullanım planlamasını öne çıkaran, modernleşmeyle birlikte bunu değerlendiren yeni bir yaklaşım ortaya çıkar ve mahalle bazında gelişen kentler artık arazi kullanım planlaması, yani işlevsel ilişkiler bazında iki farklı uygulamanın bir arada değerlendirilmesi biçiminde yeniden ele alınır.

Bu dönemde öncelikle Kayseri Çaylak Planı yapılır. Burhanettin Çaylak ya da çeşitli kaynaklarda Burhan Çaylak ismiyle geçen ve birçok kentin planını yapan Kayserili hemşeri, Kayseri'ye davet edilir ve kentin ilk planını yapması istenir. 1933 yılında 1/8 000 000 ölçekli temel kararlar, 1935 yılındaysa 1/2 000 ölçekli kesin proje gerçekleştirilir. Bu proje, 1936 yılında onaylanır, fakat proje onaylanmadan önce özellikle o dönemki idari, yasal birtakım düzenlemelere bağlı olarak da yapılan uygulamalarla birlikte Çaylak planının bir kısmı gerçekleştirilmeye başlanır. Burada A.Gabriel'in haritasıyla B. Çaylak Planı'nı karşılaştırıyoruz, aslında özellikle ana ulaşım arterlerinde birkaç yol dışında mevcut yolların iyileştirilmesi, kentin kuzeyinde birtakım uygulamaların yapılması, hipodrom, stadyumun ya da geniş açık alanlardaki bağ bahçe alanlarında grid dokuya yönelen bir yerleşme oluşturulması yönünde kararlar içermektedir.

Bu plan, 10 sene kadar yürürlükte kalır, fakat çok büyük uygulamalar gerçekleştirilmez. 1943 yılında Kayseri Belediye Başkanı Emin Molu kentin imarlı gelişimi için kapsamlı bir imar planı yapımına yönelik girişimlere başlamıştır. Bu girişimler sonrası oluşturulan plan, Prof. Arû tarafından Prof. Oelsner başkanlığında hazırlanan ve uygulanan Kayseri'nin planıdır. Prof. Arû, bu dönemde Prof. Oelsner'i asiste etmekte, hatta onun 8 senedir birlikte verdikleri şehircilik eğitimiyle ilgili çalışmalarını devam ettirmektedir. Prof. Oelsner, Aru Hocamıza tüm eğitimi boyunca Anadolu kentlerini yerinde incelemesi gerektiğini belirtir. Kayseri planı gündeme geldiği zaman Oelsner Hocamız davet edilir, o Isparta planı gibi bu planı da Aru Hocamızla da birlikte yapmanın daha iyi sonuçlar elde edebileceğini belirtir ve Kayseri planının ön kararlarına ilişkin 1/5 000 ölçekte bir şema gerçekleştirir. Daha sonrasında Prof. Aru'nun bu planı gerçekleştirmesini ister. Yaklaşık üç yılda tamamlanan plan, genel plan kararlarını açıklayan bir adet 1/5000 ölçekli pafta ve lejant paftasıyla birlikte 1/1000 ölçekli 22 adet paftadan oluşmaktaydı. Ayrıca 1/500 ölçekli Kayseri-Stadyum Alanı, Kayseri Lisesi ve Kayseri-Keçikapı Meydanı, Çifte Medrese ve Orta Mahalle, İstasyon Meydanı ve Hovand Meydanı olarak beş başlık altında detay projeler üretilmişti.

DOĞUMUNUN 100. YILINDA KEMAL AHMET ARU'NUN ŞEHİRCİLİĞİ

Bu planla bazı temel kararlar verilir ve bunların geneli uygulama olanağı bulur. Planın temel kararlarından biri ulaşım ile ilişkilidir. Kentin aynı zamanda gelişme sınırlarını da belirleyebilecek şekilde bir çevre yolu önerisi geliştirirler. Bu yolun sınırladığı alan dışında büyük parseller üzerinde ziraatle uğraşanlar için bağ ve bahçe alanları önerilmiştir. Bu ulaşım kararı aynı zamanda bazı alan kullanımlarının yolla ilişkili, ancak kent merkezinden uzakta yer alması gerekliliği düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Bugün bu çevre yolu değişimlerle birlikte günümüzde de kullanılmaktadır. Ancak bu çevre yolu o dönem kentin sınırlarını oluştururken, yıllar içerisinde plan sınırlarının genişlemesiyle birlikte özellikle çevresinde yüksek katlı konutların yoğunlaştığı bir alan haline gelir.

Planda önerilen konut alanları da, Kayseri kenti silüetini etkileyen ve gelişimini yönlendiren önemli kararlardan biridir. Bir kısmı günümüze ulaşmış bu konut alanlarında, bir-iki katlı, ön ve arka bahçeleri olan ayrı ve bitişik nizam tercih edilir. Bunun gerçekten hem ekonomik, hem de cadde estetiği açısından da önemli olduğu vurgulanır. Bugün Sahabiye Medresesi çevresinde bu konut örneklerine rastlayabiliriz. Planın temel kararlarından biri ise, Deliçay çevresinin peyzaj ağırlıklı düzenlenmesidir. Kentin güneydoğusunda sanat okulu olarak önerilen alan, yanındaki Seyyid Burhanettin Mezarlığı'ndan Gültepe Parkı'na ve buradan stadyum ve diğer spor tesislerine kadar devam eden yeşil bir süreklilik Deliçay'ı çevrelemektedir. Deliçay ve çevreyolu arasında kalan alan ise rekreasyon alanı olarak tasarlanmış ve kentin doğu yönünde bu yeşil ağırlıklı kullanımlar, bir yol ve yeşil alan şeridi oluşturarak bu yönde kentin gelişimini sınırlandırmıştır.

Yine kentin içerisinde yeni yapılaşmaların arasında kalan Yapı ve Sanat Okulu yerleşimi de Prof. Arû tarafından gerçekleştirilmiştir, hâlâ günümüzde de geniş bir alan üzerinde yer alan ve kentin sanayisi ve ticaretine katkıda bulunacak ustaları yetiştiren bir okul konumundadır. Planda önerilen bir diğer karar ise Sanayi Sitesi'dir ve hala günümüzde aynı alanda işlevine devam etmektedir.

Planda sanayi alanı, hayvan pazarı vb. kullanımlar da kent merkezinin yoğunluğunu azaltacak, çevre yerleşimlerden kolay ulaşılabilir ve çevre kirliliğini engelleyebilecek biçimde çevre yolu kenarında yer seçmişlerdir. Planda önerilen hipodrom uygulanmamış, uygulanan stadyum ise yakın bir tarihte kaldırılmıştır, yerine büyük bir alışveriş merkezi inşa edilmiştir.

Plan yaya ulaşımına ilişkin kararları da içermektedir. Çifte Medrese, yani Gevher Nesibe Medresesi ve yakın çevresine istasyondan başlayarak ulaşan bir yaya ulaşım arteri önerilir, ancak uygulanmaz ve bu alan zaman içerisinde çevresindeki geleneksel dokunun da tamamen ortadan kaldırıldığı geniş bir park alanı haline dönüştürülür. Projede birkaç meydan önerisi de bulunmaktadır ve meydanların detay projeleri de gerçekleştirilmiştir. Örneğin Keçikapı adıyla anılan meydan, yine tarihi yapılarıyla günümüze kadar ulaşmıştır. Önemli kararlardan biri de tren garı ve istasyona ulaşan ana ulaşım arteridir. Buradaki havuzlu yer değişmiştir, ama onun dışında büyük oranda ağaçlıklı, insanların rahatlıkla dolaşabileceği bir meydan görünümündedir.

Arû Planı uygulamalarına yönelik çalışmaların başladığı 1950 yılından 1960'lı yıllara kadarki on yıllık süreçte, plan büyük oranda uygulanmış, ancak hızlı nüfus artışı gibi nedenlerle 1960'lı yıllarda yeni bir halihazır harita ve 1970'li yılların ortalarında yeni bir imar planı yapımı gerekli hale gelmiştir. 1975 yılı planıyla birlikte kentin sınırları genişletilerek, artan nüfusla orantılı olarak kent içi yoğunluk arttırımı biçiminde plan kararları ile kentin planlama süreci devam ettirilmiştir. Günümüzde özellikle kent içindeki kısmen devam eden yeşil süreklilikleri ve düşük yoğunluklu alanlarıyla Aru Planı'nın izleri kentte etkisini göstermektedir. Teşekkür ederim.

1. OTURUM - 7 KASIM 2012

“NEOLİBERAL POLİTİKALARIN MEKANI DEĞİŞTİRMESİ, DÖNÜŞTÜRMEİ”

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Zekai GÖRGÜLÜ**

Dünya Kenti Hipotezi İle
Yeni Kentsel Politika Paradigması Üzerine Bir Değerlendirme
Doç. Dr. Tayfun ÇINAR

Kentsel Dönüşümü
Sosyo-Mekansal Bir Süreç Olarak Anlamak
Esra Alkım KARAAĞAÇ
Y. Şehir Plancısı

İstanbul' Un Uluslararası Finans Merkezi
Olma Stratejisi ve Yaratacağı Dönüşüm Etkisi
Araş. Gör. Ayça ÇELİKBİLEK

Neoliberal Politikaların Etkisi Olarak Planlamada Esneklik Kavramı:
Türkiye'de Kullanımı ve Sonuçlarının Değerlendirilmesi
Araş. Gör. Hatice Aysun ÖZKAN
Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK

DÜNYA KENTİ HİPOTEZİ İLE YENİ KENTSEL POLİTİKA PARADİGMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Doç. Dr. **Tayfun ÇINAR**

Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Bu bildirinin çıkış noktası birbirinden farklı alanlarda ve birbiriyle ilgisiz gibi görünen ancak gerçekte aynı sürecin betimleyicisi ve meşrulaştırıcısı niteliğindeki iki yaklaşımın bir değerlendirilmesini yapmaktır. Bu yaklaşımlardan ilki yerelci bir bakış açısıyla donanmış yeni kentsel politika paradigmasıyken, diğeri dünya kenti hipoteziyle ortaya konan bakış açısidir. Bildirinin amacı bu iki yaklaşımı kendi kavramsal çerçevesi ve sorunsalı içinde ortaya koyup birbirleriyle ilişkisini ekonomi-politik bir bakış açısıyla ele almaktır. Türkiye gibi ülkelerde gündeme gelen dünya kenti tartışmalarında bu iki paradigma birbirinden farklı sorunsallara sahip olmasına karşın bu durum göz ardı edilmiş ve söz konusu yaklaşımlar hatalı bir biçimde bazı paradoksal sonuçlarına rağmen iç içe sokulmaya çalışılmıştır. Birbirinden farklı yaklaşımları birbirinin uzantısı gibi sunmaya çalışan girişimler dünya kenti tartışmalarının bilimsel bir zeminden kopmasına ve dolayısıyla ideolojik bir zemine oturmasına neden olmuştur. Bu nedenle söz konusu iki yaklaşımın birbiriyle bağlantılarının nesnel bir biçimde ortaya konulabilmesi için öncelikle bu yaklaşımların akademik düzeyde kendi özgüllükleri çerçevesinde nasıl tartışıldığını ele almak gereklidir.

Kent çalışmalarında önemli bir paradigmanın dünya kenti hipotezi etrafında ortaya konulduğu ileri sürülebilir. Bu konuda yapılmış öncü çalışmalardan biri¹ Robert Cohen'in çalışmasıdır.² Cohen'in çalışmasıyla yeni uluslararası işbölümü bağlamında dünya kenti nosyonu diğer nitelikteki kentlerden farklılaştırılmaya çalışılmıştır. Bu ayrımın ortaya konulmasında

1 Dünya kenti kavramının ilk hali olarak Patrick Geddes 1915 yılında "Dünya Kentler Ligi" kavramını kullanmış, Peter Hall da 1966 yılında ilk dünya kenti araştırmacısı olarak anılmıştır. Bkz. A. Kadir Topal, "Global Kapitalizmde Sermaye Birikim için Yeni Mekansal Ölçekler: Dünya Kentleri/Global Kentler", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 12, Sayı 2, 2003, s. 43-44. Ancak dünya kenti kavramının günümüzdeki anlamının 1980 sonrasında yapılmış çalışmalarla açıkça ortaya konduğu ve bu tartışmaların popülerleştiği söylenebilir.

2 Robert B. Cohen, "The New International Division of Labor, Multinational Corporations and Urban Hierarchy", içinde Michael Dear & Allen J. Scott (eds.), **Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society**, Londra ve New York, Methuen, 1981.

DÜNYA KENTİ HİPOTEZİ İLE YENİ KENTSEL POLİTİKA PARADİGMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

başvurulan önemli ölçütlerden biri küresel şirketlerin yönetim merkezlerinin yığıldığı kentlerin şablonunun çıkartılmasıdır. Diğer bir deyişle araştırmacının girişimiyle yeni küresel ekonomide küresel şirketlerin ihtiyaçlarına göre konumlanmış mekansal hiyerarşiler tespit edilmiştir.

Dünya kenti hipotezinin ortaya konulmasında diğer önemli bir dönüm noktası John Friedmann'ın ortaya koyduğu bir dizi çalışmadır.³ Friedmann'ın çalışmalarının temel amacı kentleşme süreçleri ile küresel ekonomik güçler arasındaki bağlantıyı ortaya koyacak hipotezler üretmektir. Dünya kentine yönelik üretilen hipotezler ile uluslararası işbölümünün mekansal örgütlenmesi arasında bağlantı kurulması amaçlanmıştır. Friedmann'ın sözkonusu çalışmalarında uluslararası sermayenin biriktiği ve yoğunlaştığı temel mekanlar olarak ortaya konulan dünya kentlerinin küresel akışların yönetim merkezleri olduğu kabul edilmiştir. Bu kapsamda başta New York, Londra ve Tokyo olmak üzere bir dizi kentin dünyanın kontrol merkezi olduğu üzerinde durulmuştur. Bu yaklaşımda soyut düzeyde kentler hiyerarşik olarak birbirinden ayrılmış, kentlerin sahip olduğu özelliklere göre konumlandırılmış ayrı liglerde birbiriyle rekabet ettiği varsayılmıştır.

Dünya kenti hipotezi⁴ çerçevesinde özellikle 1970'li yıllarla birlikte ortaya çıkan sanayisizleştirme süreçleriyle dünya ekonomisinin gelişmiş batılı ülkelerden dünyanın diğer ülkelerine doğru yayılması kapsamında ortaya çıkan yeni uluslararası işbölümünün mekansal dinamiğinin ortaya çıkardığı sonuçlar soyut bir düzeyde ele alınmıştır. Buna göre, yeni uluslararası işbölümünde dünya kentlerinin ayırıcı unsuru ticaret ya da sanayi değil, hizmet sektöründeki hızlı yükseliş olarak ele alınmıştır. Söz konusu hizmet sektörü küresel finans, ulaşım, iletişim, reklam, muhasebe, sigorta, medya ve hukuk alanlarını kapsayacak yüksek düzey iş hizmetlerini içermektedir. Kent ekonomisindeki bu ayrım uluslararası göç hareketlerinin hedefi kapsamında dünya kentinin önemli özelliklerinden biri olarak ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra dünya kentlerindeki toplumsal işbölümü bağlamında yükselen hizmet sektörünün yanında toplumsal ve mekansal kutuplaşmanın da bir göstergesi olarak enformel sektöre ve dolayısıyla sosyal eşitsizliklerin derinleşmesine de vurgu yapılmıştır. Bu vurguya rağmen dünya kenti hipotezi çerçevesinde bu kentlerde ortaya çıkan sosyal maliyetlerin devlet müdahalesinin mali kapasitesini aştığı söylenerek söz konusu müdahale-sizlik bir ölçüde meşrulaştırılmıştır.

Dünya kenti hipotezi kapsamında dünya kentlerinin yeni ortaya çıkan uluslararası işbölümünün bir sonucu olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle Friedmann'ın çalışmasında dünya kenti olma reçetesi anlamında normatif düzeyde kentsel politika önerisi bulunmamaktadır. Zaten böyle bir öneri yönetsel olarak dünya kenti yaklaşımın özüne de aykırı olacaktır. Nitekim, Friedmann dünya kentini tanımlamak için "önemli uluslararası finans merkezi olma",

3 John Friedmann, "The World City Hypothesis", **Development and Change**, 17, 1986, s.69-83; John Friedmann, Goetz Wolff, "World City Formation: An Agenda for Research and Action", **International Journal for Urban and Regional Research**, 6(3), 1982, s. 309-344.

4 John Friedmann, "The World City Hypothesis", **Development and Change**, 17, 1986, s.69-83.

“çok uluslu şirketlere yönetim merkezi olma”, “uluslararası kurumların varlığı”, “hızlı büyüyen hizmet sektörü”, “dünya taşımacılığında temel eklem noktası olma” gibi de bazı kriterler önermiştir.⁵ Söz konusu kriterler kullanılarak belli sayıda dünya kenti belirlenmiş, yeni uluslararası işbölümünde emeğin ve sermayenin kontrol merkezi konumundakiler birincil düzeyde dünya kentleri, bunun dışındakiler ise işlev ve konumlarına göre daha alt düzeyde kentler olarak tanımlanmıştır.

Küresel ekonominin yeni dinamiklerini gözönünde tutarak New York, Londra ve Tokyo gibi küresel kentler üzerinden Saskia Sassen de kentlere yönelik bir analiz ortaya koymuştur.⁶ Küresel kent kavramsallaştırmasının temel dayanağını ise gelişmiş ekonomilerden daha az gelişmiş olanlara doğru bir mali akış ve endüstriyel üretimde kayış olsa bile küresel düzeyde ekonominin kontrol edildiği az sayıda kentin halen gelişmiş kapitalist ülkelerdeki mali merkezler olduğu tezi oluşturmaktadır. Bu kapsamda, daha küreselleşmiş bir ekonominin mekansal düzeyde daha merkezileşmiş işlevler üzerinden bir dizi küresel kent ürettiğini iddia etmiştir. Sassen’in küresel kent tezi bir yönüyle 1980’lerde gündeme gelen küreselleşme yaklaşımının mekanın öneminin ortadan kalktığı yönündeki varsayımlarını yanlışlayan bir içeriğe de sahiptir. Bir başka deyişle küresel ekonomi yeni mekansal dinamikler üzerinden kendisini yeniden üretmektedir. Sassen’in de inceleme konusu sosyolojik düzeyde küresel kentlerin betimleyici düzeyde özelliklerini ortaya koymaktır. Ancak küresel kent olmaya yönelik yerel kalkınma stratejilerini içeren bir reçete arayışı bulunmamaktadır.

Dünya kentine yönelik çalışmalar özellikle Friedmann ve Sassen’in çalışmalarından sonra hız ve popülerlik kazanmış; başka araştırmacılar tarafından da çeşitli düzeylerde yeni araştırmalar yapılmıştır. Bu incelemeler arasında durum analizi gibi sunulan bir çerçevede dünya kenti statüsü elde etmek açısından ne tür politikaların izlenmesi gerektiğini normatif düzeyde reçeteler olarak ortaya koyanlar bulunmaktadır. Bu tür çalışmalar Türkiye’de de İstanbul’un nasıl dünya kenti olabileceği yönündeki politika tartışmaları üzerinden yapılmıştır. Ancak bu çalışmaların özü itibarıyla dünya kenti ve küresel kent hipotezlerine aykırı olduğu belirtilebilir. Bu kapsamda dünya kenti statüsü kazanma yönünde politik reçete ortaya koyan söz konusu çalışmalar kendilerine dayanak olarak farklı bir paradigma olan yerelci bir strateji ile donanmış yeni kentsel politikaları almışlardır. Normatif düzeyde yerel kalkınma stratejileri öneren yeni kentsel politika paradigması neoliberal bir eksende ortaya çıkmış varsayımlar demetine dayalıdır. Söz konusu varsayımlar neoliberalizmin ortaya çıkış koşulları göz önünde tutularak değerlendirilmelidir.

Günümüzde neoliberalizm toplumsal, siyasal, ekonomik ve gündelik yaşamın her alanında karşımıza çıkmaktadır. Serbest piyasa ekonomisi yaklaşımının bu çeşidi Şikago’da imal

5 Söz konusu kriterleri ele alan Türkçe bir kaynak için bkz. A. Kadir Topal, "Global Kapitalizmde Sermaye Birikim için Yeni Mekansal Ölçekler: Dünya Kentleri/Global Kentler", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 12, Sayı 2, 2003, s. 41-61.

6 Saskia Sassen, **The Global City - New York, London, Tokyo**, Princeton University Press, New Jersey, 1991.

DÜNYA KENTİ HİPOTEZİ İLE YENİ KENTSEL POLİTİKA PARADİGMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

edilip, Washington, New York ve Londra üzerinden dünyanın diğer ülkelerine pazarlanıp ihraç edilerek küreselleşme ve devlet reformuyla egemen ideoloji haline dönüştürülmüştür. Bilindiği üzere 1960'lı yıllarla birlikte içeriği kabaca deregülasyon, ticarileştirme ve özelleştirme olarak belirlenen neoliberal politikalar 1970'lerin sonu, 1980'li yılların başlarıyla birlikte ABD ve İngiltere'de Reagan ve Thatcher hükümetleriyle uygulamaya konulmuştur. Neoliberal politikalara yönelik uygulamanın ikinci dalgası ise 1990'lı yılların başında daha teknokratik bir hal alarak Washington Konsensüsü sonrasında ortaya çıkmıştır.⁷

Yeni kentsel politika paradigması aslında ABD kökenli olarak özellikle kentsel siyaset alanında yapılan çeşitli analizlerin kavramsal çerçevelerinden de yararlanılarak ortaya konulan bir varsayımlar demeti etrafındaki temel teze dayalı kentsel politika belirleme arayışıdır. Bu arayış beraberinde normatif olarak kentsel düzeyde yerel kalkınmanın nasıl gerçekleştirilebileceğinin reçetesini de beraberinde getirmiştir. Bu reçete alternatif kabul etmeyen bir yaklaşım çerçevesinde kentleri metalaştırma aracı olmuş ve kentteki büyük sermaye grupları ve bunlarla ortak çıkarlar etrafında yer tutan kentin yönetici sınıfları tarafından benimsenmiştir. Bazı ülkelerde de bu paradigma merkezi yönetim üzerinden ülkenin kentlerindeki yerel kalkınma stratejileri olarak benimsenilmeye çalışılmıştır.

Yeni kentsel politika yaklaşımının uluslararası düzeyde propagandası 1990'lı yılların başında yapılmaya başlanmıştır.⁸ Bu yaklaşım doğrultusunda geç kapitalizmle birlikte sermayenin belli bir yere bağlı olma özelliğinin ortadan kalktığı varsayımından hareket edilerek yeni kentsel politikaları belirlerken iş çıkarlarının önceliğinin dikkate alınması gerektiği tezi ortaya konulmuştur. Buna ek olarak bu çıkarların kentsel yönetimle korunabileceği görüşü de savunulmuştur. Böylece önceki dönemin fordist bir üretim ve kentleşme paradigmasından farklı olarak kentsel politikanın temel yürütücülerinin yerel ekonomik kalkınma ve kentler-arası rekabete dayalı olduğu ileri sürülmüştür.

Diğer kentler ve yerelliklerle rekabet etmenin temel koşulu olarak söz konusu yerlere sermaye çekilmesi gerektiği belirtilmiş; sermayenin yer seçim kararlarının kent yönetimleri için önceliği vurgulanmıştır. Buna göre kentsel yönetim çerçevesinde yeni kentsel politikalar belirlenirken bu önceliklerin dikkate alınması gerekliliği üzerinde durulmuştur.⁹

Yeni kentsel politika paradigması çerçevesinde ortaya konan varsayım ve hipotezler belli bir soyutlamaya dayalıdır. Bu yönüyle önceki dönemin kentleşme politikalarından paradigmatik bir kopuş da beraberinde getirmiştir.

7 Jamie Peck, Adam Tickell, "Neoliberalizing Space", *Antipode*, 34(3), 2002, s.380.

8 Kevin R. Cox, "Commentary. From the New Urban Politics to the New Metropolitan Politics", *Urban Studies*, 48(12), 2011, s.2661.

9 Kevin R. Cox, "Globalisation, Competition and the Politics of Local Economic Development", *Urban Studies*, 32(2), 1995, s.213; Delphine Ancien, "Global City Theory and the New Urban Politics Twenty Years On: The Case for a Geohistorical Materialist Approach to the (New) Urban Politics of Global Cities", *Urban Studies*, 48(12), 2011, s.2477.

Bu yaklaşım öncelikle kentleri ABD’de geliştirilen kent kuramları çerçevesinde birer büyüme motoru olarak ele almaktadır. Kentsel büyüme etrafında birleşmiş büyüme koalisyonlarının olduğu kabul edilmektedir. Böylece kent tutarlı örgütsel bir bütün olarak ele alınmakta ve bu varsayım doğrultusundaki örgütlülük etrafında kente yönelik politikaların çelişkisiz bir biçimde uygulanabileceği varsayılmaktadır. Bu varsayımın iddia ettiği sosyomekansal tutarlılığa ve bütünlüğe yöntemsel açıdan çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir.¹⁰ Buna göre kentin içinde farklı toplumsal kesimlerin yerleştiği farklı çıkarlara sahip çeşitli yerleşim birimleri söz konusudur. Bunlar arasında amaç birliği istisnai bir durumdur. Ayrıca kentteki siyaset kurumlarının da çıkarları çoğu zaman birbirleriyle çelişik durumdadır. Mekansal olarak tanımlanmış bir bütün üzerinden bu çıkarları hegemonik olarak aynı hedefe yönlentmek yöntemsel olarak önemli zorlukları beraberinde getirmektedir.

Bu varsayımın yeni kentsel politikaların özü itibarıyla kentlerde emek/sermaye çelişkisi etrafında ortaya çıkan mücadele eksenini örtmeye yönelik geliştirildiği de iddia edilebilir.¹¹ Büyüme koalisyonları içerisine sadece kentteki büyük sermaye grupları değil emekçi örgütlenmeleri de dahil olmak üzere çok geniş kesimler konulmaktadır. Ancak burada göz önünde tutulması gereken durum büyüme koalisyonlarının kente geleceği varsayılan yatırımların doğrudan “iş yaratıcı potansiyeli” olduğu tezine vurgu yaparak kendisini meşurlaştırmasıdır. Bu varsayımın göz ardı ettiği durum ise yaratılması öngörülen uygun iş ortamında kente geleceği varsayılan küresel yatırımların sermayenin yeniden üretimi kapsamında ortaya çıkacak karları ve bu karların kent dışına transferi ile kentteki geleneksel yerel ekonominin uğrayacağı tahribattır. Bunlar üstünde durulmak istenmeyen hususlardır. Ayrıca yapılan çalışmalarda yeni kentsel politikalar kapsamında gelirin başta emekçiler olmak üzere kentin toplumsal kesimlerine yönelmediği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra kentte işsizlik oranlarının azalmadığı yönünde bulgular da söz konusudur.¹²

Yeni kentsel politika paradigmasında kentlerin kendi başına kentsel politika ve kurumsallaşma ile gelir dağılımını belirleyebilen bir özne olduğu varsayılmaktadır. Bu durum bu paradigmanın ABD merkezli ortaya konulmasıyla da ilişkilidir. ABD kentleri üzerinden geliştirilen anlayıştaki merkezi yönetim ve yerel yönetim ilişkileri ile Kıta Avrupa’sında geçerli ilişkiler arasında önemli farklar bulunmaktadır. Kıta Avrupa’sı çerçevesinde merkezi yönetim - yerel yönetim ilişkileri ABD ile karşılaştırıldığında daha merkezi yönetim ağırlıklı bir perspektif taşımaktadır. Emek piyasalarının düzenlenmesi de bu kapsamda daha merkezi bazı nitelikler taşır. Ancak ABD merkezli kentsel siyasetin daha yerel bir perspektife sahip olduğu belirtilebilir. Bu doğrultuda ABD’de kent yönetimlerinin gelir sistemleri

10 Bu yaklaşımın bir eleştirisi için bkz. David Harvey, "From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism", *Geografiska Annaler*, 71 (1), 1989, s.5-8.

11 Yerel ekonomik gelişme üzerinden yaşanacak emek sermaye çelişkisine yönelik farklı örnekler için bkz. Kevin R. Cox, Andrew Mair, "Locality and Community in the Politics of Local Economic Development", *Annals of the Association of American Geographers*, 78(2), 1988, s.313-315.

12 Bu konuları değerlendiren önemli bir çalışma için bkz. Harvey Molotch, "The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place", *The American Journal of Sociology*, Sayı 82, No. 2, 1976, s. 309-332.

DÜNYA KENTİ HİPOTEZİ İLE YENİ KENTSEL POLİTİKA PARADİGMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

ve yerel planlama yaklaşımları Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında daha esnekler ve Avrupa'dakine benzer sendika merkezli partiler ABD'de yer almamaktadır. Tüm bunlar ABD'de kentsel siyaseti kendi iklimi içinde daha özerk ve özgül kılan niteliklerdir. Yeni kentsel politika paradigmasıyla da ABD'ye özgü durum daha da soyutlanarak varsayımsal bir perspektifte kentlerin kendi başına özne olma durumlarına vurgu yapılmaktadır. Özellikle kentsel rejim kuramından da destek alan bu yaklaşım kentleri soyut düzeyde bir özne olarak ele almakta kente özgü siyasetin özgüllüğünü veri kabul etmektedir.¹³

Ancak böyle bütüncül bir özne olma durumu yönetsel açıdan kolaylıkla ifade edilemez. Özellikle yeni kentsel politika paradigmasının "yarışan yerellikler" ve benzeri isimlendirmelerle merkezi yönetimler tarafından yerel yönetimlere uyarlandığı ve yerel yönetimlerin kalkınmaya dönük politikalarının büyük ölçüde merkezce belirlendiği durumlarda bu çelişki daha da su yüzüne çıkmaktadır.

Yeni kentsel politikalar kapsamında kent yönetimlerinin devletten ayrı bir özne olma durumlarına dayalı olarak da kendilerinin belirleyeceği kentsel politika ile kendi sınırları içine sermaye çekebileceği de düşünülmektedir. Kent yönetimlerinin bu kapsamda yeni yönetim paradigması olarak da yönetim çerçevesinde örgütlenmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Böylece Amerikan kentsel siyaseti etrafında önemli sorulardan biri olan kenti kimin yönettiği sorusuna artık kentin kurumsal yönetiminde doğrudan sermaye çıkarlarının temsili yolu da bu yöntemle açılmaktadır. Burada ortaya konan kentsel yönetişimin özellikle büyük kentsel projeler kapsamında halk katılımını göz ardı ettiği de çeşitli çalışmalarla ortaya konmuştur. Kentsel yönetim çerçevesinde büyük kentsel yatırımlarda halk katılımının değil kapalı kapılar ardında elitlerin ve büyük sermayenin çıkarlarının karar alma mekanizmalarında etkin rol aldığı çeşitli Avrupa ülkelerini kapsayan bilimsel çalışmalarda belirtilmiştir.¹⁴

Yeni kentsel politika paradigmasıyla ortaya konulan yerel iş ikliminin canlandırılabilmesi için ise vergi muafiyetlerinden yerel düzeyde çeşitli kültürel etkinlikleri sübvansiyeye etmeye değin belli politikaların izlenmesi gerektiği belirtilmektedir. Yerel iş koalisyonlarının desteklediği bu politika demetinde; yerel birimlerin yatırımcılara daha cazip gelmesini sağlayacak çeşitli yerel altyapı ve gelişme projeleri, çeşitli yol ve otoyol projeleri, kentsel yenileme ve dönüşüm girişimleri, büyük ölçekli yeniden bölgeleme, büyük çaplı su ve ka-

13 Kentsel rejim ile büyüme motoru kuramlarının eleştirisi ve bu kapsamda ABD'ye özgü kentsel siyaset analizinin başka ülkelere taşınması çabasının beraberinde getirdiği yönetsel sorunlara ilişkin olarak bkz. Jonathan S. Davies, "Urban Regime Theory: A Normative-Empirical Critique", *Journal of Urban Affairs*, 24 (1), 2002, s.1-17; Andrew M. Wood, "Domesticating Urban Theory? US Concepts, British Cities and the Limits of Cross-national Applications", *Urban Studies*, 41 (11), 2004, s.2103-2118; Alan Harding, "Review Article: North American Urban Political Economy, Urban Theory and British Research", *British Journal of Political Science*, 29 (4), 1999, s.673-698.

14 Bu konuda önemli bir çalışma için bkz. Erik Swyngedouw, Frank Moulaert and Arantxa Rodriguez, "Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy", *Antipode*, 34(3), 2002, s. 542-577.

nalizasyon projeleri yer almaktadır.¹⁵ Söz konusu bu projeler beraberinde mekansal düzeyde yeniden ölçeklendirme politikalarını da gündeme getirmektedir.

Hem yeni kentsel politika paradigması, hem de dünya kenti hipotezinden hareketle üretilen kentsel politika çalışmaları sonuçta küresel sermayenin altyapı ve üstyapı gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik talepte bir oydaşma sağlamaktadır. Biri küresel ölçekten diğeri yerel ölçekten konuyu ele alsada sonuçta talep ettikleri kentsel politika demetinin önceliği küresel büyük sermayeyi yeniden üretmeye yönelmektedir.¹⁶

Biri yerelci bir stratejiyle diğeri küresel ölçekten bir bakış açısıyla değerlendirme yapma iddiasındaki bu paradigmalarda ancak dünya kapitalizminde devletin mekansal olarak yeniden ölçeklendirilmesi politikasının çözümlemesinin yapılmasıyla içerikleri ortaya konulabilir. Buna göre yeni kentsel politika argümanını ve küresel kent oluşum sürecini küresel kapitalizmin yeniden yapılanmasının önemli parçaları olarak görmek gerekir.¹⁷

Bu paradigmalarda dayandığı önemli bir araç ölçek siyaseti bağlamında devletin yeniden ölçeklendirilmesidir. Bu yeniden ölçeklendirme devletin kendisini ortadan kaldırma yanılısamasını beraberinde getirmektedir. Aksine ölçek siyaseti devletin işlevlerini yeniden tanımlayarak kendisini yeniden üretmesini sağlayan bir süreçtir. Bu kapsamda bu süreç devletin ortadan kalkması ya da sönmelenmesi değil tam aksine küresel çıkarlar doğrultusunda sınıfsal mücadelenin bir aracı bağlamında devletin yeniden üretilmesidir. Küreselci bir bakış açısıyla üretilen dünya kenti hipotezi kapsamında araştırmacıların dünya kentini ulus-devlete karşı konumlandırmaları doğru bir yaklaşım değildir. Devletin özellikle 1970'li yıllardan sonra değişen ekonomi karşısında ölçeksel anlamda yeniden yapılanması dünya kenti olarak ortaya konan kentleri ortaya çıkarmıştır.

Bu durum küreselleşmeyi tez doğrultusunda iddia edilenin aksine ulus-devletlerin ortadan kalkmasını değil aksine devletlerin mekansal ölçek anlamında yeniden yapılanmasına işaret etmektedir. Bu nedenle bu kentlerin analizi devlet analizinden bağımsız sınırlı bir yaklaşım etrafında yapılamaz. Ancak dünya kenti hipotezinin değerlendirilmesi küresel kapitalizmin birikim rejimini göz ardı ederek yapılmamalıdır. Benzer bir eleştiri yeni kentsel politika paradigması için de dile getirilebilir.

15 Kevin R. Cox, Andrew Mair, "Locality and Community in the Politics of Local Economic Development", *Annals of the Association of American Geographers*, 78(2), 1988, s.311.

16 Yeni kentsel politikaların üretildiği şemalardan biri olan büyüme motoru yaklaşımını uluslararası ekonominin dünya kenti yaklaşımını küresel ekonominin kent biçimi anlamında ardıllık ilişkisi olarak sunulmasına ilişkin bkz. Neil Brenner, "Global Cities, Global States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe", *Review of International Political Economy*, 5(1), 1998, s. 20-21. Ancak bu yaklaşımlar arasında bir öncelik sonralık ilişkisi değil aslında bir aradalık ilişkisi bulunmaktadır.

17 Devletin yeniden ölçeklendirilmesi konusunda bkz. Neil Brenner, "Urban Governance and the Production of New State Spaces in Western Europe, 1960–2000", *Review of International Political Economy*, 11(3), 2004, s. 447–488; Neil Brenner, *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*, Oxford University Press, United Kingdom, 2004.

DÜNYA KENTİ HİPOTEZİ İLE YENİ KENTSEL POLİTİKA PARADİGMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Dünya kenti hipoteziyle ulus-devletin ortadan kalktığı ya da güç kaybettiği teması işlenmesine karşılık aslında dünya kenti nosyonunun sosyo-tarihsel bir süreçte değerlendirilmesinin yapılması gerekir. Bir diğer deyişle dünya kenti uluslararası işbölümünde yeni birikim rejiminin kentsel biçimleridir. Bu kentler devlete rağmen oluşmazlar. Aksine devletlerin yeniden ölçeklendirilmesi ve ulusal düzeyde izlediği politikalar bu kentlerin oluşumunun önünü açar ve kendilerini yeniden üretmesi sağlar. Yani Türkiye’de de yapılmış bazı çalışmalarda dünya kentiyile, ulus devlet arasında iddia edildiğinin aksine bir karşılık bulunmamaktadır. Aksine post-fordist bir ekonomi ve neoliberal devlet örgütlenmesi içinde dünya kentleri yer almaktadırlar. Bu kentsel sistem toplumsal ve mekansal eşitsizlikleri yeniden üretir. Devletin mekansal yeniden ölçeklendirilmesi politikaları öncülüğünde üretilen ekonomik politikalarla eşitsiz, azman kentler karşımıza çıkmaktadır. Ekolojik, yaşanabilir kentler yerine devasa, uçsuz bucaksız alanlara yayılmış, çevresindeki tüm değerleri hızla metaya çeviren kentsel alanlar devletin kapitalizmin yeniden yapılanmasının doğrudan bir sonucu olarak yeni ölçeklendirme politikasının yansımalarıdır.

Bu kapsamda Türkiye’de ölçek büyütme üzerinden yeni büyükşehirler oluşturma, var olan büyükşehir belediyelerinin sınırlarını il sınırlarına taşıma yönündeki düzenlemeler devletin ortadan kalkması ya da sönümlenmesine değil tam aksine kapitalizmin yeniden yapılması doğrultusunda devletin yeni ölçek siyaseti üzerinden kendini yeniden üretmesine işaret etmektedir. Bu nedenle İstanbul’u ulus-devlete karşı konumlandıran sığ yaklaşımlar yerine devletin mekansal düzeyde nasıl yeniden yapılandığının analizi önem taşımaktadır. Bu kapsamda İstanbul’un ölçeksel olarak büyümesi tüm toplumsal kesimlerin ortak tercihi değildir. Tam aksine yeni kapitalizm doğrultusunda izlenen ölçek siyaseti kentleri geniş toplumsal kesimler açısından hızla yaşanamaz ve barınılmaz hale getirmektedir.

Bu bildiride kentlere yönelik iki farklı yaklaşım ortaya konulmuştur. Bunlardan ilki olan yeni kentsel politika paradigması yerel kalkınma stratejisini temel alarak daha yerelden küreselleşmeye doğru bir perspektif ortaya koymaya çalışırken, ikinci yaklaşım olan dünya kenti hipotezi çerçevesinde kentler küreselleşme paradigması içinde yorumlanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda yeni kentsel politika paradigmasıyla gündeme getirilen politik reçetelerin dünya kenti kavramının içine sokulmasının beraberinde getirdiği bazı sorunlara da dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Neoliberal bir bakış açısının uzantısı olan kentler arasında rekabet varsayımını temel alan dünya kenti çalışmaları ile yeni kentsel politika paradigmasının temel varsayım ve tezi reddedilmelidir. Bu tez neoliberal yaklaşımın uzantısı olarak kentler düzeyinde piyasacılık, ticarileşme ve özelleştirme politikalarını dayatmakta ve bu politikaları gerçeklikten uzak kendinden menkul bir düzeyde meşrulaştırmaktadır.

Küresel düzeyde sermayenin kendini yeniden üretebilmek için kentsel ölçekte yatırımların daha büyük kapsamlı olarak yeniden yapılmasına ihtiyacı vardır. Bir başka deyişle iddia edildiğinin aksine yaşanabilir kentlerin büyük çaplı prestij yatırımlarına, küresel sermayenin çıkarlarını yeniden üreten ticarileşmiş devasa fuarlara ve spor etkinliklerine gereksinimi

nimi bulunmamaktadır. Tam aksine kentleri yaşam alanları haline dönüştürmeyi hedefleyen normatif yaklaşımlara teorik düzeyde gereksinim bulunmaktadır.

Bu kapsamda kent hakkını ve insani ölçüğü dışlayan, sosyal bir kent yerine rant üretmeye dayalı azman kentleşmeyi ve buna uygun geliştirilmiş kentsel politika araçlarını savunan ve yaygınlaştırmaya çalışan anlayışların eleştirisi yapılmalıdır. Bunun anlamı kent yönetimlerinin sıfır toplamlı bir oyun etrafında birbirleriyle sermayeyi kendilerine çekebilmek için yarıştıkları ve bu kapsamda ucuz emek pazarının sağlanabilmesi için baskıcı ve otoriter devlet anlayışını ürettikleri bir karşı-ütopya peşinde koşmak yerine, küresel sermayenin yıkıcı etkilerine karşı dayanışmacı bir perspektifte daha adil bir kent hakkının savunulduğu bir kentler dünyası arayışının çok daha hümanist ve gerçekçi bir yaklaşım olduğunu kabul etmek gerekir.

KAYNAKÇA

Ancien, Delphine, “Global City Theory and the New Urban Politics Twenty Years On: The Case for a Geohistorical Materialist Approach to the (New) Urban Politics of Global Cities”, **Urban Studies**, 48(12), 2011, s.2473-2493.

Brenner, Neil, “Global Cities, Glocal States: Global City Formation and State Territorial Restructuring in Contemporary Europe”, **Review of International Political Economy**, 5(1), 1998, s. 1-37.

Brenner, Neil, “Urban Governance and the Production of New State Spaces in Western Europe, 1960–2000”, **Review of International Political Economy**, 11(3), 2004, s. 447–488.

Brenner, Neil, **New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood**, Oxford University Press, United Kingdom, 2004.

Cohen, Robert B., “The New International Division of Labor, Multinational Corporations and Urban Hierarchy”, içinde Michael Dear & Allen J. Scott (eds.), **Urbanization and Urban Planning in Capitalist Society**, Londra ve New York, Methuen, 1981.

Cox, Kevin R., “Commentary. From the New Urban Politics to the New Metropolitan Politics”, **Urban Studies**, 48(12), 2011, s.2661-2671.

Cox, Kevin R., “Globalisation, Competition and the Politics of Local Economic Development”, **Urban Studies**, 32(2), 1995, s.213-224.

Cox, Kevin R., Andrew Mair, “Locality and Community in the Politics of Local Economic Development”, **Annals of the Association of American Geographers**, 78(2), 1988, s.307-325.

Davies, Jonathan S., “Urban Regime Theory: A Normative-Empirical Critique”, **Journal of Urban Affairs**, 24 (1), 2002, s.1-17.

DÜNYA KENTİ HİPOTEZİ İLE YENİ KENTSEL POLİTİKA PARADİGMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Friedmann, John, “The World City Hypothesis”, **Development and Change**, 17, 1986, s.69-83.

Friedmann, John, Goetz Wolff, “World City Formation: An Agenda for Research and Action”, **International Journal for Urban and Regional Research**, 6(3), 1982, s. 309-344.

Harding, Alan, “Review Article: North American Urban Political Economy, Urban Theory and British Research”, **British Journal of Political Science**, 29 (4), 1999, s.673-698.

Harvey, David, “From Managerialism to Entrepreneurialism: The Transformation in Urban Governance in Late Capitalism”, **Geografiska Annaler**, 71 (1), 1989, s.3-17.

Molotch, Harvey, “The City as a Growth Machine: Toward a Political Economy of Place”, **The American Journal of Sociology**, Sayı 82, No. 2, 1976, s. 309-332.

Peck, Jamie, Adam Tickell, “Neoliberalizing Space“, **Antipode**, 34(3), 2002, s.380-404.

Sassen, Saskia, **The Global City - New York, London, Tokyo**, Princeton University Press, New Jersey, 1991.

Swyngedouw, Erik, Frank Moulaert and Arantxa Rodriguez, “Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy”, **Antipode**, 34(3), 2002, s. 542-577.

Topal, A. Kadir, “Global Kapitalizmde Sermaye Birikim için Yeni Mekansal Ölçekler: Dünya Kentleri/Global Kentler”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 12, Sayı 2, 2003, s. 41-61.

Wood, Andrew M., “Domesticating Urban Theory? US Concepts, British Cities and the Limits of Cross-national Applications”, **Urban Studies**, 41 (11), 2004, s.2103-2118.

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ SOSYO-MEKANSAL BİR SÜREÇ OLARAK ANLAMAK

Esra Alkım KARAAĞAÇ
Y. Şehir Plancısı

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ SOSYO-MEKANSAL BİR SÜREÇ OLARAK ANLAMAK

Bu metin, kentsel dönüşümü mekansal bir süreç olarak anlamak üzere kaleme alınacaktır. Bildiri boyunca öncelikle dönüşüm olgusunun özellikle 21. yy'ın çeşitli küresel sosyo-ekonomik ve politik süreçleri çerçevesinde değerlendirilmesi yapılacaktır. Ardından kentsel dönüşüm pratiği altı farklı örnek üzerinden tartışılacak ve örneklerde sosyo-mekansal olana vurgu yapılarak farklar ve benzerlikler ortaya konulacaktır. Metnin devamında dönüşümü sosyo-mekansal bir süreç olarak tarif etmeye başladığımızda halihazırda kullanılan kavramların ne tür yeni açılımlar sağlayabileceği tartışılacaktır. Son olarak, dönüşümün toplumsal yıkıcılığına karşı muhalefet ve bu noktada plancının rolünün yeniden tarif edilmesi üzerine birtakım tartışmalar yürütülecek ve öneriler sunulacaktır.

DÖNÜŞÜMÜN PERDE ARKASI - NEDEN KENTSEL DÖNÜŞÜM?

Sosyo-mekansal olan, sadece bir senaryo bağlamında arka arkaya sıralanmış olaylar değil, bu olayların ilişkide olduğu nesnelere ve onların kapladığı ve oluşturduğu mekanlarla bir bütün olarak tasvir edilir. Kentsel dönüşümü sosyo-mekansal bir süreç olarak kavrayabilmek adına öncelikle dönüşüm denilen problematiğin sadece yapı çevre ile sınırlı olmadığı, tüm sosyal ilişkiler, tarihsellik ve süreklilik içinde var olduğu kabulüyle başlamak gerekir. Mekanda geçmiş, şimdi ve gelecekte, birbirinden çok farklı çeşitlilikte etkiler dolanır ve bir mutlak noktada yoğunlaşıp katlaşıp o noktanın doğasını tarif ederler (Harvey, 2004, 4). Bu durumda dönüşüm sadece fiziksel yapıdaki değişim değil, aslında uzak ve yakın tarih boyunca dünyada olup bitenin sonuçları olarak algılanabilir.

Dünya genelinde dönüşüm birkaç farklı boyutta ilerlemektedir. Bir taraftan sanayi toplumdandan bilgi toplumuna geçişte üretim, emek piyasası ve tüketim alışkanlıkları bağlamında belirgin bir değişim yaşanmaktadır. Üretim, fordist yapıdan esnek bir yapıya geçmekte; bu da farklı bir işgücü piyasası, arz-talep ilişkisi ve mekansal örgütlenmeyi beraberinde getir-

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ SOSYO-MEKANSAL BİR SÜREÇ OLARAK ANLAMAK

mektedir (Scott, 2008). Uluslararası ölçekte değerlendirdiğimizde özellikle 21. yy'da politik coğrafyaya hakim olan ulus devletlerin küresel ölçekte farklı örgütlenme biçimleri geliştirmekte ve sermayenin yeni mekan-zamansal dinamikleri karşısında kentleşme ve devlet otoritesi klasik sınırlar ve ölçeklerinin dışında çalışabilmektedir. (Brenner, 1999). Son olarak da, mekan ve topluma şekil veren 20.yy'ın hakim modernist anlayışının zayıflamakta olduğunu ve yer yer post-modern müdahalelerle kent mekanının değiştiğini gözlemlemekteyiz.

Dönüşümün bu farklı dinamikleriyle birlikte, dünya kentlerinin büyüdüğü ve birçoğunun doğal sınırlarına ulaştığı, nüfusun özellikle belli coğrafyalarda giderek yoğunlaştığı, metropol kentlerin kent bölgelere dönüştüğü, klasik kent-kır ayrımının bulanıklaştığı, sınıfsal bağlamda mavi yakalılar azalırken yeni ve büyük bir orta sınıfın ortaya çıkmakta olduğu, yerel yönetimlerin daha özerk ve finansal kaynaklar bakımında güçlü hale geldiği de dönüşümü sosyo-mekansal bir süreç olarak anlayabilmek için üzerinde durulması gereken dinamiklerdir (Jessop, 1997).

Türkiye'de kentsel dönüşümün kapsamı ve dayanakları yukarıda anlatılan genel çerçeveden farklılıklar gösterebilmektedir. Özellikle söylem üzerinden değerlendirildiğinde, dünyada dönüşüm toplumsal ve ekonomik bir değişim ve taleple tetiklenirken; Türkiye örneklerinde söylem, geçmişte iyi yapılmamış olanın şimdi daha iyi yapılacağı, geçmişte düzensizce işgal edilenin şimdi düzene sokulacağı ya da temizleneceği şeklindedir (Keyder, 2009). Batıda yaygın sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş dönüşümü İstanbul'dan başlayarak Türkiye kentlerine de ihraç edilmeye çalışılmaktadır ama bu dönüşüm aslında toplumsal bir değişim ve beklentiden ziyade küresel sisteme eklenme sancılarının mekandaki sonucudur. Bu noktada ulus devlet, sınırları bulanıkmiş gibi görünmekle beraber hala otoritesini korumakta ve ulusal ve uluslararası sermayeyle işbirliği içinde kentlerde kendine yeni müdahale alanları yaratmaktadır.

Dönüşümün uygulamasında da gerek aktörler gerekse yöntem bakımında Avrupa'dan farklı dinamikler ortaya çıkmaktadır. Devlet, kurumları aracılığıyla dönüşümün mevzuat ve düzenleme kısmında hala çok güçlü bir aktördür. Yerel yönetimler büyük yetkilerle donatılmakta ve gayrimenkul yatırım şirketlerine dönüşümü hızlandırmak ve yaygınlaştırmak adına büyük imtiyazlar tanınmaktadır. Dönüşümün faturası en güçsüz insanların sırtından çıkmakta, demokratik süreçler işletilmemekte ve katılım, pazarlık ve protesto kanalları kapatılmaktadır (Tekeli, 2011). Türkiye kentlerinin dönüşümü sadece niceliksel bir değişim olarak ele alınıp, süreç ve sonuçlarından etkilenen toplumsal gruplar dönüşümün parçası değil engeli olarak görülmektedir. Mevcut siyasi iktidarın totaliterliği diğer küresel ve yerel aktörlerin gücüyle birleşince dönüşüm gerek sahada gerekse medyada yıkıcı bir düsturda ilerlemektedir.

DÖNÜŞÜM TÜRLERİ VE SENARYOLAR

Bu bölümde kentsel dönüşüm altı farklı bağlamda tartışılarak örnekler üzerinden farkları ve benzerlikleri ortaya konulacaktır. Özellikle örneklerle değinirken süreçler içinde sosyal olan ve mekansal olana vurgu yapılması ve kavramların sosyo-mekansal süreç tezini desteklemek üzere kullanılması planlanmaktadır.

Kentsel dönüşüm; kentsel sorunlara çözüm üretmek amacıyla, değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem olarak ifade edilmektedir (Nolan ve Smith, 2010, 62). Keleş (1998) ise, kentsel dönüşümü, bir kentin tümünün veya belli kesimlerinin değişmesi, başka bir biçime girmesi şeklinde tanımlamakta, kent plancıları arasında bu kavramın, kentlere yeni yerleşim alanlarının eklenmesinden farklı olarak, kentin geçmişten beri var olan kesimlerinin iç yapısında ve başka yerleşim birimleriyle olan ilişkilerinde meydana gelen değişimleri anlatmak için kullanıldığını ifade etmektedir.

İster kent sınırları içinde mevcut yapılı çevrenin değişmesi, ister kent çeperinde yarı kırsal özellikler gösteren henüz gelişmemiş alanların yeni kullanım ve yapılaşma kararlarıyla imara açılması şeklinde olsun, dönüşüm, fiziksel mekanda, kullanımlarda, bu kullanımlardan doğan ilişkilerde ve toplumsal yapıda kademeli ve sürekli bir etki-tepki sürecine işaret etmektedir.

Bahsi geçen dönüşüm yapısal bir dönüşümdür (Tekeli, 2011). Kent parçaları bir taraftan işlev ve biçim değiştirmekte, diğer taraftan da küresel ve yerel arasında kent bir bütün olarak dönüşmekte, yeni toplumsal, politik, ekonomik süreçlere girebilmekte, daha geniş bir sisteme entegre olabilmekte ya da yerel odaklara ayrılmaktadır. Yeniden yapılanan kentler, yükselen yeni orta sınıfa barınak olmaktan çok, çeşitlenen taleplerine yanıt veren yaşam alanları oluşturmaktadır. Alt gelir grupları ise kente çeperlerinden tutunarak bu yeni talepkar orta sınıfa hizmet etmektedir.

Bahsi geçen toplumun kentsel mekanı, sanayi toplumunun kentsel mekanına göre sosyal açıdan çok daha parçalanmış bir mekandır. Bu durum çeşitli kollardan farklı dönüşüm uygulamalarının eş zamanlı uygulanmasında kolaylık sağlamakta, ayrıca bu alanlarda yaşayan grupların birbirinden haberdar olması, örgütlü hareket etmesi ve genel olarak kentte yaşayan insanların kentsel mekanda olup bitenleri algılayıp tepki gösterebilmesini engellemektedir.

Metnin devamında dönüşüm olgusu birtakım örnekler üzerinden ayrıştırılacak ve her bir uygulama biçiminde, kendine özgü toplumsal dinamiklere, uygulama yöntemlerine ve üretilen yeni mekana vurgu yapılacaktır. Aslında her bir örnek, dönüşümü sosyo-mekansal bir süreç olarak anlamak adına kendi başına yeterli bir bütün oluşturabilir. Bununla beraber, her örneğin kendine özgü sosyo-mekansal gerçeklerinin olduğu ve her birinin bu önemli noktasına değinerek sonunda kapsamlı bir değerlendirme yapmanın sosyo-mekansal süreç okumasını besleyeceği ve yeni araştırmalar için kapı aralayacağı düşünülmektedir.

1. GECEKONDU DÖNÜŞÜMÜ -Modernist İdeolojinin Göz Zevkini Bozanlar

80lere kadar özellikle ikinci kuşak gecekonduların örgütlü hareketiyle sınıf mücadelesi süreçlerini gözlemleyebildiğimiz gecekonduların alanlarında, 80 sonrasında bu sınıfsal dinamiklerin zayıfladığı, hemşehrilik, cemaat, arazi mafyası ve benzeri toplumsal ilişkilerin ön plana çıktığı görülmektedir (Erman, 2004; Şengül, 2009). Her seçim döneminin önemli oy rezervi olarak görülen ve geçici izinlerle kent üzerindeki ‘işgalleri’ ‘hoşgörülen’ gecekonduların bugün artık güçlü aktörlerin büyük toplu konut mekanları için ideal alanlar olarak bakılmakta ve gecekondular-devlet ilişkisinde gecekondular kentteki spekülasyon ve rant döngüsünün dışında bırakılmaktadır.

Birçok gecekondular dönüşüm alanı ve aday mahalle bugün, barınma hakkı mücadelesinin fiili direniş mekanı durumundadır, fakat devlet ve dönüşümün ilgili aktörleri de bugün hiç olmadıkları kadar ezici bir güçte ve nobranlıktadır (Çavdar, 2009). Burada açıkça bir meşruiyet sorunu vardır. Ayrıca bu durumu dönüşüm olarak nitelemek de doğru değildir çünkü müdahale edilen kent parçasında aslında işlevsel bir dönüşüm gerçekleşmemektedir. Cumhuriyet tarihinin modernite ideali, dönüşümü rasyonel akılcı bir eylemle ele almakta, kendini toplumsal olandan soyutlamakta ve kendi kentleşme tarihinden ders çıkaramamaktadır (Tekeli, 2011).

Oysa Türkiye kentleri için gecekonduların sanayileşme ve kentleşme kadar eskidir. Gecekondular Türkiye modernleşmesinin de bir parçası, bir yaşam alanı üretme biçimidir (Şenyapılı 1981; Karpat, 1976). Bugün bilgi toplumunun talep ettiği yeni konforlu-modern konut alanları birer yaşam tarzı olarak satılmakta, sanayi toplumunun artığı olarak algılanan gecekondular ise misafirlere ayıp bir görüntü arz etmektedir. Bu ideolojik elitizm, postmodern dönemin modernist dikteleriyle devam edecek, kentin en değerli toprakları üzerinde o değer hakkını verecek nitelikte gayri menkulün yükselmesi, hem estetik hem de ekonomik kaygıları dindirecek gibi görünmektedir.

Gecekonduların lüks konut, eğlence ve alışveriş mekanlarına dönüşürken; mekansal olarak kalıcı, homojen kent parçaları üretilip; sosyal olarak da gecekonduların temsil ettiği bir toplumsal gruba nasıl daha iyi yaşanır dersi verilmektedir. Bu dönüşüm biçimine dair direniş biçimi ve yaklaşım alternatifleri ne olabilir sorusu son bölümde cevaplanmaya çalışılacaktır.

2. MEGA PROJELER - Kentte Yeni Sermaye Odakları – “Mega Şantiye” İstanbul

“Büyük” aktörlerin “büyük” projeleri büyük şehirlerin “küçük” insanları için ne ifade eder? Kanal İstanbul, Galataport, Çamlıca Tepesi, Haydarpaşa ve diğerleri...

Başbakan, “çılgın projem” olarak adlandırdığı projesini slaytlar ve animasyonlar eşliğinde açıkladı. (Hürriyet Gündem, 27 Nisan 2011)

Mega projeler çoğu zaman güçlü aktörlerin kent sahnesinde çekişmeli gösterisine dönüşmekte, siyasi olarak pazarlanan nesnelere haline gelmektedir. Kentlerin değişmesi ve dönüşmesi kaçınılmazdır ama mega projeler gerek ölçek gerekse meşruiyetleri açısından toplumda çatışma konusudur. Arka plandaki ekonomik ve politik gücün estetize edilmiş haliyle sunulduğu bu gösteriş nesnelere yıkıcılığı beraberinde getirmektedir (Zukin, 1993). Özellikle ölçek ve ortaya çıkış biçimleriyle geçtikleri yerde yaşayan kentliler için ezici bir baskı unsuruna dönüşmektedirler.

Bu türden büyük ölçekli projelerin bir diğer olumsuz yanı da, diğer dönüşüm müdahalelerinde az çok gündem olabilen itiraz hakkı, hukuki süreçler, direniş ya da temel müzakere araçlarının yok olduğu kabulüdür. Bir siyasi iktidarın medyada müjde şeklinde duyurduğu bu türden projeler, malumun ilanı olarak algılanmakta; proje, kent mekanından bağımsız bir demagoji unsuruna dönüşmektedir. Bu konuda başlatılan her türden muhalefet çoğunlukla projenin içeriğine odaklanmakta, varlık nedeni ve ortaya çıkış süreçleri tartışma konusu olamamaktadır.

Bir proje “mega” sıfatıyla tanıtılınca sanki onu tanıtanın şahsi malı gibi düşünülür, herhangi bir itiraz, projeyi sahiplenen siyasi kişilik ve onun temsil ettiği kitleler karşısında tavır alınır izlenimi yaratmaktadır. Oysa proje, bütün kenti ve kentlileri doğrudan etkileyecek ve herkesin hak sahibi olması gereken bir ölçektir. Tarihte de kentlerin gelişimleri sürekli olarak çekişmeler, çatışmalar ve demokrasinin boy verdiği ölçüde de müzakerelerle şekillenmiştir. Bugün ise, büyük kentlerin geleceğine ilişkin köklü kararların verilip hızlı adımların atıldığı bir dönemde çekişmeler müzakereye evrilememektedir. Müzakere olmadan meşruiyet de olmaz (Çavdar, 2010). Bu durumda, tartışmayı, karar alma süreçleri, hukuk devleti ve hakkı yenilen kentlilere bu bedelin ödenmesi üzerine taşıyarak yeni bir muhalefet zemini yaratılması gerekmektedir.

3. KÜLLERİNDEN DOĞMA - Kentsel ‘Çöküntü’ Alanlarında Dönüşüm ve Rant Yarışı

Kentin hali hazırda yapı çevresi üzerinde rant sürekli bir dolaşım halindedir, mekan üzerinde civa gibi birikir ve dağılır. Bu döngüsel süreçler içinde bazen değer kazanan bazen de kaybeden kentsel alanlar olacaktır. Dönüşümün bu türünde sosyal olan aslında ekonomik değer üretimi ve rantın paylaşımı; mekansal olan ise üretilen kentsel alanın biçimi ve üretim yöntemine nasıl karar verileceğidir.

Bahsi geçen dönüşüm sonsuz bir süreçtir. Plan kararlarıyla kullanımlar değiştirilmekte, daha fazla yapı hakkı verilmekte ve sonrasında dönüşüm süreçleri ister istemez başlamaktadır. Bazı sınıfların ya da eylemlerin bir yer edinmesi, diğerlerinin ise bundan sadece haberdar olması bakımından her zaman bir yerine geçme ve işgal süreci vardır. “Bildiğimiz tek şey aslında yeni binalar planlamak, yeni imar hakları vermek, yeni mülkiyet biçimleri oluşturmak ve sonrasında dönüşümdür” (Günay, 2010, 13).

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ SOSYO-MEKANSAL BİR SÜREÇ OLARAK ANLAMAK

Harvey, sermaye birikiminin kentsel alanın dönüşümüyle realize edildiğini açıkladığı sermayenin ikincil çevriminde, kapitalist üretim sürecinde üretilen fakat üretime hemen girdi olmayıp uzun süre içinde tüketilen yapılar çevreden bahsetmektedir (Harvey, 1985). İşte bu nedenle yapıların kullanım ve değişim değerinin özgül bir anlamı vardır. Dönüşüm müdahalesi çoğunlukla değişim değerinin kullanım değeriyle çakıştığı süreçlerde ortaya çıkmaktadır. Yapı inşaa edilip kullanım değeri ortaya çıktığı andan itibaren üzerinde bir gün değişim değerini elde etmek için sürekli baskı oluşmaktadır. Bir konutta oturanlar dışında piyasada konunun muhatapı her aktör (ev sahibi, emlakçı, müteahhit, mali kurumlar (dolaylı), devlet kurumları (dolaylı)) değişim değeri elde etmek için konut piyasasında rol alabilmektedir.

Burada sorun, bu dönüşüm sürecinde fizibiliteelerin değişim değerine odaklanması ve kullanım değerini bu piyasa değeriyle ilişkilendirememesidir. Kullanım değeri toplumsal ihtiyaç ve gereklilikler, kişisel farklılıklar, kültürel alışkanlıklar ve yaşam pratiklerinin bir karışımıdır. Bu kullanım değerleri, tüketicilerce keyfi olarak belirlenmez; aksine bireylerin “yaşam destek sistemi”ne dayanarak biçim alır (Harvey, 1985).

Dönüşümle birlikte yenilenen çöküntü alanları sermayedar sınıflarca “işgal” edilirken, bu alanları terk eden toplumsal grupların, “savunulabilir yaşam alanları” daralmakta ve yaşam destek sistemleri çözülmektedir (Friedmann, 1992). Toplumsal çözülme, toplumdaki kurumsal mekanizmaların fonksiyonlarını yerine getirmesini sağlayan bağ ve denetimlerin çözülmesi anlamına gelmektedir (Kongar, 1995).

Dönüşümle kentin çöküntü alanları “temizlenirken” sosyo-ekonomik sorunlar kentin başka noktalarına transfer edilmekte, bir dahaki dönüşüme kadar kangren gibi büyümeye devam etmektedir. Bir tarafta varsıllar kendilerini güvenli sitelere, rezidanslara, plazalara kapatırken, diğer yandan kentin çeperlerinde insan deposu olarak tasarlanmış TOKİ konutlarında yeni yoksulluk döngüleri insanları çaresizliğe ve umutsuzluğa sürüklemektedir (Ekümenopolis, 2011) Gelir dağılımında giderek büyüyen uçurum da işte bu mekânsal ayrışmadan beslenmekte ve sosyo-mekansal eşitsizlikleri de tetiklemektedir. Özellikle 1980 sonrası dünya genelinde görülen sermaye merkezli kentleşme dönüşüm pratiği, kenti “stratejik bir meta” olarak ele almayı berberinde getirmektedir (Şengül, 2009).

Kentsel operasyonların sonucunda dönüşen alanlar için yeni bir gelecek tahayyül edilirken, o mekandan bağımsız hale gelen, çözülen ve kentin çeperlerine dağılan grupların geleceklere de düşünülmelidir. Yitirilen sosyal ağları onarmak adına, yerinden edilen gruplara sosyo-ekonomik çözümler sunulmalı ve demokratik toplumun gereği olarak tercihlerine saygı gösterilmelidir. Kentsel demokrasi tartışmalarına kent mekanını üretme ve sahiplenme noktasında mekanın kullanım değerini ön plana çıkaran alternatif yöntemler geliştirilmelidir (Friedmann, 1992, 138)

4. KENTİN MAKYAJINI TAZELEME - Süsleme, Bezeme ve Sahte Tarih Yazıcılığı Ankara Keçiören Örneği

“Keçiören gezerken insanın iliklerine kadar Anadolu ve Türk kültürünü hissedebildiği ilçelerden birisidir. İhtişamlı mimari yapıyla yükselen Estergon Kalesi, ilçenin sembolleri arasındaki yerini çoktan almış gibi görünüyor. Adını Kanuni Sultan Süleyman’ın fethettiği Macaristan’ın Estergon şehrindeki kaleden almıştır. Başkent bu ikinci kalesi, Alanya Kalesi’ndeki Kızıl Kule’nin sekizgen gövdesinin Selçuklu ve Osmanlı mimarisine buluştuğu bir sanat eseri olarak görenleri kendisine hayran bırakıyor... Kalede Topkapı Sarayı’nda bulunan mermer fıskiye’nin aslına uygun bir benzeri yer alıyor. Müze, restoran, kafe ve alışveriş mekanlarının her birinin kapıları Anadolu ve Orta Asya’daki bin yıllık tarihi kapı motiflerinin birer örneği...” (Keçiören Belediyesi, 2012, 22).

Türk İslam Sanatları Atölyesi, Farabi Bilim Merkezi, Estergon Kalesi, Osmanlı Spor ve Kültür Merkezi, kilim desenli cepheler ve daha birçok bağlamından kopararak alınmış kavram ve figürle yeniden yazılmaya çalışılan tarih, aslında kentsel mekanı kapsamlı bir biçimde tarihsizleştirmektedir. Resmedilen eklektik fotoğraf, kentlinin aklına aslında öyle olmayan bir tarihi kazımaktadır. İmgesel boyutuyla irdelendiğinde, Keçiören’de, Ankara’nın kuzeyindeki bu ilçeden başlayarak diğerlerine de yayılmakta olan sanal fakat bir o kadar yapısal bir kentsel dönüşüm yaşanmaktadır. Bu tarih yazımı girişimi, muhafazakâr-neoliberal planlama ideolojisinin uzamda cisimleşmesi ve bu doğrultuda bir ortak bellek ve topluluk inşasına ilişkin tasarımın ürünü olarak da okunabilmektedir (Yazıcı ve Aksoy, 2011).

Diğer birçok Anadolu kentinde ve özellikle İstanbul’da da bu türden bir toplumsal belleğin sahte kent tarihi yazıcılığıyla yeniden inşaa edilmeye çalışıldığı açıktır. İstanbul son dönemde fetih etkinliklerini daha büyük bir tutkuyla kutlamakta, kültürel ve etnik zenginliğinin göstergelerinden biri olan Rumca, Ermenice sokak isimlerini tabelalardan ve hafızalardan silmekte, kenti lalelerle bezeyerek oryantalist İstanbul imgesini dünyaya pazarlamaya çalışmaktadır (Keyder, 2009).

5. AFET RİSKİ ve RİSK MEKANI - Ölümüne Dönüşmek, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun üzerine düşünceler

“Bu Kanunun amacı; afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esasları belirlemektir.”(6306 Sayılı Kanun Madde-1)

Yasa, geçmişte yapılan hataların düzeltilmesi iddiasıyla meşruiyet kazanmaya çalışsa da, uygulamaya dönük ortaya atılan tasarılar ve projeler yerleşim riski taşıyan, afete açık konut alanlarının yine aynı kullanım kararlarıyla dönüştürüleceğini, aynı risk mekanlarında daha yoğun yapılaşmaların inşaa edileceğini haber vermektedir. Bir uygulamanın yanlışlığı ya da doğruluğu uygulamanın muhatabı olan farklı gelir gruplarına göre değişmez. Bu durumda

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ SOSYO-MEKANSAL BİR SÜREÇ OLARAK ANLAMAK

ilk akla gelen soru, yüksek heyelan ve afet riski taşıyan deprem alanlarında gecekondular geçmişin hataları ve bugünün yasaklısıyken, onun yerine yenileme sonucu inşaa edilecek lüks konutların nasıl olup da yasaya uygun olabileceğidir.

Ayrıca kanun metni boyunca birkaç maddede “İdare tarafından talep edilmesi hâlinde, hak sahiplerinin de görüşü alınarak...” ya da “Anlaşma ile tahliye edilen, yıktırılan veya kamulaştırılan yapıların maliklerine...” gibi ifadelerde katılımcılığa atf yapılmış gibi görünmekte fakat katılımcılık ya da itiraz kanalları tarif edilmemekte, devlet kurumları mutlak yetkilerle donatılmaktadır. Bu haliyle metin, muhalefeti atlatarak dönüşümü bir an önce hayata geçirmek isteyen iktidarın uzlaşma diktesi gibi okunmaktadır.

Tüm yenileme ve dönüşüm sonunda aynı türden yapılar ve yaşam biçimleri yasayla tarif edilmektedir. Alternatif bir yaşam alanı tezahürü olabileceği, buna bağlı farklı mülkiyet biçimleri, kullanım kararları, yapı farklılıkları olabileceği, buna da yaşayanların karar verebileceği fikri kanun yapıcılarının ne işine ne de aklına gelmiş gibi görünmektedir.

Bu süreçte daha birçok kentte, birçok alanda toplumsal hareketlerle karşılaşılacağı açıktır. Bu noktada empoze değil teşvik, zorlama değil bilgilendirme gerekmektedir. Öncelikle kentlilerin dahil olabileceği yerel ortaklıkların nasıl hayata geçirileceği, dönüşümle ortaya çıkan fırsatların nasıl yerel halkın çıkarları için kullanılabilceği, yeni yapılacakın nasıl daha yaşanabilir ve sürdürülebilir olabileceği düşünülmalıdır.

6. PANAYIR KENT - Kalıcı Geçicilik: festival, olimpiyat, expo ve daha fazlası 2012 Olimpiyatları ve doğu Londra’daki dönüşümü sosyo-mekansal süreç olarak anlamak

“Each story of regeneration begins with poetry and ends with real estate” (Her dönüşüm hikayesi şiirsellikle başlayıp gayrimenkulle sonlanır) (Klunzman, 2004)

Londra 2005 yılında, refah, eşitlik ve alternatif bir kent geleceği söylemleriyle 2012 Olimpiyat Oyunları evsahipliği seçmelerinin galibi olmuştur. Oyunların düzenlenmesi için planlanan alan, Lea Vadisi’nin Thames Nehri’ne yakın aşağı kesimlerinde büyük bir kent parçasıdır. Bu, aynı zamanda İngiltere’nin işsizlik, yoksulluk ve suç oranları en yüksek ilk beş mahallesinin bir arada bulunduğu bir bölge olması açısından önemlidir (Karaagac, 2010).

Vadi, Londra’nın doğusunda kuzeyden güneye uzanarak kent merkezini doğudaki kenar mahallelerden ayırmakta ve adeta bir iç (zengin, kozmopolit merkez) ve dış (yoksul, göçmen, kenar) kent sınırı çizmektedir. Vadi boyunca 19-20. yy Londra’sının ağır sanayi işletmeleri, su-gaz-ulaşım altyapısı için servis alanları, arıtma tesisleri, yarı kırsal, doğal yeşil alanlar, hobi bahçeleri, rezervuarlar, depo ve atölyeler ile işçi sınıfı konut alanları bir arada bulunmaktadır. Özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası ağır sanayinin kent dışına ve geri bırakılmış ülkelere ihraç edilmesiyle birlikte vadinin dönüşüme uğrayarak yeni bir işlev kazanması fikri gündeme gelir. 1967’de Vadi, bölgesel park ilan edilerek korunacak doğal alanlar kapsamına alınır (LVP, 2006).

Doğu Avrupa, Afrika ve uzak Asyalı göçmenlerin ilk durağı konumunda, işsizlik ve suç oranlarının arttığı, eskinin mavi yakalı şimdinin sosyal yardımlara bağımlı vasıfsız işçi sınıfı mahalleleriyle çevrelenmiş bölgede, son yirmi yıllık dönemde sosyo-ekonomik göstergeler kaygı verici hale gelmiş ve bölge uzun vadeli kentsel dönüşümün odağı haline gelmiştir (Karaagac, 2010).

Özellikle Londra'nın giderek bir finans ve kültür kenti olarak küresel arenada söz sahibi olması, eğitim, yaratıcı endüstriler, finans, hukuk, danışmanlık gibi sektörlerde genç, profesyonel, yüksek yaşam kalitesi talepleri olan yeni bir ayrıcalıklı sınıfın kentte yoğunlaşması da beraberinde getirmiştir. Bu sınıfların talebi olan yüksek standartlarda konut açığı ve spekülasyon fiyatlar, yerel ve merkezi yönetimleri Londra özelinde yeni yapılaşma alanları ve bu yapılaşmayı tarif edecek bir mekânsal strateji arayışına itmiştir.

İşte bu noktada olimpiyat oyunları projesi karar vericilerin imdadına yetişmiş, olimpiyat sayesinde bu büyüklükte bir kentsel dönüşüm için ulusal ölçekte meşruiyet sağlanmasına çalışılmıştır. Amaç, büyük bir sermaye yatırımıyla vadiyi olimpiyat oyunları için bir olimpiyat köyü olarak tasarlamak, erişilebilirlik için vadiye uluslararası bir tren istasyonu ve bir yeni kent merkezi inşaa etmek ve tüm spor ve etkinlik alanlarıyla olimpiyat köyünü oyunlar sonrasında da tekrar kullanılabilir şekilde tasarlayarak kente yeni bir bölgesel park ve binlerce yeni konut sunmaktır (LTGDC, 2009).

Tanıtım ve katılımcılık toplantıları çok kısa bir süreye sığdırılmış, alan ve çevresinin tahsis ve vatandaşların yer değiştirmesi sürecinde sıkıntılar yaşanmıştır. İnşaat aşamasında alan yüksek duvarlarla çevrelenerek merkeze fiziksel erişim engellenmiş, yapım alanında özellikle istihdam için yerel halka öncelik tanınacağı söylenmesine rağmen ihaleyi kazanan şirketler uzakdoğudan kendi işçilerini getirmeyi tercih etmişlerdir. Beş yıl gibi kısa bir sürede fiziksel dönüşüm tamamlanmaya çalışılmış ve olimpiyat alanı ve tüm kent oyunlar için hazırlanmıştır.

Dönüşümün sosyal boyutu tüm strateji dokümanlarında sayfalarca dile getirilmiş, bu projenin aslında bir sosyal entegrasyon projesi olduğu ve doğu Londra'yı sosyo-ekonomik anlamda kalkındıracağı iddia edilmiştir (DFL, 2012). Fakat karar aşamasından proje bitimine kadar bu kadar kısa bir zamana sığdırılan projenin toplum tarafından sindirilmesi ve sorgulanması zaman alacaktır ve devamında uzun vadeli toplumsal sorunları beraberinde getireceği benzetilmektedir.

Süreçte çıkarılan akademik yayınlar, makaleler, haberler olimpiyat etkinliği ve bu üç haftalık küresel etkinliğin kente ekonomi, turizm, kültür ve imaj pazarlama açısından etkilerine odaklanırken; çok az çalışma kentin bu parçasında uygulanacak dönüşümün uzun dönem etkilerini masaya yatırmıştır (Evans, 2011). Böyle büyük ölçekli, etkinlik odaklı yenileme projeleri sembolik ve geçici birer faaliyetmiş gibi algılanmakta ve kentlerde de böyle birer imajla tanıtılmaktadır. Oysa olimpiyat, expo, festival ve benzeri büyük çaplı organizasyonlar gerçekleştiği mekandan bağımsız düşünülemezler. Gerek tasarım ve projelendirme,

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ SOSYO-MEKANSAL BİR SÜREÇ OLARAK ANLAMAK

gerekse de uygulama ve organizasyon sonrası dönemde gerçekleştikleri mekânda ve daha geniş bir etki alanında yerelden küresel büyük çaplı bir sosyo-mekansal dönüşüme neden oldukları açıktır.

Böyle büyük bir yatırım alanının çevresindeki kent toprağının da rant potansiyelini tetikleyeceği, bunun da suya atılan taşın yarattığı dalgalar gibi çevre mahallelere yayılarak dönüşümü genişleteceği açıktır. Alan ve çevresinde artan güvenlik önlemlerinin suç oranlarını azaltacağı, olimpiyatların turistik etkisinin çevredeki ticareti canlandırarak yoksulluk istatistiklerini değiştireceği ve dönüşümle birlikte çalışan sınıfların kentin daha dışına doğru yer değiştirmek durumunda kalmasıyla projenin etki alanında işsizlik oranlarının düşeceği beklenebilir. Fakat dönüşüm hem sosyal hem de mekânsal bir süreç olduğundan, üç haftalık Londra 2012 Olimpiyat Oyunları unutulsa da faaliyetin yarattığı dönüşüm dalgası ve bunun sosyo-mekansal etkileri daha uzun yıllar gözlemlenmelidir.

SOSYO-MEKANSAL TARTIŞMALAR İÇİN YENİ VE YENİDEN KAVRAMLAR

Yukarıda tartışılan örnekler göz önüne alındığında, artık mekanı sadece bireyin nesneyle olan ilişkisi üzerinden tanımlayamayız. Bireyler, hatta toplumlar arası ilişkilerin yine toplumsal bağlamda kültürel hale gelmesiyle mekan, sosyal bir düzleme taşınmaktadır ve artık “Yer” kavramı, hem mekana hem de o mekanda olup bitene karşılık gelmektedir. Soja’nın (1980) da ifade ettiği gibi sosyal ve mekansal ilişkiler aynı üretim biçiminden ortaya çıkmaktadır ve diyalektik olarak birbirinin ayrılmazdır. Lefebvre (1991), mekansal pratiklerin yaşamı düzenlediği ama yeni bir yaşam yaratamayacağını vurguladığı “mekanın üretimi” tezinde, süreci üretim güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki mekansal çelişkilere dayandırmaktadır.

Dönüşümü araçsal aklın ürettiği “soyut mekan” üzerinden tartışmaya devam ettiğimizde, homojen, ayrılmış ve metalaşmış mekânın nasıl paylaşılacağı noktasına gelip tıkanmaktayız. ‘Dönüşen mekanda oluşan kentsel rant toplumsal faydaya dönüşmemektedir’ demekten öteye de gidememekteyiz (Tekeli, 2011). Bu önemli bir çıkış noktası olmakla beraber, mevcut planlama anlayışının kartezyen mekânını işaret etmektedir. Bu tartışmayla kapitalizmin “soyut mekânının” yeniden üretimine hizmet etmekte ve ona karşıt bir alternatif dil oluşturamamaktayız.

Oysa Lefebvre’in tarif ettiği “sosyal mekan”, toplumun gündelik hayatının deneyimlendiği alandır. Sosyal mekan da aynı “soyut mekan” gibi üretilir, fakat bu “sosyal olarak” üretilen bir mekandır ve ortak değerler, anlamlar, mekansal algı ve pratiklere dayanır (Lefebvre, 1991). Sosyal mekan, hem toplumsal ilişkileri hem de üretim ilişkilerini barındırır, burada bahsi geçen belli bir işbölümü ve organizasyondur. Bu tarif edilen sosyal mekânın planlanarak dışarıdan müdahaleyle üretilmesi mümkün değildir. Hiçbir profesyonel, uzman, teknik otorite bahsi geçen “yaşanan-temsil mekânını” üretemez. Eğer “yaşanan mekânını” üretilmesi isteniyorsa, bu ancak yaşayanlarla üretilebilir. Bunun için de kentlileri mekânı

kullanan müşteriler ya da işgalciler olarak değil potansiyel yapıcılar olarak tarif etmek gerekir.

Marksist yaklaşımın mekanı olarak ortaya konulan “farklılıkların mekanı (differential space)”, soyut mekana karşıt olarak üretilecek alternatif ve devrimci mekan olarak tariflenmektedir. Lefebvre, bu mekanın kentin marjinlerine gönderilmeye çalışılan, kentteki mekanları daraltılan grupların kendilerini yeniden üretebilmeleri için birer “karşıt mekan (counter mekan)” olarak ortaya çıkması gerektiğini ifade etmektedir. Karşıt mekan tek başına var olamaz, karşıt strateji, karşıt plan, karşıt proje ve programları içermelidir ve tabandan yukarı örgütlenmelidir. (Lefebvre, 1991). Burada da biz mekan ve sosyal bilimcilere çok iş düşmektedir.

Perouse, İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri kitabında, yeni nesil gecekodu alanlarında yaptığı uzun soluklu antropolojik çalışmalarını aktarmaktadır. Bu bağlamda toplumsal muhalefeti, “bireysel, noktasal, tepkisel bir tezahüratın ötesinde, yerel düzeyde gelişen, kamuoyuna hitap edebilen ve kalıcı bir sosyal hareket” olarak tarif etmektedir (2011, p.123). Kentsel dönüşüm mağdurları çevresinde organize muhalefetin oluşmamasının yapısal nedenlerini de: yerel nüfusun istikrarlı olmaması, sürekli iş/aş/bark derdinde olması, İstanbul’un merkezinden ve duyarlı gözlerden irak olması, mülkiyet hallerinin karmaşıklığı ve sahiplenilecek bir ortak kimliğin olmayışı olarak sıralamaktadır (Perouse, 2011).

Yine aynı kitapta sancılı bir dönüşüm süreci geçiren Ayazma mahallesinden deneyimler aktarılmaktadır. Burada mahalle sakinlerinin kaleme aldıkları bir bildiriye de yer verilmiştir. Ayazma halkı 31 Mayıs 2006 tarihli bildirimlerinde kendileri için önem arzeden ve uğruna mücadele ettikleri birtakım kavramları kullanmaktadır.

“Yıllarca hiçbir altyapı ve hizmetin getirilmediği bu mahalleyi kendi olanaklarımızla biz kurduk, iyisiyle kötüsüyle biz bu hale getirdik. Bir kuşak burada evlendi, ölümlerimizi burada toprağa verdik. Şimdi ise tüm bunlar yok sayılarak 25 yıldır burada oturan bizlere işgalci muamelesi yapılıyor..Bize sunulan öneriyi kabul etmeyeceğimizi söylemek için burdayız. 15 yıl boyunca bankalara borç kölesi yapılarak, bir gece aniden kapı dışarı edilmek korkusuyla yaşamak istemiyoruz. Ayazma halkının ekonomik sıkıntıları ve işsizlik oranı düşünlüğünde Belediyenin önerisini kabul edilemez buluyoruz. Bizim düşüncelerimizin de alındığı bir çözüm istiyoruz.” (Perouse, 2011, p.129)”

Metinde de görüleceği gibi, dönüşümü yaşayan halklar en temelde yaşadıkları mekanın “kullanım değerini” önemsemekte, mekana birtakım değerler, imgeler, anlamlarla bağlanmaktadır. Dönüşümün getireceği güvencesizlik, geleceksizlik, sosyal bağlarının çözülmesi ve yoksulluğun farkındadırlar. Ve tüm bunların karşısında, dayatılan öneriler değil; kendi taleplerinin dikkate alındığı çözümler istemektedirler. Bu noktada tazminatı da sadece kaybedilen mülkün tazmini olarak görmek yeterli değildir; çünkü kentte yaşayan her birey sadece bir yerde veya evde yaşamının ötesinde toplumsal bir ağın parçasıdır (Tekeli, 2011).

D. EKSİK OLANDAN BAŞLAMAK

Dönüşüm, dünyada olup bitenin bir sonucu olarak kavranmalıdır. Hâlihazırda sosyal bilimler literatüründe kullanılan birçok kavram, dönüşümü sosyo-mekansal bir süreç olarak tarif ettiğimizde yeni açılımları ve tarifleri de beraberinde getirecektir. Bu bölümde, mekânın kullanım ve değişim değerleri bağlamında, mülkiyet yeniden tasarlanırken katılımcılık ve şeffaflık nasıl sağlanır; çoğu zaman göz ardı edilen çözülen toplumsal ağların tazminatı nasıl verilir ve “ortak gelecek tahayyülü” nasıl bir kentsel hak olarak iddia edilebilir gibi bir takım sorulara cevaplar aranacaktır.

Dönüşüm tartışmasını gündelik hayata taşıyabilmek:

Mevcut küresel dinamikler ve iktidarın kentsel dönüşüme dair ürettiği politikalar birlikte değerlendirildiğinde, eşitlik, kamu yararı, sosyal adalet kavramları manipülasyona açık ve uygulamada sorunlu başlıklar olarak durmaktadır. Dönüşümün toplumsal yıkıcılığına karşı muhalefet, kentlinin gündelik hayatında yer bulacak bir zemin üzerinden siyaset yapamamaktadır. Kapitalist kentin dönüşüm pratikleriyle ortaya çıkan birikim zaten rasyonel biçimde dağıtılmamaktadır. O halde, yaşam kalitesinin geliştirilmesi, yer olma özelliğinin korunması, katılımcılık-şeffaflık ve kentsel yaşam haklarının hem maddi hem de manevi olarak tazmini söylemleri üzerinden argüman geliştirilmesi, planlı bir muhalefet için elzem görünmektedir.

Katılımı sosyo-mekansal dönüşümün bir aracı haline getirmek:

Katılım teknik bir eylem değil, aslında kendi başına sosyo-mekansal bir süreçtir. Katılım mekansal dönüşümün olduğu kadar sosyal değişimin de bir aracı olarak ele alınırsa, uzun vadede etkisi ortaya çıkacaktır. Bunun bir basamak daha ilerisi, katılımı birlikte yapma eylemine dönüştürebilmektir. Amaç, iddia sahiplerinin sadece kendi geleceklerine dair kurgular geliştirmelerini sağlamak da değildir. Bu kurguları hayata geçirecek araç ve yöntemler de birlikte düşünülmeli ve her bir dönüşüm alanı sakini birer “yapıcı özne” olarak kendi yaşam alanını üretmeye teşvik edilmelidir.

Dönüşüm için disiplinler-arası bir dil yaratmak:

Dönüşüm sosyo-mekansal bir süreçse, mimarlar, plancılar ve mühendisler kadar beşeri bilimler, hukuk, siyaset bilimi ve ekonomi disiplininden uzmanlara da sorumluluklar düşmektedir. Dönüşüm alanı sadece mekan bilimcilere terk edildiğinde tartışmalar mülkiyet, emsal, alan kullanımı gibi temel kararlar çerçevesine sıkışmaktadır. Oysa kent mekanına bir müdahale sadece fiziksel değil sosyal değişimi de beraberinde getirmektedir. Toplumsal değişimi nasıl anlayacağımız ve sancılarını dindirip sağlıklı bir şekilde yönlendireceğimiz

noktasında kent sosyolojisi, sosyal psikoloji, kamu hukuku, ekonomi ve siyaset bilimi gibi disiplinlerle entegre yeni bir dönüşüm platformu tahayyül edilmelidir.

Bir kentsel hak olarak “Hakkımı Aramak”:

Tartışma konusu artık barınma hakkı değil, kolektif kentsel haklardır. Dönüşüm alanlarında yerel toplulukları yerlerinde tutabilmek, zararlarını karşılayabilmek, katılımlarına olanak sağlamak gerekir. Bunlardan memnun kalınmadığında itiraz edebilmek de temel haklardan biri olmalıdır. Devletin bu noktada protesto kanallarını açık tutması ve toplumsal direnişe olanak vermesi gerekir. Burada bizlere düşen görev, mesleki bilgimizi süreçleri manipüle etmek için değil; demokratik hakların eşitlik ve şeffaflık çerçevesinde teminini sağlamak için kullanmaktır.

Ortak meşruiyet zemininde buluşmak:

İnsanların kenti ortaklaşa kullanabilmeleri ve kolektif biçimde hareket edebilmeleri için bir meşruiyet zeminine ihtiyaç vardır. Bu meşru zemine “kamu” ya da başka bir ad verilebilir. Dönüşüm de buradan hareketle, yeni bir yaşam oluşturma fikri üzerinden kurgulamak gerekir. “Dönüşüm sonucu üretilen şey pazarlama nesnesi değil yaşam alanıdır”. İşte bu mottoyu üretecek mekan bilimcilere bu noktada ayrı bir etik kaygı ve ödev yüklenmektedir. Teknik bilgimizi yaşam alanlarını üretmek için doğru süreçler ve mekanizmaları tasarlamak adına kullanılmalı, bu yaratıcı ortam için meşru müzakere zemini oluşturmalı ve korumalıyız.

Bir “Yer” yaratmak:

Yerelin planlamayla ilişkisini kurmalıyız ve buna yer olma özelliğini kazandıran “kullanım değeri” unsurlarından başlamalıyız. Yer olma özelliğini korumayı amaçlayan bir dönüşüm, aslında var olanı temel alan ve onu iyileştirmek adına aşamalı müdahaleleri içeren bir uzlaşma sürecidir. Tamamlanmış, olmuş bitmiş bir plandan ziyade, zaman içinde yaşayanların etkileşimiyle tamamlanacak bilinçli olarak yarım bırakılmış tasarımlarımız olmalı ve bunlar yaşayanlarca müzakere süreçlerinin sonunda benimsenmelidir. Bu sayede normatif ve kontrol odaklı planlamanın karşısında, farklı çıkar grupları için yaratıcı ve değişime açık yeni bir planlama yöntemi elde edilebilir.

Unutmamak için Örgütlenmek:

Büyük ölçekli, kamu kaynağı kullanan dönüşüm yatırımları, süreç sonunda kentlilere vaad ettikleri istihdam, konut, eğitim ve sosyal servisleri sunabilmekte midir? Sadece süreç başlamadan önce katılım ya da bilgilendirme toplantılarıyla birtakım vaatlerde bulunmak yet-

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ SOSYO-MEKANSAL BİR SÜREÇ OLARAK ANLAMAK

mez. Önemli olan kamunun kendilerine vaadedilenleri takip edebileceği, sivil vatandaşlar ve uzmanlardan oluşan birtakım kurullar oluşturulması ve bu kurullara kararlarının ve yaptırımlarının meşru olacağına dair garanti verilmesidir. Dönüşüm alanlarında hak ve iddia sahipleriyle kamu-özel yatırımcı arasında bir dönüşüm sözleşmesi yapılmalı ve vaat takip kurullarıyla dönüşüm oldubittiye getirilmeden, izlenmeli ve değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA:

Brenner, N. (1999). “*Globalisation as Reterritorialisation: The Re-scaling of Urban Governance in the European Union*”, Urban Studies V.36, p.431.

Çavdar, A. (2009) “*Gecekonudan Kentsel Dönüşüme Bir Kent Portresi*”, Yeni Aktüel – Toplum, sayı 148, Mayıs 2009.

Çavdar, A. (2010). “*İki kardeş şehirden dönüşüm notları: Müzakere yoksa meşruiyet de yok!*” Infomag, Ocak 2010

Çavdar, A. (2012) “*Ekümenopolis: Bir şehri intihara sürüklemek*”, 31/05/2012, Erişim: 18.09.2012 <http://www.yesilgazete.org/blog/2012/05/31/ekumenopolis-bir-sehri-intihara-suruklek-ayse-cavdar/>

Design for London (DFL) (2012). “*Stitching the Fringe: Working Around the London Olympics*”. London Legacy Development Corporation (LLDC) Publication. Erişim: 05.09.2012-<http://www.scribd.com/DevelopmentCorp>

Ekümenopolis: Ucu Olmayan Şehir film sinopsisi (2011) . Erişim: 09.06.2012.

Resmi web sitesi: http://www.ekumenopolis.net/#/tr_TR/synopsys

Erman, Tahire (2004), Gecekondu Çalışmalarında ‘Öteki’ Olarak Gecekondu Kurguları, EJTSThematic Issue, 1 (<http://ejts.revues.org/index85.html>)

Evans, G. (2011). “*London 2012*” in “*Olympic cities: city agendas, planning, and the world’s games, 1896-2016*” edited by John R. Gold and Margaret M. Gold. New York: Routledge.

Friedmann, J. (1992). “*Empowerment: the politics of alternative development*”, Cambridge, MA: Blackwell

Günay, B. (2010) in “*Kentsel Dönüşüm Süreçleri*”, der. Lale Özgenel. Mimarlar Derneği Yayınları Mayıs 2010. Ankara: Matsa Basımevi.

Harvey, D. (1985). “*The Urbanization of Capital*” Basil, Oxford: Blackwell.

Harvey, D. Paper Marx and Philosophy Conference, 29 May 2004, Institute of Education, London.

İnsel, Ahmet. “Çamlıca’ya cami inşasından ürpermek”. 12 Haziran 2012. Kaynak: Radikal. Web

erişim:www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalYazar&ArticleID=1090854&CategoryID=98

Jessop, B. (1997) “The Entrepreneurial City: Re-imagining localities, redesigning economic governance, or restructuring capital?” in Transforming Cities, Contested Governance and New Spatial Divisions, by Jewson N. & MacGregor S. London, New York: Routledge Press.

Karaagac, E.A. et al (2010).”Urban Co-Production” in Olympic Fringe (2010), LSE Cities Programme: London. Publication date: 28-Jun-2010.

Karpat, K.H. (1976). “The gecekondu: rural migration and urbanization “, Cambridge; New York: Cambridge University Press.

Keçiören Seyahat Rehberi, Keçiören Belediyesi Yayımı.(pdf). Web erişim: 03.09.2012 http://www.kecioren.bel.tr/e_dergi/3/Default.html

Keleş, R. (1998). “Kentbilim Terimleri Sözlüğü”. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Keyder, Ç. (2009). “İstanbul: Küresel ile Yerel Arasında”. İstanbul: Metis Yayınları.

Klunzman, K. (2004). Keynote speech to Intereg III Mid-term conference, Lille, in: Regeneration and Renewal, 19 November, p.2. cited in, Evans, (2005) *Measure for Measure: Evaluating the Evidence of Culture’s Contribution to Regeneration*, Urban Studies, 42, (5/6), p. 959-983

Lea Valley Park (LVP) (2006), “Lea Valley Regional Park Authority: Site Management Plan 2006-2011”, London: LVP Publications.

London Thames Gateway Development Corporation (LTGDC), (2009) “Regeneration East London: A Report on Progress and Future Activities”, London: LTGDC Publications.

Lefebvre, H. (1991). “The Production of Space”. Oxford & Cambridge: Blackwell.

Nolan, A. & Smith, J. (2010). “A Glossary of Regeneration & Local Economic Development” 7th edition. Manchester: Centre for Local Economic Strategies Press. ISBN:1 870053 67 2

Perouse, Jean-François (2011). “İstanbul’la Yüzleşme Denemeleri: Çeperler, Hareketlilik ve Kentsel Bellek”. İstanbul: İletişim Yayınları.

Soja, E.W. (1980). “The Socio-Spatial Dialectic”. Annals of the Association of American Geographers. Vol. 70, No. 2 (Jun., 1980), pp. 207-225 Published by: Taylor&Francis, Ltd.

Scott, A. J. “Resurgent Metropolis: Economy, Society and Urbanization in an Interconnected World”, International Journal of Urban and Regiona Research, cilt 32, no 3, Eylül 2008.

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜ SOSYO-MEKANSAL BİR SÜREÇ OLARAK ANLAMAK

Şengül, T. (2009). “Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçlerinin Eleştirisi”. 2. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi

Şenyapılı, T. (1981). “*Gecekondu: çevre işçilerin mekanı*”, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları.

Tekeli, İ. (2011). “*Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm*”. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yazıcı Yakın, A. ve Aksoy Sugiyama, C. (2011) “*Tarih Yazımı ve İdeolojinin Uzamsallaşması Olarak Keçiören Vakası*” Türk Sosyal Bilimler Derneği, 12. Sosyal Bilimler Kongresi, 14-16 Aralık 2011. Ankara: Yalçın Matbaa.

Zukin, S. (1993) *Landscapes of power: from Detroit to Disney World*, Berkeley : University of California Press.

Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun, Resmi Gazete, tarih: 31 Mayıs 2012, Sayı: 28309, Kanun No: 6306.

Web erişim: <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/05/20120531-1.htm>

İSTANBUL' UN ULUSLARARASI FİNANS MERKEZİ OLMA STRATEJİSİ ve YARATACAĞI DÖNÜŞÜM ETKİSİ

Araş. Gör. **Ayça ÇELİKBİLEK**

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1.GİRİŞ

Küreselleşmenin etkilerini kuvvetli bir şekilde hissettirdiği 21.yy' da, ekonomi politikaları çoğunlukla ülkelerin bütünü üzerinden değil, dünya ekonomisine eklenmek üzere ayrı ayrı stratejiler geliştiren bölgeler, kentler ve daha alt kademedeki yerel birimler üzerinden geliştirilmekte, bu stratejilerden elde edilen başarılar da yine ülkeler bazında değil, kentler bazında sıralanmaktadır. Böylece her kent üstlendiği kimlik ile küresel düzlemde elde ettiği başarıya göre değerlendirilebilmektedir. Tüm bu süreçte, kentler için geliştirilen stratejilerde temel amaç; kentlerin küresel düzlemde kendini gösterecek bir dünya kenti olması, dünya ekonomisine eklenilebilmesi ve dolayısıyla kentsel mekanlarda da “dünya kenti” ne uygun değişim ve dönüşümler meydana getirmesi üzerine kurgulanmaktadır. Yani, kenti bir dünya kendi haline getirebilmek için, kentin dünya kenti imajına kavuşturulmasının, uzmanlaşmış, farklılaşmış ve çeşitlenmiş bir ekonominin yanı sıra, kentsel mekanların da farklı gruplara hizmet eder hale getirilmesi gerekmektedir.

Ekonominin küreselleşmesi özellikle prestij içerikli ‘flagship’ (öncü) projelerin önünü açmıştır. Böylece, büyük sermaye gerektiren yatırımlar dünya kenti olma yolunda ilerleyen kentlerde ortaya çıkmaya başlamış ve çoğunlukla iş merkezlerine yönelik projelere yönelmiştir. Bu süreçte, kentsel dönüşüm, kentlerin küresel ekonomiye eklenilebilmesi, dünya kenti olabilmesi için mekanın gerektiği gibi, dünya kentine ‘layık’ şekilde değiştirilmesi, dönüştürülmesi için en etkin araç olarak görülmeye başlanmıştır.

Türkiye’ de özellikle metropol kentler üzerinden geliştirilen dünya kenti imajının en yoğun kurgulandığı kent; İstanbul’ dur. Halihazırda Türkiye’ nin finans merkezi olan İstanbul, aynı zamanda bölgesel konumu gereği, Doğu Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya ve Kuzey Afrika bölgeleri için de önemli bir ekonomik faaliyet alanıdır. Bu nedenle, İstanbul’ un tarihinde sahip olduğu finans merkezi olma özelliği, son dönemlerde İstanbul’ un dünya kenti olma

stratejilerine eklenmiş, İstanbul' un uluslararası düzeyde bir finans merkezi haline getirilmesinin gündeme gelmesiyle birlikte de proje için alternatif alanlar aranmaya başlanmıştır.

İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda İstanbul Finans Merkezi İçin belirlenen 5 alternatif alandan, yapılan nihai yer seçimi, mekânsal bazı analizlerle yapılmış ve projenin Ümraniye ve Ataşehir ilçe sınırlarındaki bölgede yapılmasına karar verilmiştir. Ancak, uluslararası bir finans merkezi kurmanın etkileri ne bu kadar sınırlı bir mekana yansiyacaktır ne de sadece mekânsal olacaktır.

Bu çalışma ile, kentlere yapılan prestij projeleri ile ekonomik bir takım yararlar sağlamak, kentin imajını güçlendirerek küresel düzlemdeki rekabet gücünü artırmak amaçlarıyla kentsel mekanları değiştirip dönüştürmenin yanı sıra, bu projelerin yapıldığı bölgelerdeki yerel hayatın, yerel dokunun nasıl bir değişime uğrayabileceğinin incelenmesi ve Ataşehir Finans Merkezi örneği üzerinden bu etkilere karşı ne takım stratejiler geliştirilmesi gerektiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. KÜRESELLEŞEN DÜNYADA “DÜNYA KENTİ” OLMANIN ANLAMI

1980' li yıllarla birlikte ağırlığını iyice hissettirmeye başlayan küreselleşme, Giddens tarafından “geç modern dönem koşullarının yaşandığı, uzak yerlerin birbirleri ile ilişkilendirildiği, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması” olarak tanımlanmaktadır. (GIDDENS, 1994)Sermayenin ve üretim süreçlerinin yeniden düzenlendiği bu süreçte, bazı kentler, sahip oldukları özellikler ile diğer kentlere göre daha önemli hale gelmeye başlamış ve dünyanın önemli kentleri pazarda adeta yarışır hale gelmiştir. Bu ayrıcalıklı kentlere yönelik ilk çalışmaları başlatanlardan olan J.Friedmann, bu kentleri “World city” ; yani dünya kenti olarak adlandırmıştır.

Friedmann' a göre dünya kenti, uluslararası sermayenin yoğunlaştığı ve birikiminin gerçekleştiği kentlerdir. Sassen ise; dünya kentlerini sadece kontrol ve yönetim merkezleri olarak değil, aynı zamanda ticaret ve hizmet sektörü ile finans yeniliklerinin üretiminin de gerçekleştiği kentler olarak tanımlayarak dünya kenti kavramına yeni bir boyut kazandırmıştır. (ÖKTEM, 2005)Sassen' in küresel kent olarak adlandırdığı bu kavram, “ileri derecede uzmanlaşmış üretim hizmetlerinin ve finans sektörünün, küreselleşme sonucu, küresel ölçekte akışkan hale gelmesi ve belirli kentsel merkezlerde yığılması” olarak da nitelendirilebilir. (YEOH, 1999)

Dünya kentlerinde sanayilerin kent dışına, hatta çoğunlukla bu kentlerin etkileşim alanındaki başka kentlere alındığı bu dönemde, Eraydın' ın da belirttiği gibi, hızlı ulaşım sanayinin kentten uzaklaşmasına destek olurken, iletişimde hızın artması ile de servis sektörüne olan bağımlılığın ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Ancak, tam tersine finans ve hizmet sektörleri büyük metropollerde toplanmaya başlamış, ekonomi küreselleştikçe bu kentlerde

merkezi fonksiyonlar yoğunlaşmıştır. Günümüzde ise; kentlerin sahip olduğu hizmet sektörlerinin varlığı ve niteliği, kentlerin küresel kent statüsünü kazanmaları için temel faktörlerden biri haline gelmiştir; çünkü bu servisler, dünya ölçeğinde hareketli sermayenin kontrol ve karar servisleri ile yine sermayeye hizmet götüren finans kurumları, bankalar, sigorta şirketleri gibi üst düzey servislerdir. (ERAYDIN, 1996)

Günümüzde küreselleşmeyi en iyi yansıtan kentler; New York, Londra, Tokyo kentleridir. Bu kentlerin küresel kent veya dünya kenti seçilmelerinde etken olan faktör ve özellikleri şöyle sıralanabilir:

- 1 Uluslararası sermayenin yoğunlaştığı ve yığıldığı temel alanlar, düğüm noktaları olmaları (FRIEDMAN, 1986)
- 2 Sermayenin ve üretimin kontrol edildiği merkezler olmaları (FRIEDMAN & WOLF, 1982)
- 3 Üretime ilişkin buluş ve teknolojilerin geliştirildiği merkezler olmaları (FRIEDMAN & WOLF, 1982)
- 4 Bilgi akış sisteminde uzmanlaşmış organizasyonel yapıya sahip merkezler olmaları (CASTELLS, 1989)
- 5 İmalat sektörünün önemli bir kısmının desantralize edildiği, onun yerini dünya ölçeğinde iş yapan firmaların, dünya ekonomisine etki eden borsaların, haberleşme, emlak, pazarlama ve sigorta şirketlerinin aldığı merkezler olmaları (ERAYDIN, 1996)
- 6 Finans kurumlarının, uluslararası organizasyonların, önemli üretim faaliyetlerinin ve çok uluslu şirketlerin yönetim birimlerinin yoğunlaştığı merkezler olmaları (FRIEDMAN, 1986)
- 7 Ulaşım açısından önemli üstünlüklere sahip merkezler olmaları (FRIEDMAN, 1986)
- 8 Hem iç hem de dış güçlerin akın ettiği temel çekim noktaları olmaları (FRIEDMAN, 1986)
- 9 Bütünsel kapitalist güç ilişkilerinin ve buna bağlı olarak ekonomik, politik ve kültürel ilişkilerin kontrol edildiği merkezler olmaları (ERCAN, 1996)
- 10 Dünya kenti formunun endüstriyel kapitalizmin karşıtlıkları olan mekânsal ve sınıfsal kutuplaşmayı içinde barındırması
- 11 Dünya kentinin büyümesinin, o kentin kentsel yönetiminin mali kapasitesini aşan sosyal maliyetler yaratma eğiliminde olması
- 12 Yeni mekânsal organizasyonda, küresel sermaye dünya kentlerini üretim ve pazarın eklenilebilmesi amacıyla, temel düğüm noktaları olarak kullanılması nedeniyle dünya kentleri arasında kompleks bir mekânsal hiyerarşi ortaya çıkmaktası (FRIEDMAN, 1986)

Friedmann, yaptığı bu çalışmada dünya kentlerini tanımlamak ve dünya kentleri arasında bir hiyerarşi oluşturmak için yedi kriter kullanmıştır. Bunlar; *önemli finans merkezi olma, çok uluslu şirketlere yönetim merkezi olma, uluslararası kurumların varlığı, hızla büyüyen hizmet sektörü, önemli imalat merkezi olma, dünya taşımacılığında temel eklem noktası olma* ve *nüfus büyüklüğüdür*. Daha sonra bu kriterlere *yaşam kalitesi, iletişim, uluslararası olaylar, kültürel merkez olma* ve *göçmenler için çekim merkezi olma* gibi kriterler eklemişse de ilk çalışmalarını bu 7 temel özellik üzerinden yapmış (FRIEDMAN, 1986) ve bu kriterlere göre 30 kenti kurduğu hiyerarşi içerisinde sıralamıştır.

3. ULUSLARARASI FİNANSAL MERKEZ OLABİLME AÇISINDAN DÜNYA KENTLERİ

Süreç içerisinde ekonominin küreselleşmesi ile birlikte, temel ekonomik fonksiyonlar ve üretim farklı bölgelere dağılırken, ekonomik faaliyetlerde yaşanan bu mekânsal dağılımlaşma, merkezi yönetim ihtiyacını doğurmakta, dolayısıyla bu gelişmeye karşı biçimde şirket yönetim birimleri merkezileşmektedir. Aynı zamanda küreselleşen şirketler, dağılımış fabrika ve bürolarını kontrol etmek için özel firmalara ve daha uzmanlaşmış işgücüne ihtiyaç duymaktadır. İşte dünya kentleri de bu hizmetleri sunmak için uzmanlaşmak, nitelikli işgücü, bu işgücüne uygun yaşam alanları, uygun politik düzen ve uygun iş ve finans merkezleri yaratma hedefleri koymaktadır.

Dünya kentleri için yapılan çalışmalardan bir kısmı da, dünya kentlerinin özelliklerinden olan uluslararası finansal merkez olma güçlerine göre yapılan sınıflamalardır. Bu konuda öncü çalışma Howard Reed' in 1981 yılında yaptığı çalışmadır. Reed, bankacılık ve finansla ilgili 5, kültür, ekonomi, coğrafya ve politikayla ilgili de 41 değişken kullanarak, 1900-1980 dönemi için bir analiz yapmış ve beş farklı kategorileşme ile dünya kentlerini finansal merkez olabilme özelliğine göre derecelendirmiştir.

Dünya kentlerini finansal merkez olabilme açısından değerlendiren bir diğer çalışma ise; 2000 yılında Taylor tarafından yapılmıştır. Bu çalışmasında Taylor, kentleri belirli bir hiyerarşik sıralamaya tabi tutmak yerine, kentleri çeşitli kriterler aracılığı ile, alfa, beta ve gama kentler olmak üzere üç gruba ayırmış ve 263 kent arasından 55 dünya kenti belirlemiştir. Bu kentlerin belirlenmesinde 69 firmaya ilişkin verilerle kentleri, *muhasebecilik, reklamcılık, bankacılık/finans* ve *hukuk* hizmetleri için bürolarının bulunup bulunmadığına ve mevcut büroların büyüklüğüne, büronun şirket organizasyonu içindeki konumuna göre değerlendirmiştir.

Günümüzde benzer bir sınıflandırma İngiltere' de Loughborough Üniversitesi bünyesindeki GaWC (Globalization and World Cities) tarafından 4 ana sektör temel alınarak yapılmaktadır. Finans sektörü ile ilgili bu sektörler *bankacılık, muhasebe, reklam* ve *hukuk* hizmetleridir. (ATKearney, 2012) İstanbul, bu sıralamada son 2 yılda gama- kategorisinden Alfa- kategorisine yükselmiştir. Son dönemde puanlama listesine giren diğer bir Türk kent ise; Ankara olmuştur.

Yapılan tüm bu hiyerarşik kent sıralamalarında kentler arası rekabet oldukça serttir. Kentler, hiyerarşik düzende daha üst sıralara tırmanabileceği gibi düşebilir ya da tümüyle sıralamanın dışında da kalabilirler. Bu nedenle, kentler bu rekabet ortamında güçlerini artırmak için kentler pazarlanmaya başlamış, “kentlerin satılması” (selling the city), kentlerin tanıtılması kampanyalarına önem verilmeye başlanmıştır. (ROBINSON, 2002 ; SHORT, BREİTBACH, BUCKMAN, & ESSEX, 2000 ; GORDON, 1999 ; TOPAL, 2003)

4. FİNANS MERKEZİ KAVRAMI ve KÜRESEL FİNANS MERKEZLERİ

Finans Merkezi kavramı dar anlamda, “bir kentin finansal kurumlarının yoğunlaştığı kısmı”, geniş anlamda ise; “finansal kurumların yoğun olarak bulunduğu, ileri derecede ticari ve iletişim altyapısına sahip, önemli miktarda ulusal ve uluslararası menkul değer alım-satım işlemlerinin yürütüldüğü bir kent veya kentin belirli bir bölgesi olarak tanımlanabilir. Finans kenti ise; “dünyanın ünlü banka ve borsalarının faaliyet gösterdiği ticaret veya iş merkezi olan kent” olarak tanımlanabilir. (YILMAZ, 2010)

Araştırmalar bir finans merkezinin başarılı olması için 3 faktörün etkenliğinin sağlanması gerektiğini göstermektedir. (Financial Centre Authority, 2011)

Bağlantı: Bir finans merkezinin çevresinde ne kadar bulunduğu ve diğer finans merkezleri ile ne kadar ilişkili olduğu ile alakalıdır.

Çeşitlilik: Finansal hizmetlerde ve çevrede sağlanan çeşitliliği içermektedir.

Uzmanlık: Finans merkezlerinin belirli bir konuda uzmanlaşmış olması. o konudaki etkenliklerini ve güçlerini artırmaktadır. Aynı şekilde, kullandıkları Knowhowa ve işgücünün uzmanlık derecesine göre de etkenlik ve başarı değişkenlik göstermektedir.

Bir finans merkezinin başarısı ve dünyadaki konumu temelinde bu üç unsurun nasıl dengelendiğine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu üç kriter genellemesinde yapılan değerlendirmelerle, finans merkezlerinin ve şehirlerin uluslararası bağlamda hangi derecede oldukları belirlenmektedir. Bu değerlendirmeden %70’ in üzerinde puan alan merkezler, küresel finans merkezi, %50 üzerinde puan alan merkezler uluslararası merkez, diğer gruplar ise; yerel merkez olarak tanımlanmaktadır. (Financial Centre Authority, 2011)Finans merkezlerinin bir diğer sınıflaması ise ; daha önce de belirtildiği gibi alfa, beta ve gama şehirler üzerinden yapılmaktadır.

Uluslararası finans merkezi ekonomik büyüme ve kalkınmayı destekleme açısından çok önemli olan finansal aracılık işlevinin uluslararası boyutta yer aldığı bir merkezdir. Başka bir anlatımla uluslararası finans merkezi fon fazlası olanların fon gereksinimi olanlarla uluslararası buluşma yeridir. (Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları İşbirliği, 2007)

Küresel finans merkezi ise “çok çeşit ve hacimde uluslararası finansal işletmelerin bulunduğu ve finansal işlemlerin yoğun olarak yer aldığı bir merkez” olarak tanımlanabilir.

Değişik düzeylerde finans merkezleri için ortak bir tanım olarak ise; finans merkezi “belirli düzeyde finansal hizmetlerin sağlanabildiği, finansal hizmetler alanında yatırım için ileri düzeyde regülasyonların yürürlükte olduğu, her türlü uyumsuzlukların çözümü için hukuksal altyapının oluşmuş olduğu, hukuksal sistemin hızlı hareket ettiği, insanların güvenliklerinin maksimum düzeyde sağlanmış olduğu bir kent” olarak tanımlanabilir. (Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları İşbirliği, 2007)

Küresel Finans Merkezi Örnekleri

Londra- Canary Wharf

Canary Wharf, Londra'nın doğusundaki eski liman doklarının bulunduğu alanın (Docklands) dönüşümü kapsamında bir finans merkezi projesi olarak gelişmiştir. Londra kent merkezinin yaklaşık 7 km uzağında bulunan alan kente 2 raylı sistem ve otobüs hatlarıyla bağlanmaktadır. 1991 yılında alana yerleşmeye başlanan merkezde, bugün 63 000 kişi çalışmaktadır. Bu alanda 18 ofis binası, bir ticaret merkezi, konferans salonu, yeşil alan, otopark ve raylı sistem durakları bulunmaktadır. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü, 2009)

Canary Wharf 557.418 m² inşaat alanına sahip olup 348.000 m² büyüklüğünde bir alan üzerinde yer almaktadır. Halen yapım aşamasında olan bölgede 752.514 m² ilave ofis alanı inşa edilmektedir. Bu da mevcut yapılaşmayla 1.6 büyüklüğünde, öneri yapılaşmayla 3.7 bir emsale karşılık gelmektedir. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü, 2009)



Şekil 4.1. Canary Wharf' in Konumu

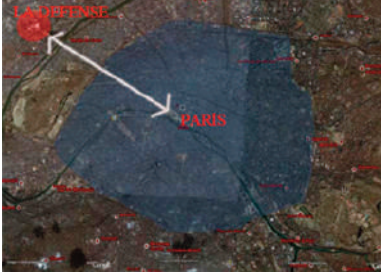


Şekil 4.2. Canary Wharf'tan Bir Görünüm

Paris- La Defense

Kent merkezine yaklaşık 8 km uzaklıkta, kentin sınırlarının hemen dışında kurulmuş olan La Defense, tarihi kent merkezine olan ofis gelişim baskısını azaltmak ve eski sanayi alanlarını sanayi sonrası aktiviteler için kullanabilmek amacıyla geliştirilmiştir. 1958'de

başlanan proje günümüze kadar çeşitli eklemeler ve değişimlerle sürmüştür. La Defense, 2 raylı sistem durağı ve 18 otobüs hattı ile kente bağlanmış olmanın yanı sıra, Champs Elysees Bulvarı vasıtasıyla tarihi kentle entegre olmaktadır. Alanda büyük şirketlerin merkez binaları, alışveriş merkezleri, konut, konaklama tesisi vb. kullanımlar yer almaktadır. (İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü, 2009)



Şekil 4.3. La Defense' in Konumu (solda)

Şekil 4.4. La Defense' den Görüntüler

Toplam 2,5 milyon m² ofis alanı kaplayan La Defense yürüyüş alanları ve parklarla (çevresindeki büyük parklar hariç) birlikte toplam 100 ha ofis taban alanına sahiptir. Bu da yaklaşık 2,5 gibi bir emsale karşılık gelmektedir. Etrafındaki açık alanlarla birlikte toplam 685 ha alan kaplamaktadır. Bu alanda yaklaşık 110.000 kişi çalışmakta ve 18.300 kişi yaşamaktadır.

5. İSTANBUL' UN ULUSLARARASI FİNANS MERKEZİ OLMA STRATEJİSİ

Türkiye' de özellikle metropol kentler üzerinden geliştirilen dünya kenti imajının en yoğun olarak kurgulandığı kent olan İstanbul, dünya kenti olma stratejisi ile şekillenirken, Türkiye'nin uluslararası sermayeye açılan kapısı olarak planlanmış, merkezi yönetimin, yerel yönetimlerin ve özel sektörün İstanbul' a bu sıfatı kazandırmak için çalışmalarına başlaması gecikmemiştir.

İstanbul' da Merkezi İş Alanlarının Gelişimi

19. yüzyıl sonlarında Osmanlı dış ticaretinin gelişmesiyle Beyoğlu'nda modern mağazaların, ticarethane, banka, sigorta şirketlerinin ve büroların yer almaya başlamasıyla İstanbul MİA'sı yavaş yavaş uluslararası bir önem kazanmaya başlamıştır.

1936 – 1950 döneminde H. Prost'un yaptığı planlama çalışmalarında, MİA alanı, tarihi yarımada ve onunla birlikte gelişecek Taksim iş bölgesi ile Anadolu yakasında Üsküdar – Kadıköy bölgeleriyle sınırlı kalmıştır.

1950'lerden sonra, Eminönü ve Beyoğlu'nda gelişen MİA fonksiyonları zamanla ana ulaşım aksları boyunca, kuzey yönünde Şişli ve Beşiktaş ilçelerine doğru gelişme göstermiş-

tir. Doğu yakasında ise; Kadıköy ve Üsküdar ilçelerinde ikinci derece merkezler gelişmiştir.

1950-65 yılları arasında Mecidiyeköy ve Beşiktaş bölgeleri MİA'nın bir kısmını kendine çekmeye başlamıştır. Anadolu yakasında, Üsküdar- Kadıköy hattı üzerinde gelişmeler devam etmiş, Üsküdar merkezi Bağlarbaşı yönünde ağırlık göstermiştir. Ticari faaliyetler ve mallar ile ilgili hizmet alanları bu bölgede yoğunlaşmış, Kadıköy merkez, Bostancı- Küçükyalı, Ziverbey- Kayışdağı yönünde gelişmiştir.

1950'lerde İstanbul'daki planlama otoritesi aksta plansız gelişen sanayi alanlarını düzenlemek amacıyla, sanayi fonksiyonunu Mecidiyeköy, Şişli ve Levent çevresine yaymış, 1950-60 döneminde Zincirlikuyu Levent kesiminde olan sanayi, 1960-70 döneminde Maslak Ayazağa kesimine sığramıştır.

1965- 84 arası dönemde, Boğaziçi köprüsünün yapılması MİA'nın hareketini etkilemiştir. MİA içinde yeni alternatifler Boğaziçi köprüsü ve bağlantı yolları göz önüne alınarak planlanmıştır. Bu yıllar arasında MİA Mecidiyeköy- Şişli- Maslak hattı üzerinde gelişme göstermiştir.

1974 yılında 1. Boğaz köprüsü ve bağlantı yollarıyla birlikte kuzeyde gelişim artmış, MİA Mecidiyeköy'e ulaşmıştır. 1960-70' lerde büyük sermaye grupları ve bankalar spekülasyon beklentileriyle büyük parselleri almaya başlamış, 1970 sonlarında ise; MİA Esentepe-Zincirlikuyu' ya ulaşmıştır.

1980 yılında yapılan nazım imar planında, İstanbul'un kentsel yaşam kaynakları olan su havzalarının, kuzeydeki orman ve tarım alanlarının korunması için metropoliten büyüme doğu batı aksında, lineer bir şekilde, Marmara Denizi' ne paralel olarak tasarlanmıştır. Ancak, 1. Boğaz Köprüsü'nün yarattığı cazibe ile gelişmeler yine kuzey yönüne kaymıştır. Bu dönemde ulusal ve uluslararası sermaye Büyükdere Caddesi' nde başladığı büyümeyi Levent istikametine yönlendirmiş, sermayenin teknolojinin kullanıldığı, modern iş merkezlerine olan talebi ortaya çıkmaya başlamıştır.

1988 yılında 2. Boğaz köprüsünün açılması ile, iki köprüyü birbirine bağlayan Levent- Maslak hattı daha da önem kazanmış, Büyükdere Caddesi Güzergahı Ticaret Alanları Uygulama İmar Planı, Şişli ve Ayazağa Revizyon İmar Planları ile kuzeye kayan MİA' ların önü daha da açılmıştır. 1990 sonu TEM otoyolu ve 2. Boğaz köprüsü ile bağlantı yolları sayesinde aks hızla gelişerek, 1996'da İstanbul Metropolitan Belediyesince hazırlanan üst düzey fiziki plan ile Maslak -Sarıyer aksı iş merkezi olarak belirlenmiş ancak plan sonrasında iptal edilmiştir. Aksta imar planı kararlarının yetersiz kaldığı durumlarda, bütüncül bir MİA planlaması olmaması nedeniyle arazi sahipleri tek tek belediye ile anlaşarak yüksek yoğunluklu karma kullanım yapılarını ve iş merkezlerini inşa etmeye başlamışlardır.

2000' li yıllara geldiğinde parçalı bir düzenle gelişen MİA'nın sınırları doğal eşiklere ulaşmıştır. Bugün ise; 2009 onaylı 1/100.000 Ölçekli İstanbul İl Çevre Düzeni Planında'da Şişli-Maslak aksı İstanbul'un merkezi iş alanı olarak görülmektedir. Günümüzde finans sektörü

mekansal olarak geniş alanlara yayılmakla birlikte, Avrupa yakasında yer alan Şişli - Mecidiyeköy- Büyükdere - Levent - Maslak aksı ana bir aks olarak gösterilebilir. Anadolu yakasında ise; Kadıköy Merkez, Kozyatağı, Altunizade ve Kavacık başlıca yoğunlaşma alanlarıdır. Ancak bu yoğunlaşma İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Altyapı Komisyonu'nun yaptığı çalışmaya (İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Projesi Altyapı Komitesi, 2011) göre, Levent- Maslak hattının dörtte biri boyuttadır.

Böylece küreselleşmiş bir dünya kenti olma stratejisi ile hareket eden İstanbul, sermayeyi üstüne çekmek için yapılmış tüm düzenlemelerden sonra kuzey aksını finans sektörünün merkezi haline getirmiştir. Fakat, oluşturulan bu bölgesel ve ulusal finans merkezi, İstanbul'un dünya kenti haline getirilmesi için zayıf görülerek, İstanbul'un potansiyellerini devreye sokarak bir uluslararası finans merkezi yaratma stratejisi ortaya konulmuştur.

Halihazırda Türkiye'nin finans merkezi olan İstanbul, aynı zamanda bölgesel konumu gereği, Doğu Avrupa, Orta Doğu, Orta Asya ve Kuzey Afrika bölgeleri için de önemli bir ekonomik faaliyet alanıdır. Diğer bir deyişle, bölge finansal kaynaklarının toplanması ve diğer bölgelere yönlendirilmesi işlemlerinin rahatça yürütülebileceği bir konuma sahiptir. Coğrafi ve tarihi özellikleri, jeopolitik önemi nedeniyle I.Dünya Savaşı'na kadar dünya kenti niteliğine sahip olan İstanbul, savaş sonrasında kaybettiği bu özelliği 1990'larla birlikte tekrar kazanabilmek için stratejiler üretmeye başlamış, bu stratejiler İstanbul'un bir çok alanda geliştirilmesini tetiklemiştir. Bu konuda en somut adımların atılması 2007- 2013 dönemini kapsayan, 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda İstanbul Uluslararası Finans Merkezi'nin oluşturulması ile ilgili stratejilere yer verilmesi ile atılmıştır. Yapılan çalışmalar sonrasında, 2009 yılında yapılan İstanbul Çevre Düzeni Planı'nda ise; Uluslararası İstanbul Finans Merkezi için 5 adet alternatif bölge belirlenmiş ve süreç sonunda Ümraniye ve Ataşehir ilçeleri sınırları içerisinde kalan bölge finans merkezi için en uygun alan olarak belirlenmiştir.

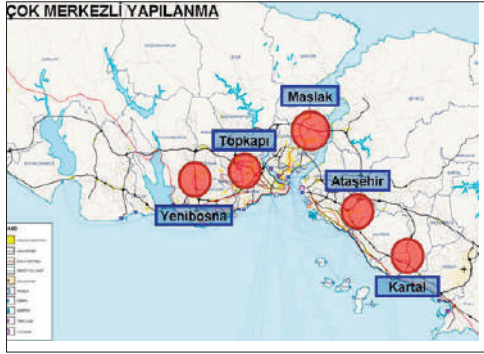
İstanbul geneline bakıldığında, konut ve çalışma alanlarının iki yaka arasındaki dengesiz dağılımının, planlama açısından ve sağlıklı bir kentsel yapı sağlama açısından önemli sorunlar yarattığı görülmektedir. Ticaret alanlarının ve hizmet sektörünün yoğunlaştığı alanların yoğunlukla Avrupa yakasında, tek merkezde yoğunlaşmış olması, üst ölçekli planlama sürecinde karşılaşılan en büyük sorunlardan biridir. Bu sorunun, aynı zamanda konut- iş yeri arasındaki ulaşım sorunlarının da temelini oluşturduğu aşikardır.

İstanbul'daki bu tek merkezli yapının yarattığı olumsuzlukların giderilmesi için yapılan planlama çalışmalarında, çok merkezli doğrusal bir makraform önerisi yapılmış, MİA'nın batıya yönlendirilmesi ve iki yakada raylı sistemlere entegre olmuş alt kademe merkezlerin oluşturulması, merkezlerin birbirine güçlü akslarla bağlanarak bütünleştirilmesi ve tamamlayıcılık ilkesi içinde etkin olarak birlikte çalışmalarının sağlanması öngörülmüştür.

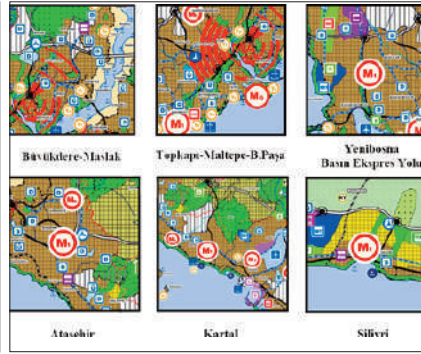
İstanbul Uluslararası Finans Merkezi çalışmaları kapsamında da bu tek merkezli yapıyı ve yarattığı sorunları çözebilmek için, İstanbul'un belirli bir bölgesinin değil, kentin tamamının finans merkezi olarak geliştirilmesine vurgu yapılmıştır. Finans merkezinin esnek bir

İSTANBUL' UN ULUSLARARASI FİNANS MERKEZİ OLMA STRATEJİSİ ve YARATACAĞI DÖNÜŞÜM ETKİSİ

yapıya sahip olması açısından her ne kadar kentim tümü finans merkezi olarak düşünülmüş olsa da ; mevcut durum, gelişme eğilimleri ve üst ölçekli plan kararları göz önünde bulundurulduğunda bazı bölgeler potansiyel olarak ön plana çıkmıştır.



Şekil 5.1. İstanbul Finans Merkezi İçin Öne Çıkan Alanlar



Şekil 5.2. İstanbul' un Mia Yapılanması

Bu bölgelerin her biri konum ve mekânsal özellikleri nedeniyle farklı avantajlara sahiptir. Bu avantajlar İstanbul Çevre Düzeni Planı' nda (İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü, 2009) şöyle özetlenmektedir:

1. Yeni Bosna Basın Ekspres Yolu : Atatürk Havalimanı' na yakınlık, Mia bütünleşme bölgesi olması ,Mevcut durumda tercih edilen bir bölge olması

2. Ataşehir: Sabiha Gökçen Havaalanı' na yakınlık ,Bölgeyi destekleyecek ulaşım projelerinin olması, Prestijli bir bölge olması , Yatırım için değerli bir alan olması , Boş kamu alanlarının varlığı, Yerleşke olarak planlanmasının getirdiği haberleşme, altyapı ve güvenlik hizmetlerinde maliyet düşüşü , İki yaka arasındaki nüfus- istihdam dengesinin kurulmasına imkan tanınması , Ümraniye bölgesinde dönüşüme açık alanların varlığı

3. Kartal : Ulaşım projeleri ile desteklenmesi , Göreceli olarak daha uygun arazi elde edebilme imkanı, İki yaka arasındaki nüfus- istihdam dengesinin kurulmasına imkan yaratması

4. Maslak : Ulaşım bağlantılarının güçlü olması, Mevcut durumda, İstanbul' da bulunan finans sektörünün %40'ını barındırması , Tercih edilir bir alan olması

5. Topkapı : Mia bütünleşme bölgesi olarak planlanması, Sanayiden dönüşecek alanların kullanma imkanı yaratması, dolayısıyla maliyeti azaltması

İstanbul' un üst ölçekli planlarında MİA olarak belirlenen bu 5 alan arasında seçim yapmak için, her bir bölge aşağıdaki 14 kriter açısından değerlendirilmiştir: (İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü, 2009)

- 1- Yeterli alansal büyüklüğe sahiplik
- 2- Alanın kamu aidiyeti açısından durumu
- 3- Yapı stokunun (alanın yapılaşması) durumu

- 4- Hava ulaşımı açısından kolay erişilebilirlik
- 5- Kara ulaşımı açısından kolay erişilebilirlik
- 6- Raylı sistemler ulaşımı açısından kolay erişilebilirlik
- 7- Deniz ulaşımı açısından kolay erişilebilirlik
- 8- Planlanarak yakın gelecekte yapılmasına karar verilmiş olan ulaşım modları
- 9- Şehir merkez noktalarına yakın olma durumu (kolay erişilebilirlik)
- 10- Nitelikli yerleşim alanlarına ulaşılabilir olması veya nitelikli yerleşim alanları temin edilebilir olması
- 11- Bankacılık ve iş dünyası yönetim alanlarına yakın olma durumu
- 12- Üst ölçekli plan bütünlüğüne ters düşmemesi
- 13- Tarihi, doğal ve kültürel doku ile uyumlu olma durumu
- 14- Meri plan uyumluluğu

2009 yılında yapılan değerlendirme neticesinde: Plan kararları ve ulaşım olanakları ağırlıklı kriterler olarak değerlendirildiğinde; mevcut durum şartları dâhilinde Kartal, Ataşehir gibi bölgeler İstanbul Finans Merkez yer seçiminde ön plana çıkmaktadır. Ataşehir bölgesinin sektörel ilişkilerinin bir miktar güçlü olması yanında, Kartal'ın kentsel gelişim dinamikleri çerçevesinde ulaşım avantajları da göz önünde bulundurularak desteklenmesi daha uygun görünmektedir. Sektörel ilişkiler ve potansiyeller ağırlıklı kriterler olarak değerlendirildiğinde ise Büyükdere - Maslak Aksı ve kısmen Ataşehir bölgeleri İstanbul Finans Merkezi yer seçiminde ön plana çıkmaktadır. (İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Projesi Altyapı Komitesi, 2011)

Tüm sonuçlar bir arada değerlendirildiğinde ise ; Avrupa Yakası'nda Yenibosna Basın Ekspres Yolu, Anadolu Yakası'nda ise; Kartal ve Ataşehir bölgelerinin değerlendirmeye alınan kriterler çerçevesinde daha uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, Şişli-Büyükdere-Maslak aksındaki mevcut gelişme ve eğilimlerin kısa vadede bu merkezin daha da gelişeceğini; Yenibosna Basın Ekspres Yolu, Kartal, Ataşehir gibi merkezlerin ise orta vadede önemli potansiyele sahip olduğu söz konusu çalışmanın bir diğer önemli sonucudur.

Orta vadede önemli olarak kabul edilen Ataşehir bölgesindeki alanın, finans merkezinin gerçekleştirileceği alan olarak seçilmesinin ardında elbette ki diğer alanlara karşı sağladığı faydalar dışında da bir takım nedenler bulunmaktadır. Çalışma ile, bu nedenler araştırılacak ve finans merkezinin yapılmasından sonra bölgede yaratabileceği dönüşümlere değinilecektir.

6. ATAŞEHİR FİNANS MERKEZİ

2008 yılında 5747 sayılı kanunun, 1. Maddesinin 18. Bendine göre, Üsküdar, Kadıköy ve Ümraniye ilçelerinden aldığı 17 adet mahalle ile 25,84 km²' lik alanda kurulan Ataşehir ilçesinin nüfusu 351,046 kişidir. Bu kanunun 2. Maddesi ile; Ataşehir' in TEM Otoyolu' nun kuzeyinde kalan kısmı Ümraniye ilçesine bağlanmıştır. Yasal açıdan sınırlara bakıldığında finans merkezi alanı Ümraniye ilçe sınırları içerisinde kalmaktadır.

Tablo 6.1. Ataşehir Finans Merkezi Alanının Planlama Geçmişi

ONAY TARİHİ	PLAN ADI	Dava konusu Bölgeye ilişkin Karar	Değerlendirme
29.7.1980	1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alanı NİP	Kısmen konut gelişme alanı	1960 verileri ile üretilen bu plan 1980 yılında onaylandığında; kentin mevcut yapılanma biçimi ile tamamen çelişkili bir durum ortaya koymaktaydı ve mahkeme kararı ile iptal edildi.
28.10.1983	1/25.000 ölçekli Küçükbakkalköy Mahallesi ve Civarı ÇDP	K1 konut alanı	Bu planda Ataşehir ve çevresi konut alanı olarak planlanmıştır.
23.7.1990	1/5000 ölçekli Küçükbakkalköy Yerleşkesi NİP	Ataşehir Toplu Konut Alanı	
1995	1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan NİP	Toplu Konut Alanı	
29.4.2004	1/5000 ölçekli Ataşehir Toplu Konut Alanı NİP ve 1/1000 ölçekli UIP	Yüksek ve orta yoğunluklu (225 ki/ha) konut alanı	
26.6.2006	1/5000 ölçekli Ataşehir Toplu Konut Alanı NİP ve 1/1000 ölçekli UIP		
22.8.2006	1/100.000 ölçekli ÇDP	Konut alanı	
22.3.2007	1/5000 ölçekli Ataşehir Toplu Konut Alanı Revizyon NİP	1. brüt 119 ki/ha, net 417 ki/ha, yoğunluklu E:0.30 - 2.5 yapılaşma katsayılı konut alanı 2. Donatı alanları (eğitim, resmi kurum, sağlık, kültürel tesisi dini tesis, park, spor alanı, halk eğitim ve teknik altyapı), 3. Özel spor ve kültür alanı, 4. Perakende ticaret alanı,	Yoğunluk değerlerinin 160 ki/ha. ile 500 ki/ha. değerleri arasında olduğu bir konut alanı olarak planlanmış, konut alanına hizmet edecek içerikte alt bölge merkez (perakende ticaret) alanları önerilmiştir.
15.2.2008	1/5000 ölçekli Ataşehir Toplu Konut Alanı Revizyon NİP ve 1/1000 ölçekli UIP,	1.E:2.50, E:2.07 ve E:0.80 yapılaşma katsayılı alanları, 2. Ticaretin oranının %14'e yükseltildiği, 3. MIA 1 ve MIA 2	1.TEM'in kuzeyinde kalan konut alanları MIA işlevine dönüştürülmüş, 2.Daha öncesinde 0.30 KAKS değerli konut alanları MIA işlevi ile KAKS:2.50 ve H:serbest koşullarında yoğunluk artırılmış, 3.Korunana konut alanlarında yoğunluk değerleri 414 ile 500 ki/ha'a yükseltilmiş, 4.KAKS:0.80 olan konut alanının, 2.07'ye yükseltildiği, 1.Ulaşım şeması ve enkesitlerinin ise bir önceki plan (2007) ile aynı olduğu tespit edilmiştir.
15.6.	1/100.000 ölçekli	M1 Birinci Derece Merkez Alanı	Plan raporunda (sayfa 62, ibb.gov.tr); Kozyatağı - Ataşehir alt bölgesi olarak

Tablo 6. 2. Ataşehir Finans Merkezi Projesi'nde Yer Alacak Fonksiyonları Alan Dağılımı

FONKSİYON	Alan (%)	Alan (m ²)
DÜZENLEME ALANI		771.117
TİCARET ALANI	40,03	308.646
LİSE	2,74	21.096
KÜLTÜREL TESİS	0,46	3.547
KREŞ	0,80	6.138
RESMİ KURUM	0,46	3.551
PARK	18,66	143.874
DİNİ TESİS	0,50	3.837
KAMULAŞTIRMA	12,40	95.634
YOL	23,96	184.794

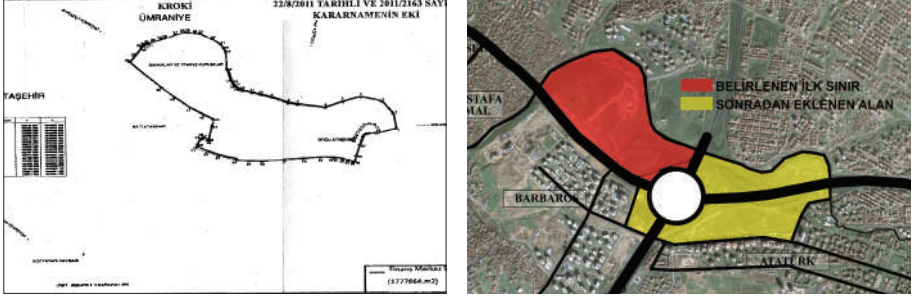
Kaynak: (1/5000 ölçekli Ataşehir Toplu Konut Alanı Merkezi İş Alanı Revizyon NİP Raporu, 2009)

Planlama alanı içerisinde konut alanı olmamasına rağmen, bölge Ataşehir Toplu Konut Alanı içerisinde yer aldığından daha önceki plan kararlarında yer alan kamusal ve özel donatıların korunduğu, 3326 ada 1 parselin kültürel tesis alanı, 2 parselin resmi tesis, 3 parselin dini tesis olarak ayrıldığı, 3325 ada 1 parselin lise, 3317 ada 3 parselin ve 3317 ada 2 parselin bir kısmının kreş olarak planlandığı plan raporunda belirtilmiştir. Ancak, daha önce de belirtildiği gibi, finans merkezinin yaşayan bir alan olması ve çalışanların ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için bazı fonksiyonlarla desteklenmesi gerekmektedir. İlçe bütününde oldukça eksik olan bu donatı alanlarının, bir finans merkezi için de yeterli miktarda sağlanmadığı görülmektedir.

Planlama alanı içerisinde eğim oranının yüksek olduğu bölgeler olan Kurbağalidere boyunca ve TEM otoyolu koruma kuşağı dışında kalan kesimlerin park olarak planlandığı ve merkezde donatıların çevresinde de gerekli park alanlarının ayrıldığı bilgileri yine plan raporunda yer almaktadır. Ancak, rapordaki yazımdan da anlaşılacağı üzere bu alanlar, aktif yeşil alan olarak kullanılabilir alanlar değil, pasif yeşil alanlardır.

Alan için yapılan planlara ilişkin eleştiriler ve alanın hangi ilçede olduğuna dair tartışmalar devam ederken, 22 Ağustos 2011 tarihinde, finans merkezi için belirlenen sınır değiştirilmiş, sınır doğuya ve otoyolun alt kısmına Ataşehir ilçesine doğru genişletilmiş, böylece 771.117 m² olan finans merkezi alanı, 1.777.664 m² ye çıkartılmıştır. Yeni planlama çalışmaları, 3 etap halinde yürütülmektedir.

Ataşehir Finans Merkezi TEM Otoyolu ve D100 Karayolu gibi önemli karayolu ulaşım bağlantılarının odağında yer almaktadır. Fatih Sultan Mehmet Köprüsü bağlantısı üzerinde yer alan finans merkezi, bu özelliği ile de finans faaliyetlerinin ana yoğunlaşma noktası olan Levent Maslak aksına rahat ulaşma imkanı sunmaktadır. Ancak, ileride finans merkezinin yaratacağı yoğun trafiğe hem bölgenin güneyindeki alışveriş merkezlerinin çektiği



Şekil 6.2. 22/08/2011 Tarihinde Değişen Finans Merkezi Sınırı

taşıt yoğunluğu hem de finans merkezi çevresindeki yüksek yoğunluklu konut ve donatı alanlarının (FB Ülker Arena gibi) yarattığı yoğunluk eklenecek ve trafiğin özellikle pik saatlerde kilitlenmesi söz konusu olacaktır. Bu nedenle, diğer dünya kentlerinde olduğu gibi, bu bölgede de ulaşım çözümleri toplu taşıma ve raylı sistemler üzerinden kurgulanmalıdır.

Raylı sistem açısından bakıldığında ise; finans merkezinin, Kartal - Kadıköy Metro hattının güzergahına oldukça yakın konumlandığı görülmektedir. Yapılması beklenen diğer 2 raylı sistem projeleri ile birlikte Ataşehir ve finans merkezinin raylı sistem bağlantıları tamamlanacaktır. Bu bağlantılardan biri, finans merkezi için oldukça önemli olan havaalanı bağlantısını sağlayacak, Kadıköy- Sultanbeyli- Sabiha Gökçen metro hattıdır. Kadıköy- Ataşehir-Ümraniye- Sancaktepe-Sultanbeyli- Sabiha Gökçen Havaalanı güzergahını izleyecek olan metro, finans merkezi alanının altından geçmekte ve Söğütlüçesme ve Uzunçayır metrobüs alanlarına, Söğütlüçesme istasyonunda Marmaray hattına, dolayısı ile Avrupa yakasına da bağlantı sağlaması ile oldukça önemli bir güzergahta ilerlemektedir.



Şekil 6.3. Ataşehir Finans Merkezi'nin Raylı Sistemlerle İlişkisi

Finans merkezi içerisinde geçecek olan diğer bir önemli raylı sistem ise; finans merkezinin yapımı ile gündeme gelen Ataşehir 'e havaray yapma projesidir. Kozyatağı'ndan başlayan hat, Kadıköy-Kartal ve Bostancı-Dudullu metro hattı ile transfer imkanı sağlamakta, Ümraniye'de ise; Çekmeköy-Üsküdar metro hattı ile buluşmaktadır. Havaray hattı ayrıca yapımı planlanan Kadıköy-Ataşehir-Sabiha Gökçen Havaalanı metro hattı ile de entegre olmaktadır. Ancak Anadolu yakasındaki bir çok raylı sisteme transfer imkanı veren projenin Marmaray ile herhangi bir bağlantısının olmaması güzergahın dezavantajı olarak görülmektedir.

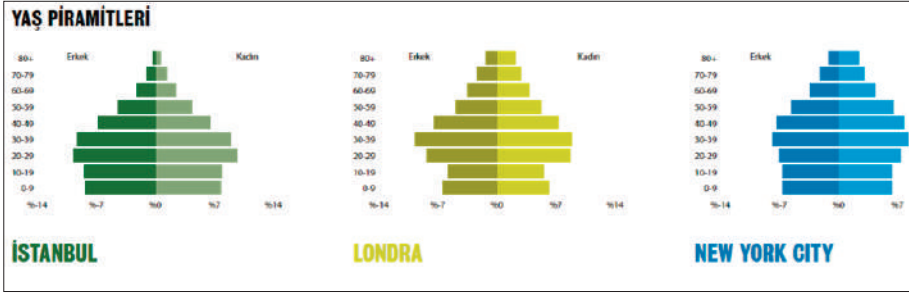
7. FİNANS MERKEZİNİN YARATABİLECEĞİ DÖNÜŞÜM ETKİSİ

Bir finans merkezinin başarılı olabilmesi için fiziksel ve ekonomik yapının yanında, o kentin sosyal yapısı da çok önemli rol oynamaktadır. Çünkü en başta nitelikli iş gücü olmak üzere, nüfus, güvenlik, yaşam kalitesi, siyasal yapı ve eğitim gibi unsurlar, finans merkezinin konulan hedeflere ulaşmasından en etkin unsurlardandır. Çalışmanın bu bölümünde, İstanbul Uluslararası Finans Merkezi' nin yaratacağı dönüşümün farklı boyutları tartışılacaktır.

Çalışma kapsamında Ataşehir Finans Merkezi ile ilgili sonuç ürünlere ulaşabilmek amacıyla, finans sektörünün mevcut kümelenme alanı olan Levent – Maslak aksında bir anket çalışması yapılmıştır. Anket çalışması ile finans sektöründe ofislerin dağılımı, finans sektörü çalışanlarının eğitim, gelir gibi sosyo-kültürel özellikleri, finans sektörü çalışanlarının konut seçim kriterleri, Ataşehir Finans Merkezi' nde çalışma durumunda taşınıp taşınmayacakları, taşınırlarsa ne tür seçimler yapacakları ve Ataşehir Finans Merkezi ile ilgili genel sorular sorulmuştur. Levent – Maslak aksında seçilen kurumlara ek olarak, Ataşehir Finans Merkezi' ne taşınacağı bilinen BDDK ve SPK' nın Beşiktaş Süzer Plaza' da olması nedeni ile; Süzer Plaza da bu aksa eklenen bir nokta olarak örnekleme katılmıştır.

Günümüzde nüfusun büyük çoğunluğu kentlerde yaşamaktadır. 2050 yılında küresel nüfusun yaklaşık %75' inin kentlerde- milyonlarcasının mega kentlerde ya da ülkelere ve kıtalara uzanan kitlesel bir şekilde kentleşmiş bölgelerde- yoğunlaşması beklenmektedir. Bu nedenle, nüfus aynı zamanda küresel etki alanının bir göstergesi olarak da kabul edilebilmektedir. Ancak bu, ülkelerin nüfus büyüklüğü ile ekonomileri arasında doğrudan bir ilişki olduğu anlamına gelmemektedir. Nüfus kriterini finans merkezleri ve kentlerin ekonomik gelişimleri için önemli kılan en etkin unsur; işgücüdür. Bu nedenle, nüfus konusunda asıl önemli olan 15-65 yaş olarak kabul edilen aktif nüfus oranıdır. Bu bağlamda İstanbul' u küresel finans kentleri ile karşılaştırdığımızda, aktif nüfus oranının yaş piramidinde diğer kentlere oranla daha geniş yer tuttuğu söylenebilmektedir.

Türkiye'de finansal hizmetler sektöründe çalışanların sayısı 200.000 kişi civarındadır. Bu sayı Rusya için 1.044.000, İspanya için 300.000 civarındadır. Sadece Londra'da bulunan finansal hizmetler sektörü çalışan sayısı 378.000, İngiltere toplamında ise 1 milyondan fazladır. Dolayısıyla, İstanbul' un uluslararası bir finans merkezi olabilmesi için, bu sektörde



Şekil 7.1. Dünya Kentleri Yaş Piramitleri

duyacağı işgücü ihtiyacı oldukça fazla görünmektedir. Araştırmalar 20.000 civarında Türk'ün diğer ülkelerde finansal hizmetler sektöründe çalıştığını göstermektedir. Ülkemizde yılda 3.000 küsur eğitilmiş finans sektörü çalışanı mezun olduğu düşünülecek olursa, bu sektördeki beyin göçü oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısı ile hem yurtdışında bu sektörde çalışan Türklerin birikiminden yararlanmak üzere geri dönmelerini sağlamak hem de daha fazla beyin göçünü engellemek üzere önlemler alınmalıdır.

Uluslararası finans merkezi olmanın en önemli gereklerinden biri, nitelikli çalışanların varlığıdır. Dolayısıyla sadece aktif nüfusun fazla olması yeterli değildir. İstanbul' da finansal hizmet çalışanlarının niteliği genel olarak yüksektir. Yapılan anket çalışmasında, finans bölgesinde çalışanların %6' sının doktora, %45' inin yüksek lisans mezunu, %43' ünün ise; lisans mezunu olduğu gözlemlenmiştir. Ancak bu kesim genellikle ön ofis faaliyetlerinde çalışmaktadır. Bu nedenle arka ve orta ofis faaliyetlerini yürütmek için nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Küresel düzlemin gerektirdiği niteliklere sahip geniş bir işgücü havuzunun oluşturulması, ülke için önemli bir avantaj olmaktadır. TSPAKB' nin de belirttiği gibi, nitelikli işgücü havuzunun belirleyicisi olan faktörler ise; yerli çalışanların kalitesi ve yabancı çalışanlara açıklıktır. (TSPAKB, 2007)

İnsan sermayesi kapsamında İstanbul' u diğer ülkeler ile karşılaştırdığımızda üniversite mezunu nüfusun ve küresel ölçekte knowhow üretebilecek üniversite sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Türkiye' de finans eğitimi veren yükseköğretim kurumların, yıllık mezun sayısının 3.137' dir. Bu sayı, küresel düzeyde bir finans merkezinin varlığı için çalışacak nitelikli işgücü açısından oldukça az görünmektedir. Dolayısıyla, nitelikli işgücünde yaşanan bu eksiklik, yurtdışından işgücü getirilmesini ortaya çıkaracak ve bölgede bu tür bir grubun ihtiyaç duyacağı mekanların ve sosyal yapının oluşturulmasına yönelik bir takım dönüşümler yapılmasını gerektirecektir.

Ataşehir Finans Merkezi , ilk olarak Ümraniye ilçesi sınırları dahilinde planlanmıştır. Genişletilen yeni alanı ile birlikte, finans merkezi alanının bir kısmı Ataşehir ilçesine dahil olsa da alanın büyük kısmı Ümraniye ilçesi sınırlarına dahildir. Bu nedenle projedeki Ataşehir adının kullanımı, bölgenin İstanbul' un prestijli konut projelerinin yer aldığı bir bölge

olmasından dolayı sahip olduğu prestiji kullanma amacına yönelik yorumlanabilmektedir. Dolayısıyla da finans merkezinin inşa edilmesiyle birlikte burada oluşacak olan dokuyu da mevcuttaki gibi, yüksek yoğunluklu, donatı alanlarını kendi alanı içerisinde karşılaşmış ve dışarıya kapalı (gated) alanlar olarak düşünmek mümkündür. Ancak, böylesine bir doku, birbirinden ve kentin bütününden kopuk, kentin belirli kesimleri için girilmesi mümkün olmayan, dolayısıyla psikolojik bir takım bariyerler oluşturan ve dışlanmışlık hissiyle birlikte aidiyet hissini kazanılamamasıyla bireyleri suça yöneltebilecek mekanlar yaratacaktır. Aynı zamanda, böylesine bir mekânsal dönüşüm, beraberinde kent içinde kutuplaşmayı ve sosyal ayrışmayı da getirecektir. Ancak, dünya kenti olgusunun, mekansal ve sınıfsal kutuplaşmayı içinde barındırdığı da unutulmamalıdır.

Yapılan anket çalışmasına göre finans sektörü çalışanlarının konut seçimleri incelendiğinde, %84' ünün apartmanda, %10'unun toplu konutta, %2' sinin müstakil konutta ve sadece %4' ünün Ataşehir ilçesinde sıkça görülen kapalı konut(gated community) tarzı konutlarda oturduğu gözlemlenmiştir. Ataşehir' e taşınma durumunda ise; örneklemin %65'inin apartmanda, %17'sinin müstakil evde, %8'inin kapalı konut alanında, %6' sının toplu konut alanında ve sadece %4' ünün residenca alanlarında yaşamak istediği tespit edilmiştir. Anket sonuçlarından, taşınma durumunda çoğunluğun parsel düzeninde apartmanlarda oturmak istediği, ancak mevcutta apartmanda oturan belli bir kesimin ise; taşınma durumunda müstakil evde oturmak istediği sonucuna ulaşılmaktadır. Ancak her iki durumda da kapalı konut alanlarının tercih edilmediği göze çarpmaktadır.

Örnekleme ödenen kira miktarı; minimum 400 TL, maksimum 2.000 TL ve ortalama 1.265 TL olarak belirlenmiştir. Ancak bu kira bedelinin, oturlan semte, konum ve konut özelliklerinin göre değiştiği gözden kaçırılmamalıdır. Ataşehir ' e taşınması durumunda verilmesi göze alınan en yüksek kira değerleri ise; minimum 900 TL , maksimum 2.000 TL ve ortalama 1.532 TL olarak belirlenmiştir. Anket sonuçlarına göre, Ataşehir bölgesine taşınacak kişilerin minimum ödemeyi göze aldıkları kira miktarı ve ortalama değer artarken verilebilecek en yüksek kira sabit kaldığı görülmektedir.

Bu bedeller, rayiç bedeller üzerinden belirlenen Ataşehir ilçesinin farklı bölgelerindeki 100 m² lik konut bedelleri ile karşılaştırıldığında; Yenişehir mahallesindeki bedellerin, belirtilen ortalama değer ile maksimum değer arasında olduğu, Barbaros mahallesi hariç diğer tüm mahallelerin ise; minimum değer ile ortalama değer arasında bedeli olduğu görülmektedir. Ancak; kapalı konut alanlarının olduğu Barbaros Mahallesi' ndeki konut bedellerinin anketle belirlenen maksimum değerden fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, çalışanların taşınma durumunda yapmayı düşündükleri konut tipi seçimi ile birleştirildiğinde, Ataşehir' deki mevcut kapalı sitelerin ve prestijli konut alanlarının gerek maddi açıdan, gerek talep açısından finans sektörü çalışanlarının tamamı tarafından tercih edilmediği görülmektedir.

Yaşanabilir ve sağlıklı kentsel alanlar oluşturmak ve bunu gerçekleştirirken dünya kenti imajından uzaklaşmamak için, bölgede oluşturulacak yeni yaşam alanları, bölgeye gelecek

kişi sayısına, sosyal yapıya ve beklentilere göre düzenlenmelidir. Dolayısıyla, Ataşehir bölgesinde etkin bir doku yaratabilmek için, öncelikle burada oluşan talebin incelenmesi gerekmektedir.

Ataşehir Finans Merkezi' nin yaratacağı istihdamın bulunması için, öncelikle dünyadaki finans merkezi örnekleri incelenmiş ve bu alanlardaki yoğunluklar hesaplanmıştır. Daha sonra bu değerler arasından arazi kullanım koşulları olarak Ataşehir' e en yakın değeri veren örnek emsal alınarak Ataşehir Finans Merkezi' nin yaratacağı istihdam değeri bulunmuştur.

Londra'nın doğusunda eski dock alanlarının dönüşümü kapsamında bir finans merkezi olarak gelişen Canary Wharf' ta 557.418 m² lik bir alanda, 63.000 kişi çalışmaktadır. Bu da 1131 kişi/ ha ' lık bir yoğunluğa denk düşmektedir. Ancak, Canary Wharf, çok kısıtlı bir yatay alanda geliştiği için bu yoğunluk, oldukça yüksek bir değeri belirtmektedir.

İkinci örnek olarak ise; Paris La Defense incelenmiştir. 2.5 milyon m² ofis alanına sahip olan finans merkezinde 18,300 kişi yaşamakta, 110,000 kişi çalışmaktadır. Bu değerler üzerinden, La Defense için bir yoğunluk hesabı yapıldığında ise; net yoğunluk 440 kişi / ha olarak bulunmaktadır. Aslında temelde her iki örnek de Ataşehir Finans Merkezi için alan kullanım dengelerinin oldukça farklı olması nedeni ile birebir emsal alınamayacak niteliktedir. Temelde iki merkez arasındaki aşırı yoğunluk farkı; Canary Wharf'ın çok küçük bir alan üzerine kurulup dikeyde gelişmesi, La Defense' in ise; yatayda daha geniş bir alanda, geniş kamusal açık alanlarla birlikte gelişmesidir. Bu nedenle arazi kullanım değerlerine bakılarak, La Defense örneği istihdam hesabında emsal olarak alınmıştır.

Ataşehir Finans Merkezi ise; 2,5 Emsal ile, 77,1 ha' lık bir alan üzerine kurulmuştur ve bunun 30,86 hektarı ofis kullanımına ayrılmıştır. (Tüm bu hesaplamalar, genişletilmiş sınıra ait planlar tamamlanmadığından ilk plan üzerinden hazırlanmıştır). İstihdam hesabında emsal yoğunluk değeri olarak La Defense' in sahip olduğu 440 kişi / ha yoğunluk kullanılacaktır. Buna göre; Ofis inşaat alanı 77,15 ha olarak , toplam istihdam ise; **33,946** kişi olarak bulunmaktadır.

Levent- Maslak üzerinde yapılan anket çalışmasından, örneklemin %51' lik oranının Ataşehir Finans Merkezi ' nde çalışmaları durumunda Ataşehir bölgesine taşınmak istedikleri sonucu bulunmuştur. Yani; 17,312 kişinin alana taşınmak isteyeceği sonucuna ulaşılmaktadır.

Gene yapılan anket çalışmasının sonuçlarından, örneklemin %57'sinin Ataşehir' e taşınma durumunda bu bölgeden konut satın almak istedikleri sonucuna ulaşılmaktadır. Yani ; 9.868 Finans Merkezi çalışanının bu bölgeden konut satın alacağı sonucuna ulaşılabilmektedir.

Sosyal ve mekânsal dönüşümün yaratacağı en büyük değişikliklerden biri elbette ki , burada çalışacak ya da yaşayacak olan nüfusun iş yeri- konut arasında yapacağı yolculuklar ve bunun yaratacağı trafik yüküdür. İstanbul' da planlama çalışmaları ile hâlâ karayolu ağırlıklı ulaşım planlaması yapılması, bunun özel araç ile ulaşımı teşvik edecek nitelikte olması ve

tek merkezli yapının iki yaka arasında yarattığı trafik yükü, ulaşım konusunda oldukça büyük sorunlar yaratmaktadır. Nitekim, anket örnekleme bakıldığında da örneklemin %69'unun özel taşıta sahip olduğu, birden fazla araç sahibi olanların ise; toplamın %8'ini oluşturduğu görülmektedir.

İş- konut arası ulaşım türü incelendiğinde ise; örneklemin %57' sinin özel araç ile ulaşım sağladığı, %43' ünün ise; toplu taşıma kullandığı tespit edilmiştir. Bu sonuçtan da anlaşılacağı gibi, gelir düzeyi arttıkça araç sahipliği ve özel araçla ulaşım talebinin artması nedeniyle, finans merkezinin yapılması ile birlikte, zaten araç trafiği olan bölgeye yoğun bir karayolu trafiği yüklenmiş olacaktır. Bu nedenle alanda yapılacak planlama çalışmaları bölgede yapılacak olan raylı sistem hattını özendirerek şekilde tasarlanmalıdır.

Anket çalışması ile, örnekleme bir konut arasında olması gereken özelliklerden hangisinin onlar için en önemli olduğu ve konut seçiminde hangi sıralama ile bu özelliklere dikkat edeceği sorulmuştur. Konut alanlarında bulunması gereken bu 12 özellik, dönüşecek alanların tespitinde altlık sağlamak üzere, tüm cevapların aritmetik ortalamaları alınarak her bir kategori için yeni, ağırlıklı puanlara dönüştürülmüştür. Buna göre, bu 12 kategorinin tüm anket cevaplarının ortalamasına göre aldıkları yeni ağırlıklı puanlar şöyle belirlenmiştir:

Tablo 7.1. Konut Alanlarında Olması Gereken Özelliklerin Yeniden Belirlenen Ağırlık Dereceleri

Kategori	Önem Derecesi
Özel Araç Ulaşım Bağlantılarının Güçlü Olması	1
Toplu Araç Ulaşım İmkanlarının Güçlü Olması	5
Yeşil Alanların Varlığı	7
Spor Alanlarının Varlığı	9
Yeterli Otopark Kapasitesi	8
Güvenlikli Olması	4
Fiyatının/ Kirasının Uygun Olması	6
Sosyal Hayata Yakınlık	3
İçinde / Yakınında Alışveriş Merkezi Olması	11
Kent Merkezine Yakınlık	2
Prestijli Olması	12
İçinde/ Yakınında Kültürel Faaliyet Alanlarının Olması	10

Anket sonuçlarından da görüleceği üzere, sektör çalışanlarının konut seçiminde öncelikli tercihi konut alanının güçlü ulaşım bağlantıları olması iken, toplu ulaşım imkanlarının güçlü olması, ancak 5. sırada yer alabilmiştir. Bu sonuç, böylesine bir odağın, etrafında çok fazla trafik yaratacağının açık bir göstergesidir. Ancak öte yandan, toplu ulaşım imkanlarının güçlü olması her ne kadar 5. sırada yer almış olsa da ; örneklemin %43' ünün ulaşımında toplu taşımayı kullandığı unutulmamalı ve bu konuda birbirine entegre olabilen çözümler üretilmelidir.

Kent merkezine ve sosyal hayata yakınlık etkenlerinin en önemli görülen kriterlerden olması, Ataşehir bölgesinde yapılacak yeni yerleşim alanlarının, burada yaşayacak olan sosyal yapının ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeyde ve dünya kenti imajına yakışır nitelikte yapılması gerekmektedir. Mevcut durumda donatı alanlarında oldukça fazla eksiklikler olması, yeni yaşam alanları oluşturulurken mutlaka bu eksikliklerin de hesaba katılarak planlama yapılmasını gerektirmektedir.

Anket sonuçlarından çıkarılan bir diğer önemli sonuç ise; finans merkezi projesinin ilçe sınırları dahilinde olduğu Ümraniye adı ile değil, prestijli konut projeleri ile ön plana çıkan Ataşehir' in adını taşımasına rağmen, sektör çalışanlarının konut seçiminde prestiji etkinliği en az etken olarak belirlemesidir. Elbette ki bu noktada, anket yapma imkanı sağlanamayan, mevcutta oldukça prestijli alanlarda oturan şirket sahipleri ve en üst düzey yetkilileri dışarıda tutmak daha sağlıklı bir sonuca götürecektir. Çünkü, bu kesimler mevcutta oturdukları prestijli alanları terk etme eğiliminde değillerdir. Ancak, finans merkezinde çalışacak diğer kesimler için, Ataşehir' de sayısı hızla artmakta olan prestijli, kapalı konut alanlarında yaşamayı tercih etmeyi seçmedikleri aşikardır. Bu nedenle, mekânsal bir takım dönüşümler yapıp yeni yaşam alanları oluştururken, her türlü talebe uygun konut alanları oluşturulmaya çalışılmalıdır.

8.SONUÇ

Küreselleşme sonucu ortaya çıkan dünya kentleri etkileri önceden iyi analiz edilmediği ve planlama ile kontrol edilmedikleri takdirde, ciddi boyutlara ulaşabilen bir takım sosyal, ekonomik ve mekânsal sorunlara neden olabilmektedir. Bu etkiler ve kuvvetleri , kente uygulanan projelere ve kentin mevcut durumuna göre değişmekle birlikte, bazı sorunlar hemen hemen her kentte ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada yapılan incelemeler sonucunda, İstanbul' u dünya kenti yapma ve İstanbul' da uluslararası bir finans merkezi oluşturma stratejileri ve bu stratejilerin sadece ekonomik ya da imaja dayalı varsayımlar üzerinden yapılması durumunda ortaya çıkabilecek sorunlar incelenmiştir.

Ataşehir bölgesinde yaşanacak mekânsal değişim ve dönüşümlerde, yeni yaşam alanları oluşturulurken dünya kenti imajına sahip olmaya çalışan İstanbul' da, Ataşehir bölgesinde olduğu gibi yaşama maliyetleri (ulaşım, konut kirası vb.) gittikçe artacaktır. Bu durum, özellikle finans merkezinin yakın çevresinde gelir düzeyi yüksek olmayan kesimlerin bu maliyeti karşılayamaması sonucu alanı terk etmek zorunda kalmalarına ve dolayısı ile de bazı bölgelerde soylulaşmaya neden olacağını göstermektedir. Planlama çalışmaları ile, hiçbir aktörün zarar görmeyeceği çözümler üretilmelidir. Bu nedenle de bölge için kurgulanacak yeni dağıtım modelleri, değer artışını esas alacak şekilde yapılmalıdır. Aynı zamanda, dikeyde yükselecek olan yapılaşma ile yatayda kazanılan araziler, bölgedeki eksik donatı alanlarını tamamlamak üzere kamusal alanlar olarak planlanmalıdır.

Sermayenin yeniden organize olması ve belirli bölgelere hakim olmaya başlaması sonucunda, değeri artan bölgelerde kamusal alanlarda azalmalar görülecektir. Ancak, bu kamu-

sal alanlar kentin gelecekte donatı alanlarının karşılanması için sahip olunacak tek fırsat olduğundan korunmalıdır.

Gerçekleşecek mekânsal değişim ve dönüşümler, bölgede ve kentte karayoluna ve özel araçla ulaşımaya dayalı planlamadan uzaklaşmalı, ulaşım üzerine kurulacak olan stratejiler toplu taşıma ve raylı sistemler üzerine kurgulanmalıdır. Aksi takdirde böylesine büyük bir merkezin hem kendi çekeceği trafik yükü hem de etrafında oluşacak odak noktalarının çekeceği trafik yükü, ileride bölgedeki trafik akışının kilitlenmesine neden olacaktır.

Finans merkezi projesi, Ataşehir bölgesinde yaşanabilecek dönüşüm etkilerine ek olarak, İstanbul' da kent bütününde de bir takım sorunlara yol açabilecek niteliktedir. Örneğin, küresel bir kent olan İstanbul' da finans ve hizmet sektörlerini temel sektörü olarak kabul ettiğimizde, bu kesimin ihtiyaçlarını karşılayacak yerel işgücüne ihtiyaç olacaktır. Bu durumda, rekabet açısından ucuz işgücü talep edecek olan kente yoğun iç ve dış göçler başlayacaktır. Bu da bu kesimin yaşamasına uygun ortamlar sağlanmadığı takdirde, mekânsal kalitesi düşük alanlar oluşmasına neden olacak, insanlar daha kötü şartlarda barınmaya itilmiş olacaktır. Bu da beraberinde kent kimliği üzerinde olumsuz etkiler yaratacaktır.

Küresel bir kent haline gelen İstanbul, uzmanlaşmış imalat sektöründen yarı uzmanlaşmış hizmet sektörüne geçiş aşamasındadır. Ancak, uluslararası bir finans merkezi olabilmek için finans sektöründe daha fazla nitelikli işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle, ülke bütününde finans eğitimine ve üniversite kalitelerine daha fazla önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- (2009). *1/5000 ölçekli Ataşehir Toplu Konut Alanı Merkezi İş Alanı Revizyon NİP Raporu*.
- ATKearney. (2012). *2012 Global Cities Index and Emerging Cities Outlook*.
- CASTELLS, M. (1989). *The Information City*. Oxford: Basil Blackwell.
- ERAYDIN, A. (1996). Mekan Organizasyonuna İlişkin Değişen Paragimlar. *Toplum ve Bilim*(64-65), 53-57.
- ERCAN, F. (1996). Dünya Kentleri ve Uluslararası Kentler: İstanbul. *Toplum ve Bilim*(71), 68.
- Financial Centre Authority. (2011). *The Global Financial Centres Index 9*. Londra: Long Finance.
- FRIEDMAN, J. (1986). The World City Hypothesis. *Development and Change*, 70.
- FRIEDMAN, J., & WOLF, G. (1982). World City Formation. *International Journal for Urban and Regional Research*, 6(3).
- GIDDENS, A. (1994). *The Transformation of Intimacy*. Oxford: Basil Blackwell.

GORDON, I. (1999). Internationalisation and Urban Competition. *Urban Studies*, 36(5-6), 1001-1016.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı Şehir Planlama Müdürlüğü. (2009). *1/100.000 Ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı Raporu*. İstanbul.

İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Projesi Altyapı Komitesi. (2011). *Çalışma Raporu ve 2011 Eylem Planı*. İstanbul.

ÖKTEM, B. (2005). Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü, İstanbul' da Kentsel Ayrışma. H. KURTULUŞ içinde, *İstanbul'da Kentsel Ayrışma / Mekansal Dönüşümde Farklı Boyutlar*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

ROBINSON, J. (2002). Global and World Cities: A View from off the Map. *International Journal of Urban and Regional Research*, 26(3), 531-554.

SHORT, J., BREİTBACH, C., BUCKMAN, S., & ESSEX, J. (2000). From World Cities to Gateway Cities. *City*, 4(3), 317-340.

TOPAL, K. (2003). Global Kapitalizmde Sermaye Birikimi İçin Yeni Mekansal Ölçekler: Dünya Kentleri / Global Kentler. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 12 (2), 41-61.

TSPAKB. (2007). *Global Finans Merkezleri ve İstanbul*. İstanbul.

Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları İşbirli. (2007). *Global Finans Merkezleri ve İstanbul*. İstanbul: İstanbul Vergi Konseyi.

YEOH, B. S. (1999). Global/Globalizing Cities. *Progress in Human Geography*, 23(4), 607-616.

YILMAZ, H. (2010). İstanbul'un Uluslararası Finans Merkezleri İle Rekabet Düzeyinin Saptanmasına Yönelik. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 61(2), 143-163.

<http://www.rayturk.net/atasehir-bolgesindeki-rayli-ulasim-projeleri/>

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN ETKİSİ OLARAK PLANLAMADA ESNEKLİK KAVRAMI: TÜRKİYE’DE KULLANIMI VE SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Araş. Gör. **Hatice Aysun ÖZKAN**

İstanbul Medeniyet Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi

Doç. Dr. **Şevkiye Şence TÜRK**

İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi

Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

ÖZET

Kent planlamanın üzerinde durduğu dayanak noktalarından olan ekonomi, 1970’li yıllarda dünya çapında bir değişim geçirmiş, bu değişimle birlikte devlet politikaları da farklılaşmaya uğramıştır. Ekonomide “neoliberalizm” olarak ortaya çıkan yeni düzen, beraberinde serbest piyasa hareketini getirirken, özel sektörün ekonomik süreçlerdeki etkinliğini arttırmıştır. Böylece tüm dünyada devletin üstlendiği finansal güç olma rolü azalmaya başlamıştır. Mekan organizasyonu ve ihtiyaçlarını kentsel hizmetlerin önderliğinde yöneten ve yönlendiren planlama etiği de, yeni ekonomik sistemin varlığından etkilenmiş, kamu ve özel sektöre yeni roller biçilmiştir. 1970’li yıllara kadar kent planlama hizmetlerinde plan yapımı, uygulama ve arazi geliştirmeye yönelik proje süreçlerinin hemen hepsi kamu eliyle gerçekleştirilirken, bu tarihten sonra hizmetlerin üretimi özel sektöre devredilmeye başlamıştır. Konut, altyapı ve mekansal kalitenin sağlaştırılmasını öngören planlama anlaşmaları yaşanan ekonomik değişim sürecinin sonuçlarından olmuştur. Planlama anlaşmaları ile özel sektör ve kamu arasındaki görev paylaşımını belirginleştirirken, mekanı şekillendiren yapılaşma koşulları, özel sektöre tanınan imar hakları ve üretilecek konut ile altyapı alanlarının özelliklerine ilişkin niteliksel ve niceliksel kısıtlar belirlenir hale gelmiştir. Anlaşmalar ile, özel sektörün planlama uygulamalarını hayata geçirdiği kentsel projelerdeki etkinliğini sağlayacak teşvikler sağlanırken, yapılaşmayı kolaylaştıracak ve serbestleştirecek bazı imar hakları da tanınmaktadır. Buna karşın piyasa üretiminin yanında kamu yararını dengeleyici tedbirlerde alınmakta ve özel sektörün kamu yararını gözetemeyen yatırımlar yapması

da anlaşmalarla sağlanmaktadır. Sonuç olarak; neoliberal ekonominin devlet ve özel sektöre yeniden belirlediği roller, plan yapım sürecinde kamuyu ekonomik gücün sahibi konumundan uzaklaştırarak, uzlaşmacı, aracı konumuna getirmiştir. Bu da planlama çalışmalarında özel sektörün teşviki için, planların esnekleştirilmesi kavramını gündeme getirmiştir.

Bu bildirinin amacı, neoliberal politikaların planlama sisteminde yarattığı esneklik olgusuna dair kavram ve uygulamaların uluslararası emsalleri üzerinden incelenerek, Türkiye’de süregelen planlama sisteminde görülen esneklik uygulamalarının irdelenmesidir. Bildiri çalışmasında öncelikle esneklik kavramı ve literatürde plan esnekliğinin ele alınmış biçimi araştırılmıştır. Devamında, Türkiye’de süregelen planlama sisteminde görülen esneklik biçimleri tanımlanarak, analiz aşamasında İstanbul metropolitan alanından seçilen iki örnek planlar ve plan notları ile uygulama aşamasında arazi geliştirme sürecini esnekleştiren tutumlar incelenmiş ve literatürdeki örneklerle karşılaştırılmıştır. Çalışma sonunda Türk planlama sisteminde hem plan gösterimleri hem de plan notlarının desteklediği ileri düzeyde bir esneklik görülürken, imar haklarının gelişimini arazi geliştiricisinin öngörüsüne bırakan bir planlama yaklaşımının izlendiği anlaşılmıştır. Öte yandan, sağlanan esnekliğin, konut, altyapı ve mekansal kalitenin edinimi gibi kentsel kazanımları sağlamaya yeterli olmadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Planlamada esneklik, esneklik araçları, planlama anlaşmaları, plan notları, avan proje uygulamaları, Türkiye, İstanbul

1. GİRİŞ

Kent planlamanın sağlıklı temeller üzerinde şekillenmesi, kent ve kentlinin ihtiyaçlarının belirli bir düzen ve kurallar bütünü içinde sağlanması gerekliliği kentleşmenin önemli unsurlarındandır. Bu gereklerin sağlanmasında finansal kaynakların temini büyük önem taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında devletin ekonomik gücünü yitirmesiyle başlayan süreç, 1960- 1970’li yılların sonunda neoliberal politikaların doğuşuna sahne olmuştur. Bu dönemden sonra, devletin finansal gücüyle birlikte yatırımlarda etkinliği de azalış göstermiş, özel sektörün desteğine duyulan ihtiyaç artmıştır. Ancak bu durum, devletin yatırımları güçlendirmek ve arazi gelişimini hızlandırmak için özel sektöre kolaylıklar sağlaması ve planlama sürecini esnetmesi gereğini doğurmuştur. Ancak bu esneklikler, devletin özel sektöre tanıdığı imtiyaz veya tavizlere dönüşmeden, belli kısıtlar ve kanunlar çerçevesinde sağlanmakta ve planlama anlaşmaları yoluyla belirlenmektedir.

Plan esnekliğini sağlayan anlaşmalar, konut, altyapı üretimi ve mekanın yaratımında etkili unsurları belirleyen kıstasları oluştururken, kamusal katkı kapsamında özel sektörden alınacak payları da belirlemektedir. Böylece hem piyasa kullanımı için yaratılan yeni mekanlar düzenlenirken, hem de kamu yararı için gerekli olan kullanım türleri de sağlanmaktadır. Ancak uluslararası düzeyde gözlemlenen plan esnekliği pratiğinin Türkiye’nin mevcut sistemiyle örtüşmediği görülmektedir.

Bu bildirinin amacı, neoliberal politikaların planlama sistemi ile ortaya çıkan esneklik ve uygulamaların uluslararası emsalleri üzerinden incelenmesi ve Türkiye’de planlama sisteminde görülen esneklik uygulamalarının incelenmesi ve sonuçlarının tartışılmasıdır.

2. LİTERATÜRDE ESNEKLİK KAVRAMI

Ekonomik politikadaki değişim, kentsel planlama faaliyetlerini de önemli ölçüde etkilediğinden, bunu sonucu olarak planlamaya ilişkin yaklaşımlar değişme göstermiştir. Artık, planlama faaliyetlerinin ekonomi dinamiklerle uyumlu halde ilerleyebilmesi temel yaklaşımdır. Bu da, daha esnek bir hukuki çerçeve ve planlama mevzuatını da beraberinde getirmektedir. Uygun koşullarda neoliberalizmin doğurduğu esneklik kavramı, kapitalizmin yarattığı hızlı tüketim ve hızlı kentleşme dinamiklerine uyum sağlamanın bir yolu olarak görülmektedir (Albrechts, 2004; Etzioni, 1973; Healey, 2004; Lindblom, 1973; Motte, 1994; Taşan- Kok, 2004).

Genel olarak 1970 sonrası ortaya çıkan ve planlamada esneklik kavramını destekleyen yaklaşımlar, devletin planlama çalışmalarında yönetici değil düzenleyici bir rol oynamasını öngörmektedir, böylece özel-kamu iş birliğini temel alan, yaratıcı, yenilikçi ve esnek çözümler sunan ortaklıkların önemi artmıştır (Stoker, 1991; Taşan- Kok, 2008). Friedman (1997) bu süreci, kamunun yönetici konumunu kaybetmesi ve girişimci konumu kabullenmesi, böylelikle hiyerarşik karar verme süreçlerinin yerini esnek süreçlere bırakarak, kentleşme dinamiklerine ayak uydurulması olarak görmüştür. Taşan- Kok (2004, 2008) ise, küreselleşme sürecinde hükümetin azalan finansal kaynakları eşliğinde, planlamayı piyasa koşullarına adapte etme ihtiyacı duyduğunu belirtmektedir.

Esneklik kavramı; hem planın gelecek koşullara kolaylıkla adapte edilebilir olmasını hem de süreci hızlandırıcı ve kolaylaştırıcı olmasını desteklemektedir. Ancak kavramsal tanımlar ve yaklaşımlar, esnekliğin hem olumlu hem de olumsuz yönlerini göz önüne almaktadır. Evans (1982); beklenmedik değişimlere adapte olma ve değişime karşılık verme olarak esnekliği tanımlarken, Faludi (1982); esnekliği mevcut durumun kapsadığı belirsizlikleri de kabul ederek önlem almak ve mümkün olduğunca kesinlik sağlamak olarak açıklamıştır. Plan esnekliğini, mekanizmanın işlemlerini sağlayan bir araç olarak gören Booth (1996) ise, böylece önceden tanımlanamamış durumlara daha kolay ayak uydurulduğunu söylemektedir. Böylece planlamada esneklik tanımı ve getirilerine ilişkin oluşan algı çeşitlenmiş ve belli kavramlarla özdeşleşmiştir.

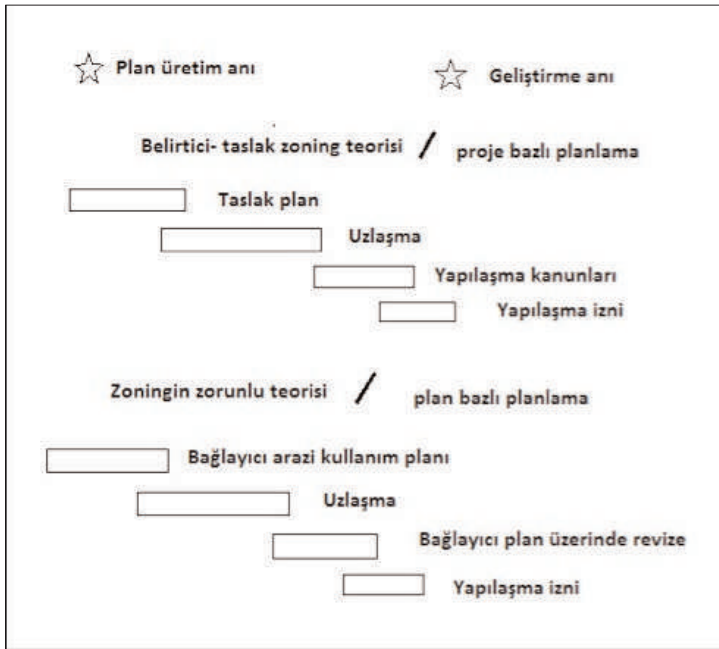
3. ESNEKLİK KAVRAMI VE PLANLAMA SİSTEMLERİ İLİŞKİSİ

Kent planlamanın esnekliğinden söz etmek için, karşıt bir kavram olarak “katılımlık” kavramının planlama sistemi üzerindeki etkilerini anlamak gerekmektedir. Bu bakımdan esneklik; planlama ve arazi geliştirme süreçlerinin uygulamayı kolaylaştırmak için

serbestleştirme, hukuki yaptırımlar çerçevesinde anlaşmalara gidilmesi ve alana özgü karar verme mekanizmalarının desteklenmesi olarak öne çıkarken; katılık ise özel sektörle- kamu arasında pazarlığa yer vermeyen, kesinleşmiş, hiyerarşik ve yönlendirici planların varlığını işaret etmektedir. Böylece katı plan sistemlerinde, uyulması gereken yasal bir belge niteliği kazanan planlar, birbirini tamamlayan parçalar halini almaktadır.

Neoliberal ekonominin devletin kamu yatırımları ile şekillendirdiği planlama üzerinde iki farklı sistemin oluşmasına neden olacak şekilde gelişmiştir. Bunlar plan bazlı ve proje bazlı planlama yaklaşımları olmuştur. Proje bazlı planlama sistemlerinde, piyasa ekonomisinin planlama üzerindeki etkisi, özel sektörün arazi geliştirme süreçlerinde baskın olmasını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla arazi geliştirme sürecinin sonunda ortaya çıkan mekanlar özel sektörün inisiyatifini daha fazla yansıtmaktadır. Bu nedenle proje bazlı planlama sistemlerinin daha esnek olduğu kabul edilmektedir. Piyasa ekonomisinin ortaya çıkardığı esneklik, planın uzlaşma sonrasında kesinleşmesini sağlarken, devlet müdahalesinden uzak olduğu için daha şeffaf olarak görülmektedir (Allmendinger ve Tewdwr- Jones, 2000). İngiliz planlama hukuku ve plan sistemi bu türün en belirgin örneğini oluşturmaktadır.

Plan bazlı sistemler ise, genel olarak Kıta Avrupasının kalan kesiminde rastlanan bir yaklaşımın örneğidir (Faludi, 1987). Proje bazlı sistemlerin aksine, katılık ilkesinin izlerini taşımaktadır. Bu yönüyle kesinleştirilmiş ve geneli kapsayan kurallara dayalı, sıradüzenli plan katmanlarından oluşmaktadır. Devletin planlama eylemlerini sürdürme yetkisi üstünlük gösterirken, özel sektör ile pazarlık kısıtlıdır veya hiç yoktur.



Şekil.1: Plan bazlı ve proje bazlı planlama sistemleri (Flexibility in Planning and the Consequences for Public- Value Capturing in UK, Spain and The Netherlands, 2010).

İki sistem arasında özetle şu farklar şekildedir;

- 1- Plan bazlı sistemler yasal bağlayıcılığı olan yerel fiziksel planlara sahiptir.
- 2- Yerel fiziksel plan yatırımcı talebi ortaya çıkmadan önce yasal statü kazanmaktadır

Plan ve proje bazlı planlama yaklaşımları katılık ve esneklik ilkeleri bakımından zıtlık göstermektedir. Öte yandan, kesinlik kavramı her iki planlama sisteminde de belirli derecede ihtiyaç duyulan bir olgudur. Bu noktada ifade edilen kesinlik, özel sektör aktörlerinin yapılaşmada uyması gereken kısıtların ve yapılaşma koşullarının belirlenmesini kapsamaktadır. Ayrıca yapılan planlama anlaşmaları ile geliştiricinin kamuya aktarması gereken konut ve altyapı gibi kazanımların tür ve miktarlarının kesinleştirilmesi, yatırımcının görev ve risklerinin belirlenmesi açısından istenilen bir durumdur. Çünkü herhangi bir planlama sisteminde yatırımcı, uygulamada kendisine sınırsız serbestlik yaratacak seçenekler de önemli riskler ortaya çıkarmaktadır (Booth, 1996).

4. PLANMADA ESNEKLİK ve PLANLAMA ÇIKTILARI İLİŞKİSİ

Plan esnekliğinin belirlenmesinde sınırlayıcı bir etken olarak kullanılan planlama anlaşmaları ise hem maliyetleri paylaşmanın hem de plan esnekliğini sağlamanın sıkça başvurulan bir yöntemdir. Bu şekilde planlama çalışmalarının kent bütününde olumlu etkiler doğurması ve kamuya mal edilecek kazanımların edinimi garantilenmektedir.

Bu nedenle plan yapımı ve arazi geliştirme sürecinde, özel sektörle yapılan anlaşmalarda, tarafların karşılıklı yükümlülüklerinin belirtilmesi ve özel sektörün kazancının, kamu kazancına dönüştürülmesi esastır. Herhangi bir geliştirme sürecinde, yapılaşma ve imar izinlerinin verilmesine, sürecin kolaylaştırılmasına ve özel sektöre uzlaşma şansı tanıyan esnekliklere karşılık, planlama çıktılarının da sağlanabilmesi gerekmektedir. Planlama çıktıları genel olarak konut üretimi, altyapı üretimi ve mekansal kalitenin sağlanmasıdır. Avrupa ülkelerinde görülen planlama anlaşmaları ve arazi geliştirme uygulamaları, planlama kazanımlarının edinimindeki farklılıkları ve yöntemleri ortaya koymaktadır.

Plan esnekliğinin konut üretimine etkisine bakıldığında ülkeler arası politikaların değişiklik gösterdiği gözlemlenmektedir. Konut arzını sağlamaya yönelik politikalar ülkeler arasında çeşitlilik göstermekte olup, bazı ülkelerde planlama sistemi kentsel gelişmeyi teşvik etme fonksiyonunu daha sık kullanılmaktadır (NHPU, 2009). İngiltere’de konut üretimi özel sektörün etkinliğine bağlıken; İspanya, Fransa, Almanya ve Hollanda’da kamu sektörü veya kamu sektörünün özel sektör üzerindeki etkisine bağlıdır.

Hem piyasa hem de sosyal konut üretimine anlaşmalar dahilinde belirli kısıtlar getiren S106 (Section 106) anlaşmaları İngiltere’de konut üretiminin temel taşı oluşturmaktadır. İngiliz yerel yönetimlerinin özel sektörle yaptığı S106 anlaşmaları, geliştiricinin projeden edineceği kar ve imar haklarının karşılığı olarak, kamu için sosyal konut ve altyapı hizmetleri inşa etmesini veya bunları finanse etmesini öngören belirleyici bir düzenlemedir (Campbell

ve diğerleri, 2000; Ennis, 1998). Böylelikle yerel planlama birimi, üretilecek konut miktarı ve oranlarına müdahale ederken, yapılaşma koşulları, tasarım ve mekan kalitesi özelliklerini özel sektörün inisiyatifine bırakmış olmaktadır.

Öte yandan, daha katı bir planlama sistemine sahip olan İspanya ve Fransa'da, arazi geliştiricisinin yetki alanı daha kısıtlıdır. Merkezîyetçi yönetim yapısıyla şekillenen planlama otoritesi, üretilecek konut, altyapı ve mekansal şartları belirleyen yapılaşma koşulları üzerinde özel sektöre daha fazla baskı kurar. Konut üretiminin piyasa ve sosyal konuta ayrılacak oranlarında devletin müdahalesi görülmektedir (Gielen ve Taşan-Kok, 2010). Ayrıca altyapının nitelik ve niceliği ile mekansal kaliteyi belirleyen yapılaşma koşullarının (yoğunluk, tipoloji, çevresel koruma, sürdürülebilirlik vb) da devlet himayesinde belirlendiği görülmektedir (NHPAU, 2009). Bunun bir nedeni, İspanya ve Fransa'da yerel düzeyde sosyal konutun üretilmesine dair belli oranları sağlama amacı bulunmasıdır. Bu amaçların gerçekleşmesi ve çevrenin gelişimi için bazı finansal teşvik ve cezalar kullanılmaktadır. Böylece sosyal konut arzında artış ve karma sosyal grupların olduğu alanların düzenlenmesi teşvik edilmiş olmaktadır.

Esneklik ve katılık kavramlarının orta noktasında yer alan Flemenk ülkelerinde ise planlama çıktılarının edinimi, devletin yönlendirme ve yetkisinde gerçekleşmektedir. Almanya ve Hollanda'da devletin arazi mülkiyeti üzerinde söz sahibi olması, yatırımların devlet tarafından yönlendirilmesini ve planlama anlaşmalarında baskın tarafın devlet olmasını sağlamıştır.(NHPAU, 2009).

Planlama sisteminin esnekliği ve altyapı yatırımlarına etkisine bakıldığında, İngiltere'de altyapının sağlanması özel sektörün görevi olup uzlaşma sırasında imzalanan anlaşmalarla sağlandığı, İspanya, Almanya ve Hollanda'da ise altyapının ağırlıklı olarak kamunun ürettiği hizmetler olduğu görülmektedir. Ancak ortak olarak katkı sağlanması da mümkündür. Karşılıklı imzalanan kontratlar belirleyici olmaktadır. Fransa'da ise altyapının üretimi uzlaşmadan çok kanunlarla belirlenmiş olup, yatırımcı ve arazi sahibinin görevidir.

Mekansal kalitenin sağlanması ve yapılaşma şartlarıyla çevrenin şekillenmesi, planlama anlaşmaları ile edinilen bir diğer kazanım grubunu oluşturmaktadır. Mekansal kalite ise, planlar veya yönergelerle belirlenen yapılaşma şartları ve kısıtlamalar olmaktadır. Kapalı ve açık alanların mekan oluşumdaki etkisi göz ardı edilemez bir gerçek olup, aynı zamanda bu alanların nitelik ve niceliği mekansal kaliteyi oluşturmaktadır. Çizili planlar veya ek dokümanlar ile geliştiricinin uyması için belirtilen yapılaşma özellikleri (yükseklik, blok- yapı boyutları, taban genişliği, bina derinlikleri, bahçe mesafeleri, yapı materyali, konut tipolojileri, donatı alanı standartları, açık- kapalı lan oranları vb.) genel olarak mekanın belli bir kalite düzeyine göre geliştirilmesini sağlamak için kullanılmaktadır. İngiltere'de kamunun arazi sahipliğinin düşük olması, özel sektörü etkin kılarken, kamunun mekansal kaliteye etkisini kısıtlamaktadır. Yapılan planlama anlaşmaları genellikle mekansal kaliteyi belirlemekten uzak olup, nicelik olarak belirlemede bulunmaktadır. Almanya, Hollanda, Fransa ve İspanya'da ise plan hiyerarşisi ve devletin kamulaştırma gibi yasal hakları da bulunması, ka-

muya üstünlük sağlamaktadır. Ayrıca İspanya ve Fransa’da plan bazlı sistem, Hollanda’da ise kısıtlı arazi arzı bulunması devletin yapılaşmayı sıkı sıkıya kontrol etmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda tasarım rehberleri ve plan açıklayıcı dokümanların varlığı görülmektedir.

Kısacası her ülkede plan esnekliği ile birlikte, kentsel hizmetlerin üretimi üzerine görev paylaşımının yapıldığı sistemlerin varlığı görülmektedir. Kimi zaman planlama anlaşmaları kimi zaman ise kanunlar, planlama çıktılarının yeterli ve dengeli üretimi ve dağılımını desteklemek için kullanılan araçları oluşturmaktadır. Bu süreçte daha esnek plan sistemlerine sahip ülkelerde uzlaşma sırasında yapılan anlaşmalarda, diğerlerinde ise kanunlarla belirtilen koşullar kapsamında ve plan ek dokümanlarıyla planlama çıktılarına görevler tanımlanmaktadır. Esnekliğin tek bir şekli olmamakla birlikte kontrollü olduğu anlaşılmaktadır. Geliştiriciye verilen hiçbir hak karşılıksız değildir ve hem özel sektör hem de kamunun ihtiyaçlarını eş güdümlü sağlayacak yapıların kurulması amacı görülmektedir.

5. TÜRKİYE’DE PLANLAMA SİSTEMİNİN ESNEKLİĞİ

Türkiye’de mevcut planlama sisteminin katılığına yönelik eleştiriler akademik çerçevede süregelen tartışma noktalarından biridir. Planlama sisteminin, hiyerarşik, çok katmanlı ve dikey etkileşimli yapısı, kimi çevrelerce sistemin katı bir yaklaşıma sahip olduğunu işaret ederken, diğerleri sistemin çok sayıda esneklik noktası bulunduğunu iddia etmektedir.

Planlama etiğine dair akademik çalışmalar yapan bir kesim, plan sisteminin hiyerarşik yapısı ve plan kararlarının mutlak değişmez doğrular olarak kabul edilmesini katı sistemlerin bir özelliği olarak tanımlarken, karşıt kesim ise plana yapılan müdahaleler ve kurumsal yetkilerinin dereglasyonunu esneklik unsuru olarak tanımlamaktadır.

Sistemin katı olduğuna yönelik eleştiriler birkaç noktadan oluşmaktadır. Planları idari birer işlem sıfatıyla uyulması zorunlu kanunlara dönüşmesi, hukuki yaptırım gücü ve bağlayıcılık bakımından kısıtlamalar oluşturması katılık noktalarından biridir. Bir diğer eleştiri ise, planların birer sonuç olarak görülmesine yöneliktir. Plan yapımında süreç yerine sonuç ve parsel odaklı yaklaşımın benimsenmesi, bütüncüllükten uzak ve çevresel ilişkilerin kurulmasını zorlaştırıcı bir katılık göstergesi olabilmektedir (Bademli, 2002; Ünlü, 2006). Öte yandan, planların uzun erimli oluşu ve yıllara yayılan projeksiyonlarda birer eleştiri konusudur. Mutlak gibi görünen hesaplar ve statik koşullara endeksli planlar, kentleşme dinamikleri ve planlama araçları arasında uyumsuzluk yaratır (Altın, 2006; Aykut ve Öztimur, 1992).

Ancak Türk plan sistemi katı özellikler sunmasının yanında, uygulamayı esnek hale getiren yaklaşımları da barındırmaktadır. Bu esnekliklerin büyük bölümünü ana plan türlerine karşı üstün nitelik gösteren özel amaçlı planlar (Orta, 2005) ve plana yapılan müdahaleler (revizyon plan veya imar planı değişikliği) oluşturmaktadır (Türk ve Türk, 2006). Yetkili planlama biriminin bütünden bağımsız kararlar almasını sağlayan özel amaçlı planlar bu yönüyle

noktasal etkilere neden olmaktadır (Eraydın, 2012). Özel amaçlı planların kullanımını destekleyen ve 2000 yılı sonrasında ortaya çıkan bir diğer esneklik unsuru ise, merkezi yönetimin uyguladığı yönetsel deregülasyon politikaları olmuştur (Balabanlı, 2012). Bu politikalar sayesinde, onanan ve yenilenen yasalar ile merkezi yönetimin birimleri olan bakanlıklara yeni görev ve yetki tanımlamaları yapılmış, böylece özelleştirilmiş planlama yetkileri verilmesi sağlanmıştır. Plana müdahale kapsamında yer alan revizyon planlar ve imar planı değişiklikleri ise, onaylı planların sonradan değişimine ve yenilenmesine imkan vermesiyle birer esneklik aracı olarak kullanılabilirlerdir.

Plan yapım sürecini etkileyen yasal esneklikler, özel amaçlı planlar ve plana yapılan müdahaleler dışında, Türkiye’de plan sisteminin esnekliğini sağlayan ve yönlendiren unsur yerel fiziksel planlarda yer alan plan notlarıdır. İmar Kanunu’ndan çıkış alarak üretilen ve plan uygulamasına açıklayıcılık kazandıran plan notları, mekansal organizasyonu sağlayan alt ölçekli fiziksel planlara önemli ölçüde esneklik karakteri kazandırmaktadır.

5.1 Plan Notlarıyla Sağlanan Esneklikler

Düzenleyici idari işlemler olarak uyulması zorunlu plan eklerini oluşturan plan notları, İmar Kanunu’nda yer alan esasları temel olarak hazırlanması gerekmektedir. Plan yapımında görsel tekniklerle ifade edilemeyen ayrıntıların uygulamada hayata geçirilmesine yardımcı olan notlar, zaman içinde farklılaşan kullanım amaçlarıyla esneklik aracı haline gelmiştir.

Türkiye’de plan notlarının kullanımıyla sağlanan esneklikler başlıca dört grupta incelenebilmektedir. Bunlar; karma fonksiyon kullanımını teşvik eden plan notları, arazi kullanım fonksiyon seçeneğini mülkiyet sahibine bırakan plan notları, arazi birleşimini teşvik eden plan notları ve avan proje kullanımını destekleyen plan notlarıdır.

Plan notlarıyla sağlanan farklı esneklik türlerini birlikte içeren esneklik türü, imar planlarında karşılaşılan avan proje yaklaşımıdır. Tasarımda esneklik sağlayan avan proje ile, genellikle kamu veya özel kullanıma ayrılacak büyük ölçekli yapılaşma türlerinde yerel yönetim yetkilerini sınırlayarak, geliştiriciyi özgür bırakmaktadır. Avan proje yaklaşımında büyük arazi parçaları ve adalar üzerinde, parselasyon ve düzenleme gerektirmeyen yöntemlerle yalnızca emsal belirlenmek suretiyle yapılaşma hakkı tanınabilmektedir. Böylece geliştirici, edindiği araziler üzerinde tamamıyla kendi bakış açısını yansıtan bir çevre ve yapı düzenlemesine gitmektedir. Avan proje kullanımının plan notlarıyla teşvik edilmesi, özel sektör yatırımlarını arttıran ve kamunun plan yapma sürecini kolaylaştıran bir hal almıştır.

Kent planlamanın arazi geliştirme sürecinde büyük ölçekli etkileri bulunan avan proje yaklaşımı son yıllarda etkinliğini arttırmıştır. Böylelikle özellikle metropolitan şehirlerde büyük ölçekli kentsel yatırımların yönlendirilmesinde avan proje kullanımıyla şekillenen kentsel alanların varlığı dikkat çekici biçimde artmaktadır. Bu nedenle dinamik ve karmaşık kentleşme süreçlerinin yaşandığı İstanbul metropolitan alanında iki analiz alanı, Türkiye’de

plan notları ile sağlanan bir esneklik türü olan avan proje yaklaşımının planlama çıktılarına etkilerinin incelenmesi açısından seçilmiştir.

6. PLANLAMA ÇIKTILARININ EDİNİMİNDE ESNEKLİK KAVRAMININ İSTANBUL ÜZERİNDEN DEĞERLENDİRİLMESİ

Neoliberal ekonominin kentleşme sürecinde planlamaya önemli bir etkisi olarak ortaya çıkan esneklik olgusu, İstanbul metropolitan alanında iki farklı gelişme niteliği gösteren alan üzerinden incelenmiştir. Bu alanlar Başakşehir, Ayazma Gecekondu Dönüşüm ve Kentsel Yenileme Alanı içinde yer alan Ağoğlu My World Europe konut alanı, diğeri ise geçtiğimiz on yıl içinde kentin Anadolu yakasında, gelişme alanı olarak sonradan oluşturulmuş ve konut yerleşimi ağırlıklı gelişen Batı Ataşehir, Barbaros Mahallesi'nde yer alan Ağaoğlu My World Ataşehir alanlarıdır. Analiz alanlarının seçiminde dikkat edilen ortak özellikler; kent içi erişilebilirlik ve ana akslara olan yakınlıkları, avan projeye oluşturulmuş lüks piyasa konutu alanları olmaları, hızlı kentleşme ve nüfus artışıyla belediyeye dönüşen ilçelerde yer almaları ve yaklaşık alan büyüklüklerinin eşit olması olmuştur.

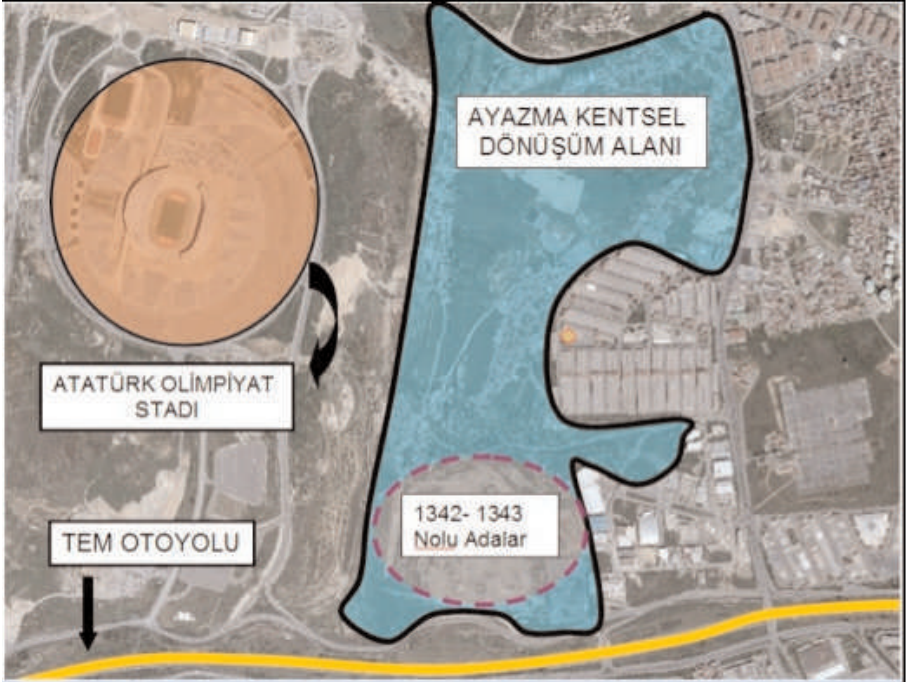
6.1 Ayazma Alanında Plan Esnekliğinin Planlama Çıktılarına Etkisi

Ayazma kentsel dönüşüm alanı, TEM Otoyolu üzerinde, İstanbul'un kıymetli kent içi arazilerinden birinde konumlanmış 120 ha büyüklüğündeki bir alanı kapsamakta olup, 2008 yılına kadar Küçükçekmece ilçe sınırlarında yer almıştır. Ancak Ayazma ve çevresinde görülen hızlı kentleşme ve nüfus artışıyla birlikte konut yatırımlarının da artması, Küçükçekmece, Esenler ve Büyükçekmece belediyelerinin sınırlarında yapılan yeni düzenlemelerle Başakşehir ilçesinin kurulmasına neden olmuştur. Bu tarihten sonra Ayazma yerleşimi Başakşehir belediye sınırlarına dahil edilmiştir. Plan esnekliği araştırmasının incelenmesi için seçilen analiz alanı ise, Ayazma dönüşüm alanı bütününde 20 ha büyüklüğünde bir kısmı kapsayan My World Europe olmuştur.

6.1.1 Ayazma'da Planlama Çalışmaları

Ayazma alanı, TEM Otoyolu üzerinde, yaklaşık 120 ha büyüklüğe sahip olup, kaçak yapılaşma ve gecekondulaşma özelliği taşımaktadır. Ayrıca kentsel donatı ve hizmetlerden yoksun bir biçimde kent merkezinin değerli arazileri üzerinde konumlanması alanın gecekondu dönüşüm ve kentsel yenileme alanı olarak plan çalışması kapsamına alınmasını hızlandırmıştır (Turgut ve Ceylan, 2010).

Karmaşık bir mülkiyet dokusuna sahip olan alanda öncelikle mülkiyetin tespiti ve plan çalışmasına yer verecek şekilde düzenlenmesi süreci yaşanmıştır. TOKİ, İBB ve projenin başlangıcında alanın sınırları içinde bulunduğu Küçükçekmece Belediyesi arasında yapılan protokol ile kurumların yetkileri belirlenmiş, ayrıca arazide ikamet eden tapulu hak sahipleri ile işgalciler tespit edilip her bir grupla farklı anlaşmalar yapılmıştır. Anlaşmalar ile ala-



Şekil. 2: Ayazma bütünü ve My World Europe alanı

nın tasfiye süreci başlarken, arazinin geliştiriciye devrinde başlamıştır. 120 ha büyüklüğündeki alan farklı parçalara bölünmüş ve her bir parça için ihale sürecine gidilmiştir (Küçükçekmece Belediyesi, t.y).

Arazinin 20 ha büyüklüğünde ve TEM Otoyolu'na hemen kuzeyinde yer alan kesimi, Akdeniz İnşaat'a ihale edilmiştir. Ayazma bütününde ana ulaşım aksına yakınlık özelliğiyle de arazi değerlerinin en yüksek olduğu bu kesimde geliştirici tarafından başlatılan lüks konut projesi ile 3100 birimin üretimi yapılmıştır. Alanda uygulanan konut projesi, alanın onaylı son planı olan 2011 tarihli Ayazma Gecekondu Dönüşüm ve Kentsel Yenileme Alanı Planı'na göre yapılmıştır.

Toplamda iki yapı adasından oluşan piyasa konutu alanı, nazım ve uygulama imar planlarında yer alan plan notları ve imar koşulları bakımından avan proje kullanımının en esnek örneklerinden birini oluşturmuştur. Konut fonksiyonu ile tanımlanan alanda, nüfus yoğunluğu belirtilmezken, yapı yükseklikleri de serbest bırakılmıştır. Bununla birlikte, yapı nizamı, yapı form ve boyutları gibi tasarım kriterlerinin serbest olduğu, uygulamanın ise onaylı avan projeye göre yapılacağı plan notlarına işlenmiştir. Böylelikle plan notları ve hükümlerinin geliştiricinin serbest hareket etmesine izin veren bir tür esneklik aracı olarak kullanılması sağlanmıştır.

6.1.2. Planlama Çıktılarının Edinimi

Kent merkezinde bir yenileme alanı örneği teşkil eden Ayazma'da planlama süreci, mülkiyet dokusunun çözülmesi ve alanda yaşayan sakinlerin taşınması gibi zorlu aşamalarla başlamıştır. İlerleyen planlama çalışmaları ve arazinin bölünerek ihale edilmesi ile yeni projelerin yapımı başlamıştır. Böylelikle, bir tür kamu- özel sektör ortaklığı ile TOKİ ve geliştirici şirket arasında hasılat paylaşımına dayalı bir anlaşma yapılarak, piyasa konutu üretimi gerçekleştirilmiştir. Ancak kentsel alanda belli bir gelir kesimi için ulaşılabilir olan bu konut alanının üretiminde, plan esnekliğinin planlama çıktıları üzerindeki etkilerini anlayabilmek, konut, altyapı ve mekansal kalite gibi bileşenlerin ne ölçüde sağlandığıyla ilgilidir.

Konut üretimi açısından ele alındığında; projenin gerçekleştirilmesiyle birlikte 20 ha büyüklüğündeki My World Europe alanındaki konut sayısının (3100 hane), boşaltılan 120 ha büyüklüğündeki alanda yer alan toplam konut sayısının (1890 hane) yaklaşık 1,5 katı olduğu görülmüştür. Bu açıdan yoğun bir piyasa konutu üretimine gidildiği görülmektedir. Planda yoğunluk ve yükseklik şartlarının belirtilmemiş olması ise piyasa konutu üretimine esneklik sağlayan çıkış noktası olmuştur. Konut üretiminin niceliği dışında bir diğer esneklik noktası ise, kamu idaresinin alanın yapılaşma şartlarına kısıtlama getirmeyen bir avan proje anlayışı geliştirmiş olmasıdır. Buna devlet arazinin devrini sağlayan bir aracı kurumdan öteye gitmezken, bina ve yapılaşmanın genel içeriği, kalitesi, standartlarını gibi konularda inisiyatifini neredeyse tamamıyla geliştiriciye bırakmıştır. Ayrıca alanda bir sosyal konut üretimine gidilmemiş, geliştiricinin üreteceği konutların yüzdelisinde farklı gelir kesimlerini kapsayan uygulamaların yapımına da dikkat edilmemiştir. TOKİ ve özel sektör arasında hasılat paylaşımı yönünde bir anlaşma olsa da, bu anlaşma sosyal konut üretimini ve diğer gelir gruplarını barındırmayı kapsamamıştır. Böylelikle arazideki konut üretimi yalnızca piyasa konutu yönünde ve belli bir gelir kesimine yönelik yapılmıştır.

Yapılan plan çalışması sosyal ve teknik altyapı üretimi bakımından ele alındığında ise, konut üretiminde yaşanan tek yönlülüğün devam ettiği görülmektedir. Konut alanı avan proje kapsamında üretilirken, alanın altyapı ihtiyaçlarına dair gereklilikler yerel planlarla belirlenmemiştir. Böylelikle nüfus ve yapılaşma yoğunluğu yerel planda zaten belirtilmemiş olan alanın, sosyal ve teknik altyapı miktarının plan bütününde dengeli dağılmasını sağlama ihtimalide ortadan kalkmaktadır. Altyapı üretimine dair bir diğer endişe ise, alan içinde üretilen sosyal ve teknik altyapının dış mekanla ilişkisi kurulmamış olması ve sadece konut alanı sakinlerine ait olmasıdır. Bu durum piyasa konutu alanı içinde, özelleşmiş altyapı hizmetlerinin sağlandığına işaret etmektedir. Ayrıca geliştiriciyi, kamu kullanımına açık altyapı üretmek yönünde de hiçbir teşvik ve anlaşma bulunmamaktadır.

Planlama çıktılarının son ayağı ise mekansal kalitenin sağlanması olmuştur. Mekansal kalite hem yapılaşmış hem de doğal ve açık alanların kullanımına yönelik kriterler ve kısıtları kapsamaktadır. Konut üretiminde mekansal kalite daha çok yapılaşma koşullarının takibine yöneliktir. Buna göre bina boyutu, taban oturumları ve bina formları, malzeme

cinsi, kat yüksekliği gibi yapısal özelliklerin plan koşullarında belirtilmesi mekansal kalitenin sağlanmasında belli kriterlerin takip edildiğini işaret edebilmektedir. Ancak My World Europe projesinde bu tür belirleyiciler sunulmamış, alanın yapılaşma özelliklerinin dış çevresiyle ilişkisi de göz önüne alınmamıştır. Ayrıca iç ve dış mekan arasında bağlantı sağlayan açık alanların devamlılığında da hiçbir bütünleşmeye gidilmemiştir. Böylece proje alanı kendi sınırları içinde, dış mekanın özelliklerinden bağımsız ve iki mekan arasındaki geçişlik düşünülmezsizin inşa edilmiştir.

6.2 Batı Ataşehir Alanında Plan Esnekliğinin Planlama Çıktılarına Etkisi

Anadolu yakasında planlı bir konut yerleşim alanı olarak yapımına başlanan Ataşehir, özellikle 1980 yılı ve sonrasında gelişim göstermiştir. 2008 yılında belediye statüsü kazanmasıyla planlama çalışmaları hızlanırken, kentin yeni gelişme alanı misyonunu yüklenmiş ve büyük ölçekli piyasa konutu yatırımlarının da merkezi haline gelmiştir. Çalışma kapsamında incelenen analiz alanı ise Batı Ataşehir kesiminde, E-5 ve TEM Otoyollarının kesişiminde yer alan My World Ataşehir konut alanı olmuştur.

6.2.1 Batı Ataşehir’de Planlama Çalışmaları

1990’lı yıllarda bir uydu kent projesi olarak başlayan planlama çalışmalarıyla, Ataşehir’de öncelikle doğu kesiminin yapılaşmaya başlamıştır. İstanbul metropolitan alanında planlama çalışmalarının hız kazandığı 2000’li yıllarda ise üst ölçekli plan kararlarıyla bir alt merkez konumunda gelişim kapsamına alınan Ataşehir’de, batı kesiminde hızla yapılaşmaya açılmıştır. Böylece hem kentin önemli ulaşım akslarına yakınlığı hem de boş bir kentsel alan niteliğiyle kolaylıkla geliştirilebilir olması, alandaki konut yatırımlarının hızla şekillenmesini sağlamıştır. TOKİ tarafından hasılat paylaşımı yöntemine göre Akdeniz İnşaat’a ihale edilen ve bugün My World Ataşehir adıyla bilinen konut alanı da, Ataşehir’deki hızlı yapılaşmayı destekleyen konut alanlarından biridir.

My World Ataşehir konut alanı da, Batı Ataşehir’de üst gelir kesiminin beğenisine lüks konut alanlarından biridir. Alanı kapsayan onaylı son planlar ise 2009 tarihinde yürürlüğe giren nazım ve uygulama imar planları olmuştur. Yaklaşık 23 ha büyüklüğündeki bir konut yerleşmesini kapsayan My World Ataşehir yerleşmesi, 8’i konut, 1’i ise ticaret fonksiyonuyla yapılaşmaya ayrılmış toplam 9 yapı adasından oluşmuştur. Projenin bitimiyle birlikte 3636’ı konut birimi olmakla birlikte toplam 3708 birim üretilmiştir.

Alanın gelişimini yönlendiren yerel fiziksel planlarda öne çıkan esneklik unsurları ise plan notlarıyla sağlanmıştır. Nazım planda alanın yapılaşmasına dair tek belirleyici nüfus yoğunluğunun 500 kişi/ ha olarak belirtilmesi olmuştur. Uygulama imar planı ise yapılaşma koşullarının tespiti için nispeten daha detaylı veriler sağlamıştır. Buna göre konut alanlarında yapı nizamı ayrıntı olarak belirtilirken, konut alanlarında kaks oranı 2,5, ticaret alanında ise 3 olarak belirlenmiştir.



Şekil.3: My World Ataşehir alanı

Plan notlarıyla esneklik sağlanan noktalar ise; yapı adalarında parselasyona gerek olmaksızın çok sayıda yapı inşa edilebileceği, yapıların blok ebatları ve taban alanlarının serbest olabileceği ve yapı yüksekliklerinin serbest olmasıdır. Uygulamanın avan projeye göre yapılacağı ise plan notlarında yer alan ve uygulamanın temelini oluşturan husustur. Bu durumda genel olarak plan notları ve yapılaşma koşulları incelendiğinde, planın yüksek yapı ve nüfus yoğunluğuna imkan veren ve mekan tasarımını geliştiriciye bırakan bir yapı gösterdiğini söylemek mümkün olmaktadır.

6.2.2 Planlama Çıktılarının Edinimi

Kentin yeni gelişme alanında inşa edilen My World Ataşehir projesi, konumu ve sunduğu olanaklar ile üst gelir kesimi için önemli bir yerleşim ve yatırım alanı olmuştur. Ancak alanın planlama sürecinde sağlanan esnekliklerin planlama çıktılarına ne şekilde yönlendirdiği ve bu çıktıların edinimine katkı sağlayıp sağlamadığı araştırmanın esasını teşkil etmektedir. Bu nedenle konut, altyapı ve mekansal kalitenin gibi çıktıların edinimi incelenmiştir.

Konut üretiminde yaşanan esneklik noktalarına bakıldığında, öne çıkan ilk unsur avan proje yaklaşımının sağladığı etkilerdir. Avan proje uygulamasının etkisi altında, yerel fiziksel planla yapılaşma koşullarında bazı serbestlikler tanınmıştır. Nüfus yoğunluğu belirtilmiş olmasına karşın, yapı yükseklikleri serbest bırakılarak alanda üretilecek konut niceliği bir ölçüde geliştirici takdirine bırakılmıştır. Ayrıca kamunun planlama birimi, alanda üretilecek konutların yapısal özellikleri ve tipolojileri de geliştiriciye bırakmıştır. Böylelikle, konut

üretimine ne niteliği ne de niceliğinde planlama otoritesinin bir yönlendirmesi olmamış, geliştiriciye kendi istekleri doğrultusunda hareket etme esnekliği sağlanmıştır. Konut üretiminin bir başka esneklik noktası ise, yakın çevrenin konut dokusu örnek alınmaksızın üretim yapılabilmesi olmuştur. Batı Ataşehir’de Kozyatağı bağlantı yoluna cephe olarak geliştirilen My World Ataşehir projensinin hemen doğusunda yer alan Doğu Ataşehir kesiminde imar hakları ve kat yükseklikleri çok daha düşük olup farklı bir kentsel dokuyu oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında batıda yer alan My World Ataşehir projesinin yakın çevresiyle ortak bir kentsel doku bütünlüğü göstermediğini söylemek mümkündür. Konut üretiminin dikkat çeken son noktası ise, projenin başından itibaren planlı bir piyasa konutu üretim alanı olarak geliştirilmesi ancak sosyal konut üretimine yatırım sağlayacak araçları barındırmamasıdır. Bu bakımdan proje, belli bir gelir düzeyi için ulaşılabilir olmuş, farklı gelir gruplarının gücüne hitap edemeyerek tek boyutlu olmuştur.

Altyapı yatırımlarında yaşanan durum ise konut alanlarına benzer niteliktedir. Konut alanında temin edilen altyapı hizmetleri yalnızca alan içine servis sağlayacak şekilde düzenlenmiştir. Buna göre geliştirici, ürettiği konut alanında yaşayacak kesime yönelik rekreasyon alanları, spor ve eğlence alanları, kültürel tesisler gibi sosyal ve teknik altyapıyı kapsamlı biçimde üretmiş, ancak proje alanı dışında bir yatırım yapmamıştır. Böylelikle alanda sağlanan altyapı servisleri bir tür özelleştirilmiş kamu hizmeti niteliği kazanırken, kamu kullanımına kısıtlanmaktadır. Sonuçta hem altyapı hizmetlerinin dış mekanla bağlantısının kurulması gerekliliği de göz ardı edilmiş olmakta hem de geliştiricinin yalnızca içe dönük yatırım yapması sağlanmış olmaktadır. Bu durumun gelişmesinde, kamu ve özel sektör arasında altyapı hizmetlerinin sağlanmasına yönelik bir anlaşma yapılmamış olması büyük ölçüde etkilidir. Çünkü böylece, yüklenici kendi geliştirdiği alanın dışında bir kamusal katkı yapma sorumluluğu ve gereğini taşımamaktadır.

Mekansal kalitenin sağlanması bakımından incelendiğinde, My World Ataşehir projesinde planlama otoritesinin geliştiriciyi kısıtlayıcı biçimde yönlendirmediği görülmektedir. Hem konut, hem açık alanlar hem de altyapı hizmetlerinin sağlanmasında geliştirici esnek davranmaya teşvik edilmiştir. Konut alanlarının mekansal kalite özelliklerine bakılığında yapı yükseklikleriyle birlikte, yapı ebatları, formları ve tipolojilerin de tamamıyla serbest bırakıldığı görülmektedir. Ayrıca konut alanlarında mekansal kalitenin sağlanmasında yakın çevrenin imar özellikleri de dikkate alınmamıştır. Oysa planlama çalışmalarının bütünlüğünü sağlamak adına çevreleyen kentsel dokunun imar özelliklerine de uyum sağlamak gerekmektedir. Yapıya dair özelliklerin dışında açık alanlar ve altyapı kullanımında da belirleyici nitelikler bulunmamaktadır. Bu nedenle alan içinde kendine yeten bir sosyal ve teknik altyapı yatırımı yapılmış olmasına karşın, alan dışıyla bağlantı ve bütünlük sağlayacak sistemler kurulmamıştır. Böylelikle açık ve kapalı alanların hem proje alanı içinde hem de dış mekandaki bağlantıları ve dengeleri göz ardı edilmiştir. Sonuçta hem konut hem de altyapı alanlarının temininde göz ardı edilen noktalar, proje bütününde mekansal kaliteyi sağlayan kriterlerin eksikliğini işaret etmektedir.

6.3 Analiz Alanlarına Yönelik Genel Bulgular

İmar planlarının esnekliğinin araştırıldığı çalışmada, biri kent merkezinde dönüşüm alanı, diğeri ise gelişme alanı olan iki farklı nitelikteki alan avan proje nitelikleri ve plan notları incelenmiştir. Plan notlarının yapılaşma ve yoğunluk kriterlerine müdahale edilmeksizin yatırımcı planına bırakıldığı sonucuna ulaşmak mümkündür.

Öte yandan imar planı notlarıyla yapılaşma şartlarına getirilen esnekliklerin yanındaki planlama çıktıları açısından esnekliğin ne şekilde kullanıldığı detaylı biçimde anlayabilmek önemlidir. Bu nedenle gelişmiş dünya ülkelerine dair planlama literatüründe gözlenen konut üretimi, altyapı temini ve mekansal kalitenin sağlanmasına yönelik esnekliğin kullanımı araştırılmıştır.

Çalışma kapsamında örnek olarak seçilen alanların imar planları ve kamu- özel ortaklıkları ile gelişme süreci izlenmiştir. Böylece süreçte üretilen nazım ve uygulama imar planlarının etkinliği ve plan notlarının alanın gelişmesindeki katkısı, avan proje esasına göre gelişme kriterleri, yerel ve merkezi idarenin geliştirilmek üzere yükleniciye devrettiği bu alanlarda ne tür bir kontrol mekanizmasına sahip olduğu araştırılmıştır. Ayrıca üretilen konut alanlarının konut stoku, donatılar ve mekansal kalite bakımından eskiye oranla nasıl bir manzara çizdiği sorularına cevap aranmıştır. Uygulama alanlarında yürütülen planlama çalışmalarının plan esnekliğini değerlendirmek açısından belli başlı sonuçları olduğunu söylemek mümkündür.

Öncelikle, arazinin özel sektöre devri ve planlama çalışmaları sürecine topluca bakıldığında, söz konusu alanların avan proje alanı ilan edildiği görülmektedir. Avan proje alanları ilgili yönetmeliklerdeki tanımları gereği uygulamada yerel ve merkezi idarelere büyük ölçüde kolaylık sağlayan, adeta planlanmadan rahatlıkla bırakılabilir alanlar olmuşlardır. Biri kentsel dönüşüm biri gelişme alanı olarak ilan edilen ve farklı dinamiklere sahip iki bölgede de yapılan planlama çalışmaları hem benzer hem zıt özellikler göstermektedir. Kentsel dönüşüm alanlarında planlama görevi kanunlar gereği TOKİ'ye devredilmiş ve avan proje ile planlanacak alan iken, Ataşehir'de planlanan gelişme alanı devletin plan yapımından kaçması ve özel sektöre kolaylık sağlamasının bir ürünüdür. Ayrıca bu alanlarda yapılaşma koşullarının; kat yüksekliği, taban oturumu, bina cepheleri, konut tipolojileri vb. tasarımsal unsurların belirtilmesi ya da en azından yönlendirilmesinden dahi kaçılması, planlama otoritesinin araziye devredip kendi payına düşeni aldıktan sonra süreçten çekildiğinin göstergesidir.

İkinci önemli nokta, uygulama sonucu arazide yükselen konutların piyasa konutlarının dışında sosyal konut üretimine yönelik hiçbir müdahalede bulunulmamasıdır. Yüklenici piyasa konutu üretip bundan sağladığı karın bir kısmını TOKİ ile paylaşmakta, ancak bu ödemeyi zaten aldığı araziye karşılık yapmaktadır. Bunun dışında aldığı imar haklarının karşılığını da verecek bir yaklaşımla kamu yararına yönelik sosyal konut uygulamalarını yapmakla ilgili hiçbir sorumluluğu bulunmamaktadır. Ayzama kentsel dönüşüm alanında, alandan çı-

karılmış olan nüfusu barındırmak devletin bir görevi olduğundan bu kesim için yapılan dönüşüm konutları yapılmış olmasına karşın, bu konutların üretimi yine TOKİ ve anlaştığı başka bir özel şirketçe inşa edilmiş, Batı Ataşehir’de ise böyle bir yaklaşıma gerek bile olmamıştır çünkü arazi halihazırda gelişme alanıdır. Böylece görüldüğü üzere devletin sosyal konut üretmekle yükümlü organı TOKİ kar amaçlı bir şirket gibi çalışarak yalnızca arsalar karşılıklı bir hasılat payı almakta, bunun dışında konut üretimini destekleyecek politikalarla geliştiricilerden kamusal katkı beklememektedir. Öte yandan TOKİ’nin bu anlaşma ile alacağı bir bedel varsa dahi, bunu nereye ve ne şekilde aktardığını bilmek neredeyse imkansızdır. Çünkü, ülke çapında konut ve altyapı yatırımları yapmakla görevli olan TOKİ’nin bir önceki yatırım veya anlaşmasından kazandığı geliri, nerede, ne zaman, ne kadar ve hangi yatırım için ayıracağını gösteren bir düzenleme mevcut değildir. Oysa Avrupa ülkelerinde incelenen yaklaşımlar ve örnekler, süreçteki yüklenici firma- kamu arası anlaşmaların birebir neye karşılıklı olduğunun önceden tasarlandığını göstermektedir. En önemlisi ise, çoğu modelde yüklenici firmanın yaptığı özel konut yatırımının dışında, kamuya katkı olarak mal edeceği sosyal konut stokunun ne kadar olduğu, kentin neresine, ne zaman yapılacağını dahi açık olmasıdır. Yani Türkiye geneli incelenen bu örneklerin aksine, oyunun kuralları, yatırımın amaçları, yer, zaman, aktörler ve maliyet açısından çok daha fazla detay içermektedir.

Üçüncü nokta; sosyal ve teknik altyapının karşılanmasına yönelik yaklaşımlardır. Öncelikle söz konusu alanlar avan proje üretimi olarak ortaya çıktığından, bu alanların içinde yer alacak her türlü donatı proje alanına ait ve özel olarak gözükmektedir. Avan proje kapsamındaki bu alanların imar planında kamu yararı olacak bir karşılığı bulunmamaktadır. Böylece bu alanlar imar planlarının kara delikleri olacak şekilde, yalnızca kapalı ve sınırlı bir yerleşim- proje alanını ilgilendiren donatılar olarak, plan bütünündeki donatı standartları ve yoğunluğundan ayrı tutulmaktadır. Ayrıca arazilerin teknik altyapılarının düzenlenmesi ilgili yerel ve merkezi idarece yapılarak geliştiriciye devredildiğinden, geliştiricinin teknik altyapının üretimi ve finansmanına hiçbir katkısı bulunmamaktadır. Bunun dışında bu bir nevi avan proje kıstası ile ödüllendirilmiş bu alanların içinde üst yapı şeklinde yapılan sosyal ve kültürel tesisler, donatılar, park, bahçe, havuz vb. açık alanların inşası geliştiriciye ait olsa dahi kullanımı da sadece bu konutlarda ikamet edenlere ait olacak şekildedir. Bu açıdan yine kamuya mal edilmiş hiçbir donatı parçası bulunmamaktadır.

Son olarak ise, geliştiricinin kazandığı imar haklarına karşılıklı alan dışına yaptığı hiçbir altyapı yatırımı bulunmadığı bilinmektedir. Oysa gelişmiş ülke örneklerinde, geliştiricinin proje bütününde sağlayacağı karın bir nevi vergisi olacak şekilde gelişme alanı içinde ya da dışındaki herhangi bir alanda sosyal ve teknik altyapı üretimini bizzat yapmak veya finanse etmek gibi sorumlulukların karşılıklı imar hakkı aldığı görülmektedir.

Sonuçta, Türkiye’de konut üretiminde devlet ve özel sektör arasındaki rol paylaşımına bakıldığında, devletin arazi sağlayıcısı ve süreci kolaylaştırıcı bir kurum olarak hareket ettiğini söylemek mümkündür. Alandaki planlama sürecini başlatan taraf devlet organları

olmakla birlikte, sürecin devamında bu organların hiçbir etkinlikleri görülmemektedir. Özellikle 2008 sonrası yapılan yasal düzenlemeler ile TOKİ'nin hazine arazileri üzerindeki planlama ve karar mekanizmalarındaki gücünün arttırılması ve TOKİ'yi hasılat paylaşımı modeliyle işleyen kar amaçlı bir kamu şirketine dönüştürmesi, özellikle piyasa konutu üretiminde proje bazlı şehir planlama yaklaşımını getirmiştir. TOKİ elinde bulundurduğu planlama yetkisini aktif şekilde kullanmak yerine, yalnızca arazinin mülk sahibi rolünü kullanmayı tercih etmiş, toplu konut alanlarının projelendirilmesi konusunu tamamıyla geliştirici takdirine bırakarak arazileri avan proje alanı ilan etmiştir. Böylece detaylı bir yerel fiziki plan yapımı sürecinin maliyetleri ve sorumluluklarını aza indirmiştir. Ancak kurumun yasal planlama haklarını bu şekilde kullanması, yoğun bir piyasa konutu üretimine ve bu alanlar üzerinde yüksek yoğunluklu yapılaşmaya olanak sağlamıştır.

7. GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇLAR

Şehir planlama kavramı ülkelerin politik, ekonomik ve yasal geçmişlerinden hareketle şekillenmektedir. Bu nedenle, hem planlama sistemleri hem de her bir sistemin tanımladığı esneklik kavramını boyutları değişim göstermektedir.

Geçmişteki yapılanmaları oldukça eskiye dayanan Avrupa ülkeleri, planlama sistemlerinin çeşitliliği bakımından, esneklik kavramının incelenmesinde önemli örnekleri oluşturmaktadır. Ülkelerin değişen planlama sistemleri ise yasal, yönetsel ve uygulamaya dönük aşamaların her birinde veya bazılarında farklılık yaratmaktadır. Benimsenen planlama sisteminin bir getirisi olan esneklik olgusu da değişmesine karşın, genel olarak esneklik kavramı, plan yapım ve uygulaması süreçlerinde hem kamu hem de özel sektörün işlerinin kolaylaştırılması yönünde kullanılmaktadır.

Avrupa bazında planlama sistemlerinin esnekliğine bakıldığında İngiltere sisteminin diğer ülkelerden tamamen farklılaştığı görülmektedir. Kesinlik ve yasal bağlayıcılık olmaksızın taslak planlar ile planlama faaliyetlerinin yürütüldüğü İngiliz sisteminde, takdire dayalı planlama yöntemi işlemektedir. Takdir yetkisinin planlama çalışmalarını yönlendirmesi, diğer ülkelere kıyasla daha esnek bir planlama sistemi sunmakta ve proje bazlı kentsel planlamayı desteklemektedir. İngiliz sisteminin sağladığı bu esneklik, planlama iznine karşılık yatırımcıyla pazarlık yapılmasını sağlamaktadır. Almanya ve Hollanda'da ise planlama sistemleri arazi geliştirme ve kentsel gelişme kontrolünü daha geniş kapsamlı ve kısıtlayıcı hiyerarşik planlar ile sağlamaktadır. İspanya ve Fransa ise tüm ülkeler arasında planlama yetkilerini kullanımı ve hiyerarşi konusunda en katı düzene sahip iki ülkeyi temsil etmektedir. Bu ülkelerde plan içerikleri ve yapılaşma koşulları daha keskin ve belirleyici kanunlarla ortaya konmakta, plan bazlı şehircilik yaklaşımı benimsenmektedir. Bu noktada esneklik olgusunun sınırlarının belirlenmesinde kullanılan bir yöntem olan planlama anlaşmaları, gelişmiş ülke örneklerinde yaygınca kullanılan bir planlama aracı konumundadır. Bu anlaşmalar arazi geliştirme aşamasında kamu ve özel sektörün rolleri belirlenmekte ve

projeyi yönlendirecek yapılaşma koşulları ile imar haklarına müdahale noktaları belirlenmektedir. Diğer yandan devletin kaynaklarını kullanarak kar sağlayacak olan geliştiricinin kazancı vergilendirilmiş olmaktadır. Anlaşmalar genellikle geliştiricinin kazancına karşılık kamu yatırımı yapmasını öngörülmekte, bu yatırım sosyal konut veya altyapı üretimi olarak ikiye ayrılmaktadır. Yatırımcının doğrudan kamu hizmetini sağlamadığı durumlarda ise, alternatif olarak sosyal konut ve altyapı ihtiyacının karşılığı olan maddi karşılığı kamuya aktarması yöntemine başvurulmaktadır. Böylece devlet, geliştiriciye tanıdığı imar haklarının ve projelerinde tanıdığı esnekliklerin karşılığını mal, hizmet veya finansman olarak almakta, kısa vadede piyasa konutu üretimiyle eş güdümlü olacak şekilde sosyal konut üretimi de sağlayabilmektedir.

Türkiye ise planlama süreci ve arazi geliştirme yöntemlerinin kullanımını, yetki, hiyerarşi ve yasal bağlayıcılık bakımından Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında, Almanya ve Fransa planlama sistemlerinin karışımını ortaya koymakta ve plan bazlı şehircilik anlayışına uygun görünmektedir. Buna göre Türkiye’de plan sistemi, planların kapsam ve detay bakımından farklılaştığı ve hiyerarşik ilişkiler içinde bulunduğu, planlama kurumlarının yetki ve sınırlarının kanunlarla çizildiği bir yapıyı işaret etmektedir. Planlama sisteminin hiyerarşik ilişkiler ağı ve yasal yaptırım gücü nedeniyle Türk planlama sistemi katı bir plan anlayışı ile özdeşleştirilmektedir. Ancak katı olduğu sanılan bu sistemi esneten etmenler son yıllarda planlama sisteminde oldukça etkili hale gelmiştir. Bu esneklikler; plan hiyerarşisini parçalayan özel amaçlı planlar, tamamlayıcı planlar (imar planı değişiklikleri, plan revizyonu, ilave planlar) ve plan notları olarak başlıca üç gruba ayrılabilir. Ancak bu esneklik unsurları içinde plan notları ayırıcı bir etki yaratmaktadır. Özellikle yerel fiziki planlarda plan notları ile tanımlanan “avan proje” alanlarının projelendirilmek üzere geliştiriciye bırakılması, kentsel dokunun en geniş kısmını oluşturan konut alanlarının üretimi için ileri derecede esneklik sağlamaktadır. TOKİ’nin, plan yapma-onaylama ve kendi mülkiyetindeki arazileri arsa karşılığı hasılat paylaşımı yoluyla satması yetkilerini de bünyesinde toplaması ve özel şirket gibi hareket edebilmesi ise değerli kent arazilerinin avan proje kapsamında konut üreticilerine piyasa konutu üretmek üzere satılmasına neden olmaktadır.

Planlama sisteminin ülkesel bazda evrimi uzun süreli, karmaşık ve çok bileşenli etkileri içermektedir. Değişen sosyo- ekonomik, politik ve yasal yaklaşımlar ülkelerin planlama sistemini etkilerken planlamada esneklik kavramına da farklı boyutlar kazandırmaktadır. Türkiye bazında ele alındığında ise hem planlama sistemi ve planların yapısal özellikleri hem de yasal süreçlerin özellikle 2000’li yıllar sonrasında değişim geçirdiği görülmektedir. Özellikle devletin yönetsel dereğülasyon politikaları, merkezi yönetimin planlama birimlerine özgün yetkiler tanırken, özel sektörün kar odaklı yatırımlarını da kolaylaştırmaktadır. Böylelikle neoliberal ekonomi politikaları, Türk planlama sistemi üzerinde kent arazisinin satışını kolaylaştıran ve arazi geliştirme sürecinde plan yapım ve uygulama aşamalarını serbestleştiren etkilerde bulunmuştur.

KAYNAKLAR

- Albrechts, L. (2004). Strategic (spatial) planing re- examined. *Environment and Planning B: Planning and Design* , 31, 743- 758.
- Allmendinger, P., ve Tewdwr- Jones, M. (2000). New labour, new planning? The trajectory of planning in Blair's Britain. *Urban Studies* , 37 (8), 1379- 1409
- Aykut, S., ve Öztimur, Z. (1992). İmar Planı Değişiklikleri Kapsamı ve İller Bankasında Değerlendirme Süreci. 3. *İmar Planlama Semineri Bildirileri*. Ankara: İller Bankası Genel Müdürlüğü İmar Planlama Daire Başkanlığı.
- Altın, Y. (2006). *İstanbul Metropolitan Alanında İmar Planı Değişiklikleriyle İlgili Bir Analiz*. (yüksek lisans tezi). İTÜ: İstanbul .
- Bademli, R. (2002). Planlama Uygulamaları. *İmar Hukukunda Toplum ve Mimarlık Sempozyumu 13- 14 Ekim 2000* (s. 162- 168). içinde İstanbul: Mimarlar Odası.
- Balaban, O. (2012). The negative effects of construction boom on uran planning and environment in Tukey: Unravelling the role of the public sector. *Habitat International* , 36, 26- 35.
- Booth, P. (1996). *Controlling Development- Certainty and dicretion in Europe, the USA and the Hong Kong*. London: UCL Press Limited.
- Campbell, H., Ellis, H., Henneberry, J., ve Gladwell, C. (2000). Planning obligations, planning practice and land- use outcomes. *Environment and Planning B: Planning and Design* , 27 (5), 759- 775.
- Eraydın, A. (2012). Contradictions in the Neoliberal Policy Instruments: What is the Stance of the State. T. Taşan-Kok, & G. Baeten (Dü) içinde, *Contradictions of Neoliberal Planning* (s. 61-77). Dordrecht: Springer.
- Etzioni, A. (1979). Mixed Scanning: A 'third' approach to decision making. A. Faludi içinde, *A Reader in Planning Theory* (s. 139- 149). Oxford: Pergamon Press.
- Evans, J. S. (1982). "Flexibility in Policy Formation". Birmingham, UK: Aston University.
- Faludi, A. (1987). *Critical Rationalism and Planning Methodology*. London: Pion.
- Friedman, A. (1997). Design for change: Flexible planning strategies for the 1990s and beyond. *Journal of Urban Design* , 2 (3), 277- 295.
- Healey, P., Purdue, M., ve Ennis, F. (1995). *Negotiating Development: Rationales and Practice for Development Obligations and Planning Gain*. London: Spon.
- Healey, P. (2004). The treatment of space and place in the new strategic planning in Europe. *International Journal of Urban and Regional Research* , 28 (1), 45- 67.

- Keogh, G. (1985). The economics of planning gain. S. Barret, & P. Healey içinde, *Land Policy Problems and Alternatives* (s. 203- 228). Aldershot, İngiltere: Gower.
- Küçükçekmece Belediyesi. (t.y). *Ayazma- Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi: Yaşama Yeni Bir Pencereden Bakın*. İstanbul: Küçükçekmece Belediyesi.
- Lindblom, C. E. (1973). The science of ‘muddling through. A. Faludi içinde, *A Reader in Planning Theory* (sf. 11- 39). Oxford: Pergamon Press.
- Monk, S. (2010). Affordale Housing Through the Planning System: The Role of Section 106. N. Calavita, & A. Mallach içinde, *Inclusionary Housing in International Perspective* (sf. 127- 163). England: Lincoln Institute of Land Policy.
- Motte, A. (1994). Innovating development plan- making in France 1967- 1993. P. Healey içinde, *Trends in Development-Plan Making in European Planning Systems* (sf. 90- 103). New Castle Upon Tyne: University Newcastle upon Tyne.
- National Housing Planning Advice Unit (NHPAU). (2009). *Review of European Planning Systems*.
- Orta, E. (2005). *İmar Hukukunda Plan Hiyerarşisi ve Planların Çatışması*. (yüksek lisans tezi). İTÜ: İstanbul.
- Stoker, G. (1991). Trends in Western European Government. R. Batley, & G. Stoker (Dü) içinde, *Local Government in Europe* (s. 1-20). London: Macmillan.
- Taşan- Kok, T. (2008). Changing Interpretations of ‘Flexibility’ in the Planning Literature: From Opportunism to Creativity? *International Planning Studies* , 13 (3), 183- 195.
- Taşan- Kok, T., ve Gielen, D. M. (2010). Flexibility in Planning and the Consequences for Public-value Capturing in UK, Spain and the Netherlands. *European Planning Studies* , 18 (7), 1097- 1131.
- Turgut, S., ve Ceylan, E. Ç. (2010). *Bir Yerel Yönetim Deneyiminin Ardından: Küçükçekmece Ayazma- Tepeüstü Kentsel Dönüşüm Projesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ünlü, T. (2006). Kentsel Mekânda Değişimin Yönetilmesi. *METU Journal of the Faculty of The Architecture* , 23 (2), 63- 92.

Planlar

1/ 5000 Ölçekli Ataşehir Toplu Konut Alanı Batı Bölgesi Revizyon Nazım İmar Planı (14.08.2009).

1/ 5000 Ölçekli Ataşehir Toplu Konut Alanı Batı Bölgesi Revizyon Nazım İmar Planı (09.11.2009).

1/ 1000 Ölçekli Ataşehir Toplu Konut Alanı Batı Bölgesi Revizyon Uygulama İmar Planı (14.08.2009).

1/ 5000 Ölçekli Başakşehir İkitelli Ayazma Gecekondu Dönüşüm ve Kentsel Yenileme Alanı Planı (30.03.2011).

1/ 1000 Ölçekli Ayazma Gecekondu Dönüşüm ve Kentsel Yenileme Alanı Planı (30.03.2011).

2. OTURUM - 7 KASIM 2012

MEVZUAT DEĞİŞİMLERİ YOLUYLA MEKANSAL DÖNÜŞÜM

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Ruşen KELEŞ**

Kentsel Mekana Ait Yasal Düzenlemelerin Yeni Tanımı: Ayrıcalık ve İstisna
Tayfun KAHRAMAN

Planlama Ve İmar'a Ait Örgütlenme Yapısının Dönüşümü:
Nafi'a Nezareti'nden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na
Doç. Dr. Kübra Cihangir ÇAMUR – Meryem KIRNIK Şehir Plancısı

Kentlerin Dönüşümünde Yasaların Araçsallaşan Rolü*
Doç. Dr. Asuman TÜRKÜN

Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un Getirdikleri
Mehmet ÇALDIRAN

KENTSEL MEKANA AİT YASAL DÜZENLEMELERİN YENİ TANIMI: AYRICALIK VE İSTİSNA

Tayfun KAHRAMAN

Y. Şehir Plancısı - Kültür ve Turizm Bakanlığı

TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şube Başkanı

Özet

Bu çalışma, kentsel mekanda rant algısının değişimi ve rantların paylaşımı sürecinde devletin hukuk alanında ortaya koyduğu yeni rolünü tartışmaktadır. Türkiye kentleşmesinde devletin yasa yapma sürecinde değişen rolü ile birlikte; sermayenin kentteki ayrıcalıklı hakları ve istisnanın meşrulaştırılması üzerine yapılan tartışmalar çalışmanın ana eksenini belirlemektedir. Çalışmada irdelenen istisna kavramı ve devletin yarattığı ayrıcalıklı haklar ile oluşan rant değeri, kentlerde görülen yeni kent hukukunun da ana çerçevesini oluşturmaktadır. Bugün gelinen noktada kent hukukunu biçimlendiren devlet, istisnalar ve ayrıcalıklı haklar ile rant üretimini kolaylaştıran yeni bir görev üstlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstisna, Kent Hukuku, Kentsel Rant.

Abstract

This study discusses the new role of state in the law in the changing perception of urban rent and rentsharing process under the current situation. The main axis of the study is the changing role of state in the process of legislate in the urban space; and together with this, discussions around the privileged rights of capital in cities and the legitimatizing of exception. The concept expectation that is analyzed and the rent value formed by privileged rights which created by state compose the main frame of the new urban law in the urban spaces. In the current situation, the state which shapes the urban law seems to be gained another function, that is, facilitating the production of rent via expectations and privileged rights.

Key Words: Expectation, Urban Law, Urban Rent.

1. GİRİŞ

Ekonomik, sosyal, siyasal ilişki ve aktivitelerin gerçekleştiği kentsel mekân üzerinde sistemi organize eden kent planlama ve ona yön veren ilişkileri düzenleyen imar hukuku sistemi bir arada kurallar bütünü oluşturur. Kent mekânı üzerinde gerçekleşen kente özgü aktivitelerin mekân kullanımı da, yine aynı kurallar bütünü içinde şekillenen yazılı hükümler çerçevesinde belirlenir. İşte burada kentsel mekân üzerinde kullanım ve düzenleme anlamında belirleyici bir işlev üstlenen hukuku anlama çabası, çoğu kez mekân üstünde yaşanan ilişkiler bütünü de gözler önüne serer. Bu makalenin amacı, son dönem içerisinde Türkiye’de gerçekleşen hukuki değişikliklerin altında yatan ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkileri okumak ve kentsel mekân üzerinde devletin taraf tutarak yarattığı hukuki istisnalar ile mekânı nasıl şekillendirdiğini anlamaktır.

Türkiye’de 2000’li yıllarda başlayan ve neoliberalleşme süreci şeklinde adlandırabileceğimiz dönem, kentsel mekân üzerinde de yeni bir hukukun temellerinin atıldığı bir sürece tekabül eder. Bu sürecin belirleyici özelliği ise kentsel mekânın, rant baskısı etrafında yeniden şekillenmesidir. Özetle söylemek gerekirse bu dönemde kentsel yaşamı ve etkinlikleri düzenleyen kurallar, söz konusu “değer yaratma” talebi çerçevesinde yeniden belirlenir. Devlet, gerek yasama gücünü gerekse elindeki kamu mülklerini kullanmak suretiyle kentsel mekânın değer yaratacak bir araç olarak yeniden şekillenmesine ve araçsallaşmasına öncülük ederken aslında toplumsal ve siyasal ilişkileri ve hiyerarşiyi de belirli öncelikler çerçevesinde yeniden düzenler. Dolayısıyla gerek imar mevzuatı gerekse kentsel dönüşüm projeleri bu bağlamda ele alındığında, yeni dönemin ne türden siyasal tercihler üzerine kurgulandığı açıkça ortaya çıkar. Yarattıkları ve ortadan kaldırdıkları ayrıcalıklarla söz konusu yeni siyasal bağlamın müzakere edildiği hukuksal düzenlemeler, bu yeni dönemin zihinsel haritasını ve istisna oluşturma isteğini gözler önüne serer. Çünkü hukuk, her dönemde toplumların siyasal ve ekonomik rejimlerinin oluşturulmasının en temel aracı olagelmıştır. Şu halde bu aracın uygulamadaki sonuçlarının toplumsal ve siyasal rekabetin hangi taraflarına ne şekilde hizmet ettiğini gözlemek ve söz konusu müzakere sürecini çözümlmek, istisna olanı görmeyi de kolaylaştıracaktır.

Peki, mekânsal karşılığı bu kadar kesin olan, kentsel mekânda belirleyici bir rol üstlenen ve istisnayı ortaya çıkaran bu hukuksal değişimin arka planında yatan nedir? Bu yazının amacı, kentlerin yeni hukuksal düzenlerine ve kurumların değişen yasal çerçevelerine bakarak bu sorunun cevabını aramaktır. Dolayısıyla öncelikle kent mekânı, hukuk ve kentsel rant bağlantısı üzerinde kısaca durulduktan sonra, Türkiye’de İmar Mevzuatı’nın yaşadığı evrim ve dönemsel olarak kentsel alana devletin müdahale biçimleri tartışılarak, 2000 sonrasında yapılan hukuksal düzenlemelerin kentsel rant, siyaset ve hukuk ilişkisi çerçevesinde nasıl bir karakteristik gösterdiği üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda son bölümde, devlet tarafından gerçekleştirilen hukuksal düzenlemelerde hangi araçlarla hangi kesimlere istisnaların tanımlandığı sorusuna; Başbakanlığa bağlı iki kamu kurumunun, Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve Özelleştirme İdaresi’nin değişen yasal çerçeveleri aktarılarak cevap aranacaktır.

2. KENT MEKÂNI, HUKUK VE RANT

2.1. Değişen/Dönüşen Kent Mekânı

Toplumsal ilişkiler ve coğrafi kullanımların belirlediği bir yeryüzü parçası olarak kent, daima eşitsizliklerin, rekabetin ve bunların beraberinde getirdiği umudun mekânı olmuştur. Çünkü her toplumsal ilişki ve süreç gibi, kent mekânı da kendi içinde bir diyalektik barındırır. Bu diyalektik süreç, bir yarıyla hakim ekonomik ideolojinin ürünü olan kentsel sistemin ürettiği eşitsizliklere temel oluştururken; bir yarıyla da eşitsizlikleri görünürleştirerek yeni beklentilere ve umutlara kapı açar.

Marxist tarih yazımı, kentleri kapitalist üretim ilişkileri içerisinde burjuvazi ile sanayi proleteryası arasındaki çatışmanın mekânları olarak görür. Bu perspektiften bakıldığında kent algısı ve tanımının geçirdiği dönemsel değişimler, söz konusu sınıflar arasındaki çatışmanın seyri ve içeriği doğrultusunda şekillenir. Üretim ilişkileri feodal niteliğini kaybedip kapitalizm kendini olgunlaştırırken endüstrileşme ve modernite ile yeniden tanımlanan kentlerin bu dönüşüm sürecindeki temel işlevi, kapitalizmin emeği yeniden ürettiği mekânlar olmalarıdır. Oysa ilerleyen evrelerde gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde endüstriyel ekonomi ve modernitenin yaşadığı krizler, kentsel mekânın da yeniden işlevlendirilmesi sonucunu ortaya çıkarmıştır (Lefebvre, 1976; Castells, 1997; Harvey, 1999; Şengül, 2001). Ekonomik ve siyasal krizler çerçevesinde şekillenen bugünün kentleri, emeğin değil sermayenin yeniden üretim mekânları olarak işlev kazanmaktadır.

Krizler sonucu kentsel mekânının karakteristiğini belirleyen işlev değişikliklerinin altlığını hazırlayan, metaların mekânda üretiminin yerini mekânın kendisinin üretimine bırakması ve kentsel rekabette şeylerin değil, önceliklerin/ayrıcılıkların değişimine dayalı ilişkilerin ön plana çıkmasıdır. Kentlerin değişen işlevi ile metaların üretiminin öncelikli olduğu kentler yerlerini, kendileri metalaşan kentlere bırakır. Bu yeni ayrıcalık/öncelik değişimlerinin belirleyiciliği, kentlerin üretimin değil, küreselleşen toplumsal müzakereler/çatışmalar çerçevesinde şekillenen spekülasyon etkinliklerinin mekânları olmaları sonucunu da doğurur.

Kentler Lefebvre'nin (1976) belirttiği üzere, kapitalizmin yaşadığı krizler sonucu başvurduğu ilk alan olmuş ve yüzyıllardır varlığını sürdürmesinde büyük rol oynamıştır. Kent kapitalizmi var eden ilişkilerin mekânı olarak, sermayenin toprağı tekelleştirme eğilimi çerçevesinde ortaya çıkan ilişkileri düzenleyen devletin mekân olgusuna yaklaşımını belirler. Bu bağlamda, kapitalizmin yaşadığı kriz süreçlerinde kent mekânı ile devlet arasındaki ilişkinin dönüşümü, aslında kapitalist çatışma/müzakere süreçlerinin dönüşümü demektir. Her ne kadar söz konusu süreç farklı toplumsal ve siyasal bağlamlarda kimi özgün biçimler olsa da, ilişkilerin tarihsel karakteristiği pek çok benzerlik gösterir. Söz konusu süreç Türkiye'den bakıldığında, Şengül'den (2003) yola çıkarak söyleyecek olursak, İkinci Dünya Savaşı'ndan 1970'lerin sonlarına kadar süren birinci dönem, kent-devlet ilişkisinin birincil olarak emeğin yeniden üretim sürecinde kurulduğu bir aralığa tekabül ederken, 1980'lerde başlayan ve devam eden ikinci dönem ise bu ilişkinin öncelikle sermayenin yeniden üretimi merkezinde şekillendiği tarihsel modelle uyum içindedir.

Harvey (1999) de kapitalist toplumların kentleşme dinamiklerinin sermaye birikim süreçlerinden bağımsız anlaşılacağı görüşündedir. Ona göre, meta üretimi ve tüketiminin gerçekleştiği birinci çevrimde biriken sermayenin tekrar yatırıma dönüştürülmesinin mümkün olmadığı durumlarda, aşırı birikimin ikinci çevrime aktarılması krizi gözmenin başlıca yollarından biri olarak karşımıza çıkar. Gerek devlet gerekse piyasa tarafından, ikinci çevrime aktarılan kaynakların önemli bir bölümü kentsel yapıyı çevreye yönlendirilecektir. Yapılı çevreye yönlendirilen yatırımlar bir yandan aşırı birikim sorununu çözerken, diğer yandan yeni taleplerin ortaya çıkmasını teşvik ederek birinci çevrimde ortaya çıkan krizin çözülmesine yardımcı olur. Bu aşamada kentsel yapıyı çevre kendi başına bir sermaye biçimine dönüşür. Dolayısıyla, metalaşan kentsel mekânın kapitalizmin giderek sıklaşan yapısal krizleri karşısında bir tür sığınak işlevi gördüğü öne sürülebilir.

Kapitalizmin kriz dönemlerinde kent mekânını sürekli yeniden keşfederek varlığını sürdürmesi (Lefebvre, 1976) elbette bedelsiz değildir. Kapitalizm, mekânı bu şekilde dönüştürürken onu barındırdığı toplumsal ve siyasal ilişkilerden soyutlayarak adeta içeriksizleştirir. Çünkü bu aşamada devlet ve sermaye için mekânın daha önce emeğin yeniden üretimine hizmet eden kullanım değeri değil, değişim değeri ön plana çıkar. Mekânın barındırdığı toplumsal değerler ancak söz konusu değişim değerine katkıda buldukları ölçüde hesaba katılırlar, çünkü ancak bu şekilde “mekân piyasası” diyebileceğimiz spekülasyon ortamının bir değişkeni olarak işlem görürler (Harvey, 2003). Bu açıdan bakıldığında birbirinden tarihsel olarak çok farklı olan iki mekân kapitalizm açısından, pazarda alınıp satılan soyut birer parsel ya da binadan başka bir şey değildir.

Macleod ve Jones’un “kentsel adaletsizliğin yönetilmesi” dedikleri bu süreçte, küresel kentler için oluşturulan yeni kentsel politikaların temeli yine mekânsal eşitsizliklere dayanmaktadır (2011). Macleod ve Jones için ekolojik yeniden üretimin de benzer eşitsizliklerle baş başa olduğu savının öne çıktığı görülürken, yeni kentsel politikaların ana kaynağı ve kentsel planlamadaki yansımaları, neoliberal politikaların kent yönetimine hakim oluşudur. Amerikan uydu kentlerinin yeni biçimi ve tüm kentlerde kapalı siteleri getiren bu yaklaşımın ardından kentteki bariyerler artış göstermekte ve yeni kentsel politika, bu süreç içinde ilişkisel ağlar ile belirlenen ve bariyerlerin sınırları çizdiği kentsel alan üzerine yoğunlaşmaktadır (Macleod; Jones, 2011: 2463).

Bu şekilde Harvey’in tanımladığı spekülasyon ortamı ve Macleod ile Jones’un aktardığı yeni ayrıştırıcı kentsel politikalar, kapitalizmin soyut mekân kavrayışı üzerinden gelişen kentsel mekân tasvirlerini ve işçi sınıfının yaşamını sürdürdüğü somut mekânlara yönelik tehditleri ortaya koymaktadır. Yeni kent, kapitalizmin spekülasyon yatırım aracı olarak piyasa değerine indirgenmekte ve kentsel rant değerine el koymak üzere metalaştırılmaktadır. Rant değerinin belirlediği kentsel mekânda, işçi sınıfların kent merkezlerindeki değer yaratma potansiyelleri yüksek yaşam alanları da bu süreçte dönüşüm baskısı altına girmektedir.

2.2. Kentte Rant Hukukunun Yerleşmesi

Adam Smith (2001:128) “Rant otlanın kalitesi oranında artmaktadır” diyerek, tarımsal üretim kaynaklı artı değer üzerinden rant kavramını tanımlar. Smith’in yanı sıra David Ricardo ve Karl Marx’ın öncü çalışmaları ile tarımda gerçekleşen kapitalist üretimi anlamak üzere kurgulanan kavram, günümüz kapitalizminin yeni çehresi ile kentsel mekânın kavranması açısından da önemli bir analiz ölçüğü olarak karşımıza çıkar. Klasik iktisadın kurucu isimlerinden Smith’in (2001) değeri oluşturan bir etmen olarak ele aldığı ve Ricardo (1997)’nin toprağın konumu ve verimliliği arasındaki ilişkileri sorguladıkları rant kuramları, Marx tarafından farklı bir çerçeveye taşınır. Onların yaklaşımlarının eleştirisini yaparak rantı kategorilere ayıran Karl Marx (2003), ardılları sayesinde bugün hâlâ geçerliliğini sürdürmekte olan eleştirel yaklaşımın öncüsü olmuştur.

Marx’ın rant kavramını anlamak için önce değeri tanımlamak gerekir. Rant kavramını, bu kavramı ilk kullanan iktisatçı olan Petty’nin izleğini takip ederek tanımlayan Marx “üçlü formül” olarak tabir ettiği kurgu içinde, değer kavramını; sermaye ile onun ürünü olan kâr, toprak ile onun ürünü olan rant ve emek ile onun ürünü olan ücretler şeklinde tanımladığı kategoriler üzerinden analiz eder (Marx, 2003: 712 – 728). Bu üç bileşenin toplamı değer kendisi olarak görünse de, Marx’a göre, artı değer bu girdilerin toplamı değildir. Çünkü değer üç ayrı girdiye bölünmesi ile değer bağımsız üç değer toplamı olması durumu aynı şey değildir. Bu nedenle kâr, rant ve ücrete Marx, “üç ağacın her yıl tüketilebilir meyveleri gibidir” der (Marx, 1999: 51) ve değer teorisi içinde bu üçlünün birbirleriyle ilişkilerini irdeler. Rant, kâr ve emek arasındaki bu ilişkisellikte de esasın emek olduğunu belirterek, kârı ve rantı; işçinin kendi ücretlerinin bir eşdeğerini üreten emek miktarının üzerinde bedava olarak harcadığı emek olarak görür ve değer kuramında emeğin birincil rolünü aktarır. Öte yandan Marx’a göre; farklı üretim tarzları içinde gelişen çeşitli rant biçimlerinin birbirine karıştırılmasının nedeni; rantın mal edinilmesi, yani toprak mülkiyetine belirli kişilerin sahip olmasıdır.

Marx’ta nihai olarak toprak sahibinin kapitalistten farkı yoktur. Yatırdığı sermaye ile rantını büyüten toprak sahibinin, bir kapitalistle, yani sermaye sahibi ile toplumsal ilişkiler anlamında da farkları bulunmamaktadır. Sonuçta, kapitalist ile toprak sahibi arasındaki ayırım kalkmaktadır ve artık sadece iki toplumsal sınıf vardır: İşçi sınıfı ile kapitalistler. Nasıl, kapitalist üretim tarzı, daima emeğin koşullarının emekçilerin elinden alınmasına dayanıyorsa, tarımda da, tarım emekçilerinin topraktan kopartılmalarını ve tarımı kâr amacıyla yürüten kapitaliste bağımlı kılınmalarını öngörür (Marx, 2003: 544, 722 – 723). Böylece toplumda ister tarım olsun ister sanayi, hangi alanda kâr etmeye uğraşırsa uğraşsın kapitalistler ve emek arasındaki ilişki biçimleri değişmemektedir.

Rantı verili koşullara ve elde edilme şekline göre türlere ayıran Marx, Kapital III’te (2003) rantın oluşum koşullarına bakarak rant kategorizasyonlarını aktarır. İlk olarak “farklılık rantı”nı değerlendiren Marx, Ricardo’da da olduğu gibi; eşit büyüklükteki toprak parçalarına uygulanan eşit nitelikteki emek ve sermayenin, eşit olmayan sonuçlarının, iki genel

nedeninin, toprağın verimliliği ve yerine bağlı olduğunu belirterek toprağın verimliliği ve konumu nedeniyle ortaya çıkan farklılık rantını aktarır. Toprak doğanın kıt ve üretilemez bir kaynağı olmasaydı, özel mülkiyet ve toprak rantı da olamazdı ve tarımsal rant bir tekel fiyatını işaret etmezdi diyen Marx, bu saptaması üzerine ikinci rant kategorisini açıklar. Bu şekilde toprak, özel mülkiyete ait doğal bir ürün, sınırlı ve mülk edinilebilir niteliği ile tekel olması sebebiyle, bir artı değer bileşeni yani “mutlak rant”ı yaratır. Marx’ın aktaracağımız son rant kategorisi ise “tekel rantı”dır. Marx, esasında tüm rant kategorilerinde tekel olma durumundan bahsetmesine karşın, tekel rantını yeryüzünün çok özel koşullarının tekel altına alınmasının ve toprak sahiplerinin topraklarının pazar fiyatını yükseltmek için girdikleri rekabetinin sonucu olarak görür. Kapital III’te rant kuramına geniş yer veren Marx; sistematik olmasa da kent toprakları üzerinde tanımladığı arsa sorunu ile kentsel rantlardan bahsetmektedir.

Marx’ın detaylı bir biçimde ele almadığı kent sorunsalı ardılları tarafından geliştirilir. Marksizm’in kentsel mekân çalışmalarında yeni dönemde karşımıza çıkan ve onun rant kuramını kentsel mekâna uyarlayan en önemli kuramcı David Harvey’dir. Harvey, *The Limits To Capital* (1999) adlı eserinde sermaye birikim süreçlerini kentsel mekân üzerinden değerlendirerek, kentsel rant kuramını sermaye birikiminin yarattığı ekonomik kriz ile ilişkilendirir. Yukarıda değindiğimiz kentlerin kapitalizmin yaşadığı kriz dönemlerindeki dönüşümünü rant kuramının merkezine koyan Harvey’e göre; yapıyı çevre, aşırı birikim krizine giren sermaye için aynı zamanda bir çözüm mekânıdır. Sermayenin Harvey’in aktardığı döngüsel yapısı içinde üretimden kentsel mekâna geçişindeki koşullar ise kamu eliyle yaratılır. Devlet, döngüsellik korumak amacıyla kentsel mekânda yaptığı yatırımların yanında, kamu mülklerini sermayeye devrederek ekonomik değer olarak boş alanlarda mutlak ve tekelci rantın oluşmasına imkân sağlamakta ve sermaye birikim sürecine doğrudan müdahil olmaktadır. Kapitalist sistemde devlet, sistemin yaşadığı krizleri aşması için gerekli düzenlemeleri yapmakla görevlidir ve devletin özel mülkiyeti öncelleyerek kenti ranta doygun bir yer hâline getirmesi işlemi, bu düzenleyici görevlerinden biri olarak ortaya çıkar.

Harvey (1997: 257) “Dünyanın haritalanması, mekâna özel kullanım amacıyla mülk edinilmeye açık bir şey olarak bakmanın yolunu döşüyordu” cümlesiyle mekân kavramının bir yönüyle özel mülkiyetini öncelediğine dikkat çeker. Çünkü özel mülkiyetin kendisi kamusal bir yaşam alanı olan ve farklı grupları barındıran kozmopolit kent mekânında ayrışmaları ve sınıfsal çatışmaları yaratan ana etkidir. Kent mekânını oluşturan sınırlar içindeki topraklar, özel mülkiyet ile kamu mülkiyetinin oluşturduğu bir bütün olarak ele alındığında kentte oluşan sınıfsal ve ekonomik farklılaşmanın kaynağının da bu ayırım olduğu görülür. Bu ayırım içinde kamuya ait toprağın varlığı, bir yandan toplumdaki sınıfsal farklılıkları işaretlerken diğer yandan kamuya planlama ve benzeri araçlarla kamusal kent mekânına ve içerdiği sınıfsal ilişkilere müdahale etme yetisi kazandırır. Burada önemli olan devletin söz konusu yetiyi hangi yönde kullandığını tespit edebilmektir. Çoğunluğun oylarıyla belirlenen temsili rejimlerde kendisi de bir müzakere ortamı olan devlet, bir yandan farklı grupların varlıklarını garanti altına alırken, diğer yandan bu gruplar arasındaki çıkar

çatışmalarının moderasyonunu da üstlenir. Bu yönüyle devletin düzenleyici erki olan planlama aracılığıyla oluşturduğu kentsel rant, kimi tarihsel-toplumsal bağlamlarda kentteki eşitsizliklerin önlenmesine, kimilerinde ise bu eşitsizliklerin derinleşmesine hizmet edebilir.

Toplumsal düzen içindeki ve dışındaki her şeyin kontrolünü elinde tutan modern iktidarın egemenliğinde biçimlenen politik alan, özerk bir alanı ifade etmemekte ve ekonomik ve hukuksal bir yapı çerçevesinde belirlenmektedir. “Baskın çağdaş egemenlik biçimi tamamen hukuk sistemleri ve hükümet kurumları içine yedirilmiş ve bunlar tarafından desteklenen; sadece hukuk değil, eşit ölçüde özel mülkiyet egemenliği tarafından da nitelenen cumhuriyetçi bir biçimdir” (Negri; Hardt: 21, 2011). Negri ve Hardt’a göre bu şekli ile iktidar yani egemen olan tek başına istisnai durumu ortaya koyan değildir. Bu ekonomik ve hukuksal yapıların belirlediği, egemenliğin hukuk, sermaye ve mülkiyet ile sıkı ilişkiler içinde olduğu bir iktidarın sonucudur. İnsan düşünce ve eyleminin esası olarak görülen mülkiyet; anayasal devlet ve hukukun egemenliğinin düzenleyici fikri olarak işlev görür. Bu nedenle birey, olmak ile değil, sahip olmak ile tanımlanır, yani hukuksal olarak mülkiyet ya da servet ile donatılmış bir varlıktır (Negri; Hardt, 2011). Bu şekilde birey kavramı ile mülkiyet meşru bir zemine taşınırken, mülkiyetin içerdiği istisna durumu anayasaya dahil edilir. Anayasal bir düzenleme olarak mülkiyeti ve mülkiyetin yeniden dağıtım yolu ile kentsel rantı dağıtma yollarını belirleyen devlet, olağanüstü hal ilan ederek imar uygulamalarında yarattığı istisnalar ile sermayenin talebi olan ekonomik yapıyı şekillendirir.

Kent mekânına kendi sürekliliğini sağlamak için önce talip olup, ardından mekanı yeniden pazara arz eden sermaye kesimleriyle kapitalizmin bir önceki evresinde yeniden üretilmesi zorunlu emek kaynağı olan kesimler arasındaki çatışma, eşitsizliklerin mekânı olarak tanımladığımız kentin tarihsel diyalektiğinde yeni bir aşamanın ortaya çıktığını gösterir. Devlet, eşitsizliklerin mekânı olarak tasvir edilen kentte üstlendiği rolle sermaye ve işçi sınıflar arası çatışma sürecinde doğrudan doğruya taraf olur. İşte bu yüzden, kentsel mekâna ilişkin hukuksal düzenlemelerin niteliği ve dili, devletin kendi hegemonik meşruiyetini hangi kesimlerin çıkarları üzerinde şekillendirdiğini anlamamıza büyük bir katkı sağlar.

2.3. Bir İktidar Aracı Olarak Hukuk

Hukukun genel anlamda uzlaşmış bir tanımı olmasa da; hukuk, siyasal örgütlenme ile bireysel ve toplumsal ilişkileri düzenleyen, uyulması devlet zoruna bağlanmış kurullar bütünü olarak tanımlanabilir. Hegel’in hukuk felsefesinde hukuk, belirleme işlevi olarak ele aldığı yasama gücü ile siyasal ana yapının yani devletin bir aradalığının ve çatışmalarının belirleyicisidir. Hegel’in “Yasama gücü, ek bir belirlenim gerektirdikleri ölçüde yasa olarak yasalarla, içeriklerine göre tamamen genel bir önem taşıdıkları ölçüde devletin iç işleriyle ilgilenir. Bu gücün kendisi, siyasal ana yapının bir parçasını oluşturur, varlığı onun varlığını ön gerektirir ve dolayısıyla siyasal ana yapı bu gücün etkinlik gösterdiği alanın kesin olarak dışında kalır. Bununla birlikte, yasaların yetkinleşmesi ve genel hükümet ör-

gütünün ilerlemeleri sayesinde siyasal ana yapı da gelişir ve ilerler” (Hegel, 1991: 241) alıntısı da yasama ile iktidarın ilişkisel bütünlüğünü işaret etmektedir. Egemenlik alanını ve egemen iktidar biçimini tanımladığı bu yaklaşıma göre iktidar, hukuk ile desteklenmekte ve hukuk ile oluşmaktadır (Marx, 1997). Hukukun içine yerleştirilen mülkiyet ve sermayenin savunucusu iktidar aslında, istisnai durumda olan egemeni tanımlar.

Hukuk ile iktidar arasındaki ilişkiden doğan bu istisnai durum, Schmitt (2002) ve Agamben (2005)’de iki farklı açıdan ele alınır. Modern iktidar biçimlerinin bir yansıması olan istisna, hem hukukun içinde hem de hukukun dışında olan egemeni tanımlarken, onun olağanüstü durumları gerekçelendirerek hukuku askıya almasını, kendini hukuk üstü tanımlamasını da sağlar. Schmitt Siyasi İlahiyat (2002) adlı yapıtında iktidar olanı “olağanüstü (istisna) hale karar veren” olarak tanımlar. Schmitt’te istisna hali, olağanüstü önlemleri gerektiren her türlü ciddi ekonomik veya siyasi karışıklığı içerir. Bu nedenle, olağanüstü hal kuramı ile düzeni ve istikrarı sürekli sağlamak için krizle nasıl başa çıkılması gerektiği konusundaki prensipleri belirleyen anayasal bir düzen tanımlar. Böylece egemen iktidar toplum üzerinde toplumsal yapı dışında üstün bir konum işgal eder ve hukuksal kurallar gereği, mevcut bir düzen gerekliliğine ihtiyaç duymaz (Schmitt, 2002: 72).

Schmitt’in olağanüstü hal durumunu, İstisna Hali’nde inceleyen Agamben’de (2005:26) istisna şu şekilde tanımlanır: “İstisna, üyesi olduğu bütün tarafından içlenemeyen ve zaten her zaman içinde olduğu bütünüün üyesi olamayan şeydir.” Bütünüün üyesi olmayan şey, toplum içindeki ile dışındakini ya da hukuk içindeki ile dışındakini birbirinden kesin biçimde ayırmaz. O bu ayırımı çabasının karşılaşmış olduğu yönetim krizinin kendisidir. Bu yönetim krizinin ortaya çıktığı noktada iktidarın sürdürülmesi ve hukukun askıya alınması durumu istisna halini oluşturmaktadır. Diğer bir anlatımla istisna hali kriz ile ortaya çıkan belirsizlik durumunda oluşan hukuksuzluğun sürekli hale gelmesidir. Agamben’e (2006) göre günümüzde devletin ve hukukun meşruiyet zeminini belirleyen güç ilişkileri ile bu boşluk ve belirsizlik hali, bir süreklilik kazanmış yani hukuksuzluk normal ve sıradan bir durum haline gelmiştir.

Hukuk alanının Türkiye’de kentler ile ilişkisine bakıldığında ise Anayasa’da yer alan “herkese sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkının sağlanması” hükmü ile devletin anayasal bir görev olarak kent mekânına müdahale ettiği, diğer bir deyişle Negri ve Hardt’ın (2011) tanımladığı anayasal istisnayı belirlediği görülür. Bu müdahalenin niteliği tartışmalı olsa da, kent mekânında kentsel adaleti sağlama görevi, anayasa tarafından devlete verilmiştir. Anayasal çerçevede devlet, kentlerin özgün koşullarını ve çevre şartlarını gözeterek, kent planlama aracılığı ile sağlıklı kentsel mekânlar sunmak ve vatandaşların konut ihtiyacını karşılamak, bunların gerçekleşmesi için tedbirler almak üzere görevlendirilmiştir. Hiç kuşkusuz devletin anayasa ile kendisine verilen bu görevleri yerine getirmesi için, kentte yapılacak her ölçek ve türdeki faaliyeti tanımlaması ve imar mevzuatını şekillendirmesi gerekecektir. Bu amaçla devlet, sağlıklı kentsel çevreler yaratmak ve herkese sağlıklı konut ve yaşama alanları sağlamak üzere; bir yasal çerçeve içinde hareket etmeli ve gerekli tedbir-

leri bu araçlar ile birlikte almalıdır.

Sonuç olarak, hukuksal düzenlemelerin biçimlendirdiği kentsel politikalara ilişkin kavramsal tabloya bütüncül baktığımızda; tüm kent, hukuk, mülkiyet ve rant çemberinde esas birleştiricinin, istisna durumunu yaratan hukuk ve devlet egemenliği olduğu görülür. Bu kurguda esas sorunun devlet olmasına ve burada hukuki düzenlemelerin bir işbirliği içinde bulunmasına karşın; kentsel yapıyı çevrede politika üretme sürecinin kapitalizmin tekrar üretilmesine ilişkin önemi, perde arkasına gizlenmiştir. Marxist kentsel politikaların mekân ve sınıf üzerine geliştirdiği yazında gördüğümüz gibi, sadece bireyin değil toplumun da kurucu ögesi olan mekâna hakim olanın hukuksal düzeni de belirlediği; mekâna, mülkiyet ilişkileri ve rantın bölüşüm biçimlerine bu enstrüman aracılığı ile doğrudan müdahale ettiği açıktır. Bu nedenle, mekânsal pratikler hiçbir zaman tarafsız değildir, her zaman bir taraf tutmaktadır ve mülkiyet üzerine kurgulu olan bu sistem içinde imar hukuku düzenlemeleri, hukuk içerisinde ayrıcalıkları meşru kılar, yani istisna durumunu oluşturur.

3. TÜRKİYE’DE KENT MEKANINA AİT HUKUK DÜZENLEMELERİ

3.1. Cumhuriyet, Sanayileşme ve Küreselleşme Dönemleri, Kente İlişkin Yasal Düzenlemeler

Kentsel adaletin değişen anlamı ve iktidarın kentlilere yönelik değişen yaklaşım biçimlerini imar hukuku üzerinden okumaya çalışırken, Cumhuriyet’in kuruluşundan bugüne değişen yaklaşımlara da kısaca bakmak gerekir. Buna göre, Türkiye kentleşmesi üzerine hazırlanan çalışmalar (Şengül, 2001; Turan 2009) ile hukuksal düzenlemeleri paralel bir dönemlemeyle ele almak mümkün olacaktır. Buna göre Cumhuriyet’in kuruluşu, Sanayileşme ve Gecekondulaşma Dönemi, Özelleştirme Dönemi olarak üç dönem içinde yasal değişikliklere nelerin yön verdiğine bakılacaktır.

Cumhuriyet’in kuruluş dönemi’nde (1923 – 1950) kentsel mekan üzerine gerçekleştirilen yasal düzenlemeler incelendiğinde; dönemin yeni bir devletin ve başkentinin inşası üzerine kurgulandığı görülür. Yavuz’a (1980) göre Osmanlı’nın etkisi ve işleyişinin sürdüğü yeni Cumhuriyette kentleşme yönü değişse de, bir süre daha Osmanlı’nın yasal çerçevesi ile devam edilmiştir. Örneğin her ilin bir imar planı yapılmasına ilişkin yasal düzenlemeler gerçekleştirilerek planlama çalışmaları yapılsa da, bir genel imar kanunu düzenlenmemiştir. 1848 yılında Osmanlı İmparatorluğu’nun başkenti İstanbul’un yapılaşmasına bir düzen getirilmesi amacıyla yürürlüğe giren Ebeniye Nizannamesi, 1957 yılında kabul edilen yeni imar kanununa kadar meriyette kalmıştır. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Ankara’da oluşan imar faaliyetleri çerçevesinde gerçekleşen kentleşme pratiği içinde, buna paralel olarak yasal düzenlemeler de bu yönde şekillenmiştir.

Osmanlı döneminde batılılaşma süreçleriyle başlayan, kentleşme ve kent planlama çalışmaları, Cumhuriyetin modernleşme projesi içinde de devam etmiş ve cumhuriyet uzun süre bu mirasın üzerine kentleşme çalışmalarını sürdürmüştür (Özcan, 2000). 1926 yılında Me-

deni Kanun'un kabulü ile birlikte modern anlamda mülkiyet hakları ilk kez tesis edilerek, Cumhuriyetin liberal mülkiyet tasarrufu ortaya çıkmıştır. Mülkiyet sisteminin yeniden inşası sürecinde, Medeni Kanun ve diğer düzenlemeler ile devletin toprak üzerindeki tasarruf hakları ve toprağın işlenmemesi durumunda alınması uygulamalarına da son verilmiş ve devlet mülkünün kişiler adına tescil edilmesine olanak sağlanarak zilyetlik yoluyla büyük miktarda kamu mülkü özel mülkiyete geçmiştir. Medeni Kanun ile birlikte devlete ait topraklar üzerinde kullanım hakkına sahip olanlar, artık kendi mülkiyet haklarına sahiptir (Özcan, 2000).

Cumhuriyetin kurucuları, taşınmaz sahipliği ve servet birikimi arasındaki bağın güçlenmesinde yarar görmüş ve servet birikimi için yoksullukla baş eden ülkede, mülkiyetin dağıtılmasını öncelermiştir. Devlet, yeni bir kentleşme sürecinde sağlıklı bir çerçeve yaratma uğraşında iken; bu kentsel gelişmeyi kendi mülkiyetindeki alanları kullanarak yönlendirmek yerine, kendi yarattığı kentsel rantlardan gelir elde etmeyi amaçlamıştır. Devletin bu uygulama ile yurttaşların zenginliğini arttırmak üzere, kentsel rantları önlenmek yerine teşvik ettiği söylenebilir.

Örneğin Ankara'nın hükümetin merkezi olması ile birlikte, arsa fiyatları çok yükselmiş ve devletin kuruluşu amacıyla ucuz arsaların imar politikasının temeli olduğu düşüncesiyle, 1925 yılında Ankara Belediyesi'ne Yeni Mahalle'nin bulunduğu 4 milyon m² alanın kamulaştırma yetkisi verilmiştir (Yavuz, 1980: 286). Cumhuriyet dönemi arsa politikalarından biri de, Ankara'da artan arsa değerinin kamuya mal edilmesi girişimi olmuştur. 1939 yılına kadar 423 sayılı Belediye Vergi ve Resimleri Kanunu ile %20 oranında alınan değerleme resmi; o tarihte çıkarılan 3710 sayılı Belediye İstimlak Kanunu ile %50'ye yükseltilmiştir (Yavuz, Keleş, Geray, 1978: 617). Fakat daha sonra Türkiye'de, arsa rantından kamu payının alınması anlamına gelebilecek böyle bir şerefiye uygulamasının hayata geçirilmesi girişiminde bulunulmamıştır.

1926 yılında kurulan Emlak ve Eytam Bankası ise konutsuz halka uzun vadeli, düşük faizli kredi açmak, yapı ve yapı malzemesi üretimi ve ticareti yapmak, konut yaparak peşin ve taksitle satmak gibi amaçlarla donatılmıştır (Özcan, 2000). 1946 yılında bu kurum, Emlak Kredi Bankasına dönüştürülmüş ve ucuz konut üretmek amacıyla kurulan Emlak Kredi Bankasının konut yapımı eylemleri amacına ulaşmamış; konutlar üst gelir grupları için inşa edilmiş, bahçeli konutların yerini çok katlı blok ve geniş daireler almaya başlamıştır. Genel konut ihtiyacının karşılanması problemi yanında, Ankara'da konut talebi oluşturan en büyük sınıf olan memurlar için konut arzı ise, yeni Cumhuriyetin önemli imar sorunları arasında yer almıştır. Bu amaçla 1928 yılında memurlara apartman yapmak üzere Maliye Bakanlığı'na yetki verilmiş ve 1929 tarihli 1452 sayılı Kanunun 18. Maddesi ile memurlara mesken ödeneği kanunlaşmıştır. Fakat Ankara'da bulunan nüfuslu kişiler, memur konutlarının inşası sürecinde spekülatif faaliyetlerini sürdürmüşlerdir (Yavuz 1980: 17)

Sonuç olarak, Cumhuriyetin kuruluşu ile yeni devlet, gerçekleştirdiği yasal düzenlemeler ile ülkenin imarı sorunu çerçevesinde; kentsel toprak mülkiyetinin yeniden dağıtımında özel-

leşme politikasını izlemiştir. Özelleşme uygulaması ile kentlerde, plan çalışmaları ile yeniden düzenlenmiş alanların dağıtımı yapılmış ve bu yolla belediyelere arsa ve gelir aktarımı sağlanmıştır. Ankara’da ortaya çıkan spekülasyon arsa uygulamaları, 2. Dünya Savaşı sonrasına kadar devam etmiş, savaş sonrası tüm ülke kentlerine yayılmış ve İstanbul, Ankara’nın spekülasyondaki öncülüğünü devralmıştır.

Sanayileşme ve Gecekondulaşma Dönemi (1950 – 1980), tek partili dönemden çok partili döneme geçerek büyük bir rejim değişikliğine imza atan, sanayileşmeyi önceleyen bir ülkenin yükselen kentleşme oranlarını anlatmaktadır. Kamunun bu denetimsiz kentleşme dönemindeki fonksiyonu ise, bu sürece meşruiyet kazandırmak olmuştur. Cumhuriyetin başkenti Ankara düşüşe geçmekte ve yeni iktisadi gelişme ekseninde kentleşme sürecinde, İstanbul ön plana çıkmaktadır. İstanbul kentleşmesi sanayileşmesine paralel büyük bir hızla devam ederek Ankara’yı gölgede bırakırken; Marshall yardımları ile tarımda yaşanan modernizasyon, bu hızı daha da arttıracaktır.

Bu dönem ile birlikte özellikle Türkiye’nin kentleşme dinamikleri, Amerika ve Batı Bloğu ile başlayan ilişkiler sonrası alınan Marshall Yardımları nedeniyle değişime uğramış ve ülke kapitalizmi inşa süreci içine girmiştir. Kapitalizmin inşa süreci, kentsel gelişme açısından daha başı boş ve daha önemli bir aşamayı işaret ederken; kentsel rantlar ve kentsel toprak üzerinden spekülasyon yaratma istemi ise değişikliğe uğramamıştır. Bu dönem ile de devletin kentsel rant yaratıcı fonksiyonu değişmemiş, devlet yine burjuvazisini yaratmak ve finansal krizlerini aşmak üzere rantı ön plana çıkarmıştır. Bu döneme damgasını vuran ise, Ankara’da kurulan Cumhuriyetin yeterli konut sağlayamaması nedeniyle 1930’lu yıllarda başlayan kaçak yapılaşmanın (Şenyapılı, 1985: 42) artışı olmuştur ve döneme kamu mülkiyetinin özelleşmesi anlamında da kaçak yapılaşma damgasını vuracaktır.

Tarım modernizasyonu ile topraktan kopan ve kente doğru yönelen vasıfsız nüfus, hâlihazırda gelişmemiş olan, kentte üretim yapan sanayi tarafından da istihdam edilememiş ve kentin dışında kalmıştır. Bu nüfus ise barınma ihtiyacını karşılamak üzere, kent çeperinde gecekonduları üretmişlerdir. Sayıları hızla artmaya başlayan gecekondu karşılarında devlet, başlangıçta kararsız kalmış, daha sonraki tepkisi ise gecekonduların yıkılması yönünde olmuştur (Keleş, 1984). Fakat Dünya’da yaşanan Keynesyen birikim süreci sonrası oluşan sosyal devlet anlayışı gecekondulara bakışı da değiştirmiş ve 1948 yılında kabul edilen ilk İmar Affı Kanunu ile gecekondu afları süreci başlamıştır.

Buna paralel olarak aynı yıllarda hızla sanayileşen ülkede emek gücü kentleşirken, işçi hareketlerinin önüne geçmek ve meskenizliği kullanarak işçi sınıflar arasında, mülkiyet ilişkilerini geliştirmek üzere girişimlerde bulunulmuştur. Bu anlamda seçimlere girerken “Her İşçiye Bir Çatı” sloganını kullanan, sermaye gruplarının çıkarlarını gözetem Demokrat Parti; işçi meskenlerinin önemi ve gerekliliğini de kavramıştır. Demokrat Parti’li Çalışma Bakanı Hayrettin Erkman’ın sözleri de bunu doğrulamaktadır: “Mülk sahibi olan işçinin, mülkiyet müessesine düşmanlığı ve bu yüzden gelebilecek sosyal ve politik tehlikeler bertaraf edilmiş olur. İşçi evlerinin inşasında sosyal bakımdan dikkat edilecek husus, büyük ve müsta-

kil işçi siteleri yerine, şehirlerin muhtelif semtlerine yerleştirme ve serpiştirilme olmalıdır. Bu sayede işçi vatandaş, kendisini cemiyetin kucakladığını, ayrı ve aşağı telakki etmediğini her gün kendi şuurunda hisseder ve vatandaş şuurundan başka ayrı bir şuurun arkasında koştuktan kurtulur. Hemen ve şükranla belirtmek isterim ki, Türk işçisi böyle bir komplekse düşmekten çok uzaktır ve onun vatandaşlık vasfı her şeyin üstindedir” (Koçak, 2008: 105).

Bu süreç ile birlikte 1948 yılında ilk gecekondu affı yasası kabul edilmiştir. Keleş'e (2002) göre Yasa ile amaçlanan, gecekondulaşmaya son vermek ve belediyelerin imarlı arsa üreterek, bu arsaları devretmesi yoluyla konut ihtiyacının karşılanması olsa da; bu yasa sonrası 13 imar affı yasası daha kabul edilecektir. Bu anlamda gecekonduların meşru kılınması ve buldukları alanların çoğunun af ile imar parseli olarak kabul edilmesi; kentlerin sağlıklı gelişmesini imkansız kılarken, kamu mülkiyetinin özelleşmesi anlamında başka bir yöntemi ortaya çıkarmıştır.

Bu dönem konut politikasının, devletin mülkiyeti dağıtmak için desteklediği bir kendiliğindenlik çevresinde şekillendiği görülmektedir. Devlet eliyle yeterli konut üretilmemesi sorunu karşısında, alt gelir grubu gecekondulaşma ile konut hakkını elde etmeye çalışırken; orta gelirli kendi geliştirdikleri yöntemlerle çözüm aramaya mecbur olmuştur. Kat Mülkiyeti Kanunu ile ortaya çıkan yapsatçı konut üretimine karşı, devletin yetkin bir konut arzı politikası geliştirememesi; “meslek sahibi olan, resmi makamlarla ayrıcalıklı ilişki kurabilen kişilerce” (Keyder, 2000: 182) alternatif bir model ile kooperatifler yoluyla konut üretimi sürecini başlatmıştır. Başlangıçta arsa alımı için bir miktar ödeme yapan kooperatif üyeleri, daha sonra yaptıkları ödemelerle inşaatın sürmesini sağlamaktadır. 1970'lerin sonuna kadar bu model ile konut arzı belli ölçüde önem kazansa da, popülist ve himayeci bir ilişki tarzı sonucu ortaya çıkan kooperatif modeli; özellikle 1980 sonrasında yaygınlaşacaktır. Bu dönemde devletin konut politikaları ile gelişen toplu konut uygulamaları ise her zaman alt gelir grubunca ödenebilecek olan miktarın üzerinde bir ödeme ortaya koymuştur. Bu nedenle gecekondu, devlet tarafından üretilen konutlar için yapılacak olan ödemeleri karşılayacak maddi güce sahip olmadığından; toplu konut ediniminde bulunamamıştır (Keleş, 1984: 93).

Bu dönem içerisinde ve öncesinde imar afları ile Gecekonduların yerlerinin yasallaştırılması, gecekondu yapımını da ticarileştirmiştir. Kentte üst gelir grubu, kamuya ait imarlı kentsel arsaların özelleşmesi ya da kendi arsaları üzerinden yarattıkları spekülasyon ile rant elde ederken; kentsel toprağın kamu mülkiyetinde olan kesiminde yer seçen gecekondu, toplumun alt gelir grubunun kentsel rant elde etme aracı haline gelmiştir. Gecekondu olgusu, artık masum barınak olmaktan çıkarak; kentsel ranttan, alt gelir grubunun kamu mülklerini kullanarak pay almasını sağlayan bir yatırım aracı haline almıştır. Alt gelir grubunun konut sorununu çözmek konusunda isteksiz olan devlet ise, mülkiyetin dağıtımını sağlamak üzere bu sürece göz yumarak, yeni imar aflarının da altlığını hazırlamıştır.

Özelleştirme (1980 - 2001) veya küreselleşme olarak adlandırılan dönem, Türkiye'de de pi-

yasa serbestliği ile yeni bir ekonomik düzenin temellerinin atıldığı bir dönemi işaret eder. Küreselleşme olarak adlandırılan bu dönem ile birlikte sermaye, farklı sektörlere yönelirken yerel yönetim yapılarından merkezi hükümetlere devletin yapılanması da değişikliğe uğramıştır. Bu dönem ile birlikte, emeğin yeniden üretimini ön plana çıkaran kentleşme deneyimleri, Keynesyen ve ithal ikameci gelişme stratejilerinin 1970’li yıllarda içine düştüğü bunalım ve bunun sonucunda hakim hale gelen neoliberal politikalarla birlikte geri plana itilmiş ve sermayenin desteklenmesine yönelik politikalar öne çıkarılmaya başlanmıştır (Şengül, 2003). Sermaye ise içine girdiği krizden çıkmak üzere üretici alandan çıkarak, spekülasyon alanlarına, finans sektörü ve rant yaratma potansiyelleri ile kentlere kaymıştır.

Türkiye’de bu dönem, özelleştirmelerin ve devletin üretimden çekilmesinin başladığı ve yerel yönetimlerin yetkilerinin genişlediği yıllardır. Bu ilkeler doğrultusunda büyük şehirlerde örgütsel çeşitliliğe gidilmesi, büyükşehir belediyelerinin kurulması, imar planlama yetkisinin desantralize edilmesi, bireysel konut isteminin önem kazanması, belediyelerin istihdam ve mali yapılarında değişikliklerin gerçekleşmesi ve belediyelerin alternatif hizmet sunma yöntemlerinin çeşitlenmesi bu dönemin yerel yönetimlerinin yeniden şekillenmesini sağlamıştır (Güler, 1998). Bu yaklaşım 1985 yılında çıkarılan 3194 sayılı İmar Kanunu’nda da kendini göstermekte, Kanun dönemin piyasayı önceleyen yaklaşımı ile yasallaştığı ortama uygun olarak; piyasa koşullarına devlet müdahalesini mümkün olduğunca engellemekte ve serbest piyasa ekonomisinin gereklerini yerine getirmektedir. Ayrıca planlama yetkisini yerelleştirmek üzere aynı Kanun’un 9. Maddesi ile Bakanlıkça kesintiye uğratılsa da, imar planı yapma ve yaptırma hakkı belediyelere devredilmektedir.

24 Ocak kararları sonrasında, 12 Eylül darbe yönetimi tarafından kurulan Danışma Meclisi’nin ilk icraatlarından biri de, bir imar affını yasallaştırmak oldu. Popülist kaygılarla 1983 yılında kabul edilen 2805 sayılı Kanun açıkça gecekondulu affı getiren ilk kanundur. Fakat gecekondulu affı olarak yansıtılmışsa da, imar mevzuatına aykırı yapılmış tüm yapılar hakkında geliştirilmiş, bir Kanun olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat 2805 sayılı Kanun, uygulamaya tam anlamıyla geçilemeden ve öngördüğü tespitler yapılamadan yürürlükten kalkarak yerini aynı mantıkla kurgulanmış olan 2981 sayılı İmar Affına bırakacaktır.

1983 yılında gerçekleşen genel seçimlerden galip çıkan ANAP hükümetinin ilk icraatlarından biri, yine İmar Affı Kanunu hazırlayarak yürürlüğe koymak olmuştur. 2981 sayılı İmar Affı, 2805 sayılı Kanun ile benzerlikler taşımasına karşın; kaçak yapılaşmış alanlarda yaşam koşullarını iyileştirerek mülkiyete ilişkin sorunları çözmek gayesinden başka, bu alanları kentsel arsa stoğu haline getirme gibi bir misyon üstlenmiştir. Kentsel arsalarla dönüştürme gayesinin altında yatan ise, çoğu kamu mülkü olan bu alanların mülkiyetini özelleştirmenin yanında, onları ıslah imar planları ile yapılaşmaya açmak ve rant değerlerini arttırmaktır. Kanun uyarınca bu alanlarda oturanlar mülkiyet hakkını elde ederek, ıslah imar planları sayesinde yüksek yapılaşma haklarına kavuşmuş ve bu yüksek yapılanma koşullarına uygun yapı yapmak üzere müteahhitlerle kat karşılığı anlaşmaya varmıştır.

Bu dönem ile konut ihtiyacı Cumhuriyetin ilk yıllarına göre oldukça azalsa da, toplu konut

sektöründe de hareketlenme olduğu görülmektedir. 1981 tarihli ve 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu, kent çeperlerinde bulunan düşük değerli arazileri kentsel arsaya dönüştürmek ve halkın tasarruflarını değerlendirmesini sağlayarak; ekonomiyi canlandırmak, istihdam yaratmak ve böylece kamu açıklarının kapatılması sorununa çözüm getirmek amacıyla hazırlanmıştır (Akkar, 1997: 28). Bu kanunu izleyen, 1984 yılında yürürlüğe giren 2985 sayılı Toplu Konut kanunu ise sosyal konut yapma amacından çok, inşaat sektörünü daha da geliştirmek amacıyla yasalaşmıştır. Bu iki kanunun ortak tarafı ise büyük bir bölümü mevcut kamu arazileri olan kent çeperindeki arazileri arsalaştırmak olmuştur. Fakat iki kanun da, alt gelir grubuna yönelik konut üretme misyonlarını yerine getirememiştir.

Bu dönemde temel ekonomik değişimler sonucu ithal ikameci birikim tarzının terk edilmesiyle üretim alanından kısmen çekilen sermayenin, finans piyasalarından sonra yöneldiği ikinci adres, yüksek değerlenme oranıyla kentsel rant ve tüketim alanları olmuştur. Türkiye’de bu gelişme sonrası ortaya çıkan tablo ise Şengül’ün de (2001: 171 - 174) ifade ettiği gibi sermayenin kentleşmesi sonucunu getirecektir. Neo Liberal yeniden yapılanma sürecini, sermayenin uluslararasılaşmasının etkileri ile birlikte değerlendirdiğimizde, sermayenin kentleşmesinin Türkiye’nin kentleşme tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı anlamına geldiği görülecektir.

3.2. Son Dönem Yasal Düzenlemelerin Açtığı Yol

Türkiye’de keynesyen ve ithal ikameci birikim stratejilerinin çözülüp yerlerini neo-liberal politikalara bıraktığı 80 sonrası yeni birikim sürecinde, özellikle 2001 yılında yaşanan kriz sonrası değişim göze çarpmaktadır. 2001 krizi ile merkezi hükümetin yerelde uyguladığı politikalar değişiklik göstermiş; özellikle kentsel dönüşüm, büyük projeler ve kamu mülklerinin satışı üzerinden yaratılan rantlar, ülkenin kaynak sıkıntısını gideren bir araç haline almıştır. İktidarda bulunan Hükümet, yerel yönetimlere idari vesayeti aktırdığı söylemi ardında, yerel politikaları merkezden belirlemeye devam etmekte hatta bunu arttırmaktadır. Özellikle bu dönemde gündeme gelen yeni yerel yönetimler yasası ile merkezi hükümetin yetki devrini, çeşitli nedenlerle tehlikeli gördüğü belediyeler yerine merkeze bağlı İl Özel İdarelerine devretme isteği de bunun kanıtıdır. Ayrıca, acil eylem planlarında bahsettikleri gibi yerelde sivil toplumun ve sermaye gibi ilgi gruplarının katılımını sağlayacak kent konseyleri kurulması için çalışmalar yapmakta ve hizmetin en yetkin şekilde götürülebileceği ölçüde sahip alt bölgeler bazında yeni kalkınma kurumları oluşturmaya çalışmaktadır.

Türkiye’nin yaşadığı yeni süreçte, İstanbul’a büyük görevler düşmekte ve küresel ağa eklenme İstanbul üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Dönüşüm ve Projecilik üzerine kurgulu politikaların ilk maddesi olan küresel kent İstanbul ile yapılmaya çalışılan; sermayenin ilgisini çekebilecek yeni inşaat projeleri ve bu yöndeki yatırım taleplerini karşılayabilme kabiliyeti gösterebilecek bir kent yaratmadır. Bu hedef için birçok kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri hazırlanmaya başlanmış ve öne çıkan faaliyetlerin arsa

taleplerinin karşılanması için; kamu iktisadi teşekküllerinin yer aldığı araziler bu amaçla satışa çıkarılmıştır. Bunu kamu mülkiyetindeki diğer kentsel toprakların satışı izlemiştir. Bu aşamada İstanbul için sanayisizleşmeye ilişkin birçok sektörün adı anılırken, farklı ihtisas alanlarında da uzmanlaşması beklenirken, esas kaynak yaratacak ve sermayeye bu yatırımları ilginç kılacak araç; kentsel mekan üzerinde yaratılacak rant olacaktır.

Bu yaklaşım ile 2005 yılında kabul edilen 5393 sayılı Belediye Kanunu, belediyelerin özelleştirilme sürecinin de başlangıcıdır. 5393 sayılı Belediye Kanunu ile belediyelerin asıl görevleri ve hizmetleri özelleştirilmektedir. Böylece belediyeler hizmetlerini ve mülklerini istedikleri şekilde kullanmaya başlamış ve kaynak yaratmak isteyen belediyeler için çözüm özelleştirme olmuştur. Özellikle İstanbul’da bu dönemde belediye mülkleri, merkezi yönetimin uygulamalarına benzer şekilde imar hakları artırılarak özelleştirilmiştir. Orman alanları, kıyı alanları ve kentsel mekanda yer alan kamu arazileri özelleşirken, kentsel dönüşümün ön plana çıktığı dönemde, özel sektörün kentsel toprakları kar amaçlı kullanımının olanakları, yasal düzenlemeler ile artırılmıştır. Kamu mülkiyeti yanında, dönüşüm alanlarındaki kentsel toprağın toplulaştırılması ile oluşan kentsel arsaların, sermaye birikimine katkı yapacak bir kaynak olarak kullanılacağı görülmektedir.

Öyle ki kent merkezinde yer alan sit alanları da bu süreçten kendisine düşen payı alacak, yeni çıkarılacak bir hukuki düzenleme ile köhneleşmeleri meşruiyet nedeni olarak kullanılacak bu alanlar; çıkarılan yüksek faturalar ile sahiplerinden alınarak üst sınıfa mensup yeni sahiplerine devredilecektir. 2005 yılında çıkarılan 5366 sayılı Yıpranan Kent Dokularının Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun, kent merkezinde köhneleşmiş ve bu anlamda ekonomik bir değer yaratamayan, kentsel rant üretme amacıyla özel sektörün girmekte çekindiği tarihi dokunun yoğun olduğu sit alanlarının; devlet eliyle sermayeye rant üretme amaçlı kullanımının yolunu açmıştır. Bu kanun uyarınca belediyelerce ilan edilen “Yenilenme Alanları”nın nasıl belirlendiği açıklığa kavuşmazken, esas amacın her türlü spekülasyona açık mekanlar üretmek olduğu ortadadır. Kanuna göre kentsel sit bütününden ayrı olarak ve ayrı koruma kurullarınca değerlendirilen bu alanlarda, meri planların hükümleri geçersiz olarak görülmekte ve sit alanı içindeki parçacı uygulamalar ile kentsel rantların sermaye aktarımı önündeki tüm engeller kaldırılmaktadır.

Bu son dönem ile birlikte kentte emeğin yeniden üretimi ise tamamen ortadan kalkmaktadır. Kentte bulunan kaçak yapılaşmış alanlar bir önceki dönemde, inşaat sektörünün desteklenmesi ve ekonominin canlandırılması için bir araç olarak görülerek özelleşirken, değişen paradigmada daha önce özelleşen bu alanlar yeniden özelleştirilmek üzere, kentsel dönüşüm projeleri ile şekillendirilmek istenmektedir. Kente biçilen yeni rol ışığında kentsel dönüşüm projeleri, mekan üzerinde farklı anlamlar barındırırken; bunlara bütünden baktığında da bu projelerin birbirlerinden bağımsız, fakat rastlantısal olmadığı göze çarpmaktadır. Özellikle, 2000’li yıllar ile başlayan bu süreçte, elbette finans sektörü yanında diğer bir spekülatif rant elde etme alanı olan kentsel toprağa yönelme isteminde olan sermayenin de büyük baskısı vardır. Bu yeni dönemde kamuya ait olan ya da alt gelir grup-

larının işgal ettiği kentsel toprak, merkezi ve yerel yönetimlerin tasarrufunda bulunan kentsel planlama değişiklikleri ile daha değerli araziler elde etmek amacıyla fonksiyonları değiştirilerek satılmakta ve kamu eliyle yaratılan kentsel rant sermayeye devredilmektedir. Bu işlemleri mevcut kullanıcılar için zorunlu kılmak ve rant gelirini yükseltmek üzere ayrıcalıkları tanımlamak görevi yapılan yasal değişikliklere düşmektedir.

3.3. Rant Yaratma Aracı Olarak Kent Mekanı ve Hukuk

Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne gerçekleşen hukuki değişikliklerin altında yatan ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkileri ve bu ilişkilerin konumlandıkları mekanı nasıl şekillendirdiklerini gördük. Cumhuriyet döneminde modern kentler kurmaya çabalayan devletin, sonrasında emeğin yeniden üretimi için mekan algısının nasıl değiştiğini; özelleştirmeler ve imar afları ile birlikte inşaat sektörüne sarılan devletin ise son dönemde kentlerde spekülasyonu yönlendiren bir yönetsel çerçeveyi nasıl ördüğünü tartıştık. Tartışmanın sonunda ortaya çıkan spekülasyon yaratma ve kentsel rantı önceleme isteği üzerine kurgulanan yeni kent hukuku, kentsel mekan üzerinde tanımladığı yeni bölüşüm ve paylaşım ilişkileri ile mekanda nasıl bir yeniden yapılanma süreci tanımlıyor?

Bu sorunun cevabı, bir önceki bölümde aktarılan ve bugüne ait hukuksal düzenlemelerin altlığını oluşturan özelleştirme uygulamalarının mekanda sergilenen yansımaları ile gözlemlenebilir. Yeni kanun düzenlemeleri görüldüğü üzere, kentte işgal edilen ve arsa olarak yeniden düzenlenmesi gereken toprağı, rant değerini oluşturacak kentsel arsa olarak biçimlendirmeyi kolaylaştıracak hukuki prosedürleri düzenlenmektedir. Bunu gerçekleştirirken de kentsel topraktaki mülkiyet haritasını yeniden çizmekte ve toprağın rant değerini yükseltecek yeni yapılanma koşullarına olanak sağlamaktadır. Özellikle son bir kaç yılda yapılan düzenlemelerle ülkenin umudunun bağlandığı inşaat sektörü tarafından yapılacak yapıların müşterileri hazırlanmakta, toprak üzerinde mülkiyet hakları yeniden düzenlenerek kentlinin borçlandırılması ile oluşan yapı stokunun satışı gerçekleştirilmektedir. Önümüzdeki tablo, 80’li yıllar ile başlayan süreçte özelleştirmeler ile devletin boşalttığı toprak üzerinden soğurulan rant baskısının genişlediğini ve kentsel mekanda değer yaratamayan alt gelir grubunun işgal ettiği mekanlar üzerinde yoğunlaştığını göstermektedir. Bu anlamda hukuksal olarak yeniden kurgulanan kent toprağına müdahale araçları, devletin kentteki düzenleyici ve uzlaştırıcı rolünden uzaklaşarak, kent mekanını seçkinleştiren ve mülkiyeti yeniden dağıtan bir rol üstlendiğini gözler önüne sermektedir. Yeniden yazılan kentsel adaletin terazisi, özellikle kent merkezinde, değer yaratan sınıfların kesesinde ağırlaşırken, değer yaratmaktan uzak alt sınıfların kesesi boşalmaktadır.

Bulunulan dönemin hakim ekonomik algısı ile kent mekanında yapılan tercihleri bu yönde şekillendiren devlet, neoliberal dönem içinde yeni bir tercih yapmış ve tercihi doğrultusunda hukuksal altyapıyı rezive etme sürecini başlatmıştır. Bugünden sonra yapılacak olan düzenlemelerin de bu yönde gerçekleşeceğini, gündemde olan yasa tasarıları üzerinden

okumak mümkündür. Tercihlerin yöneldiği yöne bakarak oluşacak olan yeni mekansal düzen kurgusu bizi, özellikle kent merkezinde değer yaratma potansiyeli yüksek alanlara ilişkin müdahalelerin artacağı sonucuna götürür.

İçinde yer aldığımız dönem, yapılan yasal düzenlemeler ile birlikte devletin kentsel mekandaki ilgisinin değişimini açıkça gösterir. Devlet mekan üzerinde düzenleyici ve toplumsal alanda uzlaştırıcı rolünden uzaklaşmakta ve ekonomik anlamda değer oluşturan projelerin hazırlanması için gerekli koşulları yaratmaktadır. Son yıllarda aktardığımız gözleme göre, yerel yönetim yapılarından merkezi hükümetlere devletin de yapılması ve ideolojisi değişikliğe uğrarken; sermaye, farklı bir sektör olarak kentsel mekana yönelmiştir. Sermaye içine girdiği krizden çıkmak üzere üretici alandan çıkarak, spekülatif alanlara kaymış; ilgisini finans sektörü ve rant yaratma potansiyelleri ile kentlere yönlendirmiştir. Bu dönem özelleştirmelerin ve devletin üretimden çekilmesinin başladığı ve yerel yönetimlerin yetkilerinin genişlediği yıllardır. Bu ilkeler doğrultusunda da, büyük şehirlerde örgütsel çeşitliliğe gidilirken imar planlama yetkisi desantralize edilmiş, yerel yönetimlerinin yeniden şekillenmesi sağlanmış ve devletin üretimden çekilmesi ile kamu mülkü kentsel toprakta özelleştirmeler artmıştır. Küreselleşmeye adapte olmaya çalışan ve ekonomisi bu aşamada zayıf kalan devlet için, değişen ekonomik kararları uygulamak üzere; kamu mülkiyetindeki topraklar, pazarlanması en kolay mallar olarak görülmüştür.

80'li yıllar ile birlikte azalan bir seyir ile sürdürülen refah devleti politikalarının, kentsel mekan üzerindeki sonucu olarak; devletin hem sermaye çıkarını, hem de toplumun çıkarını gözeterek gerçekleştirdiği müdahaleleri sona ermektedir. Refah Devleti politikalarını idame eden ve yeni yaklaşımlara uygun olarak sermaye yatırımlarını önceleyen anlayış, hukuksal zeminde de hakim olmaktadır. Bu anlamda kentte mevcutta kullanımda olan alanları yeniden değerlendirerek rant yaratmak üzere yatırımcı tarafa ayrıcalıklar tanımlayan ve bu görevi yerine getirecek kurumları istisnai bir yere koyan yeni bir anlayış ortaya çıkmaktadır.

4. KENTLERDE KURUMSALLAŞAN HUKUKİ AYRICALIKLAR

4.1. Toplu Konut İdaresi (TOKİ)

1981 tarihli ve 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu ve 1984 yılında yürürlüğe giren 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu'nu kent çeperlerinde bulunan düşük değerli arazileri kentsel arsaya dönüştürmek amacıyla hazırlanmıştır (Akkar, 1997: 28). 1984 yılında kabul edilen kanun ile kentsel toprağı değerlendirmek üzere Toplu Konut İdaresi de kurulmuştur. Fakat 1984 yılında kurulan Toplu Konut İdaresi (TOKİ), imar afları ve yat-satçı konut üretim süreci ile konut fazlasının oluşması nedeniyle işlevini yerine getirememiştir. 2000 yıllara gelindiğinde ise TOKİ, yasal değişiklikler sonucu elde ettiği ayrıcalıklı haklar yoğun konut üretimine başlamıştır.

Türkiye'yi küresel ekonomiye adapte etmek üzere 2001 krizi ile başlayan ve İstanbul'u ön

plana çıkararak bu süreçte, bahsettiğimiz yaklaşıma uygun olarak mevzuatın belli kurumları yetkilendirdiği görülür. Özellikle TOKİ ve Özelleştirme İdaresi bu dönemde elde ettikleri sınırsız yetkilerle kentsel toprağa müdahale etme imkanlarını arttırmışlardır. 2004 yılında kabul edilen kanun değişikliği ile Arsa Ofisi'nin kaldırılarak yetkileri Toplu Konut İdaresi Başkanlığına devredilmiş ve TOKİ'ye Kanun'da tanımlı alanlarda her ölçekteki imar planını yapma ve yaptırma yetkisi verilmiştir. Bu yasanın yürürlüğe girmesi ile devletin kar amacı gütmeyen bir kuruluşu olan TOKİ, inşaat şirketleri ile birliktelikler kurarak, gelir paylaşım modeli¹ adı altında, kar amaçlı konut üretimine başlayacaktır. Bu uygulama ile yerel yönetimlere devredildiği söylenen planlama gibi düzenleyici işlemleri yapma hakkını elde eden TOKİ'nin durumu, yerelleşme söylemine aykırı görünse de; dönemin özelleştirme yaklaşımına ve sermayenin yeniden üretiminin merkezi uygulamalar ile hızlandırılması istemine aykırı değildir.

2008 yılında kabul edilen 5793 sayılı torba kanunda ise TOKİ ve Özelleştirme İdaresi'ne kendi tasarruflarındaki kamu mülkleri üzerindeki plan yapma hakkı genişletilerek, yerel yönetimlere ait olan plan onama ve askıya çıkarma yetkileri de bu kurumlara devredilecektir. Yapılan bu müdahale ile muhalif partilerin iktidarda olduğu yerel yönetimlerin, bu kurumların icraatlarını engellemelerinin önüne geçilmektedir. Kanun ile TOKİ'nin yalnızca toplu konut alanlarında geçerli olan plan yapma yetkisi kendi mülkiyetinde olan alanlara da genişletilmekte, TOKİ'nin konut dışında finans merkezi, otel, alışveriş merkezi gibi diğer fonksiyonlara ait projelere ilişkin düzenlemeleri gerçekleştirmesinin önü açılmaktadır.

Ayrıca, bu dönem içinde sıkça gündeme gelen Dönüşüm Alanları Yasa Tasarısı ise TOKİ üzerinden kent merkezlerinde daha fazla değer yaratmanın yolunu kolaylaştırmak arayışındadır. Kanun tasarısı uzun süredir rafa kaldırılmış görünse de, 2009 yılında 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesinde yapılan değişiklik ve TBMM Bayındırlık Komisyonu'nda 24 Şubat 2012 tarihinde görüşülerek kabul edilen ve Genel Kurul görüşmeleri 13. Maddeye kadar tamamlanan Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Tasarısı; bu istemi karşılamaktadır. Sürekli çıkarılmak istenen ve son olarak Van Depremi ile birlikte meşruiyet zemini yaratılarak gündeme getirilen kentsel dönüşüm amaçlı kanunlar ile aynı mantık zemininde, tüm kentsel ve kırsal toprakların dönüşümünün yolu açılmaktadır. Bu kanunlar ile bugün işgalli olan ve yatırım için kentsel arsa olarak kullanımı oldukça zor olan tüm topraklar, pürüzlerinden arındırılarak rant elde etme istemindeki sermayeye sunulmakta ve bu konudaki hukuki prosedürler TOKİ üzerinden düzenlenmektedir. Yasa tasarısı bu alanlarda mülkiyet sahipleri ile anlaşmaya varılamaması durumunda, TOKİ'ye kamulaştırma hakkı vermekte ve kentsel topraktaki mülkiyetin zorla el değiştirmesi sağlanmaktadır. Sonraki aşamada ise özel sektör tarafından yapılacak uygulamanın müşterileri de hazırlanmakta, depreme karşı güvenli inşaat projelerinin; mekanın bugünkü kulla-

1 Gelir paylaşım modeli ile TOKİ, rant getirisi yüksek olan kamu arazileri üzerindeki yapılaşma haklarını kendi imar planı yapma yetkisi ile arttırmakta ve bu alanlarda özel sektör tarafından yapılan konut projelerinden elde edilen geliri alt ve orta sınıfa yönelik konut yapmak söylemi altında kullanmaktadır. Bu şekilde yapılan konutların %90'ı İstanbul'da yer almaktadır.

nıcılarını borçlandırmak suretiyle kendilerine satılması planlanmaktadır. Bu düzenlemelerde aracılık eden ve yetkileri üzerinde toplayan kurum ise yine TOKİ olarak tanımlanmaktadır.

TOKİ'nin son dönem yasal düzenlemeler ile görev aldığı, devletin kentsel risklerle mücadelesi olarak yansıyan ve riskli alanların yeniden iskanını getiren düzenlemelere bakıldığında kentsel rant üretim amacının ön planda olduğu görülmektedir. TOKİ'nin kentsel mekanın içerdiği risklerin bertaraf edilmesi üzerine gerçekleşen kentsel dönüşüm örneklerinin sonuçları, bu tespiti kanıtlamaktadır. Başka bir örneği ise Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Tasarısı ile birlikte Meclis gündemine taşınan ve yasalaşan Orman Kanunu'nun 2. Maddesi (b) fıkrasında tanımlanan orman vasfını kaybetmiş alanların satışı oluşturmaktadır. Bir kanun tasarısı ile riskli alanların gereğinde kamulaştırılıp dönüşümlerinin gerçekleştirileceği ifade edilirken, diğer bir tasarı ile tamamı kaçak olarak yapılaşmış ve mühendislik hizmeti almadığı için riskli bulunan yapıların bulunduğu alanların satışı gerçekleştirilmektedir. Riskin ortadan kaldırılması için satışları öncesinde dönüşümün sağlanması gereken bu alanlar satışa konu edilirken, özel mülkiyete konu olan alanların dönüşüme tabi olması yasanın gerçek amacına ilişkin büyük bir soru işareti oluşturmaktadır.

Planlama faaliyeti ise TOKİ örneğinde olduğu gibi bu dönem ile birlikte önemli bir değişikliğe uğramıştır. Devlet kendisine kanunlar ile verilmiş bir düzenleyici işlev olan planlama işlevini, yine kanunlar ile kurumlar arasında daha da dağıtmış ve kentsel mekandaki çok aktörlü yapıyı genişletmiştir. Bu çok aktörlü yapı ise kentsel mekandaki özelleştirmeleri artırırken, kentsel planlamanın bütünsel yaklaşımını ise tamamen ortadan kaldırmıştır. Özellikle plan değişikliklerinin ön plana çıktığı ve kamu kurumları arasında planlama yetkisinin giderek ayrıştığı bu dönemde, devlet planlamaya yüklendiği yeni misyon ile kentsel rant değerlerini yükseltmiştir. Devlet, toprağın özelleşmesi ya da mülkiyet ilişkilerinin yeniden tanımlanması ile ortaya çıkan mutlak ranta ek olarak; TOKİ ve Özelleştirme İdaresi'nce yürütülen planlama faaliyeti ile toprağın verimliliğini artırarak farklılık rantı yaratmakta ve bu değeri sermayeye devretmektedir. Bu şekilde devlet tarafından mülkiyet aktarımı ile mutlak rantın, planlama işlemi ile farklılık rantının birlikte sermayeye aktarılması; toplumsal ve ekonomik anlamda oluşan etkiyi de ikiye katlamaktadır. Devlet düzenleyici işlevlerini kentsel mekan üzerinde mümkün olan en yüksek değeri yaratmak üzere kullanmakta ve sonucunda kent mekanının kullanıcıları arasında, bu bedeli ödeyebilenleri öncelemektedir.

4.2. Özelleştirme İdaresi

1985 yılında çıkarılan 3194 sayılı İmar Kanun'un 9. Maddesi'ne 24.11.1994 tarihinde 4046 sayılı Özelleştirme Kanununun 4. maddesi ile getirilen ek fıkra ile kamu arazilerinin satışını yapan Özelleştirme İdaresi'ne plan yapma yetkisi verilmiştir. Özelleştirme Yüksek Kurulu'na verilen imar planı onama yetkisi ile, özelleşen kamu kurumlarının yanında; bu ku-

rumların sahip oldukları kentsel rant potansiyeli yüksek alanların da imar planı değiştirilerek satışı yapılmaktadır. Bu hüküm son dönemlerde kamu mülklerinin değerini mümkün oldukça arttırarak satışın yapılması istemini aktarmak adına, son derece anlamlıdır. 3194 sayılı Kanunun 9. Maddesine eklenen hüküm şöyledir:

“Belediye hudutları ve mücavir alanlar içerisinde bulunan ve özelleştirme programına alınmış kuruluşlara ait arsa ve arazilerin, ilgili kuruluşlardan gerekli görüş, (Belediye) alınarak Çevre İmar bütünlüğünü bozmayacak (Ek ibare: 03/04/1997 - 4232/4 md.) imar tadilatları ve mevzi imar planlarının ve buna uygun imar durumlarının Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığınca hazırlanarak Özelleştirme Yüksek Kurulunca onaylanmak suretiyle yürürlüğe girer ve ilgili Belediyeler bu arsa ve arazilerin imar fonksiyonlarını 5 yıl değiştiremezler. (Ek ibare: 03/04/1997 - 4232/4 md.) ilgili belediyeler görüşlerini onbeş gün içinde bildirir.”

Ayrıca yine aynı maddede Özelleştirme Kanununda değişiklik yapan 5398 sayılı kanun ile bir fıkra eki daha yapılmıştır. Bu ek ile de kamu arazilerini özelleştirmenin başka bir yolu olarak keşfedilen gelir paylaşım modeli gereği, yapılacak olan imar planı değişikliklerine ilişkin bir hüküm getirilmektedir. Eklenen hüküm ise şöyledir: “4046 sayılı Kanun kapsamında gelir ortaklığı modeli ve işin gereğine uygun sair hukuki tasarruflar yöntemine göre özelleştirme işlemleri yapılan hizmet özelleştirilmesi niteliğindeki yatırımların yapılacağı yerlerde hazırlanan veya hazırlattırılan plânları, Özelleştirme İdaresince değerlendirilmek ve sözleşmeye uygunluğu konusundaki görüşü de alınmak kaydı ile ...² re’sen onaylamaya Bayındırlık ve İskan Bakanlığı yetkili olup, her türlü ruhsatı ilgili belediye en geç iki ay içinde verir.”

24.11.1994 tarihli 4046 sayılı “Özelleştirme Uygulamalarının Düzenlenmesine ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 1. Maddesinde yer alan amaç hükmüne göre; kanun, özelleştirme programına alınan tüm kamu iktisadi teşebbüslerinin ve işletmelerin varlıklarının satışı ile ekonomide verimlilik artışı ve kamu giderlerinde azalma sağlamak için yapılacak özelleştirilmelerine ilişkin esasları düzenlemektedir. Fakat bu özelleştirme uygulamasında, kuruluşlardan çok kuruluşlara ait kentsel arazilerin önem kazandığı görülmektedir. Zarar eden kamu iktisadi teşekküllerini satmak ne kadar zor ise; kentsel rant getirisi çok yüksek olan ve neredeyse hepsi kent merkezinde bulunan kamu mülkü kentsel toprağı satmak, bir o kadar kolay olmaktadır.

Kanuna göre özelleştirme programına alınan kamu arazilerinin özelleşmesi 19. maddede belirtildiği üzere iki şekilde gerçekleşecektir. İlk olarak, bir kamu iktisadi teşebbüsünün satışı ile kuruluşa ait taşınmazların devri, tüm mülkiyet hakları ile birlikte olacak ve taşınmazların tapu kayıtları alıcılar adına işlenecektir. İkinci olarak, yukarıda 3194 sayılı Kanunun 9. Maddesinde bahsettiğimiz şekilde, belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde bulunan ve özelleştirme kapsamına alınan arazilerin ilgili kurumlardan gerekli görüş alın-

2 Fıkra da yer alan “imar mevzuatındaki kısıtlamalara tâbi olmaksızın” ibaresi Anayasa Mahkemesi’nin 18/09/2008 tarihli ve E. 2005/98, K. 2006/3 sayılı Kararı ile iptal edilmiştir.

rak, “çevre imar bütünlüğünü” bozmayacak mevzi imar planları yapılarak satılması şeklinde olmaktadır. Kanunun amacında da belirtildiği gibi, kamu mülkü kentsel toprağı satarak, sermayeye bu toprakların rantının devredilmesindeki amaç; kamu açıklarını gidermek ve kamu zararlarını engellemektir.

4046 sayılı Özelleştirme Uygulamaları Hakkında Kanunun amacı; en verimli şekilde kaynak yaratmak üzere kamu arazilerinin satışını, imar planı değişiklikleri ile yapmak, kamuya en yüksek satış gelirini getirmektir. Kamu arazilerine bu şekilde bakıldığında bu amacı gerçekleştirmenin tek yolu, yapılacak planlama çalışması ile en yüksek gelir getirici ve alacak olanlara en çok rantı sağlayıcı kentsel kullanımların verilmesi olacaktır. Bu anlayış bir taraftan devletin kendi eliyle kaynak yaratmak amaçlı bir spekülâtör olarak çalıştığını göstermekte, diğer taraftan ise kent içinde sosyal donatı dengesizliğini daha da arttırmakta ve kamusal alanların varlığını ortadan kaldırmaktadır. 4046 sayılı yasa ile getirilen bu hükümlerin, kamu yararı ile örtüşmediği açıktır. Bu hükümler rant arayışındaki sermayeye hizmet ederken kentsel mekanda çelişkileri arttırmakta ve sosyal ayrışmayı getirmektedir. Ayrıca yasanın 41. maddesinde yer alan Özelleştirme Yüksek Kurulu’na onaylanan planların, ilgili belediyeler tarafından 5 yıl süre ile değiştirilemeyeceği hükmü, satılan mülk üzerindeki pürüzleri de gidermekte ve satılan mülkün kullanımının değişmeyeceği yönünde alıcıya garanti vermektedir. Özelleştirme İdaresince yapılan planlar içerisinde kamu arazileri mevcut ise, bu fonksiyonları İdarenin değiştirme yetkisi vardır. Böylece sosyal donatıların ve kamusal kullanımların kaldırılması yetkisi de Özelleştirme İdaresi’ne verilmektedir.

2008 yılında kabul edilen 5793 sayılı torba kanunda ise TOKİ’de olduğu gibi, Özelleştirme İdaresi’nin yetkileri de benzer şekilde genişletilmiştir. 3194 sayılı İmar Kanununun ek 3. maddesi ile özelleştirme programına alınan arsa ve arazilerin, İdare Başkanlığınca her tür ve ölçekte imar planlarının ilan ve askıya dair hükümlerden muaf olarak, beş yıl süreyle değiştirilemez hükmü ile onanması sağlanmıştır. Yeni kanun maddesinde görüldüğü gibi, Özelleştirme İdaresi kendi tasarrufundaki toprakların kullanım haklarından öte her türlü plan işlemini yapmaya, yapılan planların değiştirilmesini engelleyerek tüm pürüzleri ortadan kaldırmaya yetkili kılınmıştır.

5. SONUÇ

Kamu mülkiyetindeki toprağın özel mülkiyete geçişi ve kentte özel mülkiyetin el değiştirmesi ile yaratılan rant sonucu olarak oluşan baskılar, yasal çerçevenin değişimi ile devletin işlevinin de değişimini getirmiştir. Bu süreç, kentsel mekanda devletin düzenleyici rolünün zayıfladığını ve devletin seçkinleştirici bir işlev üstlendiğini gösterir. Bugün devlet artık sosyal olduğu kadar değil, zenginlik yarattığı kadar meşrudur. Kent mekanına ait kanunların hazırlanma biçimi, yöntemi, içeriği ve rant yaratma yollarının gösterdiği gibi; devletin meşruiyeti, değer yaratma potansiyeli ile ölçülürken, kentte devletin tanımı da değişmiştir. Esas olan değer yaratmaktır ve kentte hukuksal düzenlemelerin gelmek istediği sonda, alt

gelir grupları değer yaratamadıkları kent merkezinden kentin çeperine doğru çekilmelidir. Devletin düzenleyici rolünde taraf tuttuğu, istisna ve ayrıcalıklar yarattığı, hukukun adaleti ve sosyal adalet kavramlarının giderek silikleştiği kentte herkese ürettiği değer kadar değer verildiği ve öncelik tanıdığı bir noktaya gelindiğini gösterir. Vergi vermeyenin oy da vermediği Roma Hukukuna benzer şekilde, herkese kentte ürettiği değer kadar değer vermek; devletin istisna yaratan düzenlemelerinin sonucunu işaret etmektedir.

Keskinok'un Kenti Tüketmek dediği özelleştirmeci yaklaşım; "kentin mekanlarının, kentin kamusalılıklarının değişim değeri olarak tanımlanmasını ve değişim değerine dönüştürülmesini tanımlamaktadır (Keskinok, 2009: 75). Bugün kamusalılığı değişim değerine çeviren özelleştirmeci yaklaşımların yanına, dönüşüm projelerinin sağladığı yeniden yapılanma süreci de eklenmiştir. Daha iyi hizmet üretmek için kaynak yaratma gereçesi ile yapılan özelleştirmeler yanında, riskli alanların daha sağlıklı bir çevreye kavuşturulması için yapılan dönüşüm projelerinin; çoğunlukla kent merkezlerinde görülmesi de kamusal bu girişimlerin amacını yansıtmaktadır. Bu girişimlerin amaçları kamusal olarak görülse de; kamusal yararların özel yararlarla, kullanım değerlerinin değişim değerlerine, kamusallığın özel olana dönüştürülmesine yol açmaktadır. Kentsel mekan üretimden, tüketime; kentsel işlevler üretici fonksiyonlardan, rant sağlayan değişim değerine odaklanırken, kentsel mekan yalnızca kentsel rantlarla var olan bir yaşam alanı haline gelmektedir. Devletin hukuk düzenlemeleri yarattığı istisnalar ile bu yeni düzeni kurgularken, kentte yaşam alanları ise kentsel değişim değerini paylaşanlar ve bu değişim değerini ödeyenlere terk edilmektedir. Devletin kentsel mekanda yaptığı tercihlerin sonucu sosyal yapıda yaşanması beklenen eşitsizlikleri engellemesi, değer yaratamayan sınıfları koruması beklenirken; düzenleyici fonksiyonunu taraflı kullanması beklenen devlet cephesinde, yaratılan rantın kamusal maliyetinin geri kazanılması yollarının sağlanması yönünde hiçbir girişim bulunmamaktadır.

İstisna yaratmak üzere kurgulanan kent hukuku ile öncelikle özelleştirmeler sonucu, kentte çatışma halinde olan sermaye ve toplumun kesişme noktasında yer alan kentteki kamu mülkiyetinin sunduğu sosyal iyileştirici politikalarından bu alanların satışı ile vazgeçilmiştir. Sermayenin kentsel mekan üzerinde faaliyet alanlarını genişlettiği süreçte yeni proje alanları, değer ihtiva etmeyen fakat bu anlamda potansiyel barındıran mevcut iskan edilmiş kent toprakları olmuştur. Son dönem kentsel dönüşüm ve yenileme projeleri üzerine geliştirilen sermayeyi ayrıcalıklı kılan yasal düzenlemelerin amacı da bu potansiyelden yararlanmaktır.

KAYNAKÇA

- Agamben, Giorgio.** 2005. Kutsal İnsan; Egemen İktidar ve Çıplak Hayat, (çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Agamben, Giorgio.** 2006. İstisna Hali, (çev. Kemal Atabay), Otonom Yayınları, İstanbul.
- Akkar, Müge.** 1997. Kent Planlamasında Kamu Arazileri, *Özelleştirme ve Kamu Arazileri* içinde, der. S. Karaduman; G. Kubin, 27 – 32, ŞPO, Ankara.
- Castells, Manuel.** 1997. Kent, Sınıf, İktidar, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- Foucault, Michel.** 2005. Özne ve İktidar - Seçme Yazılar 2, (çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Güler, Birgül Ayman.** 1998. Küreselleşme Döneminde Yerel Yönetimler, *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi Seminerleri* içinde, 133 – 164, WALD, İstanbul.
- Harvey, David.** 1997. Postmodernliğin Durumu, Metis, İstanbul.
- Harvey, David.** 1999. The Limits Of Capital, Verso, London.
- Harvey, David.** 2003. Sosyal Adalet ve Şehir, Metis, İstanbul.
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich.** 1991. Hukuk Felsefesinin Prensipleri, Sosyal Yayınları, İstanbul.
- Keleş, Ruşen.** 1984. Dar Gelirli Kentliler İçin Bir Konut Edindirme Yöntemi – Evini Yapana Yardım *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, **43 - 1**, 81 - 112.
- Keleş, Ruşen.** 2002. Kentleşme Politikası, İmge, Ankara.
- Keskinok, H. Çağatay.** 2009. Kenti Tüketmek Üzerine, *Mimarist* içinde, Güz 2009, **33**, 74 – 77.
- Keyder, Çağlar.** 2000. Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına, *İstanbul: Küresel İle Yere Arasında* içinde, 171 – 191, der. Çağlar Keyder, Metis, İstanbul.
- Koçak, Hakan.** 2008. “Türkiye’de işçi Sınıfı oluşumunun Sessiz Yılları: 1950’ler”, *Toplum ve Bilim*, **113**, 90 – 126, İstanbul.
- Lefebvre, Henri.** 1976. Survival of Capitalism, Londra, Alison and Busby.
- MacLeod, Gordon; Jones, Martin.** 2011. “Renewing Urban Politics”, *Urban Studies*, **48** (12), 2443 – 2472, <http://usj.sagepub.com>.
- Marx, Karl.** 1997. Hegel’in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, Karl.** 1999. Ücret, Fiyat ve Kar, (çev. Sevim Belli), Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, Karl.** 2003. Kapital III, (çev. Alattin Bilgi), Sol Yayınları, Ankara.

Negri, Antonio; Hardt, Michael. 2011. Ortak Zenginlik, (çev. Efla – Barış Yıldırım), Ayrintı Yayınları, İstanbul.

Ricardo, David. 1997. Ekonomi Politîğin ve Vergilendirmenin İlkeleri, (çev. Tayfun Ertan), Belge Yayınları, İstanbul.

Özcan, Ümit. 2000. İmar Mevzuatının ve Kentsel Toprak Mülkiyetinin İrdelenmesi, TO-DAİE, Ankara.

Schmitt, Carl. 2002. Siyasi İlahiyat, (çev. Emre Zeybekoğlu), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.

Smith, Adam. 2001. Ulusların Zenginliği, (çev. Ayşe Yunus – Mehmet Bakırcı), Alan yayıncılık, İstanbul.

Şengül, Tarık. 2001. Kentsel Çelişki ve Siyaset, WALD, İstanbul.

Şengül, Tarık. 2003. “Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler“, *Praksis*, 9, 183-220, Ankara.

Şenyapılı, Tansı. 1985. Ankara Kentinde Gecekondu Gelişimi, Kent Koop, Ankara.

Turan, Menaf. 2009. Türkiye’de Kentsel Rant, Tan Kitapevi Yayınları, Ankara.

Yavuz, Fehmi. 1980. Kentsel Topraklar, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara.

Yavuz, Fehmi; Geray, Cevat; Keleş, Ruşen. 1978. Şehircilik “Sorunlar - Uygulama ve Politika, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, Ankara.

www.bayindirlik.gov.tr

www.mevzuat.adalet.gov.tr

www.oib.gov.tr

www.toki.gov.tr

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ:

Nafı'a Nezareti'nden Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na

Doç. Dr. **Kübra Cihangir ÇAMUR**

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Meryem KIRNIK

Şehir Plancısı / Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

Giriş

Bu bildiri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Döneminde Nafı'a Nezareti'nin kuruluşu ile başlayan ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile devam eden sürecin incelenerek planlama ve imar ile ilişkisinin kurulması hedeflenmiştir. Çalışmada Bakanlık Kütüphanesi ve Meclis Kütüphanesi'ndeki yayın ve dokümanların yanında süreli yayın taraması yapılmıştır. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır.

1) Cumhuriyet Öncesi Dönem

- Nafia Nezareti:1848-1920
- Nafia Vekaleti (Geçiş Dönemi): 1920-1923

2) Cumhuriyet Sonrası Dönem

- Nafia Vekaleti:1923–1928
- Bayındırlık Bakanlığı :1928–1983
- İmar ve İskan Bakanlığı:1958–1983
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı:1983-2011
- Çevre ve Şehircilik Bakanlığı:2011-

Türkiye'de kentlerin gelişmesi sürecinde planlama ve imar açısından merkezi otoritenin rolünün irdelenmesi çerçevesinde Osmanlı Dönemi'ndeki "Nafı'a Nezareti"nden, günümüz Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na evrilme sürecinin çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

Bayındırlık Bakanlığı Osmanlı Devleti Dönemi'nden itibaren bayındırlık, planlama ve imar konularında çalışmalar yapan önemli bir misyona sahiptir. Son yıllarda ülkemizde ve dünyada yaşanan gelişmeler ışığında planlama ve imar konularında bilgi birikimine sahip olan Bayındırlık Bakanlığı'nın mevcut yapısını yenilemesi gereği üzerine yeni oluşumlar gerçekleşmiştir. Bugüne kadar yapı geldiği görevlere yenileri eklenen Bakanlık hala yaşadığı değişim sonrasında teşkilat yapısı konusunda çalışmalarına devam etmektedir.

2011 yılında, Bakanlıkların yeniden düzenlendiği bir aşamada, üst ölçekli planlama yetkisini kullanan bakanlıkların birleştirilmesini, üst ölçekli plan konusunda yaşanan karmaşanın giderilmesini, planlama ve yapılaşma sürecinin kurallara bağlanmasını ve uygulamaların denetimini de sağlayacak kentleşmeyi sağlarken, doğal çevreyi korumaya yönelik tedbirleri de alacak yeni bir bakanlığın oluşturulmasına ilişkin yaşanan sürecin gelişiminin aktarılabileceği çalışmada, Bayındırlık Bakanlığı'nın Osmanlı Devleti Dönemi'nde kurulduğu 1848 tarihinden günümüze kadar geçirdiği değişim, mekansal planlama ve imarın bütüncül yapısı temelinde incelenecektir. Ülkemizde planlama paradigmalarının değişimi ve kurumlaşması, dönemler üzerinden ele alınacaktır.

Osmanlı Devleti'nde gerileme dönemi sonrasındaki yenilenme hareketlerinin görüldüğü 1800'lü yılların başlarında devlet yapısında da değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde yönetimde uzmanlığın gelişmesine ve yerleşmesine yönelik olacak şekilde Bakanlıkların kurulduğu görülmektedir. Bunu takiben 1848 yılında ise Nafi'a Nezareti kurulmuştur. Nafi'a Nezareti TBMM'nin kuruluşuna kadar varlığını devam ettirmeyi başarmıştır. TBMM'nin kurulmasından sonra Bakanlık Nafi'a Vekaleti'ne dönüşmüştür.

Cumhuriyet öncesi çalışmalarını sürdüren Nafi'a Vekaleti, Cumhuriyet kurulduktan sonra yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin (özellikle başkent Ankara'nın) imar işlerini üstlenerek 1928 yılına kadar varlığını korumuştur. 1928 yılında Nafi'a Vekaleti, Bayındırlık Bakanlığı'na dönüşmüştür. Bayındırlık Bakanlığı, günün şartlarına ve gelişmelerine bağlı olarak teşkilat ve görevlerini yenileyerek 1983 yılına kadar var olmuştur. Bu arada İmar ve İskan Bakanlığı da, 1958 yılında Bayındırlık Bakanlığı bünyesinden ayrılarak Türkiye'nin imarına yönelik çalışmalar yapan bir bakanlıktır. 1983 yılında her iki Bakanlık tek çatı altında birleşerek Bayındırlık ve İskan Bakanlığı kurulmuştur.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Türkiye'nin imar ve planlamadan sorumlu Bakanlığı olarak 2011 yılına kadar çeşitli çalışmalar yapmıştır. 2011 yılında Bakanlıkların oluşum sürecinde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı lağvedilmiş, 644 sayılı KHK ile Çevre ve Orman Bakanlığı'nın "çevre" ile ilgili konularını içermek üzere yeniden kurulmuş ve "Çevre ve Şehircilik Bakanlığı" adını almıştır. 163 yıllık bir geçmişe sahip olan Bayındırlık Bakanlığı, içerdiği konular açısından en doğru kapsamı veren "çevre ve şehircilik" adı altında çalışmalarına başlamış ve devam etmektedir.

Çalışmanın Kapsamı

Nafi'a Nezareti'nin kuruluşundan itibaren Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kuruluşuna kadar yaşadığı değişim süreci ve bu sürecin planlama ve imar konularında Türkiye için getirilerinin irdelendiği çalışmada Bakanlık Kütüphanesi ve Meclis Kütüphanesi'ndeki yayın ve dokümanların yanında süreli yayın taraması da yapılmıştır. Çalışma iki ana bölümden oluşmaktadır.

Çalışmada öncelikle Cumhuriyet öncesi dönem ele alınarak, Nafi'a Nezareti ve devamında Nafi'a Vekaleti ve bu dönemlerde bayındırlık konusundaki gelişmeler aktarılacaktır. Daha sonra Cumhuriyet Dönemi'ndeki gelişmeler ele alınacak ve sırasıyla "Bayındırlık Bakanlığı", "İmar ve İskan Bakanlığı", "Bayındırlık ve İskan Bakanlığı", "Çevre ve Şehircilik Bakanlığı" başlıklar halinde incelenecek, "Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kuruluşu, KHK'ler süreci, KHK'ler sonrası yaşanan gelişmeler, yeni bakanlığın planlama ve imar konusundaki görevleri anlatılacak, bakanlığın yaptığı çalışmalardan söz edilecek ve sonuç bölümüyle çalışma tamamlanacaktır.

1. CUMHURİYET ÖNCESİ DÖNEM

NAFI'A NEZARETİ (1848-1922)

Osmanlı Devleti'nde 1600'lü yılların ikinci yarısında ve 1700'lü yıllarda karşılaştığı gerileme dönemi sonrasında 1800'lü yılların başlarında bazı yenilenme hareketleri görülmektedir. İdare teşkilatında, geleceğe yönelik olarak yapılan ve radikal anlamda bulunan değişikliklerin 1800'lü yılların ikinci çeyreğinde, Sultan 2.Mahmut ile başladığı ve Sultan Abdülmecit zamanında devam ettiği bilinmektedir.

Bu bölüm içerisinde tekrarlanacak bu döneme ait bazı kelimelerin anlamlarına bakacak olursak; Sultan 2.Mahmut'tan sonra kurulan, bugünkü anlamdaki "bakanlıklar" ve "bakan"lar için o dönemde "nezaret" ve "nazır" kelimelerinin kullanıldığı görülmektedir. O dönemde kullanılan "İmar" kelimesi de bugünkü anlamında olmayıp; halkın toplumsal yapısını geliştirecek her türlü konuyu tarif için kullanılmıştır (tarımın gelişmesi, üretimin artması da imar kelimesi ile anlatılmaktadır) 1800'lü yılların ilk yarısında kullanılan "nafi'a" kelimesi, sadece "bayındırlık" işlerini değil; "maarif, ziraat, ticaret, madencilik" gibi halkın genel yaşama seviyesini yükseltecek konuları da içermekte(BİB, 2005, ss.17-18), "bir yeri bayındır duruma getirmek için yapılan işlerin tamamı, bayındırlık işleri, bir yeri güzelleştirmek için yapılan çalışmaların tümü, inşaat işleri" anlamlarına gelmektedir. Umran kelimesi; "bayındırlık, uygarlık, ilerleme, refah" anlamlarındadır. Umur kelimesi emere kökenlidir; "önem verme, işler, emirler, bilgi ve deneyim" anlamlarını taşımaktadır (Böyle bakıldığında Umur-ı Nafi'a kamu hizmetleri olarak çevrilmeye birlikte, imar ve bayındır etme, geliştirme, düzenleme içeriğinin daha ağır bastığı söylenebilir). Maabir kelimesi ise, "köprüler, kemerler, geçitler" anlamındadır.

II. Mahmut Devri'nde, Nafia Nezareti'nin kurulmasından önce, memleketin ziraat ve umran işleri hakkında tedbirler düşünmek ve kararlar vermek üzere, 1838 yılında "Meclis-i Umuru Nafi'a"nın kurulduğu görülmektedir. II. Mahmut, Divan-ı Hümayun (Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde idare teşkilatının merkezi) teşkilatında sadrazama bağlı olan birimleri; yönetimde uzmanlığın gelişmesine ve yerleşmesine yönelik olacak şekilde, ancak sadrazamın başkanlığında toplanacak olan "Heyet-i Vükela"ya dahil olma şartını değiştirmeksizin, "Nezaret"ler (Bakanlıklar) haline getirmiştir. Sadrazam daha önceki yıllarda olduğunun aksine, "padişah"ın mutlak vekili olma" durumundan çıkmış, kendisinde bulunan pek çok yetki Nazırlara geçmiş ve böylelikle Başvekalet, Nazırlıklar arasında işbirliğini sağlayan konuma indirilmiştir. Daha sonra, Heyet-i Vükela'ya (Bakanlar Kurulu) dahil olacak şekilde; 24 Mayıs 1839'da Ticaret Nezareti ve 8 Ekim 1848'de ise bina, yol ve köprülerin bakımı, koruların muhafazası vb. işlere bakmak üzere Umur-ı Nafi'a Nezareti kurulmuştur. (BİB, 2005, ss.21-22).

Meclis-i Vala'da, yeni Nazır İsmail Paşa'nın da içinde bulunduğu bir komisyon oluşturularak, bu nezaretin görev ve sorumluluk sınırlarına dair bir nizamname hazırlanmıştır. Bu Nizamname, Nafi'a Nezareti'nin Osmanlı Devleti Dönemi'ndeki ilk "teşkilat ve görev Kanunu" olarak nitelendirilmektedir. Padişahın onayından geçen nizamname'de "ziraat, çiftçilik, sanayi ve zanaat konuları, ülkedeki devlet yapıları ve mevcut nizamların geliştirilmesi, taşradaki köprülerin tamiri, ormanların teknik esaslara uygun olarak işletilmesi ve yeni ormanların tesisi, İstanbul'un kaldırımlarının (taş döşeli sokakların) yapım ve onarımları, su temini, Nafi'a Hazinesinin kapasitesinin geliştirilmesi ve binalar (*Yakın bir geçmişte, Ebniye (Binalar) Nizamnamesi hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur. Binalar, Nafi'a konusu olduğu için, mevcut Ebniye Müdürlüğü, Ebniye Muavinliği'ne dönüştürülerek, Ebniye Meclisi dahil olmak üzere bütün Ebniye teşkilatı, Nezaret'in emri altında görev yapacaklardır.*) konularında talimatlar yer almaktadır. Bu hizmetlerin yerine getirilmesi için, daha önceki yıllarda alınan ve bu konularla ilgili bulunan bütün evrak ve layihaların, Nafi'a Nezareti'ne verilmesi ve Meclis-i Ziraat'ın bütün unsurlarıyla birlikte yeni Nezaret'in emrine verilmesi kararlaştırılmıştır. Bu işlerin, Nafi'a Hazinesi'nin durumu ve işlerin önemlerine göre öncelik sırası göz önüne alınarak gerçekleştirilmesi, talimat olarak Nizamname'de yer almaktadır. Devlet yapıları ile ilgili olarak, Nezaret'ten önce kurulmuş olan Ebniye Meclisi ile; İstanbul'un suları ile ilgili olan Su Nezareti (Müdürlüğü) ve meclisinin de Nafi'a Nezareti'ne bağlandığı görülmektedir. Bu durumda Meclisi Vala'dan başlayarak Nezaret'in emrindeki meclislerle birlikte, konuların gerçekleşmesi için son derece geniş bir danışma ve karar mekanizmasının oluşturulduğu ortaya çıkmaktadır (BİB, 2005, ss.24-27).

Nafi'a Nezareti'nin kurulmasını takiben, Ticaret Nezareti'ne bağlı olan "Meclis-i Ziraat", görevlerinin birbirleri ile ilgili olduğu düşüncesi ile, Nafia Nezaret'ine bağlanmıştır. Yaklaşık beş ay sonra 9 Mart 1849'da yeni Nezaret'in ismine uygun olarak, "Meclis-i Nafi'a" adını almıştır. Böylelikle, doğrudan ve sadece altyapı ile uğraşmamasına rağmen, "Nafi'a" isimli meclisin tekrar kurulduğu görülmektedir. Meclisin çalışma usulü gereği, daha önce

çeşitli kazalara tayin edilen Ziraat Müdürleriyle de iletişim sağlanarak, arazi ve halkın durumu tespit edilecek ve halk, yeni yöntemler hakkında bilgilendirilip tarım, sanayi ve zanaatın geliştirilmesi sağlanacaktır (BİB, 2005, ss.24). Bu uygulama ile ülkenin taşra birimlerindeki nafi'a ile ilgili işlerin kontrolünün sağlanmaya çalışıldığı söylenebilir.

Nafi'a Nezaretiyle ilgili ayrıntılı olarak hazırlanan nizamnamenin uygulanmasına fırsat bulunamadan, birkaç gün içinde Ticaret Nazırı'nın görev değişikliği sonucu Nafi'a Nazır'ı İsmail Paşa Ticaret Nazırlığına getirilmiştir. Bu atama işlemi ile birlikte 15 Mart 1849'da Nafi'a Nezareti kaldırılarak teşkilatı ve personeli ile birlikte Ticaret Nazırlığı'na bağlanmıştır. Meclis-i Nafi'a ise ismi değiştirilmeden Ticaret Nezareti bünyesine katılmıştır. Bu iki Nezaret sonraki yıllarda da bazen birleşerek bazen de ayrılarak kendilerine ait görevleri sürdürmüşlerdir (BİB, 2005, ss.28).

31 Ekim 1857'de ulaşım ile ilgili işleri yapmak üzere Meclis-i Ma'abir kurulmuştur. Meclis-i Ma'abir'in kurulmasıyla görevleri azalan Meclis-i Nafi'a'dan yeterli verim alınmadığı için 29 Eylül 1858'de kapatılmıştır. Meclis-i Nafi'a'nın, 1870'e kadar bir iki defa açılıp kapatıldığı bilinmektedir. Fakat sonuçta bu Meclis, Nafi'a Nezareti'nin 1870 ve 1880'de çıkarılan Teşkilat Kanunları'nda kesin olarak ve bir daha kapanmamak üzere yer alacaktır (BİB, 2005, ss.28-29).

Bu dönemde, Dünyada ilk defa 1830'da İngiltere'nin Liverpool-Manchester şehirleri arasında uygulanmaya konulan "demiryolu üzerinde tren işletilmesi"nden sonra Osmanlı Devleti'nde bu konuda denemeler yapılmış, 1836'dan sonra demiryolu yapımı konusunda bazı gelişmeler olsa da 1856'ya kadar hepsi sonuçsuz kalmıştır. 1856'da İngiliz sermayesi ile demiryolu yapımına başlanılmıştır. İngilizlerin kendi çıkarları için yaptıkları, liman şehirlerimizi ve iç bölgeler arasında bulunan demiryolu hatları şunlardır:

-Romanya'da, Köstence-Çernova arasındaki 66 kilometrelik hat.(1856-1860)

-Batı Anadolu'da, İzmir-Aydın arasındaki 130 kilometrelik hat.(1856-1866) (BİB, 2005, ss.32-33).

Bugünkü anlamda "bayındırlık ve imar" konularının yer aldığı, ilk Osmanlı resmi metni, 28 Şubat 1856'da ilan edilen "İslahat Fermanı"dır. Bu fermandaki düşünce, toplumu ırk ve din farkı gözetmeksizin kaynaştırmak ve devletin kaderi ile ilgili bir "Osmanlı Toplumu" yaratmaktır. Buradaki esaslar, birinci meşrutiyet'in ilanına kadar, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış siyasetinin belirlenmesinde temel vazifesi görmüştür (BİB, 2005, ss.35-36).

1867'de, Kamunun genel yararını gözeten işlerin (bayındırlık-ziraat-ticaret-madenler-ormancılık gibi) yapılması için, ilk başvuru ve inceleme yeri olarak görev yapması düşünülen, Nafi'a Meclisi'nden daha üst yetkilere sahip "Umur-ı Nafi'a Komisyonu" kurulmuştur. Zaman içinde komisyon bir iki defa kaldırılıp kurulmuş, 1911'den sonra tamamen kaldırılmıştır (BİB, 2005, ss.55-56)

Nafi'a Nezareti'nin 8 Ekim 1848'deki kuruluşundan sonra birkaç defa kapatılıp tekrar açılması, diğer devlet görevlerinin de bu nezarete dahil olması gibi nedenlerle 2 Şubat 1870 ta-

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

rihli “Nafi’ a Nezareti’nin Suret-İ Teşkili ve Vazifesine Dair Nizamname” yayınlanmıştır (BİB, 2005, ss.73-76).

Osmanlı Devleti’nin 1826-1876 arasındaki yoğunlaşan yenilik hareketleri, 25.12.1876’da I.Meşrutiyet’in ilanı ile, çok önemli bir noktaya ulaşmış ve Osmanlı Devleti, ilk defa bir Anayasaya kavuşmuştur. 1876 Anayasası 109. maddesinde; yol ve geçitlerin tanzimi, itibar sandıklarının teşkili, sanayi, ticaret ve felahatın kolaylaştırılması gibi Umur-ı Nafi’ a’ ya “kamu hizmetlerine yönelik” unsurlar yer almaktadır (BİB, 2005, ss.79).

1870’de yayınlanan ikinci Teşkilat Kanunu’ndan sonraki on sene içinde, Bakanlığın görev alanlarında meydana gelen değişiklikler dolayısıyla, bu Kanunun yenilenmesi gerekmiştir. 19 Ocak 1880 tarihli, “Nafi’ a Nezareti’nin Nizamname-i Dahilisi” başlıklı yeni bir teşkilat Kanunu yürürlüğe konulmuştur. Nizamname metninden görülmektedir ki; bugünkü manadaki bayındırlık hizmetlerinin dışında kalan üç kuruluştan ikisi yani madenler ve posta-telgraf işlerini yürüten kuruluşlar, on sene içinde Bakanlıktan ayrılmış ve bayındırlık ile ilgili kuruluşlar ile sanayi konuları Bakanlıkta kalmıştır. Henüz Su İşleri Müdürlüğü ve limanlarla ilgili birim kurulmasa da Karayolları Müdürlüğü’nün görevleri arasında bulunan bu hizmetlere önem verildiği görülmektedir. Devlet yapılarının inşaatının kontrolü de Nafi’ a Nezareti bünyesindeki Karayolları (Turuk ve Maabir) Müdürlüğü’ne aittir. Bunun dışında kalan yapı işlerine ait genel hususlar, “Ebniye Kanunu” vasıtası ile belediyelerin yetki alanında bulunmaktadır. Sanayi kuruluşlarına ait işler de, Turuk ve Maabir Müdürlüğü’nün görevleri arasındadır. 1870 ve 1880’de çıkarılan Teşkilat Kanunları ile Nafia Meclisi tekrar kurulmuştur. 9 Kasım 1884’te ise Nezaret bünyesine memur yetiştirmek üzere Mülkiye Mühendis Mektebinin kurulduğu görülmektedir (BİB, 2005, ss.83-84).

Bayındırlık işlerinin artması dolayısıyla, bu işlerin belirli esasları taşıyan tip sözleşmelere bağlanarak uygulamaya geçilmesini ve bu uygulamaların da yine belirli esaslarla ve tek tip olarak yapılabilmesinin sağlanması için; hazırlatılan örnek belgelerin (Demiryolu, kanal ve liman ve İnşaat-ı Nafi’ a’ ya bağlı tip sözleşme; hattın iyi muhafazası ile işletilmesine dair tip sözleşme, yolcu ve ticaret mallarından alınacak ücrete dair tip sözleşme gibi) 29 Kasım 1884’te yürürlüğe girdiği görülmektedir. (BİB, 2005, ss.94).

1.Meşrutiyet Dönemi’nde bağımsız olarak hizmet gören Nafi’ a Nezareti 1887’ye kadar sadece bayındırlık işleri ile uğraşan bir bakanlık olarak görevini sürdürmüş ise de, 1887’de tekrar Ticaret Nezareti ile birleşerek, “Ticaret ve Nafi’ a Nezareti” ünvanı adı altında, 1909’a kadar (Abdülhamit Dönemi sonuna kadar) bu ikili hizmet şekli devam etmiştir(BİB, 2005, ss-80). Süreç içerisinde bu birleşik nezaretin “nafi’ a” bölümünün görev alanında değişiklikler ve gelişmeler olmuştur. Bunların teşkilat Kanununda yer alması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1912 yılında “Nafi’ a Nezareti”nin yeniden müstakil hale gelmesi üzerine de, 1880 tarihli Teşkilat Kanunu’nun revize edilmesi gerekmiştir. Bunu sağlamak üzere, 15 Ekim 1914’te Nafi’ a Nezareti’nin 4. Teşkilat Kanunu ile bağımsız olarak kurulduğu ve 4 Kasım 1922’ye kadar varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Nafi’ a Nezareti’nin 4. Teşkilat Kanunu 1922 yılına kadar Osmanlı Devleti Nafi’ a Nezareti’nin; 1920-1934 arasında ise

TBMM Hükümetleri ve Türkiye Cumhuriyeti Nafi'a Vekaleti'nin, teşkilat ve görev Kanunu olarak kullanılmıştır (BİB, 2005, ss-175-180).

Nizamname teşkilatı incelendiğinde ilk kez genel müdürlüklerin varlığı görülmektedir. Tramvayların yapım ve işletilmesi Demiryolları ve Limanlar Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasındadır. Su işleri hala bir genel müdürlük olmamakla birlikte, Nizamnamenin 15. ve 16. Maddelerinde Umur'ı Nafi'a Genel Müdürlüğü'nün ağırlıklı görevleri arasındadır. Buradan da su işlerine verilen önemin artmakta olduğu yorumu yapılabilir. Şehirlerde elektrik tesislerinin yapımı ve işletilmeleri görevi de bu Genel Müdürlüğün görevlerindedir (BİB, 2005).

1880 tarihli nizamnamede, devlet yapılarının teftişi, Turuk ve Ma'abir İdaresi'ne verilmiş iken, zaman içinde bu görev Nafi'a Nezareti'nden alınmış ve durumuna göre İçişleri Bakanlığı'na veya belediyelere verilmiştir. Bu son Kanunda, devlet yapılarına dair hiçbir görevlendirme söz konusu değildir (BİB, 2005, ss:181)

Bayındırlık Bakanlığı'na bağlı bir "yüksek okul" olarak, Nezarete personel yetiştirmek üzere kurulmuş "Mühendis Mektebi"nin uygulamakta olduğu, 19 Haziran 1884 tarihli Nizamnamesi (tüzüğü), 10 Haziran 1915'te yürürlükten kaldırılarak, Mektebin bünyesindeki üniteler ve görevleri yeniden belirlenmiştir. Buna göre Mühendis Mektebi, Bayındırlık Bakanlığı tarafından seçilen ve padişahın iradesi ile atanan bir müdürün yönetiminde olup; "idare, muhasebe, öğretim ve sağlık şubeleri" olmak üzere dört yönetim ünitesine sahiptir (BİB, 2005, ss.183).

1 Kasım 1922'de Osmanlı Saltanatı'nın TBMM tarafından ilgası üzerine, son Sadrazam ve onun hükümeti, 4 Kasım 1922'de Bakanlar Kurulu olarak istifa etmiş, TBMM Hükümeti, 5 Kasım 1922 günü İstanbul'daki idareyi üstlenmiştir. Bu suretle, bazen kapatılarak bazen başka bir nezaret ile birleştirilerek de olsa, 1848'den beri devam etmekte olan, Osmanlı Devleti Aliyyesi'nin Nafi'a Nezareti, artık tarihe karışmıştır. Bundan sonra bu nezaretin yerini, 23 Nisan 1920'den itibaren görev yapmakta olan TBMM Hükümetleri'nin ve 29 Ekim 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin "Nafi'a Vekaleti" alacaktır (BİB, 2005, ss.199).

Dönemin Planlama ve İmar'a İlişkin Özellikleri

- Tüm gelişmeler merkezi yönetimin kontrolünde sürdürülmüştür
 - Merkezde Devlet Daireleri
 - Posta Binaları
 - Kent merkezinde büyüme
 - Demiryolu İstasyonları, Limanlar, Rıhtımlar
- 1855'te Belediyeler Hareketi'nin başlaması ile yerelde de gelişmeler olmuştur
- Mevzii Planların yapımı bu dönemde başlamıştır (Evler ahşap olduğundan daha çok yanan kısımlar için plan söz konusu)

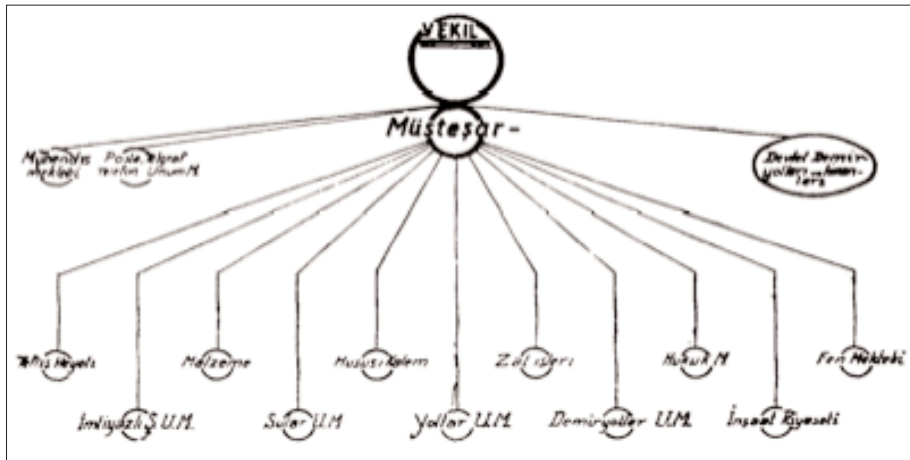
2. OSMANLI DEVLETİ'NDEN TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NE GEÇİŞ DÖNEMİ (23 NİSAN 1920-29 EKİM 1923)

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması üzerine, Bayındırlık Bakanlığı, 3 nolu Kanun'la "Nafi'a Vekaleti" adıyla TBMM Hükümeti Bakanlıkları arasında yer almıştır. Osmanlı Devletinin Nafia Nezareti Kuruluş ve Teşkilatı Hakkındaki 9 Ekim 1914 tarihli Kanun, TBMM ve Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri tarafından 1934'e kadar kullanılmıştır.

Vekaletin görevi; Ziraat, çiftçilik, sanayi ve zanaat konularının geliştirilmesi, Devlet yapılarının, kaliteli ve uygun fiyatla yapılması için gereken bütün işlemlerin ele alınması ve mevcut nizamların geliştirilmesi, Taşradaki köprülerin tamiri, Ormanların bakımı ve yeni ormanların tesisi, Nezaret için gerekli olan fonu sağlamak amacıyla hazinenin geliştirilmesi, Binaların yapım ve onarımı konusunda, malzeme seçimlerinde, kamu ve hazine yararının göz önüne alınması olarak sıralanabilir.

İstanbul'daki mevcut hükümetin Nafi'a Nezareti'ne karşılık olarak kurulan, Ankara'daki milli hükümetin "Nafi'a Vekaleti'nin merkez ve taşra teşkilatı, mecburi olarak, Nafi'a Nezareti'ne benzemektedir. Ancak lüzum ve ihtiyaca göre teşkilat yapısının genişletildiği görülmektedir.

Nafia Vekaleti'nin Teşkilat Yapısı



Kaynak: On Senede Türkiye Nafi'ası, 1923-1933 CİLT 1

Burada üzerinde durulması gereken noktayı, Nafia Nezareti'nin 4. Teşkilat Kanunu ile görülen genel müdürlüklerin kuruluşunu takiben, alt birimler ile uzmanlaşmaya giden bir yapının izlerinin görülmesi oluşturmaktadır.

Cumhuriyet'in ilanından önce, TBMM Hükümetlerindeki on bir bakanlığa ilaveten, bir bakanlık daha kurulur: "Mübadele, İmar ve İskan Bakanlığı". Lozan Sulh Antlaşması ile or-

taya çıkan, Türk ve Rum ahalinin mübadelesi ve yerleştirilmesi konusu, 13 Ekim 1923'te kurulan bu bakanlığa verilmiştir.

1920-1923 yılları arasındaki TBMM Hükümeti programlarının bayındırlık bölümünde; dönemdeki ekonomik sıkıntılar nedeniyle, başlangıçta harap yolların ve köprülerin tamiri, hastalıkları önlemek için bataklıkların kurutulması, önemli demiryolu ağlarının tamamlanması gibi çok gerekli olan hizmetlerin yapılabileceği ifade edilmiştir (BİB, 2005, ss.203-207).

1920-1923 döneminin bayındırlık yönünden en önemli konusu, demiryollarıdır. Özellikle savaş şartları bakımından ön planda olan demiryolları, Mustafa Kemal Paşa'nın bu dönemdeki çeşitli konuşmalarında yer almıştır: *"Yaşamak için ve ekonomik gelişmemizin temini için, Bayındırlık işlerine dört elle sarılmak mecburiyetindeyiz."* (BİB. Web sitesi).

Dönemdeki, bayındırlık altyapısı incelendiğinde; Osmanlı imparatorluğu zamanında demiryolları (62 yılda yapılan 4088 km), yabancı devletlerin ihtiyaçlarına uygun olarak yapıldığından, askeri ve iktisadi bakımdan Türk Milletinin ihtiyacına cevap verememiştir (OYK, ss:241). Karayolu ağı ile ilgili olarak, 1869'da yürürlüğe giren "Turuk ve Ma'abir Hakkında Nizamname"den sonra yol yapımına özel önem verilmesine rağmen "makinalı çalışma" sistemi Türkiye'ye henüz gelmediği için, istenilen yol şebekesinin tesis edilemediği görülmektedir. 1920'ye kadar yapılan yollar ancak servis yolu niteliğindedir (BİB, 2005).

Deniz ulaşımı ve limanlar konusu incelendiğinde; birkaç ilde (İstanbul, İzmir vs.) liman ve yanaşma yeri mevcuttur (BİB, 2005). Sonuç olarak dönemdeki bayındırlık altyapısının oldukça yetersiz olduğu görülmektedir. Bu durumda hükümet programlarında bayındırlık konularına önem verilmesinin sebebi ve gerekliliği anlaşılmaktadır.

Bu dönem içinde önemli diğer konular da; TBMM kontrolündeki bazı demiryollarının millileştirilmesi, Yol Vergisi Kanunu, Türk-Fransız itilafnamesi konuları, Çester demiryolu imtiyazı, Türkiye iktisat kongresi, mevcut imtiyazlı şirketlerle (telefon, tramvay, elektrik, su ile ilgili) yapılan anlaşmalar, Bakanlığın hizmet konuları dışında da görevlendirilmesi (Kömür madeni işletilmesi için yetki verilmesi) şeklinde sıralanabilir (BİB, 2005, ss.221-233).

Dönemin Planlama ve İmar'a İlişkin Özellikleri

- Devlet bütçesinin yetersizliği nedeniyle sadece altyapıya yönelik onarım ve yeni altyapıların inşası işleri (yol, tünel, demiryolu vb.)
- Demiryolu;
 - Ankara-İzzettin arasındaki dar hat,
 - Erzurum-Sarıkamış arasındaki dar hat,
 - Konya-Afyon, Eskişehir-Ankara hatlarının tamamı veya bir kısmı (Yunan işgaline bağlı olarak)
- Niteliksiz yol ağı
- Yetersiz deniz ulaşımı

3. CUMHURİYET DÖNEMİ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE NAFIA VEKALETİ: 1923-1928 DÖNEMİ

Lozan Antlaşması'nın kabulü ve 29 Ekim 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile Bayındırlık Bakanlığı çok daha geniş bir hizmet alanına sahip olmuştur. Her türlü dış baskıdan kurtulmuş, bağımsız ancak fakir ve güçsüz vatani imar etmek Bayındırlık Bakanlığının görevidir (BİB, 2005, ss235-236).

1848 yılında Osmanlı Dönemi'nde kurulmuş olan Nafia Nezareti'nin var olan birikim ve deneyimiyle 1920 yılından 1928 yılına kadar Nafia Vekâleti Cumhuriyet Dönemi'nde imardan sorumlu ilk bakanlık olmuştur (M.Çubuk, 2009.). Cumhuriyet'in ilanından 1928 yılına kadar olan dönem, ülkemizde henüz planlama çalışmalarının başlamadığı ve mevzuat olarak 1882 yılından beri yürürlükte olan ve yollar, yangın yerleri ve binalarla ilgili hükümleri kapsayan "Ebniye Kanunu"nun uygulandığı dönemdir (İİB,1973).

20 Nisan 1924'te yeni bir Anayasa yürürlüğe konmuş, kurulan Cumhuriyet'in temel ilkelere uygun olarak bakanlıklarda değişiklikler meydana gelmiştir. Dönemdeki hükümet programları incelendiğinde, hükümetin, yok denecek durumda olan altyapı hizmetlerine mümkün olduğunca önem verdiği ve gerektiğinde yabancı sermayeyi de bu hizmet için kullanmak eğiliminde olduğu görülmektedir (BİB, 2005).

1924 yılında çıkarılan bir Kanunla Anadolu-Bağdat demiryollarının satın alınmasına karar verilmiştir (BİB,2005, ss235-240).

1925 yılında gerçek anlamda imar hizmetinin başladığı "Mübadele, İmar ve İskan Bakanlığı", göçmen ve mübadele işlemlerinin tamamlanmasından sonra kaldırılmış, bu konudaki imar hizmetleri Nafi'a Vekaleti'ne devredilmiştir (Cumhuriyet'in 60. Yılında İİB, ss.28).

Mayıs 1927'de Devlet Demir Yolları ve Limanları Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Bu çıkan Kanun ile; daha önce demiryolları ile ilgilenen genel müdürlükler tek bir yönetim altında toplanmıştır (BİB, web sayfası).

13 Ekim 1923'te Ankara'nın başkent olmasıyla Türkiye tek büyük kente bağlı olmaktan kurtulmuş ve ülke ortasında yeni bir çekici merkez kurma çabası başlamış, Ankara'nın imarına özel önem verilmiştir.

Ankara o zaman orta büyüklükteki herhangi bir Anadolu kasabasıdır. 1915 yılında çıkan bir yangın kentin yarısını yok etmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra başkentim imar sorunu ele alınmıştır. Ancak o dönemde yürürlükte olan 1882 tarihli Ebniye Kanunu'nda planlı gelişme açısından yeterli hükümler bulunmadığından, planlı çalışmalara girebilmek için ilk adım olarak 1924 yılında, Ankara'da, 417 sayılı Kanunla İstanbul'daki Şehremaneti'ne benzer bir örgüt kurulmuş ve ilgili mevzuatın Ankara'da da uygulanması kabul edilmiştir (İİB,1973).

Ankara’da ilk olarak 1924 tarihini taşıyan Heussler tarafından biri eski Ankara, diğeri Yenişehir’e ilişkin olan 150 ha tutarındaki plan uygulanmıştır. 1925 yılında 583 sayılı Kanunla, bugünkü Yenişehir’in kapladığı alanı da büyük ölçüde içine alan 4 milyon m²’lik arazinin, çok ucuz bedellerle Ankara Şehremanetine kamulaştırılması sağlanmıştır. Bu Kanun, arsa ve konut politikası bakımından başarılı bir örnek olarak değerlendirilebilir. 1927 yılında kent nazım planı için bir yarışma açılmış ve 1928 yılında, yarışmaya katılan 3 uluslararası yabancidan Alman Şehircilik Uzmanı Prof. Hermann Jansen’in planı seçilmiştir (İİB,1973).

1928 yılında Ankara için 1351 sayılı özel bir Kanun çıkarılmıştır. Bu Kanunun birinci maddesi gereğince, Bakanlar Kurulu’nun vereceği işlerle uğraşmak ve İçişleri Bakanlığı’na bağlı olmak üzere Ankara Kenti İmar Müdürlüğü kurulmuştur. Müdürlüğün ilk görevi, kentin halihazır haritasını tamamlamak ve imar planını yaptırmaktır. 1928 yılında Ankara için açılan yarışmayı kazanan Jansen, 1939 yılına kadar danışmanlık görevini de yapmıştır. 1932 yılında plan tamamlanmış, ancak şehrin hızlı gelişimi ve daha pek çok nedenlerle Jansen Planı, öngörüldüğü süreden daha kısa sürede geçerliliğini yitirmiş ve işlemez bir duruma gelmiştir (İİB,1973, ss.45-46).

İkinci Dünya Savaşı’na kadar olan dönemde, tek planlı imar gören kent Ankara’dır.

Dönemin Planlama ve İmar’a İlişkin Özellikleri

- “Modernitenin yeri” olarak kentler anlayışının benimsenmesi
- 13 Ekim 1923’te Ankara’nın başkent olmasıyla Türkiye’nin tek büyük kente bağlı olmaktan kurtulması ve Ankara’nın çağdaş bir kent olarak planlanması isteği
- Ankara’da ilk olarak 1924’te Heussler tarafından 150 ha büyüklüğündeki planın uygulanması
- 1924 yılında Fransız Şehircisi Rene Dange tarafından İzmir’in yanan kısımlarının imarı için mevzii imar planı hazırlanması
- 1925 yılında çıkarılan 583 sayılı Kanun ile, bugün Maltepe ve Bakanlıkların bulunduğu yerdeki 400 hektara yakın alanın, yeni bir şehir kurulmak üzere, kamulaştırılması yetkisinin Ankara Şehremaneti’ne verilmesi
- Ankara şehrinin harita ve planlarının yapımı
- Jansen Planı (İmar Planı)
- Mekansal Düzenleme Stratejilerine önem verilmesi
- Ankara merkezli demiryolu ağı sisteminin oluşturulması • Demiryolu güzergahı üzerinde kurulan fabrikaların buldukları kentleri geliştirmesi

BAYINDIRLIK BAKANLIĞI-1928-1983 DÖNEMİ

1928 yılında kurulan “Bayındırlık Bakanlığı”, 1934’e kadar bayındırlık işlerini, 2 Ekim 1914 tarihli “Nafi’ a Nezareti teşkilatı Hakkındaki Nizamname”ye göre yürütmüştür. 1934 yılında, Bakanlığın görevleri, günün ve gelişmelerin gerektirdiği şekilde ele alınarak 2443 sayılı “Bayındırlık Bakanlığı Teşkilat ve Görevlerine Dair Kanun” çıkarılmıştır. Kanunda “Devlet Teşkilatı içinde memleketin imarına, ticarî ve ekonomik gelişmesine ve sosyal kaynaşmasına hizmet eden demiryollarını, limanlarını, şose ve köprülerini yapmak, su işlerini düzenlemek, karada havada ulaştırma ve haberleşmeye ait bayındırlık eserleri kurmak, işletmek ve idare etmek, çağdaş ilerlemeleri takip ederek bunları uygulamak, Devlet Daire ve Kuruluşlarına ait her türlü bina ve inşaatın ve Türk mimarisinin tarzını belirleyip yürütmek, tekniğe ait vasıta ve unsurları yetiştirmek, genel ve özel Kanunların yüklediği diğer işleri yapmakla görevli bir kuruluş” olarak tanımlanmıştır (*Teşkilat yapısı ek I’ de yer alan tabloda verilmiştir.*). Varlığını 55 yıl devam ettirecek olan Bakanlık 3 döneme ayrılarak incelenmiştir (Dönemlendirmede Mehmet Çubuk’tan yararlanılmıştır).

1928-1955 Dönemi Gelişmeler

Cumhuriyet Hükümeti tarafından, Nisan 1929’da, yeni bir “İller İdaresi Kanunu” çıkarılmıştır. Kanun ile illerde kurulacak Bayındırlık Teşkilatları sayesinde Bayındırlık hizmetlerinin yurt genelinde gerçekleştirilmesi mümkün olmuştur. 1929 yılında Bayındırlık Bakanlığı, merkez teşkilatında da bazı değişiklikler yapılmıştır. Mayıs 1929’da Bakanlık bünyesindeki kuruluşların isimleri Genel Müdürlük olmuştur BİB, web sayfası; BİB, 2005).

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, alt yapı yatırımları olarak büyük bir çoğunlukla demiryollarına önem verildiği belirtilmiştir. Bu dönemde de demiryollarına verilen önemin devam ettiği Atatürk’ün şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “Demiryolu, memleketin tüfekten, toptan daha mühim bir emniyet silahıdır.”(OYK, 1938). Bu dönemde ülke sınır komşularına kadar ülkenin her köşesine demiryolu ile ulaşım politikasıyla hareket edildiği görülmektedir.

Osmanlı Döneminde 4138 km uzunluğundaki hattın Cumhuriyet’in ilk 15 yılında 1924’ten itibaren 2976 km daha uzatıldığı görülmektedir. Bu hatlar; Ankara-Kayseri-Sivas-Samsun, Kütahya-Balıkesir, Ulukışla-Boğazköprü, Irmak-Filyos hattından Irmak-Çankırı, Malatya- Diyarbakır, Çankırı-Filyos, Afyon-Karakuya, Sivas-Malatya, Filyos-Zonguldak, Çetinkaya-Erzincan hatlarıdır. 3723 km uzunluğundaki demiryolu hattı ise yabancılar elinden alınarak öz demiryolu ağlarına eklenmiştir (OYK, ss:247-250).

Cumhuriyet döneminde yol ve köprü yapımında da büyük başarılar elde edilmiştir. Cumhuriyet Hükümeti, Osmanlı Dönemi’nden ana vatana 18335 kilometre yol devredilmiştir. Bunların 4450 km’si toprak yol, 13885 kilometresi kırma taştan yapılmış şose halinde ve bakımsızlıktan harap durumdadır. Köprüler de geçide müsait vermez bir hale ulaşmıştır. Cumhuriyet Hükümeti yol meselesini programlara bağlamış ve 1938 yılında yol şebekesi, 39 bin kilometreye ulaşmıştır (OYK, ss:260-261). Yurdun en uzak köşelerine kadar bütün vi-

layetlerine mühendis ve fen memurları gönderilerek yurdun bütün imar işleri bilgili elemanlar eline verilmiştir. Dönemde bütün yol işlerinin Bayındırlık Bakanlığı'nın direktif ve kontrolü altında yapıldığı görülmektedir (OYK, ss:262).

1929'da "Şose ve Köprüler Kanunu" kabul edilerek daha önce bu konudaki Kanunlar yürürlükten kaldırılmıştır. Bu Kanun ile, devlet ve il yollarının birleştirilmesine dair uygulamadan vazgeçilmiş ve eski sisteme dönmüştür. Kanun süreç içerisinde bazı değişiklikler yapılmasına rağmen, 1950'ye kadar uygulanmıştır. Türkiye'nin yol şebekesindeki durum her yönü ile kendini hissettirince, Amerikan'ın kredi teknik, makine ve organizasyon yardımları ile Türk Karayolları yeniden teşkilatlandırılmış ve bugünkü modern yapıda Karayolları Genel Müdürlüğü ortaya çıkmıştır (BİB, web sayfası).

Kara, deniz ve hava nakliyeciliğinin düzelmesine ve gelişmesine çalışılması da dönemdeki parti prensiplerinden biridir (OYK, ss:261)

Dönemde su işleri ile ilgili durum incelendiğinde; 3132 sayılı Kanunla hazırlanan program çerçevesinde bir çok dere, çay ıslahı, ova ıslah işleri, ırmak ve çay suları ile arazi sulanması işi, nehirlerin rejimlerinin düzeltilmesi ve bataklıkların kurutulması verimli arazilere dönüştürülmesi işleri gerçekleştirilmiştir (OYK, ss:265-271). Cumhuriyet'in ilanından itibaren 1930'a kadar İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen Ankara şehrinin içme suyunu temin konusu, 1930'da Bayındırlık Bakanlık tarafından ele alınmıştır. 1932 yılında, Osmanlı Devletinden itibaren Bayındırlık Bakanlığına bağlı olarak idare edilen Konya ovası sulama işleri, Ziraat (Tarım) Bakanlığına devredilmiştir (BİB web sitesi).

Posta, Telgraf ve Telefon işlerine bakıldığında, 1933 yılında, Posta, Telgraf ve Telefon İdaresi'nin, Bayındırlık Bakanlığı'na bağlandığı görülmektedir(BİB web sitesi). Cumhuriyet öncesindeki dönemde 52 merkez ancak haftada birkaç kez posta alabilmekteyken, bu dönemde otomobil ve uçak kullanımının başlaması, demiryolu hatlarının da gelişmesiyle her gün ülkenin 52 merkezi posta alabilecek duruma ulaşılmıştır (OYK, ss:274).

Cumhuriyet Dönemi'nde hava yolları ile ilgili işlere bakıldığında, uçağın sadece bir harp aleti değil, aynı zamanda önemli bir nakil vasıtası olduğu görülmektedir. Cumhuriyet devrine kadar bir yolcu uçağı bulunmamaktadır. 1933 senesinde Hava Yolları İdaresi, Milli Müdafaa Vekaleti emrinde teşkil edilmiş ve 1933 senesinde; Ankara-Eskişehir-İstanbul; 1934 senesinde; Ankara-Kayseri-Diyarbakır hava hatları işletilmeye açılmıştır (OYK, ss:278-279). 1935 yılında ise, Millî Savunma Bakanlığı'na bağlı "Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi" Bayındırlık Bakanlığına bağlanmıştır.

1934'e kadar geçen on dört yıllık sürede Bayındırlık işlerini, 2 Ekim 1914 tarihli Nafia Nezareti Teşkilatı hakkındaki nizamnameye göre yürüten Bakanlığın artık yeni ve günün şartlarına uygun bir teşkilat Kanununa ihtiyacı olmuş ve 2443 sayılı Teşkilat Kanunu çıkarılmıştır. Ulaştırma Bakanlığı'nın kurulduğu 1939 yılına kadar yürürlükte kalan, 2443 sayılı "Nafia Vekaleti'nin Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun"a göre, Bayındırlık Bakanlığı; devlet teşkilatı içinde memleketin imarına, ticari ve ekonomik gelişmesine ve sosyal

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

kaynaşmasına hizmet eden demiryollarını, limanlarını, şose ve köprülerini yapmak, su işlerini düzenlemek, karada ve havada ulaştırma ve haberleşmeye ait Bayındırlık eserleri kurmak, işletmek ve idare etmek, çağdaş ilerlemeleri takip ederek bunları uygulamak, devlet daire ve kuruluşlarına ait her türlü bina ve inşaatın ve Türk mimarisinin tarzını belirleyip yürütmek, tekniğe ait vasıta ve unsurları yetiştirmek, genel ve özel Kanunların yüklediği diğer işleri yapmakla görevli bir kuruluştur.

24 Mayıs 1934 tarihli Hakimiyeti Milliye gazetesinde yayınlanan röportajda Nafia Vekâleti'nin yeni teşkilat Kanunu hakkında Nafia Vekili Ali Bey'in beyanâtı: "Bu Kanunun ruhu ve esası nafia işlerinin yeniden tanzimi ve istikrarıdır... memlekette mevcut şoseler, köprüler ve su işleri... Bundan başka bir milletin kültürü bakımından en önemli esaslardan biri olan binalarının üslup ve mimari birliğini gözetmek üzere bir İnşaat Müdürlüğü kurulmuştur. Memlekette yapılacak olan devlet binaları, belediye ve diğer müesseselerin kamuya ait inşaat işleri ve vekaletin buna memur temininde tetkik ve fenni usuller tespit edilerek bu yönde hareket edilecektir. Bundan başka Posta ve Telgraf ve Telefon Müdürlüğüne ait işleri yakından denetleme, düzenleme ve sıralamaya ilişkin esasları denetlemek ve temin etmek üzere bir Muhabere ve Mürasele Müdürlüğü kurulmuştur... Teşkilat Kanunu buna benzer bir takım esasları ihtiva etmektedir (24.05.1934 tarihli Hakimiyeti Milliye Gazetesi, ss.1)" Nafia Vekilinin sözlerinden de anlaşılacağı üzere, Cumhuriyet Hükümeti'nin bayındırlık işlerinin en iyi şekilde yürütülmesinin sağlanması için nafia işlerinin yeniden düzenlenmesi gereği üzerine 2443 sayılı Kanun çıkarılmıştır. Kanun'da Cumhuriyet Hükümeti'nin kültürünün yansıtılacağı düşünülen binalar konusuna önem verilmiştir. Kanun ile ilgili meclis konuşmaları incelendiğinde de binalar konusu üzerinde durulduğu görülmektedir. Nitekim 1935 yılında Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde, 2799 sayılı (Nafia Bakanlığı'nın Teşkilât Ve Vazifelerine Dair Kanuna Ek Kanun) Kanun ile "Yapı İşleri Genel Müdürlüğü" kurulması da binalar konusuna verilen önemi işaret etmektedir. Teşkilat Kanununda yapılan değişiklik ile ülkedeki kamu eliyle yapılacak bina yapım işlerinin tamamı Bayındırlık Bakanlığı'nın görev alanına girmiştir.

1936 yılında 3074 sayılı "Nafia Vekâleti'nin Teşkilât ve Vazifelerine Dair Olan 2443 Sayılı Kanuna Ek Kanun" çıkarılmıştır. Nafia Vekâleti'nin teşkilât ve vazifelerine dair olan 2448 sayılı Kanun'un 22 nci maddesinde yazılı Nafia Fen Mektebi ile ilgili bir Kanundur (3074 sayılı Kanun, TBMM). 1938 yılında ise, "Nafia Vekâleti'nin Teşkilât Kadrosunda Değişiklik Yapılmasına Dair 3476 Sayılı Kanun" çıkarılmıştır.

1939 yılında Bakanlığın geçirdiği değişimler nedeni ile yenilenmesi gerekmiş ve "Nafia Vekâleti Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun" çıkarılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'ndeki 2443 sayılı ilk teşkilat Kanunu ile, 2799, 3074 ve 3476 sayılı, değişiklik getiren Kanunlar yürürlükten kaldırılarak, bunun yerine 1972'ye kadar kullanılan "3611 Sayılı Kanun" kabul edilmiştir. Kanuna göre Bayındırlık Bakanlığı aşağıda yazılı iş ve vazifeleri yapar; demiryollar ve limanlar inşaatı işleri; su işleri; şose ve köprü işleri; yapı ve imar işleri; bayındırlık şirket ve müesseseleri işleri; genel ve özel Kanunların yüklediği diğer işler; bu işleri yapmakla görevli fen adamlarının yetiştirilmesi; bu işlere ait her türlü şartname ve sözleşme tipleriyle, tüzük ve yö-

netmeliklerin hazırlanması (“3611 sayılı” Kanun, TBMM). Bu hizmetler; 2443 ve 2799 sayılı Kanunlarda belirtilen hizmetlerin (Ulaştırma Bakanlığı’na devredilen işletme konuları hariç) aynısıdır. 3611 sayılı Kanun ile Bayındırlık Bakanlığına bağlı bulunan “Elektrik İşleri Etüt İdaresi” Bakanlıktan ayrılarak tekrar İktisat (Ekonomi) Bakanlığına devredilmiştir.

Ayrıca, Bayındırlık Bakanlığı’nın teşkilat yapısı ve görev kapsamındaki değişiklikler dışında bu dönemde imar uygulamaları ile ilgili gelişmeler de meydana gelmiştir. Merkezi devlet örgütünün Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından başlayarak çıkardığı yasalar ve yaptığı düzenlemelerle belediyelere yardımcı olduğu ve imar uygulamalarını yurt çapında birleştirip bütünleştirmeye çalıştığı görülmüştür.

1939-1942 tarihleri arasında “Muhabere ve Münakale (Haberleşme ve Ulaştırma) Bakanlığı” ve “Ticaret Bakanlığı” olarak iki yeni bakanlık kurulması ile, Bayındırlık Bakanlığı’nın hizmetlerinden işletme ile ilgili olanlarının bu bakanlıklara aktarılması ile Bayındırlık Bakanlığı’nın özellikle yapım konuları ile görevlendirildiği görülmektedir (BİB, 2005).

1949 yılında 5367 sayılı Bilumum Hava Meydan ve Limanlarıyla Bunlarla İlgili Bina ve Tesislerin Bayındırlık Bakanlığınca Yapılması Hakkında Kanun ile hava alanları inşaatı Bayındırlık hizmetleri arasına aktarılmıştır.

1950 yılında 5539 sayılı Kanunla “Karayolları Genel Müdürlüğü” kurularak Bayındırlık Bakanlığına bağlanmıştır. 1953 yılında, deprem, yangın, su baskını, yer kayması, kaya düşmesi gibi tabii afetler Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde yer almış ve “Yapı ve İmar İşleri Reisiği” kurulmuştur. Aynı yıl, 6200 sayılı Kanunla da, “Yerüstü ve Yer altı sularına zararları önlemek” için Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde “Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü” kurulmuştur (M. Çubuk, 2009).

İller Bankası’nın Kuruluşu

1933’te kurulan Belediyeler Bankası 1945 yılında “İller Bankası”na dönüştüğü görülmektedir. İller Bankası, il özel idareleri ile belediye ve köy idarelerinin ve bu idarelerin kuracakları birliklerle adı geçen idarelere bağlı, tüzel kişiliği olan, ya da olmayan ve katma bütçeli idare ve kurumların imar işleriyle ilgili konularla uğraşmak ve bütün işlemlerinde özel hukuk hükümleriyle 4759 sayılı yasaya bağlı olmak üzere kurulmuştur (İller Bankası, 1973, ss.18).

Bu yasa iki yenilik getirmiştir. Birincisi, Belediyeler Bankası Yasasının, sadece Belediyelerin imar işleri ile uğraşmayı öngörmesine karşılık, İller Bankası yasası; Belediyeler dışında İl Özel İdareleri, Köy İdareleri ve bunlara bağlı kurumları da kapsamına almasıdır. İkinci yenilik ise; İller Bankası yasasına göre, Bankanın Belediyeler ve öteki kurumlar için sadece bir kredi kurumu olmaması, sahip olduğu teknik kadroyla, belediyelerce gerçekleştirilemeyen harita, imar planı, proje, keşif ve etüdlere, Belediyelerin istemleri üzerine onlar adına yapan ya da yaptıran ve kurumlarca yapılacak tesislerden yaptırılması olanağı olmayan ve Bankaca yaptırılmasında yarar olanları yapan kurum kimliği kazanmasıdır (İİB,1973, ss.83).

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

İller Bankası, kentlerin esas sahibi olan belediyelerin kent gelişmelerini düzenleme faaliyetlerine, bünyesinde topladığı çeşitli uzmanlık kolları ile birlikte İmar Planlama Dairesi'nin aracılığı ile yardımcı olmaktadır. Dairenin çalışmaları Ulusal planın ve Bölgesel planların mekan boyutunu içeren kararlar zincirine bağlı bulunmaktadır (İller Bankası, 1973, ss.80).

1928-1940 yılları arasında yapılan planlama çalışmalarının, demografik ve sosyo-ekonomik araştırmalara ve bölgesel verilere dayanmadan yapılan ve belediye sınırları içinde ele alınan fiziki tanzimlerden ileri gitmediği görülmektedir. 1940 yılından sonra Nafia Vekaleti Yapı ve İmar İşleri Reisliği Şehircilik Fen Heyeti kurulmuştur. İller Bankası, belediyelerin harita ve imar planlarını hazırlarken Şehircilik Fen Heyeti de planların onama işlerini yürütmek görevini üstlenmiştir (İller Bankası, 1973, ss.80-82)

Şehirleşme hızının arttığı şehir planlama faaliyetlerinin de daha çok önem kazandığı 1950'den sonraki yıllarda, sırasıyla 1952'de İzmir için, 1955'te Ankara için Ulusal arası imar planı yarışması düzenleyen İller Bankası, dönemde şehircilik çalışmaları yönünden önemli faaliyetlerde bulunmuştur (İller Bankası, 1973, ss.82).

1955-1972 Dönemi Gelişmeler

Bu dönemde önemli adımlar atılmıştır. Kırdan kente göç büyük kentlerde kentleşme sorunlarını yaratmıştır (M. Çubuk). Başkentte, Jansen planı yetersiz kalınca, Ankara Nazım Planı için, 1955 yılında yine uluslar arası bir yarışma açılmış ve bu yarışmayı, Y. Mimar Nihat YÜCEL ve Raşit UYBADIN kazanarak nazım planı hazırlamışlardır. Ancak hızla artan kent nüfusu ve değişen koşullar nedeniyle bu plan da kısa sürede yetersiz kalmıştır (İİB, 1973).

1956 yılında, 1984 yılına kadar yürürlükte kalacak olan 6785 sayılı İmar Kanunu çıkarılmıştır. Ocak 1957'de yürürlüğe girmesi öngörülen İmar Kanunu, belediyelerin ve imar işi ile ilgili olan Bayındırlık Bakanlığı'nın; yapı ve ruhsat işleri, harita, imar ve yol istikamet planları, tevhit ve ifraz işleri konularını içermektedir.

1956 yılının önemli bir mevzuatı da, İstimlak Kanunu'dur. Osmanlı Devleti'nden kalma mevzuatla ve demiryolları, limanlar gibi konular için ayrı ayrı çıkarılan mevzuatla işlemler yürütülmekteydi. İmar Kanununa paralel olarak İstimlak Kanunu da, bayındırlık ve imar hizmetlerinin günün şartlarına ve Türkiye'nin ihtiyaçlarına cevap vereceği şekilde ele alınmış bulunmaktadır (BİB web sitesi).

1957 yılında Bayındırlık Bakanlığı bünyesinde Bölge Planlama Dairesi Başkanlığı'nın kurulduğu görülmektedir (Bülten, S:11 ss.8) Bu kuruluş, aslında bölge planlama ile ilgili çalışmaların başlangıcının Bayındırlık Bakanlığı Dönemine dayandığını göstermektedir.

1957 yılında "İmar ve İskân Bakanlığı" kurulmuş, 1958 yılında çıkarılan teşkilat ve görev Kanunu ile, Bayındırlık Bakanlığı bünyesindeki imar planları yapımı, imar uygulamaları ve doğal afetlerle ilgili işler İmar ve İskân Bakanlığı'na devredilmiştir. İller Bankası, Şehircilik ve İmar İşleri birimleri de yeni kurulan Bakanlığa bağlanmıştır.

1962 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurularak kalkınma planlarının hazırlanması, Ülke ve Bölge Planlama yaklaşımı ve Kalkınma Planları uygulanmasıyla da, imar ile ilgili mevzuat da gelişmiş ve çeşitlenmiştir. 1965 yılında, 3611 sayılı Kanunda değişiklik olmuştur (M.Çubuk; BİB, 2005; BİB web sitesi).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, hızlı kentleşme sonucu hükümetin konut ihtiyacını karşılayamadığı ve kentlerde gecekondu bölgelerinin oluştuğu bu dönemde, 1966 yılında, 775 sayılı “Gecekondu Kanunu” çıkarılmıştır.

Büyük hızla artan kentleşme, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentleri değişik sorunlarla karşılaştırmıştır. Bu nedenle 20.07.1965 gün 6/4970 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile bu kentlerin Nazım Planlarının hazırlanması işi, İmar ve İskan Bakanlığı'nın kuracağı özel bürolara verilmiştir. Bu kararnameye dayanılarak çalışmaya başlayan İstanbul, İzmir bürolarından sonra, 29.01.1969 tarihli kararname ile Ankara Nazım Planı Bürosu kurulmuştur (İİB, 1973, ss. 47-49).

Bu dönemde, İller Bankası kasaba ve şehirlerin imar planlarını çeşitli yöntemlerle hazırlamaya devam ederken, bazı büyük ve önemli şehirlerimizin imar planlarını elde etmek için de yarışmalar açılmaya başlanmıştır. İmar komisyonu raporlarındaki sınırlı bilgi çerçevesi içinde hazırlanan şehir planları, bundan böyle, demografik ve sosyo-ekonomik araştırmalara, bölge planlama kararlarına ve kalkınma planının hedeflerine uygun biçimde hazırlanmaya başlanmıştır (İller Bankası, 1973, ss.83).

1965 yılında, “3611 sayılı Bayındırlık Bakanlığı Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun'un 26 nci maddesinin kaldırılması ve bu Kanuna üç madde eklenmesi hakkında Kanun” çıkarılmıştır. 3611 sayılı Bayındırlık Bakanlığı Teşkilât ve Vazifelerine Dair Kanun'un 26 nci maddesinin kaldırıldığı ve bu Kanuna üç madde eklenen 673 sayılı Kanunda: “ Bakanlığa ait işler ile diğer konuları incelemek üzere Bayındırlık Kurulu kurulacağı belirtilmiş ve bu kurulun görevleri” açıklanmıştır (673 sayılı Kanun, TBMM).

1972-1983 Dönemi Gelişmeler

1972 yılında yapılan 1605 sayılı Kanunla, 6785 sayılı İmar Kanunu'nda değişiklikler yapılmış; kıyılar ve kırsal alanların (belediye ve mücavir alan dışı) İmar Kanunu kapsamına alınması sağlanmıştır.

Bakanlığın teşkilatındaki değişiklikler nedeniyle 13 Temmuz 1972'de, “1609 Sayılı Bayındırlık Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Kanunu” hazırlanmış ve kabul edilmiştir. 1983 yılına kadar yürürlükte kalan bu Kanuna göre Bayındırlık Bakanlığı'nın görevleri; Milli Savunma Bakanlığının inşaat, millî ve Nato Enfrastrüktür hizmetleri ile Ulaştırma Bakanlığına bağlı Genel Müdürlüklere Kanunlarla yapım yetkisi verilmiş olan özel ihtisas işleri hariç şunlardır: Yapı işlerini, Demiryolları inşaatını, Limanlar ve ikiyi tesisleri inşaatını, Hava Meydanları inşaatını, Akaryakıt ve doğal gaz horu hatları ve tesisleri inşaatını ve esaslı

onarımını yapmak veya yaktırmak, 5939 sayılı Kanun esasları dairesinde kar yollarının yapım ve bakımını sağlamak, Bu işlerle ilgili tüzük, yönetmelik, tip sözleşme, şartname, rayiç, fiyat analizleri ve birim fiyatları hazırlamak ve yayınlamak, Müteahhitlerle ilgili gizli sicilleri tutmak ve müteahhitlik karnesi vermek, özel idarelere ait yapı ve tesisleri yapmak ve yaptırmak, Bu Kanunla verilen proje onama ve denetleme hizmetlerini ve diğer Kanunlarla verilen işleri yapmak (1609 sayılı Kanun, TBMM).

Dönemin Planlama ve İmar'a İlişkin Özellikleri

- 1580 sayılı Kanun ile belediyeler için harita, kadastro, en az beşer yıllık çalışma ve imar programı yapma zorunluluğu getirilmesi ve “konut ve çevresinin bir plan ve belediyenin kontrolü dahilinde yapılması anlayışının getirilmesi, ayrıca belediyelere konut inşa ettirmek yetkisinin verilmesi
- 1593 sayılı Kanun ile Şehir Planlamasına yönelik ilkelerin belirtilmesi
- 2290 sayılı Kanun ile her Belediyenin 5 yıl içinde “Müstakbel şehir planı” düzenlemesi zorunluluğu getirilmesi ile yapılaşma konusunda daha sıkı bir düzenlemeye gidilmesi
- Anadolu’da devlet işletmelerinin kurulduğu kentlerin ve diğer önemli yerleşmelerin Ankara’daki çağdaş modele uygun olarak gelişmesinin sağlanması
- Kentlerin “sağlığın, temizliğin, güzelliğin ve modern kültürün örneği olması isteği
- 5228 sayılı Kanun ile Belediyelere ucuz arsa sağlanması ve bu arsaların belirlenmiş koşullarla konut sahibi olmayanlara dağıtılması
- 6188 sayılı yasa ile ülkede ilk defa izinsiz yapıların varlığının yasalarla ele alınması
- Kentlerde bina yapımının diplomalı meslek adamlarına devredilmesi
- Planlamanın Harita Mühendislerinin faaliyet alanından Mimarlık alanına devrolunması
- Üniversitelerde kent planlama ve yönetimine ilişkin derslerin yer alması
- 2763 sayılı yasa ile; nüfusu on binden yukarı belediyelerin harita ve imar planlarını, içme suları ile spor alanlarını ve lağım işlerini 2490 sayılı yasaya göre yaptırmaya İçişleri Bakanlığı’nın yetkili kılınması ve bu amaçla “Belediye İmar Heyetleri”nin kurulması.
- Merkezi devlet örgütünün Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından başlayarak çıkardığı yasalar ve yaptığı düzenlemelerle belediyelere yardımcı olması ve imar uygulamalarını yurt çapında birleştirip bütünleştirme çabasının görülmesi.
- Ankara Nazım Planı’nın hazırlanması (1955)
- Çok yönlü ve disiplinli araştırmalara dayanan Kapsamlı rasyonalist planlamaya geçilmesi

Bu dönemde, yapılan planlamaların daha iyi denetlenmesi, yönlendirilmesi ve onama mercilerinde geçen sürelerin kısaltılması için İller Bankası, Bakanlık ve belediye yetkilileri ile, gereğinde başka uzmanlardan oluşan “Danışma Denetleme Kurulları” devreye konularak, Banka-Bakanlık-Belediye bütünleşmesi sağlanmış ve bu tür uygulamalardan sağlıklı sonuçlar çıkmıştır. Ayrıca 8.2.1980 tarihinde İller Bankası ile İmar ve İskan Bakanlığı arasında yapılan bir protokolle, nüfus ve alan büyüklüklerine göre beldelerin, araştırma ve planlamasında uygulanacak yöntem saptanarak, imar planlarının yapım süre ve süreçlerinin kısaltılması sağlanmıştır (İller Bankası, 1981, ss.76).

Belediye Bankasının kuruluşundan İller Bankası'nın kuruluşuna kadar geçen 12 yıllık dönemde 8 kent ve kasabanın imar planı yapılabilmişken, bu rakam 1945-1962 yılları arasındaki dönemde 622'ye yükselmiştir. 1980 yılında, 115 yerleşmenin imar planı yapılmak suretiyle 1729 Belediye'den 1718'i imar planına sahip olmuştur (İller Bankası, 1981, ss.76-79).

1983 yılının mevzuat yönünden en önemli konusu 1934'ten beri yürürlükte olan 2490 sayılı “Artırma, Eksiltme ve İhale Kanunu”nun kaldırılarak 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'nun kabul edilmesidir (BİB.web sitesi).

İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI (1958-1983)

Ülkemizde ekonomik ve sosyal gelişmeler, sanayileşme karşısında tüm yerleşme ve şehirleşme olayına sahip çıkmak, yönlendirmek, başlamış olan konut sorununa çözüm getirmek üzere, 14 Mayıs 1958 yılında 7116 sayılı Kanunla İmar ve İskan Bakanlığı kurulmuştur.

İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurulması ile daha önce mesken, iskan ve imar konularında; İçişleri, Maliye ve Bayındırlık Bakanlıklarına verilmiş hak, görev ve yetkiler bu Bakanlığa devrolunmuştur (Bülten, 1961).

İmar ve İskan Bakanlığı'nın görevleri: Türkiye'nin bölge, şehir, kasaba ve köylerinin harita ve imar planlarının hazırlanması, imar için her türlü tedbirlerin alınması ve uygulanması, memleketin yapısına uygun konut politikalarının esaslarının tespit edilerek uygulanmasının sağlanması, memleket şartlarına ve imkanlarına göre en uygun olan yapı malzemelerinin teminini sağlayacak tedbirlerin alınması, bölge plânları için ilgili kurumlarla ortak etütler yaparak, bu etütlere göre gerekli Kanuni ve idari tedbirlerin alınması; yurt içi veya yurt dışı göç sebebiyle gelen göçmenlerin iskanlarının sağlanması ve bu işlerin en iyi şekilde gerçekleştirilmesi için gerekli etüt ve araştırmaların yapılması şeklinde sıralanabilir.

İmar ve İskan Bakanlığı kurulana kadar imar planları yapımı, imar uygulamaları ve doğal afetlerle ilgili işleri Bayındırlık Bakanlığı yürütmüştür. O zamana kadar Başbakanlığa bağlı olarak çalışan Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü'nün de İmar ve İskan Bakanlığı'na bağlanmasıyla kırsal iskan olarak özetlenebilecek görev de bu Bakanlığa verilmiştir. Bunlara ek olarak o dönemde önemli bir sorun haline gelen gecekondu sorununun çözümü görevi de bu Bakanlığa verilmiştir (İİB,1983.).

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

Kanun ile 6785 sayılı İmar Kanunu'na getirilen kapsam genişliği sonucunda, belediye ve mücavir alanlar dışında da metropoliten alan kent bütünleri, bölge gelişme merkezleri, sanayi gelişme alanları, kıyı kullanımları ve büyük altyapı projeleri nedeniyle Bakanlar Kurulu kararıyla imar düzenine alınan alanlar da Bakanlığın görev kapsamına genişletilmiştir (EKE, 2003).

Bakanlığın görevlerini yapabilmesi için yardımcı olmak üzere T. Emlak Kredi Bankası Genel Müdürlüğü, İller Bankası Genel Müdürlüğü ve Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü ilgili kuruluşlar olarak Bakanlığa bağlanmıştır. Böylece şehir planlamanın örgütlü yapıya girmesi yönünde ilk adım atılmıştır. Ayrıca İmar ve İskan Bakanlığı kuruluş Kanunu ile ilk defa ülkemizde bölge ve köylerin planlanması öngörülmüştür.

1960'da bölge planlama (yeni bir kavram olması da bunda etkili olmuş) Bakanlığın önemle üzerinde durduğu bir boyut olmuştur (Bülten, Sayı:6 ss.4). Bölge çalışmalarında 1960 yılı sonunda İstanbul'da Marmara Bölgesi Planlama Bürosu kurulmuştur. Ocak 1961'den itibaren ise, Zonguldak Bölgesi planlama çalışmaları başlamıştır. 1961'de illerde halihazır harita yapımına ağırlık verilmiş, arge faaliyetleri gündeme gelmiş ve bu konuda çalışmalar başlamıştır (Bülten, S:1, ss:12). Ayrıca aynı yıl mesken Kanunu tasarısı çalışmaları yapılmıştır (Bülten, S:11, ss.3).

Demokratik Planlama Kavramının (*demokratik bir düzende halkın kendi hakkında alınan kararlardan, olup bitenlerden haberdar olması*) gündeme geldiği bu dönemde; geri kalmış memleketlerin süratli ve aynı zamanda dengeli kalkınmasının "planlama" ile mümkün olacağı ortaya konulmuştur. Devletin iktisadi ve sosyal hayata bir plan dahilinde müdahalesine bağlı olduğu ifade edilmiştir (Bülten, Sayı: 5, ss.14).

1957 ve 1961'de Siyasal Bilgiler Fakültesi İskan ve Şehircilik Enstitüsünce düzenlenen seminer vs. çalışmalarda "Türkiye'nin şehirleşme problemlerinin en iyi çözüm yolunun bölge planlama olduğu" vurgulanmıştır (Bülten, S:11, ss.9) Bu gelişmeler, dönemdeki şehircilik ile ilgili bir çok sorunun yeni bir kavram olan bölge planlama ile çözüleceği düşüncesi üzerine yoğunlaştığını göstermektedir.

Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü'nün "yurdun tabii, iktisadi, sivil müdafaa, turistik ve diğer şartlarına göre imar bölgelerinin tespit edilmesi görevi gereği; 1961'de Türkiye'nin 10 Planlama Bölgesine ayrılması öngörülmüştür. Ülkemiz turizm potansiyeli tespit çalışmalarına başlanmıştır. Basın, Yayın ve Turizm Bakanlığı, DPT Turizm ÖİK ve Bölge Planlama Dairesince görevlendirilen bir ekiple 16 Şubat 1962'de bir protokol imzalanmıştır (Bülten, S:11, ss.9). Dönemde bölge planlama ile ilgili konuların ilgili Bakanlık, DPT ve İmar ve İskan Bakanlığınca sağlanan koordinasyon ile karara bağlandığı görülmektedir.

1963 yılında ise, Ülkemizde planlama dönemine geçilmiştir. Ülke kaynaklarının düzenli ve verimli bir şekilde kullanılması, büyüme hızı, ulaşım ağının gelişmesi sonucu sanayi ve tarım sektörlerini yürüten kalkınma planları yapılmaya başlanmıştır. İkinci 5 yıllık kalkınma planı ile İmar ve İskan Bakanlığı'nın kentleşme sorununa sahip çıkması ve büyük kentle-

rin belediyeleri yanında, onlara ek sorumluluk ve görevler alması için yeniden düzenleme öngörülmüştür. Buna göre Bakanlık merkez örgütü yeniden düzenlenmiş, afet işleri ile ilgili birim Genel Müdürlük düzeyine çıkarılmıştır. 1970’te belediyelerin fen ve imar uygulamalarına ilişkin sorunlarını ve çözüm yollarını ilke ve standartlarını saptamak üzere Belediyeler Teknik Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuş, taşra örgütünün temelini meydana getiren İl İmar Müdürlükleri geliştirilmiştir. Hizmetlerin daha etkin ve verimli yürütülmesi için 5 Bölge Müdürlüğü ile 10 yerde Nazım Plan Bürosu hizmete girmiştir. Taşrada kurulan bölge müdürlükleri (izleme, koordinasyon ve denetleme) dışında ilçe imar şeflikleri de bulunmaktadır (Cumhuriyet’in 60. Yılında İİB, ss.8-12)

Hızlı kentleşmenin getirdiği olumsuzlukların BYKP’larında ele alınması ile ilke ve stratejilerin geliştirilmesi; kırdan kente göçü azaltıcı, kentlerin büyümesini önleyici tedbirlerin alınması yoluna gidilmiştir. Daha önce 30-50 yıllık yapılan İmar Planları’nın daha kısa dönemlerde yapılmaya başlandığı, statik ve donmuş plan anlayışı yerine dinamik plan anlayışının hakim olduğu görülmektedir (Cumhuriyet’in 60. Yılında İİB, ss.63).

Çalışmalardan edinilen bilgi ve tecrübeler, görevlerin yapılması için daha geniş kapsamlı yetkilerin ve daha büyük kaynakların gerekliliğini ortaya çıkardığından, Bakanlık bunları sağlamak için çeşitli yasalar hazırlamış, bunların bir bölümü yasal olarak yürürlüğe girmiştir. 1966 yılında yürürlüğe giren 775 sayılı Gecekondu Yasası, 1959’da yürürlüğe giren ve 1968’de geliştirilen 7269-1051 sayılı Afetler Yasası, konut kooperatiflerini de içine alan ve 1969’da yürürlüğe giren 1163 sayılı Kooperatifler Yasası, 1969 yılında yürürlüğe giren 1164 sayılı Arsa Ofisi Yasası, 1972’de yürürlüğe giren 2487 sayılı Toplu Konut Yasası, bakanlığın hazırladığı veya hazırlanmasına büyük ölçüde katkıda bulunduğu yasalardır. Bu yasalar Bakanlığın görev ve kaynaklarını artırmıştır (EKE, 2003).

1966’da “710 sayılı İmar ve İskân Bakanlığı kuruluş ve vazifeleri hakkındaki Kanununun 12. maddesinin değiştirilmesine ve bu Kanuna bazı maddeler eklenmesine dair Kanun” ile İmar ve İskan Bakanlığı, belediyelerin fen ve imar işleri ile ilgili dairelerinin ve müstakil imar müdürlüklerinin fen ve imar konusuna giren her türlü muamele ve işlerini incelemeye ve denetime yetkili kılınmıştır (710 sayılı Kanun, TBMM).

Ülkemizde çarpık konut yapımına düzenleme getirmek, ıslahı mümkün olan yapıları ıslah etmek, gerekli cezalar alınmak suretiyle gecekondu ve kaçak yapılara yasal statü kazandırmak amacıyla 21.3.1983 tarihinde İmar ve Gecekondu mevzuatına aykırı olarak yapılan yapılara uygulanacak işlemler ve 6785 sayılı İmar Kanunu’nun bir maddesinin değiştirilmesi hakkında 2805 sayılı Kanun yürürlüğe girmiştir.

Dönemde, Köy İşleri Bakanlığı’nın kurulması ile Toprak ve İskan İşleri Genel Müdürlüğü bu Bakanlığa bağlanmıştır. İmar ve İskan Bakanlığı yalnız kentlerde belediye sınırları içi ve mücavir alanlarda kentleşme ve sorunları ile uğraşır bir özellik kazanmıştır. Bakanlık merkez örgütünde 28.2.1982 tarihinde çıkarılan “Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları Hakkında Kararname”de belirlenen ilkelere göre yeni bir düzenleme yapılmıştır (İİB,1983.).

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

Ülkemizde tüm demokratik toplumlardaki gibi yerleşme yaklaşımının benimsenmesi ile imar planlama sürecinin, harita, plan yapımı, onama dahil tüm aşamalarının yerel yönetimlere bırakılması, Bayındırlık Bakanlığı ve İmar ve İskan Bakanlığı'nın birleştirilmesi sonucunu getirmiştir. 13.12.1983 tarih ve 180 sayılı KHK ile bu iki bakanlık birleştirilmiştir (EKE, F., 2003).

Dönemin Planlama ve İmar'a İlişkin Özellikleri

- “İller Bankası”, “Şehircilik ve İmar İşleri” birimlerinin yeni kurulan Bakanlığa bağlanması ile şehir planlamanın örgütlü yapıya girmesi yönünde ilk adımın atılması
- İlk defa ülkemizde bölge ve köylerin planlanmasının öngörülmesi
- Bölge Planlama; Alt Bölge Planlama; Metropoliten Ölçekte Planlama; Çevre Düzeni Planı; Kentsel Koruma Planları; Turizm Alanı Planlarının dönem içerisinde gündeme gelmesi
- Kırsal iskan
- Hızlı Kentleşme sonucu konut açığı ve gecekondular sorunu
- Arazi Kullanım ve ulaşım modellerinin geliştirilmesi (ilk kez Metropoliten Planlama Bürolarında)
- Afet Uygulamaları
- Kıyıları ve kırsal alanların (belediye ve mücavir alan dışı) İmar Kanunu kapsamına alınması (1605 sayılı Kanun, Ek 7,8 maddeler)
 - Kentlerin ana planlarından kopuk ve aykırı mevzi imar planları döneminin başlatılması
 - İlk kez çevre ve mücavir alan kavramlarının ortaya çıkması,
 - Kıyıların planlama ve yapılanma prensiplerinin belirlenmesi

BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI:1983-2011

1983 yılında 180 sayılı, “Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri” hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile “Bayındırlık ve İskân Bakanlığı”, Cumhuriyet döneminde şehircilik ve imardan sorumlu dördüncü bakanlık olarak kurulmuştur (*Teşkilat yapısı ek 1'de yer alan tabloda verilmiştir.*).

180 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamenin amacı, ülkenin alt yapı ihtiyacını karşılamak üzere, kamu yapılarının inşaatı ile esaslı onarımlarının yapılması veya yaptırılması, yapı malzemesi, deprem araştırma, afet uygulaması hizmetleri ile inşaatlarının ve bağlı ve ilgili kuruluşlara kendi kuruluş Kanunları ile verilmiş iş ve hizmetlerin yürütülebilmesi için Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın kurulmasına, teşkilat ve görevlerine ait esasları düzenlemektir. Ülkenin altyapı ihtiyacını karşılamak üzere; yapı işleri, karayolları, demiryolları, limanlar ve kıyı yapıları, hava meydanları, akaryakıt ve tabii gaz boru hatları ve tesisleri in-

şaaı ile esaslı onarımların yapılması ve yaptırılması, fiziki planlama, imar planı uygulaması, konut, yapı malzemesi, afet uygulaması hizmetlerinin etkili, düzenli ve süratli olarak görülebilmesi için Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın kurulduğunu belirten bu Kanun Hükmünde Kararnamede, Bakanlığın görevleri; Milli Savunma Bakanlığının inşaat, milli ve NATO altyapı hizmetleri ile Ulaştırma Bakanlığı'na bağılı genel Müdürlüklere Kanunlarla yapıım yetkisi verilmiş olan özel ihtisas işleri hariç olarak, on üç bölümde açıklanmıştır.

Bakanlığın görevleri, Bayındırlık Bakanlığı ile İmar ve İskan Bakanlığının görevlerini kapsamaktadır. Bu görevleri yerine getirmek üzere öngörülen, ana hizmet birimleri de aynen bu iki Bakanlıktaki birimlerdir: Bayındırlık Bakanlığındaki Yapı İşleri Genel Müdürlüğü, Demiryollar, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü ile İmar ve İskan Bakanlığındaki Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü, Belediyeler Teknik Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Mesken Genel Müdürlüğü, Yapı Malzemesi ve Deprem Araştırma Genel Müdürlüğü, Afet İşleri Genel Müdürlüğü'dür.

Bu kararname ile Bayındırlık Kuruluna ilaveten Toplu Konut Yüksek Kurulu, İmar Koordinasyon Yüksek Kurulu, İmar ve İskan Şurası olmak üzere üç yeni kurul meydana getirilmiştir. İki bakanlığın birleştirilmesi sureti ile kurulan Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na, T. Emlak Kredi Bankası Anonim Ortaklığı ile İller Bankası Genel Müdürlüğü de iştirak ettikleri ortaklıkları ile birlikte bağlanmışlardır. Bakanlığa, katma bütçeleri ile bağılı olan kuruluşlar ise, Bayındırlık Bakanlığı'na ait Karayolları Genel Müdürlüğü ile, İmar ve İskan Bakanlığı'na ait Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'dür (BİB.web sitesi).

Bakanlığın teşkilat ve görevlerini belirleyen 180 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile öngörülen yeniliklerin bazılarında, altı aylık uygulama sonucu değişiklikler yapılması gerektiği anlaşılmış ve 8.6.1984'te çıkarılan 209 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Bakanlık görevleri yeniden düzenlenmiştir (209 sayılı KHK, TBMM). Buna göre Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın görevleri; Ülkenin altyapı ihtiyacını karşılamak üzere, yapı işleri, karayolları, limanlar ve kıyı yapıları, hava meydanları, akaryakıt ve tabii gaz boru hatları ve tesisleri inşaatı ile esaslı onarımların yapılması, yaptırılması, fizikî planlama, imar planı uygulamaları, konut, yapı malzemesi, deprem araştırma, afet uygulaması hizmetlerinin etkili, düzenli ve süratli yapılması şeklinde sıralanabilir.

28 yıl varlığını sürdürecektir olan Bakanlığa uzun seneler hizmet edecek üç önemli genel müdürlüğünün görevleri incelenirse; Ülkenin yapı konusunda önemli görevleri bulunan Yapı İşleri Genel Müdürlüğü; kamu yapıları ve tesislerinin inşaat ve esaslı onarımlarını yapmak veya yaptırmak, il özel idarelerine ait bina ve tesisleri yapmak veya yaptırmak, afetle ilgili daimi iskân yerleşmelerinde imar planlarını ve alt yapı tesisleri planlarını ve bunlara ait etüd, harita, proje ve kesifleri, inşaat işlerini yapmak veya yaptırmak gibi görevleri üstlenmiştir.

Yeni düzenlemede ortaya çıkan "Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü", afetler konusu hariç olmak üzere, eski İmar ve İskan Bakanlığı'na ait diğer merkezi görevleri yürütecektir. Genel Müdürlüğün görevleri özetlenecek olursa; yapı malzemeleri ile ilgili

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

araştırma ve mevzuat konuları, deprem zararlarının en aza inebilmesi için gereken araştırma ve tedbirler konusu, imar planlarının hazırlanması ve geliştirilmesi ile ilgili merkezi hizmetler, yapıların sivil savunma hizmetlerine uygun olarak yapılmasını sağlayacak tedbirlerin araştırılması ve uygulanması, bilgi işlem ve değerlendirme hizmetleri, müteahhitlik belgeleri, yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin gerekli kıldığı işlemler, bayındırlık ve iskan konularında yurt dışı kuruluşlarla olan ilişkiler gibi hizmetlerdir(ÇŞB web sitesi).

Afet İşleri Genel Müdürlüğü ise, eski İmar ve İskan Bakanlığı'ndan devredilen bir genel müdürlük olup, afet öncesi ve sonrası yapılabilecek tespit ve değerlendirmeler, afet sonrasındaki yardımlar ve bunlara ilişkin araştırma hizmetlerini yürütmekle görevlidir.

Bakanlığın görevleri yönünden 1986 yılı içinde önemli iki değişiklik meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi, Kasım 1986'da Demiryollar, Limanlar ve Hava Meydanları İnşaatı Genel Müdürlüğü'nün, Bayındırlık ve İskan Bakanlığından ayrılarak Ulaştırma Bakanlığına bağlanmasıdır. Nafia Nezareti'nden itibaren Bayındırlık bünyesinde gerçekleştirilen, demiryolları, limanlar ve hava meydanlarının inşaatı görevi böylelikle Bayındırlık Bakanlığı'ndan alınmıştır.

İkinci değişiklik, 1964 yılında Bayındırlık Bakanlığı'ndan ayrılarak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlanan DSİ Genel Müdürlüğü'nün Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığında ayrılarak Ekim 1986'da, Bayındırlık ve İskan Bakanlığında bağlanmasıdır. Nafi'a Nezareti'nin kuruluşundan beri bir şekilde bakanlık bünyesinde yer alan Devlet Su İşleri, 22 yıl aradan sonra tekrar Bayındırlık bünyesine girmiştir. Ancak DSİ 1996 yılında tekrar BİB'dan ayrılarak Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlanmıştır.

5840 sayılı Kanun ile 1951'den itibaren Başbakanlığa bağlı hizmet vermekte olan, geçmişte Osmanlı Dönemi'ne uzanan Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü 2002 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na bağlanmıştır.

Bayındırlık Bakanlığındaki Kara Yolları Genel Müdürlüğü gibi katma bütçeli bir kuruluş olan Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü; düzenli şehirleşmeyi sağlamak, arsa fiyatlarını kontrol edebilmek ve gelecekte sanayi, konut, turizm ve kamu hizmet tesisleri ihtiyaçlarına devlet eliyle cevap verebilmek amacıyla Türkiye çapında kamulaştırma hizmetleri yapmakta, değişik bir ifade ile arsa üretmektedir (BİB, 2005, ss.418, BİB web sitesi). Genel Müdürlük kuruluşundan 1989 yılına kadar Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın bağlı kuruluşu iken, bu tarihte Maliye ve Gümrük Bakanlığı'na, 1999 yılında Başbakanlığa, 2001 yılında ise 4698 sayılı Kanun ile kurulan Konut Müsteşarlığı'na bağlanmıştır. Konut Müsteşarlığı 2002 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na bağlanmıştır. Ancak, Konut Müsteşarlığı 2003 yılında kaldırılmış, görevleri Başbakanlığa bağlı Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na devredilmiş, Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü tekrar Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'na bağlanmıştır (<http://www.rizapaksoy.com/arsa-ofisi-nedir>, 4698 sayılı Kanun) 2004 yılı sonunda ise Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü kaldırılmış, bu genel müdürlüğün görevleri Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na devredilmiştir.

180 sayılı KHK'nin 29. Maddesinde, 2003'te yapılan değişiklik ile; Bakanlığın sürekli kurulu olarak "Bayındırlık Kurulu", şuraları olarak da, "Bayındırlık ve İskan Şurası" ile "Toplu Konut Şurası" belirlenmiştir (4927 sayılı Kanun, TBMM).

31 Ağustos 2007 tarih ve 26629 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan "Kuruluşların Bağlı ve İlgili Olduğu Bakanlıkların Değiştirilmesi İle İlgili İşlem" ile Bayındırlık Bakanlığına bağlı bulunan Karayolları Genel Müdürlüğü Ulaştırma Bakanlığına bağlanmıştır.

17 Haziran 2009 tarih 27261 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile Başbakanlık, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nın kurulması ve faaliyete geçmesiyle birlikte Afet İşleri Genel Müdürlüğü kapatılmış ve görevleri yeni kurulan Başkanlığa devredilmiştir.

Türkiye Emlak Kredi Bankası Genel Müdürlüğü 1987 yılı sonunda Bakanlık bünyesinden ayrılmış ve Başbakanlığa bağlanmıştır(ÇŞB web sitesi). 1933 yılında Belediyeler Bankası olarak kurulan, daha sonra, 1945'te İller Bankası'na dönüşen İller Bankası Genel Müdürlüğü, 08.02.2011 tarih 27840 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "İller Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun" ile tüzel kişiliğe sahip, anonim şirket statüsünde "İller Bankası Anonim Şirketi" unvanıyla bir kalkınma ve yatırım bankası olarak yeniden yapılandırılmıştır. Bankanın amacı; il özel idareleri, belediyeler ve bağlı kuruluşları ile münhasıran bunların üye oldukları mahalli idare birliklerinin finansman ihtiyacını karşılamak, bu idarelerin sınırları içinde yaşayan halkın mahalli müşterek hizmetlerine ilişkin projeler geliştirmek, bu idarelere danışmanlık hizmeti vermek ve teknik mahiyetteki kentsel projeler ile alt ve üstyapı işlerinin yapılmasına yardımcı olmak ve her türlü kalkınma ve yatırım bankacılığı işlevlerini yerine getirmektir.

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın Kuruluşundan Günümüze Önemli Çalışmaları

Toplu Konut Kanunu

1981 yılında çıkarılan "Toplu Konut Kanunu", mali kaynakların yetersiz olması nedeniyle faydalı olamadığı düşüncesiyle bu konuya ait olmak üzere bir fon kurulması öngörülmüştür. Öncelikle 2 Mart 1984'te 2985 sayılı yeni bir "Toplu Konut Kanunu" çıkarılmıştır. Kanunun amacı; "konut ihtiyacının karşılanmasına, konut inşaatını yapanların tabi olacağı usul ve esasların yeniden düzenlenmesine, memleketin şartlarına ve malzemelerine uygun olan endüstriyel inşaat teknikleri ile araç ve gereçlerin geliştirilmesine" ilişkin olarak devletin yapacağı desteklemeler için fonun kullanılmasına ait esasların belirlenmesidir. Toplu konut fonunun işleyişini sağlamak üzere, özel bir birimin kurulması gerektiği anlaşıldığından, 1984 yılında "Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı" kurulmuştur. Bu başkanlık emrinde teşkil edilen fondan, daha sonraki yıllarda Karayolları ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlükleri de faydalanmıştır (BİB web sitesi; BİB, 2005).

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın temel görevleri 1984'te çıkarılan 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile belirlenmiş olmakla birlikte; 2003'te çıkarılan 4966 sayılı Kanun ile bu kuruluşa yeni görevler verilmiştir. 2004 yılı içinde Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tekrar Başbakanlığa bağlanmıştır. 2004 sonunda Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün kaldırılması ve görevlerinin Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'na devredilmesi ile Başkanlığın görev alanı genişlemiştir.

İmar Kanunu

1956 yılında çıkarılan 6785 sayılı İmar Kanunu'nu ve imar konusundaki diğer mevzuatı yürürlükten kaldıran yeni İmar Kanunu, Mayıs 1985'te kabul edilmiştir. Belediye hudutları ve İmar mevzuatı bakımından belediyelerin kontrol ve sorumluluğu altına verilmiş olan mücavir alanların içinde ve dışında kalan yerlerde yapılacak planlar ile, inşa edilecek resmi ve özel bütün yapıların bu Kanun hükümlerine tabii olması öngörülmüştür.

Kanuna göre, son nüfus sayımında nüfusu 10.000'i aşan yerleşmelerin imar planlarının yaptırılması mecburi olup, halihazır haritası bulunmayan yerleşim yerlerinin haritaları, belediyeler ve valiliklerce yapılacak veya yaptırılarak aynı merci tarafından tasdik edilecektir. Bölge planları, gerekli görülen hallerde DPT; belediye sınırları içinde kalan yerlerin nazım planları ile uygulama imar planları ilgili belediyeler; belediye ve mücavir alan dışında kalan yerlerde yapılacak planlar ise, Valilik tarafından yapılır veya yaptırılır. Bayındırlık ve İskan Bakanlığı; mahalli idareler tarafından yaptırılan planların tasdikli birer örneğinin gönderildiği veya mahalli birim ile merkezi devlet teşkilatının birimleri arasındaki koordinasyonu sağlamaya yetkili merci olarak Kanunda yer almaktadır. 3194 sayılı İmar Kanunu ile merkezi yönetimin denetiminin azaltıldığı ve imar planı yapımına ve onanmasına ilişkin yetkilerin belediyelere devredildiği görülmektedir. Bu durum yerelleşme konusunda atılan önemli bir adımdır.

2000 sonrasında İmar Kanunu revizyonu konusu gündeme gelmiş ve imar Kanunu taslak çalışmaları yapılmıştır. İmar ve Şehirleşme Kanunu Tasarısı Taslağı, Planlama ve İmar Kanunu Tasarı Taslağı, 3194 Sayılı İmar Kanunu İle 180 Sayılı Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararıyla Değişiklik Yapılması ve Dönüşüm Alanları Hakkında Kanun Tasarı Taslağı, İmar ve Şehirleşme Kanunu Tasarısı ya da İmar Kanunu Tasarısı hazırlanan ancak yasalaşamayan taslaklardır. Günümüzde hala 1985 yılında yayımlanan İmar Kanunu kullanılmaktadır.

Kıyı Kanunu

1990'da çıkarılan 3621 sayılı Kıyı Kanunu ile, imar planı uygulamaları bakımından, kıyıların disiplin altına alınması imkanı sağlanmıştır. Bu Kanun, deniz, tabii ve suni göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin etkisinde olan ve devamı niteliğinde bulunan sahil şeritleri-

nin doğal ve kültürel özelliklerini gözeterek koruma ve toplum yararlanmasına açık, kamu yararına kullanma esaslarını tespit etmek amacıyla düzenlenmiştir. Kanunun uygulanmasına konu olan yerlerde, Valiliklerce kurulan bir komisyon, Kanundaki tariflere göre tespitleri (kıyı kenar çizgisi tespiti gibi) yapacak ve sonuçlar, Bayındırlık ve İskan Bakanlığının onayından sonra yürürlüğe girecektir.

Kamu İhale Kanunu ve Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu

17 Ağustos 1999 depremi ile bundan önce ve sonraki diğer depremlerde, özellikle kamu binalarının uğradığı büyük hasarların ortaya koyduğu teknik ve ihale esaslarındaki bazı eksiklikler; Türkiye'deki ihale mevzuatının yeniden ele alınmasını gerektirmiştir. Aynı zamanda AB mevzuatına uyum mecburiyeti de bu değişikliğin yapılmasını zorlamıştır. Bu iki önemli gerekçe ile, kamuya ait mal ve hizmet alımları ile yapım işleri, 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu'nun dışına çıkarılarak, 2003'te yürürlüğe giren, 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu kapsamına alınmışlardır. Aynı senene, 4735 sayılı Kamu İhale Sözleşmeleri Kanunu da yürürlüğe girmiştir. Ancak bu Kanunlar kısa sürede değişikliğe uğramıştır. Kanunun amacı; kamu hukukuna tabi olan veya kamunun denetimi altında bulunan ya da, kamu kaynağı kullanan kamu kurum ve kuruluşlarının yapacakları ihalelerde uygulanacak esas ve usulleri belirlemektir. Bu ihaleler mal ve hizmet alımları ile yapım işleridir (4735 sayılı Kamu İhale Kanunu).

Çevre Düzeni Planı

İlk kez 3194 Sayılı İmar Kanunu'nda tanımlanan Çevre Düzeni Planlarına ilişkin, 1985 yılında yürürlüğe giren "Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik" te ayrıntılı hükümlere yer verilmiş, tanımı, ölçekleri, içeriği, yapım ve onama süreçleri açıklanmıştır. Çevre düzeni planları konusunda görevli ve yetkili kurum ve kuruluşlar açıkça belirlenmemiştir.

ÇDP yapımı konusundaki belirsizlik Bakanlık tarafından yayımlanan genelgeler ile doldurulmaya çalışılmıştır. Bakanlığın 1990 tarihli 03205 sayılı genelgesinde, 1/25.000 ölçekli ÇDP ve bu planlar üzerinde yapılacak tüm değişikliklerin 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 9. maddesi uyarınca Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından yapılacağı belirtilmiştir. 1991 yılında yayımlanan 443 sayılı Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'de çevre düzeni planlarını hazırlamak veya hazırlatmak, onaylatmak, uygulanmasını sağlamak" görev ve yetkisi Çevre Bakanlığına verilmişse de, bakanlık tarafından çevre düzeni planlarının yapımı ile ilgili olarak herhangi bir işlem yapılmamış, BİB bu konuda çalışmalarına devam etmiştir. Ancak Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından yayımlanan 01.09.2000 tarihli ve 3848/9631.348 sayılı Genelge ile; çevre düzeni planlarının yürürlüğe girmesi ve uygulanmasına ilişkin görev ve yetkinin Çevre Bakanlığına verildiğinden bahsedilmiştir. Bu durum iki Bakanlık arasında tartışmalara neden olmuş ve çevre düzeni planları idari yargıda dava konusu edilmiştir. 2003 yılında 4856 Sayılı Çevre ve

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

Orman Bakanlığı Kuruluş Kanun'un yayımlanmasıyla çevre düzeni planı hazırlama yetkisi Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'ndan Çevre ve Orman Bakanlığı'na geçmiştir.

Kentleşme Şurası

Ülkemizin yerleşme-şehirleşme ekseninde; yaşam kalitesi, afetlere duyarlı yerleşme ve şehirleşme, doğal ve kültürel varlıkların korunması, kaçak yapılaşma, kentsel yenileme/dönüşüm, teknik ve sosyal altyapı, yerel kalkınma, kentlilik bilinci, yönetim ve yerel yönetimler ile sürdürülebilir kentsel gelişme konularında ilke ve stratejiler geliştirmek ve bu kapsamda şura komisyonları ve genel kurul çalışmaları ile geliştirilen politika, strateji, eylem seçenekleri ve diğer tavsiyeleri ilgililerin istifadesine sunmak amacıyla Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca Kentleşme Şurası düzenlenmiştir (Kentleşme Şurası Genel Kurul Çalışmaları). Bu projenin ilk aşaması olan "Kentleşme Şurası" kentleşme sektörüne ilişkin tüm paydaşların katılımı ile Kasım 2008-Mayıs 2009 tarihleri arasında düzenlenmiştir. Şurada, Türkiye'de mekânsal planlama sisteminin değişmesi gerektiği sonucuna ulaşılmış, bu değişimin temel gereksinmesini belirleyen darboğazları şu şekilde özetlenebilir:

- Ulusal kalkınma planlaması ile ilişkilendirilmiş bir mekânsal planlama sisteminin ve stratejilerinin yokluğu,
- Üzerinde uzlaşılmış bir planlama vizyonu ve stratejisinin bulunmaması,
- Mevcut planlama sisteminde dikey ve yatay işlevsel bütünlüğün ve tutarlılığın olmaması,
- Mevcut planlama sisteminde parçacı uygulamaların varlığı ve yetki karmaşası,
- Çok başlılık, aynı mekânsal düzeyde birden fazla planlama otoritesinin var olması,
- Aynı mekânsal birimde birden fazla plan yapılması,
- Kurumlar arası eşgüdüm ve işbirliği eksikliği,
- Alt kademelerde geleneksel planlama tipinin hala sürmesi, hızlı gelişen toplumsal yapının gereksinimlerinin bu geleneksel ve durağan yaklaşım ile karşılanamaması (Kentleşme Şurası, Komisyon Raporları, Cilt 1, ss.11)

KENTGES

Şura sonrası ikinci aşama Şura sonuçları da dikkate alınarak; kentleşme, yerleşme, altyapı, afetlere hazırlık, planlama, yapılaşma ve uygulama alanında eylem planında yer alması gereken eylemlerin, Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı'nın, KENTGES'in hazırlanmasıdır.

"Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı Projesi" ön çalışmalarına, BİB ta-

rafından, 2007 yılında başlanılmıştır. KENTGES'in amaçları; çevre kalitesinin sağlanması; temiz hava, toprak ve su kirliliğini en aza indirmesi, yenilenemez kaynakların tüketimini en aza indirmesi, toplumun sağlığı, güvenliği ve rahatlığını en yüksek seviyeye çıkarması ve ekolojik değerlerle uyumlu kentsel gelişmenin oluşturulması, olarak belirlenmiştir (KENTGES, Ocak, 2008.)

Belgenin ana hedefi; kentleşmenin yapısal sorunlarının çözümü için, sağlıklı, dengeli ve yaşanabilir kentsel gelişmenin elde edilmesine yönelik ilke ve stratejileri ortaya koyan ve uygulama esasları geliştiren, yapılacak çalışmaları eylem programına bağlayan bir "ulusal doküman" elde etmektir. "KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023)" Yüksek Planlama Kurulu'nun 25.10.2010 tarih ve 2010/34 sayılı kararı ile kabul edilmiş ve 4 Kasım 2010 tarih ve 27749 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. KENTGES; ulaşım, altyapı, konut, arsa sunumu, afetlere hazırlık, koruma, iklim değişikliği, yaşam kalitesi, sosyal politikalar ve katılım konularında, diğer strateji dokümanları ile uyumlu olarak, merkezi ve yerel düzeyde yapılacak iş ve işlemlere ilişkin yol haritasını oluşturmaktadır. KENTGES; Kentsel Gelişme Strateji Belgesi ve Eylem Planı; Bakanlığın ve ilgili kamu kurumlarının üst düzey temsilcilerinden oluşacak olan "İzleme ve Yönlendirme Kurulu" tarafından yürütülecek ve izlenecektir. Plan amaçlandığı şekilde uygulanabilirse, kurumlar arası yatay ve dikey ilişkilerde bütüncül yaklaşımın ve koordinasyonun sağlanacağı söylenebilir. KENTGES projesi yeni bakanlık bünyesinde devam etmektedir.

ÇEVRE VE ŞEHİRCİLİK BAKANLIĞI (2011-...)

Bayındırlık ve İskan Bakanlığı 2011 yılında Bakanlıkların yeniden düzenlendiği bir dönemde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na dönüşmüştür.

Üst ölçekli planlama yetkisini kullanan bakanlıklar arasında var olan tartışmalar uzunca bir süredir gündem oluşturmaktadır. Özellikle koalisyon hükümetleri döneminde bakanlıklar arasında genelgeler yoluyla kavgaya dönüşen bu süreçten duyulan rahatsızlık çözüm arayışlarını gündeme taşımış, sorunun varlığı ve çözüm önerileri, AKP İktidarı döneminde Bayındırlık ve İskan Bakanlığı tarafından gerçekleştirilen Kentleşme Şurası'na ve Şura sonuçlarından yola çıkılarak hazırlanan 2010 yılında yürürlüğe giren KENTGES, "Bütünleşik Kentsel Gelişme Strateji Belgesi"ne de yansımıştır (ŞPO).

2011 yılında, Bakanlıkların yeniden düzenlendiği bir aşamada, üst ölçekli planlama yetkisini kullanan bakanlıkların birleştirilmesini, üst ölçekli plan konusunda yaşanan karmaşanın giderilmesini, planlama ve yapılaşma sürecinin kurallara bağlanmasını ve uygulamaların denetimini de sağlayacak kentleşmeyi sağlarken, doğal çevreyi korumaya yönelik tedbirleri de alacak yeni bir bakanlığın oluşturulmasına ilişkin yaşanan süreç aşığıda ele alınmaktadır.

6223 sayılı Kanun ile verilen yetkiye dayanılarak hazırlanan 636 sayılı "Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında KHK" 8 Haziran 2011 tarihinde

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu KHK ile; dünyada olduğu gibi ülkemizde de hızlı nüfus artışı ve sanayileşmenin etkisiyle toplu yerleşim yerlerinde nüfus yoğunluğunun hızla artışı sonucunda, çevrenin kalıcı olarak kirlenmesinin insan ve diğer canlılar için hayati risk taşıdığı belirtilmiş; sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir çevre ilkeleri çerçevesinde çevre koruma ile kalkınmanın aynı anda gerçekleştirilmesi zorunluluk olarak görülmüş; çevre, doğa, orman ve su kaynaklarının birbirinden ayrılmaz parçalar olması ve yerleşim, sanayi, tarım, rekreasyon, orman gibi her bir alanın üst ölçekte planlanması ile şehirleşme ve sanayileşmenin bu planlara uygun olarak gerekli ve yeterli çevre altyapılarının birlikte düşünülerek oluşturulması için çevre, orman ve şehirciliğin bir arada yürütülmesinin faydalı olacağı düşünülmüş, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile Çevre ve Orman Bakanlığı'nın; Çevre, Orman ve Şehircilik Bakanlığı adı altında birleştirilmesi öngörülmüştür (636 sayılı KHK, TBMM).

Ancak kısa sürede (4 Temmuz 2011) bu bakanlık 644 sayılı KHK ile "Çevre ve Şehircilik Bakanlığı", 645 sayılı KHK ile de "Orman ve Su İşleri Bakanlığı" olarak ikiye ayrılmıştır. KHK gerekçesinde bakanlığın neden tekrar ikiye ayrıldığı ile ilgili herhangi bir açıklama yapılmamış, Çevre ve Orman Bakanlığı'nın çevre ile ilgili birimlerinin Bayındırlık ve İskan Bakanlığı ile birleştirilerek Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kurulması sonucunda, "Üst ölçekteki planlarda yetkinin tek elde toplanacağı, planlamadaki çok başlılığın giderileceği, planlama alanında yetkili kurumlar arasındaki eşgüdüm yetersizliği nedeniyle yaşanan sorunların ortadan kalkacağı" gibi birçok olumsuzluğun ortadan kalkacağından bahsedilmiştir (KHK gerekçesi, TBMM)

Yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kurulması amacıyla yayımlanan 644 sayılı KHK, daha sonra Çevre ve Şehircilik Bakanı'nın değişmesi üzerine, yeniden ele alınmış ve bu KHK'nin eksikliklerini gidermek üzere hazırlanan 648 sayılı KHK, 17 Ağustos 2011'de, Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Bakanlığın Görev Kapsamı

"Yaşam kalitesi yüksek şehirler ve sürdürülebilir çevreyi temin etmek üzere; planlama, yapım, dönüşüm ve çevre yönetimine ilişkin uygulamaları düzenleyici, denetleyici, katılımcı ve çözüm odaklı bir anlayışla yapmak" olan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Mekansal Planlama ile ilgili görevleri;

- Afet dolayısıyla hasara uğramış veya uğraması muhtemel yerlerde tedbirler alınması
- "Ülke ve bölge plan kararlarına uygun olarak konut, sanayi, tarım, turizm, ulaşım gibi yerleşme ve arazi kullanılması kararlarını belirleyen" Çevre Düzeni Planlarının yapılması
- Milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, doğal sit alanları, sulak alanlar, özel çevre koruma bölgeleri ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanların kullanma ve yapılaşmaya yönelik ilke kararlarının belirlenmesi ve her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarının yapılması

- Alt Bölgelerde sulamaya açılacak kentsel ve kırsal yerleşmelerin Çevre Düzeni Planının yapılması
- BKAY kıyı ve etkileşim alanının bir bütün olarak ve tüm yönleri ile ele alınması
- Zemin yapısı veya üzerindeki yapılaşma sebebiyle can ve mal kaybına yol açma riski taşıyan, Bakanlık veya İdare tarafından Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının görüşü de alınarak belirlenen riskli alanların ilanının Bakanlar Kuruluna Teklif Edilmesi
- 6306 sayılı Kanun uyarınca gerçekleştirilecek uygulamalarda yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere, TOKİ'nin veya İdarenin talebine bağlı olarak veya resen, Maliye Bakanlığının uygun görüşü alınarak Bakanlıkça Rezerv Alan İlan Edilmesi
- Konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak hususlardan birinin veya bir kaçının gerçekleşmesi halinde ilgili idarece; kamunun mülkiyetinde veya kullanımında olan yerlerde ise ilgili idarenin talebi üzerine Bakanlıkça Kentsel Dönüşüm ve Yenileme Alanlarının Bakanlar Kuruluna Teklif Edilmesi
- Depreme karşı dayanıksız yapılar ile imar mevzuatına, plan, proje ve eklerine aykırı yapıların ve bunların bulunduğu alanların dönüşüm projeleri ve uygulamaları, kentsel tasarım projelerinin yapılması
- Gecekondu, kıyı alanları ve tesisleri ile niteliğinin bozulması nedeniyle orman ve mera dışına çıkarılan alanlar dâhil kentsel ve kırsal alan ve yerleşmelerde yapılacak iyileştirme, yenileme ve dönüşüm uygulamalarında; Bakanlıkça belirlenen finans ve ticaret merkezleri, fuar ve sergi alanları, eğlence merkezleri, şehirlerin ana giriş düzenlemeleri gibi şehirlerin marka değerini artırmaya ve şehrin gelişmesine katkı sağlayacak özel proje alanlarının gerçekleştirilmesi
- Afet dolayısıyla hasara uğramış veya uğraması muhtemel yerlerde tedbirler almak; afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerinin teşkil edilmesi
- Atatürk Kültür Merkezi alanının iyileştirilmesi, güzelleştirilmesi, yenilenmesi ve ihya edilmesi

şeklinde sıralanmıştır(644 sayılı KHK). Görüldüğü gibi KHK'ler ile mekansal planlama ile ilgili bir çok görev Bakanlık bünyesinde toplanmış, böylelikle üst ölçekli planlarda yetki tek elde toplanmış ve koordinasyon sorunlarının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bakanlığın mekansal planlamadan sorumlu genel müdürlüğünün görevleri; üst ölçekli mekansal planlama sisteminin yönlendirilmesi, sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanması, marka kent potansiyellerinin ortaya çıkarılması, kentsel dönüşüm uygulamalarının yapılması, afete du-

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

yarlı yerleşmelerin oluşturulması, kırsal yerleşmelere ilişkin projelerin üretilmesi, kıyı alanlarının planlı gelişiminin sağlanması, yerel yönetimlere teknik destek sağlanması ve rehberlik edilmesi olarak tanımlanmıştır. Genel Müdürlüğün, ÇDP ile ilgili görevlere ilişkin maddeler (a, c, ç ve ı bentlerinde) incelendiğinde, “Çevre Düzeni Planı”nı hazırlamak, hazırlatmak, onaylamak ve uygulamanın bu stratejilere göre yürütülmesini sağlamak; Havza ve bölge bazındaki çevre düzeni planları da dâhil her tür ve ölçekteki çevre düzeni planlarının ve imar planlarının yapılmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek, havza veya bölge bazında çevre düzeni planlarını yapmak, yaptırmak, onaylamak ve bu planların uygulanmasını ve denetlenmesini sağlamak; sektörel planların havza veya bölge düzeyindeki mekânsal strateji planlarına ve çevre düzeni planlarına uyumlu hazırlanmasını sağlamak; ilgili idareler tarafından Bakanlıkça verilen süre içinde yapılmayan il çevre düzeni planlarını yapmak, yaptırmak ve resen onaylamak” görevlerinin yeni Bakanlığın görevleri arasına alındığı görülmektedir.

Genel Müdürlüğün güncel çalışmalarından biri olan Mekansal Strateji Planlaması ile ilgili “Üst Ölçek Mekansal Strateji Planlaması Hazırlama, Uygulama ve İzleme Süreci Yöntem ve Esaslarının Belirlenmesi Projesi” Bakanlık koordinasyonunda, Kalkınma Bakanlığı ile işbirliği içinde yürütülmektedir. Mekansal Strateji Planları; kalkınma planları, sektörel strateji belgeleri gibi ulusal üst ölçekli belgelerle alt ölçekli planlama çalışmalarını yönlendiren mekânsal gelişme stratejilerini içerecektir (ÇŞB web sitesi).

KHK ile, 383 sayılı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname ile kurulan Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kapatılmış, görevleri Bakanlık bünyesinde kurulan “Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü”ne devredilmiştir. Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü’nün, milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtları, tabiatı koruma alanları, sulak alanlar ve benzeri koruma statüsü bulunan diğer alanlar ile tabiat varlıkları, doğal sit alanları ve özel çevre koruma bölgelerinin tescil, onay ve ilanına dair usul ve esasları belirlemek ve bu alanların sınırlarını tescil etmek; bu alanlarda her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını yapmak gibi görevleri bulunmaktadır.

648 sayılı KHK ile adı ve görevleri yenilenen “Altyapı ve Kentsel Dönüşüm Hizmetleri Genel Müdürlüğü”, altyapı ile ilgili hizmetlerinin yanında; gecekondular ile vasfının bozulmasından dolayı orman ve mera dışına çıkarılan alanlara ilişkin iyileştirme, yenileme ve dönüşüm uygulamaları ile afet riski altındaki alanların dönüştürülmesine ilişkin mevzuat ve 775 sayılı Kanun uyarınca ıslah, tasfiye, dönüşüm ve iyileştirme bölgelerinin tespitine, ilanına, program ve öncelik sırasına dair usul ve esasları belirlemek, dönüşüm, yenileme ve transfer alanlarının belirlenmesi, dönüşüm alanı ilan edilen alanlardaki yapıların tespiti ile arsa ve arazi düzenleme ve değerlendirme iş ve işlemlerinin yapılmasını sağlamak; dönüşüm uygulamalarında hak sahipliği, uzlaşma, gerektiğinde acele kamulaştırma, paylı mülkiyete ayırma, birleştirme, finansman düzenlemelerinde bulunma, dönüşüm alanları içindeki gayrimenkullerin değer tespitlerini yapma ve Bakanlıkça belirlenen esaslar ve

proje çerçevesinde hak sahipleri ile anlaşmalar sağlama, gerektiğinde yapı ruhsatı ve yapı kullanma izni verme, kat mülkiyeti tesisi, tescili ve imar hakkı transferi ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek, 5393 sayılı Belediye Kanununun 73 üncü maddesi kapsamında dönüşüm alanı, 5366 sayılı Kanun'un 2. maddesi kapsamında ise yenileme alanı ilanı ile ilgili iş ve işlemleri yürütmek görevlerini üstlenmiştir.

BİB'den yeni Bakanlığa devredilen Yapı İşleri Genel Müdürlüğü; kamu kurum ve kuruluşlarına ait her türlü yapılar ile ilgili genel ilkeleri, stratejileri ve standartları belirlemek ve uygulanmasını sağlamak, kamu kurum ve kuruluşlarına ait bina ve tesislerin ihtiyaç programlarını hazırlamak, etüt ve projelerini ve maliyet hesaplarını vb. işlerini yapmak, talep edilmesi ve uygun görülmesi halinde, özel bütçeli idareler ve düzenleyici ve denetleyici kurumlar ile sosyal güvenlik kurumlarının yatırım programında bulunan bina ve tesislerin proje, maliyet hesabını yapmak ve onaylamak görevlerinin yanında, 5543 sayılı İskan Kanunu ile ilgili tüm yetki ve görevlerine devam etmektedir. 648 sayılı KHK'nin 7. Maddesi ile, Yapı İşleri Genel Müdürlüğü'nün yapı malzemelerine ilişkin görevleri ise, Mesleki Hizmetler Genel Müdürlüğü'ne aktarılmak üzere kaldırılmıştır.

ÇOB genel müdürlüklerinden ismi değişmeden ÇŞB'ye devredilen, Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü'nün görevleri: çevre kirliliğinin önlenmesi ve kontrolü, hava kalitesinin korunması, hava kirliliği, gürültü ve görüntü kirliliğinin azaltılması, yenilenebilir enerji kaynakları başta olmak üzere, temiz enerji kullanımını teşvik etmek, etkili bir çevre yönetimi ile atık ve kimyasalların yönetimini gerçekleştirmek, Ulusal çevre stratejisi ve eylem planlarını hazırlamak, küresel iklim değişikliği ve ozon tabakasının incelenmesi ile ilgili tedbirlerin alınmasını sağlamak konularındaki iş ve işlemleri yapmaktır.

ÇOB'da "Çevresel Etki Değerlendirmesi ve Plânlama Genel Müdürlüğü" olarak yer alan genel müdürlük; 644 sayılı KHK'nin, 9. Maddesi ile ÇŞB'ye bağlanarak "Çevresel Etki Değerlendirmesi, İzin ve Denetim Genel Müdürlüğü" adını almıştır. Genel Müdürlüğün görevleri; çevresel etki değerlendirme ve stratejik çevresel değerlendirme çalışmalarının yapılması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevre kalitesinin iyileştirilmesi, çevre kirliliğine neden olan faaliyet ve tesislerin denetlenmesi, serbest bölgeler dahil olmak üzere, ülke genelinde çevreye olumsuz etkileri olan atık ve kimyasallar ile hava kirliliği, gürültü, titreşim ve iyonlaştırıcı olmayan radyasyon ile ilgili faaliyetlerin kontrol edilmesi, temiz hava merkezlerinin kurulması ve yönetilmesi, motorlu kara taşıtları egzoz emisyonlarının belirlenen standartlarda olmasının sağlanması, her türlü atık bertaraf tesisine lisans verilmesi, çevre envanterinin ve çevre durum raporlarının hazırlanması ile ilgili iş ve işlemleri yürütmektir.

644 sayılı KHK'nin 12. Maddesi ile belirlenen, Mesleki Hizmetler Genel Müdürlüğü'nün görevleri: mesleki hizmetlerin norm ve standartlarının hazırlanması, birliklerin niteliklerine ve mesleki yeterliklerine ilişkin usul ve esasların belirlenmesi, 4708 sayılı yapı denetimi hakkında Kanun ile Bakanlığa verilen görevlerin yapılması, yöresel mimarinin ve yapılarda yerel malzemenin kullanımının teşvik edilmesi, binalarda enerji verimliliğinin sağlanması, konut politikalarının belirlenmesi, yapı kooperatiflerinin ve üst birliklerinin

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

kurulması, yapı malzemelerinin denetimi konularındaki iş ve işlemleri yapmaktır. Yapılan incelemede, “Mesleki Hizmetler Genel Müdürlüğü”nün büyük ölçüde “Yapı İşleri Genel Müdürlüğü” ile “Teknik Araştırma ve Uygulama Genel Müdürlüğü” görevlerinden bazılarının (*müteahhit, kooperatif, yapı malzemeleri, eğitim konuları gibi*) devredilmesi ve yeni eklenen görevlerle oluştuğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Meslek odalarının, MHGM'nin mesleki hizmetlere ilişkin görevleri arasında, TMMOB ve bağlı odalarının yetkilerine müdahale içeren görev düzenlemeleri olduğu belirtilmektedir.

Her iki Bakanlık bünyesinde de coğrafi bilgi sistemleri ile ilgili birimler olmakla birlikte KHK ile mevcut görevlerin genişletilerek genel müdürlük yapısına kavuştuğu görülmektedir. Coğrafi Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü'nün görevleri: ulusal coğrafi bilgi sisteminin kurulması, kullanılması ve geliştirilmesi, çağdaş coğrafi bilgi teknolojilerinin ülkede etkin ve verimli bir şekilde kullanılmasının teşvik edilmesi, kent bilgi sistemlerinin standart ve yaygın bir şekilde oluşturulması, uluslararası veri paylaşım ağlarına katılımın sağlanması, Bakanlığın bilgi işlem hizmetlerinin yürütülmesi ile ilgili iş ve işlemleri yapmaktır.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü ile İLBANK A.Ş. ise Bakanlığın bağlı kuruluşlarıdır.

Yeni Mevzuat Hakkında Değerlendirme

Kentlerimizin planlı ve sağlıklı gelişimi, kentsel yaşamın niteliğinin yükseltilmesi, tarihi ve doğal çevrenin korunması gibi amaçlarla “Şehircilik Bakanlığı” kurulması önerisi yıllardır bu konunun uzmanları ve STK tarafından gündeme taşınmakta idi. Aynı zamanda Kentleşme Şurası raporlarında da Şehircilik Bakanlığı kurulması sonucunun varlığı görülmektedir. 4 Kasım 2010 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan ve tüm kurumlar için bağlayıcı olan “Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı”nda (KENTGES) belirlenen; Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın yeniden yapılandırılmasını ve “yerleşme ve yapılaşmaya ilişkin kentleşme ve imar konularında usul ve esasları belirleyen”, “koordinasyonu sağlayan” bir bakanlığa dönüşmesini öngören strateji de yeni bir yapılanmayı desteklemektedir. Ülkemiz mekansal planlamasının yasal ve örgütsel boyutta dünyadaki gelişmeler ışığında gelişebilmesi için gerekli görülen Şehircilik Bakanlığı oluşumu, ÇŞB'nin kuruluşundan sonra beklenenleri karşılayamaması nedeniyle tepkilere neden olmuştur. KHK'ler şehircilik açısından incelendiğinde aşağıda yer alan açıklamalardan sözü edilebilir.

648 sayılı KHK'nin 1. maddesi ile “mülkiyeti kamuya ait arazilerde her tür ve ölçekte plan yapma yetkisi” ÇŞB'ye verilmiştir. Bakanlık, ayrıca yerel yönetimlerin yasada belirlenen sürede yapı ruhsatı ve kullanım izni vermemeleri durumunda yapı ruhsatı ve yapı kullanım izni de verebilecektir. Deprem riski altında olan kentsel alanlarda ve gecekondu bölgelerinde kentsel dönüşüm projeleri uygulamak yetkilerinin de güçlendirildiği görülmektedir.

644 sayılı KHK 7. Maddesi ile Bakanlığa verilen yetkilerden birisi üst ölçekli (ulusal ve bölgesel) mekansal strateji planlarını yapma yetkisidir. Net tanımlı olmayan böyle bir yetkinin,

mevcut planlama pratiklerinin merkezileşerek yerel pratikleri zedeleyeceği kuşkusuz ortaya çıkmıştır.

644 sayılı KHK'nin 2. maddesinde yer alan görevleri incelendiğinde; belediye sınırları dahil olmak üzere “Gecekondu, kıyı alanları ve tesisleri ile niteliğinin bozulması nedeniyle orman ve mera dışına çıkarılan alanlar dahil kentsel ve kırsal alan ve yerleşmelerde yapılacak iyileştirme, yenileme ve dönüşüm uygulamalarında idarelerce uyulacak usul ve esasları belirlemek, Bakanlar Kurulunca belirlenen bu nitelikteki uygulamalar ile finans merkezleri ve benzeri özel proje alanları ve özel yapım gerektiren yapılaşmalar ile 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ve 775 sayılı Gecekondu Kanunu uyarınca Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan uygulamalara ilişkin her tür ve ölçekte etüt, harita, plan, parselasyon planı ve yapı projelerini yapmak, yaptırmak, onaylamak, kamulaştırma, ruhsat ve yapım işlerini gerçekleştirmek, yapı kullanma izinlerini vermek ve bu alanlarda kat mülkiyetinin kurulmasını sağlamak.” gibi yerel yönetimlerin yetkisinde olan işler Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yapılabilecektir. Bu müdahale, belediyelerin “özerk yapılarının” güçlendirilmesi gerektiği koşullarda (1980 sonrasında yerel yönetimlerin güçlendirildiğine daha önceki bölümlerde değinilmişti) “yetki”lerinin kısıtlanmasına neden olacağından, 648 sayılı KHK'nin, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na ve şehircilik ilkelerine aykırı olduğu söylenebilir. Belediyelerin yerelde yetkilerinin sınırlandırılmaması için, öncelikle ulusal düzeyde teknik kapasitelerinin artırılmasına yönelik tedbirler alınmalıdır. 644 sayılı KHK'nin 2. Maddesi j bendinde yer alan “Bakanlığın görev alanına giren konularda mahalli idarelerin idari ve teknik kapasitesinin geliştirilmesi için çalışmalarda bulunmak ve bunlara teknik destek sağlamak” görevi ile Bakanlığın bu konularda etkin olacağı düşünülebilir. Ayrıca 644 sayılı KHK'nin i bendinde yer alan görev ile Bakanlık, mahalli idarelerin Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi'ne eklenmesini sağlayacak çalışmalarda bulunacağını ifade etmektedir. Bu iki bent ile Bakanlığın yerel yönetimlerin gelişmesini destekleyeceği uygulamalarda etkin olacağı beklenebilir.

Ayrıca aynı maddede geçen “orman ve mera alanları dışına çıkarılan alanlar” konusu, kentlerimizin nefes aldığı alanlar olan, orman ve mera alanlarımızın geleceği açısından oldukça önemlidir. Bu alanlar gerçekten niteliğini yitirmiş olsa bile benzer niteliklere kavuşturulmaları sağlanmalıdır. Ancak KHK'lerin getirdiği açıklıklar sayesinde bu alanlar günümüzde rantın bir bileşeni olarak kullanılmaktadır.

KHK ile 383 sayılı Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı Kurulmasına Dair Kanun Hükümünde Kararname ile kurulan Özel Çevre Koruma Kurumunca verilen hizmetlerin, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından daha etkin ve verimli olarak verilebilmesi için Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı kapatılmış, görevleri Bakanlık bünyesinde kurulan “Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü”ne devredilmiştir.

648 sayılı KHK 22. maddesi ile 3194 sayılı Kanun'un 27. maddesinde, “köylerde yapılacak yapılar ve uyulacak esaslar”a ilişkin değişiklik yapılarak “belediye ve mücavir dışında, köylerin köy yerleşik alanında, civarında ve mezralarda yapılacak konut, entegre tesis ni-

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

teliğinde olmayan ve imar planı gerektirmeyen tarım ve hayvancılık amaçlı yapılar ile köyde oturanların ihtiyacını karşılayacak bakkal, manav gibi yapılar için ruhsat aranmayacağı" belirtilmiştir. Artık kırsal alanlar için de farklı planlamaların uygulanmaya başlandığı dünya örnekleri düşünüldüğünde bu değişikliğin çağın gerektirdiği şehircilik ilkelerini yakalamak açısından sıkıntı oluşturacağı düşünülmektedir.

KHK'nin 23. Maddesi ile İmar Kanunu'na ek madde eklenmiştir. Tarım alanlarında, meralarda, yaylalarda yapılaşmayı olanaklı kılan bu madde ile bu alanların ilgili kurumlar tarafından 29 yıllığına talep sahiplerine tahsis edilebileceği ifade edilmiştir. Yapılaşma koşulunun 200 metrekare olarak belirlenmesinin, bu alanların tahribatına, hatta yok olmasına neden olabilecektir.

648 sayılı KHK'nin 24. Maddesi ile 4708 sayılı Yapı Denetim Kanunu'nda yapılan değişiklik ile ülkemizdeki tüm köylerin yanı sıra, belediyelerin yaklaşık olarak % 70'ini oluşturan, nüfusu 5000 kişinin altındaki belediyelerin sınırları içinde ve mücavir alanlarındaki yapılaşmalar da yapı denetim sistemi dışına çıkarılmıştır. Bu yerleşmelerdeki teknik eleman yetersizliği düşünüldüğünde, yapılaşmaların yapı denetiminden yoksun bırakılması, yapıların güvenilirliği açısından sıkıntı oluşturacaktır.

Dönemin Planlama ve İmar'a İlişkin Özellikleri

- Mekansal planlamada merkezi yönetimin yetkilerinin artırılması
 - Aşağıda belirtilen plan türlerinin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetki alanında yer alması
 - Mekansal Strateji Planı (Ülke/Bölge)
 - Çevre Düzeni Planı (Bölge/Havza/İl/Kent)
 - Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Eylem Planı (İl/Kent)
 - İyileştirme, Yenileme ve Dönüşüm Planları (İl/Kent)
 - Afetlerde Yerleşim Planı (İl/Kent)
 - Milli Park ve Doğa Koruma Alanları ve Özel Çevre Koruma Bölgeleri Planları (İl/Kent)
 - Alt-Bölge Gelişim Planı (Bölge)
 - Bütünleşik Kıyı Alanları Yönetim ve Planlama Projeleri (Bölge)
 - Atatürk Kültür Merkezi Alanı İmar Planı
 - Afet Riski Altındaki Alanların Kentsel Dönüşümü
- Üst ölçek planlama konusuna netlik kazandırmak amacıyla çalışmaların yapılması
- 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un yayımlanması ile ülkede kentsel dönüşüm uygulamalarının hız kazanması

KHK'nin 41. maddesi ile 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda "Kültür varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu" ile "Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu" şeklinde kurul isimlerinde değişiklik yapılmış ve 3. maddesinin birinci fıkrasının a bendine, eklenen alt bentlerden biri olan, "Sokak sağlıklılaştırma proje ve uygulamaları"na ilişkin tanım ve KHK 43. Maddede 2863 sayılı Kanun'un 18. maddesine eklenen "Sokak sağlıklılaştırma proje ve uygulamalarına ilişkin usul ve esasların Bakanlıkça hazırlanan yönetmelikle belirleneceği", ifadeleri, farklı kentlerimizde farklı sokak kimliklerinin oluşması gerekmektedir, standart sokakların oluşmasına, kimlik kayıplarına neden olabilir.

KHK'nin 51. Maddesi ile 2863 sayılı Kanun'a eklenen madde ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; "taşınır tabiat varlıkları hariç, doğal sit alanları ve bunlara ilişkin koruma alanları ile ilgili olarak bu kanunda öngörülen iş, işlem ve kararlar bakımından görevli ve yetkili Bakanlık" olmuştur. Ayrıca, KHK ile, milli parklar hariç olmak üzere, korunan sit alanları ile ilgili tespit, tescil, onay ve değişiklik işlemlerine ilişkin görevler, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü yetkisine alınarak, korunması gerekli alanlarda ikili bir yapı oluşturulmuştur.

4. SONUÇ

Cumhuriyet öncesi dönemde, 1848 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk Bayındırlık Bakanlığı niteliğinde kurulan "*Nafi'a Nezareti*", dört adet teşkilat Kanunu değiştirerek 1920 yılına kadar görevini (bazen kapatılıp tekrar açılma ya da başka bir nezaret ile birleştirilse ya da başka bir nezaretin bünyesine alınsa da) sürdürmüştür. 1920 yılında "*Nafi'a Vekaleti*" kurulmuş ve 1923 yılına kadar bayındırlık işlerinde bir geçiş süreci yaşandığı görülmektedir. 1923 yılında Cumhuriyet'in İlanından sonra bayındırlık işlerinin hız kazandığı görülmektedir. 1928 yılında kurulan "*Bayındırlık Bakanlığı*", Cumhuriyet döneminde imardan sorumlu ikinci bakanlık olmuştur. 1958 yılında "*İmar ve İskan Bakanlığı*" kurulmuştur. 1983 yılına kadar ayrı iki bakanlık olarak görevlerini devam ettiren Bakanlıklar aynı yıl çıkarılan 180 sayılı KHK ile birleştirilmişlerdir. 1983 yılında kurulan "*Bayındırlık ve İskan Bakanlığı*" 2011 yılına kadar ülkemiz için çeşitli çalışmalar yapmıştır. 2011 yılında ise çıkartılan KHK'ler ile kamu sektörünün yapılanmasında önemli değişiklikler olmuştur. Bakanlıkların yeniden yapılandırıldığı bu dönemde kurulan "*Çevre ve Şehircilik Bakanlığı*" çalışmalarına devam etmektedir.

1848'den günümüze varlığını isim değişikliğine uğrayarak devam ettiren Bakanlık, planlamanın kurumsal yapısındaki değişim sürecinde etkili olmuştur. Süreç içerisinde İmar Kanunu'ndaki değişiklikler Planlamanın kurumsal yapısını değiştirmede bir araç olarak kullanılmıştır. 3194 sayılı İmar Kanunu ile planlama yetkilerinin Bakanlıktan yerel yönetimlere devredilmesinin planlama açısından olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur. 1980 sonrası yerel yönetimlere verilen planlama yetkilerinin özellikle 2000li yıllardan itibaren çeşitli kuruluş yasaları ile merkezdeki Bakanlıklara devri ile:

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

- Ortaya çıkan sektörel planlama yaklaşımı birbirinden bağımsız planlar sonucu mekansal planlama bütünlüğünü sekteye uğratmıştır,
- Planların kademeliği birlikteliği zayıflamıştır,
- Kurumsal önceliklerin toplum yararının önüne geçtiği görülmüştür,
- Çevre Düzeni Planı konusunda yetki çatışması yaşanmıştır,
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı'nın İmar Kanununun 9. Maddesinde tanımlanan metropoliten imar planı dışında üst ölçek planlama yetkisi kalmamıştır.

Planlamanın kurumsal yapısında yaşanan bu değişim sonucunda; planlama sistemi parçalı, karmaşık, eşgüdümsüz ve denetlenemez bir yapıya dönüşmüştür.

Planlamanın kurumsal yapısında yaşanan değişiklikler sonucu 2011 yılında KHK'ler ile Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kuruluşu planlamada farklı bir dönemin başlangıcıdır.

Bu dönem,

“Planlamayla ilgili kurumlar arasında eşgüdüm ve koordinasyona önem verilen;

Katılımcı planlama yaklaşımının hayata geçirilmesi için yönetim mekanizmalarının kurulduğu;

Planlama sisteminin plan hazırlığından uygulama, izleme ve değerlendirme aşamasına kadar bir süreç içerisinde ele alındığı / alınacağı bir dönemi mi işaret etmektedir?” sorusunun yanıtını bundan sonraki uygulamalar gösterecektir.

Kaynaklar

MUTLU, Y., “Bayındırlık Bakanlığı Tarihi (8 Ekim 1848- 31 Aralık 2004)”, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Ankara, 2005, *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kütüphanesi*.

“On Senede Türkiye Nafıası 1923-1933”, CILT 1, *TBMM Kütüphanesi*.

“Onbeşinci Yıl Kitabı(OYK), Nafia Vekaleti”, 1938, *TBMM Kütüphanesi*.

“50 Yılda İmar ve Yerleşme-1923-1950”, İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara, 1973, *Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Kütüphanesi*

“25.yılında İmar ve İskan Bakanlığı”, İmar ve İskan Bakanlığı, Ankara, 1983, *Gazi Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Kütüphanesi*

“Cumhuriyet'in 60. Yılında İmar ve İskan Bakanlığı”, Ankara, 1983, *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kütüphanesi*.

“İmar ve İskan Bakanlığı Aylık Bültenleri”, S:1;5;6;11, Ankara, 1961, *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kütüphanesi*.

“Kuruluşundan Bugüne Kadar İller Bankası 1945-1973”, 1973, Ankara, *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kütüphanesi*.

“İller Bankası 1881-1981”-Atatürk’ün Doğumunun 100. Yılı, 1981, *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kütüphanesi*.

Bayındırlık Bakanlığı, Yıllık Tarihçeleri, BİB Yayınları, *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı kütüphanesi*.

9 Mart 1849 tarihli Nafi’ a Nezareti’ nin ilk Kuruluş ve Görev Kanunu, BİB, 2005.

2 Şubat 1870 tarihli “Nafi’ a Nezareti’ nin suret-i teşkili ve vazifesine dair Nizamname”, BİB, 2005.

19 Ocak 1880 tarihli, “Nafi’ a Nezareti’ nin Nizamname-i Dahilisi”, BİB, 2005.

15 Ekim 1914 tarihinde, Nafi’ a Nezareti’ nin Dördüncü Teşkilat Kanunu, BİB, 2005.

2443 sayılı “Bayındırlık Bakanlığı Teşkilat ve Görevlerine Dair Kanun”, TBMM, 1934.

3074 sayılı Kanun, TBMM, 1936.

3611 sayılı Kanun, TBMM, 1939.

4759 sayılı Kanun, “İller Bankası”, 1945.

6785 sayılı İmar Kanunu, 1956.

7116 sayılı Kanun, TBMM, 1958.

673 sayılı Kanun, TBMM, 1965.

7269-1051 sayılı Afetler Yasası, 1959-1968

710 sayılı Kanun, TBMM, 1966.

1609 sayılı “Bayındırlık Bakanlığı Kuruluş ve Görevleri Kanunu”, TBMM, 1972.

TC Anayasası, TBMM, 1982.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, TBMM, 1983.

6785 Sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, TBMM, 1983-1984.

180 sayılı KHK, TBMM, 1983.

209 sayılı Kanun, TBMM, 1984.

3194 Sayılı İmar Kanunu, TBMM, 1985.

3322 sayılı Kanun, TBMM, 1986.

443 sayılı Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında KHK, TBMM, 1991.

PLANLAMA VE İMAR'A AİT ÖRGÜTLENME YAPISININ DÖNÜŞÜMÜ

4698 sayılı Kanun, TBMM, 2001.

4927 sayılı Kanun, TBMM, 2003.

“Kuruluşların Bağlı ve İlgili Olduğu Bakanlıkların Değiştirilmesi İle İlgili İşlem”, 31 Ağustos 2007 tarih, 26629 sayılı Resmi Gazete.

“5902 sayılı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun”, 17 Haziran 2009 tarih 27261 sayılı Resmi Gazete.

5983 Sayılı Kooperatifler Kanunu İle Bazı Kanun ve KHK’lerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, TBMM, 2010.

644 sayılı KHK, TBMM, 2011.

648 sayılı KHK, TBMM, 2011.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı web sitesi,

<http://www.csb.gov.tr/>

“İller Bankası Anonim Şirketi Hakkında Kanun“, 08.02.2011 tarih 27840 sayılı Resmi Gazete

Kentleşme Şurası Genel Kurul Çalışmaları, *KENTGES CD*.

KENTGES Eylem Planı, 2010, Resmi Gazete.

Çevre Düzeni Planlarının Hazırlanmasında Yetki Meselesi/Sorunlar ve Çözüm Önerileri

<http://milliimlak.org/yonetim/upload/Cevre.pdf>

ÇUBUK, M., “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Önerisi”, 2009.

ERAYDIN, A., “Planlamadan Uygulamaya”, *3. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyum*, Mersin, 2008.

EKE, F., “Merkezi Yönetim Seviyesinde Planlamanın Geçmiş Geleceği”, *Planlama Dergisi*, 2003.

“648 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname Değerlendirmesi”, *Şehir Plancıları Odası*.

http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=3260&tipi=4&sube=0

“644 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ve Anayasa’ya Aykırılıkları”, *Elektrik Mühendisleri Odası*.

<http://www.osmanlicaturkce.com/> (sözcük anlamları için)

<http://www.anlambilim.net/> (sözcük anlamları için)

<http://www.rizapaksoy.com/arsa-ofisi-nedir>

<http://www.afad.gov.tr/TR/IcerikDetay.aspx?ID=1>

KENTLERİN DÖNÜŞÜMÜNDE YASALARIN ARAÇSALLAŞAN ROLÜ*

Doç. Dr. **Asuman TÜRKÜN**
Yıldız Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Prof. Dr. RUŞEN KELEŞ- Teşekkür ederiz. Kübra ve Meryem Hanımlara bu güzel, ayrıntılı çalışma için teşekkür ediyorum. Keşke ayrıntılarını vaktimiz olsa da daha etraflı bir şekilde dinleyebilseydik. Asuman Hanımın konuşmasına da belki yollamada bulunarak kendisine bir soru şeklinde de yöneltmiş olacağım. Şimdi efendim, hepinizin benden çok daha iyi bildiğiniz gibi Marksist terminolojide iki önemli kavram var: Altyapı ve üstyapı. Üstyapı kurumlarını belirleyen altyapı, yani üretim ilişkileridir. Burada bir önceki oturumda ve şimdi sözünü etmekte olduğumuz konulardan hemen hemen hepsi kurumsal gelişmeler, değişimler, yasalar bunlar üstyapı kurumlarıdır ve bunları belirleyen devletin üretim ilişkilerine hâkim olmasını arzu ettiği ideolojinin kendisidir. Şimdiye kadarki tartışmalar aşağı yukarı bu şekilde özetlenebilir. Bu açıdan baktığımız zaman Sayın Doç. Dr. Asuman Türkün'ün şimdi bize yapacağı sunuşta "*Yasaların Araçsallaşması*" başlığımı taşıyan bildirisi beni başlılırsa eğer Asuman Hanım çok sevdiğim için söylüyorum, yasalar zaten araç, yani yasalar yeni araçsallaşma, araçsal değildi de şimdi araçsal hale geliyor şeklinde bir çağrışım yapabilir. Yoksa az önce yaptığım o ayrımındaki değerlendirmeye göre araç olduğu için bunu bugünkü koşullarda nasıl değerlendireceğinizi de sizden dinlemek isteriz. Buyurun Sayın Türkün.

Doç. Dr. ASUMAN TÜRKÜN- Dediğiniz doğru hocam, belki başka bir kavram kullanmak gerekiyor; bir kavram kargaşası yaratabilir. Evet, yasalar araç, ama bir şekilde de araçsallaşma söz konusu.. İngilizceden tercüme olduğu için de belki sıkıntılı oluyor; "instrumental"ın tercümesi olarak "araçsal". Burada aslında yasaların bir tür hedefe kilitlenmiş ve o hedefi gerçekleştirmek üzere çıkarılması dile getirilmeye çalışılıyor. Bu bakımdan bu kavramı kullanıyorum, ama belki dediğiniz gibi farklı bir kavramla ifade etmek daha iyi olabilir.

KENTLERİN DÖNÜŞÜMÜNDE YASALARIN ARAÇSALLAŞAN ROLÜ

Prof. Dr. RUŞEN KELEŞ- Bunu konuşma süremizin dışında tutuyoruz.

Doç. Dr. ASUMAN TÜRKÜN- Teşekkürler.. Benden bu bölümde mevzuattaki değişim konusunda bir çerçeve sunuşu yapmam istendi. Bu sunuş, son dönemlerde, özellikle de 2000'lerden sonra mevzuattaki değişimin ne tür sonuçlara yol açtığına dair bir konuşma olacak. Hepimizin malumu olan konuların bir tür özeti olacak; dolayısıyla tekrarlardan kaçınmaya çalışarak sunmaya çalışacağım. Zaten benden sonra sunuş yapacak arkadaşımız da Afet Yasasıyla ilgili ayrıntılı bilgi verecek; onun için bu yasaya da çok fazla girmeyeceğim, sadece adıyla yetineceğim...

Bu bildirinin amacı neoliberal kent politikalarının kentlerin dönüşümü üzerindeki etkileri, bu politikaların uygulanmasındaki engellerin kaldırılması için yapılan yasal değişiklikler, yani biraz evvel de ifade etmeye çalıştığım gibi, bu politikaları uygulamak hedefiyle çıkarılan yasaların araçsal niteliği... Karar verme mekanizmalarında yaşanan merkezileşme ve tehlikeli bir güç polarizasyonundan bahsedeceğim ve yaratılan yeni sorunlar ve mağduriyetleri ifade etmeye çalışacağım. Yeni ekonomi politikalarıyla kent politikalarının nasıl bir bütünlük oluşturduğunu ve birbirinden bağımsız olmadığını ifade etmemiz gerekiyor. Batı ülkelerinde 1980'ler sonrası, bizim gibi ülkelerde daha çok 1990'lar, hatta 2000'ler sonrası ortaya çıkan yeni kent politikaları ve bununla birlikte hep tartışa geldiğimiz kentsel dönüşüm meselesini ortaya koymamız gerekiyor.

Daha önce bir arkadaşımız da söz etti, bizim gibi ülkelerde, ülkelerin büyük kentlerinde iki tür dönüşüme rastlıyoruz: bir yandan küreselleşmeyle birlikte üretimin çok önemli mekanları haline geliyorlar, ama bir yandan da dünyadaki eğilimlere uygun olarak finans, hizmetler, turizm gibi alanlarda da uzmanlaşmaya başlıyorlar. Türkiye'deki kentlere baktığımızda, özellikle İstanbul'da bu ikili yapının son derece canlı bir şekilde devam ettiğini görüyoruz. İstanbul hâlâ üretimin çok önemli bir merkezi, ama dünyadaki eğilimlere uygun olarak yeni bir kanal da açılıyor. Bu da dediğimiz gibi gayrimenkul sektörünün artan önemi; bu alanda ulusal, uluslararası yatırımların desteklenmesi sonucu çok yoğun bir kentsel dönüşümün yaşandığını görüyoruz. Kentsel dönüşüm hem kentin kamusal mekanlarında, hem de konut alanlarında gerçekleşiyor. Bu süreçte gözlediğimiz en önemli gelişme kentin rant potansiyeli yüksek alanlarının çok daha hızlı dönüşüme uğramasıdır. Bu durum, rant potansiyeli yüksek alanların kent yoksullarından temizlenmesi süreci olarak karşımıza çıkıyor ve bu süreci genellikle yenileme ve soylulaştırma biçiminde görüyoruz. Buradan devam edersek, şunu da ifade etmemiz lazım; dar gelirliyle yönelik tek tip bir uygulamanın da öne çıktığını görüyoruz. Yani TOKİ'yle simgeleşen, hani âdeta dar gelirliyle mutlaka yüksek 13-14 katlı bloklarda yaşamak zorunda gibi bir anlayışın ortaya çıktığını ve böyle bir yeni yaşam tarzının dayatıldığını görüyoruz. Onun dışında orta sınıflar ve daha üst gelir grupları için daha farklı seçenekler mevcut kentte, ama dar gelirli için tek seçenek şu anda bu... Ayrıca, mülkiyete dayalı bir konut arzının tamamen hâkim hale geldiğini ifade etmemiz gerekir. Türkiye'de aslında hep böyleydi; bizde kiralık konut arzı politikası Avrupa'da ya da sosyal refah devletinin güçlü olduğu ülkelerde olduğu gibi hiçbir zaman öne çık-

madı. Son dönemde bunun tümüyle bırakıldığını görüyoruz; herkesin mutlaka konut almak istediği ve buna gücü olduğu varsayılarak konut politikaları geliştiriliyor. Yani başka yolu-muz yok, bir kentte var olmanın yolu mutlaka ne yapıp edip bir tür konut mülkiyetine sahip olmak; bundan sonra belki de kentlerimizde kiralık konut, yani erişilebilir kiralık konut bulmakta bile zorluk çekeceğiz.

Dönemler itibarıyla ele alırsak, 1980-1994 döneminin gecekonduya yönelik yaklaşımını şöyle özetleyebiliriz: resmi söylemde affediciler bir dil ve kentsel rantın yeniden bölüşümü... Aslında bu çok dile getirdiğimiz bir mevzu; bu dönemde af yasalarıyla birlikte gecekondu-lar sisteme dahil edilmiş ve kentsel arsananın sağladığı rant gecekondu sahiplerinin de dahil olduğu çeşitli kesimler arasında yeniden dağıtılmıştır. Bugünkü koşullar artık çok farklı; farklı kesimlere az ya da çok rantın dağıtıldığı ve bu yolla bir toplumsal barışın sağlandığı uzlaşma dönemlerinin sonuna gelindi. 1990'lı yılların ortalarından itibaren söylemin son derece keskin bir biçimde değiştiğini ve neoliberal kentsel politikaların kentsel dönüşümün aciliyetine ve zorunluluğuna yönelik bir söylem ve uygulamalar çerçevesi içinde tanımlandığını görüyoruz. Çok iyi bildiğimiz gibi, dönüşüm için ezberlediğimiz birtakım gerekçeler ortaya konuluyor. Özellikle son dönemde deprem veya yasadışı yerleşim, düşük nitelikli konut ve çevre, bozulan tarihsel konut dokusu en önemli gerekçeleri oluşturuyor.

Bu konuda karşı konulması zorlaşan hegemonik bir kentsel ittifakın oluştuğunu görüyoruz. Bu ittifak kimler arasında ortaya çıkıyor? Daha önceki oturumda 1980 sonrasında oluşan bir toplumsal rızadan bahsedildi, Zekai Hoca bu tür bir ittifaktan söz etti. Farklı toplumsal kesimler arasında ve onların her birinin kendi ölçülerinde, eşit olmasa bile belirli güçlerinin olduğu bir dönemden bahsediyoruz 1980 öncesi için.. Ama bugün geldiğimiz noktada ortaya çıkan hegemonik ittifakın çok sınırlı sayıdaki aktör arasında gerçekleştiğini görüyoruz. Artık toplumun büyük bir bölümü karar mekanizmalarını etkileme ya da kentlerin dönüşümünde belirleyici olma gücünü neredeyse yitirmiş durumdadır. Bu ittifakı oluşturan aktörler olarak merkezi yönetimi, kısmen yerel yönetimleri, yatırımcı, arazi sahibi, danışman ya da meslek insanlarını görüyoruz. Hâkim medya ise bu grupların söylemlerinin ve uygulamalarının savunucusu olarak karşımıza çıkıyor; hâkim medya yoluyla bir ideolojik dezenformasyon yaşanıyor. Bu dezenformasyon yoluyla insanların gerçekten düşünmeden belli konularda bir tür kabul göstermesi bekleniyor ve tartışmıyoruz, artık tartışmıyoruz. Bu durum ise adeta bir rızaymış gibi görünüyor; bu önemli bir tartışma, bunu düşünmeliyiz...

Söylemdeki değişim neleri içeriyor dediğimizde gecekonduların çok önemli bir alan işgal ediyor olduğunu görüyoruz; ayrıca, devletin gecekondu kesimle yaptığı ittifakın yine devlet tarafından bozulduğunu görüyoruz. Bu ittifak ortadan kalkıyor ve bu ilişkide bir farklılaşma ortaya çıkıyor. Bu farklılaşmanın Tayyip Erdoğan'ın İstanbul Belediye Başkanı olduğu tarihten itibaren çok keskin bir biçimde ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Belediyenin çıkardığı ve bedava dağıttığı İstanbul Bülteni'nin kapak sayfalarını incelediğinizde bu kırılmanın ne kadar net olduğunu görüyorsunuz. Onları tekrarlamayacağım, ama çok çeşitli kavramlar kullanılıyor gecekonduyla ilgili, "ur" kavramı kullanılıyor, devlete yan bak-

KENTLERİN DÖNÜŞÜMÜNDE YASALARIN ARAÇSALLAŞAN ROLÜ

manın ifadesi olarak görülüyor ya da her türlü kötülüğün odak noktası olarak gösteriliyor. Dolayısıyla gecekonducular sağlıklı, altyapısız, şehir görüntüsüne uymayan konut örüntüleri, gecekondu işgalci, bedavacı ve suçlu ilan ediliyor. Tabii ki bu söylem hep vardı, gecekonduya karşı bir tepki vardı, ama önünde-sonunda bir uzlaşma da vardı. Gecekondu kültürü de geri kalmışlığın, köylülüğün bir temsilcisi olarak görüldüğü ölçüde, bugünün dönüşüm biçimi de modern bir kent yaratma söylemiyle meşrulaştırılıyor. Modern kentin ise tek bir tanımı var; modern kent, gazete ilanlarıyla bize sunulan ve ikna edilmeye çalışılan 13-14 katlı binalar, etrafında birtakım yeşil alanlar ve ortak alanlar biçiminde sunulan bir imaj olarak ortaya konuluyor.

Dünyada kentsel dönüşüm biçimlerine baktığımızda, kentsel yenileme, sağlıklaştırma, iyileştirme, islah ve yeniden canlandırma gibi şekillerde ortaya çıktığını görüyoruz. Aslında zorunlu bir sonucu değil ama çoğunlukla her üçünde de soylulaşma ya da soylulaştırma olarak ifade ettiğimiz bir sürecin de yaşandığını söyleyebiliriz. Türkiye’de ise yenileme ve yeniden canlandırma politikalarının çok önde olduğunu görüyoruz. Yine bu ikisinin de sonucu az çok her yerde soylulaştırma; farklı bir örneğe nadir olarak rastlanıyor çünkü bunun için çok özel çabalar göstermek lazım. Tamamen piyasaya bıraktığımızda her tür dönüşüm, her tür iyileştirme piyasadaki rantları artırarak bir anlamda da soylulaşmaya da neden oluyor. Kentsel dönüşümün her projede tekrarlanan bir tanımı var. Bunu artık ezberledik. Bu süreç, kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı çözüm olarak tarif ediliyor. Bunun fiziksel çevredeki dönüşümden çok daha geniş kapsamlı bir eylem alanı olduğu söyleniyor. Bu tanımlamalar bütün projelerde jenerik olarak tekrarlınsa da aslında uygulamaya baktığımızda bunun hiç de öyle olmadığını görüyorsunuz.

Ülke çapında, özellikle de yoğun göç alan, nüfusu artan ve rant potansiyeli yükselmiş kentlerde, kent içi arsa talebini karşılamak üzere yeni alanların açılması olanağının sınırlarına geldiği için birtakım yerleşik alanların, bunun içinde konut alanları çok büyük yer işgal ediyor, yıkılıp yeniden yapılması ve birkaç raunt el değiştirmeye rantların en yüksek düzeye çıkarılması hedefleniyor. Gayrimenkullerin elden ele geçerek değerlendirilmesi ve spekülasyon üzerinden kazanç elde edilmesi bugünün ekonomisinin en temel değeri haline gelmeye başlıyor. Yani aslında hiçbir üretken yanı olmayan gayrimenkul spekülasyonu üzerinden sermaye birikimi yapmak bugünün kuralı haline geldi. Zaten dönüşüm uygulamalarının hedeflediği alanlara baktığımızda bu rant beklentisinin de çok açık bir şekilde ortaya çıktığını görüyoruz. Yani hem rantın yükseldiği bölgelere yakın konumlanmış gecekondu alanları hem de tarihsel konut dokusunun bulunduğu alanlar önem kazanıyor. Tarihsel dokunun bulunduğu alanlardan bazıları piyasa mekanizması içinde bazı tetikleyicilerin yardımıyla zaman içinde soylulaşabiliyor. Mesela, İstanbul’da Cihangir, Galata böyle soylulaştı, ama bazı alanlar var ki, bunlarda bir kilit var. Bu kilit de aslında oranın fiziksel yapısının mütevazılığından kaynaklanıyor. Fener, Balat ve Tarlabası gibi bölgelerde konut tipolojisi, ilk yerleşme biçiminin de tariflediği üzere çok daha mütevazıdır. Yani Cihangir ve Galata’dan daha farklıdır; dar cepheli 2-3 katlı konutlar yoğunluktadır. Bu alanlar pi-

yasa içinde dönüşerek beklenen en yüksek rantı getirebilecek fiziksel özelliğe sahip değil. Bu nedenle bugünkü koşullarda çok yüksek rant potansiyeli taşımayan yerlerde tepeden inme dönüşüm kararları getiriliyor ve bildiğiniz gibi Tarlabası'nda konutlar yıkılıyor, iç-riden birleştirilerek çok daha büyük işlevler için hazır hale getiriliyor. Bu bölgeler, bu tür bir yöntemle alışveriş merkezi, rezidans ve otel kompleksleri halinde, yani büyük kentsel projeler halinde dönüştürülüyor. Benzer bir uygulama Fener, Balat ve Ayvansaray için de düşünülüyor.

Burada dezenformasyon meselesine tekrar değinmek istiyorum. Öyle bir sanal meşruiyet çerçevesi kuruluyor ki, insanlar gerçekten böyle bir dönüşümden herkesin yararlanacağını düşünüyor. Hem tarihsel alanları koruyoruz, hem farklı sektörleri geliştiriyoruz; sağlanan ekonomik getiriler bütün toplumsal kesimlere dağıtılıyor türünde bir söylem oluşturuluyor. Ama biliyoruz ki aslında bunun kazananı ve kaybedeni var. Hepimiz belki de hiç yararlanmadığımız, yararlanmak istemediğimiz mekanların ödeyenleri, ödemekle yükümlüleri haline geliyoruz zaman içinde...

Yasalara ilişkin konuşmaya gelene kadar sanıyorum konuşmayı bayağı uzattım; hepimizin bildiği yasaları hızlıca özetleyerek geçmek zorunda kalacağım. Yasaların araçsallaşması derken şu soruyla başlayabiliriz: Bu bahsettiğim çerçevede kentlerde gerçekleştirilmeye çalışılan dönüşüm hangi yasalar aracılığıyla olanaklı hale getiriliyorlar? Burada en önemli araçlarımız yasalar ve kanun hükmünde kararname; bir yandan da yetkileri artırılan merkezi kurumlar ve en önemlisi de bildiğimiz gibi TOKİ. Az çok her türlü dönüşüm karar ve uygulama yetkileriyle donatılmış Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bağlamında tehlikeli bir güç yoğunlaşması ve merkezileşmesi olduğunu da görüyoruz. Ortaya konan meşruiyet çerçevesi, yapılanların yasal olduğu gerekçesiyle kuruluyor ve değişen yasalarla birlikte dönüşümün her türlü "meşru" kabul ediliyor. Bir hedefe kilitlenerek, bu hedefe ulaşmak için araçsal bir akılla yöntemlerinizi ve araçlarınızı geliştirdiğinizde artık onun meşruluğunu tartışamaz olursunuz. Çünkü o hedefe ulaşmak için yok saydıklarınız, meşruiyet çerçevesini de çoktan yerle bir eder. Dolayısıyla yasallık ve meşruiyet çerçeveleri arasında toplum vicdanında ciddi bir uçurum ortaya çıkar.

Şimdi hızlıca yasalara bakalım; yasalar ne tür dönüşümlerin önünü açtı? Kentsel dönüşüm kavramının ilk olarak Temmuz 2005'de yürürlüğe giren 5393 sayılı *Belediye Yasası*'nın 73. maddesinde kullanıldığını ve daha sonraki yıllarda birtakım özel yasal düzenlemelerde de kullanılmaya devam ettiğini görmekteyiz. Bu maddeyle nüfusu 50.000'in üzerine çıkan belediyelere kentsel dönüşüm proje alanlarını ilan etme ve uygulama yetkisi verilmekte ve bu yetki daha sonra çıkarılan yasaların da dayanağı oluşturulmaktadır. Bir başka önemli yasal düzenleme ise yine Temmuz 2005'te yürürlüğe giren ve tarihi bölgelerde dönüşümü olanaklı kılan 5366 sayılı *Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun*'dur. Bu yasa "acele kamulaştırma" yetkisi ve bu alanlarda görev yapacak Yenileme Kurullarını getirerek ilk olarak Sulukule, Tarlabası, Süleymaniye gibi tarihi bölgelerde yaşanan dönüşümlerin önünü açtı. Sulukule'deki du-

KENTLERİN DÖNÜŞÜMÜNDE YASALARIN ARAÇSALLAŞAN ROLÜ

ruma baktığımızda ortaya çıkan sonuç nedir? Sulukule'nin sürecini takip ediyoruz; biliyorsunuz iptale kadar dayandı dönüşüm süreci, ama mahallede yaşayanlar da dağıtılmış oldu... Mülk sahipleri mülklerini satarak ayrıldılar; Taşoluk'a gönderilen kiracılardan sadece bir iki aile orada kalmaya devam ediyor; geri kalanlar ise çevre mahallelere kiracı olarak yerleştiler. İş kayıpları, yoksullaşmada artış, yaşam koşullarında ciddi bir gerileme ve sosyal ağların kaybı bu dönüşüm sürecinin olumsuz sonuçları olarak karşımızda duruyor...

TOKİ'nin zaman içinde artan yetkilerini biliyoruz, Aralık 2004'te 5273 sayılı *Arsa Ofisi Kanunu ve Toplu Konut Kanunu'nda Değişiklik Yapılması ile Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün Kaldırılması Hakkında Kanun* ve Mart 2007'de 5609 sayılı *Gecekondu Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* ile TOKİ'nin bugün sahip olduğu yetki ve gücün alt yapısı oluşturuldu. Daha sonra Temmuz 2008'de 5793 sayılı *Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun* ile 27 kanun ve 2 kanun hükmünde kararnamede değişiklik yapıldı. Bu kanunla TOKİ'nin planlama, proje, vergi muafiyetleri vb. alanlardaki yetkileri daha da genişletiliyor. Ayrıca, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, TOKİ'ye benzer planlama, proje ve yapı izni konularında yeni yetkilerle donatılıyor; TCDD'ye de planlama ile ilgili benzer yetkiler veriliyor. Kamu topraklarının ve taşınmazlarının elden çıkarılmasını kolaylaştıran yeni düzenlemeler yapılıyor. Okul alanlarının, DSİ, Karayolları, TCDD taşınmazlarının satışına yönelik kolaylıklar getiriliyor. Örneğin okulların satışı Maliye Bakanlığı'nın iznine tabi kılınıyor ve gelir maliye hazinesine aktarılıyor. Bu arazilerin satışı "özelleştirme" kapsamında yapılıyor ve devlet ihale kanunu kapsam dışı kalıyor. Özel mülkiyete konu olamayacak, irtifak hakkı tesis edilemeyecek, mutlak yapı yasağı olan kıyılarda, hazineye gelir sağlamak amacıyla, kimi yerlerin hazine iyeliğine geçirilerek, bedel karşılığı özel kişilere devredilmesi ya da 49 yıl gibi uzun süreli irtifak hakkı tesis edilen kimi tesislere ve yapılara kullanım izni veren sözleşmelerle kullanımının ölü açılıyor.

Haziran 2010'da ise 5998 sayılı *5392 Sayılı Belediye Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun* ile 73.maddenin birinci fıkrasında değişiklik yapıldı ve "Belediye, belediye meclisi kararıyla; konut alanları, sanayi alanları, ticaret alanları, teknoloji parkları, kamu hizmeti alanları, rekreasyon alanları ve her türlü sosyal donatı alanları oluşturmak, eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek, kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak veya deprem riskine karşı tedbirler almak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir" denilerek Belediyeler dönüşüm projelerinin karar vericisi ve icracısı haline getirildi. Ayrıca, Büyükşehir belediyeleri tarafından yapılacak kentsel dönüşüm ve gelişim projelerine ilişkin her ölçekteki imar planı, parselasyon planı, bina inşaat ruhsatı, yapı kullanma izni ve benzeri tüm imar işlemleri ve 3/5/1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanunu'nda belediyelere verilen yetkileri kullanmaya büyükşehir belediyeleri yetkilidir" denilerek Büyükşehir Belediyelerine keyfilik düzeyinde bir hareket sahası tanındı. Bu yasa ile ilçe belediyelerinin yetkileri kısıtlanarak merkezileşme desteklenmiş, daha sonra çıkarılan yasalarla bu durum pekiştirilmiştir.

Daha sonra bildiğimiz gibi Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın kurulmasını sağlayan ve yetkilerini tarif eden kararnameler çıkarılıyor. Temmuz 2011'de 644 sayılı *Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname* ve ardından Ağustos 2011'de 648 sayılı *Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname* ile 3194 sayılı İmar Kanunu, 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu'nda değişiklikler yapıldı. 648 sayılı Kararname ile yapı denetim konusunda TMMOB'ye bağlı meslek odalarına ait olması gereken görev ve yetkiler Bakanlık görev ve yetkileri arasına katıldı. Ayrıca, bu Kararname, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na, aslen yerel yönetimlere ait olan plan yapma, yaptırma, onaylama yetkilerinin yanı sıra proje onayı, yapı ruhsatı ve yapı kullanma izin belgesi verilmesi gibi görev ve yetkiler vermekte, parsel ölçüğünde ve ayrıcalıklı biçimde kent toprağına el koyma yetkisini tanımaktadır. Bu bağlamda, bu Kararname Anayasa'nın eşitlik ilkesine ve Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı'na aykırı bir nitelik taşımaktadır.

En son olarak da Mayıs 2012'de yürürlüğe giren 6306 sayılı *Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun*'dan söz etmemiz gerekir. Bu yasayla kentlerin dönüşümü ile ilgili neredeyse bütün yetkiler Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na ve TOKİ'ye aktarılmıştır; bu bağlamda gücün merkezileşmesi çabalarının geldiği aşamaya işaret etmektedir. Bu yasayla Büyükşehir Belediyeleri ve İlçe Belediyeleri güç kaybetmiştir. Ayrıca, dönüşümün mali ve fiziksel yükü tümüyle vatandaşa bırakılmıştır; binaların dayanıklılığının belirlenmesi, yıkılması ve dönüştürülmesi süreçlerinin belirli zaman aralıklarında tamamlanması yasayla zorunlu hale getirilmiştir. Dönüşüm için üçte iki çoğunluğun kararı yeterli görülmüştür ve zorlayıcı hükümler getirilmiştir. Bundan sonraki dönemde bu yasanın belirleyici olacağını ve kentin istenilen her alanında kentsel dönüşümün başlatılabileceğini ön görmek zor değil...

Bezirganbahçe örneği bize geleceğe yönelik çok önemli bulgular sunuyor; Ayazma ve Tepeüstü gecekondular mahalleleri Afet Yasası öncesinde Belediye Yasası'nın 73. maddesindeki değişimle dönüştürülen alanlardı. Peki, burada yapılan dönüşüm bir başarı hikayesi olarak adlandırılabilir mi? Bu uygulamada önerilen dönüşüm modeliyle insanların ödeme güçleri ve yaşam tarzları arasında çok ciddi bir uçurum olduğunu görüyoruz. Bu durumun aslında en baştan bilindiğini, ama inanılmaz bir şekilde göz ardı edildiğini de görüyoruz. Toplumsal yapıyı, yaşam tarzlarını ve ödeyebilme gücünü göz ardı ederek tek tip bir modeli herkese uygulamaya kalkarsanız bunun sonucu başarısızlıktır. Bu bağlamda sonuçları açısından Afet Yasasını çok ciddi değerlendirmemiz gerekir. Bu pahayı kim ödeyecek? Çünkü sadece mülksüzleşme yaşanmıyor, aynı zamanda toplumun en yoksul kesimlerini 15-20 yıl boyunca bu parayı ödemekle yükümlü hale getiriyorsunuz ve çok ciddi yoksullaşma yaşanıyor. Bunu ortaya çıkmış bütün dönüşüm uygulamalarında görüyoruz. Çok teşekkürler.

AFET RİSKİ ALTINDAKİ ALANLARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ* HAKKINDA KANUN'UN GETİRDİKLERİ

Mehmet ÇALDIRAN**

Şehir Plancısı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Gn. Mdl.

Teşekkür ediyorum Hocam. Mekansal Planlama Genel Müdürlüğünden katılıyorum. Genel Müdürümüz katılacaklardı, aslında çok da katılmak istiyorlardı, hem selamlarını, hem özürlerini iletelim size buradan, onun yerine ben katılma fırsatı buldum. Umarım sizi sıkmam günün bu son saatlerinde.

Şimdi son yılların en çok konuşulan, tartışılan konularından birisi kentsel dönüşüm, zaten bugün de en çok burada bu konu görüşüldü. Bu konunun odağında da şu anda Bakanlığımızca hazırlanan ve bu yıl içerisinde Mecliste kabul edilen 6306 sayılı Yasa var, Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun. Ben sunumumda kısaca bu kanuna neden ihtiyaç duyuldu? Bu mevcutta kentsel dönüşüme ilişkin yasalar yok muydu? Vardı. Neden ihtiyaç duyduk buna? Mevcut yasaların yetersizlikleri neydi ve bu yasanın diğer kanunlarda olmayan yeni getirdiği uygulama araçları nelerdir, onlardan bahsedeceğim 15 dakikalık süre içerisinde.

Biliyorsunuz kentleşme kaçınılmaz bir olgu, dünya nüfusu sürekli bir artış içerisinde, fakat bu nüfus artışı tüm dünyada sanayi devrimiyle birlikte, ülkemizde de daha çok Birinci Dünya Savaşı sonrası tarımda makineleşmenin olması, kentsel alanların görece çekici etkisi, bu dönemde Birinci Dünya Savaşı Sonrasında ülkemize yoğun olarak bir Marshall yardımı giriyor. Bu dönemde ülkemizde hızlı bir kentleşme yaşıyor. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte aslında gayretli bir kentsel dönüşüm hareketimiz başlamış olmakla birlikte bu başladığı şekliyle aynı kentleşme hareketimiz sürdürülemedi. Bu hareket kentlerimizin sağlıklı büyümesini ve gelişmesini önlemiş, doğal çevrenin tahrip olmasına yol açmış, olası bir afet durumunda can ve mal kaybı riskini arttırmış ve yoksulluğu besleyen bir yapı oluşturacak şekilde bugün karşımıza çıkmış durumda. Bu süreçte konut talebini karşılamak ve kentsel sorunlara çare bulmak amacıyla geliştirilen politikalar da maalesef yetersiz kalmıştır.

* *Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumu 2. Oturumu bant kayıtlarından üretilmiştir.*

** *Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Mekansal Planlama Genel Müdürü Mehmet Ali Kahraman'ın yerine kalmıştır.*

Diğer taraftan ülkemizde bir deprem gerçeği var. Ülkemizin önemli deprem kuşaklarından birisi olduğu da göz ardı edilemez bir gerçek olarak karşımızda duruyor. Son 100 yıla baktığımızda ülkemizde hasar doğuran her yıl ortalama bir depremin yaşandığını görüyoruz. Bu depremlerde de aslında her yıl ortalama milli gelirimizin yüzde 1'ini kaybettik ki, burada yaşanan can kayıplarını hiç saymıyorum bile. Ülkemizde yapılarımıza ilişkin aslında çok sağlıklı bir veri envanterimiz yok, yalnız kaba sayımlarla birlikte ülkemizde 19 000 000 civarında yapı olduğu tahmin ediliyor. Sadece İstanbul örneğinde baktığımız zaman 3,5 milyon konutun yüzde 50'si kaçak, yüzde 70'i çarpık yapılaşmış ve yüzde 67'ninse oturma izni bulunmamaktadır. Biliyorsunuz son deprem bölgelerinde yapılan yapılar hakkında yönetmeliğimiz 2007 tarihli, yapılarımızın birçoğuyusa 1998 yılı öncesinde yapılmış durumda ve eski mevzuat çerçevesinde yapılmış. Bu veri bile aslında birçok yapıımızın eski mevzuatlar çerçevesinde yapılmış olduğunu ve deprem riskini temel alıyoruz, ama bunun yanında sel son zamanlarda zaten birçok örneğini de görüyoruz, hepimiz basından izliyoruzdur, birçok örneklerini görüyoruz, çeşitli afetler yaşanmaktadır. Bu nedenle ülkemizde mevcut yapıların büyük kısmı eski mevzuat uyarınca inşa edildiği, dolayısıyla dayanıksız ve sağlıksız olduğu, yapıların büyük çoğunluğunun yalıtımsız ve enerji verimliliği açısından yetersiz olduğu, kentlerimizin altyapısının eksik ve yetersiz olduğu gibi sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm aslında bir bakıma konut ve barınma hakkıyla da ilgili, uluslararası birçok belgede de öngörüldüğü gibi konut ya da barınma hakkı sadece insanın başını sokabileceği bir barınakla ilgili değildir. Konut dediğimiz zaman insana yeterli güvenlik, yeterli mahremiyet sağlayabilecek belli bunun daha çeşitli kriterleri de var, bu tür şeyleri sağlaması gerekiyor.

Çözüm için ülkemizde kentsel dönüşümün gerçekleştirilmesi şart. Bunda herhalde hemfikirizdir. Bugün kentsel dönüşümün ülkemizde gerek olmadığını söylemek herhalde mümkün değildir, fakat uygulanan yöntemler ve yaklaşımlarda daha çok tartışmalar yoğunlaşmaktadır. Burada yalnız Bakanlığımız kurulduktan sonra 2011 yılında hemen ardından bir Van depremi de meydana geldi. Kaldı ki zaten 1999 Marmara depremi de kentsel dönüşüm noktasında bir kırılma noktası oluşturdu. Ülkemizde özellikle afeti öne alan bir kentsel dönüşümün zorunlu olduğu konusunda herkes hemfikir oldu. Bakanlığımız zaten kurulunca kentsel dönüşümle ilişkin çeşitli yetkiler de verilmişti, bu süreçte bile hem belediyelerden olsun, hem yerel halktan olsun Bakanlığımıza bir sürü başvuru oldu, hem telefonla, hem dilekçelerle, belediyelerin resmi kanallardan kentsel dönüşüm talebine ilişkin birçok talepleri de Bakanlığımıza iletildi. Bunlar da aslında hem halkımızın, hem de yerel idarelerimizin kentsel dönüşüm konusunda bunun zorunluluğu ve yapılması gerektiği konusunda hemfikir olduklarını göstermektedir. Ülkemizde kentsel dönüşüm referans veren ya da bu zamana kadar kentsel dönüşümün çeşitli araçsal araçlarıyla uygulandığı ve hayata geçirilmeye çalıştığı çeşitli mevzuatlar bulunmakta. Fakat bunlar uygulama konusunda çeşitli aksaklıklar içerdiğinden soruna çözüm getirmekte yetersiz kalmış durumdadır. Bunlar 775 sayılı Gecekondu Kanunundan başlayıp da 7269 sayılı Kanuna kadar giden süreçte sıralanabilir. 775 sayılı Gecekondu Kanunu 1966 yılında yürürlüğe girdi. Fakat bundan sonra bu

AFET RİSKİ ALTINDAKİ ALANLARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ HAKKINDA KANUN'UN GETİRDİKLERİ

kanun iyi niyetle çıkarılmış olmakla birlikte özellikle bugün kentsel dönüşüme ihtiyaç duyduğumuz gecekondular bölgelelerinde ve kaçak yapılaşmış bölgelerde gecekondular yapımının önüne geçemedi. Hatta gecekondular olgusu öncelikle çok basit ve masum barınma hakkını gidermek anlamında ortaya çıkmış bir olguyken daha sonralarında sanayi yapılarını, hatta apartman yapılarını dahi kaplamış durumda, yani çözüm getirmediği çok açık şekilde görülmektedir.

2981 sayılı İmar Affı Yasası diye bilinen kamuoyunda yasa kapsamında kentsel dönüşüm gerçekleştirilmeye çalışıldı. Bu kanunla birlikte ıslah imar planı dediğimiz kentsel standartları yoksa, bu standartları aramayan planlar yapıldı ve bugün aslında kentsel dönüşüme ihtiyaç duyan alanlarımızın birçoğu da bunlardan oluşmaktadır. 3194 sayılı İmar Kanununda da afeti baz alan bir madde hükmü var. Fakat bu sadece yıkılmış ya da yıkılacak olan tek yapı ölçeğinde hüküm getirmekte olup, kentsel dönüşüm konusunda yetersiz bir kanun olarak karşımıza çıkmaktadır. 5366 sayılı Yasa SİT alanlarımıza ilişkin bir yasa, depreme karşı tedbirler alınmasına yönelik aslında çeşitli hükümler içermesine rağmen sadece bu yasa SİT alanlarına ilişkin hükümler getirdiğinden kapsam anlamında yetersiz kalan bir yasa olarak karşımıza çıkmaktadır. İskan Kanunu devletin büyük projeler gerçekleştirmek için çıkartılmış bir yasa olmakla birlikte kentsel dönüşüm bu kanun kapsamında daha gerçekleştirilememiş durumdadır.

2981 sayılı Toplu Konut Kanunuyla birlikte Toplu Konut İdaresi Başkanlığına çeşitli kentsel dönüşüme ilişkin çeşitli yetkiler verildi. Aslında artılarıyla eksileriyle Toplu Konut İdaresi Başkanlığının çok büyük çalışmaları oldu. İyisiyle kötüsüyle belki birçok noktada eleştirilebilecektir bu uygulamalar, kendileri de aslında bunun farkındalar, fakat belli noktada hızlı müdahale gerektiği zaman belli aksaklıklar da maalesef ortaya çıkmaktadır. Belediye Kanunu 73. maddesi kapsamında hâlâ belediyelerimizin yetkisi var. Bu yasa 6306 sayılı Yasayla birlikte bazı hükümleri yeniden değiştirildi. Belediyelere birtakım yetkiler daha verildi. Fakat bu yasa belediyelerimizin teknik kadrolarının olmamasından dolayı ya da finansman yetersizliklerinden dolayı ya da siyasi baskılardan dolayı oy kaygısından dolayı gerçekleştiremedikleri bir kanun olarak karşımıza çıkıyor. 7269 sayılı Yasa maalesef afetler oluşmadan önce değil de, afet oluştuğundan sonra uygulanan bir yasamız. Bu yasa özellikle 1999 depremi sonrası artık iş göremez hale gelmiş, devlet borçlanmaya başlamış, fakat yara almama değil de, yara sarma anlayışıyla hazırlanmış iyi niyetli, fakat yetersiz bir yasa olarak karşımıza çıkıyor.

Şimdi mevcut mevzuatımızı değerlendirdiğimizde kentsel dönüşüm yapılmasına olanak veren ve bu yolda düzenlenmiş çeşitli yasalarımız var. Fakat bunların belli noktalarda eksikliklerinin olduğunu görüyoruz. Bunlar nedir? En temelde finansal boyutunun olmaması, bugüne kadar yapılmış yasaların hiçbirisinde belli bir finansal araç sağlanamamış durumda, ayrıca yaptırım güçlerinin olmaması da kentsel dönüşümün uygulanması konusunda büyük aksaklıklar çıkarmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı bakanlığımızca ki, bakanlığımızın daha önceden hazırlanmış olduğu kentsel dönüşüme ilişkin yasa tasarıları da bulunmakta, bu yasa

tasarılarıyla bunlar ele alındı. Çeşitli üniversitelerin, sivil toplum örgütlerinin ve halkımızın da katkılarıyla birlikte afetler oluşmadan önce zararı azaltmaya yönelik gerekli tedbirleri içeren pratik ve hızlı müdahaleyi sağlayacak yaptırıma yönelik hükümleri olan toparlayıcı ve kendi içinde bütün ve en önemlisi de finansal bir aracı olan bir kanun hazırlanması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Kanunun temel amacıysa hepimizin kentsel dönüşüm konusunda fikir olduğumuz afet öncelikle afet riski altındaki alanların dönüştürülmesi ve riskli yapıların yıkımını sağlayarak ülke genelinde güvenli ve yaşanabilir alanların oluşturulmasıdır.

Kanun 31 Mayıs 2012 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girdi. Fakat buna ilişkin henüz ikincil mevzuat çalışmaları sonuçlandırılabilmiş değil. Uygulama yönetmeliği çıktı, bu uygulama yönetmeliği çeşitli hükümlere açıklık getirmekle birlikte kanun en temel uygulama araçlarından birisi olan diskli yapı tespitine ilişkin henüz yönetmeliğimiz hazırlanmış durumda değil. Riskli yapı tespiti şu anda nasıl yapılıyor diye soracak olursak, deprem bölgelerinde yapılacak binalar hakkında yönetmeliğin eki olan mevcut binaların değerlendirilmesi ve güçlendirilmesine ilişkin yönetmelik eki kapsamında mevcut binalar değerlendirilmektedir. Kanunun temel olarak neler getirdiğine baktığımızda daha önceki kanunlarda olmayan, fakat bu kanunda olan neler var diye baktığımızda kanun temelinde can güvenliği olması nedeniyle riskli olduğu bilimsel verilere göre belirlenecek yapılar her halükârda yıkılacaktır. Bu ister mal sahibi tarafından olsun, ister idare tarafından olsun öncelikle tabii burada uygulama konusunda kanunun lafzı itibarıyla da çeşitli madde hükümleri düzenlenmiş durumda, uygulama konusunda öncelik burada taşınmaz maliklerine. Her ne kadar kamuoyunda yetkinin tamamen bakanlıkta ve TOKİ'de toplanmış olduğu izlenimi ve kanısı olmuş olsa da kanun temelde mülk sahiplerine yetki vermekte. Eğer mülk sahipleri kendi riskli binalarını yıkıp yapmak istedikleri zaman devletin burada kredi verme, kira yardımı gibi olanakları dışında hiçbir müdahalesi olmayacak. Zaten bakanlık olarak da tüm Türkiye'de kentsel dönüşümü gerçekleştirebilmeyi hedeflemiyoruz, çünkü bu konuda herkesin seferber olması gerekiyor. Sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin, özellikle halkımızın yapıcı bir rol üstlenmesi gerekmektedir.

Uygulamada söylediğim gibi temelde vatandaşın yürütmesi amaçlanmış, devletin yardım ve destekleri dışında mümkün olduğunca az müdahalesi temel alınmıştır. Ayrıca 2/3 oranı diye bir oran getirilerek riskli olduğu tespit edilen yapıların bulunduğu taşınmazlarda uygulamayı kolaylaştırmak adına böyle bir araç da tariflenmiştir yasa da. Uygulamanın etkin yürütülebilmesi için kanunun uygulamasında özellikle yerel yönetimler etkin olarak yetkilendirilmiştir ki, bu noktada özellikle büyük şehirlerimizde, İstanbul'da, Kocaeli'nde, İzmir'de ve Bursa'da çeşitli belediyeler şu anda yetkilendirilmiş durumda. Onlar riskli alan tespitlerini ya da riskli yapı tespitlerine ilişkin çalışmalarını yapabilmekte ki, bu noktada belediyelerden gelen talepler de bakanlığımızın bu konuda yetkilendirilmiş altyapı ve kentsel dönüşüm hizmetleri genel müdürlüğü tarafından değerlendirilerek, yetkilendirme çalışmaları yapılmaktadır.

Kanun can ve mal güvenliği temelinde insan odaklı özel bir kanun olup, kanunun uygula-

AFET RİSKİ ALTINDAKİ ALANLARIN DÖNÜŞTÜRÜLMESİ HAKKINDA KANUN'UN GETİRDİKLERİ

masında zorunlu hallerde kanun gereksinimine uygun iş ve işlemlerde kanunun uygulanmasıyla ilgili diğer kanunlarla çeliştiği durumlarda diğer kanunların bazı maddelerinin uygulanmaması da kanunun temelinde can güvenliğinin olmasından kaynaklanmaktadır. Hem hızlı müdahaleyi gerektiriyor, hem de temelinde can güvenliği var. Hepimiz hemfikirizdir ki, insanın hayat hakkından ya da can güvenliğinden bahsetmeden diğer haklarından herhalde bahsedemeyeceğiz. Kanun temelde riskli alan, riskli yapı ve rezerv yapı alanı tarifleri üzerinden uygulamaları öngörmektedir. Riskli yapılar riskli olduğu bilimsel ve teknik verilere dayanılarak belirlenmiş yapılar, dediğim gibi bununla ilgili yönetmelik çalışmaları henüz devam etmekte, fakat mevcut deprem bölgelerinde yapılacak yapılar hakkında yönetmeliğe göre de şu aşamada riskli yapı tespitleri yapılabilmektedir. Riskli alan dediğimizde, zemin yapısı ve zemin durumu ve üzerindeki yapılaşma nedeniyle can ve mal kaybına neden olma riski taşıyan bölgeleri tarifliyor. Burada zemin yapısından kaynaklanan durum ya depremsellik, sel olabilir ya da çığ düşmesi, kaya düşmesi ya da heyelan gibi durumlar karşımıza çıkmakta, üzerindeki yapılaşmaysa binaların riskli olduğu tespit edilen yapılar ya da imar mevzuatına göre kaçak olarak yapılabilmiş mühendislik hizmetleri almamış yapılar olarak karşımıza çıkıyor. Rezerv yapı alanlarıysa yeni yerleşim alanı oluşturmak üzere boş alanların yeniden yerleşime açılması, riskli bölgelerin yeniden yerleşime açılması mümkün olmayan bölgelerin bu alanlara taşınması amacıyla tariflenen bölgeler. Tabii kanunun amaçları bakımından hazine taşınmazları da kullanılabilen, hazine mülkiyetindeki taşınmazlar uygulamayı yürütmesi halinde bedelsiz olarak bakanlığa tahsis ya da eğer uygulamayı TOKİ ya da belediye yürütüyorsa bu idarelere de devredilmesi mümkündür.

Bunun haricinde kanuna ilişkin çeşitli uygulamaları artık bakanlığımızın ilgili birimleri tarafından başlanılmış bulunmakta, hak sahiplerine bankalardan kullanılacak kredilere ilişkin faiz desteğine ilişkin bakanlar kurulu kararı alınmış durumda. Burada güçlendirme ya da kendi yapısını yapmak isteyenlere 50 000'le 100 000 lira arasında kredi sağlanması öngörülmektedir. Konut ve işyeri kredileri var, kredilerin çeşitli şartları var, buna ilişkin yönetmelik de yayınlanmış durumda, uygulamaya ilişkin riskli yapı ve rezerv yapı alanını tariflemiştim. Riskli yapı tespitlerinin nasıl yapılacağını söylemiştik. Bunun haricinde kentsel dönüşümüne ilişkin sektörlerle yapılabilecekler konusunda çeşitli toplantılar da yapılmakta, buna ilişkin İzmir'de, Van'da, İstanbul'da, Kocaeli'nde ve Bursa'da çeşitli toplantılar düzenlenmiştir. Bunun haricinde özellikle uygulamada aracı kurum olacak valiliklerimiz ve belediyelerin de konu hakkında bilgilendirilmesi amacıyla çeşitli illerde çeşitli bilgilendirme toplantıları düzenlenmektedir. Söyleyeceklerim hemen hemen bu kadar hocam, kentsel dönüşüm tabii çeşitli getirileri de bulunmakta, daha sıhhatli ve emniyetli şartlarda ikame, daha fazla yeşil alan, daha fazla sosyal donatı diyoruz. Yeşil alan, yalıtımı tam olarak sağlanmış enerji verimli binalar diyor ve kentsel dönüşümün sadece bakanlığımız tarafından gerçekleştirilebilecek bir uygulama olmadığını, bu süreçte özellikle üniversitelerimizin, sivil toplum kuruluşlarının, halkımızın desteğini beklediğimizi burada ifade etmek istiyorum. Teşekkür ediyorum.

3A OTURUMU - 8 KASIM 2012
“BATI ÜLKELERİNDE MEKANSAL DÖNÜŞÜM”

Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Melih ERSOY**

İşlevsel Değişimin Mekansal İzleri
Toronto – “Distillery District” Tarihi Endüstri Bölgesi
Doç.Dr. Sülün Evinç TORLAK

Perakende Sektöründeki Değişim ve Dönüşüm,
Mekansal Etkileri ve Planlama
Ahmet Burak BÜYÜKCİVELEK
University College London Bartlett School of Planning

Mevcut Mahallelerin Dönüşümünde
Yerele Özgü Çevresel Değerleme Metotlarının Karşılaştırılması
Araş. Gör. Simge ÖZDAL OKTAY
Araş. Gör. Sinem ÖZDEDE

İŞLEVSEL DEĞİŞİMİN MEKANSAL İZLERİ TORONTO – “DISTRILLERY DISTRICT” TARİHİ ENDÜSTRİ BÖLGESİ

Doç.Dr. Sülün Evinç TORLAK

Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Bildiri, Kolokyum'un “Batı Ülkelerinde Mekânsal Dönüşüm: Farklı ülkelerde, kapitalist gelişme aşamalarında mekânsal dönüşüm talebinin karşılama yöntemleri, kapitalizmin farklı aşamalarında uygulanan farklı kentsel politikalar” başlığı çerçevesinde değerlendirilmek üzere hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Distillery Bölgesi, Toronto kent merkezinin doğusunda, Viktoryan Dönemi'nin¹ eşsiz mimarı koleksiyonundan oluşan bir endüstri yerleşimidir. Kompleksin oluşumu, 1832 yılında yel değirmeni ile başlamış, dünyada en büyük içki üretimi merkezine dönüşmüştür. Sahipleri, bir dönem Kanada'nın en fazla vergi ödeyen mükelleftir. Günümüzde Alan, tasarım bütünlüğü, tarihsel ve estetik nitelikleri nedeniyle “ulusal tarihi site” olarak belirlenmiştir. Bir dönem Kentin çöküntü bölgesi olan Distillery, 2001'de yeniden canlandırılmış, binalar restore edilmiş; Bölge sanat, kültür, eğlenceye işlevini üstlenmiştir. Hızla, Kentin odak noktası ve Kanada'nın önde gelen turizm merkezlerinden biri olmuştur. Büyük bir gelişim geçirmiş, savaşıardan, yasaklardan etkilenmiş, düşüş yaşamış ve tekrar canlı bir merkez konumuna gelmiştir. Distillery; Kenti hatta Ülkeyi, çeşitli şekillerde ve ölçekte etkilemiştir. Tekrar kentin çekim noktalarından bir haline gelen Alan, çevresinde topraklar üzerinde yarattığı artı değerle, küresel sermayeyi bölgeye çekmiş, kentin şekillenmesinde yeniden rol oynamaya başlamıştır. Çalışmada; Alanın tarihsel süreçte geçirdiği işlevsel değişimler ve değişimlerin mekânda yarattığı dönüşümler ele alınmaktadır.

1 Viktorya Dönemi (1837-1901)

Çalışma; işlev ve mekân ilişkisi bağlamında, tarihi perspektifte çok farklı kullanımlar üstlenmiş bir alanın; işlevsel değişimlerini, bunun nedenlerini, mekânsal yansımaları içeren bir örnek aktarımıdır. Ülkemizde, tarihi alanların değerlendirilmesi ile ilgili tartışmalar sık sık yaşanmaktadır. Bu nedenle Alanın, gerek tarihte kent üzerinde oynadığı rol, gerekse günümüzdeki geçirdiği büyük değişim ve bunun kentte etkilerinin Kolokyum kapsamında aktarılması yararlı görülmüştür.

Çalışmada; Toronto'nun zenginleşmesi ve fiziki şekillenmesinde önemli rol oynayan Distrillery'nin gelişimi ve bu gelişimin kentteki fiziksel etkisine kronolojik olarak bakılmıştır. Şirketin gelişim çizgisindeki keskin değişim dönemleri belirlenmiştir. İşlevsel değişimin, mekânsal yansımaları dönemsel haritalar üzerinden verilmiştir. Distrillery web sitelerinden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Alandaki etkinlikler konusunda bilgi veren Blog'tan ve alandaki etkinliklerle ilgili çıkarılan dergiden, basında çıkan haberlerden, Toronto tarihi ile ilgili kitap, tez, haritalardan yararlanılmıştır. Alan, başından itibaren sanatçılar için çekim noktasıdır. Tarihte pek çok ressam ve fotoğraf sanatçısı Alanda çalışma yapmıştır. Alanın gelişimini görmek açısından bu materyallere yer verilmiştir. Alan, çeşitli zamanlarda ve farklı etkinliklere aktif katılarak gözlenmiştir. Alanda farklı kişilerle yapılan serbest görüşmeler ile Alanla ilgili yorumlar alınmıştır.

2. DISTELERY DISTRICT TARİHSEL GELİŞİMİ

I. Dönem: Başlangıç

İşlevsel Değişim - Bos Arazide Değirmen - Çiftlik: 1831 - Değirmenci J. Worts İngiltere'den Kanada Toronto'ya (o zaman adı York) göçmüş, Ontorio Gölü kenarında bom boş bir alanda bir balıkçı koyunda yaptığı yel değirmeni ile öğütme işine başlamıştır. Eniştesi W. Gooderham ile Gooderham & Worts ortaklığını kurmuş, Gooderham sermaye ile katkı sağlarken Worts, yirmi yıllık değirmenci deneyimini ortaya koymuştur. 1834 Worts ölümünden sonra, Gooderham tek başına devam etmiştir.² Öngörülemeyen rüzgâr gücü yerine, buhar gücü kullanımına geçilmesi, işlere hız kazandırmıştır. Öğütme süreci ile satılabilir un ve satılamayan atık ürün elde edilmektedir. Artık ürünü değerlendirebilmek için sığır besleme işine başlamıştır. (Armstrong,1832)

Mekânsal Dönüşüm: Değirmen boş bir alanda kurulmuş, değirmenin etrafında ahşap ahırlar, çalışanların evleri ve depolama alanları gelişmiştir. Zamanla, değirmenin önce fırıldacı sonra kulesi kaybolmuştur. Değirmen, Kentin gelişim yönünü etkilemiş, kentin büyüme sınırını belirlemiştir. Kentin güney sınırı, "Yel Değirmeni Hattı" olarak ifade edilmiştir. Değirmeni kente bağlayan bir yol yapılmış, bu yolun adı da Yel Değirmeni Caddesi (Mill Street) olmuştur. (www.distilleryheritage.com)

2 1845 Worts'un oğlu G. Worts, ortak olur. Bunu Gooderham'ın oğlu izler. George Gooderham 1881 babasının 1882 amcasının ölümü ile işi devralır.

II. Dönem: Yükseliş

İşlevsel Değişim – Dünya Çapında Endüstri Bölgesi: 1837’de Kanada çiftliklerinde hat safhada hasat artışı olmuştur. Artık ürün çok fazlalaşınca, satılabilir hale getirmek üzere damıtıp alkole dönüştürülmesine karar verilmiştir. “İçki işi başlıyor” W. Gooderham yeni dönemin başlangıcını böyle duyurmuştur. Don Nehri üzerinde damıtma evinde denemelere başlanmış, değirmen zaten buhar motoru ile desteklediği için, buhar damıtma içinde kullanılmıştır.

O dönemde; kentteki en önemli risk klora ve vebadır. Erken Torontolular (erkek, kadın, çocuk) hastalıklara karşı su yerine, bira yada sıkça viski kullanmaktadır. Alkol birçok kişi tarafından “ilaç” olarak kabul edilmektedir. İçme mekânları ele alındığında, Kentte 214 Torontolu için içki içilebilecek bir yer vardır. 1837 Şehir Rehberine göre oran düşmektedir. Kentte ancak, 70 (taverna, bar, otel vb) içki içilebilen kayıtlı yer vardır. Toronto’nun dönem nüfusu 9.600 kişidir. 138 kişiye bir içme mekânı bulunmaktadır. Dolayısıyla, Kentte susamış bir grup bulunmaktadır. Dükkândan satışlar da bu işi cazip kılmaktadır. Yabancı tüccarları yüksek ithalat vergisi ödemek zorunda oldukları için yerel üreticiler avantajlıdır. İlk gün 128 ertesi gün 156 galon satış yapılır. Çok geçmeden, müşteriler artar, esnaf, kitapçı, kırtasiyeci, eczacı ürün herkes tarafından alınmaktadır. Gooderham ham viskide başarı olmuştur. Ancak, “en iyi viski” oluşturmak için çalışmaları sürdürülmektedir. Çavdar eklenir, “whisky” kömür ile filtreleyerek inceltilir. Viskiye ayrı bir tat kazandırılmış ve çok tutulmuştur. Daha pahalı satılan çavdar viskisi Kanada has bir viski olarak karakterize edilir. Distile diğer alkollü içkilerde üretilmiştir ancak, viski ilk ve en önemlisidir. G & W hızla büyür. Büyüyen kar üretime dönüşür. İşletmede işçi sayısı 500’e ulaşmıştır, tam zamanlı çalışılmaktadır (Distillery Heritage Website).

Başlangıçta sadece yerel pazara üretim yapılmıştır. Malzeme ve içki gönderimi için 1846 iskelenin yapımı işi hızlandırmıştır. G&W 1850’de İngiliz İmparatorluğu’nun en büyük içki üreticisidir. 1856 Grand Trunk Demiryolu hattının Siteye gelmesi muazzam genişleme getirmiş, üretim kapasitesini yılda 80.000 galona³ çıkartmıştır. Demiryolu ve gemilerle milyonlarca galon içki; Montreal, Halifax, New York, Rio, Buenos Aires, Güney Amerika’ya gönderilmeye başlanmıştır. 1859’da Parlamento, Şirketi Toronto’ya en fazla katkısı olan kurum olarak tanıtır. 1870 sonlarında, dünyanın en büyük içki üretimini ve dağıtımını yapan şirkettir. 1886’da Kraliçe Victoria Şirketi, Londra’da Büyük Fuarda madalya ile ödüllendirir. 1901 Victoria saltanatı sonunda, G & W daha az baskındır ama hala viski dünyasında büyük güçtür (Distilled, 2004 - 2012).

Mekânsal Dönüşüm: İlk olarak içki satışı için Yeldeğirmeni Caddesinde Windmill Hanı açılır. Değirmenin etrafında ahşap damıtma binaları (muhtemelen marangoz George Robinson tarafından) inşa edilmiştir. İhracat başlamış, dış satım nedeniyle gümrük binaları

3 Anglosakson ülkelerinin hacim ve sıvı madde ölçü birimi. ABD bir galon 3,785 lt. İngiliz bir galon 4,546 lt.

yapılmıştır. Satışlar açılınca, alkol işi için tehlike olan ahşap binalar yerine, dayanıklı yapıların inşa edilmesi önem kazanmıştır.

Yerleşime karakter kazandıran binaların çoğu, bu döneme aittir. Büyük kısmı, Roberts, David Sr (1810-1881) - oğlu Roberts David Jr (1845-1907) tasarlamıştır. İrlandalı mühendis-değirmenci Roberts Sr 1844 de Toronto göç edince, G & W temas kurar. Roberts değirmenlere aşınadır ve motor tasarımcısıdır, görev için uygundur. Onlar için bina tasarımına başlar. Gelecekteki ortağı olan oğlu, onun ince endüstriyel projelerini genişletmiştir.

Roberts Sr, en önemli katkısı Taş Distillery (1858-1860) binasıdır. Binanın mekanik tasarımı da ona verilmiştir. Bina 21 ayda tamamlanır. Alana hakim 80 m.cepheli bu yapı, site-nin ayakta kalan en eski, en büyük binasıdır. Tabanda kalınlaşan, L şeklindeki beş katlı kireçtaşı bina, basit görünlü fakat pahalı bir yapıdır (150.000\$) (Globe,1859). Üç fonksiyona hizmet eder: mayalama, dondurma, damıtma. Makine ve kazan daireleride binada yer alır. Binada 500 işçi çalışmıştır. Roberts'ın çabaları övgü toplar, The Globe Gazetesi 11.07.1859 yeni binanın özellikleri aktarılır The Globe 07.02.1862 Böyle bir kuruluşunun yetkilendirdiği, bu kadar çalışkan ve akıllı bir profesyonele sahip olmakla, Kentimiz çok şanslı denilmektedir. Mimarlık tarihçisi Stephen Otto, Roberts Sr çok yetenekli bulunduğunu belirtmekte ve binayı döneminin en iddialı endüstriyel binası olarak nitelemektedir. G & W, 1863'de Roberts'in çabalarını öven bir açıklama yayınlr. Damıtma sürecini de ana hatlarıyla açıklamıştır. Vurgulanan en önemli özellik istisnai temizliktir. Her oda, boru ve fiks-tür hiç yabancı madde içermemekte, bir ev hanımı kadar titiz davranılmaktadır. 1869 yangında binanın ahşap içi yok olur, taş dış duvarlar ve makineler kurtulur. 1870 Distillery onarılıp tekrar hizmete sokulur. Çatı pencereleri o zaman eklenmiştir (Armstrong,1869).

1860 üretim iki milyon galon - 40.000 varile çıkar, büyük bir yatırım zorunludur. Varil depolama binası yapılır (Cooperage). Nedeni bilinmemekle birlikte (maliyet olabilir) bu bina, Taş Distilleriden çok farklıdır. Roberts'ın tarzı büyük ölçüde değişmiştir. Kırmızı tuğla, kemerli, kendine özgü bu yeni stili daha sonraki yapıların temel şeklini belirler. Yeni yapılar-daki başarısı üzerinde, Roberts hemen sonraki genişleme üzerinde çalışmaya başlar. İş geliştikçe Site kapsamlı bir komplekse dönüşmektedir. 1864 yel değirmeninin yıkılmasın-dan sonra 100 m. yüksekliğinde bir kule yapılır. Malt binası ve fırın binası yapılır. İki bi-nada başlangıçta üç katlıdır sonra yükseltilmiştir. Yeni üretim süreçlerini yansıtan binalar malt, ispirto, süt tesisleri, ofisler, buhar fabrikaları birbir ardına inşa edilmiştir. Roberts'in tasarlandığı binalar; taş temel üzerine kırmızı tuğla duvarlı, zarif, ince detaylı, zarif camlı, ahşap kapı, kemerli, konsolu, hoş dekoratif özellikler gösterir. Sadece Sitenin değil tüm kentin mimari tarzını etkiler ve marka binalar olur. Roberts Sr 1870 emekli olur ancak, Dis-tillery onarımı gibi bazı projelerde danışmanlık yapmıştır.

Gelişme sürmektedir. Bundan sonraki çalışmalara Robert Jr devam eder. Onun yapı tarzı; kesinlikle fonksiyonel, büyük, pahalı, hoş tezatları ve diğerleri ile uyumu sergiler. Hayvan besleme işi de paralel olarak gelişmektedir. 1877-1880 yeni ahırlar inşa edilir. 1880'lerde Sitede çok değişim olur. Maltı kendileri üretmeye başlarlar. Yeni tahıl depolama, ezme, ma-

yalanma binaları gereklidir. Roberts Jr tarafında tasarlanan bu nefis binalar alkol arıtma ve depolama için kullanılır. Saf alkol kompleksi bitişik, Cannery 1873 inşa edilmiş, 3 katlı kırmızı tuğla, kırma çatılı depo binası sonra (alkol, antifriz, konserve, içecek) şişeleme kullanımına dönüştürülür. Dördüncü kat sonra eklenmiştir. Cannery kapalı bir köprü, eğimli bir konveyör ile 1927 yapılan depoya bağanmıştır (Globe,1862)

1885 alkolün iki yıl bekletilmesi mevzuatı çıkmış, bekleyen ürünlere talep artmış, asıl genişleme bu dönemde olmuştur. İşler geliştikçe bunun mekânda yansımaları görülmektedir. Daha fazla depolama alanı acil mesele haline gelmiştir. Raf, tankı, varil evleri, eşya atölyesi yapılmıştır. 1879 -1891, Roberts Jr büyük depolama binası da dahil olmak üzere 6 katlı raf evi, 12 varil evi ve tank evleri eski çekirdek etrafında inşa edilmiştir. Büyüklükleri ve formları ile sitenin belirgin sanayi karakteri katkıda bulunmaktadırlar.

Roberts Jr 1886 muhteşem Kazan Dairesi bitirmiştir. Trinity Caddesi boyunca alçak binaların ardında egemen yapı, 1943 antrepo dönüştürülmüştür. Fonksiyonu değişince pencere eklenmiştir. Tek katlı, yüksek tavanlı, testere dişi desenli, muazzam tuğla binanın, eski makine atölyesi şimdi restoran olarak kullanılmaktadır. 1895 Endüstri Kongresi sonrasında binalar çoğalır. Roberts Jr tasarladığı son Viktoran bina 1895 inşa edilen, Yangın Pompa Binası, 400,000 galon su deposu üstüne oturtulan bina, alkol pompalamak içinde kullanılmıştır. Kemerli konsolları, ince tuğla detayları, uzun tuğla bacası ile Mimarın sıra dışı zarafetini yansıtır.

Son eklenen bina 1927 yapılan Depo Binası olmuştur. Kömür alımı ve mal değişimi için demiryolu yakın yer seçilmiştir. Önceliklerden farklı renk olsa da, tuğla mimarisinin devamı niteliğindedir. Mimari bütünlük ve inceliği korunmuştur. Zamanla, binalar hem fiziksel hem de fonksiyonel olarak bazı değişikliklere uğramış, bazıları yıkılmış, ancak 1859 - 1895 arasında Victoria yapıların çoğu kalmıştır.⁴

G & W adım adım büyürken, Kentte gelişmiş, işletmenin etrafında genişlemiştir. Yel değirmeni hattının dışına taşılmıştır. Kentin idari ve ticari önemli yapıları, Bölge yakın yer seçmiştir. Mimari tarz olarak Site, Kentin diğer binalarını etkilemiştir. Kentin içi ulaşım akslarının gelişimi ve kent dışı dünya ile bağlarını gelişiminde önemli rol oynamıştır. İşletmenin iskelesi, sonra Kent limanına dönüşmüş, demiryolu güzargahının belirlenmesinde işletme etkili olmuştur.

4 Whisky, tahılın fermantasyonu ile üretilir. İspirto ana madde, diğerleri tahıl, malt, mayadır. Hammadde, üretim süreci: damıtım, fırınlama, filtreleme teknikleri, katılan su viskiye farklı karakter verir. Temelde 5 aşama: Malt, mayseleme, mayalanma, damıtım, yıllandırma. Arpalar toplanır (Malt viski sade arpa kullanılır, Grain de diğer tahıllarda katılır). Arpa ıslatılır filizlenir (çimlenme) amaç arpadaki nişastanın şekere dönüşmesi, filizlenen arpalar, İskoçya'ya has kömür 'peat' (düşük kalorili) ile 'fırınlarda kurutulur, filizlenmeye son verilir. Dumanın kokusu arpaya siner. Scotch'un özelliği. Değirmende çekilir ufalanan arpaya sıcak su verilir, oluşan şekerli sıvıya mayşe denir. Bu dev tanklara alınır, soğutulur bira mayası eklenir. 48 saat sonra rengi, kokusu, kıvamı biraya benzeyen, % 8 alkolü sıvıya dönüşür. Isı, nem kontrolü, maya miktarı vb. unsurlar viskinin kalitesini etkiler. Bakır kaplarda iki kez damıtılan, sıvının alkol oranı %80 çıkar. Meşe fiçılara aktarılır olgunlaştırılır (yıllanması). İskoç Kanunlarına göre Scotch viski 3 sene bekletilir şişelenmez. Yıllanma markaya ve kaliteye göre değişir. Standart viski 3 – 8, de lux 12-18, malt ve premiumlar daha uzun sürede olgunlaşır. Fiçılardan alınan viskiye alkol oranını satış derecesine indirmek üzere su katılır.

III. Dönem: Çöküş

İşlevsel Değişim – Savaş Endüstrisi, Çöküntü Bölgesi: Dramatik değişimin 1914 - 1918 Birinci Dünya Savaşı ve 1916 yasak mevzuatı ile gelir. Bu iki olay şirketin sonunu getirmiştir. Savaş döneminde Gooderham içki yerine, İngiliz Hükümeti emrinde dumansız barut ve patlayıcı bileşenleri aseton ve keton üretir. İçki yasağı, Amerikada 1920 de kaldırılmıştır. Ama Kanada da yasak devam etmiştir. 1923 Gooderhams işi satmaya karar verir. 1927 yasak kaldırılrsa da işler eski hızına ulaşamamıştır. İçki yasağı döneminde içki üretimi durma noktasına gelmiştir. Şirket tekrar, tekrar satılır. 1927 Hatch ve ortakları Hiram Walker-Gooderham & Worts oluşturur. Daha sonra Hiram Walker şirketin çoğunu alır.

Alkole dayalı sanayi ürünleri ve antifriz üretimine başlanılır. 1930 en büyük antifriz üreticisi olmuştur. En büyük satış tek kullanımlık antifriz olmuştur. "Hot Shot" adlı yeni bir ürün geliştirilmiştir. 1934 Ontario Eyaletinde bar, meyhane ve otellerde bardakta alkol satmak izine tabii tutulmuştur. 1939 – 1945 İkinci Dünya Savaşı ve onun olumsuz etkileri atlatılmaya çalışılır. Şirket hiçbir zaman eski çizgisine ulaşamaz. Son viski 1957 yılında yapılır. G & W çavdar viskisi üretimini durdurup, rom ürünlerinde yoğunlaşır. Rom ve endüstriyel alkoller ana ürün haline gelir. Yavaş yavaş, içki üretimi kesilir. 1987 de İşletme tekrar satılmıştır. 1988 Gooderham & Worts ulusal SİT Alanı olarak tanımlanır. Bu bile şirketin tekrar toparlanmasını sağlayamaz. 1990'de Sitenin sanayi faaliyetleri durdurulur. 158 yıl sürekli üretim yapan Distillery'de her türlü üretime sona verilir. Alan tamamen kapatılır.

Mekânsal Dönüşüm. "Hot Shot" talebi artış, şirkette mekânsal değişikliklere neden olmuştur. Antifriz ürün sevkiyatı sadece çelik bidonlarla, mühürlü galon, litrelik kutular (konserve) yapılmaktadır. Ancak artık değişiklikler genişleme şeklinde değil, binaların işlev değişikliğine göre tadilatı ile yapılmaktadır. Kapandıktan sonra, Victoria binaları harap olmaya başlar. Muhteşem, ama terk edilmiş, sanayi sitesinin geleceği hakkında ciddi endişeler vardır. Victoria endüstriyel kumaş üretiminin tekrar başlatılması gibi alanın kullanımına ve canlandırılmasına yönelik çeşitli öneriler geliştirilir. Artık, Kentin merkezide yer değiştirmiştir. Ticari ve kurumsal yapılarda, kentin batısına kaymıştır. Alan, kentin tercih edilen bir bölgesi de değildir. Kentte hakim Mimari anlayış ise çoktan farklı tarzların etkisi altına girmiştir.

IV. Dönem: Yeni Bir İşlev Yeni Bir Hayat

İşlevsel Değişim – Film Platosu: 90'larda, İşletme el değiştirdikten sonra, birden yeni bir hayat bulur. Distillery Kanada'nın bir numaralı film platosudur. Hollywood'dan sonra ikinci büyük film setidir.⁵ Damıtma işlevi tamamen durmuştur. Victoria Sanayi Mimarisinin büyü-

5 1901 Victoria ölümünden sonra, Kanada Parlamentosu Mayıs ilk Pazartesi "Viktoria Günü" yasal bayram ilan etti. Kraliçe'nin Viktoriyen Onuruna G & W 26-27 Mayıs hafta sonu festival düzenlenir .

leyici tarihi atmosferi, tümüyle film stüdyosuna dönüştürülmüştür. Mekan, Richard Gere, Michael Douglas, Catherine Zeta-Jones, Meg Ryan ve Russell Crowe gibi film ikonları rol aldıkları, Oskarlı büyük bütçeli yapımların fonu haline gelmiştir (Goddard, 2002).

Filmler Dizini

- 3 Men & a Baby* (1987) Yön: L. Nimoy.
Mimic (1997) Yön: G. Del Toro.
Tommy Boy (1995) Yön: P. Segal.
The Hurricane (1999) Yön: N. Jewison
X-Men (2000) Yön: B. Singer
Dracula 2000 (2000) Yön: P. Lussier.
Don't Say a Word (2001) Yön: G. Fleder.
Chicago (2002) Yön: R. Marshall.
Bulletproof Monk (2003) Yön: P. Hunter,
Plays Itself (2003) Yön T. Anderson.
The Recruit (2003) Yön: R. Donaldson.
Against the Ropes (2004) Yön: C. S. Dutton,
Cinderella Man (2005) Yön: R. Howard.
Vendetta, (2005) Yön: J. McTeigue
Memories of Angels (2008) Yön: L. Bourdon.

V. Dönem: Yeniden Doğuş

İşlevsel Değişim – Ulusal SİT Alanı – Kültür Sanat Eğlence Merkezi: 2001 yılında, bölge Cityscape Holding Inc tarafından satın alınır. Yeni sahipleri Sitenin, sanat ve kültür merkezi olarak değerlendirilmesine karar verirler. Amaç; kentin gurur duyacağı, insanlarda tutku oluşturacak bir yer sağlamak; dinamik, romantik, rahatlatıcı atmosferleri birleştirmektir. Projenin öngörüsü; yaratıcı beyinleri (sanatçı, esnaf, girişimci, işadamı) bir araya, birbirlerine ilham verebilir hale getirmektir. 2003 Distillery yeniden doğmuş, onun için farklı bir dönem başlamıştır. Distillery Historic District yaklaşık 200.000 m² ile halka açılır. Tarihi merkez, Kentin en seçkin mahallelerinden, Ontario'nun en canlı turistik alanından ve Kanada'nın önde gelen sanat, kültür, eğlence hedeflerinden birine dönüşmüştür. 2005 Dundee Realty, Siteyi satın alır (Knelman, 2003).

Alanda, konut kullanımı yer almamaktadır. Zincir firmalara veya bayiliklere kiraya verilmemektedir. Tiyatrolar, sanat galerisi, stüdyo, dans salonları, modern mobilya ve tasarım atölyeleri, moda tasarımcıları, benzersiz butikler, ilginç mücevher - takı mağazaları, dünya standartlarında hamur işleri, kafe, ödüllü restoran, mikro bira fabrikası spa, otel kullanımları Alanda yer almakta, festivallere ve pek çok sanatsal, kültürel etkinliğe ev sahipliği yapılmaktadır. Kanada'nın ünlü dans grupları, tiyatro şirketleri, büyük prodüksiyonlarla sanat sözleşmeler yapılmakta, Damıtımevi kutlamaları ve Art-Craft gösterileri, dans, yemek, ede-

biyat, moda, film, görsel sanatlar gibi özel olaylara Alanda yer verilmektedir. Distillery Historic District kurumsal ve bireysel etkinliklere açıktır. Uygun bulunduğu ve fiyatı ödendiği takdirde; düğün törenleri, ürün tanıtım aktiviteleri, sokak performansları ve özel kutlamalar için mükemmel bir zemin sunmaktadır. Fotoğrafçılık ve farklı çekimler için hoş bir vitrindir. Meydan ve donatılmış iç mekanları, Distillery ana sahnede kongre merkezleri, fermentasyon evi ve Kazan Dairesi geniş salonları bu tür kullanımlara olanak sunmaktadır. Ekinlikler yıllık bir dergi ile ve web sayfasından duyurulmaktadır. Toronto Caz Festivali için de mekan olmuştur (Lewington, 2002 a).

Mekânsal Dönüşüm: 13 dönümlük bir yerleşimde, 47 bina restore edilir, 10 sokak ve bir meydan yaya alanı olarak düzenlenmiştir. Hareketli kent çekirdeğinin bir parçası olsa da, farklı karakteri ile kent merkezinin karmaşasından korunmuş; zamanda geriye gidilen, geçmiş yaşam deneyimlerinin yansıtıldığı bir mahalleye olmuştur. Alanın mimari tarzı; eski ve yeni birleşimi, 19. yy malzemeleri, kalas, taş, tuğla ile günümüz malzemeleri, yeşil teknolojilerin karışımıdır. Victoria Mimarisi ve bugünün tasarım anlayışının uyumlaştırılmıştır.

Distillery yeni gelişimin, yakın çevresinin şekillenmesine etkisi hızlı ve büyük olmuştur. G&W bağlı olarak, göl kıyısı kordon canlanmış ve yeşil park alanları, yürüyüş yolları ve rıhtımda bisiklet parkurları oluşturulmuş. Sitenin hemen doğusunda yapılmakta olan, Pan am Olimpiyat Köyü de yeni olanakları ve getiren hizmetler ile mahalleye olağanüstü bir canlılık katacaktır. Alanın çekim gücünün artması, çevresinde toprak değerinin artmasına, Alan içinde ve çevresinde yatırım faaliyetlerinin artmasına neden olmuştur. Günümüz dünya düzeninde, maksimum kazanç sağlama güdüsü ile Konut (kondos tipi) yatırımcıları için eşsiz bir fırsat doğurmuştur. Alanın çevredeki çok az kalan araziler üzerinde, büyük firmalar konut üretimine başlamıştır, büyük bir talep oluşturulmuştur. Distillery kondosları, alıcılar için parlak geleceği olan, uzun vadeli bir yatırımdır. Tarihi Distillery Bölgesinin çevresi yeni inşaatlarla dolmuştur. Alana yakınlık avantaj olarak kullanılmaktadır. Ona, bitişik yeni konut alanları, onun bir parçası olarak lanse edilmektedir. Kondos sakinleri, ticari, rekratif alan gereksinimini Distillery'den sağlayacaktır (McKelvey, 1995)

3. DEĞERLENDİRME

Ele alınan örnekten şöyle bir değerlendirilmeye gidilebilir. İşletme, kazanç sağlamak üzere kurulmuş, ticari kaygı ile şekillendirilmiştir. G & W birçok değişiklik, Toronto Kentinin evrimi ile koşut gitmiştir. Küçük yel değirmeni, Kent içinde çekim merkezi olmuş, canlı bir üretim merkezi, kenti genişlemesinde etkili olmuştur. Uluslar arası nitelik kazanıp, dünyanın en iyisi, en büyüğü olmuş, etkileyici, bir yapı tarzı geliştirilmiş, dönemin kent mimarisini etkilemiştir. Liman ve demiryolu bağlantıları, İşletmenin dünya ile bağımlı kura- cak şekilde oluşturulmuş, ulaşım olanakları kenttin gelişiminde de büyük rol oynamıştır. Efsanevi Distillery, yaklaşık iki yüzyıl boyunca sadece Toronto'nun değil Ülkenin büyüme

ve refah etkilemiştir Dünya gelişiminin yakın takibi ve gelişmelere göre işlev değiştirebilmesine rağmen savaşlar, yasaklar sonucu düşüşü engellenememiş ve işlevi son bulmuştur.

Yeni bir çıkış, Alan korumaya alınarak, canlı bir sanat ve kültür merkezine dönüştürülmüştür. Amaç içki fabrikasının tarihten bir yaprak olarak kalmaması, geçmiş ile günümüz arasında bir köprü kurmasını sağlamaktır. Binaların dışları asıllarına uygun restore edilmiştir. Artık var olan mimari dokuya işlevler uyumlaştırılmaktadır. Eski ile yeniyi birleştirmek için meydanlara bölgenin endüstriyel geçmişini anlatan modern sanat eserleri konmuştur. Geçmiş ve günümüzü sanatsal öğelerle birleştiren Distillery de, her köşeden yaratıcılık fışkırmaktadır. Toronto'nun en ünlü yaratıcı firmaları buradadır. Filmlerde gördüğümüz atmosfer, yüksek tavanlı, geniş hacimli ofisler bu firmaları mükemmel gibi çekmektedir. Distillery kiracı ve ziyaretçi çektikçe, etrafında ki eski depolar elden geçirilip, bölgeye eklenmektedir.

Victoria Sanayi mimarisinin en büyük ve en iyi korunmuş topluluğu olarak, Distillery sadece SİT mirası değil, Toronto'nun merkezinde sofistike bir alışveriş bölgesidir. Avrupalı şirin ve sevimli mahalle, tuğla döşeli sokakları, davetkar avluları ile büyüleyici bir köydür. Distilleryyi Toronto'nun en canlı bölgelerinden biri, Kentin yeni trendi bir landmarkıdır. Kentin kullanılmayan bir parçası olması yerine, en çok arzulanan alanı haline getirilmiştir. Distillery canlandırılması Toronto için iyi bir gelişme olmuştur. Diğer ülkeler içinde Eski sanayi sitelerinin korunarak kullanılmasının iyi bir örneğini oluşturmaktadır. Küreselleşmenin etkileri ile çevresi spekülasyon baskısı altında olsa da, Alanı korumak başarılıdır. Pek çok örnekte olduğu gibi, işlevini yitirdikten sonra mimari yapı varlığından vazgeçilerek, toprak üzerinden kaba bir rant peşine düşülmemiş, amaç bu ise yapı stoku korunarak da, tarihi bir yerleşmenin iyi kazanç temin edilebilen bir yere dönüşebileceği kanıtlanmıştır.

KAYNAKÇA

Armstrong, J. (1994a) "Historical advocates clash over plans for distillery site," *Toronto Star*, 12. 2. p. A2.

Armstrong, J. (1994b) "A City of Toronto committee has paved the way," *Toronto Star*, 4 Mar., p. A6.

Armstrong, W.(1832) "Gooderham and Worts Windmill," www.distilleryheritage.com

Armstrong, W. (1869) "Stone Distillery Fire," G &W. www.distilleryheritage.com

Artcore Gallery (2009) (<http://twitter.com/ArtcoreGallery>; (12, August 2009).

Artscape (2012) "Artist Studios in the Distillery District" www.torontoartscape.on.ca/distillery/

Barber, J. (1994) "Toronto stakes going up in heritage game," *Globe and Mail*, 16 Feb., p. A17.

- Breen, M. (2003) "Vintage setting: Toronto's new Distillery Historic District" *Canadian Interiors*, 40/1, p.44.
- Caulfield, J. (2005) "The Distillery District," *Urban Planning Overseas*, July, pp. 85-97.
- Distilled (2004 - 2012). *The Distillery District Guide* The Distillery District: Toronto.
- Distillery District "Artisan Market" www.thedistillerydistrict.com/Artisan.
- Distillery District Magazine (2004) *The Distillery Historic District*. Premiere Issue. Markham: Media Diversified Inc.
- Distillery Heritage Website: www.distilleryheritage.com
- Doors Open Toronto (2008) "History" www.toronto.ca/doorsopen/history.htm;
- Ferguson, A. (1995) "Whiskey factory's future on hold, plan wipes out past, say groups," *Toronto Star*, 16 Apr., p. A1.
- Fisher, K. (1995) *Planning for the Built Heritage: The Gooderham and Worts Redevelopment, Toronto, Ontario*. Master's Thesis, University of Waterloo.
- Globe* (1859) "New Steam Mills and Distillery," 11 Jul., p.2.
- Globe* (1862) "New Malt House, AC, For Messrs. G & W," 26 Mar., p. 2.
- Globe* (1881) "The Last Rites. Funeral of the Late W. Gooderham, Sr., Yesterday," 25 Aug., p.10.
- Goad, C.E. (1890) *Atlas of the City of Toronto and Vicinity* (www.distilleryheritage.com).
- Goad, C.E. (1910) *Atlas of the City of Toronto and Suburbs* (www.distilleryheritage.com).
- Goddard, P. (2002) "From distillery to film set to art market," *Toronto Star*, 10 Aug., p. H10.
- Hume, C. (2004) "Where the past has a future," *Toronto Star*, 17 Oct., p. A03.
- Hume, C. (2006) "We're finally waking up again," *Toronto Star*, 8 Apr., p. B04.
- Jones, D. (1994) "The richest man in Toronto's." *Toronto Star*, 9 Apr., p. L8.
- Knelman, M. (2003) "The birth of an art district," *Toronto Star*, 18 May, p. C02
- Lakey, J. (1990) "158-year-old distillery is running out of spirits," *Toronto Star*, 25 Aug., p. A2.
- Langdon, P. (1995) "Learning from the traditional city," *Progressive Architecture*, 76/1, p. 49-329.
- Lewington, J. (2002a) "Historic past, an important future: the new owners of G & W" *Globe and Mail*, 1 Jan.

- MacKinnon, T.L. (2000) *The Historical Geography of the Distilling Industry in Ontario: 1850-1900*. Master's Thesis. Wilfred Laurier University.
- McClelland, M. (2005) "Learning from the Distillery District," *The Canadian Architect*, 50/2, p.20-25.
- McKelvey, M. (1995) "Highrises needn't touch the sky: fewer storeys would suffice at G & W" *Toronto Star*, 22 May, p. A17. 331 .
- Otto, S.A. (1988) "A Report on the Buildings at G & W" Distillery and an Assessment of their Heritage Significance," *G & W Heritage Plan Report No. 2*, Toronto.
- Otto, S.A. (1994) "Inventory of Archival Sources," *G & W Heritage Plan Report No. 4*, Toronto.
- Pure Spirit Condominium (2009) "Welcome" www.purespiritliving.com
- Ross, C. (2003) "Partying like it's 1832: cobblestones and brickwork are proving to be a big draw at Toronto's recently restored Distillery District," *Globe and Mail*, 23 Aug., p. L7.
- Sally Gibson, sg@thedistillerydistrict.com.
- Segway of Ontario (2008) "Toronto Distillery Tours" www.segwayofontario.com/distillerytours.htm;
- Shuttleworth, E.B. (1924) *The Windmill and its Times*: Toronto: Edward D. www.distilleryheritage.com
- Toronto Star* (2001) "Recycling a vaunted industrial landmark," 31 Dec., p. F05.
- Toronto Star* (2003) "A small glimpse of city's potential," 11 May. p. A12.
- Toronto Star* (2005) "History without any past," 20 Aug., p. F07.
- Vincent, D. (2008) "Distillery District condo plan lauded; Development projects to save heritage sites the reality" in Toronto, councilor argues," *Toronto Star*, Sep. 10, p. A6.
- Waldie, P. (2004) "Down and dirty in the Distillery" *Globe and Mail*, 29 May, p. M4 337.
- Waldie, P. (2006) "Down and out in the Distillery District" *Globe and Mail*, 24 Jun., p. M1.

PERAKENDE SEKTÖRÜNDEKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM, MEKANSAL ETKİLERİ VE PLANLAMA

Ahmet Burak BÜYÜKCİVELEK

University College London Bartlett School of Planning

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Ticaret, kentleşmeden bile daha eski olan ama kentleşmenin oluşumuna da en çok katkı sağlayan etkenlerden biridir. Kentleşme ile ticaret ilişkisi bu konuda bilinen en eski kaynak olan ve Strabo'nun yaklaşık 2000 yıl önce kaleme aldığı Geographika'da anlatılmaktadır. Günümüzde ise kentsel ticaret alanlarının gelişimi ve mekânsal etkileri üzerine gerçekleştirilen araştırmalar ekonomi coğrafyası içinde özel bir araştırma ve uygulama alanı içinde gelişmektedir. Kentler, ticaret ve ekonominin bu birlikteliğinin planlama alanına yansması ise 1960'lı yıllarda perakende planlaması çalışmalarının başlamasıyla olmuştur. Bu tarihle birlikte perakende ticaretin coğrafi durumunu ön plana çıkaran tanımlayıcı (descriptive) araştırmalardan, daha çok müdahaleye (intervention) ve politika gelişimine önem veren, yaşanan olumsuzlukları gidermeye çalışan bir çalışma alanına geçiş olmuştur. İlk tartışmaların başladığı zamanlarda hem iş hacmi hem ticaret alanı olarak küçük, sermaye birikimleri açısından sınırlı, daha çok üretim ve tedarik zincirine bağlı olan bir ticaret yapısı varlığını korurken, ilerleyen zamanla birlikte bu yapı değişime uğramış, üretimden dağıtım, politik alandan kentsel gelişime kadar geniş bir kapsamda hüküm süren bir sektör olmuştur.

Kentleşme süreci ve perakende dinamiklerinin birlikte ele alınması ve bu ilişkinin daha üst ölçek kararlarla etkileşimini görmek iktisadi politik bağlamın açıklıyıcılığında gerçekleştirilecek bir çalışma alanı oluşturur. Bu çerçevede içinde kalarak kentleşme ve kentsel dönüşüm sürecinin önemli bir parçası olan perakende alanlarının dönüşümü sorunsalı bu çalışma kapsamında üç bölümde incelenmiştir. Türkiye bağlamında geliştirilen ve uygulanan neoliberal politikaların (Boratav 2007, Kepenek ve Yeğentürk 1994) kentleşme dinamiklerine etkisi çalışmanın ilk bölümünde tartışılacaktır. İkinci bölümde ise tanımlanan bu iktisadi politik sürecin perakende sektörüne ve coğrafyasına nasıl yansıdığı konusu sunulacaktır. Son olarak da planlama kurumunun tüm bu değişim/dönüşüm sürecinin neresinde bulunduğu, bu süreçlere ne derece etki edebildiği tartışılacak, uygulamaya dönük öneriler geliştirilmeye çalışılacaktır.

Neoliberal politikalar ve kentleşme dinamikleri..

Odağına perakende dinamiklerini ve mekansal etkilerini koyan hemen hemen tüm araştırmalar perkende sektörünün karmaşıklığı ve dinamik yapısı konusunda benzeşirken, sektörü etikleyen dinamiklerin kentleşme sürçleriyle ilişkilendirilmesi araştırmalarda çok rastlanılan bir durum olmamaktadır. Oysa ticaret etkinlikleri sektörel iç dinamikler kadar dışsal etkenler aracılığıyla da değişip dönüşmektedir. Bunun da ötesinde, dışsal etkenler çok zaman iç dinamikleri belirlemekte, bu belirlenimin değiştirdiği sektörün iç yapı dinamikleri ise ticaret sektörünün uyumluluğu yükserek olan bir sektör olarak benimsenmesini sağlamaktadır. Bu nedenle kentsel ticaret alanlarının değişimini incelemeyen önce buna etki eden bağlamsal değişiklikleri anlamak bu değişikliklerin genel kentleşme süreçlerini nasıl etkilediğini sergilemek ve sonrasında tüm bu dinamiklerin kentsel ticaretin dönüşümüne ne şekilde yön verdiğini incelemek gerekmektedir.

Birbirine bağlı ve tarihsel süreklilik içinde gelişen ekomik ve politik bağlama Türkiye özelinde baktığımızda son ve en büyük kırılmanın 1980 başlarında olduğunu görüyoruz. Neoliberal politikaların uygulanmaya başladığı bu dönemi Harvey (2007) ana hatlarınının altını çizerek “özelleştirme, devlet kontrolünün sistematik azaltılması ve merkezi yetkilerin dağıtılması” şeklinde değerlendirmiştir. Boratav (2007) ise daha sınıfsal bir yaklaşım geliştirip 1980 sonrası Türkiye’sini önceki dönemin daha toplumcu politikalarına tezat oluşturacak biçimde bir bakıma “sermaye’nin intikamı” nı gerçekleştiren bir ekonomik politik bağlam içinde değerlendirmiştir. Kuşkusuz bu dönemi yalnızca işveren ve işçi ilişkilerinin yeniden şekillenmesi üzerinden değerlendirmek eksik olacaktır. Bu zaman diliminde sermaye sınıfları arasındaki yarışma da yeniden tanımlanmış, finansal ve iktisadi düzenlemeler yeniden yapılandırılmış, devletin toplumsal hayata müdahalesi yeni şekiller almıştır (Brenner and Theodore, 2008[2002]). Gene bu dönemde farklı iktidarların karlılık oranlarını ve siyasal çıkarları gözeterek yaptıkları müdahalelerin hem sosyal hem mekansal seçicilikle gerçekleştiği ve varolan eşitsizlikleri artırdığı hatta yeni adaletsizlik alanları yarattığı gözlemlenmiştir.

Neoliberal politikaların uygulandığı bu dönemde mekan, farklı ölçekleriyle ideolojilerin ve değişen kurumsal dinamiklerin uygulama alanı olmuştur. Üst ölçekte, ulusal kalkınma stratejileri, yarışan kentler ve kentlerin sermaye çekim kapasiteleri üzerinden belirlenmeye başlanmıştır. Bu yeni mekansal düzenleniş bölgesel ittifakları ve kentsel birliktelikleri yarışmacı bir ortamda değerlendirmeye iterken, yarışma dışında (ya da başka bir değişle sermaye akımları dışında) kalan bölgeler ve kentler kaderlerine terk edilmiştir. Bu durum kuşkusuz bögelesel eşitsizlikleri arttırırken kentler arasında da haksız bir rekabete yol açmış, avantajlı kentleri daha avantajlı kılmış, çeperde kalmış kentleri ise varolma mücadelesi vermeye zorlamıştır.

Kent üstü ölçeklerde gerçekleşen değişim ve dönüşümlerin etkileri kentsel ölçekte de gözlemlenmekte sermaye akışına bağlı olarak geliştirilen politikalar kentsel ölçekte de sürmektedir. Sermaye akış ağlarında yer edinebilmiş kentler kentsel ölçekte bir yandan yeniden

PERAKENDE SEKTÖRÜNDEKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM, MEKANSAL ETKİLERİ VE PLANLAMA

örgütlenme biçimleri geliştirirken yeni örgütlenmeler yeni kontrol ve gelişim mekanizmaları üretme gereksinimi duymuşlardır. İçinde planlamanın da bulunduğu mekansal kontrol mekanizmaları yerli ve yabancı sermayeyi ürkütmemek için kimi zaman yumuşatılmış, çok zaman da tamamen kaldırılmıştır. Mekansal bariyerlerin kaldırılması süreci de sonuç olarak kentsel gelişmeyi tamamen sermaye döngü ve akışlarına bırakmış, üst ölçeklerde görülen ve yayılmakta eşitsizlik ve adaletsizlik sorununu kentsel ölçüğe taşımıştır.



Resim 1: Neoliberal konut sunumu: bir toplu konut projesi örneği, Kayseri, Türkiye (A.Burak Büyükcivelek arşivi)

Kentsel ticarete sektörel ve mekansal dönüşüm..

Yukarıda vurgulanan dönemde geliştirilen neoliberal politikaların önceki dönemde uygulamada olan ve temellerini 1960 ekonomik krizinden alan refah devleti ekonomi politikasıyla en önemli benzerliği tüketim pratiklerine verilen önemde gözlenmektedir. Uzun süredir devam etmekte olan sanayisizleşme ve işçi nüfusunun azalması süreçleri, üretim temelli bir toplumdaki tüketim temelli bir topluma geçişe zemin hazırlamıştır. Sanayileşmeyle birlikte kentsel yapının belirleyici unsurları olan fabrikalar zamanla yerlerini alışveriş merkezlerinin başını çektiği tüketim mekânları grubuna bırakmıştır. Bu yeni “tüketim dönemi” nin başlangıcıyla birlikte batı kentlerindeki ticaret coğrafyası hızlı bir içsel ve dışsal değişime girmiştir. Bu değişim perakendecileri çok daha verimli ve rekabetçi yapmıştır. Sermaye birikimleri açısından değerlendirildiğinde ise güç dengeleri perakendeciler lehine değişmiş; perakendeciler üreticilere, toptancılara ve tedarik zincirlerine karşı üstün bir konuma gelmişlerdir.

Bu noktada perakende sektöründeki değişimi daha ayrıntılı incelemek gerekmektedir. Bu değişimin çözümlenmesini gerçekleştirmek için ise birbiriyle sürekli etkileşim halinde olan içsel ve dışsal etkenlerin çözümlenmesi yapmak gerekmektedir. Değişen ekonomik ve politik bağlam, özellikle de 1970 ve 1980’li yıllarda ard arda yaşanan ekonomik krizler; ve

krizlere karşı hükümetlerin geliştirdiği önlemlerin perakende sektörü üzerinde önemli etkileri olmuştur. Firma içi parasal disiplinin artması, yeni personel edinme ve yönetme tekniklerinin geliştirilmesi, bunlar sonucunda yarı zamanlı ve vasıfsız işçi istihdamının artması hem arzı hem talebi etkileyen değişiklikler oluşturmuştur. Tüm bunlarla birlikte talep tarafindaki daralma ve tüketim alışkanlıklarının değişmesi sonucunda firmalar; ürün geliştirme, reklamcılık, toplumsal ilişkiler ve müşteri ilişkileri alanlarında kendilerini geliştirmiş, değişen talebe karşı yeni özellikler edinmişlerdir. Zorlaşan iktisadi koşullar perakendeciler arasındaki rekabeti de arttırmıştır. Bu durum bir yandan firmaların her zamankinden daha fazla birbirlerini gözeterek strateji geliştirmelerini zorunlu hale getirmiş, diğer yandan da değişen yarışma koşullarını içselleştiremeyen, yeni bağlama uyum sağlayamayan küçük sermayeli firmaların yok olması sonucunu doğurmuştur.

Dışsal etkenlerin etkisi altında perakende firmaları çeşitli mekansal düzenlemelere de gitmişlerdir. Mağaza ölçeğinde, işlevlerin optimizasyonunu sağlamak amacıyla yeni oturma ve örgütlenme düzenlerine gidilmiştir. Parsel ölçeğinde ise firmalar mimarinin alanını yeniden keşfetmiş, bunu bir yarışma aracı olarak kullanmaya başlamışlardır. Mimari de tüketimin konusu olduktan sonra temel değerlerinden saptırılmış, tahrif edilmiş ve tüketimin nesnesi konumuna getirilmiştir.

Planlamanın konusu olan kentsel ölçekte ise gerek işletim maliyetleri, gerekse giriş-çıkış maliyetleri açısından olsun mekanın önemi yeniden fark edilmiştir. Avantajlı kentsel alanlar için verilen mücadele firmalar arası rekabetin en somut biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Daha da ileri gidilmiş kurumsal varlığın sürdürülmesi ya da yok olması avantajlı konumlanmayla eş tutulmuştur (Clarke: 1997; Cox et al.: 2004). Perakende firmaların mekana olan bu ilgisi neoliberal politikalarla birleşince kentsel mekanın tamamen sermaye dinamiklerince sömürülmesi durumunu doğurmuştur. Bu durum, gelişmekte olan ülke kentlerindeki kontrol mekanizmalarının yokluğuyla da birleşince olumsuzlukların artarak devam etmesine toplumsal eşitsizliklerin artmasına neden olmuştur. Kapitalizmin ileri aşamalarının yaşandığı gelişmiş ülke kentlerinde ise sömürü (mekansal, toplumsal ve ekonomik) ve yarattığı olumsuzluklar karşısında tepkiler oluşmuş ve bu tepkilere karşılık çeşitli politikalar geliştirilmiştir. Ancak geliştirilen strateji ve politikalar firmalar tarafından kısa zamanda içselleştirilmiştir. Avrupa ve Amerika örneklerinde rastlanıldığı üzere, kısıtlamalar öncelikle politik alanda mücadele konusu yapılmış, kanunların esnetilmesi ya da değiştirilmesi amaçlanmıştır. Bu alanda başarı sağlanamadığı durumlarda ise örgütsel, teknik ya da mekansal yeniden düzenlemelerle “kısa devreler” yapılarak perakende çıkarları gerçekleştirilmiş, sektörel rekabetin ve dinamizmin zaten hantal olan hukuki yapının önüne geçmesi sağlanmıştır (Guy: 2002, 2005; Wood et al.: 2006).

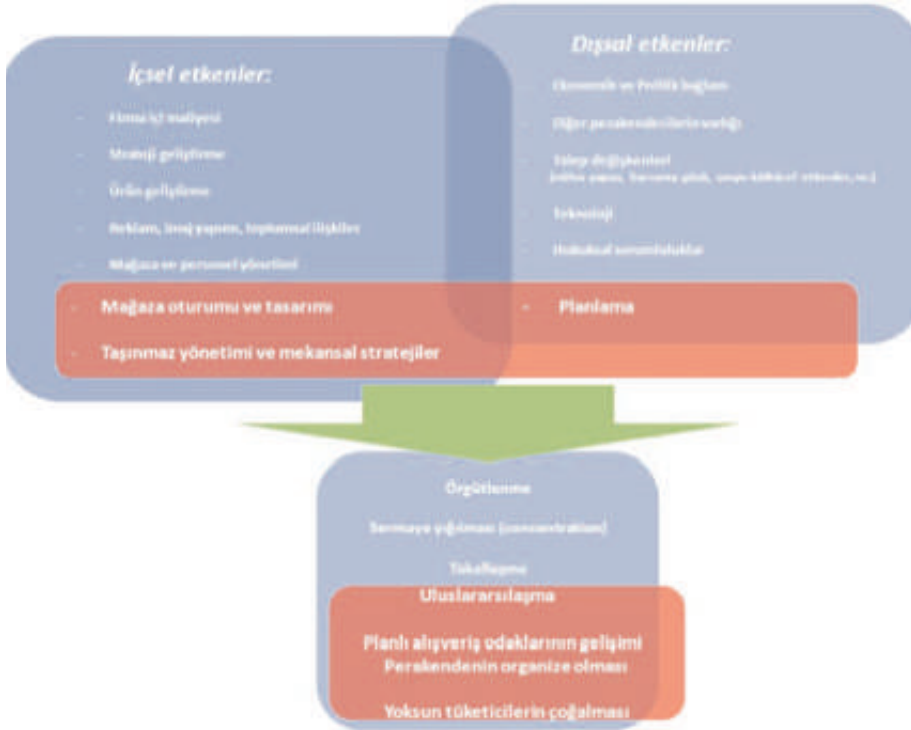
PERAKENDE SEKTÖRÜNDEKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM, MEKANSAL ETKİLERİ VE PLANLAMA



Resim 2: Geleneksel bakkal dükkanı, Antalya
(<http://www.antalyahilal.com/bakkal-bakkala-engel.html>)



Resim 3: ASDA marketlerinde kullanılan otomatik ödeme noktası
<http://pienbiscuits.wordpress.com/2012/02/17/lessons-from-an-asda-self-service-checkout/>



Şekil 1: Perakende sektörüne etki eden içsel ve dışsal etkenler, dönüşümün sonuçları ve mekansal ilişkileri (grafik yazara aittir)

Perakende değişiminin mekansal etkileri ve planlamanın tepkisi..

Yukarıda farklı boyutlarıyla irdelenmeye çalışılan perakende sektöründeki dönüşüm sürecinin mekansal etkilerini irdelemek için sektörel örgütlenmedeki gelişim, sermaye yığılmaları ve tekelleşme olgularının gerçekleşmesi koşullarını anlamak gerekmektedir.

Değişen ekonomik ve politik koşullar, artan rekabet ve azalan kar payları sonucunda perakendeciler ölçek ekonomilerine her zamankinden daha çok önem vermekte, bunun sonucunda da kurumsal örgütlenmenin şekil ve araçları yeniden tanımlanmaktadır. Bu yeniden örgütlenme organize perakende formatlarına önemli bir üstünlük verirken geleneksel perakendecilerin ise sayı ve pazar paylarının giderek azalmasına neden olmaktadır. Avrupa'nın bir çok ülkesinde organize gıda perakendecilerinin geleneksel formatlara karşı üstünlüğü uzun yıllardır süregelen bir durum olmuştur. Bir geçiş ülkesi olan Türkiye örneğinde ise durum farklıdır. Özellikle 1990 sonrasında gözlemlenen ve organize gıda perakendecilerinin sayısının ve pazar payının hızla artmasına olanak sağlayan süreç, geleneksel formatların (özellikle de bakkalların) hem sayı, hem de pazar payı konusunda hala baskın paya sahip olmasını engelleyememiştir. Ancak dönüşümün hızı ve rotası bu durumun çok da uzun sürmeyeceğinin habercisidir.

Bir başka değişim konusu ise sermayenin belli firmalarda yığılmasını ve bunun sonucunda gerçekleşen tekelleşmeyi kapsamaktadır. Yukarıda ayrıntıları verilmiş olan ve giderek zorlaşan ekonomik koşullar karşısında gerekli yatırımları doğru zamanda yapabilen, değişen koşullara uyum gösterebilen, yüksek sermaye sahibi firmaların şartların değiştiği dönemlerde avantajlarını devam ettirdikleri görülmektedir. Her krizin bir dönüşüm nedeni olduğu bu dönemleri atlatabilen firmalar, varolma savaşı veren bir çok küçük firmayı bünyelerine katarak büyümekte, kimi zamanlarda ise büyük rakiplerini bile satın alarak kısa zamanda tekelleşebilmektedirler. Tekelleşme süreci yalnızca ulusal bağlamda değil uluslararası ölçekte de gerçekleşmektedir. Firmalar sağladıkları bu uluslararası avantajla ulusal ve yerel düzeyde çok da baskın duruma gelmekte, yalnız diğer perakendecilere değil üretici ve dağıtıcılara da, hatta zaman zaman yerel ve ulusal yönetim kademelerine de sözlerini geçirebilmektedirler. Tekelleşme süreci özellikle İngiltere ve ABD'de önemli bir sorun olarak görünmekte, kapitalist sistemin devamı için bile tehlike olarak düşünülmektedir. Bu farkındalığın sonucu olarak kurulan "rekabet düzenleme kurumları" ise çok zaman sürece ne şekilde ve ne oranda müdahale edeceklerini bilememektedirler. Sektörel tekelleşme, Türkiye'de, ileri kapitalist ülkelerde gözlemlendiği oranda gerçekleşmemiştir. Ancak günümüzdeki durumun geçmişin ışığında değerlendirilmesi geleceğin tekeli dünyasının ilk habercisi gibidir.

Perakende dönüşümünün mekansal sonuçları ve planlama kurumunun buna tepkisi konusu içinde bir çok ikilem barındırmaktadır. Artan kentsel rekabet içinde bir yandan yabancı yatırımların kentlere çekilmesi önemli bir hedef olarak konurken diğer yandan bu yatırımların varolan kentsel ticaret coğrafyasına olabilecek olumsuz etkileri düşünülme zorundadır. Perakende sektöründeki artan rekabet, sektörün modernleşmesini sağlamış, bu da bir yan-

PERAKENDE SEKTÖRÜNDEKİ DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM, MEKANSAL ETKİLERİ VE PLANLAMA

dan ürün kalitesini ve çeşidini arttırırken diğer yandan fiyatların büyük oranda düşmesine olanak vermiştir. Ancak bu değişim sorunsuz değildir. Kentsel alanın dışında gelişen planlı alışveriş alanları (alışveriş merkezleri) ve kentsel alandaki coğrafyayı dönüştüren organize perakendeciler yalnızca geleneksel perakendecileri ve kent merkezlerini tehdit etmemektedir. Bunlar aynı zamanda yukarıda söz edilen mekansal kaygılar nedeniyle çok daha seçici davranarak gündelik ve orta zamanlı perakende etkinliklerine erişiminin de şartlarının yeniden tanımlanmasına neden olmuşlardır. Bu yeniden tanımlanma; tıpkı küresel, ulusal ve bölgesel ölçekte olduğu gibi kentsel ölçekte de sosyal ve ekonomik ayrışmalara, kutuplaşmalara ve eşitsizliklere neden olmaktadır. Anglo-Sakson yazınında sıkça bahsedilen yoksun tüketicilerin (disadvantaged consumers) ve bunların gıda perakendesiyile ilişkili mekansal yansıması olan gıda çöllerinin (food deserts) ülkemizde henüz bulunmaması bir şanstır. Gelişmiş ülkelerdeki olumsuzluklardan ders almak, Türkiye’de bu olumsuzlukları yaşamamak ve yaşıtmamak konusunda planlılara önemli görevler düşmektedir.



Resim 4: Geleneksel doku içinde bir sokak, Dijon, Fransa (A.Burak Büyükcivelek arşivi)



Resim 5: Bir sokak kahvesi, Porto, Portekiz (A.Burak Büyükcivelek arşivi)

Sonuç, planlama tartışmaları...

Kapitalist sistem kendini sürekli değiştirip dönüştürerek, yeni koşullara ve krizlere uyum sağlayarak ayakta kalmaktadır. Onun kurumları da etkinliklerini sürdürebilmek için aynı uyum yeteneğini sergilemek zorundadır. Perakende ya da ticaret sektörü de bu uyumu başarıyla gösteren bir sektördür ve günümüzdeki en güçlü ekonomik etkinlik olma özelliğindedir. Ekonomik, politik ve toplumsal yaşamda her şeyin kapitalist düzene ve yarattığı olumsuzluklara uyumlandığı bir dünyada insanı ve insanca yaşamı, çıkarlardan önde tutan kurumların oluşması ve etkinlik göstermesi insanları geleceğe bağlayan önemli umut kapılarından biridir. Varolan düzende bu kurumlardan birinin planlama kurumunun olması ve mücadeleye alanlarından birinin de perakende planlaması olması kaçınılmaz bir durumdur.

Perakende planlamasındaki dönüşümün ürün fiyatlarını düşürmesi, kaliteyi ve çeşitliliği arttırması aldatici bir gerçekliktir. Bu dönüşüm bir yandan maliyetleri farklı kanallara dağıtırken diğer yandan da kökenleri daha derinlerde yatan ayrılıkları tüketim üzerinden daha da arttırmaktadır. Bu yeniden yapılanma süreciyle olumsuz durumda olan toplumsal grupların tüketim gereksinimleri 'ucuzlatılmış fiyatlar' yanılgısıyla gizlenmeye çalışılan zaman ve enerji maliyetleri üzerinden gerçekleşmektedir. Varolmak için tüketmek zorunda kalan, ama tükettikçe daha da yoksullaşan yoksun tüketicilerin yanında; tüketimin sınırlarının kredi kartı limitleriyle tanımlandığı diğer bir toplum kesimi daha bulunmaktadır. Varlıklı küçük bir kesim dışında bu ikinci grup da tükettikçe gene yoksullaşmakta ama yoksulluğunu ötelemektedir. Kentin çok büyük bir bölümünü etkilemekte olan bu yoksullaşma süreci günümüz kentleşme dinamiklerini sürdürülebilirlikten uzaklaştırmakta, olumsuzlukları eninde sonunda tüm kentlileri vuracak bir kentsel ticaret sistemleri üretmektedir.

Ayrıntıları başka yazılarda tartışılan bir kaç öneriyle planlama kurumunun bu olumsuz duruma nasıl müdahale edebileceği üzerinde tartışmak faydalı olacaktır. Perakende planlaması üst ölçek bölgesel planlarla birlikte ve sektörel bütünlük içinde ele alınmalıdır. Unutulmamalıdır ki perakende zincirinin bir ucu üreticiye diğer ucu tüketiciye bağlıdır. Bu da sektörün bir yandan tarımsal üretim ve sanayiyle, diğer yandan konut ve işyerleriyle ilişki kurmasını zorunlu kılmaktadır. Tüm bu etkinlikler ise ulaşım sistemi ile birleşmektedir. Dolayısıyla ticaret coğrafyasının şekli ve yapısı birlikte çalıştığı diğer sektörlerle kuvvetle bağlıdır. Bu bağlılığın tasarımı ise farklı ölçeklerdeki planlama kademelerinin ve farklı uzmanlaşma alanlarının birlikte değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Kentlerin kontrolsüz gelişimi ve giderek artan eşitsizlikler göz önünde bulundurulduğunda iyi planın adil plan olması gerekliliğini doğurmuştur. Bu durumun perakende planlamasına yansımaları ise ticaret coğrafyasının adil dağılmasını sağlayıcı koşulların sağlanmasını ve gerekli önlemlerin alınmasını zorunlu kılmıştır. Kimi zaman kolaylaştırıcı kimi zaman zorlayıcı olan perakende gelişim politikaları, belirlenmiş alanlar için konulan cesaretlendirici vergi düzenlemeleri şeklinde olabileceği gibi belediyelerce sağlanacak arsaların geliştirilmesi üzerinden de olabilecektir. İlk seçenek planlama alanının dışında kalırken ikinci seçenek planlama pratiğinin önemli bir eksikliğine değinmektedir. Kırmızıya boyanan alanların

ticarete dönüşmesi (ya da dönüşmemesi) nasıl şansa bırakılacak bir konu değilse piyasa mekanizmasına da bırakılmamalıdır. Varolan sistem içinde, belirlenen alanlarda gerekli alt ve üst yapı düzenlemeleri yapılmalı, perakendecilerin giriş masrafları olabildigince düşürülmeli gerekirse işletme masraflarına da olanaklar dahilinde katkıda bulunulmalıdır.

Kendisi de tek başına yoğun bir sorun alanı olan kentsel dönüşüm konusu ise perakendecilerin ‘yokluk alanlarında’ geliştirilmesi için fırsatlar sunmaktadır. Yeniden yapılanma sürecinde yukarıdaki ayrıntılara dikkat edilerek tahsis edilebilecek alanlar, yalnızca o bölgedeki ekonomik etkinlikler için gerekli koşulları sağlamayacak aynı zamanda o bölgelerdeki konut alanlarının dönüşümünü de hızlandıracaktır. Bu dönüşüm sürecinde kentsel dönüşümün kentte gerçekleşmesi, dönüşüme gereksinimi olanların yaşam kalitesinin yerinde iyileştirilmesi ve kent genelindeki gereksinimlerin dönüşümün olanakları çerçevesinde karşılanabilmesi toplumsal eşitsizlikleri azaltacağı gibi adil bir perakende coğrafyası oluşumuna da katkıda bulunabilir, kentsel yaşam kalitesinin artırılmasında yeni fırsatlar açabilir.

KAYNAKÇA:

- Boratav, K. (2007) Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2005. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Brenner, N. and Theodore, N. (2008[2002]) Cities and Geographies of “Actually Existing Neoliberalism” in Spaces of Neoliberalism (ed: Brenner, N.; Theodore, N.). Blackwell Publishing, Malden.
- Cox, R., et al. (2004) Retailing: an Introduction: 5th edition. Prentice Hall, Harlow.
- Guy, C. (2002) Is Retail Planning Policy Effective? The Case of Very Large Store Development in the UK. Planning Theory and Practice, vol:3, no:3, pages: 319-30.
- Guy, C. (2006) Retail Productivity and Land Use Planning: negotiating ‘joined-up’ retail planning policy. Environment and Planning C: Government and Policy, vol: 24, pages: 755-70.
- Harvey, D. (2007) A brief History of Neoliberalism. Oxford University Press, New York.
- Clarke, I. et al. (1997) “Towards a contemporary perspective of retail location”, International Journal of Retail & Distribution Management, Vol:25, iss:2, pages: 59-69.
- Kepekci, Y. ve Yeğen, N. (1994) Türkiye Ekonomisi. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Wood, S. et al. (2006) Life after PPG6: Recent UK Food Retailer Responses to Planning Regulation Tightening. Int. Rev. of Retail, Distribution and Consumer Research, vol: 16, no:1, pages: 23-41.

MEVCUT MAHALLELERİN DÖNÜŞÜMÜNDE YERELE ÖZGÜ ÇEVRESEL DEĞERLEME METOTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Araş. Gör. **Simge ÖZDAL OKTAY**

Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. **Sinem ÖZDEDE**

Düzce Üniversitesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü

ÖZET

Kentsel dönüşüm eylemine ilk kez gelişmiş Batı ülkelerinde rastlanmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonunda yaygın biçimde yenileme odaklı kullanılan Kentsel Dönüşüm sonraki dönemlerde değişen gereksinimlere uygun olarak, canlandırma, iyileştirme, sağlıklılaştırma ve koruma gibi amaçlar için, günümüzde ise ağırlıklı olarak yoksul mahallelerde ya da işlevini kaybetmiş alanlarda ekonomik ve fiziksel gelişimi sağlamak üzere kullanılmaya başlanmıştır.

Özellikle gelişmiş ülkelerde kentsel dönüşüme yönelik yapılan müdahaleler yerel koşullar ve küresel akımların etkisiyle belirlenmekte, mekana sadece fiziksel müdahale olmaktan öte daha kapsamlı bir çerçeve ile sosyo-ekonomik boyutları içerecek biçimde çeşitlilik kazanmaktadır. Bu kapsamlı yaklaşım, dönüşüm müdahalelerini daha katılımcı ve sonuç üründen çok sürece dayalı yeni planlama yaklaşımı ile ele alma ihtiyacı doğmaktadır (A. Ataöv ve S. Osmay, 2007).

Günümüzde toplumlar, mevcut üretim ve tüketim alışkanlıkları çerçevesinde özellikle gelişmekte olan kentlerde, biyolojik çeşitliliğin yitirmek üzere olduğu, iklimin değiştiği, kaliteli toprağın tükenmek üzere olduğu, çevresel risklerin ve yoksulluğun giderek arttığı, temel ihtiyaç olan hava ve suyun kalitesinin insan sağlığını tehdit edecek boyutlara ulaştığı bir dünyada yaşamak mecburiyetinde kalmaktadırlar. Bu bağlamda kentleşme olgusunun ekoloji açısından bir çok olumsuz etkiyi beraberinde getirdiği söylenebilir. Bu nedenle her kent ve toplum için temel hak olan sağlıklı yaşamı oluşturmak üzere kentlerin sürdürülebilir planlaması gündeme gelmiştir.

Sürdürülebilir Kentsel Gelişme kavramı, yerel özelliklerin baskın olduğu bir kavram olmasına rağmen küresel düzeyde ortaya çıkmış ve geleceğin kentlerinin oluşturulması, kent-

MEVCUT MAHALLELERİN DÖNÜŞÜMÜNDE YERELE ÖZGÜ ÇEVRESEL DEĞERLEME METOTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

sel düzeyde ekonomik, çevresel ve sosyal gelişimin bütünleştirilmesi konusunda dünya üzerinde yaygın bir politika alanı haline gelmiştir.

1970'lerden günümüze kadar olan araştırmalar, mevcut gelişme eğilimlerinin devam etmesi halinde, sürdürülebilir bir gelişmenin, sosyal, ekonomik ve politik bir bütün olarak ele alınmadan ve kolektif uygulamalar olmaksızın gerçekleşmeyeceğini göstermiştir. Ancak kent ölçeğinde bakıldığında çevresel, ekolojik, sosyal ve ekonomik boyutların yanı sıra, yasal, kültürel, politik, psikolojik boyutların da ön plana çıktığı görülmektedir. Kent planlama araçları, yaşam alanlarını ekonomik ve sosyal aktivitelerin desteklenmesi anlamında düzenlemeli; teknik altyapı ve kamusal hizmetler mekân boyunca coğrafi olarak yeniden dağıtılmalı ve mekânın içinde yer alan doğal ve kültürel kaynakların yönetimi sağlanmalıdır (Mamunlu, 2009). Bu aşamada yerel ölçeğin önemi bir kez daha karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle yerel ölçekte doğal kaynaklarımıza sahip çıkmak ve yerel bilincin güçlenmesini sağlamak zamanla sürdürülebilirliğin küresel ölçekteki uygulamalarına olanak tanıyacaktır.

Bu gün kentlerin içinde bulunduğu değişim sürecine mekânsal ve toplumsal çerçeveden bakıldığında görülmektedir ki, birçok alanda ilerleyen teknoloji ve değişen yaşam biçimlerinin kentsel çevreye olan etkileri kentleri olduğu kadar toplumları da bir geçiş sürecine zorlamaktadır. Bu etkilerin yarattığı sürdürülebilir bir Dünya yaratma isteği, toplumsal geçişin de sürdürülebilirlik odaklı olmasını sağlamaktadır. Sürdürülebilir bir çevre, bilinçli toplumları gerektirmektedir ve bilinçli bir toplum yaratmada yerel ölçeğin tartışılmaz bir önemi vardır. Mahalleler ise yerel ölçeğin temel birimi olarak toplumsal değişim sürecinde en önemli ölçek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özellikle son yıllarda toplumlar, yerel özelliklerini ön plana çıkartarak kentsel ölçekte sürdürülebilirliği sağlamak amacı ile çeşitli matematiksel ölçüm sistemleri geliştirmektedirler. Bu sistemlerde temel birim olarak bina ölçeği kabul edilmektedir. Ancak bu ölçek sürdürülebilir bir toplum yaratmada yetersiz kalmakta ve parçacı yaklaşımları doğurmaktadır. Bu nedenle kavramsal olarak birçok yönü ile farklı ölçeklerde tartışılan sürdürülebilirlik kavramı uygulamada toplumun sosyal bütünlüğünün ve organizasyon boyutunun çevresel endişelerin gerisinde kalması nedeni ile geniş ölçeklere yayılamamakta, toplumun en önemli birimi olan mahalle ölçeği tanımsız kalmaktadır.

Bu endişe ile yola çıkarak, çeşitli ülkeler sürdürülebilirliği mahalle ölçeğinde de ölçmeyi olanaklı kılan sistemler geliştirilmiştir. Buradaki amaç, bina ölçeğindeki çalışmalara paralel olarak, toplumların yerel çevresel ve sosyal özelliklerine uygun Sürdürülebilirlik kriterleri ortaya koymak ve uygulamada bütüncül bir yaklaşım ile sürdürülebilir, sağlıklı toplumlar yaratmaktır.

Günümüzde Dünyanın birçok ülkesi yerel özelliklerin sağlıklı bir toplum yaratmadaki önemini kavrayarak bina ölçeğinde ulusal kriterler ortaya koymuştur. Türkiye bina ölçeğindeki bu kriterleri üretme aşamasındadır. Bunun yanı sıra mahalle ölçeğinde çok az sayıda çalışma yapılmaktadır. LEED ND, Amerika; CASBEE UD, Japonya; BREEAM Communi-

ties, İngiltere ve Green Star Communities, Avustralya mahalle ölçeğinde en tanınmış sertifika sistemleridir. Her iki ölçekte de Dünyanın en yaygın kullanılan iki sistemi LEED ve BREEAM olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sözü edilen sistemler mahalleleri farklı sınıflarda değerlendirmektedir. Kent içinde kalan eski sanayi bölgeleri, geniş ticaret alanları ya da boş konut alanları gibi terk edilmiş alanlar bu sınıflardan bazılarıdır. Kentin yayılmasını önlemek ve bu alanları kente yeniden kazandırmak gibi değerler, kent ekosistemi için ayrı bir öneme sahiptir. Gelişmiş ülkelerin yanı sıra ülkemizde de bakımsızlık, kaçak ya da yönetmeliğe aykırı yapılaşma gibi nedenler ile kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmiş kent içinde kalmış birçok alan bulunmaktadır.

Mahalle ölçeğinde Sürdürülebilirliği ölçmemizi sağlayan kriterler aynı bina ölçeğinde olduğu gibi uluslararası olarak kabul edilmektedir. Yerelliğin ve kimliğin Toplumsal Sürdürülebilirlikte çok önemli olduğu günümüzde uluslararası kriterler ile kentlerin gelişimine yön vermek birçok sıkıntı doğuracaktır. Sürdürülebilir bir mahalle yaratmada yerele özgü değerler birincil öneme sahiptir ve mahalle yalnız fiziksel özellikleri ile değil toplumun sosyal değerleri ile bir bütündür. Bu bağlamda mahalle ölçeğinde sürdürülebilirliği ölçmede kullanılan sertifika sistemleri her ülke için bütüncül bir bakış açısı ile yerel özellikleri yansıtan kriterler içermelidir. Son yıllarda birçok ülke bina ölçeğinde özgün kriterleri oluşturmuş ya da oluşturma aşamasındadır. Türkiye, bina ölçeğinde yerele özgün sistemini tamamlamış olan ülkeler arasındadır.

Çalışma, yerele özgü çevresel değerlendirme metodlarının kent içinde kalan mevcut mahalleler üzerinden değerlendirilerek karşılaştırılması ve bu sistemlerin özelliklerinin ve farklılıklarının ortaya konmasını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, Amerika, Avrupa, Avustralya ve Japonya'ya ait dört farklı sertifika sistemi sürdürülebilir kentsel gelişme ve yerel özellikler bağlamında incelenecektir. Bu metodlar, Amerika, LEED for Neighbourhood Development; İngiltere, BREEAM Communities; Avustralya, Green Star Communities ve Japonya, CASBEE for Urban Development sistemleridir.

Bu bağlamda öncelikle; Sürdürülebilir Toplumsal Gelişime kavramının tanımı yapılacak ve Mahalle ölçeğinin Sürdürülebilir Gelişmedeki yeri ortaya konacak; Mahalle ölçeğinde önde gelen değerlendirme metodları, incelenecek ve örnekler üzerinden yerele özgü kriterlerin nasıl ele alındığı, kriterler ve ağırlıkları ile birlikte tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Sürdürülebilir Toplumsal Gelişim, Çevresel Değerleme Metodları, LEED ND, BREEAM Communities, Green Star Communities, CASBEE UD*

GİRİŞ

SÜRDÜRÜLEBİLİR TOPLUMSAL GELİŞME VE MAHALLE ÖLÇEĞİ

Günümüzde toplumlar, sürdürülebilirlik odaklı bir değişim süreci yaşamaktadır. Bu nedenle günümüzde Sürdürülebilirlik kavramı yalnız fiziksel ve ekonomik temeller üzerinden değil toplumlar üzerinden de tartışılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Sürdürülebilirlik, yalnızca ekonomik başarı getiren bir durum değil aynı zamanda sağlık, sosyal bütünlük, yaşam ve çevre kalitesi ile de ilişkilidir ve yerel özelliklerin okunabilirliği ile birlikte toplumların sosyal nitelikleri bütününde değerlendirilmelidir.

Sürdürülebilir Toplumların ilk adımları 1987 yılında Bruntland raporu ile atılmıştır. Bu rapora göre; “Sürdürülebilir Gelişme, gelecekteki kuşakların ihtiyaçlarını tüketmeden var olan kuşakların ihtiyaçlarının karşılanmasıdır”. Bir başka tanıma göre, uzun vadede sürdürülebilirliği sağlamak üzere ekonomik, sosyal ve çevresel sorumlulukları dengelemek ve bu sorumlulukların her birini etkin biçimde gerçekleştirmektir. Temel olarak herkesin ihtiyacını önemseyen sosyal gelişme, çevrenin etkin biçimde korunması, kaynakların hesaplı kullanımı, yüksek ölçüde ve stabil ekonomik gelişme, işgücü yaratma ve kararların uzun dönem uygulanabilirliğini sağlanmalıdır.

Sürdürülebilir Toplumsal Gelişim olgusu, Yerel yönetimlerin çevresel, sosyal ve ekonomik gelişmeyi tanımlamak için ihtiyaç duyduğu eylem planlarının ötesinde, kentsel yayılma, çevresel çöküş, sosyal adaletsizlik, fiyat erişilebilir konut ihtiyacı, düşük gelirli mahalleler gibi kişilerin yaşam alanlarında, toplumsal seviyede yüzleştiği problemlere yanıt arar. Bu problemler daha kişiseldir ve yine toplum seviyesinde çözülebilir. Buna göre her topluluk kendi vizyon ve eylem planını geliştirmelidir. Sürdürülebilir Toplumsal Gelişimde her toplumun, Ekonomik Güvenlik, Çevresel Koruma, Sosyal Kazanç gibi ortak endişeleri olsa da kavramın tek bir tanımını yapmak mümkün değildir. Her toplumun kendi özgün karakteristiği ve sorunları vardır ve Sürdürülebilir Gelişimin kriterleri yerel ölçekte bu karakter ile şekillenmeli ve tanımlanmalıdır. Bu kriterler birbirini dışlayıcı içerikte değildir, tam tersine birbirini destekleyici ve birbiri ile çakışan bir özelliğe sahiptir. Önemli olan planlama, çevresel etkiler, canlı ekonomi ve hizmetler, toplumsal organizasyon ve mahalle yönetimi gibi temel girdilerin bir arada düşünülmesidir. Toplumun bilinçlendirmek ve güçlendirmek, sosyal ağlar yaratmak yoluyla, toplumları bilinçlendirerek mümkündür. Yaratılacak sosyal ağ güçlenerek, toplumsal direnci, esnekliği ve gelecek vizyonuna dair birlikteliği de güçlendirecektir.

Yaygın bakış açısı ile günümüzde Sürdürülebilir Gelişme kentin kendini yeniden üretmesi, yeni bir amaç, yön ve motivasyon kazanması, yeni projeler üretmek ya da var olan projeyi yeniden tasarlamak için önemli bir fırsat olarak görülmektedir. Sürdürülebilir Toplumsal Gelişme hedefleri doğrultusunda yeniden organize edilecek dönüşüm alanları, kazançlı ve adil iş gücünü bu gün ve gelecekte sağlayabilir. Bunu yaparken de çevresel etkileri minimize eder, ekolojik kapasiteyi devam ettirir ya da iyileştirir. Bu doğrultuda hazırlanan planlar,

konut sağlama ve fiyat erişilebilirliği, rant ve planlama problemleri, mahallelerin çöküntü alanına dönüşmesi ve terk edilmesi, çevreye ve kırsal alana olan kentsel baskı sorunlarına çözüm üretmek amacı içindedir. Planlama sürecinde katılım anahtar unsurdur. Süreç, herkesi tasarımcı olarak görmelidir. Uzman tasarımcılar, tasarım yöneticileri, ürün tasarımcıları, mühendisler, mimarlar, peyzaj mimarları, plancılar gibi uzmanlık isteyen disiplinler, katalizör olarak kabul edilmeli ve tasarımın her aşamasında bu çok paydaşlı yapı sürdürülmelidir.

Günümüzde farklı ölçekleri ve farklı paydaşları bir araya getiren bu sürece rağmen, ülkeler sürdürülebilir gelişme hedeflerini ulusal ölçekte koymakta, uygulamalarını ise bina ölçeğinde ve matematiksel yöntemlerle yapmaktadır, ancak bu yöntemler toplumları istenen düzeye taşıyamadığı gibi bina ve kent arasında önemli bir boşluğa neden olmaktadır. Bu ölçekler arasında bir köprü kurmak, farklı ölçeklerde sistemlerin kurulmasıyla mümkündür. Bu aşamada toplum ve fiziksel çevre ilişkisinde en önemli birim olan mahalleler ön plana çıkmaktadır. Mahallenin tam bir tanımı olmamakla birlikte, genellikle bir kimliği paylaşan bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları mekanları tanımlar. Kısaca yerel ölçekte mahalle ve toplum ayrılmaz bir bütündür. Bu ilişkiye rağmen, uzun yıllardır özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin ve insanların günlük yaşam ve seyahat desenlerindeki değişimlerin beraberinde bireylerin mahalleleri ile bağları, bununla birlikte topluma dair sorumlulukları ve ilişkileri her geçen gün daha da zayıflamaktadır. Bu durum, toplumsal yaşamı güçsüzleştirdiği gibi, yerel sistemin ulusal ve uluslararası ekosisteme dahil olmasını da olumsuz yönde etkilemektedir (Barton H. ve diğ., 2003). Sürdürülebilir Toplumların güçlü sosyal bakış açısı ve mahalle ölçeğindeki uygulamaları ile ülkeler, hem bireyin yaşam çevresi ile kaybettiği ilişkileri yeniden canlandıracak, hem de ulusal hedefler ile uygulama aşamasındaki boşluğu ortadan kaldırarak başta yerel ölçeklerde olmak üzere yüksek kalitede ve sağlıklı bir toplum yaratma fırsatı yakalayacaktır.

Bu hedefleri gerçekleştirmek için çeşitli ölçülebilir sistemlere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sistemlerden biri olarak çevresel değerlendirme metotları farklı ülkeler tarafından, ortaya çıktığı coğrafyanın yerel özellikleri ön plana çıkartılarak oluşturulmuştur. Sistemler öncelikli olarak bina ölçeğindedir ve bina bazındaki projelerin çevre üzerindeki etkilerini belirlemeye yarayan ölçülebilir sertifikasyon süreçlerinden oluşurlar. Bu süreçte, binalar ya da mahalleler farklı kriterlere göre sınıflandırılarak ve her sınıf için ayrı ağırlıklar belirlenerek değerlendirilmektedir. Ülkelerin yerel özelliklerine göre oluşturulan kriterler ve ağırlıklar uluslararası kabul edilmektedir ve bazı sistemlerin adaptasyon özelliği vardır (Sev A. ve Canbay N, 2009).

Bina ölçeğindeki sistemler, Çevresel Sürdürülebilirlik açısından farklı koşullardaki binaları detaylı olarak değerlendirme fırsatı sunmaktadır. Ancak görülmektedir ki sürdürülebilirliği fiziksel ve ekonomik anlamda bina odaklı ele almak sürdürülebilir bir kent yaratmada yeterli olmamaktadır. Bunun yanı sıra uluslararası kriterlerin farklı coğrafyalarda uygulanması yerel özelliklerin yeteri kadar ortaya konulamaması riskini taşımaktadır. Bu nedenle

MEVCUT MAHALLELERİN DÖNÜŞÜMÜNDE YERELE ÖZGÜ ÇEVRESEL DEĞERLEME METOTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

her toplumun ekonomi ve çevresel değerlerinin yanı sıra yerel kültürel özelliklerini de içeren kriterlere ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye bina ölçeğinde bu kriterleri oluşturmuş olan ülkelerden biridir (WGBC, 2011).

Bina ölçeğinde sistemlerin yetersiz kalması ve Toplum Seviyesinde Sürdürülebilirlik tartışmaları, son yıllarda mahalle ölçeğinde sertifika sistemlerine olan ihtiyacı doğurmuştur. Bu ölçekte en yaygın metotlar, LEED ND, BREEAM Communities, CASBEE UD ve Green Star Communities'dir. Bina ölçeğindeki sistemlere benzer olarak bu sistemlere dair kriterler de uluslararası kabul edilmekte ve Dünya'nın farklı bölgelerine uygulanmaktadır. Mahalle ölçeğindeki uygulamalarda toplumun sosyal özellikleri ve organizasyonu tasarıma her zamankinden büyük ölçüde katkı sağlayacaktır. Çalışma kapsamında dört sistem yerele özgü kriterleri ve sertifikalı örnekler üzerinden incelenmiştir. Breeam Communities değerlendirme metodunun ilk pilot projesi olan Media City UK, Manchester, CASBEE UD'den A – Very Good sertifikası almış olan, Tokyo'da bulunan Azabu Gardens Yerleşimi. LEED ND'ye örnek olarak Gold Sertifikalı Twinbrook Station, Rockville ve Green Star Communities'in ilk pilot projesi Loop Bölgesi ele alınan örneklerdir.

MAHALLE ÖLÇEĞİNDE YERELE ÖZGÜ ÇEVRESEL DEĞERLEME METOTLARI

Yeşil Bina Sertifika Sistemleri günümüzde Dünya'nın birçok farklı coğrafyasına yayılarak önemini ve uygulamalarını arttırmaktadır. Bunun yanı sıra Sürdürülebilir Toplumsal Gelişiminin temel birimlerinden bir olan Mahalle ölçeğindeki sistemler henüz yeterince kullanılmamaktadır. Bu sistemler yaygın olarak ortaya çıktıkları ülkelerde kullanılmaktadır. Yapı adası, mahalle ve kent ölçeğinde, yerele özgü çevresel, ekonomik ve toplumsal özelliklerin ön plana çıktığı kriterlerden oluşan bu sistemlerde dört metot ön plana çıkmaktadır. Bu metotlardan CASBEE UD adaptasyon şansı en düşük metot olarak karşımıza çıkarken, LEED ND ve CASBEE UD'nin en yaygın sistemler olduğu, Green Star Communities'in ise en yeni sistem olduğu görülmektedir.

LEED Çevresel Değerleme Metotları en çok tanınan ve en yaygın sistemlerdir. Bina ölçeğindeki sistemi ilk olarak 1998 yılında Amerika'da ortaya çıkmıştır. Birçok ayrı kategoride binaların sürdürülebilirliğini değerlendirmeye yarayan bu sisteme 2002 yılında mahalle ölçeğinde LEED Mahalle Gelişimi (LEED for Neighborhood Development) katılmıştır. Bu sistemin yaratılmasındaki en önemli etken, Amerikan şehirlerindeki otomobil bağımlılığı ve yaşam desenlerinin neden olduğu yüksek karbon salınımı, güvensiz mahalleler, çevresi ile zayıf ilişkilere sahip toplumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu endişeler doğrultusunda Amerika Yeşil Bina Kurulu (USBSC), CNU (Congress for the New Urbanism) ve Doğal Kaynakları Koruma Kurulu (Natural Resources Defense Council) bir araya gelerek, Sürdürülebilir Toplumsal Gelişimi sağlamak amacıyla mahalle ölçeğinde bir dizi kriter belirlemiştir. Kriterler, Akıllı Konum, Mahalle Deseni ve Tasarımı, Yeşil Altyapı ve Binalar, Yenilik ve Tasarım Süreci, Bölgesel Öncelik Kredisi olmak üzere beş başlık altında top-

lanmakta ve sistem her başlık altında bir takım kriterleri zorunlu kılmaktadır. Üç aşamalı sertifikalandırma sürecinin sonunda %40'ın altında puan alan projeler sertifika alamamaktadır, bunun üzerinde Gümüş, Altın ve Platin olmak üzere üç farklı sertifika verilmektedir (Bkz. Tablo 1).

BREEAM Communities ise öncelikli olarak İngiltere'de kullanılmaktadır. Ancak adaptasyon niteliğinin varlığı sistemi diğer ülkelerde de uygulanabilir kılmakta ve yaygınlaştırmaktadır. Sürdürülebilir, katılımcı ve sağlıklı toplumlar yaratmak, toplumun her kesiminde sürdürülebilirliğe dair farkındalık yaratmak ve yapıları çevrede bütüncül çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlamak amacı ile Bina Araştırma Kuruluşu (Building Research Establishment) tarafından oluşturulmuştur. Kriterler; İklim ve Enerji, Mekan Şekillendirme, Toplum, Ekoloji, Ulaşım, Kaynaklar, İş ve Bina olmak üzere sekiz kategori altında toplanmaktadır. Üç aşamalı sertifikasyon sürecinin sonunda % 25'in altında puan alan projeler sınıflandırmaya alınmamaktadır, sertifikalar, Geçerli ve Üstün arasında değişmektedir (Bkz. Tablo 1).

CASBEE, 2001 yılında Japon Sürdürülebilir Bina Kurulu (Japan Sustainable Building Consortium), Yapılı Çevre ve Enerji Koruma Enstitüsü (Institute for Building Environment and Energy Conservation) ile birlikte Çevre, Altyapı ve Ulaşım Bakanlığı'nın Desteği ile oluşturulmuştur. Akademi, özel sektör ve devleti birleştiren bu yapısı CASBEE'yi diğer sistemlerden ayırmaktadır. Ancak Sürdürülebilirliğin yalnızca binaları tek başına değerlendirerek sağlanamayacağı, daha bütüncül bir yaklaşım gerektiği düşüncesi ile 2006 yılında CASBEE Kentsel Gelişim (CASBEE for Urban Development) oluşturulmuştur. Sistemin sertifikalandırma süreci diğer sistemlere göre daha karmaşıktır. Kriterler kalite (Q) ve Çevresel Yük (L) olmak üzere iki sınıfa ayrılmaktadır. Bu iki sınıf altındaki temel başlıklar ise; Kentteki Çevresel Kalite, Kentsel Gelişimde Çevresel Yükün Azaltılması şeklindedir. Sertifikalar Çok Zayıf ve Mükemmel arasında değişmektedir (Bkz. Tablo 1).

Green Star Sertifika Sistemi ise ilk olarak sıcak iklimlerde binaları serinletme ve güneşten korunma gibi ihtiyaçlar ile Avustralya Yeşil Bina Kurulu (Green Building Council Australia) tarafından oluşturulmuştur ve bina ölçeğindeki kriterler bu şekilde şekillenmiştir. Avustralya dışında Yeni Zelanda ve iklimsel benzerlikler nedeni ile Güney Afrika'da kullanılmaktadır. 2012 yılında ise Sürdürülebilir Toplum hedefi ile Green Star Communities kriterleri ortaya konmuştur. Temel ilkeler Yaşanabilirlik, Ekonomik Başarı, Çevresel Kalite, Mekan Tasarımı, Kent Yönetimi olarak belirlenmiş ve değerlendirme kriterleri bu başlıklar altında toplanmıştır. Henüz Green Star sertifikalı bir mahalle bulunmamaktadır. Loop bölgesi sistemin ilk pilot projesidir İki aşamadan oluşan Sertifikasyon sürecinde mahalleler sertifika alabilmek için 4 – 6 yıldız almalıdırlar (Bkz. Tablo 1).

Sürdürülebilir Toplumsal Gelişimde yerele özgü bu dört metot bir arada incelendiğinde her sistemin temel olarak birbirine benzer hedef ve kriterleri içerdiği görülmektedir. Ancak yerellik bu kriterlere verilen önem yani ağırlıklarda ortaya çıkmaktadır. Bu bakış açısı ile karşılaştırıldığında, LEED ND sertifika sisteminin daha çok fiziksel mekan odaklı kriterler

MEVCUT MAHALLELERİN DÖNÜŞÜMÜNDE
YERELE ÖZGÜ ÇEVRESEL DEĞERLEME METOTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Tablo 1: Mahalle Ölçeğindeki Yerele Özgü Çevresel Değerleme Metotlarının Karşılaştırılması

LEED ND	BREEM COMMUNITIES	CASBEE URBAN DEVELOPMENT	GREEN STAR COMMUNITIES
<p>Leadership in Environmental and Energy Design Neighborhood Development (Çevre ve Enerji Tasarımında Liderlik- Mahalle Gelişimi)</p> <p>US GreenBuildingCouncil (Amerika Yeşil Bina Kurulu)</p> <p>Mevcut Mahalleler Boy Alanlar İnşaat Elverişlili Alanlar</p> <p>Proje Yoğunlukları (Br/Akre) Düşük: $< 1,4$ Orta: $> 1,4$ ve $< 2,2$ Yüksek: $> 2,2$ ve $< 2,9$ Çok Yoğun: $> 3,5$ (1 Akre = 4046,86 m²)</p> <p>1. Aşama: Sarih LEED-ND Planı Onaylı LEED-ND Plan Ön Sertifikası LEED-ND Sertifikası Mahalle Gelişimi</p>	<p>Building Research Establishment Environmental Assessment Method (Toplumlar için BRE Çevresel Değerlendirme Metodu)</p> <p>BRE Global (Yapı Araştırma Kurumu)</p> <p>Yeni Gelişme Alanları Kentsel Yenileme Projeleri Diğer (BRE Global Onayı ile)</p> <p>Birim Sayısı</p> <p>Küçük: 10 Birime Kadar Orta: 11-500 Birim Arası Büyük: 5000 Birime Kadar İstik: Üzerine: 6000 ya da daha Büyük Birim içeren Alanlar (BRE Global Onayı ile)</p> <p>1. Aşama: Uyumlu Değerlendirme Çerçevesine Kavrama: Gelececi Sertifikasyonla Bağlı Taslak Planın Tamamlanmış Aşama (Zorunlu) - Detaylı Planlamanın Tamamlandığı Aşama</p>	<p>Comprehensive Assessment System for Building Environmental Efficiency (Binaların Çevresel Etkinliği için Detaylı Değerlendirme Sistemi)</p> <p>JSBC(Japonya Sürdürülebilir Yapı Konseyi) ve JaGBC (Yeşil Bina Konseyi)</p> <p>Genel Kent Merkezi</p> <p>Birbirine Komşu İki ya da Üç Binaya Uygulanabildiği Birleşik Birimlere, Kent Kent Parçalarına Uygulanabilir</p> <p>1. Aşama: Tasarım Öncesi - Doğal, Ekonomik, Sosyokültürel Analizler, Tasarım Konsepti</p> <p>2. Aşama: Ekolojik, Teknik, Sosyal, Kültürel, Estetik ve Ekonomik Özelliklerin Belirlenmesi, Uygulama Entegrasyonu</p> <p>3. Aşama: Tasarım Sonrası Sürdürülebilirlik Değerlendirilmesi Amaçlıya Ayrıntılı Kontroller ve Sertifikasyon.</p>	<p>Green Star Communities</p> <p>Green Star Communities Council of Australia)</p> <p>Mevcut Mahalleler Gelişmekte Olan Mahalleler Kent Yenileme Alanları Kent Merkezleri</p> <p>1. Aşama: Sürdürülebilir Toplumlar için Ulusal Çevrelerin Değerlendirilmesi Kriterlerinin Sıfırlanması Değerlendirme Araçlarının Geliştirilmesi, Araçların (Akrediasyon, Sertifikasyon İnceleme ve Sürekli Geliştirme için Uygun Yönetişim Süreçlerinin Tanımlanması)</p>
<p>Yüzde % ≥ 40</p> <p>Sertifikasyon (Sertifikat) Silver (Gümüş) Gold (Altın) Platinum (Platin)</p>	<p>Yüzde % < 25 (Sınıflandırılmaya Girmemiş) ≥ 25 (Geçer) ≥ 40 (Good) ≥ 55 (Cok İyi) ≥ 70 (Mükemmel) ≥ 85 (Üstün)</p>	<p>BEE $\leq 0,5$ (Cok Zayıf) 0.5-1 (Zayıf) 1-1.5 (İyi) 1.5-3 (Cok İyi) ≥ 3.0, Q≥ 50 (Mükemmel)</p>	<p>Puan</p> <p>4 Yıldız 45-59</p> <p>5 Yıldız 60-74</p> <p>6 Yıldız 75-100</p>
ASAMALAR			
SERTİFİKALAR			

Tablo 2: Mahalle Ölçeğindeki Yerele Özgü Çevresel Değerleme Metotlarının Kriterlere Göre Karşılaştırılması

	LEED ND	BREEAM COMMUNITIES	CASBEE URBAN DEVELOPMENT	GREEN STAR COMMUNITIES
ULAŞIM ve BAĞLANTILAR				
-Yürünebilir sokaklar	✓	✗	✗	✗
-Yerel Park Alanları	✗	✓	✗	✗
-Trafik Yükünün Değerlendirilmesi	✗	✗	✓	✗
-Bölgesel Ulaşımın Planlanması	✗	✗	✓	✗
ÇEVRE BİLİMİ				
-Tehlikedeki Türler Ve Ekolojik Toplanaklar	✓	✓	✓	✗
-Ekolojik Ayaklezi Düşürme	✗	✗	✓	✓
-Sulak Alan Ve Su Kaynaklarını Koruma	✓	✓	✓	✓
-Tarımsal Araçların Korunması	✓	✓	✗	✗
-İnşaat Faaliyetlerinin Yarattığı Kirliliğin Önlenmesi	✓	✗	✓	✗
-Yasa Mekanlarının Mikroklimaya Göre Düşünülmesi	✗	✗	✓	✗
-Alan ve Çevresindeki Jeolojik Etkilerin Araştırılması	✗	✗	✓	✗
-Gürültü Ve Hava Kirliliğinin Önlenmesi	✗	✗	✓	✗
ENERJİ				
-Enerji Verimliliği	✓	✓	✓	✓
-Yenilenebilir Kaynakların Kullanımı	✗	✓	✓	✗
MAHALLE TASARIMI ve İNOVASYON				
-Akıllı Konum	✓	✗	✗	✗
-Yenilikleri Teşvik Etme	✓	✗	✓	✓
-Kompakt Gelişim	✓	✗	✗	✗
-Fiyat Erişilebilir Konut Sağlama	✗	✓	✗	✓
-Entegre Tasarımın Teşvik Edilmesi	✗	✓	✓	✓
-Esnek Ve Uyumlu Yaklaşımların Benimsenmesi	✗	✓	✓	✓
-Çeşitlilik	✗	✗	✗	✓
TOPLUMSAL GELİŞİM				
-Bağlı ve Açık Toplum	✓	✓	✗	✓
-Toplum Adaptasyonu	✗	✓	✓	✓
-Sağlıklı ve Güvenli Toplumlar Oluşturma	✗	✓	✓	✓
-Yerel Kaynakları Kullanma	✗	✗	✓	✗
YÖNETİM				
-Sürdürülebilir Kültür ve Davranışların Teşvik Edilmesi	✗	✗	✓	✓
-Şeffaf Yaklaşımların Ve Koordinasyonun Kurulması	✗	✗	✓	✓
-Küresel İsrarın Değerlendirilmesi	✗	✗	✓	✗
EKONOMİK GELİŞİM				
-İstihdam Olanaklarının Artırılması	✗	✗	✗	✓
-Yatırımların Bölgeye Çekilmesi	✗	✓	✗	✓
-Eğitim Ve Öğretimin Teşvik Edilmesi	✗	✗	✗	✓

MEVCUT MAHALLELERİN DÖNÜŞÜMÜNDE YERELE ÖZGÜ ÇEVRESEL DEĞERLEME METOTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

olan, Kompakt Gelişim, Ulaşım Odaklı Gelişme, Yürünebilir Mahalleler Tasarlama ve Tarımsal Arazileri Koruma gibi kriterleri diğer sistemlere göre daha çok ön plana çıkardığı görülmektedir. Bu durum sistemin temelini Amerika'daki otomobile bağımlı yaşam biçimini değiştirme, çevre etkin Sürdürülebilir Toplular yaratma hedefi ile örtüştüğü görülmektedir. Bunun yanı sıra BREEAM Communities ve Green Star Communities'in daha çok toplumsal kriterlere önem verdiği, Fiyat Erişilebilir Konut Sağlama, Yenilikçi İş Olanakları, Toplum Bilgilendirme ve Katılım gibi konuları ön plana çıkardıkları görülmektedir. CAS-BEE UD Japonya'nın hakim jeolojik yapısı nedeni ile Ekonomik Gelişim, Kültür gibi kriterlerin yanı sıra Jeolojik Etkilerin Azaltılmasını hedefleyen tek sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Mikroklimaya dair kriter hem Japonya hem de Avustralya için yüksek öneme sahiptir. Green Star Communities'de Çevresel kriterler diğer sistemlere göre zayıf kalırken, Ekonomi, Toplum, Tasarımda Çeşitlilik ve Mahalle Yönetimi ön plana çıkmaktadır. Buradan anlaşılmaktadır ki Sürdürülebilir Toplumsal Gelişimin hedefleri küresel kabul ediliyor olsa da yerel ölçekte her toplum kendi özgün karakterleri ile şekillenmektedir (Bkz. Tablo 2).

MEVCUT MAHALLELERİN DÖNÜŞÜMÜNDE YERELE ÖZGÜ ÇEVRESEL DEĞERLEME METOTLARI

Sürdürülebilir Toplular yaratma amacı ile ortaya konulan değerlendirme metotları ve yerele özgü kriterler; mevcut mahalleler, kent içinde yer alan boş alanlar, yeni gelişme alanları, kentsel yenileme projeleri, kent merkezleri ve gelişmekte olan mahalleler gibi farklı kentsel alanlarda uygulanabilmektedir. Mevcut mahalleler ve kentsel dönüşüm alanları kentsel yayılmanın önüne geçmek, kentin kırsal alana olan baskısını azaltmak, mevcut ulaşım bağlantılarından yararlanabilmek gibi fırsatlara sahip olduğundan sürdürülebilir mahalleleri tasarlamada önemli potansiyel alanlar olarak kabul edilmektedir.

Bu bağlamda, dört sertifika sisteminin Mevcut Mahalleler ve Kentsel dönüşüm alanlarındaki uygulamalarını incelediğimizde, Amerika'da LEED ND Gold Sertifikalı Twinbrook Station, İngiltere'nin en önde gelen projelerinden Media City, Avustralya'da ise Green Star'ın ilk pilot projesi olan henüz tasarım aşamasındaki Loop Bölgesi güncel örnekler olarak karşımıza çıkmaktadır. Japonya'da yeni yerleşim sınıfında Azabu Gardens hem CAS-BEE UD hem de LEED sertifikalı olmasıyla diğer üç örnekten farklılaşmaktadır. Her örnek mahalle ölçeğinde ancak farklı büyüklüklerde dir.













Bu dört örnek bir arada incelendiğinde Amerika örneğinin diğer örneklerden farklı olarak ulaşım önem verdiği ulaşım odaklı ve yaya dostu tasarım kriterlerini ön plana çıkarttığı görülmektedir. Alan kent içinde kalmış bir yenileme bölgesidir. Tasarım süreci kamu ve özel sektör ortaklığı ile gerçekleştirilmiştir. Tasarım 2. Aşamada Gold Sertifikası almıştır (Bkz. Tablo 3).

Tablo 3: Çevresel Değerleme Metotlarına Dair Örneklerin Karşılaştırılması

LEED ND	BREEM COMMUNITIES	CASBEE URBAN DEVELOPMENT	GREEN STAR COMMUNITIES
Twinbrook Station Rockville, MD, Amerika	MediaCity, Manchester, İngiltere	Azabu Gardens, Pembroke, Tokyo	Loop Precinct, Cumbernauld
Kentsel Dönüşüm Alanı	Kentsel Dönüşüm Alanı	Yeni Yerleşim	Kentsel Dönüşüm Alanı
10 ha	80 ha Eski Liman Alanı, 14 ha Gelişime Potansiyeli Bulunan Alan	3500 m ²	4 ha
<ul style="list-style-type: none"> - 10,5 ha Ulaşım Odaklı Planlama ve Otopark Alanları - Washington Metropolitien Alanı ile Bütüncü Ulaşım Bağlantıları - Ulaşım Odaklarına Maksimum 400 metrede Yapılar - Genç ve Yaya Dostu Yürüme Yolları / Kaldirimler - %30 Daha Yüksek Su Kullanımı - Geri Dönüştürülebilir Yapı Malzemeleri - Enerji Etkin Bina Tasarımı 	<ul style="list-style-type: none"> - 1500 Kişiyi İçin Güçlü ve konut alanı - Sağlık Merkezi, Üniversite ve Meydan ile Parkları da içeren 10 ha Açık Alan - Alternatif Ulaşım Bağlantıları - Hepsi BREEM Sertifikalı Binalar - Yerel İş Firmalarını oluşturan Doz Yönel Kaynak ve Ürünlerin Kullanımı - Toplumsal Danışma Merkezleri 	<ul style="list-style-type: none"> - Yürüme Mesafesinde Hizmet Alanları - Geniş Açık Yeşil Alanlar - Restoranlar, Kafeler ve Ticaret Alanları - İş Alanlarına Alternatif Toplu Taşıma Araçlarıyla Kolay Erişim - Ürünler arası Akışveriş Alanları - Yapı Sistemlerinde Optimizasyon ve Enerji Modelleme - Enerji Kontrolü ve İyileştirme Kazanımı - Açık Alanlarda Güneşten Korunma Yararlanmayı Maksimize Etme - Yeşil Çatı ve Balkon Bitkileri - İnşaat Atıklarının Geri Dönüştürülmesi - Malzemelerin Geri Dönüşümü Göre Sınıflandırılması - Yüksek Emisyonlu Araçların Tesvik Edilmesi 	<ul style="list-style-type: none"> - Green Star Sertifikalı Binalar - Elektrikli Araç Şarj Noktaları - Mahalle Bütününde Enerji Üretimi - Atık Su Yönetimi, Su Tutma ve Yeniden Kullanma - Sağlıklı Hareketli ve Birarada Bir Toplum Yararına - Yürüme Mesafesinde Örtük Alanlar ve Hizmet Alanları - Taze Gıda Pazarı, Kafeler, Tüccar Alanları, Yemliğin Örtük Alanları ve Konut Alanları - Konutta Çesitlilik - Kültürel Aktiviteler - Alternatif Toplu Taşıma Olanakları
TASARIM BİLİŞENLERİ			
ASA	2. AŞAMA	3. AŞAMA (CASBEE)	1. AŞAMA
SERTİFİKASYON	66 PUAN - GOLD SERTİFİKASI	V GOOD	CASBEE UD A - VERY GOOD LEED - Certified New Construction

MEVCUT MAHALLELERİN DÖNÜŞÜMÜNDE
YERELE ÖZGÜ ÇEVRESEL DEĞERLEME METOTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

Tablo 4: Çevresel Değerleme Metotlarına Dair Örnekler

LEED ND	BREEAM COMMUNITIES	CASBEE URBAN DEVELOPMENT	GREEN STAR COMMUNITIES
<p>Twinbrook Station, Rockville, MD, Amerika</p>   	<p>MedioCity, Manchester, İngiltere</p>   	<p>Azabu Gardens, Pembroke, Tokyo</p>   	<p>Loop Precinct, Canberra</p>   

İngiltere ve Avustralya örnekleri ise fiziksel boyutun ötesinde toplumsal kriterleri ön plana çıkartmaktadır. Media City, incelenen dört örnek arasında en geniş yüzölçümüne sahiptir. Kentin batısında eski depo ve liman alanlarının dönüşümü ile oluşturulmuştur, ancak süreç mahalle bazında aşamalı olarak ele alınmaktadır. Örnekte yerel kaynakların kullanımı, yerel toplumların güçlendirilmesi üzerine kriterler ön plana çıkmaktadır. Tasarım alanı içindeki tüm yapılar bina ölçeğinde BREEAM sertifikalıdır. Media City, BREEAM Communities 2. Aşama Very Good sertifikası almıştır (Bkz. Tablo 3).

Loop Precinct örneğinde yerel kriterlere enerjinin de ağırlıklı olarak eklendiği görülmektedir. Tasarım orta ölçekte bir kentsel dönüşüm alanıdır. Örnek henüz tasarımın tamamlandığı 1. Aşamadadır, ancak Green Star Communities sertifika sisteminin ilk pilot projesi olması nedeni ile büyük öneme sahiptir (Bkz. Tablo 3).

Japonya örneği ise ağırlıklı olarak çevresel kriterleri ön plana çıkartmakta ve bu kriterleri fiziksel olarak desteklemektedir, toplumsal kriterlerin geri planda kaldığı görülmektedir. Diğer örneklerden farklı olarak kentten uzakta bir yeni yerleşim alanıdır. Bu örneğin seçilmesinin nedeni Hem CASBEE UD hem de LEED New Construction sertifikası almış olmasıdır. Prestij konut alanı olan bu tasarımın tanıtılmasında LEED sertifikası yerel sertifikadan daha ön plana çıkartılmaktadır. Bu durum değerlendirme metodlarının uluslararası platformdaki izlenimlerini gözlemlemek için iyi bir örnek oluşturmaktadır. Tasarım CASBEE UD 3. Aşama A sınıfı sertifikasına sahiptir (Bkz. Tablo 3).

SONUÇ

Sürdürülebilir Gelişmede; Toplumlar en büyük öneme sahip birleşeni oluşturmaktadır. Toplumları şekillendiren öge ise, yaşadıkları ortamın coğrafi, kültürel ve ekonomik boyuttaki özgün yerel özellikleridir. Bu nedenle, Sürdürülebilirliği tanımlarken yerellik ve toplum ayrılmaz bir bütün olarak ele alınmalıdır. Kentler, Sürdürülebilir Gelişmeyi sağlamayı hedeflerken bu hedefe ulaşip ulaşmadıklarını test etme ihtiyacı duymaktadırlar. Bu aşamada Sürdürülebilir Toplumsal Gelişmenin bir aracı olarak ölçme sistemleri, her geçen gün daha da yaygınlaşmaktadır. Bu sistemlerden biri olarak Sertifika Sistemleri öncelikle yeşil bina ölçeğinde karşımıza çıkmaktadır ve Türkiye'nin de içinde bulunduğu birçok ülke bina ölçeğinde kendi yerel sistemlerini oluşturmuş ya da oluşturma sürecindedir. Ancak, kentler bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmalıdır ve bu noktada bireylerin çevresi ile iletişime geçtiği ilk ölçek olan mahalleler ayrı bir önem kazanmaktadır.

Mahalle ölçeğindeki en yaygın ve tanınmış dört sertifika sistemi LEED ND, BREEAM Communities, CASBEE UD ve Green Star Communities benzer kriterlerden yola çıkılarak oluşturulmuştur, ancak bu kriterlerin ağırlıkları yerel özellikler ile belirlenmektedir. Böylece iklim farklılıkları, coğrafi farklılıklar, enerji üretimi, yönetim, malzeme, kültürel adaptasyon ve toplumsal yaşam biçimleri gibi birçok alanda alana özgü tasarımlar yapmak olanaklı kılınmaktadır. Ancak bu kriterleri uluslararası kabul etmek ve farklı coğrafyalarda

MEVCUT MAHALLELERİN DÖNÜŞÜMÜNDE YERELE ÖZGÜ ÇEVRESEL DEĞERLEME METOTLARININ KARŞILAŞTIRILMASI

uygulamak etkili bir yöntem oluşturmamaktadır. Bunun için kriterler, ilgili alana kent, hatta mahalle ölçeğinde adapte edilmeli ya da her ülke kendi yerel özellikleri kapsamında alt ölçeklere adapte edilebilir kriterler geliştirmelidir.

Türkiye’de, Çevre Dostu Binalar Derneği ÇEDBİK, toplum bilincini arttırmaya yönelik kuruluşlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Girişimleri arasında ülkeye özgü Yeşil Bina Değerleme Metodunun hazırlanması da yer almaktadır. 2012 yılı sonunda bina ölçeğindeki ilk yerel sistemin oluşturulma süreci tamamlanmıştır. Bunun yanı sıra 2009 yılından bu yana Turizm Tesisleri için Yeşil Yıldız Sertifikası uygulanmaktadır. Bu yaklaşımlar Türkiye’nin Sürdürülebilir Toplumsal Gelişme sağlamak adına attığı önemli adımlardır. Ancak, etkin bir sertifikasyon sistemi sağlamak çok disiplinli ve farklı ölçekleri de içeren, toplum katılımını esas alan, şeffaf ve bütüncül bir yaklaşım ile mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

A. Ataöv ve S. Osmay, 2007., Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım, METU JFA 2007/2, s. 57-82, Ankara

BRE Global, 2011. BREEAM for Communities: Stage 2, London

Barton H., Grant M., Guise R., 2003. Shaping Neighborhoods. Spon Press. UK

Burton P., Woolcock G., 2010, Green Star Communities Information Papers, Griffith University

CNU, NRDC, USGBC, 2011. LEED 2009 for Neighborhood Development, Washington

CNU, NRDC, USGBC, A Citizen’s Guide to LEED for Neighborhood Development, Washington

Erten D., Henderson K., Kobas B., 2009, Uluslararası Yeşil Bina Sertifikalarına Bir Bakış: Türkiye için bir Yeşil Bina Sertifikası Oluşturmak için Yol Haritası, 5. International Conference on Construction in the 21st Century, İstanbul

Erten D., Yılmaz A.Z., 2011. LEED ve BREEAM Sertifikalarında Enerji Performans Değerlendirilmesinin Karşılaştırılması, 10. Ulusal Tesisat Mühendisliği Kongresi, İzmir

GBC Australia, Green Star Communities Draft Tool Scoping Paper, Sydney

IBEC, 2007. CASBEE for Urban Development, Tokyo, Mamunlu, H., 2009. “İstanbul Kentsel Bölgesinde Sürdürülebilir Gelişme Bağlamında Havza Planlama Ve Yönetim Yaklaşımı: Küçükçekmece Göl Havzası Örneği”

Roderick Y., McEwan D., Wheatley C., Alonso C., 2009. Comparison of Energy Performance Assessment Between LEED, BREEAM and GREEN STAR, 11. International IBPSA Conference, Glasgow

Sev A. ve Canbay N., 2009. Dünya Genelinde Uygulanan Yeşil Bina Değerlendirme Ve Sertifika Sistemleri. Yapı Dergisi. Nisan 2009. Türkiye

Ozturk Z., Arayıcı Y., Sharman H., Egbu C., 2010. MediaCityUK, Manchester

www.usgbc.org

www.bre.org

www.casbee.org

<http://www.gbca.org.au/green-star/>

<http://www.azabugardens.com/>

<http://www.loopcanberra.com.au/>

<http://www.twinbrookstation.com/>

3B OTURUMU - 8 KASIM 2012

“DÖNÜŞÜMÜN YENİ AKTÖRLERİ”

Oturum Başkanı: **Yrd. Doç. Dr. DEMET EROL**

Türkiye’de Kentsel Dönüşüme İlişkin Alternatif Bir Model Önerisi:
Çok Düzlemli Mekânsal Vizyon Dönüşümü
Yrd. Doç. Dr. Savaş Zafer Şahin

Kayseri’de Kentsel Dönüşüm ve Yerel Yönetimlerin Rolü Üzerine
Yrd. Doç. Dr. Füsun KOCATÜRK
Öğr. Gör. Dr. Neşe YILMAZ BAKIR
Araş. Gör. Umut DOĞAN

Kentsel Mekânda Değişimi Yönlendiren Aktörler
Yrd. Doç. Dr. Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE

TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜME İLİŞKİN ALTERNATİF BİR MODEL ÖNERİSİ: ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ

Yrd. Doç. Dr. **Savaş Zafer ŞAHİN**

Atılım Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü.

ÖZ

Tüm dünyadaki gelişmelere koşut olarak, Türkiye’de mekânın dönüştürülmesi yoluyla sermaye birikim, siyasal mobilizasyon ve devletin yeniden yapılandırılma süreçlerinin yeniden şekillendirildiği görülmektedir. Bu süreçler, çoğunlukla kentsel dönüşümün iktisadi, siyasal ve toplumsal koşullar tarafından belirlenen, ürettiği mekânsal yapının ve o mekânsal yapının üretilme biçimlerinin alternatifini olmayan bir ideolojiye dönüşmesine sebep olmaktadır. Oysaki kavramsal olarak, kentsel dönüşüm nihai olarak kentlerin zamanla yıpranan kısımlarının sürekli olarak yenilenme ihtiyacından kaynaklanan, yaşanabilir kentler oluşturmaya ilişkin toplumsal ideallerin oluşturacağı alternatiflerle zenginleştirebilecek bir uygulama aracı olma potansiyeli taşımaktadır. Çağdaş kent planlamasının ortaya çıkışından ütopyacı kent modellerine kadar birçok örnekte bunu izlemek mümkündür. Son yıllarda gerek gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle, gerek yapılan uygulamalar ve sonuçlarıyla bu tür bir tartışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bu sebeple bu bildirinin amacı; Türkiye’nin tarihsel olarak geçirdiği kentleşme süreci, uygulamaya konan kentleşme politikalarının dönüşümü, kentlerin yapı ve makro form özellikleri, var olan kent planlama ve uygulanması pratiğinin yarattığı temel sorunlar dikkate alınarak bu anlamda alternatif bir modeli tanımlamak ve tartışmaya açmaktır.

1.MEVCUT DURUMA DAİR BAZI TESPİTLER

Tüm dünyada son otuz yıllık dönemi, sermayenin süregiden krizinin aşılabilmesi için kentsel mekânın neo-liberal politikalar aracılığıyla sürekli olarak yeniden ve farklı biçimlerde keşfedildiği ve dönüştürüldüğü bir dönem olarak adlandırmak olası görünmektedir. Ancak, önceki dönemlerden farklı olarak, pazarlama yöntemlerinin, hizmet sektörünün, bilişim ve mühendislik alanındaki gelişmelerin katkılarıyla ve toprak rantına ilişkin hizmet sektörü

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜME İLİŞKİN ALTERNATİF BİR MODEL ÖNERİSİ: ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ

unsurlarının devletle ilişkilendirme biçimindeki değişimle kentsel dönüşüm, kentsel mekânın salt fiziksel boyutuna değil, işlevsel, tarihsel, deneyimsel, bireysel, kültürel, sosyal ve gündelik yaşama dair boyutlarına da müdahale eden, bu unsurları da değişim değeri temelinde dönüştürmeyi amaçlayan bir biçime bürünmüştür. Bilinçli olarak kamusal ya da özel aktörler eliyle kentsel mekânda gerçekleştirilen herhangi bir dönüşüm girişimi bu sebeple kamu politikası açısından çok çelişkili bir pozisyondadır. Sonuçları açısından dönüşüm akut, siyasal açıdan simgesel, hızlı ve toplumsal sonuçları düşünülmeden ya da öngörülemez bir girişimdir. Kamu politikaları açısından ise dönüşüm, makroekonomi, kentleşme, konut, afet, güvenlik politikalarının ve sosyal politikanın kesişim alanındaki pragmatik siyasal hedeflere ulaşılmada araçsal değeri olan 'görünürlüğü yüksek' bir değişim sürecidir. Ancak, bu temel çelişki bir yandan kendi tepkisini ve yurttaş direnişlerini tetiklerken, bir yandan da yaşanabilir ve kullanım değerini öne çıkaran dönüşüm çabalarının da önünü kesmektedir.

Türkiye de bu temel çelişkiyi tüm derinliği ile yaşamaktadır. İnşaat sektörü ve toprak rantı aracılığıyla yönlendirilen makroekonomik politikaların ve bununla bütünlük kentleşme, arazi, konut ve afet politikalarının dayandırıldığı temel unsur kentsel dönüşüm projeleridir. Bu yaklaşım Türkiye'de ulusal mekânsal kademelenmenin, konut stokunun, kentsel makroformun ve yerel yönetimlerin dramatik bir biçimde etkilenmesine sebep olmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri kent planlama sürecinden bağımsızlaşmakta ve kopmakta, kent planlama kentsel dönüşüm projelerinin meşrulaştırılma aracı haline gelmektedir. Bir karar verme süreci olarak kent planlama sürecinin sağladığı idareyi sorgulama, kamuoyu ve yurttaş denetimi unsurları bu sebeple etkisini kaybetmektedir. Bunun sonucunda kentsel dönüşümle kentsel hareketler, kentsel çelişki ve kutuplaşmalar artmaktadır. Kentsel dönüşüm projelerinde kentsel yaşam kalitesinden çok siyasal performans ölçütleri ile niceliğin, arazi geliştirmeye ve tıp konut üretimine dayalı bir yaklaşımın öne çıktığı görülmektedir. Kamusal kullanımlar için ayrılmış ya da ekolojik hassasiyete sahip 'rezerv' alanlar tüketilmektedir. Son on yılın kentsel dönüşümdeki bu yaklaşımı 2011 genel seçimleri sonrasında oluşturulan Çevre ve Şehircilik Bakanlığının yapısına ilişkin Kanun Hükmündeki Kararname ve 2012 Yılında yürürlüğe giren Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun ile tüm Türkiye'nin dönüşümüne ilişkin bir çerçeve haline getirilmiştir. Sonuçta, kentsel dönüşümüne ilişkin olarak kamuoyu duyarlılığı ve yurttaş tepkileri belirgin ölçüde artmıştır.

Bu tepkilerin dayandırıldığı savlar, temelde kentsel dönüşümün var olan yapının sürdürülmesi için araçsal önemi olduğundan yola çıkmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri kentlerdeki ve yerel yönetimlere ilişkin sorunlu yapıyı yeniden üretmektedir. Kent yönetimleri tekeli "kent patronları" elinde katılımcılıktan uzaklaşıp bir temsiliyet vakumu oluşurken, parçacı kentsel dönüşüm projeleri kent patronlarının tekeli himaye ağı oluşturmalarının yolunu açmaktadır. Yeni pazarlama teknikleriyle kentsel dönüşüm projeleri kentlerin birer propaganda makinesi haline gelmesine ve kentsel hizmetlerde halkla ilişkilerin, devasahlığın ve dış görünümün öne çıkmasına sebep olmaktadır. Yine kentsel dönüşüm projeleri aracılığıyla bilimsel, bütüncül planlama ideali yerini, projeci, parçacı, günübürlük politikaları ve

tercihleri yansıtan bir kent deneyimine bırakmaktadır. Bu gelişmeleri düzenleyici yeni bir kent yönetimi ve planlama paradigmasının geliştirilememesi de bu tür sorunların başında gelmektedir.

Hâlihazırda Türkiye’de kentsel dönüşümle ilgili farklı görüşlere mensup tüm kesimlerin aslında kent planlama ile kentsel dönüşüm arasındaki ilişki üzerinden tanımlanan bir ‘kentsel dönüşüm paradigması’ ile bu paradigmaya koşut olarak tanımlanan ‘kentsel dönüşüm stratejilerine’ göre bir düzenleyici çerçeve önermesi söz konusudur. Bu çerçeveler ise üç ana başlıkta ele alınabilir. Birinci çerçeve kapsamlı planlama paradigmasının bir uzantısı olarak kentsel dönüşümün kent planlamanın bir aracı olduğu ve dönüşümün ancak sosyal, kültürel, iktisadi ve fiziksel tüm alanları kapsayan bir bütünlükte olduğu zaman anlamlı olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu yaklaşımın kentsel dönüşüm stratejisi uygulamada ‘önlüyici’ deneyimlerle belirginleşmiştir. İkinci paradigma katılımcı (müzakereci) planlama anlayışı ile birlikte gündeme gelmiştir. Bu yaklaşıma göre kentin bütünsel olarak planlanması mümkün değildir ve dönüşüm ancak belli ölçekteki (mahalle gibi) kent parçalarında gerçekleştirilebilir. Bu da müzakerenin sonucuna bağlıdır. Katılımcı planlama anlayışı dönüşümü kısmen salt fiziksel dönüşümün ötesine taşımaya çalışsa da bu yaklaşıma koşut olarak ortaya çıkan kentsel dönüşüm stratejisi nihai olarak ‘piyasacı’ bir strateji olduğundan, dönüşüm büyük ölçekte fiziksel bir değişim süreci olarak algılanmaktadır. Son olarak kentsel projecilik yaklaşımı bu anlamdaki üçüncü paradigma olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşıma göre kentlerde planlamaya olanak kalmamıştır ve gerçekleştirilebilir olan sadece kentsel projelerdir. Kentsel projelerin nihai hedefi fiziksel dönüşümdür ve inşaat sürecinin örgütlenmesi planlama sürecinden çok daha önemlidir. Projelerin gerçekleştirilmesi için ağırlıklı olarak kısa ya da orta vadede ‘tasfiyeci’ bir kentsel dönüşüm stratejisinin uygulanması gerekmektedir. Dönüşüm alanının eski sakinleri ya gerekli şartları sağlamadıkları için proje sürecinde tasfiye edilirler ya da proje için çizilen yaşam koşullarına uyum sağlayamadıkları için orta vadede dönüşüm alanını terk ederler. Son dönemde hâkim olan bu paradigma, kentsel toplumsal hareketlerin çeşitlenerek artmasına ve yurttaş tepkilerinin yoğunlaşmasına sebep olmaktadır.

Bu çerçevede alternatif bir kentsel dönüşüm modelinin ortaya konabilmesi açısından, anayasal düzen, makroekonomik yapı, kent planlama, toplumsal barış, afet risklerine karşı önlem alma ve yaşanabilir kentler oluşturma unsurları dikkate alınarak tanımlanabilecek temel bazı sorun alanları on başlıkta aşağıdaki gibi ortaya konabilir:

1. Anayasal düzeyde mülkiyet ve kentlik haklarına ilişkin kentsel dönüşümü yönlendirecek bir düzenlemenin bulunmaması.
2. Devletin konut politikası ile kentleşme politikasının makroekonomik bağlamda ve “barınma hakkı” temelinde kentsel dönüşüm sürecinin gerçekleştirilmesinde bütünleştirilememesi, buna yönelik bütüncül mevzuatın bulunmaması.
3. Kentsel dönüşüm sonucunda gayrimenkul yatırımlarına kayacak tasarruf ve kaynakların

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜME İLİŞKİN ALTERNATİF BİR MODEL ÖNERİSİ: ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ

sürdürülebilir kalkınmayı ve katma değer yaratan sektörlerle kaynak aktarmayı engelleyebilecek bir nitelik göstermesi, bunun orta ve uzun vadede makroekonomik istikrara verebileceği zararlar.

4.Bütüncül planlamadan bağımsızlaşan ve kopan bir kentsel dönüşüm uygulaması sonucunda kentsel gelişmenin kesintiye uğraması.

5.Kentlerde farklı gelir guruplarının yaşam alanlarının giderek birbirlerinden yalıtılması, işyeri-konut mesafelerinin artması ve kentlerde kutuplaşma, gerilim ve kentsel sosyal hareketlerin artması.

6.Kentsel dönüşümle sürekli olarak yapı yoğunluğunu arttıran çözümlerin gündeme getirilmesi, işlev ve tasarım değerlerinin geri planda kalması.

7.Kentsel mekân ve yaşam kalitesinin düşmesi, estetik değerlerin bütünsellik içerisinde geliştirilememesi.

8.Kentsel dönüşümde hesap verebilir, şeffaf ve katılımcı bir sürecin izlenmemesi, bunun için yenilikçi araçların kullanımına ilişkin kapasite eksikliği.

9.Kentsel dönüşümde gayrimenkul rantı ile kentsel ekonominin diğer unsurlarının bir arada var olmasını sağlayacak, bu yolla kentsel ekonomik dinamiklerin gayrimenkule bağımlılığını azaltacak finansal modellerin ve proje yönetim biçimlerinin eksikliği.

10.Kentsel dönüşümde yaşanabilirlik ölçütleri dikkate alınarak eğitim, kültür, istihdam gibi alanlarda yerel kalkınmayı ve toplumsal gelişimi sağlayacak stratejilerin yokluğu.

Bu temel sorun alanları, kentsel dönüşüm konusunda geliştirilebilecek alternatif bir modelin çıkış noktalarının tanımlanmasında kullanılacak ve operasyonel bazı önerilerde bulunulacaktır.

2. ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ (MEVİD) İÇİN TEMEL İLKELER

Tüm bu paradigmaların ve kentsel dönüşümün dayandığı temel çelişkilerin uzlaştırılabilmesi, yaşanabilir kentsel mekânların oluşturulabilmesi için alternatif bir kentsel dönüşüm modelinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu alternatif modelin, salt inşaat ya da kent planlama sürecini değil, kentsel dönüşümle kentsel planlama süreçlerinin birbirleriyle etkileşerek oluşturduğu karmaşık örüntüyü dikkate almasının yaşamsal olduğu söylenebilir. Bu anlamda yeni bir modelin anayasal hak tanımlarını, kentsel dönüşümle ilişkin kamu politikaları üretim sürecini, kent planlama sürecini, kentsel dönüşüm proje sürecini, kentsel dönüşüm sonrası oluşacak yaşam çevresine ilişkin süreçleri bütünsel olarak ele alması kaçınılmazdır. Bu tür bir modelin aynı zamanda “yaşanabilirlik” temelinde bazı ilkelere dayandırılması gerekmektedir. Bu anlamda MEVİD’in dayandığı temel yaşanabilirlik ilkeleri aşağıdaki tabloda izlenebilir (Tablo 1).

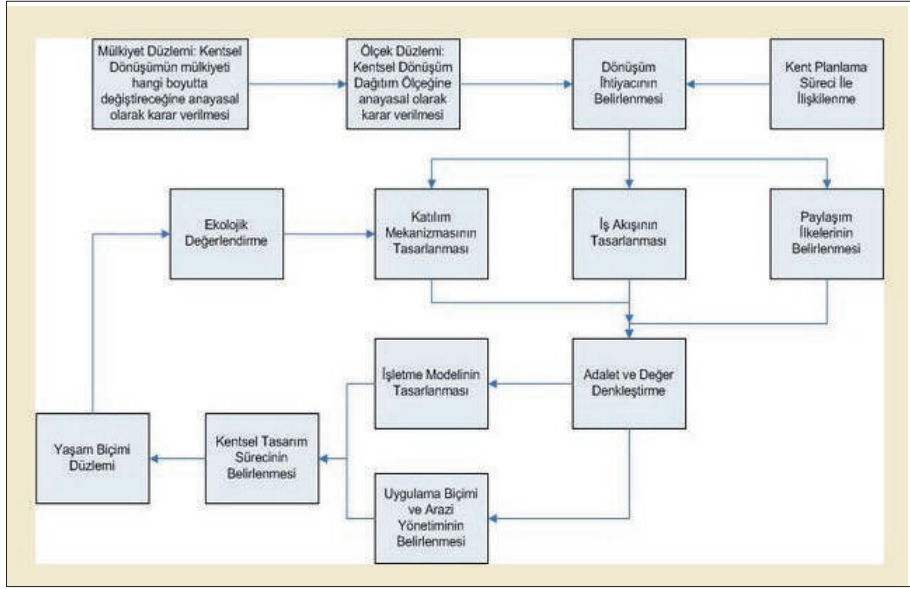
İlke ve Değer	
Sorun Alanı	
Ekoloji	<ul style="list-style-type: none"> • Ekolojik sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir kalkınma • Yerel peyzajın dikkate alınması, yerel çevre değerlerinin korunması
Arazi Kullanımı	<ul style="list-style-type: none"> • Karma arazi kullanımları, yaşama ve çalışma alanlarının birlikteliği, kendi kendine yeten ve yaygın olmayan arazi kullanımları
Konut	<ul style="list-style-type: none"> • Maliyeti karşılanabilir, konforlu, uyarlanabilir (esnek) ve erişilebilir konut
Kamusal Alanlar	<ul style="list-style-type: none"> • Herkes için yeterli kamusal alan sağlanması • Karar alma süreçlerine katılım olanağının sağlanması
Ulaşım	<ul style="list-style-type: none"> • Toplu taşımanın, yayalığın ve bisiklet kullanımının özendirilmesi • Engelliler için erişilebilirliğin ve hizmet kalitesinin artırılması
Tasarım	<ul style="list-style-type: none"> • Yerel ve bölgesel mimari kültüre ve eserlere saygı • Yerel iklim koşullarının ve malzemelerin kullanımı • Kentlilerin hafıza mekânları oluşturmalarını sağlayacak anıt, imge sembolleri korumak ve toplumsal uzlaşıyla yenilerini oluşturmak • Kentsel tasarım ve estetiğin gündem yapılması
Toplumsal Gelişim	<ul style="list-style-type: none"> • Çocukları kentlerin ve mekânın planlanması süreçlerine katmak • Eğitim ve sosyal bütünleşmenin sağlanması • Yalıtılmamış ve belirgin siyasal yargıları dayatmadan uzak rekreasyon ve boş zaman geçirme olanaklarının kentlilere sağlanması • İstihdam olanaklarının artırılması
Kalkınma	<ul style="list-style-type: none"> • Gayrimenkul rantı yerine sürdürülebilir kalkınmayı, yenilenebilir enerji türlerini kullanmayı ve çevresel değerlere saygıyı esas alan bir iş ortamını özendirmek • Yerel ticari işletmelerinin ve yerel üretim biçimlerinin korunması ve yaşatılması • Toplum tabanlı örgütlenmelerin geliştirilmesi • Yerel kalkınma modellerinin teşvik edilmesi

Tablo 1 MEVİD'in dayandığı yaşanabilirlik ilkeleri

Önerilen model 'çok düzlemlî' bir kentsel dönüşüm modeli olarak adlandırılmıştır. Burada düzlem kavramı, kentsel dönüşüme ilişkin anahtar süreç ya da aşamaların gerçekleştiği toplumsal aşamayı ifade etmektedir. Model, kentsel dönüşümü anayasal hak tanımından başlayıp, gündelik yaşamın düzenlenmesine ve ekolojik etkilerin değerlendirilmesine kadar giden bir süreklilik olarak ele almaktadır. Bu süreklilikte dile getirilen düzlemler kimi zaman bir planlama ölçeğine, kimi zaman bir uygulama aşamasına denk düşebilir. Ancak, nihai olarak düzlemlerin tanımladığı süreç, kentsel dönüşüm sürecinin bütününe kapsayacak niteliktedir.

Çok Düzlemlî Mekânsal Vizyon Dönüşümü (MEVİD) modeli, birbiriyle farklı şekillerde ilişkilenen on dört düzlemden oluşmaktadır. Bu düzlemlerin her biri mekânda oluşan değerlerin hukuki tanımlanma süreci ile başlamaktadır. Bu tanımlanma süreci ortaya çıkan değerlerin "hak" temelli dağıtım mekanizmalarının ve yurttaş katılımının sağlanması süreci ile devam etmektedir. Model, kent planlama süreci ile kentsel dönüşümün araçsal olarak şeffaf bir proje yönetim süreci olarak belirlenmesi sürecinin eşgüdüm içerisinde gerçekleştirilmesini odağına almaktadır. Nihai olarak da tüm süreçlerin ortaya çıkaracağı çevrenin etki değerlendirmesi ile son bulmaktadır (Şekil 1).

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜME İLİŞKİN ALTERNATİF BİR MODEL ÖNERİSİ: ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ



Şekil 1. MEVID Akış Şeması

Şekil 1.'de ilişkisel akış şeması gösterilen MEVID modelinin temel düzlemleri aşağıda açıklanmaktadır:

- 1 Kentsel dönüşümün bir yeniden dağıtım mekanizması olarak “ölçek” düzlemi (mahalle, ilçe, kent, bölge, ülke?):** Kentsel dönüşüm süreci toplumda üretilen iktisadi değerlerin yeniden dağıtımında önemli bir araçtır. Bu araç, kimi zaman farklı sektörler arasında sermaye akışı sağlayarak, kimi zaman da farklı gelir gurupları ve bölgeler arasında gelir transferleri yoluyla gelir dağılımını yeniden düzenler. Bu yeniden düzenlemede devletin rolü çok önemlidir. Kentsel dönüşüm süreci sonunda ortaya çıkan ya da aktarılan değerlerin hangi ölçekte yeniden dağıtılacağına karar verilmesi gerekmektedir. Var olan uygulamada bu dağıtım mahalle ya da proje ölçeği ile sınırlıdır. Oysaki kapsamlı ve hakça bir kentsel dönüşüm uygulaması için dağıtım ölçeğinin en azından ilçe ya da kent düzeyinde olması gerekmektedir. Bu tür bir dağıtım mekanizması kurulması sadece kentsel rantın biriktiği bölgelerde değil ihtiyaç duyulan tüm kentsel alanlarda ve soylulaştırma / yaşam alanından uzaklaştırma türü sorunların daha az yaşandığı dönüşüm modellerinin ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.
- 2 Kentsel dönüşüm için farklı uygulama biçimlerinin ayrışım düzlemi (arazi geliştirme, gecekondu dönüştürme, tarihi kent dokusu restorasyonu...):** Kentsel dönüşüm süreci esas olarak çok farklı amaçlarla gerçekleştirilebilir ve bu anlamda amaca özgü olarak da uygulamada meşruiyet kazanır. Oysa var olan uygulamalara bakıldığında neredeyse tüm kentsel dönüşüm projelerinin birer “arazi geliştirme” projesi olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Kentsel dönüşüm sürecinin başında ya da süreç

içerisinde ortaya çıkan beklentilerle, çok farklı alanlarda karın maksimizasyonu öne çıkmakta, afete karşı önlem almak, tarihi kent dokularının korunması gibi birçok farklı amaç göz ardı edilmektedir. Bu hem kentsel dönüşüm sürecinin gerçekleştirilmesini zorlaştırmakta, hem de kentsel dönüşüm sürecinin kentsel değerleri yozlaştıran bir sürece dönüşmesine sebep olmaktadır. Bunun önüne geçilmesi için farklı amaçlarla gerçekleştirilecek kentsel dönüşüm projelerinin birbirinden ayrıştırılması ve amacın şeffaf bir şekilde paylaşılması gerekmektedir. Örneğin, tarihi alanda gerçekleştirilecek bir dönüşüm projesi ile kent içerisinde kalan boş bir alanın arazi geliştirme amaçlı dönüşüm projesinin birbirinden açıkça ayrıştırılması gerekir. Bu ayrıştırmada uygulama biçimi, değerlerin nasıl paylaşılacağı ve kullanılacağı alanın özelliğine göre belirlenmelidir.

- 3 **Kentsel dönüşüm için dönüşüm ihtiyacının belirlenmesi düzlemi (konut üretimi, köküntü bölgesi oluşması, tarihi merkezin canlandırılması...):** Dönüşüm biçiminin belirlenmesi kadar dönüşüme neden ihtiyaç duyulduğunun belirlenmesi de büyük önem taşımaktadır. Dönüşümün konut üretimi için mi, afete karşı önlem almak için mi, yaşam kalitesini arttırmak için mi, kamusal alan oluşturmak için mi, yoksa başka hangi amaç için gerçekleştirileceğinin bu düzlemde belirlenmesi gerekmektedir. Bu düzlemin belirlenmesi dönüşümün niteliği konusuna açıklık getirmesi açısından önemlidir. Bu anlamda dönüşümde yenileme, rehabilitasyon, sosyal dönüşüm projeleri gibi farklı alternatiflerin ortaya çıkması sağlanabilir.
- 4 **Mülkiyet düzlemi (iki boyut, üçüncü boyut, dördüncü boyut, işlev boyutu...):** Kentsel dönüşümün en temel aracı hem de engelini var olan mülkiyet yapısı oluşturmaktadır. Var olan imar uygulamalarıyla şekillenen mülkiyet düzlemi, iki boyuttaki mülkiyete ilişkin olarak oluşan tüm mülkiyet boyutlarının sınırsızca kullanımını ve dolayısıyla mülk sahiplerinin beklentilerinin sürekli olarak artışı getirmekte, mülk sahibi olmayanların ise hiçbir hak sahibi olamamasına sebep olmaktadır. Oysaki mülkiyetin üçüncü boyutu olan imar haklarını, dördüncü boyutu olan tarihsel değerleri ve fikri mülkiyetleri ve alan kullanımlarını içeren işlev boyutunu da dikkate alan yeni bir mülkiyet düzenlemesinin hukuksal olarak tanımlanması gerekmektedir. Bu şekilde dönüşüm öncesi ve sonrasında ortaya çıkacak olan tüm değerlerin hak temelli olarak dağıtımını şekillendirilebilir. Örneğin, imar planlarıyla çok yüksek imar hakkına sahip olan bir mülk sahibinin imar hakları, düzenleme ortaklık payında olduğu gibi dönüşüm sonrasında belli oranlarda kısıtlamaya tabi tutulabilmelidir.
- 5 **Adalet düzlemi (Anayasal olarak verilen haklar doğrultusunda hakların dengelenmesi ve denkleştirilmesi):** Kentsel dönüşüm ve kent planlama sürecinin temel sorunlarından birisi de anayasal düzlemde tanımlanmış olan mülkiyet hakları dolayısıyla ortaya çıkacak olan değerlerin nasıl dağıtılacağı, dengeleme ve denkleştirme işlemlerinin nasıl gerçekleştirileceği sorularının yanıtlanmasıdır. Özellikle mülkiyet hakkının dengeleneceği barınma hakkı gibi diğer kentsel haklarla nasıl sınırlandırılabilceğinin

anayasal olarak tanımlanması, dönüşümde adaletin ve hakçılığın nasıl sağlanacağı sorunlarının çözümü açısından önemlidir. Özellikle kiracı ve işgalcilerin barınma haklarının sağlanması ve aynı zamanda mülk sahiplerinin dönüşüm sonrasında oluşacak değerlerden paylarını almasının bir arada sağlanabilmesi için bu düzlemin anayasal olarak belirlenmesi gerekmektedir.

- 6 İş Akışı Düzlemi (Dönüşüm sürecinde gelişmiş yazılım ve teknolojik olanakların bütünsel kullanımı):** Kentsel dönüşüm süreci, dönüşüm kararının alınmasından dönüşüm amaçlarının belirlenmesine, inşaat sürecinin başlamasından proje sonuçlarının izlenmesine kadar özünde bir iş akışı süreci oluşturmaktadır. Bu iş akışı sürecinin şeffaf ve hesap verebilir biçimde izlenmesinde olanak sağlayacak olan işletme araçlarının ve bu anlamda geliştirilmiş yazılım ve teknolojik olanakların kullanılması önem taşımaktadır. Bu anlamda özellikle kurumsal kaynak planlaması (IRP), gayri maddi kaynak yönetimi (IAM) ve yapay zekâ çözümlerine yönelmesi gerekmektedir. Bu şekilde kentsel dönüşüm sürecinde katılımcı mekanizmaların da daha etkin kurgulanması sağlanabilir.
- 7 Katılım Düzlemi (Dönüşüm kararının verilmesinden dönüşüm uygulamasının sonlandırılmasına kadar halkın sürece katılımının tasarlanması, kurgulanması, yürütülmesi ve gerçekleştirilmesi):** Kentsel dönüşüm sürecindeki en sorunlu alanlardan birisi katılım sürecidir. Çoğunlukla kentsel dönüşüm kararını veren idarelerin katılım sürecini çok dar kapsamlı, sadece bilgilendirme amacıyla gerçekleştirilen, üst ölçeklerde gerçekleştirilmesi pahalı ve güç bir iş olarak algılamaları, katılım sürecinin amacına ulaşmasını engellemektedir. Oysaki katılımcı sürecin, kentsel dönüşüm sürecinin en başından itibaren başlatılması hatta kentsel dönüşüm sürecinden önce var olan katılımcı araçlar kullanılarak kurgulanması gerektiği açıktır. Bu düzlemde, kentsel dönüşüm kararının amacı, dönüşümün niteliği kararları kentsel tasarım unsurlarının hatta mimari projelerin oluşturulmasına ve uygulamanın gerçekleştirilmesine kadar tüm aşamalarda katılımcı sürecin kurgulanması gerekmektedir. Bunun için, son yıllarda çok ileri düzeylere ulaşan kolaylaştırıcılık (facilitation) yöntemlerinin ve gelişen teknolojik olanakların ve sunum tekniklerinin kullanılması gerekmektedir.
- 8 Paylaşım Düzlemi (Dönüşüm sonrası ortaya çıkan değer paylaşılma biçimi):** Mülkiyet ve adalet düzlemlerinin kaçınılmaz bir parçası kentsel dönüşüm süreci sonrasında ortaya çıkacak olan değerlerin nasıl paylaşılacağı konusuna da açıklık getirilmesi gerekmektedir. Burada, alışlageldik yöntemlerin temel sorunları olmayan değer artışlarının imar hakkı artışları ile yaratılması, değer artışlarının salt inşaat alanı ile ölçülmesi, barınma hakkının dikkate alınmaması, değer artışlarının dağıtımında ve paylaşımında standartların bulunmaması, paylaşımın iktisadi tasarrufların tamamını kapsamaması gibi özetlenebilir. Bu sorunların aşılmasında arazi düzenlemeden yapı ruhsatlandırılmasına kadar geçen süreçte oluşan tüm değerlerin ölçülmesini ve denkleştirilmesini içeren, karma kullanımları, farklı gelir guruplarının bir arada yaşamalarını ve barınma hakkının korunmasını içeren yeni bir paylaşım düzeninin oluşturulması ge-

rekmetedir. Paylaşım düzleminin bu şekilde tanımlanması kentlerin dönüşümüne ilişkin yeni bir çerçeveden de ortaya konulmasında yaşamsal öneme sahiptir. Paylaşım düzleminin bir unsuru da makroekonomik istikrardır. Yaklaşık 1 trilyon doları bulan milli gelirin 2011 yılı itibariyle yaklaşık %15'inin tasarruflardan oluştuğu bilinmektedir. Yıllık 150 Milyar dolarlık bu iç tasarrufun ne kadarının gayrimenkul sektörüne akacağı paylaşım düzleminde belirlenecektir. Tasarrufların öngörülenlerden daha büyük kısmının kentsel dönüşüme aktarılması gayrimenkul balonları oluşturacağı gibi katma değer üreten sektörlerin gelişimini yavaşlatarak cari açığın büyümesine sebep olabilecektir. Bu anlamda da paylaşım düzleminin dikkate alınması gerekmektedir.

- 9** **Kentsel ve Mimari Tasarım Düzlemi (Oluşacak Mekânsal Çevrenin nasıl tasarlanacağına ilişkin ilkeler ve yöntem, yarışma, ihale, davet...):** Kentsel dönüşüm sürecindeki en önemli sorun alanlarından birisini de ortaya çıkan çevrenin fiziksel mekân kalitesinin düşüklüğüdür. Bu sorunun arkasında dönüşümün salt inşaat metrekaresinin niceliğiyle ölçülmesi, tasarımın bir değer olarak görülmemesi, katılımcı sürecin tasarım sürecine eklenmemesi gibi birçok sebep bulunmaktadır. Oysaki dönüşümün oluşturacağı değerlerin mekânsal kaliteyi öne çıkarması, bunun için katılımcı süreçte kullanıcılarla birlikte tasarımın öne çıkarılması, özgünlüğün bir değer olarak kullanılması önemlidir. Son yıllarda özellikle gelişen bir alan olan “parametrik tasarım” sürecinin kentsel ve mimari tasarımda katılımcı süreçle birlikte kullanılması gibi yöntemlerin bu düzlemde kullanılması, daha kaliteli bir yaşam çevresinin oluşturulmasını sağlama potansiyelini taşımaktadır. Bu anlamda, tasarımın önemi arttıkça yarışma ve davet gibi yöntemlerin de daha çok gelişeceği, daha nitelikli mimari ürünlerin ortaya çıkacağı öngörülebilir.
- 10** **İşletme Düzlemi (İnşaat ve ihale sürecinin yönetimi):** Kentsel dönüşüm sürecinin dikkatlerden kaçan önemli noktalarından birisini de doğrudan inşaat süreci ve eğer kamu tarafından ihale yapıldıysa bu ihale sürecinin şeffaf bir biçimde takip edilmesi oluşturmaktadır. Çoğunlukla inşaat ve ihale süreçleri kentsel dönüşüme ilişkin olarak gözlerden kaçan birçok ayrıntıyı içermektedir. İnşaatın zamanında bitirilmesinden kullanılan malzemenin kalitesine kadar birçok unsurun dikkate alınması gerekmektedir. İşletme düzleminin iş akış sürecinin bir parçası olarak tüm paydaşlar tarafından izlenmesine yönelik bir mekanizmanın kurulması önemlidir. Bu düzlem ayrıca sürecin finansman akışının sağlanmasında da önem taşımaktadır.
- 11** **Arazi Yönetim ve Finans Derinliği Düzlemi (Farklı nitelikteki arazilerin geliştirme biçimleri):** Kentsel dönüşümde arazi geliştirme süreci salt imar rantlarına bağlı bir gelir elde etme süreci olarak ele alınmaktadır. Oysaki nitelikli bir çevrenin ortaya çıkması ile ortaya çıkacak sürekli gelirler belirli bir finansal derinlik oluşturma potansiyelini taşımaktadır. Bu anlamda, reel sektör ile inşaat sektörünün ara kesitinde yer alan finansal araçların ve arazi yönetiminde yeni modellerin gündeme getirilmesi gerekmektedir. Bu tür bir yaklaşım hem kentsel dönüşümün finansman sorununun aşılmasında, hem ta-

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜME İLİŞKİN ALTERNATİF BİR MODEL ÖNERİSİ: ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ

sarrufların haddinden fazla kısmının gayrimenkul yatırımlarına akmasının engellenmesinde hem de kentsel dönüşümle oluşacak değerlerin paylaşımında yenilikçi araçların oluşturulmasında katkıda bulunma potansiyeline sahiptir.

12 Yaşam Biçimi Düzlemi (Sosyal Donatılar, istihdam, kültürel aktiviteler...): Kentsel dönüşüm sürecinde en sık karşılaşılan sorun alanlarından birisi de ortaya çıkan yaşam biçiminin şekillenmesinde etkili olacak sosyal, kültürel, eğitsel stratejilerin ve istihdam oluşturma araçlarının yokluğudur. Bu mesele salt dönüştürülen çevrede yaşayacak insanların ihtiyaçlarının karşılanması olarak algılanamayacak kadar önemlidir. Bu anlamda, dönüşümüne konu olacak alanda yaşayan yurttaşların sosyal ve kültürel yapısı, bu yapının nasıl dönüştürüleceği ve bu anlamda dönüşümün fiziksel dönüşümle nasıl bütünleştirileceğinin kurgulanması gerekmektedir. Bu bakış açısıyla kentsel dönüşümün paylaşım ve arazi geliştirme düzlemleriyle sosyal dönüşüm stratejilerinin bir arada düşünülmesi gerekmektedir. Bu anlamda, salt sosyal dönüşümü amaçlayan, fiziksel dönüşümüne girmeyen kentsel dönüşüm projelerinin de düşünülmesi gerekmektedir. Özellikle yaratıcı endüstrilerin gelişimi, halk kültürlerinin korunması gibi unsurlar kentsel dönüşümün inşaat metrekaresi ile ölçülemeyen yeni değer alanları yaratabilmesinin önünü açabilme potansiyelini taşımaktadır.

13 Kent Planlama İle İlişki Düzlemi: Kentsel dönüşümüne ilişkin var olan yapı ve süreçlerin en sorunlu yanı, kentsel dönüşüm projelerinin imar planlama uygulamalarına bir alternatif olarak kabul edilmesidir. Bu durum, kentsel dönüşüm projelerini planlama sürecinin kısıtlarını aşmada noktasal bir meşrulaştırma aracı konumuna taşımaktadır. Bu durum imar planlama sürecinin Türkiye’de kentleşme sürecinin geldiği noktada ihtiyaçları karşılayamamasının da bir sonucudur. Bu sorunun aşılabilmesi için kent planlama sürecinde kentsel dönüşümün tüm aşamalarının nasıl yer bulacağıın tanımlanması gerekmektedir. Bunun için de kentsel dönüşümün aslında noktasal dönüşüm için değil, kentlerin kendilerini yenilemeleri için kent planlamanın bütünsel bir aracı olarak tarif edilmesi gereklidir. Bu düzlemde kent planlamanın da alışlageldik yaklaşımlar bir kenara bırakılarak değerleri ve mekân üzerinden iktisadi yönelimi yönetecek bir belgeye dönüştürülmesi gerekmektedir.

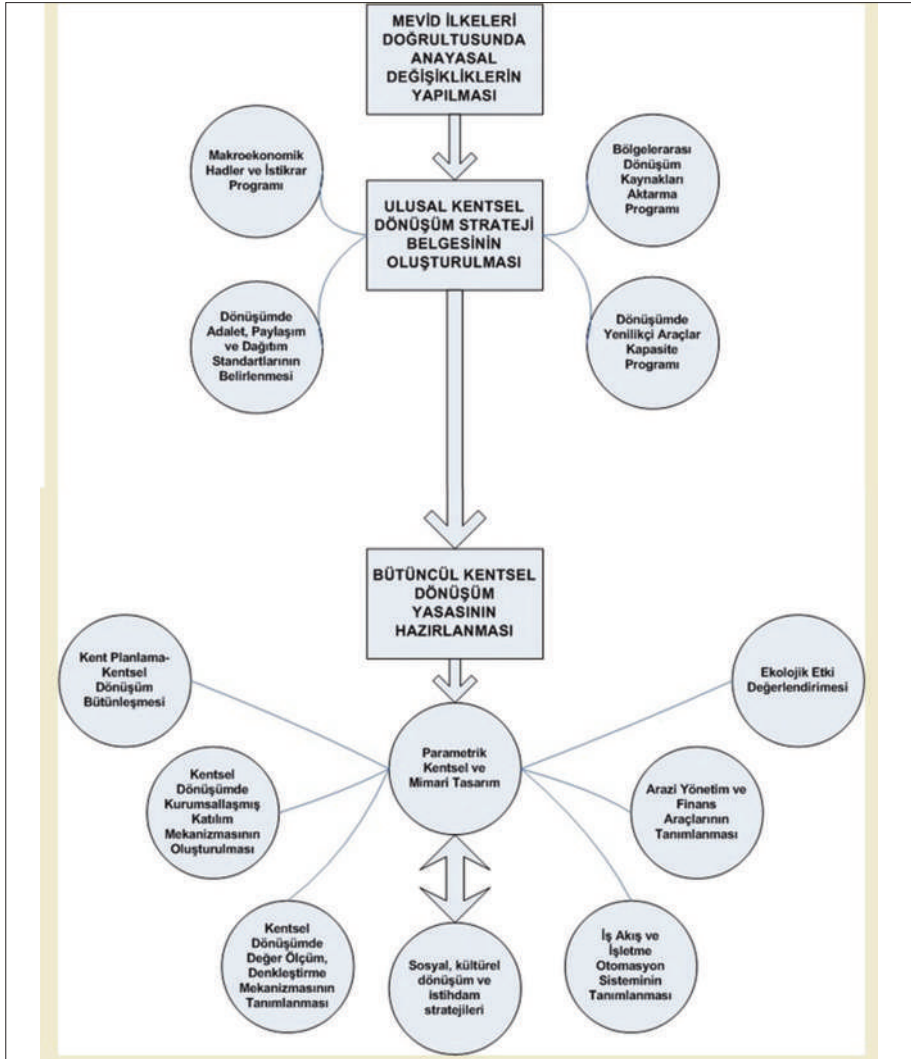
14 Ekolojik Düzlem: Yapılan dönüşüm çalışmalarının nihai olarak ekolojik etkilerinin ne olduğunun ayrıca öngörülmesi ve süregiden diğer dönüşüm çabaları için bir geri besleme olarak kullanılması önemlidir. Bu anlamda kentsel dönüşümün “kentlerin kendini yeniden üretmesi” olarak algılanması ve bunun ekolojik etkilerinin ölçülmesi gerekmektedir.

MEVID Modeli, tanımlanan bu temel düzlemler dikkate alınarak oluşturulmuş bazı varsayımlar ve araçlarla oluşturulmaktadır. Bu varsayımlar ve araçlar Türkiye’ye özgü bir “kentlerin kendilerini yeniden üretme” çözümünün oluşturulması için öngörülmektedir. Bu varsayım ve araçlar bir sonraki kısımda sunulmaktadır.

3. ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ (MEVİD) VARSAYIM VE ARAÇLARI

Yukarıda tanımlanmış olan düzlemler dikkate alındığında MEVİD modeli aşağıdaki temel varsayımlara dayanmaktadır:

- Kentsel dönüşüm; noktasal projelerle değil, ulusal ölçekte kurgulanmış, kentlerin kendilerini yeniden üretebilmelerini sağlayacak sürdürülebilir bir makroekonomik istikrar mekanizması olarak tanımlanmalıdır.



Şekil 2 MEVİD Araçları

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜME İLİŞKİN ALTERNATİF BİR MODEL ÖNERİSİ: ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ

- Kentsel dönüşüm kent planlamaya bir alternatif değildir. Kent planlamanın bütünsel bir aracı olarak tanımlanmalıdır.
- Kentsel dönüşüm, salt inşaat metrekaresi ve gayrimenkul rantına dayalı kar maksimizasyonunu değil, sosyal, kültürel, tasarımsal ve diğer tüm değerlerin maksimizasyonuna ilişkin bir stratejik çerçevedir. Dönüşümdeki tüm süreçler bu anlayışla ele alınmalıdır.
- Kentsel dönüşüm; katılım, mülkiyet, dağıtım, adalet, paylaşım, işletme, yaşam biçimi ve ekoloji düzlemlerinde yenilikçi yöntemlerle ele alınmış uygulama araçlarıyla donatılmış bir uygulama biçimidir.

Bu yaklaşımla oluşturulan MEVİD modelinde birbiriyle ilişkili olarak tanımlanmış araçlar belirlenmiştir. Bu araçlar aşağıda izlenebilir (Şekil 2.):

Anayasal Düzenleme:

Halen yürürlükte bulunan Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında kentsel dönüşümle doğrudan ilgili olan “mülkiyet” başlıklı 35. Madde ve “konut hakkı” başlıklı 57. Madde bulunmaktadır. Bu maddelerin MEVİD modeli doğrultusunda yeniden uyarlanması öngörülmektedir. Bu anlamda mülkiyet hakkı ve konut hakkı maddelerinin birleştirilerek aşağıdaki şekilde düzenlenmesi öngörülmektedir:

“Arazi mülkiyetinden kaynaklanacak her türlü hak ve değer, yaşanabilir kentler oluşturmak ve sürdürülebilir kalkınma amacıyla adalet ilkesi doğrultusunda kamu yararına düzenlenebilir, kısıtlanabilir. Devlet tüm yurttaşların yerinden edilmeden barınma hakkını korur, yerel toplulukların sosyal, kültürel gelişimi için gerekli önlemleri alır.”

Bu madde ile birlikte, kentsel dönüşümde arazi değerlerine ilişkin her türlü değer oluşumu yaşanabilir kentler ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda yönlendirilebilir hale gelmektedir. Ayrıca, konut hakkı yerine “yerinden edilmeden barınma hakkı” kavramı getirilerek konutun kalıcı mülkiyet anlamı yerine barınma sorununun çözümü odağı alınmıştır.

Ulusal Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesinin Oluşturulması:

Yapılan bu anayasal değişiklik doğrultusunda kentlerin kendini yeniden üretme stratejisi olarak bütünsel kentsel dönüşüm sürecinin başlatılabilmesi için bir ulusal strateji belgesinin üretilmesi gerekmektedir. Bu strateji belgesi kentsel dönüşüme ilişkin tüm standart, ilke ve araçların belirleneceği alt programları içerecektir.

a. Makroekonomik Hadler ve İstikrar Programı: Bu programın amacı, var olan makroekonomik yapıda gayrimenkul balonlarına sebep olmadan sürdürülebilir bir kentsel dönüşüm stratejisinin belirlenmesidir. Halen ulusal tasarruf oranı milli gelirin %15’i düzeyinde

görülmektedir. Bu tasarruf miktarının ne kadarının dönüşüm sürecine yönlendirileceği, gerekli diğer kaynak miktarının ne olacağı ve nasıl elde edileceği bu program çerçevesinde belirlenecektir. Ayrıca, Ekonomiden sorumlu Bakanlıkların eşgüdümünde BDDK, Merkez Bankası, TÜİK ve SPK'dan oluşan bir örgütlenme ile bu kararlar alınacaktır. Yine Kalkınma Bakanlığı, Ekonomiden sorumlu Bakanlıklar ve Çevre Şehircilik Bakanlığı birlikte kentsel dönüşüme ayrılacak tasarruflara karşılık gelecek "ulusal kentsel rant haritalarını" ve kentsel dönüşümden etkilenecek kitlelerin bulunduğu alanları gösteren "Dönüşümde Savunmasız Alanlar haritalarını" hazırlayacaklardır. Bu programın amacı, kentsel dönüşüme haddinden fazla tasarruf aktararak katma değer üreten sektörlerle kaynak aktarımının engellenmesinin önüne geçmektir.

b. Bölgelerarası Dönüşüm Kaynakları Aktarım Programı: Makroekonomik yapıya ilişkin olarak elde edilen bu veriler ışığında Türkiye'nin farklı yörelerinde eşitsiz gelişme sebebiyle gerçekleştirilemeyen dönüşüm projelerinin desteklenmesi için bir yapı oluşturulacaktır. Bu yapıda temel olarak kentsel dönüşümün yoğun olarak gerçekleştiği bölgelerde dönüşümde elde edilen değerlerden belli oranlarda kesilen kaynaklarla oluşturulacak ulusal bir fonun kullanılması esas alınacaktır. Böylelikle, özellikle afete duyarlı düşük gelirli bölgelerde sosyal dönüşüm projeleri için gerekli finansman sağlanmış olacaktır. Bu program dâhilinde ulusal bir bölgeleme yapılarak kaynakların nasıl dağıtılacağına ilişkin temel mekanizma ve ilkeler belirlenecektir.

c. Dönüşümde Adalet, Paylaşım ve Dağıtım Standartlarının Belirlenmesi Programı: Kentsel dönüşümde kentsel dönüşümün farklı biçimlerinde ve farklı amaçlarla gerçekleştirilen kentsel dönüşüm uygulamalarında değerlerin nasıl dağıtılacağı ve paylaşılacağı, adaletin özellikle kiracı ve işgücüler için nasıl yerinden edilmeden sağlanacağı bu program dâhilinde belirlenecektir. Bu programla, makroekonomik olarak belirlenmiş tasarruf hadleri uyarınca elde edilecek değerlerin mülk sahipleri, yatırımcı, kamu ve korunmasız yurttaşlar arasında nasıl paylaşılacağına standartları ortaya konacaktır. Bu standartlar belirlenirken özel olarak değerlerin ne kadarının istihdam araçları, sosyal ve kültürel yatırımlar için kullanılacağı da ayrıca belirlenecektir. Burada standartların tavan ve taban limitleri belirlenecek dönüşümü gerçekleştirecek idarelere belli oranda esneklik sağlanacaktır.

d. Dönüşümde Yenilikçi Araçlar Kapasite Programı: Kentsel dönüşüm stratejisinin en önemli parçasını, farklı düzlemlerde kentsel dönüşüm sürecinde uygulanması gereken yenilikçi yaklaşımların gerektirdiği kapasitelerin oluşturulmasıdır. Bu kapasiteler katılım, işletme, iş akışı, arazi yönetimi, tasarım, finansman ve diğer birçok konuda gereklidir. Bu programla birlikte kentsel dönüşüm sürecinin gerçekleştirilmesi için yaşamsal olan ve oluştuklarında kentsel dönüşüm süreci dışında da katma değer üretebilecek kapasitelerin oluşturulması hedeflenmektedir. Örneğin, kentsel dönüşümde yenilikçi araçları kullanma konusunda kapasite oluşturan bir belediye daha sonra elde ettiği birikimi yerel hizmetlerin tamamında kullanarak yeni bir katma değer alanı açmış olacaktır. Ya da fiziksel dönüşüm yerine geleneksel el sanatlarını destekleyerek dönüşümü gerçekleştirme yönünde kapasite

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜME İLİŞKİN ALTERNATİF BİR MODEL ÖNERİSİ: ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ

oluşturan bir yerel yönetim daha sonra oluşturulan yaratıcı kültür ürünleriyle çok farklı bir katma değer alanı oluşturabilecektir.

Bütüncül Kentsel Dönüşüm Yasasının Hazırlanması:

Gerekli anayasal değişiklikler yapıp kentsel dönüşüm ilişkin ulusal strateji belgesi oluşturulduktan sonra MEVİD modeli kapsamında tanımlanmış düzlemlerin ve sorun alanlarının düzenlendiği bütünsel bir kentsel dönüşüm yasaı hazırlanacaktır. Bu yasanın getireceği temel düzenlemeler aşağıdaki gibidir:

a. Kent Planlama Kentsel Dönüşüm Bütünleşmesi: Yasada kentsel dönüşüm proje alanlarının kent bütünü ölçeğindeki planlama araçları olarak tanımlanmasını sağlayacak bir yasal düzenleme yapılacaktır. Kentsel dönüşüm projeleri kent planı ile belirlenmiş alan kullanım kararlarının ve planlama etaplarının gerçekleştirilmesinde süreç yönetimini sağlayacak fiziksel, sosyal, iktisadi dönüşüm araçları olarak tanımlanacaktır. Kentsel dönüşüm projelerinin kent bütününde belirlenmesinde kentteki tasarruf hadleri, kentsel rant haritaları dikkate alınacak, bütünsel bir strateji belirlenecektir.

b. Kentsel Dönüşümde Kurumsallaşmış Katılım Mekanizmasının Oluşturulması: Kentsel dönüşümü gerçekleştiren idarelerin var olan kent konseyi gibi yapıları ve oluşturulmuş kapasiteleri kullanarak dönüşümün tüm aşamalarını yönlendirecek tarafsız bir katılım mekanizması oluşturması öngörülmektedir. Bu mekanizma kolaylaştırıcılık ve bilişimin tüm olanaklarını kullanacak ve tasarım süreciyle yakından ilişkilenecektir.

c. Kentsel Dönüşümde Değer Ölçüm ve Denkleştirme Mekanizmasının Tanımlanması: Yasayla kentsel dönüşüm sürecinde, belirlenmiş ulusal standartlar çerçevesinde değerlerin nasıl ölçüleceği ve denkleştirileceği ile buna ilişkin ölçüt ve indeksler belirlenecektir. Ayrıca hak sahibi olmayanların mülk sahibi yapılmaksızın erişilebilir barınma hakkına sahip olması için hangi çözümlerin uygulanacağı burada belirlenecektir.

d. İş Akışı ve İşletme Otomasyon Sisteminin Tanımlanması: Yasayla kentsel dönüşüm sürecinde iş akışının şeffaf ve hesap verebilir şekilde izlenmesini olanaklı kılacak, kent bilgi sistemleriyle uyumlu bir veri ve yazılım altyapısının nasıl kurulacağı ve standartları da belirlenecektir.

e. Arazi Yönetim ve Finans Araçlarının Tanımlanması: Kentsel dönüşümde kullanılacak arazi yönetim ve finans araçları tanımlanacaktır. Bu araçlar gayrimenkul üzerinden oluşan değerlerin menkulleştirilmesi, gayrimenkul borsalarının oluşturulması, finansal derinlik araçlarının oluşturulması gibi temellere dayandırılacaktır.

f. Ekolojik etki Değerlendirmesi: Kent bütününde kent planlama süreci içerisinde plan öngörüsü olarak ve daha sonra da sonuçların izleneceği bir ekolojik etki değerlendirme süreci yasada tanımlanacaktır. Bu değerlendirme özellikle süregiden kentsel dönüşüm uygulamalarının değerlendirilmesinde önemli bir geri bildirim mekanizması olarak ele alınacaktır.

g. Parametrik Kentsel ve Mimari Tasarım: Kentsel dönüşümde katılımcı süreç ve değer denkleştirme süreci sonucunda elde edilen verilerin kentsel tasarım ve mimari tasarıma yansıtılmasına parametrik tasarım adı verilmektedir. Bu tasarımda parametrik tasarımı oluşturacak olan ölçütler belirlenmektedir. Yasada bu tür bir sürecin nasıl gerçekleştirileceği de açık biçimde tanımlanacaktır. Parametrik tasarım diğer tüm düzlemlerle ilişki içerisinde yasanın temel odaklarından birisini oluşturacak, yaratıcı ve yaşanabilir kentsel çevrelerin oluşumunda esas rollerden birisini oluşturacaktır.

h. Sosyal, Kültürel Dönüşüm ve İstihdam Stratejileri: Parametrik tasarımla birlikte kentsel dönüşüm alanındaki sosyal, kültürel dönüşüm ve istihdam stratejileri yasanın diğer esas unsurunu oluşturmaktadır. Hazırlanacak strateji ile kentsel dönüşümün salt fiziksel dönüşümden uzaklaşması sağlanabilecek, sosyal yapı, kültürel özellikler ve istihdam alanındaki gelişmeler daha farklı dönüşüm modellerinin önünü açabilecektir. Burada bu tür bir dönüşümün de kentsel dönüşümün ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmaktadır.

4. ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ (MEVİD) YENİLİKÇİ ARAÇLARI

MEVİD modelinin temel varsayımları ve araçları tanımlandıktan sonra, kentsel dönüşümde modelde öngörülen yaklaşımı yaşama geçirmeye katkıda bulunacak yenilikçi yaklaşımları içeren iki yenilikçi uygulama aracı geliştirilmiştir. Bu araçlar “Çoğalan Ortaklıklar Koalisyonu” (ÇOK) ve “Arsa-Borsa” olarak adlandırılmıştır. Temel olarak var olan arazi düzenleme araçlarının sorunlarından yola çıkılarak oluşturulan bu modellerin var olan kentsel dönüşüm sürecinin sorunlarını çözmeye katkılarının olacağı düşünülmektedir.

a. Çoğalan Ortaklıklarla Katılım (Çok) Modeli

Türkiye’de var olan imar uygulamaları incelendiğinde arsa ve arazi düzenlemelerinde aşğıdaki temel sorunların yaşandığı görülmektedir:

Var olan imar uygulamaları algıyı yönetemeyen, rant beklentilerini uygulamada sürekli artırarak uygulamanın tıkanmasına sebep olan bir sürece dayanmaktadır.

- Arsa düzenlemesi ile kat irtifakı süreci iki ayrı süreçte gerçekleşmekte, mülk sahipleri sonucu belli olmayan dolaylı bir sürece sokulmaktadır.
- İmar uygulamaları süreci sonunda ortaya düşük mekânsal kaliteli, tasarım ve işlevin getireceği değerlerin dikkate alınmadığı bir yaşam çevresi çıkmaktadır.
- İmar uygulamaları birer araç olmaktan çıkıp temel amaç haline gelmektedir.

Bu sorunların çözümü, yaşanabilir, yüksek mekânsal kaliteye sahip, işlev ve tasarımın yaratacağı değerlerin de dikkate alınacağı yenilikçi bir arsa ve arazi düzenleme yöntemi ile çözümlenebilir. Bu tür bir yöntemin dayanacağı temel ilkeler şunlar olmalıdır:

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜME İLİŞKİN ALTERNATİF BİR MODEL ÖNERİSİ: ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ

- İmar uygulamalarının yaratacağı değerlerin arazinin piyasada belirlenen salt parasal değeri ile sınırlı olmaması
- Planlama ve tasarımın yaratacağı değerlerin de imar uygulamalarına dâhil edilmesi
- Kentsel işlevlerin ve tasarımın yaratacağı değerlerin dağıtılması
- Arsa ve arazi düzenlemesi ile kat irtifakı kurulması sürecinin birleştirilmesi
- Mülk ve hak sahiplerine çoklu seçenekler sunulması
- Uygulamada beklentinin yükseltilmesi değil önce anlaşmanın kazanacağı bir modelin kullanılması

Bu ilkelerin kentsel dönüşüm sürecinde uygulamaya geçirileceği bir plan uygulama aracı geliştirilmiştir. Bu aracın adı ÇOK (Çoğalan Ortaklıklarla Katılım) Modelidir. Bu modelin amaçları:

- Planlama sürecinde var olan imar uygulamalarına planlama ve tasarım değerlerini öne çıkaracak bir alternatif oluşturmak
- Var olan imar uygulamalarında %40 olarak kesilen DOP (Düzenleme Ortaklık Payı)na ek fazladan kamuya arazi terki sağlamak ve bu terk edilen alanı barınma hakkı sorunlarının çözümü, katma değer üreten sektörel gelişme için kullanmak.
- Mülk ve hak sahiplerini arsa ve arazi düzenleme, müteahhit bulma, kat irtifakı kurma zorluklarından kurtararak doğrudan inşaat metrekaresi, konut birimi, dükkân, ofis metrekaresi ölçüleriyle çok seçenekli bir tercih sağlamak.

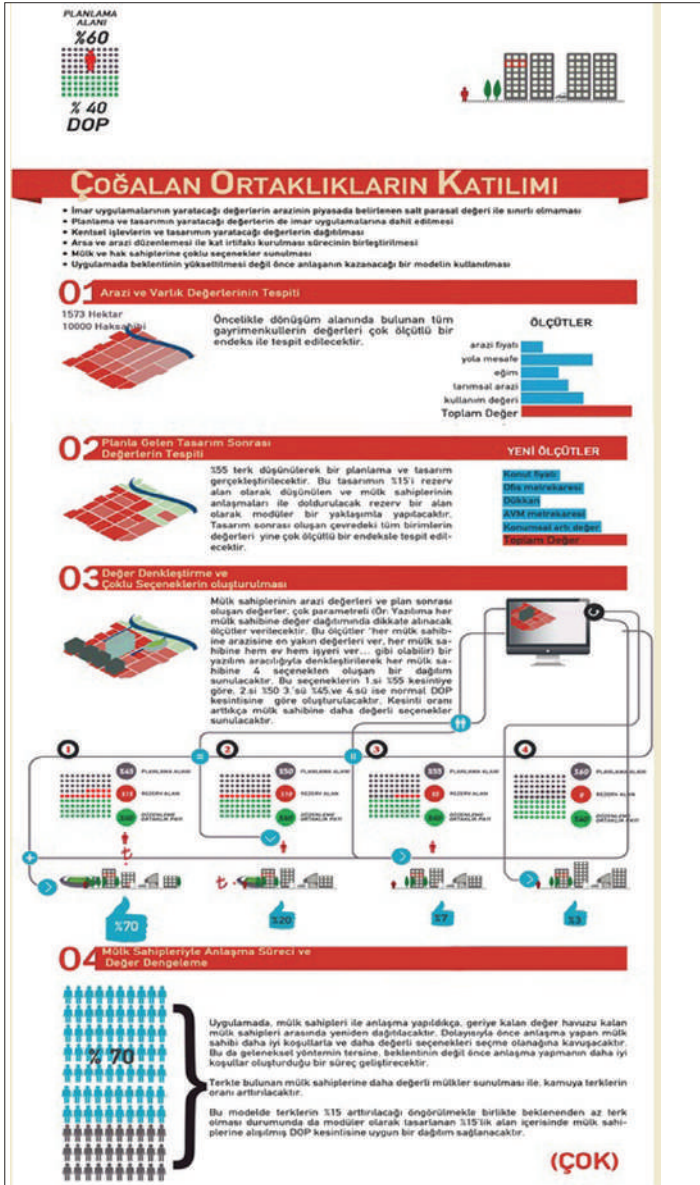
ÇOK Modelinin Aşamaları:

1. Arazi ve Varlık Değerlerinin Tespiti: Öncelikle kentsel dönüşüm bölgesinde bulunan tüm gayrimenkullerin değerleri çok ölçütlü bir endeks ile tespit edilecektir. Bu endeks var olan arazi fiyatından yola mesafeye, eğitimden tarımsal arazi kullanım değerine kadar birçok ölçütü içerecektir.

2. Planla Gelen Tasarım Sonrası Değerlerin Tespiti: Kentsel dönüşüm alanı için örneğin %55 terk düşünülerek bir planlama ve tasarım gerçekleştirilecektir. Bu tasarımın %15'i rezerv alan olarak düşünülen ve mülk sahiplerinin anlaşmaları ile doldurulacak rezerv bir alan olarak modüler bir yaklaşımla yapılacaktır. Tasarım sonrası oluşan çevredeki tüm birimlerin değerleri (konut birimi, ofis metrekaresi, dükkân, avm metrekaresi vs. üzerinden) yine çok ölçütlü bir endeksle tespit edilecektir.

3. Değer Denkleştirme ve Çoklu Seçeneklerin oluşturulması: Mülk sahiplerinin arazi değerleri ve plan sonrası oluşan değerler, çok parametrelidir (Ör: Yazılıma her mülk sahibine değer dağıtımında dikkate alınacak ölçütler verilecektir. Bu ölçütler "her mülk sahibine ara-

zisine en yakın değerleri ver, her mülk sahibine hem ev hem işyeri ver... gibi olabilir) bir yazılım aracılığıyla denkleştirilerek her mülk sahibine 4 seçenekten oluşan bir dağıtım sunulacaktır. Bu seçeneklerin 1.si normal DOP kesintisine göre, 2.si %45, 3.'sü %50 ve 4.sü ise %55 kesintiye göre oluşturulacaktır. Kesinti oranı arttıkça mülk sahibine daha değerli seçenekler sunulacaktır.



Şekil 3
ÇOK Modeli
Örneği

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜME İLİŞKİN ALTERNATİF BİR MODEL ÖNERİSİ: ÇOK DÜZLEMLİ MEKÂNSAL VİZYON DÖNÜŞÜMÜ

4.Mülk Sahipleriyle Anlaşma Süreci ve Değer Dengeleme: Uygulamada, mülk sahipleri ile anlaşma yapıldıkça, geriye kalan değer havuzu kalan mülk sahipleri arasında yeniden dağıtılacaktır. Dolayısıyla önce anlaşma yapan mülk sahibi daha iyi koşullarla ve daha değerli seçenekleri seçme olanağına kavuşacaktır. Bu da geleneksel yöntemin tersine, beklentinin değil önce anlaşma yapmanın daha iyi koşullar oluşturduğu bir süreç geliştirecektir. Terkte bulunan mülk sahiplerine daha değerli mülkler sunulması ile kamuya terklerin oranı arttırılacaktır. Bu modelde terklerin %15 arttırılacağı öngörülmekle birlikte beklenenden az terk olması durumunda da modüler olarak tasarlanan %15'lik alan içerisinde mülk sahiplerine alışılmış DOP kesintisine uygun bir dağıtım sağlanacaktır.

Bu tür bir model, anlaşmaları hızlandıracak, kent planlama ve kentsel tasarımın, işlevlerin ve plan senaryosunun getireceği değerlerin öne çıkmasını sağlayacak, yaşam kalitesi ve mekânsal kalitesi yüksek bir alanın oluşmasını sağlayacaktır. Modele ilişkin olarak oluşturulan bir örnek uygulama Şekil 3.'de izlenebilir. Ayrıca, barınma hakkı temelinde fazladan terklerle sağlanacak alanlarda oluşturulan konutlar, hak sahibi olmayanlara yaşamları boyunca kullanma hakkı verilerek kullanılabilir, bu şekilde yerinden edilme sorunu da çözülebilecektir.

b. Kamuya Arazi Terkinde Yeni Bir Model: Arsa-Borsa Modeli:

Var olan imar uygulama sistemine bakıldığında, kamusal alanların mülkiyetinin esas olarak düzenleme ortaklık payı (DOP) adındaki özel mülkiyetin %40'ının terki ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Terk edilen alanlar tapuya şerh edilmektedir. Ancak, bu alanların doğrudan mülk sahibi olmadığı için sahiplenme sorunları ortaya çıkmakta, çoğunlukla bu boşluk sebebiyle kamusal olmayan kullanımlar park, yeşil alan gibi kullanımlarda ortaya çıkmaktadır. DOP dışındaki terklerde ise mülk sahiplerinin terki belediyeye ya da ilgili kuruma yapması şeklinde bir uygulama gerçekleştirilmektedir. Bu da mülk sahiplerinin güvensizlik sebebiyle fazladan kamusal terklerde bulunmasını engelleyen psikolojik bir faktör oluşturmaktadır.

Bu sebeple, DOP dışındaki terkler için yeni bir uygulama modeli geliştirilmiştir. DOP dışı kesintilerle oluşacak alanların mülkiyeti alandaki tüm mülk sahipleri arasında eşit olarak paylaşılacaktır. Bu alanın ayrıca tevhibi plan kararlarıyla engellenecektir. Böylelikle pratikte herkese ait olan ve birleştirilmesi mümkün olmayan bir kamusal kullanım alanı ortaya çıkacaktır. Bu kamusal alanlarda başta üretim işlevleri olmak üzere katma değer oluşturacak kurumsal yapılar oluşturulduğunda (tarımsal işletmeler, araştırma kuruluşları, firmalar, kiralık konut alanları), alandaki mülk sahipleri ellerindeki çok küçük mülk hisseleriyle doğrudan bu kuruluşların %49 hisse sahibi olacaklardır. Arsa hissesi yoluyla elde edilen bu hissedarlık yıllık temettü dağıtımını yoluyla işlerlik kazanacaktır. Yani arsa mülkiyeti işletme mülkiyetine dönüşecektir. Bu yolla, kamusal kullanımda ortaya çıkacak değerler mülk sahipleri arasında çeşitli şekillerde paylaştırılmış olacaktır. Bir anlamda, kamusal alan mülk

sahiplerinin borsada işlem görmeye başlamış bir şirketin hisselerine sahip olmaları gibi bir işlev görecektir.

5.SONUÇ YERİNE

Kentsel dönüşüm gibi çelişkili ve sorunlu bir alanda alternatif modellerin üretilmesi, Türkiye’de kentsel dönüşüme ilişkin olarak ortaya konan eleştirel çerçevelerin güçlenmesi adına büyük önem taşımaktadır. Bu bildiri kapsamında ortaya konan modelin amacı da bu tür tartışmaların derinliğinin artırılmasına katkıda bulunabilmektir. Bu anlamda kentsel dönüşümün aslında kentlerin kendini yeniden üretme sürecinin tanımlanması ve bu anlamda ortaya çıkan sorunların çözümünde yenilikçi yöntemlerin geliştirilmesi kentsel dönüşüm tartışmalarının sağlıklı bir zemine çekilmesinde yaşamsal önem taşımaktadır. Bu bildiri kapsamında geliştirilen bu modelin bu tür tartışmaları başlatması ve konuya ilişkin görüş ve eleştirilerle geliştirilmesi öngörülmektedir.

KAYSERİ'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ ÜZERİNE

Yrd. Doç. Dr. **Fusun KOCATÜRK**

Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü

Öğr. Gör. Dr. **Neşe YILMAZ BAKIR**

Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. **Umut DOĞAN**

Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Günümüzde kent merkezleri ve özellikle konut alanları odaklı büyük bir dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Bu süreçte her kentte politik ve ekonomik kuvvetler arasında özgün yönetim düzenlemelerinin oluştuğu görülmektedir. İzlenen planlama politikaları kadar uygulanmada etkin olan yönetim de bu değişim sürecinde önemli bir aktör olarak yer almaktadır (Reichl, Alexander, 1997).

Kayseri kenti plan uygulama yöntemleri açısından kendine özgü araçlar geliştirmesi ile farklılaşan bir kent olarak öne çıkmaktadır. Bu yöntemler;

arsa anlaşmaları,

takas vb,

2001 yılından itibaren uygulanan Kayseri Büyükşehir Belediye'sinin İmar Yönetmeliği'nin 65. Madde uygulamaları,

Çifte lejant uygulamaları,

İle yasal ortamın gerekliliklerinin ötesinde araçlar yaratılarak kendini göstermektedir. Bugün Kent muhalefetsiz yaşadığı kentsel dönüşüm süreçleri ile örnek şehir," planlı gelişimi" ile model şehir olarak anılmakta, borçsuz bir belediye olmakla övünmektedir. Şüphesiz bu durumun oluşmasında yukarıda sözü edilen mekanizmaların biçim değiştirerek kullanmasının büyük payı bulunmaktadır.

Bu bildiri ile amaçlanan kentin değişiminde etkili bu mekanizmalarının araştırılması, bu kapsamda 1980 öncesi ve sonrası planlama ve dönüşüm sürecinde etkin olarak belirlenen özgün yapılanma ve aktörlerin tanımlanmasıdır. Bildiride izlenecek yöntem, 1944-1980-2000 ve sonrası dönemlerde özellikle konut alanlarının dönüşümü ve uygulama biçimleri ile birlikte, planlı ve plansız alanlarda dönüşüm, kenti biçimlendirme dinamiklerinin ortaya konulması olarak belirlenmiştir.

2. Değişim Ve Kent

Dünya özellikle son yıllarda artan bir hızla ve devamlı bir biçimde değişim süreci yaşamaktadır. Farklı kırılmalar yaratan gelişmeler karşısında toplum, kent ve kent mekanı etkilenmekte, değişmekte, hızla dönüşmektedir. Lefebvre kent ve mekanın değişiminde özellikle üretim temelli değişimlerin etkin olduğunu belirtmekte, bu olguları, biyolojik yeniden üretim (aile), işgücünün yeniden üretimi (çalışan sınıf) ve üretimin sosyal ilişkilerinin yeniden üretimi olarak belirlemektedir. Bir üretim sürecinden diğerine geçiş, üretimin sosyal ilişkilerinde karşıtlıklar sonucunda olmakta, her üretim tarzı kendi mekanını yaratmaktadır. [Lefebvre, 1991].

Bu süreç bağlamında modern dönemin ekonomik arka planında; kapitalist ilişki içinde, inorganik enerjiye dayalı üretim yapan, sanayileşmiş, ürünleri metalaşmış, emeği ücretlenmiş, özel mülkiyet anlayışı kurumsallaşmış bir toplum yapısına dayanmaktadır. Postmodernizmin modern dönemdeki kent planlama anlayışına karşı çıkışındaki temel bağlam, modern mimari anlayışın çoğulculuğu ret etmesi, kentleri tek tipleştirilmesi, kent üzerinde hakimiyet kurma düşüncesi yatmaktadır. Oysa postmodern kentsel mekan düzenleme anlayışı; "...kentsel süreci 'anarşik' ve 'değişim'in bütünüyle 'açık' durumlarda 'oyun' oynadığı denetlenemez ve 'kaotik' bir şey olarak görme eğilimindedir" (Harvey,1989). Bu süreci karakterize eden iki temel kelime söz konusudur: "hız" ve "heterojenite". David Harvey'in de belirttiği gibi, "esnek bir rejime geçmenin ve köklü değişimin temelinde, modanın, ürünlerin, teknoloji üretiminin, işgücü akımının, ideoloji ve görüşlerin, değerlerin ve uygulama alanı bulmuş faaliyetlerin -tecrübelerin- ortadan kalkması, diğer bir ifadeyle geçici olması yatmaktadır (Harvey, 1989). Burada önemli bir diğer konu devletlerin sermaye akışındaki ve piyasa mekanizmalarındaki politik hakimiyetleri azalmaya başlamasıdır. (Işık, Pınarcıoğlu, 1996).

Özellikle 1980'li yıllardan itibaren dünyada iki temel konu tartışılmaya başlanmıştır. İlki neoliberal politikalar ile birlikte devlet ile sermaye arasında yeniden biçimlenen ilişkiler sonucunda kentsel alanlarda yükselen sınıflar lehine yeniden düzenlenme çabası, ikincisi ise kentsel alanın bütünüyle metalaştırılması yoluyla sermaye birikimi mantığının içine alınmasıdır (Kurtuluş, 2006). Bu süreçte yaşanan teknolojik , sermayenin ve kültürel akışlar ile kentler Castells'in tanımı ile "akımlar mekânı" (Castells, 1996) haline gelmiş, kentler ve kent yönetimleri üzerindeki baskılar artmış, ; sanayi dönemi sonrası yeni bir zenginlik kaynağı olarak görülen bu akımlara eklenilebilen baskısı, özellikle kentlere ilişkin karar sü-

reçlerinde stratejilerin “yerel – ekonomik gelişim” platformuna kayması ile de yeni bir yön kazanmıştır. Amerika ve Avrupa’da “yeni kentsel girişimcilik” olarak tariflenen bu süreç (Harvey, 1990), ülkemizde de “özel sektör teorilerinden ödünç alınmış kavramlarla ve tüketim – pazarlama temelli stratejilerle, kentlerin değişimlerine hızına uydurulmaya çalışılmıştır. Bu sürecin yansıması olarak rant ekonomisinin gelişmesiyle birlikte kent merkezleri üretken alanlardan spekülâtif alanlara kayan büyük sermayenin en gözde yatırımı haline gelmiştir. Kentsel dönüşüm, proje temelli yaklaşımlar etkili planlama araçları olarak gündeme gelmiştir.

Günümüz Türkiye’inde özellikle son yıllarda yaşanan ve tartışılan dönüşüm planlama eylemi ile birlikte değerlendirildiğinde 1980 öncesi yaşanan süreçlerden farklılaşmaktadır. Yerel yönetimlerin özellikle kentli nüfus oranının hızlı artışı ile birlikte 1980’den sonra güçlenmiş, Belediyelere imar planı yapma yetkisi veren düzenlemeler, büyükşehir belediyesi oluşumları ve imar affı yasaları, belediyelere genel bütçe vergi gelirlerinden pay verilmesi uygulamaları yerel yönetimlerin etkinliğini artırmıştır. Bu durumun sonucu olarak ise , 1980 öncesi planlama kentsel politikanın etkili aracı ve kentsel değişimin yönlendiricisi iken, 1980 sonrası, özellikle de günümüzde menfaat grupları tarafından yönlendirilen, spekülâtif eğilimlere açık bir yapıda şekillenmektedir.

3. Kayseri Kenti ve Konut Alanlarında Dönüşüm

Kayseri kenti, 1930 yılından itibaren merkezi hükümet tarafından yönlendiren kamu yatırımlarına esas olarak kısmi olarak planlanmış, bu modernist tutumun yansıması olarak 1945 yılında kent bütüncül bir yaklaşımla Kemal Ahmet Aru –Öelsner tarafından planlanmıştır.

Planın uygulandığı 1950’li yıllarda dönemin belediye başkanı Osman Kavuncu tarafından geliştirilen **arsa anlaşmaları** planın uygulanmasında bir araç olarak kullanılmıştır. Bu uygulama **Düzenleme Ortaklık Payı** uygulamasının ilk örneği olarak nitelendirilebilir ve aynı zamanda belediye yönetiminin planın uygulanabilirliğini sağlamak üzere geliştirdiği özgün ilk model olarak karşımıza çıkmaktadır. Süreç belediye tarafından imar planı yapımının hemen akabinde arsa sahiplerinin belediyeye müracaatı ile başlamaktadır. Arsa sahibi ile belediye arasında gerçekleştirilen pazarlık sonucu, arsa sahibinin konumuna göre gelişen bir süreçte, arsasının %60-70’e varan kısmını belediyeye terk ettiğini belirten bir dilekçe vererek geri kalan kısımdaki imar parsellerini kendisi almaktadır. Belediye lehine bir durum olarak görünen bu uygulama ile gerçekte iki tarafın da çoğu kez karlı çıktığı savunulmaktadır. Arsa sahibi arsasının büyüklüğüne göre boş arsasının karşılığında bir veya bir kaç imar parselini almakta belediye ise satışa uygun parsel elde etmektedir, böylece yatırımı yönlendirmekte; ayrıca kendisine kalan imar parsel ve parselleri ihale ile satarak kentin alt yapısı hizmetleri sağlamaktadır.

Kayseri belediyesinin o dönemde de arsa spekülâtörü gibi davrandığı ve yerel sermayeye dayanarak yaptığı bu uygulama 1970’li yıllara kadar devam etmiştir ve bu yapılanma 1975

- 1980 yılları arasında Niyazi Bahçecioğlu döneminde gerçekleştirilen yeni kent planı ile birlikte sistemleştirilmiştir.

Ancak Arsa anlaşmaları yöntemi 1980 öncesi planı uygulama adına biçimlenirken, 1980 sonrası ekonomik politikaları ile farklılaşmış, halkın da büyük oranda razı geldiği bu sistemin çok katlı yapılaşmalar ile biçimlenerek önünü açmış, arsa sahipleri ve belediyenin kar payları artmıştır. Özellikle kooperatifleşmenin ve yap-satçılığın yaygınlaşmakta olduğu bu dönem arsa anlaşmalarının yoğunlaştığı bir süreci beraberinde getirmiştir.

Bilindiği gibi 1980 sonrası dönemde rant ekonomisinin gelişmesiyle birlikte kent merkezleri ve merkeze yakın alanlar sermaye tarafından karlı birer yatırım alanı olarak görülmüş ve hızla dönüşmeye başlamıştır. Birçok kentte kent planlarında öngörülmediği halde kent merkezleri hızla değişmiştir. Bazı kentlerde merkezi iş alanlarının ve sanayinin başka bölgelere taşınarak, büyük alışveriş ve iş merkezleri, lüks konut alanlarının vb yapıların inşa edildiği büyük kentsel projelerin planlama ilkelerinden bağımsız gerçekleştirilmesi söz konusu olmuştur (Erden Erbey, 2004). Bu doğrultuda Kayseri kentinde de 1990'lı yıllarda itibaren özellikle kent merkezine yakın konut alanlarında hızla dönüşüm yaşanmaya başlamıştır. Bu dönüşüm ;

- Gecekondu bölgelerinde,
- Planlı olarak gelişen Cumhuriyet Dönemi sonrası planlama karakteristiklerine göre şekillenen Esenyurt, Hürriyet vb. mahallelerinde,
- Tarihi kent merkezinde biçimlenmektedir.

Gecekondu alanlarında “sağlıklaştırma” gerekçesi ile gerçekleştirilen dönüşüm İslah İmar Planı ile gerçekleştirilmiş, bu süreçte de belediye müteahhitleri gecekondu sahipleri arasında gerçekleşecek anlaşmanın aracısı, düzenleyici aracı bir kurum olarak kendine bir rol belirlemiştir. Burada yeni bir mekanizma olarak devreye sokulan Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar uygulama Yönetmeliği 65. Maddesinde yer alan hükümlere göre kent konut dokusu serbest uygulamalar ile şekillenmektedir.

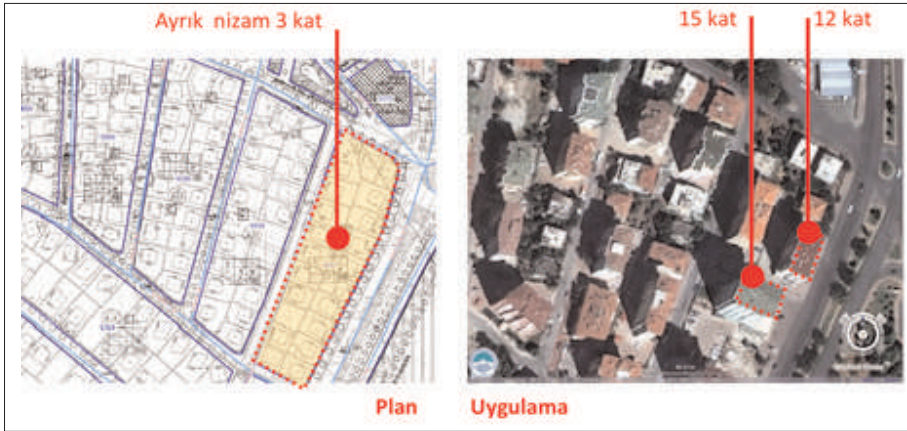
Kayseri Büyükşehir Belediyesi İmar Uygulama Yönetmeliği'nin 65. Maddesi ile planlama ile plan uygulama yönetmeliği arasında uyum sorunu çıkaran bir yapılanma gündeme gelmiştir. Bu madde ile verilen yapı düzenine uyulması gereği ortadan kaldırılmış,

- her parselde serbest çalışma yapılabileceği, yükseklik kriteri olarak hava mania kriterinin belirleyici olacağı,
- maksimum bina cephesi ve derinliği ölçülerine uyulmayabileceği,

KAYSERİ'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ ÜZERİNE

- Üç ve daha yukarı katlı planlanmış her türlü imar adalarında, ada bazında serbest çalışma uygulaması yapılmak istendiğinde; serbest çalışma öncesi planda öngörülen TAKS ve KAKS oranlarına göre hesaplanan, toplam taban alanı ve toplam inşaat alanı miktarını aşmamak kaydıyla, ada içerisinde bloklar şeklinde düzenleme yapılabileceği ve bu blokların cephelerinin tayinine ilgili belediyesi yetkili olacağı yönünde hükümler yer bulunmaktadır.

Planın uygulanmasında yeni ve oldukça etkin yeni bu mekanizma ile yapı düzeni planda uygun görülen düzenden farklı bir biçimde gelişmekte, örneğin ayırık nizam 4 katlı olarak belirlenmiş bir alanda 13 katlı kütle nizamında bir yapılaşma karşımıza çıkmaktadır. Nüfus ve yapı yoğunluğunu artıran bu yapılanma ile tek tip hmax:13 metre olan kat yüksekliğine sahip bir yapı stoğu oluşmaktadır. Ayrıca KAKS hesabı yapılırken ortak alanlar hesap dışı sayılmaktadır. Bu durum yatırımcıya %10/20 kazanç sağlamaktadır. Çekme mesafeleri ise 13-15 katlı olarak gelişen kütle yapı düzeninde gelişen dokuda ön bahçeden 5 yan ve arka bahçelerden 3 metre hatta daha az olarak biçimlenmektedir (Şekil1).



Şekil 1, 65. Madde uygulaması ile gerçekleştirilen uygulama örnekleri

İmar lejantı ve imar yönetmeliği hükümlerinin plan kararları ile çelişen maddeleri yanı sıra, imar yönetmeliğinin toplam inşaat alanı tanımına, KAKS ve TAKS hesaplanmasına ilişkin hükümleri de tüm ortak alanların inşaat alanı dışında tutulması yönündeki uygulamalar da inşaat alanının gerçekte yaklaşık %10-20 oranında artması ile sonuçlanmaktadır.

Bu büyük rant sağlayan güç ile gecekondulu ve modern dönem karakteristiklerini yansıtan konut bölgeleri hızla dönüşmekte rant aktarım süreci sorunsuz işlemekte müteahhit alanı maksimum kullanarak büyük bir kar sağlamakta yine arsa sahipleri yüksek oranda karlılık sağlanmaktadır. Planla gelişen bir kent olarak tanımlanan kent gerçekte planı açıklamaya rant penceresinden bakarak gösteren bir yönetmelik maddesi ile şekillenmektedir.

Kayseri kenti için hazırlanan 1/1000 ölçekli imar planlarında “uygulamada kolaylık sağlayacağı” gerekçesi ile çifte lejant uygulamaları gündeme gelmiştir. “M Lejant” olarak adlandırılan bu uygulama ile “Sinema, Tiyatro, Otel, Lokanta, Banka, Bürolar, Çok Katlı Mağazalar, Sosyal ve Kültürel Tesisler, Kamu Tesisleri gibi her türlü ticaret kullanımları ile çok katlı konutlar yapılabilir,” hükmü ile her türlü kamusal tesisin ticaret kullanımına dönüşmesinin önü açılmıştır. Bu durum kullanımı planla belirlenmiş bir imar parseli için değişik kullanımların getirilmesini de olanaklı hale getirmiş, özellikle kamusal kullanımlar üzerindeki bu uygulamalar ile kamusal alanların özelleştirilmesinin önü açılmıştır. Ayrıca bir diğer temel sorun ise ticaret ve kamusal kullanımların aynı parselde ne oranda olacağına belirsizliğidir ki bu durum plan teknikleri için de sorunlu bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır (Şekil 2).



Şekil 2 İmar Planında “Sağlık Tesisi” Alanı iken, uygulamada “Ticaret” (sosyete pazarı) alanı

Kayseri Kenti’nin dönüşümde etkili aktörler belediye yanı sıra vakıflar, yerel arsa sahipleri ve müteahhitler ekseninde biçimlenen bir yapılanma olarak öne çıkmaktadır. Belediyenin gelişim sürecinde kent genelinde imar uygulama aracı üreten ve yöneten, yerel ilişkilerle kenti biçimlendiren ve arsa satışları ile de spekülatif davranan bir kurum görünümü sergilemesidir. Vakıflar, arsa sahipleri ise kent genelinde yoğunlukla bulunan arsa stoklarını artan kat karşılığı vermekle karlılığını artırmaktadır. Özellikle büyük yatırımlar, büyük projeler bu arsalar üzerinde biçimlenmektedir. Vakıflar arsaların üretiminde etkin bir oluşum olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. Sonuç Ve Değerlendirme

Kayseri Kenti’nde gerçekleşen mekansal dönüşüm incelendiğinde;

1. Geleneksel konut alanlarının dönüşümünde bu uygulamalar ile birlikte açık ve yarı açık mekan kurgusunun oluşturduğu geleneksel konut tipolojisinin yerini kapalı mekan kurgusuna dayalı konut tipolojilerinin almakta,

KAYSERİ'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM VE YEREL YÖNETİMLERİN ROLÜ ÜZERİNE

2. Plan tadilatları ile oluşan kentsel dönüşümde:

a) Kentin planlı gelişiminin ve modernist anlayışın yansımalarının izlendiği az katlı (2,3,4 kat), bahçeli, farklı yapı düzenlerindeki konut alanlarının çok katlı apartmanlara dönüşümü-tekipleşme

b) Gecekondu alanlarının da tekdüze konut alanlarına dönüşmesi sorunları yaşanmakta,

3. Planlamanın bütüncül yapıda işleyememesi veya parçacıl uygulamalarla zedelenmesi,

4. İmar artışları sonucu artan yoğunluk, sosyal donatılarda yetersizlikler,

5. İmar planında Sosyal Donatı alanı olarak tanımlanan yerlerde ticaret kullanımının ön görülmesi ile bu alanların özelleştirilmesi, kamu-özel kullanım dengesinin bozulması,

6. Kentin giderek aynışması, tekdüze bir görünüm olarak sıralanabilecek sorunları karşımıza çıkarmaktadır.

Kayseri Türkiye’de planlı olarak gelişen bir kent olmakla birlikte, uygulama sürecinde daima yerel sermaye-belediye ittifakının öne çıktığı, arsanın rant değerinin paylaşımında arsa sahipleri, belediye ve müteahhitlerin karlı çıktığı görülmekte, belediyelerin bu ilişkileri plan yoluyla düzenleyici bir kurum işlevi taşıdığı, 1980 sonrası ise etkin sermayedarların süreçteki katkısının belediye uygulamaları ile daha etkin olduğu, planın kentsel gelişimi yönlendiren bir araç olmaktan çok yatırım yönlendiren bir araç haline geldiği gözlemlenmektedir.

Kente planla yapılan her türlü müdahalenin “kentsel dönüşüm” olarak tanımlandığı bir süreç yaşanmaktadır. Bu nedenle kentsel dönüşüm uygulamalarında,

- Konunun üst düzey politikalarla belirlenmesi
- Planlama hiyerarşisinin doğru kurulması ve bütüncül planlama anlayışının etkinleştirilmesi,
- İmar planı tekniğine uygun olmayan mekanizmalardan kaçınılması,
- Dönüşüm sonrası elde edilecek faydadan toplumun tüm paydaşlarının yararlanabilmesi,
- Kentsel dönüşümün konunun uzmanları, özellikle planlılar ve mimarlar tarafından tasarlanması, çok disiplinli yaklaşım geliştirilmesi
- Katılım ve şeffaflık
- Kentsel dönüşümde, stratejik plan kararlarından kentsel tasarıma kadar giden bir süreç gerektiği unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

Castells, M. (1996) “*The Rise Of The Network Society*”, Oxford: Blackwell.

Cities, Urban Affairs Review”, Vol. 32 Issue 4, P513

Erden Erbey, D., (2004) “Kentsel Koruma Ve Yenileşmede Dönüşüm Projeleri – Eyüp Rehabilitasyon Projeleri”, Planlama 2004/4, Sf.79-89

Harvey, D., (1989), “*The Condition Of Postmodernity*”, Oxford.

Harvey, D., (1990), “Postmodernliğin Durumu”, Metis Yayınları

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (1996), “Development And Conflict: The Two Faces Of Local Transformation- The Case Of Denizli”, Turkey. City-Analysis Of Urban Trends, Culture, Theory, Policy And Action 5, 93-70.

Kurtuluş, H., (2006), “Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak”, *Planlama*, 2, 7-12.

Lefebvre, Henri (1991/1974), “*The Production Of Space*,” Translated By Donald

Nicholsonsmith, (Oxford: Blackwell).

Reichl, Alexander J., (1997), “Historic Preservation And Progrowth Politics İn U.S.

KENTSEL MEKÂNDA DEĞİŞİMİ YÖNLENDİREN AKTÖRLER

Yrd. Doç. Dr. **Pınar SAVAŞ YAVUZÇEHRE**

Pamukkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

Özet

Çalışmada Türkiye’de kentsel mekânların dönüşümü konusunda etkili olan aktörler, özellikle kamusal aktörlerin rolleri ele alınmaktadır. Tarihsel süreçte Türkiye özelinde kentsel mekânda değişim kısaca tartışılmaktadır. TBMM, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İbank A.Ş., Toplu Konut İdaresi, Valilik, Belediye, İl Özel İdaresi, Şehir Plancıları Odası ve Mimarlar Odası, girişimciler, ticaret erbabı, arsa sahipleri, müteahhitler, sivil toplum kuruluşları ve kent halkı kentsel mekânın şekillenmesinde etkili oldukları düşünülerek ayrıntılı olarak tartışılmakta ve sonuç bölümünde konuya ilişkin öneriler yer almaktadır.

Anahtar kelimeler: kent, kentsel alan, kentsel mekânda değişim, aktör.

Abstract

In this study the roles of the actors who are effective in the transformation of urban spaces, especially the public are addressed. The case of Turkey is discussed briefly in the historical process of change in urban spaces. Effective in shaping urban space in mind, the Parliament, the Ministry of Environment and Urbanization, İbank Co., Housing Development Administration of Turkey, Governorship, Municipality, Provincial Administration, Chamber of City Planners and Architects, entrepreneurs, traders, land owners, contractors, non-governmental organizations and the people of the city are discussed in detail and recommendations on the subject is located in the result section.

Key Words: urban, urban area, change of urban space, actor.

Giriş

Kent mekânları, ekonomik, kültürel, sosyal, siyasi ve idari yapılanmalarda meydana gelen değişimlerin en hızlı yaşandığı ve değişim sonuçlarının izlendiği alanlardır. Özellikle 1980

sonrası uygulanmaya başlanan neoliberal politikalar, Türkiye'nin kentleşme yapısını ve kentsel mekân kullanımını etkilemiştir. Bu süreçte kentlerin yenilenmesi, dönüşümü, değişimi kaçınılmaz bir gereklilik olarak öne çıkmakta olup kamu yöneticisi ve planlamacıların en güncel konusu haline gelmektedir.

Kentsel mekânda değişimin yönetilmesi, kentsel yapıyı çevredeki değişikliklere ilişkin yaklaşım ve değişiklikler hakkında üretilen politikalar ile ilgilidir. Bu süreç içinde farklı çıkarları, farklı beklentileri, farklı yönlenmeleri, farklı güç ve kaynakları olan aktörler sosyo-politik alanda bir araya gelmektedirler. Kentsel dönüşüm projelerinde kent yönetimleri itibar, başarı, yeni bir kent imajı amaçlarken, projenin diğer ortakları olan özel sektör de rant beklentisi içindedir. Kamu politikalarının baş aktörleri, en azından demokratik ülkelerde, parlamento ve hükümettir. Ancak, siyasalar parlamento/meclis ve hükümete ilaveten, diğer birçok kurum ve aktörün doğrudan ve/veya dolaylı etkisiyle son şeklini almaktadır. Siyasaların şekillenmesi ve değiştirilmesi aşamalarında öncü veya uygulamacı olarak dolaylı roller oynayan bazı aktörlerin etkilerini tespit etmek güçtür. Kimi alanlarda bakanlıklar arası komisyon ve uzlaşma komisyonları da önemli siyasa belirleyici aktörler olarak karşımıza çıkabilmektedir. Odalar, vakıflar, dernekler, araştırma merkezleri gibi kurum ve kuruluşlar ile tek tek kişiler de siyasa aktörleri olabilir. Araştırma merkezleri ve düşünce kuruluşları ile sayıları giderek artan üretici/sektör birlikleri ile yerel yönetim birlikleri ve tüketici dernekleri de kamu siyasalarının oluşumu ve yürütümü üzerinde bizzat veya yayınları ile etkili olabilmektedir. Kamu siyasaları yapımı ve uygulanmasında rol alan aktörlerin başında kamu kurumları ve görevlileri, siyasal partiler, seçmenler, baskı grupları ve medya gelmekle birlikte, Türkiye'de üst kurullar, odalar ve borsalar, askeri bürokrasi gibi başka aktörlerden de bahsetmek mümkündür. Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, IMF, DPT, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Millî Emlak Genel Müdürlüğü, Turizm Bakanlığı, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Kara Yolları Genel Müdürlüğü, TUBİTAK da kentsel mekânın değişimde rol oynayan aktörler olarak ele alınabilir.

Değişim bir geceden sabaha oluşacak bir şey değildir. Değişimin aktörleri ile birlikte çok yönlü bir yaklaşımla yönetilmesi yaşamsal önem kazanmaktadır. Farklı aktörlerin yer aldığı kentsel mekân kullanımında değişim sürecinde, sürece katılan bireylerin davranışlarının farklı şekilde kısıtlanması kaçınılmazdır. Bu süreç içinde kent planlaması, bir yandan aktörlerin eylemlerini kısıtlayıcı bir etken, diğer yandan aktörlerin davranışları ile eylemlerinin düzenlendiği bir çerçeve oluşturmaktadır. Dolayısıyla, kent planlama aktörlerin yapıyı çevreye yönelik müdahalelerini denetlemekte ve kentsel mekândaki değişimin yönetilmesi için genel bir çerçeve sunmaktadır. Türkiye'de imar anlayışının imar planlarıyla sunduğu çerçeve yeterli görülse de yabancı örneklerde, özellikle Batı Avrupa ve ABD'de planlar tek başlarına değişimin yönetilmesinde yeterli olmamakta, planlarla birlikte çeşitli denetim araçları gündeme gelmektedir. Türkiye'de devlet örgütlenmesinin üçüncü erki olarak yargı, kendiliğinden değil ancak iptal davası ya da itiraz yolu başvurusu ile harekete geçerek, Anayasa Mahkemesi, idare mahkemeleri, Danıştay vasıtasıyla kentsel mekânın şekillenmesinde dolaylı bir aktör olarak yer almaktadır. İçişleri Bakanlığı da yerel yönetimler üzerindeki

gözetim ve denetim yetkileri ve yeniden düzenleme girişimlerdeki rolü ile kentleşme politikalarında dolaylı etkisi vardır.

Çalışmada, tarihsel süreçte Türkiye’de kentsel mekân kullanımında değişim özetlenecek ve ardından bu değişimde etkili olduğu düşünülen aktörler tartışılacaktır. Sonuç bölümünde konuya ilişkin öneriler ile çalışma tamamlanacaktır.

1. TÜRKİYE’DE KENTSEL MEKÂN KULLANIMINDA DEĞİŞİME TARİHSEL BİR BAKIŞ

Türkiye’de kentsel mekân kullanımında değişim, tarihsel süreçte ağırlıklı olarak savaşlar, ekonomik durum, nüfus artışı, değişen ihtiyaçlar ve yaşam biçimi vb. faktörlerin etkisinde gelişmiştir.

Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte, Türkiye’de siyasal, sosyal ve ekonomik yansımaları olan birçok devrim yapılmıştır. Ulusal bir düzen ve kimlik oluşturma hedefi taşıyan tüm devrimlerin, mekânsal yansımaları vardır (Asiliskender, 2006: 204). Cumhuriyet döneminde, 1927 sonrasında Türkiye’de köktenci bir modernizasyon projesi uygulamaya konmuştur. Bu çerçevede ulus devlet ve ulusal bilince sahip vatandaşın geliştirilmesi ön planda tutulmuştur. Yeni modernite projesinin yaşama geçirilmesinde Cumhuriyet açık bir mekânsal strateji benimsemiştir. Modernizasyonun en belirgin mekânı olan İstanbul terk edilip başkent kurtuluş savaşının karargâhı olan Ankara’ya taşınmıştır (Tekeli, 2001: 74-76).

Kentleşme politikaları açısından, 1930’lu yıllar Türkiye için özel bir öneme sahiptir. Bu dönemde devletçilik ve halkçılık gibi önemli toplumsal ve iktisadi politikalar, Türkiye’nin kentleşme politikasını da etkilemiştir. Dönemin kentleşme politikasının temel ilke ve hedefleri: *i*) Ulusal bütünleşme (kır-kent, bölgeler arası ve tarım sanayi bütünleşmesi), *ii*) geri kalmış bölgelerin geliştirilmesi ve kırsal kalkınma, *iii*) merkezi planlama, sürekli planlama ve örgütlenme, *iv*) kamusal hizmetlerin geliştirilmesi ve kamusal yararlar, *v*) kamulaştırılan topraklar üzerinde kentsel gelişme, *vi*) toplumsallığın ve kamusallığın geliştirilmesi ve güçlendirilmesidir (Keskinok, 2006: 15).

Türkiye’de kentsel mekânda değişim çalışmaları Cumhuriyetin ilanını izleyen yıllarda ilk olarak başkent Ankara’da görülmüştür. Ankara’nın ilk imar planını Herman Jansen hazırlar. Yukarıdan aşağıya bir planlama deneyimi olan (Şengül, 2007: 61) Jansen Planı¹ (1932) gereğince, Ankara’daki mevcut doku yenileme sürecine girerken bir yandan da yeni yerleşim alanları açılmıştır. Yeni bir kent formu yaratılmıştır.

Modernizasyon projesi çerçevesinde ayrıca; demiryolları sisteminde dışa dönük ağaç şemasından iç pazarı bütünleştirmeye dönük ağ şemasına geçilmiştir. (Tekeli, 2001: 75). 1930 tarihli “Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı” ile kurulan, Sümerbank ve Etibank gibi ku-

1. Ankara Jansen Planının ayrıntıları için bakınız, Şengül, 2007; Şenyapılı, 2004, Tankut, 1993.

rumların, Anadolu kentlerinde inşa ettiği fabrikaların ve çalışanları için yapılmış konutların, oluşturulmaya çalışılan ‘modern’ kimliğinin tanımlanmasında etkin rol oynadığı söylenebilir. Anadolu’yu batılılaştırma politikalarının özgün mekânsal devrimleri olarak, 1930’ların sonuna kadar, ülke genelinde -devlet eliyle- birçok sanayi tesisi kurulmuştur. Kurulan her fabrika, sadece içinde birer sanayi tesisi değil, aynı zamanda çalışanları için birer ‘yuva’, market ve sinemadan tiyatroya kadar, birçok kültürel etkinliğin yapıldığı çeşitli mekânları da içeren kentsel ölçekte bir organizasyondur. Devlet eliyle bu tip sanayi tesisleri kurulması, dönemin modernleşme ideolojisinin yansımasıdır (Asiliskender, 2006: 206).

1930-1940 yılları arasında kentlerin mekânsal yapısını etkileyen unsurların başında dünya ekonomik krizi gelir. Bu krizi aşmak üzere Türkiye’de merkezîyetçi bir devletçilik politikası ve örgütlenme biçimi benimsenmiştir. Cumhuriyet yurttaşının ihtiyaçlarına yönelik bir kentleşme yaklaşımı benimsenmiştir. Planlama yaklaşımı kestirime değil, halkçılık ilkeleri doğrultusunda siyasi öngörüye dayanmaktadır (Keskinok, 2006: 46). Mekânsal düzeyde kentlerin hızla ‘çağdaş’ bir görünüme (temiz, güzel, iyi, yeşil, görkemli, yapılaşmış hizmetler) ulaşması hedeflenmiştir (Şenyapılı, 2004: 79). Bu görüş kapsamında önerilen model batı kentleri örneğidir. Batı modeline ulaşma olarak tanımlanabilecek kentleşme işlevlerini etkin şekilde uygulayabilmek için 1930 tarih ve 1580 sayılı Belediye Kanunu yürürlüğe girmiştir (Şenyapılı, 2004: 79-82). Cumhuriyet tek parti yönetimi altında iyi kentin ne olduğuna ve gelişmesine ilişkin yeni proje ve bunun gelişme biçimine ilişkin bir meşruiyet çerçevesi yaratmıştır (Tekeli, 2001: 75), ancak 1930’lu yıllarda kurulan İmar Planlama pratiği o yıllarda çok sınırlı sayıda plancının bulunması ve dünyadaki kent planlaması pratiğinin yeterince gelişmemiş olması sonucu elitist, merkezden yürütülen, statik, denetleyici ve yerel uygulama pratiğine oldukça uzak bir yaklaşım göstermiştir (Tekeli, 1991: 44).

1945’den sonra ele alınan kimi kent planlarında yeni “imarçılık” anlayışı ile eski doku yok sayılmıştır. Yeni modern kentler yaratılması öngörülmüştür. 1948 Kütahya planında eski doku hatta tüm kent yok sayılarak, boş bir alanda yeni bir kent yaratılıyormuş gibi bir yaklaşım izlenmiştir (Kiper, 2006: 121). Kentler modernleşme yaklaşımı ile planlanırken geleneksel dokusundan uzaklaşmıştır.

1950-1960 döneminde Türk kentleri, o döneme kadar görülmedik şekilde bir nüfus baskısı altında kalmıştır. 1950’li yıllardan itibaren Türkiye kentleri hızlı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Çok partili hayata geçiş ve liberal ekonomi politikalarının izlenmeye başlanması ile birlikte kentler yaşanan bu ekonomi-politik dönüşümün kendini gösterdiği mekânlar olarak dönüşüme başlamışlardır (Kamacı ve Örmecioğlu, 2005: 3-4). Bu dönemde, Türkiye koşullarında modernite projesi yetersiz kalmıştır. Merkezi ve yerel yönetimler hızla büyüyen kentin gerektirdiği altyapıyı gerçekleştirecek kaynağı sağlayamamış, işlerliği olan bir planlama ve denetim sistemi oluşturulamamıştır.

Kentleşmenin ilk aşamasında yaşanan kentsel dönüşüm, büyük imar hareketleri ile gerçekleştirilmesi açısından diğer dönemlerden farklılık göstermektedir. Fakat dünyada aynı dö-

KENTSEL MEKÂNDA DEĞİŞİMİ YÖNLENDİREN AKTÖRLER

neme bakıldığında bu şaşırtıcı değildir. Örneğin aynı tarihsel dönemde Atina tam bir şantiye görünümündedir. Türkiye’de ise Yunanistan’dan farklı olarak büyük kentsel dönüşüm uygulamaları (imar hareketleri) başkent Ankara’da değil de piyasanın başkenti İstanbul’da gerçekleşmiştir (Kamacı ve Örmecioglu, 2005: 3-4).

Türkiye’de 1960’lı yıllara kadar merkezîyetçiliğin yoğun bir biçimde kendini hissettirdiği görülmektedir. Bu dönemde yerel yönetimler adeta merkezin taşra birimi olarak kabul edilmiş; siyasi birimler olmaktan daha çok salt hizmet üniteleri olarak görülmüşlerdir. Bu dönemde yerel yönetimler yeni toplumsal ve kültürel sistemin yerleştirilmesinde kullanılmışlardır (Çitçi, 1989: 65-66; Tekeli, 1983: 9). Cumhuriyet’i kuranlar, devletin güçlenmesini arzu ettikleri için yerel yönetimleri sürekli bir hizmet kuruluşu olarak görmüşlerdir.

1960–1980 arası dönemde kentleşme sürecinde özellikle metropolleşme boyutu dikkat çekmektedir. Bu dönemde metropoliten sorun, bir yandan salt imar planlaması sorunu olarak algılanmış; öte yandan metropoliten gelişmelerin kent üstü ölçekte bir planlamayı gerektirmesi, planlama konusundaki yetkilerin yerel yönetimlerden merkezi yönetime geçmesi doğrultusundaki eğilimi güçlendirmiştir. (Yaşamış, 1995: 93; Erdumlu, 1993: 48-49).

Türkiye’de kentsel dönüşüm kavramının kentleşme ve planlama pratiğine girişi 1970’li yıllara uzanmakla birlikte, planlamada bir uygulama aracı olarak kullanılması 1980’lerin başını bulmaktadır. Bu dönemde uygulamaya konulan liberal ekonomik politikalar, tüm alanlarda olduğu gibi kentleşme ve planlama süreçlerinde de yeniden yapılanmayı bir zorunluluk haline getirmiştir. Bu çerçevede uygulamaya konulan serbest piyasa ekonomisi kentleri de şekillendirmeye başlamış, başta gecekondu alanları olmak üzere pek çok kentsel mekânda dönüşüm süreci başlamıştır (Özdemir, 2006; 121).

1970’li yıllar sonrasında meydana gelen gelişmeler, küreselleşme süreciyle birlikte ulusal ekonomileri derinden etkilerken, mekânsal yapılarda da önemli değişimler yaratmıştır. 1980’li yıllarda meydana gelen iktisat politikası değişiklikleri, diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de mekânsal yapılarda ve sanayi coğrafyasında önemli dönüşümleri beraberinde getirmiştir (DPT, 2000: 160).

1980’li yıllardan itibaren dünyada ve Türkiye’de mekânsal dönüşüm iki temel üzerinde yükselmektedir; *i*) neoliberal politikalar ile birlikte devlet ile sermaye arasında yeniden biçimlenen ilişkiler ve kentsel alanlarda sınıfların hak sahipliğinin yükselen sınıflar lehine yeniden düzenlenme çabası, *ii*) kentsel alanın bütünüyle metalaştırılması yoluyla sermaye birikimi mantığının içine alınması ile kolektif eylemi de içinde barındıran kentin kamusal varlığının aşındırılması. Bu iki temel üzerine inşa edilmeye başlanan süreçte merkezi ve yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği yasal reformlar üretim sermayesinin yanında yeni bir sermaye sınıfı yaratmakta ve güçlendirmektedir (Kurtuluş, 2006: 9). Uluslararası sermayenin içinde bulunduğu krizi aşmak için başlattığı yeni sürece Türkiye de dâhil olmuş, dışa yönelik sermaye birikimi süreci başlamıştır. Uluslararası ve ulusal sermayenin dolaşımını

artıracak yeni liberal politikaların uygulanması, yasal ve kurumsal köklü değişimlere neden olmuştur. Küreselleşme süreci olarak adlandırılan bu süreçle birlikte, sermayenin önündeki engellerin kaldırılması adına devletin güçlendirilmesi, ekonomik ve toplumsal yatırımların özel sektöre devredilmesi politikası benimsenmiştir (Akin, 2007: 152). Bu politikada devletin yeni rolü, piyasayı sermaye dolaşımını hızlandıracak şekilde düzenlemek ve yasal çerçeveyi oluşturmaktır.

1980'lerin dışı dönük Türk hükümet politikalarının bir uzantısı olarak kentsel dönüşüm, Türk planlama literatüründe tartışılmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak, 1980'lerde yasal düzenlemeler etkindir. 3194 sayılı Yasa ile belediyeler planlama yetkilerini devralmış ve belediyelerin kaynakları artırılmıştır. Özellikle büyük kentlerde, gecekondu alanlarının sağlıklılaştırılmasından, tarihi kent merkezlerinin yeniden canlandırmasına kadar birçok değişik ve kapsamlı kentsel dönüşüm hareketleri uygulanmaya başlanmıştır. Bu dönem özellikle kıyı bölgelerinde plansızca yerleşimin doruğa çıktığı bir dönem olmuş ve günümüze kadar devam etmiştir.

1999 yılında meydana gelen Marmara Depremi, Türkiye'de deprem faktörünün kentsel mekân şekillendirirken ne derecede önemli olduğunun kavranmasına yol açmıştır. Deprem sonrası sağlıksız, kaçak yapıların sakinleri çarpıcı şekilde ortaya çıkmış ve kentsel yenilenmenin, kentsel dönüşümün önemi böylelikle gündeme taşınmıştır (Özden, 2002: 4). Deprem faktörü günümüzde halen kentsel mekânın şekillenmesinde en etkili faktörlerden biri olarak önemini korumaktadır.

2000'li yıllarda Türkiye kentlerinde kentsel mekânda değişim biçimleri daha çok kentsel dönüşüm projeleri olmak üzere, kentsel büyüme/yayıma, kentsel gelişme, kentsel yenileme, kentsel koruma(ma), soylulaştırma şeklinde görülmektedir. Türk imar mevzuatının öngörüsü içersinde, imar planı uygulamalarında kullanılan yöntemler; kamulaştırma, taşınmaz sahibinin isteği üzerine yapılan imar parseli üretimi, 2981/3290 sayılı İmar Affı Kanunu uygulamaları ve belediyelerce doğrudan yapılan arsa düzenlemeleri (hamur işlemi, parselasyon, dağıtım ve tescil) dir.

Türkiye'de kentsel mekân kullanımında değişim biçimleri, kentsel dönüşüm şeklinde daha çok gecekondu alanlarında gerçekleşmektedir. 1984 yılında, 2981 sayılı "İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı Yapılara Uygulanacak Bazı İşlemler ve 6785 sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkındaki Kanun", gecekondu dönüşüm sürecinde önemli rol oynamıştır. Söz konusu Kanun ile gecekondu alanları için ıslah imar planları yapma imkânı doğmuştur. ıslah imar planları ile önemli oranda gecekondu alanında dönüşüm sağlanmıştır fakat dönüşüm beklenen fiziki mekânı yaratamamıştır. Hatta dönüşüm sağlanan gecekondu alanlarında gecekondu çok katlı apartmanlar haline dönüşmüştür. Bu durum yerel yönetimlerin farklı yöntemleri değerlendirmesini gerekli kılmıştır. 1980'lerin sonunda, ıslah imar planlarının yanı sıra kentsel dönüşüm projeleri de belediyelerin gündeminde yer almaya başlamış, Ankara Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi, gecekondu bölgeleri için hazırlanan ilk kentsel dönüşüm projesi örneği olmuştur. Bugün

KENTSEL MEKÂNDA DEĞİŞİMİ YÖNLENDİREN AKTÖRLER

ise Türkiye'deki mevcut kentsel dönüşüm projeleri, neredeyse tüm kentlerde yürütülmektedir. Kentsel dönüşüm alanları tespit edilmekte, büyük projeler genelde uluslararası firmalara verilirken daha küçük olanlar yerel yönetimlerce yürütülmektedir.

Dönüşüm süreci yerel gibi görünmekle beraber küresel dönüşümün ve küresel sermayenin, merkezi ve yerel yönetimle birlikte şekillendirdiği bir süreçtir. Kentsel dönüşümün literatürde geçen birçok olumlu dışsallığı yanında uygulamalar sonucunda oluşan olumsuz dışsallıkları da dikkate alınmalıdır. Kentsel dönüşümün zaten varolan bölgesel farklılıkları körükleyerek büyük kentlerin yatırımlarda daha fazla pay almasına yol açma olasılığı vardır (Ergun ve Gül, 2009: 485). Türkiye'de gelişen kentsel dönüşüm süreci için de bu durum geçerli görünmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri ağırlıklı olarak büyükşehirlerde yürütülmektedir. Bu durum da büyük kentlerin yatırımlardan daha fazla pay aldığına işaret eder. Projeler bir anlamda kentsel canlandırma adına ağırlıklı olarak büyükşehirlerde küresel sermaye ile birlikte gerçekleştirilmektedir. Neoliberal politik bakış açısıyla belediyeler, kent alanlarını yatırıma açarken kendilerine kaynak sağlama arayışının ötesinde, kentsel yenilenmenin ve gelişmenin ancak, mekâna büyük para, yeni fonksiyonlar ve yeni kullanıcılar çekmek suretiyle gerçekleşeceğine inanarak hareket etmektedir. Neoliberal politikanın anlamı, bir anlamda kent gelişimini soyulaştırmaya endekslemek olmaktadır.

2. KENTSEL MEKÂN KULLANIMI DEĞİŞİMİNDE ROL OYNAYAN AKTÖRLER

Kentler yalnızca belirli bir mekândaki belli fiziksel yapılaşmaya işaret etmez. Kent, tarihsel ve coğrafi açıdan özgül olan üretim ve yeniden üretimin toplumsal ilişkileri, kurumları, yönetim ve hukuk pratikleri, iletişim biçimleri ve medyası, toplumsal hareketler ve benzeri oluşumların etkileşimi aracılığıyla oluşan bir fiziki bütünlüktür (Özbek, 2001: 30). Kentler birçok aktörün etkileşimi sonucunda sürekli değişim ve dönüşüm halindedir.

Aktörler, belli koşullar içinde pozisyon alırlar ve bu pozisyonlar içinde bulunduğu yapısal koşullardan bağımsız değildir. Ancak toplumsal koşullar belli aktörler için kısıtlayıcı nitelikteyken, bazı aktörler açısından fırsat sağlayıcıdır. Aktörler, çoğu durumda bu yapısal koşullara göre kendilerine stratejiler çizmeye yönelirler (Bilgihan vd., 2006: 373). Kentsel mekânın şekillenmesinde, çeşitli oyuncuların katılımının sağlanması, stratejik bir vizyonun riskini azaltabilir. Metropol bölgelerindeki kamu idareleri bir bölgenin gelecekteki gelişimine şekil verebilecek çok sayıda oyuncu arasındaki kritik ilişkileri belirlemelidir. Yerel aktörlerin yalnızca oy ve temsil aracılığıyla kalmayıp, aynı zamanda sivil toplum aktörleri ve derneklerinin politik ilişki ağları aracılığıyla da katılımı sosyal çatışmaların ve gerilimlerin aşılması için gereklidir. Kentsel mekân kullanımı ve değişimi çok boyutlu, birden çok disiplini içine alan bir uygulama alanı olduğu için alınan kararlar ve uygulamalar kamu yönetimi birimleri yanında farklı meslek gruplarının da katılımını gerektirmektedir. Çalışmada sıralanan kentsel mekân kullanımında/değişiminde etkisi olan aktörlerin; *kentlerin kullanım değerine* dayanan yaşanabilir ve insancıl mekânlar haline gelebilmesine katkıda bulunmayı istemesi gerekmektedir. Bunun için, kent mekanını şekillendiren temel dinamik

olarak, rant yaratma ve kenti pazarlama kaygısı ile değil; kentte yaşayan tüm kesimlerin kent ve kentin yarattığı olanaklardan yararlanmasını sağlayan politika ve stratejilerin geliştirilmesi ile sağlanmalıdır.

Bu bölümde, Türkiye’de kentsel mekânın değişiminde/şekillenmesinde etkili olduğuna inanılan aktörler, uygulama sahası da göz önüne alınarak, özellikle kamusal aktörlerin rolleri ele alınacaktır. Bu çerçevede, TBMM, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İbank A.Ş., Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Valilik, Belediye, İl Özel İdaresi, Şehir Plancıları Odası ve Mimarlar Odası, girişimciler, ticaret erbabı, arsa sahipleri, müteahhitler, sivil toplum kuruluşları ve kent halkı kentsel mekânın şekillenmesinde etkili oldukları düşünülerak ayrıntılı olarak tartışılacaktır.

2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi

Kent ve kentsel mekân birçok yasal düzenlemenin konusunu oluşturmaktadır. Kentsel mekân kullanımının yönlendirilmesi hakkında, hükümet organları, yerel yönetimler, özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve üniversiteler gibi çeşitli ilgi grupları arasında parlamentonun öncelikli bir yeri vardır. Kentsel mekânın sağlıklı bir yasal zemine kavuşması, kurumsallaşması, içerik ve işlerlik kazanması için gerekli temel koşulların başında, yasama organının kent politikaları alanında sergileyeceği tutum gelmektedir.

Parlâmenter sistemlerde parlâmentoların genellikle kanun yapmak, hükümeti denetlemek ve devlet bütçesini kabul etmek gibi üç temel görev ve yetkisi vardır. Parlâmenter bir sistem kuran 1982 Anayasası da, Türkiye Büyük Millet Meclisinin bu üç temel görev ve yetkiye sahip olduğunu kabul etmiştir. Parlâmenter sistemlerde yürütme organının beyni Kabineler/Bakanlar Kuruludur. TBMM ve Bakanlar Kurulu (merkezi yönetim); yürüttüğü ekonomi politikası, sanayi politikası, konut politikası, çevre politikası, arsa politikası, gecekondu politikası, imar affı politikaları, kentleşme ve çevre politikaları ile kentsel mekânın şekillenmesinde baş aktör konumundadır. Türkiye’de ulusal düzeyde uygulanan bir mekân politikası yoktur. Dolayısıyla kentsel mekân kullanımı hakkında alınan kararlarda makro düzeyde yönlendirme bulunmamaktadır.

Türkiye’de gerek planlama süreci, gerekse planlama otoriteleri açısından ülkesel bütünlük çerçevesinde; bir hiyerarşi göstermediği ve şehircilik hukuku oluşturacak bütünlükte bir yasal strüktürü yansıtmadığı görülmektedir (Çubuk, 1999: 61). Merkezi Hükümet adına Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Toplu Konut İdaresi, Milli Emlak Genel Müdürlüğü, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ayrı ayrı sorumluluk taşımaktadır.

Kentsel mekânın hızlı dönüşüm sürecinin gerisinde kalmamak ve gelişmelere uyum sağlamak için Avrupa’da hükümetler, kentsel alanların şekillenmesi konusunda, bakanlıkları yeniden şekillendirip, yapılandırmakta ve yeni sorumluluklarla buluşturmaktadır. Fransa’da 1971 yılında kurulan ve yeniden şekillenen, “Ekoloji-Enerji-Sürdürülebilir Gelişme ve Ülke Düzenleme Bakanlığı” ile değişim ve gelişmelere uyum sağlamak ve olaylara egemen

KENTSEL MEKÂNDA DEĞİŞİMİ YÖNLENDİREN AKTÖRLER

olmak için çalışmalar yapılır. Siyasi irade örneği ortaya konulup, bu iradeyi besleyen, yön veren politikalar -özellikle kentsel politikalar- üretilir. Yine aynı ülkede siyasi irade, uzun yıllar gündemde olan “kentsel yenileme” sorununun çözümünde, mali araçlar sağlamakla kalmaz, çeşitli alanlardaki aktörlerin, insan ve kent arasındaki ilişkilere çekilmesini sağlamak için önlemler alır. Bunun için yerel yönetimleri yönlendirir. Kanun hükmünde kararname ile “Kentsel Yenileme Ajansı” kurar (Çubuk, 2009: planlama.org). A.B.D.’deki kentsel yenileme uygulamalarındaki başarı, projelerin özel geliştiriciler adına kamulaştırmalar yapılarak ve merkezden gerekli mali ve teknik yardımlar sağlanarak yürütülmesinden ileri gelir. Kamu ve özel teşebbüslerin ortak olarak yaptıkları uyumlu çalışma, yerel ve merkezi yönetimlerle kurulan güçlü koordinasyonun ürünüdür (Gürsel, 1993; 53). Türkiye’de yerel ve merkezi hükümet arasında bu derece güçlü koordinasyona sahip uyumlu çalışmadan bahsetmek olanaklı değildir. Türkiye kentsel mekân kullanımında değişim sürecini kendine özgü bir süreçte, kendine özgü aktörler ile yaşamaktadır.

Kurumlar çerçevesinde yaşanan sorunlar dışında günümüzde yaşadığımız küreselleşme döneminde ulus devletin belirleyici rolü/otoritesi azal(tıl)maktadır. Küreselleşme, ulus devletin ulusal politikaların yürütülmesindeki rolünün ve etkinlik alanlarının daraldığı bir süreçtir. Bir diğer bakış açısı ile küreselleşme; sermayenin serbest dolaşımına eşlik eden ulus devletin ortadan kalktığı/yok edildiği bir son değil, uluslararası aktörlerin ve piyasanın bir aracı olarak yeniden yapılandırıldığı bir süreçtir (Subaşat; 2004: 60; Başkaya; 1999: 21). Küreselleşmeye paralel ortaya çıkan yerelleşme akımı ile ulus devletin yeniden yapılandırılmasında etkinlik alanı daraltılmakta merkezi devlet olanak ve yetkileri alt birimlere devredilmektedir (Kazgan, 2000: 34).

2.2. Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı

Kentsel mekânın şekillenmesinde en etkin bakanlık olarak yıllarca rol oynayan Bayındırlık ve İskân Bakanlığı; 1983 yılında 180 sayılı, “Bayındırlık ve İskân Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri” hakkında K.H.Kararname ile “ülkenin altyapı ihtiyacını karşılamak üzere, yapı işleri, karayolları, limanlar ve kıyı yapıları, hava meydanları, akaryakıt ve tabii gaz boru hatları ve tesisleri inşaatı ile esaslı onarımların yapılması, yaptırılması, fizikî planlama, imar planı uygulamaları, konut, yapı malzemesi, afet uygulama hizmetlerini etkili, düzenli ve süratli olarak görülebilmesi için” şehircilik ve imardan sorumlu bakanlık olarak kurulmuştur. Bayındırlık ve İskân Bakanlığının görev tanımları ve sorumluluk alanları, ülkenin gelişme hedeflerine ulaşmasında önemli roller oynamıştır.

Kentsel mekânın şekillenmesinde rol oynayan bir diğer önemli bakanlık olan, Çevre ve Orman Bakanlığı, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi, kırsal ve kentsel alanda arazinin ve doğal kaynakların en uygun ve verimli şekilde kullanılması ve korunması, ormanların korunması, geliştirilmesi ve orman alanlarının genişletilmesinden sorumlu bir bakanlık olarak aynı zamanda orman rejimi içinde bulunan ulusal parkları belirleme ve bu alanlar için hazırlanan planların hazırlanması ve yürürlüğe konması yetkisine sahip idi. Çevre ve Orman

Bakanlığının kentsel mekânla ilişkili sayılabilecek görevleri, 1/100.000 ölçekli Çevre Düzeni Planı yapma, Çevresel Etki Değerlendirme Raporu arama, sanayi alanlarında açılacak gayri sıhhi işletmeler için izin vermek idi.

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı kaldırılarak Orman Bakanlığı ayrı bir bakanlık olarak kalarak; Çevre Bakanlığı ismine “Şehircilik” payesini de katan, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları 29/6/2011 tarihinde kabul edilen 644 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile belirlenmiştir². Yeni kurulan bakanlığın ilk başkanı olarak eski TOKİ başkanı atanmıştır. Bakanlığın görevlerine bakıldığı zaman tüm ülke çapında kentsel mekân ile ilgili konuların bakanlıkça yerine getirileceği izlenimi vermektedir. Bakanlığın vizyonunu yaşanabilir çevre ve marka şehirler sloganı oluşturmaktadır. Ancak kısa süre önce oluşturulan bakanlığın faaliyetleri arasında kentsel dönüşüm uygulamaları dikkat çekicidir.

- 2 a) Yerleşmeye, çevreye ve yapılaşmaya dair imar, çevre, yapı ve yapım mevzuatını hazırlamak, uygulamaları izlemek ve denetlemek, Bakanlığın görev alanı ile ilgili mesleki hizmetlerin norm ve standartlarını hazırlamak, geliştirmek, uygulanmasını sağlamak ve ilgililerin kayıtlarını tutmak.
- ç) (Değişik: 8/8/2011-KHK-648/ 1 md.) Her tür ve ölçekteki fiziki planlara ve bunların uygulanmasına yönelik temel ilke, strateji ve standartları belirlemek ve bunların uygulanmasını sağlamak, Bakanlar Kurulunca yetkilendirilen alanlar ile merkezi idarenin yetkisi içindeki kamu yatırımları, mülkiyeti kamuya ait arsa ve araziler üzerinde yapılacak her türlü yapı, milli güvenliğe dair tesisler, askeri yasak bölgeler, genel sığınak alanları, özel güvenlik bölgeleri, enerji ve telekomünikasyon tesislerine ilişkin etütleri, harita, her tür ve ölçekte çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını, parselasyon planlarını ve değişikliklerini resen yapmak, yaptırmak, onaylamak ve başvuru tarihinden itibaren iki ay içinde yetkili idarelerce ruhsatlandırma yapılmaması halinde resen ruhsat ve yapı kullanma izni vermek.
- d) Mekânsal strateji planlarını ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak suretiyle hazırlamak ve mahalli idarelerin plan kararlarının bu stratejilere uygunluğunu denetlemek. g) Konut sektörüne ilişkin strateji geliştirme ve programlama iş ve işlemlerini yürütmek, yapı kooperatifçiliğinin gelişmesini sağlayacak tedbirleri almak ve 5543 sayılı İskân Kanunu uyarınca Bakanlığa verilen görevleri yapmak.
- ğ) (Değişik: 16/5/2012-6306/19 md.) Gecekondu, kıyı alanları ve tesisleri ile niteliğinin bozulması nedeniyle orman ve mera dışına çıkarılan alanlar dâhil kentsel ve kırsal alan ve yerleşmelerde yapılacak iyileştirme, yenileme ve dönüşüm uygulamalarında idarelerce uyulacak usul ve esasları belirlemek; Bakanlıkça belirlenen finans ve ticaret merkezleri, fuar ve sergi alanları, eğlence merkezleri, şehirlerin ana giriş düzenlemeleri gibi şehirlerin marka değerini artırmaya ve şehrin gelişmesine katkı sağlayacak özel proje alanlarına dair her tür ve ölçekte etüt, harita, plan, parselasyon planı ve yapı projelerini yapmak, yaptırmak, onaylamak, kamulaştırma, ruhsat ve yapım işlerinin gerçekleştirilmesini sağlamak, yapı kullanma izinlerini vermek ve bu alanlarda kat mülkiyeti kurulmasını temin etmek; 2/3/1984 tarihli ve 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile 20/7/1966 tarihli ve 775 sayılı Gecekondu Kanunu uyarınca Toplu Konut İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan uygulamalara ilişkin her tür ve ölçekte etüt, harita, plan ve parselasyon planlarını yapmak, yaptırmak, onaylamak, ruhsat işlerini gerçekleştirmek, yapı kullanma izinlerini vermek ve bu alanlarda kat mülkiyetinin kurulmasını sağlamak.
- h) (Ek: 8/8/2011-KHK-648/ 1 md.; Değişik: 23/8/2011-KHK-653/6 md.) Devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan veya mülkiyeti Hazineye, kamu kurum veya kuruluşlarına veya gerçek kişilere veyahut özel hukuk tüzel kişilerine ait olan taşınmazlar üzerinde kamu veya özel sektör tarafından gerçekleştirilecek olan yatırımlara ilişkin olarak ilgililerince hazırlandığı veya hazırlatıldığı halde yetkili idarece üç ay içinde onaylanmayan etüt, harita, her tür ve ölçekteki çevre düzeni, nazım ve uygulama imar planlarını, parselasyon planlarını ve değişikliklerini ilgililerinin valilikten talep etmesi ve valiliğin Bakanlığa teklifte bulunması üzerine bedeli mukabilinde yapmak, yaptırmak ve onaylamak, başvuru tarihinden itibaren iki ay içinde yetkili idarece verilmemesi halinde bedeli mukabilinde resen yapı ruhsatı ve yapı kullanma izni ile işyeri açma ve çalışma ruhsatını vermek.(2)(3)
- ı) (Ek: 8/8/2011-KHK-648/ 1 md.) Depreme karşı dayanıksız yapılar ile imar mevzuatına, plan, proje ve eklerine aykırı yapıların ve bunların bulunduğu alanların dönüşüm projelerini ve uygulamalarını yapmak veya yaptırmak.
- o) Mevzuatla Bakanlığa verilen diğer görev ve hizmetleri yapmak.

2.3.İlbank A.Ş.

Kentlerin kısa bir sürede bayındır duruma getirilebilmesi için mali kaynaklardan mahrum belediyelere yeterli kredi sağlamak amacıyla, 11.6.1933 tarihinde 2301 sayılı Kanunla, Belediyeler Bankası kurulmuştur. Belediyeler Bankası, 13.6.1945 gün ve 4759 sayılı Kanunla (R.G; 23.6.1945, Sayı 6039), belediyelerin yanında tüzel kişiliğe sahip diğer yerel yönetim birimleri olan il özel idareleri ve köyleri de kapsamına almak suretiyle yeniden örgütlenecek İller Bankası ismini almıştır (ilbank.gov.tr).

İller Bankası özellikleri yönünden dünyada tam olarak benzer örneği bulunmayan, ülkemizin içinde bulunduğu ihtiyaç ve şartlara paralel olarak kurulan bir yerel yönetimler bankasıdır (Kiper, kentlob.net). Bu tür kuruluşların diğer ülkelerdeki modellerin bazılarında sadece kredi sağlama fonksiyonu ön plana çıkarken, diğer bazı modellerde ise projeleri bizzat yerel yönetimler adına yapmak, yapımını denetlemek ya da yönetmek gibi işlevler ön plana çıkmaktadır (Kestane, 1996: 29).

İller Bankasının faaliyetleri üç alanda yoğunlaşmıştır. Bu alanlar, *i*) yerel yönetimlere kredi sağlamak, *ii*) Genel Bütçe vergi gelirlerinden ayrılan pay ve fonların yerel yönetimlere dağıtımını sağlamak, *iii*) yerel yönetimlere teknik yardım ve danışmanlık yapmaktır.

İller Bankası 60 yılı aşan deneyimiyle ülkemizde imar planlama pratiğinin şekillenmesinde etkili olmuştur. Kuruluş kanununun daha ilk maddesinde İller Bankasının öncelikle belediye, il özel idaresi ve köy idarelerinin imar işlerini çözmek amacıyla kurulduğu belirtilmektedir. 1985 yılında çıkarılan 3194 sayılı İmar Kanunu'nda nüfusu 10.000'den büyük yerleşimlere imar planı yaptırma mecburiyeti getirilmiş bulunmakta olup özellikle, finansman ve teknik eleman olarak yetersiz olan küçük ölçekli beldeler Banka'dan istifade yoluna giderek planlarını hazırlama görevini Banka'ya vermeye devam etmişlerdir. 1933 yılından itibaren 1993 yılına kadar olan 60 yıllık dönemde, Banka kayıtlarına göre, belediyelerin 3.374 adet imar planı işi ele alınarak sonuçlandırılmıştır. Bu rakam Türkiye genelinde %94,7 gibi çok yüksek bir orana karşılık gelmektedir. Diğer yandan Banka tarafından imar planlama faaliyetlerine yönelik olarak peyzaj planlama çalışmaları ile jeolojik etüt çalışmaları da yapılmaktadır (ilbank.gov.tr).

Yeterli teknik gücü ve parasal kaynağı bulunmayan küçük belediyelerin sayıca çoğunluğu oluşturduğu ülkemizde Bankanın hizmet alanlarının daraltılması yaklaşımı sorgulanmaktadır. Banka, 1980'ler sonrasında enerji sektöründen çekilmiş, giderek üstyapı ve yapım işlerini azaltmıştır. Projelendirdiği tesislerin inşaatında kullanacağı malzeme üretimi alanından vazgeçmiş, yaptığı işleri emanet usul yerine, ağırlıkla ihale usulü ile yürütmeyi yeğlemiştir (Kiper, 2009, kentlob.net). 1986 yılında alınan siyasal bir karar ile Merkez Bankası kamu kuruluşlarına kredi açmayı durdurunca, belediyeler tüm kamu kurum ve kuruluşları gibi -İller Bankasının kendisi de- banka kredilerine yönelmişlerdir (Güler, 2005: 251). Tüm bunlar özelleştirme sürecindeki kamusal hizmet alanlarını adım adım daraltan uygulamalardır.

İller Bankasının kendini yenilemesine dair birçok rapor yayımlanmıştır³. Bu raporlardaki ortak nokta Bankanın ya yerel yönetimlere finansman kurumu olması ya da teknik destek sağlaması yönündedir. Dünya Bankası ve OECD'nin hazırladığı raporlarda İller Bankası'nın kamu fonlarını etkin şekilde aktaran bir kurum haline getirilmesi önerilmektedir. Bu raporlarda İller Bankasının misyonunu değiştirme hedefleri görülmektedir. Amaçlanan, İller Bankasını belediyeler ile uluslararası para piyasalarını buluşturacak bir aracı finans kurumuna dönüştürmektir. Güler (2005: 251-254)'e göre bu şema doğrudan Dünya Bankası tarafından çizilmiştir. Amaç, merkezi yönetimden daha özerk ve güçlü yerel yönetimler kurmak, devlet bütçesine bağımlılığı ortadan kaldırmak, yerel yöneticilerde mali disiplin ve sorumluluk davranışı geliştirmektir. Banka, 26.01.2011 tarihinde T.B.M.M. tarafından kabul edilen ve Resmi Gazete'nin 08.02.2011 tarihli nüshasında yayımlanan 6107 sayılı kanunla "İller Bankası A.Ş." ismini almıştır. Bugün, İller Bankası A.Ş. Çevre ve Şehircilik Bakanlığına bağlı olarak, özel hukuk hükümlerine tabi, tüzel kişiliğe sahip, özel bütçeli Anonim Şirket statüsünde bir kalkınma ve yatırım bankasıdır. Banka teknik destekten ziyade finansal hizmetler alanında faaliyet göstermektedir. İbank A.Ş'nin amaçları: il özel idareleri ve belediyelerin i)Finansman ihtiyacını karşılamak, ii)Mahalli müşterek hizmetlere ilişkin projeler geliştirmek, iii)Danışmanlık ve denetim hizmeti vermek, iv)Merkezi hükümetin Mahalli idarelere her türlü kaynak transferine aracılık etmek, v)Her türlü kalkınma ve yatırım bankacılığı işlevlerini yerine getirmektir (ilbank.gov.tr).

2.4. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

Konut kavramı her zaman kamu idarelerinin gündeminde olmuştur. Yasadışı konutlarda yaşayan ve ruhsatlı konut açığı son derece yüksek kentler için kamu idareleri, başta belediye işletmeleri konut üretiminde bulunmuşlardır. 2000'li yılların başlarında Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) ve Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü, Konut Müsteşarlığı çatısı altında örgütlenmiştir. Ancak, 2003 yılında Konut Müsteşarlığı lağvedilmiş, 2004 yılında da Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü kaldırılmıştır. Kentsel dönüşümün sağlanmasında yetki boşluğunu doldurmak TOKİ'ye kalmıştır (Özden, 2006: 158).

28 Mart 2007 tarihli, 26476 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5609 Sayılı Kanunla Bayındırlık Bakanlığı'nın yetkileri TOKİ'ye devredilmiştir. 775 Sayılı Gecekondu Kanununda yapılan değişiklikle belediyelerin, TOKİ'nin izniyle gecekondu ıslah

3 Bunlardan ilki OECD'nin 1961 yılındaki "İktisadi Devlet Teşekkülleri" hakkındaki rapordur (Sülün, 2002: 29). Yeniden yapılandırma ile ilgili bir diğer rapor, IBRD'den (Dünya Bankası'ndan) sağlanan finansman ile yapılan Çukurova Kentsel Gelişme Projesi ile ilgili olarak hazırlanan rapordur (Çoker, 1986: 382). 1992 yılında da TODAİE İller Bankası hakkında bir rapor hazırlanmıştır (TODAİE, 1993). Yine 1992 yılında hazırlanan bir başka rapor ise Dünya Bankası'nın "Yerel Yönetimlere Mali Aracılık İçin Seçenekler Raporu"dur (Sülün, 2002: 31). 1993 yılında da T.C. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı ile Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği Doğu Akdeniz ve Orta Doğu Bölge Teşkilatı "Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Bankacılığı Araştırması"nı yayınlamışlardır. Ekim 2002 tarihinde Dünya Bankası tarafından hazırlanan "Türkiye Belediye Sektörü İncelemesi" adlı rapor da İller Bankası'na ve Banka'nın yeniden yapılandırılmasına oldukça geniş yer vermesi açısından dikkat çekicidir (Bilgen, 2006: 6).

KENTSEL MEKÂNDA DEĞİŞİMİ YÖNLENDİREN AKTÖRLER

ve tasfiye sahalarındaki özel arazileri satın almasına veya kamulaştırmasına imkân sağlanmıştır. Yeni düzenlemeye göre, belediyeler, TOKİ'nin izni dâhilinde gecekonduların ıslah ve tasfiye sahalarındaki özel arazileri satın alabilecek veya kamulaştırabilecektir. Islaha muhtaç veya tasfiyesi gereken gecekonduların bölgeleri ile yeniden halk konutu veya nüve konut yapımına tahsis edilecek sahaların seçimi, haritaların hazırlanması, imar ve ıslah planlarının düzenlenmesi, TOKİ'nin denetimi altında ilgili belediyelerce yapılacak veya yaptırılacaktır. Islah ve tasfiyenin yapılacağı şehir ve kasabalar ile buralardaki ıslah ve tasfiye bölgelerinin program ve öncelik sırasını TOKİ belirleyecektir.

5609 Sayılı Kanunla yapılan bir diğer değişikliğe göre, (Ek Madde 4) 189 sayılı Milli Savunma Bakanlığı İskân İhtiyaçları İçin Sarfiyat İcrası ve Bu Bakanlıkça Kullanılan Gayrimenkullerden Lüzumu Kalmayanların Satılmasına Salahiyet Verilmesi Hakkında Kanun kapsamında bulunan taşınmazlar ile herhangi bir kamu hizmetine tahsis edilmiş olan taşınmazlar hariç olmak üzere mülkiyeti Hazineye ait olup, 775 sayılı Kanuna göre Toplu Konut İdaresi Başkanlığına başlatılacak olan projeler çerçevesinde kullanılacak olan taşınmazlar, bedelsiz olarak TOKİ'ye devredilerek, anılan Başkanlığın talebi ve Maliye Bakanlığının onayı ile tapuda TOKİ adına tescil edilir. Kanunun hükümleri uyarınca Bayındırlık ve İskân Bakanlığınca başlatılan veya planlanmış iş ve işlemlere ilişkin her türlü hak, yetki ve görevler, alacak, borç ve mükellefiyetleri TOKİ'ye devredilmiştir.

Yukarıda sayılan görevler göz önüne alındığı zaman, TOKİ kuruluş amaçlarıyla tam örtüşen işler yapmamakta görünmektedir. Kurum, kuruluş amacı ilk başta kredilendirme iken, bugün çok farklı bir noktadadır. TOKİ, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nın yapması gereken işleri üstlenmiş görünmektedir. TOKİ'nin belediye sınırları içerisindeki hazine arazilerini planlama yetkisini alması ve hazırladığı planları dayatması demokrasiye ve belediyeciliğe büyük bir darbedir. TOKİ; konut kooperatifçiliğinin ortadan kaldırılması, Arsa Ofisinin kapatılması sonrasındaki tüm mülkleri devralması; yeni ortaklıklar kurma yetkisi, idareye kaynak sağlamak amaçlı kâr amaçlı projelere imza atma yetkisi, gecekonduların tasfiyesi yetkisi, gecekondular Yasasında tanımlanan Bayındırlık ve İskân Bakanlığının yetkileri ve Emlak Bankasının tüm vasıflı arazilerinin devrini de sağladıktan sonra imar planı yapma yetkisini de alarak inanılmaz bir kaynağa ve hareket alanına kavuşmuştur.

Bütün kentlerde, özellikle kent çevresinde kentin yapı dokusuna ve çevreye hiçbir uyumu olmayan TOKİ apartmanları bütün Anadolu'da hızla yükselmektedir. Planlanan yaşam alanlarında şehirleşme ilkeleri gözötilmediği gibi, kentlerde mahalle kültürü yok edilmekte, kentlerin tarihi değerleri ile ilişkisiz yapılar büyük kitleler halinde kentlere yerleştirilmektedir. Kent dışında, dağ başlarında bile 6-8 katlı TOKİ apartmanları yükselmiştir. Yeşili ve sosyal alanları 21. yüzyıl yapılanmasına uymayan TOKİ apartmanları hemen her yeri sarmaktadır. TOKİ'nin yükselişi bir anlamda yıllardır süregelen konut kooperatifçiliğini dışlamaktadır. Kentsel dönüşüm projelerinde kooperatiflere yer verilmemektedir. TOKİ kamu kaynaklarını kullanan, para kazanmaya odaklanmış bir özel inşaat şirketi gibi davranmaktadır. TOKİ, hastaneler yapmak üzere Sağlık Bakanlığı, okullar yapmak üzere Milli Eğitim

Bakanlığı, yine arsa karşılığı lojman yapmak üzere İçişleri Bakanlığı ile protokoller imzalamıştır. Sosyal hizmet kurumları için sevgi evleri inşa eden TOKİ, son olarak turizm bölgelerinde yabancılara satış amacıyla tatil köyü ve konut projesi başlatmıştır. Bu durum inşaat sektöründe de sorun yaratmaktadır. TOKİ lüks konut yaparak piyasayı daraltmakla suçlanmaktadır.

2.5. Valilik Ve İl Özel İdaresi

Vali'yi "il genel idaresinin baş mercii" (İl İdaresi Kanunu, md.4) olarak niteleyen kanun, valinin hukuksal durumunu 9. maddesinde düzenlemiştir. Buna göre, "vali, İl'de Devletin ve Hükümetin temsilcisi ve ayrı ayrı her bakanlığın mümessili ve bunların idari ve siyasi yürütme vasıtasıdır". Vali, devletin ve bütün bakanların temsilcisi olması itibarıyla, il sınırları içinde çeşitli bakanlıklara ait şube başkanlarının hiyerarşik amiridir. Kanun koyucu, il sınırları içinde hizmet gören merkezi idare teşkilatları arasında ahenk ve eşgüdümü sağlamak üzere ortak bir organ olarak valilik makamı ihdas etmiştir.

Taşra teşkilatının temel ilkelerini göstermek amacıyla düzenlenmiş olan İl İdaresi Kanunundan başka birçok kanun ve idari metin valinin görev sahasını genişletmiştir. Valiler, İdare Hukukunun yetki genişliği ilkesi uyarınca, en geniş yetkilerle donatılmış kamu görevlileridir. Valilerin görevleri arasında kentsel mekân şekillenmesi ile ilgili görevleri de vardır⁴.

Son dönemde Valiliklerce hazırlanması öngörülen İl Gelişme Planları il düzeyinin bir plan düzeyi olarak ilk kez tanımlandığı planlardır. Valilikler bu türden bir etkinliği yerine getirebilecek donanımdan yoksundurlar. Söz konusu planların hazırlanmasına yönelik valiliklerin çoğu söz konusu planların hazırlanmasını kendi dışındaki çeşitli üniversitelere veya kurumlara ihale etmektedir. Bu tür bir yönelim planların içeriğinin belirsizliği sorununu doğurmakta, aynı zamanda uygulama aşamasında da uygulayıcı kurum olan Valiliklerin yasal yetersizliğine işaret etmektedir (Şengül, 2003: 204). Ayrıca il gelişme planları herhangi bir hukuki çerçeveden yoksun ve herhangi bir yaptırım gücü taşımamaktadır.

4 i) Belediye ve mücavir alan dışında kalan yerlerde imar planları valilik ya da ilgisince yapılır veya yaptırılır. Bu planlar valilikçe onaylandıktan sonra yürürlüğe girer. Bu planlara itirazlar valiliğe yapılır. Valilik itirazları on beş gün içinde kesin karara bağlar (3194 sk., md.8), ii) halihazır haritası bulunmayan yerleşim yerlerinin halihazır haritaları belediyeler veya valiliklerce yapılır veya yaptırılır. Bu haritaların onay yeri belediyeler veya valiliklerdir (3194sk., md.7/a), iii) mevcut planların yetersiz olması durumunda veya yeni yerleşim yerlerinin acilen kullanıma açılması için; belediyeler veya valiliklerce mevzi imar planları yapılır (3194 sk., md7/c), iv) imar planlarının uygulanması sırasında bir gayri menkulün belli bir bölümü üzerinde kamu yararı amacıyla irtifak hakkı tesis edebilir (3194 sk., md. 4), v) yapı ruhsatı için başvuruları kabul edip, yasal eksiklikler yoksa 30 gün içinde ruhsat verir (3194 sk., md. 22), vi) vali, yıkılacak derecede tehlikeli yapıların sahipleri tarafından onarılmasını ya da yıkılarak ortadan kaldırılmasını ister (3194 sk., md. 39), vii) kıyıda ve uygulama planı bulunan sahil şeritlerinde, yasaya aykırı davranışları para cezası ile cezalandırır (3621 sk., md. 15), viii) oluşturacağı komisyonlarla kıyı kenar çizgisini tespit ettirir (3621 sk., md. 9). Kentsel mekânda sanayi alanlarından Organize Sanayi Bölgeleri ile ilgili olarak, 4562 sayılı Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu Madde 4'e göre bölgelerin kuruluşu için öncelikle ilgili kentin valisinin olumlu görüşü gereklidir.

Valiler kanunla belirtilen birçok konuda yetkili kılınmalarına rağmen, yetki kullanımını aşamasında genelde merkezi yönetimin yetki kısıtlamasına uğramakta, önemli kararlarda merkeze danışmakta ancak diğer konularda takdir yetkisini kullanmaktadır. Valiler, merkezi yönetimle ilişkilerinde özerklik problemi yaşamaktadır.

Son yasal düzenlemeler ile valilere en yüksek mülki amir olarak mevcut yasalarla verilen bir dizi vesayet ve denetim yetkisi belediye organlarına aktarılmakta ve mülki idare ile belediyeler arasındaki ilişkiler büyük ölçüde zayıflatılmaktadır (Kayasu, 2006: 142). Oysaki valinin hem merkezi idarenin taşradaki bir temsilcisi olması, kentteki tüm kamu kurumlarının amiri pozisyonunda olması, hem de il yerel yönetiminin ve bazı vakıf gibi kuruluşların da başkanı olmasından kaynaklanan etkin rolünden yararlanılarak kentsel mekânda daha etkin rol oynaması beklenir.

Valilerin karar organı olarak rol aldığı ve kentsel mekânın şekillenmesinde yer alan bir diğer yerel aktör, il özel idareleridir. *İl özel idaresi*, il sınırları içinde yaşayanların orada yaşama- larından kaynaklanan mahalli müşterek nitelikteki ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan ve karar organı seçmenler tarafından seçilerek oluşturulan, idari ve mali özerkliğe ve kamu tüzel kişiliğine sahip yer yönünden yerel yönetim kuruluşunu ifade etmektedir (Keleş, 2000: 137). Kurumla ilgili son yasa, 22.02.2005 tarihinde 5302 sayılı ile çıkarılmıştır. 5302 sayılı Kanununun 29. maddesinde belirtildiği üzere il özel idaresinin başı ve tüzel kişiliğinin temsilcisi validir.

İl özel idareleri, 5302 sayılı Yasa gereğince belediye sınırları dışındaki kent sınırları içindeki alanlarda, belediyelerin yapmakla yükümlü oldukları görevleri üstlenmiş, kültür ve turizme yönelik etkinlikler yapmakla yükümlendirilmişlerdir⁵.

İl Çevre Düzeni Plânı; valinin koordinasyonunda, büyükşehirlerde büyükşehir belediyeleri, diğer illerde il belediyesi ve il özel idaresi ile birlikte yapılır. İl çevre düzeni plânı belediye meclisi ile il genel meclisi tarafından onaylanır. İl Özel İdare Yasasında, İl Özel İdarelerine çevre düzeni yapımı ve yaptırılması yetkisi verilmekte ancak onaylama yetkisi tanımlanmamakta; imar planlarını onama yetkisi verilmekte ama bu planları yapma ve yaptırma yetkisi verilmemektedir (Kayasu, 2006: 143). Bu durum, kamu yönetimimizdeki yetki kargaşasına bir başka örnektir.

5 İl özel idaresinin görev ve sorumlulukları İlgili Yasanın 6. Maddesi gereğince mahallî müşterek nitelikte olmak şartıyla; a) Sağlık, tarım, sanayi ve ticaret; ilin çevre düzeni plânı, bayındırlık ve iskân, toprağın korunması, erozyon önlenmesi, sosyal hizmet ve yardımlar, yoksullara mikro kredi verilmesi, çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtları; ilk ve orta öğretim kurumlarının arsa temini, binalarının yapım, bakım ve onarımı ile diğer ihtiyaçlarının karşılanmasına ilişkin hizmetleri il sınırları içinde, b) İmar, yol, su, kanalizasyon, katı atık, çevre, acil yardım ve kurtarma, kültür, turizm, gençlik ve spor; orman köylerinin desteklenmesi, ağaçlandırma, park ve bahçe tesisine ilişkin hizmetleri belediye sınırları dışında, yapmakla görevli ve yetkilidir. Ayrıca, 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nun 29. maddesiyle, il özel idarelerine gecekondu bölgelerinin tespit ve islahı için kamu tesisleri inşasını gerçekleştirme görevi verilmiştir. İl Özel İdareleri yapılanmasında, "İmar ve Kentsel İyileştirme Müdürlüğü" vasıtasıyla imar yapım projeleri, ruhsatlandırmalar, restorasyon projeleri, kontrollük faaliyetleri yürütülmektedir. 5302 sayılı Kanununun 52. maddesi ile İl Özel İdaresinin kendisine verilen hizmet ve görevlerin, kurabilecekleri sermaye şirketleri aracılığıyla yerine getirilebilmesine de izin verilmektedir.

2.6. Belediye

Kentsel mekân kullanımı değişiminde, belediyeler çok etkin ve aktif rol oynarlar⁶. En somut etkili araç ve politikalar arasında yerel yönetimlerin gerçekleştirdiği bazı plan ve proje kararlarının uygulanması ile altyapı iyileştirmeleri gibi pratik müdahaleler yer alır. Belediye, kanunlarla başka bir kamu kurum ve kuruluşuna verilmeyen mahallî müşterek nitelikteki diğer görev ve hizmetleri de yapar veya yaptırır. Belediyenin görev, sorumluluk ve yetki alanı belediye sınırlarını kapsar.

Belediye Kanunu ve Büyükşehir Belediye Kanunuyla ortaya konan yaklaşımlar, kentlerin şekillenmesinde veya kentlerin dönüşüm yaşaması bakımından bazı fırsatlar ortaya koymaktadır. Belediye kanununun ortaya koyduğu yaklaşım, kentlerin şekillenmesinde yegâne faktörün ve yetkili otoritenin belediye idaresi olduğu yönündedir. Yeni Belediye Kanunu büyük ölçekli ve etkili belediye yapılarının oluşmasını benimsemiştir. Belediye Kanunu ile kentlerin sağlıklı şekilde planlanması ve sağlıklı imar yapılarının ortaya çıkması bakımından başka kurumların müdahalesi oldukça kısıtlanmıştır (Can, 2005: 34). Yerel yönetimler, kentsel yapı çevredeki değişimleri planlamanın teknik boyutu ile yönetmeye çalışmakta, buna karşın sürece etkinlik kazandıracak denetim mekanizmalarına ve kentsel mekâna nitelik kazandıracak politika ve araçlar geliştirmemektedir (Ünlü, 2006b: 198).

Kentsel mekân üretimi çerçevesinde belediyeler, siyasallaşarak birer aktör konumuna geçen toplumsal sınıf ve grupların sahip oldukları mekân temsili projeleriyle toplumsal mekânın kavranmasında etkili olmaya çalışır. Liberal demokrasilerde siyasi partilerden aday gösterilip, yerel halkın oylarıyla belediyelerin başına geçen kadroların birbirleriyle çelişen kimlikleri vardır. Bunlar yerelin seçilmiş temsilcileri, ulusal düzeyde faaliyet yürüten ve bir dünya görüşü etrafında birleşmiş kolektif aktörlerin üyeleri, merkezin parçası konumundaki bir kurumun yöneticileri olmaktadır. Tüm bu kimliklerin etkisi ile kentsel siyasaları belirlerken ve mekânın üretimine müdahalede bulunurken hem sermayenin hem merkezin hem halkın taleplerine uygun kararlar vermeleri beklenir (Doğan, 2007: 20-21). Farklı ke-

6 5393 sayılı Belediye Kanunu ile kentsel mekânın şekillenmesi hakkında belediyelere verilen görevler şunlardır: (md. 14/a) imar, ulaşım gibi kentsel alt yapı; coğrafi ve kent bilgi sistemleri; çevre, temizlik ve katı atık; şehir içi trafik; mezarlıklar; ağaçlandırma, park ve yeşil alanlar; konut; kültür ve sanat, turizm ve tanıtım, gençlik ve spor; (md 14/b) kültür ve tabiat varlıkları ile tarihî dokunun ve kent tarihi bakımından önem taşıyan mekânların ve işlevlerinin korunmasını sağlayabilir, korunması mümkün olmayanları aslına uygun olarak yeniden inşa edebilir; (md. 15/h) Mahallî müşterek nitelikteki hizmetlerin yerine getirilmesi amacıyla, belediye ve mücavir alan sınırları içerisinde taşınmaz almak, kamulaştırmak, satmak, kiralamak veya kiraya vermek, trampa etmek, tahsis etmek, bunlar üzerinde sınırlı ayrı hak tesis etmek; (md.15/j) toptancı ve perakendeci hâlleri, otobüs terminali, fuar alanı, mezbaha, ilgili mevzuata göre yat limanı ve iskele kurmak, kurdurmak, işletmek, işletmek veya bu yerlerin gerçek ve tüzel kişilere açılmasına izin vermek; (md. 15/o) gayrisihhi işyerlerini, eğlence yerlerini, halk sağlığına ve çevreye etkisi olan diğer işyerlerini kentin belirli yerlerinde toplamak; hafriyat toprağı ve moloz döküm alanlarını; sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG) depolama sahalarını; inşaat malzemeleri, odun, kömür ve hurda depolama alanları ve satış yerlerini belirlemek; (md. 15/p) kara, deniz, su ve demiryolu üzerinde işletilen her türlü servis ve toplu taşıma araçları ile taksi güzergâhlarını belirlemek, durak yerleri ile karayolu, yol, cadde, sokak, meydan ve benzeri yerler üzerinde araç park yerlerini tespit etmek; kanunların belediyelere verdiği trafik düzenlemesinin gerektirdiği bütün işleri yürütmek.

KENTSEL MEKÂNDAN DEĞİŞİMİ YÖNLENDİREN AKTÖRLER

simlerin farklı beklentilerine cevap vermesi beklenen yöneticiler, kentsel siyaset ile mekân üretiminin birbiriyle çelişen ekseninde dururlar.

Belediye meclis üyeleri kentin yeni gelişme alanlarının belirlenmesine, plan değişikliklerine, kentsel altyapıya ilişkin yatırım kararlarının alınmasında rol oynarlar. Belediye meclisleri, aldıkları kararlarla yürürlükteki mevzuata aykırı olarak, birçok plan ve plan değişikliğini de onaylamaktadır. 5393 sayılı Belediye Yasası 18. maddeye göre ise belediye meclisleri, imar komisyonlarının görüşünü alarak, konunun uzmanları tarafından hazırlanan plan tekliflerini görüşmek ve karara bağlamak durumundadır. Oysaki mevcut uygulamada, belediye meclisleri imar komisyonlarının görüşünü almak yerine, hazırlanmış bir plan teklifine dahi dayanmayan plan kararı ve değişikliklerini görüşüp, onaylayabilmektedir. Belediye Yasasında ise bu sorunu çözmeye yönelik düzenlemelere rastlanmamaktadır. Belediye meclisinde genellikle alınacak kararların muhatabı olacak, emlakçı, müteahhit, sanayici ya da taşınmaz mal sahiplerinin olması yukarıda aktarılan süreci daha da anlamlı kılmaktadır.

Fiili olarak kentlerde plan hazırlanması 2-3 yıl almaktadır. Bu süreç içinde, o planın somut ürünleri planı hazırlayan yönetim döneminde alınmamaktadır. Yerel yöneticilerin beş yıllığına seçilmesi, 20 yıllık bir planın siyasetçi olarak getirilerinin sonraki seçimlere bırakılması anlamına gelmektedir (Bilgihan, 2006: 385). Beş yıllık yöneticilik dönemi ve 20 yıllık plan dönemi arasında sürekli bir sahiplenme durumunun oluşması gereklidir. Oysaki plan hazırlatan yönetim kadrosu, kendinden sonraki yönetimde bu plana sadık kalınacağını taahhüt edememektedir. Böyle bir taahhüt olsa dahi bunu beklemek konjonktürel siyaset bakımından gerçekçi değildir.

Ulus devletin yeniden yapılandırılması ya da etkinlik alanının daraltılması sürecinde önemli bir yer tutan yerelleşme eğilimi; yerel yönetimlerin giderek güçlendirilmesini ve merkezi devlet olanak, yetki ve sorumluluklarının kendi içindeki alt birimlere devredilmesini öne çıkarmaktadır. Yerel yönetimlerin mali, idari ve ekonomik düzlemde özerkleşmesi ve merkezi devlete bağlılığının azaltılması amaçlanmaktadır (Kazgan; 2000: 34). Yerelleşme kavramıyla desteklenen neoliberal söylem; içeriği itibarıyla sosyal devleti küçültme ve kurumsallaşmış birimlerini ve araçlarını tasfiye amacını bünyesinde barındırmaktadır. Bunun yanı sıra, ulus devlet anlayışının zayıflatılmasına paralel olarak da siyasi bir güç kaynağı oluşturmayan kentler ön plana çıkarılmaktadır. Bu tarz bir yaklaşım; ulus devletin siyasi çatısı altında âdemi merkezileşme ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesinden çok, ulus devletin siyasi/yönetimsel süreç ve kurallarını tasfiye ederek, küresel sermayenin dünya üzerindeki hareketini zaman ve mekân kısıtlamalarından kurtarma girişimine işaret etmektedir (Keskinok; 2006: 65-66).

Yerelleşme bağlamında, yerel yönetimler ciddi kaynak sağlamak ve yetki üstlenmektedir. Üstlendikleri sorumlulukları ise, neoliberal söylem nedeniyle kendileri yerine getirmekten kaçınmakta, piyasa aktörlerine gördürmekte ya da devretmektedir (Gül ve Ergun, 2010: 764). Ayrıca, yerel yönetimler kentlerine sermayeyi çekebilmek adına kentleri pazarlamak için kentsel canlandırma projelerine tutunmaktadır. Bu projeler vasıtasıyla kentteki rant ar-

tırılmaya, kentin kullanım değerinden çok değişim değerine vurgu yapan bir yerel yönetim ve meta haline gelmiş bir kent söz konusu olmaktadır.

2.7. TMMOB'ye Bağlı Odalar

Kentsel mekânın şekillenmesinde kentlerde en önemli görev mimarlar ve şehir plancılarındadır. Mimarları ve şehir plancılarını temsilen ilgili odalar çoğu kentte aktif olarak çalışmakta ve kentsel mekânın şekillenmesinde rol almaktadır.

Cumhuriyet'in ilk döneminde mimarların Modern Mimarlık söylemini etkin bir meslek ideolojisi olarak benimseyişleri, hem kendilerini modernleşme sürecinin baş aktörü olan ulus devletle ilişkilendirmiş, hem de onun üzerinden mesleğin toplumsal meşruiyetine zemin sağlamıştır (Bozdoğan, 2001: 153; Nalbantoğlu, 1989 alıntılıyan Batuman, 2006). 60'lara gelindiğinde, erken cumhuriyet döneminin modernleşme projesine benzer biçimde bu kez tüm siyasal aktörlerce paylaşılan planlı kalkınma ideolojisi ve yine bu sürecin baş aktörü olarak devlet, mimarlara kendilerini içinde konumlandıracakları koordinat sistemini ve referans noktalarını sağlar (Batuman, 2006: 26). Mimarlar Odası 1954 yılında kurulmuştur. Mimarlar Odası, merkez, şube ve temsilcilik örgütleriyle ülkenin her yerindeki kentsel sorunlara mimarlık ilkeleri ışığında eğilmektedir. Kentlerdeki ulaşım, altyapı, kentsel yenileme, koruma projeleri, yeni yapı izinleri, imar planı vb. uygulamaları kamu yararı açısından değerlendiren Mimarlar Odası bu konularda kamuoyuna yönelik kampanyalar sürdürmektedir. Kent, toplum ve ülke çıkarlarını gözetmeyen imar kararları ve uygulamalarına karşı da gerektiğinde yargı yoluna giderek davalar açmaktadır (mo.org.tr, 2009).

Ülkenin ve kamunun çıkarlarının korunması doğrultusunda meslek alanına giren konularda doğal kaynakların ve kamusal varlıkların korunması ve geliştirilmesi, ülkenin sanatsal ve teknik gelişmesi için gerekli gördüğü tüm girişim ve etkinliklerde bulunmak adına TMMOB Şehir Plancılar Odası 1969 yılında kurulmuştur. Ulusal ve yerelde gerçekleşen mekânsal, sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmeler Şehir Plancıları Odası tarafından izlenir ve bu konularda hem yerel, hem de ulusal ölçekte eylemlilik süreçleri ve kamuoyu oluşturma çalışmaları Odanın gündemleri arasında yer alır. Odanın başlıca amacı, ülkenin ve kamunun çıkarlarının korunması doğrultusunda meslek alanına giren konularda doğal kaynakların ve kamusal varlıkların korunması ve geliştirilmesi, ülkenin sanatsal ve teknik gelişmesi için gerekli gördüğü tüm girişim ve etkinliklerde bulunmaktır (ankara.spo.org)

İyi bir plancının özellikleri; toplumun bireyi, profesyonel kamu görevlisi, yasa uygulayıcısı, toplum bilim kullanıcısıdır (Batuman, 2006: 84-91; Tekeli 2001: 216-224). İyi bir planın özellikleri ise, kamu yararına hizmet eden, halkın katılımı ile hazırlanmış olan, kapsamlı ve uzun erimli, toplumda yaşayanların seçme olanaklarını artıran, toplumdaki kişiler hakkında ayırım gözetmeyen, herkesin kolayca bilgi edinebildiği, kentte yaşam akışını durdurmeyen, geciktirmeyen şekilde sıralanabilir (Tekeli, 2001: 216-224). Kentle ilgili planların başarısı plancının yetenekleri ile ilişkili bir durum olarak görülür, oysaki bu plan sürecini bilimsel

ve estetik bir sürece indirgemektir. Kuşkusuz plancının bir kenti ve sorunlarını anlaması ve bu sorulara yönelik ve yerelin özgünlüklerine duyarlı strateji ve çözümler üretmesi önemlidir (Bilgihan, 2006: 387). Fakat planlama süreci siyasal bir süreçtir. Planın başarısı plancının yeterlilikleri yanında, parasal olanaklar, tüzel araç ve yetkilerin sınırlılığı, yerel ve yerel üstü dinamiklerin ve aktörlerin niyetleri, stratejileri ve tutumlarıyla ilişkilidir (Keleş, 2004: 191; Bilgihan, 2006: 387). Bu zorluklar sonucu, kent planıcıları, genellikle kentin gelişme yönlerini belirtmekle yetinmek zorunda kalırlar (Keleş, 2004: 191). Sermaye, Türkiye’de emek üzerinde baskı ve özelleştirme uygulamaları ile yetinmemekte kentsel rantlara, hazine arazilerine ve doğal kaynaklara el koymaya yönelmektedir. Mekâna yönelen sermayenin miktarı ve ölçeği arttıkça mevcut planlama pratiği kamu yararını gözeten nitelikleri nedeniyle budanması ve yeniden yapılandırılması gereken bir alan olarak görülmektedir. Bu bakış açısı, son dönemde planlama meslek alanının kamu yararını gözeten araçlarını sınırlandıran ya da işlevsiz bırakan yasal düzenlemeler ile güçlenmiştir (Gündoğdu, 2007: 66).

2.8. Girişimciler, Ticaret Erbabı, Arsa Sahipleri, Müteahhitler

İnşaatçılar, emlakçılar, büyük ölçekli yatırımlar gerçekleştiren, turizm, sanayi, eğitim, sağlık yatırımcıları, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, bankaların ve finans kuruluşlarının içinde bulunduğu piyasa, devlet mülkiyetinde olan toprakları ya da özel mülkiyete konu olan topraklar üzerinde ayrıcalıklı haklar talep eden en önemli aktörlerdir. Serbest piyasa bu süreçte karar verici konuma gelerek, devlet mülkiyetinde olan toprakların bir yandan özel mülkiyete geçmesini diğer yandan menkul kıymet haline getirilerek önemli bir mali araca dönüştürülmesini sağlamaktadır (Turan, 2008: 257).

Sermaye için mekân, kendi örgütlenmesine imkân tanıyan, onun koşullarına zemin hazırlayan, bu nedenle de emek, makine gibi bir üretim aracından çok da farklı olmayan, kendi karını maksimize etmesini sağlayan bir araçtır. Sermaye tarafından bir araç olarak tanımlanan mekân, üzerinde altyapısal ilişkilerin kurulduğu bir alan olarak değerlendirilir. Kısacası, mekân sermaye tarafından kendi gereksinimleri doğrultusunda altyapıya indirgenir (Yırtıcı ve Uluoğlu, 2004: 47). Sermaye kesimi için 1970’li yıllara kadar en karlı yatırım alanı iç pazara dönük sanayi üretimiyken, 1980’li ve 1990’lı yıllar; sahip olunan arsaların üzerine lüks konutlar, oteller, iş merkezleri vb. inşa ederek, yeni arsalar üretmekle paraya para katma ve daha büyük karlar-rantlar elde etme zamanı olmuştur. Bu dönemde sanayi hizmetleri yavaş yavaş kent dışına taşınırken, kent merkezlerinde kalan eski fabrikaların arsaları kadar, onları çevreleyen gecekondu ve arsaları ile yoksul ve marjinal kesimlerin yaşadığı kent içi eski alanlar çok değerli hale gelmiştir. Bu yapıların ve arsaların önemli oranlarda özelleştirme ile yine sermayedar sınıfına aktarıldığı görülmüştür (Sönmez; 1996: 76-77, 84 alın-tılayan Gül ve Ergun, 2010: 764). Son yirmi yıllık dönemde, ülkemizde merkezi ve yerel yönetimler tarafından kentlerin ulaşım altyapıları, uluslararası finans kuruluşlarının kredileri ile büyük bir hızla yenilenmektedir. Yeni çevre yolları inşa edilerek geliştirilmekte, ka-

rayolu altyapısının gelişimine koşut olarak büyük sermaye gruplarının girişim ve yatırımları ile mevcut kent merkezleri dışında yeni iş ve finans merkezleri yaratılmakta, çevre yollarının ulaşabildiği olası her alanda yeni konut alanları açılmaktadır. Bu süreçte devlet (kamu) yatırımlarının özel sektörün spekülasyon amaçlı yatırımlarına yeni alanlar açmaya yönelik olduğu görülür (Bilsel, old.mo.org). Sermayenin ve piyasa aktörlerinin yukarıda sunulan tablo çerçevesindeki faaliyetlerini yerine getirebilmeleri açısından gerek merkezi gerekse yerel yönetimler yeni düzenlemeler yapmışlardır. Bu çerçevede hayata geçirilen; 5104 sayılı “Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu”, 5393 sayılı “Belediye Kanunu”, 5216 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Kanunu” ve 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” 6306 sayılı “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun” gibi yasal düzenlemeler, sermayenin kentsel dönüşüm süreçlerinde daha etkin olarak var olabilmesinin öne açılmıştır (Gül ve Ergun, 2010: 765).

Planlama sürecinin en kilit ve etkili aktörleri arsa sahipleri ve müteahhitlerdir. Kentsel mekânda, konutun bir rant aracı olarak kullanılması sonucu Türkiye’de inşaat sektörü gelişmiştir. İnşaat sektörünün bu denli gelişmiş olması bu sektör üzerinde etkisi olan bazı aktörlerin gelişmesine de zemin hazırlamıştır. Bunların başında müteahhitler, spekülasyon ve büyük arsa sahipleri gelmektedir. Arsa sahipleri, yatırımın kentin neresinde yapılacağından çok kendi arazisi üzerinde ne yatırım yapacağını önemseyen gruptur. Yatırımcı planla belirlenmiş alanlarda yatırım yapmak yerine, hâlihazırda elinde bulunan arsa üzerinde, o arsaya yönelik plan kararlarına uygun olmayan yatırımını gerçekleştirmek istemektedir (Bilgihan, 2006: 381). 1980’li yıllarda yeni mekânsal gelişmeler küreselleşmenin etkisini yansıtır. Kentin dönüşümünü biçimlendiren, sermaye, mal, insan, bilgi ve göstergelerin uluslararası akışının yoğunlaşması söz konusudur. Bu gelişmeler mekân üretimi alanında, toprağın yasal yapılaşmaya açılması olarak somutlaşmış, bu da konut alanında sermaye sahiplerinin etkisinin artmasını ve buna bağlı olarak da büyük inşaat şirketlerinin gelişmesini olanaklı kılmıştır. Daha önceki dönemin küçük ölçekli müteahhitlerinin rekabetçi piyasasıyla karşılaştırıldığında, 1980 sonrası dönemin müteahhitleri farklı bir profil çizmiştir. Birçok büyük şirket, petrol fiyatlarının yükseldiği dönemde Ortadoğu ülkelerinde ve Libya’da üstlendikleri işler sayesinde deneyim kazanmış ve bu hızlı birikim temelinde dev holdinglerle iş hacmi bakımından rekabet edebilir duruma gelmiştir. Liberal ekonomik politikalarla bankacılık sektörü hızla dünya piyasalarıyla bütünleştiği için, inşaat sektörü bir çekim merkezi haline gelmiştir (Keyder, 2006: 171-175).

Denetim mekanizmalarının niceliksel mekanizmalar tarafından yönetilmesi sonucu niteliksel bir anlayışın geliştirilmesine yönelik politika ve araçların yokluğunda kentsel yapı çevrenin biçimlendirilmesi piyasa mekanizmalarına terk edilmektedir (Ünlü, 2006b: 198). Baskı ve çıkar kümeleri hem kent planlarının hazırlanmasında hem de kent planlarının uygulanmasında aktif rol oynar (Keleş, 2004: 175). Oynadıkları rol, kamu yararından çok kendi çıkarlarına yöneliktir. Yatırımcı için kentsel mekânın kullanım değeri değil değişim değeri önemlidir.

Kentsel rantların mali sermaye ile olan ilişkisini ortaya koyan bir başka kurum da gayrimenkul yatırım şirketleridir. Türkiye’de 1999 yılından beri gayrimenkul yatırım şirketleri kentsel alan ve konut politikasına mali sermaye ile birlikte yön veren aktörler arasındadır. Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları Derneği (GYODER), 60’dan fazla ülkede örgütlenmiş olan ve kent planlaması, kentsel büyüme ve gelişme konularında etkinlik gösteren Kentsel Alan Enstitüsü (Urban Land Institute ULI) ile birlikte çalışmalarını sürdürmektedir (Turan, 2008: 81). Türkiye’de birçok önemli şirketin (özellikle büyük bankaların) bünyesinde gayrimenkul yatırım ortaklığı kurulmuştur.

2.9. Sivil Toplum Kuruluşları

Kentsel yenileşmenin sosyal boyutunun gerçekleşmesinin en önemli araçlarından birisi sivil toplum kuruluşlarıdır. Kamu kaynaklarının sınırlılığı, kentsel dönüşümde mikro birimlerin (muhtarlık gibi) dönüşüm gereklerinin tepeden bütün ayrıntıları ile planlanması ya da öngörülmesinin imkânsızlığı sivil toplum kuruluşlarının (STK’ların) üstlenecekleri işlevlerin önemini vurgulamayı gerektirir. Mekân kullanımında çevreyi koruma, yaşanan alanı güzelleştirme, tarihsel/kültürel yapıları koruma ve yoksullara yardım alanlarındaki derneklerin, vakıfların mekânsal dönüşümde oynadığı rol, STK’ların bir yönünü oluşturur.

Türkiye’de ne plancılar sivil toplumu planlama sürecine nasıl katacakları konusunda bilgi sahibidirler ne de sivil toplum örgütleri plan yönetimine nasıl dâhil olabilecekleri yönünde plancılara kabul ettirebilecekleri anlamlı bir strateji geliştirebilmişlerdir (Göksu, 2006: 125). İktidar sahipleri gerek maddi gücü gerek siyasi gücü ve gerekse uzmanlık gücünü ellerinde bulundurduğu için genişletilmiş katılımı ciddi bir risk olarak görmektedir.

Kentsel dönüşüm girişimlerinde başarı sağlamış olan örnek olabilecek modellerin hepsinde sosyal hedeflere ulaşmanın ve projenin her anlamda devamlılığını sağlamanın ancak bütün aktörlerin sürece katılımını sağlamakla mümkün olduğu görülmektedir. Bu noktada, yürütücü kurum ve kuruluşlarla yerel halkın irtibatını sağlaması gereken ara birimler olan sivil toplum kuruluşları önem kazanmaktadır. Ülkemizde de son dönemde etkinlikleri artan bu birimler daha yaygın hale gelerek, alınan kararlarda söz sahibi olabilmeli ve daha ağırlıklı bir etkinlik sağlamak adına kapasitelerini geliştirmelidir (Şahingür, 2005: 3). STK’ların başarılı olabilmesi için kamu siyasaları, gönüllü hareketin kendine özgü niteliklerini dikkate almak durumundadır. Gönüllü kuruluşlar, her zaman avukat gibi özgür olmalıdır. STK, sektör, amaç ve hedeflerinden sapmadan profesyonelce yönetilmeli, fon kaynaklarının çeşitliliği bağımsızlığının en iyi garantilerinden biri olmalıdır (Roberts ve Skyes, 2000: 89). Pek çok STK’nın gerçekleştirilmesi beklenen değişim/dönüşüm faaliyetleri konusunda çok güvenilmez olmayan yanları bulunmaktadır. Arkalarında bunları destekleyen güçlü ve sürekliliği olan kurumlar yoksa STK’nın kişilere bağlı kaldığı bu kişi herhangi bir nedenle işin başından ayrıldığında ya kişiler arası sürtüşmeler dolayısıyla işler aksamakta ya da örgüt tasfiye olmaktadır (Kazgan, 2006: 14). Böyle bir durumda ilgili STK’ya güven azalmakta ve yürüttükleri faaliyetin sürekliliği etkilenmektedir.

Yerel girişimle Kocaeli, Rize ve İzmir’de ticaret ve sanayi odaları, İzmir’de EGEV ve Bursa’da Kal-Der gibi bazı sivil toplum örgütleri mekânsal stratejik plan yapma girişimlerinde bulunmuştur. Kocaeli, Eskişehir, İzmir ve Bursa, katılımlı mekânsal stratejik planlama çalışmaları uygulamıştır (Ataöv ve Osmay, 2007: 70).

Kent Halkı

Anayasamızın 6. Maddesi egemenliğin kaynağı olarak yurttaş göstermektedir. Bu durum birçok çağdaş demokraside de aynıdır. Fakat Türkiye’de Anayasal ve yasal düzenlemelerde temel aktör olarak yurttaş kabul edilmesine rağmen uygulamada çok önemli sorunlar olduğu ve tüm yeniden yapılanma çabalarına karşın bu sorunların çözülemediği görülmektedir. Bu başlıkta ele alınan kent halkı, kentin asıl sahibi olan, kenti arsa ve taşınmaz değerlerinin maksimizasyonu çerçevesinde değerlendirmeyen, kentin yaşam kalitesine önem veren kesimdir.

Cumhuriyet döneminin başlangıcından bugüne dek halkı söz sahibi yapacak denemeler ve yasal düzenlemeler var olmuştur. Cumhuriyet halka dayanan ve halkla birlikte bir sistemdir. Fakat günümüzde halk, herhangi bir ideolojik farklılık gözetmeksizin, yalnız birtakım süreçlerin yürütülmesinde gerekli olarak görülen bir figürandır. Siyasal yetkileri ellerine alan hemen her görüşten siyasetçiler/yöneticiler “rant” çevreleriyle bütünleşme çabaları içinde olmuştur (Çukurçayır, 2006: 67). Küresel kent konseptini destekleyen önde gelen isimlerden Sassen’e göre (1998: 20), kent gerçekten yeni istekler için mekân oluşturmaktadır. Küresel sermaye büyük kentlerde genelde kenti “örgütsel ticari mal” olarak bundan başka kent nüfusunun dezavantajlı sektörlerini de uluslararasılaşmış sermayenin varlığı olarak kullanmaktadır. Kent mekânını özelleştirmek ve uluslararası aktörler tarafından yeni mekânlar oluşturmak –kimin kenti- sorusunu akla getirmektedir. Mekânsal engellerin önemi azaldıkça, sermayenin mekân içinde mahallin farklılıklarına duyarlılığı ve mahallerin sermayeye çekici gelecek biçimlerde farklılaşması yönünde teşvik edici faktörler o kadar artar (Harvey, 2003: 330).

Kent halkının en büyük problemi, örgütsüzlük ve bu çerçevede de etkin aktör konumunu elde edememek ve plan sürecine ağırlığını koyamamaktır. Belki de plan süreçlerinin en önemli açmazını oluşturan durum da sessiz çoğunluğun karşısında sayıca az ve çıkarları plan aracılığıyla rantların maksimizasyonunda yatan etkin aktörlerin varlığıdır (Bilgihan, 2006: 383). Kent halkına katılım araçlarının ya da yollarının sağlıklı sağlanamaması yanında, kent halkının mekânın şekillenmesine katılma isteksizliği de söz konusudur. Sennett (2002: 13), kent mekânının “salt hareketin bir işlevi” haline gelmesini, kentin “kendi içindeki ulaşım kapasitesini” yitirmesi olarak yorumlar. Ona göre, kentli –sürücü–, “mekânın içinden geçip gitmeyi ister, onun tarafından uyarılmayı değil ...”. Böylece, “mekân içindeki hassasiyetini yitirmiş olan beden, parçalı ve süresiz kent coğrafyası içine yerleştirilmiş hedeflere doğru pasif biçimde hareket eder”. Ülke genelinde yaşanan da budur. Toplumsal

KENTSEL MEKÂNDA DEĞİŞİMİ YÖNLENDİREN AKTÖRLER

birlikteliğin özünü oluşturan ortak geçmiş ve kültür, içinden geçilip gidilen “anlık” etkenlere dönüştürülmüştür. Mekân, politik yaklaşımlara hizmet etmek için değişmekte ve kullanıcısını-kentliyi yönlendirme arayışına girmektedir.

Katılımcı yerel yönetim konusunda Türkiye’de çok çeşitli örnekler de rastlanmaktadır. 1960’lı yıllarla birlikte, toplum kalkınması yöntemi, kalkınma planlarına girmiş fakat kuramsal aşamadan öteye geçememiştir. Trabzon ve Manisa gibi kentlerde belediye başkanlarının kişisel çabaları ile halk, planlama aşamasına katılmıştır. Fakat bu uygulama diğer kentlerde gözlenmemiştir. 1980’li yıllar başında Gökova santrali aleyhine köylülerin dava açması ve gösteriler yapması; Ankara’da Güvenpark’ın otoparka dönüştürülmesine karşı oluşan tepkiler, çevre ve yaşam alanına duyarlılığın bir göstergesi olmuştur (Keleş, 1993: 27-28). Proje demokrasisi Ankara Büyükşehir Belediyesi’nin uygulamaya koyduğu demokratik bir yöntemdir. Herhangi bir proje uygulanmadan önce, o projeden etkilenen vatandaşların proje oluşumuna katılması amaçlanmıştır (Çukurçayır, 2006: 75).

İmar mevzuatımızda çeşitli grupların planlama sürecine katılımlarını zorunlu kılan bir düzenleme yoktur. Fakat yanı sıra bu konuda bir engel de bulunmamaktadır. Katılımcılıkla ilgili kuşku olmaları beraber genelde yöneticiler için çabuk yapılmasına önem verdiklerinden dolayı katılımcılıktan kaçınmaktadırlar. Vatandaş da geçim olanaklarının çok sınırlı olması, kültür düzeyinin ve katılım bilincinin düşük olması, devlet ya da kamu kurumlarından çekinmesi sonucu, konu kendini ilgilendirse dahi karar alma süreçlerine katılım göstermemektedir. Katılımcı demokrasi kültürü Türkiye’de gelişmediği sürece vatandaşın katılım sürecine dâhil olması gecikecektir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye’de kentsel mekânın şekillenmesi stratejilerinin geliştirilmesinde öncülük eden aktörler; önce kamu kurumları, sonra piyasa, özel kuruluşlar ve bireylerdir. Eraydın’a (2006: 22) göre, mekânsal gelişmenin sorumlu kuruluşlarının yanı sıra diğer ilgililerin de düşünsel düzlemde çaba sarf ettiklerini söylemek mümkün değildir. Ülke mekânının düzenlenmesi konusunda 1960’lı yıllara kadar pek çok ülkeye örnek olabilecek bir çaba ve deneyim birikimi varken 2000’lere gelindiğinde Türkiye’de ülke mekânının düzenlenmesi konusundaki politikalar ve uygulamalar gerek bakış açılarının yenilenememesi gerekse bu konuda kurumsallaşmaya gidilememesi nedeniyle yetersiz kalmıştır.

Türk idare hukuku mevzuatı gereği, kentsel mekânda değişim ve dönüşüm sürecinin yönetiminde kamu yöneticileri etkindir. Ancak, kamu yöneticilerinin verimliliğini ve etkinliğini olumsuz etkileyen birçok faktör vardır. Kent mekânlarında yaşanan hızlı değişim, mevcut mevzuat ve olanaklar ile kamu yöneticilerinin etkinliği olumsuz etkilenmektedir. Küreselleşme ve küresel aktörlerin kent mekânının değişimde oynadığı rol, mevzuat değişiklikleri, yetki kullanımındaki sorunlar, rant, göç ve nüfus baskısı, ekonomik yetersizlikler, doğal afetler kamu yöneticilerinin etkinliğini olumsuz etkileyen faktörlerdir. Kentsel mekân kul-

lanımında değişimin istenilen zaman, yer ve içerikte olamamasının sebepleri arasında; kentsel alanın yönlendirilmesinde kamu yöneticilerinin yetersizliği, inisiyatif kullanmaması, uzak görüşlü olmamaları, merkezi hükümetin hantal yapısı da sayılabilir.

Sağlıklı, düzenli, yaşam kalitesi yüksek kentler için gerekli her şeyin sadece merkezi ya da yerel yönetimden beklenmesi yanlış bir yaklaşımdır. Toplumda değişik aktörlerin tümünün yaratıcı güçlerinin, potansiyellerinin bir potada eritilip amaç doğrultusunda harekete geçirilmesi gerekmektedir.

Aşağıda kentsel mekânda değişimin kentli haklarını göz önünde bulundurarak, etkin, adil gerçekleşmesi adına merkezi yönetim, yerel yönetimler ve STK'lara yönelik öneriler sıralanmıştır.

- Kentsel mekânın değişimi sürecinde sorumluluk yüklenen tüm kesimler, bilimin yön göstericiliğine güvenmeli, kamu yararını temel almalı, çağdaş uygulamaları takip etmeli ve bilgiyi paylaşmalıdır.
- Siyasete bağlı olarak değişen politikalar, kişisel ya da kurumsal çıkarlar ya da ranta dayalı bir ekonomik yapı değil; kent estetiğini ve kent yaşam kalitesini yükseltmeyi hedefleyen, kente dair ortak politikalar olmalıdır.
- Kenti hedefleyen kamusal politikalar, kentsel politikalar üretilmelidir. Bu hususta özellikle, T.B.M.M. Başkanlığı'nın düzenleyici ve yönlendirici rol oynaması büyük önem taşımaktadır.
- Merkezi hükümet, yerel yönetimler, özel sektör, vatandaşlar, sivil toplum işbirliği sürecin odağında yer almalıdır. Proje üretme ve kaynak yaratma konularında, kamunun düzenleyici ve denetleyici, özel sektörün esnek ve girişimci rolü ile yerel grupların katılımcı gücü ve dinamizmi; bir araya getirilerek, etkileşim sağlanması gerekmektedir.
- Parlamenter sistemimizin, dünyadaki gelişim ve değişimi izleyerek, küresel koşulları dikkate alarak, yaşam alanlarımızla ilgili siyasi irade ve kararlılık ortaya koyması, yenilikler getirerek toplumsal ilerlememize yol açması, belirlenecek hedeflerde araçları ve fırsatları yaratması gereklidir.
- Ulus-devlet ve bölge ölçeğinden yerele dek uzanan kademeli birliktelik ilkesine uygun plan hiyerarşisinin ve sorumlu kuruluşların belirlenmesi, farklı ölçekler ve amaçlar için planlama türlerinin ve şehircilik yaklaşımının tasarlanması gerekmektedir.
- Mevzuatta yetki, sorumluluk, koordinasyon ve yaptırımlar açıkça belirlenmelidir.
- Kent yöneticileri ve sakinleri mevcut fiziksel ve kültürel kaynakları, tüketmeden, sonraki nesillerin de bu kaynaklara gereksinmesi olduğu göz önünde tutularak kullanılmalıdır.
- Kentin kendisi ile ilgili karar mekanizmalarında sivil toplum kuruluşları, merkezi ve yerel yönetimler ile ortaklıklar çerçevesinde çözüm üretiminde etkin olmalıdır.

KENTSEL MEKÂNDA DEĞİŞİMİ YÖNLENDİREN AKTÖRLER

- Sürdürülebilir kentsel gelişmenin sağlanması ve yaşanabilir mekânların oluşturulabilmesi için yerel yönetimler, planlama sürecine mümkün olduğunca halkın da katılımını sağlamalıdır.
- Toplum, kentsel koruma ve gelişme konusunda bilinçlendirilmelidir.
- Belediye başkanları göreve geldikten sonra bir önceki dönem başlayan projelere öncelik vermelidir.
- Yerel yönetimler, merkezi hükümetin finansal desteği dışında uygulanacak kentsel politikaları planlamalı ve yürütmelidir.

Not:

Bu bildiri kaleme alınırken Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Bölümünde 2010 yılında kabul edilen “Kentsel Mekân Kullanımında Değişim: Denizli Kenti Örneği” başlıklı doktora tezinden büyük ölçüde yararlanılmıştır

KAYNAKÇA

AKIN, E., Kentsel Gelişme Ve Kentsel Rantlar: Ankara Örneği, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007

AKKAR, M., “Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı’daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye”, Planlama, 2006/2, s. 29-38, 2006

ATAÖV, A., OSMAY, S., “Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel Bir Yaklaşım”, METU JFA, 2007/2, (24:2), 57-82.

BATUMAN, B., “Mimarlar, Plancılar ve Ankara: 1960’ların İkinci Yarısını Kentsel Politika Aktörleri Açısından Düşünmek”, **Planlama** 2006/1, Sayı: 35, 25-33, 2006.

BAŞKAYA, F.,(Der) **Küreselleşme Mi, Emperyalizm Mi? - Piyasacı Efsanenin Çöküşü**, Ütopya Yayınları 5, 1999.

BİLGİHAN, G. vd., “Diyarbakır Nazım Plan Çalışması: Aktör Merkezli Bir Değerlendirme”, **8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 6. Türkiye Şehircilik Kongresi ‘Planlama Siyaset Siyasalar’ Bildiriler Kitabı**, TMMOB Şehir Plancıları Odası, İzmir, s. 373-388, 6-7-8 Kasım 2006.

BİLSEL, C., **Kentsel Dönüşüm, Çözülen Kentler ve Parçalanmış Kamusal Alan**, Ocak-Şubat 2006, <<http://old.mo.org.tr/mimarlikdergisi/index.cfm?sayfa=mimarlik&Dergi-Sayi=41&RecID=1014>>, (28.12.2008).

BOZDOĞAN, S., **Modernism and Nation Building: Turkish Architectural Culture in the Early Republic**, University of Washington Press, 2001.

CAN, H. H., “Yeniden Yapılanma Sürecinin Aktörleri”, **Kamu Yönetiminde Planlamaya Yeniden Yapılanma**, (eds.) P.P. Özden ve A. Alada, İstanbul, 2006.

ÇİTÇİ, O., **Yerel Yönetimlerde Temsil-Belediye Örneği**, TODAİE Yayınları, Ankara, 1989.

ÇUBUK, M., **Bir Ulusal Şehircilik Hareketine Doğru Yeni Şehircilik Yaklaşımında Gereklçeler**, 2009, <<http://www.planlama.org/new/planlama.org-yazilari/bir-ulusal-sehircilik-hareketine-dogru.html>>, (5.2.2009).

ÇUBUK, M., **Değişim - Gelişim ve Farklılaşmalar Karşısında Yeni Bir Örgütlenme ve Organizasyon Olarak, “Çevre ve Şehircilik Bakanlığı” Önerisi**, <<http://planlama.org/new/planlama.org-yazilari/cevre-ve-sehircilik-bakanligi-onerisi.html>>, (14.07.2009).

ÇUBUK, M., **İmar Mevzuatından Şehircilik Mevzuatına-Türk Şehirciliğine Sistematik Bir Yaklaşım Denemesi**, MSÜ-Mim. Fak. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü Yayını, İstanbul, 1999.

ÇUKURÇAYIR, M.A., “Yeniden Yapılanma Sürecinin Aktörleri”, **Kamu Yönetiminde Planlamaya Yeniden Yapılanma**, (ed.) P.P. Özden ve A. Alada, İstanbul, 2006.

DOĞAN, A. E., **Eğreti Kamusalılık Kayseri Örneğinde İslamcı Belediyecilik**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007

DPT, 8. **Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2000.

ERAYDIN, A., “Günümüzde Mekana Yeniden ve Toplu Bir Şekilde Bakma Gereği”, **Değişen Mekan Mekansal Süreçlere İlişkin Tartışma ve Araştırmalara Toplu Bakış 1923-2003**, (Der.) Ayda Eraydın, Dost Kitabevi, Ankara, s. 7-25, 2006a.

ERDUMLU, G., **Büyükşehir Belediyeleri Araştırması**, Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı, DPT Yayınları, Ankara, 1993.

ERGUN, C. ve GÜL, H., “Yerel Yönetimlerin Değişen İşlevleri ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Kavramsal-Kuramsal Bir Tartışma”, **VI. Kamu Yönetimi Forumu, “18. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Kamu Yönetiminde Reform”**, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi, Bolu, 9-11 Ekim 2008, s. 483-496, 2009.

GÖKSU, S., “Bir Demokrasi Projesi Olarak Çok-Aktörlü Planlama Yönetimi Üzerine Düşünceler”, **Kamu Yönetiminde Planlamaya Yeniden Yapılanma**, P.P. Özden ve A. Alada (eds.), İstanbul, s. 123-125, 2006.

GÜL, H., ERGUN, C., Küreselleşme, Kentler, Kentsel Dönüşüm Ve Mekândan Koparılan

Âdemler, 7. **Kamu Yönetimi Forumu, Küreselleşme Karşısında Kamu Yönetimi Bildiriler Kitabı**, MSİ Yayınları, (Ed.) H.Altıntaş, 8-10 Ekim 2009, 768-774, 2010.

GÜLER, B.A., **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi Yapısal Uyarılama Politikaları 1980-1995**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

GÜNDOĞDU, İ., “Planlama Rengini Ararken”, **Planlama**, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 2007/2, s. 65-67.

GÜRSEL, K. E., **Kentsel Alt Bölgelerdeki Yenileme ve Düzenleme Projelerinde Yeni Yaklaşımlar, İlkeler**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1993.

HARVEY, D., **Postmodernliğin Durumu Kültürel Değişimin Kökenleri**, (Çev.) Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.

KAMACI, E., ÖRMECİOĞLU, H.T., “Kentsel Sit Alanlarında Kentsel Dönüşüm Problematikliği: Antalya Kaleiçi”, **İMO Antalya Kongresi**, <http://www.e-kutuphane.imo.org.tr/pdf/11172.pdf>, 2005.

KAYASU, S., “Planlamada Kurumsallaşma”, **Kamu Yönetiminde Planlamaya Yeniden Yapılanma**, (eds.) P.P. Özden ve A. Alada, İstanbul, s. 136-144, 2006.

KAZGAN, G. (2000) **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2000.

KELEŞ, R. vd., **Kentsel Toprak Rantının Kamuya Kazandırılması**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1999.

KELEŞ, R., **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000.

KELEŞ, R., **Kentleşme Politikası**, İmge Kitabevi, Ankara, 2004.

KESKİNOĞLU, Ç., **Kentleşme Siyasaları**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2006.

KESTANE, D., **İller Bankası ve Yerel Yönetimlerle İlişkileri**, Devlet Bütçe Uzmanlığı Araştırma Raporu, Ankara, 1996.

KEYDER, Ç., “Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına”, (Haz.) Ç. Keyder, **İstanbul Küresel ile Yerel Arasında**, Metis Yayınları, İstanbul s. 171-191, 2006.

KİPER, P., 2009, **Bir Cumhuriyet Dönemi Yapıtı- İller Bankası**, <<http://www.kentlob.net/index.php/Bir-Cumhuriyet-Donemi-Yapiti-iller-Bankasi.kent>>, (15.07.2009).

KİPER, P., **Küreselleşme Sürecinde Kentlerin Tarihsel-Kültürel Değerlerinin Korunması Türkiye-Bodrum Örneği**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2006.

KURTULUŞ, H., “Kentsel Dönüşüme Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak”, **Planlama**, Sayı: 2, s. 7-11, 2006.

NALBANTOĞLU, G. B., The Professionalization of the Ottoman-Turkish Architect, Basılmamış Doktora tezi. University of California, Berkeley, 1989.

ÖZBEK, M., “Kamusal Mekânlar ve Kent Haritaları”, XXI Dergisi, İstanbul, s. 11-32, 2001

ÖZDEMİR SÖNMEZ, N., “Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, **Planlama**, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 2006/2, Sayı 36, Ankara, s. 121-128, 2006.

ÖZDEN, P.P., “Kamuda Yeniden Yapılanma Gereksinmesinin Planlamaya Yönelik Boyutu”, **Kamu Yönetiminde Planlamaya Yeniden Yapılanma**, (eds.) P.P. Özden ve A. Alada, İstanbul, s. 156-162, 2006.

ÖZDEN, P.P., **Yasal ve Yönetimsel Çerçevesiyle Şehir Yenileme Planlaması ve Uygulaması: Türkiye Örneği**, Basılmamış Doktora Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2002.

ROBERTS, P., SKYES, H. (eds.) **Urban Regeneration: A Handbook**, London, Sage Publications, 2000.

SASSEN, S. **Globalization and Its Discontents**, New York: The Free Press, 1998.

SENNETT, R., **Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, (Çev.) Birkan, T., Metis, İstanbul, 2002

SUBAŞAT, T., Küreselleşme ve Devletin Rolü, Dedeoğlu ve Subaşat (Ed.) **Kalkınma ve Küreselleşme**, Bağlam Yayınları, 2004.

ŞENGÜL, T., “Planlama Paradigmalarının Dönüşümü Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, **Kentsel Planlama Kuramları**, (der.) Melih Ersoy, İmge Kitabevi, Ankara, s. 59-115, 2007.

ŞENGÜL, T., Yerel Devlet Sorunu ve Yerel Devletin Dönüşümünde Yeni Eğilimler, **Praksis**, S. 9, s.183 - 220, 2003.

ŞENYAPILI, T., “**Baraka**”dan Gecekonduya Ankara’da Kentsel Mekanın Dönüşümü: 1923-1960, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.

TEKELİ, İ. “Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye’de Belediyelerin Gelişimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 16, Sayı 2, Haziran, 1983.

TEKELİ, İ. **Kent Planlaması Konuşmaları**, TMMOB Yayını, Ankara, 1991

TEKELİ, İ. **Modernite Aşılırken Siyaset**, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

TEKELİ, İ. **Modernite Aşılırken Kent Planlaması**, İmge Kitabevi, Ankara 2001.

TURAN, A., **Türkiye’de Kentsel Rantın Oluşumu Ve Bölüşümü: Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete Geçiş Süreci**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

ÜNLÜ, T., “Mersin’de Değişen Kentsel Mekân: Çamlıbel’de Morfolojik Değişim”, **YTÜ Mimarlık Fakültesi e-Dergisi**, Cilt. 1, Sayı. 4, s. 178- 200, 2006b.

ÜSKENT, S., “Dönüşümün Kentlere Yeni Bir Gelecek Yaratmadaki Gücü: Cardiff Körfezi Örneği”, **11-13 Haziran 2003 Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi, s. 414-420, 2003.

YAŞAMIŞ, F.D., “Büyükşehir Sorunsalı”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, Mart-1995, s.93-111.

YIRTICI, H., ULUOĞLU, B., “Mekanın Altyapısal Dönüşümü”, **İ.T.Ü.Dergisi/A, Mimarlık, Planlama, Tasarım**, Seri a, Cilt 3, Sayı 1; s. 43-52, Mart 2004.

4A OTURUMU - 8 KASIM 2012
“TÜRKİYE’DE MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜN
ÖZGÜN NİTELİKLERİ VE NEDENLERİ”
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Serap KAYASÜ**

Kentsel Dönüşümün Son 30 Yılı:
Değişen Niteliklere Bağlı Bir Alt-Dönemleme Çalışması
Yrd. Doç. Dr. Tolga Levent

Kentsel Planlama ve Kentsel Projeler İlişkisi Üzerine Değerlendirme
Öğr. Gör. Dr. Neşe YILMAZ BAKIR
Araş. Gör. Umut DOĞAN

Ankara İli, Altındağ İlçesi Gültepe Mahallesinde Dönüşüm Öyküleri
Arş. Gör. Yasin BEKTAŞ
Doç. Dr. Asuman TÜRKÜN

Mekansal Dönüşümün Finansal Arka Planı*
Müfit BAYRAM

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN SON 30 YILI: DEĞİŞEN NİTELİKLERE BAĞLI BİR ALT-DÖNEMLEME ÇALIŞMASI

Yrd. Doç. Dr. **Tolga LEVENT**

Mersin Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Son dönemlerde, kentsel planlama alanının kuramsal düzleminde yoğun bir biçimde kullanılan ve gönderme yapılan kavramlardan birisi de kentsel dönüşümdür. Özellikle Türkiye için geçerli olan bu kuramsal ilginin en somut göstergelerinden birisi olarak değerlendirilebilecek lisansüstü tez çalışmaları incelendiğinde, son yıllarda kentsel dönüşüm üzerine yapılmış lisansüstü tez çalışmalarının sayısının önemli bir artış içerisinde olduğu gözlenmektedir¹. Bu çalışmaların büyük bir çoğunluğu, kentsel dönüşümün çeşitli boyutlarını – özellikle, büyük kentlerdeki farklı uygulamalar üzerinden- irdeleyen çalışmalar, bir kısmı da kentsel dönüşümü bir planlama aracı olarak ele alan, kentsel dönüşümün süreçlerini ve sonuçlarını tartışan genel kuramsal çalışmalardır².

Kentsel dönüşümün kuramsal düzlemdeki bu popülerliğinin kılıgsal yansıması, kentsel sorunların çözümüne yönelik olarak ortaya atılan hemen hemen her fikrin, az ya da çok, kentsel dönüşümü içermesidir. Gerçekten de, son yıllarda kentsel dönüşüm, kentsel gelişmeyi sağlamanın neredeyse tek aracı olarak algılanmakta ve bu yaygın algı merkezi yönetim ve yerel yönetimler tarafından paylaşılmaktadır. Bu algının izlerini ise, kentsel dönüşümün giderek artan bir biçimde yer almaya başladığı planlama mevzuatının evriminde, kentsel gelişmede söz sahibi olan Toplu Konut İdaresi (TOKİ)³ gibi kamu kuruluş-

1 1997-2011 yılları arasında kentsel dönüşümü konu alan 162 lisansüstü tez yazılmıştır. Bu tezlerin 7 adedi (6 yüksek lisans tezi ve 1 doktora tezi) 1997-2001 yılları arasında, 28 adedi (23 yüksek lisans tezi ve 5 doktora tezi) 2002-2006 yılları arasında ve 127 adedi (112 yüksek lisans tezi ve 15 doktora tezi) 2007-2011 yılları arasında yazılmıştır (<http://tez2.yok.gov.tr/>, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi, Erişim Tarihi: Kasım, 2012)

2 Aynı veri tabanında yapılan incelemelerde, kentsel dönüşümün çeşitli boyutlarını farklı uygulamalar üzerinden irdeleyen toplam 136 adet, kentsel dönüşüm süreçlerini ve sonuçlarını kuramsal olarak ele alan toplam 26 adet lisansüstü tez çalışması bulunduğu tespit edilmiştir (<http://tez2.yok.gov.tr/>, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi, Erişim Tarihi: Kasım, 2012).

3 Çalışmanın bundan sonraki aşamalarında Toplu Konut İdaresi TOKİ olarak anılacaktır.

larının uygulamalarında ve yerel yönetimlerin kentsel dönüşüm ile ilgili taleplerinde gözlemlemek mümkündür.

Ancak bu yoğun ve yaygın kullanıma rağmen, kentsel dönüşümün tanımının nasıl yapılması gerektiği, kentsel dönüşüm ile ilişkili girdilerin ve çıktıların ne olduğu, bu girdi ve çıktıları içeren sürecin nasıl değerlendirilmesi gerektiği gibi konularda düşünsel bir uzlaşımın varlığını söylemek olanaklı değildir. Bu durum, kentsel dönüşüm karşısında takınılan tavır konusunda belirsizliklerin ortaya çıkmasına ve soru işaretlerinin oluşmasına neden olmaktadır. Bir grup meslek adamı, kentsel dönüşümü olumlu ve kaçınılmaz bir süreç olarak değerlendirirken, diğer bazıları farklı uygulamalarının çeşitli olumsuz sonuçlarına dikkat çekerek kentsel dönüşüm konusuna oldukça mesafeli durmaktadırlar.

Bu çalışma, bu belirsizlikleri kısmen ortadan kaldırmaya yönelik olarak Türkiye’de kentsel dönüşüm meselesini irdelemeyi ve kentsel dönüşümün başat aktörlerinin ve kentsel dönüşüme ilişkin önceliklerin değişmesine bağlı olarak kentsel dönüşüm konusuna yaklaşımın son 30 yılda nasıl değiştiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel iddiası, bahsi geçen değişmeye odaklanan tarihsel bir irdelemenin kentsel dönüşüm süreçleri ile bağlantılı olarak ortaya çıkan kimi kentsel problemlerin çözülmesine katkı sağlayacağı varsayımdır. Kuramsal çerçevenin ana hatları ile ortaya konulacağı çalışmanın ikinci bölümünde, temel olarak, kentsel dönüşümün nasıl tanımlandığı ve temel amaçlarının ne olduğu belirlenmeye çalışılacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümü, kentsel dönüşümün Türkiye’deki son 30 yılı üzerine bir alt-dönemleme çalışmasının yapılacağı bölümdür. Bu bölümde ilk olarak, 1980 yılı öncesinde kentlerin ve kentsel planlamanın mevcut durumu ortaya konulacak ve bu irdeleme ile kentsel dönüşümün planlama gündemine güçlü bir biçimde girişinin nedenleri çözümlenmeye çalışılacaktır. Bu bölümün devamında önerilen alt-dönemleme, kentsel dönüşümün temel niteliklerindeki değişime bağlı olarak yapılacaktır. Çalışmanın sonuç bölümünde, ilk olarak, kentsel dönüşümün farklı dönemlerinin ortaya çıkardığı olumlu-olumsuz sonuçlar irdelenecek, bu olumsuz sonuçları ortadan kaldırabilecek yeni bir kentsel dönüşüm yaklaşımının önceliklerinin ve temel niteliklerinin neler olabileceği üzerine fikir geliştirilecektir.

2. Kentsel Dönüşüme İlişkin Kısa Bir Kuramsal Değerlendirme

Kentlerin canlı birer organizma olduğunu ileri süren biyolojik temelli metaforlar, belirli açılardan sorunlu ve indirgemeci olsa da, kentlerin sürekli bir değişim içerisinde olduğunu ifade etmek açısından oldukça tutarlıdır (Levent, 2007). Gerçekten de gündelik hayatın ekonomik, politik, sosyal ve kültürel boyutlarının sınırlı bir mekansal yapı üzerinde iç içe geçtiği kentlerde, değişim ve dönüşüm süreci kesintisizdir (Levent ve Sarıkaya Levent, 2010). Farklı boyutların karşılıklı etkileşimi nedeniyle anlaşılması ve açıklanması oldukça zor olan bu kesintisiz süreçler, bazen kentsel mekan kalitesinin artması ile sonuçlanırken, bazen de kentin bazı konularında bozulmalara yol açmaktadır. Kentsel dönüşüm, gündelik hayatın farklı boyutların karşılıklı etkileşimi ile ortaya çıkan bozulma süreçlerinin etkisi altında kal-

miş ve kullanıcı ihtiyaçlarına yanıt veremeyen kentsel yapıları çevrelerde, kentsel mekanın koşullarını bütüncül bir biçimde iyileştirmeye ve/veya yeniden yapılandırmaya yönelik olarak uygulanan politika, strateji ve eylemler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Akkar, 2006:29).

Kentsel dönüşümün en önemli özelliği, kentin fiziksel koşulları ile ekonomik, politik, sosyal ve kültürel problemleri arasında ilişki kurması ve kentsel problemleri farklı boyutları birbirinden yalıtarak değil, aksine bir arada ele alarak çözmesidir. Bu özelliği ile sosyo-mekansal bir ele-alışa karşılık gelen kentsel dönüşüm, kentsel yapıları çevrede oluşan değişme ve gelişme taleplerini karşılama amacıyla olması nedeniyle planlama açısından oldukça kritik bir rolü üstlenmektedir. Ayrıca, sağlıklı işleyen bir planlama sistemi içerisinde, toplumsal taleplerin mekansal olarak karşılanmasına olanak sağlayan kentsel politika seçeneklerinin oluşturulmasına da olanak sağlaması da, kentsel dönüşümün bir diğer ayırt edici özelliğidir (Roberts, 2000; Akkar, 2006; Uzun, 2006).

Kentsel dönüşüm yeni kentsel alanlar ile değil, mevcutta varolan kentsel alanların planlanması ve geliştirilmesi ile ilgilidir (Akkar, 2006:29). Ancak, kuramsal olarak mümkün olsa da, kentsel dönüşümün mevcut tüm kentsel dokular için aynı düzeyde gündeme geldiğini söylemek olanaklı değildir. Uzun'a göre, kentsel dönüşüm projeleri, farklı ülke örneklerinde, genellikle, kentin tarihsel çekirdeğindeki konut ve merkez alanları için gündeme gelmekte ve bu alanlardaki kültürel varlıkların korunarak ve işlevi değiştirilerek yeniden kullanılmaları bu dönüşüm projelerinin temel hedefini oluşturmaktadır (Uzun, 2006:50). Kentsel dönüşüm projelerine konu olan bir diğer kentsel bağlam, kent içerisinde kalan sanayi alanlarıdır ve üretim işlevinin ayrılmasından sonra bu alanlardaki sanayi yapılarının yenilenmesi ve genellikle ticari, sosyal ve kültürel amaçlar ile kullanılmaları dönüşüm projelerinin temel düşüncesini oluşturmaktadır (Ataöv ve Osmay, 2007:58; Uzun, 2006:50).

3. Türkiye'de Kentsel Dönüşüme İlişkin Bir Alt-Dönemleme

Tarihsel kökenlerinde 19. yüzyıl Avrupa kentindeki düzensiz yapılaşma ve kentsel altyapının yeteri kadar sağlanamaması ile ortaya çıkan düşük yaşam kalitesini arttırmaya ve toplumsal sağlık koşullarını iyileştirmeye yönelik faaliyetlerin bulunduğu kentsel dönüşüm konusu, 1980'li yıllar ile birlikte, Türkiye planlama gündeminde ciddi bir biçimde yer almaya başlamıştır.

Bu dönemde, kuramsal ve kılğısal alanda kentsel dönüşüme gösterilen ilginin artması, kentsel planlamanın önceliklerinin değişmesi ile doğrudan ilişkilidir. Bu döneme kadar temel hedefi kentleri niceliksel olarak büyütme olan planlama pratiği, mevzii imar planları ve nazım imar planlarının sınırlarını tanımladığı bağlam içerisinde, kentsel çeperdeki tarımsal araziye kentsel arsaya dönüştürmeye çalışmaktadır (Levent, 2010a). Bu durumun arkaplanında, İkinci Dünya Savaşı sonrasında deneyimlenen ve özellikle büyük kentlerin yoğun göç almasına ve kontrolsüz büyümesine yol açan kentleşme süreci ile yeterli düzeylerde konut sunumunun planlı olarak başarılabilmesi nedeniyle ortaya çıkan gecekondular alanları yer almaktadır (Uzun, 2006:50; Türkün ve Kurtuluş, 2005; Ataöv ve Osmay, 2007).

Bu dönem içerisinde kentsel dönüşüm konusuna çok fazla ilgi göstermeyen planlama, 1980'li yıllar ile birlikte, gerek makro ekonomik politikalarındaki tercihlerin gerekse planlama pratiğinin yeniden üretilmesini hedefleyen yasal çerçevenin değişmesi ile birlikte, ilgisini kentsel yapıyı çevreye yöneltmiş ve kent planları farklı niteliklerdeki kentsel dönüşüm projeleri ile kentleri hem niceliksel hem de niteliksel olarak dönüştürmenin mekanizmalarına odaklanmıştır. Bu değişim, birçok kent için kentleşme hızlarının azalması, sanayi alanlarının kent dışına çıkması, kent merkezlerinin ve gecekondu alanlarının dönüşmeye başlaması gibi kentsel süreçler ile de ilişkilidir (Uzun, 2006:50). Bu dönemde ortaya konulan kentsel dönüşüm projelerini denetleyen yasal düzenlemelerin yeterli olmaması ve bazı kentsel dönüşüm projelerinin üst ölçekli planlara bağlı kalmadan ortaya konulması, kentsel dönüşümün kuramsal olarak da tartışılmaya başlanmasının temel nedeni olmuştur ve bu tartışma günümüzde de halen devam etmektedir.

1980'li yıllardan itibaren, kentsel dönüşüm konusundaki kuramsal tartışmalarının önemli bir bölümü, kentsel dönüşümün ve dönüşümün sahip olması gereken niteliklerin ne olduğu sorusu etrafında şekillenmektedir. Ancak söz konusu dönem içerisinde tek bir kentsel dönüşüm yaklaşımının var olduğunu ve bu yaklaşıma bağlı olarak uygulamalar yapıldığını söylemek olanaklı değildir. Ana hatları ile bu 30 yıllık dönemi, merkezi ve yerel yönetimlerin kentsel dönüşümüne ilişkin önceliklerindeki değişimler, konu ile ilgili yasal mevzuattaki gelişmeler ve planlama yaklaşımlarındaki farklılaşmalar açısından üç alt-dönemde ele almak mümkündür.

1. Dönem: Gecekondu Alanlarında Kentsel Dönüşüm (kentsel çeperin dönüşümü, plansız gecekondu alanlarının dönüşümü, dolaylı dönüşüm, piyasa mekanizması eliyle dönüşüm)

Birinci dönem olan 1980'li yıllar, Türkiye'de kentsel planlama yaklaşımının yapısal olarak değiştiği ve plan yapma-onama yetkilerinin 3030 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ve 3194 sayılı İmar Kanunu ile yerel yönetimlere devredildiği bir dönemdir. Özünde planlama çevreleri tarafından da olumlu bulunan ve planlama problemlerinin yerelde daha doğru tanımlanabileceğinden hareketle planlama ve uygulamanın başarısını arttıracak yapısal bir düzenleme gibi gözükse de, yerelde bu kanun ile elde edilen yetkilerin sağlıklı bir biçimde kullanılmasına aracılık edecek teknik kadroların olmaması, bu dönemin, kentsel dönüşüm açısından, sorunları çözmekten çok sorun yaratıcı bir niteliğe sahip olması nedenlemiştir. Özellikle İstanbul gibi büyük kentlerde, kentin kritik önemdeki farklı parçalarına ilişkin planlar yerli ve yabancı planlama bürolarına ihale edilmiş, kentin bütününe genelde olumsuz etkileyen ancak gelişme taleplerini hızlı bir biçimde karşılamayı amaç edinmiş kentsel projeler ortaya çıkmış ve kent için çeşitli olumsuzlukları barındıran imar operasyonu olarak adlandırılacak uygulamalar yapılmıştır. Üstelik büyük sermayenin, merkezi yönetim ile kurduğu çıkar ilişkileri, bu plan ve projelerin finanse edilmesini ve uygulanmasını kolaylaştırmıştır (Tekeli, 1991; Öktem, 2005). Bu dönemde, büyük kentlerin yapıyı çevresi bu tarz bir bağlam içerisinde dönüşürken, gecekondu alanları da planlama

çevrelerinin ilgisini üzerine çekmektedir (Türel vd., 2005). Planlama çevreleri ‘gecekondu problemi’ nin çözümü olarak gecekondu alanlarının ıslah imar planları ile dönüştürülmesini öngörmektedir ve bu planlar, bir kentsel dönüşüm projesi gibi algılanmaktadır. Ancak bu planların dönüşüm öngörüsü, gecekondu alanlarının fiziksel dönüşümüdür ve bu planlar ile gecekondu alanlarının ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel yapısının uzun vadeli olarak iyileştirilmesi olanaklı olamamaktadır (Uzun, 2006:50). Ayrıca küçük ölçekli sermaye sahibi yap-satçı müteahhitler tarafından gerçekleştirildiği için, bu süreç sonunda ortaya çıkan yaşam çevresinin nitelikleri de düşüktür (Özdemir Sönmez, 2006:126) ve bu nedenle, fiziksel dönüşüm açısından da başarılı değildir.

2. Dönem: Kent Merkezi Ve Çevresinde Kentsel Dönüşüm (kentsel çekirdeğin dönüşümü, kamu-özel sektör ortaklığı modeli ile dönüşüm)

1990’lı yıllar, yeni birtakım kentsel dönüşüm modellerinin gündeme gelmeye başladığı ve denendiği bir dönem olmuştur. Bu modellerden en fazla öne çıkanı Dikmen Vadisi Projesidir. Bu proje, başlangıçta, kentin ekolojik dengesini ve mikroklimasını olumlu etkileyecek bir rüzgar koridoru yaratmak; ticari, sosyal, kültürel ve rekreasyonel bir odak yaratmak; proje kapsamında belirlenen hedeflere zaman ve kapasite kaybına uğramadan ulaşabilmek için kamu-özel sektör işbirliğini üst düzeyde gerçekleştirmek ve alanda bulunan gecekondu hak sahiplerine kentsel sosyal ve teknik altyapı ile desteklenmiş yüksek nitelikli konut alanları sunmayı hedeflemiş olsa da (Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi Fizibilite Raporu, 1991:3), zaman içerisinde, yerel yönetimlerin kentsel rantlardan yararlanma isteğinin ön plana çıkmaya başlaması nedeni ile, dönüşümün sosyal ve fiziksel hedefleri göz ardı edilmeye başlanmıştır (Uzun, 2006:50). Hedefler düzeyindeki bu olumsuz gelişmelere karşın, Dikmen Vadisi Projesi bir çok yeni kentsel dönüşüm projesi için ilham kaynağı olmuştur. Bu projelerin, büyük bir kısmının mekansal odağında kent merkezleri ve merkez çeperleri bulunmaktadır ve bu projeler ile, bozulma süreçlerinin etkisi altındaki bazı kentsel alanların dönüştürülmesi hedeflenmiş ve bu alanlarda çoğu zaman ticari ve kültürel kullanımların yer seçtiği dokuların oluşturulması amaçlanmıştır. Bu kentsel dönüşüm tercihlerinin, belirli bir mekansal plan-program çerçevesinde gerçekleştiğini söylemek çok olanaklı değildir, çünkü genellikle piyasa aktörleri ile merkezi ve yerel yönetimlerin anlık ve karşılıklı etkileşimi ile ortaya koyulmaktadır. Çoğu zaman üst ölçekli mekansal planlardan bağımsız, bu planların tanımladığı kentsel çerçeveden uzak, sosyal meşruiyeti zayıf olan bu kentsel dönüşüm uygulamaları, daha sonraki dönemlerde yeni birtakım kentsel problemlerin oluşmasına neden olmuştur.

3. Dönem: Tüm Kentin Büyük Parçalar Halinde Dönüşümü (kentsel rant potansiyeli fazla olan alanların dönüşümü, bağıntısız parçalar halinde dönüşüm, ulusal kamu kurumları ve uluslararası sermaye eli ile dönüşüm)

2000’li yıllar, kentsel dönüşümün ulusal gündemin en üst sıralarında tartışıldığı bir dö-

nemdir. 1999 Marmara Depremi sonrasında, mevcut yapı stokunun düşük kalitesini iyileştirmenin bir aracı olarak görülen kentsel dönüşüm, tüm kentler için öne çıkarılan ve neredeyse tüm toplumsal gruplar tarafından üzerinde uzlaşılan bir kentsel politika seçeneği haline gelmiştir. Ancak ironik bir biçimde, kentsel dönüşümün nasıl ele alınması gerektiği konusunda kesin bir mesleki ve bilimsel uzlaşının varlığından bahsetmek mümkün olamamıştır. Bu dönemde, kentsel dönüşüm iki ayrı kaynaktan beslenerek gerçekleştirilmektedir. Bir yanda, TOKİ tarafından hemen hemen tüm büyük kentlerde hayata geçirilen gecekondular dönüşüm projeleri bulunmaktadır. Bu projeler kapsamında üretilen konut miktarı, TOKİ tarafından üretilen toplam konutun yaklaşık % 13,00'ünü oluşturmaktadır ve TOKİ, orta vadede belediyeler ile işbirliği halinde yapmayı planladığı kentsel yenileme ve gecekondular dönüşümü projelerine daha da ağırlık vermeyi hedeflemektedir (TOKİ Konut Üretim Raporu, 2013). Diğer yanda, özellikle büyük kentlerde, küresel kent vizyonundan beslenen büyük ölçekli kentsel dönüşüm projeleri yer almaktadır. Kentlerin küresel rollerine uyumlu olarak işlevlendirilen bu kentsel dönüşüm projeleri ise, genellikle kentsel getiri olasılığı yüksek olan alanlara önerilmektedir (Levent, 2010a). Ancak her iki kaynaktan beslenerek önerilen kentsel dönüşüm projelerinin, kentin ve kentlilerin önceliklerini dikkate aldığını ve kentlerin sosyo-mekansal kurgusuna olumlu katkılar yaptığını söyleyebilmek çok da olanaklı değildir. TOKİ tarafından çoğu zaman kentten ve kent bağlamından kopuk olarak gerçekleştirilen uygulamalar kent bütününe ve kentin mekansal kurgusuna katkıda bulunmamakta ve hatta çoğu zaman kentsel kurguları olumsuz etkilemekte; küresel kent vizyonuna bağlı olarak önerilen kentsel dönüşüm projeleri ise, genellikle, kentlerin stratejik konumlarının belirli çıkar grupları tarafından ele geçirilmesi ve diğer toplumsal grupların bu alanlardan ötelenmesine neden olmaktadır. Ayrıca mevcut planlama yaklaşımının hızla değişen koşullara uyum sağlama, kentsel gelişme hızını yakalama ve kontrol etmedeki yetersizliklerini öne çıkaran neoliberal bir söyleme dayanan bu projeler, giderek artan bir biçimde özel sektörün planlama süreci içerisine dahil etmekte ve planlamaya yön verenlerin piyasa mekanizması içerisindeki yatırımcılar haline gelmesine neden olmaktadır. Bu durumun planlama düşüncesine zarar verdiği kuşku götürmez bir gerçektir (Levent, 2010a; Levent, 2010b). Kentsel dönüşümün giderek yaygınlaştığı bu dönem içerisinde ortaya konulan yasal düzenlemeler de, bu olumsuz süreci desteklemektedir. 2004 yılında yürürlüğe giren 5104 sayılı “Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi Kanunu”, yere –Ankara’ya özgü bir kanundur ve bu kanunla, söz konusu dönüşüm alanı, planlama mevzuatının tanımladığı çerçevenin dışına çıkarılmış ve bu yasal parçacılık, Ankara’nın planlanması ve gelişimi açısından olumsuzluklara neden olmuştur. Aynı yıl yürürlüğe giren 5216 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Kanunu”, kentsel dönüşüm ve gelişim projelerinin uygulama yetkisini Büyükşehir Belediyelerine vermiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren 5393 sayılı “Belediye Kanunu” ise, kentsel dönüşüm ve gelişim proje alanı tanımlamayı alansal büyüklük ile eşleştirmiş ve bu durum, kentsel rantların paylaşımının yeniden tanımlanması düşüncesini beraberinde getirmiştir. 2005 yılında yürürlüğe giren 5366 sayılı “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun” kapsamında belirlenen amaç, tarihi kent dokularını kapsayan kentsel dönü-

şüm projelerinin amaçları ile örtüşmekte ve bu projelerin, kentsel sit alanlarının ve koruma amaçlı imar planlarının bütünlüğüne yönelik bir tehdit oluşturmasına neden olmaktadır (Uzun, 2006:51).

4. Sonuç

Kentsel dönüşümün çok çeşitli bağlam ve problemler ile ilişkili olması, bu dönüşüme ilişkin tek ve evrensel bir yaklaşımın anlamlı ve kapsayıcı olmayacağı gerçeğini beraberinde getirmektedir. Ancak gene de, kentsel dönüşümün son 30 yıldaki deneyiminden yola çıkarak Türkiye’de nasıl bir kentsel dönüşüm yaklaşımının olması gerektiği üzerine değerlendirme yapmak olanaklıdır.

Türkiye’nin kentsel dönüşüm deneyimine bağlı olarak ortaya konulabilecek ilk düşünce, Türkiye’de kentsel dönüşümün, salt fiziksel mekanın dönüşümüne indirgenmiş olması ve bu anlayış doğrultusunda, dönüşümün sosyal, ekonomik, çevresel boyutlarının ihmal edilmiş olmasıdır. Oysa, kentsel dönüşümü kuramsal olarak irdeleyen neredeyse tüm çalışmalar, kentsel dönüşümün sosyal dönüşüm, ekonomik kalkınma, doğal çevrenin korunması, koruma ve kullanma arasındaki dengenin sağlanması ve sürdürülebilirlik gibi konuları kapsamlı ve bütünlük olarak ele alan bir yaklaşım olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bütüncül bir kentsel dönüşüm yaklaşımının önemini vurgulayan bazı çalışmalar ise, örgütlenme ve katılım süreçlerinin de, bu bütüncüllük içerisinde değerlendirilmesini özellikle belirtmektedir (Ataöv ve Osmay, 2007).

Sadece fiziksel mekana odaklanmayan, geniş-kapsamlılığı ve çok-boyutluluğu dikkate alan yeni bir kentsel dönüşüm yaklaşımının ortaya konulması sürecinde, bu yaklaşıma ilişkin genel kuramsal ilkelerinde belirlenmesi gerekmektedir. Roberts’a göre, bu ilkeler üzerinden farklı kentsel dönüşüm modelleri arasında düşünsel bağıntılar kurulabilmekte ve bu modeller karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmektedir (Roberts, 2000). Roberts’a göre, kentsel dönüşüm;

- dönüşüme konu olan kentsel alanın koşullarının detaylı bir çözümlenmesine dayanmalı,
- yapılı çevre, sosyal yapılar, ekonomik temeller ve çevresel koşulların eşzamanlı adaptasyonunu amaçlamalı,
- bu amaca ulaşmak için, problem çözümleri ile dengeli ve pozitif bir biçimde ilgilenen kapsamlı ve bütünlük stratejilerin üretilmesi ve uygulanmasına yönelik olmalı,
- stratejisinin ve uygulamaya ilişkin programlarının sürdürülebilir gelişmenin genel amaçları ile uyumlu olması sağlanmalı,

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN SON 30 YILI: DEĞİŞEN NİTELİKLERE BAĞLI BİR ALT-DÖNEMLEME ÇALIŞMASI

- açık ve operasyonel hedefler kurgulamalı ve bu hedefleri mümkün olduğunca niceliksel bir biçimde ifade edebilmeli,
- doğal ve ekonomik kaynaklar, insan kaynakları ve arazi, yapılı çevrenin mevcut özellikleri gibi diğer kaynakları olası en uygun kullanımını sağlamalı,
- ortaklıklar veya farklı türde çalışma biçimleri ile elde edilebilecek mümkün olan en üst düzey katılım ve dönüşüme konu olan kentsel alana ilişkin meşru bir çıkar doğrultusunda tüm paydaşların işbirliği sonucu elde edilen bir uzlaşmayı sağlamayı aramalı,
- belirlenen hedeflerin başarılmasına ve alan üzerinde etkili olan içsel ve dışsal güçlerin etkilerine ve değişen doğalarının izlenmesine yönelik olarak stratejilerin ilerlemesini ölçmenin önemini kavramalı,
- uygulamaya yönelik başlangıç programlarının gerçekleştirilecek değişimlere bağlı olarak gözden geçirilip yeniden düzenlenme olasılığının varlığını kabul etmeli,
- kentsel dönüşüm şemasında varolan amaçlar arasında genel bir dengeyi sağlamak ve tüm stratejik hedeflerin başarılabilmesini sağlamak için, stratejinin farklı elemanlarındaki ilerleme hızlarının farklı olduğu gerçeğinden hareketle, kaynakların yeniden yönlendirilmesi ve ek kaynakların sağlanmasının gerekebileceğinin farkında olmalıdır (Roberts, 2000:18-19).

Ancak bu genel ve evrensel ilkeleri dikkate almak, kentsel dönüşümün bağlam-bağımlı bir süreç olduğu unutmak anlamına gelmemelidir. Kentsel dönüşümün ele alınmasında dönüşümü zorlayan problem(ler)in yerel özellikleri dikkate almak, dönüşüme yönelik stratejileri ve politikaları yerele özgü bilgiye dayandırarak geliştirmek (Akkar, 2006:36), hem kentsel dönüşüm önerilerinin hayata geçmesini kolaylaştırabilecek hem de dönüşümün başarılı olma olasılığı artabilecek etmenlerdir.

Doğası gereği müdahaleci bir faaliyet olan kentsel dönüşüm modellerinde, tarihsel olarak, müdahalenin farklı biçimleri devlet eliyle gerçekleştirilmişken, piyasa işleyişinin ortaya çıkardığı hataları düzeltmeye yönelik olan müdahaleler için kamu-özel sektör ortaklıkları-uzlaşmalarının sağlanması ise, kentsel dönüşüm önerilerinin hayata geçirilmesini kolaylaştıran bir diğer etmen olarak giderek öne çıkan bir konudur (Roberts, 2000:21). Ancak bu durum, kentsel dönüşümün, kamu yararını gözeten bir perspektiften yapılması gerektiği gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır.

Türkiye bağlamında kentsel dönüşüm ile ilişkili temel sorunlardan birisi, kentsel dönüşüm adına yapılan fiziksel müdahalelerin, belirli bir plan-program dahilinde ele alınmayan, piyasa koşullarına, toplumun anlık çözümlerine ve merkezi-yerel yönetimlerin karşılıklı etkileşimine dayanarak yapılan müdahaleler olmasıdır. Üstelik bu dönüşümleri yönlendirmesi ve denetlemesi gereken kurumsal-yasal düzenlemeler ve planlama yaklaşımları, çoğu kez dönüşümün gerisinden gelmektedir (Türel vd., 2005). Bu durum, 1980-2010 yılları arasındaki tüm alt-dönem kentsel dönüşüm yaklaşımları için geçerlidir. Bu noktada, planlama ve

kentsel dönüşüm arasındaki ilişkinin yeniden ele alındığı, kentsel dönüşüm uygulamalarındaki sorumlu aktörlerin hareket alanlarının dikkatle tanımlandığı bir yasal çerçeveye ihtiyaç vardır. Ancak kente müdahale biçimlerinin yasal arka planının bu yönde evrildiğine dair bir işaret bulunmamaktadır. Aksine dönüşüme ilişkin, gündeme gelen yasal çerçeve değişiklikleri, gelecekte daha da olumsuz tabloların karşımıza çıkabileceğinin ipuçlarını vermektedir. Bu olumsuzlukların somut bir göstergesi olarak 2012 yılında yürürlüğe giren 6306 sayılı “Afet Riski altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun”, kentsel dönüşüm konusunda kapsayıcı ve sağlıklı bir çerçeve sunduğu iddiasında olsa da, plan silsilesi ve planlar arası bağlantılar ilkesine uymayan, kentsel dönüşümün sosyal boyutlarını ihmal eden, problem çözmek amacı ile ortaya koyulsa da, kendisi de problem yaratabilecek bir yasal düzenlemedir ve Türkiye’nin ihtiyacı olan kentsel dönüşüm yaklaşımını ortaya koymaktan oldukça uzaktır.

Kaynakça

_____, (1991), Dikmen Vadisi Konut ve Çevre Geliştirme Projesi Fizibilite Raporu, Metropol İmar A.Ş., Ankara

_____, (2013), TOKİ Konut Üretim Raporu, www.toki.gov.tr (Erişim Tarihi: Mayıs, 2013)

Akkar, Z. M., (2006), “Kentsel Dönüşüm Üzerine Batı’daki Kavramlar, Tanımlar, Süreçler ve Türkiye”, *Planlama Dergisi*, 2006(2), pp:29-38

Ataöv, A. ve Osmay, S., (2007), Türkiye’de Kentsel Dönüşüme Yöntemsel bir Yaklaşım, METU JFA 24(2), pp:57-82

Levent, T., (2007), *Spatial Organization of Service Activities in Ankara*, Basılmamış Doktora Tezi, ODTÜ, Ankara

Levent, T., (2010a), “Kent Planlamadan Kentsel Projeciliğe: Değişimin Kamusal Alanda Yarattığı Erozyonlar”, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 32. Kolokiyumu “Kentsel Yeniden Yapılanma: Kazananlar, Kaybedenler” Bildiriler Kitabı, Ankara, pp:81-91

Levent, T., (2010b), “Esnek Planlama Yaklaşımları Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme: Bu Yaklaşımların Türkiye Bağlamında Yanılsamaları”, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 33. Kolokiyumu “Kentleri Korumak/Savunmak” Bildiriler Kitabı, Ankara, pp:633-653

Levent, T. ve Sarıkaya Levent, Y., (2010), “Bölgesel Gelişmede Ulus-Devletin Rolü: 1999–2009 Yılları Arası Kamu Yatırımları Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Megaron*, 5(3), pp:103-115

Roberts, P., (2000), “The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration”, içinde Roberts, P. Ve Sykes, H. (editörler), *Urban Regeneration: A Handbook*, Sage Publications, London, pp: 9-36

Öktem, B., (2005), “Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı”, içinde Kurtuluş, H. (yayına hazırlayan), İstanbul’da Kentsel Ayırışma, Bağlam Yayınları, İstanbul, pp:25-76

Özdemir Sönmez, N., (2006), “Düzensiz Konut Alanlarında Kentsel Dönüşüm Modelleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Planlama Dergisi*, 2006(2), pp:121-127

Tekeli, İ., (1991), Kent Planlaması Konuşmaları, TMMOB Mimarlar Odası Yayınları, Ankara

Türel, A., Osmay, S., Güvenç, M., Ataöv, A. ve Akkar, M., (2005), İstanbul Eylem Planlamasına Yönelik Mekansal Gelişme Stratejileri Araştırma ve Model Geliştirme Çalışmaları, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Ankara

Türkün, A. Ve Kurtuluş, H., (2005), “Giriş”, içinde Kurtuluş, H. (yayına hazırlayan), İstanbul’da Kentsel Ayırışma, Bağlam Yayınları, İstanbul, pp:9-24

Uzun, C. N., (2006), “Yeni Yasal Düzenlemeler ve Kentsel Dönüşüme Etkileri”, *Planlama Dergisi*, 2006(2), pp:49-63

KENTSEL PLANLAMA VE KENTSEL PROJELER İLİŞKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Dr. Neşe YILMAZ BAKIR

Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. Umut DOĞAN

Erciyes Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Sassen'e göre (2000) 'göre kentler yeni ekonominin planlanması adına yeniden stratejik bir düğüm haline gelmiştir (Sassen,S.,2000). Bu durumun sonucunda ise günümüzde kentleşme pratiğinde temel amaç küresel sistemin var ettiği yarışma ortamında başarılı bir biçimde var olmak, bu koşulu sağlamak adına hızlı bir cazibe ortamı yaratmak, yenilenme dolayısı ile değişim dinamiklerine uyum sağlamak olarak gündeme gelmiştir.

Stratejik planlama bu süreçte küreselleşmenin fırsatlarını ve küresel odaklı stratejinin gelecek vizyonu uygulamak için önemli bir araç olarak belirlenmiş, temel mekanizma olarak ise **kentsel proje yaklaşımı** geliştirilmiştir. Bu yaklaşım gerçekte kentsel müdahaleler yolu ile kentleri planlamanın yeni biçimi olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmanın amacı küresel sistemde yer alan kentlerde –Amsterdam (Hollanda), Liverpool (İngiltere), Barcelona (İspanya)- öncelikle planlama sistemlerindeki değişimi irdelemek, kentsel proje odaklı gelişmenin yönlendirildiği planlama dinamiklerini, sürekliliği sağlamak adına geliştirilen stratejik yaklaşımlar ile birlikte değerlendirmek olarak belirlenmiştir. Ülkemizde giderek artan bir hızda, belirli bir vizyon dahilinden gelişmekten uzak, parçacıl olarak biçimlenen projeler için bu bütünleşme arayışının çıktıları değerlendirilecektir.

2. Kentsel Proje ve Bütünleşme Üzerine

Bilgi toplumu ile başlayan küreselleşme süreci ve bu sürecin bölgesel ve şehirsal mekâna getirdiği değişim ve dönüşümler, Çizelge 1. 'de görüldüğü gibi fiziksel planlama anlayışı ve politikalarında önemli değişiklikleri gündeme getirmiştir. Klasik planlama anlayışı; mekansal gelişim ile ekonomik ve toplumsal gelişim arasındaki ilişki sisteminin yeterince sağ-

KENTSEL PLANLAMA VE KENTSEL PROJELER İLİŞKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

lanamaması, bölgesel, kentsel ve yerel planlama çerçevesi ve ölçekleri arasında bağlantıların kurulamaması, kısa, orta ve uzun vadeli projeler arasında entegrasyonun sağlanamaması ve durağan –statik bir yapıya sahip olması nedeni ile eleştirilmiş, ekonomik ve sosyal gelişimi amaçlanan bölgenin geleceğini şekillendirmede rol oynayan ve bu amaçlara ulaşmak için eylemler ortaya koyan, stratejik mekânsal planlama modeli önem kazanmıştır.

	KENTE BAKIŞ AÇISI	PLANLAMA ANLAYIŞI	PLANLAMA	PLANCININ ROLÜ
MODERNİZM	Mükemmellik- netlik- kesinlik- gelişimsizlik arayışı. İdeal kent yapısı	... toplumun tümüne hizmet eden ve kamu yararı ilkesinin benimsendiği, ... pozitif bilim anlayışının metotlarının kullanıldığı, sanayi devriminin topkanda ve kentsel mekânda yaşatıldığı karmasığaya çözüm arayışı, çözümleri düzen ve düzenlemede gören ve teknolojiyi araç olarak kullanan bu yaklaşım	<input type="checkbox"/> Geniş kapsamlı planlama <input type="checkbox"/> Arazi kullanım planlaması <input type="checkbox"/> Rasyonel planlama	<input type="checkbox"/> Kente bütüncül yaklaşım plancısı
POSTMODERNİZM	Parçala Etkiletilik kent yapısı	... esnek, kısa vadeli, parçacı, piyasa ve politik baskılara kolayca adapte olabilen yaklaşım	<input type="checkbox"/> Çoğulcu planlama <input type="checkbox"/> Strüktür planlama <input type="checkbox"/> Yapısal planlama <input type="checkbox"/> Kentsel tasarım	<input type="checkbox"/> Kente parçacı yaklaşım, Sorun çözen plancı
KÜRESELLEŞME	Yanışmacı kent yapısı	... piyasa ekonomisi içinde daha esnek ve kısa vadeli ancak sürdürülebilirlik, katılım ve piyasa süreçlerine dayalı proje temelli yaklaşım	<input type="checkbox"/> Stratejik müdahale yöntemlerini içeren politikalar Yönetim aracı Kentsel tasarım ve Kentsel projeler	<input type="checkbox"/> Marke yaratan ve sürdürülebilirliği sağlamak için kenti ulusal piyasa yöneticisi tasarlama plancısı

Çizelge.1. 19. yy Sonrası Kent Ve Planlamada Etkin Değişim Dinamikleri (Yılmaz Bakır,N.,2012)

Geliştirilen mekânsal gelişme stratejileri ise mekânın dinamik yapısındaki sosyal strüktürdeki sorunları daha iyi okumayı, mekânın o dinamik yapısındaki beklentilerini hızla kentsel projelerle kente geri döndürmeyi hedeflemeye başlamıştır. Bu aşamada planlamada yeni arayışlar çerçevesinde mekânsal stratejiler, bu stratejileri tetikleyecek kentsel projeler gündeme gelmiştir. Günümüzde yaşanan “sanayisizleşme” eğilimi ile kentlerin yeniden canlandırılması, sermaye ve nüfus çekebilecek konuma gelmesi adına, kentin rant düzeyinde değişiklikler yaratan, bölgesel – kentsel ortamın çekiciliklerini artırarak dönüşümü hızlandıran kapasitelerine bağlı olarak stratejik bir önem taşıyan, yatırımcılara garanti ve kentsel yapının ekonomik, fiziksel ve sosyal yönden güçlenmesine olanak sağlayan, birincil amacı büyüme yaratmak ve onu yönlendirmek olan yeni bir yaklaşım (Yılmaz Bakır,N.,2000, Albrechts, 2006, Monclus,2003) olarak tanımlayabileceğimiz kentsel stratejik mekansal projelerdir ve kamusal özel ve yarı özel aktörler arasında yenilikçi bir işbirliği modeli (Faucher, M. D., 1997, Salet, W., 2008, Albrechts, 2006, Konuk,G.,2007;) sunmaktadır. Hedefleri mekansal, ekonomik, sosyokültürel üretimleri dönüştürmek, projelere zamanı yaşayan ve kullanıcıları dahil etmektir. Sonuç olarak günümüzde “kentsel projeler” kentin yeniden yapılanmasının temel unsurları olarak kabul edilmektedir.

Ancak gelişmede proje temelli yaklaşımlar ile üretilen kentsel dokuda bütüncül yaklaşımdan uzak olması durumunda mekansal ve toplumsal bütünleşme sorunu gündeme gelmektedir. Kentlerde işlevsel, kültürel ve konum bölünmeleri kaçınılmaz olarak vardır. Modernizmin ulaşım, çalışma, barınma, dinlenme esaslı gelişen işlevsel olarak bölünmüş kent dokusu bugün yeni bir yapı ile kullanımları bütünleştiren ancak kullanıcıları ayırıştıran yeni bir yapılanma içerisine girmektedir. Özellikle günümüzde bölgeler arasında farklılıklar büyümekte, bölgeler arasında hatlar -duvarlar- sertleşmektedir. Bu ayırışmanın yeni biçimlerinin oluşma ve yaygınlaşma süreçleri kentsel projeler aracılığı ile ivme kazanmaktadır. Bir yandan duvarlar ile mekansal olarak parçalanmış kent dokusu yeni oluşan kentsel projeler ile kullanıcıları için bütünleşme adına yeni mekansal formülasyonlar tanımlanmaktadır. Bu durum sadece farklı toplumsal sınıfların/sosyal grupların bir arada yaşadığı “kent anlayışını” değil, aynı zamanda toplumsal ilişkileri ve aktörleri belirli ortak-evrensel ilkeler etrafında düzenleme iddiasını içeren “planlama paradigmasını” da ciddi biçimde eleştirmektedir. Kentler mekânsal olarak çözünürken diğer taraftansa sosyo-ekonomik ve kültürel olarak çözünmektedir. Kent tümüyle paylaşılan bir kamusal alan olmaktan çıkmakta bir araya gelemeyen toplumsal gruplar tarafından bölünmüş kentsel alanlar kümelenmesine dönüşmektedir.

3. Kentsel Projeler ve Kentlerde Bütünleşme Deneyimleri Üzerine

Kentsel Proje yaklaşımı dünyada da özellikle 1990 sonrası tartışılmaya başlanmış, kentsel proje yerel kültür kurumsal yapı ve planlama kültürü için yeni bir arayüz olarak ele alınmıştır. Healey’ e göre kentin yenilenmesinde, alana yatırım için önceliklerin dönüşmesinde etkin bir araçtır (Healey ve Williams,1993). Ancak ana problem uygulanma sürecinin ardından artan rekabet ve sosyal ve mekânsal parçalanma, karmaşık kentsel yönetim sistemlerinin geliştirilmesini zorunlu kılmakta, sonuçta büyük ölçekli köklü değişimler yaşanmasıdır. Kentsel ölçekte dağınık, parçalanmış ve poli-çekirdekli yeni sistem, bütünleştirici yeni vizyonlar gerektirmekte mekana müdahale süreçleri bu yönde çözümler için yöntem arayışına girmektedir.

Örneğin küresel sistem içerisinde yer alan Amsterdam (Hollanda) kenti kentsel gelişim süreçleri irdelendiğinde planlama paradigmasının daha esnek, yön gösterici bir yapıya doğru yönlendiği görülmektedir. Amsterdam kenti 1950’lere kadar Zonning ilkelerine göre biçimlenmiş plan doğrultusunda gelişen kent yapısının 1970-80 arası Büyükşehir Kent yaklaşımı ile gelişiminin ivme kazandığı 1990 ‘lı yıllarda ise büyüme ve gelişme baskısının arttığı, kentin pozisyonun geliştirilmesi adına yoğun faaliyetlerin yaşandığı gözlemlenmektedir.

Bu dönemde ekonomik ve sosyal yapının iyileştirilmesi, altyapının geliştirilmesi ve kentsel yenileme çalışmaları son dönemde hız kazanmış, **kentsel gelişimin ivmesi olarak kentsel projeler** tanımlanmıştır. Bu süreçte **stratejik plan ile kentsel gelişme odakları**

KENTSEL PLANLAMA VE KENTSEL PROJELER İLİŞKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

belirlenmiş, Ijburg, Zuidas, Aren A Boulevard , Bijlmermeer, Amsterdam-Cycle Routes, Nieuw West ,Amsterdam Noord, North South Line gibi kentsel projeler geliştirilmiş, kamu-özel ortaklıkları yapılandırılarak bu doğrultuda yasal düzenlemeler oluşturulmuş, 2000 yılında hazırlanan gelişme senaryosu ile yarışmacı nitelikte projeler üretilmesi öngörülmüş ve bütünleşme hedefleri belirlenmiştir.

Kent Planlama ve Mekansal Gelişim Süreci	Temel Hedefler	Söylemler
1917 H.P. Berlage Planı	*Gelişme Yönünü Belirlemek	Sağlıklı Kent Yapısı
1935 Genel Gelişme Planı	*Merkezden çeperlere doğru açık koridorlar boyunca sınırlı büyüme *Kullanımların işlevsel ayrımı *Merkez dışında yoğun gelişme	Büyüme-Denetim – Yönetim
1935-1975	*Mahalle Merkezli Gelişme *Eşit Olanaklar *Toplu Ulaşım *Kamusal Kullanımlar	Eşitlik-Kontrollü Büyüme -Bahçeşehir
1970-1980	*Kent Genelinde Fiziksel İyileştirmeler *Sosyal Konutlar	İyileştirme – Kontrollü Büyüme
1980 Mekansal Planlama Raporu	*Şehirlerin Pozisyonunu Geliştirme *Büyük Ölçekli Kentsel Projeler *Altyapının İyileştirilmesi *Kent Merkezinin Fiziksel Yenilenmesi	Gelişme- Yenileme – Yarışmada Var Olma
1995 Büyükşehir Politikaları	*Kamusal Yatırımlar * Stratejik Trafik Altyapısı * Kentsel Yenileme * Anıtsal Ve Tarihi Yapıları Koruma	Yenilenme –İmaj Değerini Yükseltme
2000 Gelişim Senaryosu 2003 Strüktür Planı	*Kimliğini , Kent İmajını Yükseltme *Kentin Ekonomik Kaynaklarını Yeniden Yapılandırmak *Kent Merkezinin Yeniden Kurgulanması *Mahallelerin Güçlendirilmesi, *Bütünleşme *Toplum İçin Önemli Geçitleri Geliştirilmesi *Kentsel Yeşil Bağlantı Hattı	İmaj Değeri- Markalaşma-Yenileme-Gelişimi Yönlendirme-Gelişimin Kontrolü

Çizelge:2. Amsterdam Kenti Kentsel Gelişim Süreci Değerlendirmesi (Yılmaz Bakır, N., 2012)

Yönetim planlama politikasında etkindir ancak kamu-özel işbirlikleri biçimlenen kentsel projeler kamusal mekan kalitesini de artırmada erişebilirlik sağlanarak yenileyici bir araç olarak görülmüştür. Özellikle uluslararası organizasyonlar kentsel gelişimde fırsat olarak görülmüştür. Hazırlanan stratejik planda açık kamusal mekan tasarımları öncelikli olarak ele alınmış, kimlik oluşturma ve kültürel-sosyal organizasyon için önemli bir etken olarak belirlenmiştir. Strüktür planı, meşruyet ve güven sağlamada etkin rol üstlenmiş, kentsel proje kurgusunda yaşayanların aktif katılımı ve sağlanan ekonomik destekle yaşayanların sürekliliği sağlanmıştır.

Kent Planlama ve Mekansal Gelişim Süreci	Temel Hedefler	Söylemler
1965 Strüktür Planı	*Etkin bir ulaşım sistemi kurmak *Kent'in gelişimi	Büyüme-yenileme
1978 Inner Urban Areas Act	*Yatırımların artması *Yenileme *Çevresel sürdürülebilir gelişme	Yenileme
1981 Merseyside Strüktür Planı ve Merseyside Yeşik Kuşak Yerel Planı	*Kentsel yenileme politikalarını ve uygulamalarını güçlendirmek *Yayılanın önüne geçmek	Yenileme Kontrollü büyüme
1990 Liverpool Kent Konseyi Unitary Development Plan	*Konut,istihdam, ticaret, ulaşım ve çevresel konular ile ilgili alan kullanım politikaları oluşturmak *Çevresel iyileştirme, ekonomik yenileme ve eşitsizliğin giderilmesi.	Yenileme Kentsel kalite Yarışma
(Urban Task Force,1999)	*Cazibeli yatırım alanları belirlemek *Master planın katkısını artıran, belirlenen anahtar bölgelerin gelişme rehberlerini ve tasarım yarışmaları aracılığı ile kentsel gelişimin kalitesi artırılması	Stratejik Kararlar Cazibe yarışma
2000 Strategic Regeneration Framework	*Avrupa şehirleri ile yarışabilmek *Liverpool kimliği *Halkın ihtiyaçlarını karşılamak *Toplumun bir araya gelmesini sağlamak *Bölgesel bir ticaret merkezi yaratmak	Yarışma Gelişme odakları Kamusal mekanlar

Çizelge:3. Liverpool Kenti Kentsel Gelişim Süreci Değerlendirmesi (Yılmaz Bakır, N., 2012)

KENTSEL PLANLAMA VE KENTSEL PROJELER İLİŞKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

Liverpool kenti ise 1970'lerden itibaren yoğun yenileme kararları ile devam eden gelişiminde 1981 yılında Merseyside Coopertaion'un kurulması ile hazırlanan planlar ile sürdürmüştür. Ancak 1990'lardan itibaren karma kullanımlı ve yarışmacı yeni bir yapı oluşturulması adına kent merkezinde renovasyon kararı alınmıştır. 1997 yılında ulusal ölçekte yaşanan(CABE, Toward Urban Renaissance, Urban Task Force Report) gelişmeler sonucunda master planın etkisini artıracak anahtar bölgeler belirlenmiş, kentsel gelişme rehberi hazırlanmıştır. 2000 yılında Liverpool Vision, Liverpool Local Strategic Partnership ile birlikte Stratejik Gelişme Çerçevesi oluşturulmuştur. Kaliteli kamusal mekan yaratılması hedeflenmiş, öncelikli kamusal mekanlar değerlendirilmiş, bu alanlar bütüne hizmet eden bir biçimde ele alınmıştır. Liverpool One, Rope Walks, The Fourth Grace, Old Hall Street, The Paradise Street Development Area gibi kentsel projelerin ise bu bütün içerisinde yer seçmeleri sağlanmıştır.

Kent Planlama ve Mekansal Gelişim Süreci	Temel Hedefler	Söylemler
Cerda Planı	*Gridal yapı düzeni *Fonksiyonel bölünme *Anıtsal –kamusal düzenlemeler	Gelişim Zonning Biçimsel
1903 Jaussely Planı	*Beaux –Arts ve klasik kaynakların geleneksel kullanımı *Aksiyel, diyagonal bir yapıda gelişim	Stratejik girişimler
1937 El Plan Macia	*Cerda planın yenileme *Yoğunluk artırma *Kent merkezini ve kıyıları yeniden yapılandırma	Yeniden yapılanma
1976 Yılında 'Metropoliten Alan Planlama Çalışması'	Yeni gelişim alanları yaratmak	Gelişme büyüme
.1986 Olimpiyat Oyunları Kararı	*Olimpiyat köyü yapılanması *Kent çehresinde yenilenme	Yarışma Yenilenme Cazibe merkezi
1990 İle 1994 Stratejik Plan	*Kent ve kentsel bölge olarak Avrupa içinde ve küresel yarış ortamında etkin bir yer edinim	Küresel yarış
1998 Stratejik Planı	*Dünya ile eklemlenen, buluşçu ve bilgi temelli *Ekonomik fırsatlardan yararlanma sağlanması	Dünya ile bütünleşme
2003 Barcelona Büyükşehir Nazım İmar Planı	*Ekonomik ve sosyal ihtiyaçlara cevap vermek bütünleşme yaratmak	Bütünleşme Kontrollü büyüme

Çizelge.4. Barselona Kenti Kentsel Gelişim Süreci Değerlendirmesi (Yılmaz Bakır, N., 2012)

KENTSEL PLANLAMA VE KENTSEL PROJELER İLİŞKİSİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRME

septinde canlı yaya öncelikli çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Ayrıca flagship özellikli çoğu kez kamusal kullanıma yönelik projeler ile alana çekicilik sağlanmıştır. Barselona’da ise kamusal mekanlar burada büyük rekreasyon alanları, tematik parklar, koridorlar olarak bü-tünde ve detayda bütünleştirici rol oynamış, gelişmenin, yaşam kalitesini artırmanın bir yönü ile de alanı cazip biçime getirmek adına araç olarak değerlendirilmiştir.

Liverpool’da ise 1997 yılında ulusal ölçekte yaşanan(CABE, Toward Urban Renaissance, Urban Task Force Report) gelişmeler sonucunda master planın etkisini artıracak anahtar bölgeler belirlenmiş, kentsel gelişme rehberi hazırlanmıştır. 2000 yılında Liverpool Vision, Liverpool Local Strategic Partnership ile birlikte Stratejik Gelişme Çerçevesi oluşturulmuştur. Kaliteli kamusal mekan yaratılması hedeflenmiş, öncelikli kamusal mekanlar değerlendirilmiş, bu alanlar bütüne hizmet eden bir biçimde ele alınmıştır. Kentsel projeler ise bu bütün içerisinde yer seçmeleri sağlanmıştır.



Şekil.2. Liverpool Kamusal Alan Geliştirme- Uygulama Çerçevesi (Biddulph, M., 2011)

Barselona’da ise hazırlanan stratejik planda açık kamusal mekan tasarımları öncelikli olarak ele alınmış, kimlik oluşturma ve kültürel-sosyal organizasyon için önemli bir etken olarak belirlenmiştir. Strüktür planı, meşruiyet ve güven sağlamada etkin rol üstlenmiş, kentsel proje kurgusunda yaşayanların aktif katılımı ve sağlanan ekonomik destekle yaşayanların sürekliliği sağlanmıştır. Kentsel akupunktur noktaları olarak belirlenen sorunlu bölgelerde gerçekleştirilen Pablenu Forum, 22Q gibi yenileme odaklı karma kullanımlı projeler, müze, üniversite gibi kamusal merkezler ile canlılık ve dinamizm sağlanmıştır.

4. Sonuç ve Değerlendirme

İncelenen örnekler değerlendirildiğinde **Kentsel Projeler Ve Planlama İle Bütünleşme**;

Amsterdam Kenti’de hazırlanan Gelişim senaryosu çerçevesinde, Ulusal ölçekte hazırlanan politika rehberi ile stratejik sosyo-ekonomik gelişme ve hareket ajandası doğrultusunda biçimlenmiştir. 1980lerde başlanan ve 2005 yılında Amsterdam metropoliten alan için hazırlanan stratejik mekansal plan ile belirlenen anahtar gelişme alanları üzerinde projeler gerçekleştirilmiştir. Arazi kullanımı ve bölgeleme kararlarını içeren plan bu gelişmeyi test etmekte, gelişmenin kontrolü yönetim tarafından izlenmektedir. Bu durumda Planlama ve projeler arasında bir bütünleşme sorunu yaşanmamaktadır. Barselona’da ise 1992 yılında Olimpiyat Oyunları yeni bir stratejik vizyon belirlemiş, 150 operasyonel alanda kamusal mekanları yenilemek için fırsat olarak kabul edilmiştir. Stratejik plan pek çok küçük-büyük ölçekli projenin yönlendiricisi olmuştur. Liverpool’da da kent merkezinde yaşanabilir çevreler yaratmak için London Road ve Duke Street gibi ofis kullanımının yoğun olduğu alanlarda karma kullanıma sahip bölgelerin yarışmacı bir kimliğe sahip kent vizyonu ile geliştirilmesi önerilmiştir (Liverpool City Council, 1993). Queens Square etrafında yeni kent merkezi oluşturulması planlanmıştır. Bu nedenle geliştirilen bütün kentsel projeler kent konseyinin sürdürülebilir gelişme planı çerçevesinde geliştirilmiştir.

Kentsel Projeler Ve Mekansal Bütünleşme kurgusunda ise;

Kamusal mekanlar kentsel projelerin bütünleşmesinde sistem yaklaşımı ile birlikte ele alınarak en temel rol oynamaktadır. Özellikle bütünü önemli bir parçası haline gelen toplu taşıma sistemi aynı zamanda hareketlilik ve sosyal yaşam için yeni bir katalizör konumundadır. Yine Liverpool’da olduğu gibi kamusal alanda hareketlilik şeması üzerinde, oluşturulan odaklarda gerçekleştirilen kentsel projelerin kendi içerisinde de bağlantıları tanımlanmış, bütünleşme sağlanmıştır.

Kentsel Projelerin Kullanıcılar İle Bütünleşmesi ise;

Projelere halkın katılımı için, yönetim girişimci rolü üstlenmekte, plan çerçeveyi belirlemekte ve uygulamada yönetim, girişimciler, mimar ve yerel halk birlikte karar vermek yöntemi ile sağlanmaktadır. Ayrıca karma kullanım ile kullanıcılar, kullanımlar arası ayrışmayı önlemektedir. Gerçekleştirilen projelerde kamusal mekanlar öncelikli olarak ele alınarak sosyal olarak bütünleşmesi sağlanmıştır. Farklı büyüklük ve özellikteki yapı grupları ile karma özellikteki projeler ile kullanıcılar arasında bütünleşme sağlanmakta, bu durum küresel sistemde pazarlama stratejisi olarak ta kullanılmaktadır.

Sonuç olarak; Planlama-proje bütünleşmesinde oluşturmada planlamanın süreç olarak yeniden ele alınması ve projelerin kamusal mekan bütününde değerlendirilerek Şekil 3’de görüldüğü gibi gerekli kriterler doğrultusunda yeniden değerlendirilmesi plan, program ve proje aşamalarının ortak vizyon çerçevesinde gelişmesi gerekliliği kabul edilmelidir.



Şekil.3 Kentsel Proje Ve Bütünleşme Parametreleri

Yeni bir vizyon çerçevesinde özellikle mekansal, toplumsal ve ekonomik gelişme stratejilerin belirlenmesine yönelik olarak stratejik hedeflerin ortaya konulması, hedefler doğrultusunda eylem alanları ve vizyon, öncü ve tetikleyici projelerinin belirlenmesi ile projelerin takibi için izleme ve değerlendirme kriterlerinin ortaya konulması bu planlama anlayışının genel çerçevesini oluşturmaktadır.

Stratejik Planların hazırlanması ve uygulanmasında kamu, özel ve sivil örgütlerle işbirliği yapılması ve uzlaşma süreçlerine girilmesi gereklidir burada etkin aktörler Kamu-Özel Sektör ve sivil örgütler, yerel topluluklar ve ajanslar-şirketler aracılığı ile projeler yönlendirilmelidir. Açıklık- şeffaflık sürecin her aşamasında ilke olarak belirlenmelidir. Kentsel tasarım- Master plan gelişimin kontrolörü olarak biçimlendirilmelidir ve süreklilik her aşamada sağlanmalıdır. Tüm den gelim yöntemi kadar planlamada tüme varım anlayışı da geliştirilmelidir. Uygulama aşamasında ise kamu- özel işbirlikleri devreye konularak gerçekleştirilmelidir.

Geliştirilen kentsel projeler karma kullanımlı ve çok işlevli olarak yapılandırılmalı, erişebilirlik sağlanmalıdır. Esnek bir yapıya sahip olarak geliştirilen projelerin kamusal mekanlar aracılığı ile akışkanlık sağlanmalıdır. Kimlik ve yaratılan imajların pazarlanması ise kentin yarışmada avantajlarını artıracığından önemli bir kurgusal bütünlük gerektirmektedir.

Kamusal mekanlar ise fiziksel, görsel ve sosyal erişebilirlik sağlayarak kullanıcıların bütünleşmesini sağlamalıdır. Farklı aktiviteler ile desteklenmeli yerin imajının ve cazibesi artırılmalıdır.

KAYNAKÇA

Albrechts, L., 2006. Bridge the Gap: From Spatial Planning to Strategic Projects, *European Planning Studies*, **14/10**, 1487-1500.

Biddulph, M., 2011. Urban design, regeneration and the entrepreneurial city, *Progress in Planning*, **76**, 63-103.

Healey, P. and Williams, R., 1993. European Urban Planning Systems : Diversity and Convergence, *Urban Studies*, **30-4/5**, 701-720.

Konuk, G., (2007) “Planlamada Değişim ve Yeni Arayışlar” İstanbul Buluşmaları Sempozyumu, “İstanbul’da Büyük Projeler”8-9 Ekim 2007

Monclus, F., J., 2003. The Barcelona Model: An Original Formula? From Reconstruction to Strategic Urban Projects, 1979-2004, *Planning Perspectives*, **18**, 399-421.

Salet, W., (2008). Rethinking Urban Projects: Experiences in Europe, *Urban Studies*, **45 (11)**, 2343-2363.

Sassen, S.,(2000), Spatialities and Temporalities of the Global: Elements for a Theorization,

Public Culture , Volume 12, Number 1, Winter 2000 pp. 215-232 |

Yılmaz Bakır, N.,(2012), “Kentsel Planlama Ve Proje Bütünleşme Süreci Kayseri Kenti Örneği”,Yayınlanmamış Doktora Tezi , Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2012

Liverpool City Council (1993) *Liverpool City Centre Plan*. Liverpool.

ANKARA İLİ, ALTINDAĞ İLÇESİ GÜLTEPE MAHALLESİNDE DÖNÜŞÜM ÖYKÜLERİ

Arş. Gör. **Yasin BEKTAŞ**

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. **Asuman TÜRKÜN**

Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

GİRİŞ

Thomas kentsel dönüşümü, “kentsel sorunların çözümünü sağlayan ve değişime uğrayan bir bölgenin ekonomik, fiziksel, sosyal ve çevresel koşullarına kalıcı bir çözüm sağlamaya çalışan kapsamlı bir vizyon ve eylem” olarak tanımlanmaktadır (Thomas, 2003, aktaran Turok 2004,s.25). Turok ise, kentsel dönüşümü tanımlarken, **üç temel ayırt edici özelliğini** ortaya koymaktadır. Buna göre kentsel dönüşüm; “bir yerin (mekanın) doğasını değiştirmeyi ve yerleşik halk ile söz konusu yerin geleceğinde söz hakkı bulunan diğer aktörleri sürece dahil etmeyi amaçlamaktadır. Dönüşüm bir yandan da bölgenin özel sorunlarına ve potansiyeline bağlı olarak devletin temel işlevsel sorumlulukları ile kesişen çok çeşitli toplumsal hedefleri ve faaliyetleri içermektedir. Kentsel dönüşümün bir başka özelliği ise ortaklığın özel kurumsal yapısı değişkenlik gösterse de, farklı paydaşlar arasında işleyen bir ortaklık yapısı göstermesidir (Turok, 2004,s.25). Bu ilkesel tanımlardan hareketle Türkiye’de uygulanmakta olan kentsel dönüşüm projeleri incelendiğinde ciddi eksiklikler ve sorunlarla karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda bu bildiri Ankara’nın Eski Altındağ Yerleşim Bölgesi’nde bulunan Gültepe (Çinçin) Mahallesi’nde uygulanan kentsel dönüşüm projesinin 1. etabında çok yönlü olarak ele almayı ve ortaya çıkan sonuçları bu ilkeler çerçevesinde irdelemeyi hedeflemektedir.

Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte, başkent ilan edilen Ankara, 1930’lu yıllardan sonra hızlı bir kentleşme sürecini yaşamıştır. 1920-1950 döneminde ülke ortalamasının üzerinde büyüyen ve ciddi anlamda konut açığının yaşandığı tek kent Ankara’dır. Ankara’nın başkent olarak yeni işlevleri ve bunun gerektirdiği inşa faaliyetleri ve özellikle hizmet sektöründe hızla artan emek talebi kentte çok ciddi bir nüfus artışına neden olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra ulus devletin inşası, kapitalist sanayileşme ve kentleşme politikalarıyla birlikte sürdürülmüş, modern ve planlı kentler yaratma hedefi hep gündemde tutulmuştur.

Ancak izleyen dönemlerde bu beklentinin karşılanabilmesi için gerekli kamu kaynakları, farklı öncelikler nedeniyle kentlerde ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kalmıştır. Az çok bütün az gelişmiş ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de sınırlı kaynakların sanayiye dayalı kalkınmaya yönlendirilmesi, kamunun kent politikalarının zayıf kalmasına ve kentsel gelişimin büyük ölçüde piyasaya bırakılmasına yol açmıştır. Konut arzının yetersizliği sonucu, 1930’lu yıllarda devlet doğrudan konut üretimine katılmıştır; özellikle bu dönemde memurlar için konut üretmek önemli bir politikadır. Bu hedef yönelik olarak Ankara’da dar gelirli memurlara konut tedarik edilmesi için kamulaştırmalar yapılmıştır; ancak bu konutların büyük bir bölümü üst düzey bürokratların ve parlamenterlerin kullanımına açıldığı görülür (Sey, 1998).

Bu yıllar arasında konut sorununa çözüm oluşturabilmek için bazı kurumsal düzenlemeler de yapılmıştır. 1926 yılında inşaat girişimlerini desteklemek ve gerekli kredileri sağlamak için Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. 1930’larda ekonomik kriz nedeniyle devlet konut yapımından çekilmiş, ancak bireysel girişimlerle ihtiyaçları sağlayacak ölçüde konut üretilenmiştir. Her ne kadar yasalarla desteklense de, Türkiye’de kamunun “ucuz kiralık konut” sağlamaya yönelik bir politikası neredeyse hiçbir dönemde olmamış, mülk edindirmeye odaklı bir konut politikası izlenmiştir. Böyle bir politikanın olmayışı ise bütün kurumsal yapıların da konut sağlamaya yönelik girişimlerini mülkiyete odaklı gerçekleştirmelerine yol açmıştır. Bunun tek istinası bazı dönemlerde farklı kamu kuruluşlarının çalışanları için inşa ettikleri lojmanlardır (Türkün, 2011a; Türel, 1987; Türkün ve Ulusoy, 2004). İzleyen dönemlerde orta ve üst gelir gruplarının konut sorunu çeşitli yasal ve finansal düzenlemeler ile serbest piyasa mekanizması içinde çözülebilmişken, dar gelirli toplumsal sınıflar veya kent yoksulları açısından formel sınırlar içinde çözüm üretilenmiştir.

Bu bağlamda Türkiye’de kentleşme hızının yüksek olduğu tüm kentlerde dar gelirli kesimler açısından “gecekondu” neredeyse tek seçenek olarak ortaya çıkmıştır. İstanbul yerine başkent ilan edilen Ankara 1950’lere kadar en fazla göç alan kent olma özelliğini sürdürmüş ve özellikle dar gelirli göçmenler için konut arzının çok sınırlı olduğu bu yıllarda ilk olarak İncesu ve Akköprü bölgesinde “baraka” olarak nitelendirilen gecekondu yapımının başladığı görülmüştür (Tekeli, 1994a, 1994b, 1998; Yasa, 1966; Keleş, 1977). Yıllar içinde gecekondu sayılarında artışın bir başka önemli nedeni de toplumun çok büyük bir kesiminin devletin sosyal güvenlik korumasının dışında olmasıdır. Kente göç edenler çalışma alanında elde edemedikleri güvenceyi konut sahipliğinde ve bunun sağladığı güvencede aramaktadırlar. Dolayısıyla, çalışanlar tüm birikimlerini, kent mekanında tutunmalarını sağlayacakları konutun yapılmasına ve zaman içinde iyileştirilmesine aktarmışlardır. Gecekondu yapımı dışındaki seçenek ise kentin merkezi alanlarında yer alan yıpranmış konut alanlarına ya da mevcut gecekondu bölgelerine kiracı olarak yerleşmektir (Türkün, 2011a; Sey, 1998; Şen-yapılı, 2006; Erder, 1996; Tümertekin, 1997; Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

1990’lı yıllardan sonra dünyanın pek çok kentinde olduğu gibi, özellikle sanayisizleşmenin ve tüketime dayalı gelişmenin yaşandığı kentlerde, “yeni kent politikası”nın önemli bir un-

suru olarak “kentsel dönüşüm” olgusunun gündeme geldiği görülmektedir. Türkiye’de bu olgu 2000’li yıllarda en önemli gündem maddesi haline gelmiş, gayrimenkul ve inşaat sektörleri sermaye birikiminin ve dolayısıyla kalkınmanın en önemli itici gücü olarak görülmüştür. Bu dönüşümün büyük ölçüde ulusal ve uluslararası gayrimenkul sektörünün kentsel toprak rantını maksimize etme talepleriyle yönlendirilmekte olduğu ve kentsel mekanın kendisinin en önemli sermaye birikim aracı haline geldiği gözlenmektedir. Bu durumda özellikle rantı artmış alanlara yakın gecekondü bölgeleri, tarihsel konut dokusunun bulunduğu alanlar, yıpranmış sosyal konut alanları ve gecekondü önleme bölgeleri dönüşüm projeleri içinde öncelikli olarak yer almaktadır. Bu alanların dönüştürülmesi için ortaya konan gerekçeler, genel olarak, “*deprem, yasadışı yerleşim, düşük nitelikli konut ve çevre, bozulan tarihsel konut dokusu ve doğal alanlar için tehdit*” olarak ifade edilmektedir. Yakın zamanda etkileri görülmeye başlamış uygulamalara bakıldığında, özellikle gecekondü alanları için sunulan tek seçeneğin yenileme olduğu ve bütün dönüşüm alanlarında kullanıcı profiline, rantların artırılması yoluyla tümüyle değiştirilmeye çalışıldığı gözlemlenmektedir (Türkün ve Yapıcı, 2009).

Bu dönüşüm sürecinin arkasında çok güçlü bir hegemonik ittifakın olduğunu belirtmemiz gerekir. Bu ittifakın güçlenmesinde kullanılan en önemli araçlar, değişen ya da yeni çıkarılan yasalar ve yine bu yasalar yoluyla yetkileri sürekli artırılan kurumlardır. Siyasi alanda yasama yetkisinin hiçbir engele takılmadan ve tartışılmadan kullanılmasıyla birlikte, tehlikeli bir güç yoğunlaşması ve merkezileşmesinin olduğu pek çok araştırmacı ve yazar tarafından ifade edilmektedir. Özellikle son yıllarda, mevcut kentsel politikaların uygulanmasını kolaylaştırmak üzere Toplu Konut İdaresi (TOKİ) ve Özelleştirme İdaresi Başkanlığı gibi önemli kamu kurumlarına çok ciddi yetki aktarımları yapılmıştır. Bu yasaların çoğunun gerekçesinde “düzenli ve planlı kentleşme” kavramı kullanılmaktadır; ancak sonuç olarak tekil kentsel dönüşüm projelerinin hukuku oluşturulmaktadır (Türkün, 2011b).

Bu yeni mekansal politikalar meşruiyetini, bu dönüşümlerin farklı sektörlerde yeni yatırım alanları yaratarak ekonomik getirileri artıracığı ve işgücü yaratacağı, toplumun tüm kesimlerinin yararına sonuçlar doğuracağı; özellikle tarihi merkezde öngörülen dönüşümlerin tarihsel alanların korunmasına ve sürdürülmesine imkan sağlayacağı gerekçesine bağlı olarak kurmaktadır. Kentsel dönüşüme ilişkin bu olumlu beklentilerin, bugün sonuçları ortaya çıkmaya başlayan dönüşüm uygulamalarının hangilerinde gerçekleştiği, hangilerinde mevcut durumdan daha olumsuz sonuçlara ve mağduriyetlere yol açtığı en önemli sorunsallardan biri olarak karşımızda durmaktadır. Daha önce de söz ettiğimiz gibi, kentsel dönüşüm olgusunun tanımlanmasında, dönüşümden etkilenecek olan yerleşik halk ve söz hakkı olan diğer aktörleri sürece dahil etmek ve devletin temel işlev ve sorumluluklarını yerine getirmesini sağlamak temel ilkeler olarak ortaya konmasına rağmen bugün yaşanan süreçte gerçek bir “katılım” neredeyse hiç sağlanamamaktadır. “Katılım” olarak ifade edilen durum, kararlar alındıktan sonra, bunların etkilenen gruplara dikte edilmesi ve sunulan seçeneklerden birini tercih etmesinin beklenmesidir.

Bütün bu dönüşüm girişimlerinde sosyal, ekonomik ve çevresel koşullar açısından sürdürülebilir çözümler üretilmesinde ve özellikle dar gelirli kesimlerin barınma koşullarının iyileştirilmesinde ciddi sorunların olduğu; bu uygulamaların hemen hepsinde, bu kesimlerin tahliyesi ya da yerinden edilmesinin gündeme geldiği ifade edilmektedir. Bu bildiriye Ankara'nın en eski gecekondu bölgesini oluşturan Altındağ'da niteliksel yöntemlerle yapılmakta olan araştırmanın ilk tespitlerine yer verilecektir. Davis, Birleşmiş Milletler verilerini kullanarak oluşturduğu, "Dünyanın En Büyük 30 Mega Gecekondu Mahallesi" araştırmasında Altındağ 0,5 milyon gecekondu nüfusuyla 25. sırada göstermektedir (UN Habitat, 2003; Davis, 2007). Bildiride, ilk olarak Altındağ'ın dönüşüm süreci kısaca özetlenecek, daha sonra ise Gültepe (Çinçin) Mahallesi'nde 2006 yılında başlatılan kentsel dönüşüm uygulaması sonrasında yapılan araştırmada elde edilen bulgular farklı başlıklar altında ele alınacaktır. Araştırmanın dönüşüm sürecinde ve sonrasında yaşanan sorunlara ışık tutması beklenmektedir.

ALTINDAĞ'IN DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ

Eski Altındağ yerleşim bölgesi 50 yıldır planlı olmasına rağmen topografik engeller ve mülkiyetin dağılmış olmasından dolayı düzenli yapılaşmaya geçilememiştir. 1957 yılında 1/5000 ölçekli planın uygulaması yapılırken parçalanmış hisseli tapu yöntemi uygulanmıştır. Hak sahiplerine tek tapu verilmeyip, yerine hisseli adadaki parsellere 5'er 10'ar metre-kare dağıtılmıştır. 1/5000 ölçekli plan yapımından 50 yıl sonra yeni bir engel daha oluşmuştur. Veraset yoluyla tapulardaki hak sahipleri artmıştır. Bu sorunların çözümü için, 1990 ve 1991 yıllarında eski plan revize edilerek yeni ıslah imar planları çizilmiştir. 2001 yılında ise bu planlar tekrar revize edilerek, Eski Altındağ Yerleşim Bölgesi'nde uygulama ve dönüşüm süreci başlamıştır (Bezciöglü ve diğ., 2000).

Eski Altındağ Yerleşim Bölgesi'nde beş adet kentsel dönüşüm projesi bulunmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

1. Aktaş Kentsel Dönüşüm Projesi-Altındağ Belediyesi
2. Gültepe (Çinçin Bağları) Kentsel Dönüşüm Projesi-Altındağ Belediyesi
3. Gökçeneşe - Doğanşehir Kentsel Dönüşüm Projesi
4. Hıdırlıktepe Kentsel Dönüşüm Projesi-Ankara Büyükşehir Belediyesi (Ulus Tarihi Kent Merkezi Koruma İmar Planı Çerçevesinde).
5. Bentderesi Kentsel Dönüşüm Projesi-Ankara Büyükşehir Belediyesi (Bezciöglü ve diğ., 2000).



Fotoğraf 1. 2010 Eski Altındağ Yerleşim Bölgesi toplu konut sonrası (Sarı renkli daire Gültepe 1. ve 2. Etap kentsel dönüşüm projelerini göstermektedir) (Googleearth hava fotoğrafı, erişim tarihi 28.09.2012)

Altındağ İlçesi'nde, 1955 yılında kurulmuş olan Gültepe (Çinçin) Mahallesi'nde kentsel dönüşüm uygulaması, 2006 yılında gecekonduların yıkılmalarıyla başlamıştır. Dört etapta tamamlanacak olan projede toplam 1448 adet konut yapımının gerçekleşmesi beklenmektedir. Altındağ Belediyesinde İmar Müdürü ve şehir plancıları ile yapılan ilk görüşmelerden elde edilen bilgilere göre, projenin 1. Etap kısmı 2008 yılında, 2. Etap kısmı 2011 yılında tamamlanıp teslim edilmiştir. 3. Etap kısmında gecekonduların yıkılmaları gerçekleştirilmiş olup, inşaat süreci başlamamıştır. 4. Etapta ise henüz gecekonduların yıkılmaları başlamamıştır. Yıkımlarına 2006 yılında başlanıp, 2008 yılında teslim edilen 1. Etap kısmında toplam 227 adet gecekondular yıkılmış; yerine 784 adet konutun yapımı tamamlanmıştır. Yıkım yapılan alanda tapu belgesi veya tapu tahsis belgesi olan ve vergi ödeyenler dahil olmak üzere toplam 212 gecekondulu hane toplu konutlardan hak sahibi yapılmıştır; ancak daha sonra söz edeceğimiz gibi, ödeme koşulları farklılaştırılmıştır. Gecekonduların kiracılarına ise sadece alandan taşınma bedeli olarak 1000 TL ödenmiştir.

Saha araştırması kapsamında, Gültepe 1. Etap bölgesinde, toplam 14 blokta ikamet eden gecekondulu hak sahipleri (4 blok) ve toplu konutlara sonradan yerleşmiş hanehalkları (10 blok) üzerine bir inceleme yapılmaktadır. Saha araştırmasında niteliksel araştırma yöntemleri kullanılarak “yarı-yapılandırılmış görüşme yöntemi” ve “kolayda örnekleme yöntemi” ile genel başlıklar çerçevesinde yüz yüze görüşmeler yapılmaktadır. Görüşmeler **yerel düzlemde** (mahalle ölçeği) ve **yerel üstü düzlemde** (kent ve ilçe ölçeği) olmak üzere iki aşamada gerçekleştirilmektedir. Devam eden bir araştırma olması sebebiyle, bu aşamaya kadar, yerel üstü düzlemde TOKİ ve Altındağ Belediyesi ile görüşmeler yapılmıştır. Diğer ilgili kurumlarla görüşmeler devam etmektedir. Yerel düzlemde ise 41 adet gecekondulu hane ile görüşmeler yapılmıştır; bu görüşmelerde öncelikle bu alanda doğmuş, büyümüş ve dönüşüm sürecini görmüş olan kişiler tercih edilmiştir. Ayrıca bu alana dışarıdan gelen toplam 56 hane ile görüşmeler yapılmıştır; bu görüşmelerde blokların her katında en az bir daire ile görüşme yapılmaya çalışılmıştır. Bu görüşmeler devam ettirilecektir. Bu bildiriye sadece 2006 yılında başlatılmış olan dönüşümün verileri sunulacaktır. Altındağ İlçesi ve özellikle Çinçin mahallesinin gelişim süreci ve dönüşüm öncesi durumu ayrıca araştırılmaktadır.

II. 1. GÜLTEPE (ÇİNÇİN) MAHALLESİ'NİN DÖNÜŞÜM GEREKÇELERİ

Gültepe Mahallesi'nde yıkımlarına 2006 yılında başlanıp, 2008 yılında teslim edilen 1. Etap kısmında toplam 227 adet gecekondun yıkılmış; yerine 13 katlı bloklardan oluşan toplam 14 adet blok, yani 784 adet konut yapılmıştır (Bkz. Fotoğraf 2 ve 3). 212 gecekondulu hane toplu konutlardan hak sahibi yapılmıştır. Her katta 4 daire bulunmakta ve dairelerin büyüklüğü 96 m²'dir. Alan yaklaşık 4 ha büyüklüğündedir. Alanda binalar ayrı nizam nokta blok şeklinde çözümlenmiştir. Bloklar arası mesafe 20-40 metre arasında değişmektedir. Kentin merkezinde bulunması ve rantın yüksek olduğu bir bölge olması sebebiyle yüksek yoğunluklu yerleşim tercih edilmiştir (930 kişi/ ha).



Fotoğraf 2. Gültepe Mahallesi 1. Etap Eski Konut Doku Hava Fotoğrafi, (Googleearth hava fotoğrafı, erişim tarihi 28.09.2012)



Fotoğraf 3. Gültepe Mahallesi 1. Etap Yeni Konut Hava Fotoğrafi (Googleearth hava fotoğrafı, erişim tarihi 28.09.2012)

Araştırmanın bu aşamasında dönüşüm sürecine ilişkin bilgiler toplamak amacıyla Altındağ imar müdürü, şehir plancıları ve TOKİ ile görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelerde ne zaman ve hangi gerekçelerle dönüşüm sürecininin başlatıldığı ve bu alanın neden seçildiği sorgulanmış, dönüşümün hedefleri ve bu süreçte katılımın hangi aşamada ve ne ölçüde sağlanabildiği araştırılmıştır. Ayrıca, yapı güvenliği (dere yatakları, eğim, toprak yapısı) konusunun yanı sıra alanda sosyal ve ekonomik araştırmaların yapıp yapılmadığı ve projenin beklenen hedefine ulaşım ulaşımadığı gibi konularda görüşler alınmıştır.

Altındağ Belediyesi İmar müdürü, yapılan görüşmede, Gültepe Mahallesi'nde Kentsel Dönüşüm Projesinin ne zaman ve hangi gerekçelerle başlatıldığı ve dönüşüm alanının nasıl seçildiğine ilişkin şu açıklamaları yapmıştır:

“Zamanın belediye başkanları, politikacıları bu bölgeye eğilmemişler..buralara kafa yormamışlar... Buradaki insanlarla uğraşmamışlar... Biz de bu alanların kentin merkezinde olması nedeniyle bugün Ankara'nın 40. km'sinde yapılaşma oluyorsa buralarında dönüşümün olması gerektiğini düşünerekten böyle bir çalışmaya girdik...”

“Çinçin, o bölgeler 1970'lerde imar planı olmasına rağmen, imar planına göre yapılaşmayan, gecekondular tipinde yapılaşmalar olduğu, zamanla sosyal yaşantıda çok büyük farklılıkların olduğu mekan haline gelmiş; bu bizim istemediğimiz illegal yollarla iş yapan, hürsüz, tinercisi oraya yerleşmiş... Her geçen gün bunların etkisinin çoğaldığından dolayı gerçek hak sahipleri orayı terk edip gitmiş... Binaların çoğunda işgalciler vardı. Kira vermiyor elektriği, suyu bedavaya kullanıyordu... ve devletin hiçbir şeyi oraya giremiyordu ne polisi girebiliyordu, ne elektrikçisi, ne sucusu... Bizde düşündük ki buraları kent merkezi olan yerler ne kadar zamana kadar buralar duracak... Buraların kentte kazandırılması lazım buralara sosyal altyapı alanları getirmek lazım alt ve üst yapı alanları yapmak lazım... Birde mülkiyetin %85 belediye ait olması sebebiyle burada böyle bir çalışmayı başlatmaya karar verdik...” (Vurgu eklenmiştir).

Belediye ve TOKİ ile yapılan görüşmelerde, alanda sosyal ve ekonomik araştırmaların yapılmadığı tespit edilmiştir. TOKİ ile yapılan görüşmelerde dönüşüm alanına ilişkin şu açıklamalar yapılmıştır:

“Altındağ'da biraz normal kentsel dönüşümden farklı bir çalışma oldu... Belediye kentsel dönüşümü oldu... Belediye kendisi yaptı... Onlar şöyle çalışıyor onlar etap etap oradaki vatandaşlarla görüşüp anlaşıyorlar, yıktıyorlar ve diyor ki ben buradaki vatandaşla görüştük, anlaştık, yıktık buraya konut yapar mısın diyor. Biz Altındağ'da sadece konut yaptık. Vatandaşla irtibatı sadece belediye yaptı. Biz konut yaptık belediyeye verdik. Onlar da vatandaşa dağıttı...”

TOKİ ile yapılan görüşmede, kentsel dönüşüm yapma hakkının ve yetkisinin belediyelerde olduğu ve TOKİ'nin belediyenin talepleri doğrultusunda dönüşüm projesini gerçekleştirdiği belirtilmiştir. TOKİ olarak, bir alana gidip o alanda dönüşüm yapmadıklarını, ihtiyaçlar doğrultusunda, belediye ile protokol imzalayıp dönüşüm projesini gerçekleştirdiklerini belirtmişlerdir.

İmar Müdürü dönüşümün hedeflerini “..mekansal olarak çevresel olarak düzenli bir yapılaşmayla birlikte ihtiyacı olan çeşitli sosyal donatı alanlarının; okuluydu, parkıydı, ticaretiydi onları gerçekleştirmek. Onunla birlikte insanları çağdaş mekanlarda oturtmak..” şeklinde belirtmiştir. Katılımın hangi aşamada ve ne ölçüde sağlanabildiğine ilişkin “Zaten belediyenin en önemli uygulamalarından biri, kentsel dönüşüm yapacağımız yerde bilgilendirme toplantıları yapıyoruz... 1. etapta bilgilendirme toplantısı yaptık ama istediğimiz şeyi bulamadık... Çünkü işgalci çok vardı; sadece evin içerisinde oturuyor, tapusu yok hiçbir şeyi yok. İşin gerçeği onlar istemediler ama biz onları yıktık..”. Yapılan görüşmelerde alanda hanehalkları ile bir araya gelindiği ama sadece mülkiyet üzerine görüşmeler yapıldığı tespit edilmiştir. Kentsel dönüşüm gerçekleştirilirken hanehalklarının hisseleri yan adaya taşınmış, kendilerine belediye hisseleri verilmiştir. Bu sebeple hanehalkları ile protokol imzalanmamıştır; belediye doğrudan kendisi TOKİ ile protokol imzalamıştır. Özetle katılım sadece mülkiyet konusunda sağlanmıştır.

Yapı güvenliği (dere yatakları, eğim, toprak yapısı) konusunda ilgili yapılan görüşmede belediyenin TOKİ ile ortaklaşa analizler yaptığı, zemin etütlerinin yapıldığı ve ilgili kurumlardan görüş alınarak dönüşüm projesine başlandığı belirtilmiştir. Projenin beklenen hedefe ulaşmış olup olmadığı konusunda yapılan görüşmelerde, projenin özellikle sosyal donatıların yer aldığı 3. Etap kısmı bittikten sonra hedefine ulaşacağı belirtilmiştir. Ayrıca ilk proje olduğu için bir takım hataların olduğu ifade edilmiştir. Ancak bu hatalara rağmen, eskiden gece girilemeyen bir yerken şu anda herkesin girebildiği bir yer olması nedeniyle zamanla hedefine ulaşacağı yönünde görüş bildirilmiştir.

Kentsel yaşam kalitesine ne ölçüde fayda sağlayabildiğine ilişkin şu açıklamalar yapılmıştır:

“Kentin çok yakınında ama çok uzağında bir mahalleydi orası... Oralar kente kazandırıldı... Kentin dışarıya yayılmasındansa içinde yaşanması daha iyi geliyor bana.. Mevcut rezervleri maksimum nasıl kullanılabilir bakmak gerekiyor...”(TOKİ)

“Baya bir ölçüde fayda sağladı... En azından çocukların oynayacağı oyun alanları var, gidecekleri okulları var... Yolları var. Gelecek nesiller çocuklar olacağı için onların iyi yerlerde büyüyor olmaları iyi bir şey...” (Belediye)

TOKİ, Belediye’de çalışan şehir plancıları ve İmar Müdürlüğü ile yapılan görüşmeler, dönüşüm öncesinde bu alanda yaşayanların sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerinin araştırılmadığını ve fiziksel anlamda bir dönüşümün ötesine geçilemediğini göstermektedir. Katılım açısından ele alındığında ise, bu alanda yaşayanların sadece tapu belgelerine baktığı, katılımın sadece bu düzeyde gerçekleştiği gözlenmiştir. Özetle, Gültepe Mahallesi kentsel dönüşüm projesi belirli bir amaç, hedef ve bölgedeki sorunları çözmekten çok, sadece “konut yapma” şeklinde gerçekleştirilmiş olup, alanda yaşayan insanların sosyal ve kültürel özellikleri ve ödeme güçleri hesaba katılmamıştır. Bildirinin bundan sonraki bölümünde, alanda yapılan saha çalışmasından elde edilen bulgular ortaya konacak ve çeşitli kurum yetkililerinin iyimser beklentileri ve hedefleri ile ne kadar uyumlu olduğu tartışmaya açılacaktır. İlk olarak Gültepe (Çinçin) mahallesinde yaşayanların sosyal ve ekonomik ko-

şulları ortaya konacak, daha sonraki bölümde ise yerleşilen toplu konut bölgesinin fiziksel özellikleri ve yaşanan sorunlar tartışmaya açılacaktır.

II.2. GÜLTEPE (ÇİNÇİN) MAHALLESİ'NİN DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ: ALANA YERLEŞEN HANELERİN SOSYAL VE EKONOMİK KOŞULLARI

Yerel düzlemde (mahalle ölçeği), yıkılan gecekondulardan gelen ve alana sonradan yerleşen hanehalklarıyla görüşmeler yapılmış ve burada yaşayanların sosyal, kültürel ve ekonomik koşulları incelenmiştir. Alanda yaşayanların sosyal nitelikleri, eğitim durumları, günlük yaşam alışkanlıkları, eski ve yeni komşuluk ilişkileri, hemşerilik ilişkileri, etnik ilişkiler ve yaşananlara yere duyulan aidiyet gibi veriler üzerinden irdelenmiştir. Dönüşümün ekonomik boyutu ise, borçlanma biçimi, ödeme durumları, ortalama hanehalkı geliri, meslekler, çalışma durumu gibi veriler üzerinden irdelenmiştir. Bütün bu veriler hem gecekondulu haneler hem de alana sonradan gelen haneler açısından değerlendirilerek karşılaştırılmalı olarak ele alınacaktır.

II.2.1. Gecekondulu Haneler

Gültepe (Çinçin) Mahallesi'nden gelen 41 gecekondulu hane ile yapılan görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Demografik özellikler

Gültepe 1. Etabın bulunduğu bölgede dönüşüm öncesinde Gümüşhaneli hanehalkları yoğunluktadır; bu nedenle doğum yeri Gümüşhane olanlar %37 ile birinci sırada yer almaktadır. Bunu %22 ile Erzurum ve %18 ile Ankara ilinin farklı ilçelerinde doğanlar izlemektedir.

Tablo 1. Doğum Yeri

Doğum Yeri	Sayı	Yüzde (%)
Ankara-Akyurt	1	3
Ankara-Altındağ	1	3
Ankara-Elmadağ	1	3
Ankara-Kalecik	1	2
Ankara-Kırıkkale	3	7
Elazığ	1	2
Erzurum	9	22
Gümüşhane	15	37
Kars	3	7
Kayseri	1	2
Kırşehir	1	2
Sivas	2	5
Tokat	2	5
Toplam	41	100

Görüşme yapılan kişilerin %22'si 36-45 yaş, %29'u 46-55 yaş, %17'si 56-65 yaş ve %32'si 65 yaş ve üzeri gruptadır. Öncelikle bu alanda doğmuş, büyümüş ve dönüşüm sürecini yaşamış hanehalkları ön planda tutulduğu için 17-25 ve 26-35 yaş arasında görüşmeci bulunmamaktadır. Görüşülen kişilerin %61'i evli, %7'si bekar ve %32'si duldur.

Tablo 2. Yaş Grupları ve Cinsiyet

Yaş Grupları ve Cinsiyet	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzde (%)
17-25	0	0	0	0
26-35	0	0	0	0
36-45	5	4	9	22
46-55	4	8	12	29
56-65	2	5	7	17
65+	6	7	13	32
Toplam	17	24	41	100

Görüşülen hanehalklarının %22'sinde 6 kişi yaşamaktadır. 7 ve üzerinde kişiye sahip hanehalkları da hesaba katıldığında bu oran %34'e çıkmaktadır; dolayısıyla alanda hanehalkı nüfusunun oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Yüzde olarak en büyük ikinci oran ise, tek kişilik hanehalklarıdır (%19). Alanda özellikle eşini kaybetmiş tek yaşayan kişiler dikkat çekmiştir. Tek kişi yaşayan hanelerin yüzdesinin yüksek olması ortalama hanehalkı büyüklüğünü 4,2'ye indirmektedir.

Tablo 3. Hanehalkı Büyüklüğü

Hanehalkı büyüklüğü	Sayı	Yüzde (%)
1 Kişi	8	19
2 Kişi	3	7
3 Kişi	6	15
4 Kişi	4	10
5 Kişi	6	15
6 Kişi	9	22
7 Kişi ve üzeri	5	12
Toplam	41	100

Ekonomik koşullar

Görüşme yapılan kişilerin %7'sinin geliri bulunmamaktadır. %3'ü 100-500 TL arası, %78'si 501-1000 TL arası, %12'si 1001 TL ve üzeri aylık hane gelirine sahiptir. Görüşme yapılan kişilerin gelirle ilgili soruları cevaplamaktan çekindikleri için, bu cevapların gerçek gelirden düşük olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır.

ANKARA İLİ, ALTINDAĞ İLÇESİ GÜLTEPE MAHALLESİNDE DÖNÜŞÜM ÖYKÜLERİ

Tablo 4. Ortalama Aylık Gelir

Ortalama Aylık Gelir	Sayı	Yüzde (%)
Yok	3	7
100-500 TL	1	3
501-1000 TL	32	78
1001 TL ve üzeri	5	12
Toplam	41	100

Görüşmecilerin ev için aylık ödedikleri borç miktarı Tablo 7’de verilmektedir. Buna göre hanelerin %7’si 50-250 TL, %76’sı 251-500 TL, %12’si 501-750 TL ve %5’i 751-1000 TL aylık ödeme yapmaktadırlar.

Tablo 5. Ev İçin Ödenilen Borç Miktarı

Ev İçin Ödenilen Aylık Borç Miktarı	Sayı	Yüzde (%)
50-250 TL	3	7
251-500 TL	31	76
501-750 TL	5	12
751-1000 TL	2	5
Toplam	41	100

Katılımcılarla yapılan görüşmeler, hanelerin borçlarını ödemekte zorlandıklarını göstermektedir. Alandaki TOKİ bloklarına yerleşen ve borcunu ödeyemeyip ayrılan 3 aile olduğu tespit edilmiştir. Alanda yapılan görüşmelerde şu cümleler dikkat çekicidir ve hem dönüşüm sürecinde hem de sonrasında yaşanan sıkıntılar konusunda dikkate alınması gereken bilgiler sunmaktadır:

“Ben 3 ay ödemedim 3 ay daha ödemesem atarlar herhalde...”

“Buradaki insanların çoğu perişan... buradaki insanlar belli başlı işleri olmayan insanlar... şimdi TOKİ’ye girdiler... ödemeler arttı. İnsanlar kötü yola düştü... eskiden burası çok çok iyiydi... çingenelerde hırsızlık yoktu, esrar yoktu... şimdi doğru düzgün insanlar bile böyle işlere kalkıştı... ne yapsın millet... işe gidince kazanacağı 600-700 TL. Bununla nasıl geçinsin... nasıl evin borcunu ödesin... TOKİ’nin sadece 55 TL aidat parası var... 400-450 TL de ödemesi var... bu insanların ne yapması lazım... bu tokinin 500 TL gideri var, doğalgazı var... eskiden belediyeden kömür yardımı gelirdi, erzak gelirdi geçinirdik...”

“Bu daireler yapılırken, belediyeden çağırıldılar size 20-30 bin TL verelim hiç bulaşmayın çekilin dediler... işini bilen 2 daire aldı belediyeden... anlamayanlar ise daire bile alamadı.. 20-30 bin TL alıp gittiler...”

“50.000 TL borcum var 3 aydır da ödeyemiyoruz... Avukata vereceklerdi. Tekrar taksit taksit ödüyoruz... kocam kalp krizi geçirdi çalışmıyor ödeyemiyoruz...”

“Şimdi kombiyi yaksak dünya para geliyor... kışın kombiyi yakamıyoruz... Bence gecekondlu hali kalsa daha iyiydi... orda bir huzur vardı o zamanki günlerimiz güzeldi... sobaya iki tane odun at ısın... elektriği biraz ödeme hemen kesiyorlar.. 55 TL oturduğumuz yerde para alıyorlar.. bizim 1 TL bulamadığımız günler oluyor...”

“Çoğunluğun işi gücü yok fakir yer burası... binalarda çoğu kişi davalı ödeyemiyorlar... kiraya veren verdi vermeyen borçlandı...”

“Buradaki insan zor şartlar altında ödüyorlar... hiç ödeyemeyenler de var devir edip giden çok oldu...”

“Belediyeden kömür alıp yakıyorduk burada geçim daha zor... gecekondlu da kendi düzeyimizde bir yaşantımız vardı burada maddiyat açısından zorlanıyoruz...”

Eğitim ve meslek durumları

Görüşülen kişilerin meslek dağılımları incelendiğinde, pazarcı, kamyon şoförü, oto tamircisi ve emekli kesimin yoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu mesleklerin bir çoğu yüksek düzeyde bir eğitim ve nitelik gerektirmemektedir.

Tablo 6. Meslek

Meslek	Sayı	Yüzde
Berber	2	5%
Emekli	9	22%
İnşaat işçisi	3	7%
İşsiz	3	7%
Kamyon şoförü	8	20%
Memur	3	7%
Oto tamircisi	6	15%
Pazarcı	7	17%
Toplam	41	100%

Meslek dağılımları görüşmecilerin eğitim düzeyini de yansıtmaktadır; bu kişilerin %12'si ilkokul terk, %46'sı ilkokul mezunu, %25'i ortaokul mezunu ve %17'si lise mezunudur. Görüşme yapılan kişiler arasında yüksekokul ya da üniversite mezunu hane reisine rastlanmamıştır. Hanelerde eğitim düzeyinin düşük olması, ekonomik seviyelerinin düşük olmasını da açıklayıcı niteliktedir.

Tablo 7. Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	Sayı	Yüzde
İlkokul Terk	5	12
İlkokul Mezunu	19	46
Ortaokul Mezunu	10	25
Lise Mezunu	7	17
Toplam	41	100

TOKİ Bloklarında sosyal yaşam ve memnuniyet düzeyi

Yapılan görüşmelerde katılımcıların %63'ü yaşadıkları siteden memnun olduklarını ifade etmişlerdir. Görüşme yapılan katılımcılar, özellikle mahallenin son zamanlarda gayri meşru işlerin çoğaldığını ve mahallenin eski düzeninin bozulduğunu belirtmişlerdir. 40-50 yıldır bu bölgede yaşayan kişiler, özellikle 1980'lerden sonra mevcut gecekonduların komşularının kentin başka yerlerine göç etmesi sebebiyle, boşalan yerlere Teberler aşiretinin ve Çingelerin yerleşmesiyle mahallenin düzeninin giderek bozulduğuna dikkat çekmişlerdir. Görüşülen kişiler mahallede esrar, eroin gibi uyuşturucu madde kullanımı ve satışının artması ve hırsızlık olaylarının yaşanması gibi sebeplerle gecekondularının yıkılmasını istediklerini ifade etmişlerdir. Kişiler apartman yaşantısından, komşuluk ilişkilerinin zayıflamasından ya da yok olmasından ve ödemek zorunda oldukları borçlardan dolayı memnun olmadıklarını belirtmektedirler. Ancak mahallede gayri meşru işler yapan kişilerin gitmesi nedeniyle şu anki durumlarından daha fazla memnun olduklarını söylemektedirler:

“Gecekondular da teberlerden dirliğimiz yoktu. Camlara taş atarlardı, çamur atarlardı, bura iyi o yönden... çok küfür ederlerdi.. bir şey dediğin zaman hemen üstüne hücum yaparlardı.. onlar hepsinden kötü komşu onlar.. öldürürler de, keserlerde, hırsızlıkta onlarda... biz durduk orada ama nasıl durduk bizim iyiliğimizden durduk...”

“Böyle olduğu iyi oldu temizlik. Çünkü bir tek senin iyiliğinle olmuyor. İyisi de oturuyor, kötüsü de oturuyor...”

“Ailece bir yere gidemiyorduk... eve hırsız girer diye hiçbir yere gidemiyorduk...”

“Son zamanlarda arkamdaki ev yıkıldı, önümdeki ev yıkıldı. Bir tek biz kaldık, biz de çıkmak zorunda kaldık...”

“İsterlerse bizi öldürsünler evimizi vermeyiz dedik. Sonrada bir tanıdık geldi sağımızdaki ev yıkıldı, solumuzdaki ev yıkıldı, biz ortada kaldık. O boşalan evlere gençler girip olup olmadık işler yaptılar. Benimde genç kızım vardı. Bizde korktuk. Evimden çıktım... Eroin çeken çocuklar boşalan evleri, yıkılan evleri mesken yaptılar.. Biz daha nasıl oturalım bu şekilde size sorarım... Biz evi boşaltıyorduk sabah tekrar eve geldim ki evde hiçbir şey kalmamış hemen almışlar...”

“teberlerden dolayı millet yıkılsın dedi... onların evleri yıkılırken de zorluk çıkarttılar kavga ettiler...”

“Camı çerçeve demir her şeyi almışlar... yağmacılar çıkmıştı... kendi buranın insanları...”

Memnun olduklarını söyleyenlerin oranının yüksek olması daha çok eski mahallelerinde yaşadıkları sosyal sorunlarla ilişkilidir. Dolayısıyla, komşuluk ilişkilerinin niteliği ile ilgili sorulan soruya görüşmeciler olumsuz cevap vermektedirler; diğer bir deyişle, burada yaşamının da bir bedeli vardır. Katılımcıların %39'u komşuluk ilişkilerinin eskiden daha iyi olduğu kanısındayken, %37'si komşuluk ilişkilerinin olmadığını, %17'si de düşük olduğunu ifade etmiştir. İlişkilerin iyi olduğunu söyleyenler %7 düzeyindedir.

Tablo 8. Komşuluk İlişkileriniz Ne Düzeyde?

Komşuluk İlişkileriniz Ne Düzeyde?	Sayı	Yüzde(%)
İyi	3	7
Düşük	7	17
Eskiden Daha İyiydi	16	39
Yok	15	37
Toplam	41	100

Katılımcıların büyük çoğunluğu komşuluk ilişkilerinin eskiden daha iyi olduğunu, apartman dairesine geldiklerinde zayıfladığını ve yok olduğunu şu cümlelerle belirtmektedirler:

“52 tane hane var hangi biriyle komşuluk kuracaksın... 1 tane 2 tane merhaba merhaba o kadar işte... gecekondudayken benim evime, çoluğumu çocuğuma bakardı... yıkardı birde yemeğimi yapardı... şimdi kime güvenip evini bırakıp gideceksin... çamaşır yıkadık hemen yardıma gelirlerdi birimiz yıkardık birimiz sıkardık... evimizde çeşmemizde yoktu mahalle çeşmesinden getirirdik... sabah kalkar suyu doldurur getirirdik... 52 tane hane bir köy... kaç türlü insan nasıl bilemezsin ki... her şey var işte...”

“Burada ne komşuluk var, ne birbirine çağırma var, ölsen haberi olmaz. Kime kime dum duma ... öldün mü? kaldın mı? bilmez kimse...”

“Burada komşuluk yok ki kimse kimseyi tanımıyor. Ömrüm bitmiş zaten oturuyorum işte... gecekondunun komşuluğu iyiydi burada komşuluk yok... tek komşum yok tek yaşıyorum... gecekonduda gelenim gidenim olurdu burada kimse kapını açmıyor ki.. ben öyle konuşkan girişken birisi değilim...”

“Şimdide komşularımızla bir aradayız ama eski gecekonduda daha iyiydi yoklukta ben ona yetişirdim o bana yetişirdi yardımlaşma vardı...”

“Eskiden komşuluk ilişkilerimiz daha iyiydi. Şimdi kimse kimseyi tanımıyor gidip gelme olayı yoktur. Eskiden samimiyet vardı... benim bir şeye ihtiyacım mı var hemen giderilir ya da bir komşunu görmek için rahatlıkla evine girip çıkabilirdin ama şimdi böyle değil...”

ANKARA İLİ, ALTINDAĞ İLÇESİ GÜLTEPE MAHALLESİNDE DÖNÜŞÜM ÖYKÜLERİ

“Gecekonduunun komşuluğu iyi olur mesela şu anda karşımda oturan komşuyu tanımıyorum... gecekondu da insan ilişkileri daha iyiydi... millet birbirine bağlıydı... Gecekonduya göre ev rahat ama komşuluk ilişkilerimiz insan ilişkilerimiz kıyaslanamaz...”

Sonuç olarak, yapılan görüşmelerde, kişilerin mahalledeki gayri meşru işler nedeniyle mahallenin düzeninin bozulduğunu düşündüğü ve en azından bu düzensizliklerin azalacağı düşüncesiyle belediye ile anlaşma yoluna gittikleri gözlenmiştir. Sitede özellikle tapu belgeli ve tapu tahsis belgeli insanlar yoğunluktadır. Görüşme yapılan kişiler içinde vergi ödediği için hak sahibi olan sadece bir örneğe rastlanmıştır. Özellikle bu hanelerin yüksek miktarda borçlandırılmaları alandan bir çok ailenin gitmesine neden olduğu düşünülmektedir. Alanın şu anki durumunda ise özellikle komşuluk ilişkilerinin zayıfladığı ve borçları ödemekte zorluk çekildiği ifade edilmektedir. Yapılan görüşmelerde tüm haneler airdat ücretlerinden şikayet etmiştir. Daha önceki yaşam koşullarında böyle bir ödeme yapmak zorunda olmamaları ve apartman yaşamının gerektirdiği bu tür ek masraflar herkesin şikayet ettiği konular olmuştur.

II.2.2. Alana dışarıdan gelen haneler

Demografik özellikler

Alana ilk defa yerleşmiş hanelerden 10 blokta toplam 56 hane ile görüşme yapılmıştır. Görüşme yapılan katılımcıların %5'i 17-25 yaş, %39'u 26-35 yaş, %32'si 36-45 yaş, %22'si 46-55 yaş ve %2'si 56-65 yaş aralığındadır. Alanda özellikle ev sahibi olmak isteyen, daha genç insanların oturduğu gözlenmiştir. Katılımcıların %95'i evli, %5'i bekarıdır.

Tablo 9. Yaş Grupları ve Cinsiyet

Yaş Grupları ve Cinsiyet	Erkek	Kadın	Toplam	Yüzde (%)
17-25	1	2	3	5
26-35	7	15	22	39
36-45	8	10	18	32
46-55	7	5	12	22
56-65	1	0	1	2
65+	0	0	0	0
Toplam	24	32	56	100

Katılımcıların aile büyüklüğü incelendiğinde 3 kişilik (%20) ve 4 kişilik (%53) aileler yoğunlukta bulunmaktadır. Diğer bir deyişle, daha önceki verilerin de işaret ettiği üzere, az çocuklu çekirdek aile profili hakim durumdadır.

Tablo 10. Aile Büyüklüğü

Aile Büyüklüğü	Sayı	Yüzde (%)
1 Kişi	1	2
2 Kişi	5	9
3 Kişi	11	20
4 Kişi	30	53
5 Kişi	6	11
6 Kişi	2	3
7 Kişi ve üzeri	1	2
Toplam	56	100

Eğitim ve meslek durumları

Görüşülen kişilerin %9'u ilköğretim, %20'si ortaöğretim, %5'i yüksek okul, %52'si lisans, %11'i yüksek lisans, %3'ü doktora eğitim düzeyindedir. Görüldüğü gibi gecekondudan gelenlerle dışarıdan gelenler arasında eğitim düzeyleri açısından ciddi bir fark bulunmaktadır.

Tablo 11. Eğitim Düzeyi

Eğitim Düzeyi	Sayı	Yüzde (%)
İlköğretim	5	9
Ortaöğretim	11	20
Yüksek Okul	3	5
Lisans	29	52
Yüksek Lisans	6	11
Doktora	2	3
Toplam	56	100

Katılımcıların meslek dağılımları incelendiğinde alanda kurumsal satışlar yapıldığı için özellikle polisler, öğretmenler, memurlar, mühendisler yoğunlukta bulunmaktadır.

Tablo 12. Meslek

Meslek	Sayı	Yüzde	Meslek	Sayı	Yüzde
Akademisyen	3	5	Kuaför	1	2
Bankacı	1	2	Memur	6	11
Ebe	1	2	Mühendis	6	11
Elektirikçi	1	2	Müşavir	1	2
Emekli	1	2	Öğretmen	6	11
Ev hanımı	6	11	Polis	14	25
Gazateci	2	4	Serbest	3	5
Hemşire	1	2	Harita Teknikeri	1	2
Konfeksiyon	2	4	Toplam	56	100

ANKARA İLİ, ALTINDAĞ İLÇESİ GÜLTEPE MAHALLESİNDE DÖNÜŞÜM ÖYKÜLERİ

Ekonomik durum ve bankaya borç düzeyleri

Hanelerin ortalama aylık gelirleri incelendiğinde, %9'unun 1000-1500 TL, %5'nin 1501-2000 TL, %11'inin 2001-2500 TL ve %75'inin 2500 TL ve üzeri gelire sahip olduğu görülmüştür. Özellikle geçekondulu haneler ile kıyaslandığında gelir düzeyleri arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır ve alanda sonradan gelenler kendi maddi durumlarına uygun konut alanı seçerek yerleşmişlerdir.

Tablo 13. Ortalama Aylık Gelir

Ortalama Aylık Gelir	Sayı	Yüzde (%)
1000-1500	5	9
1501-2000	3	5
2001-2500	6	11
2500+	42	75
Toplam	56	100

Görüşülen kişilerin 4'ünün borcu bulunmamaktadır. Bunun dışında bu alanda yaşayanların %36'sı 1000-1250 TL, %57'si 1251-1500 TL aralığında borç ödemektedirler. Gecekondu hanelerinde ise, hanelerin %76'sı 251-500 TL arasında ödeme yapmaktadırlar. Bu alana dışarıdan gelenlerin bir kısmı borcu erken bitirebilmek amacıyla daha yüksek ödeme koşullarında borçlanmayı göze almaktadırlar.

Tablo 14. Ev İçin Ödenilen Borç Miktarı

Ev İçin Ödenilen Borç Miktarı	Sayı	Yüzde (%)
0 TL	4	7
1000-1250 TL	20	36
1251-1500 TL	32	57
Toplam	56	100

Daha önce ikamet edilen yer ve tercih etme nedenleri

Katılımcıların alana taşınmadan önceki ikamet ettikleri yer sorulduğunda yoğunlukta olan yerler, Mamak (%32), Keçiören (%27), Altındağ (%20)'dir. Ayrıca şehir dışından gelenlerin de (%10) bölgede ikamet ettikleri gözlenmiştir.

Tablo 15. Buraya taşınmadan önce nerede oturuyordunuz?

	Sayı	Yüzde(%)			
Ağrı	1	2	Ankara-Keçiören	15	27
Ankara-Altındağ	11	20	Ankara-Kırkkonaklar	1	2
Ankara-Balgat	1	2	Ankara-Mamak	18	32
Ankara-Etimesgut	1	2	Ankara-Sincan	2	4
Ankara-Kayaş	2	4	Kayseri	2	4
			Kırıkkale	2	4
			Toplam	56	100

Alanı tercih etme nedenleri, merkeze yakın olması %32, iş yerine yakın olması %21, yatırım amaçlı %16, tanıdık tavsiyesi %14, kiraların uygun olması %2, evlerin yeni olması %2, çevreyi sevme %2 olarak saptanmıştır. Buna göre, bölgeyi tercih etmelerindeki en önemli nedenler merkeze ve işyerine yakın olmasıdır. Yapılan görüşmelerde, uygun ödeme koşulları sebebiyle ve yatırım amaçlı alımlar olduğu da gözlenmiştir.

Tablo 16. Neden bu alanı tercih ettiniz ?

Neden bu alanı tercih ettiniz ?	Sayı	Yüzde(%)
Bu çevreyi seviyorum	1	2
Evler yeni	1	2
Hesaplı bir yer olması	6	11
İş yerine yakın olması	12	21
Kiralar uygun	1	2
Merkeze yakın olması	18	32
Tanıdık tavsiyesi	8	14
Yatırım amaçlı	9	16
Toplam	56	100

Yapılan görüşmelerde katılımcılar merkeze, hastanelere yakın olması, iş yerlerine yakın olması ve yatırım amaçlı alım başlıca nedenlerini oluşturmuştur. Yapılan görüşmelerde katılımcılar görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

“Merkeze en yakın yer... taksitli alabileceğimiz tek yer burasıydı...”

“Uzakta yaşamayı istemediğimden üniversiteye yakın bir yer olduğu için tercih ettim...”

“Kızım ortopedik engelli hastane yakın olduğu için buraya geldik...”

“Günümüzde %20 peşinle 10 yıl vadeli kim ev veriyor ki.. hem de hemen oturuyor-sun...”

“Sadece merkeze yakın olması etkiledi burayı seçmemizde...”

“Buraya girmiş bulunduk en azından bir evimiz olsun diye geldik...”

TOKİ Bloklarında sosyal yaşam ve memnuniyet düzeyi

Katılımcıların alandaki memnuniyet düzeyleri incelendiğinde, evet cevabı %57, hem evet hem hayır %2, hayır ise %41'dir. Katılımcılar bir çok şeyden şikayetçi olsalar da, bu sorunların zamanla düzeleceği inancındalardır.

Tablo 17. Bu sitede yaşıyor olmaktan memnun musunuz?

Bu sitede yaşıyor olmaktan memnun musunuz?	Sayı	Yüzde %
Evet	32	57
Hem Evet Hem Hayır	1	2
Hayır	23	41
Toplam	56	100

Alanda görüşme yapılan akademisyen bir hanehalkı üyesi sosyal yaşama ilişkin memnuniyetsizliğini şu cümlelerle belirtmişlerdir:

“Toplumsal yaşama yönelik sorunlar... insanlar nasıl bir arada yaşayacaklarını bilmiyorlar... yeşil alanların kullanımını bilmiyorlar... eskiden bahçesinden yaptığı işini sitenin bahçesinde yapmaya kalkıyor... çamaşırları silkeliyorlar... yün çırptıyorlar, halı çırptıyorlar, çöpleri kapı önüne bırakıyorlar... akıyor koku oluyor... ben şikayet ettiğim de ben anormalmişim gibi oluyor...”

“Çekirdek çitleyen çim üzerinde oturan... çöp arabaları... siteye her gün girdiğim de moralim bozuluyor... akşam yürüyüş yapabileceğim bir semtte neden oturmayalım diye düşündük...”

“Zamanla insanlar alışır diye düşündüm çöp toplayanımız bile var çöplerden çöp toplanıyor... bizim attığımız çöpler her gün site içinde çocukların ellerinden geçiyor... arabasının camı kırılanlar, evi soyulanlar duydum...”

“Uyuşturucu esrar 6. blokta site sakini evinin önünü kendine göre düzenlemiş bu şahsın bu işleri yaptığını duydum ben nasıl gidip sitenin yeşil alanına biber dikemiyorsam oda onu yapamaz... ama polis işbirliği yapmış ses çıkartmıyor...” (Bkz. Fotoğraf 4).

Görüşülen diğer kişiler ise sorunları şu şekilde ifade etmektedirler:

“Ben gazeteciyim... daha dikkat ediyorum... uyuşturucu alıp satıldığını görüyoruz... sitenin içinde satıldığını da kullandığını da gördüm... şu bloklarda var mesela... şu blokta girişe hamak yapmış, çardak yapmış eski düzenin devam ettiriyor. Hem yönetim seste çıkartmıyor... kimse ona karışmıyor dokunulmazlığı var...” (Bkz. Fotoğraf 4).

“İlk geldiğimizde daha çok hırsızlık olayları oluyordu... onlar bize alıştı biz onlara alıştık... zamanla düzeliyor...”

“Devamlı kavga gürlüdü.. ilk geldiğimiz zamanki gibi değil biraz düzeltti.. hem temizlik açısından hem de güvenli olmadığı için site içindeki parklara götürmüyorum...”

“İlk geldiğimiz zamanla şimdiki arasında çok fark var... ilk zamanlarda çok hırsızlık oluyordu... sağa sola pisliklerini yapıyorlar... Çingene çocukları çok geziyordu şimdi onlar

yok... delikanlı çocuklar geliyordu çocukları korkutuyordu... içeriye talan edip gidiyordu... şimdi bunlar yok... şimdi çocuklarımı artık yalnız başlarına gönderiyorum.. ilk zamanlarda gönderemiyordum... şu çocuk bizi dövmeğe kalkıştı falan diye geliyorlardı... demirleri eğip giriyorlardı geçiş bölgesi olarak kullanıyorlardı market için, parka, bahçeye gitmek için parktaki bütün aletler parçalanmış durumda kırma değil..."



Fotoğraf 4. Site içerisindeki ortak yeşil alan

Katılımcıların %41'i kentin başka bir bölgesine taşınma beklentisi içinde iken, %59'u burada yaşamaya devam etmek istediklerini ifade etmişlerdir.

Tablo 18. Kentin Başka Bir Bölgesine Taşınma Beklentisi

Kentin Başka Bir Bölgesine Taşınma Beklentisi	Sayı	Yüzde (%)
Evet	23	41
Hayır	33	59
Toplam	56	100

Gazeteci olan bir katılımcı bu konuda şu görüşlerini dile getirmiştir:

"Biz ilerde burada durmayacağız... borcumuz bitene kadar... insan çocuğunun da iyi eğitim almasını ister... konuşmayı bile beceremeyen insanların arasında neden çocuğumu büyüttüyüm ki... insanlar birbirlerine selam vermeye korkuyorlarsa insanlar sadece kendilerini idare etmeye çalışırlar..."

Diğer görüşmeciler ise:

"Binersek taksiye sanki burası harici bir yer... biz bir tünelden girip çıkıyoruz böyle bir yerde yaşamak istemiyorum... sorumluluklarımız nedeniyle geldik buraya ama artık gitmek istiyoruz... TOKİ bunu beceriyor beceremiyecekte.. site yönetimi yetkililerine dretmesi gerekiyor kuralları..."

ANKARA İLİ, ALTINDAĞ İLÇESİ GÜLTEPE MAHALLESİNDE DÖNÜŞÜM ÖYKÜLERİ

“Gelir gelmez hemen taşınmayı düşündüm... ilk taşınanlar bizdik... işe giderken taş atmalar, pet şişe atmalar, otobüs sıkıntısı, benim komşum tacize uğradı burada... otobüs yeni yeni gelmeye başladı buranın sıkıntısı bitmez... 1-2 saat otobüs bekliyoruz akşam 8’den sonra dolmuş gelmiyor... tereddütle geldik ama bu kadar beklemiyorduk... asansörlere, merdiven boşluklarını kirletiyorlar... asansörler sürekli bozuk 12. katsın mecbur kullanıyorsun... TOKİ’nin zamına yetişemedik bankaya borçlandık... diğer tokilere %3 yapıyorsa buraya %4-5 yapıyor... en yakın market 1,5-2 km uzakta...” şeklinde görüşlerini belirtmişlerdir.

Alana dışarıdan gelen gruplar, gecekondü gruplarına göre kendi komşuluk ilişkilerinin iyi olduğu düşüncesindedirler. Komşuluk ilişkileri iyi %73, orta %20, düşük %7 olarak saptanmıştır.

Tablo 19. Komşuluk İlişkileriniz Ne Düzeyde?

Komşuluk İlişkileriniz Ne Düzeyde?	Sayı	Yüzde (%)
İyi	41	73
Orta	11	20
Düşük	4	7
Toplam	56	100

Görüşmeciler komşuluk ilişkileri ile ilgili şu cümleleri belirtmişlerdir:

“Komşularla selamlaşma sonucunda ne yapıyorsunuz ki..”

“Komşularımız çok iyi...”

“Komşuluk ilişkilerimiz iyi, selamlaşıyoruz...”

“Komşularım çok iyi... 24 saat kapısını çalacak komşular...”

Farklı kesimlerin bir arada yaşamasından kaynaklanan bu sosyal sorunların yanı sıra yaşam alanlarının fiziksel özellikleri ile ilgili olarak da çeşitli sorunlar ifade edilmektedir. Gecekondu gelenler daha çok ödeme güçlüğünden ve sosyal ilişkilerini kaybetmekten şikayet ederlerken, dışarıdan gelen kesimlerin hem gecekondu gelenlerle hem de konut alanının fiziksel şartları ile ilgili ciddi şikayetleri bulunmaktadır. Fiziksel koşullarla ilgili bilgilere ve iletilen sorunlar bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

II.3. GÜLTEPE (ÇİNÇİN) MAHALLESİ’NİN DÖNÜŞÜM ÖYKÜSÜ: ALANIN FİZİKSEL ÖZELLİKLERİ VE YAŞANAN SORUNLAR

Yaşanan fiziksel dönüşüm, alanın yoğunluğu, toplam konut sayısı, kat yüksekliği, ulaşım, konutların konfor durumu, yaşanan konuttan ve çevreden memnuniyet düzeyi (park, bahçe, çocuk oyun alanları, otopark alanı vb.), yaşanan alanla ilgili genel ve öncelikli sorunlar,

eski yaşam alanlarının özellikleri gibi başlıklarda ele alınmıştır. Toplu konut alanında yaşayanlar açısından zorluk yaratan pek çok unsura rastlanmıştır. Hem araştırma sırasında yapılan gözlemler hem de alanda yaşayan kişilerle yapılan mülakatlarda ifade edilenler bu sorunlara ilişkin önemli bilgiler sunmaktadır. Alanda yaya öncelikli değil, araç öncelikli bir tasarım gerçekleştirildiği gözlenmektedir. Ayrıca yaşlı, engelli veya çocuklu kişiler gibi yürüme zorluğu olanlar için yaya ulaşımı göz ardı edilmiştir. (Bkz. Fotoğraf 5 ve 6). Bunun yanı sıra yeşil ve açık alan kullanımının hem büyükler hem de çocuklar açısından işlevsel olmaktan uzak olduğu gözlenmektedir.



*Fotoğraf 5. Gültepe 1.
Etap Toplu Konut Sitesi-
Yaya Ulaşımı*



*Fotoğraf 6. Gültepe 1.
Etap Toplu Konut Sitesi-
Taşıt Ulaşımı*

Gültepe Mahallesi'nden gelen 41 adet gecekondulu hane ile yapılan görüşmelerde, eski yaşam alanlarının özellikleri ile ilgili bilgi edinilmiştir. Eski mahallede gecekonduların %97'si 1 katlı, %3'ü 2 katlıdır (Tablo 20). Eski konut dokusunun 1-2 katlı bahçeli konutlardan oluştuğu gözlenmektedir (Fotoğraf 2). Görüşme yapılan hanelerin tamamının gecekondusunda bahçe bulunmaktadır.

Tablo 20. Kentsel Dönüşümden Önceki Eviniz Kaç Katlıydı?

Kentsel Dönüşümden Önceki Eviniz Kaç Katlıydı?	Sayı	Yüzde (%)
1 katlı	34	97
2 katlı	7	3
Toplam	41	100

Gecekonduların apartman yaşamına uyumu

Alanda yapılan görüşmelerde, yeni konutlarında yaşayan gecekondulu hanelerin apartman yaşantısına uyum sorunu yaşadıkları tespit edilmiştir. Yapılan görüşmelerde insanların hepsi bahçelerini özlediklerini belirtmişlerdir. Eski yaşam alışkanlıklarını özleyen ve yeni apartman hayatını benimsemeyen gruplar görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

“Daireye gelince komşuluk olmuyor...”

“Gecekonduma değil de bahçeme ve ağaçlarıma çok üzüldüm..”

“Gecekondudayken herkesle akraba gibiydik, ama 5-6 katlı bir bina olsa yine samimi olunabilir ama burada çok zor... kimse kimseyi tanımıyor sadece merhaba merhaba... bir cenaze olsa hiçbir kimsenin haberi olmuyor...”

“Buralar eskiden daha güzeldi her taraf yeşillikti, şimdi her yer kurudu, sulamıyorlar... kapıcıda yok pislikten geçilmiyor.. 55 TL aidat veriyoruz ... Önceden hiç değilse tertemiz şahsıma ait yaşıyorduk ben şimdi birde üstüne para veriyorum yine temizlik yok...”

“Burası hapisane... ışık yanmıyor diye gelip kapıyı vururlardı ne oldu acaba diye... eskiden çok farklıydı...”

“Burada halı yıkama yok, halı çırpma yok...”

“Hapisane gibi oda oda... bir tanede balkon, odanın içine hapis oluyorsun.. önceden geniş balkonumuz vardı çayımızı yapıp otururduk şimdi burada bunları yapamıyorum eski gecekondumu tekrar verseler giderim yine... balkon 3 kişi oturdu mu 4. kişiye yer yok...”

“Gecekondumda daha rahattım sen ne diyorsun... dışarı kapıya kadar çelik kapı yaptırmıştım... ağaçlarının bir meyvesi olurdu mahalle bile yedi o kadar çok çıkardı... ceviz, vişne, kiraz, dut hepsinden vardı... inanmazsın evimi yıkarlarken hastalandım ben

kepçe vururken ciğerim yandı... eğer öyle bir gecekonduda varsa bu daireyi vereyim üstüne de 20.000 TL'de borçlu olayım daha başka ne isterim... burada giren belli değil çıkan belli değil... orada kapıyı örterdim kimse giremezdi... bahçe duvarım insan boyundan yüksekti...eğim hiç durmazdı hep bahçeyle uğraşırdı..."

"Gecekondum buradan güzeldi benim evim Dallas çiftliği gibiydi..buraya gelirken ceza evine girer gibi oldum... komşuyla merhaba merhaba ben öyleyim..."

"Kapının önünde otururduk... gecekonduda haftada bir mangal yakıyorduk burada yok... halımızı yıkayabilirdik... burada insan sıkıntıya giriyor... cezaevi gibi burası... gecekonduda dönme şansım olsa geri dönerdim 60 senem geçmiş orada dönmem mi hiç..."

"Evlerimizden bir şikayetimiz yokta balkonlar küçük, bir tane... yiyeceğin oluyor, oturmak istiyorsun, hava almak istiyorsun yok... ikinci bir tane daha yapın oda yok.. babam felçli bir hava almak istese oda yok... Burada sinir, stres, borç hiç kimsenin ruhsal durumu iyi değil... gecekonduda kalmayı isterdim en azından bir çıkıp hava alıyordun... bazen videolarını izliyoruz da köyüm orastımı gibi geliyor..."

Eski yaşam alanlarını özleyenler olduğu gibi, yeni yaşam alanlarından kısmen memnun olan kesim de bulunmaktadır:

"Gecekonduda kediden, köpekten, balkonun çökmesinden kurtulamıyorduk... burada çok rahatız... istersen 20 sene kira gibi ödüyoruz... benim evim vergili 700-800 TL ödeyeceğiz nasıl ödeyeceğiz bilmiyorum..."

"Şimdiki durumu daha iyi... en azından çoluğum çocuğum oynuyor... gecekondudayken arkasından gezerdim şimdi sitenin içinde gezer.. şimdiki hali güzel... balkonlar küçük... bir çocuğun bisikleti sığıyor başka da bir şey almıyor..."

Alana ev alarak dışarıdan gelen görüşmecilere, yaşanan en öncelikli sorunlar, buranın güvensiz bir bölge olması (%29), sosyal donatı alanlarının yetersiz olması (%21) ve çevre kalitesinin düşük olmasıdır (%18). Yine bu kesimin %13'ü ulaşım imkanlarının sınırlı olduğunu belirtmişlerdir.

Tablo 21. Alanda Yaşanılan Öncelikli Sorun

Alanda Yaşanılan Öncelikli Sorun	Sayı	Yüzde (%)
Sosyal donatı alanları yetersiz (park, çocuk bahçesi, spor ve kültürel faaliyetler)	12	21
Güvensiz bir bölge	16	29
Konut gerekli donanımlara sahip değil	4	7
Çevre kalitesi düşük	10	18
Alışveriş mekanları eksik (market ve pazar alanı)	2	4
Otopark sorunu	5	9
Ulaşım imkanları yeterli değil	7	13
Toplam	56	100

ANKARA İLİ, ALTINDAĞ İLÇESİ GÜLTEPE MAHALLESİNDE DÖNÜŞÜM ÖYKÜLERİ

Yapılan görüşmelerde katılımcılar, alandaki sorunları aşağıdaki gibi belirtmişlerdir:

“Demir parmaklıklar var ya insan zoruyla yıktı demir parmaklıklar arasına demir attırdık ki girmesinler diye onu da yıktılar... (Fotoğraf 7) burada bırakın sosyal yaşamı akşam birisinin yolunuzu kestiğini düşünün... bi de burası kamyon park yeri... kamyonlar belli yerlerde toplanmalı...”



Fotoğraf 7. Site duvarları

“Geceleri silah sesleri çok fazla... camdan bakmaya korkuyoruz... her gün kavga zaten.. Ankara'nın göbeğindesin ama mahrumiyet bölgesindeyiz...”

“Şurada çöp toplama araçlarını çimlerin üzerine bırakıyor çalışma alanıymış... site yönetimi bir şey diyemiyormuş... bende o zaman öğrencilerimi alıp çim üzerinde ders işleyeyim herkesin çalışma alanı olabilir burada...” (Fotoğraf 8).



Fotoğraf 8. Site otopark ve yeşil alandan bir görüntü

“Çocuğunla akşam 8-9 gibi site içindeki parka çıkıp dolaşmaya korkuyoruz... gecekondulu bloklarında aynı yaşam tarzlarına devam ediyorlar...”

“Pazar uzak. Sitenin içindeki ortam güzel değil... buranın borcu bitsin satıp gitmeyi düşünüyorum en azından elimde toplu para olur... parka bile hiç gitmiyorum çocukların ahlaki bozuluyor... Çingeneler var... çocuklar küfür ediyorlar... asansörlere pisletiyorlar...”

“Sanki hapistesin ben camdan dışarı bakmak istemiyorum... balkonda oturdum geçen sene yağmur gibi mermi.. bizim balkonun içine geldi...”

“Mülk sahiplerinden apartman girişlerine ve asansörlere pisleyenler var... bu inanılmaz rahatsız ediyor...”

Alanda görüşme yapılan Azerbaycanlı gazeteci olan bir katılımcı görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

“Sosyal hayat sıfır... eğlence sıfır... parklardaki çoğu alet bozuk... süpermarket yok... bir elbise almak için Kızılay'a gidiyorsun... gecekondudan buraya taşınınca insan değişmez insanları bir yere yığmakla sorun çözülmez... küfür ediyorlar rahatsız oluyorum çocuklardan dolayı... Sosyal hayatın sıfır olması çocuklar için eğlencenin de sıfır olması.. onlar eğlenirse sigara içmeye başlayacak... yün çırpamak olmaz (Bkz. Fotoğraf 9). bu sitede tavuk saklamak olmaz... ev vermekle, oda vermekle, para dağıtmakla bu olmaz.. en önemli sorun sosyal hayat... bir çay bahçesi bile yok ailenle gidip oturacağın...”



Fotoğraf 9. Sitedeki yeşil alanlar

“Burası site formatına uymayan bir yer... gerçekten güvenlik sorunu var... buradaki insanlar çekiniyor... buranın bir 10 senesi var... her akşam silah sesi duyuyoruz sigara içiyorum akşam cama yakalaşmam.. burada mutlaka bir ekip girişte durmalı...”

Gecekondu gruplarıyla çok yakın olmamaya çalışıyorum... sitenin içindeki parka götürmüyorum çocuğun ahlaki bozulur diye...

"Defalarca uyuşturucuyu gördüm.. kötülük daha kolay yayılan bir şey... çoluk çocuk görüyor daha çabuk yayılacak..."

"Akşam 6'dan sonra hayat bitiyor çocuğunla bir yere gitsen akşam gelmeye korkuyorsun ıssız..."

"Daire başına 1 otopark dahi düşmüyor... burada yaşayan insanlar çoğu nakliyeciler minibüsçü, otobüs şoförü... burada boş yerler çoğu kamyon, minibüs... insanlar araçlarını da site içine çekiyorlar..."

"Güvenliklere pompalılarla ateş sıkımlar... çok olaylar oluyordu geçen seneye kadar... güvenlikler de korkuyordu artık..."

Sonuç olarak, yapılan görüşmelerde alana sonradan gelenler daha çok güvenlik sorunlarını vurgulamışlardır. Gecekondu haneler ile ortak kullandıkları alanlarda sorun yaşadıklarını ve bu tür alanlara fazla gitmedikleri belirtilmiştir. Bunun dışında sosyal donatı alanlarının eksikliği, çevre kalitesinin düşük olması ve ulaşımda yaşanan sıkıntılar diğer vurgulanan sorunlardır. Ancak yine de görüşmecilerden bazıları bu tür sorunları doğal karşılamakta ve zamanla düzeleceğine inanarak alandan memnun olduklarını belirtmektedirler.

SONUÇ YERİNE:

KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMASI

MEVCUT SORUNLARA ÇÖZÜM OLUŞTURABİLDİ Mİ?

Bu araştırma uygulamaya konan kentsel dönüşüm projelerinin başarısını farklı boyutlarıyla incelemeyi ve ortaya çıkan sorunların nedenlerini irdelemeyi hedeflemektedir. Örnek olarak Gültepe (Çinçin) Mahallesi'nin 1. Etap bölgesinde tamamlanmış dönüşüm uygulaması seçilmiş ve bir saha çalışması yapılmaya başlanmıştır. İlk olarak kent ve ilçe ölçeğinde belirleyici aktörlerle görüşmeler yapılmış ve mahallede yaşanan dönüşümün gerekçeleri, hedefleri ve uygulama sürecine ilişkin ön bilgiler elde edilmiştir. Daha sonra ise dönüşümün hedeflerin ne ölçüde gerçekleştiğini ve uygulama sonrasında ne tür yeni mağduriyetlerin ortaya çıktığını ortaya koyabilmek üzere, hem yıkılan gecekondu hanelerinden alana yerleşen haneler hem de burada yapılan konutları satın alanlarla derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. TOKİ işbirliği ile yapılan projede, belediyenin istekleri doğrultusunda alanda 14 blok inşa edilmiş ve bunların 4'üne gecekondu haneler yerleştirilmiştir. Diğer 10 bloktaki konutlar ise daha çok orta gelirli haneler tarafından satın alınmıştır. Batı kentlerinde "karışık kullanım" (mixed-use) olarak tanımlanan ve farklı toplumsal kesimleri bir araya getirerek ayrışmaları azaltmayı hedefleyen konut politikaları bu bölgede farklı bir biçimde ortaya çıkmış durumdadır (Gideon, Phillips ve Van Kempen, 2010; Lupton ve Fuller, 2009).

Bu iki grup farklı bloklarda yaşamalarına rağmen aynı ortak mekanları kullanmakta; sonuç olarak farklı beklenti ve yaşam tarzları önemli şikayetlere neden olmaktadır. Site içerisindeki park, bahçe ve ortak kullanılan alanların gecekondulu haneler tarafından tahrip edildiği belirtilen sorunlar arasındadır. Ayrıca dönüşüme uğrayan bölgenin çevresinde yaşayan grupların site içine girerek çevreye zarar vermesi özellikle alana dışarıdan gelenler için önemli bir sorun alanını oluşturmaktadır. Görüşmelerde mahallenin son zamanlarda giderek kötüleştiği, hırsızlık olaylarının arttığı, site içinde esrar satışının yapıldığı, çevrede boşalan evlere madde bağımlısı insanların yerleşmesiyle mahallenin çöküntü alanına dönüştüğü ifade edilmektedir. Bu durum Ankara İl Emniyet Müdürlüğü Brifing Raporu'nda (2009) da ifadesini bulmaktadır. Bölgede hırsızlık suçunu organize eden kişilerin geri planda kalarak, suçu çocuklarına yaptırdığı, ailesi ile sorunları olan ya da kimsesi olmayan çocukları örgütledikleri belirtilmiştir (Ankara İl Emniyet Müdürlüğü, 2009).

Kurumlarla yapılan görüşmelerde dönüşüm öncesinde bölgede yaşayanların sosyal ve ekonomik koşullarını ortaya koyabilecek araştırmaların yapılmadığı tespit edilmiştir. Gecekondulu grupların projeye katılımı sadece mülkiyet haklarının tespiti konusunda gerçekleşmiştir. Alanda sadece fiziksel bir yenileme yapılmış, bölgede yaşayanların farklı ihtiyaçlarına yönelik bir proje geliştirilememiştir. Alanın **sosyo-ekonomik özellikleri** incelendiğinde; **gecekondulu hanelerin** düşük gelir ve eğitim seviyesine sahip olduğu görülmüştür. Meslek olarak ise düşük beceri isteyen işler yoğunluktadır. Bazı haneler borçlarını ödeyip ev sahibi olabilmek için, evli çocuklarıyla aynı evde ikamet etmektedirler; bu da zaten küçük olan konutlardaki yaşam koşullarını zorlaştırmaktadır. Eskiden kömür yardımı olarak kısı geçirdiklerini belirten kişiler, bugün ödemek zorunda oldukları doğalgaz giderleri ve apartman aidatları ile ekonomik olarak çok daha zor koşullarda yaşamlarını sürdürmektedirler. Nitekim gecekondudan gelenler açısından en fazla öne çıkarılan sorun borçları ödemedede yaşanan zorluktur. Ayrıca yeni yaşam alanının çok farklı bir yaşam biçimini dayatması ve sosyal ilişkilerin kaybolması diğer önemli sorunlar olarak ortaya konmaktadır. Görüşülen haneler, eskiden komşuluk ilişkilerinin çok daha iyi olduğu kanısındadırlar.

TOKİ ile yapılan görüşmelerde, farklı kurumlardan gelen taleplere göre kurumsal satış yapıldığı belirtilmiştir; dolayısıyla **dışarıdan gelenler** arasında özellikle polis, öğretmen, memur ve mühendis grupları yoğunluktadır. Alanı tercih etme nedenleri özellikle merkeze ve işyerlerine yakın olmasıdır. Bu grupların hem eğitim düzeyleri hem de meslek ve gelirleri gecekondulu hanelerden oldukça farklıdır; görüşülen hanelerin %75'inin geliri 2500 TL'nin üzerine çıkmaktadır. Ekonomik, sosyal ve kültürel olarak farklılaşan bu iki grup arasında ciddi hoşnutsuzluklar ortaya çıkmaktadır. Bu hanelerle yapılan görüşmelerde, özellikle gecekondulu grupların site yaşam tarzına uymadıkları ve eski yaşam alışkanlıklarını devam ettirdikleri ifade edilmiştir. Ayrıca kamyonculuk yapanların araçlarını sitenin park alanına bırakmaları otopark sorunlarına yol açmaktadır. Yaşadıkları konut alanından memnun olmayan bazı haneler burayı sadece "yatakhaneye" gibi kullandıklarını belirtmişlerdir. Alandan memnun olanlar ise bu sorunları kabul etmekte birlikte zamanla düzeleceğine inanmaktadır.

Alanın **fiziksel özellikleri** incelendiğinde, ortak mekanlarının sınırlı olduğu, mekanda komşuluk ilişkilerini azaltan yüksek katlı ve yüksek yoğunluklu yapılaşmanın tercih edildiği görülür. Özellikle yaşlı, çocuklu ve engelli insanlar için yollarda ve kaldırımlarda uygun eğimler kullanılmamıştır. Ortak kullanım alanlarının sınırlı ve kısıtlayıcı olması özellikle gecekondu gelen haneleri rahatsız etmektedir. **Gecekondu hane gruplarının** eski yaşam alanlarında tek katlı ve bahçeli evlerde yaşadıkları ve bu hanelerin, apartman yaşantısına uyum sorunu yaşadıkları tespit edilmiştir. Özellikle balkonların küçük olması, insanların beraberce vakit geçirebilecekleri ortak mekanlarının olmaması en önemli sorunları oluşturmaktadır. Yeni yaşadıkları evlerini, kendilerinin söylemiyle **“hapishane”** olarak değerlendirmektedirler. Gecekondu haneler alanda halı yıkama/ çırpma gibi isteklerini gerçekleştiremedikleri için şikayetçilerdir; ancak haftanın belirli günlerinde yangın merdiveninde bu isteklerini gerçekleştirebilmektedirler. Gecekondu hanelerin yeşil alanlarda toplanarak, eski yaşam alışkanlıklarını devam ettirdikleri de gözlenmiştir. Alana **dışarıdan gelen gruplar** ise, gecekondu hanelerin bu davranışlarından şikayetçilerdir.

Araştırmanın bu aşamasında ortaya çıkan bulgular Gültepe (Çinçin) Mahallesi'nde uygulanan dönüşüm projesi sürecinde ve sonrasında yaşanan sorunların farklı boyutlarını yansıtmaktadır. Kentsel dönüşüm sadece fiziksel bir dönüşüm olarak ele alındığında ve katılım boyutu tümüyle göz ardı edilip sosyo-ekonomik koşullar hesaba katılmadığında başarılı bir sonuç elde edebilmek neredeyse olanaksızdır. Yıkılan gecekondu alanında sadece mülk sahipliği üzerinden değerlendirme yapılması, vergi ödediğini kanıtlayan grupların ödeme güçlerini aşan şekilde borçlandırılması ve kiracılara hiçbir hak tanınmaması çok sayıda hanenin dışlanmasına neden olmakta ve çevredeki bölgelere çok daha kötü koşullarda yerleşmelerine neden olmaktadır. Dolayısıyla, daha önce şikayet konusu olan ve kentsel dönüşümün hızla uygulanmasını kolaylaştıran sosyal sorunlar bugün daha da ağırlaşarak bu bölgede yaşayanları tedirgin etmektedir. Bu durumda, Castells'in de ifade ettiği gibi, elbette ki “günlük hayatta bir ‘terslik’ oluştuğunda bir psikiyatrist ya da bir polis daima hazır bulunacaktır.” (Castells, 1997)

KAYNAKÇA

Ankara İl Emniyet Müdürlüğü, Brifing Raporu, 2009.

Bezciöglü, B., Çankaya H., Arslan T.M., Kalaycıoğlu Z., Demir V., (2000) Altındağ'ın Dünü, Bugünü ve Yarını. Altındağ Belediyesi, Özyurt Matbaası, Ankara, 94 s.

Castells, Manuel (1997) Kent, Sınıf, İktidar, Çev: Erendil-Türkün, A., Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Davis, M. (2007) *Gecekondu Gezegeni*, (Çev. Gürol Koca) Metis Yayınları, İstanbul.

Erder, S. (1996) *Ümraniye: İstanbul'a Bir Kent Kondu*, İletişim Yayınları: İstanbul.

Gideon, B., Phillips, D. ve Van Kempen, R. (2010): Housing Policy, (De)segregation and Social Mixing: An International Perspective, *Housing Studies*, 25:2, 129-135.

<http://www.google.com/intl/tr/earth/index.html>, *Googleearth* hava fotoğrafı, erişim tarihi 28.09.2012.

Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. (2001) *Nöbetleşe Yoksulluk*, İletişim.

Lupton, R. ve Fuller, C. (2009) Mixed communities: A new approach to spatially concentrated poverty in England, *International Journal of Urban and Regional research*, 33:4, 1014-1028.

Sey, Y. (1998) "Cumhuriyet Döneminde Konut", *75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, Y. Sey (der.), Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 273-300.

Şenyapılı, T. (2006) *Barakadan Gecekonduya Ankara'da Kentsel Mekanın Dönüşümü, 1923-1960*, İletişim Yayınları.

Tekeli, İ. (1994a) "Gecekondu", *İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, cilt 3, 381-385.

Tekeli, İ. (1994b) "Gecekondu Önleme Bölgeleri", *İstanbul Ansiklopedisi*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı, cilt 3, 385.

Tekeli, İ. (1998) "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", *75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde, Y. Sey (der.), Tarih Vakfı Yayını, İstanbul, 1-24.

Turok İ. (2004) Kentsel Dönüşüm: Neler Yapılabilir ve Nelerden Kaçınılmalı? *Uluslararası Kentsel Dönüşümü Uygulamaları Sempozyumu: Küçükçekmece Atölye Çalışması*, 27-30 Kasım 2004 İstanbul.

Tümertekin, E. (1997) *İstanbul Kent ve Mekan*, Tarih Vakfı Yayınları.

Türel, A. (1987) "Ankara'da Konut Yapım Süreçleri", *Ankara: 1985'den 2000'e*, Ankara Büyükşehir Belediyesi, Ankara, 55-64.

ANKARA İLİ, ALTINDAĞ İLÇESİ GÜLTEPE MAHALLESİNDE DÖNÜŞÜM ÖYKÜLERİ

Türkün, A. (2011a) “Konut Alanlarında Radikal Dönüşümler”, *Konut Sempozyumu*, 3-4 Aralık 2009, TMMOB Mimarlar Odası, İstanbul Büyükşehir Şubesi, 339-380.

Türkün, A. ve Ulusoy, Z. (2004) “İronik Karşılaşmalar: Kale'nin Kentle ve Kentin Kale'yle İki Karşılaşması” *Şehrin Zulası: Ankara Kalesi* içinde, der. Bora, T., İletişim, 221-286.

Türkün, A. ve Yapıcı, M. (2009), “Kentsel Dönüşüm ve Yasaların Araçsallaşan Rolü” Sermaye Birikimi Açısından Kentsel Dönüşüm, *İktisat Dergisi*, Sayı: 499, 48-58.

Türkün, A., (2011b) Urban Regeneration and Hegemonic Power Relationships, *International Planning Studies*, Routledge, 16:1, 61-72.

UN HABİTAT, (2003) *Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements*, Earthscan Publications, London.

Yasa, İ. (1966) *Ankara'da Gecekondu Aileleri*, Akın Matbaası, Ankara.

MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜN FİNANSAL ARKA PLANI*

Müfit BAYRAM

Prof. Dr. SERAP KAYASÜ- Biz de çok teşekkür ederiz. Son derece ilginç süregitmekte olan bir araştırmanın şimdilik bazı çıkarımlarını bizimle paylaştığınız için, son konuşmamız Müfit Bayram, Sayın Müfit Bayram bize mekansal dönüşümün finansal arka planı üzerine bir konuşma yapacak, kendisini dinliyoruz.

MÜFİT BAYRAM- Çok teşekkürler Sayın Başkan. Öncelikle bu toplantıyı düzenleyen, emeği geçen odamıza, ev sahibi Gazi Üniversitesine, herkese çok teşekkür ediyorum, sizlere de saygılar sunuyorum katılımınız için, çok teşekkürler.

Benden önce üç tane sunuş yapıldı ve kentsel dönüşümün sosyal, ekonomik, siyasi ve mekansal yanlarına bence çok derli toplu bir şekilde değinildi. Bu bana, doğrudan kendi konuma başlama imkânını sağlıyor. Ben de onu yapacağım.

Konuya belli sorularla gitmek istiyorum. İlk soru; Kentsel dönüşümü niçin yapıyoruz? Sunuşu yapan arkadaşlarım açıkladı. Öncelikle dile getirilen husus afet riski. Türkiye deprem ülkesi, afet riski var, bizim şimdiye kadar yaptığımız konutlar da maalesef kötü, çürük, insanlar ölmesin diye bizim hızla bu konut stokumuzu yenilememiz gerekiyor deniliyor. Bu yanıt hemen başka bir soruyu akla getiriyor. 1980’li yıllardan başlayıp, son 10 yılda hızlanan bir ivme ile gerçekleştirilen mevzuat düzenlemeleri bu amacı sağlamaya yeterli mi? Ya da mevzuat düzenlemelerinin amacı gerçekten depreme dayalı sağlam binalar yapmak mı?

Hepiniz biliyorsunuz, tekrarlamaya gerek yok. Süreç, Kuzey Ankara Yasasıyla başladı, sonra Belediye Yasanına kentsel dönüşüm maddesi konuldu (72. madde). O arada bir Kentsel Dönüşüm Yasası çıkarma gayreti vardı. O düzenleme tepkiler üzerine yasalaştırılmadı. Ancak daha o yasadaki her şey, 72. Madenini içerisine yerleştirildi. O da yetmedi, en sonunda afetle ilgili yasa çıktı.

* Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumu 4A Oturumu bant kayıtlarından üretilmiştir.

Çıktı da ne oldu? Bu yasalar sayesinde artık çürük, projesine aykırı yapıların yapılması engellenmiş oldu mu? Bu sorunun yanıtının olumsuz olduğunu belirtmeliyiz. Peki de, daha sağlam, güvenli yapıların yapılmasını sağlamıyorsa, biz bu yasal düzenlemeleri niye yaptık?

Söz konusu yasal düzenlemeler ayrıntılı olarak incelendiğinde açıkça görüleceği gibi, bu yasaların içerisinde, yapıların daha sağlam, güvenli olmasını sağlayacak herhangi bir yeni düzenleme bulunmamaktadır. İnşaat yapım ve denetim süreçleri açısından herhangi bir değişiklik söz konusu değildir.

Plan yapım süreçlerinde ise geriye gidiş söz konusudur. Mevzuat düzenlemeleri, planların kademeli birlikteliğini, bütünselliğini ortadan kaldırmakta, parsel düzeyine kadar inebilen parçalı planlamanın önü sonuna kadar açılmaktadır.

Eğer, yapılan mevzuat düzenlemeleri daha sağlıklı bir çevre ve daha güvenli yapılar yapılmasını sağlamayacaksa, nedir bu düzenlemelerin, yapılan uygulamaların amacı?

Gerçekleştirilen mevzuat düzenlemelerine baktığımızda amaç açıkça görünüyor aslında. Yasanın amacı da konusu da maddeleri de gayrimenkul mülkiyeti ve bu mülkiyetten kaynaklanan haklar ile ilgili.

Söz konusu mevzuat düzenlemeleri ile küçük mülk sahibinin, mülkiyetten kaynaklanan yasal ve anayasal hakları kullanılamaz hale getirilirken, sermayeye istediği şekilde küçük mülkiyete üstelik kendi arzu ettiği bedelden el atma hakkı veriyor. Devlet yani ilgili bakanlık, TOKİ, belediyeler de, bu mülkiyet operasyonunun sermaye lehine tarafı ve uygulayıcısı.

O zaman gerçek neden ne, o zaman biz bu işi niye yapıyoruz? 30 yıldır uğraşıyoruz. İmar Affı Yasalarıyla başladık, bu işlere giriştik. Plancılar, mimarlar, mühendisler, bu yasa sayesinde daha sağlıklı konutlara kavuşacağı söylenen, kentsel dönüşümün öznesi vatandaşlar karşı söz konusu uygulamalara.

Kim destekliyor. En çok destekleyen inşaat ve finans sektörleri olduğu görülüyor. Bir finans kanalımız var. Diyor ki, kentsel dönüşümün televizyondaki adresi biziz. Şehirciler, plancılar, meslek odaları, meslek adamları, üniversiteler, yapılan düzenlemelerin daha sağlıklı kentler ve daha güvenli konutlar üretme amacına hizmet etmeyeceğini, tam tersi olarak ciddi sosyal sorunlara yol açacağını söylerken, finans kanalları tam tersini söylüyor. Finans kanallarında emlak ve kentsel dönüşüm programları yapıyor.

Durum böyle olunca, yapılan mevzuat düzenlemelerinin amacı daha sağlıklı kentler, daha güvenli konutlar üretmek değil de, başka bir şey mi, sorusu biraz daha ete, kemiğe bürünüyor.

Mortgage Yasası niçin çıktı? Afet Yasasına baktığımızda sadece mekana ilişkin düzenlemeler, mekan planlaması ve mekanın üretimine ilişkin düzenlemeler yok. Borçlar Kanununda, Medeni Kanunda, SPK yasasında ise bir sürü değişiklik yapılmış anılan düzenlemeler kapsamında.

O zaman sanki sorunun cevabına da biraz geliyoruz. Yetkililerin söylemleriyle ülkemizde 7 000 000'a yakın civarında bir konutun yenilenmesi söz konusu. Bu 7 000 000 sayısına nasıl ulaşıldı, kim nasıl tespit yaptı pek bu konuda kamuoyunun bilgisi yok, ama sayılar havada uçuyor.

Doğru olduğunu varsayalım. Bu, kaba bir hesapla 600 milyar dolarlık bir yatırım anlamına gelmektedir. Bu başka bir soruyu gündeme getiriyor, biz bu parayı nereden bulacağız?

Hep söylenen, ekonomistlerin tamamının söylediği, finans kanallarında sürekli tekrarlanan şey Türkiye'nin kendi iç dinamikleriyle yeterli tasarrufu yapamadığı. Kendi ülkenizde yeterli tasarrufu sağlayamıyorsanız o zaman bu yatırım için gerekli kaynak için başvuracağımız şey dış kaynaktır.

Dış kaynağı nasıl elde edersiniz? Bunda birinci yol bankacılık sistemidir. Bankacılık sistemi verdiği kredileri yurtdışından ülkeye getirirler, ondan sonra da onları bize konut kredisi veya inşaat sektörü kredisi olarak verirler. Yani bu borç paradır.

Birinci soru tabii bulduk demeyelim, bu para aslında bulabileceğimiz para mıdır? Yani dünyada tüm ekonomilerin, finans sisteminin sıkıştığı, bankacılık krizlerinin tüm toplumları sarstığı bir ortamda bu para bulunabilir mi? İkincisi, bulunursa hangi koşullarda bulunur? Saniyorum hepimiz izlemiştinizdir, 2-3 gündür neredeyse Fitch bayramı ilan edildi. Borçlanabilme notumuzu artırdı diye.

Aslında bu bayram doğrudan bu sorunun yanıtıyla alakalı, aslında bu derecelendirme kuruluşlarını ne yapıyor? Derecelendirme kuruluşlarının yaptığı şey ekonominin sağlıklılığını ölçmek değil, derecelendirme kuruluşları ekonomilerin veya kurumların veya kuruluşların bunlar özel kuruluşlar da olabiliyor, kamu kuruluşları da olabiliyor veya bir ülke ekonomisinin bütünü olabiliyor- borç alabilme ve borcunu zamanında geriye ödeyebilme kapasitesiyle alakalı bir şey.

Bayram onunla ilgili, aman daha çok borç alabileceğiz bu işle ilgili diyeek yapılıyor bayram. Gerçekleşir mi göreceğiz. ABD para musluklarını kısana kadar süreceğini varsayalım. İkinci bir kaynak, aslında başka kaynaklar da söz konusu, 2B, bunu geçenlerde birlikte gene bir toplantıda olduğumuz bir hocamız ifade etti. Benim aklıma gelmemiştir, 2B ciddi bir kaynak diye düşünüldü, ama kamuoyuna yansıyan bilgiler 2B'den yeterli kaynağın sağlanmadığını gösteriyor.

Prof. Dr. SERAP KAYASÜ- Bir de maliye el koydu.

AHMET MÜFİT BAYRAM- Evet, bütçe açığı bu arada fazlaştığı için maliye ben o parayı size kentsel dönüşüm için vermem demeye başladı. Bir diğeri, yabancıya toprak satışı. Saniyorum o konudaki düzenlemenin de hepimiz farkındayız. Mükabilyet esası kaldırıldı. O bir "umut", ama gene özellikle alıcı olabilecek yabancı ekonomilerin hızla küçüldüğü bir ortamda buradan da yeterli kaynak bulunabilir mi emin değilim.

Hızla bitiriyorum. O zaman bu paranın bulunmasında ciddi sıkıntılar var demektir. Kentsel

dönüşüm sürecinin hükümetin öngördüğü hızla yapılabileceği konusunda ciddi kuşklarım olduğunu belirtmeliyim. Birinci tespitim bu.

İkincisi, peki, velev ki bulduk, bu para, geldi yurtdışından ki, bu belli bir faizle geliyor, faiz ödüyorsunuz, bunun üzerine bankacılık kârları ekleniyor, ama sonuçta bu 600 milyar doları birileri ödeyecek. Yeni konutlar yapılacak, konutlar yıkılacak, yerine birileri yeni konut yapacak. Belediyeler ve TOKİ'nin denetiminde. Peki de bunun parasını kim ödeyecek?

Şimdi çeşitli laflar piyasada dolaşüyor yetkililerin ağzından, bazıları diyorlar ki, vatandaş bu evler için para ödemeyecek. Eski 100 bin liralık evini alacağız, yerine şimdi 450 bin lira eden bir ev vereceğiz. Şimdi bu tür laflar da ediliyor, ama yaşanan gerçeklik şimdiye kadar bunun pek de böyle olmadığını gösteriyor.

O zaman aslında tek yol Avrupa'da, Amerika'da olduğu gibi bunun bedelinin vatandaş tarafından ödenmesi. Neredeyse toplumun 3/4'ü -istatistikler de onu söylüyor- sgari ücret ve altında gelir sahibi olan bir toplumda siz bu dönüşümü bu insanların cebinden nasıl finanse edersiniz. Bu da ikinci bir açmaz.

Bunun denendiğini biliyoruz. Amerika'da özellikle bu supprime, yani ödeme gücü olmayan kesimlere de kredi verilmesinin sonucunun nasıl patladığını hep birlikte gördük. Tüm dünya birlikte ödüyoruz faturayı.

ABD kaynaklı yayımlara göre, şu anda Amerika'da 7-8 milyona yakın insan sokakta yaşıyor. 1,5 milyon çocuğun sokakta olduğu söyleniyor. Buna karşılık 16 milyon civarında satılmamış konut var şu anda Amerika'da. Benzeri İspanya'da, bir çok başka ülkede de yaşandı.

Karışık bir sunum yaptığının farkındayım, onun için hepinizden özür diliyorum, ama söylemek istediğim şu: Kentsel dönüşümün finansal arka planına baktığımızda iki şey görüyoruz. Bir, uluslararası finans sisteminde yaşanan sorunlardan dolayı, bu dönüşümün olamayacağını görüyoruz. İkincisi bu parayı bulsak bile bunun gerçekleşmesinin, toplumun 3/4'üne yakını veya daha fazlasının asgari ücretin altında ücret aldığı bir ortamda mümkün olamayacağını görüyoruz.

Son bir şey daha söyleyeceğim ve bitireceğim. Son, ama çok önemli bir şey daha görüyoruz, Kentsel dönüşümün dar gelirliyelerinin konut sorununu çözmek için yapılan bir düzenleme olmadığını görüyoruz. Hepinize çok teşekkür ediyorum sabrınızdan dolayı, sağ olun.

4B OTURUMU - 8 KASIM 2012
“TÜRKİYE’DE MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜN
ÖZGÜN NİTELİKLERİ VE NEDENLERİ”
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Sezai GÖKSU**

Kocaeli Yeni Kent Merkezi Kentsel Dönüşüm Projesi Yaklaşımı
Duygu ÖZTEKİN, Gökmen MENGÜÇ, Arzu YİĞİT,
Oğuzhan POSTALCIOĞLU, Özlem KUTLUATA,
Tülay TEMELLİ, A. Serkan SİMAVLI, Fatih ERDİL

Yeşil Yerleşim Ölçütlerinin
Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Değerlendirilmesi Açısından Anlamı
Müge YORGANCI

Kentsel Dönüşümün/Değişimin Dinamikleri:
Tarihi Süreçte İstanbul’un 1500 Yıllık Dönüşümü
Araş. Gör. Ahmet BAŞ

Türkiye’de Kentsel Dönüşüm:
Mekanın Neoliberal Kentleşme Politikaları İle Yeniden Şekillendirilmesi
Doç. Dr. Özlem GÜZEY

KOCAELİ YENİ KENT MERKEZİ KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ YAKLAŞIMI

**Duygu ÖZTEKİN, Gökmen MENGÜÇ, Arzu YİĞİT,
Oğuzhan POSTALCIOĞLU, Özlem KUTLUATA,
Tülay TEMELLİ, A. Serkan SİMAVLI, Fatih ERDİL**

Kocaeli Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Şube Müdürlüğü Planlama Şefliği

ÖZET

Kentsel dönüşüm, kentsel sorunların çözümünde, ekonomik, mekansal ve toplumsal koşulları dikkate alan kapsamlı bir eylem planlama süreci olarak tanımlanmaktadır. 1950’li yıllardan itibaren gelişme hedefleri doğrultusunda yoğun bir sanayileşme sürecine giren kentlerimiz, dönemin yönetim anlayışı çerçevesinde, sanayilerin yakın çevresinde yer almasına göz yumulan imara aykırı, kaçak yapıların yer seçtiği mekanlar haline gelmiş, üretim mekanları ve yerleşim alanları iç içe kentte yer seçmişlerdir. 1980’li yıllardan itibaren tüm dünyada kentlerin gerek fiziksel gerekse ekonomik yapısının yeniden düzenlenmesini ön gören küreselleşme kavramı ile birlikte kentsel dönüşüm kavramı da ön plana çıkmıştır.

Kocaeli İli, merkez ilçesinin adını verdiği körfezin ucunda, ilk kuruluşu günümüzden yaklaşık 2300 yıl öncesine dayanan (M.Ö. 262) ve bugün, körfez çevresinde yaklaşık 110 km. boyunca doğrusal olarak yayılmış bir kentsel yapıya sahiptir. Özellikle 1960 sonrası ülkemizin sanayi politikaları doğrultusunda yapılan yatırımlarla ilin kuzeyi İstanbul’un etkisi altında sanayi odaklı gelişmiş; ulaşım bağlantılarının güçlü olmadığı, tarımsal üretimin yapıldığı ilin güneyi ise sayfiye ve kırsal kimliğini korumuştur. 1999 yılında yaşanan Marmara Depremi sonrasında, özellikle düşük nüfusun barındığı, körfezin güneyinde yer alan ilçeler konut alanlarının öncelikli yerleştiği alanlardan biri haline gelmiş, böylelikle merkez işlevlerinin yer aldığı körfezin kuzeyi ile yerleşim alanlarının yer aldığı körfezin güneyi arasındaki bağlantıların güçlendirilmesi bir gereklilik haline gelmiştir.

İki yaka arasında ilişkinin kurulacağı alan, 1930’lu yıllardan bu yana yapılan kent planlarında sınai faaliyetlerin konumlanabileceği bir alan olarak planlanmış ve günümüze dek yapılan tüm planlarda benzer kullanımların yer alabileceği bir alan olarak belirlenmiştir.

KOCAELİ YENİ KENT MERKEZİ KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ YAKLAŞIMI

Ancak alanın coğrafi konumu ve özellikleri ile kullanım biçimi arasında ortaya çıkan çelişki, kentsel gelişme eğilimleri alanın gelişmesinin önünde ciddi bir engel oluşturmuş; alan 1980 yıllarında ilk imara açıldığında yatırım yapmak amacı ile alınmış olan parsellerin birçoğu boş kalmıştır. Gelişemeyen ve yenilenemeyen, %63'ü boş durumda olan, Körfez'in tam kıyısında yer alan bölge kentin kıyı ile ilişkisinin kurulması gereken bir yer olacak şekilde gelişmesi gerekirken sanayi tesisleri ile dolarak kentten ve kentliden soyutlanmıştır. Böylelikle Körfezin kuzeyi ile güneyi arasında birleştirici işlev görmesi gereken alan, bu özelliğini de yitirerek, körfezin iki yakasının birbirinden kopmasına, ilçeler ve yerleşim birimleri arasındaki ilişkinin kurulamamasına yol açmıştır.

Bu doğrultuda Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan üst ölçekli planlama çalışmaları sırasında sanayi ile yerleşimlerin birbirinden koparılması amaçlanmış, mekansal yapısı ile hizmet ettiği il bütününe yetersiz kalan mevcut kent merkezi yerine, körfeze cep-heli yerleşimlerin bulunduğu bir ilde il merkezinin nerede ve nasıl olması gerektiğinden yola çıkarak körfezi çevreleyecek şekilde, tüm ilçelere hizmet verebilecek bir noktada, önemli ulaşım akslarının üzerinde yer alan yaklaşık 465 ha büyüklüğündeki stratejik anlamda oldukça önemli bir konuma sahip alan Merkezi İş Alanı olarak belirlenmiştir.

Bu bildiride; ülkemizdeki başarılı kentsel dönüşüm projelerinden biri olarak anılması temenni edilen, kent ve kentli hakkının, mülkiyet haklarının korunmasını ön planda tutan, korunması gereken alanların yaşatılarak geleceğe aktarılmasını hedefleyen ve kentten soyutlanmış bir alanın kent yaşamına geri kazandırılması hususunda iyi bir örnek teşkil edeceği düşünülen Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından planlama çalışmaları devam etmekte olan "Kocaeli Yeni Kent Merkezi" planlama süreci paylaşılacaktır. Çalışmanın ülkemizde gerçekleştirilecek kentsel dönüşüm projelerinin şekillenmesinde, yöntem belirleme ve uygulama araçlarının saptanması hususlarında bir model olacağı düşünülmektedir.

1. MERKEZİ İŞ ALANI PROJESİNİN AMACI

Ülkemizin tek küresel kenti kimliğine sahip olan İstanbul'un, 1980 ve 1990'lı yıllarda "Hizmet Kenti", 2000'li yıllarda ise yüklendiği bu kimlik nedeni ile "Uluslararası Finans Merkezi" olması hedeflenmiş, bu hedefin uygulanması ile ilgili olarak İstanbul Metropolitan alanının Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda (2007-2013) İstanbul'da hizmet ve ticari aktivitelerin arttırılması, kent içerisinde sıkışıp kalmış sanayi alanlarının değişmesi ve dönüşmesi öngörülmüştür. Bu kapsamda sanayi alanlarının doğuda Kocaeli ve Sakarya, güneyde Bursa ve Bilecik'te yer alan "Organize Sanayi Alanları"na desantralize edilmesi kararı alınmıştır. İlimiz açısından bu durum özellikle 2000 yılı sonrasında artan sanayi kuruluşları ile birlikte fizik mekanda ve sosyal yapıda değişiklik olması anlamına gelmektedir. Özellikle Gebze-Dilovası aksındaki organize sanayi bölgeleri ile İzmit Körfezi çevresinde yoğunlaşan sanayi alanlarında istihdam edilecek yeni nüfus için belirlenen yerleşim alanlarına hizmet edecek merkezlerin oluşturulması bir gereklilik haline gelmiştir.

Bu durumun yanı sıra İstanbul'da yaşanan benzer bir süreç kentimizde de yaşanmakta, yerleşim alanları ile iç içe geçmiş sanayi alanlarının desantralizasyonunun sağlanması amacıyla üst ölçekli planlarda yeni mekansal düzenlemeler ön görülmektedir. 2004 yılında Kocaeli Büyükşehir Belediyesi teşkilatı kurulduktan sonra başlanılan 1/50.000 ölçekli bütüncül bir çevre düzeni planı ve ona uygun olarak 1/25.000 ve 1/5.000 ölçekli nazım imar planı yapımı çalışmaları sırasında Gebze ve Darıca ilçeleri sınırları içerisinde yer alan ve D-100 Karayolu çevresinde 1960'lı yıllardan günümüze dek yer seçen sanayi alanlarının kaldırılarak bu alanda İstanbul'un hinterlandında yer alan Dilovası, Darıca, Çayırova ve Gebze ilçelerinin oluşturduğu ve 2025 yılında 1.750.000 kişiye hizmet edecek bir alt merkez olması; körfezi çevreleyen ve İstanbul'un hinterlandında yer almayan ilçelere hizmet eden İzmit Kent Merkezi'nin ise geliştirilerek 2.020.000 kişiye hizmet edecek şekilde düzenlenmesi ön görülmüştür. Yapılan çalışmalar sonucunda mekansal açıdan belirli bir bölgede kısıtlı kalmış ve gelişme imkanı bulamamış mevcut kent merkezinin İzmit Körfezi'nin tam bitiminde yer alan, bir yandan ilin kuzeyi ile güneyindeki yerleşimlerin, diğer yandan da İzmit Körfezi ile Sapanca Havzası'nın tam ortasında kalan 465 ha büyüklükteki alanda "Kocaeli Yeni Kent Merkezi" olarak yer seçecek şekilde gelişmesi ön görülmüştür.

"Kocaeli Yeni Kent Merkezi" projesi ile, ilin en büyük rekreasyon alanlarından biri olan ve yakında kağıt müzesi kültür kompleksi ile en büyük sosyo-kültürel tesislerinden biri olacak Seka Park Alanı'ndan Başiskele İlçesi'ne kadar kıyı bütünlüğünün sağlanması konusunda barındıracağı fonksiyonlar ile rol oynayacak, mevcut ve yetersiz olan kent merkezini mekansal olarak rahatlatarak, Körfezin tam bitiminde ve Sapanca Havzası'nın tam başlangıcında yer alması nedeni ile hinterlandı oldukça geniş, tüm bölgeye hizmet edecek bir merkez olması hedeflenen, tarihsel süreç içerisinde sanayi olarak planlanmış alanda, yalnızca yeni bir kent merkezi yaratmak değil, yaşama-çalışma-alışveriş mekanları ile iç içe geçmiş niteliksiz üretim alanlarının kentten desantralize edilmesi konusunda öncü bir proje oluşturmak hedeflenmektedir.

Belediyemizce ana ilke olarak belirlenen, yukarıda belirtilen hedef doğrultusunda oluşturulacak 1/5000 ölçekli nazım imar planı ile 1/1000 ölçekli uygulama imar planının "kağıt üzerinde kalan" değil "uygulanan" bir plan olmasıdır.

2. PLANLAMA ALANININ KONUMU VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Proje alanı, 1970'li yıllara kadar kentin gelişim sınırları dışında, kentin çeperlerinde yer almış; planlı sanayileşme hareketleri doğrultusunda 1930-1970 yılları arasında yapılan kent planlarında (1938 Hermann Jansen, 1952 Kemal Aru, 1970'ler Polat Sökmen) "**Liman ve Endüstri Alanlarının Yer Alacağı Bölge**" olarak belirlenmiş, ancak verilen bu kimlik doğrultusunda gelişme gösterememiş, boş bir alan olarak kalmıştır. Alanın gelişimi ise 1980'li yıllarda Polat Sökmen tarafından yapılmış ve İller Bankası tarafından 09.04.1979 ile 31.07.1984 yıllarında onaylanmış İzmit Tatbikat Planı sonrasında olmuştur. Daha önceki planlarda olduğu gibi sanayi odaklı planlanan alan o dönemde kentin merkezinde (bugünkü

KOCAELİ YENİ KENT MERKEZİ KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ YAKLAŞIMI

Anıtpark civarında) kalmış küçük sanayi sitesinin taşınması ile üretim yapılan tesislerin yer almaya başladığı bir bölge olmuştur.

2009 yılında yapılan düzenleme öncesinde Saraybahçe, Yuvacık ve Kullar olmak üzere üç ayrı belediye sınırları içerisinde kalan proje alanının %57'si üretime yönelik kullanımlar (konut dışı kentsel çalışma alanı, küçük sanayi alanları, sanayi alanları, sanayi-depolama alanları), %7'si ticari faaliyetlere yönelik kullanımlar (ticaret, ticaret-depolama, bakım ve akaryakıt istasyonları), %13'ünü kamu kullanımları (askeri alan, belediye hizmet alanı, dini tesis alanı, kültürel tesis alanı, parklar, sağlık tesis alanları, spor tesis alanı, teknik alt yapı alanları, yönetim merkezleri), %1'i konut alanı, %22'si yol olarak planlanmıştır. Üç ayrı belediye yetkisinde kalması nedeni ile de alanda uygulamaya konu planlar birbiri ile kullanım, donatı alanları, ulaşım sistemi gibi önemli plan kararlarında bütünlük göstermemektedir.

465 ha büyüklüğe sahip planlama alanında 1623 adet parsel yer almaktadır. Bu parsellerin %89'u özel, %4'ü kamu (Maliye hazinesi, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, Kullar Belediyesi, Saraybahçe Belediyesi, Yuvacık Belediyesi ve diğer kamu kurumları), %5'i kamunun da hissesi bulunan özel mülkiyete konu ve kalan %2'si tescil dışı parseldir. Alandaki parsellerin %63'ü boş durumda, %37'si ise ticari, sanayi, konut ve kamu kullanımında yer almaktadır. Proje alanında yer alan parsellerin %21'i üretim (sanayi, depolama, KSS, lojistik) amaçlı, %7'si ticari (toptan ve perakende) amaçlı, %4'ü konut amaçlı, %3'ü kamu tarafından kullanılmakta olup, %2'sinde karma kullanımlar yer almaktadır. Alanda 466 adet tesis/yapı yer almaktadır; bunların 19 tanesi kamu yapısıdır, 2 tanesi ise inşaat halindedir. Planlama alanı kuzeyde kent içi ulaşımdaki ana arterlerden biri olan Şehit Rafet Karacan Caddesi, güneyde ve doğuda şehir içi ve şehirler arası (Bursa-Yalova-İstanbul) ulaşımın sağlandığı D-130 Karayolu, batıda Ömer Türkçakal bulvarı ile sınırlıdır ve sınırları içerisinden D-100 Karayolu geçmektedir. Bu nedenle de ulaşılabilirliği yüksek bir bölgedir.

Alanın zemini alüvyon formasyondur ve sınırları içerisinde Sarı Dere ve Kullar Deresi olmak üzere 2 adet dere yer almaktadır. Ülkemizde yer alan 35 adet sulak alan koruma bölgesinden biri olan alanda, Ulusal Sulak Alan Komisyonu'nun 27.03.2008 tarihli 2008 yılı 1. Olağan toplantısında onaylanarak ilan edilen "İzmit Körfezi Sulak Alan Koruma Bölgesi" olarak adlandırılmış 51,4 ha büyüklüğe sahip "Sulak Alan Koruma Bölgesi", 39,14 ha büyüklüğe sahip "Sulak Alan Özel Hüküm Bölgesi", 3,78 ha büyüklüğe sahip "Ekolojik Etkilenme Bölgesi" bulunmaktadır. İzmit Körfezi Sulak Alanı'nda sadece son 6 yılda bu alanda gözlenerek Kuşbank'ta kayıt altına alınan kuş türü sayısı 152'dir ve bunların yarısından fazlası göçer türlerdir. Söz konusu alan kışlayan kuş türlerinin beslenme ve barınma gereksinimini sağlayan benzersiz bir alan olmasının yanı sıra tatlı su ve tuzlu suyun karıştığı kıyı kesimi ve adacıklarda 12 türden yüzlerce ördek beslenmekte, birçoğu da barınmaktadır. Uluslar arası ve ulusal sözleşme ve yönetmelikler ile Avrupa Birliği Habitat direktiflerinin yasal koruması altında olan İzmit Körfezi Sulak Alanı, Kocaeli ilimizin önemli doğa zenginliklerinden biridir.

Tüm bu özellikleri ile sanayi odaklı gelişmesi öngörölmüş alanın dönüşümünün sağlanması gerek çevresel duyarlılık, gerekse planlı gelişim için şarttır.

3. “MERKEZİ İŞ ALANI” PLANLAMA SÜRECİ

3.1. Analiz ve Araştırma Süreci

Kocaeli yeni kent merkezi planlama çalışmaları 2011 yılının Ocak ayında başlamıştır. 17.03.2011 tarih ve 200 sayılı Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Meclis Kararı ile 1/1000 ölçekli uygulama imar planının yapım yetkisi, planlama süresince *İzmit Belediyesi İmar Komisyonu üyelerinin görüşünün alınması suretiyle* Kocaeli Büyükşehir Belediyesine devredilmiş ve Mart 2011 tarihinden itibaren proje alanı ile ilgili araştırma ve analiz süreçleri Kocaeli Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığında oluşturulan bir planlama ekibi ile yürütölmeye başlamıştır.

Planlama öncesinde oluşturulan ekip ile birlikte alanda arazi tespit çalışmaları yürütölmüş, planlama için gerekli kurum görüşleri alınması için yazışmalar yapılmış, kadastro ve mülkiyet bilgileri güncellenmiştir. Alandaki planlama sürecini yönlendirmesi amacıyla planlama alanı ile benzer nitelikteki ulusal ve uluslar arası “merkezi iş alanı” amaçlı dönüşüm alanları incelenmiş, bu projelerden etaplama, süreç yönetimi ve dönüşümü sağlayacak yöntemlerle ilgili yapılan çıkarımlar projede kullanılmıştır.

Alanın büyüklüğü, niteliğı, mevcut durumu ve projenin kapsamı göz önünde bulundurulduğunda Belediyemizce yürütölen analiz ve araştırma çalışmalarının yanı sıra tasarım ve planlamaya geçmeden önce, proje ile benzer nitelikte proje/projeleri yürütölmüş, deneyimli bir ekiple çalışma gerekliliğı ortaya konmuş; bu doğrultuda daha önce benzer projelere imza atmış ve deneyim kazanmış, bünyesinde şehir plancısı ve mimarların bulunduğu bir proje ekibinden destek alınarak merkezi iş alanı araştırma ve fikir projesi oluşturma süreci başlamıştır. Süreç, “Piyasa Araştırması”, “En Verimli En Uygun Kullanım Etüdü”, “Fizibilite Etüdü”, “Fikir Projesi Girdileri ve İhtiyaç Programı” olmak üzere dört ayrı aşamada yürütölmüştür. Gerek sürecin başlangıcında gerekse sonucunda halkı bilgilendirme toplantıları ve çalıştaylar düzenlenmiştir.

3.2. Sentez

1/5.000 Ölçekli Nazım İmar Planı’na atlık oluşturmak amacıyla yürütölen sentez çalışmasında SWOT analizi yapılmış, alanın sunduğı potansiyeller, fırsatlar ön plana çıkartılmıştır. Bu yaklaşımda; planlama alanının konumu ve yakın çevre ilişkileri, jeolojik durum, mevcut arazi kullanımı, donatı alanları ve teknik altyapı, mülkiyet deseni, ekonomik yapı, sosyal yapı, nüfus yapısı v.b. analizler sonucunda elde edilen veriler göz önünde bulundurulmuştur.

KOCAELİ YENİ KENT MERKEZİ KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ YAKLAŞIMI

Yapılan bu çalışmalar ile alanın konumunun, ana ulaşım bağlantıları ile çevrili ve alandaki parsellerin %67'sinin boş parsel olmasının, mevcut kent merkezinin mevcut nüfusa ve hinterlanda yetersiz kalmasının, alanın sanayiden ticarete dönüşümünde rol oynayacağı düşünülmektedir. Kentteki yerel dinamikler, alanda yapılması planlanan projeler ve mülk sahiplerinin alanın ticari amaçlı dönüşümü konusunda verdikleri destek hazırlanacak plan ve projelerin uygulanabilirliğini olumlu yönde etkileyecek önemli potansiyellerdir. Gerek il sınırları dahilinde gerekse Doğu Marmara Bölgesi'nde kent merkezindeki sanayi alanlarının desantralize edilmesi ve hizmete yönelik dönüşüm eğilimi, proje alanının konumu ve hinterlandı da göz önünde bulundurulduğunda, üst ölçekten gelen merkez kimliğini destekler niteliktedir.

Bu durumun yanı sıra %67'si boş olan alandaki parsellerin %89'unun özel mülkiyete konu ve kamu mülkiyetine konu parsellerin %4 gibi düşük bir oranda olmasının, 1980'li yıllarda alanın sanayi odaklı planlanması nedeni ile ihtiyaç duyulacak donatı alanlarının minimumda ayrılması sonucunda yapılan imar uygulamasında DOP oranının %26 olarak kesilmesinin, alanın planlanması, merkez kimliğinin ön gördüğü geniş aksların, ana ulaşım arterlerinin ve kent ölçeğindeki büyük kullanım alanı gerektiren donatı alanlarının oluşturulmasında engel teşkil edeceği ve çözümlenmesi gereken sorunlar olarak karşımıza çıkacağı düşünülmektedir.

3.3. Planlama

1 yıl süren analiz ve araştırma çalışmaları sonrasında, proje başlangıcının 1. yılında, o zamana kadar yapılan bütün çalışmalar mülk sahipleri, sivil toplum kuruluşları ve alandaki dükkan sahipleri ile paylaşılmış, alınan fikir ve görüşler ile yapılan analiz çalışmaları birleştirilerek alan için taslak plan çalışmaları sürecine girilmiştir.

Planlama ekibi tarafından üretilen farklı alternatifler yapılan toplantılarda tartışılmış, belirlenen ortak fikirler tasarıma aktarılmış ve Mayıs 2012 tarihi itibari ile Kocaeli Yeni Kent Merkezi Projesi 1/5.000 ölçekli nazım ve 1/1.000 ölçekli uygulama imar planı taslakları oluşturulmuştur.

Tasarım çalışmalarında;

- KİYI-kent ilişkisini güçlendirmek amacıyla bu ilişkinin kopmasına neden olan ve kıyı ile kent arasında bir bariyer görevi gören Eski Gölcük Yolu pasifize edilmiş,
- Pasifize edilen Eski Gölcük Yolu'nun yerine alan içerisinde kuzey-güney doğrultuda güçlü bir bulvar yaratılmış ve fonksiyonların gelişimi bu aks doğrultusunda sağlanmış,
- Yeni fonksiyonun getireceği nüfus yoğunluğu düşünülerek yol genişlikleri düzenlenmiş, alanda ulaşım kademelenmesi yapılmış,

- Bölgeleme kararları verilerek, Eski Gölcük Yolu ve D-130 Karayolu olmak üzere doğu-batı, Şehit Rafet Karacan Bulvarı ve D-130 Karayolu olmak üzere kuzey-güney aksında bölgeleme, yoğunluk ve yükseklik kararları verilmiş,
- Alanda istenilen gelişimin sağlanmasına yönelik yapı adalarının form ve büyüklükleri belirlenmiş,
- Alanda kentin ihtiyaç duyduğu büyük yeşil alanlar ve donatı alanları oluşturulmuş,
- Alanda yer alan Sulak Alan Koruma Bölgelerinin, ilgili yönetmelikler doğrultusunda belirlenen kriterler ile korunması sağlanmış,
- Alanda yer alan derelerin aktif olarak kullanılması amacıyla bu alanda kıyıya kadar uzanan yeşil akslar oluşturulmuş,
- Yalnızca bölgenin değil kentin ihtiyacı olan toplanma alanları/meydanlar oluşturulmuş,
- Denize dik akslar (yaya/taşıt) planlanarak, hava koridorları oluşturulmuştur.

3.3.1. Hedef ve Stratejiler

“Nitelikli Bir Kent Merkezi” oluşturmak amacı doğrultusunda geliştirilen hedef ve stratejiler 7 ana başlık altında toplanmıştır:

1) Bölgenin ulaşılabilirliğini artırılması;

- Alan içerisinde kuzey ve güney bağlantısını sağlayan güçlü bir ulaşım aksının oluşturulması,
- Ulaşım kademelenmesi ile planlama alanının her bir bölgesine ulaşılabilmesinin sağlanması,
- Taşıt, yaya, hafif raylı sistem, bisiklet yolları geliştirilerek alanın her türlü kullanıcı tarafından kullanımının sağlanması,
- Toplanma Alanları (meydanlar) oluşturularak yaşayanların sosyal ilişkilerinin kurulacağı mekanlar yaratılması,

2) Sanayinin desantralizasyonunun sağlanması;

- Hizmet sektörünün geliştirilmesine yönelik alan için alınan tüm kararların bu sektördeki fonksiyonların yer seçimine uygun olacak şekilde yeniden düzenlenmesi,
- D-130 karayolu boyunca nitelikli üretim yapacak ve diğer tesislere örnek teşkil edecek tesislerin yer seçiminin teşvik edilmesi,
- Mevcutta yer alan sanayi tesislerine, kent içerisinde yer seçebilecekleri ulaşımı rahat, benzer fonksiyonların yer aldığı alanların gösterilmesi,

KOCAELİ YENİ KENT MERKEZİ KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ YAKLAŞIMI

- Alanda mevcutta yer alan sanayi tesisleri ile ilgili çalışmalar yaparak alan ile bütünleşme imkanı bulacak ve bulmayacak tesislerin belirlenerek bunların belirli etaplar doğrultusunda alanı terk etmesinin sağlanması,

3) Denizle kentin buluşmasının sağlanması;

- Alandaki iki önemli ulaşım arterinden biri olan Ömer Türkçakal Bulvarı'nın kademelinin düşürülerek, trafik yoğunluğunun azaltılması, yaya ağırlıklı olarak yeniden düzenlenmesi,
- Planlama alanı içerisinde belirlenen ana akstan kıyıya doğru yönelen yeşil alanların oluşturulması,
- Kıyı ve yakın çevresinde aktif olarak kullanılacak yeşil alanlar oluşturulması,
- Kıyıya yakın konumlu donatı alanları oluşturulması,

4) Kentsel Sosyal Donatı Alanlarının artırılması;

- Özel yatırımcılar tarafından oluşturulacak donatı alanlarının teşviki için gerekli imar düzenlemelerinin yapılması,
- Kentte dağınık bir biçimde bulunan ve yeterli olmayan kültür, sanat, eğlence v.b gibi etkinlikler için tercih edilen mekanların tasarlanması,
- Mahalle ya da yerleşim ölçeğinde değil yeni kent merkezi hinterlandına hizmet edecek donatı alanlarının bu alanda yer seçmesinin sağlanması,
- Alanda imar bonusları ve düzenlemeleri ile mevcutta ayrılanlar dışında ada ya da parsel bazında donatı alanlarının ayrılmasının sağlanması,

5) Koruma-kullanma dengesinin sağlanması;

- Yapılaşma koşullarının alana ve alt bölgelere özgü değerler göz önünde bulundurulularak belirlenmesi,
- Güneyde sulak alan koruma ve etkilenme bölgesinin varlığı nedeni ile yapı yoğunluğunun kuzeye göre daha düşük yoğunlukta belirlenmesi,
- Alanın ortasından geçen ana ulaşım aksı üzerinde yoğun, kıyıya doğru gidildikçe azalan bir yapı yoğunluğu kararı alınması,
- Koruma altındaki alanların belirlenen yönetmeliklere uygun olacak şekilde, yeşil alanların, düşük yoğunluğa sahip kullanım alanlarının ve donatı alanlarının yer seçeceği bölgeler olarak düzenlenmesi,

6) Demokratik bir süreç için katılımcı planlama anlayışı ile uygulanabilir bir planın üretilmesi;

- Bilgilendirme toplantıları ile alandaki mülk sahiplerinin projenin her aşamasından haberdar edilmesi,

- Üniversitelerin ilgili bölümlerindeki bilim adamları, sivil toplum örgütleri, meslek odaları v.b. kurum ve kuruluşlardan proje ile ilgili görüş alınacağı toplantıların yapılması,
- Bilgilendirme toplantıları ile, yalnızca alanın kullanıcılarının değil tüm şehri hatta ili ilgilendiren bir proje olması nedeni ile, yaşayanların projeden haberdar edilmesi,
- Belediyenin resmi internet sitesinde planlama alanı ve proje ile ilgili olarak görüş ve taleplerin alınacağı bir web sayfası oluşturulması,

7) Mülkiyet haklarının korunması;

- İmar Kanunu'nun 18. maddesine göre uygulama yapılmış parsellerden kesinti yapılmaması,
- İmar Kanunu'nun 15. ve 16. maddesine göre uygulama yapılmış parsellerden kanunların el verdiği oranda eşitlikçi bir planlama için kesinti yapılması,
- Oluşacak yeni parselasyon planlarının mülk sahiplerinin mevcutta yer alan parsellerinin bulunduğu alan ve yakın çevresinde yer seçecek şekilde belirlenmesi,
- Mevcut parsel büyüklüklerinin plan kararı ile uyuşmaması nedeni ile oluşacak hisseli mülkiyet yapısının parsel sahiplerini mağdur etmeyecek şekilde oluşturulması, birden fazla parselde sahip mülk sahiplerinin tek parselde birleştirilmesi.

3.3.2. Planlama Yaklaşımı

Kocaeli Yeni Kent Merkezi 1/5000 Ölçekli Revizyon Nazım İmar Planı ve 1/1.000 ölçekli Revizyon Uygulama İmar Planı alan özelinde yapılan araştırmalar, analiz çalışmaları ve zemin etütleri baz alınarak yapılmıştır. Projede planlama süreci öncesinde yaptırılan fikir projesi ve kentsel tasarım ölçeğindeki mekansal plan şemaları temel yönlendirici olmuş, bu çalışmalar dahilinde ortaya konan fikirler doğrultusunda plan ve plan notları geliştirilmiştir.

Üretilen 1/5000 ölçekli nazım imar planında, planlama alanı genelinde yer alacak işlevlerin mekansal dağılımı ve birbiri ile ilişkilerinin kurulması, mevcut kent merkezi, planlama alanı ve kıyı ilişkilerinin kurgusu hakkında genel prensipler ve farklı kullanımlara sahip planlama alt bölgeleri tarif edilmiştir. Planlama hiyerarşisine göre 1/5000 ölçekli nazım imar planı plan kararlarına uygun olması gereken 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planı, nazım imar planı kararları referans alınarak, yapılaşma koşulları, imar hakları v.b. konularda detaylı ve yönlendirici kararlar alınması sureti ile üretilmiştir.

Öncelikle planlama alanında belirlenen amaç, hedef ve stratejiler doğrultusunda planın uygulanabilirliğinin artırılması, yönlendirici fikir projesi ile plan kararları arasındaki ilişkinin sağlanması açısından farklı kullanımlara sahip “**alt bölgeler**” oluşturulmuştur. Belirlenen bu alt bölgeler ve bu alt bölgelere yüklenen kimlikler doğrultusunda meri 1/5.000 ölçekli nazım imar planında belirlenmiş “**Merkezi İş Alanı**” sınırı revize edilmiş, üst ölçekli plan-

larla “**Merkezi İş Alanı**” kullanımına sahip bazı alanların bu kullanımı “**Kentsel Çalışma Alanı**” ve “**2. Derece Tali İş Merkezi**” olarak değiştirilmiştir. Planlama alanı bu kararlar doğrultusunda 4 alt bölgeden oluşmaktadır. Bölgeler belirlenirken niteliksel farklılıklar, doğal ve yapay eşikler, yakın çevredeki kullanımlar ana belirleyici olarak değerlendirilmiştir.

Planlama çalışmaları kapsamında belirlenen “**alt bölgeler**” mevcut kadastral sınırlara göre değil, fonksiyonlara göre oluşturulmuştur. Bunun başlıca nedeni alandaki parsellerin bir kısmının 3194 sayılı İmar Kanunu’nun 18. maddesi, bir kısmının 15. ve 16. maddeler ile elde edilmiş olması, bir kısmının ise uygulama görememiş kadastro parselinden oluşmasıdır. Diğer yandan alanın planlandığı 1980’li yıllarda bu alanda yer seçecek fonksiyonların üretim ağırlıklı belirlenmiş olması nedeni ile ayrılan donatı alanları oldukça azdır, parsel büyüklükleri de bu kimlik doğrultusunda oldukça değişken büyüklükte, farklı cephe ve derinlik değerlerine sahiptir. Yaklaşık 465 ha büyüklüğe sahip planlama alanında 1623 adet parsel bulunmaktadır. Analiz çalışmaları kapsamında planlama alanında yer alan parsellerin yaklaşık %55’inin 500 m²’den küçük olduğu belirlenmiştir. Alana verilen “**Merkezi İş Alanı**” fonksiyonu ile birlikte, alanda konut alanlarının da yer seçeceği göz önünde bulundurulduğunda, doğacak donatı ihtiyacının karşılanması ve parsel büyüklüklerinin yeni işlevin ön gördüğü büyüklükte olacak şekilde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Bu nedenle alanda imar uygulaması görmüş parseller dışında kadastro parseli olan uygulama görmemiş parsellerde 18. madde uygulanacaktır. Tüm bu gerekçeler nedeni ile alandaki mülkiyet deseni değişeceğinden alt bölgeler oluşturulurken sınırlar, eşikler ve alanın yakın çevresinde yer alan fonksiyonlar göz önünde bulundurulmuştur. Alana yüklenen yeni kimlik ve farklılaşan fonksiyonlar, alanda yer seçecek yapıların kütle ve biçimleri de göz önünde bulundurulduğunda, düzenli bir kentsel mekanın oluşması adına, özellikle “**Merkezi İş Alanı**” olarak belirlenen bölgede, en küçük parsel büyüklüğünün 5000 m² olması ön görülmüştür. Mevcut kadastral durum incelendiğinde 5000 m²’nin altındaki parsellerin sayısının alan geneline oranla %92’lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Alansal dağılım açısından incelendiğinde ise, 5000 m²’nin altındaki parsellerin alan genelinde kapladığı alan %32’dir.

Planlama alanı için uygulama imar planı bütünsel olarak hazırlanacak, fakat uygulama bölgeleri ve fonksiyonlara göre belirlenmiş alt bölgeler bazında bir etaplama yapılacaktır. Etaplama, mevcut durum, alanda yer alan mevcut yapı ve tesislerin değişme eğilimleri, planların hazırlık sürecinde geliştirilen mekansal plan şemaları, kentsel tasarım ölçeğindeki çalışmalar ve araştırmalara uygun olarak yapılacaktır. Alanda yer alan 1623 adet parselin %38’inin dolu parsel (üzerinde yapı bulunan), %62’sinin ise boş parsel olması uygulama açısından bir fırsat olmakla birlikte, alandaki parsellerin %89’unun özel mülkiyete konu olması planlama açısından bir sorun teşkil etmektedir.

Uygulama yapılırken kanun ve yönetmeliklerin ilgili hükümlerinin el verdiği imkanlar ve mevcut yasal haklar doğrultusunda mülkiyet ve imar haklarının dönüşümü ve aktarımı sağlanacaktır. Kadastral planlar 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planlarının onaylanmasından

sonra elde edilecektir. Uygulama ile ilgili idari ve yasal süreçler planın onaylanmasını takiben başlatılacaktır.

3.3.3. Plan Kararları

1/5000 ölçekli Kocaeli Yeni Kent Merkezi Nazım İmar Planı ile planlama alanı genelinde yer alacak kullanımların mekansal dağılımı ile ilgili genel prensipler ve planlama alt bölgeleri tanımlamıştır. Yapılaşmaya ve yoğunluklara dair kararlara 1/1000 ölçekli uygulama imar planında değinilmiştir.

Planlama yaklaşımında tanımlandığı gibi alan alt bölgeler belirlenerek ele alınmıştır. Her alt bölge kimliği, mevcut yapılaşma durumu, gelişme eğilimleri, içerisinde yer alacak donatı alanları, yakın çevreleri ile ilişkileri, erişim mesafeleri v.b. faktörler göz önünde bulundurularak kurgulanmıştır. Alandaki yapılaşma koşulları, yoğunluk değerleri, donatı alanlarının kesin büyüklükleri ve konumları uygulama imar planları ve bu planın hazırlanmasında kullanılacak olan mekansal plan şemaları, tasarımlar, araştırmalar ve kentsel tasarım projelerine göre kesinleştirilmiştir.

Planlama Alanı içerisinde, E-5 Karayolu'na paralel olarak geçen Haydarpaşa-Adapazarı Banliyö raylı sistemi bulunmaktadır. Doğu ve batı banliyö hatlarının iyileştirilmesi ve Ankara-Istanbul arasında yapılması planlanan çift hatlı, elektrikli, sinyalli, 250 km. hıza uygun hızlı demiryolu projesi kapsamında Ankara-Sincan-Esenkent-Eskişehir-İnönü-Vezirhan-Köseköy-Gebze-Haydarpaşa ana duraklar olarak belirlenmiştir. Planlama alanı içerisinde düşünülen transfer merkezi ile bu hattın yolcu taşımacılığındaki ana durağının Köseköy'den günümüzde Perşembe Pazarı'nın bulunduğu alana yakın bir konuma taşınması planlanmaktadır. Böylelikle gerek kente gerekse de geleneksel ve yeni kent merkezinin giriş kapısı olacak bu alan ile bölgenin ulaşılabilirliği artacaktır. İlgili kurumlar ile yazışma ve görüşmeler devam etmekte olup, transfer merkezi kurumlardan gelen görüş ve projelere göre konumlandırılacaktır.

İlimizde henüz uygulamaya başlanmış hafif raylı sistem bulunmamasıyla birlikte, ulaşım master planı dahilinde belirlenen akslar ile kuzey-güney, doğu-batı bağlantılarının sağlanması planlanmaktadır. Bu sisteme eklenecek ve geleneksel merkez-yeni kent merkezi-konut alanları arasında bağlantıyı sağlayacak bir hafif raylı sistem, plan ile önerilmektedir. Planda 50,00 metre genişliğindeki bulvar içerisinde çözümlenen hafif raylı sistem aksı, yaya ve bisiklet yolları ilgili birimin detaylı çalışmalarından sonra projelendirilecektir. 1/1000 ölçekli uygulama imar planı kapsamında yol en kesit ve boy kesitleri detaylı olarak değerlendirilerek kesin hafif raylı sistem güzergahı 50,00 metrelik yol hattı içinde belirlenecektir. Bu bağlantı ile doğu-batı aksındaki, yeni kent merkezi içerisindeki ulaşım ile geleneksel kent merkezi - Seka Park - konut alanları ve ilçeler arasındaki bağlantı sağlanabilecektir.

Deniz ulaşımının desteklenmesi ve bu alanda özendirilmesi düşünülmüş olmakla birlikte, gerek alanın körfezin bitiminde ve deniz derinliğinin 0-5 metre arasında değiştiği bölgeye

KOCAELİ YENİ KENT MERKEZİ KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJESİ YAKLAŞIMI

yakın konumlu olması, gerekse sulak alan koruma bölgelerinin varlığı bu alan içerisinde marina ya da iskele oluşturulması önünde engel teşkil etmektedir. Bu nedenle alanın yakın çevresinde yer alan İzmit merkez iskelesi hem geleneksel hem de yeni kent merkezine deniz yolu ile ulaşımın sağlanacağı bir nokta olarak düşünülmektedir.

Alandaki en önemli ulaşım aksı E-5 (D-100) karayoludur. Bu yol Kocaeli'nin gerek ilçelerini birbirine, gerekse Kocaeli İlini Sakarya ve İstanbul illerine bağlamaktadır. E-5 karayolunu ilin diğer önemli karayolu olan TEM otoyoluna bağlayan D-130 karayolu da proje alanının doğu sınırını oluşturmaktadır. Bu aks, alanın diğer il ve ilçelerden ulaşılabilirliği açısından önemli bir akstır. Yine alanın içerisinden geçen Ömer Türkçakal Bulvarı kıyı-kent ilişkisini koparmakla birlikte alandaki turizm tesisleri, alışveriş merkezleri, fuar merkezi, küçük sanayi tesisi gibi fonksiyonların buradan giriş alması nedeni ile oldukça yoğun kullanılan bir ana ulaşım aksıdır.

Planlama çalışmaları yapılırken alt kademe karayolu bağlantıları, alt bölgeler ve çevre işlev alanları değerlendirilerek geliştirilmiştir. Kuzey-güney bağlantısının sağlandığı ve 50,00 metre olarak belirlenmiş aks bölgeyi besleyen ana arter olmakla birlikte, kıyı ve kent arasındaki ilişkinin yeniden kurgulanması amacı ile araç en kesiti daraltılarak, yaya ağırlıklı düzenlenecek Ömer Türkçakal Bulvarı'nın pasifize edilmesine katkı sağlayacaktır. Alanı iki eşit parçaya ayıracak şekilde konumlandırılan bu arter ile alan içerisindeki ulaşılabilirlik de arttırılacaktır.

Kocaeli Yeni Kent Merkezi Proje Alanı, Kocaeli ili üst ölçekli planlarından gelen “**Birinci Derece Merkez**” işlevi ile Kocaeli'nin İstanbul metropolü hinterlandının etkisinde kalmayan, İzmit Körfezi'ne kıyılı Körfez, Derince, İzmit, Kartepe, Başiskele, Gölcük, Karamürsel ve Kandıra ilçelerine hizmet edecek ve hinterlandı Yalova'dan Sakarya'ya kadar uzanacak bir merkez olacaktır. Bu vizyon kapsamında; alanda yer alan sanayi desantralize edilecek, hizmet ve ticaret sektörünün etkinliği arttırılacaktır. Alanda bürolar, bankalar, iş merkezleri, kültür endüstrileri ile bağlantılı ileri teknolojinin kullanıldığı merkezler, alışveriş merkezleri, lokantalar, kafeler, yönetim merkezleri, mobilya, otomobil vb. satış merkezleri ile showroomlarının yer alması öngörülmüştür.

Planlama alanında, “**Dünya Kenti Kocaeli**” vizyonu dahilinde hizmet kenti olma eğilimindeki kentte eksikliği hissedilen ve aynı zamanda mevcutta bulunan 16 adet OSB ile sanayi kenti kimliğine de sahip ilin gelişim perspektifleri dahilinde artan ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak, turizm kullanımlarının desteklenmesi de bir diğer ilke kararı olarak belirlenmiştir. Planlama alanının yakın çevresinde yer alan Cengiz Topel Havaalanı ve birkaç yıl içerisinde oluşturulacak Köseköy Lojistik Merkezi gibi fonksiyon alanlarının varlığı bölge bütünü ve çevresinde uluslararası turizme hizmet edecek turizm tesisleri gereksinimini arttırmaktadır.

Alanda yer alan mevcut kullanımlar, bu kullanımların gelişme eğilimleri, Kocaeli'nin “**Sanayi Kenti Kimliği**” ve planlama alanının yakın çevresinde yer alan kullanımlar göz önünde bulundurularak, alan içerisinde oluşturulan ana aksa paralel geçen 20,00 metre ge-

nişliğindeki yol ile D-130 Karayolu arasındaki bölge “**Kentsel Çalışma Alanı**” olarak belirlenmiştir. Bu alanlarda her türlü ticari yapı, konaklama tesisleri, özel ya da resmi sağlık, eğitim, spor ve sosyal tesisler ile teknik altyapı alanları yer alabileceği gibi, bu kullanım ile hedeflenen nitelikli ve çevreye kirletici etkisi olmayan üretim faaliyetlerinin de bu alanda yer seçmesidir. Amaçlanan D-130 Karayolu’nun doğusunda yer alan sanayi alanlarında da süreç içerisinde benzer bir dönüşümün yaşanması ve bu dönüşümün örnek teşkil etmesidir. Ulaşılabilirliği yüksek ve şehirlerarası ulaşım aksları üzerinde bulunan alanda bu tür kullanımların yer almasının daha doğru olacağı düşüncesinden yola çıkılarak, alana bu fonksiyon verilmiştir.

Kocaeli’nin vizyonu çerçevesinde ön plana çıkan kültürel yaklaşımlar, mevcutta kent içerisinde dağılmış belirli büyüklükteki kültür-kongre-sergi vb. merkezleri ile sınırlı kalmaktadır. 1970’li yıllarda fuarın kurulması sonucu kentimizin sosyo-kültürel kimliğinin oluşması doğrultusunda adımlar atılmıştır. Ancak süreç içerisinde mekana yansıtılmadığı için yitirilen kültürel perspektifin Kocaeli Yeni Kent Merkezi odaklı bir gelişim göstermesi planlama ilkeleri arasındadır. Alanda konser salonu, tiyatrolar, sinemalar, kongre yapmaya elverişli çeşitli büyüklükte salonlar, resim galerileri gibi aktiviteler yer alacak ve farklı işlevler ile kentsel canlılık sağlanırken aynı zamanda tüm kent kullanıcısına açık aktif kullanım alanları yaratılacaktır.

Kocaeli Yeni Kent Merkezi projesi ile prestijli bir alan haline gelecek olan bölgede Valilik, Belediye Hizmet Binası v.b. kamusal nirengilerin yer seçimi alt bölgeler bazında yapılacaktır.

Kentsel Donatı alanları, kıyı-kent ilişkisinin kurulması, kıyıların aktif biçimde kullanılması ve ulaşılabilirlik gibi faktörler göz önünde bulundurularak planda yer seçmiştir. Bu doğrultuda Sulak Alan Etkilenme Bölgesi, her ne kadar yönetmelikler doğrultusunda yapılaşmaya açılmış olsa da, korunup, geliştirilerek geleceğe aktarılması hedefi ile yeşil alan olarak düzenlenmiştir. Kentsel donatı alanları, bu alan ile yoğun ticari faaliyetlerin yer alacağı ana aks ve bölgeler arasında bir geçiş alanı oluşturacak şekilde, kuzey-güney doğrultusunda bu bölgede konumlandırılmıştır.

Planlama alanı, planda sınırları farklı işlevler doğrultusunda belirlenmiş BLM1, BLM2, BLM3 ve BLM4 olmak üzere 4 ayrı alt bölgeye ayrılmış, mevcut merkez ve yeni kent merkezi arasında geçiş bölgesi ve her iki merkezin de giriş kapısı olacak alan ÖPA (Özel Proje Alanı) olarak belirlenmiştir.

BLM1 Alt Bölgesi (76,4 ha): Mevcutta ticari amaçlı yapıların yoğun bir biçimde yer aldığı bir bölgedir. İlin geleneksel kent merkezi ile yeni merkezi arasındaki bağlantının sağlanacağı, kentin giriş-çıkış kapısı niteliğinde olacak transfer merkezinin, kamusal ve ticari amaçlı yapıların yoğun bir biçimde yer alacağı bir alt bölge olarak belirlenmiştir. Alanda mevcutta yer alan büyük ölçekli kamu yapılarının yanı sıra, yapımına başlanan Valilik Binası ve kent meydanı yer alacaktır. Kocaeli ilinin mevcut kent merkezi ile yeni MİA’nın bağlantısını

sağlayacak olan BLM1 Alt Bölgesi, mevcut ulaşım olanakları ile makro-mikro ölçekte ulaşım yatırımları esas alınarak toplu taşıma sisteminde, yolcuların gideceği yerlere daha hızlı ve kolay ulaşmaları, aktarma yapacak yolcuların bir sistemden diğerine geçişlerini sağlayacak Transfer Merkezi'nin odakta yer alacağı bir çekim merkezidir. Bahsedilen çekim merkezi ÖPA (Özel Planlama Alanı) olarak belirlenmiş olup, bu alanın dışında kalan diğer yapı adalarında da bu kullanımı destekleyecek türde yapıların oluşması teşvik edilecektir. Bu bölgede en küçük parsel büyüklüğü 20.000 m2 olarak belirlenmiştir. Bölgedeki yapılaşma toplam inşaat alanının 0-%30luk kısmının konut olarak, %31-%60lık kısmının konut olarak, ticaret, Alışveriş, konaklama ve eğlence birimleri ile en az %20 lik kısmı spor aktiviteleri, sergi salonları, sinema, tiyatro vb. kültürel faaliyetlere yönelik kullanılması durumlarında farklı kat adedi ve emsal değerlerine sahip olacak şekilde tercihli bırakılmıştır.

BLM2 Alt Bölgesi (154,5 ha): Mevcutta ticari amaçlı dönüşümlerin olduğu ancak ağırlıklı olarak üretim yapılan tesislerin bulunduğu bölgedir. Yoğun ticari faaliyetlerin yer alacağı bu alan, aynı zamanda yeni kent merkezinin odak noktası olacak idari tesis ve meydanının da konumlanacağı, kıyıdaki yeşil alanlar, fuar ve ticari alanlar ile bağlantının kurulacağı bir alt bölge olacaktır. Yine bu alt bölgede il bütününe hizmet edecek kapasitede bir sosyo-kültürel tesis ile mevcut üniversitelerin bölümlerinden bir kaçının ya da yeni bir üniversite yatırımının yapılacağı Yükseköğretim Okulu'nun yer alması ön görülmektedir. Bu bölgede en küçük parsel büyüklüğü 5.000 m2 olarak belirlenmiştir. Bölgedeki yapılaşma koşulları ana ulaşım akslarına, silüete ve koruma alanlarına bağlı olarak farklı bölgeler biçiminde belirlenmiştir. Toplam inşaat alanının 0-%30' luk kısmının konut olarak, %31-%60' lık kısmının konut olarak, ticaret, Alışveriş, konaklama ve eğlence birimleri ile en az %20' lik kısmı spor aktiviteleri, sergi salonları, sinema, tiyatro vb. kültürel faaliyetlere yönelik kullanılması durumlarında farklı kat adedi ve emsal değerlerine sahip olacak şekilde tercihli bırakılmıştır.

Sulak Alan Özel Hüküm bölgesinde kalan parsellerde maksimum kat yüksekliği Sulak Alanları Koruma Yönetmeliği doğrultusunda belirlenmiş, bu alanda parsel büyüklüğü 1.000 m2 olarak önerilmiş, emsal değeri alanın korunması yönünde düşük verilmiştir.

BLM3 Alt Bölgesi (92,9 ha): Mevcutta, ağırlıklı olarak depolama amaçlı yapılar ve konut alanları bulunmaktadır, ancak alanın büyük bir kısmı yapılaşmamıştır. BLM 2 bölgesinde yer alan ticareti ve kent yaşamını destekleyecek özel ve resmi sağlık tesisleri, eğitim alanları, sosyal ve kültürel donatı alanları, lüks rezidans ve konut dokusunun daha yoğun olması hedeflenmektedir. BLM 3 bölgesinin tamamında özel okul, özel sağlık tesisi, özel sosyo kültürel tesis yapılmak istenmesi durumunda alanda uygulanan emsal değerinden daha fazla emsal değeri verilmesi ile donatı alanlarının oluşturulması teşvik edilmiştir.

BLM4 Alt Bölgesi (138,4 ha): Mevcutta, ağırlıklı olarak üretim depolama amaçlı yapıardan oluşan bölgede, ticari yapıların dışında çevreye hiçbir atığı olmayan, hammadde ve ürün çıktısının nakliyesinde olumsuzluk oluşturmayacak, MİA alanıyla uyumlu modern yapılarda faaliyetini sürdürebilecek üretim tesislerin yer alması ön görülmüştür. Sanayi ve ticari amaçlı yapı yapılması halinde emsal ve kat adedi değerleri farklı verilmiştir.

4. SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Kocaeli Yeni Kent Merkezi projesi kent dinamiklerinin iyi ortaya konmadığı planlama çalışmaları sonucunda yanlış yer seçimi yapılmış sanayinin geliştiği, kentten soyutlanmış bir bölgenin yeniden kente kazandırılması açısından önem taşımaktadır. Sanayi arsasının değerli olması ve bölgenin altyapı olanaklarının günümüzde iyileştirilmeye başlaması sonucu alandaki sanayi odaklı yapılaşma baskısı artmaktadır. Alanın sanayi odaklı gelişme eğiliminin önüne geçmek ve mevcut yapıda dönüşümü sağlamak için sanayinin sahip olduğu arsa değerinden fazla bir değer ortaya konması gerektiğinden alandaki hakim fonksiyon ticaret olarak belirlenmiştir. Fonksiyon değişikliğinin yanı sıra alandaki dönüşümün sağlanması amacı ile yaptırılan zemin etütleri doğrultusunda kat adedinde ve emsal değerlerinde artış yapılmıştır. Ancak bu kararlar alınırken oluşacak silüet ve koruma altındaki alanların sürdürülebilmesi hususlarına dikkat edilmiştir. Parsellerin konumuna, koruma altındaki alanlara yakınlığına ve ulaşılabilirliğine dikkat edilerek yapılaşma koşulları belirlenmiş; bu koşulların mekanda yaratacağı fiziksel yapı kentsel tasarım ölçeğinde test edilmiştir. Yine parsellerde donatı alanlarının üretilmesini teşvik etmek amacı ile bu tür yapılaşmaların olması halinde emsal ve kat artışı gibi bonuslar verilmiştir. Sağlıklı bir yapılaşmanın sağlanması, toplu konut alanlarının teşviki için büyük parsellerin oluşturulması şart koşulmuştur. Yüzde %90'lık bir kısmı özel mülkiyete konu uygulama görmüş alanda kişilerin mülkiyet hakkı planlama hususunda öncelikli değerlendirilen konulardan olmuştur. Koruma-kullanma dengesinin sağlanması için özel mülkiyete konu koruma altındaki alanlarda donatı alanları oluşturularak düşük yoğunluklu bir yapılaşmanın yer seçmesi ön görülmüştür.

Ülkemizdeki başarılı sanayiden kent merkezine dönüşüm projelerinden biri olması hedeflenen Kocaeli Yeni Kent Merkezi projesi sonucunda koruma-kullanma dengesinin sağlanmaya çalışıldığı, öncelikle kamu yararının gözetildiği, mekansal, ekonomik ve sosyal faktörlere bağlı olarak gelişebilecek problem ve engeller göz önünde bulundurularak etaplanmış, nesnellik, eşitlik ve adalet ilkesi kapsamında mülkiyet haklarının gözetildiği, erişilebilirliğin ön planda tutulduğu bir fiziki mekan yaratılmaya çalışıldığı, teknik, yasal ve kurumsal mevzuata, şehircilik ilkeleri ve planlama esaslarına uygun olarak hazırlanmış bir plan ortaya konmuştur.

YEŞİL YERLEŞİM ÖLÇÜTLERİNİN KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ AÇISINDAN ANLAMI¹

Müge YORGANCI

Gelişim Üniversitesi

Giriş

Dünya nüfusunun yarıdan fazlası artık kentlerde yaşamaktadır. Bununla birlikte kentler aynı zamanda çevre ve kalkınmayla ilgili bir dizi sorunun en sert ifadelerini buldukları mekanlardır – hava ve su kirliliği, enerji tüketimi ve ulaşımdan kaynaklanan sera gazı salımı, toplumsal dışlama, barınma sorunu, gecekondulu alanlarının genişlemesi, suç oranında artış ve yoksulluk gibi...

Bu sorunlar karşısında yerleşim alanlarının, doğal çevre üzerine oluşturduğu baskıyı azaltabilmek için günümüzde farklı yaklaşımlar ortaya konulmaktadır. Bunlardan biri olan sürdürülebilir gelişme yaklaşımı geleneksel planlamanın önerdiği fiziksel, sosyal ve ekonomik gelişme örüntülerinin çözemediği bu sorunlara alternatif bakış olarak ortaya konulmakta ve doğa ile insan arasındaki ilişkiye yeni bir bakış getirilmeye çalışılmaktadır. Sürdürülebilirlikle ilgili üst ölçek politikaların yanı sıra bu kapsamda geliştirilen yeşil yerleşim ölçütleri ve değerlendirme sistemleri kent, mahalle ve yapı ölçeğinde sürdürülebilir yerleşimlerin tasarlanması ve mevcut dokuların sürdürülebilir bir yapıya dönüşmesi konusunda yapılan çalışmalar arasındadır.

Kentsel politikalar içerisinde bakıldığında sürdürülebilirlik ve kentsel dönüşüm paralel dizileri temsil etmekle birlikte, iki yaklaşım arasında sınırlı bir koordinasyon bulunmaktadır ve özellikle ekonomik yeniden canlanmaya önemli bir vurgu yapılmaktadır. Sürdürülebilir gelişme ve kentsel dönüşümün araçsallaştırılmasında benzer amaçlar olduğu giderek açıklık kazanmaktadır ancak bu iki konunun bir arada tartışılması sürdürülebilirliğin kentsel dönüşüm uygulamalarının hedefleri arasına girmesiyle sınırlıdır.

1 Bu çalışma Yıldız Teknik Üniversitesi Kentsel Mekan Organizasyonu ve Tasarımı YL Programında yazara ait "Sürdürülebilir Gelişme Çerçevesinde Yeşil Yerleşim Ölçütlerinin Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Açısından Anlamı" konulu YL tez çalışmasından yararlanarak hazırlanmıştır.

Kentsel dönüşüm, bir olgu olarak kentlerin doğal gelişme süreçleri tanımlayan bir kavram olmakla birlikte, kentsel mekanın yeniden organizasyonu ile ilgili bir uygulama aracıdır. Benzer şekilde yeşil yerleşim ölçütleri de sürdürülebilirliğin tanımlanması ve mekana indirilmesi, bir diğer anlamda somutlaşması konusunu hedefleyen bir araçtır. Bu iki araç arasındaki ilişkinin kurulması ve kentsel dönüşüm uygulamalarının değerlendirilmesi için bir çerçevenin ortaya konulmasının gerekliliği çalışmanın ana konusunu oluşturacaktır.

Yerleşim ölçütlerinden hareketle kentsel dönüşüm uygulamalarının bütünlük olarak değerlendirilmesine yönelik ölçütlerin oluşturulması ile, yerel yönetimler ve merkezi yönetimce herhangi bir kriter ortaya konulmaksızın seçilen kentsel dönüşüm alanları ve yapılan uygulamalar yerine şehircilik kriterlerine uygun ve gerçek anlamda yaşayanların yaşam kalitesini olumlu etkileyen uygulamaların gerçekleşmesine destek olunacağı düşünülmektedir.

Her biri “kentsel dönüşüm” başlığı altında uygulamaya konan ancak amaç ve kapsamı açısından farklılıklar gösteren proje uygulamalarının genel bir sınıflandırılmasının yapılması ve son olarak da ilk uygulamalar itibarıyla kentsel dönüşüm projelerinin genel nitelikleri ve kentte yarattığı etkilerin tartışılması çalışmanın sorunsalları arasındadır. Sürdürülebilirlik konusunda somut hedefler koyan yeşil yerleşim ölçütleri ve değerlendirme sistemlerinin dönüşüm uygulamalarında kullanılabilirliğini fikrini açmak ve bu konuda yapılacak çalışmalara bir örnek oluşturmak çalışmanın literatüre yapacağı katkıdır.

Kentsel Dönüşümün Sürdürülebilirlik Bağlamında Ele Alınması

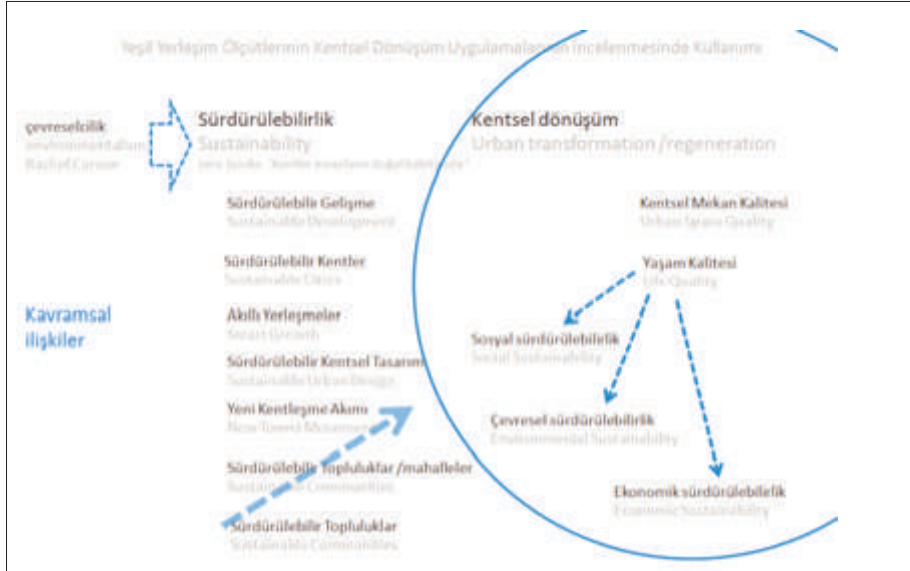
Literatürde sıkça birlikte kullanılan ancak birbirini nasıl destekleyecekleri konusunda farklı görüşler olan kentsel dönüşüm ve sürdürülebilirlik kavramları arasındaki ilişkiyi kurmak amacıyla bu bölüme kadar bağımsız bölümlerde kavramların içerikleri tartışılmış, iki kavram arasındaki ilişki ağı izlenmeye çalışılmıştır.

Kentsel mekânın sürekli bir dönüşüm ve devinin içerisinde olduğu günümüzde, kentlerdeki mekânsal dönüşümün iki boyutu öne çıkmaktadır. Öncelikle, kentlerdeki dönüşümün; küresel, ulusal, bölgesel, yerel ve yeni tanımlanmakta olan ölçeklerdeki ve sosyal, ekonomik, siyasal, kültürel ve diğer toplumsal alanlardaki yansımalarının yanı sıra tüm bu unsurlarla birlikte toplumların sürdürülebilir kalkınması ve yaşanabilir bir çevrede var olması anlamında yeni ve karmaşık süreçler ürettiği görülmektedir. İkinci olarak da, bu süreçlerin birer kamu politikası alanı olarak düzenlenme biçiminin, dönüşümün yaşanabilir mekânların üretilmesinde bir araç olarak kullanılabilmesinde ve mekânsal dönüşümün kendisinin sonuçları açısından sorun yaratan değil sorun çözen bir niteliğe büründürülmesinde oynadığı yaşamsal rol öne çıkmaktadır. Ancak bugünün kentleri için kentsel dönüşüm uygulamaları birçok yönü ile ve özellikle sürdürülebilirlik bağlamında tehdit oluşturmaktadır.

Yapılı çevrenin sürdürülebilirliği ve kentsel dönüşüm ile ilgili literatür son on yıl içinde önemli ölçüde büyümüştür. Literatürde yer alan çalışmaların çoğalmasına rağmen, yapılı çevre ile ilgili olarak kapsamlı bir sürdürülebilirlik kavramının kentsel dönüşüm açısından

YEŞİL YERLEŞİM ÖLÇÜTLERİNİN KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ AÇISINDAN ANLAMI

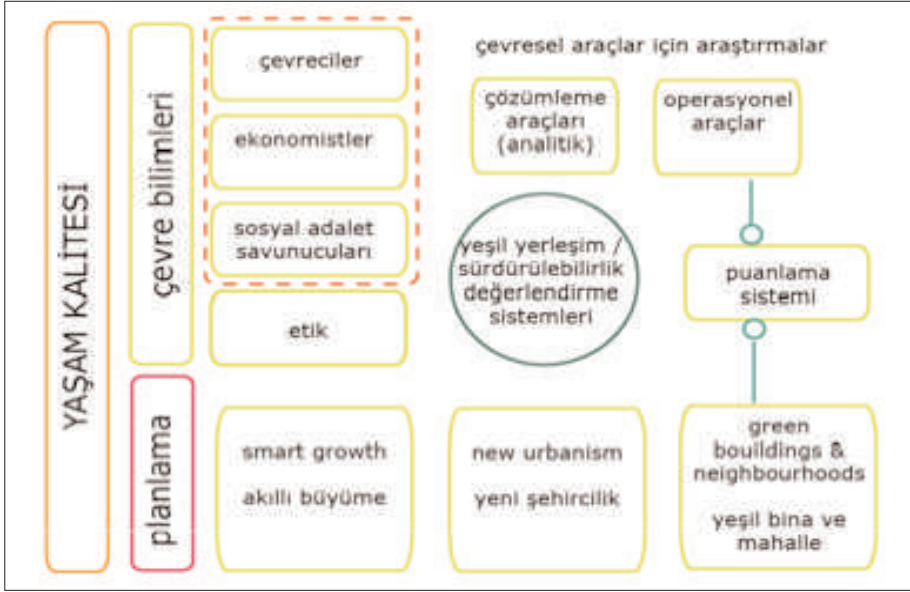
tanımlanmasında bir görüş birliği halen oluşmamış ve yapılı çevrenin dönüşümünde sürdürülebilirliği değerlendirmek üzerine bir yöntem konusunda fikir birliğine varılmamıştır.



Kentsel dönüşüm kavramı, kentsel dönüşüm uygulamaları, sürdürülebilirlik ve yeşil yerleşim değerlendirme sistemleri arasındaki ilişki

Literatür araştırması göstermektedir ki; ekonomik kalkınma çoğu çevresel kaygılar karşısında daha önceliklidir. Kentsel dönüşüm programlarının çevresel ve sosyal sürdürülebilirliği konusundaki bir çok çalışma kentsel dönüşümün fizik mekanı ve ekonomiyi iyileştirmek yoluyla elde ettiği dolaylı bir sonuç olarak sunulmaktadır (1), (2), (3).

Kentsel dönüşüm uygulamalarının sürdürülebilirlik açısından değerlendirilmesi ve bunun sürdürülebilirliğin sosyal, fiziksel ve ekonomik boyutlarını içerecek şekilde yapılması uluslararası literatürde önem kazanmaya başlayan bir konudur (Bazı örnekler için; (4) (5) (6)) Ulusal literatürde kentsel dönüşüm ve sürdürülebilir gelişme konuları sıkça ilişkilendiriliyor olsa da (Örneğin; politik bağlamda ele alan bir çalışma için; (7)) kentsel dönüşümün sürdürülebilir kentler ile bağlantısı üzerine sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Yakın zamanda ulusal literatürde tartışılmaya başlanan sürdürülebilirlik değerlendirme yöntemleri ise yerleşim ölçeğinden çok tek yapı ölçeğinde çalışılmaktadır. Bu yöntemlerin kentsel dönüşüm uygulamalarının değerlendirilmesinde kullanılması kentsel dönüşümün sürdürülebilirlik hedeflerinin gerçekçi hale getirilmesi açısından önemlidir. Yerleşim ölçeğinde LEED-ND (Leadership in Energy and Environmental Design- Neighborhood Development) ve BRE-EAM Communities gibi uygulamalar ile ilgili yapılan çalışmalar -konunun planlama ve mekan organizasyonu alanları ile ilişkisinin kurulması açısından değerlendirildiğinde- bu ölçme araçlarının kentsel dönüşüm uygulamaları için geliştirilebileceği görülmüştür.



Sürdürülebilirlik değerlendirme sistemleri kavramsal yaklaşım (Özbakır vd'den (8) yararlanılarak hazırlanmıştır)

Sürdürülebilirlik Kavramının Araçsallaştırılması: Yeşil Yerleşimler Değerlendirme Sistemlerinin Kentsel Dönüşüm Yaklaşımlarını Değerlendirmede Kullanımı

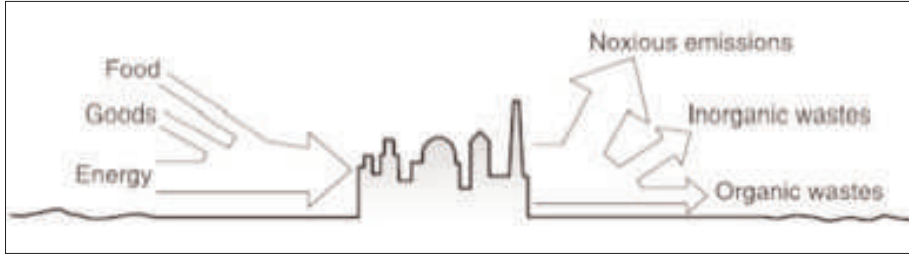
İnsan yerleşmelerinin çevresel etkilerini azaltmayı hedeflemek üzerine geliştirilen bir çok tanım ve yaklaşım bulunmakta: sürdürülebilir gelişme (Sustainable Development), sürdürülebilir topluluklar/mahalleler (Sustainable Communities), sürdürülebilir kentler (Sustainable Cities) bunlardan sadece bir kaçıdır. Yeşil yerleşimler, kentler ve çevreleyen alanların sürdürülebilirliğin gündeminde yer alan konular üzerinde kentsel tasarım ve planlama konularının önemini vurgulayan ve ekoloji ve ekolojik sorumluluk konularını kapsamadığı için eksik olduğunu vurgulayan bir yaklaşım biçimidir. Temellerini “new urbanism” (Yeni Şehircilik) akımından alan ve sürdürülebilirlik konusunu mekansal vurgular ile gündeme taşıyan bir tanım yapılması amaçlanmıştır.

Kentlerin mevcut ekolojik limitleri içerisinde kalmaları ve mümkün olduğu ölçüde ekolojik ayak izlerini düşürmeleri gerekmektedir. Yeşil yerleşim yaklaşımının temel amacı yerleşmenin ekolojik ayak izini azaltmak, yerel ve bölgesel ekosistem sınırları içerisinde ve küresel anlamda ekolojik dengeye zarar verici uygulamalardan kaçınmak olmalıdır. Karbondioksit emisyonunun azaltılması bu konunun en önemli ayağını oluşturur.

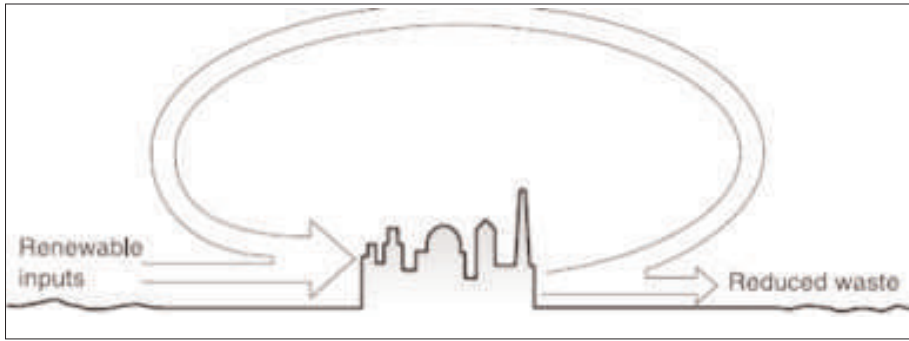
Kentsel nüfusun kırsal nüfusu ilk defa geçtiği günümüz koşullarında kentlerin yayılması (urban sprawl) doğal ekosistemler için önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Tarımsal alanların ve su kitlelerinin korunması kentlerin sürdürülebilirliği açısından öncelikli bir konudur.

YEŞİL YERLEŞİM ÖLÇÜTLERİNİN KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ AÇISINDAN ANLAMI

Kentler, yalnızca emisyon ve atık üreten lineer bir metabolizma gibi değil, yenilenebilir enerji kullanımları ve iyi tasarım ile azaltılmış emisyon oranı ile döngüsel bir metabolizma olarak çalışmalıdır. Bu yaklaşım kentlerin ve küresel ölçekte tüm insan yerleşmelerinin hinterlandları içinde doğa ile pozitif simbiyotik ilişki geliştirmesini sağlamalıdır.



Linear metabolizma olarak kent (Moughtin, ve Shirley (9))



Döngüsel metabolizma olarak kent (Moughtin, ve Shirley (9))

Şehirler, daha sürdürülebilir ve sağlıklı yaşam şekillerini desteklemelidir. Kentler insanların yaşamsal aktivitelerini doğaya en az etki ile ve en sağlıklı koşullarda gerçekleştirmesi için gerekli altyapıyı oluşturmalıdır. Araç odaklı ulaşım sistemleri yerine yayaya odağa alarak toplu taşımanın desteklenmesi ve konforlu hale getirilmesi bu kapsamda önemli bir konudur.

Şehirler, yüksek yaşam kalitesi ve yaşanabilir insan yerleşimlerinin ve toplulukların yaratılması vurgusunu taşımaktadır. Yeşil yerleşim yaklaşımı yaşam mekanlarının insanlar tarafından yaşanmak istenecek, edinilebilir ve sağlıklı olması gerektiğini vurgular. Yeşil yerleşim yaklaşımları toplum temelli planlama ve tasarım anlayışını taşımaları ve tarım süreçleri katılımcı yaklaşımlar ile yapılandırılmalıdır. Bu yaklaşım biçimi sürdürülebilir yaşam şekillerinin toplum tarafından benimsenmesine ve pekiştirilmesine yardımcı olmayı hedefler.

Son yıllarda “sürdürülebilir gelişme” planlama disiplinindeki en önemli değerler dizisi haline gelmesi ve yeşil yerleşme değerlendirme sistemleri ve mahalle/topluluk ölçeğindeki çalışmalar (LEED-ND ve BREEAM Communities vb.) sürdürülebilir gelişme ilkelerinin uygulanabilmesi için bir araç olarak görülmektedir (10). Sürdürülebilirlik projelerinde ve sürdürülebilir gelişmede karşımıza çıkan iki önemli konu sürdürülebilirliği ölçmek ve ana aktörleri belirlemektir. Gösterge ve araçları formüle ederek sürdürülebilirliği ölçmek; göstergelerin seçilmesi ve geliştirilmesi ölçümlerin güvenilirliği, uygunluğu, uygulanabilirliği ve sınırlılıkları ile ilişkilidir. Bu ölçümlerin kurumsal ve politik bağlamları da tasarlanmalıdır.

Yeşil Yerleşim Değerlendirme Sistemleri ile İlgili Çalışmalar

Yeşil yerleşim yaklaşımlarının yeni gelişen bir alan olması ve birçok disiplinin çalışma alanı içine girmesi söz konusudur. Büyük bir bölümü yapı ölçeğinde çalışan sistemler arasında mahalle ölçeğinde ölçütler sunanlar iki grupta toplanabilir. İlk grup yerel yönetimlerce hazırlanan sürdürülebilir tasarım rehberleridir. Diğer bir grup ise bağımsız araştırma şirketlerince hazırlanan değerlendirme sistemleridir.

Yeşil yerleşim değerlendirme yöntemlerinin amacı yerleşmenin belirlenen ölçütlere göre yerleşmenin çevreye etkisinin belirlenmesi ve yerleşmenin yaşam kalitesinin, çevreye etkisinin azaltılmasıdır. Kullanılan ölçütler değerlendirilecek yerleşimin konumu ve içinde yer aldığı yerleşim sisteminin özelliğine göre çeşitlenmektedir.

Bugün dünyanın pek çok ülkesinde yerleşmelerin çevresel etkisini azaltmak amacı ile çalışmalar yapılmaktadır.

Bu çalışmada İngiltere’de kullanılmakta olan BREAAM Communities (Building Research Establishment’s Environmental Assessment Method- Communities) ve buna dayanılarak ABD’de hazırlanan ancak yaygın olarak kullanılan LEED-ND (Leadership in Energy and Environmental Design- Neighborhood Development) değerlendirme sistemleri ele alınmaktadır.

BREEAM Communities; İngiltere’de geliştirilen BREEAM (Building Research Establishment’s Environmental Assessment Method) bina değerlendirme sistemi üzerine kurulmuş bağımsız bir yeşil yerleşim ölçütleri bütünüdür.

Yapılı çevrede önerilen gelişme projesinde etkisi olan anahtar çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik amaçlarını ve planlama politikası gereklilikleri üzerinde durur. Puanlama tanımlanan sürdürülebilirlik amaçları ve planlama politikası gerekliliklerine göre yapılmaktadır. Bu puanlama daha sonra tek bir geçiş cetveli oluşturmak üzere bir araya getirilir. “İyi”, “çok iyi”, “mükemmel” ve “seçkin” şeklinde sınıflandırma yapılmaktadır.

Sürdürülebilirlik değerlendirme çerçevesinin bölgesel sürdürülebilirlik kontrol listelerinden ve BREEAM Communities’in kullanımı ile oluşturulması ile planlama sistemine kapsamlı bir yapılanma getirmekte ve sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada yerel yönetimlere

YEŞİL YERLEŞİM ÖLÇÜTLERİNİN KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ AÇISINDAN ANLAMI

bir yol haritası sunulması hedeflenmektedir. İlke olarak sürecin ilk adımı olan bölgesel sürdürülebilirlik kontrol listesi bir çeşit diyalog aracı olarak kullanılmakta ve yerel yönetimlere sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada, planlama hedeflerini belirlemede belirleyici olmayı sağlamalıdır. Sürecin ikinci adımı, sürdürülebilirlik ve planlama bileşenlerine dayanarak geliştirilen hedeflere uygulamayı yapan gruplarca ulaşılp ulaşılmadığıdır (11).

BREEAM Communities yeşil yerleşim değerlendirme sistemi, sürdürülebilirliği sekiz alt başlıkta sınıflandırır. Her konu başlığı; projenin olumsuz çevresel, sosyal ve ekonomik etkilerini bir performans hedefi ve hedefe ulaşıldığının doğrulanması için karşılanması gereken değerlendirme ölçütleri belirleyerek azaltmaya amaçlar. Performans hedeflerine ulaşıldığı noktada BREEAM'in ön gördüğü kredi ile notlanır (11).

Kategori	İçerik	Kapsam
İklim ve enerji	Yapılaşma formunun hafifletilmesi ve adaptasyon konuları	Taşkın alanlarının yönetilmesi, enerji ve su verimliliği, yenilenebilir enerji, altyapı, pasif tasarım ilkeleri
Mekan-yer şekillendirme,	Yerel alan tasarımı ve yerleşim planı	Yer seçim, savunulabilir mekan, aktif ön cephe kullanımları, yeşil mekanlar, tasarımla mekanların güvenilir kılınması, konut yoğunluğu
Topluluk	Ortak karar verme ve yerel halkın katılımı	Sosyal etki değerlendirmesi, topluluğun katılımı, sürdürülebilir yaşam biçimleri, karma kullanımlar, erişilebilir (affordable) konut
Ekoloji	Yerleşimin ekolojik değerlerinin korunması	Habitatin, yeşil koridorların, toprak kirliliğinin ve bozulmuş toprağın sağlıklılaştırılması, çevre düzenleme şemaları
Ulaştırma	Sürdürülebilir ulaştırma ile ilgili konular	Yürünebilir mahallele, bisiklet güzergahları, toplu taşıma sistemlerinin izlenmesi, yeşil seyahat planları
Kaynaklar	Kaynakların sürdürülebilir kullanımı	Arazi kullanım ve iyileştirme, malzeme seçimi, atık yönetimi, yapı denetimi, yapılanmanın modern yöntemleri
İş olanakları	Yerel ve bölgesel ekonomi konuları	Yerel yatırım, yerel iş olanakları, bilgi paylaşımı, sürdürülebilir Sürdürülebilir işletmeler
Binalar	Binaların bütüncül sürdürülebilirlik performansları	BREEAM Buildings (Binalar), Code for Sustainable Homes (Sürdürülebilir Evler için kurallar), EcoHomes (EkoEvler)

BREEAM Communities'e Göre Sürdürülebilir gelişimin kavramsal boyutları

Kaynak: BREEAM Communities Assessor Manual-Development Planning Application Stage, 2009

Amerika Birleşik Devletleri'nde Yeşil Yerleşim Değerlendirme Sistemleri ile İlgili Çalışmalar arasında yer alan LEED-ND değerlendirme sistemi; Yeni Şehircilik Kongresi (Congress for the New Urbanism), Doğal Kaynakları Koruma Konseyi (Natural Resources Defense Council), ABD Yeşil Bina Konseyi (US Green Building Council) tarafından oluşturulmuştur. Kent planlama ve sürdürülebilirlik üzerine çalışan bu üç grup bir araya gelerek: yeşil altyapı ve binalar, Yeni kentleşme ve Smart Growth yaklaşımlarını sentezleyen bir yaklaşım oluşturmuştur. Bu ulusal standart bir kentsel yerleşmenin doğaya olan etkisini ölçmenin yanısıra sürdürülebilir tasarımın önceliklerini de belirlemeyi amaçlar (12) (13).

LEED-ND, yalnızca yeşil bina uygulamalarına odaklanan diğer LEED değerlendirme sistemlerinden farklı olarak, yalnızca özel bir bina tanımı yapmaz yer seçimi ve kentsel tasarım konusunda vurgu yapar. Bunu yaparak LEED ND, binaları, altyapıyı ve onları çevreleyen peyzajı kapsamlı bir mahalle değerlendirme ölçütü ile bir araya getirir. Bu fikri ortaya atan kurumların bakış açısına göre sürdürülebilir tasarım bina ölçeğinin çok ötesinde, yoğunluk, altyapı ve sağlıklı yaşam alanlarının oluşturulması ile başlar. Bu nedenle LEED planlar için önemli bir araca dönüşme potansiyelini taşımaktadır (13).

LEED ND üç alt bölüm halinde yapılanmaktadır. Akıllı yer seçimi ve bağlantılar, Mahalle sistemi ve tasarım, Yeşil altyapı ve teknoloji, ek bir kategori olarak da Buluşçuluk ve sürdürülebilir tasarım ve uygulama konularını kapsayan tasarım süreci.

LEED-ND yalnızca yeni gelişim alanlarında kullanılmak üzere tasarlanmadığı gibi özellikle mevcut doku üzerindeki gelişimlerin incelenmesinde ve sanayi alanlarının dönüşümünde kullanılabilir. LEED-ND'nin temel başarısı bu toplulukları yeşil yerleşim ölçütleri açısından yüksek bir noktaya getirme potansiyelidir (13).

Sürdürülebilirlik konusu İngiltere ve ABD'de farklı bağlamlarda ele alınan ve odağına yerleştirilen özne benzerlik gösterse de farklı hareket noktalarına temellenen bir nitelik göstermektedir. İngiltere'de Kıta Avrupası'na benzer şekilde küçülen sanayi kentlerinin yeniden güçlendirilmesi ve ekonomik gücünü geri kazanması için kentlerin kaybettikleri çevresel ve sosyal dengeyi kazanarak ekonomik etkinliklerini yeniden kazanmaları amaçlanırken bu eksen ABD'de alt kentlerin kaybettikleri yaşanabilirliklerini arttırmayı ve kendine yeten sistemler olarak kentler sistemi ile bütünleşmesini hedefler. Kentsel gelişim süreçleri arasından farklılıklar taşıyan iki coğrafyanın ürettiği bu iki yaklaşım biçiminin varmak istedikleri nokta yerleşimlerin çevresel etkilerini düşürmek olsa da hassasiyet gösterdikleri noktalar çeşitlenmektedir.

Her iki sistemde de ortak olan ilk adım ortaya çıktıkları ülkenin planlama sistematiği ile bütünleşme ve gönüllü bir uygulamadan hareketle giderek planlama sisteminin değerler sistemi içerisinde yer almayı başarmış yol gösterici araçlar haline gelmeleridir.

İki yaklaşım biçiminin benzer olarak geliştirdiği söylem kentlerin kontrolsüzce yayılmasını çevresel etki açısından sorunlu bir konu olduğunu ve kentsel alanların verimli kullanımının gerekliliğini vurgulamalarıdır.

**YEŞİL YERLEŞİM ÖLÇÜTLERİNİN
KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ AÇISINDAN ANLAMI**

Akıllı yer seçimi ve bağlantılar	Mahalle sistemi ve tasarım	Yeşil altyapı ve binalar
SLL Ön Koşul 1 – Akıllı yer seçimi	NPD Ön Koşul 1 – Yürünebilir Sokaklar	GIB Ön Koşul 1 – Sertifikalı Yeşil Binalar
SLL Ön Koşul 2 – Tehlike Altındaki Türler ve Ekolojik toplulukların korunması	NPD Ön Koşul 2 – Kompakt Yerleşme	GIB Ön Koşul 2 – Minimum Bina Enerji Verimliliğinin Sağlanması
SLL Ön Koşul 3 – Sulak Alan ve Su Kütlelerinin Korunması	NPD Ön Koşul 3 – Bağlı ve Açık topluluk	GIB 1 – Sertifikalı Yeşil binalar
SLL Ön Koşul 4 – Tarımsal Toprakların Korunması	NPD 1 – Yürünebilir Sokaklar	GIB 2 – Bina Enerji Verimliliği
SLL Ön Koşul 5 – Taşkın Alanlarından Kaçınılması	NPD 2 – Kompakt Yerleşme	GIB 3 – Su Enerji Verimliliği
SLL 1 – Tercih Edilen Yer Seçimi	NPD 3 – Karma Kullanımlı Mahalle Merkezleri	GIB 4 – Su Verimliliği Sağlayacak Peyzaj Düzenlemesi
SLL 2 – Brownfield Yeniden İşlevlendirme	NPD 4 – Karma Gelir Gruplarından Oluşan Topluluk	GIB 5 – Mevcut Binaların Kullanılması
SLL 3 – Azaltılmış Otomobil Bağımlılığı	NPD 5 – Çevresel Etkisi Azaltılmış Otopark Alanları	GIB 6 – Tarihi Kaynakların Kullanılması ve İşlevlendirilerek Kullanma
SLL 4 – Bisiklet Ağı ve Park Alanları	NPD 6 – Sokak Ağı	GIB 7 – Çevre Yerleşmeye Minimum Rahatsızlık
SLL 5 – İş Yeri Konut Mesafesi	NPD 9 – Şehre ve Kamusal Alana Erişim	GIB 8 – Yağmur Suyu Yönetimi
SLL 6 – Aşırı Eğimden Kaçınma	NPD 10 – Rekreasyon Alanlarına Erişim	GIB 9 – Isı Adası Etkisinin Azaltılması
SLL 7 – Habitat, Sulak Alan ve Su Kütlelerinin Korunması için Yerleşme Tasarımı	NPD 11 – Gezilebilirlik ve Evrensel Tasarım	GIB 10 – Güneşe Yönelim
SLL 8 – Habitat, Sulak Alan ve Su Kütlelerinin Sağlıklılaştırılması	NPD 12 – Toplumsal Katılım	GIB 11 – Yenilenebilir Enerji Kaynakları
SLL 9 – Habitat, Sulak Alan ve Su Kütlelerinin Uzak Erimli Yönetimi	NPD 13 – Yerel Yiyecek Üretimi	GIB 12 – Mahalle Isıtma ve Soğutması
	NPD 14 – Gölgeleştirilmiş ve Bölünmüş Yollar	GIB 13 – Altyapı Enerji Verimliliği
	NPD 15 – Mahalle Okulları	GIB 14 – Atık Su Yönetimi
		GIB 15 – Altyapıda Geri Dönüştürülmüş Malzeme
		GIB 16 – Katı Atık Yönetimi
		GIB 17 – Işık Kirliliği Yönetimi

Diğer bir benzer yaklaşım ise sürdürülebilirliğin yapı ölçeğinden başlayıp, daha sonra mahalle ve kent ölçeğinde devam eden uygulamalar ile sağlanabilecek ve geribildirimler ile araçsallaştırılabilecek boyutlarını ortaya koymalarıdır.

Kentsel Dönüşüm Uygulamaların İncelenmesinde Kullanılacak Ölçütler Üzerine

Brundtland raporu² sürdürülebilirliğin iyi kurgulanmış bir tanımı ile birlikte sürdürülebilirliğin amaçları için önemli bir başlangıç noktası ortaya koyar. Dönüşüm politikaları kapsayıcı olmalı, 1980'lerin salt fiziksel ve ekonomik gündemlerinin ötesine bakmalıdır, çevresel, ekonomik ve sosyal amaçların eşit önem taşıdığı bir şemada bu yeni gündem sürdürülebilirlik ve dönüşümü başarılı bir şekilde entegre etmeyi sağlamalı iyi örneklerle eş anlamlı olmalıdır. Keza dönüşüm ve sürdürülebilirliği değerlendirmek açısından çevresel, sosyal ve ekonomik faktörlerin iki politika demetinin merkezinde de paylaşılan bir gündemdir.

Coombes ve Wong (14) tarafından da tanımlandığı gibi bir alanın dönüşüm potansiyelini ve uygunluğunu tanımlayan farklı faktörler arasındaki ilişkilerin aşırı vurgulanması hedeflenmesi gereken anahtar konunun üstünü örtebilir, dahası sürdürülebilirlik ve kentsel dönüşümü çevreleyen konuların etraflıca incelenmesi vaka analizi konusundaki çalışmaların billurlaşması açısından gereklidir. Bu kentsel dönüşüm ve sürdürülebilir gelişmenin amaçlarının hiyerarşik bir model yardımı ile tanımlanmasını da içerir (4). Hemphill vd. (6) bu gündemi, sürdürülebilir kentsel mekan üretiminin/dönüşümünü, bir diğer anlamda mekanın sürdürülebilirlik gündeminin hassasiyetlerine uygun dönüştürülmesini konuya etki eden faktörlerin birbiriyle ilişkisi üzerinden zenginleştirir. Bu faktörler yerel toplulukların sürece katılımı, toplu taşıma sistemlerinin ve arazi kullanım kararlarının ilişkilendirilmesi, maliyet ve enerji verimliliği sağlayan mekan tasarımı ve yapılar ve özel sektör yatırımlarının alana katkısını içermektedir.

LEED-ND ve BREEAM Communities gibi yeşil yerleşim değerlendirme sistemleri sadece kentsel dönüşüm konusuna odaklanmalarına rağmen ortaya koydukları akıllı yer seçimi ve toplum temelli yaklaşımlar açısından kentsel mekanın dönüşümü konusunda ciddi önerilerde bulunmaktadır ve uygulandıkları ülkelerde kentsel dönüşüm uygulamalarının da değerlendirilmesinde kullanılırlar. Mekana yapılacak müdahalelerin yer seçimi aşamasından uygulama ve sürdürme aşamasına kadar olan süreçlerle ilgili katkı yapan bu çalışmaların yeşil yerleşmeler oluşturmak yolu ile sürdürülebilir kentsel gelişmeye katkıda buldukları söylenebilir. Uygulandıkları ülkelerde zorunlu bir uygulama olmadıkları halde mevcut planlama sistemlerine ve yapılaşma kurallarına göndermeler yapmak sureti ile planlama süreçlerine adapte olmuşlardır.

Bu aşamada aşağıda yer alan çizelge ile kavramların tanımlanması amacı ile LEED ND ve BREEAM Communities yöntemleri incelenmiş ve vurgu yaptıkları konular teker teker ele alınmıştır.

2 Sürdürülebilir Gelişme kavramının bugünkü kullanıldığı anlamıyla tanımlanması ise Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun (World Commission on Environment and Development, WCED) 1987 yılında yayınlamış olduğu Ortak Geleceğimiz (Our Common Future) adlı raporunda (komisyon başkanı Gro Harlem Brundtland'ın adıyla da anılan, Brundtland Raporu) gerçekleşmiştir. Bu rapora göre sürdürülebilir gelişme "bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak" olarak tanımlanmıştır.

**YEŞİL YERLEŞİM ÖLÇÜTLERİNİN
KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ AÇISINDAN ANLAMI**

LEED ND ve BREEAM Communities İçerikleri-(İngiltere ve ABD örneğinde kullanılan değerlendirme sistemlerinin karşılaştırılması)

Çizelge BREEAM Communities ölçütleri (Çizelgede turuncu ile gösterilmiştir) ve BREEAM-Communities'in sınıflandırmasına göre yeniden sınıflandırılmış LEED ND ölçütleri (Çizelgede Yeşil ile gösterilmiştir) göstermektedir

LEED- ND ve BREEAM Communities yaklaşımlarında ön koşul olarak ortaya konan değerler şu şekildedir:

LEED- ND	BREEAM Communities
SLL Ön Koşul 1 – Akıllı Yer Seçimi	COM 1 – Kapsayıcı Tasarım
SLL Ön Koşul 2 – Tehlike Altındaki Türler ve Ekolojik Toplulukların Korunması	COM 2 – Müzakere
SLL Ön Koşul 3 – Sulak Alan ve Su Kütlelerinin Korunması	COM 3 – Toplumsal katılım için rehber
SLL Ön Koşul 4 – Tarımsal Toprakların Korunması	PS 1 – Ardışık yaklaşım
SLL Ön Koşul 5 – Taşkın Alanlarından Kaçınılması	PS 5 – Tasarım ve Erişim
NPD Ön Koşul 1 – Yürünebilir Sokaklar	PS 7 – Yerel Demografi
NPD Ön Koşul 2 – Kompakt Yerleşme	PS 8 – Edinilebilir Konut
NPD Ön Koşul 3 – Bağlı ve Açık topluluk	ECO 1 – Ekolojik Araştırma
GIB Ön Koşul 1 – Sertifikalı Yeşil Binalar	ECO 2 –Biyο-Çeşitlilik Eylem Planı
GIB Ön Koşul 2 – Minimum Bina Enerji Verimliliğinin Sağlanması	TRA 3 – Olanaklar
GIB Ön Koşul 3 – Minimum Su - Enerji verimliliğinin sağlanması	TRA 4 – Yerel Çekicilikler
GIB Ön Koşul 4 – İnşaat Aktivitesinde Kirliliğin Önlenmesi	TRA 9 – Yerel Park Olanakları
	TRA 11 – Ulaşım Değerlendirmesi
	RES 1 - Düşük Etki

İki sistemde de zorunlu koşullar olarak sunulan göstergeler ön koşul olma özelliğini korumaktadır.

İki değerlendirme sistemi üzerinde ortak olarak vurgulanan yeşil yerleşim ölçütleri bir araya getirilerek kentsel dönüşüm uygulamalarının planlama, tasarım, uygulama aşamalarında kullanılmak amacıyla derlenmiştir.

Akıllı yer seçimi ve planlama başlığı altında yer alan ölçütler LEED ND ve BREEAM Communities'in konuyla ilgili olarak sunduğu ölçütlerin eşleştirilerek elde edilmiştir. Tercih edilen Yer seçimi LEED ND'de Akıllı yer seçimi ve bağlantılar başlığı altında incelenen bir konudur ve bu konu kentsel gelişmenin kontrol edilmesi ile ilgili değerlerini daha çok yeniden kullanım üzerinden vurgulayan İngiltere temelli BREEAM Communities içinde daha çok yerleşik alanların yeniden kullanımını pekiştirerek gerçekleştirir.

Taşkın alanlarından kaçınma konusunda iki ölçüt grubu da kendi ülkelerinin yasal yaptırımları üzerinden ilerler ve üst ölçekli planlama perspektiflerini ön koşul olarak kabul eder.

İşlevini yitirmiş sanayi alanlarının dönüşümü İngilizce literatürdeki tanımı ile Brownfield yeniden geliştirme ve kirlenmiş toprağın kullanımı her iki ölçüt grubu için de önem arz eden konular arasındadır. İngiltere örneğinde bu durum bir önceki işlevin bir sonraki işlev ile uyumunun gözetilmesi ilkesine dayandırılır.

LEED ND nin önemle vurgu yapmakta olduğu konu bağlantılar konusudur. İşyeri-konut ilişkisini de kapsayan bu başlık yeni oluşturulan sistem ile akıllı yer seçimi konusuna dahil edilmiştir.

LEED ND ve BREEAM Communities yeşil yerleşim değerlendirme sistemlerinin kullandıkları ölçütlerden yararlanarak İstanbul'da planlanan kentsel dönüşüm uygulamalarını inceleme amacıyla oluşturulacak ön koşullar beş başlık altında toplanabilir.

İlk grup yer seçimi ve planlama aşamasına vurgu yapan ön koşulların belirlenmesidir.

Bu önkoşulların devamı niteliğinde olan ancak ölçme yöntemleri açısından farklılaşan ekolojik değerlerin korunması ve kentsel tasarım ilkelerinin oluşturulmasına ilişkin yaklaşımlar

Toplum temelli yaklaşımlar başlığı altında incelenen edinilebilir konut, toplumsal katılım ve birlikte tasarım konuları ise bir başka öncelikli konu grubunu tanımlamaktadır.

Yeşil Yerleşim Ölçütlerinin Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Değerlendirilmesi için Kullanımı

Çalışmada kentsel dönüşüm ve sürdürülebilirlik kavramları ele alınmış ve bu iki kavramın mekansal uygulama araçları olarak ortaya koyulan yaklaşımlar olarak kentsel dönüşüm uygulamaları ve yeşil yerleşim değerlendirme ölçütleri incelenmiştir.

YEŞİL YERLEŞİM ÖLÇÜTLERİNİN KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ AÇISINDAN ANLAMI

Bu ve bir önceki bölümde kavramların mekan ile kurdukları ilişki üzerinden araçsallaştırılması hedeflenmiştir. Literatürde ve pratikte yer bulan yeşil yerleşim değerlendirme ölçütlerinden yararlanılarak kentsel dönüşüm uygulamalarına bakarken kullanılabilen ölçütlerin geniş bir kümesi elde edilmiştir.

Bu ölçütler çevresel koşullara, değerlendirmenin yapılacağı yerleşmenin coğrafi konumundan kaynaklı özelliklerine (iklim, ekosistem özellikleri vb), mevcut yerleşmenin dokusuna, yasal yönetsel çerçeveye göre genişletilebilir niteliktedir. Ana hatları ile vurgulanmak istenen kentsel dönüşüm uygulamalarının mevcut kentsel ve kırsal yerleşmelerin çevresel etkisinin azaltılmasında üstlendiği rolün vurgulanması ve bu amaca yönelik olarak kentlerin yeniden organizasyonunda dikkate alınması gereken noktaların bir özeti yapılmıştır.

Bu bölümde elde edilen çerçeve ile çok katmanlı ve karmaşık bir kente bakmak çerçevenin hangi boyutları ile geliştirilmeye açık olduğunu ve ne tür kaynaklardan beslenebileceğini sunması bakımından çalışmanın önemli bir boyutunu oluşturacaktır.

Kentsel dönüşüm uygulamalarının değerlendirmesinde öncelikli konu başlıkları:

Akıllı yer seçimi ve planlama	Ekolojik değerlerin korunması	Kentsel tasarım ilkeleri
Daha önce yapılaşmış alanlarda yer seçimi (Akıllı yer seçimi)	Ön Ekolojik Araştırma hazırlanması	Mevcut Binaların Kullanılması
Tehlike altındaki türler ve ekolojik toplulukların korunması	Habitat, Sulak Alan ve Su Kütleleri için eylem planı hazırlanması	Tarihi Kaynakların Kullanılması ve İşlevlendirerek Kullanma
Sulak alan ve su kütlelerinin korunması	Habitat, Sulak Alan ve Su Kütlelerinin korunması için Yerleşme Tasarımı ve Sağıklaştırılması	Kompakt Yerleşme sistemi Yürünebilir sokaklar
Taşkın alanlarından kaçınılması	Tehlike Altındaki Türler ve Ekolojik Toplulukların korunması	Sokak ağının bulunması/mekan dizimi
Tarımsal toprakların korunması	Toplum temelli yaklaşımlar	Yüksek değerde işsel bağlantılara sahip ve topluluğa uyumlu projeleri desteklemek.
Aşırı eğimden kaçınma	Yerleşmenin yerel demografisinin dikkate alınması (konut gereksinimi, hane halkı büyüklüğü vb)	Kentsel açık mekanların kalitesi, konfor ve evrensel tasarım anlayışı
İşlevini yitirmiş sanayi alanlarında yer seçme ve yeniden işlevlendirme	Edinilebilir konut sunumu ve karma gelir grupları için mekan tasarımı	Kentsel bağlama uyumlu tasarım ölçütlerinin belirlenmesi
Tarihi yapıların adaptasyonu	Her tür kullanıcı için (yaşlı, çocuk, engelli, genç) uygun tasarımlar	Kentsel açık mekanlara, rekreasyon alanlarına erişebilirlik

Kompakt yerleşme tasarımı	Mahallede yaşayan insanları tasarım, planlama ve karar verme süreçlerine katarak mahallenin /toplumun ihtiyaçları konusunda etkileşimi teşvik etmek	Kentsel donatı alanları (okul, hastane vb) erişim Kentsel yeşil alanlara erişim (mahaller parkı, çocuk oyun alanı vb.)
Çok modlu ulaşım seçenekleri bulunan alanlarda gelişmenin teşvik edilmesi	Yerleşmedeki olanaklar ve sürdürülebilirlikle ilgili tüm konularda yaşayanların bilgilendirilmesi	Tasarım yoluyla güvenli kent mekanları oluşturulması Karma kullanımlı Mahalle Merkezleri
Seçilen alanın bisiklet ile ulaşımına uygun olması	Yerleşmede bulunan olanakların uzun vadede faaliyetlerinin sürdürülmesi için programlama	(Kentsel Canlılık) Aktif ön cephe kullanımları ile mekana canlılık kazandırılması
İş yeri-konut mesafesi	Yerel işgücünün nitelikli hale getirilmesi ve yerel yeteneklerin değerlendirilmesi	Çevresel etkisi azaltılmış Otopark Alanları
	Okulları mahalle ile entegre etmek	Coğrafi konum ve iklime uygun peyzaj düzenlemesi
		Ekolojik kentsel tasarım ölçütlerine uygunluk

Kentsel dönüşüm projelerinin değerlendirmesinde kullanılabilir olacak ön koşullar (özet)

Akıllı yer seçimi ve planlama	Ekolojik değerlerin korunması	Kentsel tasarım ilkeleri	Toplum temelli yaklaşımlar
Akıllı Yer Seçimi	Tehlike Altındaki Türler ve Ekolojik toplulukların korunması	Kompakt Yerleşme sistemi	Edinilebilir Konut sunumu ve Karma gelir grupları için mekan tasarımı
Daha önce yapılaşmış alanlarda yer seçimi	Sulak Alan ve Su Kütlelerinin Korunması	Yüksek değerde içsel bağlantılara sahip ve topluluğa iyi bir şekilde bağlı projeleri desteklemek. Ulaşım etkinliğini çok modlu taşıma sistemleri ile destekleyen mevcut topluluklarda gelişmeyi teşvik etmek.	
Taşkın Alanlarından Kaçınılması	Tarımsal Toprakların Korunması	Yürünebilir Sokaklar	

Çalışmanın sonuçları

Çalışmada, kentsel sürdürülebilirlik kavramının mekansal aracı olarak ele alınan yeşil yerleşim ölçütleri kentsel dönüşüm uygulamalarını incelemede önerilen bir çerçeve olarak belirlenmiştir.

Kentsel dönüşüm bir kavram ve aynı zamanda uygulama aracı olarak niteliği değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Sürdürülebilir kentsel çevrelerin elde edilmesi için yeni gelişen yerleşmeler kadar mevcut yerleşmelerin nasıl dönüşeceği önem arz etmektedir.

YEŞİL YERLEŞİM ÖLÇÜTLERİNİN KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ AÇISINDAN ANLAMI

Sürdürülebilirlik ve kentsel dönüşüm konularının bir arada tartışılması sürdürülebilirliğin kentsel dönüşüm uygulamalarının hedefleri arasına girmesiyle sınırlı olduğu ve iki kavram arasındaki ilişkinin mekansal uygulamaları üzerinden kurulması gerektiği fikrinden hareketle çalışma kapsamında kentsel sürdürülebilirliği destekleyen konular yeşil yerleşim ölçütleri ile ortaya koyulmuş ve bu ölçütlerin kentsel dönüşüm projelerini değerlendirmede bir çerçeve olarak yer alması fikri desteklenmiştir.

Kentsel sürdürülebilirlik ile ilgili bir çok kavramsal çalışma yapılmıştır. Bunların önemli bir bölümü kentlerin araç odaklı yerleşmeler yerine kompakt ve yaya odaklı yerleşmeler olması gerektiğini vurgulamış ve sürdürülebilirlik kavramının bu uygulamalar üzerinden mekanla ilişki kurabileceğini ortaya koymuştur. Ancak literatürden anılan örneklerle de ifade edildiği gibi kentsel sürdürülebilirlik çok boyutlu ve mekana indirilmesi zor bir kavramdır.

Sürdürülebilirlik ve kentsel dönüşüm konularının bir arada tartışılması sürdürülebilirliğin kentsel dönüşüm uygulamalarının hedefleri arasına girmesiyle sınırlı olduğu ve iki kavram arasındaki ilişkinin mekansal uygulamaları üzerinden kurulması gerektiği fikrinden hareketle çalışma kapsamında kentsel sürdürülebilirliği destekleyen konular yeşil yerleşim ölçütleri ile ortaya koyulmuş ve bu ölçütlerin kentsel dönüşüm projelerini değerlendirmede bir çerçeve olarak yer alması fikri desteklenmiştir.

Kentsel dönüşüm bir kavram ve aynı zamanda uygulama aracı olarak niteliği değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Sürdürülebilir kentsel çevrelerin elde edilmesi için yeni gelişen yerleşmeler kadar mevcut yerleşmelerin nasıl dönüşeceği önem arz etmektedir.

Çalışmada özetle şu konular üzerinde durulmuştur:

- Kentsel sürdürülebilirliği, kentsel dönüşümün kavramsal boyutu ile bir araya getirerek iki paralel konuyu tartışma zeminine getirmek,
- Yeşil yerleşim ölçütlerinin kentsel dönüşüm uygulamaları açısından anlamının açıklanması
- Diğer ülkelerde (ABD ve İngiltere) kullanılan yeşil yerleşim ölçütlerinin incelenmesi ile İstanbul için çıkarımlar yapılması
- İstanbul'da yeniden yapılanma sürecinde geliştirilen 'kentsel dönüşüm' politika ve uygulamalarını kentsel sürdürülebilirlik bağlamında incelemesi için geliştirilecek çerçeveyi ortaya koymak.

Sürdürülebilir kentsel mekanların üretilmesi konusundaki politikalar doğrultusunda günümüzde güncelliğini koruyan en önemli planlama araçlarından biri olan kentsel dönüşüme ilişkin bir değerlendirme çerçevesi geliştirilmesi konulu araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar şöyledir;

- Yeşil yerleşim değerlendirme ölçütlerinin gündeminde yer alan akıllı yer seçimi ve planlama konusu kentsel dönüşüm uygulamalarının daha önce yerleşilmiş alanlarda yapı-

yor olması durumu ile paralel hedefler taşır. Bu yolla kentsel yayılmanın önlenmesi hedefine ulaşılması amaçlanır.

- Kentsel dönüşüm alanlarının kentlerin ekolojik açıdan hassas bölgelerinde gerçekleştiği durumlarda alınması gereken önlemler ile ilgili olarak çizilen çerçeve çeşitli konuları vurgular. Tarımsal toprakların yerleşilebilir alan olarak ele alınmaması, taşkın alanlarında yer seçilmemesi konularına vurgu yapılmıştır. Aynı zamanda ekolojik yönetim planının hazırlanması önerilmektedir.
- Habitat, sulak alan ve su kütlelerinin korunması için yerleşme tasarımı ve sağlıklılaştırılması konusu kentsel dönüşüm uygulamalarının gündeminde yer almayan konuların başında yer almaktadır. Günümüz İstanbul’unda orman vasfını yitirdiği belirtilen alanların satışı ve yeni “kentsel-kırsal” dönüşüm yasası hazırlıkları ile bu alanların da dönüşüme konu olacağını düşündürmektedir. Bu kapsamda gelişecek yerleşmelerin ekolojik yönden hassas alanlarda geçerli koşulları yerine getirmesi gerektiği düşünülmektedir.
- Tarihi yapıların adaptasyonu ve bir önceki işlev ile kentsel dönüşüm sonrası işlev ve kullanıcı arasında bağ kurulması oluşturulan çerçevenin önemli noktalarındandır. Mevcut dönüşüm yaklaşımları kullanıcı ile işlev arasında bağ aramaz ve işlev değişikliğini piyasa koşulları ile şekillendirir. Ancak hedefine sürdürülebilirliği koyan bir yaklaşımın ardışık kullanımlar arasında bağ kurması gerektiği çerçevede değinilen konular arasındadır.
- İşlevini yitirmiş alanlarda dönüşümün gerçekleştiği durumlarda da tarihi yapıların adaptasyonunda olduğu gibi işlev seçimi önemli bir konudur. İşlevini yitirmiş alanların aynı zamanda kültürel miras olduğu durumlarda yeni hassasiyet konuları gündeme geleceği gibi, bunun dışında kalan konularda da söz konusu alanın çevresindeki sosyal yapı ile kurduğu ekonomik ve sosyal bağlantılar dikkate alınarak sürdürülebilirlik çerçevesi çizilmelidir.
- Toplum temelli yaklaşımlar ile yerleşmenin demografisinin dikkate alınması ve edinebilir konut sunumu konusu önem arz eder.
- Her türlü kullanıcı için evrensel tasarım ölçütleri kullanılarak uygun tasarımların yapılması ve yerleşmede yaşayanların tasarım süreçlerine katılması yeşil yerleşimler ve sürdürülebilirliğin olmaz ise olmaz koşulları arasındadır ve kentsel dönüşüm pratiğinin değerlendirilmesi konusunda önemli bir değerlendirme eksenidir.
- Kentsel dönüşümün kentsel mekan organizasyonu ve tasarımı konuları içerisinde yer alması, bir başka deyiş ile kentsel mekanların “yeniden organizasyonu” konusunda önemli konulardan biri kentsel bağlama uygun tasarım kodlarının oluşturulmasıdır. Yaşayanlar tarafından benimsenebilecek mekanların oluşturulmasında erişilebilirlik ve bağlantılık konuları gündeme gelmektedir. Kentsel donatı alanlarına erişilebilirlik ve açık alan sis-

YEŞİL YERLEŞİM ÖLÇÜTLERİNİN KENTSEL DÖNÜŞÜM UYGULAMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ AÇISINDAN ANLAMI

teminin oluşturulması mevcut kentsel doku içerisinde yapılacak dönüşüm uygulamalarının başlıca tasarım problemleri arasında yer almaktadır.

- Karma kullanımlı mahalle merkezleri oluşturularak kentsel canlılık ve ekonomik canlanmanın sağlanması bir çok kentsel dönüşüm projesinin hedefleri arasına giren bir konu olmak ile beraber oluşturulan merkezin niteliği ile yerel kullanıcı arasındaki ilişkinin kurulması konusu geri planda kalmaktadır.
- 2011 yılının sonbaharında gerçekleşen Van depreminin ardından kentsel dönüşüm uygulamalarına hız verileceğinin açıklanması, kentleri bekleyen bir dizi dönüşüm ve yeniden organizasyon sürecinin habercisi olmuştur. Ancak kentsel dönüşümden sorumlu birimlerin dönüşüm kurgusunun sürdürülebilir yaklaşımlardan uzak olması ve mekan oluşturma ve “şehir yapma” (city making) başarısından uzak oluşu yeşil yerleşim değerlendirme ölçütlerinin gündeme getirilmesi ve yerel koşullar ile desteklenerek kullanılması gerekliliğini açıklar.

Yeşil yerleşim ölçütlerinin kentsel dönüşüm uygulamaları için kullanımı önündeki engeller şu şekilde sıralanabilir:

Ekonomik engeller	Algısal engeller	Kurumsal engeller
Kentsel dönüşüm uygulamalarında ekonomik gelişme vurgusunun çok fazla olması Sürdürülebilirlik maliyetlerinin karşılanmak istenmemesi Maliyetler ve tasarruflar ile ilgili bilgi yetersizliği Kamu desteğinin sağlanmaması	Kısa dönemli karar verme Çok sayıda sorunu aynı anda çözmeye odaklanmış sistem Görünür faydanın uzun dönemde elde edilmesi Henüz katılımcı planlama, uzlaşma kültürü gibi konularda örnek olacak bir uygulamanın olmayışı ve bu sürecin, bu uzlaşma başarısı olmadan gerçekleştirilemeyeceği	Yerel yönetimlerin vizyon eksikliği Ekolojik duyarlılığın mekansal uygulamalara dönüştürülebilmesi, vizyon düzeyinde kalması Hukusal düzenleme eksikliği Yaptırımların olmaması Zayıf karar verme sistemleri Mevzuat eksikliği Uygulamadaki insan kaynakları (plancı, mimar, yerel yönetimlerdeki uygulamacı ekip eksikliği) Yerel yönetimlerde bu uygulamayı gerçekleştirecek yöneticilerdeki, kararlılık, vizyon, stratejik bakış, eksikliği Finansman yetersizliği Yasadışı yapılaşmış alalardaki tepkiler Rant kaygıları, popülist yaklaşımlar, Çevre koruma bilincinin yerleşmemiş oluşu

Bu çalışma ile sürdürülebilirlik konusunda somut hedefler koyan yeşil yerleşim ölçütleri ve değerlendirme sistemlerinin dönüşüm uygulamalarında kullanılabilirliğini fikrini açmak ve bu konuda yapılacak çalışmalara bir çerçeve oluşturmak hedeflenmiştir.

Her ne kadar yeşil yerleşim değerlendirme sistemleri kapsam ve uygulama yönleriyle eleştiriliyorsa da dönüşüm uygulamalarının çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik ile kurduğu ilişki açısından bir çok imkan sunacağı açıktır.

Kentsel dönüşüm, sürdürülebilirlik ile çok güçlü bir bağ kurmaktadır. Bu bağdan yola çıkarak kentsel dönüşüm uygulamalarının sürdürülebilirliği ve sürdürülebilirlik performansı ile ilgili çevresel ve sosyal boyutları ile konuyu ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Hemphill [69], [94] bu çalışmalar arasında sürdürülebilirlik konusunu somut olarak ele alan ve ölçme yöntemi geliştirme konusunda önemli adımlar atan çalışmalar arasındadır. Türkçe literatürde kentsel dönüşüm ve sürdürülebilirlik konuları paralel olarak tartışılmış olsa da şimdiye kadar sürdürülebilirliği mekansal düzlemde tartışan yeşil yerleşim ölçütleri ve kentsel dönüşüm kavramı bir arada tartışılmamıştır. Çalışmanın çıkış noktası olarak kentsel dönüşüm uygulamalarının yeşil yerleşim ölçütleri ile ele alınması gerektiği fikrinden hareketle oluşturulan çerçeve oluşturulmuştur. Bu çerçeve sonraki çalışmalar için zemin oluşturacaktır.

Yeşil yerleşim ölçütlerinin çevresel etki vurgusuna ek olarak sosyal etki konusunun gündeme getirilmesi İstanbul gibi çok katmanlı ve karmaşık sosyal sistemleri içeren yerleşmelerde yöntemin geçerliliği açısından önem arz etmektedir.

Çalışma sonucunda kentsel dönüşümün sürdürülebilirliğe katkı yapabilmesi için bütünlük bir değerlendirme yaklaşımının oluşturulması gerektiği sonucuna varılmıştır, bu nedenle yeşil yerleşim ölçütlerinden hareketle kentsel dönüşüm uygulamalarının bütünlük olarak değerlendirilmesine yönelik çerçeve oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

1. *Urban regeneration and sustainable development in Britain; The example of the Liverpool Ropewalks.* Couch, Chris ve Dennemann, Annkatrin. 2, 2000, Cities, Cilt 17, s. 137–147.
2. Fraser, C, Couch, C ve Percy, S. Review. [dü.] Chris Couch, Charles Fraser ve Susan Percy. *Urban Regeneration in Europe*. Oxford, Malden, Iowa, Victoria, Berlin : Blackwell, 2003, s. 210-217.
3. Raco, Mike. Assessing the discourses and practices of urban regeneration in a growing region. *Geoforum* . 2003, Cilt 34, s. 37–55.
4. Hemphill, Lesley, Berry, Jim ve McGreal, Stanley. An Indicator-based Approach to Measuring Sustainable Urban Regeneration Performance: Part 1, Conceptual Foundations and Methodological Framework. *Urban Studies*. Nisan 2004, Cilt 41, 4, s. 725–755.

5. **Hemphill, Lesley, McGreal, Stanley ve Berry, Jim.** An Indicator-based Approach to Measuring Sustainable Urban Regeneration Performance: Part 2, Empirical Evaluation and Case-study Analysis. *Urban Studies*. Nisan 2004, Cilt 41, 4, s. 757-772.
6. —. An aggregated weighting system for evaluating sustainable urban regeneration. *Journal of Property Research*. 2002, Cilt 19, 4, s. 353 - 373.
7. **Özden, Pelin Pınar.** *Kentsel Yenileme: Yasal-Yönetmelik Boyut, Planlama ve Uygulama*. İstanbul : İmge Kitabevi, 2008.
8. *Towards a New Perspective on Measurement of Sustainability: Comparison of Green Neighborhood Assessment Systems.* **Özbakır, Ayşegül, Özügül, Doruk ve Çekiç, Tuba İnal.** İstanbul : s.n., 2010. Eko-Teknoloji ve Eko-Ekonomide ve Yeni Perspektifler, 10-12 Mayıs .
9. **Moughtin, Cliff ve Shirley, Peter.** *Urban Design: Green Dimensions*. Oxford : Elsevier, 2005.
10. *The Evolution of Green Community Planning, Scholarship, and Practice; An Introduction to the Special Issue.* **Berke, Philip R.** 4, Chicago : s.n., sonbahar 2008, Journal of the American Planning Association,, Cilt 74.
11. *BREEAM Communities Assessor Manual-Development Planning Application Stage.* s.l., UK : BRE Global Ltd, 2009. Technical Guidance Manu.
12. *Sustainable by design? Insights from U.S LEED-ND Pilot Projects.* **Garde, Ajay.** 4, 2009, Journal of American Planning Association, Cilt 75, s. 424-439.
13. *The use of leed in planning and development regulation, an exploratory analysis.* **Retzlaff, Rebeca C.** 29, Mayıs 2009, Journal of Planning Education and Research, s. 67-77.
14. **Coombes, Mi Gi ve Wong, Ci.** Methodological steps in the development pf multivariate indexes for urban and regional policy analysis. *Environment and Planning A*. 1994, Cilt 26, s. 1297 - 1316.

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN/DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ: TARİHİ SÜREÇTE İSTANBUL'UN 1500 YILLIK DÖNÜŞÜMÜ

Araş. Gör. **Ahmet BAŞ**

İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü

Güzel olan çirkin olandan daha pahalı değildir...

İnsan sosyal bir varlık olarak çevresine karşı duyarlı, bilinçli bir canlıdır. Bu bilinç durumu insanın yaşadığı çevreyi ve mekânı değiştirebilme yetisiyle birlikte doğa üzerinde farklı şekillerde tezahür edebilmektedir. Bu noktada tarihi süreç içerisinde insan yerleşmelerinin mekânsal dağılımı ve yerleşme şekilleri; göçler, savaşlar, hastalıklar, doğal afetler, ulaşım imkânlarının çeşitlenmesi, teknolojik gelişme, üretim fonksiyonlarının farklılaşması gibi pek çok sebepten dolayı değişip dönüşmüştür. Bu değişim sürecinde insan gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik olarak yine insan eliyle yapılan ve tanımlanan mekân, süreç içerisinde uygulanan farklı dönüşüm mekanizmaları ile hem fiziki olarak hem de sosyo-kültürel olarak değiştirilmiştir. Fiziki değişimler daha çok insanın doğa ile ilişkilerini tanımlarken, sosyo-kültürel değişimler insanın diğer canlı varlıklarla olan ilişkileri sonucunda belli bir bilinç dâhilinde ortaya çıkmaktadır (Mumford, 1989) (Ragon, 2010).

Kentler ise insan ile birlikte yaşayan canlı birer organizmadır. Ömürleri insan ile birlikte başlar, bünyesinde yaşayan insan kalmayınca da ya arkeolojinin (Efes, Çatalhöyük) ya da mitolojinin (Atlantis) konusu olarak tarihteki yerini alır. İnsan ise fitratı gereği sürekli değişim gösteren ve bu değişim sırasında eşyayı da değiştirebilme yeteneği olan bir canlı olarak kurduğu şehirleri de sahip olduğu teknik bilgi ve imkânlar nispetinde değiştirmektedir. Bu sebeple insanın yaşadığı yerde durağan kentlerden söz etmek imkânsızdır. Bu durum ise kentlerde değişimi/dönüşümü zorunlu kılmaktadır. Bu noktadan hareketle kentlerin değişim/dönüşüm sebeplerini şu başlıklarda toplayabiliriz:

- Savaşlar,
- Doğal afetler,
- Salgın hastalıklar,
- İdeolojiler,
- Bilgi ve teknoloji alanında yaşanan gelişmeler,
- Ulaşım yollarının değişmesi/farklılaşması,
- Sermaye transferleri ve rant

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN/DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ: TARİHİ SÜREÇTE İSTANBUL'UN 1500 YILLIK DÖNÜŞÜMÜ

Bu noktada esas konuşulması gereken mevzu bir şehirde ya da bölgede gerçekleşecek dönüşümün nasıl olacağı, değişimi nelerin yönlendireceği, hangi gerekçelerin dönüşümü meşru kılacağıdır? Kısaca değişimin/dönüşümün “Hak” ile mi “Rant” ile mi yapılacağıdır?

Değişimin/dönüşümün sacayakları

Türkiye’de Tanzimat’tan günümüze kadar sanayi devriminin etkilerine, bilgi ve teknoloji alanındaki gelişmeye ve modernitenin getirdiği yaşam standartlarına sahip olabilmek için sürekli bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır, yaşanmaktadır. Bu değişim yeri gelmiş kendisini sosyal alanda tebaanın ayırımında göstermiş, yeri gelmiş Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması gibi ekonomi alanında göstermiş, yeri gelmiş Kanun-i Esasî gibi anayasal alanlarda göstermiştir. Fakat bütün bu değişim ve dönüşümlerin en kalıcı olarak hissedildiği alan ise şehir mekânı olmuştur. İstanbul, her döneme özgü fikrî akımları kendi içindeki tezatlıklara rağmen bünyesinde barındırmış, bunları korumuş ve sonraki nesillere aktarmıştır.

İstanbul gibi tarihi binlerce yıl öncesine giden şehirlerde bu değişimleri izlemek ve tanımlamak günümüz modern sanayi uygarlığı şehrine göre daha kolay olmuştur. Mamafih, aynı şekilde İstanbul gibi tarih içerisinde pek çok kültür tarafından işlenmiş şehirlerde oluşan bu fizikî katmanlaşmaya rağmen sosyo-kültürel katmanlaşma çok daha girift ve karmaşık bir ilişkiler bütünü oluşturmuştur.

İstanbul tarihi süreçte dünyanın ticaret yollarının kesişim noktasında bulunurken aynı zamanda Roma ile birlikte dünya sahnesine bir imparatorluğun başkenti olarak da girmiştir. Şehirde Roma ile birlikte başlayan imar faaliyetleri neticesinde; önceleri Constantinus tarafından bugünkü küçük bir alanı kapsayan surların yetersiz kalmasıyla birlikte şehir Teodosios döneminde bugünkü Edirnekapı, Topkapı, Yedikule sınırlarına kadar genişlemiştir. Şehir ilk kurulduğu dönemde tipik bir Roma şehri olacak şekilde kurulmuş fakat M.S 375 yılında Roma’nın ikiye bölünmesiyle birlikte İstanbul Hristiyan bir şehir hüviyetini alarak Bizans’ın payitahtı olmuştur.

İstanbul, Roma ve Bizans dönemlerinde şehrin yönetimi ve idari ve kamusal işlerinin düzenlenmesi amacıyla on dört bölgeye ayrılmıştır (Resim 1). Bu bölgelerin merkezinde halkın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik forumlar, su ihtiyaçlarının karşılanması için sarnıçlar ve bağlantı yolları mevcuttur.

Nova Roma olarak kurulan Constantinopolis, yeni Roma’nın gücünü simgelemesi amacıyla pek çok yapıyla donatılmış ve bu yapılar Ayasofya ile taçlandırılmıştır. Bizans döneminde yapılar daha çok taş ve tuğla ile yapılmaktadır. Kullanılan bu malzemeler eserlere kalıcılık sağlarken şehrin deprem bölgesinde olmasından dolayı meydana gelen depremlerle binalar yıkılmakta ve yeniden yapılmaktadır.

Sultan II. Mehmet şehri fethettikten sonra, şehrin harabe halini görünce Bizans’ın savaştan sağ çıkan yöneticilerine şehri neden teslim etmediklerini sormuş ve şehrin yeniden imar

edilmesiyle yakından ilgilenmiştir (Resim 2) (Schlumberger, 2005). Bizans döneminde uygulanan on dört bölgeyi şehir yönetimini devam ettiren Fatih Sultan Mehmet, şehrin yeniden imar edilmesiyle ilgili Hızır Bey'i görevlendirmiş ve şehrin Müslüman kimliği kazanması amacıyla her bölgeyi bir paşasına vererek bu bölgeleri camiler, medreseler, hammamlar, imarethaneler ile donatılmasını istemiştir. 1458 yılında Osmanlı'nın yeni başkenti olan İstanbul, Bizans döneminde kaybettiği nüfusu ve önemini yeniden kazanmaya başlamıştır. İmar faaliyetleri sırasında şehirde kalıcı eserler taş ve tuğla malzeme ile yapılmıştır (Mülayim, 2004).

16'ncı yüzyılın başında (Sultan II. Beyazıt döneminde) İstanbul'da gerçekleşen büyük deprem ile birlikte yapıların büyük çoğunluğu yıkılmıştır. İnsanlar, depreme karşı daha dayanıklı konut yapabilmek amacıyla ahşap kullanmaya başlamışlar ve İstanbul'daki ahşap mimari eserlerinin en önemlilerini zamanla meydana getirmişlerdir. Fakat Sultan Süleyman döneminde hızla artan nüfusun su ihtiyaçlarını karşılamak mümkün olmadığı için bir dönem İstanbul'a göçler yasaklanmış ve Mimar Sinan'ın ünlü eserleri arasında olan su kemerleri projesi ile İstanbul'un su ihtiyacı karşılanmış ve yeniden göç almaya başlamıştır (Cansever(b), 1998).

Ahşap binalar ile birlikte depreme dayanıklı ve esnek konutlar üretilirken bu kez binalar yangınlar sebebiyle yanmıştır. Hülasa, depremler İstanbul'un taş ve tuğla binalarını yıkar-ken, yangınlar ahşap konutlara zarar vermektedir. Bu süreçte esnek konut üretim teknikleri ile İstanbul fetihten günümüze kadar defalarca kez yıkılıp yeniden yapılmıştır (Mülayim, 2004). Şehir üzerindeki bu yıkımlar belli başlı alanlarının (Cibali, Aksaray, Mahmutpaşa, Hocapaşa, Pera gibi) pek çok kez yeniden yapılmasına sebep olmuştur (Resim 3-4-5). Yeniden yapım süreçlerinde 19'ncü yüzyıla kadar genel olarak ahşap tekniği devam ettirilmiştir. 19'ncü yüzyılda özellikle Paris'te gelişen apartmanlardan esinlenen Osmanlı bürokratları ve aydınları eliyle şehrin sur içerisindeki önemli yerleşim yeri ve ticaret alanları Beşiktaş, Harbiye, Pera ve Galata'ya kaymış ve bu alanlarda Paris'teki apartmanlara benzer apartmanlar yapılmıştır (Çelik, 1986) (Soygeniş, 1995) (Cansever(b), 1998). Aynı dönemde birbirine eklemlenerek büyüyen ve minyatür bir yapı bloğunu andıran Topkapı sarayı terkedilerek, batıdaki Barok ve Rönesans mimari anlayışının bir yansıması olan Dolmabahçe Sarayı, Yıldız Sarayı gibi sarayların yanında Beylerbeyi Sarayı gibi yazlık saraylar da, kullanılan üslubun ve işçiliğin Osmanlı'da nasıl bir değişim ve dönüşümün yaşandığının mekân üzerindeki örneği olması bakımından önemlidir (Çelik, 1986) (Kurtay, 2001). Ayrıca yeni dönüşümden nasibini alan sadece saray binaları ve yanar konutlar değildir. Tarihi külliyelerin pek çok bölümü şehrin yeniden planlanması sürecinde ya yıkılmıştır ya da başka alanlara taşınmıştır. Bu süreçte halkın tepkisinden korkan Osmanlı yöneticileri (Sadrazam Fuad Paşa gibi) hazirelerin yıkılması örneğinde olduğu gibi yapıların meşruiyetini sağlamak amacıyla ölümlerden bile istifade etmişlerdir¹. Bu dönemde

1 Sadrazam Fuad Paşa, hazirelerin yıkılması sürecinde yapıların ölümlerinin ruhunu şad edeceğini belirtmiştir. (Koçu R. E. İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1968).

gerçekleşen batı karşısındaki yenilmişlik duygusuyla hem düşünce hem de estetik alanında görülen bu değişim doğrudan mekâna da yansımıştır (Çelik, 1986) (Corbusier, 2009).

İstanbul'un 19'ncü yüzyılda geçirdiği zihni ve mekânsal dönüşüm sonucunda yabancı mimarlar tarafından pek çok proje ya uygulanmış ya da uygulanması için hazırlanmış fakat yetersiz mali kaynak ve idari destekten dolayı uygulanamamıştır. Bu projelerden bazıları, Arnodin'in Sarayburnu-Üsküdar ve Kandilli-Rumelihisarı arasındaki köprü projeleri ve Çevre Yolu projesi (Resim 6-7), Bouvard'ın At Meydanı, Beyazıt Meydanı ve Eminönü Meydanı-Yeni Cami bölgesi için önerdiği projeler (Resim 8-9-10), Yeni Galata Köprüsü projesi gibi projeler uygulama şansı bulmayan projelerdir. Fakat, Haydarpaşa-Sirkeci tren garları, Tünel, Taksim, Suriçi, Kadıköy'de tramvay işletmeciliği (Resim 11) gibi pek çok yeni proje ise uygulamaya geçmiştir (Çelik, 1986).

Cumhuriyet Döneminde Kentlerin Dönüşümü

Osmanlı coğrafyasının dağılmasından sonra kurulan yeni ulus-devletlerden Türkiye Cumhuriyeti'nde yöneticiler, Osmanlıdan kalan her türlü sosyo-kültürel etkilere ve faaliyetlere arkalarını dönerek, yeni bir ulus inşa etme projesine başlamışlardır. Bu süreçte başkent, Osmanlıya 425 yıl başkentlik yapan İstanbul'dan Ankara'ya taşınmıştır. Bu taşınmanın hem İstanbul üzerinde hem de Ankara üzerinde büyük etkileri olmuştur. Ankara başkent seçilerek Anadolu'nun ortasında bir bölgesel merkez olarak ortaya çıkmış ve etkileri çevre illere de yansımıştır (Tekeli(a), 2011).

Başkentlik İstanbul'dan alınca özellikle devlet adamları ve aydınlardan oluşan büyük bir göç hareketi İstanbul'dan Ankara'ya doğru gerçekleşmiştir. Bu durum 1950 yılına kadar devam etmiştir. 1950'den sonra hayata geçen liberalleşme ve serbest piyasaya dayalı ekonomi ile birlikte ülkede ithal-ikameci bir üretim sürecine geçilmiş ve tarımda makineleşme ile birlikte kırdan kente doğru büyük bir göç hareketi başlamıştır. Sanayileşmiş ülkelerin 19'ncü yüzyılda yaşadığı büyük göç hareketi Türkiye'de 1950 sonrası yaşanmaya başlamış ve o döneme kadar %80'lerde olan tarım nüfusu oranı bu dönemden itibaren hızla düşmeye başlamış ve 2000'li yıllara gelindiğinde bu oran %25'lere kadar gerilemiştir (Bilici, 2004). Fakat Anadolu şehirleri sanayileşme alanında yeterince gelişmediği için insanlar sanayinin ve iş imkânlarının olduğu İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana gibi büyük şehirlere göç etmiştir. Göç ile gelen nüfusun şehirlerde ihtiyaç duyduğu barınma talebi için yeterli konut stoku olmayan İstanbul, Ankara gibi şehirlerde insanlar kendi çözümünü üretmiş ve bu durum, ülkenin gündemine gecekonduların girmesine sebep olmuştur. Gecekondulu olgusu bir süre sonra salt barınma problemi olmaktan çıkarak çok daha karmaşık ve girift siyasi, sosyal, ekonomik ilişkiler barındıran bir problem haline gelmiştir. 1990'lara gelindiğinde İstanbul'daki nüfusun yaklaşık yarısı gecekondularda yaşamaktadır (Keleş, 1978) (Ergun, 1990) (Davis, 2010).

Kırdan kente göçen nüfusun yaşadığı problemler sadece barınma ile ilgili değildir. Köy kültürüne alışmış insanlar yaşadıkları hayatın standartlarını şehre getirmişlerdir ve şehrin kültürüne uymak yerine köy ile kent arasında bir yaşam sürmeye başlamışlardır. Bu durum ulaşımdan konuta, sosyal ilişkilerden idari yapılanmaya kadar pek çok alanı etkilemiştir. Ayrıca çıkar ilişkileri üzerine kurulu mekânsal bir oluşum da şehrin çeperlerinde oluşan gecekondularda filizlenmeye başlamıştır. 1980 sonrasında verilen imar afları ile birlikte önceden tek katlı gecekondularda ikâmet eden insanlara 4-5 kata kadar imar izni verilmiştir. Bu afların arkasında tabii ki siyasi ilişkiler ve çıkar hesapları vardır (Tekeli(b), 2011). Böylece tek katlı ve insanî ölçekte olan gecekondulardan altyapısı yeterli olmayan, dar yolların ulaşımı sağlamaya çalıştığı 4-5 katlı apartmanların oluştuğu yerleşimlere geçilmiştir.

1980 sonrasında gelişen uygulamalar sadece bunlarla sınırlı değildir. Özellikle İstanbul gibi tarihi öneme sahip alanlarda popülist yaklaşımlar sebebiyle özel yasalar hazırlanmış, hatta bazı alanlarda ilçe sınırları değiştirilmiş ve şehrin tarihi dokusunu tahrip eden, 19'ncü yüzyılda Osmanlı paşalarının yaptığı yıkımlardan çok daha büyük tahribatlar İstanbul'un tarihi alanında gerçekleştirilmiştir (Gökdağ, 1992). Tarla başı Bulvarı, Park Otel, Gökkafe-Süzer Plaza bunlardan sadece birkaçıdır (Fotoğraf 3-4).

2000'li yıllar ise çok daha büyük ölçekli konut ve dönüşüm projelerinin gerçekleştiği bir dönem olmuştur. TOKİ'nin yasal yapısının değiştirilmesi ve doğrudan başbakanlığa bağlanarak plan yapımı ve kamulaştırma gibi pek çok yetki ile donatılması, Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Türkiye genelinde 2003 yılından 2012 yılına kadar toplam 450 binden fazla konut inşa eden TOKİ, Türkiye'de şehirciliği yeniden ülkenin gündemine sokmuştur.

Türkiye'de şehir yönetimi denildiğinde akla iki şehir gelmektedir. İstanbul ve Ankara. Bütün bir ülkenin planlama sistemi, yönetimi, organizasyon yapısı bu iki şehir baz alınarak yapılmaktadır. Kısacası bu iki şehirde söz sahibi olan yönetimler, düşüncelerinin yasal altyapılarını kolayca hazırlayarak hayata geçirebilmektedir. Bunun son örneği 2012 yılında kabul edilen Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanundur. Kanun ile birlikte Çevre ve Şehircilik Bakanlığına çok geniş yetkiler verilerek, TOKİ ile birlikte iki merkezi yönetim birimi Türkiye'deki konut stokunun yarısına yakınına dönüştürmeyi hedeflemektedir.

Buradaki en temel problem İstanbul, Ankara, İzmir gibi şehirler için hazırlanan kurtarma planlarının başka şehirlerde yıkıma yol açabildiğidir. Afet alanlarında dönüşümü içeren yasa da bunlardan birisidir. İstanbul, Ankara, İzmir gibi afet riski bulunan alanlarda dönüşümü hedefleyen yasa başka yerlerde ise afet riski olmadığı halde, sadece siyasi kaygılar ve rant paylaşımı ve benzeri sebeplerle pekala kullanılacak yapıda olmasıdır (Fotoğraf 1-2). Belediye yönetimi ile iktidarın aynı grupta olduğu bir bölgede afet riski taşımayan bir alan risk kapsamında gösterilerek kolaylıkla dönüşüme tabi tutulabilmektedir. Böyle bir durumda ise zaten yoksul olan bölge halkı için bu kararın denetimi ve yeniden düzenlenmesine yönelik izleyecekleri yol çok zorlu ve meşakkatli bir hale gelmektedir (Tekeli(b), 2011).

Dönüşümde Karar Alma Süreci

Bir dönüşüm kararı alınan bölgede dönüşümün sağlanabilmesi için dönüşümü; hem yerel yönetimlerin, hem mülk sahiplerinin hem de şehrin diğer sakinlerinin tatmin olmuş bir şekilde, içlerine sindirerek kabul etmeleri dönüşüm projesini başarılı kılacaktır. Bunun gerçekleşebilmesi için de şu maddelerin sağlanması gerekmektedir:

• Meşruiyet

Dönüşüm projeleri öncelikli olarak meşru bir zeminde yürütülmelidir. Sadece bir belediye başkanının veya meclisinin kararıyla kentin sosyal, kültürel, ekonomik ve estetik durumunu değiştirecek kararlar alınmamalıdır. Hatta bazı durumlarda ülkenin en üst makamında bulunan yöneticiler dahi şehrin çehresini değiştirecek kararlarda tekil olarak hareket etmemelidirler. Günümüzde kentsel dönüşüm projelerinin meşruiyetini sağlamak için çoğunlukla sermaye sahiplerinin ve yerel yöneticilerin savundukları sav; bu bölgelerin çok kötü oldukları ve insan sağlığı ve şehir güvenliği için tehdit unsuru oluşturduklarıdır. Gerçekte görünen fakat ispatlanamayan ise bu grupların, dönüşüm bölgelerinde hedefledikleri rant ve daha fazla siyasi kazançtır. Bu dönüşümler afet yasağı ile meşrulaştırılmakta ve medya ve görsel basın ile cazip hale getirilmektedir.

• Zaruret

Dönüşüm projesi bölge için kaçınılmaz olmalıdır. Bir bölge dönüşüm yapılmadan da sınıhileştirilebiliyor ve güvenli hale getirilebiliyorsa öncelikle bu seçenekler üzerinde durulmalıdır. Yıkıp bir bölgeyi yapmak en son seçenek olarak gündeme gelmelidir.

• Yerindenlik

Dönüşüm yapılan yerin mülk sahipleri bölgede dönüşüm sonrasında hayat standartlarını düşürmeden devam edebilmeli ve dönüşüm; toplumun sosyal dokusuna, eğer doku şehir için tehdit unsuru oluşturmuyorsa, kesinlikle zarar vermemelidir.

• Hakkaniyet

Dönüşüm yapılan bölgede oluşan rant adil ve hakça paylaşılmalı ve bu paylaşım şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Proje süreci ve sonucu; halkın bilgi alabileceği, etkilerini görebileceği ve hesaplayabileceği şekilde oluşturulmalıdır.

Genel Değerlendirme

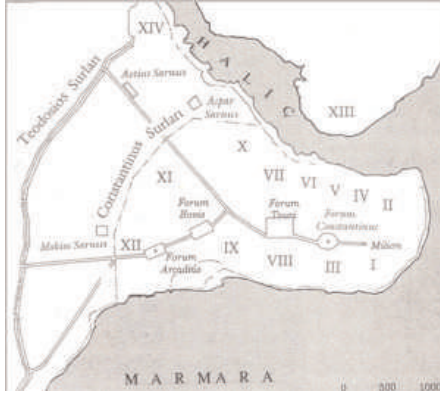
20'nci yüzyılın sonunda Sovyet bloğunun çökmesinden sonra hızla gelişen ve bütün dünyayı etkisi altına alan liberal politikalar ve küreselleşme sorunsalı İstanbul'u kapitalist dünya sistemi içerisinde yeniden bir dünya kenti olma yolunda yol ayrımına getirmiştir. İstanbul'un bugünü 1980 sonrasında şekillendirilmiştir. Uluslararası rekabet gücü yüksek bir bölgesel merkez olması için raporlar hazırlanmış, bu yönde yatırımlar yapılmıştır. Bölge-

sinde lider bir dünya kenti olmaya aday olan İstanbul böylece artık sadece yerel iştiraklerin değil uluslararası gayrimenkul sermayedarlarının da gündemine girmiştir. Bu süreçte sermayenin İstanbul'a çekilebilmesi için gerekli olan ortamın oluşturulması gerekmektedir. Bunun için de şehrin yeniden inşa edilmesi ve köhnemiş yerlerin düzeltilmesi gerekmektedir. Bu çerçevede yeni yerleşim alanları oluşturulmuş, ulaşım bağlantıları geliştirilmiş, uluslararası antlaşmalar imzalanmıştır. Böylece İstanbul, cumhuriyetin ilanı ve Ankara'nın başkent ilan edilmesiyle birlikte kaybettiği uluslararası önemini yeniden kazanmıştır. 2000'li yıllara kadar şehir daha çok çeperlerde gelişmiş ve eski merkezler olan tarihi yarımada, Beyoğlu, Üsküdar, Eyüp gibi alanlar yeterince cezbedici bulunmamışlardır. Fakat, İstanbul'daki yeni yerleşime açılacak alanların yavaş yavaş dolması ve tarihi merkezlerin yeniden cazip hale gelmesiyle birlikte bu alanlardan gelen rant, kapital sahiplerinin iştahını kabartmıştır. Bu kapsamda şehir yenileme çalışmaları başlamış ve tarihi alanlarda bulunan Fener-Balat, Sulukule, Tarlabası gibi muhitler dönüşüm kararı alınarak yıkım çalışmalarına başlanmıştır.

Bu sebeple dönüşüm projeleri günümüzde mantar gibi bir anda ortaya çıkmış süreçler değildir. Bu noktadan hareketle günümüzdeki dönüşüm sorunlarını salt kentsel planlama alanına indiremeyiz. Bu durum çok daha üst düzeyde, ülke planlaması, hatta uluslararası boyutları olan bir durumdur. Bu noktada dönüşümü yakından ilgilendiren önemli konulardan birisi ülkenin konut politikası, diğeri buna bağlı olarak gerçekleşen dönüşüm politikasıdır. Türkiye'de 10 yıldır TOKİ eliyle uygulanan projeler bir konut politikasının ürünü değildir. TOKİ sadece konut yapmakta ve bu yolla ülke işgücü piyasasını ve ekonomisini canlı tutmaktadır.

Uygulanacak kentsel dönüşüm projeleri açgözlü, ahlaksız vurguncuları daha zengin etmek için yoksulların sırtlarına bindikleri bir araca dönüşmemelidir. Kentsel dönüşümün büyük çapta yapılabilmesi ve rantın adil bir şekilde bölüşülebilmesi için öncelikli olarak mekânın kendisinin bir rant aracı olarak kullanılmasının önüne geçilmesi gerekmektedir. Bu ise yerel yönetimlerin dönüşüm kararı alırken siyasi kaygılardan uzak durması ve rant değeri yüksek alanların doğrudan halkın kullanımında olacağı ve geçmişte de uygulama imkânı bulunan vakıflar ya da bağımsız STK'lar aracılığıyla mümkün kılınabilir. Bu çerçevede yerel yönetimler sınırları dâhilinde bulunan kamuya ait alanları (en azından belli bir yüzdesini) kesinlikle özelleştirmemeli ve bu alanları kamuya en iyi hizmet verecek şekilde planlamasını yapmalıdır.

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN/DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ: TARİHİ SÜREÇTE İSTANBUL'UN 1500 YILLIK DÖNÜŞÜMÜ



Resim 1: Bizans döneminde şehrin on dört bölgesi (Çelik, 1986).



Resim 2: Fatih'in oluşturduğu İstanbul'daki nahiye yerleri. (Çelik, 1986).



Resim 3: İstanbul-Tarihi yarımada da 19'ncü yüzyılda Osmanlı döneminde yeniden düzenlenen mahalleler. (Çelik, 1986).



Resim 4: 1850'lerde İstanbul-Aksaray semti (Çelik, 1986).

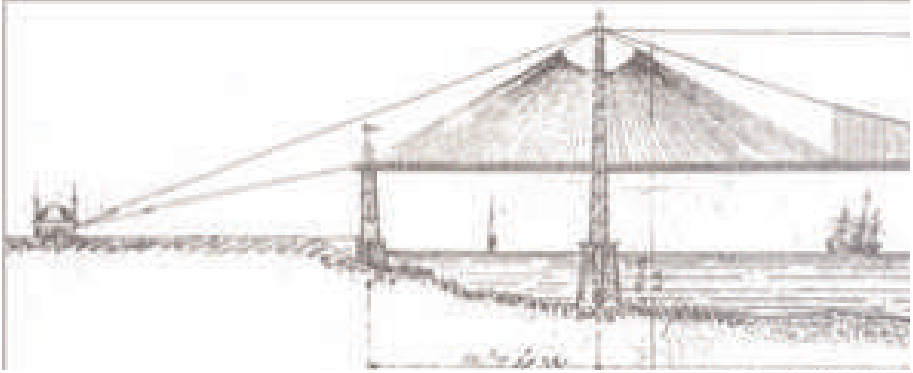


Resim 5: 1870'lerde İstanbul-Aksaray semti (Çelik, 1986).



Resim 6: Arnodin'in Kandilli-Rumelihisarı arasındaki köprü projesi

<http://v3.arkitera.com/h31009-batili-mimarlarin-istanbul-sevgisi.html>



Resim 7: Arnodin'in Sarayburnu-Üsküdar arasındaki köprü projesi
<http://v3.arkitera.com/v1/gununsorusu/2002/03/29.htm>



Resim 8: Bouvard Beyazıt Meydan projesi
<http://www.timeoutistanbul.com/sehirdenevar/makale/2746/%C4%B0stanbulun-vazge%C3%A7ilmi%C5%9F-projeleri>



Resim 9: Bouvard Eminönü Meydan projesi (Çelik, 1986).



Resim 10: Bouvard At Meydanı (Sultanahmet) projesi (Çelik, 1986).



Resim 11: 1864, 1869, 1881 ve 1970 nizamnamelerinde öngörülen tramvay ve tünel hatları (Çelik, 1986).



Fotoğraf 1: 1980'lerde Edirnekapi-Mihrimah Cami ve Sulukule çevresi
http://livingtravel.com/europe/turkey/turkey_1.htm



*Fotoğraf 2: 2012 yılında Edirnekapı-Mihrimah Cami ve Sulukule çevresi
Fotoğraf-Ahmet Baş.*



*Resim 12: 1917 tarihli İstanbul tarihi yarımada planı
İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Arşiv Numarası 435-436.*



Fotoğraf 3: 2012 yılında Beşiktaş'ın ve Dolmabahçe Sarayının Üsküdar sahilden görünümü
Fotoğraf: Ahmet Baş



Fotoğraf 4: 1986 yılında Tarlabası Bulvarının yapımı için yıkılan binalar
<http://www.gayrimenkul-turkiye.com/index.php?action=displayAnalizNode&ID=94&pID=33>



Fotoğraf 5: Tarlabası Bulvarı için yıkım çalışmaları sürerken (Can, 2009).

KAYNAKÇA

- Alada, A. B. (2008). *Osmanlı Şehrinde Mahalle*. İstanbul: Sümer Kitabevi Yayınları.
- Bilici, Z. K. (2004). İmparatorluktan Cumhuriyete: İstanbul ve Ankara'da Mimarlığın Kısa Öyküsü (1900-1950). Ş. K. Akar içinde, *İstanbul Şehir ve Medeniyet* (s. 97-106). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Can, K. (2009). *Yaşayıp Unuttuğumuz İstanbul*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- Cansever(a), T. (2012). *İslam'da Şehir ve Mimari*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Cansever(b), T. (1998). *İstanbul'u Anlamak*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Cansever(c), T. (2002). *Kubbeyi Yere Koymamak*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Corbusier, L. (2009). *Şark Seyahati / İstanbul 1911*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Çelik, Z. (1986). *Değişen İstanbul*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Davis, M. (2010). *Gecekondu Gezegeni*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ergun, N. (1990). *Gecekondu İslah Bölgelerinin Yeniden Yapılanmasında Kullanılabilecek Bir Yöntem Önerisi*. İstanbul: İTÜ (Doktora Tezi).
- Giddens, A. (1998). *The Third Way, The Renewal of Social Democracy*. Malden: Polity Press.
- Gökdağ, R. (1992). *Park Otel Olayı*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- Keleş, R. (1978). *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Kurtay, N. (2001). *İstanbul'da 19. Yüzyıl Kentsel Yaşamına Koşut Olarak Değişen Saray ve Konut Mimarlığı*. İstanbul: İTÜ (Doktora Tezi).
- Mumford, L. (1989). *The City In History, Its Origins, Its Transformations and Its Prospects*. Orlando: A Harvest Book Harcourt, Inc.
- Mülayim, S. (2004). XIX. Yüzyıl Osmanlı İstanbul'u. Ş. K. Akar içinde, *İstanbul Şehir ve Medeniyet* (s. 81-95). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Ragon, M. (2010). *Modern Mimarlık ve Şehircilik Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Schlumberger, G. (2005). *İstanbul Düştü Bir Fethin Anatomisi*. İstanbul: Kaknüs Yayıncılık.
- Soygeniş, M. (1995). *Ondokuzuncu Yüzyılda İstanbul Evinin Mekânsal Değişimi ve Nedenlerinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: İTÜ, Doktora Tezi.
- Tanyeli, U. (1986). *Anadolu-Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci*. İstanbul: İTÜ (Doktora Tezi).

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN/DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ: TARİHİ SÜREÇTE İSTANBUL'UN 1500 YILLIK DÖNÜŞÜMÜ

Tekeli(a), İ. (2011). *Anadolu'da Yerleşme Sistemi ve Yerleşme Tarihleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Tekeli(b), İ. (2011). *Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Thorns, D. C. (2002). *The Transformation of Cities*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

TÜRKİYE’DE KENTSEL DÖNÜŞÜM: MEKANIN NEOLİBERAL KENTLEŞME POLİTİKALARI İLE YENİDEN ŞEKİLLENDİRİLMESİ

Doç. Dr. **Özlem GÜZEY**

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

Bu bildirinin amacı son dönemde Türkiye’de kentsel dönüşümün geldiği noktaya vurgu yapmaktır. Özellikle yapılaşmaya ilişkin mevzuat ve bununla birlikte medyada kentsel dönüşümün ele alınış biçimi 2000’li yıllarla birlikte son derece hızlanan bir süreçle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Burada sürecin nasıl başladığı kısaca tanımlanacak ve Türkiye’de kentsel dönüşümün artık çok farklı bir boyut aldığı üzerinde durulacaktır.

2. Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Gerçeği

Kentsel dönüşüm literatürde genellikle küresel kentler sistemi içerisinde yeniden tanımlanan kentlerin fiziksel mekanda yapılandırılmasının gerekliliği olarak tanımlanmaktadır (Hall, Hubbard: 1998). Bu tanım ile dönüşüm, devletin küresel sistemin bir parçası olma çabaları çerçevesinde neo-liberal politikalar ile yeniden yapılandırılmasının bir aracıdır.

Temelde kentlerin birbirleriyle rekabet içinde olduğundan, küresel sistem içerisinde bir yer edinmeye çalıştıklarından söz ediyor literatür ve dönüşüm de bu ekonomik yeniden yapılanmanın mekana yansımaları olarak tanımlanıyor. Yani kentler sermayeyi kendilerine çekebilmek, uluslararası sermaye akımı içerisinde bir yer edinebilmek için mekanı da bu tür sermayeye cazip hale getirmek durumunda kalıyorlar deniliyor. Onun için de mekânın yenilenmesi gerekiyor. Burada öyle bir vurgu var ki, sanki küreselleşme oluyor ve kentsel dönüşümde bu sistemin kendi iç dinamikleriyle şekilleniyor.

Söylem: “Kentsel dönüşüm olmazsa olmaz, her kent bu sistemin içine girmek zorunda, bu nedenle de kentler yenilenmeli.” Bu söylem ile kentler rekabet avantajlarını koruyacak stratejiler geliştirecekler ki, bununla birlikte tabii kentsel alan bazlı ekonomik strateji üretimi

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM: MEKANIN NEOLİBERAL KENTLEŞME POLİTİKALARI İLE YENİDEN ŞEKİLLENDİRİLMESİ

de son derece önemli, tüketim mekanlarının küresel sermayeye göre yeniden biçimlenmesi, tüketim kalıplarının şekillenmesi, tüketici profilinin bu şekilde yeniden şekillendirilmesi söz konusu. Elbette ki tüketici beklentileriyle şekillenen gayrimenkul piyasası da sermayenin akışkanlığının hızlandırılmasında son derece cazip bir ortam. Bu nedenle gayrimenkul piyasası mercek altında.

Ancak diğer bir nokta da bu yeniden yapılanmanın yasal ve yönetsel yaptırımlar ile meşrulaştırılması. İki noktada meşrulaşması gerekiyor: Öncelikle toplum gözünde kabul edilebilir olması, iç tutarlılığının sağlanması gerekiyor. İkinci olarak bu kabul edilebilirliğin yasal düzlemde legal hale getirilmesi, planlı olması gerekiyor. Böylece deniliyor ki “Kentsel mekan hızla çöküntüleşiyor, eskiyor, nüfusu da sosyal ve ekonomik anlamda uyum sorunları yaşıyor.” Medya da bu söyleme katılıyor. Kentsel suçlar ön plana çekiliyor. Özellikle eski kent parçaları, tarihi alanlar, gecekondular ve afete maruz kalan ya da kalması olası alanlar aynı zamanda suçla özdeşleştiriliyor ve toplum gözünde buraların yenilenmesi böylece kabul edilebilir bir düzeye taşınmaya çalışılıyor. Kentsel müdahale alanları, çöküntüleşme sürecinin görülebilir olduğu, nüfusunun sosyal ve ekonomik alanlarda toplumsal uyum süreçleri içerisinde kabul edilebilirliğinin azaldığı, toplum tarafından zararlı görüldüğü, sosyal hastalıkların kaynağı olarak sunuluyor. Böylece dönüşüm olmazsa olmaz olarak toplum tarafından da kabul görmeye başlıyor. Bunun sonrasında elbette bu alanın yenilenmesi sadece fiziksel anlamda değil, nüfusunun da dışlanması, soylulaştırma sürecini getiriyor ki, aslında bu talep sadece bu alanlara yatırım yapmak isteyenler tarafından değil, toplum tarafından da geliyor. Yani bir şekilde devlet ve kurumları sadece arazi şekillendirmekle kalmıyor, talebi de şekillendirerek bu mekanizmanın kendi içerisinde işlemini kolaylaştırıyor. Bu bağlamda da gayrimenkul piyasası en hızlı geri dönüşü veren ve kentlerin çöküntüleşmesi gerçeği ile toplum gözünde meşrulaşan niteliği ile en yüksek faydayı sağlayan arsa pazarında kimlik kazanıyor.

Hedeflenen, yatırımların hızlanması ve sermayenin arazi ve mülke kayması ile yeni kentsel aktörlerin - Özelleştirme İdaresi, TOKİ, yeni profesyoneller, orta-üst sınıflar - bu yeniden değerlendirilen pazardan en yüksek düzeyde yararlanma ortamlarının yaratılmasıdır (Lovering ve Evren 2011; Swyngedouw vd., 2002; Lovering 2007; Peck ve Tickell 2002; Gunder 2010; Eisenschitz 2010). Bu ortamın yaratılmasında etkin olan ise kentsel işletim sistemlerinin yeniden yapılandırılması, ekonomik büyüme ve rekabetçi yeniden yapılanma stratejilerinin geliştirilmesi, piyasa odaklı kamu-özel sektör ortaklıklarının girişimci yönetim sistemleri çerçevesinde kurulması ve piyasanın canlandırılmasıdır. Bu noktada daha çok piyasa odaklı kamu-özel sektör ortaklıklarının desteklenmesinde devlet ve alt kurumları şekillendirici olmaya başlıyor.

Böylece Türkiye’de kentsel dönüşüm mekanın küresel sermayeye çekici alanlara dönüşümünde etkin olurken, büyüme/gelişme arayışları ile ekonomik dönüşüm için başlıca belirleyici olmaktadır (Lovering ve Evren 2011).

Gelinen noktada kentsel alanın şekillenmesinde kamu yararı adına söz sahibi olan yerel yönetimler ve plancılar girişimciliğin etkin hale getirilmesinin baş aktörleridir. Yerel yönetimleri ve plancıları kamu yararından piyasa ortamına taşıyan bu yeni nitelik ise özel sektörün yapabilir kılınması ile tanımlanmaktadır. Yerel yönetimler ve plancılar daha aktif ve girişimci görev tanımları ile artık piyasa fırsatlarını değerlendirecek, özel sektörün bu fırsatlardan en yüksek faydayı sağlamasında yapabilirliği belirleyecektir. Kamu yararı ekonomik faydaya doğru kaymaktadır.

Ancak bu oluşumun işleyebilmesi için yerindenlik ilkesi doğrultusunda 2000'lere kadar plan yapma yetkisi ile donatılmış olan yerel yönetimlerin yetkilerinin merkezleştirilmesi gerekmektedir. Devletin daha otoriter bir sistem içerisinde sistemin işleyişini sağlamlaştırması gerekmektedir.

2.1 Neo-Liberalism ve Yeniden Yapılanma

Türkiye neo-liberalist politikalar çerçevesinde ekonomik, sosyal ve politik anlamda yeniden bir yapılanma sürecinin içine girmektedir. Bu süreç 1980'lerde ekonomik istikrarın sağlanmasına yönelik tedbirler, piyasanın serbestleştirilmesi, kamu sektörünün daraltılması, plan yapma ve onama yetkisinin belediyelere devredilmesi, vb. uygulamalar çerçevesinde liberalizasyon dönemi ile başlar (Dinçer, 2011). Bu dönemde belediyeler yetki donanımları ile birer yerel devlet niteliği kazanmaktadır. Planlama halka inmekten öte kuralsızlaştırılmakta ve piyasa odaklı uygulamalara zemin hazırlayan yeni bir rol üstlenmektedir. Aslında amaç, yerindenlik ilkesi ile planlamanın halka inmesi ve böylece katılımın sağlanmasıdır. Ancak bu oluşum beklenilenin aksine belediyelerin tek otorite haline gelmesi ve katılımın yine tam anlamıyla gerçekleşmemesiyle sonuçlanmıştır.

1990'lara gelindiğinde ise piyasa destekli reformlar yönetim sisteminin belirleyicisi olmaktadır. Artık piyasa egemendir. Yönetişim sisteminin belirleyicisi piyasa/özel sektör destekli reformlardır. "Bu düzenlemeler ile devletin küçültülmesi kamu yararının sınırlarını genişletecek ve halkın katılımını artıracak" beklentisi hakimdir.

Böylece modern planlama yaklaşımını yansıtan tüm kurumlar daha da küçülmekte (Dinçer 2011), plan yapma ve karar verme yetkisi daha önce etkin olmayan kurumlara kaymakta ve kurumsal düzenlemeler kentsel rantların artırılması motivasyonu ile biçimlenen mülkiyete dayalı gelişim destekli yeni bir kentsel koalisyon tanımlanmaktadır. Bu koalisyonda etkin olanlar ise müteahhitler, arazi sahipleri, profesyoneller ve medyadır.

Planlama ise belirleyici niteliğini kaybetmekte, neo-liberal söylemler çerçevesinde otoriter devlet sistemi içerisinde talebi izler yeni bir konuma taşınmaktadır (Lovering ve Evren 2011):

- Planlama devlet ve özel sektör aktörleri arasında sermayenin tanımladığı mülkiyet haklarının bölüşümü görevini üstlenmektedir

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM: MEKANIN NEOLİBERAL KENTLEŞME POLİTİKALARI İLE YENİDEN ŞEKİLLENDİRİLMESİ

- Planlamanın kurumsal yapısı daha az demokratik ve daha az katılımcıdır.
- Bu oluşumun meşruiyeti yasallaşmalı, müdahaleler yasal zemine oturtulmalıdır
- Böylece koalisyonun gücü artacak ve yeni kentsel politikaların önündeki engeller kalkacaktır.
- Her türlü müdahale önceden yasa ile tanımlanan gerekçeleri ile “planlı” gelişim içerisine alınacaktır.
- Planlamanın bütünselliği, üst ölçek-alt ölçek ilişkisi gibi kriterler ise sermayenin belirleyiciliği karşısında geçersiz kalacaktır.

Aslında planlama Türkiye’de hep talebi izlemiş, kentlerin gelişiminde çok da fazla söz sahibi olamamıştır. Kentler belli yönere gelişirken, planlama arkasından gelip yeni yapılaşmaları yasallaştırmıştır. Ancak günümüzde bu oluşum meşruiyet kazanmaktadır. Planlama daha az demokratik ve daha az katılımcıdır.

Bu bağlamda kentlerin, sermayenin elinde, orta ve üst gelir grupları ve statü gruplarının şekillendiriciliğinde ranta dayalı olarak dönüşüme söz konusu olduğu söylenebilir. Geline nokta Türkiye’de kentsel dönüşüm yeni neo-liberal kentleşme politikalarının bir aracıdır. Amaç, kentsel rant piyasasının en yüksek faydayı tanımladığı konut alanları, özellikle gecekondu alanlarında, kentin cazip alanlarında (merkezi alanlar, gelişme koridorları, vb.) rantın yeniden kazanılması ve orta ve üst-gelir grubu konut alanları yaratılmasıdır.

Ancak daha önce de değinildiği üzere bu oluşumun toplum açısından kabul edilebilirliğinin artırılması gerekmektedir. Kamu yararı kavramının ve müdahale gerekçelerinin doğru ve geçerli tanımlanması yapılmalıdır.

2.2 Kentsel Dönüşümün Meşruiyet Sınırlarının Tanımlanması

Müdahalelerin yasal zemine oturtulması gerekiyor, toplum gözünde planlı gelişmedir denilmesi gerekiyor. Bu da ancak yasal yaptırımlarla, yasaların yeniden düzenlenmesiyle gerçekleşebilir. Böylece gelişen söylem şu şekildedir:



Şekil 2.1.
Gecekondu ve
gecekondulu

“İstilacı olarak tanımlanan gecekondu nüfus, artan kentsel suçlar ve politik aşırılıkların kaynağıdır, bu alanlar yenilenmeli ve nüfusu dışlanırken fiziksel mekan sağlıklılaştırılmalıdır.” (Türkün 2011; Kurtuluş 2006) (Şekil 2.1).

Kurtuluş (2006) bu söylemin oluşumunda etkin olanı şu şekilde tanımlıyor: Kentsel dönüşüm sürecinde bozulacak mülkiyet, kiracılık, komşuluk ve dayanışma ilişkileri, varsayılan suçun organizasyonunu bozacaktır ve dolayısıyla kentsel şiddeti azaltacaktır.

Böylece soylulaştırma kentsel dönüşümün beklenen ve arzu edilen sonucu olmakta, planlama ise bu ideolojik görevin tamamlanmasında (Gunder 2010), sürdürülebilirlik, gelişim ve iyileştirme hedeflerinin gölgesinde devletin eli olmaktadır (Şekil 2.2).



Şekil 2.2. Soylulaştırma gereklidir

2.3 Yasal Düzenlemeler

Yasal düzenlemelere gelince süreç dönüşüm alanları hakkında yasa tasarısıyla başlamaktadır ancak bu tasarı yasalaşmamıştır. Ardından 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmazların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun gelmektedir. Ancak bu yasada yıpranan ve özelliğini yitirmiş kent bölgelerinin nasıl ve hangi ölçütlere göre belirleneceği açıklanmamaktadır. Bir diğer yasal düzenleme ise 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesidir. Bu maddede;

“...Belediye, kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbirler almak veya kentin tarihi ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulayabilir.” Denilmektedir.

Amaç, kentsel yenilemeyi 3194, 2863 vb. tüm hukuksal bağlardan kurtarmak ve kentleri mevzi planlardan oluşan bir “yap-boz”a dönüştürmek ve kentsel gelişme ile ilgili tüm müdahale hakkını Belediyeler ve TOKİ’ye devretmektir. Bu gelişme 2007 yılında çıkarılan 5609 sayılı Gecekondu Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile de pekiştirilmekte ve TOKİ gecekondu rehabilitasyon, yıkım ve önleme alanlarının sınırlarını belirlemekle yetkili tek kurum olmaktadır (Türkün 2011).

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM: MEKANIN NEOLİBERAL KENTLEŞME POLİTİKALARI İLE YENİDEN ŞEKİLLENDİRİLMESİ

Böylece istenilen her yerde, her büyüklükte alana müdahale edilebilmektedir. Rant nerede yüksekse, söylenese de, bu alan dönüşüm alanı ilan edilebilmektedir. Bu arada önemli olan diğer nokta da, TOKİ'nin birden bire son derece güçlenmesi ve bunu da planlı kentleşme ve konut üretimi kampanyası altında sürdürmesidir.

TOKİ “planlı kentleşme ve konut üretimi kampanyası” şu noktalara dayanmaktadır:

- Kentsel dönüşüm yaşanabilirlik kriteri üzerinde, bu alanlar için tek çözüm yoludur ve artık bir devlet politikasıdır.
- Artan konut üretim sayısı ile TOKİ yeterli konut üretmekte ve konut açığı kapanmaktadır.
- Sosyal projelerin artan sayısı toplumun bakış açısının şekillendirilmesinde önemli bir etken olmaktadır.



Şekil 2.3. TOKİ uygulamaları
(<http://blog.radikal.com.tr>)

Belki de en düşündürücü olan nokta budur. Kentsel dönüşümün tek çözüm yolu olduğu, devlet politikası olduğu üzerinde durulmaktadır. Sosyal projeler devam ettirilirken, toplum da TOKİ'nin sosyal bir bakış açısı olduğuna ikna edilmektedir. Kentsel alanlar sağlıklılaştırılırken, “problemlili” nüfus kent dışına atılmakta, kentler “temizlenmektedir”. Bu oluşum, dönüşümün toplum açısından kabul edilebilirliğini artıracaktır (Şekil 2.3).

Yasal süreçte diğer bir oluşum ise 2011 yılında Hükümetin devlet sistemini yeni 11 bakanlık ile yeniden yapılandırmasıdır ki bu da otoriter devlet kurumunun oluşumunda önemli bir adımdır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 17.08.2011 tarihinde çıkarılan 648 sayılı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile Belediyelerin tüm planlama yetkilerini eline almıştır. Bu kararnamenin 4. Maddesi kentsel dönüşüm alanı ilan etme ve bu alanlarda uygulama imar planı ve proje yapma yetkisini Bakanlığa devretmektedir.

Son olarak 16.05.2012 tarihinde çıkarılan Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun ile ise afet riski altındaki alanlar Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ ya da Belediyeler tarafından belirlenirken tüm yetki yine bu kurumlara devredilmektedir.

2.4 Kentsel DönüŖüme Getirilen EleŖtiriler

Kentsel dönüŖüme her alanda meŖruiyet kazandırılmaya çalıŖılırken sivil toplum örgütleri ve akademikler tarafından Ŗiddetle eleŖtirilmektedir. EleŖtiriler Ŗu Ŗekilde özetlenebilir:

- Yenilemeye ihtiyaç duyulan kentsel mekanlar, sosyal, kültürel ve ekonomik köklerinden soyutlayarak değerlendirilmektedir.
- Kentsel yenileme fiziksel yenilemeye indirgenerek piyasanın iŖleyiŖine terk edilmektedir.
- GeniŖ yetkilerle donatılmıŖ yasal mevzuat, ne dönüŖüm alanları olarak tanımlanacak bölgelerde yaŖayan halkın sosyal, kültürel ve ekonomik koŖullarına değinmekte, ne de halkın katılımı/talepleri ile iŖleyecek bir dönüŖüm süreci öngörmektedir.
- Konu ile ilgili sivil toplum kesimlerini, yerel inisiyatifleri ve meslek odalarını yasa yapım sürecinde dıŖlayan düzenlemeler, hak sahiplerinin itirazlarını da sadece kamu-laŖtırma bedeli ile sınırlamakta böylece tüm katılım olanaklarını yok etmektedir.
- Uygulamalar özel sektör-kamu ortaklıkları, kent iŖletmecilięi, proje ortaklığı vb. sermayenin akıŖkanlıęını hızlandıracak örgütlenmeleri desteklemekte ve böylece kentsel mekanın yeniden yaratılmasında kentsel arazi rantının kazanımı yolları aranmaktadır.
- Tüm uygulamalarda müdahale rant alanlarına yönelirken, dönüŖüm yerel otoritelerin desteği ile özel sektör elinde, çöküntü alanlarından prestijli konut alanlarına doğru Ŗekillenmektedir .
- Amaç dönüŖümü sağlanacak alanda yaŖayan nüfusun problemlerine çözüm bulmak ya da bu alanı ıslah etmek değil, kentsel arazi rantını en iyi Ŗekilde kullanarak bundan pay almaktır.
- Mevcut nüfus katılım odaklı yeniden yerleŖtirme politikaları ile destekleniyor görünse de, zaman içinde dıŖlanmakta ve alanı terk etmektedir.
- Proje alanlarının seçimi Çevre ve Ŗehircilik Bakanlığı ile TOKİ eline bırakılarak özel sektör yatırımları ve piyasa mekanizması canlandırılmaktadır.
- Bu koŖullar altında müdahale alanlarının rant alanlarına yöneleceği açıktır ki kentlerin merkezi alanlarında kalmıŖ gecekondular en güçlü çekim alanları olurken kentsel dönüŖüm projeleri hemen hemen tüm belediyelerin başlıca gelir kaynağı haline gelmektedir.

3. Değerlendirme ve Sonuç

Böylece Türkiye’de yaŖanan süreç Ŗu Ŗekilde özetlenebilir:

- Bir yanda merkeziyetçilik ilkesini benimser ve onama yetkisini tek bir kurumda top-

TÜRKİYE'DE KENTSEL DÖNÜŞÜM: MEKANIN NEOLİBERAL KENTLEŞME POLİTİKALARI İLE YENİDEN ŞEKİLLENDİRİLMESİ

larken, diğer yanda piyasa güçlerinin dengelenmesini belediyeler ve TOKİ gibi kurumlara bırakmaktadır.

- Desantralizasyon ve piyasa odaklı özelleştirme politikaları altında yerel yönetimler siyasal oluşumlar üzerinde ekonomik oluşumlar olarak da güçlenmekte ve ulusal ve yerel güçleri kentsel yeniden geliştirme için güçlendirmekte ve harekete geçirmektedir.
- Bu süreçte mülk piyasasının desteklenmesi sermayenin dolaşımı ve kentsel gelişme için tercih edilen müdahale biçimidir.
- Bu süreçte aslında ademi merkezîyetçiliğin yönetilebilirliğinin güçlendirilmesi amaçlıdır. TOKİ ve belediye gibi kurumlar devletin elinin her alana ulaşmasını olanaklı kılmaktadır.
- Piyasa-odaklı yeniden yapılanmalar devletin yok olduğu anlamına gelmemektedir. Devlet artık proje üretmemekte fakat proje üretilmesini yapabilir kılan süreçlerin işlerliğini artırmaktadır.
- Devlet pek çok oluşumdan çekiliyor gibi görünse de denetim gücünü yasal yaptırımlar ile daha da geniş bir alana yaymaktadır:
 - Belde belediyelerinin kapatılarak yetkinin toplanması ve sürecin daha kontrol edilebilir hale getirilmesi
 - Çevre ve Şehircilik Bakanlığının planların yapım yetkisini belediyelerde bırakırken, onama yetkisinin son adımını kendisine alması
- Devlet ve yerel otoriteler yasal düzenlemeler ile sadece konut arzını şekillendirmemekte, talebin biçimlendirilmesi ve yönlendirilmesinde de etkin rol oynamaktadır.
- Devlet son dönemde benimsediği piyasa odaklı yaklaşım çerçevesinde yaptığı piyasa reformları ve politik inisiyatif ile orta ve üst gelir ve/veya statü grubu tüketici taleplerini de şekillendirmektedir.
- Başarılı kentler oluşturulması hedefi ile güç kazanan bu yaklaşım piyasanın canlandırılması ve kentsel alana yönelmesi neo-liberal ekonomi içerisinde soylulaştırma sürecinin aktif hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır.
- Talep üst düzey tüketici beklentileri ile şekillenirken, devlet beklentilerin karşılanmasını yasal düzenlemeler temelinde neo-liberal kentsel politikaları ile olanaklı kılmaktadır:
 - Orta ve üst gelir grubu konut kullanıcılarının tüketim taleplerini piyasa reformları ve politika inisiyatifleri ile biçimlendirir.
 - Gayrimenkul piyasasının canlandırılması, konut kredisi ve konut sahipliğinin özendirilmesi ile talep şekillendirilir.

- Projeler en prestijli, rant aralığı en yüksek alanlara yöneltilir.
- Düzenlemelerin meşruiyeti sosyo-ekonomik istikrar süreci ile sağlanır.
- Sosyo-ekonomik istikrarın sağlanması zorunluluğu ekonomik çöküş ve buna bağlı olarak geliştiği varsayılan artan suç oranları ile ilişkilendirilmekte ve meşruiyetin sınırları toplum tarafından yüksek kabul edilebilirlik düzeyi ile çizilmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki devlet araçları ile sadece arzı değil, talebi de şekillendirmektedir. Bu oluşum meşru zemine taşınırken yasal düzenlemelerle birlikte piyasa odaklı yaklaşımlar ve yeni kentsel aktörler belirleyici olmaktadır. Bu noktada kentsel dönüşüm aslında piyasanın canlandırılmasında etkin bir araçtır. Talep ise üst düzey tüketici beklentileri, yani neo-liberal söylemin beklentileriyle şekillenmektedir.

KAYNAKÇA

- Dinçer, İ. (2011) 'The impact of neoliberal policies on historic urban space: areas of urban renewal in Istanbul', *International Planning Studies*, 16(1): 43-60.
- Eisenschitz, A. (2010) 'Neo-liberalism and the future of place marketing', *Place Branding and Public Diplomacy*, 6(2): 79-86.
- Gunder, M. (2010) 'Planning as the ideology of (neoliberal) space', *Planning Theory*, 9(4): 298-314.
- Hall, T., Hubbard, P. (1998) "The Entrepreneurial City and the New Urban Politics", *The Entrepreneurial City*, John Wiley and Sons, West Sussex, England, 1-26.
- Kurtuluş, H. (2006) 'Kentsel dönüşümüne modern kent mitinin çöküşü çerçevesinden bakmak', *Planlama*, 2: 7-12.
- Lovering, J. (2007) 'The relationship between urban regeneration and neoliberalism: two presumptuous theories and a research agenda', *International Planning Studies*, 12(4): 343-66.
- Lovering, J., Evren, Y. (2011) 'Urban development and planning in Istanbul', *International Planning Studies*, 16(1): 1-4.
- Peck, J., Tickell, A. (2002) 'Neoliberalizing space', *Antipode*, 34(3): 380-404.
- Swyngedouw, E., Moulaert, F., Rodriguez, A. (2002) 'Neoliberal urbanization in Europe: large-scale urban development projects and the new urban policy', *Antipode*, 34(3): 542-77.
- Türkün, A. (2011) 'Urban regeneration and hegemonic power relationships', *International Planning Studies*, 16(1): 61-72.

5A OTURUMU - 8 KASIM 2012

“MEKANSAL DÖNÜŞÜM VE DEĞİŞİMİN SOSYAL VE FİZİKİ SONUÇLARI”

Oturum Başkanı: **Öğr. Gör. Dr. Arzu TAYLAN**

İstanbul Sanayisinin Kocaeli İline Mekansal Yansıması
Dr. Ayşegül KANBAK

Kentsel Dönüşümünün Ürettiği Yeni Yaşamlar
Yrd. Doç. Dr. Ezgi HALİLOĞLU KAHRAMAN

Antalya Kenti Kentleşme Sürecinde Yaşanan Değişim ve Dönüşümün Mekansal
Yansımalarının İncelenmesi
Ebru MANAVOĞLU

İSTANBUL SANAYİSİNİN KOCAELİ İLİNE MEKANSAL YANSIMASI*

Dr. Ayşegül KANBAK

Kocaeli Üniversitesi, Halkla İlişkiler Bölümü

Ben teşekkür ederim, merhabalar. Benim sunumumun adı: “*İstanbul Sanayisinin Kocaeli İline -Kocaeli derken aslında bir ilesine, Gülovasına sadece baktığım yer- Mekansal Yansımaları*” İlk önce çalışmanın amacından ve yönteminden bahsetmek istiyorum. İstanbul’un çevre kentlerinden olan Kocaeli’nin ve Dilovası ilçesindeki sanayileşme sürecinin İstanbul Metropolitan alandaki sanayi işletmelerinin hareketlerinden nasıl etkilendiği ve bu etkinin mekanda meydana getirdiği dönüşümleri ölçmek, incelemek amaç. Öncelikle bu bir doktora tezimin bir kısmı, yani organize sanayi bölgelerinin kentsel gelişime etkisini incelediğim ve Dilovası örneğini incelediğim tezimin bir kısmı, bu çalışmanın temel teorik çerçevesini yer seçim kuramları oluşturuyor. Bu kuramlardan da metropol içi dönüşümler olduğu için ağırlıklı metropol içi dönüşümleri açıklayan kuramlar yer alıyor. Bu kuramların yol göstericiliğinde Dilovası’ndaki sanayileşme sürecinin İstanbul’un metropol dönüşümleriyle bağdaştırılıp, bu hareketlerinde İstanbul metropolitan imar planlarından takip edildi. Araştırmada sanayinin kentte yarattığı mekansal dönüşümü görmek için nitel araştırma tekniği kullanıldı. Dilova’ında bulunan 7 mahallede 40’a yakın kişiyle görüşme yapıldı, 25 sanayi işletmesiyle ve kurumlarla da görüşme yapıldı. Ancak bu çalışma sadece iki mahalle üzerine odaklandı için buradaki veriler iki mahalle üzerinden alınan veriler.

Çalışmada üretimin değişmesi ya da üretim sürecinin değişmesi ve her üretim süreci değiştiğinde sanayi işletmeleri daha maliyetlerinin azaldığı, bölgesel pazarlara lojistik olarak daha yakın oldukları yerlere kayıyorlar. Her kayışta da ya da her üretimin gittiği yerde üretim yoğunlaşıyor. Orada üretim süreci tekrar değiştiği zaman üretim başka bir coğrafyaya kayıyor. Mekan da bu süreç içerisinde hem bu üretimin öznesi, hem de bu üretimin ya da

* Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokiyumu 5A Oturumu bant kayıtlarından üretilmiştir.

sanayi hareketlerinin değişimini inceleyeceğimiz bir olanaklar deposu haline geliyor. 1980'li yıllarla birlikte Sanayi ve hizmet sektöründeki örgütlenme biçiminin yeni boyut kazanmasıyla metropollerde ağırlık hizmet ve finans sektörlerine kayıyor. Hizmet ve finans sektörlerinin daha ortaya çıkması sanayi işletmelerinin metropollerle bağlantılarının azalmasına ve bunların metropol dışına çıkmasında etkili oluyor. Bu da metropol dışı derken metropole en yakın, ya metropolün çeperi ya da sanayi metropolün içinden metropole en yakın çevre kentlere geçiyor.

Şimdi metropoliten yerleşmedeki sanayi dağılımlarını açıklayan kuramlardan biri Verno'nun kuluçka hipotezi ve bu hipotez yeni kurulmuş küçük ve orta ölçekli işletmelerin gelişme süreçlerinin başlarında çok kırılmalı ve hassas olduklarını, gelişimlerini tamamlayana kadar bir metropolün merkezinde ya da bir kent merkezinde kent ekonomisinin sağladığı olanaklardan faydalandıklarını söylüyor. O yüzden de kentliler bu küçük ve orta ölçekli işletmeler için bir kuluçka görevini görüyor. İşletmeler ilerledikçe, gelişimlerini tamamladıkça kentle bağlantıları azalıyor ve kentin dışındaki kent merkezlerine doğru kaymaya başlıyorlar. Özellikle kent dışına çıkan işletmeler sermaye yoğun işletmeler ve kent dışına çıktıkları zaman teknolojilerini de değiştiriyorlar ve teknolojilerini değiştirmeleri istihdam yapısının da değişmesine sebep oluyor. Buna karşılık emek yoğun üretim süreçlerine sahip işletmeler daha çok emeğe ihtiyacı oldukları için kent içinde kalmaya devam ediyorlar. Gelişmekte olan ülkelerde -Verno'nun kuramı ağırlıklı olarak gelişmiş ülkelere uygun bir kurum- bu kuramda ifade edilen süreci biraz daha uyarlamak gerekiyor ki, iki tane uyarlama noktası var: Biri sanayinin yapısı, çünkü gelişmekte olan ülkelerde bir kendi sanayisi var ve de ithal ettiği sanayi var, bir de uyarlanan diğer nokta da bu sanayinin hareketliliğiyle birlikte göçün ve gecekondulaşmanın da beraberinde gelmesi. Bunu Kıray'ın "*az gelişmiş ülkelerde metropolitenleşme süreçleri*" adlı çalışmasında ifade ettiği saçaklanma kuramında buluyoruz. Bu saçaklanma kuramı sanayinin metropoliten alan içinde nasıl dağıldığını ve işletmelerin büyüdükçe yer değiştirdiklerini, bazılarının kent dışında organize sanayi bölgeleri gibi boş alanlara kayarken bazılarında hemen metropolün dışındaki küçük kentlere yerleştiğini belirtmektedir. Başka bir deyişle sanayi işletmeleri kendilerini geliştirdikçe metropolde ya da yakın kentlere doğru saçaklanma arttı, ama metropolle bağlantılarını kesmemektedir. Yani fabrikalar metropol dışında, ama ofisler, genel müdürlükleri hâlâ metropol içinde kalmaktadır.

Dilovası Kocaeli'nin bir ilçesi, ağırlıklı İstanbul'dan gelen sanayiden oluşan bir ilçe. İstanbul'daki sanayinin Dilovası'na doğru saçaklanmasını sağlayan iki tane nokta var. Bunlardan birincisi İstanbul için yapılan sanayi planları, ikincisi de Dilovası'nın sahip olduğu yerel olumsuz faktörler, yerel olumsuz faktörler derken kastettiğim Dilovası ulaşım olarak bütün fabrikalar ya da sanayi işletmelerine cazip gelecek bir avantaja sahip, çünkü hem karayolu, hem havayolu, hem denizyolu ulaşımının tam ortasında, pazarlara yakın, İstanbul'a yakın, Bursa'ya yakın ve ilk sanayi işletmelerinin yerleşmeye başladığı zaman idari formu hâlâ köy olduğu için yerleşimlerin çok kolay olduğu bir yer.

İlk önce sanayi planlarında Dilovası'nın nasıl görüldüğüne bakarsak, ilk İstanbul'da metropoliten ölçekte yapılan ilk çalışma 1960 yılında gerçekleştirilen Doğu Marmara Bölgesi ön planı. Her ne kadar bu plan gerçekleşmemiş bile olsa planda İstanbul'un sanayileşmesi için desantralizasyona vurgu yapılıyor ve İstanbul ve Kocaeli'nin imalat sanayi bakımından bir bütün olduğunu, İstanbul sanayisinin Kocaeli'ne kaydırılması gerektiğini söylüyor. Demin de dediğim gibi plan gerçekleşmiyor, ama bundan sonraki yapılan planlara bir nüve teşkil ediyor. Bundan sonra 1966 yılında İstanbul Belediye Meclisince kabul edilerek yürürlüğe alınan İstanbul sanayi alanları nazım planında İstanbul'daki ağır sanayinin Tuzla ve Sakarya ili arasındaki kalan alana taşınması ve büyümenin öncelikle Doğu Marmara, yani Kocaeli ve Trakya bölgesi tarafında olması gerektiğine vurgu yapılıyor. Böylece İstanbul için aslında ilk desantralizasyon süreci başlamış oluyor. 1980 yılında yapılan planda sanayiye yönelik politikalarından biri sanayinin metropol alanından çıkmasına vurgu yapılıyor. 1966 yılındaki plana ek olarak Dudullu, Kurtköy, Gebze ve Diliskelesi, yani Dilovası yeni sanayi alanları olarak tayin ediliyor. 1995 yılında yürürlüğe giren metropoliten alt bölge nazım planında Marmara ve Trakya bir metropoliten bölge olarak belirleniyor. Tekirdağ il sınırında İzmit il sınırına kadar bir alan tespit ediliyor. Bu planın amacı 2010 yılına kadar uzanan süreçte İstanbul'un tarih, kültür, bilim, sanat, siyaset, ticaret ve hizmet ağırlıklı bir metropoliten kent olması, bunun gerçekleşmesi için de İstanbul'un sanayisinin azaltulmasına ihtiyaç var. Bu amaçla da İstanbul'un doğu ve batı çeperlerinde yer alan organize sanayi bölgelerine teşvik veriliyor ve bu organize sanayi bölgeleri İstanbul sanayisi için tampon bölge haline geliyor ki, zaten 2000'li yıllarda bir Organize Sanayi Bölgesi Kanunu çıkartılıyor. Son derece özerk bir yapıya sahip hale geliyor organize sanayi bölgeleri ki, bu alandaki fabrikalar buralara taşınabilsin diye. En sonda 2010-2013 yılına ait bölge planını yapan kalkınma ajansı İstanbul Kalkınma Ajansı hizmetler sektörünün, İstanbul'daki hizmetler sektörünün verimliliğinin artırılması için sanayinin çevre bölgelere kaydırılmasını söylüyor. Çevre bölgeler derken özellikle bu bölgelerdeki OSB'lerin teşvik edilmesine vurgu yapıyor.

İstanbul'un sanayi planları Dilovası'na ve Kocaeli'ne sanayinin bu şekilde aktarılmasını söylerken aynı süreç içerisinde Dilovası'nda da değişim yaşanmaya başlıyor. Şimdi bugünkü adıyla Dilovası dediğimiz yer aslında Çerkezli, Muallimköy ve Tavşancıl Köylerinin tarım arazilerinden oluşan bir yer. 1965 yılında, yani daha sanayileşmeye başlamadan önce Çerkezli Köyünün nüfusu 808 kişi ve Dilovası diye bir yer yok, Dilovası E5 üzerinde bir yer, Çerkezli Köyü dediğim yer de Çerkezli Muallimköy ya da Tavşancıl dediğim yerler de bu Dilovası denilen yere 10 km uzakta aşağıya doğru bağların, yani ovanın olduğu yer aslında bağların olduğu yer.

Dilovası'nın sanayileşme süreci 1967 yılında kalkınma özdeştir sanayileşmenin kabul gördüğü bu planlı sanayileşme hamlesi döneminde başlıyor. Çerkezli köylüsü tarımla uğraşmaktan bıktığı için, bağlarıyla köylerinin arası biraz uzak olduğu için daha iyi şartlarda yaşamak için ilk tarım arazilerini fabrikaya satmaya başlıyorlar. İlk kurulan fabrika 1967'de İzocam, 4 liraya satıyorlar dönümünü köylüler, ondan sonra bir kısım köylü satmak istemese

de artık öyle bir hal alıyor ki Dilovası'nda, işte bir tarafta fabrika var, yanında tarım arazisi var, orada ekmek de isteseler, fabrikayla çok bitişik oldukları için ekim yapamaz hale geliyorlar. Diğer taraftan da fabrikalar gelmeye başlayınca göç de gelmeye başlıyor ağırlıklı olarak Doğu Anadolu'dan, yerleşim yerleri de olmadığı için köylülerin bağlarının olduğu yerlere yerleşmeye başlıyorlar. İzocam'ın kuruluşunun ardından 1980 yılına kadar Marshall, Çolakoğlu, Onluksa Demir-Çelik, Atabay İlaç, Polisan ve Ünilever İstanbul'daki faaliyetlerini bırakıp, Dilovası'na yerleşiyorlar. En son kurulan 1977 yılında Polisan, bu arada Diler Demir-Çelik Karabük'teki fabrikasını pazara yakınlık sebebiyle Dilovası'na getiriyor. Yine aynı yıla kadar, yani 1980 yılına kadar Sümerbank, Nasaş, Solventaş ve Demirsan gibi büyük fabrikalar pazara yakın olduğu için Dilovası'nda kuruluyor. 11 tane büyük fabrika, şu anda hâlâ hepsi orada, E5'in kenarına dizilmiş şekilde kuruluyor. Tabii bu beraberinde göçü de getiriyor. Gene aynı yerlerde gecekondu oluşmaya başlıyor. 1970'lerin sonlarında, yani 1980'in başından itibaren de sanayi aktarımı tamamen küçük ve orta ölçekli işletmeler üzerinden olmaya başlıyor. 1980'e kadar 11 fabrika varken ve yavaş bir sanayileşme süreci varken 1980'den sonra bir sanayi tsunamisi ortaya çıkıyor. 2000 yılına kadar gerek İstanbul'dan gelen, gerekse de İstanbul'a yakınlığı sebebiyle orada kurulan sadece Dilovası'nın içinde -Dilovası'nın dışında değil- 100 tane işletme yer seçiyor.

Şimdi sanayi böyle gelirken tabii bu arada da mekanda da bir değişiklik yapıyor, göç artıyor. 1970 yılında Çerkezli Köyünün nüfusu 1 226 kişi, 1985 yılına girildiğinde köyün nüfusu 7 227 kişiye ulaşıyor, bu 7 227 kişinin sadece 1 008 kişisi Çerkezli Köyünde, onun geriye kalan kısmı köyün altındaki o bağlarda yerleşmiş gecekonduardan oluşuyor ve tamamen göçmenler gelenler. Bu arada hâlâ 1985 yılında hâlâ Dilovası adı yok, İzocam kurulduğu için orası İzocam Durağı diye geçiyor. Artık Çerkezli Köyünün ve Muallim Köylerinin köy statüleri bu nüfusu idare edemediği durumda 1987 yılında 8 500 nüfuslu Çerkezli Köyüyle 3 800 nüfuslu Muallim Köyü birleştirilerek 7 mahalleden oluşan Dilovası Belde Belediyesi kuruluyor. Daha sonra köyler tekrar dilekçe verilip ayrılıp köy halini alıyorlar. Dilovası'nın tüm mahalleleri Doğu Anadolu ve Karadenizlilerden oluşuyor ve ağırlıklı nüfusun bugün de yüzde 50'si Ağırlı.

1987 yılında kurulan belediyenin ardından köy formu değişiyor, idari bir otoriteye geliyor, ama Dilovası'nın bu düzensiz yerleşimi ya da sanayinin plansız gelişiminde hiçbir farklılık ortaya çıkmıyor. Bunun sebeplerinden biri belediyelerin oy kaygısı, çünkü belediyeler, belediye başkanları özellikle sürekli kendi memleketlerinden göç getiriyorlar ve sanayinin gelmesine izin veriyorlar. En son değişiklik bölgedeki idari anlamdaki en son değişiklik 2008 yılında Dilovası ilçe belediyesi haline geliyor ve 11 mahalleye çıkıyor. Şimdi sanayinin mekansal OSB'ler, organize sanayi bölgeleri tabii Dilovası bu kadar büyüyünce artık organize sanayi bölgesi haline geliyor, ama bununla ilgili birkaç şey söylemek istiyorum. Organize sanayi bölgesi sanayinin mekansal anlamda kümelenmesi demek ve temel amacı da 1960'lı yıllarda çıkan bir uygulama, araç aslında, temel amacı da bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve sanayinin kent içinde yerleşmesinin önünü keserek, kentsel gelişmenin düzgün olmasını sağlayan bir mekan organizasyonu planlı sanayileşme

dönemiyle başlıyor OSB uygulamaları ve her zaman için mesela, İstanbul planlarından da bahsettiğimiz gibi İstanbul metropoliten sanayi alanından İstanbul sanayisinin çıkması için en çok kullanılan araçlardan biri OSB. 1980’li yıllardan itibaren Tuzla, Gebze, Çayırova, Dilovası ve İzmit’te 12-13 tane organize sanayi bölgesi kurulmuş durumda, bu organize sanayi bölgelerinden bir tanesi Dilovası’nın kentin içinde, 5 tanesi de Dilovası’na ait, ama kentin dışında daha köylerin olduğu taraflarda. Dilovası’ndaki 2000 yılında Organize Sanayi Bölgesi Kanunu çıkıyor, 2002 yılında da kanuna tamamen aykırı olarak Dilovası’ndaki sanayi işletmeleri organize sanayi bölgesi haline geliyor. Niye kanuna aykırı? Çünkü Organize Sanayi Bölgesi Kanunu diyor ki: “*Organize sanayi bölgesinin içinde yerleşim yeri olamaz*”, ama Dilovası Organize Sanayi Bölgesinin içinde bir sürü yerleşim yeri var. Organize Sanayi Bölgesi Kanunu diyor ki: “*Organize sanayi bölgesinin içinde SİT alanı olamaz*”, ama Dilovası’nın içinde SİT alanı var. Organize Sanayi Bölgesi Kanunu diyor ki: “*Organize sanayi bölgelerinin içinde dere olamaz*”, ama Dilovası’nın içinde Dilovası Deresi var.

822 hektar alan üzerinde ve tamamen kentin içindeki sanayiye kapsayacak şekilde ilan edilen Dilovası’ Organize Sanayi Bölgesi sınırları belli olmadığı için, çünkü diğer organize sanayi bölgelerinin girişi ve çıkışı bellidir, ama bu kentin içinde yerleştiğinden dolayı sınırları belli olmadığı için kentsel anlamda çözüm getireceği yerde daha fazla kaosa sebep oluyor. Çünkü organize sanayi bölgeleri özel hukuk tüzelkişilikleri ve organize sanayi bölgesi özerk bir yapılanmadır. Onların içinde belediyenin hiçbir yetkisi yoktur, yani belediye tamamen yetkisizdir hem Belediye Kanununa göre, hem de Büyükşehir Belediye Kanununa göre, ama bu kent içinde oluşan bu sanayi kümelenmesinin bir tarafta belediyenin yetkisi olmaması, bir tarafta da belediyeden oluşan, diğer tarafta OSB yönetiminden oluşan, başka bir ifadeyle ben buna sanayi belediyesi diyorum OSB’lere, ikili bir yapı meydana getiriyor ve bu OSB ilanı ilçenin kentsel gelişimini, kentleşme sürecini etkiliyor. Çünkü iki tane mahallesi yerleşim yerinin olmamasına rağmen organize sanayi bölgesinin içinde kalıyor ilanı sırasında, bunlar da Fatih Mahallesiyle Yeni Yıldız Mahallesi. Organize sanayi bölgesinin içinde kalmaları demek belediyeden hizmet alamamaları, demek ki bu Türkiye’de ve dünyada tek, böyle bir örneği yok. Bu iki mahalleden bahsetmek istiyorum.

Yeni Yıldız Mahallesi D100 Karayolunda Gebze-İstanbul yönüne giderken işte Dospun 3. kısım denilen kısmında tamamen çevresi sanayi işletmeleriyle çevrili 57 tane mesken var. Hepsi gecekonda, ama ruhsatlı, mahallede birleştirilmiş sınıflarda okutulan bir ilkokul var 4. sınıfa kadar, mahalle ilk önce organize sanayi bölgesi ilan edildiği zaman -organize sanayi bölgeleri de Sanayi Bakanlığı tarafından ilan ediliyor- organize sanayi bölgesinin sınırları içinde, ama yetkisi dışında bırakılıyor. Mahalleli buradaki evlerini değerlendiremeyeceği için kendi isteğiyle organize sanayi bölgesinin içine girmek için dilekçe veriyor ve yetki alanının içine giriyor. Şu anda Yeni Yıldız Mahallesinin suyu, elektriği, doğalgaz gibi hizmetlerinin hepsi ve altyapıyla ilgili sorunların hepsi organize sanayi bölgesi müdürlüğü tarafından karşılanıyor, belediyeye hiçbir alakaları yok. 2006 yılında Meclis Araştırma Komisyon Raporu burayla ilgili bu mahallenin buradan çıkartılması yönünde karar veriyor. 2012 yılındayız, hâlâ henüz hiçbir şey yapılmış değil. Bu arada OSB

bu mahalleyle ilgili kamulaştırma çalışmaları yapıyor. Kamulaştırma çalışmalarının yapılması mahalleliyi biraz daha zor durumda bırakıyor. Çünkü diyor ki: Ben sizin evinizin değerini belirledim, bunun üzerine yaptığımız hiçbir şey için para ödemem. Şu anda OSB'nin içinde olduğu için belediyeden hizmet alamıyor mahalle, ama OSB'nin de kamulaştırma kapsamında olduğu için OSB'den de hizmet alamıyorlar.

Fatih Mahallesinin biraz daha durumu farklı, çünkü Fatih Mahallesi de OSB sınırı içinde, ama OSB yetkisinin dışında, yetkisinin dışında olduğu için de OSB müdürlüğü buranın kamulaştırılmasıyla ilgilenmiyor, ama OSB sınırları içinde olduğu için de belediyenin de alanı dışında kalıyor. Üstelik Fatih Mahallesinin konumu limanlarla iç içe, Dilovası'nda 7 tane liman var, liman ve onların depolama alanlarına çok yakın bir yerde tamamı gecekondulu ve tamamı 2B arazi üzerine kurulduğu için OSB yetkilileri burayı kamulaştırmak istemiyorlar. Çünkü bir şey yapamıyorlar, kendi hallerine bırakıyorlar ki, buradan çıkılsın ve oradaki alanlar depolama alanları olarak kullanılabilirsin. Dilovası'nın yüzde 80'i 2B arazisi üzerine kurulu, ama sadece bu mahalleye mahallenin boşaltılması yönünde tebligat geliyor.

Sonuç olarak Türkiye'nin sanayisinin belirli bir gelişme gösterdiği 1950'li yıllardan itibaren İstanbul sanayi kuruluşlarının kent dışında kurulması, buraya ilgili ya da ilgisiz birtakım nüfus akışlarına sebep oluyor. Bu arada bir mekansal değişim yaratıyor ki, Dilovası hiçbir şey yokken ortaya çıkan bir yer, ama bu değişim bitmiyor tabii, yani Dilovası ortaya çıkıyor, ondan sonra oradaki sanayinin çoğunluğu burayı OSB'ye dönüştürüyor. OSB'yle de birlikte OSB'nin mekansal ve toplumsal ayrışmayı da beraberinde getiriyor. Çünkü OSB'nin yapılanması, hele Dilovası gibi çok güçlü sanayi kuruluşlarının içinde bulunduğu bir yapılanma burada ikili bir, hiç yönetim şeklimizde olmayan bir ikili yapılanma ortaya çıkartıyor. Teşekkür ederim.

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜNÜN ÜRETTİĞİ YENİ YAŞAMLAR

Yrd. Doç. Dr. **Ezgi HALILOĞLU KAHRAMAN**
Çankaya Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ÖZET

Kentsel dönüşüm fiziksel mekanı iyileştirmek ya da dönüştürmek kadar içerisinde yaşayan insan gruplarının sosyal ve ekonomik anlamda sorunlarına da çözüm üretmeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda insan gruplarının yaşamlarının farklı boyutlarda iyileşmesi beklenmektedir. Ülkemizde ise kentsel dönüşüm daha çok fiziksel boyutlarıyla ele alınan, katılım amacı gütsen de bunu pratiğe dönüştüremeyen bir hal almıştır. Bu eksiklik nedeniyle gecekondularında gerçekleştirilen kentsel dönüşüm bu alanlarda yaşayan grupların isteklerini, taleplerini ve beklentilerini yansıtmakta yetersiz kalan uygulamalardır. Bu sebeple bu alanlar eski gecekondulara yaşam tarzlarına uygun olmayan konut çevreleri sunabilmekte, alışkanlıklarını ve geleneklerini değiştirmelerini talep edebilmektedir. Bu talebe uyumlanamayanları ise çoğunlukla bu çevreleri terk etmeye sevk etmektedir. Bu sav altında, bu çalışmanın amacı gecekondularında gerçekleşen kentsel dönüşüm uygulamalarının hak sahibi eski gecekonduların yaşantılarında neleri değiştirdiğini ortaya koyabilmektir. Bu amaçla TOKİ ve Mamak Belediyesi ile birlikte yürütülen Ankara Mamak Gülveren Yatıkmsuluk Kentsel Dönüşüm Proje alanında hak sahiplerinin yaşam tarzlarını tanımlamaya yönelik bir alan çalışması yapılmıştır. Çalışma yapılan bu alan dönüşüm öncesinde bir gecekondular alanıdır. Halen üçüncü etapta devam eden dönüşüm süreci içerisinde sadece hak sahiplerine konut edindirmek hedeflenmemiş, kentsel dönüşüm projesi kapsamında çeşitli kentsel donatıların da mekanda yer alması amaçlanmıştır. Proje alanında yapılan alan çalışmasında 54 kişi ile derinlemesine görüşmeler yöntemi kullanılarak, hak sahibi eski gecekonduların yaşam rutinlerini fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik bağlamda nelerin, nasıl şekillendirdiği ve kentsel dönüşümün bu şekillenmeyi nasıl etkilediği belirlenmeye çalışılmıştır. Bu belirlemeler yapılırken kentsel dönüşüm öncesi ve sonrası karşılaştırılmış, kentsel dönüşüm sonrasında hak sahiplerinin yaşantılarında ve yaşam biçimlerinde nelerin değiştiği tespit edilmiştir. Derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen ham veri içerik analizi ile kavramsallaştırılmış, daha sonra hak sahiplerinin yaşam

tarzlarını tanımlayan bu tanımlayıcılar içeriklerine göre altı temel boyut altında toparlanmıştır. Bunlar fiziksel, sosyal, kültürel, ekonomik, bireysel ve örgütsel boyutlardır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular kentsel dönüşümün bir kısım hak sahibini alandan taşınmaya ittiği, bu alanda yaşamakta olan hak sahiplerinin ise eski yaşam tarzlarında bahsi geçen her boyutta çeşitli değişikliklere neden olduğu yönündedir. Bu bulgular kentsel dönüşümün çeşitli boyutlarda verimliliği konusunu tartışmaya açacak niteliktedir. Ek olarak, kentsel dönüşümün amaçlarının tekrar tanımlanması, bu amaçlar doğrultusunda sürecin ve aktörlerinin tekrar belirlenmesi ve gerçek anlamda katılımlı bir sürece dönüştürülmesi gerektiği konusunda uygulamacılara önemli ipuçları ve hatırlatmalar sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Kentsel dönüşüm, gecekondü dönüşümü, yaşam tarzı.*

I- GİRİŞ

Kentsel dönüşüm fiziksel mekanı iyileştirmek ya da dönüştürmek kadar içerisinde yaşayan insan gruplarının sosyal ve ekonomik anlamda sorunlarına da çözüm üretmeyi hedeflemektedir. Bu hedef doğrultusunda insan gruplarının yaşamlarının farklı boyutlarda iyileşmesi beklenmektedir. Ülkemizde 1990'lardan sonra yoğun olarak gerçekleşen kentsel dönüşüm proje modeli ile gecekondü dönüşümü uygulamaları pek çok gecekonduluyu yasal konut stoğunun içerisinde konut sahibi yapmıştır. Buna karşın halen hala kırsal alışkanlıklarını ve yaşam tarzlarını devam ettiren gecekondulular için gecekondulardan kentsel dönüşüm projelerinin sunduğu apartman bloklarına taşınmak bir değişim sürecinin içinde bulunmak anlamına gelmektedir (Kahraman, 2011). Bu yeni yaşam alanı içerisinde hak sahiplerinin kentsel dönüşüm blokları içerisinde ne ölçüde alıştıkları yaşamı devam ettikleri ve nasıl bir yeni yaşam örüntüsü kurguladıkları sorgulanması gereken bir konudur. Bu konu bu bildirinin araştırma sorularının şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu kapsamda bu çalışmanın cevap aradığı sorular (i) “kentsel dönüşümün ürettiği yeni yaşamları” tanımlayan unsurlar nelerdir? (ii) bu unsurların işaret ettiği boyutlar hangileridir? (iii) bu unsurlardan hangileri en yoğun olarak dile getirilmiştir? ve (iv) bu değişimin değişimin yönü nedir?

Bu sorulara cevap bulmak için bu çalışma Ankara'nın Mamak ilçesinde Yatıkmusluk Kentsel Dönüşüm alanında bir alan çalışması olarak kurgulanmıştır. 54 hanehalkıyla derinlemesine görüşmeler yapılarak verileri toplanmış ve bu veriler içerik analizi ve tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılarak analiz edilmiştir. Bu bildirinin ikinci bölümü bu alan çalışmasına taban oluşturması için kentsel dönüşümün hedeflerini özetleyip, Türkiye özelinde gecekondü dönüşüm uygulamaları konularında bilgi verecektir. Üçüncü bölüm gecekondularda başlayıp kentsel dönüşüm bloklarına kadar uzanan yaşantıların temel özellikleri üzerinde duracaktır. Dördüncü bölüm alan çalışmasıyla ilgili olarak kentsel dönüşüm projesi, veri ve analiz prosedürleri ve çalışmanın bulguları konularını sunmaktadır. Son bölüm araştırmanın bulgularına dayalı olarak yorumlar ve çözüm önerileri üzerinde durmaktadır.

II- KENTSEL DÖNÜŞÜMÜN HEDEFLEDİKLERİ ve TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Kentsel çöküntü alanlarında yoğunlaşan sorunların eşgüdümlü bir biçimde çözümlenmek için ortaya konulan yöntem olarak tanımlanabilen kentsel dönüşüm (Dannison, 1993), bir başka bakış açısıyla bir kentsel mekanın ekonomik, fiziksel, toplumsal ve çevresel koşullarının sürekli iyileştirilmesini sağlamaya çalışmak (Roberts, 2000) için ortaya konulan strateji ve eylemler olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm projeleri gerek toplumsal, gerekse fiziksel ve gerekse ekonomik hedefler tariflemektedirler. Roberts (2000)'e göre ilk amaç kentsel dönüşümün toplumsal bozulmaların nedenlerini araştırarak, bu kentsel problemlere çözüm olabilecek ve kentsel alanların çöküntü alanına dönüşmesini önleyecek nitelikte olmasıdır. İkinci amaç, fiziksel mekanda oluşan değişimleri ve ihtiyaçları karşılayabilmektir. Üçüncü amaç, ekonomik canlılığını kaybetmiş kentsel mekanlarda kentsel refah ve yaşam kalitesini artıracak bir kalkınma modeli ortaya koyabilmektir. Kentsel alanların verimli bir biçimde kullanılması ve gereksiz kentsel yayılmadan kaçınmayı sağlayabilecek stratejiler belirlemek kentsel dönüşümün bir başka temel hedefidir. Son hedef olarak, dönüşüm süreçleri içinde toplumun farklı aktörlerinin sürece dahil edilmesi bulunmaktadır.

Özette, kentsel dönüşüm kentin fiziksel mekanındaki koşullarla sosyal ve ekonomik problemleri arasında bir ilişki arayışıdır. Bu sebeple dönüşüm, konusu olan kent mekanında yaşayanların fiziksel olduğu kadar, sosyal, ekonomik ve çevresel ihtiyaçlarına cevap verebilmeyi, yaşam kalitesini iyileştirmeyi, kentsel sürdürülebilirliği sağlamayı ve katılımlı bir yaklaşımla dönüşüm için gerekli straji ve politikaları üretmeyi hedefler (Kahraman, 2011).

Dünyada yenileme, sağlıklılaştırma, koruma, temizleme, yeniden geliştirme, düzenleme, yeniden üretim ve soylulaştırma gibi pekçok farklı kentsel dönüşüm yöntemi bulunmakla birlikte ülkemizde kentsel dönüşüm daha çok gecekondü dönüşümü ile eş anlamlı kullanılmıştır. Türkiye'de gecekondü dönüşümü gecekondü, af ve son dönemde kentsel dönüşüm yasasına paralel olarak yeniden yerleştirme, ıslah-imar planları ve kentsel dönüşüm proje modeli yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemlerden ilki şu anda kullanılmamaktadır. İmar planları ülkemizde en yaygın gecekondü dönüşüm yöntemi iken, kentsel dönüşüm projeleri ise 1980'lerin sonundan beri sayıları hızla artan ve ülkemizin pekçok kent ve kasabasında hızla devam eden bir trend halini almıştır.

Yeniden yerleştirme modeli varolan gecekondü alanlarını temizlemeyi, bunu yaparken orada yaşayan gecekondü halklarını başka bir alana taşımayı hedefler. Ülkemizde yüksek ekonomik ve toplumsal maliyetleri nedeniyle uygulamalarından vazgeçilmiş bu yöntem daha çok sel, toprak kayması ve çevresel olarak hassas olan alanlarda yer seçmiş gecekondü alanlarının dönüşümü için kullanılmış bir modeldir.

Islah-imar planları modeli 1960'dan beri uygulanan yasal konut edinme yollarından biri olan yap-sat yönteminin günün şartlarına uygun hale getirilmiş biçimidir. Müttehadditlerin

gecekondu arsasına kat karşılığında imar haklarının izin verdiği ölçüde ve kat yüksekliğinde apartman blokları yaptığı, arsa sahibi ve konut üretici arasındaki kontratla güvence altına alınan bir yöntemdir. Bu model gecekondu alanlarında yeni hak sahipliği yapısının oluşmasına yol açmıştır. Aynı apartman üzerinde hem arsa sahibinin hem de müteayyitin haksahibi olduğu bu süreç genellikle müteayyitin daha sonra yapacağı konut üretiminde kullanmak üzere sahibi olduğu apartman dairesini satmasıyla sonlanır. Eski gecekondu hak sahibi gecekonduyunun bulunduğu kentsel alan kendi yaşam tarzı ve ekonomik imkanları ile uyum gösterdiği sürece aynı mekanda yaşamayı tercih eder. Tersi durumda ise hak sahibi apartman dairesini satarak kendi alıştığı yaşantısını devam ettirebileceği genellikle hemşehri, eski komşu ve akrabalarının yaşadığı konut alanlarından konut almak ya da kiralamak suretiyle eski konut alanını terkeder. Pazar dinamiklerini kullanan bu yöntem gecekonduyunun kent içerisinde bulunduğu konuma göre avantaj sağlamaktadır. Bu konum dolayısıyla her zaman dönüşümün gerçekleşmemesi riski vardır (Türker-Devecigil, 2003).

İlk kez 1980'lerin sonunda ortaya çıkan kentsel dönüşüm proje modeli ise yukarıda bahsedilen ilk iki gecekondu dönüşüm yönteminin yetersiz kaldığı dönüşüm problemlerini ortadan kaldırmak üzere alternatif bir model olarak ortaya konulmuştur. Bu model finansal kaynakları daha ekonomik kullanmak ve dönüşüme konu olacak kentsel çevrelere daha hassas ve duyarlı davranmak üzere kurgulanmış, özel ve kamu sektörü işbirliğini ve gecekondu sahiplerinin dönüşüm sürecine aktif katılımının destekleklendiği, yüksek katlı yapılaşmaya imkan veren ve diğer dönüşüm modellerine nazaran kentsel yeşil alanların ve hizmetlerin daha çok yer aldığı uygulamalar olmayı hedeflemiştir (Dündar, 1998; Türker-Devecigil, 2005).

Bugün ülkemize geline duruma baktığımızda, kentsel dönüşüm hareketinin Başbakanlık Toplu Konut İdaresi'nin önderliğinde fakat pekçok belediye ve büyük inşaat firmasının işbirliği içinde Türkiye'nin hemen hemen her kentinde hatta pekçok kasabasında yaşanan popüler bir süreç olduğunu görüyoruz. Pekçok gecekondu sahibinin uygun koşullarla yasal konut stoğunun içinde hak sahibi olmasını sağlayan gecekondu dönüşüm projeleri sadece planlı konut alanları sunmak değil, kentsel hizmetleri de bu yeni yerleşim alanlarının içerisine dahil etmek iddiasındadırlar. Bu iddianın karşısında bu uygulamaların üretilen yeni fiziksel çevre ve toplumsal ihtiyaçlar arasındaki dengeyi korumakta sağladıkları başarı tartışmaya açıktır. Bu sebeple bu uygulamaların ne ölçüde gecekondu hak sahiplerinin yaşam tarzları ile uyumlu olduğu değerlendirilmelidir. Bu amaçla bu bildirinin alan çalışmasına temel oluşturması açısından kırdan kente göç etmiş ve kentin yasal konut stoğu içerisinde konut edinme imkanı bulamadığı için gecekonduya yerleşmiş gecekonducuların yaşam tarzlarını oluşturan unsurların nelere olduğunu tanımlamak gerekmektedir. Sonraki bölüm kırdan göçmüş bu kişilerin zaman içinde değişen, kentle kurdukları ilişkiyi aktarmaya çalışacaktır.

III- GECEKONDUDAN KENTSEL DÖNÜŞÜM BLOKLARINA

Türkiye’de kırsal alandaki itici gelişmeler ve kentlerin çekici gücü 1940’ların sonunda kırdan kente göç sürecini başlatmıştır. Kentin yasal konut dokusundan konut ihtiyaçlarını karşılayamayan göçmenler gecekondu inşaa etmeye başlamışlardır. Bu durum kent mekanında yarattığı değişiklikler, tahribatlar ve arsa spekülasyonları kadar kent halkının içinde bir başka kültrün kıvılcımlanmaya başladığı anlamına gelmektedir. Kırdan göçen halk tarafından bakıldığında ise kendi yaşantılarına uzak, genellikle ekonomik problemlere çözüm bulmak amacıyla ve zoraki gelinmiş bir mekan, hızlı ve telaşlı bir yeni yaşamı ifade etmektedir. Bu yaşam içerisinde göçmenden “gecekondu”ya dönüşen bu kır kökenliler, düşük beceri gerektiren, vücut gücüyle katkı sağlayabilecekleri ve düşük ücretlendirildikleri işlerde çalışmaya başlamışlardır. Altyapı ve kentsel hizmetlerden mahrum gecekondu alanlarında yaşayan gecekonducular ilk gecekondu yasasıyla 1960’ların sonunda tanışmıştır. Bu yasayla gecekondu devlet nezdinde de resmen kabul edilir, tanınır bir statü kazanmıştır. İyi durumda olan gecekonducuları korumayı, yaşanamaz durumda olanları yıkmayı amaçlayan bu yasayla gecekonducular altyapı imkanlarına sahip düşük yoğunluklu mahallelere dönüşmüşlerdir (Şenyapılı, 1982).

Kırdan kente göçün bu ilk yıllarında modernleşme kuramının etkisiyle gecekondu kırsal toplumdaki kentsel modern topluma geçişin bir ara elemanı olarak tanımlanmış, zaman içerisinde asimile olarak modern yaşamın gerektirdiği ideolojik, politik, ekonomik ve kültürel yaşam biçimine uyum sağlayacakları ve kentlileşecekleri düşünülmüştür (Ersoy, 1985, Erman, 2004, Kahraman, 2007). Fakat beklenenin aksine bu asimilasyon süreci hızla tamamlanamayınca gecekonducular kenti köylüleştirilen bir grup yargısıyla suçlanır olmuşlardır (Tok, 1999). Halbuki gecekondu halkı bu dönemde daha çok iş bulmak, bir işte kalıcı olmak, çocukları için bir gelecek yaratabilmenin peşinde, kırdaki yaşantısını gecekonduya taşımaya ve kentsel yaşantının gerektirdiklerine uyum sağlamaya çalışmıştır. Kentte kır yaşantısını devam ettirmeye çalışmak nedeniyle bu kişiler pekçok alanda kent ve kır arasında sıkışmışlardır. Fakat diğer yandan kenti ve kent mekanını da kendi zevk ve ihtiyaçları doğrultusunda değiştirmeye başlamışlardır (Tok, 1999, Kahraman, 2010).

1970’lerden itibaren gecekonducular barınma ihtiyacını karşılama fonksiyonuna ek olarak, kırdan göçenlerin sayısının artmasıyla rant sağlamanın bir aracı olarak kullanılır hale gelmiştir. Kiraya vererek ve satarak gelir sağlamanın yöntemi olan gecekonducular, gecekondu nüfusu içinde gelir farklılıklarının oluşmasına vesile olmuştur (Erman, 2001). İlerleyen yıllarda çıkarılan af yasaları ve imar planları bu farklılığın derinleşmesinde etkili olmuştur. Gecekondu arsalarının yasal arsa stoğu içine alınması ve üzerinde çok katlı yapılaşmaya izin verilmesi gecekondu sahiplerinin bir anda kat ya da apartman sahiplerine dönüşmelerine yol açmıştır (Leitmann and Baharoğlu, 1999). Bu grup giderek kültürel anlamda da kent kültürünün altında yerini sağlamlaştırmaya adaydır (Şenyapılı, 1982 and 1978; Kahraman, 2007-b).

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜNÜN ÜRETTİĞİ YENİ YAŞAMLAR

Bir yanda aflarla gelen süreçte ekonomik pozisyonları sınıf atlayan gecekondulular, diğer yanda ülkenin içinde bulunduğu kriz nedeniyle iş imkanlarının sınırlı olmasından kaynaklı yoksulluk içerisinde yaşayan gecekondulular gecekondulular içinde iki farklı grubu doğurmuştur. Bu farklılaşmayı politik kutuplaşma ve sosyal dışlanmada da pekiştirmiştir (Erman, 2001). Giderek gecekonduya karşı algının da farklılaşmaya başladığı 1980'ler döneminde kır kökenliler, kent içinde sunulan eğitim, sağlık gibi kentsel hizmetlerden sunulduğu ölçüde yararlanmaya çalışan ve bu ölçüde kentle bütünleşmeye çalışan bir anlayışla karşılanır olmuşlardır (Eke, 1981).

1980'lerin sonundan itibaren gecekondu ve gecekonduyu imar planları yoluyla gecekondu apartmana taşıyan sürece paralel olarak ilerleyecek ve günümüzde bir trend halini almış kentsel dönüşüm projeleri yoluyla gerçekleşen gecekondu dönüşüm süreci yaşanır olmuştur. Bu süreç gecekondu alanlarında altyapı ve kentsel hizmetler açısından görece yeterli ve planlı yaşam alanları üretmeyi hedefleyen bir dönüşüm modeli ile şekillenmektedir. Eski gecekondu hak sahiplerinin sürece katılımını öngören kentsel dönüşüm proje modeliyle gerçekleştirilen bu gecekondu dönüşüm uygulamalarının kentsel dokuya ve çevreye duyarlı olma hedefleri bu uygulamaları diğer gecekondu dönüşüm modellerinden ayıran en önemli farktır (Göksu, 2003; Türker-Deveciğil, 2005).

Sayıları gitgide artan bu uygulamaların hak sahiplerinden bekledikleri koşullar ve sundukları kolaylıklar nedeniyle pekçok gecekonduyu yasal konut stoğunun içerisinde konut sahibi yaptığı gerçeği bu modelin en önemli olumlu özelliğidir. Buna karşın 2000 yıllarda hala kırsal alışkanlıklarını, kültürel değerlerini ve yaşam biçimlerini kentte yaşamayı sürdüren, bahçeli müstakil yapılarda yaşayan, kondusunun dışını içi kadar yoğun kullanan ve kendine benzer insanlarla yaşarken, komşuluk ilişkilerini yaşamının odağına koymuş gecekondulular için gecekonduardan kentsel dönüşüm projelerinin sunduğu apartman bloklarına taşınmak çarpıcı bir değişime de neden olmuştur (Kahraman, 2011). Bu yeni yaşam alanı içerisinde gecekonduluların alıştıkları, kırdan gecekonduya taşıdıkları ve bu şekilde hem kendilerince adapte oldukları hem de kenti adapte ettikleri yaşam tarzını kentsel dönüşüm blokları içerisinde ne ölçüde devam ettikleri ve nasıl bir yeni yaşam örüntüsü kurguladıkları sorgulanması gereken en belirgin konudur. Bu konu bu bildirinin temel sorusu olan "kentsel dönüşümün ürettiği yeni yaşamları" tanımlayan unsurların neler olduğu, gecekondulunun yaşantısında nelerin devam ettiği ve nelerin değiştiği sorularını gündeme getirmektedir. Bu sebeple sonraki bölüm bu sorulara bir alan çalışması ile cevap bulmaya çalışacaktır.

IV- ALAN ÇALIŞMASI

Yukarıda araştırma sorusu ifade edilen araştırma bir alan çalışması olarak Ankara Mamak ilçesinde bulunan Yatıkmsuluk Kentsel Dönüşüm Proje alanının ilk etabında gerçekleştirilmiştir. Proje alanı Plevne Caddesi, Asri Mezarlık, Demirciler Sitesi ve Samsun Yolu arasındaki kalan alanda yer almaktadır. Başbakanlık TOKİ ve Mamak Belediyesi işbirliği ile

yürütülen proje 22 hektarlık alanda yedi etap olarak planlanmıştır. Projenin amacı alanda yer alan gecekonduların dönüşümünü sağlayarak, bu alanları sosyal donatılara sahip, sağlıklı kentsel mekanlara dönüştürmektir. Bu kapsamda proje sonunda toplam 2500 konut üretilmesi ve proje alanında yeşil alan, eğitim ve sağlık merkezleri, camii ve alışveriş ve iş merkezi gibi kentsel hizmetlerin yer alması hedeflenmektedir. İlk iki etabı tamamlanmış olan projenin, üçüncü aşaması halen devam etmektedir. Araştırmanın gerçekleştirildiği ilk etapta yaklaşık 200 konut yıkılarak yerine 288 konut inşaa edilmiş ve hak sahiplerine teslim edilmiştir. Hak sahipleri ile uzlaşma usulüyle yürütülen projenin ilk etabında ortalama hanehalkı büyüklüğü 4-5'tir. Bu etap tamamlandığında 1296 kişilik haksahibi nüfusu 2+1, 90m²'lik ve 3+1 120 m²'lik konutlarda barındırması hedeflenmiştir. Şu anda bu nüfusun ne kadarının alandan kentin başka semtlerine taşındığı kesin olarak bilinmemekle birlikte mahalle muhtarıyla yapılan görüşmeler bu sayının çok da az olmadığını göstermektedir.

Aşağıda yer alan bölümler yukarıda fiziksel özellikleri tanımlanan Yatıkmsuluk Kentsel Dönüşüm Proje alanında gerçekleşen alan çalışmasının veri toplama ve analiz süreçleri ile bulgularına ilişkin bilgileri sunmaktadır.

Veri Toplama ve Analiz Süreci

Yatıkmsuluk Kentsel Dönüşüm Proje alanında gerçekleşen ve gecekonduların dönüşümü ile değişen yaşam biçimlerini ortaya koymaya çalışan alan çalışmasında veri toplamak için derinlemesine görüşmeler yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini araştırmaya katılmaya gönüllü olan 54 haksahibi hanehalkı oluşturmaktadır. Örneklem ile yapılan görüşmeler Mart 2011'de başlamış Haziran 2011'de tamamlanmıştır. Herbiri en az iki saat süren görüşmelerde öncelikle hanehalklarına ilişkin demografik bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Buna göre görüşme yapılan hanehalklarının %76'sının hanehalkı büyüklüğü 4-5 kişi, %13'ünün 6-7 kişi ve %11'inin 2-3 kişidir. Bu hanehalklarının %69'u İç Anadolu, %22'si Doğu Anadolu ve %9'u Karadeniz Bölgesi kökenli olup, Ankara'da bulunma süreleri %56'sının 30 yıl üstü, %30'unun 16-30 yıl arası ve %14'ünün ise 15 yıldan daha azdır. Bu hanehalklarının tamamı araştırmanın yapıldığı dönemde 3-4 yıldır proje alanında ikamet ediyor durumdadır. Örneklem %54'ü 2+1, 90 m²'lik konutlarda, geri kalanı ise 3+1, 120 m²'lik konutlarda yaşamaktadır.

Kentsel dönüşümün ürettiği “yeni yaşamları” tanımlayan unsurların neler olduğunu, gecekonduların dönüşüm sonrasında yaşantısında nelerin değiştiğini araştıran bu çalışmada bu bilgileri ortaya çıkarmak için hanehalklarına beş temel soru yöneltilmiştir. Bu sorular şöyledir: (i) Gecekonduların dönüşümünden sonra yaşantınızda değişiklik oldu mu? Olduysa neler değişti? (ii) Gecekonduların dönüşümünden sonra yaşantınızda olumlu mu olumsuz mu değişiklik oldu? (iii) Yeni konutlarınıza taşındıktan sonra alışkanlıklarınızda değişiklik oldu mu? Olduysa neler değişti? (iv) Gecekonduda yaşarken yapıp da bu konut alanında yapamadığımız neler var? (v) Bu konut alanında yapıp da gecekonduda yapamadığımız neler var?

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜNÜN ÜRETTİĞİ YENİ YAŞAMLAR

Hanehalklarının bu sorulara verdikleri yanıtlar görüşmeler esnasında kayıt altına alınmış, ardından araştırmanın amacına uygun olarak derlenip, analiz edilmiştir. Bu verilerin analizi için içerik analizi yöntemi kullanılarak, kentsel dönüşümün ürettiği “yeni yaşamları” tanımlayan unsurları belirleyebilmek için hanehalklarının verdiği yanıtlar öncelikle listeler halinde dökülmüş ve birbirine yakın unsurlar gruplandırılmaya çalışılmıştır (Druckman et al., 2002). Sonra bu gruplara uygun kavramlar/başlıklar üretilmiştir. Böylece hem kentsel dönüşümün ürettiği “yeni yaşamları” tanımlayan unsurlar hem de bu unsurların içerisinde bulunduğu boyutlar ortaya çıkmıştır. Bu unsurların ifade ettiği konuları vurgulayabilmek için sonraki bölümde yapılan görüşmelerden alıntılara da yer verilecektir. Son olarak, hangilerinin ön plana çıktığını ve değişimin yönüne ilişkin hanehalkı değerlendirmelerini görebilmek için tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır. Aşağıda yer alan bölüm bu analizler sonrasında ortaya çıkan bulgulara ilişkin bilgileri aktarmaya çalışmaktadır.

Bulgular

Çalışmanın bulguları kentsel dönüşümün dönüşümü birebir yaşayan hak sahipleri üzerinde ekonomik, sosyal, alışkanlıklar ve mekansal boyutlarda değişikliklere neden olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada değişimin bu boyutlarını tanımlayan toplam onbeş unsur tespit edilmiştir.

Kentsel dönüşüm ekonomik boyutta haksahibi hanehalklarının yaşantısında iki unsurun değişmesine yol açmıştır. Bunlar giderlerin artması ve üretimin azalması olarak kavramsallaştırılabilir. Bu unsurların içeriklerini aşağıdaki alıntılar daha anlamlı kılmaktadır:

Eskiden de aynı parayı alırdık şimdi de. Ama bu apartmanlarda yaşamaya başladığımızdan beri giderlerimiz arttı. Yakıt parası, aidat parası bize çok geldi.

Gecekonduyken bahçemiz de birşeyler yetiştirdik, o bile cebimize bir katkıydı.

Kentsel dönüşüm sosyal boyutta ise hanehalklarının yaşantısında komşuluk ilişkilerinin ve yardımlaşmanın azalması, yabancılaşmanın yaşanması ve toplu yaşam ve apartman kurallarına uyma konularında değişimlere yol açmıştır. Bu unsurları aşağıda seçilen alıntılar açıkça ifade etmektedir.

Apartman hayatı uzaklaştırdı bizi birbirimizden. Eski komşularımdan burada yaşayanlar var ama ayda yılda bir görüşüyoruz. Eskiden birbirimizden çıkmazdık.

Eskiden yardımlaşma, dayanışma vardı. Şimdi kıskançlık var, yabancılık var.

Gecekonduyumda kim ne der diye düşünmezdik. Çocuklar koşar oynardı, televizyonun sesi fazla açılmış diye kimse kimseyi şikayet etmezdi. Apartmanda alttaki, üsteki komşuyu düşünmek gerekiyor. Ben çocuklar biraz fazla ses yapsalar uyarıyorum ama herkes aynı değil tabii.

Kentsel dönüşüm eskiden gecekonduarda yaşayan hanehalklarının üzerinde alışkanlıklar bo-

yutunda da değişikliklere neden olmuştur. Bu değişiklikler kırsal alışkanlıkların azalması (kışlık erzak yapımı, halı ve yün yıkama ve çırpma vb), tarımsal/hayvansal üretiminin azalması ve hijyen alışkanlıklarının değişmesi unsurlarıyla tariflenebilir. Bu unsurlardan hijyen alışkanlıklarının değişmesi hanehalklarının yaşam tarzlarında kentsel dönüşümün olumlu etki yarattığını göstermektedir. Aşağıdaki alıntılar bu unsurları örneklemektedir.

Gecekondunda kışlık erzakımı yapardım. Bütün kış yeterdi bize, şimdi nerde yapayım da kurutayım tarhanayı, salçayı. Marketten alıyoruz.

Gecekonduumuzun geniş bi bahçesi vardı. Orda tavuğumuz, horozumuz boldu. Meyve ağaçlarımız olurdu, marul, soğan ekerdik. Apartman dairesinde olmaz onlar.

Gecekonduda iş çoktu. Soba yak, ev temizle. Şimdi ev kirlenmiyor. İstedğin zaman sıcak su var. Banyo yapmak bile kolay.

Kentsel dönüşüm son olarak mekansal boyutta hanehalklarının yaşamlarının yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur. Bu kapsamda altı unsur yer almaktadır. Bunlar mobilya ve dekoratif elemanlara duyulan ihtiyaçların artması, dış mekan kullanımının azalması, konut içinde geçirilen zamanın artması, düzenli konut mekanında yaşama, küçük konutta yaşama ve başka bir semte taşınmadır. Bu unsurlardan mobilya ve dekoratif elemanlara duyulan ihtiyaçların artması hanehalklarının yaşantılarında hem olumlu hem de olumsuz yönde değişimi ifade etmektedir. Ayrıca düzenli konut mekanında yaşama dönüşümün olumlu bir etkisi olarak vurgulanmıştır. Mekansal boyutta değerlendirilen unsurları tanımlayan alıntılardan bazıları şöyledir:

Yeni evimize taşındık mobilyalarımızı değiştirdik. O eski mobilyalar apartmana olur mu hiç? Biraz masraf yaptık ama şimdi eve alınan şey de kendini gösteriyor.

Gecekondudayken eski de olsa yatağımız döşeğimiz, perdemiz, kanepemiz idare ediyordu. Buraya taşınınca mecbur değiştirdik. Yeni ev yeni mobilya ister.

Eskiden zamanımız mahallede geçerci. Yaz, kış sokağa çıkardık, bahçede otururduk, işimizi yapardık. Şimdi eve kapandık, dışarda oturacak yer bile yok.

Ben en üst katta oturuyorum, yaşlıyım. Hergün nasıl inip çıkayım bu merdivenleri. Gecekondudayken çıkardım hava almaya, şimdi balkondan bakıyorum.

Gecekondu da düzen olmaz, temizlik olmaz. Oda neresi, salon neresi bilemezsin. Burda kaparım salonumu tertemiz kalır. Çocukların odası ayrı, banyosu var, düzen var.

Biz beş kişiyiz. İki odalı bu evin neresine sığalım. Nerde gecekonduumuz nerde burası...

Tüm komşularım neredeyse burdan ev sahibi oldular. Kimi beğendi oturuyor ama taşınan da çok oldu. Buraya alışamadılar. Biz de alıştık sayılmaz.

Kentsel dönüşümün hak sahibi hanehalklarının yaşantısında yol açtığı değişiklikleri ifade eden yukarıda bahsedilen unsurların bazılarının bu değişiklikleri tanımlamada ön plana çık-

KENTSEL DÖNÜŞÜMÜNÜN ÜRETTİĞİ YENİ YAŞAMLAR

tığı görülmektedir. Değişimi ifade eden en belirgin unsurlar en fazla sayıda hanehalkı tarafından dile getirilen unsurlardır. Buna göre çalışmaya katılan hanehalklarının %83'ü komşuluk ilişkilerinin azaldığını, %80'i dış mekan kullanımının azaldığını, %67'si hijyen alışkanlıklarının olumlu yönde değiştiğini, %59'u konut içinde geçirilen zamanın arttığını ve %43'ü kırsal alışkanlıklarının azaldığını ve yabancılaşmanın yaşandığını belirtmişlerdir. Diğer taraftan en az sayıda dile getirilen değişim unsurları toplu yaşam ve apartman kurallarına uyma (%7) ve düzenli konut mekanında yaşamadır (%14).

Son olarak, yaşantılarının kentsel dönüşümle birlikte değiştiğini ifade eden grubun örneklemin %94'ünü oluşturduğu ve bu değişimin olumlu yönde olduğunu belirtenlerin oranının %22 ile sınırlı kaldığı, olumsuz yönde bir değişim yaşadıklarını vurgulayanların %37 olduğu, geri kalan %41'in ise değişimin hem olumlu hem olumsuz yanları olduğunu dile getirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

V- SONUÇ

Bu bildiri şu anda ülkemizin irili ufaklı pekçok kentinde devam etmekte olan kentsel dönüşüm hareketinin bu alanlarda uzun yıllardır yaşamakta olan kır kökenli, eski gecekondu hanehalklarının yaşamları üzerindeki değişimi ortaya koymaya çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda Ankara'nın Mamak ilçesinde Yatıkmuşluk Kentsel Dönüşüm alanında 54 hanehalkıyla derinlemesine görüşmeler yapılarak yaşantıların hangi boyutlarda değiştiği, bu boyutları tanımlayan unsurların kendi ifadeleri ile neler olduğu, hangilerinin en sıklıkla ifade edildiği ve değişimin yönü tespit edilmiştir. Bu tespitlerde içerik analizi ve tanımlayıcı istatistiklerden yararlanılmıştır.

Çalışmanın bulguları bahsi geçen değişimin ekonomik, sosyal, mekansal ve alışkanlıklar boyutunda olduğunu ve bu boyutları tanımlayan 15 unsur olduğunu göstermektedir. Bu unsurlar çoğunlukla dönüşümün olumsuz yanlarına işaret ederken, hijyen ve mekansal düzen konularında olumlu yönde değişimler olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Değişimin olumlu yönde olduğunu belirtenlerin oranının olumsuz yönde olduğunu savunanlara göre fazla olması bir başka dikkat çekici bulgudur. Diğer yandan değişimin hem olumlu hem de olumsuz yönde olduğunu değerlendiren kesim sayıca en fazladır.

Çalışmanın bulgularından yola çıkılarak varılacak temel sonuçlar şöyledir:

Kentsel dönüşüm yasal konut stokundan şu ana dek konut edinmemiş veya edinmemiş hanehalklarını uygun şartlarla yasal konut sahibi kılmıştır. Bu kentsel dönüşüm uygulamalarının en olumlu yanısıdır.

Kentsel dönüşüm proje uygulamaları mekana getirdiği düzenlemelerle hanehalklarının hayatını kolaylaştırmıştır.

Bu kolaylaştırma sınırlı alanlarda gerçekleşmektedir. Halbuki gerek kentsel mekan gerek konut iç mekanı hanehalklarının sosyo-kültürel yapılarına uygun olarak yapılandırılmalıdır.

Bir gereklilik olan kentsel dönüşüm gerçek anlamda katılım esasına dayalı olarak gerçekleştirilmelidir. Bu katılım sürecinde gecekondulu halklarının ihtiyaçları ve alışkanlıkları tespit edilmeli, onların alıştıkları ve devam ettirdikleri yaşam tarzına uygun öneriler geliştirilmelidir.

Benzer kökenlere sahip olsalar da hanehalklarının konut ve kentsel mekan ihtiyaçları ve beklentileri birbirinden farklı olabilir. Bu sebeple yapılacak tespitler ve ortak ihtiyaç ve beklentilere göre farklı tip toplu konut önerileriyle uygulamalar çeşitlendirilmelidir.

Uygulamalarda bütçenin kısıtlı olmasından dolayı küçük mekanlarda daha çeşitli kullanımlara imkan verecek iç mekan ve kentsel tasarım çözüm önerileri geliştirilmelidir.

Tüm bu önerileri geliştirmek için farklı kentsel dönüşüm alanlarında ve çok daha fazla sayıda haksahibi ile benzer araştırma sorularından yola çıkarak görüşmeler yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

Donnison D., 1993, Agenda for the Future, Campell McConnell (Ed) Trickle Down on Bubble Up?, London: Community Development Foundation.

Druckman, Daniel and Terrence Hopmann (2002), Content Analysis, in Kremenjuk, Victor A. (ed.), International Negotiation: Analysis, Approaches, Issues, San Francisco: Jossey-Bass.

Dündar, Ö., 1998, Two Different Approaches To The Renewal Of Squatter Housing Areas in Turkey, ENHR 98, Cardiff.

Eke F., 1981, The Absorbition of Low Income Groups in Ankara, Ekistics, 286.

Erman T., 2004, Gecekondulu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondulu Kurguları, European Journal of Turkish Studies, Thematic Issue No1, Gecekondulu, URL: <http://www.ejts.org/document85.html>

Erman T., 2001, The Politics of Squatter (Gecekondulu) Studies in Turkey: The Changing Representations of Rural Migrants in The Academic Discourse, Urban Studies, Vol. 38, No 7, 983-1002

Ersoy M., 1985, Göç ve Kentsel Bütünleşme, Türkiye Geliştirme Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara.

Göksu F., 2003, Kentsel Dönüşüm Projelerine Yenilikçi Yaklaşımlar, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul; 270-279.

Kahraman, Z. E., Kırdan Kente Göçün Sosyal ve Mekansal Haritası, 2010, Kentsel ve Bölgesel Araştırmalar Merkezi 1. Arama Konferansı, Kent ve Kır Sosyolojisi, göç ve Demografik Araştırmalar Grubu, konferans CD'si, ODTÜ, Ankara.

Kahraman Z. E., Urban Integration as A Multi-Dimensional Process: A Case Study in Dikmen in “Ethnically Diverse City”, ed. Frank Eckardt and John Eade, Future Urban Research in Europe Series, BWW Berliner Wissenschafts-Verla Berlin, 2011, p. 25-45, Fellowship Programme of the European Commission Publications.

Kahraman Z. E., 2007, Others Creating Their Own Others, 1st AESOP Young Academics Meeting, Bratislava, Slovakia.

Leitmann, J. and Baharoğlu, D., 1999, Reaching Turkey’s Spontaneous Settlements: The Institutional Dimension of Infrastructure Provision, *International Planning Studies*, 4(2), 95–212.

Roberts, P., 2000, The Evolution, Definition and Purpose of Urban Regeneration, in Roberts, P., and Sykes, H., eds., *Urban Regeneration: A Handbook*, London: SAGE, pp. 9-36.

Şenyapılı T., 1982, Economic change and the gecekondu family in Ç. Kağıtçıbaşı (ed.) *Sex Roles, Family and Community in Turkey*, Indiana University Turkish Studies 3, Bloomington, 237-248.

Tok N., 1999, A Critical Approach to Gecekondu Studies in Turkey, Yayınlanmamış MA Tezi, Bilkent University, Ankara, Turkey.

Türker-Devecigil, P., 2003, An Agent-oriented Approach to the Analysis of Urban Transformation Process: Ankara-Dikmen Valley Within the Context of Sustainable Urban Development, PhD Thesis, Department of Urban and Regional Planning, METU, Ankara.

Türker-Devecigil P. (2005) Urban Transformation Projects as a Model to Transform Gecekondu Areas in Turkey: The Example of Dikmen Valley – Ankara, *European Journal of Housing Policy*, Vol. 5, No. 2, 211–229.

ANTALYA KENTİ KENTLEŞME SÜRECİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN MEKANSAL YANSIMALARININ İNCELENMESİ

Ebru MANAVOĞLU

Şehir Plancısı

Özet

Ülkemizde kentler hızlı kentleşme, sanayileşme, yaşam standartlarındaki farklılaşmaya bağlı olarak ekonomik, teknolojik, siyasal ve psiko-sosyolojik etmenlerin etkisi altında değişmekte ve gelişmektedir. Kentlerde; hızlı kentleşme, doğal kaynakların hızla tüketilmesi, düzensiz yapılaşma mekansal olarak farklılaşmaya neden olmakta, bu yaşanan süreçte doğal alanlar, kıyılar, korunacak alanlar, açık ve yeşil alanlar fazlasıyla baskı altında kalmaktadırlar.

Antalya kenti ülkemizdeki kentleşme sürecine paralel olarak değişim ve dönüşümün hızlı bir şekilde gerçekleştiği ülkemizin en popüler kıyı kentlerinden birisidir. Sahip olduğu tarihsel, doğal, kültürel varlıkları, kıyıların çekiciliği ile gerek yerli gerekse yabancı turistlerin en çok rağbet ettiği yöreler arasındadır. Hızlı nüfus artışı, artan göç, yoğun yapılaşma talebi, arazi değerlerindeki artış ve belediyelerin yapılaşmayı yeterince denetleyememesi, Antalya'da kentleşmenin başladığı geçmiş elli yıllık süreçte mekansal değişim ve dönüşümün yaşanmasına neden olmuştur.

Bu çalışmada Antalya kentinde yaşanan kentsel değişim ve dönüşümün mekansal yansımaları kentleşme süreci paralelinde üç bölümde değerlendirilecektir. Bu çalışmada kullanılan kentsel dönüşüm kavramı kentin çeşitli toplumsal dinamikleri ve kendine özgü yaşadığı süreçleri kapsadığı gibi aynı zamanda belediyelerin ve çeşitli kuruluşların ürettiği kentsel dönüşüm projelerini de içermektedir. Birinci bölümde Antalya kentleşme sürecinde kentin kendine özgü doğal süreçlerle ve planlama sistemi paralelinde yaşadığı mekansal dönüşümü, ikinci bölümde kentte çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan kentsel dönüşüm çalışmaları, üçüncü bölümde uydu görüntüleriyle elde edilen mekansal dönüşüm değerlendirilecektir.

Giriş

Kentler; çevresel, ekonomik ve sosyal boyutların en güçlü şekilde bulunduğu alanlardır. Kentsel alanlar sürdürülebilir gelişme hedeflerinin gerçekleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kentlerin hızlı büyümesi ve gelişmesi kentsel alan kullanımlarında farklılaşmaya neden olmakta sosyal, ekonomik, ekolojik, çevresel faktörlerin iyileştirilmesi ve kentlerin yaşam kalitesinin artırılması, kentsel stratejilerin en önemli konularını oluşturmaktadır.

Kentsel Dönüşüm, bozulmuş ve bozulmakta olan kentsel mekanın ekonomik, sosyal, fiziksel ve çevresel koşullarını iyileştirmeye yönelik strateji ve eylemlerin bütünü ifade etmektedir. Kentsel Dönüşüm ilk kez gelişmiş Batı ülkelerin kentlerinde sosyal ve ekonomik açıdan çöküntü alanlarının yeniden canlandırılmasına yönelik müdahaleler yapılmaya başlamıştır. Batı'daki mekansal biçimlenmeye yönelik müdahale yöntemleri olan kentsel yenileme, kentsel canlandırma, kentsel iyileştirme, kentsel koruma v.s. her dönemde belli ölçülerle Türk planlama sisteminde uygulanmıştır. Kentlerin mekansal yapısı, kendine özgü süreçler ve toplumsal dinamiklerle şekillenmiştir.

1. Antalya Kentleşme Sürecinde Yaşanan Kentsel Değişim ve Dönüşüm

Kentleşme olgusu, bir toplumun ekonomik ve toplumsal yapısındaki değişimlerden doğar. Kentleşme dar anlamda, kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını anlatmakla birlikte yalnız bir nüfus hareketi olarak görülmemelidir. Kentleşme; “Sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran; toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan; insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir (Keleş,1996).

16. yy'ın sonlarına doğru İngiltere'de gerçekleşen sanayi devrimi, kuşkusuz insanlık ve kentlerin tarihi bakımından önemli bir olgudur. Sanayi devriminin sonucu olarak kırsal nüfus, hızla büyüyen kent merkezlerine yönelmiş ve kentler daha fazla insanı barındıracak biçimde değişikliğe uğramıştır. Dünya üzerindeki hızlı nüfus artışı ve buna paralel olarak meydana gelen kentleşme olgusu, gelişen teknoloji ve sanayileşme kentlerde sosyal ve fiziksel değişimlere neden olmaktadır.

Antalya kenti Türkiye'deki kentleşme süreci paralelinde 1950'li yıllardan itibaren başlayan ve artan oranda devam eden kentleşme hareketlerinin etkisi altında bulunmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Antalya ana kenti içerisinde yaşanan değişim ve dönüşüm

- 1950 öncesi dönem
- 1951-1980 dönemi,
- 1981-2000 dönemi

2000 sonrası dönem olmak üzere dört ana dönemde incelenmeye çalışılacaktır. Konu kentleşme süreci, kentsel dönüşüm, planlama süreci ve yasal mevzuat paralelinde değerlendiril-

rilecektir. Araştırma materyalini, Antalya kenti bölgesi ile ilgili bugüne kadar yapılan imar planları, bu planlara ilişkin açıklama raporları, yazılı ve sözlü kaynaklar, uydu görüntüleri oluşturmaktadır.

1.1 1950 Öncesi Dönem

Antalya kenti Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda nüfus hareketlerinin durağan ve göç olgusunun az olduğu bir kenttir. Kentte bu yıllarda tarım ve ticaret etkinliklerinin egemen olduğu, daha çok Kaleiçi ve çevresinde yerleşim söz konusudur.

Antalya'nın ilk kentsel yenileme çalışmaları Cumhuriyet yıllarına kadar uzanmaktadır. Kalekapısı'ndaki yollar genişletilmiş, caddelerin düzenlenmesi ve genişletilmesi, 1935 yılı ile birlikte öne çıkan önemli imar hareketleridir. Bu yıllarda Antalya'nın önemli bir kent parkı olan Karaalioğlu parkı kent merkezinde yapılan güzelleştirme çalışmalarına örnek teşkil etmektedir (Şekil 1.1). Atatürk Caddesinin genişletilerek, kalelerin dibinden geçen su yolunun ortasından geçirilmiştir (Şekil 1.2).



Şekil 1.1 Karaalioğlu Parkı



Şekil 1.2. 1950 yılı Antalya Kenti'nin görünüşü
(Antalya Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan)

Antalya Kentinde 1923-1950 yılları arasında kent içindeki kentsel yaşam alanlarının dönüşümünün iki farklı biçimde görüldüğü söylenebilir.

- 1 Kentsel yenileme: Tarihi dokunun tahribine yol açan, cadde ve sokakların genişletilmesi yoluyla kentsel alanda yenilemenin sağlanması. Bu da iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisi kenti güzelleştirmek amaçlı, temiz, sağlıklı ve güzel kent arayışlarının kentsel mekanda yer almasını sağlamaya yönelik park alanlarının kent içerisinde planlanması ve uygulanması Örn: Karaalioğlu Parkı İkincisi kentin imarına yönelik güzelleştirme çalışmaları, geniş cadde ve yolların açılması, varolan yolların genişletilmesi. Bu uygulamalar tarihi dokuya büyük oranda zarar vermiştir.

- 2 Kentsel yeniden yapılandırma: Kent merkezinde yer alan tarihi doku yıkılarak yeni yapılar yapılmıştır. Örn: Okul binaları, Kütüphane Binası, Halkevleri
- 3 Kentsel gelişme: Kentin sur dışına çıkarak gelişmesi

1.2 1951-1980 Dönemi

Türkiye’deki kentleşme süreci paralelinde Antalya kentinin mekansal oluşumu ve buna bağlı olarak kimlik değişimi 1950 yıllarında başlamış ve bundan sonra da hız kazanmıştır. 1950 yılında kentin yayılma alanı 270 ha. nüfusu 27.515 kişi iken 1960 yılında kentin yayılma alanı 690 ha. nüfus % 85’lik bir artışla 50 908’e yükselmiştir. Kent bu göç hareketlerinden ekonomik, sosyal ve fiziksel yönden etkilenmiştir.

Antalya’da şehir planlama çalışmalarına 1950’li yıllarda başlanmış olup, ilk şehir planı İller Bankası Genel Müdürlüğü’nce hazırlanmış, 1957 yılında Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca onanmıştır. Kentin 1950-1960 yılları arasındaki gelişmesi Kalekapısı ve merkezin çevresinde olmuştur. Burdur yolunun doğu ve batısında; Bahçelievler, Memurevleri, Yıldız, Varlık, Deniz mahallelerinin doğusunda Üçgen, Muratpaşa, Eyiler mahalleleri ve Lara yönünde; Sinan, Zerdalilik, Çaybaşı ve Yüksekalan mahalleleri yönünde gelişmeler görülmektedir (Dampo 2002).

Bu dönem aynı zamanda kentte kamu yatırımlarının ve sanayinin başladığı dönemdir. Kentte gecekondular ilk kez bu dönemde başlamıştır. Özellikle 1950’li yılların sonlarına doğru başlayan gecekondular gelişimi kentin özellikle kuzeybatısında ilk toplu ve yoğun gecekondulaşma, fabrikaların kurulmasıyla eşzamanlı bir gelişim göstermiştir (Anonim 2006).

Antalya’da 1950-1960 yılları arasında; sanayileşmenin başlamasıyla, 1960-1970 yılları arasında doğal ve kültürel kaynak potansiyeli yüksek bir kent olan Antalya’nın 1969 yılında turizmde öncelikli alanlar olarak belirlenmesiyle birlikte planlama ve yatırım önceliği artmış, kırdan kente göçle gelen nüfus artışı görülmüştür. Bu dönem, üretimde farklılaşmayı getiren, sosyo-ekonomik ve kültürel değişime yol açan yeni bir yerleşme biçimlenmesinin başladığı dönem olması açısından önem taşımaktadır. 1960 yılında 50 908 olan kent nüfusu, 1970 yılında % 88’lik bir artışla 95 616 kişiye ulaşmıştır.

1963-1980 yılları arasında şehrin geniş bulvarlara ve caddelere sahip olmasını sağlayacak düzenlemelerde bulunulmuştur (www.sp.org.tr). 1974 yılından itibaren Antalya’da, bu tarihe kadar görülmeyen yoğun bir yapılaşma talebi olmuştur. Bu talebi arttıran etmenlerin başında; Güney Antalya’nın turizm alanı ilan ve altyapı çalışmalarının başlaması, yeni liman inşaatının tamamlanması, havaalanı kapasitesinin arttırılması, eski liman ve Kaleiçi projesinin uygulamaya konulması, Fethiye-Kaş yolunun yapılması, Antalya’nın ülke çapında çok önemli bir turistik merkez işlevi yüklenmesi. Bu gelişmelerin sonucunda da önce yakın illerden başlayarak daha sonra Türkiye’nin diğer illerinden “kentte bir daire sahibi olmak” talebini ortaya çıkarması; bu taleplerin sonucunda da planda öngörülmemiş yeni yerleşim alanlarının yapılaşmaya açılması sonucunu doğurmuştur (Anonim 1990).

Antalya'da bu dönemde yapılan altyapı yatırımlarının kent makroforunun bugünkü yapısının oluşmasında etkisi olmuştur. Hurma mevkiinde Antalya limanının yapılması, Burdur ve Kemer-Antalya çevre yollarının yapılması Antalya'nın bugünkü gelişimini etkileyen önemli yatırımlardır.

Sanayileşme ve kentleşmeye paralel olarak gecekondulaşma da bu dönemde hız kazanmış ve nitelik değiştirmeye başlamıştır. Kentleşmenin başladığı ilk yıllarda kırdan kente göç eden nüfusun barınma ihtiyacını karşılamak için yapılan yasal olmayan yapılar, geçen zaman sürecinde kentsel ranttan pay almak için değişikliğe uğramış, kat adedleri artmış ve imar aflarıyla yasallaştırılmıştır. Muratpaşa gecekondu mahallesi 1970 yılından sonra genişlemeye başlamış, 1973-1976 yılları arası hızla yayılmıştır. 1980 yılından sonra gecekondu çevreyolunun kuzeyinde Masadağı eteklerinde bir kuşak oluşturmuş, ayrıca Burdur yolunun iki tarafında Kepezaltı, Göçerler ve Ahatlı'da yoğunlaşmıştır. Belediyelerin denetimsizliği, gecekonduların yayılmasını hızlandırmıştır. 1980'lerin başında Antalya'da 10 000'in üzerinde gecekondu olduğu bilinmektedir (Güçlü, 2002).

Antalya'nın kent planlama çalışmaları da bu dönemde hız kazanmıştır. İller Bankası'na 1969 yılında yapılan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı ve bu plan doğrultusunda hazırlanan 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planlarının tamamlanamaması üzerine ilk kez yerinde büro kurularak ciddi bir analitik etüde dayanarak kent planı hazırlanmaya karar verilmiş ve planlama çalışmalarına 1976 yılında başlanmıştır. 1978 yılı imar planı, ana strateji olarak, yapılaşmanın ve gelişim alanlarının batıya kaydırılarak, doğudaki tarım alanlarının korunmasını; doğuda Lara bandının doğal sit olarak tanımlanmasını ve Eski Lara yolu ile deniz arasında yapılanmanın çok sınırlı tutularak sadece belirli yerlerde turistik tesislere yer verilmesini öngörüyordu. Ayrıca şehrin su kaynaklarının imar planı ile korunarak, kirlenmemelerini sağlamak açısından çevrelerine yapı yasağı getiren plan kararlarına yer vermiştir. Bu planda kentin ileriye dönük ihtiyacına cevap verecek Hal, Organize Sanayi Bölgesi, Ticaret Merkezi, İdari Merkez, Otogar, Mezbaha, havaalanı, liman yeri gibi ana işlevler belirlenmiştir (Anonim 1990).

1970'lerden itibaren Türkiye'de otomobil üretimine başlanmasıyla otomobil sahipliliği artmıştır. Antalya'da da bu dönemlerde artan otomobil sahipliliği mekanda hissedilmeye başlanmış kentsel alan hızla yayılmaya devam etmiştir. İkinci konut kooperatifçiliği kıyılarıdaki arazi spekülasyonunun yoğun olarak yaşandığı bir süreci yaratmıştır. Bu gelişmeler kıyı alanlarının hızla ikincil konut ve turistik tesis alanlarına dönüşümünü getirmiştir.

1979 yılında yürürlüğe giren Kaleiçi Koruma ve Geliştirme İmar Planının getirdiği sınırlamaların da etkisiyle kent merkezine ulaşan Atatürk Caddesi ve Cumhuriyet Caddesi ana aksında da yenileme ve yoğunluk artışı baskıları artmış, ticari etkinlikler yoğunluk kazanmış ve kent merkezinde trafik, gürültü ve otopark sorunları oluşmuştur (Anonim 1990).

Bu dönemde görülen kentsel dönüşüm biçimleri

ANTALYA KENTİ KENTLEŞME SÜRECİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN MEKANSAL YANSIMALARININ İNCELENMESİ

- 1- Kentsel yenileme: Özellikle kent merkezinde eski kent dokusunun yıkılarak işhanların ve ticaret alanlarının yaratılması
- 2- Planlı dönüşüm: Kentin ilk imar çalışmalarının başlaması ve kentin gelişimine ilişkin plan kararlarının hızla uygulanması, ilk imar planlama çalışmasında oluşan mekanlar Antalya kentinin iklimine ve yapı stiline uygun olmayan bir yapılaşma talebi doğurmuş kent bu doğrultuda gelişimine devam etmiştir. 1980 planında alınan kentsel gelişimin batıya kaydırılarak doğudaki tarım alanlarının korunması düşüncesi, kent alanında uygulanmış kent bu dönemde batıya doğru bir gelişim göstermiştir.
- 3- Kentsel yayılma: Kentteki hızlı nüfus artışı ve göç özellikle kentsel alanların hızla yayılmasını ve konut ihtiyacına neden olmuş kent gelişiminde planlama kararlarına rağmen tarım alanlarında ve korunacak alanlarda baskıyı artırarak tarım alanlarının konut alanlarına dönüşümüne neden olmuştur. Kıyı alanları ve kent yapılaşma talebi altında değişim ve dönüşüm geçirmiştir.
- 4- Kentsel koruma: 1979 yılında yürürlüğe giren Kaleiçi Koruma İmar Planı sınırlamaları tarihi alanda koruma yaklaşımlarının gelişimini sağlamıştır.
- 5- Kentsel sağlıklaştırma -İslah-İmar Planı Yaklaşımları: 1978 yılında başlanılan Antalya kent planlama çalışmaları doğrultusunda Ferrokrom Fabrikası civarında oluşan ve hızla gelişen gecekondu bölgelerinde İslah İmar Planları ile bu plana uygun sağlıklaştırma çalışmaları yapılmıştır (Anonim 1990).

1951-1980 arası dönem özellikle yoğun göç ve nüfus artışı sonucunda kentsel alandaki denetimsiz ve düzensiz kentleşmenin mekana yansımalarının görüldüğü, kentsel sorunların planlama çalışmalarıyla ve birtakım parçacı yaklaşımlarla çözümler aranıldığı bir dönemi kapsamaktadır. Kentsel alan fonksiyon değişiklikleri ve yapılaşma talebi altında hızla gerek fiziksel gerek sosyal-kültürel anlamda değişim ve dönüşüm geçirmektedir.

1.3 1981-2000 Dönemi

1983 yılında yürürlüğe giren 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunuyla kentteki yatırımlar artmış, buna bağlı olarak turistik yatak kapasitesi büyük artış göstermiştir. Turizm sektöründeki gelişmelerin önemli bir göstergesi olan yatak kapasitesindeki artışların kent ekonomisine sosyal ve kültürel altyapı gelişmesine önemli katkıları olmuştur. Kentte yeme-içme, eğlence, spor ve kültürel tesislerin, sosyal ve teknik altyapının aynı zamanda kentsel hizmetlerin gelişmesine olumlu etkisi olmuştur.

Bunun yanında artan turistik ve rekreasyonel kullanımlar çoğu zaman doğal çevrenin güzelliğine ve potansiyeline bir tehdit unsuru olmuştur. Olimpos-Beydağları Sahil Milli Parkının Antalya Körfezinin batısında Gelidonya burnuna kadar uzanan 80 km uzunluğundaki kıyı kesiminde 1972 yılında ilan edilmiştir. Parka ait uzun devreli gelişme planı disiplinler arası bir çalışma ve uzun vadede koruma-kullanma dengesini gözetmesi açısından önem

taşırken, 1970'lerden sonra ivme kazanan turizm gelişmeleri planın gerçek anlamda uygulanmasını mümkün kılmamıştır. Milli Parkın sınırları 23.12.1988 tarih ve 13.268 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 69.800 hektardan 34.425 hektara indirilerek (Resmi Gazete, 1988) 35.375 hektarlık alan kaybı yaşanmıştır. Burada 1982 yılında çıkartılan Turizmi Teşvik Kanunu'nun getirdiği vergi indirimi, alan tahsisi ve krediler ile ortaya çıkan alan taleplerinin çok zorlayıcı bir etkisi olmuştur. Ortaçeşme ve ark. (1998)'na göre bu gelişme, yoğun turizm baskısı ile gelmiş ve kıyıda yoğun turizm gelişmelerine sahne olan Beldibi, Göynük, Kemer, Çamyuva ve Tekirova yerleşimlerinin milli park dışına çıkartılması ile sonuçlanmıştır (Atik ve ark. 2006).

Bu dönemde kentsel gelişmenin mekanda etkisi düzensiz olmakta, kent kimliğini bozan yapılaşmalar geri dönülemez Antalya silüetini oluşturmaktadır. Antalya'da turizm sektörünün hızla gelişmesi ve temel sektörün turizm olması plan kararlarına da yansımış kentin doğu ve batı kıyılarında, hassas alanlarda "Turistik Tesis Alanları" belirlenmiştir. Ancak turizm sektöründe oluşan istikrarsızlık ve artan rant nedeni ile "turizm tesis alanı" olarak belirlenen alanlar plan değişiklikleriyle konut alanına dönüştürülmüş, özellikle falezler üzerinde çok katlı ve lineer bir yapı oluşturulmuştur (UTTA 1995).

Antalya kentinin giderek genişlemesi ve ulaştığı nüfus büyüklüğü sonucunda 1994 yılında büyükşehir statüsünü almış; Muratpaşa, Kepez ve Konyaaltı alt belediyeleri ana kent belediyesini oluşturmuştur. Bu gelişmeler sonucunda 1994 yılında kenti yakın çevresiyle birlikte ele alan planlama çalışması başlatılmıştır.

Antalya'nın 1995-2015 yılları arasındaki gelişimini yönlendirecek imar planının yapımı işi, 1995 yılında özel bir büroya verilmiştir. Hazırlanan bu yeni plan 1/25 000 ölçekli 16 pafta ve 1/ 5000 ölçekli 70 paftadan oluşmaktadır. 1/25 000 ölçekli Antalya Nazım İmar Planı/ Yapısal Plan 21.11.1995 tarihinde, Antalya Büyükşehir sınırlarını kapsayan 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı 08.11.1996 tarihinde Büyükşehir Belediye Meclis kararı ile onanmıştır. 2015 yılı projeksiyon nüfusu dikkate alınarak yapılan plan 1 662 000 kişilik bir nüfus hedeflemekteydi. Planın nüfus hedefleri ile plan kapasitesi arasındaki tutarsızlıklar, kentsel sosyal ve teknik altyapı-nüfus ilişkisinde yetersizliklerin bulunması, kentin gelişimine koşut ulaşım planının bulunmaması, tarım alanlarının yerleşime açılması, teknik sorunlar haritaların yetersizlikleri gibi nedenlerle plan meslek odalarının itirazları sonucunda 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planı Antalya İdare mahkemesi tarafından 14.05.1998 tarihinde, 1/25 000 ölçekli Nazım İmar Planı Danıştay 6. Dairesi'nin 2002/1706 no'lu ve 13.03.2002 tarihli kararı ile Antalya'nın Danıştay kararı ile iptal edilmiştir. 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planında iptale gerekçe oluşturan (Çakırlar - Bahtılı bölgesi, Kırçami Bölgesi) bölgeler yeniden irdelenmek üzere onama dışı bırakılmış ve plan 30.07.1998 tarihinde Büyükşehir Belediye Meclisi tarafından yeniden onanmıştır.

Bu dönem aynı zamanda kentsel gelişmeyi sağlayacak önemli yatırımların kente kazandırıldığı bir dönemdir. 1990 yıllarında Akdeniz Küçük Sanayi Sitesinin ve Toptancı Hal Tesislerinin, 1996 yılında fuar, Antalya Kültür Merkezi, Cam Piramit Kongre Merkezi, otogar

ANTALYA KENTİ KENTLEŞME SÜRECİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN MEKANSAL YANSIMALARININ İNCELENMESİ

ve Konyaaltı kıyı düzenlemesinin hayata geçirilmesi kentin gelişmesinin kentsel mekana yansımalarıdır. Böylece kentte turizm çeşitlendirilmeye çalışılmış, alt merkezler yaratılmış, ticaret ve kültür kenti fonksiyonları yaygınlaştırılarak kentsel hizmetler farklılaşarak, uzmanlaşmıştır.

1990-2000 dönemi Antalya'nın kentleşme sorunlarıyla mücadele ettiği ve sorunlara çözüm arayışları geliştirdiği bir dönemdir. Özellikle ulaşım, çevre sorunları, sürdürülebilir kalkınma, ekoloji son zamanlarda küresel ısınma terimlerinin sık sık dile getirildiği bu dönem, kentin özellikle merkezinde yenileşme ve dönüşümü zorunlu kılmıştır. Ulaşım sisteminde yapılan düzenlemeler açılan yeni güzergahlar, kentin genişlemesini hızlandırmış, hizmetlerde çeşitlilik ve farklılaşma, kentin geniş alanlara yayılması kente metropoliten bir kimlik kazandırmıştır. Antalya'nın sorunlarının çevre yerleşmelerle bir bütün olarak havza ölçeğinde planlanması, üst ölçekli plan kararlarıyla gelişimin düzenlenmesi önem taşımaktadır. Bu dönemde sivil toplum kuruluşlarının önderliğinde halkın kentin sorunlarının bilincine varması ve çözüm önerileri geliştirmesi, kente geliştirici bir etki yapmıştır.

Bu dönemde uygulanan kentsel dönüşüm biçimi

- 1- Kentsel yenileme: Antalya kentinde kent merkezinde proje olarak uygulanan kentsel yenileme projesi Dönerciler Çarşısı Kentsel Yenileme Projesidir.
- 2- Kentsel koruma ve kentsel canlandırma: Kaleiçi Koruma Amaçlı İmar Planı
- 3- Planlama kararları ve plan değişiklikleriyle kentsel alanın farklı alan kullanımlarına dönüştürülmesi
- 4- Büyükşehir statüsü ile sınırlardaki ve yönetimdeki değişiklikler

1.4 2000 Sonrası Dönem

Kentsel dönüşüm kavramının özellikle 2000 sonrası yasal süreçte yerini alması ve uygulamaya yönelik planlı adımların atılmasıyla birlikte yerel yönetimler tarafından hızla kentlerimizde kentsel dönüşüm projeleri uygulanmaya başlamıştır. Kentsel dönüşüm projeleri, Antalya kentinde de özellikle kent merkezinde ve gecekondular alanlarında yapılan uygulamalarla kent gündeminde yerini almaktadır.

10.07.2004 tarihinde kabul edilip, 23.07.2004 tarih ve 25531 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 5216 sayılı "Büyükşehir Belediyesi Kanunu" ile Antalya Büyükşehir Belediye sınırları yeniden belirlenmiştir. On bir yeni ilk kademe belediyesi daha sorumluluk alanlarına dahil olmuş ve toplam 14 ilk kademe belediyesi bulunan bir Büyükşehir Belediyesi haline gelmiştir. 10.07.2004 tarihinde kabul edilip, 22.03.2008 Tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren, 5747 Sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la Aksu, Döşemealtı, Kepez, Konyaaltı ve Muratpaşa adlarıyla beş ilçe kurulmuştur (Şekil 1.3)(Büyükşehir Belediyesi Stratejik Plan 2010-2014).



Şekil 1.3. Antalya merkez ilçeleri
(Antalya Büyükşehir Belediyesi, 2012)

5216 sayı yasa ile belirlenen yeni Antalya Büyükşehir Belediyesi sınırları ile kentin gelişiminin kontrolü ve planlaması açısından yerel yönetime yeni yetkilerle beraber önemli sorumlulukları da beraberinde vermiştir. Yasayla birlikte belirlenen sınırlar kentsel metropoliten bir alan tanımlamakla kalmamış aynı zamanda içerisinde pek çok doğal, kültürel, coğrafi, arkeolojik ve idari çeşitliliği içeren bir havzanın metropoliten idari sınır olarak belirlenmiştir (Antalya Nazım Planlama Daire Başkanlığı, 2006). Değişen yeni sınırlarla Antalya'nın çevresiyle bir bütün olarak havza bütünlüğü içerisinde ele alınması ve kırsal yerleşmelerle bir bütün olarak planlanması amacıyla 1/25 000 ölçekli Nazım İmar Planı çalışmaları yapılmış, günümüzde revizyonlarla devam etmektedir.

Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından Burdur ve Antalya il sınırlarını kapsayan 1/100 000 ölçekli Antalya Burdur Çevre Düzeni Planı 16..04.2007 tarihinde onaylanmıştır. Yaklaşık 2.792.551ha'lık bir alanı kapsamaktadır. Meslek odamız tarafından yapılan itirazlar neticesinde plan yürürlükten kaldırılarak 14.01.2008 onay tarihli 1/100 000 ölçekli Antalya-Burdur Çevre Düzeni Revizyon Planı yürürlüğe sokulmuştur. Meslek odamızın açmış olduğu dava neticesinde; Danıştay 6.Dairesi 14.07.2008 tarihinde; Plan; Bakanlıkça, "planın yapımına yönelik çıkarılacak bir yönetmelik çerçevesinde hazırlanacağı" ilgili Kanun Maddesinde belirtilmesine rağmen yönetmelik çıkarılmadan onaylanması, Planın askıya çıkarılmadan yürürlüğe girmesi, gerekçeleriyle yürütmeyi durdurma kararı almıştır.

Antalya kenti için 2000 yılı sonrası döneminin önemli konularından birisi kentsel dönüşüm projeleridir. 2000 yılı sonrası kentsel dönüşümün yasalarda yer almasıyla birlikte ülkemizin diğer kentlerinde de görülen kentsel dönüşüm çalışmaları Antalya'da da hız kazanmış ve planlama gündeminde tartışılmaya başlanmıştır. Kentsel sorunların çözümünde bütün-

ANTALYA KENTİ KENTLEŞME SÜRECİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN MEKANSAL YANSIMALARININ İNCELENMESİ

cül bir planlama anlayışını sağlamaya yönelik bir eylem olması gereken kentsel dönüşüm projeleri, Antalya kentinde de özellikle kent merkezinde ve gecekondu alanlarında uygulanmaya başlanmıştır. Ulaşım sisteminde yapılan düzenlemeler açılan yeni güzergahlar, kentin genişlemesini hızlandırmış, hizmetlerde çeşitlilik ve farklılaşma, kentin geniş alanlara yayılması kente metropoliten bir kimlik kazandırmıştır. Özellikle bu dönemde stratejik planlama yaklaşımı, çok aktörlü karar alma süreçleri, katılımcı koruma politikaları oluşturulmaya çalışılmıştır. Kentte çok sayıda kurumun planlamada yetkili oluşu, farklı özel koşullu alanların varlığı ve bu alanlardan sorumlu kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği önemli bir sorunu oluşturmaktadır. Ayrıca Antalya'nın tutarlı ve bilimsel verilere dayandırılarak oluşturulan bir ulaşım politikasının bulunmayışı kentin gelişimini olumsuz olarak etkilemektedir.

2. Antalya'da Kentsel Dönüşüm Projeleri

Antalya'da özellikle kent merkezinde yapılan kentsel dönüşüm çalışmaları önem kazanmaktadır (Şekil 2.1.). 31.12.2004 gün ve 25687 sayılı karar ile Kaleiçi turizm merkezini de içine alan Antalya kent merkezi "Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi" olarak ilan edilmiş ve Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kaleiçi, Balbey ve Haşimişcan Mahallelerini içerisinde bulunduran yaklaşık 90 ha'lık bir alanı kapsamaktadır. Bu çerçevede hazırlanan kentsel dönüşüm projeleri hız kazanmıştır.



Şekil 2.1. Antalya Kent Merkezi Kentsel Dönüşüm Alanları

Kentte özellikle kent merkezinde kentsel canlandırma ve iyileştirme çalışmalarının yapıldığını söylemek mümkündür. Kent merkezinde gerçekleşen kentsel dönüşüm projesiyle valilik binası yıkılarak alan meydan haline dönüştürülmüş, Sobacılar Çarşısında uygulanan yarışma projesiyle mekanda yayaya yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Şekil 2.2.,2.3.,2.4.,2.5.)



Şekil 2.2. Cumhuriyet meydanı düzenleme çalışmaları (Orijinal, 2007)



Şekil 2.3. Cumhuriyet meydanı kentsel dönüşüm sonrası-2013



Şekil 2.4. Sobacılar Çarşısı eski görünümü (Orijinal, 2005)



Şekil 2.5. Sobacılar Çarşısı yeni görünümü (Orijinal, 2012)

Gecekondu alanlarının yıkılarak sağlıklı konut alanlarına dönüştürülmesini amaçlayan kentsel dönüşüm projeleri gecekondu alanlarının yoğun olarak görüldüğü kentin kuzey bölgesinde görülmektedir. Gecekondu alanlarının kent için gerekli olan sosyal ve teknik altyapı alanları üzerinde konumlanması kentsel dönüşüm çalışmalarıyla bu alanların tekrar kamu alanı haline gelmesine olanak sağlamakta açık ve yeşil alanlar yaratma konusunda imkanlar sağlamaktadır. Antalya Muratpaşa İlçesinde Bayındır ve Soğuksu mahallelerinin kesiştiği gecekondu alanlarını içeren 80 dönüm alanda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm projesiyle 178 gecekondu yıkılarak yol, yeşil alan ve spor tesisleri oluşturulmuştur (Şekil 2.6.,2.7). Gecekondu ve kent merkezinde kentsel yenileme şeklinde yapılan müdahaleler, tarihi alanlarda sağlıklılaştırma ve canlandırma şeklinde hayata geçirilmektedir.

ANTALYA KENTİ KENTLEŞME SÜRECİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN MEKANSAL YANSIMALARININ İNCELENMESİ



Şekil 2.6. Kentsel dönüşüm öncesi (Muratpaşa Belediyesi, 2005)



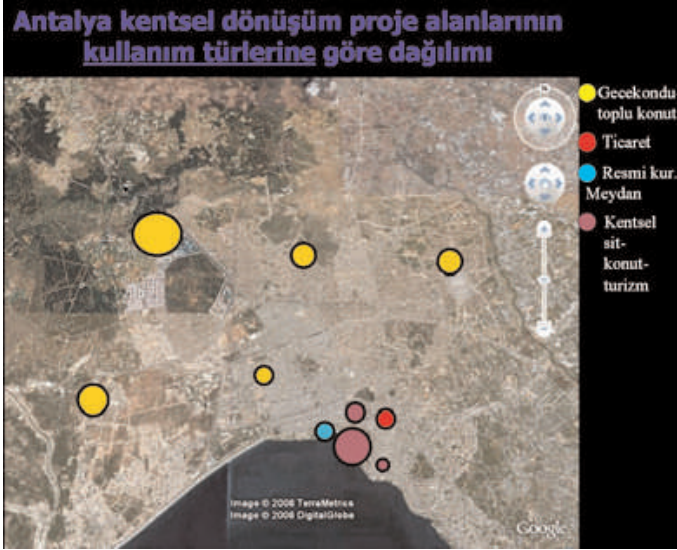
Şekil 2.7. Kentsel dönüşüm sonrası (Muratpaşa Belediyesi, 2005)

Antalya Büyükşehir Belediyesi tarafından “Kepezaltı-Santral Mahalleleri Yeniden Yerleşim Projeleri” adı altında çalışmaları devam eden proje, Kepez altı bölgesindeki Kepez ve Santral mahallelerinde bugüne kadar birikmiş yerleşme, planlama ve mülkiyet sorunlarını çözebilmek için mahalle sakinlerinin de katılımıyla yaşam ve mekan kalitesi yüksek bir yeni yerleşim oluşturmayı amaçlamaktadır.

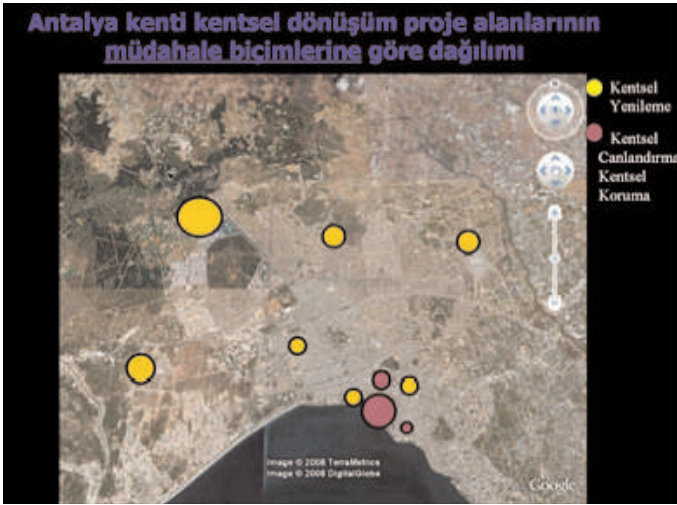
Antalya Büyükşehir Belediyesi sınırları içerisinde yer alan Yüksekalan Mahallesi 06.09.2010 gün ve 409 sayılı büyükşehir meclis kararı ile 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. Maddesi uyarınca kentsel dönüşüm alanı olarak ilan edilmiştir. İmar planı çalışmaları devam etmektedir. Antalya'daki kentsel dönüşüm projelerinin bir kısmının mekansal dağılım ve müdahale biçimleri Çizelge 2.1.'de ve Şekil 2.8 ve Şekil 2.9'da belirtilmiştir.

Çizelge 2.1. Antalya'daki Kentsel Dönüşüm Projelerinin Mekansal Dağılımı ve Müdahale Biçimleri

Kentsel Dönüşüm Projesi Yapılan Alan	İlçesi	Yetkili kurum	Müdahale Biçimi	Süreç
Kent Merkezi	Muratpaşa	Büyükşehir	Kentsel Yenileme	Devam ediyor.
Kaleiçi	Muratpaşa	Büyükşehir Bld.	Kentsel İyileştirme, Canlandırma	Tamamlandı
Bayındır ve Soğuksu Mahallelerinin kesişimi	Muratpaşa	Muratpaşa	Kentsel Yenileme	Tamamlandı
Sütçüler Kentsel Dönüşüm Toplu Konut Projesi	Kepez	TOKİ	Kentsel Yenileme	Tamamlandı
Kepezaltı-Santral Mahal. Yeniden Yerleşim Projeleri	Kepez	Büyükşehir Bld.	Kentsel Yenileme	Devam ediyor
Yüksekalan Mahallesi Kentsel Dönüşüm Alanı	Muratpaşa	Büyükşehir Bld.	Kentsel Yenileme	İmar Planı çalışmaları devam etmekte



Şekil 2.8. Antalya kentsel dönüşüm proje alanlarının kullanım türlerine göre dağılımı



Şekil 2.9. Antalya kentsel dönüşüm proje alanlarının müdahale biçimlerine göre dağılımı

3. Antalya Kentleşme Sürecinde Yaşanan Değişim ve Dönüşümün Uydur Görüntüleriyle İncelenmesi

Bilindiği gibi günümüzde gelişen uydu teknolojileri ve veri işleme sistemleri ile yeryüzünün özelliklerinin ve bu özelliklerdeki değişimlerin izlenmesinde Uzaktan Algılama çok önemli bir yere sahiptir. 1972 yılında LANDSAT 1 uydusunun fırlatılması ile hız kazanan bu süreçte farklı algılama prensiplerine ve çözünürlüğe sahip uydular yeryüzünün incelenmesinde ve haritalanmasında hızlı, güvenilir ve güncel veri kaynakları olarak kullanılmaktadırlar.

ANTALYA KENTİ KENTLEŞME SÜRECİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN MEKANSAL YANSIMALARININ İNCELENMESİ

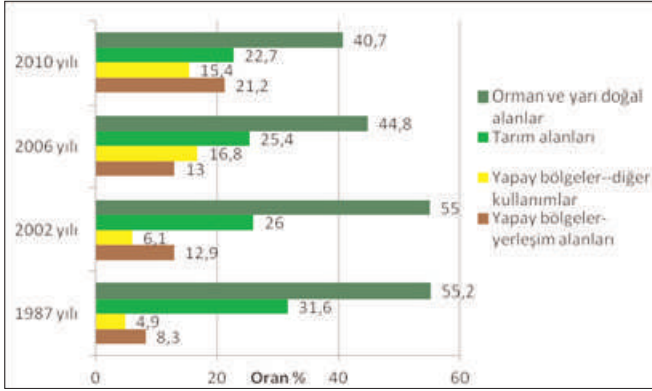
Çok bantlı (multispektral) görüntü sınıflandırması uzaktan algılama görüntülerinden bilgi elde etmek için en çok kullanılan yöntemlerden birisidir. Uzaktan algılama verilerinin analizi çoğunlukla spektral değerlere dayalı olarak yapılır. Her bir yüzey elemanı üzerine gelen ışığı farklı oranlarda yansıtır, yutar ve geçirir. Uydu görüntülerinden elde edilen farklı dalga boyu aralığında algılanmış dijital verilerin, yüzey örtü tiplerini gösteren tematik verilere dönüştürülmesi uzaktan algılamanın kavramsal yöntemleri ile işlenmesi sonucunda elde edilir. Aynı obje türüne ait yansıtımlar, her bir kanalda farklı değerlere sahiptir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde birinci bölüm paralelinde nedenleri tartışılan değişimin sonuçları mekansal veri üretilerek ifadelendirilecektir. LANDSAT 1987, 2006 ve 2010 uydu görüntüleri (Çizelge 3.1) kullanılarak uydu görüntülerinin sınıflandırılması ve bu görüntülerdeki değişimin karşılaştırılmasında Erdas Imagine 9.2 programı kullanılmıştır. Çalışmada kent değişimlerinin en iyi ayırt edilebildiği yöntemin belirlenebilmesi için Landsat uydu görüntülerine görüntü zenginleştirme ve sınıflandırma algoritmaları uygulanmış ve sonuçlar karşılaştırılmıştır. Çalışmada Kontrolsüz Sınıflama Yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemde tüm görüntüdeki tüm piksellere ait yansıtım değerleri kullanıcı tarafından belirlenen sayıda küme oluşturacak şekilde kullanılan algoritmaya özgü matematiksel esaslar dahilinde sınıflandırılmıştır. Temel amaç pikseli sahip olduğu yansıtma değerine göre yeryüzünde o piksele karşılık gelen türün oluşturduğu kümelere atamaktır. Çalışmanın son aşamasında doğruluk değerlendirmesi yapılmıştır. Çalışmada sınıflandırma sonuçları arazi çalışmaları, bölgeye ait hava fotoğrafları ve haritalar ile karşılaştırılarak doğruluk değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çizelge 3.1. Çalışmada kullanılan uydu görüntülerinin karakteristiği

Uydular	Tarih	Çözünürlük	Bantlar
LANDSAT TM	26.08.1987	30m	1,2,3,4,5,6,7
LANDSAT TM	24.06.2002	30m	1,2,3,4,5,6,7
LANDSAT TM	20.06.2006	30m	1,2,3,4,5,6,7
LANDSAT ETM	23.07. 2010	30m	1,2,3,4,5,6,7

Çalışmada Corine 1. Düzey sınıflama kriterleri dikkate alınmıştır. Elde edilen sınıflandırma sonuçları irdelendiğinde ise, değişimler yıllara göre alansal değişimi yüzey ve oran olarak belirlenebilmektedir. Kontrolsüz sınıflandırma sonucuna göre Corine 1. Düzey sınıflama kriterlerine göre yapay bölgeler-yerleşim alanları olarak nitelenen alanlar 1987 yılından 2010 yılına artış gösterirken, Orman ve doğal alanlar 1987'den 2010 yılına kadar azalma göstermiş tarım alanları da 1987'den 2010 yılına kadar azalma göstermiştir. Diğer yapay bölgeler de bu süreçte artış olduğu görülmektedir (Şekil 3.1). Doğal alanlar ve tarım alanları kentsel alanlara dönüşmüştür.



Şekil 3.1. Arazi sınıflandırma sonucu yıllara göre alansal değişimi
(Çalışma Ebru Manavoğlu tarafından hazırlanan “Antalya Kenti Yeşil Alanlarının Çok Ölçütlü Analizi ve Planlama Stratejilerinin Geliştirilmesi” başlıklı doktora çalışmasına veri sağlamak amacıyla devam etmektedir).

4- Sonuç ve Değerlendirme

Dünyadaki ve Türkiye’deki kentleşme hareketlerine bağlı olarak Antalya kenti son 50 yıllık zaman diliminde sosyal, kültürel, fiziksel, ekonomik bakımdan değişikliğe uğramış ve kent hızlı bir şekilde gelişmiş ve dönüşüm geçirmiştir. Antalya’daki kentleşme sürecinin Türkiye’deki politik ve mekansal kararlara bağlı olarak şekillendiği görülmektedir. Antalya kentindeki kentleşme süreci diğer kentlerimizle paralellik göstermekte, hızlı nüfus artışı, çevre ve görsel kirlilik, ulaşım, konut ihtiyacı, yeşil alanların yetersizliği, çevresel kaynakların ve korunacak değerlerin tahribi, gecekondulaşma, kent merkezi sorunları ortak sorunlar olarak görülmekte ve çözüm önerileri geliştirilmektedir.

Antalya kentinde turizmin gelişmesi ve buna bağlı olarak hızlı nüfus artışı kentsel mekan organizasyonunda farklılaşmalar getirmiştir. Turizmin kente sağladığı ekonomik gelişmenin yanında, çevre sorunlarını da beraberinde getirmiş, özellikle kıyılar, su kaynakları, korunacak değerler, açık ve yeşil alanlar baskı altında kalmışlardır. LANDSAT Uydu Görüntüleri verilerinden elde edilen sınıflandırmayla kentin yıllara göre değişimi değerlendirildiğinde Antalya’da yapay alanların hızla arttığı, bununla birlikte doğal alanlar ve orman alanlarında azalma ve tarım alanlarında azalma görülmektedir. Tarım alanlarının ve doğal ve orman alanlarının kentsel yerleşim alanlarına dönüştüğü söylenebilir.

Antalya’da 1950’li yıllardan başlayan ve günümüze kadar geçen planlama sürecinde politik ve yönetsel koşullar ve kararlar kentin gelişimini etkilemiş ve yönlendirmiştir. Özellikle 1980 sonrasında imar planlarıyla alınan korumacı ve tutarlı plan kararları, yapılan plan değişiklikleriyle, kabul edilen meclis kararlarıyla değişikliğe uğramış, bunun yanında yerel yönetimlerin denetim eksikliği kente olumsuz bir imar süreci yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığınca 2005 yılı içerisinde yaklaşık 40.000ha’lık alan Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi olarak ilan edilmiştir. 2006 yılı içerisinde ilan edilen toplu konut alanları Antalya ve yakın çevresine önemli bir yapılaşma baskısını beraberinde getirmiştir. Böylelikle Antalya kenti sınırları içerisinde çok sayıda yetkili kurumun varlığı planlama ve kentsel mekanın biçimleniş açısından önemli sorunlar doğurmuştur.

ANTALYA KENTİ KENTLEŞME SÜRECİNDE YAŞANAN DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMÜN MEKANSAL YANSIMALARININ İNCELENMESİ

Antalya’da özellikle 2000 yılından sonra yapılmaya başlanılan Kentsel Dönüşüm projeleri kent merkezi ve korunacak alanların canlandırılması, iyileştirilmesi, gecekonduların yerine daha sağlıklı yaşam çevreleri üretiminin yapılması şeklinde uygulanmıştır ve uygulanmaya devam edilmektedir. Kentsel dönüşüm projeleri, dönüşüm alanlarının sadece fiziksel anlamda değil aynı zamanda ekonomik, sosyal ve çevresel yapısının uzun vadeli olarak iyileştirilmesini hedeflemesiyle gerçek amacına ulaşacaktır.

Kentsel çevrenin dönüşümü sosyal gelişim, ekonomik kalkınma, çevre koruma ve demokratik örgütlenme ile birlikte bütüncül bir yaklaşımla düşünülmelidir. Kentsel dönüşüm projeleri bütünlük ve eşgüdümlü bir yaklaşımla ele alınmalıdır. Halkın karar verme süreçlerinde önemli bir rol alması gerekir. Karar vericileri ve uygulayıcıları bu sürece katmak projenin başarısı açısından büyük önem taşımaktadır.

Dönüşüm alanları belirlenirken ekonomik, ekolojik, sosyal ve tarihi değerler çok iyi tanımlanmalı her alan dönüşüm alanı olarak ileri sürülmemelidir. Dönüşüm Alanları birtakım bilimsel kriterlere göre belirlenmelidir. Kentsel Dönüşüm alanlarında peyzaj değerleri de göz önünde tutulmak zorundadır. Kentsel ve bölgesel girdiler alan içinde olumlu rekabet olgusu yaratmalıdır. Dönüşüm projeleriyle kentsel alanların sürdürülebilirliği sağlanmalı, kent içindeki dönüşüm alanlarının sağlıklı kullanım potansiyeli ortaya çıkarılmalıdır. Kentsel alanların dönüşümünde kentsel ve bölgesel özel alanların tarihsel ve kültürel miras anlamında ortaya çıkarılması ve projelerde önemle üstünde durulması gerekmektedir.

Antalya doğal güzellikleri ve kültürel çeşitliliğiyle dünyanın en güzel yerlerinden biridir ve turizm çeşitliliğine olanak sunarak her geçen gün daha da gelişmektedir. Küreselleşme ve enformasyon teknolojilerindeki gelişme, gelecekte kentleri zaman ve mekan kavramının dışına çıkararak, yaşam koşullarındaki ve kentsel ihtiyaçlardaki farklılaşmaya bağlı olarak, yeniden yapılanma ve dönüşüm sürecinde tekrar şekillendirecektir. Özellikle Antalya gibi hızla gelişen kentler metropoliten ilişkilerin güçleneceği mekanlar olacaktır.

KAYNAKÇA

Atik M., Altan T., Artar M., 2006. Turizm ve Doğa Koruma “Güney Antalya Bölgesi” Gelişmeler ve Sonuçları. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 2006, 19(2), 165-177.

Ortaçesme V., Karagüzel, O. ve Atik, M., 1998. Olimpos-Beydağları Sahil Milli Parkı Örneğinde Türkiye’de Kıyı ve Deniz Parkları. Türkiye Kıyıları ‘98: Türkiye’nin Kıyı ve Deniz Alanları II. Ulusal Konferansı Bildiriler Kitabı, 113-122.

Anonim, 1990. Antalya Kent Merkezi İçinde Kalekapısı ve Çevresi Kentsel Tasarım Yarışması Bilgi Kitabı, Antalya Belediyesi, Antalya. 185s.

Anonim, 1996. Antalya Kıyı Yerleşmeleri Planlama Yapılanma Kullanma ve Sorunları, TMMOB Mimarlar Odası Antalya Şubesi Yayınları, Antalya. 127s.

- Anonim, 2006. Çevre Düzeni Planına Doğru. TMMOB Mimarlar Odası Antalya Şubesi Yayınları, Antalya. 46s.
- Can Planlama Bürosu, 1992. Antalya Nazım İmar Planı Revizyonu Araştırma ve Açıklama Raporu (1/ 25 000), Antalya, 78 s.
- Güçlü, S., 2002. Kentleşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara.
- DAMPO, 2002. Antalya Büyükşehir ve Yakın Çevresi Nazım Plan Çalışmaları Araştırma Değerlendirme Sentez Raporu, Antalya.
- Keleş, R. 1996. Kentleşme Politikası. İmge Yayınevi Yayınları 4.baskı, Ankara, 510s.
- Nazım Plan Daire Başkanlığı.2006. 2020 Antalya Büyükşehir Belediyesi 1/50 000 ölçekli Fiziki Stratejik Planlama Çalışması Raporu. Antalya,137 s.
- Ortaçşeme, V., Yıldırım, E. ve Manavoğlu E. (2005). “ Kentsel Yeşil Alan Fonksiyonları Düzleminde
- Antalya Kenti Yeşil Alanlarına Bir Bakış” Antalya Yöresinin İnşaat Mühendisliği Sorunları Kongresi
- Bildiriler Kitabı, Cilt 2, s.539-549, Antalya.
- UTTA, 1995. Antalya Anakenti Yapısal Planı- 1/ 25 000 Raporu, Antalya B.Belediyesi, 199 s.

9B OTURUMU - 9 KASIM 2012
“DOĞAL ÇEVREDE DÖNÜŞÜM VE DEĞİŞİM”
Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Nilgün GÖRER TAMER**

Bir Köylü Hareketi Olarak HES Mücadelesi
Yaşar AYDIN

Neoliberal Politikalar Ekseninde Doğal Çevre Üzerinde Yaşanılan
Mekânsal Değişim ve Dönüşüm:
Bursa “Yeşil Şehir” Örneği
Yusuf EKİCİ

Neoliberal Politikaların
Doğal Alanlarda Yarattığı Değişim ve Dönüşümler: İzmir-Efemçukuru Altın
Madeni Örneği
Öğr. Gör. Dr. Levent ÜNVERDİ
Yrd. Doç. Dr. Neriman YÖRÜR
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül Altınörs ÇIRAK

Madencilik Sektörünün Etkisinde Kırsal Alanda Yaşanan Dönüşüm:
Kolaylaştırıcı Yasal Düzenlemeler Ve Uygulamalar
(Samsun ve Trabzon örneği)
Beydullah SULAK
Şehir Plancısı Doç. Dr. Dilek BEYAZLI

BİR KÖYLÜ HAREKETİ OLARAK HES MÜCADELESİ*

Yaşar AYDIN

Derelerin Kardeşliği Platformu

Merhabalar. Derelerin Kardeşliği Platformundanım. Öncelikle söyleyeyim, ne mühendis, ne de akademisyenim. Rize'nin Pazar İlçesinde doğan bir Laz'ım, konuşmam bu kriterler göz önüne alınarak dinlenirse, kendimi ifade etme açısından sevinirim.

Biz HES karşıtı mücadeleyi yürüten arkadaşlarınız olarak Artvin'den başlayıp Samsun'a kadar olan daha çok Doğu Karadeniz Havzası içinde yer alan köylü hareketiyiz. Orada birkaç rakam vereceğim, ondan sonra da sadece hayal gücünüze ve vicdanınıza birkaç şey söylemek isterim. Orada 100 000'in üzerinde çay üreticisi aile, 200 000 civarında fındık üreticisi aile, yaklaşık 40 000'e yakın arıcılık, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık yapan aile, kivi üreticileri var, yine bunların hepsi aile, yaklaşık 4 000 000-5 000 000 insandan bahsediyoruz, ama özellikle aile kavramını kullanıyorum. Çünkü bizim bölgede ailelerin 3 000-4 000 metrekairelik tarım arazileri var ve orada bütün tarım aile tarımı üzerine kurulmuş, yani geçimlerini yürütenler endüstriyel tarım yapmıyorlar, geniş çiftlik arazileri yok, kendi başlarına 4-5 kişi orada bu ürünleri üretip, geçimlerini sağlamaya çalışıyorlar. Bu binlerce yıldır da böyle, değişmedi, kültürüyle, yaşam biçimiyle bu halde devam ediyor. Özellikle HES karşıtı mücadelesinin de temel dinamiklerinden biri de bu, bu kadar ailenin yaşadığı bu coğrafyada tüm bu Türkiye'deki tarımsal sürece bakıldığında hâlâ insanlarımızın ısrarla tarımsal üretim yapabilmelerinin yegane nedeni suyun varlığı. İki tane önemli nokta var suyun varlığında, birincisi su oradaki, birçoğu sadece Karadeniz'e özgü tarımsal ürünün varlığını devam ettirmesi açısından iklimi sağlayan, gerekli kılan temel madde, yani çay üretimi yapılabiliyorsa, fındık üretimi yapılabiliyorsa, kivi üretimi yapılabiliyorsa, Doğu Karadeniz'in ikliminden kaynaklı, yani suyla doğrudan ilgili. İkincisiyse, temel bir girdi olarak suya ücretsiz, bedelsiz ulaşma haklarının bugüne kadar olması, ne sulamada, ne de başka bir yerde suç içmede, evde kullanmada su köylünün doğrudan direkt ulaşabileceği bir varlıktı. Kendi içinde kendinden bir parça olarak gördüğü, hissettiği bir varlık. Bu bugüne kadar olan bir durumdu, yani 1 500 tane HES projesinin olmadığı, yüzlercesinin başlamadığı, vadilerin

* Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumu 9B Oturumu bant kayıtlarından üretilmiştir.

BİR KÖYLÜ HAREKETİ OLARAK HES MÜCADELESİ

talan edilmediği dönemden öncesini bahsediyorum. Yaklaşık 6 yıl önce Karadeniz’de bu süreç başladı, bugün Karadeniz’de her vadide HES’lekarşı karşıyayız. Yani 30 km yukarıdan başlayıp, Kaçkar’ların eteklerinden başlayıp denize kadar her vadide onlarca HES projesiyle karşı karşıyayız.

Öncelikle biz bu HES projelerine Türkiye’nin enerji ihtiyacı var mı, yok mu tartışmaları üzerinden bir yerden dahil olmadığımızı, daha çok bir yaşam alanı mücadelesi üzerinden dahil olduğumuzu söylemek isterim. Bizim orada tek derdimiz var olan o çevre diye tanımladığımız, doğduğumuz, büyüdüğümüz, atalarımızın da yaşayıp büyüdüğü ve öldüğü yerlerde hayatımızı hiç kimseye muhtaç olmadan, hiç kimseden bir şey beklemeden devam ettirme. Yani benim ailem yaklaşık 50 yıldır çay üreticisi, Türkiye’ye Batum’dan çay geldiğinden bu yana çay üreticisi, 4 kişiyiz kardeşimle ben, biz liseye kadar çay tarlalarında büyüdük, yazlarımız çay tarlalarında geçti, üniversiteyi kazandık, bütün ailemiz bizi o çaydan ürettiği gelirle okuttu. Babam ilkokul mezunu bir çay işçisi, oradaki fabrikalarda çalışıyor, annemin de okuma-yazması yok, ama toprakla ve üretimle kurduğu ilişki bu düzeyde. Aynı şekilde Artvin’in Şavşat ilçesinde büyükbaş hayvancılık yapan tarım üreticileri açısından geçerli, Ardahan işte arıcılıkla uğraşanlar için geçerli, Ordu’da fındık üretimi yapan arkadaşlarımız, üreticilerimiz açısından da geçerli. Biz orada yaşayan 4 000 000- 5 000 000 insan bir bölümü şehirlerde yaşıyor, ama Karadeniz’de Ordu’ya kadar olan bütün hatta yaşayan insanların yüzde 70’inin tarımsal üretimle doğrudan ya da dolaylı bir ilişkisi var, yani en az yılın 6 ayını köylerde, kırlarda geçiriyor, üretimin bir parçası, bir bölümünü eğitim, çocukların eğitimi için yakın şehirlerde, ilçelerde kışları yaşamlarını devam ettiriyorlar. O yüzden bu söylediğim üretim Karadeniz’de yaşayan bütün o insanların yüzde 70’ini doğrudan ilgilendiren bir süreç olarak anlamanızı istiyorum. Orada yaşanan bu son kapitalizmin yaşadığı suya duyduğu ilgi, enerji ya da suyun kullanımı hakkında duyduğu ilgiden dolayı hakikaten bizim bölgemiz özellikle sermaye sahipleri açısından çok cazip bir noktaya geldi. Çeşitli firmalar artık bizim bölgemizde kendi topraklarınıymış gibi rahatça hareket ediyorlar. Biz o yaşadığımız yerleri kendimize ait bir coğrafya olarak görmüyoruz, sadece orada kiracıyız, yaşayıp öleceğiz ve orada gömüleceğiz. Biz toprakla böyle bir ilişki kuruyoruz, bir mülkiyet ilişkisi kurmuyoruz. Onun üzerinde yaşayan, onunla birlikte var olan o coğrafyada yaşayan insanlar ve bu yüzden de hani suyu bizden istemeleri, suyu satın almaları hakikaten bizim açımızdan da gariptenecek bir durum. Su nasıl bize ait olabilir, nasıl DSİ’ye ait olabilir, bir devlete ait olabilir, bunu da gerçekten hiç anlamadık.

Biz orada mücadeleye başladığımızda ilk başta herkes gibi biz de sadece çevre katliamı olabilir mi üzerinden baktık. Çünkü her vadide yaşayan insan sadece kendisiyle ilgili bir durum zannediyordu önce, ben Hemşin Vadisinde yaşadığım için hani bu mesele sadece Hemşin’e özgü bir şeymiş gibi duydum, düşündüm. Ya burada alabalık var kırmızı pullu, yaylalarımız var, buranın başına bir şey gelmesin diye düşünürken 10 km ötede Ardeşen de vardı, biraz ötede Fındıklı vardı, Tonya vardı Trabzon tarafında, Çayeli zaten bitmişti. Gördük ki, tekil bir örnek yok ortada, ciddi bir saldırı var ve bunlar organize olmuş HES Sanyicileri İşadamları Derneğini bile kurmuşlar. Biz de bu camiadan insanlar, bölgede

yaşayan insanlar olarak tek çaremizin kardeşleşmek olduğunu düşündük. O yüzden de adımızı “*Derelerin Kardeşliği*” koyduk. Yaklaşık 6 yıldır da vadi vadi bu mücadeleyi büyütme çalıyoruz, toprağımızı, orada yaşamayı sürdürmeye çalışıyoruz. İşimiz çok zor, biz orada hakikaten sayısı az, olanakları az insan topluluğuyuz, onlar çok güçlü, İsraili, İspanyol, İngiliz, Kanadalı, Türk onlarca şirket var, arkalarında da ciddi bir siyasal iktidar var, onlarla üzerimize geliyorlar.

Bunu şunun için söylüyorum arkadaşlar, biz önce mücadeleye başladığımızda biz tırnak içinde bu ülkede hukuka, vatan, vesaire inanmış Karadenizlileri bilerseniz, az çok böyle de çok muhalefet etmeye de alışık insanlar değildir. Önce ilk olarak hukuka başvurduk, bütün davaları kazındık arkadaşlar, kaybettiğimiz bir tek dava yok. En son kazandığımız, ama biz davayı kazanıyoruz, hükümet kanun hükmünde kararname çıkarıyor. Biz davayı kazanıyoruz, ilk şeyde Temmuz ayında herhalde atamalarda hâkimlerin yeri değişiyor. En son biz biliyorsunuz birkaç yerde SİT bölgesi için uğraştık, en son Fındıklı'nın Arıl Vadisinde, o bölge de SİT alanı oldu, peşinden itiraz edildi, hâkimler değiştiği için yerel mahkeme itirazı kabul etti. Daha dün Danıştay tekrar bizi haklı buldu ve o bölge hâlâ şimdilik SİT alanı, ama son değişen yasalarla onun SİT alanı olmasının da pek bir anlamı yok.

Şimdi bunu şehirlerde niye anlatıyoruz? Sizin başımıza bela olmamak için, bu ülkenin başına bela olmamak için anlatıyoruz. Orada yaşayan 3 000 000-5 000 000 insan hâlâ orada yaşasın, bu kentin varoşlarına, bu kentin yamaçlarına yapışmasın, buradaki gündelik hayatın olumsuz bir parçası olmasın. Bunun için de sizin en azından bizi böyle anlamanızı istiyoruz, hakikaten orada yaşayan insanlar önemli bir bölümü orada yaşayıp, orada hayatını sonlandırmak istiyor. Orada az önce arkadaşımız da anlattı, sadece tabii madeni var, başka şeyi var, yeraltı, yerüstü ne kadar zenginliğimiz varsa orada, eğer bu mücadelede biz başarısız olmazsak başımıza geleceği biliyoruz. Şu anda zaten toprak satışları başladı, kullanım hakkıyla birlikte vadilerin, suyun kullanım hakkıyla birlikte etrafındaki topraklar da el değiştirmeye başladı. Eğer biz suya doğrudan ve bedel ödmeden ulaşamazsak biz o topraklarda tarım yapamayacak hale geleceğiz. Bütün o tarımsal süreç kendiliğinden değişecek, dönüşecek zaten, yani o topraklardan gideceğiz, o 400 000-500 000 aile yerine oralarda endüstriyel tarım yapan büyük çiftlikler, buna bağlı sermaye odaklı yapılar çok uzun bir süre geçmeden orada kendini ifade edecek. Bunu da söylüyorlar zaten, Tonya'da bizim peynircilik yapan arkadaşlarımız var, üreticiler var, onlara gidiyorlar söylüyorlar bu Tonya'da niye uğraşıyorsunuz, biz Akçabat'tan size -bir tanesi Akçabat sahilinde bir ilçe, Tonya yukarıda hemen orada bir apartman verelim, orada yaşayın, biz burada bu Tonya'nın kooperatifçilikle yaptığı, orada bütün üreticilerin ortak olduğu kooperatifçilerle yaptığı, Ankara'da görüyorum Tonya peyniri, Tonya yoğurdu filan satılıyor, onları da değiştirecekler, başka bir şey yapacaklar. Artık daha büyük sermaye grupları bizim elimizden alıp, o işleri kendi bildikleri biçimde yapacaklar. Tabii ki bu arada suya da sahip olacaklar, suyu da bildikleri gibi kullanacaklar. En son biz sadece örneğin bizim Antalya Derelerin Kardeşliği var, hani bizden esinlenerek adını kurdular. Antalya'dan Kıbrıs'a su satıyoruz, Kıbrıs'a asker yollayınca barış ordusuydu, şimdi de barış suyu oldu biliyorsunuz. Her şeyin önüne barış koyunca se-

BİR KÖYLÜ HAREKETİ OLARAK HES MÜCADELESİ

vimli hale geliyor sanırım, böyle bir şey yaşanıyor bu ülkede. Bizim orada o şehirlerde, o köylerde yaşamamızın tek nedeni su, o yüzden bu su mücadelesi sadece bir çevre, ekoloji mücadelesi değil, aynı zamanda bizim açımızdan bir yaşam mücadelesi, orada var olup var olmama, orada yaşayıp yaşayamama mücadelesi. Buradaki mühendis arkadaşlarımızın da, akademisyenlerin de meseleye biraz böyle bakmasını istiyoruz. Buradan da bir bize en azından fikri katkı çok önemli, çünkü biz orada bilebildiğimiz kadar, atalarımızdan, dedelerimizden öğrendiğimiz kadar suyla kurulan ilişkiyi anlatmaya, insanlara ifade etmeye çalışıyoruz, ama artık şunu görüyoruz ki, ne hukuk, ne bizim oradaki tek başına mücadelemiz bizi kurtaramayacak. Biz orada bu saatten sonra vadi vadi bir direniş örgütlemeye çalışıyoruz. Yani bizde kazma, kürek olur, onlarda başka bir şey olur, kazanan kimse orada vadiyi devam ettirirler. Çünkü 120 davadan az önce de söyledim, sonuçlanan 70 davanın tamamı bizim lehimize, diğerleri de bizim lehimize olacak, ama kimse bizi dinlemiyor. Bir yıl önce Çayeli’nde Sanko Holdingin bir HES santrali açıldı. Biliyorsunuz tekstile uğraşıyordu Abdülkadir Konukoğlu, orada da söyledi: “*Daha önce manyakmışız, boş yere uğraştık, para burada*” diye ifade etti. Orada yürütmeyi durdurma kararımız vardı, ama gelip Başbakan açtı o HES santralini, o yüzden bizim oradaki mücadelemize biraz kulak kabartmanız, biraz destek olmanız, bizimle birlikte olmanız hem sizin, hem bizim, hem de bütün insanlık için çok faydalı olacağını düşünüyorum, teşekkür ediyorum.

NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE DOĞAL ÇEVRE ÜZERİNDE YAŞANILAN MEKÂNSAL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM: BURSA “YEŞİL ŞEHİR” ÖRNEĞİ¹

Yusuf EKİCİ
Şehir Plancısı

Giriş

1960'lı yılların sonunda kapitalist sistemin krize girmesi ile beraber sistemin içine düştüğü krizden “çıkış” için 1980 sonrası dönemde ortaya koyduğu neoliberal politikalar mekân üzerinde sarsıcı etkilere neden olmuştur. Yeni bir “anlayış”ın ürünü olarak ortaya atılan bu politikalar güç dengelerinin yeniden tariflenmesini sağlayarak düşen kar oranlarının yükseltilmesini amaçlamıştır. Bu kapsamda oluşturulan bu politikalar sermayenin dolaşımı önündeki “akıl dışı” her türlü engelin ortadan kaldırılması amacıyla her türlü uygulamanın yapılmasına olanak sağlamıştır. Bu çalışma kapsamında öncelikle kapitalizm ve mekân arasındaki ilişkinin sermaye birikim süreçlerine nasıl yansıdığı ortaya konulacaktır. Sermayenin kentsel mekân üzerinde (bu konu kapsamında özellikle doğal alanlar) dolaşımını sağlamak amacıyla oluşturulan yasa ve yönetmelikler tartışmaya açılacaktır. Neoliberal politikaların 1980'li yılların başından itibaren Bursa kenti üzerindeki etkileri tartışılmaya açılacaktır. Uygulanan neoliberal politikalar kapsamında Bursa'da bulunan verimli toprakların bu süreçten nasıl etkilendiği ayrıntılı bir şekilde tartışmaya sunulacaktır. Bu çalışmanın son tartışması olarak neoliberal politikaların kentsel bir tezahürü olarak karşımıza çıkan “Yeşil Şehir (Yasemin Park)” yapılanması ayrıntılı olarak sunulacaktır. “Yeşil Şehir” yapılanması üzerinden devlet ve sermayenin geldiği nokta ve Bursa ovasını ilerleyen zamanlarda bekleyen tehditler ortaya konulacaktır.

¹ Bu Çalışma 2012 Bahar Döneminde Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde Bitirme Tezi Olarak Hazırladığım “Bursa Ovasının Kaybedilme Sürecini Neoliberal Kentleşme Pratiği Üzerinden Tartışmak: Yeşil Şehir Örneği” Çalışmasının Bir Sonuç Ürünüdür.

Kapitalizm, Kriz, Mekân

Kapitalist sistem tarih sahnesinde yer aldığından beri kendi iç dinamiklerinden kaynaklı sürekli olarak kriz tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Kriz tehdidinde karşı her dönem yeni “çözümler” üretilerek krizden “çıkış” yolu aranmıştır. Bu durum her bunalım sonrası kapitalist sistemde yeni üretim biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Üretim biçimlerinin değişmesi kuşkusuz var olan bütün toplumsal ilişkilerin değişmesine neden olmaktadır. Oluşan yeni üretim biçimleri ise eski toplumun bağrından oluşmaktadır (Marx, 2011, s.40). Kentler, sermaye birikiminin artması ile beraber toplumsal yaşamın çekim merkezleri haline gelmiştir (Harris ve Ulman, 2002, s.55). Üretim biçimlerinin gelişmesine paralel olarak toplumsal yaşamın değişmesi kırsal kente bağımlı olmasına neden olmaktadır (Marx ve Engels, 2010, s.81-82). Yaşanan değişim ve dönüşümler sınıflar arası mücadelenin rolüne bağlı olarak kentsel mekânda yeniden düzenlenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde bu düzenlemelerin ezici çoğunluğunun sistemin ihtiyaçları çerçevesinde olduğunu belirtmek gerekir.

Kapitalist sistemin devamlılığını sağlaması için yaşanan her *iradi* zorunluluktan kaynaklı ortaya çıkan her dönüşüm kentsel mekân üzerinde gerçekleştiği için kentleşme süreçlerini de doğrudan etkilemektedir. Lefebvre, göre kapitalist sistem ile mekân arasında çok sıkı organik bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Kapitalist sistemin bunca yıldır ayakta durma başarısı göstererek toplumsal ilişkilerin yeniden üretebilmesini mekânı meta olarak keşfetmesine bağlamaktadır. Kapitalizm, yaşanan bunalım süreçlerini “**Mekâna yerleşerek ve bir mekân üreterek**” aşmaktadır (Lefebvre 1973’ten aktaran: Gottdiener, 2001).

1980 sonrası dönemin iktisadi politikaları kentleşme açısından değerlendirildiğinde yeni dönemde *sermayenin kentleştiği* ifade edilmektedir (Şengül, 2001, s.86). Neoliberal politikaların etkisiyle sermaye özellikle büyük kentler üzerinde tahakküm kurmaya başlamıştır. Bu durum kentsel mekân üzerinde iktidar ilişkilerinin yeniden tariflenmesini sağlayarak sınıf ilişkilerinin yeniden belirlenmesine yol açmıştır. Neoliberal politikaların etkisiyle yerel sermaye uluslararası sermaye ile organik ilişkiler içerisine girerek büyümeyi hedeflemiştir. Devlet mekanizmasının rolü 1980 öncesi döneme göre büyük bir oranda değişmiştir. Devlet; sermaye yatırımları önünde “engel” olmaktan çıkarılarak zaman içerisinde devlet ile sermayenin birbirinin karşıtı değil tam aksine bir bütünün parçası olduğu gerçekliği ön plana çıkartılarak buna dönük uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Böylece sermaye birikimi önünde engel olan her türlü “akıl dışı” uygulama ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır (Akçay ve Türkay,2006; Güzelsarı, 2003).

Sermayenin birikim sürecinde “**akıl dışı**” her türlü engelin kaldırılması amacıyla yasal, yönetsel ve kurumsal her türlü düzenlemenin yapılması amacıyla yeni kararlar alınmıştır. 1960’lı yılların sonunda sistemin krize girmesinin temel nedeni olarak devlet erkinin ekonomi üzerindeki gücü gösterilmiştir. 1980 sonrası uygulanan politikalar kapsamında devletin ekonomi üzerindeki gücü büyük bir oranda kırılmıştır. Ancak çok geçmeden sistemin tekrar krize girmesi nedeniyle devlet müdahalesi olması gerektiği yönünde kararlar

alınarak devlet ve sermayenin birbirinin düşmanı değil tam aksine bir bütünü iki parçası olduğu ortaya konulmuştur. Bundan kaynaklı olarak 2000 sonrası uygulanan neoliberal politikaların mekân üzerindeki etkisi giderek artmıştır. 1990'ların sonu, 2000'lerin ilk çeyreğinde yaşanan ve birbirini bütünleyen ekonomik ve politik gelişmeler, 2000'li yıllar sonrası uygulanan neoliberal politikalarda önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur (Bal, 2011, s.127).

Neoliberal politikaların etkisiyle kentsel mekân üzerinde doğrudan sermayenin aracılığıyla çok köklü müdahalelerde bulunulmuştur. Tüm bu müdahalelerin aslında bir tek açıklaması bulunmaktadır. 1970'li yılların başında krize giren kapitalist sistemin aşırı biriken sermayesini mekâna sabitlemesiyle ortadan kaldırma isteğidir. Böylece sistem düşen kar oranlarını geçici olarak yükseltme başarısı elde etmiştir (Harvey, 2003, s.91-94). Yapılan düzenlemelerin hepsi sermayenin daha özgür bir şekilde hem ülke içinde hem de uluslararası alanda özgürce dolaşımı önünde var olan bütün “akıl dışı” engellerin ortadan kaldırılmasını sağlamaktı. Teknolojinin gelişmesi sayesinde sermaye, dünya coğrafyası önünde ham alanlara giderek bu alanları sisteme entegre ederek metalaşmasını sağlamıştır². Sermayenin kentleştiği 1980 sonrası dönemde yerel yönetimlerin yetkileri ve bütçeleri artırılarak sistemin büyümesi sağlanmıştır. Dışa açık büyümeye bağlı olarak özellikle büyük kentlerde sanayisizleşme dönemi başlatılarak devletin bu alanda var olan etkinliği kırılmıştır. Sanayisizleşmenin yaşanması nedeniyle sermaye büyük kentlerde üretken olmayan sektörlere yönelmiştir. Büyük kentler bu dönem itibarıyla hizmet alanında köklü yatırımlar yapmaya başlamış, üretken sektörler ise mekânsal olarak yer değiştirmeye başlamıştır (Harvey, 2012, s.52). Sermayenin kentler üzerinde böylesine özgür bırakılması doğalında kentlere atfedilen rollerin değişmesine neden olmuştur. 1980 sonrası dönem itibarıyla “dünya kentleri”, “yarışmacı kentler”, “yarışan yerellikler”, “marka kentler” gibi kavramlar kentlerin gündemine sokulmuştur. Yerel yönetimler yerel ve uluslararası sermayeyi kendi kentlerine çekebilmek amacıyla birbirleriyle yarışır hale gelmiştir. Sermayenin uluslararası alanda rahat bir şekilde dolaşmaya başlamasıyla beraber kentlerde hakim olan “kent yönetimi” anlayışı terk edilerek “kent yönetimine” geçilmiştir (Penpecioğlu, 2011; Şengül, 2001, s.108).

1923 yılında Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ile beraber Osmanlı dönemine ait üretim ilişkileri büyük bir çoğunlukla terk edilerek zaman içerisinde kapitalist sisteme entegre olma yolunda adımlar atılmıştır. Atılan bu adımlar savaştan yeni çıkmış Türkiye coğrafyasında toplumsal değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. 1929 yılında kapitalist sistemin tüm dünyada şiddetli bir krize girmesi sermaye birikim süreçlerini doğrudan etkilemiştir. Keynesyen ekonomi politikaları devlet eliyle yatırımlar yaparak krizden “çıkış” yolu aranmıştır. Bu değişim ve dönüşümler sayesinde kentsel mekânın da bu süreçten oldukça

2 Ayrıntılı bilgi için bkz. David Harvey- Sermayenin Muamması içinde Olan Bitenin Coğrafyası Bölümü, s.147-190, 2012.

NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE DOĞAL ÇEVRE ÜZERİNDE YAŞANILAN MEKÂNSAL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM: BURSA “YEŞİL ŞEHİR” ÖRNEĞİ

etkilendiğini belirtmek gerekir. Ulus devlet modeliyle merkezileşmeye gidilmiştir (Boratav, 2009, s.40; Şengül, 2001, s.64). Türkiye'nin iktisadi gelişimine bağlı olarak İstanbul başta olmak üzere Ankara, İzmir, Bursa, Kocaeli, Adana gibi kentlerde hızlı kentleşme süreçleri yaşanmıştır. Ulus devletinin kurulması ile başkent olarak Ankara'nın uygun görülmesi İstanbul'da birikmiş sermaye birikiminin çeperde bulunan büyük kentlere akmasına neden olmuştur. Stratejik konumda bulunan İzmir, Ankara, Bursa, Kocaeli, Adana gibi kentler sermaye birikiminin yeni odağı haline gelmiştir. Bu durum zorunlu olarak bu kentler arasında ulaşım ağlarının güçlenmesine neden olmuştur (Şengül, 2001, s.71).

İstanbul kentinin coğrafi olarak sahip olduğu konum sermaye birikiminin devamlılığı açısından oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Sahip olduğu dinamikler özellikle çeperinde bulunan kentlerin gelişimini doğrudan etkilemiştir. 1970'li yılların başından itibaren tüm dünyada patlak veren iktisadi bunalım doğasında yeni “çözümlerin” tartışılmasına neden olmuştur. Tüm dünya üzerinde farklı pratikler aracılığıyla uygulamaya sokulan neoliberal politikalar mekânın sistem açısından önemini daha net bir şekilde ortaya koymaktaydı. 1980 sonrası itibarıyla uygulanan bu politikalar yapı ve doğal çevre üzerinde çok köklü müdahaleleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle büyük kentler sermayenin adeta karşı saldırısıyla karşı karşıya kalmışlardır (Boratav, 2009).

1980 Sonrası Türkiye’de Kentleşme Alanında Yapılan Yasal Düzenlemelerde Neoliberal İzler

Neoliberal politikalar kapitalist sistemin mevcut üretim ilişkilerini köklü bir şekilde değiştirerek sistemin ihtiyaçları çerçevesinde yeniden organize olmasını sağlamıştır. Bozulan ilişkilerin düzenlenmesi amacıyla devlet ile sermaye işbirliği içerisinde hukuki altyapı oluşturulmuştur. Hukuki yapılanma yardımıyla sermaye ile çalışan sınıflar arasındaki ilişkileri sermayenin lehine olacak şekilde düzenlemeye gidilmiştir. Devlet aracılığıyla çıkartılan yasa, yönetmeliklerin arka planını anlamak amacıyla yapılan düzenlemeleri toplumsal ilişki ağı içerisinde değerlendirmek gerekir (Ercan, 2009). Ercan (2009), yapılan düzenlemelerin maddi zeminini şu şekilde ifade etmektedir;

- Yasalar, yasadaki etkilenen toplumsal kesimlerin, bu kesimlerin temsilcilerinin veya sürece duyarlı kesimlerin tepkileri ile deşifre edilmeye çalışılmaktadır.
- Yasaların nasıl biçimlendiği ve işlevlendirildiği, gerçekliği anlayabilmenin önünün perdelenildiği kapitalist toplumsal ilişkiler içinde anlaşılmaya çalışılmaktadır

1980'li yıllardan günümüze kadar Türkiye’de yapılan yasal dönüşümler hiçbir zaman kendi başına gelişmemiştir. Bu düzenlemeler kapitalist üretim ilişkileri açısından değerlendirildiğinde çok sıkı ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Temel mesele Türkiye'nin uluslararası sermaye ile ilişkilerin gelişmesi amacıyla bu dönüşümün iradi olarak yapılması gerekmektedir (Ercan, 2009).

Yasaların çıkması ile sınırlamalar, denetimler ve bazı kesimler için bazı olanaklar ortadan kaldırılırken bazı kesimler için ise muazzam bir özgürlük alanı tariflenmektedir. Oluşturulan bu özgürlük alanı içerisinde farklı aktörler bir araya gelmektedir. Mevcut bazı aktörler ise oluşan yeni üretim biçimine ayak “uyduramadığı” gerekçesiyle tüm sermayesini yitirebilmektedir. Yasal düzenlemeler ile AB, Dünya Bankası, IMF, Türkiye’de TÜSİAD, TUSKON, MÜSİAD gibi yerel ve ulusal aktörler yan yana gelebilmektedir. Bu kapsamda oluşturulan yasalar değerlendirildiğinde durumun tek taraflı olmaktan ziyade son derece karmaşık, ilişkisel ve politik bir alan olduğu görülmektedir (Ercan, 2009).

Özellikle neoliberal politikaların etkisiyle çıkarılan yasa ve yönetmelikler sermaye birikiminin devamlılığını sağlamak amacıyla yapılmıştır. 1980 sonrası kapitalizmin yeniden ayağa kalkma hamlesi zaman içerisinde küçük çaplı krizlere neden olmuştur. Bu krizlerin bir kısmı yerel bir kısmı ise ulusal ölçekte olmuştur. Yapılan yasal düzenlemeler ile sermayenin önünde oluşan “akıl dışı” (toplumsal muhalefet, kurumsal düzenlemeler, yasa ve yönetmelikler, vb) engellerin bir kısmı tamamen ortadan kaldırılırken bir kısmının ise etkinlikleri büyük bir oranda kırılmaktadır (Meslek odalarından mesleki denetimlerin kaldırılması) (Akçay ve Türkay, 2006; Ercan, 2009).

Neoliberal politikaların uygulanması ile beraber mekân, sistemin içine düştüğü krizden kurtulması için adeta motor görevi gördü. Yapılan birçok yasal düzenleme ile daha önce hiç dokunulmamış birçok doğal alan metalaştırılmıştır. Yapılı ve doğal çevrenin sermayenin ihtiyaçları çerçevesinde özgür kullanımını sağlayacak birçok yasa ve yönetmelik çıkarıldı (Göksu, 1998). 1980-2000 yılları arasında yapılan düzenlemeler Birinci Kuşak Yapısal Reformlar olarak adlandırılarak neoliberal kentleşmenin birinci hazırlık aşamasını oluşturmaktadır. 2000 sonrası yapılan düzenlemeler ise İkinci Kuşak Yapısal Reformlar olarak adlandırılarak sermayenin devlet ile işbirliği içerisinde kentsel mekân üzerinde tahakkümünü sağlayacak bir süreci işaret ettiği ifade edilmektedir (BSB, 2005, s.4; Ercan, 2009).

1980’li yılların ortalarından itibaren mekânın sermaye birikim süreci açısından önemli bir noktaya gelmesi, birçok yasal düzenlemenin çıkarılmasına olanak sağlamıştır. 1983 yılında çıkarılan yasa ile turizm yatırımlarına hız verilmiş, 1984 yılında konut, 1985 yılında kamu arazileri, 1988 yılında orman alanları ve 1989 yılında tarım alanlarına yönelik yasal müdahaleler ile bu süreç hızlandırılmıştır (Göksu, 1998). 1985 yılında çıkarılan ve günümüzde halen etkin konumda olan 3194 sayılı İmar Kanunu ile merkezden yerele yetki devri sağlanarak karar süreçlerinin hızlandırılması amaçlanmıştır. Yapılan düzenleme ile yerel yönetimlerin mali ve idari açıdan merkeze bağımlı kalarak, karar süreçlerinde “özgür” bırakılmasının tek bir gerekçesi bulunmaktadır: Bu düzenleme ile mekân üzerinde yapılacak müdahalelerin hızlı bir şekilde hayata geçirilmesi amaçlanmıştır (Göksu, 1998).

Turizm Yatırımları Kapsamında Yapılan Yasal Düzenlemeler

Neoliberal politikalar sayesinde devlet karşısında gücünü artıran sermaye kendi istek ve ihtiyaçları temelinde oluşturduğu kentleşme politikalarıyla tarım, orman ve kıyı alanlarında yapılaşmaların hız kazanmasına neden olmuştur. Bu durum özellikle büyük kentlerde birçok doğal alanın geri kazanılmayacak şekilde kentleşmeye kurban edilmesine neden olmuştur (Göksu, 1998). Bu kapsamda 1983 yılında Turizm Teşvik Yasası doğal alanların kentleşmesi açısından çok önemli bir yerde durmaktadır. Bu yasa, neoliberal politikaların özellikle doğal alanlar üzerinde köklü müdahalelerde bulunmasıyla birçok alanın kentleşmesine neden olmuştur. Özellikle uluslararası sermayenin ülkeye girişini sağlamak amacıyla kıyıların azımsanmayacak bir bölümü turizme açılmıştır (Turan, 2009, s.157). 1980 sonrası ulaşım alanında yapılan köklü yatırımlar özel araba sahipliğinin teşvik edilmesine ve buna bağlı olarak ikincil konutların yapılmasına maddi zemin oluşturmuştur (Tekeli 1998’den aktaran: Bal, 2011, s.119).

Ayrıca Işık ve Pınarcıoğlu’nun aktardığı gibi “*Bu dönemde kıyı alanları sadece büyük ölçekli turizm tesislerine açılmakla kalmamış, ikincil konut olarak anılan yazlık sitelerin de istilasına uğramıştır.büyük ölçekli kooperatifler eliyle gerçekleştirilen bu gelişme, üst ve orta gelir grupları için özellikle 1980’li yılların ikinci yarısında önemli bir yatırım alanı olmuştur*” (Işık ve Pınarcıoğlu 2009’dan aktaran: Bal, 2011, s.119).

• Ormanlarda Güncel Bir sorun: 2/B

Günümüzde de oldukça güncel bir konu olan orman vasfını yitirmiş 2/B arazilerinin satılmasını sağlayacak yasal düzenlemeler 2000’li yılların başından itibaren yürürlüğe konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda hazırlanan 6831, 4706 ve 2924 sayılı yasal düzenlemeler anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmiştir (Turan, 2009, s.158-160). 27 Nisan 2012 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanan “Orman Köylülerinin Kalkınmalarının Desteklenmesi ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesi ile Hazineye ait Tarım Arazilerinin Satışı Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. 2/B yasaı olarak da bilinen bu yasal düzenleme aslında bir önceki yasal düzenlemelerin yeniden düzenlenerek yasal hale getirilmesidir.

• Mera Alanında Yapılan Yasal Düzenlemeler

Türkiye’de 1980’li yıllara kadar büyük ölçekli kamu yatırımlarına tahsis edilmiş olan meralar özelleştirme süreci ile ekonomik bir değer olarak sermayenin hizmetine sunulmuş ve satılmıştır. Kentsel yerleşmeler için imar planlarına konu olmuş meralar belediyelere tahsis edilmiştir. Büyük ölçüde yapılaşmaya açılan, yer yer işgal edilen ve belediyelerin imar planı kapsamına alınan meralar, “*meralar tahsis amacının dışında kullanılmaz ve niteliği değiştirilemez*” ilkesinden kaynaklı olarak özel mülkiyete konu olamamaktaydı. Meralar üzerindeki koruyucu ilkeler 1998 yılında 4342 sayılı Mera Kanunundan çıkarılmış ve bu yasa da 2004, 2005, 2007 yıllarında yapılan düzenlemeler ile mera alanlarının sermayeye tahsisi konusunda önemli değişiklikler yapılmıştır (Turan, 2009, s.170). 2005 yılında yapılan

düzenlemenin asıl nedeni yasanın uygulama sürecinde çıkan sorunları gidermektir. Satışa konu olan meraların rayiç bedellerinin yüksek olmasından kaynaklı Bursa ve Sakarya illerinden gelen talepleri karşılamak amacıyla 2005 yılında ilgili kanunda düzenleme yapılmıştır. 2007 yılında seçimlerden çok kısa bir süre önce mera alanıyla ilgili yapılan son değişiklik ile hektarlarca mera alanı satışa konu olmuştur (Turan, 2009, s.174-175). Turan (2009, s.176), ilgili yasada yapılan değişikliklerin Bursa kentinden gelen talepleri karşılamak açısından önemli bir yerde durduğunu şu şekilde dile getirmektedir:

“...Bursa’da 1986’dan bu yana, belediyelerle protokol yapmış olan 17 kooperatifin yaptığı 1.140 konutta yaşayan 5 binden fazla kişinin bu düzenlemeden yararlandırılmak istendiği belirtilmektedir. Bir milletvekili, bu kooperatiflere üye olan kişilerin, kendilerine ait olmayan arsaları belediyeden satın aldıklarını, protokollerini yaptıklarını, inşaatlarını bitirdiklerini fakat oturma izni alamadıklarını belirtmektedir. Tutanaklardan, kooperatifler tarafından üzerine yapı yapılan yerlerin mera niteliğinde iken, Bursa Büyükşehir Belediyesinin sınırları içerisinde alındığı ve belediyece kooperatiflere tahsis edildiği, ancak hazine tarafından açılan davalar sonucunda bu yerlerin tekrar hazineye geçirilmesinin kararlaştırıldığı anlaşılmaktadır”.

• Tarım Toprakları İle İlgili Yasal Düzenlemeler

1960’lı yılların başından itibaren tarımda makineleşme döneminin başlaması ile beraber 1980’li yıllara kadar özellikle meralar verimli tarım toprağına dönüştürülmüştür. 1984 yılında çıkarılan 3083 sayılı yasa ile tarım alanlarının tarım dışı amaçlarla kullanılmasının önü açılmıştır. 1980’li yıllar itibariyle uygulamaya konulan neoliberal politikalar nedeniyle tarım dışı amaçlar için kullanılmasıyla tarım toprakları günümüze kadar hızla azalmıştır. Yakın zamanlı yapılan bir çalışmaya göre turistik alanlar için ihtiyaç duyulan toprağın %69,5’u verimli tarım topraklarından karşılanmıştır (Turan, 2009, s.179). 1984 yılında çıkarılan 3083 sayılı yasa ile tarım alanlarının tarım dışı amaçlarla kullanılmasının önü açılmıştır. 1990’lı yıllara gelindiğinde tarım topraklarının sınıflandırılması ve satılmasını düzenleyen yönetmelikler çıkartılmıştır. 1989 yılında çıkarılan ilk yönetmelik 2005 yılına kadar bazen yargı tarafından iptal edilmesine rağmen, kimi zaman içeriği, kimi zaman da ismi değiştirilerek toplam 11 kez yeniden düzenlenmiştir. Bütün bu yönetmelik değişikliklerinde tarım topraklarının tarım dışı amaçlarla kullanılmasını sağlayacak düzenlemeler bulunmaktadır. Bu yasal düzenleme ile birçok verimli tarım toprağı farklı sınıflarda gösterilerek satışı kolaylaştırılmıştır (Turan, 2009, s.183). Tarım toprakları ile ilgili bir diğer önemli düzenleme hazineye ait olan tarım topraklarının satılması amacıyla 1995 yılında çıkarılmış olan 4070 sayılı *Hazineye Ait Tarım Araçlarının Satışı Hakkında Kanun* ve bu yasanın bazı hükümlerini değiştiren, 2001 yılında çıkarılan 4707 ve 2003 yılında çıkarılan 4916 sayılı yasalardır. Bu yasal düzenlemeler ile araziye kullanan kişilere hazine topraklarının satılmasının önü açılmıştır. Eğer araziye kullanan kişi satın almaktan vazgeçerse arazi başka kişiler tarafından da satın alınabilmektedir (Turan, 2009, s.184).

NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE DOĞAL ÇEVRE ÜZERİNDE YAŞANILAN MEKÂNSAL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM: BURSA “YEŞİL ŞEHİR” ÖRNEĞİ

Tarım topraklarının yeniden düzenlenmesini sağlamak amacıyla 2005 yılında 5403 sayılı *Toprak Koruma ve Arazi Kullanım Kanunu* çıkarılmıştır. Bu yasal düzenleme, tarım topraklarının tarım dışı amaçlarla kullanılması konusunda hükümler içermektedir. Tarım alanlarının tarım dışı amaçlarla kullanımını içeren ilgili maddeler, 2006 (5557 sayılı yasa), 2007 (5578 sayılı yasa) ve 2008 (5751 sayılı yasa) yıllarında değiştirilmiştir. 2006 yılından itibaren yapılan düzenlemelere bakıldığında yapılan değişikliklerin tümünün satış işlemlerin kolaylaştırılmasına yönelik olduğu görülmektedir (Turan, 2009, s.186-187).

Kentsel Dönüşüm Alanındaki Yasal Düzenlemeler

Kentsel dönüşüm olgusu 200’li yılların başından itibaren Türkiye’de kentlerin gündemine girmiştir. Kentlerin 1950’li yılların başından itibaren çok hızlı bir şekilde büyümesi kentlerin eşiklerine dayanmasına neden olmuştur. Kent merkezinde kalmış “atıl ve çöküntü alanları” düzenleyerek toplumsal yaşama yeniden dahil etmek amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler yapılmıştır. Bu yasal düzenlemelerden önemlileri şunlardır: Kuzey Ankara Girişi Kentsel Dönüşüm Projesi, 5393 Sayılı Belediye Kanunu, 5366 Sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Korunması Hakkındaki Kanun.

2000’li yılların başından itibaren özellikle İstanbul ve Ankara’da yapılan kentsel dönüşüm örneklerine bakıldığında var olan çelişkiyi azaltmaktan çok sınıfsal ve mekânsal ayrışmayı derinleştirdiği görülmektedir. 2000’li yılların başından itibaren Türkiye’de önemli bir tartışma konusu olan kentsel dönüşüm olgusu önemli bir gündem maddesi haline gelmiştir. Kentsel dönüşüm hakkında Mayıs 2012’ye kadar bütünlüklü bir yasa çıkartılamamıştır. Birbirinden kopuk mevzuat düzenlemeleri ile kentsel mekân üzerinde köklü müdahalelerde bulunulmuştur. Yapılan her yasal düzenlemede TOKİ’ye yeni yetkiler verilmiştir. Son olarak kentsel dönüşüm alanında en kapsamlı düzenleme, Van depremi sonrası çıkartılan Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki kanundur. Bu kanun ve ardından çıkartılan ilgili yönetmeliğe bakıldığında kentsel mekân üzerinde son derece etkin bir yasal düzenleme olduğu görülecektir. Daha önce kentsel dönüşüm alanında yapılan müdahalelerde vatandaş dava açarak yürütmeyi durdurma kararı alırdabilirdi. Son yasal düzenlemeye göre dava açılrsa bile yürütmeyi durdurma kararı verilemeyecek, uygulamayı engelleyen kişiler hakkında cezai işlem uygulaması yapılabilecektir³.

Bursa’da Neoliberal Politikaların Etkisiyle Yaşanan Mekânsal Değişim ve Dönüşüm

Bursa kenti sahip olduğu coğrafi konum bakımından Türkiye’nin sermaye birikim süreçlerinden etkilenmiştir. 1960’lı yılların başından itibaren Bursa, yapılan sanayi yatırımları ile çok hızlı bir şekilde kentleşme sürecine girmiştir. Yapılan sanayi yatırımları

3 Kentsel Dönüşüm Hakkında Çıkarılan Kanun ve Yönetmelikler, 25 Eylül 2012. <http://www.mevzuat.gov.tr/>.

Türkiye’de tarımda yaşanan makineleşmeye bağlı olarak oluşan emek gücü fazlasının diğer büyük kentlerde olduğu gibi Bursa kentine doğru akmasına neden olmuştur (Şengül, 2001, s.76-77). Yapılan sanayi yatırımları, önceden yapılmış kent planlarının kısa sürede geçerliliklerini yitirmesine neden olmuştur. 1960 yılında yapılan Piccinato planında 1980 yılı için Bursa kenti için öngörülen nüfus hedefi 250.000 olarak belirtilmiş fakat 1975 yılında kentin nüfusu 350.000’e ulaşmıştır. İthal ikameci sanayileşme modeliyle sermaye birikiminin artması sağlanmış fakat Bursa Ovasının verimli toprakları ve tarihi kent dokusu bu süreçten oldukça olumsuz etkilenmiştir. Her ne kadar yapılan kent planları ile bu durumun önüne geçilmeye çalışıldıysa da yeterince etkili olunamamıştır (Aksoy ve Özsoy, 2007; Ataç ve Eke, 2006; Tosun, 2007).

1960’lı yılların sonuna doğru Bursa’da kurulan TOFAŞ, RENAULT, KARSAN fabrikaları ile ovanın verimli toprakları ve tarihi kent dokusu üzerinde baskı artmaya başlamıştır. Yapılan sanayi yatırımları organize sanayi bölgesinin çok hızlı bir şekilde dolmasına neden olarak, yeni sanayi yatırımları gözünü ovanın verimli topraklarına dikmiştir. Bu sanayi yatırımları konut yatırımlarını da beraberinde getirmiştir. Yapılan bu yatırımlar iradi olarak ilgili bölgelerde ulaşım yatırımlarının gelişmesini, ova üzerinde var olan baskının daha da artmasına sağlamıştır. Tüm bu yaşananlar kentin plansız bir şekilde büyümesine neden olarak ovanın verimli toprakları üzerinde amaç dışı kullanımların artmasına neden olmuştur (Aksoy ve Özsoy, 2007; Aslanoğlu, 2000, s.189). Bursa ovası üzerinde baskıların artması nedeniyle 1976 yılında ovanın korunması amacıyla bir plan yapılmıştır. Yapılan plana göre ova koruma alanı 12614 ha olarak belirlenmiş ve korunması için önemli kararlar alınmıştır (bkz. Şekil 1.1).



Şekil 1. 1 Bursa Ovası(1976)

Kaynak: Aksoy ve Özsoy, 2007.

**NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE DOĞAL ÇEVRE ÜZERİNDE YAŞANILAN
MEKÂNSAL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM: BURSA "YEŞİL ŞEHİR" ÖRNEĞİ**

Bursa kent bütününde yapılan Nazım İmar Planları ile Arazi kullanım haritaları karşılaştırıldığında plan dışı uygulamaların çok yoğun bir şekilde gerçekleştiği söylenebilir. 1960-1995 arasında hızlı kentleşme ile Bursa ovasının birçok verimli toprağı kaybedilmiştir (Tablo 1.1) (Aksoy ve Özsoy, 2007).

Tablo 1.1 Bursa Kent Bütünü ve Yakın Çevresinde Tarım Arazilerinin Yıllara Göre Kaybı

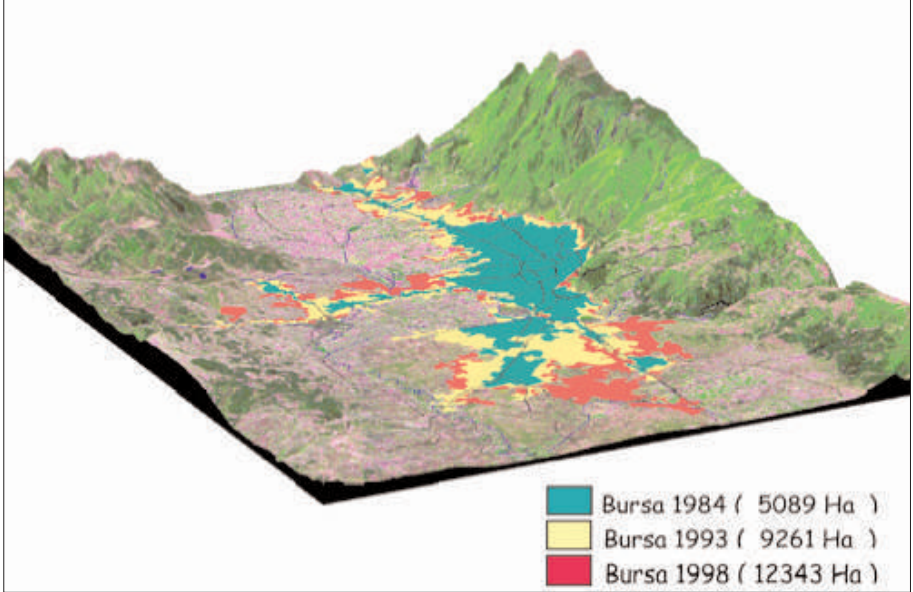
Kentsel Doku	Arazi Yetenek Sınıfları (ha)						Toplam	%
	I	II	III	V	VI	VII		
Bursa 1960								
Sanayi alanları	-	71.1	55.4	-	-	-	126.5	8
Ticaret alanları	-	4.8	4.8	30.8	62.5	1.1	99.2	7
Yerleşim alanları	-	0.2	66.3	504.0	-	7.4	577.9	38
Öneri yerleşim	5,0	3.4	172.2	109.1	-	5.8	295.6	20
Yeşil alanlar	1,3	85.9	198.1	124.0	-	0.1	409.4	27
Toplam (ha)	6,3	165.4	522.8	799.6	-	14.4	1508.6	
%		0.4	11	34.6	53	-	1	
Bursa 1976								
Sanayi alanları	94.0	756.4	93.1	16.3	75.7	31.6	1067.2	13
Ticaret alanları	26.3	71.0	113.7	93.2	0.3	4.5	309.0	4
Yerleşim alanları	382.4	778.6	660.1	935.8	-	161.5	2918.4	35
Öneri yerleşim	349.0	1544.1	142.1	69.3	163.9	160.1	2428.6	29
Yeşil alanlar	151.3	956.4	91.0	106.7	48.6	235.2	1589.1	19
Toplam (ha)	1003.0	4106.6	1100.1	1221.3	288.4	592.8	8312.3	
%		12	49	13	15	3	7	
Bursa 1995								
Sanayi alanları	76.7	1732.0	347.1	72.4	115.9	40.6	2384.7	17
Ticaret alanları	91.5	365.3	231.4	310.1	4.6	3.8	1006.7	7
Yerleşim alanları	820.9	2159.1	738.2	827.2	40.4	443.2	5028.9	36
Öneri yerleşim	289.2	814.7	269.1	219.2	236.5	258.6	2087.3	15
Yeşil alanlar	420.6	1968.6	636.6	311.8	112.7	18.4	3468.5	25
Toplam (ha)	1698.8	7039.6	2222.4	1740.8	510.1	764.5	13976.2	
%		12	50	16	12	4	5	

Kaynak: Aksoy ve Özsoy, 2007.

Tablo 1.1 incelendiğinde Bursa kent bütünü ve yakın çevresinde 1960-1995 yılları arasında kentsel dokunun 9 kat artarak 1508,6 hektardan 13976,2 hektara ulaştığı görülmektedir. Bu süre içerisinde I. ve II. sınıf tarım arazilerinin 1960 yılında 171 hektar, 1976 yılında 5109 hektar, 1995 yılında ise 8738 hektar olduğu görülmektedir. Tablo 1.1'e bakıldığında 1960-1995 yılları arasında I. ve II. sınıf tarım toprakları üzerinde gerçekleşen şehirleşme, 1960 yılında kentsel yerleşmenin %11.4'ü (171,7 ha), 1976 yılında %61'i (5109,6 ha) ve 1995 yılında ise %63'ü (8738,4 ha) şeklindedir (Aksoy ve Özsoy, 2007).

1960 yılı itibarıyla I. ve II. sınıf tarım arazileri üzerinde kurulan sanayi alanları 71,1 hektar, iken, 1976'da 850,4 hektara, 1995 yılında ise 1808,7 hektara ulaşmıştır. Hızlı kentleşmenin yaşandığı 1960-1995 yılları arasında tarımsal değeri oldukça yüksek olan 1736,6 hektar I. ve II. sınıf tarım arazilerinin, üzerlerinde sanayi tesisleri kurulması nedeniyle geri kazanılamayacak düzeyde kaybedilmesi neden olunmuştur (Aksoy ve Özsoy, 2007).

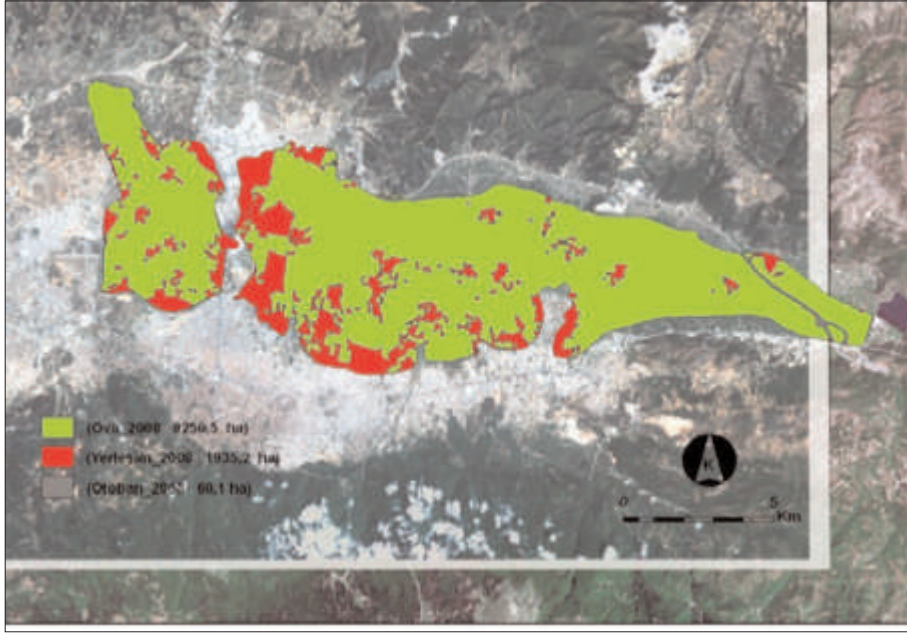
1980-2000 yılları arasında Bursa'da kentsel yerleşik alan (Şekil 1.3) oldukça büyümüştür. 1984 yılında kentsel yerleşik alan 5089 hektara, 1993 yılında 9261 hektara, 1998 yılında ise 12343 hektara ulaşmıştır. Ankara, İzmir, Mudanya ve Yalova yolu üzerinde yapılan yeni sanayi yatırımları bu yollar üzerinde konut alanlarının yaygınlaşmasını sağlamıştır. 1984 yılında yapılan Nazım İmar Planı ile özellikle Nilüfer ve Osmangazi ilçelerinde ovaya doğru büyümenin önü açılmıştır (Aksoy ve Özsoy, 2007; Ataç ve Eke, 2006).



Şekil 1.3 Bursa Kent Bütünü ve Yakın Çevresinde Şehirleşmiş Alanlar ve Şehirleşmenin Yönü (1984-1998)
Kaynak: Aksoy ve Özsoy, 2007

NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE DOĞAL ÇEVRE ÜZERİNDE YAŞANILAN MEKÂNSAL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM: BURSA “YEŞİL ŞEHİR” ÖRNEĞİ

Geçmişten günümüze kadar Bursa Ovası üzerinde baskıların giderek arttığı görülmektedir. Zaman içerisinde ova üzerinde gelen müdahalelerin bir kısmı plan aracılığıyla olurken bir kısmı ise plan dışı gerçekleşerek sonrasında plana dahil edilmiştir. 1976 yılında belirlenen ova koruma alanı günümüzde büyük bir kısmı geri kazanılamayacak şekilde kentleşmiştir. Ekonomik kararların plan kararlarını hiçe sayması sonucu hektarlarca tarım arazisi kaybedilmiştir (Şekil 1.4). Yapılan planlar kısa süreler içerisinde yapılan plan tadilatları aracılığıyla delinerek imara açılmıştır (Aksoy ve Özsoy, 2007). 1976 yılından 2000 yılına kadar ovanın verimli topraklarından 3700 hektarlık alanın şehirleştiği ifade edilmektedir (Ataç ve Eke, 2006).



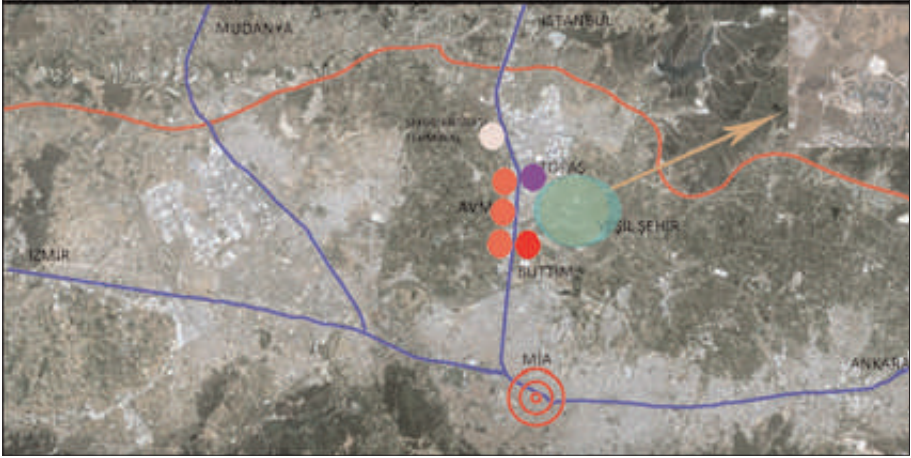
Şekil 1.4 Bursa Ovasında Amaç Dışı Kullanımlar (2008)

Kaynak: Bursa Şehir Plancıları Odası

Bursa’da Neoliberal Kentleşmenin Bir Tezahürü: Yeşil Şehir (Yasemin Park)

1980 sonrası Türkiye’de uygulanmaya başlanan neoliberal politikaların etkisiyle kentsel mekân üzerinde bu izleri taşıyan kentleşme pratiklerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bursa kentinde bu politikaların bir tezahürü olarak 1990’lı yılların başında ortaya çıkan “Yeşil Şehir” yapılanması sahip olduğu dinamikler açısından incelenmesi gereken önemli bir kentleşme pratiğidir. “Yeşil Şehir” sürecinde yer alan aktörler ve bu aktörlerin günümüz Türkiye’inde buldukları yere bakıldığında bu kentleşme pratiğinin devlet ve sermayenin el ele yürüttüğü bir pratik olduğu ortaya çıkacaktır.

“Yeşil Şehir (Yasemin Park)” projesi Bursa Ovası’nda gelişen çarpık kentleşmeyi önlemek ve Bursa’da konut açığını gidermek iddiasıyla gündeme gelmiştir. “Yeşil Şehir” 1990’lı yılların başından itibaren Çağlar Ailesi tarafından yapılması planlanmış bir toplu konut alanı projesidir. Bu projenin tamamlanmasıyla toplu konut alanında yaklaşık olarak 40-50.000 kişinin yaşayacağı öngörülmüştür. Yeşil Şehir projesi Bursa ili, Demirtaş Bucağı, Tepecik mevkiindeki 987 dönümlük arazi üzerinde asgari ilk olarak 7000 konut olarak yapılması planlanmış bir projedir (bkz Şekil 1.5) (Bursa 2.İdare Mahkemesi Dava Dosyası, Dosya no:1996/218, 1997). İlgili mülkiyetin üst ölçekli planlarda 1.derece tarım toprağı olması ve ova koruma alanında olması nedeniyle yapılan plan değişikliklerinin iptal edilmesi amacıyla Bursa’da bulunan çeşitli meslek kuruluşları tarafından 1990’lı yılların ortasından itibaren günümüze kadar birçok dava açılmıştır. Alınan yargı kararlarının hiçbiri uygulamaya konulmamıştır. Süreç içerisinde fiili durum yaratılarak ilgili alan tekrar plan tadilatı yoluyla “planlı” hale getirilmiştir (**Ayrıntılı bilgi için ekte yer alan yeşil şehir yargı süreci ve aktörleri çizelgesine bakınız**).



Şekil 1. 5 Yeşil Şehir Konumu

Kaynak: Google Earth, 2011

Demirtaş Belediyesi’nin 18.06.1992 tarihinde 1/25.000, 1/5.000 ve 1/1000 planlarda yaptığı plan değişiklikleriyle Yeşil şehir süreci fiili olarak başlamıştır. Yapılan plan değişikliği değerlendirildiğinde iki temel tartışma ön plana çıkmaktadır. Bu tartışmalardan birincisi; Demirtaş Belediyesi’nin plan değişikliği yapma yetkisi hangi dayanaklara dayanmaktadır. İkincisi; plan değişikliği yapılan alan ova koruma protokolü kapsamına alınmış ve korunması gereken verimli tarım toprağı olarak belirtilmektedir. Demirtaş Belediyesi’nin hangi bilimsel dayanaklara bağlı olarak ilgili alanı konut yapımına açtığı önemli bir tartışma konusudur.

Yeşil şehir projesinin ilk etabı 2006 yılında bitmiştir. 18.12.2008 tarihinde 1/5000 ve

NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE DOĞAL ÇEVRE ÜZERİNDE YAŞANILAN MEKÂNSAL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM: BURSA "YEŞİL ŞEHİR" ÖRNEĞİ

1/25.000 planlarda yapılan değişiklik ile projenin ikinci etabına (Ottomanors) başlanmıştır, günümüzde bu etabın büyük bir kısmı bitirilmiştir. Son olarak 18.07.2011 tarihinde teklif üzerine Bursa Büyükşehir Belediyesi 1/25.000 ve 1/5.000 Nazım Planlarda Tarımsal Niteliği Korunacak Alan, Orta Yoğunluklu Konut Alanı olarak değiştirilerek projenin son etabının yapılmasına olanak sağlamıştır (Şekil 1.6). Bursa Şehir Plancıları Odası ve Bursa Barosu 18.07.2011 tarihinde yapılmış plan değişikliğinin iptali için dava açmış, ilgili mahkeme yürütmenin durdurulmasına karar vermiştir (Bursa Nöbetçi İdare Mahkemesi Dava Dosyası, 2011).



Şekil 1.6 Günümüzde Yeşil Şehir (Yasemin Park)

Kaynak: Google Earth, 2011

Sonuç ve Genel Değerlendirme

1980 sonrası neoliberal politikaların etkisiyle kentlerin gündemine giren “yarışan kentler”, “marka kentler”, “dünya kentleri” gibi kavramlar Bursa kenti üzerinden net olarak okunabilmektedir. Yeşil şehir sürecinde alınan kararlara rağmen ilgili yerel yönetimin görevini yerine getirmemesi bunun en açık kanıtıdır. Yerel yönetimin kamu yararı ilkesini değil, sermayenin kentte yatırım yapmasını odağa alması ilerleyen süreçlerde Bursa Ovası’nı daha büyük tehlikelerin beklediğini göstermektedir. Yeşil Şehir alanının mülkiyetinin **Nursel Çağlar’a (Eski Devlet Bakanı Cavit Çağlar’ın Eşi)** ait olmasının süreç içerisinde alınan yargı kararlarının uygulanamamasında oldukça etkili olduğu söylenebilir. Projenin temel atma töreninin o dönemin sermaye aktörleri ve devletin zirvesi ile birlikte yapılması var olan tüm hukuksal dengeleri altüst etmiştir (**Ayrıntılı bilgi için ekte yer alan yeşil şehir yargı süreci ve aktörleri çizelgesine bakınız**). Yaşanan bu pratik, neoliberal politikaların yeni dönemde sermaye yatırımları önünde engel tanımadığının ve tanımayacağını bir kanıtı olarak kabul edilebilir.

Yapılan plan değişikliği Bursa 2020 Hedef Yılı /100.000 Çevre Düzeni Planı kararlarına aykırı şekilde yapılmıştır. Yeşil Şehir projesi tamamlandığında yaklaşık olarak 40-50.000 kişinin yaşayacağı bir alan olacağı öngörülmektedir. Böylesine büyük bir nüfusu barındırması doğalında Yalova yolu üzerinde büyük sermaye yatırımlarının oluşmasına neden olmuştur. Bu durum ovanın verimli topraklarını da büyük bir baskı altında bırakacaktır. Ayrıca “Yeşil Şehir”, Bursa’da nüfus dengelerini önemli oranda etkileyerek ova üzerinde olan baskının artmasını sağlayacaktır.

Neoliberal politikalar İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa gibi kentlerin kentleşme süreçlerini derinden etkilemiştir. Neoliberal politikalar aracılığıyla gerçekleşen kentleşme sürecinde sadece yapı çevrenin değil, doğal çevrenin de büyük oranda yeniden organize olduğu göze çarpmaktadır. Bursa’da kentsel dönüşüm projeleri, büyük ölçekli kentsel projeler, özelleştirmeler, alışveriş merkezleri, rezidanslar ve kapalı konut siteleri ile kentin değişim değeri öne çıkarılarak, kamu yatırımları azaltılmaktadır. Kendisi için her zaman kârlı yatırımları arayan sermaye için kent, neoliberal politikaların kendisine sunduğu eşsiz bir alandır.

Yeşil Şehir süreciyle devletin ana aktöre dönüşerek sermaye ile kol kola yürümesi ve Bursa kentinin kamu yararı ilkesiyle değil sermayenin istekleri doğrultusunda yeniden yapılandırıldığı gerçeği ortaya çıkmaktadır. Neoliberal politikaların etkilediği kentsel bir mekânda doğal ve kültürel değerlerin gelecek kuşaklara “sağlıklı bir şekilde aktarımı” politikasının koca bir yalan olduğu ortaya çıkmaktadır.

NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE DOĞAL ÇEVRE ÜZERİNDE YAŞANILAN MEKÂNSAL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM: BURSA “YEŞİL ŞEHİR” ÖRNEĞİ

YEŞİL ŞEHİR PLANLAMA VE YARGI SÜRECİ				AKTÖRLER
SÜREÇ 4	SÜREÇ 3	SÜREÇ 2	SÜREÇ 1	<ul style="list-style-type: none"> BURSA BUYYÖKŞEHİR BELEDİYESİ BURSA VALİLİĞİ DEMİRTAŞ BELEDİYESİ ÇUMHURBAŞKANI SÖZLEŞMAN DEMİREL BİLİRKİŞİ HEYETİ BURSA KOY HİZMETLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ DSİ
<p>* Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi 18.07.2011 günü 2011/613 sayılı ile “Çorumcuoğlu İstasyon, Demirtaş, Mahallesi, Panayır Mahallesi-Dişma Modern (Yeşimni Parkı) anıtsal köyü alanını “Çra Yögenülde Çeşitli Köyü Alanı” olarak kullanılmasıyla ilgili 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı” değişikliği” kabul emriyle (Planın 5.23, 2011/613 sayılı kararın 25.08.2011 günü 3984 sayılı yazı ile itiraz edildi. Plana yapılan itirazla belediye tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir. Bunun üzerine 26.10.2011 tarihinde yürürlükte duran emir ve kararın itirazına Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına dava açılmıştır.</p>	<p>* Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi 18.07.2011 günü 2011/613 sayılı ile “Çorumcuoğlu İstasyon, Demirtaş, Mahallesi, Panayır Mahallesi-Dişma Modern (Yeşimni Parkı) anıtsal köyü alanını “Çra Yögenülde Çeşitli Köyü Alanı” olarak kullanılmasıyla ilgili 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı” değişikliği” kabul emriyle (Planın 5.23, 2011/613 sayılı kararın 25.08.2011 günü 3984 sayılı yazı ile itiraz edildi. Plana yapılan itirazla belediye tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir. Bunun üzerine 26.10.2011 tarihinde yürürlükte duran emir ve kararın itirazına Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına dava açılmıştır.</p>	<p>* Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi 18.07.2011 günü 2011/613 sayılı ile “Çorumcuoğlu İstasyon, Demirtaş, Mahallesi, Panayır Mahallesi-Dişma Modern (Yeşimni Parkı) anıtsal köyü alanını “Çra Yögenülde Çeşitli Köyü Alanı” olarak kullanılmasıyla ilgili 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı” değişikliği” kabul emriyle (Planın 5.23, 2011/613 sayılı kararın 25.08.2011 günü 3984 sayılı yazı ile itiraz edildi. Plana yapılan itirazla belediye tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir. Bunun üzerine 26.10.2011 tarihinde yürürlükte duran emir ve kararın itirazına Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına dava açılmıştır.</p>	<p>* Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi 18.07.2011 günü 2011/613 sayılı ile “Çorumcuoğlu İstasyon, Demirtaş, Mahallesi, Panayır Mahallesi-Dişma Modern (Yeşimni Parkı) anıtsal köyü alanını “Çra Yögenülde Çeşitli Köyü Alanı” olarak kullanılmasıyla ilgili 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı” değişikliği” kabul emriyle (Planın 5.23, 2011/613 sayılı kararın 25.08.2011 günü 3984 sayılı yazı ile itiraz edildi. Plana yapılan itirazla belediye tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir. Bunun üzerine 26.10.2011 tarihinde yürürlükte duran emir ve kararın itirazına Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına dava açılmıştır.</p>	
<p>* Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi 18.07.2011 günü 2011/613 sayılı ile “Çorumcuoğlu İstasyon, Demirtaş, Mahallesi, Panayır Mahallesi-Dişma Modern (Yeşimni Parkı) anıtsal köyü alanını “Çra Yögenülde Çeşitli Köyü Alanı” olarak kullanılmasıyla ilgili 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı” değişikliği” kabul emriyle (Planın 5.23, 2011/613 sayılı kararın 25.08.2011 günü 3984 sayılı yazı ile itiraz edildi. Plana yapılan itirazla belediye tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir. Bunun üzerine 26.10.2011 tarihinde yürürlükte duran emir ve kararın itirazına Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına dava açılmıştır.</p>	<p>* Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi 18.07.2011 günü 2011/613 sayılı ile “Çorumcuoğlu İstasyon, Demirtaş, Mahallesi, Panayır Mahallesi-Dişma Modern (Yeşimni Parkı) anıtsal köyü alanını “Çra Yögenülde Çeşitli Köyü Alanı” olarak kullanılmasıyla ilgili 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı” değişikliği” kabul emriyle (Planın 5.23, 2011/613 sayılı kararın 25.08.2011 günü 3984 sayılı yazı ile itiraz edildi. Plana yapılan itirazla belediye tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir. Bunun üzerine 26.10.2011 tarihinde yürürlükte duran emir ve kararın itirazına Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına dava açılmıştır.</p>	<p>* Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi 18.07.2011 günü 2011/613 sayılı ile “Çorumcuoğlu İstasyon, Demirtaş, Mahallesi, Panayır Mahallesi-Dişma Modern (Yeşimni Parkı) anıtsal köyü alanını “Çra Yögenülde Çeşitli Köyü Alanı” olarak kullanılmasıyla ilgili 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı” değişikliği” kabul emriyle (Planın 5.23, 2011/613 sayılı kararın 25.08.2011 günü 3984 sayılı yazı ile itiraz edildi. Plana yapılan itirazla belediye tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir. Bunun üzerine 26.10.2011 tarihinde yürürlükte duran emir ve kararın itirazına Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına dava açılmıştır.</p>	<p>* Bursa Büyükşehir Belediye Meclisi 18.07.2011 günü 2011/613 sayılı ile “Çorumcuoğlu İstasyon, Demirtaş, Mahallesi, Panayır Mahallesi-Dişma Modern (Yeşimni Parkı) anıtsal köyü alanını “Çra Yögenülde Çeşitli Köyü Alanı” olarak kullanılmasıyla ilgili 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Nazım İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı ve 1/25-9000 ölçekli Merkez Planlama Bölgesi Mevzuatı İmar Planı” değişikliği” kabul emriyle (Planın 5.23, 2011/613 sayılı kararın 25.08.2011 günü 3984 sayılı yazı ile itiraz edildi. Plana yapılan itirazla belediye tarafından herhangi bir cevap verilmemiştir. Bunun üzerine 26.10.2011 tarihinde yürürlükte duran emir ve kararın itirazına Bursa Büyükşehir Belediyesi Başkanlığına dava açılmıştır.</p>	

KAYNAKÇA

Aksoy, E ve Özsoy, G. (2007). Kentleşme ve arazi etkileşimleri: Bursa ili örneği. TMMOB Bursa Kentine Çözümler Sempozyumu, Bildiri Kitabı, Bursa, 23-32.

Aslanoğlu, A. R. (2000). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa (2. Baskı): Ezgi Kitabevi.

Ataç, E ve Eke, F. (2006). Kentsel mekânlarda kaybedilen doğal değerler: Bursa Ovası ve Atatürk Orman Çiftliği örnekleri. Bursa uluslararası kent ve sağlık sempozyumu, Bildiri Kitabı, Bursa, 204-207.

Bal, E. (2011). *Türkiye’de 2000 sonrası neoliberal politikalar çerçevesinde imar mevzuatındaki değişimler ve yeni kentleşme pratikleri: İstanbul örneği*. DEÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.

Boratav, K. (2009). “*Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2007*”, Ankara (13. Baskı): İmge Kitabevi.

Bağımsız Sosyal Bilimciler (BSB). (2005). *2005 Başında Türkiye’nin Ekonomik ve Siyasal Yaşamı Üzerine Değerlendirmeler*. 24 Mart 2012, http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/BSB2005Mart.pdf.

Bursa Büyükşehir Belediyesi. (1997). Bursa 2020 yılı 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Raporu.

Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2005). Merkez ve Batı Planlama Bölgesi 1/25.000 Nazım İmar planı Raporu.

Bursa Büyükşehir Belediyesi. (2011). Analitik Değerlendirme Ön Raporu-Konut ve Sosyal Donatı Sektörü.

Bursa 1.İdare Mahkemesi Dava Dosyası, Dosya No: 1992/872, 1995.

Bursa 1.İdare Mahkemesi Dava Dosyası, Dosya No: 1997/926, 1999.

Bursa 2.İdare Mahkemesi Dava Dosyası, Dosya No: 1996/218, 1997.

Bursa Ovası Yeşil Şehir Alanı Bilirkişi Raporu, 1995.

Bursa Nöbetçi İdare Mahkemesi Dava Dosyası, 2011.

Danıştay Altıncı Dairesi 1997/4515 Esas Sayılı Karar, 1998.

Danıştay Altıncı Dairesi 1999/6832 Esas Sayılı Karar, 2001.

Demirtaş Belediyesi 16 sayılı Meclis Kararı, 1992.

Ercan, F. (2009). *Yasalar: Sermaye hegemonyasının sosyal evreni ve sınıf mücadelesi*. (Röportaj). 12 Şubat 2011, <http://fuatercan.wordpress.com/2009/04/12/yasalar-sermaye-hegemonyasynnsosyal-evreni-ve-synyf-mucadelesi/>. (Erişim tarihi: 24.03.2012).

Göksu, S. (1998). Türkiye’de Şehir Planlama Pratiğinin Son Yirmi Yılına Eleştirel Bir

NEOLİBERAL POLİTİKALAR EKSENİNDE DOĞAL ÇEVRE ÜZERİNDE YAŞANILAN
MEKÂNSAL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM: BURSA “YEŞİL ŞEHİR” ÖRNEĞİ

Bakış, (Yayımlanmamış Çalışma), Dünya Şehircilik Günü 22. Kolokyumu: Şehirciliğimizin Yüzyılı, Ankara.

Gottdiener, M. (2001). Mekân kuramı üzerine tartışma: Kentsel praksise doğru. *Praksis* (2), 248-269.

Güzelşarı, S. (2003). Küresel kapitalizmin “anayasası”: GATS. *Praksis* (9), 117-142.

Harris, C ve Ulman, E. (2002). Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme. (Der. ve Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan) *20.Yüzyıl Kenti* içinde (ss. 57-75). Ankara: İmge Kitabevi.

Harvey, D. (2003). Yeni Emperyalizm. (Çev.Hür Güldü). İstanbul (2.Baskı): Everest Yayınları.

Harvey, D. (2012). Sermayenin Muamması. (Çev. Sungur Savran). İstanbul: Sel Yayıncılık
İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama – Araştırma Merkezi, Doğanevler Mevkiinde Bulunan 500 Dönümlük Arazinin Planlanmasında Şehircilik ve Planlama İlkeleri ve Çevre Mühendisliği Açısından Göz Önünde Tutulması Gereken Hususları Belirleyen Rapor, 1992.

Marx, K ve Engels, F. (2010). *Alman İdeolojisi*. (Çev. Sevim Belli) İstanbul: Sol Yayınları.

Marx, K. (2011). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*. (Çev. Sevim Belli) İstanbul: Sol Yayınları.

Penpecioglu, M. (2011b). Neoliberal hegemonyanın kentlerde inşası: Büyük ölçekli kentsel projeler ve mekânın üretimi, TSBD Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi 14-16 Aralık 2011, ODTÜ.

Şengül, H. T. (2001). *Kentsel Çelişki ve Siyaset*. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı

Tosun, K. E. (2007). *Küreselleşme sürecinde kentlerde mekânsal, sosyal ve kültürel değişim: Bursa örneği*: UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Bursa.

Türkay, M ve Akçay, Ü. (2006). Neoliberalizmden kalkınmacı yaklaşıma; Devletin sermaye birikimi sürecindeki yeri üzerine. B.Ülman ve İ.Akça (Ed.), *İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar içinde* (49-65), İstanbul: Bağlam Yayınları.

Turan, M. (2009). Türkiye’de Kentsel Rant-Devlet Mülkiyetinden Özel Mülkiyete. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları.

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN DOĞAL ALANLARDA YARATTIĞI DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER: İZMİR-EFEMÇUKURU ALTIN MADENİ ÖRNEĞİ

Öğr. Gör. Dr. **Levent ÜNVERDİ**

DEÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yrd. Doç. Dr. **Neriman YÖRÜR**

DEÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yrd. Doç. Dr. **Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK**

DEÜ, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

1. Giriş

1970’li yıllardan başlayarak dünya genelinde yaygınlaşan neoliberal politikalar, 24 Ocak kararlarıyla ülkemizde de yansımaları bulmuş ve bu tarihten başlayarak devletin o güne kadar yerleşmiş tüm sistemini değiştirmiş ve dönüştürmüştür. 1980’li yıllarla birlikte neoliberal politikaların hayata geçmesi için mekana önemli bir araçsallık rolü verilirken, zaman içerisinde mekanın bu araçsallık işlevini istenilen hızda ve yoğunlukta sağlayamaması ve kimi zaman direnç göstermesi 2000’li yıllardan itibaren bir dizi radikal ve agresif politikanın hayata geçirilmesini gerektirmiştir. Bu süreçte yatırımların hayata geçirilmesine yönelik olarak tüm süreçleri **basitleştirme** ve yeniden kapitalistleşme olarak tanımlayabileceğimiz **deregülasyon- kuralsızlaştırma** politikaları Türkiye’nin uyguladığı stratejilerin en önemlileri olmuştur. Özellikle doğal ve kültürel alanlar açısından son derece zengin olan ülkemizde, neoliberal politikaların rantı maksimize etmeye yönelik girişimleri ile doğal ve kültürel değerlerin korumacı tavrı arasındaki bu çatışma giderek daha fazla alanda karşı karşıya gelmiştir.

İzmir’in Menderes İlçesi’nde yer alan Efemçukuru Köyü’nde gerçekleştirilmek istenen altın madeni yatırımı da bu çatışmanın gözlemlendiği birçok alandan birini oluşturmaktadır. İzmir kentine içme suyu sağlayan en önemli baraj durumundaki Tahtalı Barajı ile yeni yapılan Çamlı Barajı’nın havza koruma sınırları içerisinde kalan alanda gerçekleştirilmek istenen bu yatırım süreci 1999 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından merkezi Kanada’nın Vancouver şehrinde bulunan Eldorado Gold madencilik firmasının Türkiye’de ta-

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN DOĞAL ALANLARDA YARATTIĞI DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER: İZMİR-EFEMÇUKURU ALTIN MADENİ ÖRNEĞİ

mamına sahip olduğu kurulu şirketi Tüprağ Metal Madencilik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi'ne verilen altın ve gümüş madeni işletme ruhsatı ve işletme izni verilmesi ile başlamıştır. Tüprağ Türkiye'de metalik maden aramaları ve işletmeciliği yapmak için 1986 yılında kurulmuş ve günümüze kadar yüzlerce maden arama ruhsatı ile arama yapmıştır. Tüprağ'ın Efemçukuru Projesi, İzmir'in merkezinden yaklaşık 20 km. mesafede bulunan 30 kilometre karelik bir maden ruhsat sahası içinde yer almaktadır. 1999 yılında başlayan bu süreç 2004 ve 2005 yıllarındaki çeşitli dava ve temyiz süreçleri ile iptal edilmek istense de, şirketin üretim faaliyetlerinde bulunması, tesis kurması ve sağlık koruma bandı oluşturması amacıyla Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından 23.11.2007 tarihli ve 54985 sayılı yazısı üzerine 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 27. maddesine göre Efemçukuru'ndaki 35 parselin acele olarak kamulaştırılması ve maden şirketine tahsis edilmesi sürece yeni bir boyut kazandırmıştır. Tüprağ şirketi ÇED olumlu belgesini 2006 yılının üçüncü üç aylık döneminde almış ve fizibilite etüdünü 2007 yılının üçüncü üç aylık döneminde tamamlamıştır. İnşaata 2088 yılının ikinci üç aylık döneminde başlayan şirket, ticari üretime 2011 yılının üçüncü üç aylık döneminde başlamıştır. Söz konusu bu müdahale yatırımların hayata geçirilmesine yönelik olarak tüm süreçleri **basitleştirme** ve yeniden kapitalistleşme olarak tanımlayabileceğimiz **deregülasyon- kuralsızlaştırma** politikaları ve aynı zamanda ekonominin serbestleşmesi, tüm ekonomik kaynakların ulusal veya uluslararası girişimcilerin desteklenmesine sunulması açısından önemli bir gösterge olmuştur. Buna karşın yatırımcı şirketin arazi satın almak istemesine karşılık Efemçukuru'ndaki köylülerin bir bölümünün arazilerini satmak istememeleri ise neoliberal politikaların hayata geçirilmesine yönelik bu stratejilerin ötesinde, rantı maksimize etmeye yönelik girişimler ile doğal ve kültürel değerlerin korunmasına yönelik yerel çabaların mekân üzerindeki çatışmasının da önemli örneklerinden birisini oluşturmaktadır. 1999'da verilen altın ve gümüş madeni işletme ruhsatı ve işletme izni 2004 yılında iptal edilirken, 2005 yılında temyize gidilmiş, 2008 yılında ise yürütmeyi durdurma aşamalarından sonra dava süreci devam ederken işletme faal durumunu süreç içerisinde devam ettirmiştir.

Bu bildiri, Türkiye'nin üçüncü büyük kenti olan İzmir'in çeperinde yer alan ve kente içme suyu sağlayan Tahtalı Barajı ve Çamlı Barajı'nın içme suyu koruma havzası sınırları içerisinde olan bir alanda uluslararası sermayeli bir şirketin altın madeni yatırımını gerçekleştirme sürecini, neoliberal politikalar çerçevesinde tartışacaktır. Bu örnek, neoliberalizmin devlet-piyasa-sivil toplum ilişkilerini etkileme biçimi, kentsel-kırsal tüm mekânların bir yatırım aracı haline getirilmesi ve doğal ve sosyal dengelerin bozulması süreci ve planlamanın bu süreçteki konumuna dair açılımlar sunacaktır. Bu çerçevede altın madeni yatırımının gerçekleştirilmesi sürecinde yerel ve merkezi yönetim arasındaki çatışmanın yanında bir aktör olarak yerel halkın tutumu da yatırımın hayata geçirilmesi sürecindeki uzlaşma-çatışma alanlarının deşifre edilmesinde önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışmada altın madeni yatırımının hayata geçirilmesinde uygulanan neoliberal politikalar çerçevesinde devletin yatırımlar açısından düzenleyici işlevi, aktörler arasında oluşan uzlaşma-çatışma alanları ve bu alanların kesişme noktasında yer alan yargı alanının

süreçteki rolü temelinde aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda, konuyla ilgili tüm yasal ve yönetsel süreçler yeniden gözden geçirilmiş, bu süreçte alınan yargı kararları ve yargı kararları sonrası tarafların izlediği stratejiler ortaya konularak elde edilen sonuçlar planlama alanı içerisinde tartışılmış ve değerlendirilmiştir.

2. Küresel Bir Değer Olarak Altın Madeni ve Efemçukuru Köyü

1970'lerin sonlarında dünya altın borsasındaki spekülatif dalgalanmaların da etkisiyle tüm dünyada, özellikle ABD, Kanada, Avustralya, Güneybatı Pasifik ve Latin Amerika'da altın arama yatırımları yapan yabancı madencilik şirketleri ortaya çıkmıştır. 1983 yılında; **3212 Sayılı Maden Kanunu**'nun çıkarılmasının ardından, Türkiye'de maden arama ve işletme konusunun yabancı sermayenin katılımına açılması ile yabancı maden arama ve işletme şirketleri Türkiye'de altın madenciliği ile ilgilenmeye başlamışlardır.

1984'den itibaren Türkiye'de geniş çaplı altın madeni arama yatırımlarına girmişler ve çeşitli yöntemlerle Türkiye'nin değişik yörelerinde altın cevheri oluşumlarını ve işletilebilir rezervleri saptamışlardır.

Merkezi Kanada'da bulunan Eldorado Gold Madencilik Firmasının Türkiye'de kurulu şirketi olan **Tüprag'da** Türkiye'de metalik maden aramaları ve işletmeciliği yapmak için 1986 yılında kurulmuştur. Bugüne kadar aldığı yüzlerce maden arama ruhsatı ile Türkiye'nin birçok yöresinde arama yapmaya başlayan şirket bu çalışmalar sonucunda Uşak-Kışladağ ve Menderes-Efemçukuru gibi önemli alanlarda altın yatakları bulmuş ve işletmeye başlamıştır. Bu alanlar içerisinde özellikle Uşak-Kışladağ madeni yıllık maden üretimi ile Avrupa'nın en büyük altın madeni durumuna gelmiştir.



Şekil 1. Efemçukuru Köyü'ne İlişkin Uydur Görüntüsü

Menderes-Efemçukuru Köyü ise 1990'lı yılların sonundan itibaren Türkiye'de yabancı yatırımcıların altın madeni arama ve işletmesine yönelik önemli girişim noktalarından birisi olmuştur. Efemçukuru Köyü İzmir'e 44 km., Menderes İlçesi'ne 12 km. uzaklıkta yaklaşık 650 metre rakımda bulunan, etrafı tepe ve orman alanları ile çevrili bir yerleşim yeridir (Şekil 1). Köyde 150 hanede yaklaşık 700 nüfus barınmaktadır. 2000'li yılların ortalarına kadar köydeki temel geçim kaynağı köy yerleşik alanı ile orman alanları arasındaki tarım toprakları üzerinde yürütülen tarımsal faaliyetler ile hayvancılık olmuştur. Köy etrafında bulunan yoğun orman alanları nedeniyle alanda önemli miktarda 2-B arazisi bulunmaktadır (Kaya; 2011).

Köyde yüzyıllardır yapılan üzüm üretimi halkın önemli bir geçim kaynağı olurken, 1972-1980 yılları arasında Efemçukuru Tarımsal Kalkınma Kooperatifi çerçevesinde üreticilerin örgütlenmesiyle birlikte ihracata yönelik çekirdekli beyaz üzüm yetiştirilmiş, 1970'lerin ikinci yarısından sonra ise çeşitli denemeler sonucu köyde daha iyi verim verdiği anlaşılan alfons (köylülerin deyimiyle enfes) tipi siyah üzüm üretimine geçilmiştir. Yetiştirilen üzümler toplanır toplanmaz henüz bağdayken menşei (Efemçukuru) tüketicilere tanıtacak etiketler kullanarak kooperatif çerçevesinde paketlenmekte ve doğrudan tüccarlar tarafından yüzde 90'dan fazlası İstanbul'a gönderilmek üzere satın alınmaktadır (Kaya; 2011).

3. Efemçukuru Köyü'nde Altın Madeni İşletilmesine İlişkin Süreç ve Planlama Kararları

Efemçukuru Köyü'nde altın madeni işletilmesi, neoliberal politikaların hayata geçirilmesi sürecinde devletin izlediği düzenleyici rolün açıkça izlenebildiği önemli örneklerden birisi olması nedeniyle öne çıkmaktadır. Tüprağ İşletmesi'nin talebi üzerine hem Tahtalı hem de Çamlı Barajı koruma havzasına giren alanda hazırlanan ÇED Raporu'nun olumsuz olması sonrasında işletme maden sahası Tahtalı Barajı Uzak Mesafe Koruma Alanı'ndan çıkarılacak şekilde revize edilmiştir. Bunun üzerine şirket 1998 yılında altın arama ve işletme ruhsatı için yeniden başvuruda bulunmuştur. Bu süreç içerisinde, açılan davalar nedeniyle zaman zaman arama ve işletme çalışmaları dursa da değişik tarihlerde sürecin yeniden işlenmesine yönelik düzenlemelerle madende altın üretimi yeniden başlamıştır.

Altın madenin ve Efemçukuru Köyü'nün yer aldığı bu bölge ilk olarak 1997 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi (İZSU) ve DSİ arasında İzmir'in içme suyu gereksiniminin karşılanması amacıyla Çamlı Barajı'nın yapımı için bir protokol imzalanması ve Çamlı Barajı'nın yatırım planları programına alınması ile gündeme gelmiştir. Hatta 1/25000 ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı'nda söz konusu baraj plan kararı olarak da planlara işlenmiştir.



Harita 1. 1/25000 Ölçekli İzmir Kentsel Bölge Nazım İmar Planı

Ancak 1999 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Maden İşleri Genel Müdürlüğü tarafından İZSU Genel Müdürlüğü'nün olumsuz görüşüne rağmen yapılması planlanan Çamlı Barajı su koruma havzaları içerisinde kalan alanda, Tüprağ Metal Madencilik Şirketi'ne on yıllığına altın ve gümüş madeni işletme ruhsatı ve işletme izni verilmiştir.

Bu karar sonrasında Tüprağ firması 2001 yılında Efemçukuru'nda deneme sondajlarına başlamıştır. Bu aşamadan sonra altın madenin işletilmesi sürecinde çok sayıda çatışma ve uzlaşma izlenmiştir. İlk olarak 2002 yılında İzmir Barosu Başkanlığı ve İzmir Su ve Kanalizasyon İdaresi Genel Müdürlüğü (İZSU) Tüprağ işletmesine Bakanlık tarafından verilen işletme ruhsatı ve işletme izninin iptali için yürütmeyi durdurma istemiyle yargı yoluna başvurmuştur.

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN DOĞAL ALANLARDA YARATTIĞI DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER: İZMİR-EFEMÇUKURU ALTIN MADENİ ÖRNEĞİ



Şekil 2. Çamlı Barajı/Tahtalı Barajı ve Efemçukuru Köyü'ne İlişkin Uydu Görüntüsü

2004 yılında söz konusu ruhsat faaliyetinin çevre ve insan sağlığına olumsuz etkileri gerekçesiyle Mahkeme tarafından, yürütmesi durdurulmuştur. Yürütmeyi durdurma kararı Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nca davacıların tüm uyarılarına karşın yürürlüğe konmamış, bu kez Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı kararın iptali için yargıya başvurmuş ve aynı zamanda işletme için ÇED Raporu süreci başlatılmıştır.

2006 yılında Tüprağ firması Efemçukuru Köyü'ndeki maden işletme sahasına ilişkin o günkü Çevre ve Orman Bakanlığı tarafından verilen "ÇED Olumlu Belgesi"ni almıştır. Ayrıca daha önceki ruhsat iptalini yargıya götürün Tüprağ lehine, 3 bilirkişiden birinin kesin olumsuz görüşüne karşın Mahkeme Heyetince oybirliği ile ruhsat iptali geçersiz kılınmıştır.

2006 ve 2007 yıllarında Tüprağ firması tarafından Efemçukuru'nda yoğun bir boşluk dolgu ve arama sondajı programı yürütülmüştür.

Çevre ve Orman Bakanlığı'nca işletmeye verilen olumlu ÇED Raporu kararına İZSU ve sivil toplum örgütlerince yargı yoluyla itiraz edilmiştir. Ancak DSİ'nin, yapılması planlanan Çamlı Barajı'na olumlu görüş vermemesi nedeniyle Çamlı Barajı yok sayıldığı için, davalar reddedilmiştir.

2006 yılında İzmir Büyükşehir Belediyesi, Çamlı Barajı'nın yapımı için yeniden başvurmuştur. Ancak DSİ, Gördes Barajı'nın İzmir'in su ihtiyacını karşılayabileceğini ve kentin bu barajın getireceği suya ihtiyacı olmadığını belirtmiştir. İzmir Büyükşehir Belediyesi ise metropol bölge sınırlarının genişlemesini gerekçe göstermiş ve geleceğe yönelik su ihtiyacını öne sürerek yargıya başvurmuştur. Bu dava ise İzmir Büyükşehir Belediyesi lehine sonuçlanmıştır.



Şekil 3. Efemçukuru Köyü ve Altın Madeni'ne İlişkin Uydü Görüntüsü

Ruhsat sürecinin ardından İzmir Valiliği bünyesinde oluşturulan Denetleme Komisyonu'nca denetlemelerin gerçekleştirilmesine TÜPRAG yetkililerince izin verilmediği gerekçesiyle İZSU önce Menderes Cumhuriyet Başsavcılığı'na suç duyurusunda bulunmuş, ardından Karşıyaka 1. Ağır Ceza Mahkemesi'ne başvurmuştur. Ancak 2007 yılında bu dava takip-sizlik kararıyla reddedilmiştir.

Bu süreçte 52 üreticiyi temsilen Efemçukuru Kalkınma Kooperatifi ile İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin Tarım, Park ve Bahçeler Dairesi Başkanlığı Organik Tarım birimi arasında 2007'de Efemçukuru köyünde organik üzüm yetiştiriciliğinin destekleneceğine dair işbir-liği anlaşması imzalanmıştır. Kaya'nın (2009) da ifade ettiği üzere organik tarım bir pazar-lama stratejisi olduğu kadar, üreticilerin başlarındaki altın madeni tehlikesini bertaraf etmek için Belediye'yle giriştikleri farklı bir savunma stratejisi olmuştur.

2007 yılında İşletme sahasına yönelik fizibilite etüdü tamamlanmıştır. Ardından Efemçu-kuru'ndaki ormanlık alanlarda "ormanı gençleştirme" gerekçesi ile Orman İdaresi tarafın-dan ağaç kesimi yapılmıştır.

2008 yılına gelindiğinde madende inşaatlar başlamış, Eldorado Gold/Tüprag Altın İşlet-mesi altın madeni için bazı köylülere arazilerini satın almıştır. Ancak bu süreç içerisinde bazı köylülere arazilerini satmak istememiş ve yeni bir süreç başlamıştır.

Ruhsatı alan işletmenin faaliyetini sürdürebilmesi için, Tahtalı Barajı Su Koruma Havzası'na giren 35 parselde sağlık koruma bandı oluşturulması gerekliliğinin gündeme gelmesi üze-rine, söz konusu parseller için 2008 yılında Tüprag Şirketi'nin talebiyle **Acele Kamulaş-tırma Kararı** alınmıştır.

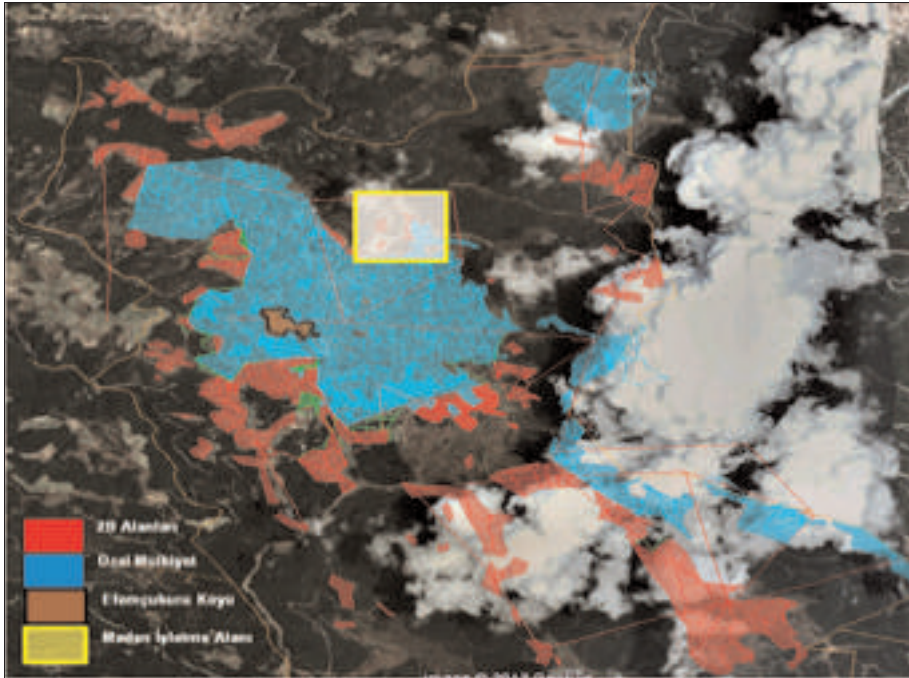
NEOLİBERAL POLİTİKALARIN DOĞAL ALANLARDA YARATTIĞI DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER: İZMİR-EFEMÇUKURU ALTIN MADENİ ÖRNEĞİ

Ocak 2008 tarihinde Bakanlar Kurulu, İzmir'in Menderes İlçesi'ne bağlı Efemçukuru köyündeki Enfes üzümleri yetişen bağların bulunduğu araziler olan 35 parsel hakkında altın madeni işleten Tüprag Metal Madencilik A. Ş. lehine arazilerini satmayan köylülerin arazileri için Resmi Gazetede yayımlanan 2007/12974 sayılı karar ile acele kamulaştırma kararı (Kamulaştırma Yasası'nın 27. Maddesine dayanarak) çıkarmıştır.

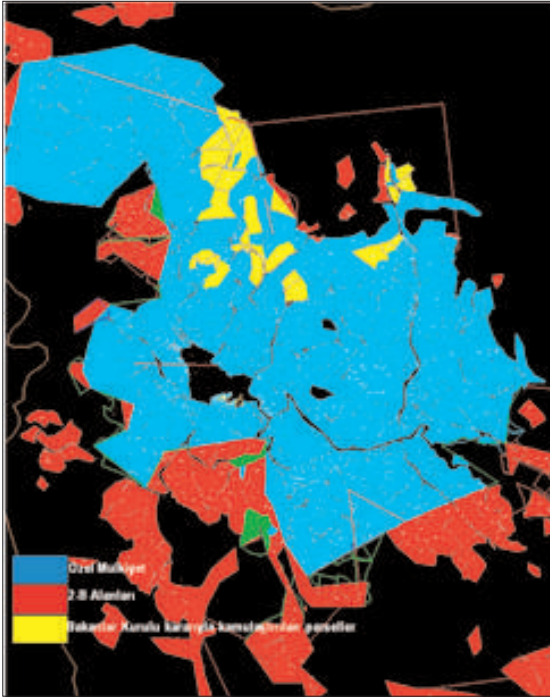
08.11.1983 yılında Resmi Gazetede yayımlanan 2942 Sayılı Kamulaştırma Yasası'nın 27. Maddesi ile düzenlenen **Acele Kamulaştırma**;

3634 sayılı Milli Müdafaa Mükellefiyeti Kanununun uygulanmasında yurt savunması ihtiyacına veya aceleliğine Bakanlar Kurulunca karar alınacak hallerde veya özel kanunlarla öngörülen olağüstü durumlarda gerekli olan taşınmaz malların kamulaştırılmasında kıymet takdiri dışındaki işlemler sonradan tamamlanmak üzere ilgili idarenin istemi ile mahkemece yedi gün içinde o taşınmaz malın 10 uncu madde esasları dairesinde ve 15 inci madde uyarınca seçilecek bilirkişilerce tespit edilecek değeri, idare tarafından mal sahibi adına 10 uncu maddeye göre yapılacak davetiye ve ilanda belirtilen bankaya yatırılarak o taşınmaz mala el konulabilir.

ifadesi ile tamamlanıp madenin çalışma sahası genişletilmiştir (**Harita 2-3**).



Harita 2



Harita 3

2008 yılında bir keçi çobanının 25 dönüm arazisinin “sadece vatan savunması durumunda işletilen acele kamulaştırma kararı” ile kamulaştırılması gereken ancak bu duruma aykırı olan sürece karşı çıkararak Anayasa’ya ve Kamulaştırma Kanunu’na aykırı olduğu gerekçeyle diğer köylülerle birlikte dava açmıştır.

2008 yılında açılan bu davaya Danıştay 6. Dairesi olumsuz yanıt vermiş, aynı zamanda İZ-SU’nun TÜPRAG faaliyetlerine verilen olumlu ÇED Raporunun iptali için açtığı davada Mahkeme tarafından reddedilmiştir.

Danıştay’ın bu kararı üzerine, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu’na temyiz başvurusunda bulunulmuş, Ağustos 2008 tarihinde Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu tarafından kamulaştırma kararının bozulması ve yürütmeyi durdurma kararı verilmiştir. Söz konusu kararda; mülkiyet hakkının sınırlandırılmasının, kamu yararının, özel mülkiyet hakkının korunmasından üstün tutulacağı koşullara bağlı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, acele kamulaştırmanın istisnai olarak başvurulabilecek bir yöntem olduğuna vurgu yapılarak “Maden Yasası uyarınca yapılacak olan kamulaştırma işlemlerinde acele kamulaştırma yoluna başvurulabilmesi için işletme sahibi özel girişimcinin yararına değil, belli süreli maden işletme çalışmaları konusunda gerçekleştirilecek olan kamu yararının karşılanması gereksiniminin taşınmaz malikinin yararından üstün olması ve acelecilik koşulunun kamu düzenine ilişkin olması gerekmektedir” ifadesine yer verilmiştir.

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN DOĞAL ALANLARDA YARATTIĞI DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER: İZMİR-EFEMÇUKURU ALTIN MADENİ ÖRNEĞİ

Ocak 2009 tarihinde Anayasa Mahkemesi Maden Kanunu'nun 7. Maddesinin birinci ve sekizinci fıkrası ile 10. Maddesinin altıncı fıkrası ve bazı yasalarda değişiklik yapan kanunun bazı maddelerini kısmen iptal etmiştir. İptal edilen maddeler; Bakanlar Kurulu'na ilgili Bakanlıkların görüşü alınarak orman, milli ve tabiat parkları, su havzaları, kıyı alanları, sahil şeritleri, kültür ve turizm koruma ve gelişim alanları, mücavir alanlar, tarım alanları, meralar, askeri yasak alanlar, turizm bölgeleri ve merkezlerinde, madencilik faaliyetlerinin hangi esaslara göre yürütüleceğiyle ilgili yönetmelik çıkarmak yetkisini içermektedir.

2009 yılında İZSU, altın madeninin Çamlı Barajı Havzası'nda olması gerekçesiyle Tüprağ'a verilen ÇED olumlu raporunun iptali için İzmir 4. İdare Mahkemesi'ne başvurmuştur. Bu Mahkemece alınan kararla 2009 yılında işletmenin ruhsatı yeniden iptal edilmiş ve mühürlenmesi kararı alınmıştır.

Şubat 2009 tarihinde Danıştay 6. Dairesi işletmeyi mühürleyen İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin açtığı davada Tüprağ'a ait madenin işletilmesine yasallık kazandıracak ÇED olumlu kararının iptalini reddeden İzmir 4. Daire Mahkemesi'nin kararını onaylamıştır.

Ekim 2009 tarihinde hazinenin istemiyle, söz konusu arazilerde (üzüm bağları) değer tespitinin yapılmasına başlanmış, bu arada, söz konusu 35 parselin 25'ini arazilerinin düşük bedelle kamulaştırılacağı korkusunu yaşayan köylüler Tüprağ Şirketi'ne arazilerini satmışlardır.

Acele kamulaştırma kararı hakkında daha önce yürütmeyi durdurma kararını veren Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun temyiz incelemesi sonucunda kararın iptali yönünde bozma kararı verilebileceğinin ve Danıştay kararının beklenmesi talebinde bulunulmuştur.

24.6.2010 tarihinde 3123 sayılı Maden Yasası yürürlüğe girmiştir. Yasa değişikliği ile ÇED olumlu kararı verilmiş madencilik faaliyetleri hiç bir şekilde kısıtlanamayacak, kısıtlamalar ancak yasayla yapılabilecek, kısıtlamaya gidilmesi halinde de **maden ruhsat** hakları korunacaktır. Maden işletme ruhsatı verildikten sonra, alanın başka yasalara göre izne tabi alan haline gelmesi durumunda (SİT alanı vb), ilgili yasaların öngördüğü yükümlülüklerin yerine getirilerek, ruhsat ile kazanılmış işletme hakkı korunacak, madencilik faaliyeti sürdürülecektir.

Madencilik Kanunu'nun iptali için dava açılmadığından bu aşamada madencilik faaliyetleri hükümleri ile su havzaları koruma yönetmeliği hükümlerinin çakışması gerekçesiyle yönetmeliğe itiraz edilmiştir. Ancak, Anayasa Mahkemesi tarafından kanun maddesi iptal edilince (Anayasa Mahkemesi de Madencilik Yasası'nın 7/1 Maddesini ve Çevre Yasası'nın madencilik faaliyetlerini ÇED kapsamından çıkararak 10. maddesini Anayasa'ya aykırı bulmuştur) yönetmeliğin herhangi bir hükmü kalmamış, bunun üzerine madencilik faaliyetlerine ilişkin yönetmelik yeniden revize edilmiştir.

Daha önce Danıştayca hukuka aykırı bulunarak iptal edilen Su Kirliliği Kontrolü Yönetmeliği yeniden düzenlemesi ile içme ve kullanma suyu rezervuarının maksimum su sevi-

yesinden itibaren 1000-2000 metre mesafe genişliğindeki şeritte maden arama ve işletme faaliyetine izin verilmiştir.

31 Mayıs 2011 tarihinde İzmir İl Özel İdaresi Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı söz konusu altın madeni işletmesi adına düzenlenmiş bir ruhsat olmadığını belirtmiş, ancak 1 Haziran 2011 tarihinde Tüprağ'a 1 yıllık deneme üretimi izni verilmiştir. İZSU ve Sivil Toplum Örgütlerince bu ruhsat işleminin iptali için yeniden dava açılmış, ancak bu dava reddedilmiştir.

Bu süreçte Çamlı Barajı'nın yerinin gösterilmiş olduğu 1/100.000 Ölçekli Manisa Kütahya İzmir Çevre Düzeni Planı iptal edilmiş, 2009 yılında yeniden onaylanarak yürürlüğe giren planlarda bu kez Çamlı Barajı gösterilmemiştir.



Harita 4. 2009 Yılında Onaylanan 1/100.000 Ölçekli Manisa Kütahya İzmir Çevre Düzeni Planı

4. Sonuç

Efemçukuru Köyü'nde gerçekleştirilmek istenen altın madeni yatırımı ülkemizde uygulanan neoliberal politikalar çerçevesinde şekillenen sermaye girişimleri ile doğal ve kültürel değerleri korumaya yönelik tavır arasındaki çatışmanın gözlemlendiği birçok alandan sadece birini oluşturmaktadır.

NEOLİBERAL POLİTİKALARIN DOĞAL ALANLARDA YARATTIĞI DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜMLER: İZMİR-EFEMÇUKURU ALTIN MADENİ ÖRNEĞİ

Efem Çukuru Altın Madeni İşletme süreci örneği; merkezi ve yerel yönetim arasındaki çatışma alanını; yabancı ortaklı yatırımın önünü açma amaçlı çabalar, değiştirilen yasal düzenlemeler, yerli halkın görmezden gelinme süreci ve sivil toplum örgütlerinin yatırım karşısındaki çabalarını ortaya koyması açısından önemli bir örnek olarak ortaya çıkmaktadır.

Yerel yönetim-merkezi yönetim-uluslararası sermaye üçgeninde planlamanın en büyük dayanağı olan hukuksal süreçlerin sermaye lehine hizmet etmeye devam etmesi hem plancılar, hem halk açısından hukuka olan güveni ciddi biçimde sarsmaktadır ve “hukuk devleti” olmanın sorgulanmasına yol açmaktadır.

Köy halkı bugün Tüpragcılar ve Tüpragcı olmayanlar diyerek ikiye bölünmüş, birbirleriyle konuşmaz, birbirlerinin gittiği kahvehanelere gitmez olmuştur. Tüprag Şirketi kendi yatırım meşruiyetini sürdürebilmek için köy yollarını yapmış ve taşımali eğitim için köylere arazi tahsis etmiş, yine köyde bulunmayan bir ambulans aracı almıştır. Köy halkının bir bölümü, köydeki gençlerin bir kısmının Tüprag’da çalıştığını ve bunun memnuniyet verici olduğunu ifade etmişlerdir.

Menderes ilçesinde bulunan Efemçukuru köyünde altın işletmesine izin verilmesiyle başlanan süreç sonucunda İZSU tarafından planlanan Güzelbahçe ilçesinde bulunan Çamlı Barajı, yatırım programlarından ve planlama kararlarından çıkarılmıştır. İzmir’in gelecekteki su ihtiyacının önemli bir kısmını karşılayacağı düşünülen Çamlı Barajı’nın yapımından sadece bir altın madeni şirketinin çıkarları doğrultusunda vazgeçilerek bir planlama kararı üretilebilmesi noktasına gelen bu durum, sermayenin amaçları doğrultusunda doğa, hukuk, plan, yerli halk demeden nasıl mücadele edildiğini göstermektedir. Uzlaşma-çatışma ekseninde sorunların çoğunlukla doğa aleyhine, insanların yaşam koşulları aleyhine çözülmesi geleceğimizi tehdit etmektedir.

Türkiye’de ÇED süreci yatırımların önünde bir engel, bir formalite olarak görülmektedir. ÇED sürecinden geçemediği için faaliyete başlayamamış hiçbir yatırım yoktur. ÇED Yönetmeliği’nin kuralları her seferinde yatırımcılar lehine iyileştirilmiştir.

KAYNAKÇA

<http://www.izmirizmir.net/arif-ali-cangi-8216;acele-kamulastirma-silahi-y2558.html>

<http://haber.sol.org.tr/kent-gundemleri/dilovasi-kutahya-efemcukuru-haberi-46258>

<http://www.izmirveimar.com/index.php/haberler/454-efemcukuru-ve-gercekler>

<http://www.demokrathaber.net/cevre/efemcukuruna-dikkat-h2670.html>

http://www.sesonline.net/php/genel_sayfa_yazar.php?KartNo=53678&Yazar=Arif+Ali+Ca ng%C4%B1

<http://www.turnusol.biz/public/makale.aspx?id=9766&pid=15&makale=Efem%E7ukuru%92nda%20organize%20i%FEler>

http://www.jmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=1106&tipi=23&sube=0

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=243748>

http://cmo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=84082&tipi=67&sube=0

<http://www.mimdap.org/?p=5773>

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=243748>

Kaya, A. Y. (2009). 2000'ler Türkiye'sinde Tarım Politikaları ve Toprak Mülkiyeti: Efemçukuru'nda "Mülkiyet Nedir?", Toprak Sempozyumu, 17-18 Aralık 2009, Ankara.

Kaya, A. Y. (2011). "Efemçukuru'nda Neler Oluyor veya 'Acele Kamulaştırma' Nedir?", 6. Karaburun Bilim Kongresi, 08-11 Eylül 2011, İzmir.

Kaya, A. Y. (2011). "Neoliberal Mülkiyet ya da 'acele kamulaştırma' nedir?", Toplum ve Bilim, Sayı:122.

Türkyılmaz, B. Z., Güler, G.G., Gülgün, B. (2004). "Efemçukuru Yöresinde Altın Madeni Olarak İşletilmesi Düşünülen Sahanın Doğa Koruma Potansiyelinin Araştırılması", Ege Üniversitesi Ziraat Fak. Dergisi, 41(1), 149-158.

MADENCİLİK SEKTÖRÜNÜN ETKİSİNDE KIRSAL ALANDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM: KOLAYLAŞTIRICI YASAL DÜZENLEMELER VE UYGULAMALAR (Samsun ve Trabzon örneği)*

Beydullah SULAK

Şehir Plancısı

Doç. Dr. **Dilek BEYAZLI**

Karadeniz Teknik Üniversitesi,

Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

“Kırsal, kırsal alan” tanımı yapılırken çok farklı yapı ve fonksiyonlar, sosyoekonomik ve sosyo-kültürel açıdan farklı değişkenler esas alınmaktadır (Akın ve Yıldız, 2005).

“Kırsal” kavramı, sosyolojik olarak, egemen geçim kaynağı tarım olan, tarımsal üretim aracının mülkiyeti aracılığıyla yeniden üretimin ve üretim ilişkilerinin belirlendiği bir toplumsal yapılanmayı tanımlarken, mekânsal olarak nüfus yoğunluğunun çok düşük olduğu alanı ifade eder (TÜBİTAK-KAMAG 108G173).

Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tarafından geliştirilen ve Avrupa Birliği (AB) tarafından da kullanılan kırsal alan tanımı en yaygın kullanılan tanımdır. Bölge tiyolojilerinin belirlenmesinde de kullanılan bu tanıma göre, idari sınırlar itibarıyla nüfus yoğunluğu km² başına 150 kişiden az olan yerler kırsal alan olarak kabul edilmektedir (Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, 2009).

Mevzuatta ise kır tanımı, “Nüfusu 2000’den az olan yerleşmeler köy, nüfusu 2000 ile 20 000 arasında olan yerleşmeler kasaba, 20.000’in üzerinde olan yerleşmeler şehir” olarak tanımlanmaktadır (442 Sayılı Köy Kanunu (RG: 07.04.1924, 68) .

Bu ve benzeri tanımlarda kırsalın temel özelliğinin ekonomide tarımın ağırlığı ve düşük nüfus sayısı ya da yoğunluğu olduğunda bir uzlaş/görüş birliği bulunmaktadır.

* Bu bildiri, TÜBİTAK-KAMAG 108G173 Nolu Projesi verileri kullanılarak hazırlanmıştır. Proje Yürütücüsü: Ahmet Melih Öksüz 2.2. Kırsal Alan Tipolojisi Paketi araştırmacıları: Aydemir, S., Öksüz, A.M., Sancar, C., Beyazlı, D., Erdoğan, A., Türk, E., (K.T.Ü. Şehir ve Bölge Planlama Bölümü)

Kırsal alanlar sahip olduğu coğrafi özellikleri, ekolojik ve kültürel değerleri, sosyo-ekonomik yapı, periferiklik düzeyi vb. açısından geniş çeşitlilik göstermesi, tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Kimi kırsal alanlar kentsel kullanımların bir uzantısı ve kente kaynak sağlayıcı olarak, maden-mineral ocaklarına, enerji ve ulaşım hatlarına gönülsüz de olsa ev sahipliği yapar, farklı şiddette kent kaynaklı baskılara/ gelişmelere maruz kalır, kimi alanlar kendi iç dinamikleriyle yaşadıkları nüfus büyümesinin baskısı altındadırlar (TÜBİTAK-KAMAG 108G173).

Kırsal alandaki iç ve dış baskının ekonomik, ekolojik ve özellikle toplumsal etkisi günümüzde ağırlıklı tartışma konuları arasında yer almaktadır. Dünyanın içinde bulunduğu küresel iklim değişikliği ve beraberindeki ekolojik sorunlar, doğal kaynakları dolayısıyla kırsal alanı doğrudan ilgilendirmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde, özellikle yeraltı ve yerüstü su kaynakları ve yenilebilir enerji kaynakları konularında yaşanan tartışmaların uzun yıllar devam edeceği varsayımıyla kırsalda yaşanan mekansal değişiminin bu bağlamda yeniden tartışılması gerekmektedir.

Kırsal yerleşmeleri etkileyen baskıların, özellikle arazi kullanımını ve buna bağlı olarak ekonomik ve sosyal yapıyı olumsuz etkilemekte ve yerleşim dokusunda değişiklikler meydana getirmektedir. Örneğin; turizm potansiyeli yüksek olan Ege ve Akdeniz kıyılarında, turizme bağlı olarak ikincil konutlar bir baskı etmeni oluştururken, su potansiyeli yüksek olan Karadeniz bölgesinde ise HES alanları benzer şekilde önemli bir tehdit unsuru olmaktadır. HES faaliyetleri çerçevesinde doğaya verilen zararın yanı sıra, kırsal araziler üzerinde satış baskısına neden olacağı ortadadır. Dolayısı ile kırsal yerleşimlerde mülkiyet yapısının değişimi, ekonomik faaliyetlerin ve mekansal yapının değişimini de beraberinde getirecektir. Benzer şekilde “yeraltı ve yerüstü doğal kaynak” alanları da kırsal yerleşimlerin dönüşümünü/değişimini yönlendiren bir unsur olabilmektedir.

Bu noktada, yeraltı ve yerüstü kaynaklarının kullanımını ve korunmasını yönlendiren yasal düzenlemelerin, arazi kullanımında ne tür dönüşümlere neden olduğu yada hangi tür arazi kullanımlarının ne düzeyde etkilediğini tartışmakta yarar vardır.

1. Madencilik Sektörü ve Sektörü Etkileyen Yasal Düzenlemeler

Madencilik işletmeleriyle doğal kaynaklar olan madenler ve mineraller insan refahı için bir taraftan ekonomiye kazandırılırken diğer taraftan ekolojik çevrede yarattığı etki göz ardı edilmektedir (Tibet ve Çoruh, 2011). Bu noktada madencilik, gelişmekte olan ülkeler açısından zenginliğin ve refahın kaynağı olmakta ancak iyi yönetilmezse çevreyi bozucu temel unsurlardan biri haline gelebilir (URL 1).

Gelişmiş ülkelerde, Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) 'da madenciliğin payı; Rusya'da % 22, Şili'de % 8.5, Avustralya'da % 6.5, Güney Afrika'da % 6.5, ABD'de % 5, Almanya'da % 4.0, Kanada'da % 3.7, Brezilya'da % 3 ve Türkiye'de ise % 1.2 düzeyindedir (TMMOB Maden Mühendisleri Odası, 2011).

MADENCİLİK SEKTÖRÜNÜN ETKİSİNDE

KIRSAL ALANDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM: KOLAYLAŞTIRICI YASAL DÜZENLEMELER VE UYGULAMALAR

Ülkemizde madencilik sektörü, gayri safi yurt içi hâsıla miktarı 2000 yılında 1,6 milyar TL 2010 yılında 15,7 milyar TL olmuştur ve sektörün aynı dönemdeki toplam gayri safi yurt içi hâsıla içindeki payı ise %1'den %1,4'e yükselmiştir. Sektörün 2002 ve 2008 yılları arasındaki cirosu ise 4 milyar TL den 15,1 milyar TL ye yükselmiştir (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2012) (Tablo 1).

Bölgesel olarak sektöre baktığımızda, 2000 yılı verilerinde Karadeniz Bölgesinin Türkiye madencilik hâsılası içindeki oranının %11 olduğu ve bölgeler bazında dördüncü sırada bulunduğu görülmektedir (Genç, 2011). Doğu Karadeniz bölgesinde ise 72 metalik maden, 33 endüstriyel hammadde ve üç enerji hammadde yatağı bulunmaktadır. Bunların ekonomiye kazandırılması durumunda, ülke ekonomisine katkıları, rezerv itibarıyla 100 milyar doların üzerinde olacağı tahmin edilmektedir (DOKA, 2011).

Tablo 1. Madencilik sektörü verileri

	Birim	2000	2007	2008	2009	2010
ÜRETİM						
Madencilik Sektörü Üretimi	Milyon TL	1.658	10.531	13.458	14.235	11.351*
Sanayi İçindeki Pay	%	4,32	6,28	7,17	7,92	7,32
GSYH İçindeki Pay	%	0,99	1,23	1,42	1,49	1,40
DIŞ TİCARET						
Madencilik İthalatı	Milyon Dolar	7.097	25.314	35.650	20.625	20.522**
İthalat İçindeki Pay	%	13,02	14,88	17,65	14,64	17,87
Madencilik İhracatı	Milyon Dolar	569	1.661	2.155	1.683	1.224**
İhracat İçindeki Pay	%	1,82	1,55	1,63	1,65	2,40
YATIRIM						
Toplam Madencilik Yatırımları	Milyon TL	324	3.120	3.260	3.069	4.224***
Kamu Yatırımları	"	100	651	665	826	1.456
Özel Sektör Yatırımları	"	224	2.263	2.295	2.243	2.767
Toplam Yatırımlar İçinde Madencilik Sektörünün Payı	%	1,62	1,59	1,54	1,87	2,03

Kaynak: URL 2

* 2010 III.Dönem Sonu Değerleridir. ** 2010 Ekim Sonu Değerleridir. *** Gerçekleşme Tahmini

Bu yatırımlarla bölgeye ve ülkeye ekonomik girdi sağlamasına karşın yaratacağı mekansal ve toplumsal etki, en önemlisi ekolojik etki göz ardı edilmektedir. Bu bağlamda, tıpkı HES gibi enerji yatırımlarının yanı sıra madencilik sektörü de doğal kaynakları tehdit ederken kırsal alanlardaki değişimini de yönlendirmektedir.

Bu nedenle özellikle madencilik sektörünü ilgilendiren yasal düzenlemeler, bu düzenlemelerde yaşanan değişiklikler ve yaşanan çelişkileri kısaca tartışabiliriz. Bilindiği üzere maden sahaları, "4/6/1985 tarihli ve 3213 sayılı Maden Kanunu"na tabi alanlardır. Kanunun ma-

madencilik faaliyetlerinde izinler kısmında süreç içerisinde (Düzenlenen fıkra: 10/06/2010-5995 S.K./3.mad.) önemli bazı düzenlemelere gidilmiştir. Örneğin (Ek fıkra: 10/06/2010-5995 S.K./3.mad.) “**Özel çevre koruma bölgeleri, milli parklar, yaban hayatı koruma ve geliştirme sahaları, muhafaza ormanları, 4/4/1990 tarihli ve 3621 sayılı Kıyı Kanununa göre korunması gerekli alanlar, 1 inci derece askeri yasak bölgeler, 1/5000 ölçekli imar planı onaylanmış alanlar, 1 inci derece sit alanları** ile madencilik amacı dışında tahsis edilen ve Genel Müdürlük tarafından uygun görüş verilen elektrik santralleri, organize sanayi bölgeleri, petrol, doğalgaz ve jeotermal boru hatları gibi yatırım alanlarına ait koordinatlar ilgili kurumlar tarafından Genel Müdürlüğe bildirilir.” denilmektedir.

Madencilik faaliyetlerinin yürütme esasları ve bu esaslarla ilgili olarak bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının vereceği izinlere dair usul ve esaslar Maden Kanunu'nun 7. maddesinde belirtilen “Madencilik Faaliyetleri İzin Yönetmeliği” (21.06. 2005 tarihli ve 25852 sayılı R.G.) ile belirtilmiştir. İlgili yönetmeliğin 2. Maddesinde “**orman, muhafaza ormanı, ağaçlandırma alanları, kara avcılığı alanları, özel çevre koruma bölgeleri, milli parklar, tabiat parkları, tabiat anıtı, tabiatı koruma alanı, tarım, mera, sit alanları, su havzaları, kıyı alanları ve sahil şeritleri, karasuları, turizm bölgeleri, alanları ve merkezleri ile kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri, askeri yasak bölgeler, imar alanları ve mücavir alanlarda** madencilik faaliyetlerinin çevresel etki değerlendirmesi, gayrisihhi müesseseler ile ilgili hususlar dahil hangi esaslara göre yürütüleceğini kapsar” olarak tanımlanmıştır.

Görüldüğü üzere koruma alanı statüsü ne olursa olsun bu alanlarda madencilik faaliyetlerinin yapılabileceği yasal olarak olanak tanınmaktadır. İlgili yönetmeliğin 93 maddesinde “yürütme” organı olarak Bakanlar Kurulu ifade edilmektedir. Yine aynı Yönetmeliğin 5. Maddesinde “Bakanlıklar ile kamu kurum ve kuruluşlarınca, bu Yönetmelik hükümlerinde belirtilen haller ve diğer kanunların ilgili hükümleri dışında, madencilik faaliyetleri engellenemez ve çıkarılacak yönetmeliklerde bu Yönetmelikte belirtilen kısıtlamaların dışında bir kısıtlama getirilemez” olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla ilgili kurumların yetkilerini kullanmaları ve bakanlar kurulu tarafından çıkartılacak yönetmeliklerle engellenmemelidir. Ayrıca ilgili bakanlıklar ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yetkileri kısıtlanmış ve bu şekilde, bir yönetmeliğe, yönetmelikten daha üst bir hukuksal norm niteliği kazandırılmaya çalışılmıştır (URL 1).

Benzer şekilde (Ek fıkra: 10/06/2010-5995 S.K./3.mad.), Devlet ormanları içinde yapılacak maden arama ve işletme faaliyetleri ile bu faaliyetler için zorunlu ve ruhsat süresine bağlı olarak yapılan geçici tesislere 31/8/1956 tarihli ve 6831 sayılı Orman Kanunu hükümlerine göre izin verilir (Ek fıkra: 10/06/2010-5995 S.K./3.mad.). Yaban hayatı koruma ve geliştirme sahalarında maden arama ve işletme faaliyetleri ile bu faaliyetler için gerekli geçici tesislere çevresel etki değerlendirme raporunda belirlenen esaslar dahilinde izin verilir. Böylelikle neredeyse tümüyle doğal ve kültürel kaynakların, korunan alanların madencilik faaliyetlerine açılması mümkün kılınmaktadır.

2. Kırsal Alandaki Doğal Kaynakları Etkileyen Yasal Düzenlemeler

Hem kırsal yerleşmeler, hem de doğal kaynaklar üzerinde baskı oluşturan gelişmeler ve yatırımlar, başta orman alanları olmak üzere pek çok arazi kullanımını etkilemektedir.

Özellikle maden kanununda yapılan değişikliklerin ve HES'lerin özel sektör eliyle yapılmasına dair çıkartılan hızlı yasaların tüm doğal değerlerimizi, kırsal yerleşmeleri olduğu gibi orman alanlarını açıkça tehdit ettiği söylenebilir. Bu bağlamda yasal düzenlemeleri ve yaşanan çelişkileri/uygulamadaki problemleri orman alanı özelinde tartışmakta yarar vardır.

2.1. Madencilik Sektörünün Orman Alanlarına Etkisi ve İlgili Yasal Düzenlemeler

Bilinmektedir ki, bir hukuk düzeninde olması gereken normlar hiyerarşisi açısından ilk olarak Anayasa'dan başlayarak hükümleri tartışmak daha doğru olacaktır. Alt basamakta yer alan normun, geçerliliğini üst basamaktaki normdan alması ve dolayısıyla ona aykırı olmayacağı, bu bağlamda Kanun yada Yönetmeğin Anayasaya aykırılığı söz konusu olamaz. Bu hiyerarşik düzen çerçevesinde, Anayasa'nın 169. Maddesinde de ifade edildiği üzere "Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir." ve "Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyet ve eyleme müsaade edilemez." denilmektedir.

Tükenebilir kaynaklardan madenler için orman alanlarından izin talepleri son yıllarda büyük artış göstermiştir. Orman alanlarında maden ocağı açmak ve işletmek yönündeki artışların, doğal orman ekosistemlerine önemli zarar vereceği kaçınılmazdır. 1923-2004 döneminde yaklaşık 1500 kadar maden arama ve işletme izni verilmişken, 2004-2009 tarihleri arasında 43.500 adet (% 2800 artış) maden arama ve işletme izni verilmiştir (Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı). Bu izinlerin toplam alanı ise 288.000 km² alanı kapsamaktadır. Orman alanlarında verilen maden izinlerinde 2004 yılından sonraki artışın sebebi orman ve maden mevzuatlarında yapılan değişikliklerdir (Türkiye Ormancılar Derneği, 2011).

Örneğin; 2004 yılında Orman Kanununun 16. Maddesinde yapılan bir değişiklik ve bunun uygulanmasına yönelik hazırlanan bir yönetmelikle, muhafaza ormanlarında ve diğer muhafaza karakterli orman alanlarında (**tohum meşcereleri, gen koruma alanları, orman içi dinlenme yerleri, endemik ve korunması gereken nadir ekosistemlerin bulunduğu alanlar**) maden aranması ve işletilmesi olanaklı hale gelmiştir. 2010 yılında kanun ve yönetmelikte yapılan yeni düzenlemelerle bu sahalarda maden arama ve işletme faaliyetleri kısıtlı hale getirilmiştir fakat tamamen engellenmemiştir (Tuğrak vd, 2011).

Ekolojik değeri yüksek olan ve sürdürülebilirlik açısından son derece önemli olan bu alanların doğal ekosistemlerin dengesi ve devamlılığının gözetilmeden kullanılması, madencilik faaliyetlerinde kullanılması ve konu olması ciddi ekolojik kayıplara neden olacaktır. Ayrıca Maden arama ve işletmeye konu orman alanlarının sahip olduğu biyolojik zengin-

liğe (biyoçeşitlilik ve endemizm) ait çalışmalar yeteri biçimde geręekleřtirilmemektedir. Bu ise bir zenginliğin daha tespit edilemeden kaybolması tehlikesini de beraberinde getirmektedir (Türkiye Ormancılar Derneği, 2011).

Oysa 6831 Sayılı Orman Kanununun 23 ve 24. maddesindeki şartları taşıyan ormanların maki, fundalık ve sahipli yerlerin muhafaza ormanı olarak ayrılma ve yönetimine ait şekil, şart ve esasları kapsayan 17.08.1984 Tarihli 18492 Sayı Kabul Tarihli “Muhafaza Ormanlarının Ayrılması ve İdaresi Hakkındaki Yönetmeliğin” 19. Maddesinde “ Muhafaza ormanlarında ilgili mevzuat hükümlerine göre aksine bir hüküm olmasa bile muhafaza ormanı rejimine zarar verebilecek maden arama ve işletme ruhsatnamesi verilmeyeceği gibi mermer, taş, kum, çakıl, kireç ocağı açılmasına da izin verilmez.” olarak belirtilmiştir. Dolayısıyla ilgili yönetmelikten de anlaşılacağı üzere bu koruma alanlarında ormancılık uygulamaları dahi yapılmazken ve bu alanlara özel önem verilirken bu yerlerin madencilik faaliyetlerine konu olması oldukça düşündürücü bir yaklaşımdır (Türkiye Ormancılar Derneği, 2011).

Orman kanunu 7. Maddesinde (İptal fıkra: Anayasa Mah.nin 15/01/2009 tarihli ve E. 2004/70, K. 2009/7 sayılı Kararı ile.); Düzenlenen fıkra: 10/06/2010-5995 S.K./3.mad.) Kurul, Devlet Planlama Teşkilatının bağlı olduğu bakanın başkanlığında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı, diğer yatırımcı kurum ya da kuruluşun bağlı olduğu bakan/bakanlar ve yatırım kararına onay veren kurumun ilgili olduğu bakan olmak üzere asgari üç kişiden oluşan ve kamu yararı niteliği taşıyan yatırımların birbirlerini engellemesi durumunda kamu yararının ne olduğunu belirlemeye yetkili bir tanım getirilmiştir. Bu noktada üzerinde durulan kamu yararı oldukça önem arz etmektedir. Fakat bu noktada üzerinde durulan orman varlığını sürdürmedeki kamu yararı değil; kamu yatırımlarından doğan yarar olduğu belirtilmelidir. Çünkü orman alanlarındaki madencilik faaliyetlerinde üstün kamu yararının ne olduğu somut bir şekilde ortaya konulması gereken bir konudur (Türkiye Ormancılar Derneği, 2011).

2.2. Enerji Sektörünün Orman Alanlarına Etkisi ve İlgili Yasal Düzenlemeler

Madencilik sektörü ile direkt ilişkili olmasa bile yasal düzenlemelerin kolaylaştırıcı etkisi açısından benzer bir örnek olan enerji sektörüne de kısmen değinilecektir.

Türkiye’de 2001 yılına kadar içme, kullanma suyu temini, sulama, enerji, taşkın koruma ve drenaj gibi her türlü amaca yönelik su ile ilgili bütün projeler ilk etüt aşamasından işletmeye kadar her kademede DSİ’nin sorumluluğunda iken 2002 tarihinde “Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği” ve 2003 yılında “Su Kullanım Anlaşması Yönetmeliğinin” yürürlüğe girmesiyle birlikte, EPDK 4628 sayılı “Elektrik Piyasası Kanunu” gereğince DSİ ve YEGM (Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü) tarafından 2003 yılına kadar çeşitli kademelerde geliştirilmiş olan bütün HES projeleri DSİ tarafından yayımlanarak yatırım için özel sektörün başvurusuna açılmıştır (Murat vd, 2012).

5346 Sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun”, 2003 yılında yürürlüğe giren “Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması İmzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik” ve 6094 Sayılı “Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile birlikte DSİ ve tüzel kişiler arasında imzalanacak Su Kullanım Hakkı Anlaşması yapılması ve böylece özel sektöre HES’lerden elektrik üretip satabilme serbestliği de getirilmiştir.

HES’ler ile ilgili olarak bu süreçteki en kritik tarih son yönetmelikten önceki dönemdir. ÇED yönetmeliği 2008 yılında değiştirilmiş ve limitler yeniden belirlenmiştir. 2008’den önce kurulu gücü 50 MW ve daha fazla olan depolamasız HES’ler için ÇED raporu istenirken bu rakam 25 MW’a düşürülmüştür. 17.07.2008 yılındaki son ÇED yönetmeliğine göre, kurulu güç 25 MW ve daha büyük ise ÇED gereklidir, kurulu güç 0,5 MW’ın altında ise ÇED gerekli değildir. Kurulu güç bu iki rakamın ortasında ise (0,5-25 MW): ÇED gerekip gerekmediği Çevre İl Müdürlüklerinin vereceği rapora bağlıdır. Bu raporlarda ÇED gerekiyorsa, ÇED raporu hazırlanacaktır yaklaşımı bulunmaktadır. Bu doğrultuda belirtilen tarihlerden önce başvurularını yapan ve “ÇED gerekli değildir” kararını alan proje sahipleri faaliyetlerine rahatlıkla devam edebilmektedir. Ülkemizde ilgili yönetmelik çıktıktan sonra yönetmelikten önceki uygulamaya ters düşse dahi geriye doğru bir uygulama söz konusu değildir (Türkiye Ormancılar Derneği, 2011) (Tablo 2).

Tablo 2. 5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kanununa göre 2005 yılı öncesi ve sonrasına göre Türkiye genelindeki HES üretim lisansı en fazla olan iller

İller Sıralaması		Türkiye genelindeki HES üretim lisansı sayısına göre toplam içindeki oranları %	5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kanunu (2005) öncesi en çok HES üretim lisansı alınan iller		5346 Sayılı Yenilenebilir Enerji Kanunu (2005) sonrası en çok HES üretim lisansı alınan iller*	
Trabzon	58	11.26	K.maraş	14	Trabzon	49
Giresun	43	8.35	Mersin	14	Giresun	37
Antalya	38	7.38	Artvin	10	Antalya	29
Artvin	36	6.99	Trabzon	9	Erzurum	28
Kahramanmaraş	35	6.80	Antalya	9	Artvin	26
Erzurum	32	6.21	Adana	9	Rize	24
Adana	31	6.02	Sivas	8	Adana	22
Rize	28	5.44	Osmaniye	8	K.maraş	21
Mersin	23	4.47	Adıyaman	7	Ordu	16
Sivas	21	4.08	Giresun	6	Erzincan	14

Kaynak: EPDK, 2011

* Ocak 2011 Ayı verileri

Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun' un 2011 yılında yürürlüğe girmesiyle ve Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu tarafından yayınlanan Lisanssız Elektrik Üretimine İlişkin Yönetmelikle birlikte, Türkiye'de mini ve mikro HES'lerin önü açılmıştır (Murat vd, 2012).

HES yapılması planlanan alanların seçiminde yanlış kararlar verilmektedir. Örneğin 5346 sayılı Kanununun 8. maddesi değiştirilerek oluşturulan 6094 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'un 5. Maddesi "**Milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ile tabiatı koruma alanlarında, muhafaza ormanlarında, yaban hayatı geliştirme sahalarında, özel çevre koruma bölgelerinde ilgili Bakanlığın, doğal sit alanlarında ise ilgili koruma bölge kurulunun olumlu görüşü alınmak kaydıyla yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı elektrik üretim tesislerinin kurulmasına izin verilir.**" denilmektedir. Dolayısıyla doğa koruma alanları ve önemli ekosistemler zarar görebilecek duruma gelmiştir (Türkiye Ormanlıklar Derneği, 2011).

Ekolojik değeri yüksek olan bu tür alanlarda yapılması planlar HES'ler için oluşturulan ÇED raporlarında ise alanlara ve yöreye özgü flora-fauna varlıklarının yeterince saptanmadığı görülmektedir. Yine Karadeniz bölgesi özelinde de düşündüğümüzde orman alanlarında ve meralarda meydana gelecek bozulmalar, kesilecek ve yok olacak orman varlığı ile birlikte yok edilecek ekosistemin maliyeti dikkate alınmamakta, yağışların sellere dönüşmesine ve toprakların erozyonla taşınmasına, aynı zamanda yaban hayatının da yok olmasına neden olunmaktadır (Tuğrak vd, 2011). Doğaldır ki böyle bir senaryonun kır ve dolayısıyla kenti etkilememesi mümkün değildir. Öncelikli etkileri kırsal alandaki arazi kullanımlarını, ürün desenini ve dolayısıyla sosyo-ekonomik yapıda gösterecektir/göstermektedir.

3. Çalışma Alanı ve Yöntemi

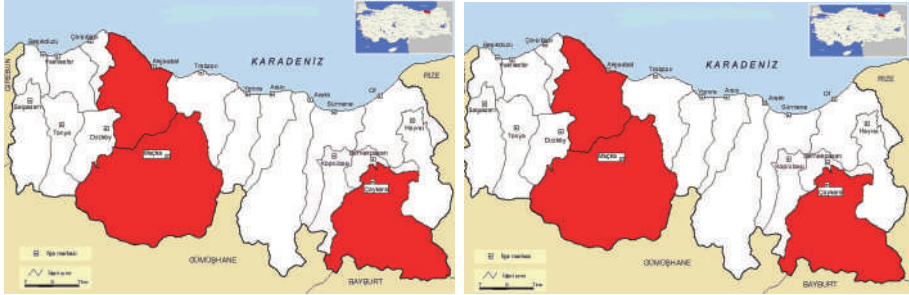
3.1. Çalışmanın Alanı

TÜBİTAK- KAMAG (Kamu Araştırmaları Destekleme Grubu) projesi kapsamında yürütülen Koruma Odaklı Kırsal Alan Planlaması: Bir Model Önerisi Projesinin Karadeniz Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü sorumluluğundaki bölge, bu bildirinin çalışma alanı olarak belirlenmiştir. Söz konusu alanlar, Trabzon ili çalışma bölgesinden Akçaabat, Maçka ve Çaykara ilçeleri ile Samsun ili çalışma bölgesinden Çarşamba ve Havza ilçeleridir (Şekil 1).

Çalışma bölgesi için seçilen beş farklı yerleşme de Karadeniz Bölgesinde olmasına rağmen barındırdığı bitki örtüsü, tarım faaliyetleri ve türleri, orman yapısı, ekolojik değerleri ve arazi yapısı bakımından farklılıklar göstermektedir.

İki çalışma bölgesinde 20.000 nüfus altı nüfusa sahip olan toplam 1 ilçe, 29 belde ve 333 köy bulunmaktadır.

MADENCİLİK SEKTÖRÜNÜN ETKİSİNDE KIRSAL ALANDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM: KOLAYLAŞTIRICI YASAL DÜZENLEMELER VE UYGULAMALAR



Kaynak: www.gislab.ktu.edu.tr/mapgaleri/maps.htm haritasından faydalanarak hazırlanmıştır

Kaynak: www.blogcu.com/samsun01 haritasından faydalanarak hazırlanmıştır.

Şekil 1. KOKAP çalışma bölgesi ilçeleri

Projenin amacı, ülke bütünündeki kırsal alan farklılık ve çeşitliliklerini dikkate alan, fiziki ve sosyal boyutlarıyla bütünsel, ilkeleri kaynak koruma, koruma-kullanmada etkililik, sürdürülebilirlik ve sosyal içerme olan, kırsal planlama hiyerarşisinde kente eşdeğer bir varlık olarak ele alan bir planlama modelinin geliştirilmesi, bileşenlerinin, yöntem ve tekniklerinin ortaya konmasıdır (TÜBİTAK-KAMAG 108G173).

Bildiride ise kırsal yerleşmeler bazında doğal kaynaklara yapılan baskı belirlenerek ve maden işletmeleri bazında toplanan verilerin özellikle arazi kullanımı ile ilişkilendirilerek projeden farklı bir detayla sorgulanma yapılmıştır.

3.2. Çalışma Materyali ve Yöntemi

Çalışmanın materyali MİGEM (Maden İşleri Genel Müdürlüğü)'den temin edilmiştir. Çalışma alanı içerisinde bulunan maden işletmelerine (maden elde edilen, faaliyeti durdurulan, geçici tatil durumundaki ya da normal yürüyen maden ve taş ocakları) ait koordinatlı ruhsat dökümlerinden yararlanılarak maden işletmelerinin ruhsat aşaması (işletme, arama), ruhsat durumu (normal yürüyor, durdurulmuş), işletme türü ve maden türüne göre sınıflaması yapılmıştır.

Çalışmanın aşamaları Tablo 3'de detaylandırılmıştır.

İlk aşama, proje kapsamında altlık haritaların üretimi ile tamamlanmıştır. Çalışma alanının idari ve köy idari sınırları haritası veritabanı oluşturularak yerleşim türü, adı, köy adı, nüfus, alan, vb. veriler hazırlanmıştır.

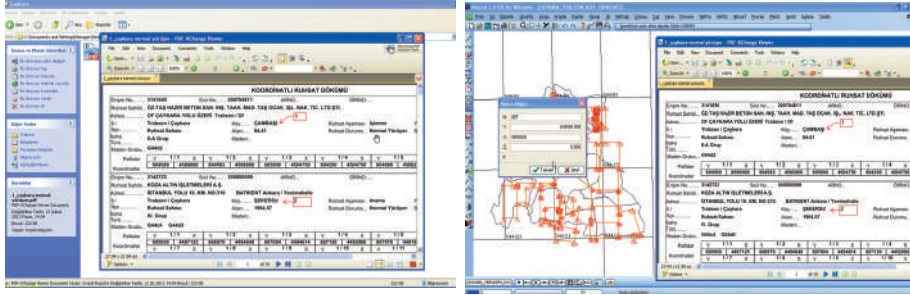
Tablo 3. Çalışmanın aşamaları

		İŞLEMLER	ÇIKTILAR
1. AŞAMA	Amaç	Çalışma Bölgesi İdari Sınırları ve Köy İdari Sınırları Haritası Oluşturmak	Çalışma Bölgesi İdari Sınırları Ve Köy İdari Sınırları Haritası Tablo 4 Verileri
	İlgili Kurum	Trabzon ve Samsun İl Özel İdaresi	
	Alınan Veriler ve İşlemler	"Netcad" ortamında Çalışma Bölgesi İdari Sınırları Ve Köy İdari Sınırları Haritası	
	Dönüşüm İşlemi	Verilerin netcad ortamından CBS (mapinfo) ortamına aktarımı	
	Harita Veritabanı	Çalışma alanı idari ve köy idari sınırları haritası veritabanı oluşturmak	
2. AŞAMA	Amaç	Çalışma Bölgesi içerisinde bulunan maden işletme alanlarının tespiti	Çalışma Bölgesi içerisinde bulunan maden işletme alanları Şekil 3, Şekil 4 Tablo 4, Tablo 5, Tablo 6, Tablo 7 Verileri
	İlgili Kurum	Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü	
	Alınan Veriler ve İşlemler	Koordinatlı ruhsat dökümü (PDF ortamında) , Koordinat verilerinin netcad ortamına aktarılarak sayısallaştırma ve alan tespiti	
	Dönüşüm İşlemi	Verilerin netcad ortamından CBS (mapinfo) ortamına aktarımı	
	Harita Veritabanı	Maden işletmelerine ait haritanın veri tabanının oluşturulması (saha, madeni, ruhsat aşaması, ruhsat durumu, yürürlük tarihi, ruhsat sahibi, köy ad, alanı)	
3. AŞAMA	Amaç	Çalışma Bölgesi arazi kullanım durumu ve arazi kullanımı etkileyen maden işletme alanlarının tespiti	Çalışma Bölgesi arazi örtüsü haritası, Tablo 5 Verileri
	İlgili Kurum	Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü	
	Alınan Veriler ve İşlemler	CBS ortamında arazi kullanım haritası Çalışma alanı idari ve köy idari sınırları haritası ve maden haritası ile birlikte karşılaştırılması, Veritabanının sınıflandırılması	
	Dönüşüm İşlemi	Projeksiyon ve datum bilgilerinin güncellenmesi	
	Harita Veritabanı	Az Veya Hiç Bitki Örtülü Açık Alanlar, Çalı Ve Otsu Bitki Topluluğu, Dikili Ürün Arazileri, Ekilebilir Araziler, Kentsel Doku, Meralar, Ormanlar	
4. AŞAMA	Amaç	Çalışma Bölgesi orman alanları ve orman alanlarını etkileyen maden işletme alanlarının tespiti	Çalışma Bölgesi orman alanları haritası, Tablo 6 Verileri
	İlgili Kurum	Orman Genel Müdürlüğü	
	Alınan Veriler ve İşlemler	CBS ortamında orman alanları haritası Çalışma alanı idari ve köy idari sınırları haritası ve maden haritası ile birlikte karşılaştırılması, Veritabanının sınıflandırılması	
	Dönüşüm İşlemi	Projeksiyon ve datum bilgilerinin güncellenmesi	
	Harita Veritabanı	Araştırma Amaçlı, Muhafaza Orman, Tohum Meşçereleri, Toprak Koruma, Kaliteli ve Özellikli Odun Üretimi, Yaban Hayatı Kor. ve Gel.Sahaları	
5. AŞAMA	Amaç	KOKAP Çalışma Bölgesi tabiat ve doğal koruma alanları ve bu alanları etkileyen maden işletme alanlarının tespiti	Çalışma Bölgesi tabiat ve doğal koruma alanları haritası, Tablo7 Verileri
	İlgili Kurum	Doğa Koruma ve Milli Park Genel Müdürlüğü	
	Alınan Veriler ve İşlemler	CBS ortamında tabiat ve doğal koruma alanları haritası Çalışma alanı idari ve köy idari sınırları haritası ve maden haritası ile birlikte doğal koruma alanlarının karşılaştırılması, noktasal korunması gereken alanların haritaya eklenmesi	
	Dönüşüm İşlemi	Projeksiyon ve datum bilgilerinin güncellenmesi	
	Harita Veritabanı	Korunması gereken alan veya noktanın adı, türü, derecesi, statüsü, alanı	

4. Çalışmanın Bulguları

İkinci aşamada; her bir işletmeye ait koordinat verileri "Netcad" ortamına aktarılarak, işletmenin çalışma alanı içerisindeki konumu, alanı ve çevresi tespit edilmiştir. Oluşturulan sayısal veriler "mapinfo – universal translator" işlemi ile "Mapinfo" programına aktarılmıştır. CBS ortamında yerleşim yerleri ile maden alanlarının çakışıklığı tespit edilmiştir (Şekil 3, Şekil 4).

MADENCİLİK SEKTÖRÜNÜN ETKİSİNDE KIRSAL ALANDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM: KOLAYLAŞTIRICI YASAL DÜZENLEMELER VE UYGULAMALAR



Şekil 2. MİGEM koordinat ruhsat dökümü ve koordinatların Netcad ortamına aktarılması

Böylece KOKAP çalışma alanındaki ilçelerin alsansal büyüklükleri ile her bir ilçedeki maden işletmelerinin toplam alanları karşılaştırılmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. KOKAP çalışma bölgesi ilçeleri, ilçelerin alanları, maden işletme alanları ve ilçe içerisindeki oranları

İl Adı	İlçe Adı	Toplam İlçe Alanı (hektar)	Ruhsatı Arama veya işletmede olan Toplam Maden Alanı (hektar)	Toplam İlçe Alanı İçindeki Oranı «	Toplam İşletme Sayısı	Toplam/Etkilenen Yerleşim Sayısı
TRABZON	Akçaabat	37263.55	4.2340	1.14	6	63/12
	Çaykara	56574.23	331.3565	58.57	27	32/25
	Maçka	85389.96	306.7452	35.92	48	57/47
SAMSUN	Çarşamba	76742.80	19.7404	2.57	7	130/15
	Havza	82710.14	112.86568	13.65	32	134/43

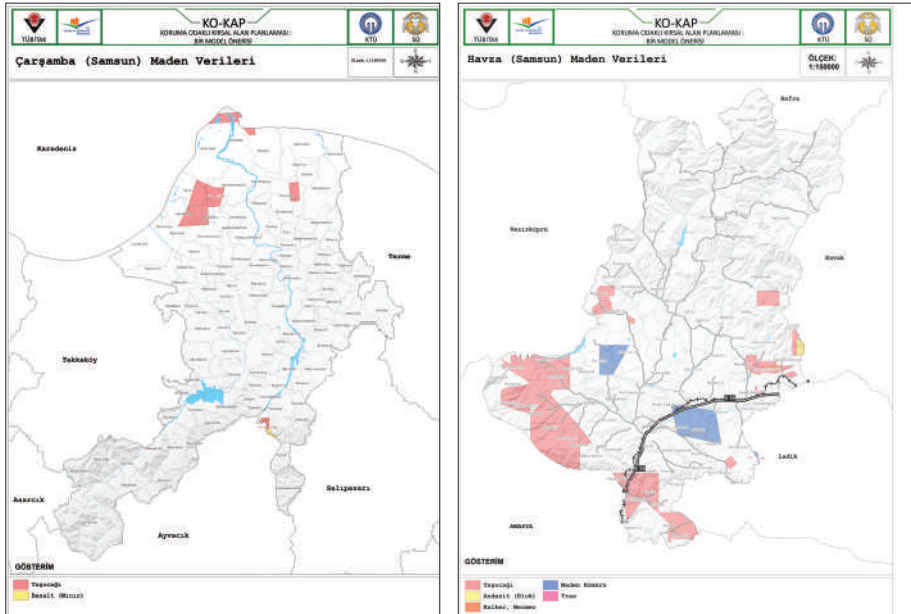
Buna göre; Trabzon ili Akçaabat ilçesinin % 1.14'ü, Çaykara ilçesinin % 59'u, Maçka ilçesinin % 36 'sı ve Samsun ili Çarşamba ilçesinin % 2.5'i, Havza ilçesinin % 14'ü maden elde edilen, ruhsat aşaması arama veya işletmede olan, geçici tatil durumundaki ya da normal yürüyen maden ve taş ocaklarına ait alanlardır.

Madenlerin kapladığı alan itibarıyla Çaykara, etkilediği yerleşme sayısı itibarıyla ise Maçka ilçesi öne çıkmaktadır. İşletme sayısı açısından ise Maçka ve Havza ilçeleri sırasıyla 48 ve 32 işletme ile ilk sırada yer almaktadır.

Çalışma alanındaki işletmelerin maden türü ve faaliyetleri incelendiğinde; Akçaabat İlçesi'ndeki madenler Akçaköy'de bulunan andezit madeni haricinde şu anda işletilen taş ocağı şeklindedir. Maçka ilçesi maden yatakları bakımından görece daha zengindir. Ardıçyayla Mevkii'nde bakır, Çayırılar Mevkii'nde bakır, çinko ve kurşun, Değirmendere Vadisi ve ona

bakan yamaçlarda kalker ve andezit bulunmaktadır. Taşocakları ilçenin her yanına dağılmış vaziyettedir. Çaykara İlçesi'nin tümünde madencilik faaliyetleri taş ocakları şeklindedir ve ilçeye homojen dağılmıştır.

Çarşamba İlçesi'ndeki maden alanları diğer ilçelere göre nispeten daha azdır. Ordubası Köyü'ndeki bazalt madenin ve taş ocağının dışında Çarşamba Ovası'nda taş, kum, çakıl çıkarılan az sayıda yer bulunmaktadır. Havza ise maden çeşitliliği bakımından zengin sayılabilir. İlçe merkezinin 5 km kuzey doğusunda ve 10 km kuzey batısında maden kömürü bulunmaktadır. Blok andezit, mermer ve kalker Taşkaracaören Mevkii'nde, tras ise Bekdiğin'de bulunmaktadır (TÜBİTAK-KAMAG 108G173).



Şekil 3. Samsun İli Çarşamba ve Havza ilçeleri maden işletme alanları haritaları

Ayrıca çalışma bölgesi içerisinde koruması gereken önemli alan ve noktalar bulunmaktadır. Bunlar: (Şekil 4' de taranarak gösterilmiştir) 1950 yılında önünün bir heyelan ile kesilmesi sonucu oluşan ve ulusal koruma alan statüsünde olan Sera gölü, Akçaabat ilçesinde bulunmaktadır. 03.10.1989 tarihinde 1625 hektar olarak ilan edilen ve ulusal koruma alanı statüsünde olan Uzungöl Tabiat Parkı, Çaykara ilçesinde yer almaktadır (I. ve III. derece doğal sit alanı). 1987 yılında ilan edilen ve 4800 hektarlık bir alanda Altındere Vadisi Milli Parkı ve parkın içerisinde yer alan, 1978 gün ve A-1405 sayılı karar ile ilan edilen "Sümela Manastırı" (Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı I.ve II. derece) da Maçka ilçesinde bulunmaktadır. Hacıosman Tabiatı Koruma Alanı ve uluslararası koruma alan statüsünde olan Yeşilirmak Deltası (Çarşamba Delta Ovası Ramsar Alanı) da Çarşamba ilçesinde yer almaktadır (URL 3) (Şekil 4).

Tablo 5. Çalışma bölgesi arazi kullanım tablosu ve arazi kullanımını etkileyen maden işletmelerinin alanları ve oranları

İlçesi	Ana Türü	Türü	Alanı (hektar)	Arazi Türünde Bulunan ve Ruhsatı Arama veya İşletmede Olan Maden İşletme Alanları (hektar)	Arazi Kullanım Türünü Etkileyen Maden Alanın Oranı (%)
Akçaabat	Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Az veya Hiç Bitki Örtülü Açık Alanlar	1142.40		
	Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Çalı ve Otsu Bitki Topluluğu	2664.97	12.32	0.46
	Tarımsal Alan	Dikili Ürün Arazileri	3937.39	52.70	1.34
	Tarımsal Alan	Ekilebilir Araziler	4122.74	29.66	0.72
	Diğer Alanlar	End Tic Ulaş	151.74		
	Yapay Yüzeyler	Kentsel Doku	7279.85	35.43	0.49
	Tarımsal Alan	Meralar	623.02		
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Ormanlar	17349.28	293.31	1.69	
Çaykara	Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Az veya Hiç Bitki Örtülü Açık Alanlar	8012.55	5104.34	63.70
	Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Çalı ve Otsu Bitki Topluluğu	8067.71	5639.44	69.90
	Diğer Alanlar	Diğer Alanlar	250.06	101.17	40.46
	Tarımsal Alan	Dikili Ürün Arazileri	353.85	25.84	7.30
	Tarımsal Alan	Ekilebilir Araziler	195.62	116.46	59.54
	Yapay Yüzeyler	Kentsel Doku	2691.29	1288.40	47.87
	Tarımsal Alan	Meralar	9321.46	4510.03	48.38
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Ormanlar	27681.37	16349.87	59.06	
Maçka	Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Az veya Hiç Bitki Örtülü Açık Alanlar	19288.49	7453.35	38.64
	Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Çalı ve Otsu Bitkiler Topluluğu	7287.21	2636.31	36.18
	Diğer Alanlar	Diğer Alanlar	276.23	17.38	6.29
	Tarımsal Alan	Dikili Ürün Arazileri	2182.34	458.49	21.01
	Tarımsal Alan	Ekilebilir Araziler	1272.94	429.89	33.77
	Yapay Yüzeyler	Kentsel Doku	4882.00	1569.46	32.15
	Tarımsal Alan	Meralar	10190.55	3899.84	38.27
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Ormanlar	40010.58	14207.31	35.51	
Çarşamba	Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Az veya Hiç Bitki Örtülü Açık Alanlar	1180.48	269.41	22.82
	Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Çalı veya Otsu Bitkiler Topluluğu	1225.84	18.99	1.55
	Diğer Alanlar	Diğer Alanlar	2001.61		
	Tarımsal Alan	Dikili Ürün Arazileri	29487.10	917.27	3.11
	Tarımsal Alan	Ekilebilir Araziler	24643.60	665.69	2.70
	Yapay Yüzeyler	End Tic Ulaş	253.81		
	Yapay Yüzeyler	Kentsel Doku	4489.43	18.63	0.41
	Sulak Alan	Kıyı Sulak Alanları	527.42	38.96	7.39
	Sulak Alanlar	Kıyı Sulak Alanları	140.93		
	Tarımsal Alan	Meralar	849.76	11.76	1.38
Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Ormanlar	11941.64	33.34	0.28	
Havza	Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Çalı ve Otsu Bitkiler Topluluğu	3689.69	1241.01	33.63
	Diğer Alanlar	Diğer Alanlar	572.97	51.68	9.02
	Tarımsal Alan	Dikili Ürün Arazileri	627.86	172.15	27.42
	Tarımsal Alan	Ekilebilir Araziler	42561.61	5612.58	13.19
	Yapay Yüzeyler	Kentsel Doku	2366.24	322.79	13.64
	Tarımsal Alan	Meralar	4969.38	682.77	13.74
	Orman ve Yarı Doğal Alanlar	Ormanlar	27928.05	3203.50	11.47

Maden işletmelerinin arazi kullanım üzerindeki baskı ve etkilerine baktığımızda yerleşimler arasında farklılıklar gösterse de genel olarak her bir arazi kullanım türünün etkilendiğini görmekteyiz. Maden işletmelerinden en fazla etkilenen Çaykara ilçesi için ormanlık alanların ve ekilebilir tarım arazilerinin yarısından fazlasının (sırasıyla %59.06 ve %59.54) maden baskısı ve etkisi altında olduğu saptanmıştır. İlçenin coğrafi yapısını dikkate aldığımızda eğim ve topoğrafyadan dolayı zaten az olan ekilebilir tarım arazilerinin maden amaçlı kullanımı veya kullanılacak olması, kır yapısındaki nüfus ve sosyal değişimi beraberinde getirecektir.

Benzer durum ilçe genelindeki yerleşim alanları içinde geçerlidir. Yerleşim alanlarının %47.87'si aynı baskıya maruz kalmaktadır. Bu tür baskıların en büyük nedenler ilgili mevzuatlarda maden işletmelerin (HES'ler içinde geçerli) yerleşim yerine ne kadar uzaklıkta olabileceği ortaya koyulmamasındandır. Bir yandan il özel idarelerce kırsal yerleşimlerdeki aşırı yapılaşmayı önlemek için "TAKS ve Emsal" gibi uygulamalarına karşın bu yerleşimlerin maden baskısında olması çelişkiyi beraberinde getirmektedir.

Çaykara ilçesine benzer baskı ve etkilenme Maçka ilçesinde de görülmektedir. Ormanlık alanların, yerleşim yerlerinin ve ekilebilir tarım arazilerinin yaklaşık üçte biri (sırasıyla % 35.51, % 32.15, % 33.77) ruhsatı arama veya işletmede olan maden işletme alanıdır. Yine benzer şekilde arazi kullanımının ve örtüsünün değişim/dönüşümü, tarım alanı olacak yerlerin madencilikte kullanılması, tarım verimliliği düşük alanlarda ise tarım yapılmasına yönlendirilmesi bir arazi kullanım planlamasının eksikliğini beraberinde getirecektir. Dolayısıyla ile yanlış planlama ve kararları neticesinde çevreye verilen zararın doğal olayları afet haline getireceği bir gerçektir.

Dördüncü aşamada; üçüncü aşama sonucunda arazi kullanım türlerinden "orman alanlarının" daha detayda ve türlerine göre maden işletme alanlarından ne oranda etkilendiği ortaya koymak amacıyla Orman Genel Müdürlüğü'nden edinilen orman alanları ile maden alanları karşılaştırılarak analiz edilmiştir. Mapinfo ortamında "SQL sorgu" analizi ile maden alanları ve orman alanlarının mevcut ve çakışık durumdaki alansal büyüklük değerleri bulunmuştur (Tablo 6).

Orman alanları için, türlerine göre, zaten korunması gereken bu alanlarının sürdürülebilir ve ekolojik olarak ciddi bir risk altında olduğunu söylenebilir. Çaykara ilçesindeki orman alanlarının türüne göre yaban hayatı koruma ve geliştirme sahalarının % 68.98'si gibi yüksek bir kısmının baskı ve etkiye maruz kaldığını görülmektedir.

Yine çalışma bölgesindeki Maçka ilçesi için olası bir arazi kayması, heyelan tehlikesi gibi durumlara karşın muhafazası zaruri görülen muhafaza orman alanlarının yaklaşık yarısının (% 43.69) maden alan etkisi ve baskısı altında olduğunu saptanmıştır.

Tablo 6. Çalışma bölgesi orman alanları ve türünü etkileyen maden işletmelerinin alanları ve oranları

İlçesi	Türü	Alan hektar	Orman Türünde Bulunan Ruhsatlı Maden İşletme Alanları (hektar)	Orman Türünü Etkileyen Maden Alanının Oranı (%)
Akçaabat	En Yüksek Mik. Endüstriyel Odun Üretimi	860.44	32.68	3.80
	Estetik Görünüm	7917.14	72.02	0.91
	Orman Ekosistemini iyileştirme	2401.84	0.00	
	Toprak Koruma	4972.05	76.45	1.54
	Yetiştirme Yeri Çok Kötü Alanlar	1829.63	75.63	4.13
Çaykara	Doğayı Koruma	1072.09	447.86	41.77
	İçme Suyu Koruma	274.03		
	Kullanma Suyu Koruma	4345.90	3282.20	75.52
	Mera	6771.41	3462.63	51.14
	Otlak	20633.70	13379.39	64.84
	Tarım arazisi	5600.70	2508.88	44.80
	Toprak Koruma	6285.40	1954.16	31.09
	Yaban Hayati Kor. ve Gel.Sahaları	502.23	346.45	68.98
Yetiştirme Yeri Çok Kötü Alanlar	40.17	19.67	48.97	
Maçka	Araştırma Amaçlı	1.90		
	Diğer (Özel Ağaçlandırma vb.)	461.94	96.12	20.81
	En Yüksek Mik. Endüstriyel Odun Üretimi	1188.45	609.68	51.30
	Estetik Amaçlı Yol Koruma (Yeşil Yol)	1321.52	249.57	18.88
	Estetik Görünüm	340.00	187.39	55.12
	Kaliteli ve Özellikli Odun Üretimi	4873.95	269.65	5.53
	Muhafaza Orman	1271.35	555.44	43.69
	Tohum Meşçereleri	213.19		
	Toprak Koruma	6009.81	2297.51	38.23
Yetiştirme Yeri Çok Kötü Alanlar	17325.00	6294.95	36.33	
Çarşamba	ORMANLAR	12918.20	60.96	0.47
Havza	ORMANLAR	23487.30	2789.78	11.88

Beşinci aşama; çalışma bölgesinde bulunan milli park alanları, tabiat parkları ve koruma alanlarının madencilik faaliyetlerinden ne oranda etkilendiğini ve bu etkilenmenin alansal büyüklüğünün ne oranda olduğunu ortaya koyulması amacıyla maden işletme alanları ve tabiat ve doğal koruma alanları karşılaştırılarak analiz edilmiştir (Şekil 4). Mapinfo ortamında “SQL sorgu” analizi ile maden alanları ve koruma alanlarının mevcut ve çakışık durumdaki alansal büyüklük değerleri bulunmuştur (Tablo 7).

**MADENCİLİK SEKTÖRÜNÜN ETKİSİNDE
KIRSAL ALANDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM: KOLAYLAŞTIRICI YASAL DÜZENLEMELER VE UYGULAMALAR**

Tablo 7. Korunması gereken alanlar, statüleri ve bu alanları etkileyen maden işletmelerinin alanları ve oranları

İlçesi	Noktasal & Alansal	Koruma Alanı & Noktası	Alan (hektar)	Koruma alanında Bulunan Ruhsatı Arama veya İşletmede Olan Maden işletme Alanları hektar	Koruma Alanını Etkileyen Maden Alanın Oranı (%)	Koruma Alanı Sınırları İçerisinde Bulunan Nehir Tipi HES Sayısı
Akçaabat	Alansal	Marzallı Yaylası 1. Derece Doğal Sit Alanı	10.76	33.15	1.86	
	Alansal	Orta Mahalle Kentsel Sit Alanı	8.536			
	Alansal	Sera Gölü Doğal Sit Alanı	23.12			
	Alansal	Marzallı Yaylası 3. Derece Doğal Sit Alanı	56.28			
	Alansal	Kulindağı Özel Avlak Alanı	1826			
	Noktasal	Orta Mahalle Kentsel Sit Alanı				
Çaykara	Alansal	Uzungöl Tabiat Parkı Ulusal Koruma Alanı	1640.73	405.26	24.70	2
	Alansal	Kuştul Manastırı ve Çevresi Arkeolojik ve Doğal Sit	20.96	10.09	48.16	
	Alansal	Kuştul Manastırı ve Çevresi Arkeolojik Sit	11.11	11.11	100	
	Noktasal	Uzungöl Doğal Sit Alanı	14503.40	8372.23	57.73	
Maçka	Alansal	Uzungöl Doğal Sit Alanı- I. II. Derece			Tamamı	
	Alansal	Kulindağı Özel Avlak Alanı	3089.46	4024.95	98.37	2
	Alansal	Altındere Vadisi Milli Parkı Milli Park	4092.75			
	Alansal	Meşeiçi Karaca Koruma Alanı	19560.80	8422.88	43.06	9
	Alansal	Aşağı Hortokop Kalesi 2. Derece Arkeolojik Sit	178.40	24.09	13.50	
	Noktasal	Sümela Manastırı Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı I. II. Derece			Tamamı	
	Noktasal	Aşağı Hortokop Kalesi Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı II. Derece				
	Noktasal	Kuştul Manastırı Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı II. III. Derece			Tamamı	
Çarşamba	Alansal	Vazelon Manastırı Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı				
	Alansal	Hacı Osman Ormanı Tabiatı Koruma Alanı	86.12	330.07	14.98	
	Alansal	Yeşilirmak Deltası Önemli Bitki Varlığı	2202.76			
Alansal	Çarşamba Deltası Ramsar	3402.87	318.42	9.36		

Korunması gereken alan ve noktalar arasındaki bazı özel alanlar için tamamının maden işletme alanlarından etkilenme ve baskına maruz kalacağı görülmektedir. Maçka ilçesi Altındere Vadisi Milli Parkı Milli Parkının yaklaşık tamamı (%98.37) bu baskıya maruz kalmaktadır. Doğal ve Arkeolojik Sit Alanı (I. ve II. Derece) olan ülke ve bölge turizmi için oldukça önemli durumda olan Sümela manastırı da milli parkın içinde yer almaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 2023 Türkiye Turizm Stratejisine (2007) göre, Eylem Planı kapsamında 10 yeni turizm kentinin araştırma ve planlama çalışmaları tamamlanacaktır.

Bunlardan bir tanesi de Maçka ilçesidir. Dolayısı ile potansiyeli yüksek bu alanların madencilik faaliyetleri için söz konusu dahi olmaması gerekir. Yine Çaykara ilçesi Kuştl Manastırı ve Çevresi Arkeolojik Sit alanının tamamı (% 100), Uzungöl doğal sit alanının yarısı (%57.73) maden işletmelerinin etkisi ve baskısı altındadır.

5. SONUÇ

Bilindiği üzere, ülkemizin zengin biyolojik çeşitliliğinin önemli bir bölümü Karadeniz Bölgesi'nde görülmektedir. Doğu Karadeniz Bölgesi doğal yaşlı ormanları, zengin yaban hayatı, Kafkasya'ya özgü bir çok fauna ve flora unsurunu barındıran yüksek dağ çayırları ve Çoruh Vadisi boyunca görülen Akdeniz kalıntı ekosistemi ile zengin bir biyolojik çeşitliliği desteklemektedir (URL 4).

Genelde Karadeniz bölgesi özelde belirlenen çalışma alanı için, özellikle küresel ısınmanın yol açtığı ve açacağı, öncelikle su kaynaklarının kısıtlanması ve buna bağlı diğer bütün doğal kaynakların tehdidi yakın gelecek için tartışılan/beklenen bir senaryodur Doğal kaynaklarla ilgili bunca tartışma, yalnızca akademik platformlarda ve çevreci örgütlerce dikkate alındığı görülmektedir.

Aslında, Ülkemizin imzaladığı pek çok uluslararası antlaşmada kaynakların korunması ve kullanımı ile ilgili taahhütler bulunmaktadır. Bunlardan biri, 20 Ekim 2000 tarihinde Floransa'da kabul edilen "Avrupa Peyzaj Sözleşmesi" dir. Sözleşmeye göre her ülke doğal oluşumu ve/veya insan eylemlerinden kaynaklanan miras değeri ile kararlaştırılan önemli ve karakteristik özelliklerinin korunması ve devamı için önlemler alması gerekmektedir (URL 5).

Söz konusu madencilik ve HES izinlerinde ise bu ve buna benzer pek çok uluslararası anlaşma göz ardı edilmektedir. Pek çok kolaylaştırıcı yasal düzenleme ile ekolojik değeri yüksek alanların olumsuz ve geri dönülmez şekilde etkilenmesine neden olunmaktadır.

6831 Sayılı Orman Kanununun 16. maddesi, (Değişik birinci fıkra: 10/6/2010-5995/19 md.) Devlet ormanları sınırları içindeki **tohum meşcereleri, gen koruma alanları, muhafaza ormanları, orman içi dinlenme yerleri, endemik ve korunması gereken nadir ekosistemlerin bulunduğu alanlarda maden aranması ve işletilmesi** olanaklı hale getirilmiştir.

Türkiye'nin karasal alanının yaklaşık %27,7'sini ormanlık alanlar kaplı olduğu (21.537.000 hektar) ve bu alanlarının da yaklaşık beşte birinin (3,436,822 hektarı) Karadeniz bölgesinde bulunduğu (URL 7) düşünüldüğünde, çalışma bölgesi açısından konunun önemi daha iyi ortaya çıkmaktadır. Örneğin; çalışma alanında yer alan Çaykara ilçesindeki orman alanlarının türüne göre yaban hayatı koruma ve geliştirme sahalarının % 68.98'si gibi yüksek bir kısmının baskı ve etkiye maruz kaldığını görülmektedir.

Orman alanlarında yaşanan baskı, beraberinde afet riskini de arttırmaktadır. Bilindiği üzere

MADENCİLİK SEKTÖRÜNÜN ETKİSİNDE KIRSAL ALANDA YAŞANAN DÖNÜŞÜM: KOLAYLAŞTIRICI YASAL DÜZENLEMELER VE UYGULAMALAR

ülkemizde heyelanların en sık görüldüğü yer, Doğu Karadeniz bölgesidir. Bunun en büyük nedeni ise yamaçların daha dik, yağış miktarının daha fazla olmasıdır. Bu oluşumu doğal etmenlerin dışında yapay olarak, yol yapımı, taş ve maden ocağı açılması, kum vb. inşaat malzemelerinin alınması, yamaçlardaki dengenin bozulması gibi nedenler de tetiklemektedir (URL 6). Bölgede 150'ye yakın heyelan meydana gelmiştir. Heyelanları meydana getiren nedenler incelendiğinde; suyun %40, kazıların %28, ayrışmanın %26, bitki değişikliğinin %4 ve diğer nedenlerin ise %2 oranında etkili olduğu görülmüştür (İl Çevre Durum Raporu, 2010).

Çalışma alanında yapılan hem madencilik faaliyetleri hem de HES faaliyetleri için yapılan alt yapılar, yollar, iletim hatları neticesinde kazılardan çıkan hafriyatlar eğimli alanlardan aşağıya bırakılmaktadır. Bunun neticesinde boşaltılan alanın madencilik faaliyetinden sonra tekrar eski halinde düzeltilmesi çok geniş orman alanlarının geri dönülemez (ağaçlandırılmaz) ölçekte tahribine sebep olmaktadır.

Hafriyatın döküldüğü alanda hem doğaya zarar vermekte hem de oluşturacağı potansiyel heyelan veya taş kaymaları neticesinde ulaşım altyapısını dolayısı ile kırsal yerleşimleri tekrar etkilemektedir.

Ayrıca, işletilmesi sona eren maden alanlarının restorasyonunu da, çok önemli diğer bir konu iken amacına ulaşamayan ve yeterince tartışılmayan bir konu durumundadır. Bu alanların çalışma bölgesinde genellikle katı atık depolama alanı olarak tahsisleri gündemde yer almaktadır.

Maden arama ve işletme sahalarının, yerleşmelerin bitişiğinde veya içerisinde bulunması da bir diğer konudur. Maden sahalarının gerek yerleşimlere olan mesafesi gerekse orman ve koruma alanlarına yaklaşma mesafesi konusunda bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Yalnızca maden alanları değil HES alanlarının da yerleşmelere olan yakınlığı neticesinde özellikle kırsal bölgeler için su kaynaklarında azalmalara, tarım alanlarındaki verimin dolaylı olarak veya direkt etki ile düşmesine ve bölgede yaşayan insanların sağlığına ve yaşama kalitesine de olumsuz etki yapacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Özellikle taş ocaklarına yakın olan yerleşimlerdeki toz ve gürültü kirliliği sadece ekolojik etkiyi değil sosyal etkiyi de öne çıkarmaktadır.

Sonuç olarak; yalnızca orman alanları değil, tarım alanları, koruma statüsündeki diğer alanlar ve kırsal yerleşmeler de ekonomik yararın baskısı altında yeniden şekillenmekte iken, ekolojik ve sosyal yapıda geri dönülmesi oldukça zor bir dönüşümü de beraberinde yaşamaktadır.

KAYNAKÇA

Akın, S. , Yıldız, F. (2005) “**Kırsal Kalkınma Sorunlarının Çözümünde İpard Ajansı**”, *Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Türktarım Dergisi* Sayı: 166, s.42-47, Ankara, <http://www.abuzmanlari.org.tr> (Erişim: 17.09.2012)

Doğu Karadeniz Yatırım Ofisi (2011) “**Bölgemiz**” <http://www.doka.org.tr> (Erişim: 24.09.2012)

Genç, Ö. (2011) Türkiye Kalkınma Bankası, “**Karadeniz Bölgesi Ekonomik ve Sosyal Durum**”, Ankara TKB Matbaası s. 15-24, 45-47 <http://www.kalkinma.com.tr> (Erişim: 24.09.2012)

Gökdemir, M. , Kömürcü, M., Evcimen, T. , (2012) “**Türkiye’de Hidroelektrik Enerji ve HES Uygulamalarına Genel Bakış**” Türkiye Mühendislik Haberleri Dergisi, Sayı 471-57/2012-1 s. 18-26 <http://www.imo.org.tr> (Erişim: 16.09.2012)

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007) 2023 “**Türkiye Turizm Stratejisi**” , Ankara.

T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı (2010) “**Trabzon İl Çevre Durum Raporu**” Trabzon Valiliği, İl Çevre ve Orman Müdürlüğü, s. 276 www2.cedgm.gov.tr/ (Erişim: 26.09.2012)

T.C.-Ekonomi Bakanlığı (2012) “**Madencilik Sektörü**” s. 1-8 <http://www.ibp.gov.tr> (Erişim: 14.09.2012)

Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (2009) “**Kırsal Kalkınma Planı (2010-2013)**”, s. 14-28 <http://www.sp.gov.tr> (Erişim: 17.09.2012)

Tibet, Y. , Çoruh, S. (2011). “**Samsun İli Taşocaklarının Mevcut Durumu ve Çevresel Etkileri**” Samsun Sempozyumu, 13 - 16 Ekim 2011 <http://www.samsunsempozyumu.org> (Erişim: 13.09.2012)

TMMOB Maden Mühendisleri Odası (2011) “**Madencilik Sektörü Raporu (2002 – 2010)**” <http://www.maden.org.tr> (Erişim: 13.09.2012)

Turak, A., Balkız, Ö., Ambarlı, D., Durmuş, M., Özkil, A., Yalçın, S., Özüt, D., Kınıkoğlu, Y., Meydan Kocaman, T., Cengiz, S., Albayrak, F., Kurt, B., Zeydanlı, U., Bilgin C. (2011) “**Karadeniz Bölgesi Sistemik Koruma Planlaması**” Doğa Koruma Merkezi, Ankara, s. 94-101 www.dkm.org.tr (Erişim: 15.09.2012)

TÜBİTAK-KAMAG 108G173 Nolu Projesi (2012) “**II. Aşama Gelişme Raporu**”, (Proje Yürütücüsü: Ahmet Melih ÖKSÜZ).

Türkiye Ormancılar Derneği (2011) “**Ormancılığımızda Yasal Sorunlar-Çözüm Önerileri Çalıştayı Çıktıları Özeti**” Orman ve Av Dergisi, Mart - Nisan / Sayı:2, <http://www.egecep.org.tr> (Erişim: 15.09.2012)

İnternet Kaynakları

URL 1: <http://www.yesilufuklar.info/mercek/99-mercek/678-madencilik-faaliyetleri-ve-cevrenin-korunmasi> (Erişim: 13.09.2012)

URL 2: http://www.enerji.gov.tr/tr/inc_tabiikaynaklar.php (Erişim: 15.09.2012)

URL 3: <http://www.milliparklar.gov.tr> (Erişim: 26.09.2012)

URL 4 : http://www.dkm.org.tr/karadeniz_skp/ (Erişim: 13.09.2012)

URL 5: http://www.milliparklar.gov.tr/dkmp/anasayfa/dogakorumahaber/10.02.14/Avrupa_Peyzaj_%C3%B6zle%C5%9Fmesi.aspx?sflang=tr (Erişim: 15.09.2012)

URL 6: http://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=16&ved=0CEIQFjAFOAo&url=http%3A%2F%2Fwww.jeodersim.com%2FFileUpload%2Fop218608%2FFile%2F4.heyelanlar_ve_cevresel_etkileri.pptx&ei=eVJjU-OvcHcfO4QST_IDwAg&u sg=AFQjCNHJKN7wkdL-2yK15Vot8TcMONOQdA&sig2=P4lhAPvMyoqlP1U2Ln8MGw&cad=rja (Erişim: 20.09.2012)

URL 7: <http://www2.ogm.gov.tr/biyokaradeniz/default.asp?ust=5> (Erişim: 15.09.2012)

İlgili Kanun ve Yönetmelikler

442 Sayılı Köy Kanunu (07.04.1924 tarih ve 68 sayılı R.G.)

4628 sayılı Elektrik Piyasası Kanunu (03.03.2001 tarih ve 24335 sayılı R.G.)

5177 Sayılı Kanunla Değişik (15.06.1985 Tarih 18785 Sayılı R.G.) 3213 Sayılı Maden Kanunu (05.06. 2004 tarih ve 25483 sayılı R.G.)

5346 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanun (10.5.2005 tarih ve 25819 sayılı R.G)

6094 sayılı Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Elektrik Enerjisi Üretimi Amaçlı Kullanımına İlişkin Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunu (18.5.2005 tarihli 25819 sayılı R.G.)

6831 Sayılı Orman Kanunu (08.09.1956 tarih 9402 sayılı R.G.)

Elektrik Piyasası Lisans Yönetmeliği (4.8.2002 tarihli ve 24836 sayılı R.G.)

Elektrik Piyasasında Üretim Faaliyetinde Bulunmak Üzere Su Kullanım Hakkı Anlaşması imzalanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik (26.06.2003 tarihli 25150 sayılı R.G.)

Madencilik Faaliyetleri İzin Yönetmeliği (21.06. 2005 tarih ve 25852 sayılı R.G.)

Muhafaza Ormanlarının Ayrılması ve İdaresi Hakkındaki Yönetmeliğin(17.08.1984 Tarih 18492 Sayılı R.G.)

Su Kullanım Anlaşması Yönetmeliği (26.06.2003 tarihli 25150 sayılı R.G.)

10. OTURUM - 9 KASIM 2012

“PANEL - FORUM”*

Oturum Başkanı: **Necati UYAR**

Prof. Dr. Emel GÖKSU (DEÜ)

Prof. Dr. Şule KARAASLAN (GÜ)

Doç. Dr. Hatice KURTULUŞ (İstanbul Üniversitesi)

Esra OĞUZ (TMMOB ŞPO YK Üyesi)

Mustafa SÖNMEZ (Gazeteci)

* *Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokiyumu 10. Oturumu bant kayıtlarından üretilmiştir.*

SUNUCU- Son oturumumuz olan panele moderatörlük yapmak üzere Sayın Necati Uyar'ı, Sayın Prof.Dr. Emel Göksu'yu, Sayın Prof. Dr. Şule Karaaslan'ı, Sayın Doç. Dr. Hatice Kurtuluş'u, Sayın Doç. Dr. Çağatay Keskinok'u, Sayın Esra Oğuz'u, Sayın Mustafa Sönmez'i sahneye davet ediyorum.

NECATİ UYAR- Sevgili arkadaşlar, 3 günlük etkinliğimizin sonuçlanma aşamasına yaklaştık. Gelenekselleştirdiğimiz haliyle panel ve forumla devam edeceğiz, toplantıyı sonuçlandıracağız. Bu panelde görev yapacak olan, burada görüşlerini aktaracak olan uzmanlar aslında biraz da sizleri konuşturmak ve bu tartışmanın içine katmak için bir görev de üstlenmiş durumdadır. Burada yapılacak olan tartışmalar 3 günlük "*Mekansal Değişim ve Dönüşüm*" konusu özelinde de bir miktar kentsel dönüşüme yoğunlaşan 3 günlük etkinliğin sonunda ağırlıklı olarak yine kentsel dönüşüm üzerinden gidecek tartışmalar. Yapılan haliyle, uygulanmaya çalışılan haliyle, mevzuattaki haliyle ya da toplumsal boyutlarıyla, sosyal boyutlarıyla ve ekonomik boyutlarıyla ülkemizde gündemde olan kentsel dönüşümü kentlerden başlayarak çepere yayılan, kırsal alanlara yayılan ve tüm doğal alanlara yayılan aslında mekansal dönüşümü tartışacağız. Türkiye'ye faturasını burada aslında çıkaracağız. Türkiye'ye nasıl bir fatura çıkacak sonunda, kime nasıl bir fatura çıkacak bu uygulamalar sonucunda, biraz bunu konuşacağız.

Burada özel bir düzenleme yapılmamıştı paneldeki konuşmacılar için sıralamada, panele katılan değerli katılımcıların arasında bu konunun ekonomisini, sosyolojisini ve mesleki alandaki yaşananları tartışacak olan uzmanlar var. İsterseniz başlangıçta yine şehir planlama mesleğinin gözünden bu işe başlayalım. Dokuz Eylül Üniversitesinden Sevgili Emel Göksu Hocamla başlayacağız. Saniyorum geçen yaz öğrencilerle birlikte İstanbul'da bir kentsel dönüşüm çıkarması yapmışlardı bu nedir diye, sonra hemen tepkilerini görmeye başladık sosyal medyada, kentsel dönüşüme isyan eden bir hali vardı. Söz sizde, buyurun Hocam.

Prof. Dr. EMEL GÖKSU- Teşekkür ederim. Panelin ilk konuşmacısı olmanın bir avantajı var tabii, en azından serbest atışta ilk başta söyleyebileceklerimi söyleme şansım olacak. Şimdi hakikaten Necati'nin söylediği gibi bu sene Mayıs ayında öğrencilerimizle birlikte bir İstanbul seyahati yaptık İzmir'den ve iki gün boyunca önce birinci gün tarihsel alanlarda, arkasından ikinci günde gecekondu alanlarındaki dönüşümlere uzman rehberler aracılığıyla gönüllü öğrencilerimizle birlikte gezme şansımız oldu. Bu aslında bizim gözümüzü önemli ölçüde açtı diyebilirim, daha çok teorik anlamda tartıştığımız bir dolu hususu doğrudan yerinde ve orada yaşayanlarla birlikte tartışma ve gözlemlene, deneyimleme şansı bulabildik, bu bizim için önemli bir avantajdı.

Şimdi kolokyuma aslında damgasını vuran cümle herhalde neoliberal politikaların kentleşme stratejileri oldu. Bir diğer tespit de krizlerle büyüyen, krizlerle beslenen kapitalizmin yeni dönemde en önemli stratejilerinden birinin de mekan üzerinden gerçekleştiği idi. Aslında bu bir yandan da ciddi bir paradoksu da barındırıyor, yani 2008 krizi örneğin, önceki krizlerden farklı olarak, yani 1929 talep krizi ve 1974'teki petrol krizinden farklı olarak 2008 krizinin bir mekanla ilgili, yani gayrimenkul kriziyle ilişkilendirilmesine karşın hâlâ sermayenin kendi stratejilerini mekan üzerinden sürdürmeye devam ettiği bir süreci yaşıyoruz, bir geçiş dönemi yaşıyoruz. Aslında bunun uzun vadede başka stratejilere doğru, yani gene mekan üzerinden olacak başka stratejilere doğru yaygınlaşacağı kanaatindeyim. Yani mekan hâlâ bu krizin ardından gene mekan üzerinden sürmeye devam edecek ve savaşlarla, yani toprak kazanmalarla yeni coğrafyalara yönelerek, örneğin daha henüz el değmemiş bir kıta olan Afrika gibi yeni kıtalara yönelerek, yani eskiden beri sürdürdüğü stratejileri yeni bir mekansal boyut kazandırarak devam ettireceği kanaatindeyim.

Şimdi hem doğal alanlarda, hem gecekondu alanlarında, hem de tarihsel alanlara ilişkin bir dolu tespit yapıldı. Özellikle ben sözünü ettiğim gibi bu gözlemlerimizden benim de biraz ilgi alanım da olduğu için tarihsel alanlara ilişkin olan kısımlara biraz yoğunlaştırarak, oradan elde ettiğimiz bazı deneyimlere de işaret ederek toparlamak istiyorum. Şimdi tarihsel alanlarla ilişkili özellikle bu son dönemdeki yasal düzenlemeleri de dikkate aldığımızda kamu yararının sağlanmasına ilişkin olarak bir gerekçeyle, yani afet riskinin giderilmesine yönelik olarak kamu yararının da sağlanması amacıyla vatandaşların mağduriyetine sebep olan bazı düzenlemeler olduğundan yakınıyoruz. Üstelik de tarihsel alanların afet riski karşısında kırılğan olduğunu ve bu alanların daha fazla müdahaleye gerek duyduğunun söylenmesine gerekçe olarak gösterilen husus da aslında biz korumacıların geçmiş dönemdeki uygulamalarından kaynaklanıyor. Yani koruma kurullarının bu alanların tarihsel nitelikli korunmasına yönelik olarak geliştirdiğimiz stratejilerimiz daha özenli gidilmesi gerektiğine yönelik, daha hassas tespitlerle gidilmesine yönelik stratejiler bir süre sonra biliyorsunuz kamuoyunda çivi bile çakılmayacağı gibi söylemlere neden oldu. Üstelik bu köhneleşme, bu bürokratik süreçlerin yavaşlığı ki, bunun bilimsel olarak geçersizliğini asla söylemek istemiyorum, bunlar hâlâ bizim savunduğumuz şeyler, ancak öte yandan bir süre sonra sermayenin bu alanlara müdahale etmesinin de temel gerekçesini oluşturdu. Yani bu alanlar kendi dönüşümlerini olması gereken sürece, bilimsel sürece ve gerekli kaynak desteğine de zamanında kavuşarak ve sosyal, ekonomik desteklemelerle de gerçekleştiremedikleri için -bunun tarihsel kökleri var tabii, gerekçeleri var- bu durumda vatandaşın bürokratik nedenlerle müdahale edemediği yapılarının köhneleşmiş olması gerekçe gösterilerek tekrar bu sefer sermaye ve devlet tarafından bu alanlar vatandaşın elinden alınıyor bu durumda. Şimdi üstelik de usta ellerden uzak biçimde gerçekleştiriliyor bu süreç, bizden anlatacağım gibi plan süreci de -bu alanda yapılan daha çok tasarım süreci demek daha doğru belki- oluşturulan projeler de bu tarihsel alanlarda, burada bizim özenle şimdiye kadar el üstünde tutarak dikkatle yaklaştığımız bu alanları korunması gerekli alanlar diye tuttuğumuz alanları bir anda böyle bir talan alanına dönüştürüverdi.

Şimdi özellikle bu son yasal düzenlemelerin mülkiyeti de güvencesiz hale getirmesi ciddi biçimde yakınma konusu oluyor. Özellikle bu bizim gezdiğimiz alanlardan biri olan Fener, Balat ve Ayvansaray Topludere Bölgelerindeki örneklerle daha da somutlaştı. Bunları şu açıdan önemsiyorum: Aslında prototip bunlar, yani soylulaştırmanın değişik varyasyonlarını gördük. İstanbul odaklı olarak ortaya çıkan Galata, Pera, Cihangir, Kuzguncuk, Fener, Balat gibi bölgelerin birkaç kuşak iki farklı birkaç farklı stratejiyle soylulaşmalarına sahne oldu, şahit olduk, ancak bu sözünü ettiğim bölgelerdeki soylulaştırma örnekleri daha da vahşi ve vatandaşın mülkiyet haklarını da gasp edici nitelikte olması açısından çok ders verici nitelikteydi. İlerleyen süreçlerde, başka tarihsel alanların da aynı sürece maruz kalma riskini bize işaret ediyor.

Şimdi burada gezdiğimiz alanda vatandaşa üç seçenek sunulduğunu öğrendik Fatih Belediyesi tarafından, bunlardan birincisi vatandaşa şu söyleniyor: “*Paranı alırsın ve burayı bırakır gidersin*” Şimdi bu seçeneklerin içerisinde olabilir bir seçenek gibi görünüyor. Bir nevi kamulaştırma ya da devretme, mülkiyet haklarını devretme karşılığında mülkünü satıyor. Ancak rayiç değer 400 000 liralara civarında olduğu yerlerde teklif edilen fiyatların 90 000 liralara civarında olduğu dikkate alındığında vatandaşın oluşan ranttan, zaman içerisinde bulunduğu konum nedeniyle, üstelik de Avrupa Birliği projeleriyle onarılmış bir alan olduğu da bu alanın dikkate alındığında oluşan rantın paylaşımının çok da adil olmadığını söyleyebiliriz. Bir de belki bu seçenekte 400 000 lira olana 90 000 lira teklif ederken bu tespitte gerekçe olan değer muğlak olması, yani herhangi bir temele dayanmadan bu teklifin getirilmesi, örneğin emlak vergilerine değer olan fiyatlar üzerinden diyeyim, rayiç değer üzerinden diyeyim, ama tamamen öznel biçimlerde ortaya atılan bir teklif olarak istersen bu değeri kabul edersen, istemezsin etmezsin diye, kaldı ki diğer seçenekler yanında bu çok daha iyi bir alternatif olarak kalacak.

İkinci seçenekte diyor ki: “*Mülkiyet hakları peşinata sayılmak suretiyle bu alanda artacak olan değerlere paydaş olabilirsin ve kalan kısmını borçlanabilirsin*” Bu da bir konuta bir konut seçenekleri gibi vatandaşa sunulanın arkasında yatan çok önemli stratejilerden biri çoğunlukla işte bu dönüşüm alanı ister gecekondu alanında, ister tarihsel alanlarda dönüştüğü zaman bir konutuma bir konutunu vermeye razı olan vatandaş böyle bir konutu da bu şekilde elde edeceğini ne yazık ki bilmiyor. Örneğin, gene gezdiğimiz alanda Ayvansaray Topludere bölgesinde Çalık Holding yüzde 42 inşaat hakkıyla, yani yüzde 58 kendi hakkı olarak kalacak, yüzde 42 vatandaşın hakkı olacak şekilde bir anlaşmayla ihaleyi kazanıyor. Vatandaşın bundan haberi yok, 2007 yılında ihaleyi kazanıyor, 2008 yılında projelendiriliyor ve bu arada 1/1 000 ve 1/5 000 planlar yok bütün bu projeler üretilirken ve bunların karşılığında şöyle bir hesaplama yapıyorlar: O yüzde 42’lik kısmı bir kere emlak vergisine esas olan değer üzerinden toprak fiyatını hesaplıyor, arsa değerini hesaplıyor, bunun üzerine enkaz değeri üzerinden evini koyuyor. Bunun sonucunda mesela 100 000 liralık bir ev için -bu somut değerler üzerinden yapılmış bir hesaplama- 25 000 000 senin evinin değeri diyor. Ancak yeni gelen gene bir 100 m² üzerinden hesapladığımızda yeni gelecek olan bir yapının diyor, yüzde 58’lik değerini artan emlak değerleri üzerinden arsasını hesaplarım,

üzerine yapılan yeni binanın metrekaresini de 4 000 dolar üzerinden hesaplarım ve bunun sonucunda yaklaşık 420 000 lira civarında bir fiyat çıkıyor. Senin 20 000 liranı, 25 000 liranı düşerim bundan ve kalan 380-390 milyar lirayı bana borçlanırsın ve buradan bir ev sahibi olursun. Yani ölümlerden ölüm beğen seçeneklerine dönüyor bu.

Üçüncü seçenekteyse, belediyeyle birlikte hareket etme koşuluyla kendi evini kendin değerlendirebilirsin, yani onarabilirsin diyor. Bu seçenek çok avantajlı gibi görünüyor, ancak biraz önce sözünü ettiğim gibi projelerde ada ölçeğinde parselleri birleştirmek suretiyle tevhitler yapıldığı için ve bu tevhitler sonucunda sadece binaların cepheleri tutulup, onun arkasında adanın birleştirilmiş kısmında birleştirilmiş projeler üretildiği için vatandaş kendi başına girişimde bulunabilmesi için mutlaka kendisinin tevhit edildiği adadaki diğer mülk sahipleriyle anlaşması ve müteahhitle de onun üzerine anlaşması gerekiyor, birlikte gitmeleri gerekiyor. Bu süreçte bu tevhitler nedeniyle ki, koruma kurulları tarafından da onaylanmış projeler bunlar, yani tarihi çevrede sadece cepheyi tutan arkada tevhitler yapan ve tamamen onları birleştiren yeni inşaatlar öngören bu projeler kurul onaylı ve vatandaş da bu şeyleri kendi piyasa sistemi içerisinde dahil olamadığı için bu anlaşmaları yapamıyor. Burada kesiyorum, teşekkür ediyorum.

NECATİ UYAR- Teşekkür ediyorum Hocam. Hemen hızla ikinci konuşmacımıza geçmek istiyorum. Prof. Dr. Şule Karaaslan ev sahibi üniversitemizin değerli hocası, hocam, buyurun.

Prof. Dr. ŞULE KARAASLAN- Sanki Emel'le konuşmuşuz gibi ben de farklı bir açıdan bakmaya çalıştım. Kolokyumda panelist olduğumu düşündüğüm zaman konunun o kadar geniş olduğunu görüyoruz ki, sadece konut alanları bile sayfalarca yazılacak bir panel konuşmasını doğuruyordu. Emel tarihi alanlarda bu işe bakarken, ben de özellikle konut alanlarında bu iş nasıl oluyor diye baktım. Daha 1948 yıllarında başlayan kentsel değişim Türkiye'de o kadar çok yasayla farklı bir boyuta getirildi ki, zaman içinde aflar, değişimler, ıslah imar planları, gecekondunun tanımının değişimi, konut alanlarında o kadar farklı uygulamalara neden oldu ki, sonuçta sadece konut alanlarında dahi bugün geldiğimiz noktada plandan bağımsız bir uygulama düzlemine çıktık. Şimdi kısaca baktığımızda ben hâlâ daha 775 sayılı Yasanın hiç dönüşüm yasası çıkmasaydı gerçekten hak sahibi olan insanlara getirdiği nüve konut anlayışıyla özellikle ıslah, önleme ve tasfiye gibi ana politikalarıyla gayet iyi bir dönüşümün yapılabileceği konusunu hâlâ savunmaktaydı. Ancak bir boyutu vardı, fon boyutu eksikti. Fakat bugün dahi geçerliliğini sürdüren bu yasanın sanki yokmuşçasına, sanki plarlardan çok farklı bir işmiş gibi genellikle gecekondular alanları değil, gelişim bölgelerinin de kentsel dönüşüm adı altında projelendirmeye başladığını görmekteyiz.

Biz konuya baktığımızda işin kötü tarafı gecekondunun tanımının da çok değiştiğini gördük. Sadece konut değil, işyerleri, sanayi alanlarıydı, onları da gecekondular olarak tanımladık. İmarlı alanlardaki gerçekleştirilmeyen planları da öyle tanımladık. Bütün bunların hepsini sonuçta ıslah imar planlarıyla da kentsel dönüşüme tabi tuttuk ve 4'er kat imar hakkı verdik. En son 3414 sayılı Yasayla da -aralarımı saymıyorum- bunlara biz 4 katlı bir anlaşmayı he-

diye ettik. Maalesef bugüne geldiğimizdeyse, durum çok daha farklı bir hale geldi. Bütün bu alanlar ve kamu alanlarının TOKİ'ye devredilmesi, Afet Yasasının çıkması, Afet Yasasının TOKİ'ye çok sonsuz yetkiler tanınması, Kentsel Dönüşüm Yasalarında bu yetkilerin aktarılmış olması bugün içinden çıkılmaz bir durumu ortaya çıkardı.

Biz Şehircilik Bakanlığı kurulduğunda sevinmiştik. Demişti ki, tamam, bunca parçalanmış bir planlamayı bu bakanlık bir şemsiye altında toplayacak ve bütün bu gelişme alanlarının değişim alanlarını bakanlık ana planlar doğrultusunda yönlendirecek. Bunlar neler olacaktı? Yoğunluklar konusunda bir bütünlük sağlanacaktı, kullanımlarda doğru, isabetli verilmiş üst düzey plan kararları aşağıya geçecekti. Sektörel planlamalar bir bütünlük içine gelecekti, ama bir baktık ki, Kentsel Dönüşüm Yasası bütün bunların hepsini bertaraf edip, yalnız başına bir uygulamayı ortaya koydu. Bu yasayla, dönüşüm yasasıyla tek bir madde olarak karşımıza çıktı ve çıkan bu maddede de sadece ve sadece aslında yıpranmış konut alanlarını içermesine rağmen yapılan değişikliklerle her şeyi içermeye başladı. İçerdikten sonra da bu öyle bir olaya dönüştü ki olay, bu işle ilgili kişilerin yasal haklarını kullanması bile ortadan kaldırıldı. Yani şu anda sizin evinizi geliyor, birisi alıyor, bir potanın içinde eritiyor, size de belli haklar veriyor ve bu hakları hiçbir zaman savunamıyorsunuz ve yargıya gitme hakkınız da yok. Her ne kadar mülkiyet hakkı bir dereceye kadar tanınmışsa da böyle bir uygulamanın olamayacağını hepimiz görmemiz gerekli. Vatandaşın mülkiyet hakkı asla korunamıyor, vatandaşın elde edilen ranttan kendisine dönüşecek ya da yerel yönetime dönüşecek miktarın da yararlanamıyor. Üstüne üstlük bu kişiler borçlandırılıyor. Borçlandırılan kişilere krediler açılmaya çalışılıyor. Bir oturumda söylendi, kazanan bankalar ve müteahhitler, kaybedenlerse orada yaşayanlar denildi. Gerçekten böyle oluyor, sonuç bunu doğuruyor.

Kısaca özetlemem gerekirse, ben yasalar ve şeyleri geçmek istiyorum, kısaca bugün ortaya çıkan sorunları da sıralayarak birinci aşamadaki konuşmamı bitirmek istiyorum. Kentsel dönüşüm üst ölçek plan kararlarından bağımsız olarak ele alınıyor, asla bir plan zorunluluğu yok. Afet riski taşıyan alanlarda konut alanlarının ıslahı ve gelişim alanları aynı yasaya bağlı olarak ele alınıyor. Gerçek dönüşüme ihtiyaç duyulan alanlar ana plan kararlarını bozmayacak şekilde belirlenmiyor. Yani gerçekten burası ıslah edilmesi gerekir mi, gerçekten dönüşmesi gerekir mi diye bir soruyla dahi karşılaşılıyor. Bu arada istenilen noktada hemen bir dönüşüm alanı belirleniyor ve buna tabi olunmak zorunda kalınıyor. Türkiye'deki dönüşümden sadece fiziki alandaki dönüşüm olarak anlaşılıyor. Bu değişiklik çok katlı apartman yapılaşmasının yaygınlaşmasını artırıyor ve ben buna da şöyle bir isim taktım: Çok katlı apartmanlardan oluşan gecekondu bölgesi. Aslında belki ruhsatlı, ama görünüşü sonuçta o olacak. Kayseri'yle ilgili bir sunum izledim, fevkalade tüylerim diken diken oldu. Ne yaklaşım mesafeleri, ne güneşlenme, ne mahremiyet hiçbir tanesinin olmadığı 18 katlı yan yana gelmiş apartmanlara dönüşümle modernleştiğini söylüyoruz. Bakanlıkta, yaşam kalitesinin artırılması diye bir kural koymuş, böyle mi yaşam kalitesini arttıracamız?

Hak sahiplerinin dönüşüm sonucu aynı alanda kalıyorsa, borçlandırılmaları ve uzun dö-

nemde bunları ödeyemeyerek başka yerlere gitmelerine neden oluyor. Dönüşüm sonucu rant ve yoğunluk artıyor, bu aşamada belediyelerin konut piyasasını dengeleyici konut yatırımı yapması beklenmiyor. Halbuki belediyelerin en önemli görevlerinden bir tanesi konut piyasasını düzenlemektir. Yakınında veya bölgesinde yapacağı yatırımlarla gecekonduların 775 sayılı Yasada bu ıslah alanlarının bitişiğinde devlet bunu bir dereceye kadar bu konut piyasasını elinde tutmaktaydı dönüşüm belediye, müteahhit, hak sahibi arasında geliyor. Diğer kentin bölgeleriyle olan ilişkisi hiç düşünülüyor. Burada arsa ve arazi sahibi adı altında arazi sahiplerinin hakları da müteahhide devrediliyor. İstanbul'da bugünlerde gördüğümüz gibi bir uygulamada 2B Yasasının da çıkartılarak ormanın ortasında çok katlı bir dönüşüm adı altında uygulama yapıldığını hepimiz reklamlardan biliyoruz herhalde, bir de bizim gözümüzün içine baka baka *"Ben yaptım, oldu. Tarih hayal edenleri değil, gerçekleştirenleri yazacaktır"* deniliyor. Yani bunlar hakikaten çok ürpertici ve üzücü olmaya başladı.

Bu konuda ben bir şeyi de hatırlatmak istiyorum. Mimarlar Odası bu konuda ciddi yasaya başvurdu. Bir kere mesleğe hakareten dolayı başvuruyorlar. Cidden Şehir Plancıları Odası da bu konuda bir girişimde bulunarak bir imza kampanyasını açmasını dilerim ben, bize, hepimize yollandı bu. Her ne kadar konutu ele alıyorsam da kıyı, turizm, sanayi alanları dönüşümde konut alanı yaratma politikası izleniyor. Yani tamam, içinde belki bir ticaret alanı var, ama o ticaret alanının o bölgeye mi ihtiyacı var, var mı, yok mu ne olacak belli değil. Dönüşümün sosyal boyutu hiç ele alınmıyor. Yani birlikte bu insanlar yaşayacak mı, yaşamayacak mı, birlikte oturabilecekler mi, bu insanları nasıl eğiteceğiz? Hiç bu konuda bir çalışma yok, dönüşümün ekonomik boyutu özel sektöre aktarılan ranttan başka bir şey değil halbuki dünya örneklerini incelediğimizde bu alanda yaşayan insanlara özellikle istihdam yaratılması ve bu istihdamda burada yaşayan insanlara da işgücü olarak bu ekonomiye katkılarının sağlanması bekleniyor. Dönüşüm asla disiplinler arası görünmüyor, planlamayla da ilişkisi görülmediği gibi her düzeyde katılımdan da yoksun bırakılıyor.

Şimdi bu aşamaya baktığımız zaman arkadaşlar, sonuçlar özellikle ortaya çıkan konular gerçekten tüyler ürpertici, planlamayla hiçbir ilişkisi olmayan bırakın planı, zaten artık biliyorsunuz, son yasayla plan yapma süreçleri ve uygulama süreçlerinde de askı süreleri bile iptal edildi. Normal 3194'ü de bir kenara atan bir davranış biçimi içine girildi. Bu ise hakikaten ben yaptım oldu sonucudur. Herhalde bu kadar bu aşamada yeterli, ikinci aşamadaysa gerçek bir dönüşümün modelinin ne olması konusunda biraz bilgi vermeye çalışacağım.

NECATİ UYAR- Teşekkür ederim Hocam. Şule Hocamın bıraktığı yerden aslında Sayın Doç. Dr. Hatice Kurtuluş'a söz vereceğim, ama öncesinde bu Ağaoğlu konusuydu hocamın sorusunu da ya da tepkisini ben devralıp, üstüne bir şeyler eklemek istiyorum.

Prof. Dr. ŞULE KARAASLAN- Ben o kadar yiğitçe söyleyemedim.

NECATİ UYAR- İstanbul'da bunu her zaman söylüyoruz, aslında kırsal alanda ağalardan kaçan birtakım insanların kente geldiğinde ağaların oğluyla karşılaşip yine mağdur olması

asında tam bizlere özgü bir şey herhalde. Kiminin bir otobüs çalışsa da artık bu çamurda yürümesek dediği, hayal kurduğu alanlarda onların hayali gerçekleşmezken başkalarının hayalinin gerçek oluyor olması da tam Türkiye'ye özgü bir şey. Ağaoğlu'nun eliyle ittikle-rinin mimari proje olduğunu düşünüyorum.

Prof. Dr. ŞULE KARAASLAN- Evet, mimari proje, onların hepsi mimari proje, yere düştü. Mimarlar Odası cidden dava açıyor.

NECATİ UYAR- Şöyle bir gerçeklik de var, Sayın Ali Ağaoğlu planları da beğenmemiş, o alanın Fatih'te atla gezdiği ormanların bitişiğindeki alanın eskiden orman olan bizce alanın ilk yapılan plan değişikliğini Şehir Plancıları Odasının İstanbul Şubesi dava etti. Davanın bilirkişi raporları odanın eline geldi, tam bu aşamada dava sonuçlanma aşamasındayken Ağaoğlu o planı beğenmediği için eskiden verilen, tahsis edilen kişiden alınıp, burası bu sefer Ağaoğlu'na verildi, yeniden plan yapıldı, alan daha da büyütüldü ve yoğunlukları daha da arttırdı. Hakikaten beğenmemiş, beğendiğini yaptırmış, şu andaki planlar ve ona da dava açıldı, Danıştayda şu anda, yani kimin hayalleri gerçek olacak sonunda göreceğiz. Biz bu şekilde hayal kuran çok insanın hayallerinin yıkıldığını gördük Şehir Plancıları Odası'nda, biz var olduğumuz sürece bu mücadele bizim açımızdan devam ediyor, ama gördüğümüz tablo o ki, Pazartesi Günü TMMOB'da bir toplantı var. Odaların da artık ipinin çekilmek üzere olduğuna ilişkin bir yasa taslağı da elimizde. Dolayısıyla bizim açımızdan mücadele devam ediyor, ama asıl mücadele sevgili Selçuk Kozağaçlı'nın bir önceki oturumda söylediği gibi belki o alanlarda sürüyor. İnsanlar bu mücadeleyi yürütüyor. Bu işin bir de toplumsal boyutu var, insan boyutu var. Sayın Hatice Kurtuluş da herhalde işe oradan başlayacak, buyurun Hocam.

Doç. Dr. HATİCE KURTULUŞ- Öyle zannediyorsunuz.

NECATİ UYAR- Öyle umut ediyoruz. Sizin sorduğunuz soruyu sorarak başlayacağım aslında, gecekondular nedir?

Doç. Dr. HATİCE KURTULUŞ- Aslında ben biraz iyimser bir şeyle başlayayım da, hani moralimiz bu kadar çok bozulmasın. Şimdi birincisi şu, aslında şehircilik alanı çok akademik, Türkiye akademisi içinde olduğu kadar dünyada da, yani radikal coğrafyayla birlikte gelişen eğilimler çerçevesinde aslında genç akademisyenlerin sosyal bilimcilerin çok ilgisini çeken bir alan olmaya devam ediyor. Gerçekten samimi, dünyayı dönüştürebileceklerine dair kendilerine inancı olan insanlar bu alanlara geliyorlar ve çalışıyorlar. Mesela, ben kamu yönetimi bölümünde hocalık yapıyorum. Her yıl bize şehir planlamasından, mimarlıktan, başka alanlardan öğrenciler kent çalışmak için geldiklerini söylüyorlar yüksek lisans doktora programlarına, yani kent alanı, ama bu popüler olduğu için, para kazanılan bir alan olduğu için olmuyor hepimizin bildiği gibi, bu dünyaya müdahale etme alanı olarak görülüyor. Bu bir kere çok olumlu bir şey, gerçekten dünyada sosyal bilimlerin bu kadar zayıfladığı, sosyologların neredeyse imam olduğu bir ülkede işte televizyondaki sosyologları dinleyin, yani ben hani içinden konuşuyorum, son derece muhafazakârlaştı, sistemi savundu

ki, tam tersidir sosyoloji bilimi biliyorsunuz, ama o hale geldi. İktisatçıların biraz seslerinin kısıldığı -şimdi Mustafa'nın kısılmayanlar da var burada, ama kısıldığı- sistemle barışıklaşmaya başladığı sosyal bilim bir alanda şehirciler, mimarlar, yerel yönetim çalışanları -belediye, vesaire türünde alanlarda çalışanlarda- ciddi bir potansiyel ortaya çıkıyor. Gerçekten şimdi Türkiye'de bu tür yapılan toplantılar şu Şehircilik Kolokyumu gibi kalabalık olmuyor, insanlar bu kadar hevesle gelmiyorlar, bu kadar güzel çalışılmış samimi bildiriler sunulmuyor. Bunu ben kendi alanımdan elim birkaç yerde olduğu için çok rahat görebiliyorum. Bu bizim için çok olumlu bir şey birincisi, bunun nedeni de biraz değineceğim, oradan umutluyum çünkü. Buna benzer bir şey dünyada da var, bu yaz İSA'nın, yani Uluslararası Sosyoloji Örgütü'nün büyük kongrelerinden bir tanesi Arjantin'de Bounes Aires'te oldu. Onun için de Arsitiventiva'nın yani şehircilik alanının bir araştırma komitesinin toplantıları oldukça radikal toplantılar oldu ve konut sorununu, dünyadaki yeni coğrafyalarda bu sınıf coğrafyasının -ki, ben ona gireceğim biraz- nasıl eşitsiz oluştuğuna dair çok güzel sunuşlar ve tartışmalar oldu. Bir de üstüne üstlük Berkly'den gelen başkan, yani sosyoloji derneğinin başkanı da artık bu böyle gitmez diye çok radikal bir konuşma yaptı. Bütün bunlar bize bilimde en azından bizim alanlarımızda bir tepki yükseldiğini ve hani bir kırılma olduğunu, yani bu sistemi ne kadar güzel liberalleştiriyoruz, demokratikleşiyor dünya falan derken bunun sonuçlarının görülmeye başladığını ve kırılmanın başladığını ben kendi alanımdan görüyorum. Bu bizim için belki umut verici bir şey, yani o kadar da umutsuz değiliz.

Bir de şöyle bir şey var, hani en zor zamanlarda asıl büyük mücadele başlıyor. Yani biz hâlâ o zor zamanlara gelmedik belki, ancak geliyoruz, belki şimdi geldik ve hepimiz hemen hemen hemfikir olmaya başladık. Bundan 10 sene önce bu alanda çalışan hocalar arasında da bu kadar hemfikirlikler yoktu. Yani güveniyorlardı bu olan-bitene, iyi şeyler de olacak galiba, bıktık zaten bu gecekonduyan, bıktık bu düzensiz, plansız şehirlerden falan derken biz başka bir yere geldik ve şimdi aramızda bir konsensüs oldu. Yani orada bir birleşme noktası var, o nedenle hani biraz şeyler de birleşmeye başladı, bu da çok umut verici. Çünkü aksi halde bir şey olamayacağını düşünüyorum. Mücadele biçimleri birleşmeye başladı, hani bu sathı müdafaaya sanki geçmeye başladı biraz hem akademi, hem toplumsal hareketler, şimdi çevre hareketi, HES'lere karşı sürdürülen hareketler, kentteki kentsel muhalefet hareketleriyle kentsel çevre hareketleri, yani doğa üzerindeki çevre hareketleri, bunlar birleşmeye başladı ve sınıf hareketi, bunların teorileri de ortaya çıkmaya başladı. Yani nasıl birleşebilir? Biz şimdiye kadar çevreciler ayrı telden çalışıyorlardı, sosyal bilimciler ayrı telden, mühendisler ayrı telden çalışıyorlardı. Şimdi bunlar birleşmeye başladı ve bunun bir bütün olduğunu, bu mücadelenin bu bütünlük olmadan parçalı bir şekilde sürdürülemeyeceğini anladık. Nitekim şu kolokyumda ben ilk iki günde maalesef gelemedim başka işler dolayısıyla çok yoğunluktan dolayı, ama inceledim bildirileri ve bugün de gördüm ki, bütün alanlardan ve çok genç arkadaşlardan çok güzel bildiriler gelmiş. Hani alan birleşiyor, alan birleşebilirse, biz artık kentte diyelim ki, Fener Balat üzerinden bir mücadele başarılı olmayabilir. Yani oradaki 100 hanenin sürdürdüğü mücadele başarılı olmayabilir, ama öbür-

leriyle birleştğinde çok başarılı olabilir. Yani Brezilya’da olduğu gibi biz de bu hareketleri birleştirici ve bir yerde bir şey olduğu zaman hep birlikte refleksimizi gösterici bir şey geliştirebiliriz diye düşünüyorum. Sanki son iki-üç yılda bunun koşulları oluşmuş gibi geliyor bana, o açıdan bir umudum var, yani çok umutsuz değilim. Bir de hani Türklerde bir laf vardır, ölümü yaklaşan hikayesi burada söyleyemeyeceğim çok amiyane, öyle olurmuş. Belki de bu kadar kentsel saldırı, bu kadar istila belki de insanları gerçekten bir sathı müdafaaya götürecektir. Yani bu kadar her şey istila edildiği zaman belki de böyle bir şey olacak, başka birinin ölümü hazırlanıyor belki de bu sırada, kendileri hazırlıyorlar belki kendi süreçlerini de, en son konuşulan projeye ilgili de böyle bir şey söyleyebiliriz. Belki oradaki planlarla ilgili ben öyle hissettim, onu seyrettiğim zaman bu galiba artık böyle bir şey dedim.

Kısa konuya gireyim, sonra ikinci devrede onu biraz açacağım zaten. Ben bugün kentsel ayrışma dediğimiz şeyin çok konuştuk kentsel ayrışmayı ve bunu biliyoruz. Artık kentlerimiz radikal bir biçimde ayrışıyor, ama bu kentsel ayrışma dediğiniz şey nasıl bir yeni sınıfsal coğrafya yaratıyor, biraz onu konuşmak istiyorum. Bu sınıfsal coğrafya meselesine girmemiz gerekiyor. Çünkü sınıf coğrafyasını analiz edebilirsek, kentlerin yeni oluşan sınıf coğrafyalarını analiz edebilirsek, o zaman ne kaybettiğimizi, neyin kazandığı ve neyin kaybettiğini en azından bir harita üzerinde bir matematiksel olarak da görebilme şansımız daha iyi ortaya çıkacak. Hani böyledir ya, bir şeyin fotoğrafını gördüğümüz zaman işte deprem oldu, hepimiz çok üzülüyoruz, deprem korkunç bir şey, ama o çocuğun fotoğrafı, içeriden çıkarılan çocuğun fotoğrafı hiçbirimizin aklından çıkmıyor günlerce içeride kaldıktan sonra. Şimdi bunun gibi fotoğraflar bizi aslında çok gerçekliğe çekiyor. Bizim bu fotoğrafları yavaş yavaş bütünleşik, yani bütün o sathı görebileceğimiz fotoğrafları çıkarmamız gerekiyor, birleştirmemiz gerekiyor bilgilerimizi, o nedenle biraz İstanbul üzerinden giderek bu sınıf coğrafyalarıyla ilgili birkaç şey söyleyeceğim, sonra bu bölümü bitireceğim.

Şimdi iki tane mesele var: Bir tanesi, kentsel siyaset yapılı çevre üretiyor. Çok açık, artık kentsel siyasetin bizim anladığımız anlamdaki diğer bütün anlamları dönüşmüş durumda ve yapılı çevre üretimine odaklanmış durumda kentsel siyaset bir yanıyla, diğer tarafta, yani buna indirgenmiş diyelim, daha doğrusu buna indirgeniyor. Dikkat edin, kentle ilgili konuşan belediye başkanlarını ya da belediye meclis üyelerini ya da başbakanı ya da çevre bakanını ya da başka insanları, yani siyasetçileri mekan üzerinde konuştukları zaman neyi konuştuklarına bakın, sadece yatırımları konuşuyorlar. Yani kentsel siyasetin yatırıma indirgenmiş olduğu bir dönemi yaşıyoruz aslında ve bu neyi getiriyor? Bir yatırım fetişizmini getiriyor yanında, yani siyaset bu kadar yatırıma indirgendiği zaman yatırım da bir fetiş haline geliyor ve bu fetiş artık hayranlık duyulan, hani böyle hayranlıkla bakılan bir şey oluyor ve biz o fetiş nesnesi olarak yatırımlara bakıyoruz. Toplum olarak diyorum, tabii bunun farkındalığı yüksek insanlar bunu hemen ayırt ediyorlar, ama genel bir şeyde, bu hale gelmesinden söz ediyorum. Halbuki kentsel siyasetin nasıl alanları var? Mesela, üç boyutu var kentsel siyasetin kabaca söyleyeyim, Çağatay’ın alanına çok girmeyeyim, ama mesela sınıf çatışmasının bir parçası olan toplumsal sınıfların kentsel mekansal rekabeti kentsel siyasetin bir alanıdır, ama biz bunu konuşmuyoruz bugün artık. Diğer taraftan seçilmiş yerel si-

yasetçilerin benimsedikleri kentsel politikaların, kentsel politikalar diyorum, yatırımlar demiyorum bakın, sosyomekansal sonuçları siyasetin bir alanıdır. O sonuçlara göre biz siyaset yapıyoruz. Diğer tarafta yine kentsel politikalarla örgütlü mücadele arasında, yani yerel politik katılım ya da başka şeylerle sıralayabileceğimiz bir ilişki var. Dikkat edersek bu alanların hiçbirinin içinden konuşmuyoruz biz bugün, yani yatırımlar üzerinden konuşuyoruz. Bizi bile yatırımlar üzerinden konuşmaya çekiyorlar. Bu yatırımlar üzerinden mesela, hepimizin konuştuğu gibi Emel ve Şule Hocanın da söylediği gibi bu yatırımlar üzerinden rantın haksız paylaşıldığından söz ediyoruz, ama rant haklı paylaşılabilir mi? Rant dediğimiz kavramın kendisi haklı paylaşılabilir mi? Ama oraya çekiliyoruz ve hiç değilse burada bir adalet sağlayalım diyoruz. Madem bu paylaşılacak, yeniden burada bir değer oluştu, yeniden neyin karşılığı hangi bedelle oluştu? Eğer rant teorisini bilirsek onun neyin karşılığı oluştuğunu biliyoruz, ama biz şimdi onu görmeyip diyoruz ki, burada bir şey oluştu ve biz acaba onu biraz daha yoksul ya da oradaki daha önceki o kazanımı elde etmiş hak sahiplerine biraz daha eşit dağıtabilir miyizi tartışıyoruz. Yani bizi kentsel siyasetin asıl alanında rantı tartışacağımız bir alandan rantın paylaşımına getiriyorlar, zorluyorlar.

Son olarak, sınıfların kentsel rekabeti nasıl olacak peki burada? Yani rantın paylaşımı ya da mülkiyetin paylaşımı üzerinden bir kentsel, sınıfsal rekabette bir güç oluşturulabilir mi? Bu rekabette ne kadar güçsüz bir şekilde ortada duruyoruz o zaman, yani boksörleri düşünün ringdeki, onlar bile biraz daha eşit güçte olanlar ringe çıkıyorlar. Hangi şeyle buraya çıkacağız. Burada keseyim, sürem doldu, buradan devam edeceğim sonra.

NECATİ UYAR- Sağ olun Hocam. Şimdi sırada Ortadoğu Teknik Üniversitesinden Doç. Dr. Çağatay Keskinok var. Sayın Çağatay Keskinok aynı zamanda odamızın Onur Kurulu üyesi ve meslek alanının son yıllarda yaşadığı bu dönüşümden etkilenen, bizim meslek alanımızda yaşanan aslında etik sorunlara ilişkin de en çok son yıllarda kafa yoran meslektaşlarımızdan biri. Hocam, bu işte bir etik sorun da yok mu? Oradan ben beklediğim bir cevabı da almak için sorarak başlayayım.

Doç. Dr. ÇAĞATAŞ KESKİNOK- Şimdi size şunu söyleyeceğim, tabii bu kolokyumun konusu değişim ve dönüşüm, kolokyumda sunulan bildirilerin genel olarak içeriklerine baktığı zaman bu tılsımlı sözcüklerin üzerindeki sis perdesini kaldırıp, bütün o gizemleştirilmeleri ortadan kaldıran bir içerikleri olduğunu gözleyebiliyorum, yani bir kısmını izledim, bir kısmını da özetlerinden değerlendiriyorum.

Şimdi bunu şunun için söylüyorum: Tabii bu sis perdesini kaldırma konusu bugün açısından çok hızla ortaya çıkıyor. Şundan dolayı, bir hançer gibi saplanan bir olayla karşı karşıyayız. İşte HES'ler konusu onun gibi, bu kentsel dönüşüm konusundaki müdahaleler çok çarpıcı biçimde yaşanıyor, ama açık olan bir şey var ki, her zaman siyasi iktidar kendine yansız ve hatta toplumun geniş bir kesimini etkileyebilecek kavramlar üretiyor.

1980'li yılların ortasında akademik dünyanın peşinden sürüklendiği böyle tılsımlı sözcüklerden bir tanesi de yeniden yapılanmaydı ve o yeniden yapılanma 1947'deki yeniden ka-

pitalistleşme sürecinin en önemli kavramına dönüştü. Aynı şekilde daha önce bunu Mimarlar Odasının küreselleşmeyle ilgili bir sempozyumunda sunmuştum. Bu küreselleşme ideolojisinin kent planlama alanındaki kavramları diye, şimdi işte bu planlamada esneklik, vesaire gibi kavramlarda hep bu anlamda bir dönemin refah devleti işlevleriyle ilişkili bir planlama çerçevesinin yıkılmasına yönelik kavramlar olmuştur. Şimdi o dönemde tabii Türkiye'deki yeniden kapitalistleşme programının aslında ideolojik çerçevelerini oluşturdular ve bu açıdan da akademik ortamın ben güzel bir altyapı sunduğunu düşünüyorum, bunu bir eleştiri olarak akademiden biri olarak, özeleştirici olarak da görebilirsiniz. Şimdi tabii bu dönüşüm, değişim, yeniden yapılanma süreçlerine bir kaçınılmazlık atfediliyor. Yani bu yeniden yapılanmanın şeyi Türkiye'deki kamusal hizmet üretimi konusundaki bütün o kamusal yararların tümüyle terk edilmesine, Ankara'da 2 lira ödüyoruz ulaşım hizmeti için, vesaire, bunlar günlük yaşamımıza bugün fazlasıyla yansıyor. Esas olarak ideolojik ve politik altyapısını, o günlerde Türkiye'nin çok önemli bir iktisadi altyapısının devlet işletmeleri sisteminin darmadağın edilmesine ve beraberinde de bir özelleştirme programıyla ve en sonda da geldiği noktada işte bu yabancılara mülk satışı, vesaire, yani bir yeniden kapitalistleşme programının sonuçlarını yaşıyoruz.

Şimdi ben burada bugün şu tür şeyleri tehlike olarak görüyorum yine de, yani dönüşüm konusunu böyle bir kendiliğinden mekansal, kentin büyümesinin mekansal süreçleri gibi ortaya koyan iktidar bunu yapıyor, ama en azından bunları biz yapmayalım, ona bir akademik zemin oluşturmayalım. Bu kent dönüşüm konusuna bir kendiliğindenlik ve kaçınılmazlık atfeden yaklaşımları ben aslında böyle bir klasik kentsel düşüncenin o Chicago okul toplum biliminin, yani siyasetin alanından ve siyasi müdahalenin devletin müdahale alanından bağımsız kendi kendine bir ilerleme ve kendi kendine açılan bir mekanizma olarak konulması hatalarına düşülmemesi gerektiğini burada belirtmek istiyorum. Şimdi bu dönüşüm tartışmasında bu sis perdesinin açılmasına katkıda bulunabilecek tartışmalar olarak şunu söyleyebilirim: Bugünkü karşılaştığımız bu kentsel dönüşüm olarak adlandırılan programın ekonomik ve sosyal politik altyapısı 1980'li yıllarda inşa edilmiştir ve yeniden kapitalistleşme programına dayanmaktadır ve bu her yeniden kapitalistleşme programında beraberinde bir mülksüzleşme sürecini getirmektedir. Burada sermayenin yoğunlaşması süreçleri, kutuplaşması, uluslararasılaşması, vesairesi, bu yeniden kapitalistleşme programlarının sonucudur. Türkiye'de de bunun en önemli sonuçları özellikle az gelişmiş bölgelerde ciddi bir daha çok devlet fabrikalarına dayanan az gelişmiş bölgelerde bir endüstrisizleşme süreci olmuştur. Bütün özelleştirilen fabrikaların daha üretim ve ekonomik verimlilik sağlamak amacıyla özelleştirilen fabrikaların ve bağımsızlaştırılan fabrikalar sisteminin, fabrikaların giderek beraberinde bir yapılı çevre üretimine ve emlak üretimine yönelik kullanılmış olması bunu göstermektedir. Tabii bunu İstanbul'daki ya da gelişmiş bölgelerdeki halkımızın buna tepki göstermemesini anlamak mümkün de, ama az gelişmiş bölgelerdeki halkımızın yerel özerklik, vesaire kavramlarına kapılarak, hatta bugün yerel devlet konusuna da varacak ölçüye kaydığınan bu akıma kaptırmalarını anlamak biraz zor.

İkinci tartışma konusu bu sermaye birikim süreçlerinin, sermaye birikiminin yapılı çevre

üretimiyle ilişkili olarak yoğun olarak beraberinde gelmesi ve bunun sonucunda da karşımıza tabii sonuçları bazı kuralsızlaşma süreçleri, hızlı yapılaşma çevre üretimine yönelik olarak bunun planlama alanına etkileri konusu önemli. Karşımıza üçüncü tartışma konusu olarak şey çıkıyor, bu yaratılan standartlaşmış çevrelerin sosyolojisi konusu çıkıyor. Burada bir ciddi biçimde bir yabancılaşmanın mekanlarının üretildiğini düşünüyorum. Bu konu bize kendi meslek alanımızla ilişkili olarak planlanmış mekanla yaşanmış mekan, yaşanan mekan arasındaki -ki, her zaman bir planlamanın, kenti tasarlayıcının problemi olması gereken gerilimi aşmak denilen şeyi ve yaşanan mekanın özelliklerini mümkün olduğu kadar planlanan mekana yansıtılması, kullanılması gereklerini önümüze koyuyor, ama giderek bu planlanmış mekanda ve yerinden edilen kesimler için yaratılan mekanlardaki ciddi bir yabancılaşmanın mekanlarının yaratıldığını söyleyebiliriz. Bu konuda oldukça fazla çalışma herhalde yapılması gerekir ki, çok fazla olduğunu düşünmüyorum. Ciddi bir sınıf mücadelesi yapılaşma çevre üretimi çevresinde bir sınıf mücadelesi gerçekleşmektedir. Yani bu özellikle kamusal mekanın özelleştirilmesi, kamusal alanın yıkılması gibi sonuçları var. Aynı zamanda kentsel rantların kullanılması ve kentsel rantların manipülasyonu diyeceğim, bunun üzerinden yürüyen ciddi bir siyasi mücadele konusu var, tartışma alanımıza giriyor.

Şimdi yine burada tabii kendi planlama alanımızın bütün bu gelişmelerden nasıl etkilendiğini, ne tür sonuçlar ortaya çıktığını, planlama kurumunun ne hale getirildiğini düşünmemiz lazım. Diğer bir konu belki mimarların çok fazla ilgisini çekmesi gereken bu konu özellikle biçimler üzerinden yürüyen bir sınıf mücadelesi olduğunu söyleyebiliriz. Diğer bir konu bu tabii ki planlama alanında postmodernizmin ve yeni liberal yaklaşımların planlama düşüncemiz üzerindeki tahribatını iyice tartışmamız lazım bu dönüşüm konusuna ilgili olarak, tabii şunu söylemem lazım: Şu anki siyasi iktidarın iktisadi altyapısını yapılaşma çevredeki ya da emlakla yatırılmış ölü sermayenin harekete geçirilmesi olduğunu belirtmem gerekir. Yani İstanbul örneği çarpıcıdır, buna benzer Türkiye'nin diğer kentlerinde de bu oranda olmasa bile ciddi biçimde yaratılmış imarlı alan üzerine yatırılmış sermayenin bir an önce harekete geçirilmesi, piyasaların harekete geçirilmesi en büyük telaş oluşturmaktadır. O nedenle bu kanun hükmündeki kararnameyle apar topar yapılaşma istenen konu budur. Türkiye'deki planlama sistemi parçalanmıştır, ama Türkiye'deki planlama sisteminin şehircilik, orman, çevre gibi her türlü bütün konuları, koruma, gelişmeyle ilgili konuların hepsini tek bir bakanlığın yetkisi altına toplanması da ciddi. Aslında bütün bunların hepsinin ben Türkiye'deki bir dönem planlama düşüncesini etkileyen birtakım akademik safsataların yıkılması olarak görüyorum. Yani planlamada esneklik, vesaire gibi şeylerin hiçbirisinin esneklik olmadığı bugün ortaya çıkmıştır. Planlama demokrasisi ve katılım, vesaire gibi daha çok postmodern yaklaşımlarla önümüze sürülen şeylerin hiçbirisinin tam tersine bu yeni liberal politikalarla eklenerek hiçbirisinin sonuçlarının hiç de öyle söylendiği gibi olmadığı iyice ortaya çıkmıştır. Tıpkı bütün bunlar bu küreselleşme kavramının da nasıl küreselleşme müthiş bir bilgi, dolaşım, toplum dünya toplumu, ama bu küreselleşme dönemi olarak adlandırılan dönemde toplumların nasıl yok edildiğine de tanık olmaktayız. Yani bu safsataların, akademik safsataların da bir anlamda yıkılması açısından son dö-

minde bir ilerici ve öğretici bir yanı vardır.

Şimdi tabii şunu söyleyeceğim, Türkiye’de bu şeyleri apar topar haraç mezat sattılar, özelleştirildi, endüstrisizleştirildi. Türkiye’nin önemli bir kaynağı yok edildi, ama şunu söyleyeceğim, bu şuna ideolojik müthiş bir zemin hazırlıyor: Bunları aynı şiddet ve uygulamayla kamulaştırılmasının zeminini sunuyor. O bakımdan, diğer yandan kapitalistleşme programları esas olarak kapitalist üretim ilişkilerinin dayandığı özel mülkiyet ilişkilerini de, yani mülkiyetin yaygınlaşmasını da tehdit eden noktaya gelmiştir. Bu dönüşüm meselelerinde o gözlenmektedir, dolayısıyla bu da özel mülkiyetin artık genel bir toplumsal proje olarak gidemeyeceğini, yıkıldığının da krizini, dolayısıyla ben burada karanlık bir tablo değil de, aydınlık bir tablo çizmeye çalıştım. Teşekkürler.

NECATİ UYAR- Teşekkürler Hocam. Sırada Oda Yönetim Kurulu üyemiz Esra Oğuz var. Ben sözü ona vermeden önce birkaç şey söylemek istiyorum Çağatay Hocanın bıraktığı yerden, bir taraftan bu yasal düzenlemeleri bir arada okuduğumuz zaman eşzamanlı son bir yıl içinde yapılan yasal düzenlemelere baktığımızda köylerde yapı yapmak herkes için serbestleştirildi, herkes ruhsat almadan gidip dilediği köyde artık yapı yapabiliyor, bunun önu açıldı. Şu anda Mecliste görüşülüyor, köyde yapılan tüm yapılara da imar affı... Eğer belediye sınırları içine girecekse böyle de bir düzenleme var. Yani köye yerleşmeyi özendiren, köye gitmeyi özendiren birtakım düzenlemeler var bir taraftan, bir taraftan da köyden geldiniz, hâlâ gecekondudasınız, kente bir türlü adapte olamadınız denilen bir grup insana da gidin buradan diyen de bir başka yasal düzenleme var. Yani şöyle bir şey mi var: Gerçekten bir arada okunduğunda kentlerin belki köyde yaşaması gerekenlerin artık köye dönmesi gerektiğini iddia eden bir anlayış mıdır, böyle bir yaklaşım mıdır? Eğer böyle bir yaklaşımsa, buna karşı burada Mamak’tan gelmiş olan misafirlerimiz de var, hoş geldiniz demek istiyorum ben arkadaşlarımıza, bu yapılan düzenlemelerle söylenen gidin artık köyünüze, sanayi kalmadı, kalacak sizin barınabileceğiniz, kiralayabileceğiniz gecekonduda da yakında kalmayacak, kömür yakabileceğiniz ev de kalmayacak. Büyük kentte işiniz kalmadı, bizim de size ihtiyacımız kalmadı diyen bir yaklaşım mıdır bütün olarak okunduğunda? Eğer böyle bir yaklaşımsa, buna muhatap olan insanların kendi haklarını savunma için yapacakları bir şey yok mudur, insanların kent hakkı yok mudur, kentte yaşama hakkı yok mudur, barınma hakkı, yani sağlıklı bir konutta yaşama hakkı yok mudur? Burada pası vereyim istersen Esra, buyur.

ESRA OĞUZ- Çok teşekkürler. Üç gündür çeşitli onlarca değerli bildiriyle kentsel dönüşümü, mekansal değişim ve dönüşümü çeşitli yönleriyle tartıştık burada, ben bir kez daha o kavramsallaştırmalara girmek istemiyorum, ben çok temel bir noktadan konuya bakmak istiyorum. Şöyle bir soru yönelterek düşünmeye sevk etmek istiyorum salonu: Taşı, toprağı, çimentoyu, demiri yuva yapan nedir diye sormak istiyorum. Bunun cevabı elbette çok açık, insan ve emeği. Ev insanla doğrudan ilişki içinde olan bir organizmadır, ev insanın dışsal olumlaması, uzağındaki görüntüsüdür. Ev dört duvardan oluşmaz, ev aynı zamanda güneş ışığıdır, eğitim alanlarına, sağlık alanlarına, çalışma alanlarına ulaşım yeridir. Top-

lumsal hayatın bir parçasıdır, komşuluk ilişkilerinin bir bütünüdür. Ev sağlıklı olduğu zaman topluma ahenkle uyar, buradan her türlü amaçları gerçekleştirmek için olanak sunar. Evin hastalığıyla kentin hastalığı çakışır. İşte burada şunu sormak gerekir: Kentin hastalıkları neler? Bugünkü kentleşmeler hangi çatışmaları barındırıyor, hangi gerilimlere yol açıyor? Sanıyorum şehir plancıları olarak bir kez de bu noktadan konuya bakmamız gerekir.

Kentler farklı sınıfların, farklı kimliklerin, grupların bir arada yaşadığı toplumsal ve ekonomik hayatın özellikleriyle mekanın şekillendiği yerlerdir. Kentlerde sınıfsal farklılıklar mekansal sınırlarla çizilmektedir. Kapitalist üretim ilişkilerinin biçimlendirdiği ve yeni üretim süreçlerinin örgütlendiği kentler kapitalist ekonomi politiğin doğal bir sonucu olarak sosyal ve siyasal eşitsizliğin yeniden üretildiği mekanları ortaya çıkartmaktadır. Kapitalizm ekonomik bir sistem olarak bireyci yapıyı ön plana çıkartır. Kentleri de öyledir, bu nedenle toplumsal yarar arka plana itilir. Hatta bu konuda İngiltere eski Başbakanının söylediği bir söz bu konuya işaret etmektedir. Thatcher demişti ki: *“Toplum diye bir şey yoktur, kadınlar, erkekler ve aileler vardır”*

Kentler üst ve orta sınıfın ihtiyaçlarına göre tasarlanmaktadır. Defolu tüketiciler olan yoksullarsa, sürecin dışına iteklenmektedir. Ne şirketler, ne de şirketlere sırtını dayamış olan devletler yoksullar için konutlar üretmiyor, üretmez de. Çünkü bu yatırım iyi bir geri dönüşüm sağlamamaktadır. Onlar için plazalar, alışveriş merkezleri, lüks çalışma ofisleri ancak kâr alanlarıdır. Yoksullarsa, bu süreçlerin dışına itilerek, eski ve hijyenik olmayan yapılarda yeni barınaklar bulmaya itilir. 1980 sonrası egemen anlayış haline gelen neoliberal politikalar nedeniyle tüm dünyada da olduğu gibi Türkiye’de birçok kentte kentsel dönüşüm projeleri ortaya çıkmıştır. Süreç içinde kentsel yerleşim alanları metalaşarak, serbest piyasa ekonomisine sunulan yasal düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve yerel yönetimler geniş yetkilerle donatılmaya başlanmıştır. Yerel yönetimler hızlı bir biçimde varlıklı sınıfların lehine kentsel dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu süreçte kentlerde yeni arazi ve emlak pazarı ortaya çıkmıştır. Kent merkezlerindeki yoksul yerleşim alanları mülkiyetlerin varsıl sermayeye aktarıldığı gökdelenler, lüks alışveriş merkezleri, otel ve konutların yapılabilmesi için el değiştirildiği alanlara dönüşmeye başlamıştır. Sadece Ankara’da Büyükşehir Belediyesinin yürüttüğü 45 projede 50 000 tane gecekondu yıkım tehdidi altındadır. 3 gündür sunulan birçok bildiriye belirtildiği gibi kentsel dönüşüm mevcut kent yapısının uğradığı yenileme, yeniden geliştirme, soylulaştırma, sağlıklaştırma, koruma, iyileştirme gibi pek çok farklı müdahalenin genel bir ifadesidir. Ancak Türkiye’deki uygulamalara bakıldığında, kentsel dönüşüm projelerinin esasen bölgedeki insanların daha iyi yaşam şartlarına kavuşması için yapıldığını söylemek mümkün değildir. Dahası, bu projeler ayrıştırıcı, insan haklarına ve planlama ilkelerine aykırıdır. Yoksullar açısından sosyal yıkıma neden olan pek çok dönüşüm projelerinde hukuk devleti ve sosyal devlet ilkesi ayaklar altına alınmıştır. Kapitalist ekonomi politik inşaat sektörünün etkinlik alanını genişletirken ve kenti varsılların ihtiyaçlarına göre pazarlarken yoksulları evlerinden, mahallelerinden zorla söküp atmakta, hak arama mücadelesini polisye tedbirlerle, çıkarılan yasalarla engellemektedir. Hak sahibi işgalci, kiracı gibi ayrıştırıcılarla her insanın doğuştan sahip olduğu barınma hakkını hiçe

saymaktadır. Oysa taraf olduğumuz en önemli sözleşmelerden biri olan Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal, Kültürel Haklar Sözleşmesinin 11. maddesi 1. paragrafı barınmayı mülkiyetten bağımsız yeterli bir yaşam standardı bağlamında bir hak olarak tanımlayıp, barınma hakkıyla ekonomik, sosyal ve kültürel hakların ayrılmazlığını ortaya koymuştur. Barınma aynı zamanda temel hak ve hürriyetlerden yaşama hakkının da bir parçasıdır. Barınma hakkının mülkiyetten bağımsız bir hak olduğu Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından da tescillenmiştir. Bulgaristan'daki Roman vatandaşlarının yaşadığı mahalleyle ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin 24 Nisan 2012'de verdiği bir karar kamu arzisi üzerine ev yapmış ve on yıllardır burada yaşayan kişilerin zorla evlerinden tahliye edilemeyeceği, tahliyei öngören iç yasalarınca uygulanamayacağına hükmetmiştir. Barınma hakkı mücadeleleri kent hakkının bir parçasıdır. Kent hakkı kent kaynaklarına ulaşma bireysel özgürlüğünden çok daha öte bir şeydir. Bireysellikten çok ortak bir haktır. Gece-kondular sosyal devletin eksikliğinden kaynaklı emekçi yığınlarının yaşam mücadelelerinin bir parçası, emeklerininse bir kazanımıdır.

Konuşmamın başına gelecek olursak, gecekonducular onların yaşam alanları, yuvalarıdır. Elbette herkes insan onuruna yakışır güvenli konutlarda yaşamayı hak etmektedir. Ancak onları karar verme süreçlerinden dışlayarak tek tip mekan oluşlarına hapsederek emekçileri ödemeyecekleri borçlar altına sokarak ya da mahallelerinden sürerek yapılan mekansal müdahaleler insanlık adına kabul edilebilir değildir. Ben konuşmamı bu noktada sonlandırıp, barınma hakkı mücadelesinden kısa bir kesit sunmak istiyorum, o yüzden yardım rica edeceğim.

NECATİ UYAR- İkinci bölümde yapalım mı? Devamındaki ikinci söz verdiğimizde onu yapalım isterseniz. Ben panelde ilk konuşmalarda son sözü Sayın Mustafa Sönmez'e vermek istiyorum. Cumhuriyet Gazetesi Yazarlarından Sayın Mustafa Sönmez bir merakımızı gidermesini aslında bekliyoruz. Kendisinin de iyi bildiği veriler, 2010 yılından itibaren Türkiye'deki konut ruhsat sayıları ve satış sayıları arasındaki denge tam tersine dönmüş durumda ve son 2,5 yılda bizim saydığımız haliyle baktığımızda tapudaki bütün satışların yeni konutlar üzerinden olduğunu varsaysak dahi 2010, 2011 ve 2012'nin ilk 6 ayında 880 000 konut fazladan birikmiş görünüyor. Böyle bir tablo var, satılmıyor konutlar, bir taraftan da gazeteleri hafta sonları açtığımızda, sanıyorum geçen haftaydı Hürriyet Gazetesinin 13 tam sayfası konut ilanıydı. Televizyonda zaten atlı bir adam sürekli koşturuyor. Yani böyle bir tabloyla karşı karşıyayız. Bunun ekonomik olarak açıklanabilirliği var mıdır? Son yasa bu kapsamda artık müşteri kalmadı, zorla satacağız demek midir? Bilmiyorum, buyurun Mustafa Bey.

MUSTAFA SÖNMEZ- Evet, aslında ben bir iktisatçı olarak bütün bu mekana ait olguya biraz iktisat optiğinden ve sermaye birikimi optiğinden bakıyorum. Konut dediğinizde bir meta anlıyorum, yani konut bir meta ve artan ölçüde bir meta ve şu anda bir başat meta, yani şimdiye kadar sermaye bütün ailelere dayanıklı tüketim malı satmanın telaşında, peşindeydi. İşte televizyonlar, buzdolapları, çamaşır makineleri derken otomobil, bunlar satıldı,

her eve bunlar sokuldu, şimdi herkesi konut sahibi yapma, herkese mümkünse konut satma, konutu bir meta halinde üretme, üretim biçimini de değiştirme zamanı geldi. Şimdi farkındaysak artık konutu böyle bizim eski yap-satçılar ya da arsa bulup yapıp, sonra kulağının üstüne yatan müteahhitler yapmıyor. Artık tıpkı bir taylori sistemle bant üstünde ilerleyen bir konut ve inşaat üretim süreci var. onların adı artık gayrimenkul yatırım ortaklıkları, bizim eskiden sanayici bildiğimiz, hatta bankacı bildiğimiz büyük holdingler şimdi artık gayrimenkul yatırım ortaklıkları, bünyelerinde yüzlerce mimar, mühendis çalıştırıyorlar kadrolu, büyük makine parkları var ve sürekli üretmek zorundalar, sürekli inşaat ürünü üretmek zorundalar. Bu konut olabilir, kentsel altyapı olabilir, otel olabilir, stadyum olabilir, her ne ise bu kapasitenin boş kalmaması gerekiyor, o kadroların atıl kalmaması gerekiyor, o makine parkının atıl kalmaması gerekiyor. Dolayısıyla sürekli bir inşaat faaliyetinin olması gerekiyor, dolayısıyla biz aslında yeni bir birikim sürecine geçtik, yani bir kulvar değişimi söz konusu oldu. Daha önce sanayiden elde edilen sermaye birikimi sanayinin belli bir doyum noktasına ulaşmasının yanı sıra o kulvara yeni bir kulvar eklendi. Bu kulvar artık inşaat kulvarı, zaten nüfusun yüzde 75-80'i, hatta bazı yerlerde, bazı şehirlerde kentleşme yüzde 95'i bulduğuna göre, nüfus tamamen kentlere yerleştiğine göre artık birikimin kentten, kent toprağından, kent rantından olması gerekiyor, kentliye konut satmak gerekiyor, kentliye benzer inşaat ürünleri satmak gerekiyor ya da kenti yönetenlere işte kentsel altyapı satmak gerekiyor, yıkıp yeniden yapmak gerekiyor.

Bütün bunun üstüne kurulu ve bu lokomotifimiz, sanayi de aslında bunun peşinden geliyor. Bu inşaatlar, bu konutlar yapıldıkça çimento çarkı dönüyor, seramik çarkı dönüyor, armatür çarkı dönüyor. Yani bütün sanayi de bunun peşinden geliyor, dolayısıyla Hatice kent siyaseti yatırıma indirgendir derken tam gerçeği ifade ediyor. Gerçekten de onların gözünde artık kent siyaseti değil, yatırım, kentsel yatırım, kentte konut, kentte muhtelif donatılar, gökdelenler, ofisler, otel binaları, bütün bunlar artık meta olarak üretilecek ve bunun iklimi yaratılacak, bunun şartları yaratılacak. Bu gerçekleşiyor, şimdi burada devlet bu birikim tarzında yeni roller üstleniyor, yani yeni değil de, bu birikim tarzının başat olmasından dolayı yeni görevler üstlenmiş durumda. Nedir onun başlıcası? Arsa, yani bu işte en önemli girdi arsa, dolayısıyla arsayı teminle başlıyor işe. İşte bunun için TOKİ diye bir kuruma anında arsa ofisini eklediler ve bir anda kamu arsalarını dilediği gibi kullanma, onu gerektiğinde ham haliyle satma, gerektiğinde müteahhitle ortak kullanma imkânı yarattılar. Bir kere arsa problemi, yani üretici sermayenin, daha doğrusu inşaat kapitalistinin bir kere en önemli girdisinin temini böylece sağlanmış oldu. Şimdi bunun tamamlayan bir şey olarak bu kentsel dönüşüm denilen şeyle beraber yıkılacak binalar, yani değersizleştirme, eldeki konut stokunu değersizleştirme ve yine onun arsasını sunma, böyle bir işi üstleniyor. Yani sıra talep yaratıcı olmak durumunda burada devlet, yani talep yaratmaya katkıda bulunma rolü üstleniyor. Nedir o? Bir kere bir dönemlerin birinde bir tüketici kredisi kolaylaştırdı, konut kredisi almayı kolaylaştırdı, onun imkânlarını açtı ve sürekli olarak sizi bu krediyi kullanmaya teşvik ediyor, bankaları bu krediyi vermeye teşvik ediyor, dolayısıyla buradan bir talep yaratılmasını istiyor. Bunun imkânlarını yaratmaya çalışıyor.

Şimdi bu kentsel dönüşümle beraber buna bir yeni unsur eklendi. Bu da zorlayıcı talep, yani ne diyor size? Bu konutu yıkacağım ve sen bu konutta tekrar oturmak istiyorsan zorunlu olarak borçlanacaksın, yani seni borçlanmaya zorluyor, bir talep zorlaması yaratıyor burada devlet. Dolayısıyla bu sürece hem bir yandan girdi temini, yani arsa temini yönünden katkılarda bulunuyor, bir yandan da talep yaratıcı unsur olarak sürece müdahil oluyor, ama bir onun kadar önemli de bir ideolojik yeniden üretim sağlıyor. O da nedir? Bütün bu olan bitenlere afet var, deprem var, bunların yıkılması lazım argümanıyla geliyor. Burada akan suları tabii durduruyor, ideolojik onay alıyor, yanı sıra bir çarpık kent var diyor, gecekondulardan oluşan kentlerde yaşanmaz diyor, bunları yenileyeceğiz diyor. Böyle kentlerde yaşamaya müstahak değilsiniz, size daha güzel kentler yapıyoruz, yapacağız diyor. Buna da akan sular duruyor, yani bir anlamda devlet burada ideolojik olarak da bir altyapı hazırlamış oluyor.

Dolayısıyla bunu yaparken tabii kentte gerçekten de çok ciddi bir sınıfsal müdahalede de bulunmuş oluyor, bunu belli sınıflar için yapıyor, belli sınıfların da hakkını gasp ediyor. Bir kere kent arsasını herkese ait olan kamusal arsaları TOKİ'ye vererek ve onun tasarrufuna sunarak herkesin olan o kamu arsasına böyle bir müdahalede bulunmuş oluyor. Burada daha cüretkar, bunu ilerletiyor, kentin merkezinde yer alan hastaneleri, okulları, kamu binalarına da müdahil oluyor. Bunları kentin dışında kamu özel ortaklığı adı altında sermayeye başka bir yatırım alanı açarak, bu kamu hizmetlerini kentin dışında bir yerlere atarken kentin merkezindeki hastaneleri, okulları yine sermaye birikimine müteahhitlerin kullanımına açıyor, yine bütün kentliye ait olan bir kamu varlığını böylece özelleştirmiş oluyor. Aslında bu süreç KİT'lerle başlayan özelleştirmenin bir ikinci safhası, yani KİT'ler bu özelleştirmenin birinci aşamasıydı bütün sanayiden başlamak üzere işte Telekom'lar, hizmet sektörü, vesairede giderek enerjide başlayan özelleştirmenin şimdi ikinci aşaması kent toprağı, kamu varlığı, kamu hastaneleri, kamu binaları, kamu arsalarının TOKİ eliyle özelleştirilmesi, aslında bu bir özelleştirme. Çünkü sonuçta hepimize ait olan, tıpkı KİT'ler gibi hepimizin olan kamu varlığının bu kez inşaatı isimli bir birikim sürecinde bir başka kesime devridir. Bu bir ikinci özelleştirme süreci olarak devam ediyor. Dolayısıyla burada gene bir sınıfsal kayıp var. Bütün kentliler alt sınıflardan orta sınıflara kadar bu kamu varlığından mahrum kaldıkça yoksullaşmış oluyorlar. Şimdi Ali Sami Yen Stadının karşılığı olarak Telekom Arena'yı yaptırıyor, ama o stadın aslında bir deprem ve toplanma bölgesi olması gerekiyor. Çünkü o yoğunluktaki bir yerde böyle bir alan yok, ama farklı bir tercih kullanarak bunu TOKİ ihaleye çıkarıp, satarak, bütün kentin kullanabileceği bir alandan onu mahrum bırakıyor. Bu keza Galataport'ta da aynı niyetler besleniyor, Haydarpaşaport'da da besleniyor, diğer kent merkezinde yer alan hastaneler, okullar, vesaireler için de geçerli, dolayısıyla burada bir sınıfın kayınılarak, diğer bir sınıfın bundan mahrum edilmesi gerçeğiyle karşı karşıyayız. Bu tabii burayla kalmıyor, yani bunun içinde ormanlık alanların, tarım alanların, vesairelerin de arsaya dönüştürülmesi ve bu inşaat holdinglerinin kullanımına sunulması hikayesi var.

Şimdi bu biraz da bir mecburiyet aslında, çünkü Türkiye kapitalizmi gerçekten şimdiye ka-

darki bütün büyümesini iç pazara dayalı olarak sürdürdü, yani sermaye birikimini hep iç pazardan sağlıyor. Her ne kadar 1980 sonrası, yani 1970 öncesi de iç pazara dayalıydı ve 1980 sonrasında bir dışa dönme, ihracata dönük bir ekonomi olma iddiası vardı, ama onu beceremedik. Yani sanayi bir ihracatçı sanayi olmayı beceremedi. Onun yerine, burada çok ısrar etmek yerine sermaye her zaman prensip ... (473.31) davranmaz, her zaman kâr neredeyse ona bakar. 1980'lerin başında böyle ihracata evrilmiş gibi görülmesine karşın, bir anda ortada müthiş bir kamu açığı veren devleti buldu. Bütçesi açık veren, işte sosyal güvenliği açık veren, belediyeleri açık veren ve sürekli borçlanma ihtiyacı içinde olan bütün o 1990'lı yılları devlete borç para vererek faizden birikim sağlamayla geçirdi. 2001 bir kırılmaydı, 2001'de müthiş bir altüst oluştaki o faizden para kazanmanın iklimi ortadan kalkınca geriye tek bir şey kaldı, inşaata yönelmek ve başta İstanbul olmak üzere İstanbul kent rantına yönelmek. Onu yavaş yavaş işte Ankara, İzmir ve diğer büyük kentlerdeki inşaat faaliyetine yönelmek, oralarda her sınıfa hitap edebilecek konut inşaatlarına girmek, gökdelen, ofis inşaatlarına girmek, kentsel altyapıyı yenilemek, stadyumundan muhtelif kültür merkezlerine kadar yapıları yenilemek, dolayısıyla devletin bütçesindeki yatırım harcamalarını da aslında bu alana teksif etmek. Şimdi baktığımızda devlet yatırımları artık sanayide yok, enerjide yoksa, varsa yoksa ulaştırma alanında var. Bu duble yollar, artı kentsel altyapı esas olarak kamunun yatırımlarının temelini oluşturuyor. Dolayısıyla bu sermaye birikimini inşaat kulvarında sürdürenler için konutun yanı sıra bu kentsel altyapı devletin inşaat altyapısı da bir imkân sunuyor, ama nereye kadar? Şimdi bütün sorun buraya geliyor. Bunu yaparsın da, kime satacaksın?

NECATİ UYAR- Bu sorunun cevabını ikinci bölümde isteyelim sizden, teşekkür ediyorum. İlk turu tamamladık. İkinci tur için sırayla söz vereceğim hocam, ama ilk turdaki süre aşımalarını da dikkate alarak biraz daha süreyi aşmadan tamamlayabilirsek sevinirim ikinci turdakileri. Emel Hocam, buyurun.

Prof. Dr. EMEL GÖKSU- Şimdi ben de birkaç tane tespitle kısa tutacağım. Bir kere şöyle bir sonuç çıkarabiliriz: Sermaye artık utangaçlığını bırakarak önceki dönemin tersine daha saldırgan stratejiler izliyor, bu yeni zamanların kent konseptinde artık önceki dönemin sanayinin emekle desteklediği sosyal gruplara artık yer görünmüyor. Bu nedenle bütün bu kentsel dönüşümler, gecekonduların ya da tarihsel alanlarda yaşayan sosyal grupların üzerine bu kadar rahatlıkla gidilebilmesi belki de biraz bu yüzden, bu özellikle hizmet sektörü üzerinden yeni birikim oluşturmaya çalışan metropollerin, kentlerin sanayi üretiminde gerilemesiyle ve yok oluşuyla birlikte, hatta kent dışına tasfiye edilmesiyle birlikte bunların artık kent içinde yer bulması çok zor, istenmiyorlar. Dolayısıyla bu insanların emeklerinin yeniden üretilebileceği birlikte tüketim alanlarına da ihtiyaç yok. Yani kent merkezinde hastanelere de ihtiyaç yok, ilkokullara da ihtiyaç yok, eğitim tesislerine, vesaire, yeşil alanlara da ihtiyaç yok ve hatta bunlar artık bizim plan dilimizde yatay dilde ifade bulan tekniklerin yerine dikeyde yer seçiyorlar. Yani örneğin, bir yapının çok işlevli yapısı içerisinde rekreasyon alanları da var, eğitim alanları da var kreş gibi, sağlık tesisleri de var, fitness centeri da var, sosyal alanları da var, ticaret de var, konut da var, dolayısıyla

artık böyle yatayda oluşan bir planlama dilinin yerini dikeyde oluşan bir planlama dili almaya başladı. Yeni sosyal grupların birlikte tüketim alanları ifade buluyor artık, bu küresel hizmetlere bağlı olarak, ulusal düzeydeki küresel arzulara bağlı olarak kentler buna göre yeniden örgütleniyorsa, bunların mekanları artık yer seçmeye başlıyor. Yani uluslararası etkinlikler, uluslararası kongreler, spor karşılaşmaları, expolar, vesaire gibi ve yeni tüketim talebini geliştiren etkinlikler olarak bunların mekanları kentlerde yer bulmaya başlayacak artık, bu nedenle de kentin pisliklerinin temizlenmesi gerekiyor.

Aslında bir yandan kârlar belirli grupların elinde özelleşirken ve toplanırken, daha fazla toplanırken zarar eğer bundan ötürü bir kriz yaşanacaksa, her türlü zarar da toplumsallaştırılıyor aslında, dünya örnekleri bunu gösterdi bize. Şimdi biraz aslında bizlerin de gençliklerini yaşadığı 1970'li, 1980'li yılların gerilla taktiklerini uyguladıklarını düşünüyorum sermayenin, vur-kaç taktikleri bunlar, yani dolayısıyla sürekli savunma halindesiniz ister istemez, savunma halinde olduğunuz zaman karşı saldırıları gerçekleştiremiyorsunuz sizler de haksızlığa uğrayan kesimler olarak, biraz bunların üzerine sistematik stratejileri düşünmek zorundayız. Yani bir yandan savunma stratejilerimizi geliştirirken, bir yandan da karşı stratejilerimizi geliştirmek zorundayız ve bütün bunlar özellikle 1980-2010 arası, yani yaklaşık 30 yıldır artık konuşulmayan sınıf meselelerini yeniden dilimize soktu, yeniden daha fazla bu işin sınıfsal bir mesele olduğunu tekrar konuşur hale geldik. Dolayısıyla bütün bunların da biraz önce söylediğim o taktiklerin bu sınıf meselesi üzerinden tekrar kurulması gerektiği kanaatindeyim. Teşekkür ediyorum.

NECATİ UYAR- Teşekkür ederiz Hocam. İkinci söz Şule Hocamda, buyurun.

Prof. Dr. ŞULE KARAASLAN- Ben bir önceki aşamada dile getirdiğim sorunlardan birkaç tanesini unutmşum, onları söylemek istiyorum. Bu 6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun'da alınan çok önemli kararlar var. Bunlardan bir tanesi, bu her ne kadar gönüllülük esasına dayalıdır dense dahi zor kullanma yöntemleri tanımlanmış durumda, hak arama özgürlüğü kısıtlanmış durumda bu yasada, diğerlerine imarla ilgili olanları geçiyorum. Esas önemli olan mesela, Zeytinciliğin Islahı ve Yabanilerin Araştırılması Hakkında Kanun, Toprak Kanunu, Arazi Kullanım Kanunu, Turizm Teşvik Kanunu, mera, orman, Boğaziçi askeri yasak bölgeler, güvenlik bölgeleri gibi yasaları da tamamen kaldırıyor. Her ne kadar bazı kısıtlamalar getirmişse de çok rahatlıkla buraları da biz kentsel dönüşüm adı altında hazine mülkiyetine çevirip, belediyelere devredip, belediyeler aracılığıyla da özel sektörü aktarabiliyoruz. Kamuya ilişkin bütün arazileri de verebiliyoruz. Özellikle mera arazileri kırsal alanda köylülerin ortak malı olan bu alanlar, riskli yapılar bahanesiyle nasıl kullanılacağı belirsiz şekilde hazine adına ortak mülkiyet olduğu halde devrediliyor.

Şimdi bütün bunlardan sonra tabii ortaya çıkan sonuç çok iç açıcı bir sonuç değil, ama ben konuşmamın ikinci bölümünde özellikle bizim yaptığımız, Demet'in ve Ebru'nun da oldukça fazla katkıları bulunan bir araştırmadan kısaca söz etmek istiyorum 5 dakikalık süre içerisinde. Şimdi bu konuya nasıl bakıldı? Denildi ki, yeniden yeniden bazı şeyleri keşfet-

meye gerek yok, biz dünyada ve Türkiye’de yapılmış örneklere bir bakalım bu uygulamışlarda, ne tür ortak özellikleri ortaya çıkmış, ne tür sorunlar ortaya çıkmış, bunlardan sonra da nasıl bir model önerisinde bulunabiliriz? Yeni kentsel dönüşüm nasıl ele alınmalıdır? Pek çok yabancı ve Türkiye örnekleri incelendiğinde ortaya şöyle bir şey çıktı: Bunların gerçekten başarılı olup olmadıklarını biraz sonra da söyleyeceğiz size. Bunlarda en önemli sekiz tane özelliğe rastladık. Bunların birincisi kent planlarıyla entegrasyonlarının olup olmadığı konusuydu, koruma ve ıslah stratejilerine uygun olup olmadığı, bölgesel gelişim stratejilerine uygun olup olmadıkları, ekonomi üzerine geliştirici etkisi var mıdır, yok mudur, kentsel dönüşüm alanlarında ortaya çıkan yeni olanaklar nelerdir istihdam gibi, dönüşümün fiziksel yapısı üzerine etkisi, dönüşümün sosyal yapı üzerine etkisi, olumlu ve olumsuz yan etkiler diye bunu sınıflandırmaya çalıştık.

Bu sınıflandırmadan sonra bazı örnekler ele alındı. Bu örnekler farklı dünyadaki farklı yerlerden ve farklı mülkiyet dokusuna sahip ve politikanın bir sonucu olan kentsel dönüşüm için farklı politik yönetimlerle nasıl ele alındığı esası kabul edilerek çok farklı örnekler elde edildi. Fakat bu örneklerden ben bir-iki tane özellik size okumak istiyorum burada. Mesela, kent planıyla entegrasyonda bunlar nasıl bakıyorlar? Bir gelişim planı var ve bölgesel gelişim ofisleri ölçeğinde dönüşümün sağlanması ana hedef olarak konuyor, daha planlarda var bunlar. Yine başka bir örneğe bakıyorum, alanda kent bütünü mastır planı çerçevesinde belirlenen lineer gelişim stratejilerine tam uyumlu ve birden çok alanı kapsayan dönüşüm projeleri bulunmaktadır. Pek çok örnek var, pek çok özellik yazdık, ama ben birkaç tane çarpıcı olanı size burada okuyacağım. Mesela, koruma ve ıslah şurada bu kez gitmiş, koruma ve ıslah stratejilerine uyumluluk açısından bu örneklere bakıldığında, koruma stratejileri kapsamında bölgenin mevcut dokusunun korunarak gelişiminin sağlanması esastır ve kent bütünü planlarıyla tam uyumluluk sağlanmıştır bu örneklerde bazılarında. Bölgesel gelişim stratejisine uygunlukta kent bütününde bulunan dönüşüm ihtiyacı olan alanlarda dönüşümün başlatılması ve kent bütününde konut stokunda artışa gidilmesi bölgesel gelişim stratejileriyle uyumludur. Yani yoğunluk, bölgesel gelişme, ulaşım kararları, üst düzey planlarla bunlar ele alınmıştır. Ekonomik yapı üzerine etkisine baktığımızda genellikle bu örneklerde orada yaşayan insanlara ne tür bir istihdam sağlandığından bahsedilmektedir. Mesela, birinci örnekte 30 000 kişiye istihdam sağlarken, ikinci örnekte 50 000 kişiye, yani kentin sadece o bölgesi değil, kentin tamamına hizmet edecek bir istihdam kapasitesi arttırılmıştır. Yeni olanaklar mesela, bir çöküntü bölgesi rekreatif alana, sağlık merkezine, ticaret merkezine, bu farklı örneklere baktığımızda sanayi alanlarına, yani bizdeki gibi silme konut değil, değişik donatı alanlarına da bu noktalar, bu çöküntü alanları kullanılabilmiştir. Rekreatif alanlara, sağlık bilimi alanlarına değiştirilmiştir. Fiziksel yapı üzerinde etkilerine baktığımızda da genellikle yaşam kaliteleri arttırılmıştır. Kentsel yaşam kalitesinin gelişmesinin yanı sıra kent bütününde yetersiz bulunan sosyal donatı alanlarında artış sağlanmıştır.

İstanbul’da Anadolu yakasında çok büyük bir alanda bilirkişi olarak tayin edildim, burada bunu anlatmak istiyorum. Yine kentsel dönüşüm adı altında bir hesap yapılmış. Bu hesaba göre de oradaki silme konuta çevrilen bu alanın emsali 5 tayin edilmiş ve dava konusu

edildi. Ben de tabii İstanbul'un üst düzey planlarına baktım, üst düzey planlarda işte global yoğunluktan şimdi hatırlayamıyorum 200 müydü, 250 miydi, hesap yaptığımızda bu aşağı yukarı net 1,5 emsale denk geliyordu. Şimdi bu 1,5 emsal bir kere 5'e çevrilmişti. Bütün donatı alanları kaldırılmıştı planda, ondan sonra bunun üstüne üstlük de 35 metre olan yollar 12 metreye indirilmişti. Yani arsaların ebatları geliştirilmişti ki, emsalden daha fazla konut alanı elde edilebilirdi. Ben bunu yazdım, tam biz bunu yazarken 5 kere imar planı değişikliği yapıldı. Daha biz raporu bitiremedik, bitiremeden sürekli değişiklik yapıldı, biz bununla baş edemedik ve sonuçta burası 5 emsalle yapılaştı ve yollar da 12 metreye indirildi, sonuç bu çıktı. Yani kentsel yaşam kalitesi bir yana, gerçekten o insanların hiçbir ulaşım bağlantısıyla bağlantısı kurulamadı. Tabii bunun bir de çok acı bir yönü var, dava dosyasında onu da saklamaktayım. Bir üniversitemiz bu emsali 1,25 olarak hesapladı. Halbuki gazetelerde çarşaf çarşaf onun ilanı çıkmaktaydı. Şu kadar konut elde etmek, acaba dedim ben mi yanlış hesaplıyorum bunu, harita mühendisi bir arkadaşşıma verdim, bak dedim plan bu, yapılacak olan konut miktarı da bu, bir bana hesaplar mısın? Yine 5 bulduk.

Sevgili arkadaşlar, fiziksel yapı üzerine de çok vahşi etkileri var bu işlerin, bunu da bu arada anlatmak istedim. Dönüşüm bölgesindeki insanların yaşayan halkın bu sürece her an dahil edilmesi, onların ayrıştırılmaması, burada yaşamaya çalışmalarının sağlanması, sosyal yapı üzerindeki etkiyi ortaya çıkarıyordu. Bununla birlikte halk dönüşüm alanı içerisinde çoğu projelerde kalıyordu. Bir tane daha bir örnek okuyalım isterseniz, bir tane de ekonomik okuyalım. 50 000 kişilik istihdamı yazmışız, ama başka bir örnekte de bunların çoğunun para ödemedi, hatta özel sektör tarafından finanse edildiğini gördük, yapılan çalışmada çok fazla örnek incelendi, Türkiye'de de bitmiş örnekleri incelendi. Karşılaştırıldığında gerçekten başarılı olan 3 tane örneğe rastlandı. Bu yan etkiler içerisinde genellikle pek çoğunda nüfus artışı, pek çoğunda dönüşüm bölgesinde rantın kontrolsüz artışı olduğu ortaya çıktı. Yani bu dünyada da, Türkiye'de de birkaç tanesinde böyle, ama bazı örnekler var ki, iyi örnekler, bu rantın mutlaka ve mutlaka gelişme alanı içerisindeki kişilere değil, kamuya aktarıldığı pek çok örnekte vardı.

Ben uzatmak istemiyorum, bu çalışmanın aşağı yukarı sonuna gelindiğinde üç tane istatistiksel yöntem kullanıldı. Bir tane bir şey göstereceğim, ondan sonra da bir tane chart göstererek bitireceğim zaten, çünkü bu çok geniş kapsamlı bir araştırma. Bu ana başlıklar altında ele aldığımız konuda tabii öncelikle mülkiyetin elde edilmesi, devlet yönetim politikası, halk katılımı, fonksiyon değişikliği, modelin finansmanı, konut edinme koşulları, kazançlı çıkanlar -bu tabii mutlaka müteahhit olmak zorunda değil- özel sektör desteği, STO desteği, dönüşüm sonrası halkın sosyokültürel durumu, dönüşüm sonrası fiziksel değişim, yaşayanların gelir durumu ve uygulama biçimi ele alındı. Bunların da her birinin 4'er tane alt başlığı oldu. Mesela, işte konutun elde edilmesinde kendisi mi ödeyecek, nasıl bir yöntemle bu belirlenecek, halk katılımıyla mı belirlenecek, ne kadar borçlandırılabilir ya da borçlandırılmaz, özel sektörün buna katılım payı ne olacak gibi çok fazla alt başlıklar var. Üç tane istatistiksel yöntem kullanıldı, onların sonucunda da yine bir tane göstereceğim size farklı boyutlarda, mesela proje alanına yönelik bir burada tamamen yönetim

biçimine yönelik bir model, planlama, ÇED ve fiziksel analizlerin nasıl olması gerektiği, dönüşüm proje alanı nasıl ele alınabileceği, sürdürülebilirlik ve planlama, erişebilirlik ve bütün bu çalışmalar sonucunda elde edilen çevre etki değerlendirme ve çevresel kararların nasıl olması gerektiği, kentsel donatı alanları ve yeşil alanların nasıl karar verilebileceği, yaşanabilirlik ilkelerine uygun alanın nasıl seçilebileceği modeli ortaya koymuştur. Her bir yukarıda saydığım kentsel dönüşüm proje alanı içerisinde mülkiyete, konutun elde edilmesine, STO'ların desteğine ve halkın katılımına yönelik chartlar elde edilmiştir ve bu chartlar şu andaki yapılacak olan dönüşüm projelerine yol gösterici bir niteliktedir. Üç gün boyunca hep durum tespitine yönelik, ben özellikle bunu sunmak istedim, bir makale olarak da yayımlatacağım. O zaman herhalde detayını çok rahatlıkla görebileceksiniz. Son söz olarak bir şey söylemek istiyorum, ben bir doçentlik jürisine girdiğimde bu sene bir şey dikkatimi çekti. Dedim ki, Semahat Hoca vardı Yıldız'dan emekli olan, hocam dedim, yıllar önce bir şey söylemişiniz ve biz bütün plancılar size karşı çıkmıştık. Biz 1/100 000 planlar mutlaka ana kararlar, stratejiler, vizyonlar belirlenmeli derken siz bize dediniz ki, ... (495.48) planları önce yapılınsın, ondan sonra bu kararlar alınsın. Biz o zaman gerçek koruma alanlarını belki koruyabiliriz denilmişti. Biz dedik ki, zaten planda biz bunları koruyacağız, ama şimdi bu fikrimden vazgeçmiş durumdayım. Hele bu yasayı gördükten sonra, çünkü plansız bir ortamdayız. Dönüşüm Yasası plansızlığı getiren bir yasa, Afet Yasası da plansızlığı getiren bir yasa, peki, biz koruma alanlarımızı gerçek korunması gerekli olan sulak alanlar, orman alanları, mera alanları ve kent içerisindeki donatı alanlarımızı nasıl koruyacağız? Çünkü çok rahatlıkla hepsinin kamu adına tescilini yapıp, arkasından hazine mülkiyetine geçirip, çok rahatlıkla konut alanına çevirebiliyoruz. Hepiniz dinlediğiniz için çok teşekkür ederim.

NECATİ UYAR- Teşekkür ediyoruz Hocam. Hatice Hocam, tekrar size döneceğim. Sizin sorduğunuz bir şey vardı, hatırlattığınız bir şey vardı Van depremi sonrasında enkaz altında kalan bir çocuk görüntüsü, her deprem sonrasında benzer görüntüler günlerce izlemek durumunda kalıyoruz ve aslında son yapılan bütün düzenlemelerde, bütün satışlarda da aslında bakarsanız reklam unsuru olarak da hep deprem kullanılıyor. Buna karşı görüş geliştirenleri vicdan azabı içinde bırakmak için mi bırakılıyor, nedir bu? Gerçekten bu insanların depremden başka bir kurtuluşu yok mudur ya da biz karşı çıkarak acaba büyük bir kötülüğe mi imza atıyoruz? Buyurun.

Doç. Dr. HATİCE KURTULUŞ- Daha iyi bir kent hayal ettiğimiz için karşı çıkıyoruz. Yani karşı çıkmamız hiçbir şey yapmayın demiyoruz, yaptığımız işleri kamu yararı ilkesine göre yapın diyoruz. Mesele, şehirciliğin meselesi devletin halkı için mi devlet, iktidarın halkı için mi iktidar, sermaye birikimi için mi iktidar olduğu sorusunda bitiyor mesele, yani biz artık bunu çok açık biliyoruz, Türkiye'de bu sorunun cevabı özellikle 2000'den itibaren çok net, çok açık ortada. Onun için bir şey yapabiliriz, ama Taksim'e çıkışı da engelliyorlar şimdi, meydana çıkabiliriz, yapacağımız şey bir Tahrir Meydanıdır belki, günlerce Tahrir Meydanı gibi oturursak o kadar da öyle her şeyi yapamazlar. Çok açık, bir-iki tane bir şey oldu, geri adım atıldı, ama onları da ince ince, yani o yolları da ince ince kapatıyorlar. Biliyorsunuz, şimdi bu kadar acil bir şey değildi Taksim, Haluk Hoca İTÜ'deki ulaşım

hocası Türkiye'nin belki de ulaşım konusundaki en iyi hocalarından bir tanesi o söylüyor. Diyor ki, Taksim'de trafik sıkışması yok, Taksim'in bir trafik sorunu yok, Taksim'e bağlantı yollarında sorunlar var. Taksim merkezde gerçekten gidenlerin İstanbullular bilir, merkezde trafik akar, bir sorun yoktur yani. Evet, daha iyi bir meydanı hepimiz hak ediyoruz tabii, daha trafiğin olmadığı bir meydanı hepimiz hak ediyoruz, ama bunun yolu o değil, ama bu çok açık, bakın şimdi iki tane 1 Mayısı düşünün, en son 1 Mayıs'ta çok büyük bir kitle vardı ve olaysız 1 Mayıs'tı. Olaysız olması da çok korkutucu bir şey çünkü, şimdi bir Harbiye'den gelen yol var -biliyorsunuz Harbiye'den gelen yoldan yıllardır bu böyle oluyor- DİSK, yani işçiler geliyor ağırlıkla, tabii başka örgütler de geliyor, Tarlabası'ndan gelen yoldan da KESK -Kamu Çalışanlarının Sendikası- geliyor. Yani kamu çalışanlarıyla işçiler iki yoldan geliyorlar, Taksim'de buluşuyorlar. İki büyük geniş cadde burası ve iki dalış tünelleri, dalış yolları bu iki şeyi kesiyor. Yani oradan artık Taksim'e kitlesel olarak hiç kimse yürüyemez, yürümeye kalkarsanız tünelin içinden yürüseniz içine de gazı atarlarsa hepimiz orada ölüyoruz, kimse de oraya girmez. Tünelin içinde gaza yakalanmak başka bir şey tabii, onun için yine reklamla ilgili bir şey söyleyeceğim, televizyonda, her haberde konu şöyle veriliyor: Taksim'in yayalaştırması projesi. Yani kimse ne kışladan bahsediyor, ne bu dalış tünellerinden bahsediyor, ne meydana çıkışta daracık bir tretuvardan yürümek zorunda oluştumuzdan ve arada büyük derin çukurlarla uçurumların oluşundan bahsetmiyor kimse, Taksim nasıl yayalaşacakmış acaba? Yani yaya olarak gidemediğiniz bir yer nasıl yayalaşacak? Metroyla gidip, altta ineceksiniz, oradan yukarı çıkacaksınız, yaya dolaşacaksınız herhalde orada, oradan da bir yere gider, böyle bir şey mi meydan? Bir kere meydan fikrine aykırı, meydanlar sadece durulan, beklenen yerler değil ki, meydanlar geçiş alanları, karşılaşma, geçiş alanları, dünyanın her yerinde meydanlar var. Sanki meydan görülmemiş, kimse meydan bilmiyor gibi bir meydan tahayyülleri var. Şimdi mesele şurada: Taksim'i bir kenara bırakalım, Taksim'de direniş niye yok o da çok açık, çünkü Taksim'de direnebilecek olan iki kitle var: Bir tanesi küçük bir grup kent'in eski Gümüşsuyu'ndaki hareket, yani Park Oteli yıktıran hareket, fakat Park Otelin yıkılması çok büyük bir başarıydı, ama iktidarda Sözen vardı, İstanbul Belediyesinde Sözen vardı ve kolay bir şeydi. O grup küçük entelektüel bir grup aslında Gümüşsuyu'nda yaşıyorlar ve kendi bölgelerini savunuyorlar gerçi, ama çok küçük entelektüel bir hareket, orada büyük hareket tabii ki Tarlabası'ndaki yoğun göçmen emekçilerden gelebilirdi. O emekçiler de Tarlabası'nın dönüşümü projesi altında o kadar büyük bir oraya ait değilsiniz siz, bugün yarın buradan çıkmak üzeresiniz duygusu onlara veriliyor ki, onlar da o aidiyeti geliştirmiyorlar. Onlar da başka mücadelelerini başka siyaset üzerinden yürütüyorlar. Bir barınma, kentte tutunma mücadelesi yerine bir başka mücadeleyi sürdürüyorlar. Onları birleştirmiyorlar, o iki mücadeleyi birleştiremiyorlar diyelim. Tam oradan bu sınıf coğrafyası meselesine dönersek, sınıf aslında coğrafi olarak yeniden bölünüyor sosyal coğrafyası sınıf coğrafyası olarak yeniden bölünüyor, bütün kentler, yani bu göç alan rant alanı olan büyük kentler göç almayanlar için de mesela, Rize'de kentsel dönüşüm projesi var. Rize nüfus almayan, nüfus veren bir şehir, niye kentsel dönüşüm projesi var? Vaktimiz olsa tartışırdık haklı-haksız yanlarını, ama her yerde var bu birikim meselesi, ama özellikle büyük şehirlerde bu birikim meselesi kentsel sınıf coğrafyasını tamamen de-

ğiştirmiş durumda. Bu coğrafya şimdi şöyle düşünün, 1990'lara kadar olan kentsel, sınıfsal coğrafya nasıldı? İstanbul'u, Ankara'yı düşünelim, belirli renkler olarak düşünelim. İşte gecekonduların alanları kırmızı alanlar, orta sınıf alanları, bu yap-satçı konut alanları dediğimiz bizim buradaki Yenimahalle, İstanbul'daki Şişli, Kadıköy, vesaire gibi mahalleler, Üsküdar -yine İstanbul için söyleyelim- bu mahallelerde mavi diyelim onlara da, hemen hissedersiniz onun coğrafya olarak bir şeyin üzerinde gözünüzün önüne getirebilirsiniz. Çok zenginlerin yaşadığı boğaz kıyıları biraz belirli, sonradan yükselen bazı alanlar, yine boğaz kıyılarına dik çıkan boğaz gören manzaralı küçük sitecikler falan daha az, çünkü kapitalist sınıf küçük bir sınıftır, sayısı azdır. O nedenle kentte tuttuğu yer de azdır. Yani çok zengin konut alanları az sayıdadır kente baktığımızda, coğrafya böyle oluşur. Yoğun alanlar orta sınıf memurların yaşadığı alanlarla gecekonduların alanlarıdır. Bunlar da zamanla İstanbul için söylüyorum, bitmiştir zaten, yani aralarındaki bütün boşluklar gecekondunun ve orta sınıf yap-satçılığın ilerlemesi de birbirine karışmış sınırları kalmayan alanlar olmuştur zaten.

Şimdi böyle bir sınıfsal coğrafyadan bakın nasıl bir sınıfsal coğrafyaya geçiyoruz? Şimdi diyebilirsiniz ki bana, peki bu nasıl değişiyor, bu kadar yeni konut yapılıyor, bu konutlar zenginlere yönelik yapılıyor, bu şehirde bu kadar zengin yok, bu nasıl oluyor? Aslında evet, o kadar zengin yok İstanbul'da, herkes sürünüyor aslında, yani ayda 10 000 lira maaşla bir plazada çalışan adam o aldığı paranın o kadar büyük bir kısmını bu güvenlik için satın aldığı o lüks sitedeki konuta ya da lüks toplu konut alanındaki konuta, çocuğunun o lüks okuluna, alışveriş merkezlerinde yediği akşam yemeğine ya da bilmem neye veriyor ki, zaten kendisini tekrar yenileyebilecek bir şey kalmıyor. Aslında sürünerek yaşamak bu, yani bir işçi sınıfının akşam evine gelip, yatıp uyuyup, çayını içip, televizyon seyredip uyumasından daha kötü bir yaşam biçimi, yani çok para daha iyi bir yaşam biçimi getirmiyor o insanlara ve stres olarak da, gelecek kaygısı olarak da gecekondudan, şimdiki gecekondulardaki tehlike yüzünden tamam, stresleri artmıştır gecekonduların, ama daha yüksek stresleri var. Yani onun için bu yeni coğrafya zenginlerin coğrafyası olmuyor. Biraz daha yüksek ücretli evet, ama yine kapitalizme çok göbeğinden bağlı bir yeni orta sınıfın coğrafyası oluşuyor İstanbul'da ve bu coğrafya şık, güzel falan görünüyor bize, girilmez, girilemez görünüyor, ama içindeki hayatlara baktığımızda büyük bir kısmı, yani küçük bir grubu dışında tutuyorum, büyük bir kısmı bu şekilde yaşıyor. Müthiş bir gelecek korkusuyla aidyetsiz, bir mekansal aidiyet oluşturmadan, çünkü en ufak bir gelir problemi olduğunda o siteden başka bir siteye taşınacak, orada hiçbir aidiyet oluşturmayacak, böyle yaşıyor. Onun için bu yeni sınıf coğrafyası orta sınıfın büyük borçlanmalarla oluşturduğu bir yeni coğrafyaya bizi gösteriyor.

Diğer yanda gecekondularsa bu yeni mülklendirme, yani gecekonducuyu içine alarak, onu mülk sahibi ederek, daha güvenli bir mülk sahibi ederek bir kısmını öyle ikna ederek, bir kısmını da edemeyerek oradan bir muhalefet hareketi doğuyor, ama büyük bir kısmı gecekonduların işte arkadaşlarımız var burada o bölgelerden gelen, yani mücadele bölgelerinden bir kısmı ikna oluyor. Çünkü mülkiyet üzerinden daha güvenli, gecekondudan daha güvenli bir mülkiyet meselesi, çoluğunun çocuğunun artık gecekondular sorununu yaşama-

yacağı bir mülkiyet vaadi üzerinden sürüyor. Bu alanlar o zaman gecekondu alanları orta sınıf alanlarına dönüşüyor orada kentsel dönüşümle birlikte, bir kısmı daha lüks, bir kısmı yine orta sınıfların o bölgede çevresinde yaşayan sıkışmış konut alanlarında yaşayan sınıfların hareket ettiği mesela, İstanbul'da Şişli Kağıthane eksenine böyle bir şey, Kağıthane'de yeni konut alanları Şişli'de sıkışmış alanlar oradaki biraz daha lüks konutlara geçecekler belki zamanla, çünkü Şişli'de de başka bir kentsel dönüşüm projesi başlayacak.

Şimdi yeni coğrafya böyle belirleniyor. Bu yeni coğrafyada biz kentsel siyaset açısından baktığımızda bu yeni coğrafyada aldığımız payın ne olduğunu, yani kentten aldığımız payın ne olduğunu sadece metrekare üzerinden hesaplıyoruz, akademik olarak da böyle bir sorumuz var. Bunu yaydığımızda haritanın üzerine, metrekarelerini hesaplayabiliriz, ama orada başka şeyler var. Ekonomiden aldığımız payın dışında başka şeyler var. Mesela, iş güvencesi, gelir güvencesi, sağlıklı bir yapılaşma çevre, sağlıklı bir okul, çocukların servis dışı gidip gelebilecekleri mesafede okullarının olması, o okulun erişilebilir olması falan, bunlar yine tartışmamızın dışında kalıyor. Aslında kenti kent yapan şeyler olan bunlar, yani kenti kent yapan şey bizim sahip olduğumuz bir karış arazi içinde bir tane ev değil, yani kent bundan oluşmuyor. Çünkü hani Engels'i, konut sorununu okuduysanız -ki, herkes okumuştur- bilirsiniz, zaten köylülerin vardı öyle küçücük bir evleri, köylüler o evlerini terk ettiler ve şehirlere gittiler.

Genelde görülen bu şeyin Türkiye'nin kimyasına çok uymadığına dair bir söylem olabilir, ama yaprak dökümü ne zaman olur, nasıl olur, olur mu, bunları gerçekten şimdiden görmek kolay şeyler değildir. Kapitalizm tabii tüketim, birikimdir aslında, bir birikim, para, meta, para üstü, yani parala işgücünü ve üretim araçlarını alacak, bir meta üretecek, her şeyi metalaştıracak. Metalaşmamış ne varsa her şeyi metalaştıracak, sonra onu yine paraya çevirecek, sonra oradan elde ettiği birikimi tekrar yeni baştan döndürecek, bütün şeyi bunun üstüne kurulu, onun için de her şeyi metalaştırmak istediğinde. Yani konutu, barınma hakkını, sağlık hakkını, eğitim hakkını, bütün hakları alınır-satılır şeyler haline getirme eğiliminde, ancak böyle hayatını sürdürebiliyor. İşte bunun ortadan kaldırılması ancak insanın kurtuluşu olabilir. Ben dinlediğiniz için teşekkür ediyorum.

NECATİ UYAR- Biz teşekkür ediyoruz, ayağımıza sağlık. İkinci sözü isterseniz aynı sırayla gidelim, Esra.

ESRA OĞUZ- Ben iki tane soru not ettim kendi adıma, birisi toplumsal muhalefet için umut edebilir miyiz şeklinde bir soruydu. Ben orada Che Guevara'nın söylediği sözü hatırlatmak isterim: "*Gerçekçi ol, imkânsız iste*" Bizim başka çaremiz yok, umut edeceğiz ve mücadele edeceğiz. Nasıl ki iktidarlar her sıkıştığında kadın bedenine saldırıyorsa ve kadınlar her seferinde bu konuda bir mücadele hattı oluşturup, bu taarruzu geri püskürtüyorsa, en son kürtaç olayında yaşandı ve bu geri püskürtüldü, bu tamamen kadın mücadelesiyle olan bir şeydi. Aynı onun gibi bu kent haklarına karşı, kente yapılan bu müdahalelere karşı da aynı şekilde mücadele hattı oluşturmalıyız. Zaten bu çabalar var, bizim bunları bir araya getirmemiz lazım. Bana göre şehir plancılarına düşen görev de bu alandaki çabalara destek

vermek, onların içinde yer almak, dışarıdan sadece görüş vermek şeklinde değil, bizzat içinde yer almak. Buradan öbür soruyla birleştirmek istiyorum. Diğer soru da “*Şehir Plancıları Odası sadece hukuksal mücadele mi veriyor bu alanda, alternatif projeler oluşturuyor mu*” şeklindeydi. Biz bu alandaki mücadelelerimizi son dönemdekileri şöyle özetleyebiliriz: Evet, hukuksal mücadeleler verdik. Burada önemli kazanımlar da elde ettik. Fakat hukuk her zaman pratiği geçmiyor. Bir önceki oturumda Selçuk Beyin söylediği gibi bazen davaları kazanıyorsunuz, ama onunla ilgili yaptırımları alamıyorsunuz. O yüzden sadece hukuksal mücadeleler değil, aynı zamanda ilkelerimizi oluşturduk. Birinci gün Dünya Şehircilik Günü Bildirgesi oluşturulurken kentsel dönüşüm ilkelerimizi, olmazsa olmaz ilkeleri burada sizlerle ve tüm basınla paylaştık. Bu aynı zamanda Çevre ve Şehircilik Bakanlığına da bir mesajdır. Diğer taraftan halkı bilgilendirmek için broşür çalışmaları yaptık tasarı aşamasında, tasarımı baştan aşağı inceledik ve bu konudaki görüşlerimizi kamuoyuyla paylaştık. Maalesef buna rağmen yasaladı. Bundan sonra bilgilendirme toplantıları, eğitim çalışmaları yaptık mahallelerde ve belirttim az önce 3 Haziranda da halkımızla beraber gene alanlardaydık, bir miting düzenledik. Son olarak da Çevre ve Şehircilik Bakanlığına gidildi. Bu konuyla ilgili görüşmeler yapıldı. Ben o konuda sözü Necati’ye bırakmak istiyorum, çünkü bu görüşmenin detaylarını daha iyi toparlayacaktır. Ben teşekkür ediyorum.

NECATİ UYAR- Teşekkür ediyorum. Çağatay Hocam, size söz vermeden isterseniz bir-iki şey ekleyeyim yeri gelmişken, tabii Şehir Plancıları Odası proje üretme ofisi değil. Bu tartıştığımız kentsel dönüşüm projelerini yapanlar da bizim meslektaşlarımız, bu öyle olmaz diyenler de bizim meslektaşlarımız, öyle olmaz, böyle olması gerekir diyenler de bizim meslektaşlarımız, üç gün boyunca burada söylendi bunlar, keşke baştan beri izlemiş olsaydınız. Kaldı ki, gecekonduya nasıl yaklaşılması gerektiği konusu aslında Şehir Plancıları Odasının bundan çok seneler önce, çok daha önce 1996’da Habitat, Türkiye’de düzenlendiğinde Yenimahalle’de örnek bir alanı ele alarak Yeşge projesini, Yenimahalle Şentepe Projesini gecekonduyu nasıl iyi hale getirilmesi, nasıl yaşanılır hale getirilmesi gerektiği konusunu tüm dünyadan gelen katılımcılara, Habitat katılımcılarına sunmuştu. Bu örneği oraya taşımıştı. Buna ilişkin bütün yapılan toplantılarda kentsel dönüşümün nasıl yapılması gerektiği konusunda gerekiyor mu, gerekmiyor mu tartışmasını da yaparak bu konuşmaları, tartışmaları her zaman yapıyoruz. Alternatif projeler de çokça üretiliyor, ancak işte biraz önce söylendi, Özer Bey sanıyorum söyledi, keşke gelip burada o tartışmaya katılabilseler, yanlış yaptığını düşündüklerimiz gelseler anlayacaklar, ama gelmekten kaçan bir yapı var. Biz bu konuyla ilgili doğrudan Sayın Bakanla, Sayın Müsteşarla da toplantılar yaptık. Ben yasanın görüşülmesi aşamasında başından sonuna kadar tüm komisyon toplantılarına katıldım, tüm yanlışları orada dile getirdik, hepsini söyledik. Böyle yapmayın, bu yaptığınız yanlıştır diye, çünkü şu andaki bu yasanın sonunda şunu söylüyor: Adam öldürmek 20 yaşındaki için serbesttir, 40 yaşındaki için serbesttir, şunlar için seçilmiş olan bir takım yasalar var, bunlar bu yasadaki uygulanmaz diyor. Bu şu demektir: Yani diğer Ceza Kanunuyla karşılaştığımızda belli yerlerde belli kişiler için adam öldürmek serbesttir. Biz diyoruz ki hayır, serbest olamaz, öldüremezsiniz. Bunun alternatifi olmaz, öyle öldüre-

mezsiniz, böyle öldürsünüz deme yeri de burası değil. Ben onu da çok doğru bulmuyorum, biz her ortamda her fırsatı kullanarak uyarılarda bulunmaya çalışıyoruz. Eksiklik zaten bu, keşke Şehir Plancıları Odasının yaptığı gibi karşı çıkan, eleştiren, yargıya taşıyan olsa da, başka kesimlerde başka örgütlü kesimler olsa da zaten böyle şeyler yaşanmayacak. Beş kez, altı kez aynı alana dava kazandığımız yerler var. Sayın Belediye Başkanı hâlâ yedincisi için uğraşiyor, sekizincisi için uğraşiyor, tekrar tekrar Meclisten geçirmeye çalışıyor, biz de yapmaya devam ediyoruz, dava açmaya da devam edeceğiz. Şehir Plancıları Odasının bu ülkeye yaptığı en önemli katkılardır biridir bugüne kadar, sadece bizler değil, bizden önceki arkadaşlarımızın da yürüttüğü hukuksal mücadele. Eğer hukuksal mücadele olanakları kalmazsa da bu ülkeyi sevenler başka mücadele yöntemleri de geliştirirler, ama mücadele etmek gerekiyor. öncelik hâlâ mücadelede, Çağatay Hocam, buyurun.

Doç. Dr. ÇAĞATAY KESKİNOK- Proje derken siz proje çizmek anlamında, yani bir alandaki bir dönüşüm, doğru dönüşüm nasıl olsun gibi bir şey söylüyorsunuz. Şimdi onu yanıtlamaya kalktığınız zaman hemen o tuzağa düşersiniz. Yani şey olarak, biz mesleki çevre olarak proje üretmek derken genel olarak fikir, ondan sonra bir karşı duruş, düşünce, ileriye dönük düşünceler anlamında söylüyorsunuz tabii ki proje üretilmelidir. Türkiye’de Özal iktidarı, 1980’li yılların ortasında bütün gecekondularla ilgili olarak ıslah planlamasını ortaya attığı sırada, imar haklarıyla donattığı sırada belki bu gecekondularla ilgili olarak bir projesi olmalıydı. Yani bir düşüncemiz olmalıydı bu alanların nasıl ele alınması gerektiğiyle ilgili. Şimdi oysa Oda çizip de bir şey yapamaz. Ayrıca da kaynağı olarak da mümkün değil. Yönetim Kurulundaki arkadaşların sayısı belli, onlar ancak bu tür siyasi karşı duruşlarını yapabilirler, zaten onu yapmalılar. Büyükşehir Belediye Başkanı böyle bir toplantıda bir konuya itiraz ediyoruz, “*projeyi çizip getirsinler o zaman*” dedi. Dedim, benim işim gücüm yok, sana proje mi çezeceğim? Aynen böyle söyledim, proje mi çezeceğim size dedim. Büyükşehir Belediyesinde kaç tane şehir plancısı çalışıyor? Hani yanlış anlamayın, CHP’li Çankaya Belediye Başkanı da bize proje teklifiyle geldiği sırada ya dedim, biz laf söyleriz, eleştiririz, öyle olmasın deriz, böyle olsun deriz, ama sizin bir sürü meslek üyeniz var, mimar var, şehirci var, siz bu kaynağı harekete geçirmeniz lazım, beni niye meşgul edeceksiniz o konuda? O bakımdan proje yeri değil, oda proje yeri değil, oda genel olarak fikir oluşturma, bazı konularda karşı çıkma yeridir. O anlamda Sezar’ın hakkını Sezar’a verelim.

Nasıl bir iktidar projesi sorusunu ben burada yanıtlayamam, yani şu anda yeri değil, ama konuştuğumuz tartıştığımız konular büyük bir oranda bir siyasi iktidar tartışmasıyla ilişkili. Her zaman, teknik bilgi ve birikimimizin siyasi iktidarın aracına dönüşmesinin, korkusunu da çekiyorum, yani o nedenle bugün mesela bakıyorum, TOKİ konutlarında onları görmüyoruz, ama diğer bu varsıl kesimler için üretilen konut çevrelerinin reklamlarında bütün akademik çevrede kullandığımız kavramlar kullanılıyor. Sürdürülebilirlik, doğa, yaşam iç içe şu bu falan, dolayısıyla oralarda şunun da bilincinde olalım: İşimiz şehir plancılığı, planlama, şehircilik kullanım yararı üretmekle ilgili, yani kamusal bir yarar üretmekle ilgili, ama şunu da bilelim ki, meta ekonomisi sürdüğü sürece değişim değerleri bizim bu kulla-

nım yararları üretmeye yönelik, kamusal yarar üretmeye yönelik etkinliğimizi baskı altına alacak. Bundan umutsuzluğa kapılmayalım, ama tersi de baskı altına alıyor. Yani siz kent merkezindeki bir okulu, eğitim kuruluşunu kentin dışına atıp, orayı otel yapmaya çalışan, İstanbul Radyoevinin Özelleştirmeye çalışan uygulamaya karşı çıktığınız zaman aslında tersini baskı altına almaya çalışıyorsunuz. O nedenle o tarih hayal edenleri değil, yapanları yazacaktır.

Şimdi size şunu söyleyeceğim, hayal etmek çok önemli, tabii ki siyasi iktidar ilişkisiyle hayata geçiyor. Bütün o kent ütopyalarının hepsi siyasi iktidarın ele geçirildiği Türkiye Cumhuriyeti örneğinde -kuruluş döneminden söz ediyorum- Sovyetler Birliği örneğinde uygulanabilmiştir sanayi kenti modeli, büyük kentlerin işçi sınıflaştırılması. Ters oluyor, işte bugün atılıyor, sürülüyor diyoruz, yeniden ele geçirme de böyle bir projedir. O bakımdan o ütopyaların, bahçe kent ütopyalarının, sanayi kenti ütopyalarının, güzel kent ütopyalarının da buralarda bir miktar uygulanma şansı bulduğunu da unutmayalım. Dolayısıyla biz kendi değişim değerlerini baskı altına aldığımızı da unutmayalım bu etkinliğimiz nedeniyle, o bakımdan tersini yapmak bu değişim değerlerinin egemenliğine ayak bağı olacağı da açık. Burada şeye kapılmayalım, biz yapıyoruz-ediyoruz, ne yapayım, benim arkamda TOKİ diye büyük bir şey yok ki, büyük bir sermaye yok ki, ama o sermayeyle kentlerimizi yok ediyorlar, o sermayeyle tarihi çevremizi yok ediyorlar, doğal çevreyi yok ediyorlar, ama tarih yok edenleri de affetmeyecektir herhalde, değil mi?

NECATİ UYAR- Şule Hocam, buyurun.

Prof. Dr. ŞULE KARAASLAN- Şimdi aslında pek çok toplantıda başımıza gelen bazı şeyleri burada da yaşamaya başlıyoruz. Aslında ilk günkü konuşmasında Sayın İçişleri Bakanının Müsteşarı enteresan konulara değindi ve bu terminolojinin altını biz nasıl dolduruyoruz, ben ona değinmek istiyorum.

Biz terminolojileri kullanıyoruz, bazı kavramları kullanıyoruz, ama farklı farklı anlıyoruz. Mesela "*estetik yerleşim alanı oluşturmak bizim birinci hedefimiz*" dedi konuşmasında, ben not aldım gayet sıkı bir biçimde. Şimdi bizim estetik anlayışımız 30 katlı, 150 katlı gökdelenler mi, yoksa tarihimizi, kültürümüzü, sosyal alışkanlıklarımızı sürdürecektir bir kentsel mekan mı yaratmak? Bize yıllarca bunlar öğretili. Dediler ki, yere özgün çözümler, şimdi TOKİ'nin bütün yaptığı binalar veya yerleşim bölgeleri her yerdeki dönüşüm projeleri hepsi aynı, çok katlı apartmanlaşma. Demek ki, biz estetik yerleşim alanı oluşturma kavramında bazı çevrelerle hemfikir değiliz. İnsana saygı, barınma hakkı dedi. Hangi insan, kimlerin barınma hakkı? Biz burada durmadan neyi tartışıyoruz? Orada yaşayanların barınma hakkı diye konuşuyoruz, orada ve çevresindeki insanların bu projelerden etkileneceği kişileri anlıyoruz, onlarsa belli çevrelerin gelir getiren, grupların buralarda konut edinmesini ya da işyeri sahibi olmasını anlıyor. Demek ki, bu kavramda da biz farklı düşünüyoruz. Koruma, neyi koruma bilmiyorum. Zeytinlikleri, meraları, 2B alanıyla ormanları açtığımız zaman bunun adı nasıl koruma oluyor bilemiyorum, olamıyor, yani Afet Yasasıyla bütün bunların hepsini dönüşüm alanına çeviriveriyoruz.

Ekoloji, özellikle enerji verimli yerleşimler, yaşanabilirlik gibi kıstaslar söylendi. Biz enerji verimli bir çalışmayı daha planlamada başlatıyoruz. Yoksa binanın kendisinin içinde kullandığı elektrik, ne kadar az kullandığı elektrikle ölçmüyoruz. Demek ki bu kavramda da biz bazı çevrelerle aynı fikirde değiliz. Yine tarihimizin soyut ve somut değerlerini korumak deniliyor, ama biraz önce arkadaşımız da dile getirdi. Tarihi alanlarda bunları nasıl koruyoruz, korumadan ne anlıyoruz? Çok farklı bunun altını dolduruyoruz. Göçü kontrol altında tutmak, nerede? Son Büyükşehir Yasasında biliyorsunuz il bütünü tamamen Büyükşehir'in uhdesine verildi. Hangi göç, nereden göç, yani şehirlerarası göç mü, kırsal kesimden kent merkezine göç mü, belde belediyelerini kaldırdığımız zamanki hizmet eksikliği mi, nedir? Bunları farklı anlıyoruz. Bunları daha çok uzatabiliriz, pek çok şeye uzatabiliriz. Aslında yetkililer keşke burada olsaydı, benim buraya aldığım 10-15 tane kavram vardı ve onları tartışabilseydik, biz dönüşüme farklı bakıyoruz diye düşünüyorum.

Bir başka bu konuyu kesip, beyefendiye cevap vermek istiyorum. Bizim yaptığımız araştırmada aslında 3 tane istatistik metotla iyi projeleri belirlemek amacımızdı. Bunların içinde iyi projelerden bir tanesi de Dikmen Vadisi projesi çıkıyordu. Ondan sonra bir model nasıl oluşturulabilir diye konuya baktık ve onların modellerini oluşturmaya çalıştık. Ben burada keseyim, teşekkür ederim.

NECATİ UYAR- Teşekkür ederim Hocam. Emel Hocam. Teşekkür ediyoruz. Ben panelistlerimize teşekkür ediyorum, hepinize de bu saate kadar, sonuna kadar izlediğiniz için teşekkür ediyorum. Bir sonraki etkinlikte de, kolokyumda da önümüzdeki yıl nerede yapılır şu an için belli değil, ama mutlaka hepinizi orada bir arada görmek istiyoruz. Teşekkür ediyorum hepinize.

5B OTURUMU - 8 KASIM 2012

“MEKANSAL DÖNÜŞÜM VE DEĞİŞİMİN SOSYAL VE FİZİKİ SONUÇLARI”

Oturum Başkanı: **Yrd. Doç. Dr. Ceyhan YÜCEL**

Kent-İçi Hareketlilik ve Kentlerin Sosyo-Mekânsal Değişimleri:
2000 Yılı İstanbul’unun Kent İçi Hareketlileri
Ebru KAMACI

Mekânsal Kimliğin, Değişim Sürecindeki Yeri ve İstanbul Levent Bölgesi’nde
Mekânsal Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesine Yönelik
Değişim - Dönüşüm Süreçlerinin Tanımlanması
Öğr. Gör. Dr. Melih BİRİK

İstanbul’da Kentsel Dönüşüm Pratiği İle Oluşan
‘Yeni Kentsel Risk Faktörleri’nin Belirlenmesi
Miray ÖZKAN EREN
Doç. Dr. Özlem ÖZÇEVİK

KENT-İÇİ HAREKETLİLİK VE KENTLERİN SOSYO-MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ: 2000 YILI İSTANBUL'UNUN KENT İÇİ HAREKETLİLERİ

Ebru KAMACI

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mühendislik –Mimarlık Fakültesi

Öz

2000 yılı İstanbul nüfusunun onda birinden fazlası 1995-2000 yılları arasında en az bir kere yaşadıkları ilçeyi değiştirmiştir. İstanbul'un 2000 yılında, yaklaşık 9,2 milyon kişiye ev sahipliği yaptığı düşünülürse, bu değer kent-içi hareketli nüfusun yaklaşık 1 milyon kişi olduğunu işaret eder. Kimdir bu bir milyon kişi? Kent içi hareketlilik konut piyasası ile doğrudan ilgili bireysel bir karar verme sürecidir. Fakat sadece bireysel ölçekte işleyen bir süreç değildir. Hareketlilik üst ölçekte ilgili yerleşmenin sosyo-ekonomik, demografik ve mekânsal yapısındaki değişimlerden etkilenen ve bu değişimleri etkileyen karmaşık bir süreçtir de aynı zamanda. Dolayısıyla, bu süreci kentlerin değişiminde rol oynayan etkin olan aktörlerden biri olarak görmek yanlış olmayacaktır. Yukarıda da belirttiğim gibi 2000 yılında yaklaşık bir milyon kişi İstanbul içinde hareket etmiştir. Bu büyüklükteki bir nüfus hareketinin kentin sosyo-mekânsal ve demografik yapısının değişimindeki rolü, araştırılması gerekli fakat bugüne kadar üzerinde az sayıda çalışma yapılmış bakir bir alandır. Kent-içi hareketlilik çalışmalarına baktığımızda çoğunlukla hareketlilerin niçin hareket ettikleri ve nereye gittikleri sorularına yanıt arandığını görürüz. Bu çalışma, diğer çalışmalardan farklı olarak, sadece kent-içi hareketlilerin kimler olduğu sorusuna yanıt aramakla kalmayıp, kent içinde hareket etmeyen gruplar ile kente göçen gruplar da sürece dâhil edilmiştir. 2000 yılı nüfus sayımı İstanbul ham veri seti kullanılarak yapılan LQ analizlerinin sonuçlarına göre; gençler, üniversite mezunları, işverenler ve küçük hane halkları en hareketli grup iken, yaşlılar, ilkokul mezunları, işsiz ve geniş aileler en hareketsiz grubu temsil etmektedir. Yine analiz sonuçlarına göre, eğitimin hane halkının kent içi hareketlilik oranlarını artırıcı bir etkisi vardır: bireylerin eğitim seviyeleri arttıkça kent-içi hareketlilik değerleri de artmaktadır. Eğitilmiş olma ve yoksul olma olasılığı arasındaki negatif ilişki dikkate alındığında, bu çalışma 2000 yılı İstanbul'unun en hareketlilerinin üst-statü grubu, en hareketsizlerinin ise alt-statü grupları olduğunu ortaya koymuştur. Kent-içi hareketlilik ve konut piyasası ara-

KENT-İÇİ HAREKETLİLİK VE KENTLERİN SOSYO-MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ: 2000 YILI İSTANBUL'UNUN KENT İÇİ HAREKETLİLERİ

sındaki organik bağ dikkate alındığında ise ortaya çıkan sonuç kentin sosyo-mekânsal yapısındaki dönüşümde üst-statü gruplarının görece daha etkin oldukları tezini doğrular niteliktedir. Diğer bir ifadeyle, İstanbul'un sosyo-mekânsal yapısında yaşanan değişim, temelde üst-statü gruplarını dikkate alan, onların isteklerini ve taleplerini karşılamaya yönelik olarak gerçekleşmekte, alt-statü grubunu ise bir anlamda kentleşme sürecinin dışına itmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent-içi hareketlilik, İstanbul, Konut, Kent Coğrafyası, Kentsel Değişim

Giriş

1980 sonrası neo-liberal politikalarının kentin sosyo-mekânsal yapıları üzerindeki etkilerini araştırmak, akademinin ana ilgi alanlarından biri olmaya devam etmektedir. Sanayisizleşme, göç, hizmetler ve servis sektörlerindeki yeniden yapılanma, kentlerin demografik yapılarındaki değişim, dünya kenti olma/olamama gibi konular, üzerinde en fazla vurgu yapılan çalışma alanlarının başında yer almaktadır. Bu anlamda Türkiye kentleri üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, İstanbul ve iç göç üzerine güçlü bir yazının varlığı dikkat çekerken, göç'ün bir başka çeşidi olan kent-içi hareketlilik ile kentsel değişim/dönüşüm arasındaki ilişkiye dair sınırlı sayıda çalışma görülmektedir. Türel (1979) ve Aydemir (1984) tarafından Ankara özelinde gerçekleştirilen çalışmalar, Kocatürk ve Bölen'in (2005) Kayseri kentindeki kent içi hareketlilik üzerine yaptıkları çalışma, Erginli ve Baycan'ın (2011) İstanbul'u konu alan çalışmaları kent-içi hareketlilik literatürüne yapılan katkılar arasında sayılabilir. Bununla birlikte, yapılan çalışmaların azlığında konut hareketliliği analizlerini gerçekleştirmeye uygun verinin ülkemizde toplanmamasının etkisi büyüktür.

Kent-içi hareketlilik birçok farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Karar verme süreci olduğundan (Rossi, 1955; Cadwalleder, 1982), sadece mekân düzenlemeye yönelik bir süreç olduğuna (Cadwallader, 1992; Clark & Onaka, 1983; Clark, vd. 2003, Dieleman, 2001) ve hane halkının mekân ile konutla ilişkisinde görülen memnuniyetsizliğin bir yansıması olduğuna (Brummel, 1979; Clark, vd, 1984; Doorn & Van Rietbergen, 1990) kadar literatürde sayısız kent-içi hareketlilik tanımına rastlamak mümkündür. Fakat kent-içi hareketlilik olgusuna ilişkin en fazla kabul gören ve bu çalışmada da benimsenen tanım şudur: kent-içi hareketlilik, mikro ölçekte hane halkının yaşam döngüsünün bir fonksiyonu makro ölçekte ise içinde gerçekleştiği coğrafyayı dönüştürme gücüne sahip karmaşık bir süreçtir.

Kent-içi hareketlilik literatürüne baktığımızda hâkim iki anlayışın varlığı dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki, çoğunlukla ekonomistler ve sosyologlar tarafından benimsenen mikro ya da davranışsal yaklaşım olarak adlandırılmaktadır.¹ Davranışsal yaklaşımın bu alanda

2 Rossi, Brown ve Speare davranışsal yaklaşımın ilk temsilcilerindendir. Rossi (1955), "Aileler niye Hareket Eder: Kent-içi hareketliliğin sosyal psikolojisi üzerine bir çalışma" adını taşıyan tanınan eserinde, hareketlilik olgusunu konut ile ilişkilendirmiş ve yaşam döngüsü (life-cycle) kavramıyla sürece açıklık getirmeye çalışmıştır. Buna göre,

öncülerinde olan Rossi (1955) hane halkının, çoğunlukla yaşam döngüsünün farklı bir evresine geçmesiyle değişen ihtiyaç/istek ve beklentilerin sonucunda, oturduğu konuta dair memnuniyetsizlik geliştirdiğini iddia etmektedir. Ardından, hane halkı konuta ilişkin gereksinimlerini ve beklentilerini karşılamak için uygun konut arama sürecini başlatmakta, uygun konutun bulunması durumundaysa hareket gerçekleşmektedir. Makro ya da Ekolojik yaklaşıma göre ise, tek tek hareketlilerin kimler olduğunun ya da neden hareket ettiklerinin araştırılması, kent-içi hareketlilik olgusunun anlaşılmasında ve açıklanmasında önemli değildir. Ekolojik yaklaşım, hareket akımlarının (mobility flows) yönünün ve mekânsal izdüşümlerinin önemli olduğu kabulünden yola çıkar ve akımlarla ilgili yerleşmelerin sosyo-ekonomik, demografik ve mekânsal yapılarında görülen değişimler arasındaki olası ilişkileri araştırır. Cadwallader'ın (1982;1992) belirttiği gibi, bu iki yaklaşım ayrı ayrı ele alınmak yerine bir bütün olarak kurgulanmalıdır, ancak bu sayede hareketlilik olgusuna daha kapsamlı bir şekilde yaklaşılabilir.

Kent-içi hareketlilik karmaşık bir olgudur ve çözümlenmesi için birey ölçeğinden ülke ölçeğine kadar birçok ara düzeyde kurgulanan bir çalışma yürütülmelidir. Cadwallader'ın (1992) da belirttiği gibi kent-içi hareketlilik kentlerin sosyo-mekânsal yapılarında yaşanan değişimin hem nedeni hem de sonucudur. Dolayısıyla, kent-içi hareketlilik süreçlerini anlamlandırabilmek için hem hareketlilerin sosyo-ekonomik ve demografik kompozisyonlarını analiz etmek hem de kentlerin sosyo-ekonomik, demografik ve mekânsal yapılarındaki değişimleri incelemek gereklidir. Bu anlamda, kentlerin yaşadıkları değişimi, kentsel fonksiyonlar arasında en yüksek değere sahip olan konut piyasası üzerinden izlemenin anlamlı olduğu kanısındayım. Konut piyasası ve kent-içi hareketlilik süreci arasındaki ilişki, gerek mikro gerekse makro bakış açısına sahip araştırmacıların önemle üzerinde durdukları bir konudur. Clark vd, 2003 yılında yayınlanan çalışmalarında, kent-içi hareketlilikle yerel konut piyasası arasında karşılıklı bir ilişkinin var olduğunu ve hareketin yüksek oranda kısa mesafeler arasında dolayısıyla aynı yerel konut piyasası içinde gerçekleştiğini ifade etmişler, dolayısıyla konut stokunun önemine vurgu yapmışlardır.²

1980'ler, İstanbul'un sosyo-mekânsal ve demografik yapısında küreselleşmenin etkilerinin görülmeye başladığı yıllardır. Kent, küresel kent olma iddiasıyla yola çıkmıştır (Ercan,

hane halkının konuta ilişkin gereksinim ve önceliklerindeki değişimin, onun farklı yaşam döngüsü evrelerinde olduğunu dikkate alarak, halen yaşadığı konut ile olan uyumsuzluğu tarafından tanımlandığını ileri sürmektedir. Yaşam döngüsü (family life cycle), bireyin bağımsız olarak ayrı bir eve çıkmasından, evlenmesine ve eşlerin ölümlüne kadar geçen dönemde, ailedeki roller ve ilişkilerde değişimin gerektiği farklı aşamalar olarak tanımlanmaktadır. Döngünün her aşamasında aile çeşitli sorunlarla yüz yüze gelir ve yeni beceriler edinir, yeni duruma adapte olur. Yaşam döngüsünün evreleri: bağımsızlık, yeni evlilik dönemi, Hamilelik ve doğum, anne-babalık çocuk yetiştirme, çocuğun okula başlaması, çocuğun ergenlik dönemi, çocukların evden ayrılması, karı-koca evde yalnız kalma, emeklilik, yaşlılık ve eşlerden birinin ölümü olarak kabul edilmektedir. Yaşam döngüsü ve hareketlilik üzerinde çalışan birçok araştırmacı, hane halklarının yaşam döngülerinde farklı evreler olduğunu ve bu evrelerin onların sosyal, işgücü ve konut kariyerleri ile yakından ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir (Clark & Huang, 2003; Dieleman, 2001; Mulder & Dieleman, 2002; Geist & McManus, 2008).

2 Konut ve kent içi hareketlilik ilişkisi için bakınız: Dieleman & Everaers, 1994; Dieleman vd. 2000; Clark & Huang, 2004; Jones vd. 2004).

KENT-İÇİ HAREKETLİLİK VE KENTLERİN SOSYO-MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ: 2000 YILI İSTANBUL'UNUN KENT İÇİ HAREKETLİLERİ

1996; Keyder & Öncü, 1993; Keyder, 1999, 2004). İddia güçlüdür: evet, hedefe ulaşılmış mıdır: hayır. Bununla birlikte, kentin kendine has bir değişim süreci yaşamakta olduğunu ve bir biçimde küresel sistemle ilişki içinde olduğunu da yadsımamak gerekir. Özellikle 1990'ların ilk yarısından itibaren, kentin sosyo-ekonomik/demografik ve mekânsal bileşenleri daha önce deneyimlenmemiş nitelikte bir değişim sürecine girdiği görülmektedir. Kent yaşlanmış, tek kişilik ailelerin toplumdaki oranı artmış ve ortalama hane halkı büyüklüğü azalmıştır. Demografisinde yaşanan bu değişimlerde, kentin demografik geçiş sürecini 2000'li yılların başında tamamlamış olmasının etkisi tartışılmaz. Servis sektöründe çalışanların oranı artmış, imalat sanayinde çalışanların oranı ise azalmıştır; buna rağmen günümüzde hala kentin ana ekonomik aktivitesi konumundadır. Bu dönemde kent mekânında daha önce yaşanmamış hızda ve ölçekte değişimler görülmektedir. Tarihi kent merkezi fonksiyon değiştirmiş, turizm ağırlıklı bir kimliğe bürünmüştür. Yeni merkezlerin (Kadıköy, Maslak-Zincirlikuyu, Bakırköy, Kadıköy ve Maltepe) kentin mekânsal yayılımındaki yönlendirici etkisi özellikle 2000 sonrasında net bir şekilde görülmektedir. Kent doğu-batı aksında yayılmakta fakat kuzeydeki orman alanlarına da parçalı küçük yerleşmelerle sızmaktadır. Kentin konut alanlarındaki değişim, sosyo-ekonomik ve demografik yapıda yaşanan dönüşümlerin kent coğrafyasındaki yansımasıdır. 1980 öncesinin kent çeperindeki gecekondular, 1980 sonrası dönemde oluşan yeni orta ve üst sınıfın yaşam alanları halini almışlardır. Mekânı düzenlemeye yönelik dönemin önemli mekanizmalarından ıslah imar planları, gecekondulara sahiplerine müteahhitlerle kat karşılığı anlaşma yapma hakkı tanımıştır. Sonuçta, iyidir ya da kötüdür, bu sistem düşük gelir grubunun, ekonomik ve sosyal anlamda eşitsizliklerin arttığı dönemin İstanbul'unda tutunmasına yardımcı olmuştur. 1980 sonrası İstanbul'u, gecekondudan bozma düşük kaliteli apartman mahalleleri ile etrafı yüksek duvarlarla çevrili kapalı yerleşmelerin koyun koyuna ama ayrı yaşadığı bir coğrafyadır. Keyder (1999;2004) yaşanan bu radikal yeniden yapılanma süreçlerinin var olan gelir dağılımı eşitsizliklerini ve sosyal ayrışma süreçlerini arttırdığını³ ifade etmektedir.

1980 sonrasında, devletin kentleşme ve özellikle konut piyasasına ilişkin tutumunda, bir önceki dönemle kıyaslandığında önemli değişiklikler olduğu görülmektedir (Öncü, 1988; Tekeli, 1991; Türel, 1989). 1984 yılında TOKİ'nin kurulmasıyla devlet konut sektöründe daha etkin hale gelmiştir. Gerek konut üreticilerine finansman sağlayarak gerekse doğrudan toplu konut üretiminde yer alarak, devlet konut piyasasını büyük ölçekli firmalar için daha elverişli bir konuma taşımıştır. Bu anlamda, TOKİ'nin yenilenen misyonuyla tekrar etkin hale geldiği 2003 yılı ikinci bir dönüm noktasıdır. Artık TOKİ konut piyasasında hem arsa sağlayıcı, hem ana finansör hem de gerektiği durumda doğrudan konut üreticisi konumdadır. Dolayısıyla süreç çok hızlanmış, kullanılan mekanizmalar ise çeşitlenmiştir. Bir önceki dönemden farklı olarak amaç sadece alt ve orta-statü gruplarına konut üretmek değildir,

3 Pınarcıoğlu ve Işık 2009 yılında yayımlanan çalışmalarında İstanbul'da sosyal ayrışmanın diğer eşdeğer kentler ile karşılaştırıldığında beklenen derecede bir artış göstermediğini, aksine 1990-2000 arasında azaldığını ispatlamışlardır.

Tramptower, IstHANbul, Saphire gibi üst-statü gruplarına yönelik yaşam alanları üretmek de TOKİ'nin görev alanı içine girmiştir. Bu anlamda, gerek kentsel dönüşüm projeleri gerekse sınırsız arsa sağlamaya olanaklarıyla TOKİ, 2000 sonrasında Türkiye kentlerini bir önceki döneme göre daha çarpıcı bir şekilde değiştirmektedir. Daha önce belirtildiği gibi, konut piyasası ve kent-içi hareketlilik arasında çift yönlü bir ilişki vardır. Hareketlilik ancak konut piyasası hane halklarının taleplerine karşılık verebildiği ölçüde gerçekleşir. Diğer bir değişle, hane halklarının konuta yönelik istek, talep ve öncelikleri konut piyasasını bu talepleri karşılayacak şekilde gelişmeye zorlar.

Bu bağlamda, okuduğunuz çalışma kent-içi hareketliliğin kentin ve konut pazarının iç örgütlenmesi üzerinde önemli ve yönlendirici etkileri olduğu hipotezini test etmektedir. Bu nedenle, çalışmada önce kent-içi hareketlilik olgusu İstanbul kenti özelinde hareketi gerçekleştirenler bağlamında incelenecek, ardından saptanan baskın grupların konut pazarı üzerindeki olası etkileri araştırılacaktır. Fakat bulgulara geçmeden önce, çalışmada kullanılan veri, değişkenler ve analiz yöntemleri üzerinde durmanın önemine inanıyorum. Bu bağlamda, Türkiye kentleşmesine dair bir laboratuvar olarak kabul edilen İstanbul kenti özelinde böyle bir hareketi gerçekleştirenlerin kimler ve kent mekânı ile olan ilişkilerinin nasıl olduğu gibi iki önemli soruya yanıt aramanın, Türkiye kentlerinde yaşanan değişime ilişkin daha önce sorulmamış soruların gündeme gelmesi için bir fırsat olacağını düşünüyorum.

Veri, Yöntem ve Değişkenler

İstanbul metropoliten alanı kent-içi hareketlilik analizinde 2000 yılı Genel Nüfus Sayımı İstanbul ili %5 örneklem ham veri seti kullanıldı. Ham verinin analize uygun hale getirilmesi için bazı düzenlemelerin yapılması gerekti. Öncelikle, İstanbul il bütününe ilişkin verileri kapsayan ham veri setinden, amaç İstanbul metropoliten alanındaki kent-içi hareketliliği analiz etmek olduğu için, çoğunlukla kırsal nitelik taşıyan üç ilçe Çatalca, Silivri ve Şile çıkarıldı. İkinci olarak, kent-içi hareketlilik hane halkı üzerinden analiz edilen bir süreç olduğu dikkate alınarak, veriden hane oluşturmeyen nüfus çıkarıldı. Bağımsız ev, apartman daireleri, prefabrik ev, çadır, baraka vb. yerlerde sayımı yapılan nüfus hane oluşturan nüfus olarak kabul edildi ve bu yerlerin dışında sayılmış olanlar veriden çıkarıldı. Son olarak ise hane halkı sayısı ile hane halkı reisi sayısı eşit olduğundan veriden hane halkı reisleri seçildi ve veriye (125. 221 hane halkı reisini kapsayan) son hali verildi.

Veri, ilçe içi yer değiştirmeleri analize dâhil etmeye olanak vermediği için, bu çalışmada kent-içi hareketlilik hane halkı reislerinin 1995-2000 yılları arasında ilçe değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Buna göre; hareket etmeyen gruplar: “sabitler” hem 1995 hem de 2000 yıllarında İstanbul’un aynı ilçesinde ikamet eden; göç ile gelen gruplar: “göçmenler” 1995 yılında İstanbul dışında yaşadığı halde 2000 yılında İstanbul’un bir ilçesinde ikamet eden, ve son olarak da kent-içi hareketli gruplar: “hareketliler” 1995-2000 yılları arasında

KENT-İÇİ HAREKETLİLİK VE KENTLERİN SOSYO-MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ: 2000 YILI İSTANBUL'UNUN KENT İÇİ HAREKETLİLERİ

İstanbul'da yaşayan fakat 1995 yılında İstanbul içinde yaşadığı ilçe ile 2000 yılında yaşadığı ilçe farklı olan nüfus olarak tanımlanmıştır.

Kent-içi hareketlilik hane halkının konuta ilişkin öncelikleri/gerekleri ve gereksinimleri ile mevcut konut piyasasının nitelikleri arasındaki uyumsuzluğu gidermeye yönelik gerçekleşen bir süreçtir (Brown & Moore, 1970; Quigley & Weinberg, 1977; van Ham & Clark, 2009). Bu süreçteki uyumsuzluk çoğunlukla hane halkı sosyo-demografik ve ekonomik yapısındaki değişimlerden kaynaklanmakta, yaşanan mekâna yönelik taleplerin ya da önceliklerin/ihtiyaçların değişimi ile sonuçlanmaktadır (Dieleman, 2001). Bu anlamda, hareketlileri tanımlayan en önemli değişken olarak Mulder (1993) yaş ve aile tipini gösterirken, Clark (2009) eğitimi, hane halkının konut kariyerini ve hareketlilik davranışlarını belirleyen en önemli değişken olarak görmektedir. Daha önce de belirtildiği gibi bu çalışmada ilk olarak hareketli grubun kim olduğu sorusuna yanıt aranmaktadır. Bu bağlamda kullanılan değişkenler iki alt grupta toplanmıştır: Demografi ve Ekonomik Yapı. Bir grupta hareket edenlerin genel demografik özelliklere ilişkin değişkenler, ikinci grupta hareket edenlerin sosyo-ekonomik statüsünü belirleyen özelliklere ilişkin değişkenler bulunmaktadır. Buna göre:

-Demografi: Hareketli nüfusun demografik yapısına ilişkin yapılan analizde iki değişken kullanıldı:

Yaş: Hareketlilik çalışmalarından çıkan en genel kabullerden biri gençlerin yaşlılara göre daha hareketli olduklarıdır (Clark & Onaka, 1983; Long, 1992; Wulff, vd, 2010). Buna göre, hemen hemen tüm gelişmiş ülkelerde, 20-35 yaş grubu hane halkı reisleri toplumun en hareketli grubudur (Rossi, 1955; Clark vd, 1984; Long, 1992; Clark, 2009). Geist ve McManus'un 2008 yılında yaptıkları çalışmanın sonuçları yukarıdaki kabule açıklık getirmesi açısından önemlidir: hane halkının hareketliliği 20'li yaşlarda en üst noktadadır çünkü aile kurarak ve/veya tek başına yaşamak için aile ile birlikte yaşanan evden ayrılmak en çok bu yaşlarda görülmektedir. 30-40'lı yaşların sonunda ise çocuk sahibi olma, ev sahibi olma gibi nedenlerle hareketlilik azalır. Bu anlamda çalışmada kullanılan yaş değişkeni 0-19, 20-24, 25-29, 30-34, 35-39, 40-44, 45-49, 50-54, 55-59, 60-64, 65 yaş üstü olmak üzere yedi kategori üzerinden analize dâhil edilmiştir. Demografik geçiş sürecini 2000'lerde tamamlayan İstanbul için, hareketli grubun yaş değişkeninin analize dâhil edilmesinin ayrı bir önem taşıdığı inancındayım.

Hane halkı büyüklüğü: Hane halkı büyüklüğü, hareketlilerin kimler olduğu sorusunu yanıtlarken kullanılan en önemli değişkendir. Rossi (1955) kent-içi hareketlilik ile hane halkı büyüklüğü arasında pozitif bir ilişki olduğunu öne sürerken, Long (1992) ise aralarında İngiltere ve Amerika'nın da olduğu birçok ülkeyi kapsayan çalışmasında hareketlilik ve hane halkı büyüklüğü arasında negatif bir ilişki olduğunu ispatlamıştır. Fakat genel kabul küçük hanelerin daha fazla hareket ettikleri üzerinedir. Bu çalışmada hane halkı büyüklüğü değişkeni altı alt kategori üzerinden analize dâhil edilmiştir: bir kişilik aileler, iki kişilik aileler, üç kişilik aileler, dört-beş kişilik aileler ve aile büyüklüğü altıdan fazla olanlar.

-**Ekonomik Yapı:** Hareketlilerin kimler olduğuna dair ekonomik göstergelere ilişkin olarak sadece iki değişken kullanıldı:

Eğitim: Hane halklarının gelir seviyeleri ile kent-içi hareketlilik davranışları arasındaki ilişki, araştırmalarda üzerinde durulan konuların başında gelmektedir. Çalışmanın verisi hane halklarının gelir profiline ilişkin bilgi veremediği için eğitim değişkeninin kullanılması uygun bulunmuştur. Yapılan çalışmalar göstermiştir ki, eğitim ile gelir arasında açık bir ilişki vardır: iyi eğitimliler iyi bir gelire sahip olma ve dolayısıyla yaşam standartlarını değiştirme konusunda toplumun geneline oranla daha fazla şansa sahiptir (Tsakloglou, 1990). Türkiye özelinde 2009 yılında yapılan TÜİK tarafından yayımlanan bir çalışma da yukarıdaki bulguyu doğrular niteliktedir.⁴ Buna göre, okuma yazma bilmeyen ve/veya herhangi bir okuldan mezun olmayan nüfus arasında yoksulluk oranı %30 iken, bu oranın üniversite mezunları arasındaki değeri sadece %0,7'dir. Bu anlamda, Wu (2007) iyi eğitilmiş kişilerin iş piyasasında ilerlemelerinin az eğitimlilere göre daha olası olduğunu, bunun sonucunda da mevcut konutlarını değiştirme oranlarının daha fazla olduğunu ifade etmektedir. Kan (2007) ise bu durumu iyi eğitimlilerin bilgiye erişimlerinin daha kolay olmasına, dolayısıyla kente ilişkin farkındalıklarının yüksek olmasına bağlamaktadır. Bu değişken, herhangi bir okuldan mezun olmamışlar, ilkökul mezunları, ortaokul mezunları, lise ve dengi okul mezunları, üniversite ve/veya yüksekokul mezunları, doktora/yüksek lisans mezunları olmak üzere altı alt kategoriye sahiptir.

İşgücü Piyasasındaki Yer: Hane halkının işgücü piyasasındaki yerinin farklılaşması ile hareketlilik değerleri arasındaki ilişki dışsallıklara çok duyarlıdır. Pissarides ve Wadsworth'un (1989) çalışmaları bu anlamda açıklayıcıdır: hane halkı reisinin işsiz olması bireysel ölçekte onun hareketliliğini artırırken, ülkende yaşanan işsizlik oranını artması ise hareketlilik üzerinde olumsuz etki göstermektedir. Bu anlamda, iş gücü piyasasındaki yer değişkeni, işverenler, maaş ve/veya ücretli çalışanlar, kendi hesabına çalışanlar, ev hanımı/emekli/ırad sahipleri ve işsizler olmak üzere beş alt kategoriye ayrılmıştır.

Analiz yöntemi olarak ise yoğunlaşma katsayısı (Location Quotient=LQ)ⁱ yöntemi kullanılmıştır. Kent-içi hareketlilik literatürüne bakıldığında regresyon analizinin kullanımının yaygın olduğu görülmektedir.⁵ Her ne kadar mekânı, analiz sürecine dâhil etme konusunda başarılı olmasına rağmen Yoğunlaşma Katsayısı analizi, hareketlilik çalışmalarında daha önce kullanılan bir metod olarak karşımıza çıkmamıştır. Yoğunlaşma katsayısının hesaplanması sonucunda çıkan değerler üç farklı duruma işaret eder: $LQ < 1$, $LQ = 1$ ve $LQ > 1$. Yo-

4 Bu konu ile ilgili diğer bir çalışma için bakınız: Işık, O. & Ataç, E. (2011) Yoksulluğa Dair: Bildiklerimiz, Az Bildiklerimiz, Bilmediklerimiz. Birikim, 268-269, sayfa. 66-85.

5 Regresyon analizinin kent-içi hareketlilik çalışmalarında kullanımına dair bakınız: GEIST, C. ve MCMANUS, P.A., 2008, "Geographical Mobility over the life Course: Motivations and Implications"; Population Space Place, Volume 14, pp. 283-303; SEKO, M., & SUMITA, K., 2007, "Effects of Government policies on residential mobility in Japan: Income tax deduction system and the Rental Act", Journal of Housing Economics, 16(2), pp. 167-188; DOWELL MYERS, S. SIMON CHOI ve S. WOO LEE, 1997, "Constraints of Housing Age and Migration on Residential Mobility", Professional Geographer, 49(1), pp. 14-28

KENT İÇİ HAREKETLİLİK VE KENTLERİN SOSYO-MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ: 2000 YILI İSTANBUL'UNUN KENT İÇİ HAREKETLİLERİ

ğunlaşma katsayısının değerinin 1'den büyük olması ise bizi doğrudan ilgilendiren durumdur. Bu çalışmada kullanılan anlamıyla, LQ değeri 1'den büyük olan toplumsal gruplar hareketlilik süreçlerinde diğer gruplara kıyasla kendilerini daha çok temsil etmektedir.

Bulgular

2000 yılı İstanbul'unda *gençler* daha hareketlidir. Tablo 1 de de belirtildiği gibi, hane halkı reislerinin hareketlilikleri 20-24 yaşları arasında yükselmeye başlamış (%13,6), en yüksek değerini ise (%17,1) 25-29 yaşları arasında almıştır. 30-34 yaşlarında da görece olarak yüksek olan hareketlilik (%16,1) daha sonraki yaş gruplarında düşüşe geçmiştir. Hareketlilik en düşük değerini 65 yaş üstü grupta almaktadır: 40-44 yaş grubundaki hareketlilerin LQ değeri 0,92 iken, 65 yaş üstü grubun LQ değeri ise sadece 0,47'dir. Evlenme ve çocuk sahibi olma gibi konut ihtiyaçlarına çeşitliliğe neden olan olayların çoğunlukla 20'li ve 30'lu yaşlar ile ilişkilendirilmesi, yukarıdaki bulguyu anlamlı kılmaktadır.⁶ Giriş bölümünde de belirttiğim gibi, hareketlilik konut piyasasının, hane halkının değişen demografik yapısının beraberinde getirdiği mekânsal ihtiyaç ve talepleri ile finansal önceliklerine karşılık verebildiği sürece gerçekleşebilen bir süreçtir. Bu anlamda değerlendirildiğinde, gençlerin daha hareketli olması bu yaş grubunun önceliklerine uygun konut stokunun varlığının ve ilgili grubun konuta erişiminin olduğunun bir göstergesidir. Diğer bir deyişle, eğer konut piyasası genç nüfusun taleplerini karşılayamasa, 2000 yılı İstanbul'unda gençler daha hareketlidir gibi bir sonuca varılamazdı.

2000 yılı İstanbul'unda *küçük haneler* daha hareketlidir. Hane halkı büyüklükleri incelendiğinde, Hareketlilerin İstanbul toplamına göre daha küçük hane halkı büyüklüğüne sahip oldukları görülmektedir. Tablo 1'den de izlenebileceği gibi, 1 kişilik hareketli hanelerin LQ değeri 1,1; 2 kişilik hanelerin LQ değeri 1,2, 6-10 kişilik hanelerin LQ değerleri ise sadece 0,61'dir. Hareketlilik oranlarındaki kompozisyon da bu bulguyu destekler niteliktedir: 2 kişilik hareketlilerin hareket oranları %13,8 iken 6-10 kişilik hareketlilerin hareket oranı sadece %7,2'dir. Bu anlamda, 2000 yılı İstanbul'unda hane halkı büyüklüğü ile hareketlilik değeri arasında negatif bir ilişkinin varlığı açıktır.

2000 yılı İstanbul'unda *işsizler* daha hareketsizdir. Hareketli hane halkı reislerinin işgücü piyasasındaki konumları analiz edildiğinde, en hareketli grubun yaklaşık %16 hareketlilik oranı ve 1,37 LQ değeriyle işverenler olduğu görülmektedir. Bu durum gelir ve hareketlilik arasındaki doğru orantının İstanbul-2000 için de geçerli olduğunu ifade eden bulgulardan sadece biridir. Kentin işgücü piyasasının ana aktörleri olan ücretlilerin daha fazla hareketli olması beklenmektedir. Hareketli nüfusun yaklaşık %60'ı ücretli çalışanlardan

6 Bununla birlikte, en hareketli grubun yaş kompozisyonları ülkeden ülkeye değişim göstermektedir. Örneğin, Amerika'da 20-35 yaş aralığı, Hollanda da ise 19-29 yaş aralığındaki hane halkı reisleri en hareketli gruplardır (EUROSTAT, 2011). Bu durum, toplumsal yapıdaki farklılıkların hane halkı reislerinin hareketlilik süreçlerindeki etkisine işaret etmektedir.

oluşmasına rağmen, hareketlilik oranları sadece %13,8'dir. Bu durum, genel olarak kentin çalışma alanlarının desantralize olduğuna dair kanının bir kez daha sorgulanması gerektiğini akla getirmektedir. Hane reisi işsiz olan hareketlilerin 2000 yılı İstanbul'unda hareket oranı %11'dir. Emekliler, ev hanımları ve irad sahiplerinden oluşan gruba göre daha hareketli olan işsizler, yine de İstanbul içinde hareket edebilme potansiyelleri görece düşük olan gruptur.

2000 yılı İstanbul'unda *eğitilmişler* daha hareketlidir. Örneğin, herhangi bir okuldan mezun olmamış hareketlilerin LQ değeri 0,55 iken, bu değer lise mezunlarında 1,23'e ve üniversite mezunlarında ise en yüksek değerini alarak 1,65'e ulaşmaktadır. Bu değerler, İstanbul geneline göre hareketli nüfusun eğitim seviyesinin yüksek olduğuna işaret etmekle kalmayıp, nüfusun hareketlilik oranlarının eğitim seviyelerindeki artışla orantılı olduğunu da ifade etmektedir. Buna göre, lise mezunlarının hareketlilik oranı %14,2 iken üniversite mezunları arasında bu değer %19'a kadar çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği gibi, eğitim-gelir arasındaki doğru orantılı ilişkiye referansla eğitim değişkeni hane halklarının statülerini belirleyen, faktör değişkendir. Dolayısıyla, eğitim düzeyi-hareketlilik ilişkisine daha yakından bakmanın, çalışmanın ana hedefine ulaşmakta yararlı olacağı kanısındayım. Tablo 2'de, eğitim/yaş, eğitim/hane büyüklükleri ve eğitim/iş gücü piyasasındaki konum olmak üzere üç bileşik değişken ve hareketlilik anlamında zıt iki kutbu temsil eden grupların LQ değerleri yer almaktadır. Buna göre, eğitim seviyelerindeki artışın ilgili grupların hareketlilik değerlerinde yükselmeye neden olduğu net bir şekilde görülmektedir. Daha net bir ifadeyle, eğitilmiş olmanın hane halklarının hareketlilikleri üzerinde arttırıcı bir etkisi vardır. Buna verilebilecek en iyi örneklerden biri işsizlerdir. 2000 yılı İstanbul'unda işsizlerin LQ değeri 0,93 iken, düşük eğitimli işsizlerin LQ değeri 0,6 ve yüksek eğitimli işsizlerin LQ değeri ise 1,7'dir. Buna göre, zaten hareketlilik değeri düşük bir grup olan işsizlerin, eğitim seviyeleri azaldıkça hareket edebilme olanakları azalmakta, eğitim seviyeleri arttıkça ise hareket edebilme olanakları artmaktadır. Bu sonuç, diğer bileşik gruplar için de geçerlilik göstermektedir.

2000 yılı İstanbul'u Hareketlilerine ilişkin bu bulguları hane halklarının yeni küresel düzende aldıkları pozisyonlar özelinde yorumladığımızda, kent-içi hareketlilik, dönemin avantajlı gruplarının (iyi eğitilmiş, yüksek gelirli, genç), dönemin dezavantajlı gruplarına (az eğitilmiş, düşük gelirli, yaşlı, işsiz) oranla daha fazla içerildikleri bir süreçtir. Eğitim bileşik değişkenleri-gelir-hareketlilik arasındaki ilişkiye referansla bu değerlendirmeyi bir kez daha yorumlandığında görülmektedir ki, dönemin dezavantajlı/az hareketli gruplarını, dönemin avantajlı/çok hareketli grupları ise yüksek-statü gruplarını temsil etmektedir. Bilindiği gibi, hareket edebilmek uygun konut bulunabildiği sürece işleyen bir mekanizmadır. Bu noktada çalışmanın ikinci hipotezi oluşur: İstanbul'daki konut piyasası, hareketliliği daha yüksek olan üst-statü grubunun, istek, ihtiyaç ve beklentilerine karşılık verecek şekilde yapılanmaktadır. Bir sonraki bölümde ortaya attığım bu hipotezi doğrulamaya çalışacağım.

**KENT-İÇİ HAREKETLİLİK VE KENTLERİN SOSYO-MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ:
2000 YILI İSTANBUL'UNUN KENT İÇİ HAREKETLİLERİ**

Tablo 1: İstanbul Toplamı, Hareketli, Sabit ve Göçmen Hane Halkı Reislerinin Demografik ve Ekonomik Yapı Özellikleri ile Hareketlilik Oranları

	Hareketliler		Sabitler	Göçmenler	İstanbul	Hareketlilik	
	N	%	LQ	%	%	Oran	
0-19	85	0,9	1,03	0,4	2,5	0,6	11,2
20-24	624	4,4	1,18	2,5	13,7	3,7	13,6
25-29	2628	18,3	1,49	9,9	26,4	12,3	17,1
30-34	2998	20,9	1,41	13,8	16,2	14,8	16,1
35-39	2544	17,7	1,16	15,3	11,5	15,2	13,3
40-44	1764	12,3	0,92	13,9	9,3	13,3	10,6
45-49	1278	8,9	0,81	11,6	7,7	10,9	9,3
50-54	911	6,3	0,72	9,6	5,3	8,8	8,2
55-59	598	4,2	0,67	6,9	3,0	6,2	7,7
60-64	353	2,5	0,53	5,3	1,8	4,7	6,0
65 +	270	4,1	0,47	11,1	2,6	9,5	5,3
Okul mezuniyeti yok	651	4,5	0,55	9,0	7,0	8,3	6,3
İlkokul Mezunu	5789	40,3	0,82	51,9	39,3	49,4	9,4
Ortaokul Mezunu	1784	12,4	1,04	12,1	10,1	11,9	12
Lise Mezunu	3115	21,7	1,23	16,2	24,3	17,6	14,2
Üniversite Mezunu	3037	21,1	1,65	10,9	19,3	12,8	19
1 kişi	1497	10,4	1,10	8,3	14,6	9,2	13,1
2 kişi	3218	22,4	1,20	17,8	21,7	18,7	13,8
3 kişi	3802	26,5	1,10	22,9	21,9	23,2	13,1
4 -5 kişi	4869	33,9	0,80	39,8	29,2	38,1	10,2
6-10 kişi	919	6,41	0,61	10,6	11,6	10,2	7,2
Ücretliler	7986	55,6	1,20	43,1	61,1	46,2	13,8
İşverenler	1308	9,1	1,37	6,8	2,9	6,6	15,7
Kendi Hesabına Çalışanlar	1897	13,2	1,08	12,5	9,1	12,2	12,6
Ev hanımı, emekli ve irad sahipleri	1989	13,8	0,53	28,8	16,2	25,9	6,1
İşsizler	1195	8,3	0,93	8,8	10,76	8,9	10,7

Tablo 2: Eğitim\Yaş, Eğitim\Hane Halkı Büyüklüğü, Eğitim\İşgücü Piyasası Bileşik Değişkenleri Üzerinden Hareketlilik Analizi

	Gençler) (25-39)	Yaşlılar (65 +)	Küçük Haneler (1-2 kişi)	Büyük Aileler (6-10 kişi)	İşverenler	İşsizler
Düşük Eğitimliler (herhangi bir okuldan mezun olmayan) Bileşik Değişken-LQ	0,6	0,2	0,5	0,3	0,5	0,6
Yüksek Eğitimliler (üniversite mezunu) Bileşik Değişken-LQ	2,3	0,3	2	1,2	1,8	1,7

Kent, Kim için Değişiyor?

İstanbul kent coğrafyasındaki değişimi anlatırken çoğunlukla kentin desantralize olmasından, yeni açılan ulaşım bağlantılarının kentin büyümesi ve iç kompozisyonu üzerindeki etkilerine, yeni merkezlerin yarattıkları çekim alanlarına ve kent çeperindeki kapalı yerleşmeler ile kentin büyük bir kısmını kaplayan düşük kaliteli konut alanlarındaki dönüşüm süreçlerine vurgu yapılmaktadır. Bu çalışmada ben kentin değişimine, kemikleşen bu bakış açılarından farklı bir şekilde yaklaşmak istiyorum. Bunu yapabilmem için öncelikle problemi yani kentsel değişim problemini de farklı bir şekilde kurgulamam gerekiyor. Burada “değişim” derken “dönüşüm” kavramına referans vermediğimi özellikle belirtmek isterim. Türk Dil Kurumu’na göre dönüşüm “Olduğundan başka bir biçime girme, başka bir durum alma, şekil değiştirme” olarak tanımlanmaktadır. Burada eski fonksiyonun yerini yeni bir fonksiyonun alma sürecinin tamamlanmış olduğuna vurgu yapılmaktadır. Yine aynı sözlükteki anlamıyla değişim “Bir zaman dilimi içindeki değişikliklerin bütünüdür”. Bu bağlamda bakıldığında, İstanbul’da yaşanan süreci dönüşüm ’den ziyade değişim/farklılaşma kavramlarıyla açıklamanın daha doğru olduğu görülmektedir.⁷ Pritchard (1976) kentin sosyo-mekânsal yapısındaki değişimlerin yerel konut piyasasındaki konut tipolojilerinde görülen değişim/farklılaşma/çeşitlenme ve hane halklarının yaşam alanı tercihlerinde görülen eğilimler üzerinden izlenebileceğini belirtmektedir. Bu çalışmada İstanbul kentinde yaşanan değişimi bu bakış açısıyla anlamlandırmaya çalışacağım.

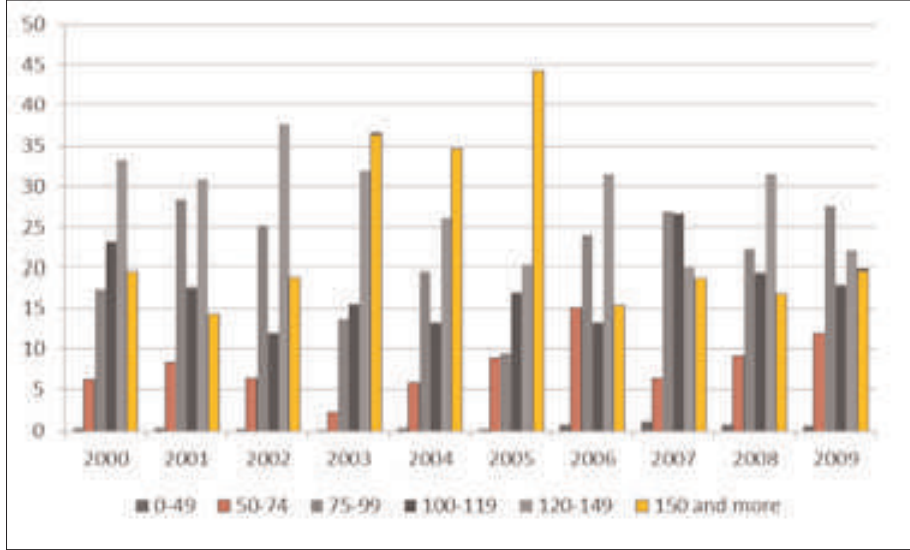
Bu anlamda öncelikle Türkiye konu piyasasında yaşanan değişime kısaca değinmek istiyorum. Konut piyasasında yaşanan dönüşümün önemli bir göstergesi konut büyüklüklerinde görülen çeşitlenmedir. 1990’lı yılların ikinci yarısından sonra konut büyüklüklerinde dikkate değer bir artış görülmüştür. Türkiye’de 150 m² ve daha büyük evlerin toplam yapı izinleri içindeki oranı 1990-94 döneminde %5 iken, 1995-2002 döneminde %23’e, 2003-09 döneminde ise %36’ya yükselmiştir. Konut büyüklüklerinde görülen bu değişim aynı zamanda konut tiplerinde de yansıma bulmuştur. Buna göre, tüm Türkiye’de alanı 150 m² ve daha büyük olan müstakil evlerin toplam yapı izinleri içindeki oranı 1990-94 döneminde %4 iken, 1995-2002 döneminde %24 ve 2003-2009 döneminde de %34’e yükselmiştir. Yaşanan değişimin diğer bir göstergesi de konutun oda sayısı ile büyüklüğü arasındaki orantıda yaşanan değişimdir. Buna göre, 2000-05 döneminde 50-74 m² büyüklüğündeki konutların %88’i iki odalıdır. Fakat 2006-09 döneminde bu ilişkinin zayıfladığını görüyoruz: 50-74 m² büyüklükteki konutların %51’i üç odalı, sadece %30’u iki odalı, %10’u ise dört odalı (DİE, 2001; TÜİK, 2005, 2007, 2008, 2009, 2010). Türkiye’de konut piyasasının toplumun değişen konut ihtiyacına karşılık vermesinin en az 9 yıl gecikmeli olarak gerçekleştiği dikkate alındığında (Türkiye Kentleşme Analizi, 2012)⁸, bu farklılaşma ve çeşitlenme, 1990-2000 döneminde Türkiye’nin demografik, sosyo-ekonomik ve politik yapısında yaşanan değişimlerin ülkenin konut piyasasındaki yansımasıdır. Türkiye kentleş-

7 Bu bakış açısı ilk olarak Güvenç’in Dosya dergisinin 2012 yılı-Ekim sayısında çıkan yazısında tartışılmıştır.

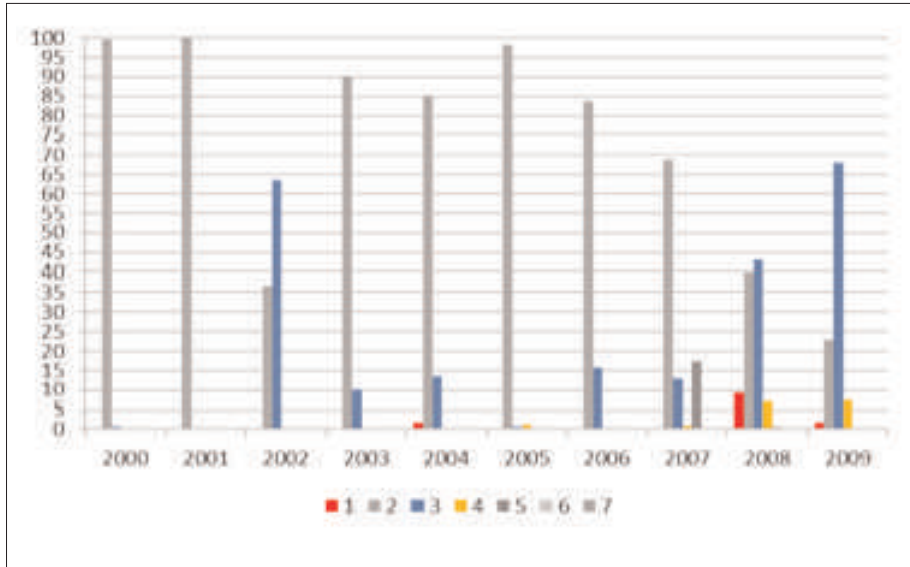
8 Granger nedenselliği kullanılarak 1958-2010 dönemi için hesaplanmış değerdir.

KENT İÇİ HAREKETLİLİK VE KENTLERİN SOSYO-MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ: 2000 YILI İSTANBUL'UNUN KENT İÇİ HAREKETLİLERİ

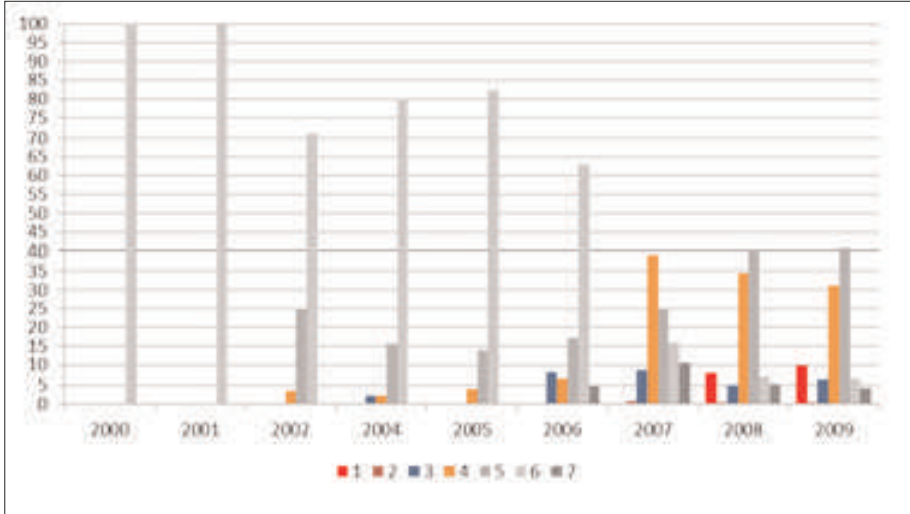
mesinde hep ilkleri yaşayan kentin, İstanbul'un, bu süreçte nasıl hareket ettiğini incelemenin kentin sosyo-mekânsal yapısında yaşanan değişime başka bir açıdan yaklaşıma olanak sağlayacaktır.



Şekil 1: 2000-2009 dönemi, İstanbul konut büyüklükleri (TUİK)



Şekil 2: 50-74 m2 arası konutların oda dağılımları-İstanbul 2000-2009 dönemi (TUİK)



Şekil 3: 150 m² ve daha büyük konutların oda dağılımları-İstanbul 2000-2009 dönemi (TUİK)

Kentin yaşamakta olduğu değişime, İstanbul'un konut piyasasının Türkiye geneli ile karşılaştırıldığında daha hızlı karşılık verdiği görülmektedir. Örneğin, 2000-2005 döneminde artan yaşlanan nüfusunun ve azalan hane halkı büyüklüklerinin bir yansıması olarak, 50-74 m² konutların kentin konut stoğu içindeki oranı %6 iken, %84'lük bir artışla 2006-2009 döneminde %11'e yükselmiştir. Bununla beraber, demografik yapıda yaşanan değişimlere ek olarak kentsel rantın artmasının da etkisi ile 150 m² ve daha büyük konutların toplam içindeki oranı %30'dan (2000-05) %18'e (2006-09) düşmüştür (bakınız Şekil 1). Kentin konut stoğunun oda sayısındaki değişimine baktığımızda ise Türkiye geneline kıyasla daha radikal değişimlerin yaşandığı görülmektedir. 1+1 olarak nitelendirilen konut tipinin toplam İstanbul yapı kullanım izinleri içinde 2000-05 döneminde sadece %5 olan değeri, 2006-09 döneminde %140'lık bir artışla %12'e çıkmıştır. İstanbul çeperinde 1980 sonrasında artan kapalı yerleşmelerin ve 2000'li yılların ikinci yarısından itibaren özellikle TOKİ'nin katkılarıyla yapılan prestij projelerinin konut piyasasındaki yansımalarından biri de, 7 ve daha fazla odalı konutların ilk defa üretilmesidir: 2006-09 döneminde İstanbul toplam yapı kullanım izinleri içinde 7 ve daha fazla odalı konutların oranı %12'dir (TUİK, 2007, 2008, 2009, 2010).

Daha önce de belirtildiği gibi, özellikle 2000 sonrasında oda sayısı ve konut büyüklüğü arasındaki ilişkideki orantı bozulmuştur. Bu bağlamda İstanbul konut stoğuna bakıldığında, Türkiye geneline kıyasla sayısız konut büyüklüğü ve oda sayısı kompozisyonunun varlığı dikkati çekmektedir. Örneğin, 2000-05 döneminde 50-74 m² lik evlerin %84'ü 1+1 iken, 2006-09 döneminde bu değer %52'ye inmiştir. Bununla birlikte, 50-74 m² 2+1 konutların oranı %37, 3+1 konutların oranı %4, 4+1 konutların oranı ise %4'dir (Bakınız Şekil 2). Yapılan analizlerde, Şekil 3'ten de izlenebileceği gibi, bu çeşitlenmenin diğer tüm konut büyük-

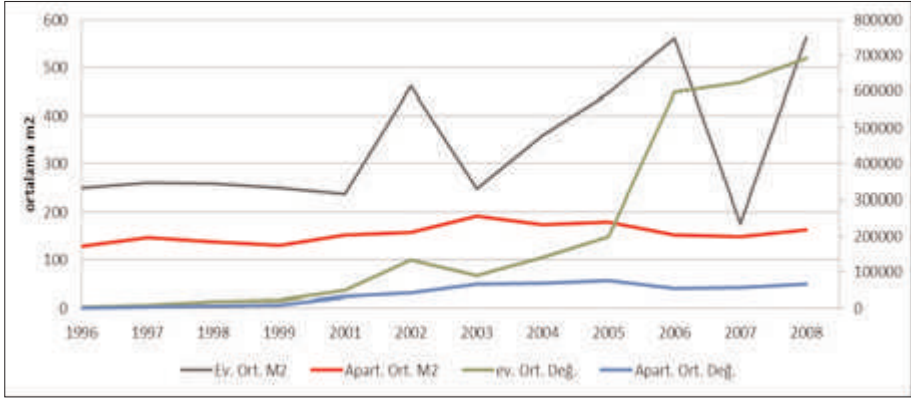
KENT-İÇİ HAREKETLİLİK VE KENTLERİN SOSYO-MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ: 2000 YILI İSTANBUL'UNUN KENT İÇİ HAREKETLİLERİ

lükleri için de geçerli olduğu görülmektedir. Açıktır ki, 2000 sonrasında, İstanbul konut stokunun sunduğu konut alternatifleri çok çeşitlenmiştir. Daha önce de belirtildiği gibi, konut piyasası toplumun değişen taleplerini karşılamak için sürekli bir devimim içinde olan bir mekanizmadır. İstanbul'daki konut piyasasının 2000'li yılların ortalarından itibaren önemli bir değişim geçirdiği açıktır. Bu bağlamda, İstanbul'da özellikle 2000 sonrasında konut piyasasında yaşanan bu değişimlerin, toplumun hangi kesimlerinin taleplerini karşılamaya yönelik gerçekleştiği konusu üzerinde durulması gerekli bir alandır. Kent değişimi ve konut piyasasının değişimi arasındaki ilişki dikkate alarak problemi şöyle koymak da mümkündür: İstanbul'un konut piyasasını ve dolayısıyla kentin sosyo-mekânsal yapısını dönüştürme gücü kimlerin elindedir? Yazının ilerleyen kısmında bu soruyu elimden geldiğince yanıtlamaya çalışacağım.

Bu soruya cevap vermek bir anlamda kolay fakat bir o kadar da zordur. Kolay çünkü cevabını hepimiz biliyoruz, zor çünkü cevabı dayandırabileceğimiz somut verileri bulmak ve birbirleri ile ilişkilendirmek büyük bir problem. Bu problemi giderebilmek için, İstanbul konut piyasasındaki değişimi 2000-2009 döneminde ilçeler ölçeğinde inceledim. Yapı izin istatistiklerine göre, 2000-2009 döneminde İstanbul'da yaklaşık 100 000 konut yapılmıştır. İlçelerin bu değerden aldıkları paylara baktığımızda Büyükçekmece ve Ümraniye'nin yaklaşık %15'lik payla ilk sırada yer aldıklarını görüyoruz. Bu iki ilçeyi %11 ile GOP ve %7 ile Pendik ilçeleri takip etmektedir. En az payı alan ilçeler ise, % 0.8'lik paylarıyla Güngören, Bakırköy ve Beykoz'dur. 2000 yılı İstanbul'unun özellikle üst-statü grubu hareketlilerinin en çok tercih ettikleri ilçelerin aynı zamanda 2000 sonrasında kentin en favori ilçeleri olmaları, çalışmanın bundan sonraki kısmının çıkış noktasıdır.

İstanbul'un Büyükçekmece ilçesi, Hareketli nüfusun fakat özellikle üst-statü Hareketlilerin en çok tercih ettikleri yaşam alanıdır. 1995-2000 yılları arasında hareket eden her yüz haneden 10'nu; hareket eden her 100 üst-statü grubu haneden 15'i ve hareket eden her 100 alt-statü grubu haneden 5'i Büyükçekmece'ye taşınmıştır. Bu veriler ışığında, Büyükçekmece ilçesinin daha çok üst-statü grupları tarafından tercih edildiği görülmektedir. İlgili dönemde, ilçenin konut stokunda daha önceki dönemlerden farklı olarak önemli değişiklikler görülmüştür. Büyükçekmece'nin şimdiki kimliğini 1990'ların ikinci sonrasında aldığı görülmektedir. İlçenin 2009 yılındaki konut stokunun %85'i 1990 sonrasında inşa edilmiştir. İstanbul'da bu konut stokunun niteliği açısından bu kompozisyona yakın diğer ilçe de yine üst-statü gruplarının ilk tercihlerinden olan Ümraniye'dir. Şekil 4'de görebileceğiniz gibi, 1996 yılından itibaren tek daireli konutların (ev) ortalama alanlarında artış görülmektedir. TOKİ'nin 2003 yılındaki yeniden yapılanmasının ardından ilçede artan konut yatırımlarıyla paralel olarak ev büyüklüklerinde bir artış görülmeye başlanmıştır. M2 değerlerindeki değişim de dikkat çekicidir, buna göre evlerin ortalama m²'lerinin düştüğü 2007 yılında bile m² değerlerinde bir azalmanın olmadığı görülmektedir. Bu durum, İstanbul'un üst-statü grubunun ilçeye yönelik eğiliminde bir azalmanın olmadığına ve daha da önemlisi üst-statü grubuna yönelik konut üretiminin devam ettiğine dair ipuçları vermektedir. İlçenin son 10 yılda İstanbul'da üretilen konutlardan en çok payı aldığı bilgisine, bu dönemde

yapılan konutların m²/değer açısından kompozisyonunun daha çok üst-statü grubuna hitap ediyor olduğu bilgisini de ekleyince diyebiliriz ki İstanbul’da konut piyasası özellikle 2000 sonrası ağırlıklı olarak üst-statü grubuna yönelik üretim yapmaktadır.



Şekil 4: Büyükçekmece ilçesi ortalama m²-ev/m²-apartman (ilk eksen) ve ortalama m²-değer-ev/m²-değer-apartman-(TUİK)

Değerlendirme ve Sonuç

“Göçü yasaklayamayız ama parası pulu olmayan insanların İstanbul’da yoğunlaşmasının engellenmesi için birtakım tedbirlerin alınması gerekiyor...”⁹

Erdoğan BAYRAKTAR

(Eski TOKİ başkanı, yeni Çevre ve Şehircilik Bakanı)

Kent-içi hareketlilik hane halkının ihtiyaç ve önceliklerine uygun olmayan bir konuttan uygun olan diğer bir konuta taşınmasıdır. Buradaki konut sadece barınma amacıyla kullanılan bir yapı değil, daha ziyade konut alanının sosyo-ekonomik ve demografik yapısını temsil eden bir simgedir. Bu açıdan bakıldığında, konut hareketliliği kent coğrafyasını şekillendiren önemli aktörlerden biridir demek yanlış olmaz. Bu bağlamda, hareketlilerin kimler olduğu sorusuna cevap vermek, bulmacanın ilk parçasını çözmek demektir: yüksek eğitimliler, gençler, küçük haneler ve işverenler 2000 yılı İstanbul’unun en hareketli gruplarıdır. Tam tersi olan az eğitimliler, yaşlılar, büyük haneler ve işsizler ise en hareketsiz gruptur. Dikkatle bakıldığında, 2000 yılının en hareketlilerinin dönemin sosyo-ekonomik konjonktürünün avantajlı diğer bir değişle üst-statü grupları, en hareketsizlerinin ise avantajsız/alt statü grupları olduğu görülür.

9 <http://hursarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=7677664&tarih=2007-11-13> adresinden yazının tamamına erişebilirsiniz. Erişim tarihi 26 Eylül 2012

KENT-İÇİ HAREKETLİLİK VE KENTLERİN SOSYO-MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ: 2000 YILI İSTANBUL'UNUN KENT İÇİ HAREKETLİLERİ

Daha önce de belirtildiği gibi konut piyasası ile kent-içi hareketlilik arasında karşılıklı bir ilişki mevcuttur. Hane halkının hareketliliği ancak uygun konut piyasasının olmasına bağlıyken, süreç içerisinde konut piyasası hane halklarının değişen talep/öncelik ve isteklerine cevap verebilecek şekilde evrilmektedir. 2000'lerin ikinci yarısından itibaren ülkenin konut politikasında, merkezileşen politik bir yapı hâkimdir. 2003 yılında yeniden yapılanmasının ardından, arazi üretiminden, doğrudan konut üretmeye, yerleşim alanı planlarını yapmaktan, kentsel dönüşüm alanı ilan etmeye kadar konut üretim sürecinin tüm kilit noktalarında, TOKİ tek başına yetki sahibidir. Özellikle büyük ölçekli inşaat firmalarıyla girdiği işbirlikleriyle TOKİ, İstanbul'daki konut üretiminde önemli bir paya sahiptir. Üretilen konutların niteliklerine baktığımızda, sosyal konutların sınırlı sayıda olduğunu, üst-gelir grubuna yönelik konutların ise çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bu konutların 2000 yılı üst-statü gruplarının yaşamak için seçtikleri ilçelerde olması, İstanbul'un mekânsal düzenlemesinde bu grubun ne derece etkin olduğuna dair ipuçları sunmaktadır.

Çalışmanın verisi 2000 yılında sonlanmakla beraber, elde edilen veriler 2000 sonrasındaki kente ilişkin anlamlı çıkarımlar yapmaya olanak sağlamaktadır. İstanbul kenti özelinde baktığımızda, 1995-2000 döneminde alt-statü gruplarının hareket oranlarının üst-statü gruplarıyla kıyaslandığında dikkate değer oranda az olduğu görülmektedir. Hareket edebilirliğin konut olanakları dâhilinde gerçekleşebildiğini son bir kez daha vurgulamak isterim. Bu bağlamda, İstanbul'da özellikle 2005 yılı ve sonrasında gerçekleştirilen konut yatırımlarının daha çok üst-statü grubuna yönelik gerçekleştirilmesi ve kentteki yoksulların son kalesi olarak nitelendirilen gecekondu/düşük kaliteli apartman bölgelerinin deprem riski taşıdıkları gerekçesiyle hızla dönüşmeye başlamasıyla, kent bir anlamda yoksul kesime kapılarını kapamaktadır.

KAYNAKÇA

Alkay, E., 2011. *In Depth Analysis of the Home to Work Travel Pattern in the Istanbul Metropolitan Area*. Vienna, ERSA conference papers ersa11p371, European Regional Science Association..

Aydemir, D., 1984. *Intraurban residential mobility in Turkey (Effects of intraurban relocations on the efficiency of housing stock use)*.. Ankara: Unpublished Master Thesis, METU.

Brown, L. & Moore, E., 1970. The intra-urban migration process: a perspective. *Geografiska Annalar, Series B, Human Geography*, 52(1), pp. 1-13.

Cadwallader, M., 1992. *Migration and Residential Mobility: Macro and Micro Approaches*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press.

Cadwalleder, M., 1982. Urban Residential Mobility: A Simultaneous Equations Approach. *Transactions of the Insitute of British Geographers, New Series*, 7(4), sayfa. 458-473.

- Clark, W., 2009. Changing Residential Preferences across Income, Education and Age Findings from the Multi-city Study of Urban Inequality. *Urban Affairs Review*, 44(3), sayfa. 334-355.
- Clark, W. A. & Onaka, J. L., 1983. Life-cycle and Housing Adjustment as Explanations of Residential Mobility. *Urban Studies*, No. 20, sayfa. 47-57.
- Clark, W. & Huang, Y., 2004. "Linking Migration and Mobility: Individual and Contextual Effects in British Housing Markets. *Regional Studies*, 38(6), sayfa. 617-628.
- Courgeau, D., 1985. Interaction between spatial mobility, family and career life-cycle: A French Survey. *E u r o p e a n Sociological Review*, 2(1), sayfa. 139-162.
- DİE, 2001 . *Building Census 2000*. Ankara: State Institute of Statistics Printing Division .
- Dieleman, F., Clark, W. & Duerloo, M. C., 2000. The Geography of Residential Turnover in Twenty-seven Large US Metropolitan Housing Markets 1985-95. *Urban Studies*, 37(2), sayfa 223-245.
- Dieleman, F. & Everares, P., 1994. From Renting to Owning: Life Course and Housing Market Circumstances. *Housing Studies*, 9(1), sayfa. 11-26.
- Dieleman, F. M., 2001. Modelling Residential Mobility: A review of Recent Trends in Research. *Journal of Housing and the Built Environment*, No.16, sayfa. 249-265.
- Ercan, F., 1996. Kriz ve Yeniden Yapılanma Surecinde Dünya Kentleri ve Uluslararası. *Toplum ve Bilim*, No.71, sayfa. 61-95.
- Geist , C. & McManus, P. A., 2008. Geographical Mobility over the Life-course: Motivations and Implications. *Population Space Place*, No. 14, sayfa. 283-303.
- Ham, M. v. & Clark, W., 2009. Neighbourhood Mobility Context: Household Moves and Changing Neighbourhoods in the Netherlands. *Environment and Planning A*, 41(6), p. 1442 – 1459.
- Ioannides, Y. M., 2002. Residential neighborhood effects. *Regional Science and Urban Economics*, 32(2), pp. 145-165.
- Işık , O. & Ataç, E., 2011. Yoksulluğa Dair: Bildiklerimiz, Az Bildiklerimiz, Bildediklerimiz. *Birikim*, No. 268-269, sayfa. 66-85.
- Işık , O. & Pınarcıoğlu, M., 2006. Geographies of a silent transition: A geographically weighted regression approach to regional fertility differences in Turkey. *European Journal of Population*, 22(4), sayfa. 399-421.
- Işık, O. & Pınarcıoğlu, M. M., 2003. *Nöbetleşe Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güvenç, H.M., 2012, Dosya, Ekim sayısı,

**KENT-İÇİ HAREKETLİLİK VE KENTLERİN SOSYO-MEKÂNSAL DEĞİŞİMLERİ:
2000 YILI İSTANBUL'UNUN KENT İÇİ HAREKETLİLERİ**

Jones, C., Leishman, C. & Craig, W., 2004. Intra-Urban Migration and Housing Submarkets: Theory and Evidence. *Housing Studies*, 19(2), sayfa. 269-283.

Kan, K., 2007. Residential mobility and social capital. *Journal of Urban Economics*, No. 61, sayfa. 436-457.

Keyder, Ç., 1999b. The Housing Market From Informal to Global. In: Ç. Keyder, ed. *Istanbul: Between The Global and The Local*. Boston Way, Lanham, Maryland: Rowman and Littlefield Publishers, sayfa. 143-160.

Keyder, Ç. & Öncü, A., 1993. *Istanbul and the Concept of World Cities*. İstanbul: Window Publications.

Knox, P. & Pinch, S., 2000. *Urban Social Geography: An Introduction*. 4 ed. Toronto: Prentice Hall.

Kok, J., 2007. Principles and Prospects of the Life Course Paradigm. *Annales de Démographique Historique*, No. 1, sayfa. 203-230.

Long, L., 1992. Changing Residence: Comparative Perspectives on its Relationship to Age, Sex and Marital Status. *Population Studies*, 46(1), sayfa. 141-158.

Mulder, C., 1993. *Migration Dynamics: A Life Course Approach*. Amsterdam: PDOD Publications.

Mulder, C. & Dieleman, F., 2002. Living arrangements and housing arrangements Introduction to the special issue. *Journal of Housing and the Built Environment*, Cilt.17, sayfa. 209-21.

Öncü, A., 1988. The politics of the urban land market in Turkey: 1950-1980. *International Journal of Urban and Regional Research*, 12(1), p. 38-63..

Pınarcıoğlu, M. M. & Işık, O., 2009. Segregation in Istanbul: Patterns and Processes. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, Cilt. 100, sayfa. 4-.

Pissarides, C. & ve Wadsworth, J., 1989, Unemployment and the Inter-regional Mobility of Labour., *Economic Journal*, Royal Economic Society, sayı. 99(397), sayfa. 739-55

Pritchard, R.M. 1976, Housing and the spatial structure of the city: Residential mobility and the housing market in an English city since the Industrial Revolution

Quigley, J. M. & Wienberg, D. H., 1977. Intra-urban Residential Mobility: A Review and Synthesis. *International Regional Science Review*, Volume 2, pp. 41-66.

Rossi, P., 1955. *Why Families Move, A study in the social psychology of urban residential mobility*. New York: Free Press.

Speare, A. J., Goldstein, S. & Frey, W., 1974. *Residential Mobility, Migration and Metropolitan Change*. Cambridge: Masss Ballinger.

- Tekeli, İ., 1994. *The Development of the Istanbul Metropolitan Area: Urban Administration and Planning*. İstanbul: IULA-EMME.
- Tsakoglou, P., 1990. Aspects of Poverty in Greece. *Review of Income and Wealth*, 36(4), sayfa. 381-402.
- TURKSTAT, 2005. *Building Permit Statistics 2002-2004*. Ankara: Turkstat.
- TURKSTAT, 2008. *Household Consumption Expenditure by Type of Household for Turkey*. Ankara: Turkish Statistical Institute.
- TURKSTAT, 2009b. *2008 Bölgesel İstatistikler TR 10 İstanbul*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- TURKSTAT, 2010a. *2009 Bölgesel İstatistikler TR 10 İstanbul*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.
- Türel, A., 1979, A study of housing and residential location in Ankara. PhD Thesis. London: London School of Economics
- Wu, F., 2007. The poverty of transition: from the industrial district to poverty neighbourhood in the city of Nanjing, China. *Urban Studies*, 44(13), sayfa. 2673–2694.

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI

Dr, Öğr. Gör. **Melih BİRİK**

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi,

Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

Mekansal Kimlik ve Değişim Süreci.

Kentsel mekânı oluşturan doğal, yapısal ve sosyokültürel niteliklerin zaman sürecinde değişimi kaçınılmazdır. *Değişim* ve *süreklilik* zıt kavramlar gibi görülse de, kentsel mekânın devamlılığı ve kimliğinin sürdürülebilmesi için bir arada bulunması gereken iki temel yapıtaşdır. Mekân ve zaman ilişkisi değerlendirildiğinde, mekânın birincil anlamı olan işlevinin zaman sürecinde kentsel dinamiklerin etkisi ile değişebildiği, sanayi alanlarının karma fonksiyon alanlarına, depolama ve lojistik alanların kültürel alanlara, plansız konut alanlarının, planlı mahallelere dönüştüğü görülmektedir. Buna rağmen; zaman sürecinde aktarılan, kırsal peyzaj öğeleri gibi doğal örüntülerin; malzeme, renk, doku, kapalı ve açık mekanlar, ortak kullanım alanları gibi mimari arketiplerin belirlediği yapısal örüntülerin; mahallelilik, aidiyet, mahremiyet gibi sosyokültürel örüntülerin oluşturduğu yan anlamların; mekânsal nitelikler tamamen ortadan kalkmadığı sürece, üst üste eklenerek *mekân kimliği* oluşturduğu bilinmektedir. Bu saptamadan yola çıkarak, kentsel mekâna konu olan süreçlerin, onu meydana getiren doğal, yapısal ve sosyokültürel nitelikler üzerinden, okumalarla tanımlanarak anlamlandırılması gereği ortaya çıkmaktadır. Tarihsel süreçte, farklı coğrafyalarda, farklı kentsel dinamiklerin etkisiyle oluşan değişim süreçleri, *mekânsal çeşitliliği* sağlayarak, yerel kimliğin korunması ve sürdürülmesinde önemli bir denge unsuru olmuştur. Bu tür değişim süreçlerinde mekânsal niteliklerin etki altında kaldığı, ama kaybolmayıp çağdaş koşullara uyum sağılarak varlıklarını koruduğu izlenmektedir. Bu bakış açısı ile değişim, mekânsal kimliğin sürekliliğini sağlayan bir *adaptasyon süreci* olarak değerlendirilebilir. Buna karşın, değişim sürecinde, mekânsal niteliklerin kaybolduğu ya da başkalaştığı, ve bunun sonucu olarak mekânsal kimliğin sürekliliğini yitirdiği *kırılma noktaları* bulunmaktadır. Bu kırılma noktalarında değişim sürecinin bozularak *deformasyona*

dönüştüğü söylenebilir. Değişim sürecinin bozulması ve başkalaşma ile bugün tartıştığımız değişim ve dönüşüm gibi farklı kavramlar ortaya çıkmaktadır (Şekil 1).

Yukarıda bahsedilen kırılma noktalarından birini yaşadığımız günümüz Türkiye'sinde, 'kentsel dönüşüm' baskısına konu olan uygulama alanları, mekânsal ve sosyal deformasyonların izlendiği sorunlu alanlar olarak ortaya çıkmakta, fakat sorunun tanımlanmasında gerekli kriterlerin belirlenmemiş olması nedeniyle eleştiriler, genel geçer şehircilik kavramları çerçevesinde değerlendirilmekte ve dönüşümün mekânsal kimlik üzerindeki etkileri bilimsel olarak ortaya konulamamaktadır. Halbu ki, bu alanlardaki mekânsal ve sosyal niteliklerin karşı karşıya olduğu kimlik erezyonu, şimdye kadar tecrübe edilenin ötesinde yaygın, kontrolsüz ve geri dönüşümü mümkün olmayacak biçimde hızlı gelişerek, mekânsal ve sosyal nitelikleri tamamen ortadan kaldırmaktadır. Değişim süreci ile ilgili sadece belirli bir zaman kesitinde yapılan değerlendirmeler mekânsal kimlik hakkında yeterli bilgi vermediği gibi hazırlanan projeler içinde yanlış tasarım ilkelerinin saptanmasına da sebep olmaktadır.

Değişim sürecine yön veren kırılma noktaları mekânın iç dinamikleri ile şekillenebildiği gibi, belirli bir otoritenin yaptırımı olarak planlama araçları ile de yönlendirildiği gözlenmektedir. Özellikle 21. yüzyılda ekonomik, politik, stratejik dengelerin farklılaşması ve mülkiyetin el değiştirmesi ile ortaya çıkan girişimci kentlerde, bu iki farklı olgu birbirine paralel devam etmektedir. İstanbul örneği incelendiğinde; 1950'lerden 1990'lara kadar açık mahalleler kurgusunda gelişen, mülk sahibinin yatırımcı ile birebir irtibat kurduğu Levent Bölgesi'nde olduğu gibi veya merkezi otoritenin Toki gibi kuruluşlar aracılığı ile Küçükçekmece benzeri kent çeperlerinde biçimlendirdiği yeni kentsel dönüşüm projelerinde görüldüğü üzere, süreç farklı ölçek ve kentsel dokularda hızla devam etmektedir. Özellikle yoruma ve uygulama esnekliğine sahip yasalar ile desteklenen bu deformasyon sürecinin, doğru tanımlanarak ortaya konulması gereklidir. Farklılıklarına rağmen, günümüzdeki uygulamalar değerlendirildiğinde her iki süreçte de kentsel mekânı oluşturan niteliklerin tehdit altında olduğu, değişim sürecinin bir mekânsal transformasyondan çok mekânsal deformasyona doğru geliştiği izlenmektedir.

Mekânsal Kimliğin Sürekliliğinin, Değişim Sürçünde Analizine Yönelik Yöntem.

Yukarıda değinilen nedenlerle, mekânsal kimliğin sürekliliği açısından değişim süreçlerinin, belirli bir ortak platform üzerinde, analitik yöntemlere dayanarak tesbit edilmesi gereği ortaya çıkmaktadır. Sürecin tanımlanması, mekânsal kimliği oluşturan niteliklerin ele alınarak; zaman sürecinde bir arada oluşturduğu anlamın, yukarıda belirtilen kırılma noktalarında karşılaştırmalı olarak incelenmesi ve kırılma noktalarına karşılık gelen zaman kesitlerinde, mekân kimliğinin değişimden nasıl etkilendiğinin belirlenmesi ile mümkün olabilir. Bu yöntemle elde edilecek veriler daha sonra, tasarım sürecine dahil edilerek yönlendirici tasarım ilkeleri ortaya konulabilecektir.

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI

Mekânsal kimliğin tespitinde, zaman sürecinde belirli bir noktadan bakarak tanımlama yapmanın yanıltıcı olacağı belirtilmişti. Bu sorunu aşmak için şekil 2'de belirtilen yöntemle; mekânsal kimliği oluşturan niteliklerin, kırılma noktalarında test edilerek, niteliklerin sürekliliğinin (değişiminin) veya başkalaşımının (dönüşümünün) belirlenmesi amaçlanmıştır¹. Matrisin düşey düzleminde kentsel mekânın kimliğini oluşturan nitelikler üç temel grupta sınıflandırılmış, yatay düzlemde belirtilen zaman sürecinde ise mekânda değişime sebep olan kentsel dinamikler ya da başka bir değişle mekânsal kırılma noktaları belirlenmiştir. Daha önce, mekânsal kırılma noktaları açıklanırken belirtildiği gibi, büyük kentsel operasyonlara sebep olan planlama kararları, politik yaptırımlar, savaş, afet gibi olgular mekânsal kırılmalara sebep olabilmektedir. Şekil 2'de, lineer zaman sürecinde geçmişe yönelik tanımlanan her mekânsal kırılma noktası (**Z-n**) olarak tanımlanmıştır. (**Z0**) zaman dilimi, mekânın güncel durumunun tespitidir. Her bir çakışma noktası için oluşturulacak görsel haritalandırmalar, mekânsal niteliklerin zaman sürecinde nasıl değiştiğini ortaya koyacaktır. Bu karşılaştırmada, (**Z+n**) ile belirtilen zaman diliminde geleceğe yönelik projelerin ve mekân ile ilgili farklı senaryoların test edilmesi, elde edilen veriler ışığında, varolan mekânsal niteliklerin sürdürülebilmesine yönelik tasarım ilkelerinin belirlenmesi mümkündür. Tabloda, kentsel mekânın kimliğini oluşturan nitelikler aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır.

DOĞAL NİTELİKLER:

- **Doğal Morfoloji:** Doğal morfolojik yapının tanımladığı karakteristik oluşumlar: Vadi, dere yatağı, tepe, sırt v.b.. Kırsal veya kentsel peyzaja ait, ekolojik bütünlüğü olan doğal ya da yapay sistemler: Orman, koruluk, ağaçlandırılmış alanlar, göl, gölet, v.b..

YAPISAL NİTELİKLER:

- **Altyapı Sistemleri:** Her türlü taşıt yolu, köprü, tünel, yeraltı ulaşım sistemleri ve bağlantıları.
- **Mülkiyet İzleri:** Hava fotoğrafları, haritalar ve/veya planlardan izlenebilen yapay sınırlayıcılar: Tarım alanı sınırları, çit, duvar, kadastral mülkiyet dokusu v.b..
- **Kentsel Morfoloji:** Yapısal elemanların oluşturduğu morfolojik bütün, volümetrik düzen, insan ölçeği ve form ilişkisi açısından yapı adası ve yapı.

KÜLTÜREL NİTELİKLER:

- **Mekânsal Referanslar:** Kentsel mekânda fonksiyonların dağılımı ve hareketlerinin yönelişini belirleyen yapısal özellikler. Sosyo kültürel yapının göstergesi olan ve mekâna anlam kazandıran, algıya dayalı izler, referanslar.

1 Melih Birik, 2011. Kentsel Mekânın Değişim Sürecinde Transformasyon ve Deformasyon. Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul. Tez Danışmanı Prof. Dr. Gülşen Özyayın. İstanbul. Sf. 61.

İstanbul Ölçeğinde Modern Dönemde Mekânsal Kırılma Noktaları.

Modern şehircilik normları göz önünde bulundurularak, zaman sürecinde mekânsal kırılma noktaları değerlendirildiğinde, 19. Yüzyıl'dan itibaren İstanbul ölçeğinde, yukarıda belirtilen güncel durum da dahil edilerek beş farklı mekânsal kırılma noktası belirlenebilir. Birinci dönem, Tanzimatla kentsel alan kullanımlarının ve mülkiyet kavramının geleneksel Osmanlı uygulamalarının dışında, Batı'lı norm ve standartlara adapte edilmesiyle başlamaktadır². 19. yüzyılın ikinci yarısı hız kazanan ve neredeyse Avrupa'daki örnekleri ile çağdaş denebilecek kentsel projeler, özellikle yeni gelişen Pera gibi kent çeperlerinde uygulanmıştır. Bu sebeple, II. Tanzimat Dönemi ile başlayan ve kentsel mekânı biçimlendiren reformların uygulanmaya başladığı dönem, İstanbul için önemli bir mekânsal kırılma noktası olarak belirlenebilir. Bu projelerin özgünlüğü yada yerel veriler ile kurduğu diyalektik ayrı bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Bu dönemde, Karaköy Meydanı, Şişhane Meydanı ve çevresi gibi büyük kentsel projeler uygulamaya geçmiştir.

I. ve II. Dünya Savaşları arasında, Cumhuriyet dönemi yapılanma programları içerisinde millî mimarlık kimliği oluşturulmaya çalışılmış, Cumhuriyet ve Batılılaşma kavramlarının politik anlamda yansıtıldığı kentsel mekânlar kurgulanmıştır. İlk bütüncül kent planlaması çalışması 1937'de Henri Prost tarafından hazırlanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası başlayan yeni kentsel yapılanma süreci, 1950'de Demokrat Parti'nin yönetime gelmesi ile hız kazanmıştır. Prost planında öngörülen bir çok büyük kentsel altyapı ve imar programı sonraki dönemlerde değiştirilerek, uygulamaya geçmiştir. Bu dönem İstanbul için, Tanzimat'tan sonra yeniden büyük kentsel projelerin uygulandığı, kentsel mekânın biçimlenmesinde önemli değişimlerin gerçekleştiği ikinci dönem ve diğer bir kırılma noktası olarak tanımlanabilir. Bağaziçi Sahil Yolu, Vatan ve Millet Caddeleri'nin açılması gibi büyük kentsel operasyonlar kent kimliği ve belleğinde önemli kalıcı izler bırakmış, bunula birlikte bir çok izi de ortadan kaldırmıştır.

İstanbul'daki planlama çalışmaları 1966 yılında *Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu*'nun kurulması ile tekrar kapsamlı olarak ele alınmıştır. Doğrudan İmar ve İskân Bakanlığı'na bağlı olan bu kurum üst ölçekte nâzım plan yapma konusunda yetkilendirilmiştir. Bu dönemde planların onanması ve yürütülme yetkisi merkezî otoritenin idaresindeki bakanlığa aittir³. Sanayi öncelikli bu planda, İstanbul için 'iç gelişme aksı' ve 'organize sanayi bölgeleri' nin oluşturulması ile metropoliten yapının değiştirilmesi önerileri göze çarpmaktadır. 1.Boğaziçi Köprüsü, çevre yolu, üniversite kampüsleri gibi önemli mekânsal değişimleri öngören kararlar alınmıştır⁴. Ayrıca, 1966 yılında Kat Mülkiyeti Kanunu yürürlüğe girmiş ve inşaat sektöründe önemli bir ivme başlatmıştır. Bu dönem, İstanbul için 'merkeziyetçi yeni

2 Paul Dumont, François Gergeon, 1996, *Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

3 Yücel Ünal, 2003. *Türk Şehir Planlama Hukuku*. Yetkin Yayınları, Ankara, sf. 36,

4 Cengiz Giritlioğlu, A.Ş. Yüzer, 2003. Sanayi alanları yeni düzenleme stratejileri, İstanbul Örneği. İ.T.Ü. Dergisi, Cilt2 sayı , sf. 119, 127, İstanbul

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI

bir planlama anlayışının uygulandığı' üçüncü dönem ve bir diğer kırılma noktası olarak nitelendirilebilir. Bu gelişim sürecinde plansız ve kaçak yapılaşmanın artması ile yeni kent çeperleri oluşmuş ve daha sonraki dönemlerin mekânsal kurgusunun belirlenmesinde önemli rol üstlenecek yerleşim odakları ortaya çıkmıştır.

1980 yılında Türkiye'de önemli politik değişimlerin yaşanmasının ardından, İstanbul'da 1/50.000 ölçekli Metropolitan Nazım İmar Planı bakanlıkça onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Planda, kentsel mekânı etkileyen önemli kararlardan biri, metropolitan şehir bütününde MIA'nın ana merkez olarak gelişmesi, merkezler kademelenmesi ve sanayinin desantralizasyonu kararlarıdır. Bu şekilde İstanbul'un çeperlerinde yeni sanayi alanları ve çevresinde kentsel fonksiyonlar oluşmaya başlamıştır. Dördüncü dönemde, İstanbul'da yoğunlaşan endüstrinin çekim gücü ve Türkiye'de yaşanan bölgeler arası ekonomik dengesizliğin etkisi ile ortaya çıkan göç sonucu, önceki dönemden farklı olarak, İstanbul'da Küçükçekmece, Sultanbeyli gibi büyük ölçekli plansız yeni kent çeperleri oluşmuştur. Çekim merkezi olan sanayi odaklı, MIA'ya uzak, genellikle altyapıdan yoksun, donatı alanları olmayan bu kentsel mekânlar, çok hızlı büyüyerek, daha sonraki dönemlerde önemli kentsel değişim - dönüşümlerin yaşanacağı merkezler hâline geleceklerdir. Tüketim ekonomisinin mekânsal yapıyı biçimlendirmeye başladığı, kamu yararı ve önceliğinin yerini özel girişimcinin teşvik edilmesine bıraktığı bu dönem, alışveriş merkezleri gibi yeni fonksiyonların mevcut kent dokusu içerisine eklenildiği dönemdir. 1980'de başlayan ve 1990'larda küreselleşme ile devam eden dönem, politik, sosyo-ekonomik değişimlerle İstanbul için önemli bir mekânsal kırılma noktasıdır.

Beşinci dönem olarak nitelendirilebilecek günümüzde tartışılan değişim olgusu ise süregelen kentsel müdahaleler serisinin son halkasıdır. Başlayan süreç, yeni bir kırılma noktasının habercisi, değişimin ya da dönüşümün topyekün gerçekleşeceği önemli bir tarihsel sürecin başlangıcıdır. Yasal zemine oturtularak meşrulaştırılan bu sürecinin doğru yönlendirilerek biçimlendirilmesi, her uygulama alanı için standart çözümlerin üretildiği, mekânsal çeşitliliğin ortadan kaldırıldığı, mülkün el değiştirilmesi için araç olarak kullanıldığı bir kimliksizleştirme operasyonu olmaktan çıkartılarak, kent belleğinin lehine değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle Küçükçekmece, Fikirtepe, Bayrampaşa, Balat veya Levent Bölgesi gibi rezerv yapı alanı, riskli alan ve riskli yapıların oluşturduğu mahaller, aynı yaklaşımla değerlendirilmemeli kendi özgün mekânsal niteliklerinden yola çıkarak değişim sağlanmalıdır. Emsal yapı alanının farklı matematikler ile yapı adası içerisinde taşınması, emsal arttırarak müteahhit için cezbedici ilavelerin önerilmesi, yur dışı örneklerden alıntı yapılarak zeminin kamu kullanımına açılmasına karşılığı yükseklik avantajı sağlanması gibi formüllere dayalı standart uygulamalar özellikle eski kent dokusu için özgün mekânsal kimliğin devamlılığını ortadan kaldıracak en önemli tehditlerdir. Söz konusu tehditlerin etkisi altında olan konut alanlarından biri de İstanbul, Levent Bölgesidir.

Değişim Sürecinde, İstanbul - Levent Bölgesi.

Ankara ve İzmir’de de örnekleri olduğu gibi, Levent Bölgesi, yukarıda bahsedilen ikinci dönemde ortaya çıkan mekânsal kırılma noktasında yapılaşmaya başlamış ve 1940’ların sonunda yeni ekonomik ve politik dinamiklerin etkisine paralel olarak kentin yeni çeperlerinden biri olmuştur. Geçtiğimiz 60 sene içerisinde kent bütünü ile birleşerek mekânsal kimliğini sürdürmüştür. (Şekil-3) Levent Bölgesi, aynı dönemde, yeni konut politikaları kapsamında planlı olarak, kent çeperinde oluşturulmuş diğer konut alanları gibi bugün mimari açıdan ekonomik ömrünü tamamlamış yapı guruplarını barındırdığı ve merkezi iş alanı içerisinde ve/veya çevresinde kaldığı gerekçeleriyle ‘dönüşüm’ adı altındaki projelerin başkısı altında bulunmaktadır. Küçükçekmece, Sulukule veya Fikirtepe uygulamalardan farklı olarak sürecin iç dinamiklerle şekillendiği bu bölgede, ticaret ve hizmet sektörünün arazi kullanımında önemli denecek oranda yer almaya başlaması, mekânsal kimliğin ani ve kontrolsüz değişimine sebep olabilecek yeni süreçlerin başladığını göstermektedir. Büyük bir bölümü Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ve Boğaziçi İmar Yönetmeliği’ne tabi olan, ön görünüm, geri görünüm ve etkilenme alanları gibi özel statülü yapılaşma şartlarının geçerli olduğu bölgede, yeni kanunun bahsedilen koruyucu yönetmeliklerin üzerinde olması endişe vericidir⁵.

Sorunu tanımlarken ifade ettiği gibi kentsel mekânı oluşturan doğal, yapısal ve sosyokültürel niteliklerin zaman sürecinde değişimi kaçınılmazdır fakat bu değişimin yönlendirilebilmesi ve mekânsal kimliği oluşturan niteliklerin kaybolmadan sürdürülebilmesi de mümkündür. İstanbul kent dokusu içerisinde benzer özellikleri taşıyan konut alanlarında doğru mekânsal müdahalelerin yapılabilmesi için, Levent Bölgesi örneğinde değişim-dönüşüm sürecinin doğru ve bilimsel yöntemlerle tanımlanmasına yönelik bir çalışmanın yapılabileceği ortaya çıkmaktadır.

Şekil 2’de belirlenen matris üzerinde, bu bölgeye ait kimlik öğeleri test edilerek, değişim sürecinde şimdiye kadar gerçekleşen kırılma noktalarında mekânsal kimliğin yapısı ve bunların değişimden nasıl etkilendiği ortaya konulacaktır. Bu veriler ışığında, yeni başlayan süreç yönlendirmeye yönelik, var olan değerlerin sürdürülebilmesi ve/veya tespit edilen niteliklerin rehabilite edilmesi için doğru tasarım kriterleri belirlenebilecektir. Bu tasarım kriterleri ile mekânsal kimliğin sürdürülebilirdiği, anlamlandırılabilir, çağdaş ve barındırdığı toplumu ‘mutlu’ eden kentsel mekânların inşa edilmesi yönlendirilebilecektir.

5 Resmi Gazete, 31/Mayıs/2012, Sayı : 28309. Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun. Uygulanmayacak mevzuat: MADDE 9 – (1) Bu Kanun uyarınca yapılacak olan planlar, 3/5/1985 tarihli ve 3194 sayılı İmar Kanununda ve imara ilişkin hükümler ihtiva eden özel kanunlar da dâhil olmak üzere diğer mevzuatta belirtilen kısıtlamalara tabi değildir. f) 21/7/1983 tarihli ve 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununun, i) Geri görünüm ve etkilenme bölgeleri bakımından 18/11/1983 tarihli ve 2960 sayılı Boğaziçi Kanununun, bu Kanunun uygulanmasını engelleyici hükümleri ve diğer kanunların bu Kanuna aykırı hükümleri uygulanmaz. Ancak, bu Kanunun öngördüğü uygulamalar sırasında, bahsedilen kanunların amaçları ayrıca gözetilir.

Levent Bölgesi'nde Değişim Sürecinde Doğal Morfolojik Yapıya Ait Nitelikler.

Taksim Platosu'nun devamı olan ve kentin lineer gelişim süreci içerisinde yapılaşmaya başlayan Levent Bölgesi, İstanbul Boğazı'na farklı yönlerden bağlanan ve stratejik önem taşıyan vadiler sisteminin oluşturduğu, doğal morfolojik yapıya göre şekillenmiştir (Şekil4). Vadi tabanlarında bulunan dere yataklarının birbiri ile bağlanması sonucu oluşan '*vadiler ekolojik sistemi*', 1980'lere kadar bütüncül yapısını koruyarak varlığını devam ettirmiştir. 1980 yılından sonra TEM otoyolu inşaatı için gerçekleştirilen dolgu ve hafriyatlar, vadiler ekosisteminin bütünlüğünü bozmuştur. Söz konusu ekosistemin çıkış kaynağı olan dere yataklarının açık beton kanallar içerisine alınması veya tamamen kapatılmasıyla bu kaynaktan beslenen ekolojik yapının bozulduğu günümüze küçük ekolojik adaların kaldığı izlenmektedir (Şekil-5). Ekosistemler ve ekotoplar arasındaki dengenin bozulmasıyla bölgede, doğal enerji ve madde akışının ve devininin kesintiye uğradığı söylenebilir⁶. 1960 yılına kadar bölgede varlığını etkin olarak sürdüren ve kültürel peyzajın önemli niteliğini oluşturan çiftliklerin, önce kentsel tarım ölçeğine dönüşerek küçüldüğü ve 1980 yılından sonra yapılaşmanın yoğunlaşarak artmasıyla parçalanarak, ayrıştırılan sistem içerisindeki bir kaç vadede varlığını koruduğu görülmektedir. Birbirinden kopuk ekolojik adalar olarak devam eden yapı içerisinde çiftliklerin günümüzde tamamen ortadan kalkarak içe dönük, çevrelenmiş konut alanlarına yer açtığı görülmektedir. Kültürel peyzajın diğer niteliklerinden biri olan kasır bahçelerinin de kısmen ortadan kalktığı, fakat park alanları içerisinde kalan bölümlerin korunduğu gözlenmektedir. Vadi tabanlarındaki yeşil sistemin 1980 yılından sonra önemli oranda ortadan kalkmasına rağmen, yine de kamusal alan düzenlemelerinin içerisinde kalan birkaç vadinin korunduğu görülmektedir. Bu vadilerde, yukarıda belirtildiği gibi, dere yataklarının açık kanallar haline getirilmesi nedeniyle herhangi bir ekolojik süreklilikten bahsetmek mümkün değildir.

Sonuç olarak, doğal morfolojik yapıya ait vadiler ekosistemi zarar görmüş olsa da yerleşim şeması ve mahallelerin kademelenmesi bu özgün doğal eşikler ve yönlendiriciler aracılığı ile biçimlenmektedir. Vadi içlerinde, daha önceki bütüncül ekosisteme ait ekolojik adaların kısmen de olsa varlığını sürdürdüğü görülmektedir.

Levent Bölgesi'nde Değişim Sürecinde Altyapı Sistemlerine Ait Nitelikler.

1730 yılından itibaren Sultan 1. Mahmud döneminde, kent merkezini beslemek için belli aralıklarla ortalama 25 km. uzunluğunda su yolu sistemi inşa edildiği bilinmektedir. Bu dönemde yapılan Takim Su Yolu da, Büyükdere Caddesi'ne paralel uzanan vadiler boyunca etmekte, bir kol Arnavutköy Vadisine kadar uzanmaktadır⁷. Mustafa Cezar, Taksim Su Yolu tamamlanmadan önce, Beyoğlu'na suyun kanal ve künklerle Levent Çiftliği Bölgesi'nden

6 Sırrı Erinc, 1978. Büyük İstanbul Yöresinin Doğal Bitki Örtüsü ve Potansiyeli. Kentlinin Sağlığı ve İhtiyaçları Açısından Büyük İstanbul'un Yeşil Alan Sorunları Ulusal Sempozyumu. İstanbul Orman Fakültesi Yayınları. Sf. 9-10

7 Wolfgang Müller-Wiener. İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı. 2007. İstanbul.

aktarıldığını belirtmiştir⁸. 1946 hava fotoğrafıyla su yolu izi çakıştırıldığında, 4. Levent Mahallesi'nin kurulduğu alandan başlayarak vadi izlerini takip eden ve Arnavutköy vadisine uzanan bu hat izlenebilmektedir (Şekil-6). Ortadoks kültüründe su ile doğrudan ilişkisi olan ayazmalara örnek olarak, Profiti(s) Ilias Ayazması'nın Arnavutköy Vadisi ve Deresi üzerinde bulunmaktadır. Bölgede, 1980'lere kadar mesire yerleri ve su yolları arasında önemli bir bağlantı olduğuda bilinmektedir. Bu nedenlerle, Levent Bölgesinde 1946 hava fotoğrafı değerlendirilerek, vadiler ve dere yatakları ile oluşan doğal yapıya özgün niteliklerin, su kültürünün parçası olarak mekânı tanımladığı ve kentsel altyapının oluşmasında rol oynadığı söylenebilir. Su yollarından oluşan ve Bizans dönemine kadar tarihlenen ilk altyapı sistemine ait izler, 1960'dan sonra dere yataklarının ıslah edilmeye başlanması ve yol çalışmaları ile ortadan kalkmış ve bölge bu özelliğini uzun bir zaman sürecinde kaybetmiştir.

Ulaşım ağı 1950'den sonra gelişen Levent Bölgesi'nde, alt yapı sistemleri, mahalle birimleri temel alınarak oluşturulmuş ve konut yerleşimlerinin birbiri ile entegrasyonu sağlanmıştır. Nispetiye Caddesi bu sistemin omurgası olarak tanımlanmıştır. 1980 döneminde, Büyükdere aksının birinci derece arter özelliği ön plana çıkmakta, bununla birlikte, Nispetiye Caddesi'ne bağlanan yolların güçlenip, yeni oluşan mahalle dokusu ile birleşerek, hiyerarşik bir yapı oluşturduğu izlenmektedir. Yollar genellikle, Boğaz sahiline inen bağlantılar dışında sırt çizgilerini takip etmektedir. Bu nedenle vadi tabanları doğal yapılarını kısmen korumaktadır.

1980'den sonra, mahalle birimlerinden oluşan içe dönük bu dengeli sistem, iki boğaz geçişi ve otoyolların arasında kalarak hızlı bir değişime girmiştir. 1988 yılında Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün hizmete açılması ve TEM'in tamamlanması ile başlayan süreçte önemli mekânsal niteliklerin kaybedildiği görülmektedir. Nispetiye Caddesi daha önce içe dönük sistemler olan Levent, Akat, Etiler Mahalelerine bağlanmaktayken bu dönemde, Nispetiye Caddesi, Tepecik Yolu ile Etiler Mahallesini geçerek TEM Karayoluna bağlanmış, diğer mahalleler de servis yollarıyla otoban bağlantısı ile ilişkilendirilmiştir. Ulaşım kademelenmesindeki bu ani değişim, konut dokusu üzerinde de daha sonraları ortaya çıkan yoğun ticaret, hizmet ve konaklama talebinin artmasına sebep olmuştur. Bu oluşum, mahalle birimleri ve kentsel kademelenme arasındaki ilişkinin ortadan kalkması anlamına gelmektedir. Belli bir yoğunluk öngörüsü ile yapılan planlama, bu yeni yol kademelenmesinden olumsuz yönde etkilenerek yetersiz kalmaktadır. Bu gelişmelerin sonucu olarak, trafik yoğunluğunun ve araç yükünün artması, yeşil alan ve parkların yapılanmaya açılması, çevrelenmiş konut alanlarının oluşması gibi olumsuz değişimler izlenmektedir. Mahalleye özgü küçük ölçekli donatı alanlarının yerine, büyük ölçekli kentsel fonksiyonlar getirilmiş, artan otopark ihtiyacı için apartman bahçeleri otopark alanlarına dönüştürülerek bahçeli ev ve apartmanlardan oluşan önemli bir mekânsal nitelik kaybedilmeye başlamıştır.

8 Mustafa Cezar, XIX. Yüzyıl Beyoğlu'su, Ak yayınları, 1991, İstanbul. Sf. 20.

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI

Sonuç olarak; su kültürünün yatsınmayacak bir yer teşkil ettiği Levent Bölgesi'nde, bu niteliğe ait değerlerin birkaç kanal izi dışında ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Daha önce iç yollar ile mahaleleri birbirine bağlayan yol kademelenmesinin, 1980 sonrasında oluşan mekânsal kırılma ile çevre yollar ve buna bağlanan yeni arterlerden olumsuz etkilendiği görülmektedir. Mahalle dokusu içerisinde kent içi transit yolların geçtiği ve bu yolların ülkeler arası büyük otobana bağlandığı görülmektedir. Bu olumsuz durumun, Levent Bölgesi'ne ait mekânsal kimliği oluşturan mahalle karakteristiğine ait nitelikleri başkalaştırarak, sürekliliğini ortadan kaldırdığı söylenebilir.

Levent Bölgesi'nde Değişim Sürecinde Mülkiyet İzlerine Ait Niteliler.

Levent Bölgesi'nin 1940'lı yıllara kadar tarımsal mülkiyet izlerinden oluşan karakteristik yapısı daha sonraki dönemlerde mahalle ölçeğinde konut projelerinin kapsamlı olarak ele alınabilmesine imkân vermiş, yeni oluşan büyük yapı parselleri içerisinde kooperatifler ile organize olan sosyal gruplar Gazeteciler Konut Kooperatifi Yerleşimi, Petrol Sitesi, Uçaksavar Sitesi gibi düzenli komşuluk birimlerini oluşturmuştur. Bu sayede, Levent Mahalleleri ile başlayan komşuluk birimlerinden oluşan yapılaşma düzeni 1990'lara kadar devam etmiştir. Bu sistem içerisinde kamusal, yarı kamusal, özel ve yarı özel alanların dağılımı mahalle kurgusu içerisinde dengeli olup, aralarında kesin fiziksel bariyerler bulunmamakta, genellikle açık geçişen sınırlayıcılar, bahçe duvarları ve bitkisel bölücüler ile ayrılmaktadır.

1949 yılından sonra inşa edilen 1.2.3. Levent mahalleleri, 1953 yılında inşa edilen 4. Levent mahallesi ve bunu takip eden 1960 Etiler Mahallesi'yle, 1966 hava fotoğrafında, tarımsal alanın parsel dönüşümü ve müstakil konutların ortaya çıkışı izlenmektedir (Şekil7). Tarımsal mülkiyet izleri Baltalimanı'na bağlanan vadi dışında kaybolmuş yerini yapı parsellerine bırakmıştır. Konut gruplarının yapılaştığı alanlarda yerleşim deseni, tarımsal izleri referans almak yerine, yeni oluşturulan parselasyonu takip etmektedir. Büyükdere aksının batısındaki sanayi alanları ise, müstakil kullanımlarını devam ettirerek, tarımsal parselasyonun parçalanması ile oluşan dar parsellerde yapılaşmaya devam etmektedirler.

Nispetiye ulaşım aksının etrafında gelişen modern konut yapılaşması yeni bir mülkiyet anlayışına dayanmaktadır. 23/06/1966 onay tarihli Kat Mülkiyeti Kanunu, tek veya birleştirilmiş parseller üzerinde modern konut bloklarının oluşumuna ve bağımsız birimlerin kat maliklerine satılabilmesine imkân vermiştir. Bu kanun sonrasında çok hızlı gelişen Levent, Akat ve Etiler mahalleleri mevcut mülkiyet izlerinin dışında, yeni parselasyonlar ve çok katlı toplu konut inşaatlarıyla tanışmıştır. 1970'li yıllara ait konut hareketi genellikle kooperatifler aracılığı ile gerçekleştirilmiş ve oluşturulan konut grupları dönemin çağdaş şehircilik anlayışının izini takip etmiştir. S.S. Gazeteciler Sitesi 4. İşçi Kooperatifi Yerleşimi, Etiler Soyak Konutları, Petrol Sitesi Yerleşimi, Narin Sitesi Yerleşimi, Yıldız Blokları ve Basın Sitesi Yerleşimi, Uçaksavar Sitesi, Ordu Yardımlaşma Kooperatif Evleri bu yerle-

şimlere örnektir. Kendi içlerinde birer komşuluk birimi düzeninde kurulan yerleşimler, genellikle büyük tarımsal parsellerin konut alanına dönüşümü ile oluşturulan alanlarda uygulanmış vaziyet planlarıdır. Bu nedenle 1950’de Levent Mahallesi yerleşimi ile başlayan mahalle oluşumlarının, 1970’lerde de tarımsal parsellerin ifraz edilmeden uygulanan büyük ölçekli ve çok katlı kooperatif konutları ile devam ettiği söylenebilir.

Fatih Sultan Mehmet Köprüsü’nün hizmete açılmasıyla birlikte, 1990’dan sonra mahalle birimlerine göre düzenlenmiş kamusal ve özel mülkiyet dengesi, yoğun yapılaşma baskısı ile değişmiştir. Bazı kamusal alanların özel mülkiyete geçtiği görülmektedir. Yine 1990’dan sonra, önceleri tarımsal parselasyonun devamı olarak gelişen Küçük Armutlu Mahallesi gibi yerleşimler, parselasyonun bölünmesi ile oluşan mülkiyet deseninin belirlediği parçalı alanlarda gelişmeye devam ederek yoğun ve plansız yapılaşma dokusunu oluşturmuşlardır.

Levent Sanayi Bölgesinin olduğu alanda ise; tarımsal alanın, sanayi planlaması için uygun, dar cepheli büyük parsellere dönüşümünden sonra, bu dönemde aynı mülkiyet izlerinin içerisinde alışveriş merkezi ve yüksek katlı, ofis, konut, konaklama gibi farklı fonksiyonların gelmesi önemli yapısal sorunlar getirmiştir. Özellikle, daha önce yaklaşık 0,8 olan emsal alanın aynı alanda 3’e çıkması ile oluşan yoğunluk, sınırlı parsel alanlarında yüksek yapılaşmanın oluşumunu teşvik etmektedir. Bununla birlikte, parseller arasında 7-8 metreye kadar düşen yollar sanayi parselasyonundaki gibi korunmuştur. Parselasyonun biçimi mimari çözümlerin üretilmesinde de sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Bu nedenlerle, 1990 yılından sonra mülkiyet dokusunda Fatih Sultan Mehmet Köprüsü ve bağlantı yolları için gerçekleştirilen kamulaştırmalar dışında önemli bir fiziksel değişiklik olmamasına rağmen, mevcut dokunun üzerine getirilen fonksiyon değişiklikleri ve yoğunluk arttırımı nedeniyle mekânsal kimliğe ait niteliler başkalaşmıştır. Tek parsel bazında yapılan imar planı revizyonları ve emsal değişiklikleri ile büyük parseller üzerinde kurgulanmış bütüncül mahalle dokusu deformasyona uğramaktadır.

Levent Bölgesi’nde Değişim Sürecinde Kentsel Morfolojik Yapıya Ait Niteliler.

Bölgenin İstanbul kent merkezi ve Boğaz ile olan stratejik konumu nedeniyle Levent Kışlası gibi tarihte iz bırakan önemli askerî tesislerin ve Nipetiye Kasrı gibi sivil mimari örneklerinin var olduğu, fakat kısa süreli varlıklarından günümüze az sayıda yapısal iz kaldığı görülmektedir. Bu yapıların, sonraki dönemlerde oluşan kentsel morfolojik örüntüyü doğrudan etkilediği söylenemez. Bununla birlikte, söz konusu döneme ait yapısal izlerin birkaç yapı dışında 1950 sonrasında tamamen ortadan kalkması sonucu mekânsal sürekliliğin kesintiye uğradığı ve çok önemli niteliklerin silindiği söylenebilir (Şekil-8). Bu dönemde hâlen kırsal peyzaj karakteristiğini koruyan bölgede, kentsel morfolojik yapıyı Bebek’deki tipik Boğaz yerleşim dokusu oluşturmaktadır. Bebek Vadisi yamaçlarından başlayarak sahile kadar uzanan alanda ahşap ve kâgir yapılardan oluşan, topoğrafik yapıya uyumlu organik yerleşim düzeni, merdivenli ve dar sokakları ile bölgedeki tek yerleşim dokusudur. İlk ola-

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI

Levent bölgesinde kurulan askerî yapılar ve hizmet birimleri, I.Abdülhamit (1774-1789) döneminde Leventler'den oluşturulan muhafız birliği için yapılmıştır⁹. Levent çevresinde 'Levent Çiftliği' adıyla geçen askerî alanın kurulması ise, 1793'de Nizam-ı Cedid'in kurulması ile aynı dönemdedir. 1803 yılında Levent Kışlası'nda, mühendishane, hastane, eğitim binaları, cami ve tesisleri, çarşı, hamam, ahırlar ve binicilik alanları, ticari yapılar, imalathaneler ve subaylar için evler bulunmaktadır. Özellikle yeni ordunun eğitimi için getirilen yabancı askerler ve uzmanlar da burada kalmaktadır¹⁰. Bu binalardan günümüze kadar varlığını koruyabilen 4. Levent sırtlarındaki Levent Kasrı ve çevresindeki günümüze ulaşamamış yapılar 1946 hava fotoğrafında yıkıntı halinde tespit edilebilmektedir. Kışla ve mühendishane, III. Selim'in tahtan indirilmesi ile çıkan ayaklanma sonrasında 1808 yılında tahrip olmuş ve yeniden onarılmayarak unutulmuştur¹¹. Bu askerî kompleks, Selimiye Kışlası gibi yeni askerî tesislerin yapımına örnek olmuş önemli bir mimari referanstır. Yine 1946 hava fotoğrafında bugünkü Maya Sitesi'nin bulunduğu alan üzerinde benzer bir askerî yapı ve bahçesi göze çarpmaktadır. Bu alanda 1960'lı yıllara kadar uçaksavar bataryası ve tesisleri bulunmaktadır¹². İsmi bu askerî tesisden alan günümüzdeki Uçaksavar Mahallesi ise, yaklaşık 2 km. doğuda Rumeli Hisarı'na doğru, Baltalimanı Vadisi'ne hâkim bir tepenin üzerine kurulmuştur. Yukarıda tespit edilen yapı grupları, 18.yüzyıldan başlayarak bölgede askerî mimari varlığın etkisini göstermektedir.

1946 hava fotoğrafında Bebek Vadisi'nin, Levent Platosu'na doğru yükseldiği Çamlık mevkiğinde İstanbul Boğazı'na hâkim Nispetiye Kasrı görülmektedir. III. Selim (1789-1807) döneminde yapılan veya tamir gören kasır, Sedat Hakkı Eldem'in 'Köşkler ve Kasırlar' incelemesinde ele alınmış, plan ve restitüsyonu yapılmıştır. III. Selim'in at binişleri için özellikle buraya geldiği bilinmektedir. Melling'in bir planında 'Hünkârın Köşkü' diye isimlendirilmiştir. Boğaz sırtlarında bulunan son ahşap kasırlardan biri olan Nispetiye Kasrı özellikle II.Abdülhamit döneminde yoğun olarak kullanılmıştır. Son dönemlere kadar 'Süleyman Efendi Köşkü' olarak bilinen kasır yüksek fıstık ağaçları ile çevrelenmiş, Boğaz'a hâkim, bir set üzerine kurulu alçak ve yayvan bir yapıdır¹³. Kasır, '1960 hızlı yapılaşma' sürecinde yanarak ortadan kalkmış yerine çok katlı apartman blokları yapılmıştır. Bugün, bahçesine ait fıstık çamlarının bulunduğu alan park olarak kullanılmakta, 1930 tarihli fotoğrafta köşkün her iki tarafında görülen büyük fıstık çamları ise hâlen kasrın yerine yapılan apartmanların bahçesinde bulunmaktadır. 1946 hava fotoğrafında, rasyonel bahçe düzeni ve İstanbul Boğazı'na hâkim konumuyla Kasır, Levent çevresindeki en önemli yapısal öğedir.

1966 yılı hava fotoğrafında, yapımı 1947 yılında başlayan ve 1949 yılında tamamlanarak satışa sunulan 391 adet konut, açık sinema, çarşı, dükkânlar ve meydana oluşan 1.Le-

9 Oya Baydar, 1994. Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5 Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.

10 M.Gözde Ramazanoğlu, 2003, Osmanlı Yerleşimi İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı, Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi,Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, sf. 55,

11 Sedat Hakkı Eldem, 1979, Boğaziçi Anıları, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, sf. 57

12 Ergin Konuksever - Gazeteci, 2011. Kişisel görüşme.

13 Sedat Hakkı Eldem, 1969, Köşkler ve Kasırlar, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Cilt 1, İstanbul, sf.337

vent ile daha sonra 2. ve 3. Levent yerleşimlerinin eklenmesiyle şekil alan Levent mahallesi göze çarpmaktadır. Mimar Kemal Ahmet Aru ile Rebiî Gorbon tarafından tasarlanan ve Emlâk Bankası tarafından yaptırılan bu yerleşim, Türkiye’de uygulanan, dönemin çağdaş banliyö tasarımlarının ilk örneklerindedir. 1. 2. ve 3. Levent Mahalleleri, İngiltere’de uygulanan ilk bahçeşehir örneği olan Lecht Worth yerleşimi dikkate alınarak, ortak kullanım alanlarını çevreleyen yapı kümeleri biçiminde düşünülmüş fakat bahçeli parsellerden oluşan yapı adaları biçiminde tamamlanmıştır¹⁴. 1. Levent’te; arkatlı yaya kaldırımları, çarşı, meydan, dükkânlar ve kafelerden oluşan merkez, bunun çevresinde parklar ve yaya alanları ile birleştirilmiş, müstakil, tek yada iki katlı, dik beşik çatılı konutlardan oluşan yapı adaları yerleşimin önemli morfolojik niteliklerini oluşturmaktadır. Bu nitelikler daha sonra gelişecek Etiler mahallesinin yerleşim karakteristiğini de yönlendirecektir. Bebek sınırlarında oluşan Etiler Mahallesi, Levent Mahallesi gibi topoğrafik verilere uygun, insan ölçeğinde çözülmüş donatı alanları ve sosyal alanları ile kendi kendine yeterli bir komşuluk birimidir. Bu dönemin devamında inşa edilen 4. Levent projesinde ise ‘*ortak kullanım alanları*’ tanımı getirilerek mülkiyeti sadece bina tabanında sınırlandırılmıştır. Bu sayede 4. Levent yerleşiminde kullanıcıların binalara yeni eklemeler yapması engellenmiştir. İkinci dünya savaşı sonrası, konut politikalarının değişmesi ile ortaya çıkan yeni yerleşim birimleri oluşturulması fikrine (5228 sayılı Bina Yapımını Teşvik Kanunu) uygun olarak gelişmesi teşvik edilen Levent, özellikle 1950’den sonraki politik dönemde çok hızlı yapılaşmaya tanık olmuştur. 1957 yılında 4. Levent yerleşimi, daha modern çizgiyi takip eden çağdaş konut ti-polojilerini beraberinde getirmiştir. Arkatlı yollar, çarşı, meydan, apartman blokları ile modernleşmenin yansıtıldığı bir ikon haline gelmiştir. Bunu izleyen dönemlerde ayrıntılı apartman düzenine geçilmiş olsa da, açık mahalle sisteminin korunduğu görülmektedir. 1970 ve 80’lerde kooperatifler aracılığıyla yapılan daha büyük ölçekli projelerde, yine sokak ve bina ilişkisi mahalle ölçeğinde çözülmüş, donatı alanları bu ölçekte yeterli konforu sağlayacak düzende oluşturulmuştur. Yeni projeler birbiri ile bağlantılı ve geçişlidir. Mahalle birimleri, donatı alanları ve ulaşım sistemi arasında uyumlu bir kademelenme görülmektedir. Boğaz silüetine etkisi açısından gerigörünüm etkilenme bölgesinde kalan Levent Bölgesindeki apartmanlaşma, 15,50 metre yükseklik sınırlamasına uygun olarak oluşmuştur. 1965 yılında kabul edilen Kat Mülkiyeti Kanunu sonrasında, müstakil konutlardan oluşan mahalleler ve toplu konutların dışında tekil apartmanlardan oluşan mahalleler de görülmeye başlanmıştır. 1. Levent yerleşiminin güneyinde, tek apartmanlardan oluşan Birlik, Fecri Ebcioğlu, Başlık, Paşa, Bilgin Sokakların oluşturduğu mahalle bu yapılaşma biçimine örnektir. Bu mahallede, daha önce Pangaltı, Kurtuluş, Osmanbey’de uygulanan bitişik nizam ve ayrıntılı nizam apartman düzeni beraber görülmektedir. Daha sonra gelişen Etiler ve Ulus semtlerine ise bitişik nizam yapılaşma yerine bahçeli tekil apartman blokları kentsel morfolojik dokuyu tanımlamaya başlamaktadır. Levent ve Etiler’i birbirine bağlayan Nispetiye Caddesi üzerinde, Petrol Sitesi gibi modern mimari anlayışın uygulandığı toplu konut uygulamaları ve Zeytinözü Caddesi girişine doğru, dönemin yüksek yapıları olarak adlandırılabilen

14 Kemal Ahmet Aru İle Söyleşi, Yapı Dergisi, Sayı 127, sf. 45.46.

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI

konut blokları görülmektedir. Vadi sırtlarında ise Oyak Konutları, Narin Sitesi, Basın Sitesi gibi yine toplu konut yaklaşımında orta gelir gurubunu hedefleyen çoklu blok düzenleri görülmektedir. S.S. Gazeteciler işçi Kooperatifi evleri çok katlı ve iki katlı blokların bir arada uygulandığı, sinema, çarşı, karakol, ilkokul donatı alanları ile tipik bir mahalle kurgusu içerisinde tasarlanmış, orta ve düşük gelir gurubu hedef kitle olarak belirlenmiştir. Alanın batısına doğru Etiler Mahallesi'nin sonunda, Basın Sitesi ve Yıldız Bloklar görülmektedir. Yıldız Bloklar da dönemin 'ilk'lerinden olup, yüksek blokta asma katlı daireler uygulanmıştır. Bu yapılaşmanın kuzeyinde tepe üzerinde kurulan Uçaksavar Sitesi ise yine bir mahalle kurgusunda 3-4 katlı bloklardan oluşan mahalle ünitesidir.

1960 sonrası bölgede oluşan plansız yapılaşma ise sanayi bölgelerine komşu olan gecekonduların yerleşimlerinin tersine, tarımsal kökenli olup, 1980'lere kadar kırsal yerleşim dokusu biçimindedir. Bu yerleşim dokularının daha önceki dönemlerde varlığını sürdüren çiftliklerin devamında geliştikleri görülmektedir.

Yukarıda bahsedilen mahalle kurgusu, ikinci çevre yolu yapımının tamamlanması ve 1990'dan sonra bağlantı yollarının açılmasıyla önemli bir değişime uğramıştır. Büyükdere Caddesi'nin merkezî iş alanı olarak tanımlanması ile içe dönük Levent yerleşim dokusu İstanbul ölçeğinde hizmet veren yeni fonksiyonlara açılmıştır. Alışveriş merkezi, bölgesel ticarethaneler, ofis, konaklama ve hizmet yapıları, mahalle birimlerinin içerisinde yer almaya başlayarak ulaşım ve donatı alanları arasındaki ölçek ve kademelenmeyi bozmuştur. Bununla birlikte yoğun yapılaşma baskısı ile imar planı revizyonları ve yasal süreçler içerisinde dolaylı olarak yoğunluk artırılmıştır. 1990 sonrasında hız kazanan bu süreçte, mahalle birimlerinin çevrelenmiş konut alanlarına dönüşüm sürecinin başladığı görülmektedir. Ulaşım kademelenmesindeki değişim ve ara sokakların ana arterlere dönüşmesi yüzünden özelliğini kaybetmeye başlayan mahalle birimleri, çevrelenmiş konut alanlarının oluşması sonucu, birbirleri ile entegrasyonu kaybetmiştir. Bu nedenle, daha önce Levent, Akat ve Etiler yerleşimlerinin önemli kentsel morfolojik değerlerinden biri olan 'açık, geçirgen mahalle kurgusu' sürekliliğini yitirmiştir. Apartman bahçelerinin otopark alanlarına dönüşmesiyle de bir başka sosyal entegrasyon alanını tanımlayan apartman bahçelerinin ortadan kalktığı gözlenmektedir.

2010 yılına ait hava fotoğrafında, bazı vadi tabanları ve koruluklar dışında Levent, Akat ve Etiler mahalleleri tamamiyle yapılaşmıştır. İstanbul 3 numaralı Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Koruma Kurulu'nun 13 Mayıs 2008 tarih ve 3047 sayılı kararı ile 1.2.3.4. Levent Mahalleleri ve Konaklar Mahallesi'nin bir kısmı 'Kentsel Sit Alanı' ilan edilmiştir. Kurul kararında gerekçe olarak; '*Levent Çiftliği denilen arazide 1947'de inşaatına başlanan alanın ülkemizdeki ilk planlı toplu konut projelerinden olması; planlama düzeni ve modeli açısından örnek oluşturması; yapıların mimarisinde bilinçli yeğlenen sade ve gösterişsiz karaktere günümüzde artık rastlanmaması; tüm özgün niteliklerini hâlâ devam ettirmesi ve kentin bu bölgesindeki gelişme karşısında bozulma ve niteliğini kaybetme riskinin bulunması*' (İstanbul 3 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Bölge Koruma Kurulu'nun 13 Mayıs 2008 tarih ve 3047 sayılı karar) gösterilmiştir. Bu kararın çıkmasına kadar geçen sürede, Levent

Evleri yapısal değişiklikler geçirmiş, özellikle konut dışı kullanım nedeniyle kat ilaveleri, cephe ve malzeme değişiklikleri, ilave kapalı hacimler ve otopark eklemeleri ile değişime uğramıştır. Bununla birlikte yol dokusu ve mahalle örüntüsü korunduğu için vaziyet planı ölçeğinde kimliğini koruduğu söylenebilir. 1.2.3. ve 4. Levent Mahalleleri dışında en önemli değişiklik, Büyükdere Caddesi merkezî iş alanının hizmet ve ticaret sektörüne dönüşümü ve serbest bina yüksekliği ile 3 emsal oranındaki yapılaşma şeklidir. Bu sayede yükseklikleri 260 metreyi bulan gökdelenler sanayinin terkettiği alanda yeni bir görsel eşik oluşturmuştur. Bu eşik aynı zamanda İstanbul'un yeni silüetini de tanımlamaktadır. Levent Mahallesi ile herhangi bir geçiş ya da tampon alan olmadan yapı emsalinin bu denli artması, iki ve üç katlı konut alanının çeperlerinde yukarıda belirtilen değişimin yoğunlaşmasına sebep olmuştur. TEM otoyolu, 4. Levent Mahallesiyle güneyindeki Levent Mahalleleri arasında fizisel bir eşik oluşturmuştur. Bağlantı, taşıt öncelikli bir alt geçit ile sağlanmaktadır. Mahalle vaziyet planı olarak herhangi bir değişikliğe uğramamış fakat özellikle iki katlı bitişik nizam olarak tasarlanmış konut grupları büyük ölçüde işlev değiştirerek, ticaret ve hizmet fonksiyonuna dönüştürülmüştür. 1957 yılında, sanat ve mimarinin birlikte uygulandığı ve kentsel sanat ürünü olarak nitelendirilebilecek cephe mozaikleri ilk olarak Bedri Rahmi ve Eren Eyüpoğlu tarafından burada uygulanmıştır. Yakın zamana kadar 4. Levent yerleşiminin kimliğinin parçası olan ve her binanın sağır cephesinde bulunan mozaikler, birkaç bina dışında tamamıyla kaldırılmıştır.

Bölgede, TEM otoyolu ile olan bağlantı nedeniyle oluşan bölgesel baskının bir diğer örneği, Cengiz Topel Caddesinde görülmektedir. Yine parsel bazında yapılan plan revizyonu ile, 1993 onaylı 1/5000 Nazım İmar Planı'nda, yapılaşma hakkı azami yükseklik 15 metre ve taban alanı kat sayısı (TAKS) 0,75 olan parsel, turizm alanı olarak tescillenmiş ve yüksek yapılaşmaya açılmıştır. Bu örnekte parsel bazında imar planı ve yönetmeliklerin yeniden ele alınması ve yasal düzenlemelerle yoğunluğun artırılması sonucu, Levent Bölgesi'ndeki mahalle yapısının deformasyona uğradığı gözlenmektedir.

Sonuç olarak, zengin kentsel morfolojik özelliği bulunan ve mahalle kültürünün yapısal ve sosyal tüm nitelikleri ile egemen olduğu Levent Bölgesinin 1990 yılından sonra kentsel morfolojik yapıda önemli ve hızlı bir değişim sürecine girdiği tesbit edilmektedir. Bu değişimde tekil mimari müdahalelerin ve parsel bazında plan değişikliklerinin etkisi ön plana çıkmaktadır.

Levent Bölgesi'nde Değişim Sürecinde Mekânsal Referanslara Ait Niteliler.

Levent'in İstanbul içindeki coğrafi stratejik konumu, her dönemde farklı mekânsal kararlar ile bölgenin bir çekim merkezi olmasını sağlamıştır. 1950 öncesi askerî stratejik konumu nedeniyle tercih edilen bölge, daha sonraki dönemlerde kentin lineer gelişimi sonucu kentsel alan içinde kalarak, ulaşım arterleri ile ilişkisi ve diğer kentsel odaklara erişilebilirliği nedeniyle önem kazanmıştır. Bunun sonucu olarak, mekânsal değişimin özellikle 1990'dan sonra hızlanarak arttığı görülmektedir. Bu döneme kadar kendi iç dinamikleri ile şekillenen,

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI

kentin çeperi konumundaki konut bölgesi, 1990'dan sonra merkezî iş alanı fonksiyonların artmasıyla kent ölçeğindeki dinamiklerin etkisi altına girmiştir. Yine bu döneme kadar bahçeli evler yada az katlı apartmanlardan oluşan mekânsal kimlik, birbiri ile bağlantılı, açık ve geçirgen mahallelerden oluştuğu tespit edilmiştir. Kuzeydeki askerî alan dışında yaya dolaşımını engelleyen kontrollü, çevrelenmiş alan bulunmamaktadır. 1946 hava fotoğrafında görülen kırsal peyzaj karakteristiği içerisine yayılan noktasal çekim merkezleri olan kasırlar ve çiftliklerin oluşturduğu pastoral mekân algısı 1966 ve 1982 hava fotoğraflarında kısmen değişmesine rağmen, yeni gelişen kentsel mekân kurgusu doğal morfolojik yapı ile dengelidir (Şekil-9). Yine 1980 sonlarına kadar bölgedeki en yüksek yapısal kot Levent Çarşısı içerisindeki su kulesidir. Vadiler, sırt çizgileri ve dere yatakları okunabilmektedir. Nispetiye Caddesi bu süreç içerisinde yerleşim dokusunun omurgası niteliğinde olmasına rağmen, çarşı ve sosyal donatı alanlarından oluşan İç Levent kent merkezi, bölgenin sosyal ve kültürel etkileşim merkezidir.

1983 yılında Fatih Sultan Mehmet Köprüsü'nün tamamlanması ve TEM'in hizmete girmesi ile başlayan ve 1990 yılından sonra hız kazanan süreçte, kentsel dinamiklerin ölçeğinin değişmesi yukarıda bahsedilen açık mahalle yapısına özgü yerel kimliğe ait mekânsal referansların ortadan kalkmasına neden olmuştur. Bu değişim sonucunda serbest yaya dolaşımına kapalı, kontrollü, çevrelenmiş konut, ofis, rekreasyon ve spor alanlarının hızla arttığı görülmektedir. Çevrelenmiş alanlar, yeni oluşan kentsel dinamiklerin olumsuz etkilerinden korunmayı amaçlasa da, konut alanını mahalle sisteminden kopartmakta ve kentin herhangi bir noktasında var olabilecek soyutlanmış adalar haline getirmektedir. 1982 hava fotoğrafında sadece askeri alanlarla sınırlıyken, 2010 yılında, çevrelenmiş alanlar, genel arazi kullanımı içerisinde baskın öge haline gelmiştir. Ani değişim sonucu, çevrelenmiş yerleşim alanları ile birlikte, Tepecik yolunun sonunda olduğu gibi homojen konut dokusu içerisinde yükselen turizm amaçlı çok katlı noktasal blok ve Büyükdere aksında 200 metrenin üzerindeki duvar etkisindeki cephe hattı ve çevre yollarının oluşturduğu fiziksel eşikler, Levent Bölgesi'ne ait yeni mekânsal referanslar olarak tanımlanmaktadır. Bu yeni mekânsal referanslar önceki dönemlerle herhangi bir birliktelik ya da etkileşim kurmamakta, geçmişe ait mekânsal izleri ortan kaldırarak mekânsal kimliğin sürekliliğini kesintiye uğratmaktadır. Bu nedenlerle, 1982 hava fotoğrafından sonraki dönemde ortaya çıkan mekânsal kırılmayla, mekânsal referanslarda önemli bir deformasyon sürecinin oluştuğu tespit edilmektedir.

Sonuç: Levent Bölgesi'nde, Değişim Sürecinde Mekânsal Kimliğin Sürdürülebilmesine yönelik Mekânsal Tasarım Kriterlerinin belirlenmesi.

Yukarıda, Levent Bölgesi'nin 1946, 1966, 1982 ve 2010 yıllarına ait havafotoğrafları ve teknik veriler yardımıyla, matris üzerinde yapılan değerlendirmeler sonucu bölgenin mekânsal kimliğini oluşturan nitelikler ve bu niteliklerin değişim sürecinden nasıl etkilendiği tespit edilmiştir (Şekil-10).

Buna göre, Levent Bölgesi'nde yeni başlayan değişim sürecinde, mekânsal kimliğin sürdürülebilirdiği, anlamlandırılabilir, çağdaş ve barındırdığı toplumu mutlu eden kentsel mekânların oluşturulabilmesi için aşağıdaki tasarım kriterlerinin dikkate alınması gereği ortaya çıkmaktadır.

- Vadiler sistemi ile tanımlı doğal ekolojik yapının korunması ve rehabilite edilmesine yönelik vadi tabanlarının yeniden tanımlanması. Vadi içlerine kurulacak konut alanlarında, dere yataklarının sürekliliğini ve küçük koruluklar gibi ekolojik adaların birleştirilmesini temin edecek yarı kamusal alanların oluşturulması. Vadi içerisindeki Birbirine komşu büyük parsellerde oluşturulacak konut sistemlerinde, yarı kamusal koridorların bütünlük içerisinde oluşturulması, yaya geçişlerinin sağlanması ve doğal nitelikli dere yataklarının kentsel peyzaja yeniden kazandırılması. Yerel yönetim tarafından bunu için gerekli ortak kentsel tasarım rehberinin hazırlanması.

-Mahalle kurgusunun yeniden kazanımına yönelik, ulaşım kademelenmesinin biçimlendirilerek mahalle içi ulaşım sistemi ile transit yolların kesişiminin engellenmesi. Yeni projelerde, mülkiyet sınırı içerisinde zemin üstü otopark alanlarının sınırlandırılarak, otoparkların yeraltına alınması. Yeraltına alınan otoparkların üstünde, bitkisel örtünün devamlılığına imkan verecek ve doğal morfolojik yapıyı değiştirmeyecek nitelikte toprak hacminin sağlanması.

-Levent Bölgesi'ne ait mekânsal niteliklerin başında gelen; geçirgen konut dokusunun sürdürülebilmesi için büyük ölçekli konut projelerinde, kamusal, yarı kamusal, özel ve yarı özel alan kullanımlarının dengeli dağılımının yapılması. Yeni projelerde, yarı kamusal alan kullanımının özendirilmesi.

-Mahalle dokusu içerisinde yoğunluğu veya günlük kullanıcı sayısını artırıcı, yeni imar planı revizyonlarına izin verilmemesi. Özellikle bölgesel ticaret, alışveriş merkezi, ofis merkezi, hastane, gibi yeni fonksiyonların parsel bazında yapılan tadilatlar ile yasallaştırılmaması.

- Yürürlükte olan, Boğaziçi Geri Görünüm ve Etkilenme Bölgesi 1/5000 ölçekli Nazım İmar Planında öngörülen, Yoğunluk değerlerinin (*yüksek yoğunluk*= 350 – 375 kişi/hektar, kaks 0,75, azami yükseklik 15.50; *orta yoğunluk*= 225 kişi/hektar, kaks: 0,60, azami yükseklik 9.50 ve *düşük yoğunluk*= 150 kişi/ hektar, kaks: 0,30, azami yükseklik 6,50) korunması ve yeni uygulamalarda emsal arttırımına izin verilmemesi. Mevcut yol dokusu, donatı alanları, teknik altyapı ve hatta sosyal yapının bu değerler üzerinden belirlendiğinin dikkate alınması.

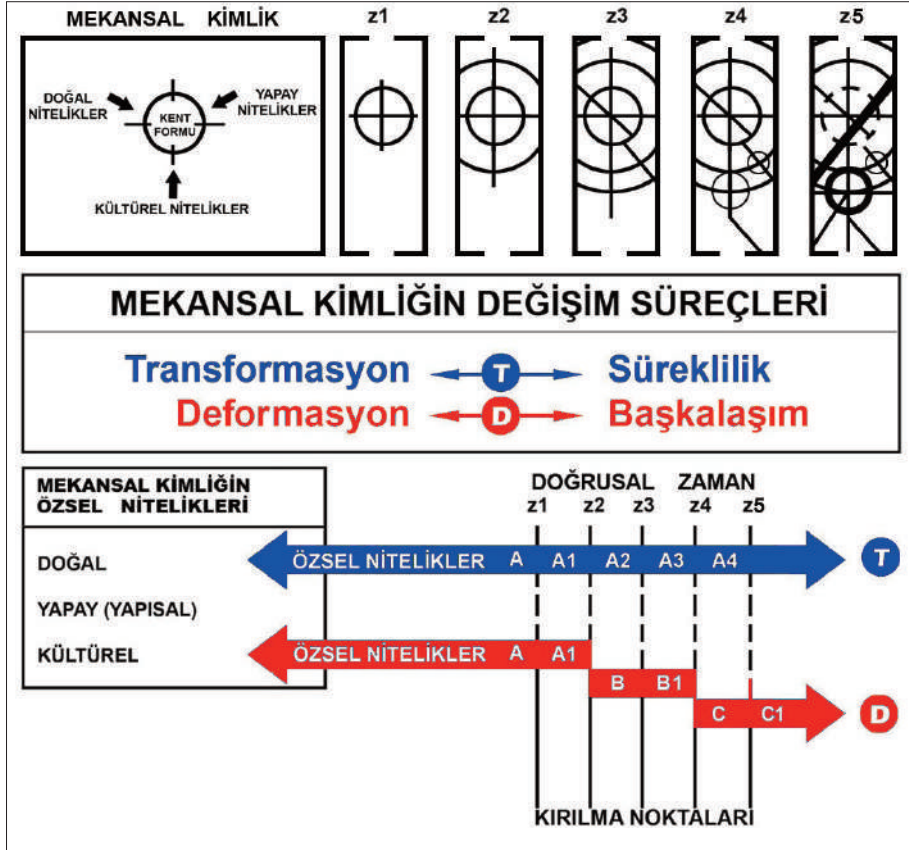
-Levent ve Etiler konutlarında mimari proje tadilatlarında yapısal niteliklerin korunarak, bahçe kullanımı için ayrılan sert zemin ve açık otopark alanlarının sınırlandırılması. Bu yöntemle karakteristik bahçelerin korunarak veya yeniden kazanılarak bahçeli konut yapımının yönlendirilmesi. Yeni konut komplekslerinde zemin katların bahçe kullanımı ile entegre edilmesi veya apartman bahçelerinde sosyal entegrasyonu sağlayacak ortak kullanım alanlarının oluşturulması.

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI

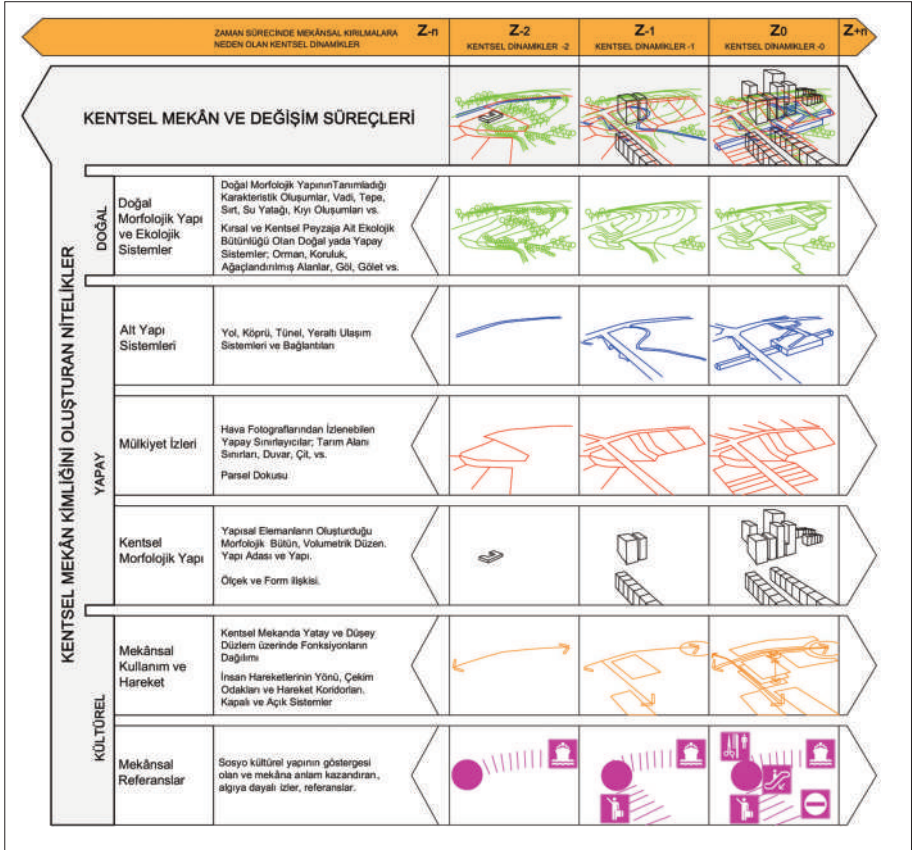
-Yeni projelerde, birden çok bloklulu mevcut konut alanlarının imar planı tadilatı ile değiştirilmesi halinde, yeni yerleşim planının çevre ile uyumlu, entegrasyonu sağlanmış mahalle birimleri niteliğinde tasarlanması gereklidir. Çoklu blok düzeni ve mahalle kurgusunda bulunan mevcut yapı stoğunun, biraraya getirilerek tek bir blok içerisinde çözülmesi yada çevre ilişkileri kurulmama sıralı blok topluluklarının oluşturulmasından kaçınılmalıdır.

Levent Bölgesi'nde uygulanan bu yöntemle, her bir 'kentsel dönüşüm' projesinin birbirinden farklı tasarım kriterlerine göre ele alınması gerektiği, ancak bu şekilde mekânsal kimliğe ve kent belleğine ait değerlerin sürdürülebileceği, kentsel dönüşüm projesi adı altında standart imar planı kararları ve parsel bazında mimari proje çözümlerlerinden farklı olarak çalışma alanının bölge ile kurduğu anlam bütünü içerisinde değerlendirilmesi ihtiyacı ortaya konulmuştur.

Şekiller

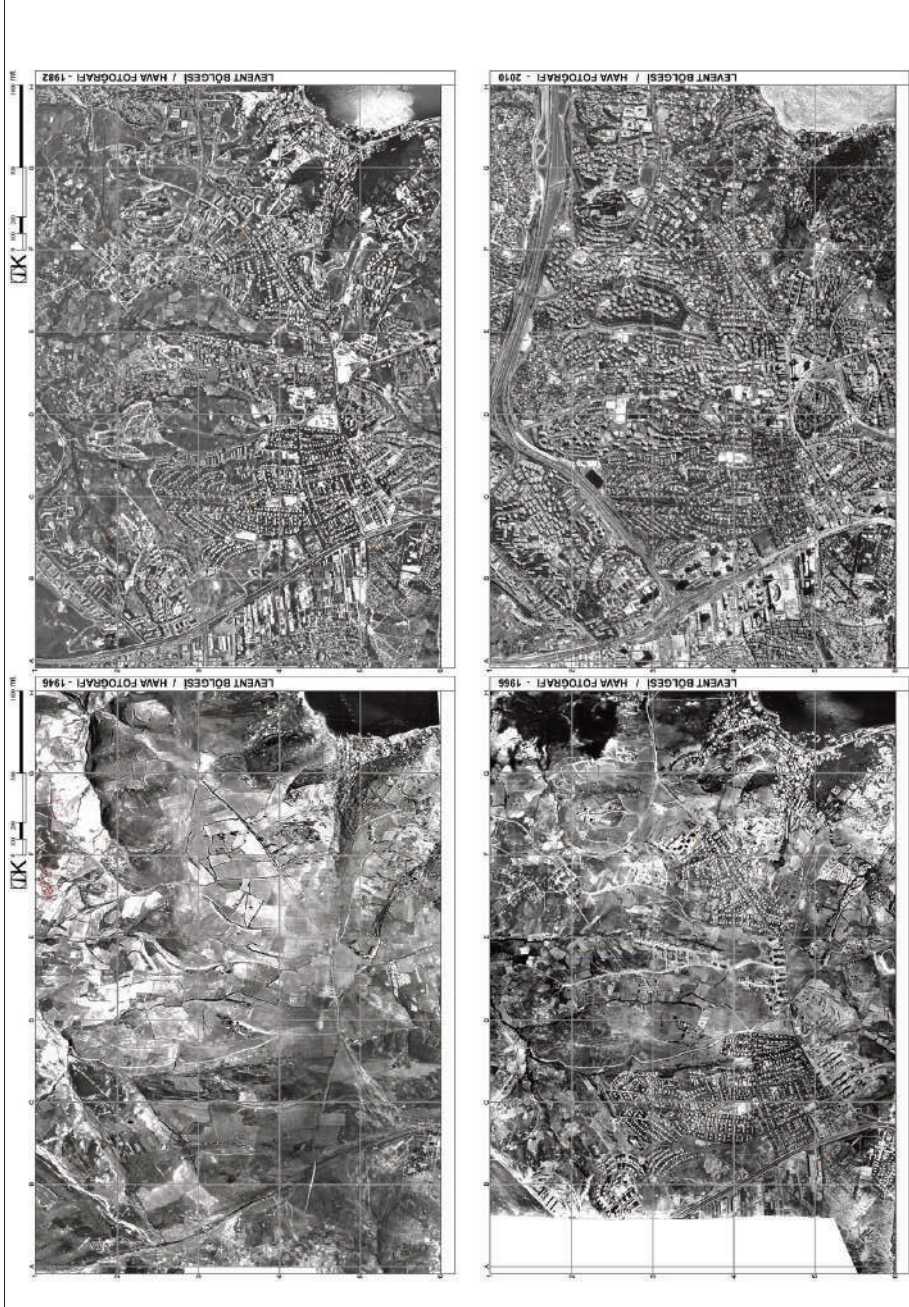


Şekil 1: Mekânsal kimliğin değişim süreçleri. (Melih Birik, 2011)

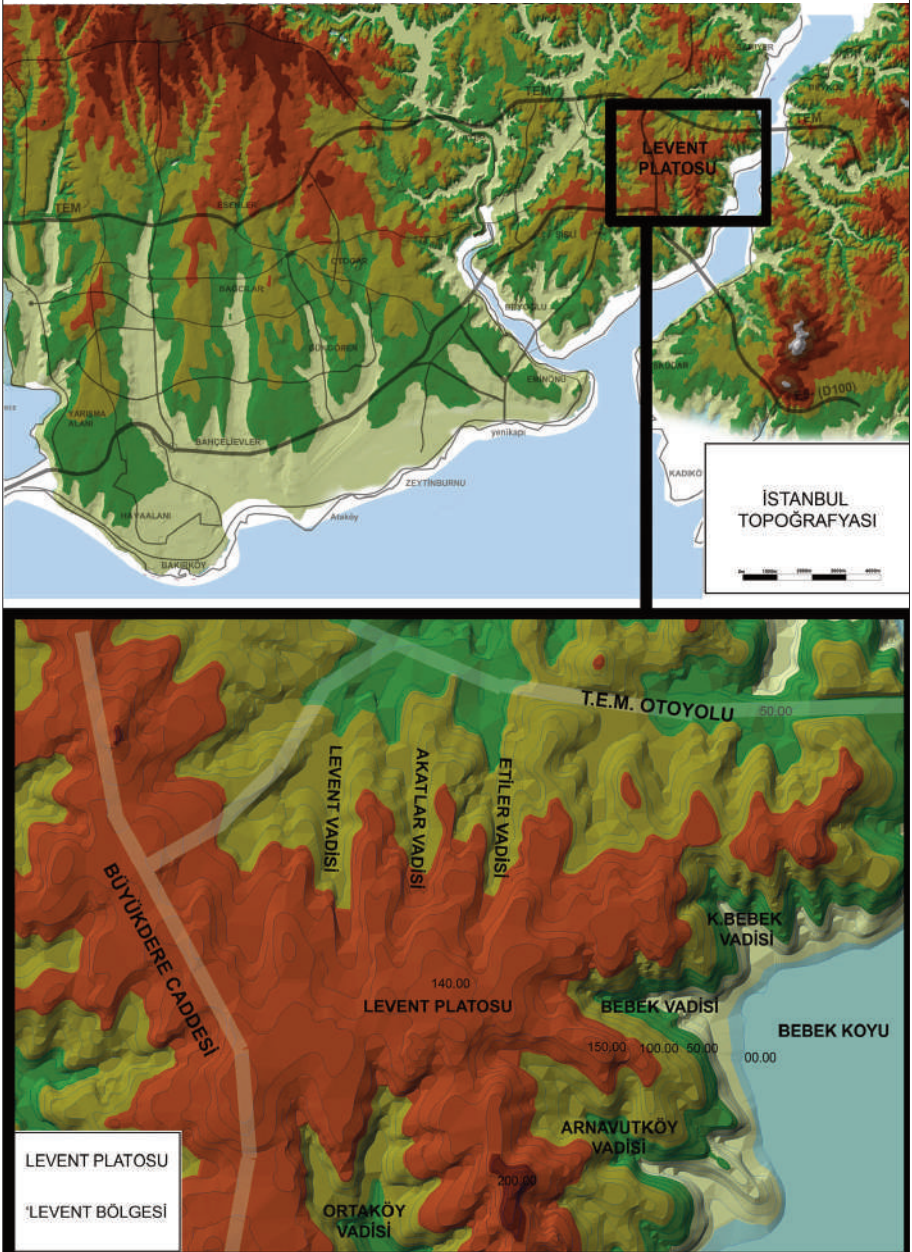


Şekil 2: Mekânsal kimliği oluşturan niteliklerin, zaman sürecinde analizi. (Melih Birik, 2011)

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI



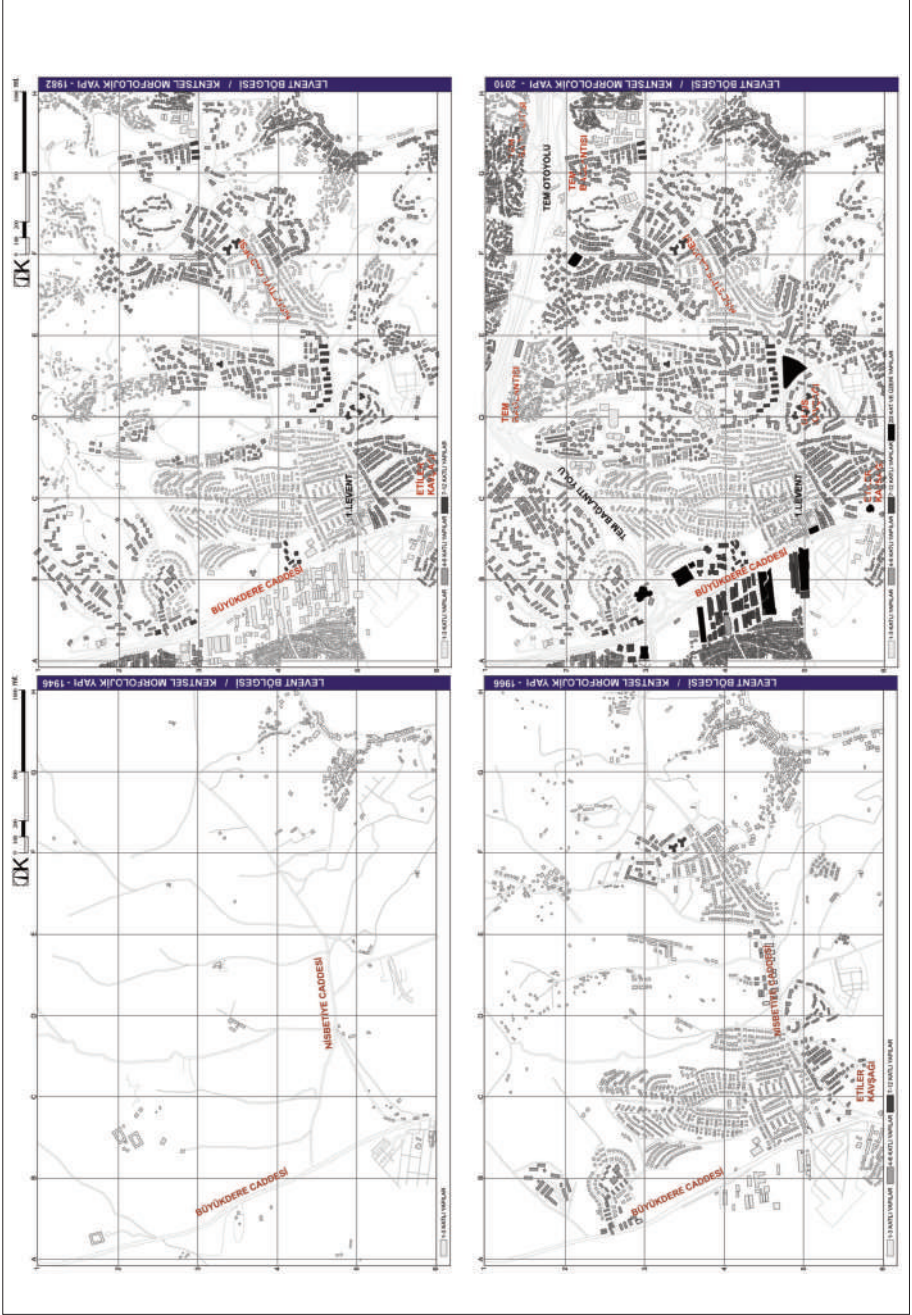
Şekil 3: Levent Bölgesi 1946, 1966, 1982, 2010 Hava Fotoğrafları. (İBB arşivi - 2011).



Şekil 4: Levent Bölgesi'nin İstanbul Topoğrafyasındaki yeri. (MSGÜ, Bilişim Bölümü Arşivi)



Şekil 6: Levent Bölgesi 1946, 1966, 1982, 2010 yıllarında altyapı sistemlerinin değişimi.

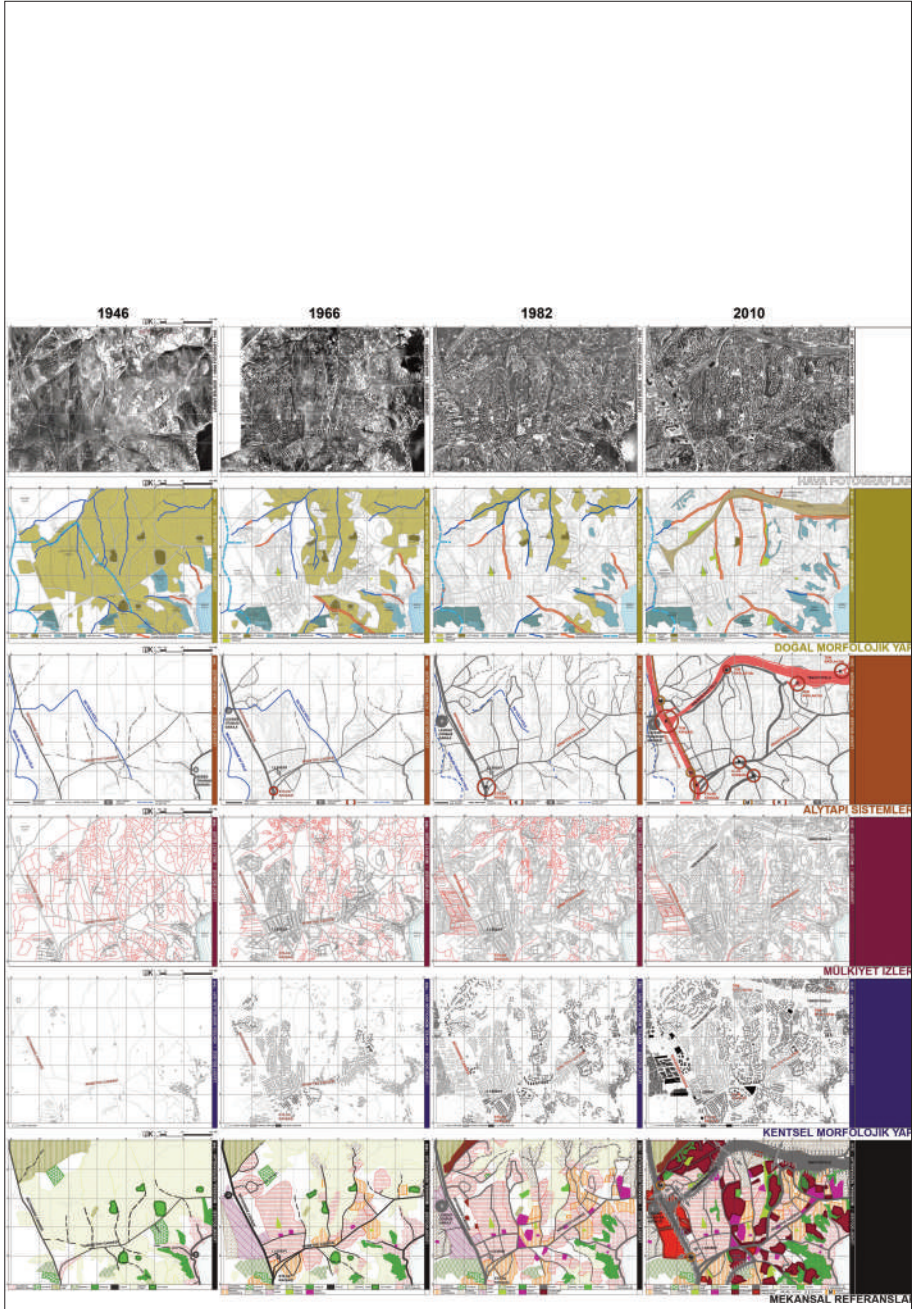


Şekil 8: Levent Bölgesi 1946, 1966, 1982, 2010 yıllarında kentsel morfolojik yapının değişimi.

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI



Şekil 9: Levent Bölgesi 1946, 1966, 1982, 2010 yıllarında mekânsal referansların değişimi.



Şekil 10: Levent Bölgesi 1946, 1966, 1982, 2010 yıllarında mekânsal niteliklerin değişimi

FOTOĞRAFLAR



Fotoğraf 1: Levent Bölgesi hava fotoğrafı. 1.2.3. Levent, Konaklar Mahalleleri ve Plazalar, 2012.



Fotoğraf 2: Levent Bölgesi hava fotoğrafı. Etiler ve Akatlar Mahalleleri, 2012.



Fotoğraf 3: Levent Bölgesi. İslah edilmiş dere yatağı, 2012.



Fotoğraf 4: Yeni kentsel silüet içerisinde Levent Bölgesi'nin yeri, 2011.

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI



Fotoğraf 5: Levent çarşı içi, 2012.



Fotoğraf 6: Levent çarşı içi. Kemal Ahmet Arû ve Rebî Gorbon. (Arkitektik Dergisi, 1952. Sayı 9-10. Sf.174)



Fotoğraf 7:
Levent, S.S.
Gazeteciler 4.
İşçi Yapı
Kooperatifi
vaziyet planı ve
maket fotoğrafı.
Mimar Ahmet
Şimşek ve Saip
Ebese. (*Mimarlık
Dergisi*, 1972.
Sayı 72/5)



Fotoğraf 8:
4. Levent
konutları. Bedri
Rahmi ve Eren
Eyüpoğlu'na ait
cephe
mozaiklerinden
kalan birkaç
detay, 2011.

MEKÂNSAL KİMLİĞİN, DEĞİŞİM SÜRECİNDEKİ YERİ VE İSTANBUL LEVENT BÖLGESİ'NDE MEKÂNSAL TASARIM KRİTERLERİNİN BELİRLENMESİNE YÖNELİK DEĞİŞİM - DÖNÜŞÜM SÜREÇLERİNİN TANIMLANMASI



Fotoğraf 9: Nispetiye Kasrı'nın bulunduğu alana ait 1930 ve 2011 yılı fotoğrafları.



Fotoğraf 10: Etiler Mahallesi'nde, 1993 yılı onaylı 1/5000 Nazım İmar planında H:15.50 , Taks 0,75 inşaat izni verilen alanda, plan revizyonları sonucu yapılan uygulama, 2011.



Fotoğraf 11: Levent Mahalleleriyle 4. Levent'i birbirinden ayıran taşıt alt geçiti ve Büyükdere Caddesi üzerinde üzerindeki 3 emsal yapılaşma sonucu ortaya çıkan konut bloğu.

KAYNAKÇA

- Ahmet Şimşek, Saip Ebese, 1972. S.S. Gazeteciler 4. İşçi Yapı Kooperatifi 482 Mesken İnşaata. *Mimarlık Dergisi*. Sayı 72/5, Sf. 43-46.
- Cengiz Giritlioğlu, A.Ş. Yüzer, 2003. Sanayi alanları yeni düzenleme stratejileri, İstanbul Örneği. İ.T.Ü. Dergisi, Cilt2 sayı , sf. 119, 127, İstanbul
- Kemal Ahmet Aru, 1992. Anılarda Mimarlık - Söyleşi, *Yapı Dergisi*, No:127, İstanbul.
- Kemal Ahmet Aru, Rebi Gorbon, 1952. Levend Mahallesi 1.kısım inşaatı. *Arkitekt Mimarlık Şehircilik ve Belediyecilik Dergisi Mesken Sayısı*, İstanbul. Sayı 9-10, Sf. 174-181.
- Melih Birik, 2011. Kentsel Mekânın Değişim Sürecinde Transformasyon ve Deformasyon. *Doktora Tezi*. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü. İstanbul. Tez Danışmanı Prof. Dr. Gülşen Özyaydın.
- M. Gözde Ramazanoğlu, 2003, Osmanlı Yerleşimi İçerisinde Selimiye Kışlası ve Yerleşim Alanı, *Doktora Tezi*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Mustafa Cezar, 1991, XIX. Yüzyıl Beyoğlu'su, Ak yayınları, İstanbul.
- Oya Baydar, 1994. Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt 5 Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını.
- Paul Dumont ve François Gergeon, 1996, Modernleşme Sürecinde Osmanlı Kentleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Resmi Gazete, 31/Mayıs/2012, Sayı : 28309. Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun.
- Sedat Hakkı Eldem, 1969, Köşkler ve Kasırlar, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi, Cilt 1, İstanbul.
- Sedat Hakkı Eldem, 1979, Boğaziçi Anıları, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul.
- Sırrı Erinç, 1978. Büyük İstanbul Yöresinin Doğal Bitki Örtüsü ve Potansiyeli. *Kentlinin Sağlığı ve İhtiyaçları Açısından Büyük İstanbul'un Yeşil Alan Sorunları Ulusal Sempozyumu*. İstanbul Orman Fakültesi Yayınları.
- Wolfgang Müller-Wiener. İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası, Yapı Kredi Yayınları, 3. Baskı. 2007. İstanbul.
- Yücel Ünal, 2003. Türk Şehir Planlama Hukuku. Yetkin Yayınları, Ankara.

İSTANBUL'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM PRATIĞI İLE OLUŞAN 'YENİ KENTSEL RİSK FAKTÖRLERİ'NİN BELİRLENMESİ

Miray ÖZKAN EREN

Y. Şehir Plancısı

Doç. Dr. Özlem ÖZÇEVİK

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

Giriş

İstanbul'un gelişimi ve dönüşümü büyük oranda popülist politikalar ve siyaset destekli ekonomik çıkarlar doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bu bağlamda "risk" unsuru kentsel mekânsal dönüşümün meşrulaştırıcısı olarak yeniden inşa süreçlerinin ana yasal ve politik bileşeni haline gelmiştir. İstanbul'un dönüşümünü açıklayabilmek ve planlama disiplini açısından ele alabilmek için; politik ve ekonomik değişimlerin kent mekânı ile ilişkisini tahlil etmek, toplumsal yapıyı ve toplumsal yapıdaki dönüşümü anlamak, planlama yaklaşım ve politikalarını ortaya koymak gerekmektedir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm politikalarının gerekçesini oluşturan risklerin niteliklerinin ve oluşum süreçleri irdelenmelidir.

İstanbul'un dönüşüm sürecini anlamak için kamuoyunun ilgisine sunulan afet riski konusunun irdelenmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Risk kavramı giderek popülerleşmekte ve bir endüstri olarak kamuoyu oluşturmaya yönelik bir kavram haline gelmektedir. Risk söylemi, çeşitli politik ve ekonomik çıkarların uygulanması için toplumsal destek yaratmaya yönelik söylemlerde kullanıldığı gibi, olası tehlike ve zararları engellemeye yönelik olarak da kullanılabilir. Dolayısıyla riskler toplumsal olarak inşa edilen kavramlardır ve belirli bir ahlaki perspektiften bakılarak ortaya konulmaktadır (Franch, 2009).

Konu afet riski kapsamında ele alındığında akademik yazında 'afet zarar azaltımı süreci' içinde risk kavramı ortaya çıkmaktadır. Afet planlaması literatürü içinde doğal bir afet sonuçlarının merkezi ve yerel otoriteler açısından büyük mücadele alanları doğurduğu yönündedir. Akademik yazın, afet zarar azaltımı sürecinin, iyi yönetildiğinde, kentlerin gelecekteki yönünün ve büyüme sınırlarının belirlenmesinde, yaşam kalitesi yüksek iş ve barınma alanlarının oluşturulmasında, toplumsal yapısı güçlü ve ortak karar verme, birlikte

daha güvenli bir yaşam için mücadele ruhu olan topluluklar yaratmada başarılı olacağını ileri sürmektedir. Yine afet planlaması yazınında, deprem sonrası iyileştirme döneminin yapılaşmış çevrenin doğal afetlerden kaynaklanan uzun dönemdeki sosyal ve ekonomik risklerinin azaltılmasında ya da ortadan kaldırılmasındaki önemi üzerine vurgu yapılmaktadır (Özçevik vd, 2007). 1999 Depremi ardından ülkemizde afet riski ve zarar azaltımı konusunda ülkesel ve yerel ölçekte çok sayıda proje ve girişim gündeme gelirken, ekonomik-politik nedenler ile afet zarar azaltımı konusu sadece binaların yıkıp yeniden yapılması konusu ile sınırlı kalmıştır. Aradan geçen 10 yıl afet riski konusunu daha da muğlaklaştırarak yerini kentsel dönüşüm projelerine bırakmıştır. Geldiğimiz noktada, konu afet riski kapsamında bina güvenliğine indirgenmiş, dünyada afet zarar azaltımı konusunda yapılan geniş kapsamlı, kentin afet sonrası sosyal, ekonomik ve fiziksel yeniden yapılanmasını sağlayıcı bir çerçevede ele alınmamıştır. Bu çerçevede, konu hem afet riski hem de deprem sonrası gelişen kentsel dönüşüm hareketi yeni kentsel riskler boyutuyla incelenmeyi gerektirmektedir.

Yaşanabilir ve yaşam kalitesi yüksek kentlerin oluşturulmasında kentsel risklerin tanımlanması ve azaltılması gerekli bir aşama olarak görülmektedir. Kentlerin ve kentsel sistemlerin yaşanabilirlik analizinin yapılması, kentlerin gelişmesinde ve dönüştürülmesinde önemli bir araç olarak tanımlayabiliriz. Zira kentsel yaşanabilirlik konusuyla ilgili “kentsel ihtiyaçlar”, “kentsel standartlar”, “kentsel riskler”, “yaşam kalitesi riskleri”, “kentsel yoksunluklar”, “erişilebilirlik”, “fırsat eşitliği”, “kentsel dayanıklılık”, “yatırım ve iş ortamı”, “sosyal adalet”, “yoksulluk”, “refah” gibi pek çok kavram ve terimin kullanıldığı görülmektedir. Kentlerin dönüşümünde kentsel yaşanabilirliğin artırılması için geliştirilecek yollarda öncelikli olarak kentsel riskler konusunun ele alınması gerekliliği bu çalışmanın ana gündemini oluşturmaktadır.

Kapsam

İstanbul yakınlarında gerçekleşen 1999 Marmara Depremi ile birlikte Türkiye’de kentsel risk konusu afet riski başlığı altında gündeme gelmiştir. Türkiye kentlerinin ve yapılarının depreme karşı güvensiz olduğu, deprem riskine karşı önlem almaya ilişkin yeterli yasal ve yönetsel düzenlemenin olmadığı, afet anında acil müdahale konusunda hem organizasyon hem şehir planlama açısından sıkıntılar olduğu ve afet sonrası geçici barınma konusunda yeterli olunamadığı gerçeği ile karşı karşıya kalmıştır. Binlerce insanın ölümü ile sonuçlanan bu deprem, kentsel riskler ile mücadele, afete hazırlık ve risk azaltmaya yönelik çalışmalar ve politikaların gelişmesi ve de kapsamlı kentsel dönüşüm çalışmalarının başlatılması için bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilirdi. Fakat 1999 yılında başlayan kentsel risk farkındalığı deprem riskini de içine alan diğer doğal afet riskleri, ekonomik, mekânsal ve toplumsal riskler bağlamında genişletilerek tüm kentsel risklere karşı politikalar şeklinde ele alınmamıştır. Nitekim 2011 Van depreminin sonuçları ile birlikte yapı riski odaklı ve bina yenileme boyutunda kalan, yalnızca yeniden inşa sürecine indirgenen

sınırlı ve kısıtlı bir kentsel dönüşüm anlayışı kabul görmüştür. Gerçekte son 10 yıllık bilgi ve uygulama birikimi, kentsel dönüşümün yeniden yapı inşaatına indirgenemeyecek kadar çok boyutlu bir eylem olduğunu göstermiştir. Oluşan bilgiler ışığında 2012 yılına geldiğimizde, kentsel risklerin çözümü için “kentlerin yeniden ele alınması ve planlaması“ başlığı altında politikaların geliştirilmesi beklenmekteyken; tam tersine sosyal haklar ve idari sorumluluklardan kopuk bir kentleşme yaklaşımı geliştirilmiştir. 1999 Marmara Depremi'nden bu yana kentsel dönüşüm politikaları arasında yer almayan kentsel riskler, gerçekte İstanbul'da planlamanın ana gerekçelerini oluşturmaktadır.

Özellikle 2000'li yıllardan itibaren Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik gelişme odaklı yapısal dönüşüm ve kapitalist neoliberal küresel ekonomiye entegrasyon bağlamında özel mülkiyete atfedilen değer, mülkiyet transferi, rant ve sermaye birikim süreçleri güncel mekânsal dönüşüm yaklaşımlarının ana unsurunu oluşturmaktadır. Kentsel risklerin azaltılmasına yönelik geliştirilmekte olduğu ileri sürülen kentsel politikalar, kenti sosyal bir varlık ve yaşam alanı olarak değil, bir inşaat alanları toplamı olarak algılanmasına sebep olmakta, riskin tamamı yapı riskine indirgenmektedir. Geliştirilmekte olan politikaların yapı riskinin çözümünde dahi ne tür katkılar sağlayacağı konusunda şüpheler devam ederken, toplumsal ve çevresel risklerin daha da artacağına yönelik endişeler bulunmaktadır.

Çalışmanın Amacı ve Beklenen Sonuçlar

Dünya'da yaşanan inşaat ve mülkiyet odaklı dönüşüm ve aşırı konut üretimi gibi gelişmelerin sonuçları, barınma hakkının belirli coğrafyalarda ve zamanlarda tehlikeye düşebileceğini göstermiştir. Bütün bu gelişmelere bağlı olarak, risk azaltmaya yönelik geliştirilen inşaat sektörü odaklı politikaların, riskleri azaltmaktan ziyade dönüştürdüğünü ve risklerin niteliğini ve kapsamını değiştirdiğini söylemek mümkün olabilir (Shibata, 2008). Bu bağlamda İstanbul'un mekânsal dönüşümü ile İstanbul'un kentsel risklerinin dönüşümü birbirine paralel algılanması gereken konulardır. Etkileri kentsel yaşam içindeki diğer sorunlar nedeniyle belki de çok hissedilmese de; yakın gelecekte, ülkemizde de planlama ve siyaset gündeminin ana konularını, iklim değişikliği ve doğal rezerv alanlarının (mera, orman ve dere yatakları) kentsel kullanıma açılmasından kaynaklanan çevresel riskler ile ekonomik gelişme odaklı neoliberal politikaların mekâna yansımalarından kaynaklanan toplumsal ve ekonomik riskler oluşturacaktır. Bu bağlamda afet riskini de kapsayan “kentsel risk” kavramı gündeme getirilebilir. Fakat “kentsel risk” kavramının da “risk” kavramının içinde barındırdığı çelişkiler dikkate alınarak, eleştirel bir perspektif ile sosyal haklar ve idari sorumluluklar bağlamında yeniden tanımlanması gereklidir.

Bu çalışma ile “kentsel dönüşüm” kavramı “kentsel riskler” perspektifinden ele alınacaktır. İstanbul'da deneyimlenen kentsel dönüşüm politikaları ve süreçlerinin kent bütününe oluşturduğu sosyo-mekânsal dönüşüm deseni ve kentsel risklerde yarattığı değişimin planlama anlayışı ve kentsel politikalar bağlamında değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalış-

manın amacı, İstanbul'un bugünkü kentsel dönüşüm pratiği ile gelecekte karşılaşılabileceği 'kentsel risk'lerin afet riski ile birlikte değerlendirilmesi ve yönetilmesi gerekliliğini ortaya koymak, şehir planlama disiplini ve toplumsal gücün bu süreçte etkili olabilmesinin koşullarını araştırmaktır. Bu çalışma İstanbul'da deneyimlenen yeni kentsel risklerin tanımlanması ve araştırılması için bir başlangıç olarak kabul edilmelidir. İstanbul'da yaşanan sürecin dünya genelindeki süreçlerle benzerlikleri farklılıkları ortaya konacak, mekânsal dönüşüm süreçlerinde dünyada ve İstanbul'da geliştirilen politikaların yarattığı risk coğrafyası haritalandırılacaktır.

Çalışma 2 ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde, sosyal politikalar ve şehir planlama disiplini açısından "risk" ve "kentsel risk" kavramının ortaya konduğu bir kuramsal çerçeve oluşturulacaktır. Dünya'da değişen ekonomik yapı ve refah devleti politikalarına paralel olarak geliştirilen yaklaşımlar ve bu yaklaşımların yetersiz kalan noktaları değerlendirilecektir. İkinci bölümünde ise, birinci bölümde oluşturulan kuramsal çerçeveye uygun olarak, İstanbul'un dönüşüm süreçlerinde oluşan yeni kentsel risklerin oluşumu ve politikalar tanımlanarak, mevcut eğilimlerin yarattığı risk potansiyelleri ortaya konacaktır. Bunun için İstanbul yerleşik alanı bütününde risk faktörlerine göre tanımlanan risklere ilişkin mekânsal haritalarla risklerin coğrafi dağılımı incelenecektir.

Risk Kavramı ve Kentsel Riskler

Kentsel riskler ve bu risklere karşı geliştirilen politikaları değerlendirirken, "risk" kavramının açıklanması ve kullanım alanlarının ortaya konması gerekmektedir. Risk sözcüğü çeşitli sözlüklerde "kaybetme, zarar görme ihtimali, tehlikesi" olarak tarif edilmektedir. Geleceğe yönelik bir endişe ve kontrolü ifade eder. Risk kavramı ve risk yönetimi pratikleri insanın zaman ve mekân üzerinde hâkimiyet kurma çabası olarak görülmelidir (Bernstein, 1996). Toplumsal yapılandırmacı yaklaşıma göre risk kendi içinde bir olgu değil, toplumsal olarak inşa edilmiş bir olgudur ve belli özellikteki sosyal kültürel ve ekonomik ağlar içinde yer alan risk uzmanları tarafından farklı ahlaki coğrafyalar bağlamında oluşturulmaktadır (Franch, 2009).

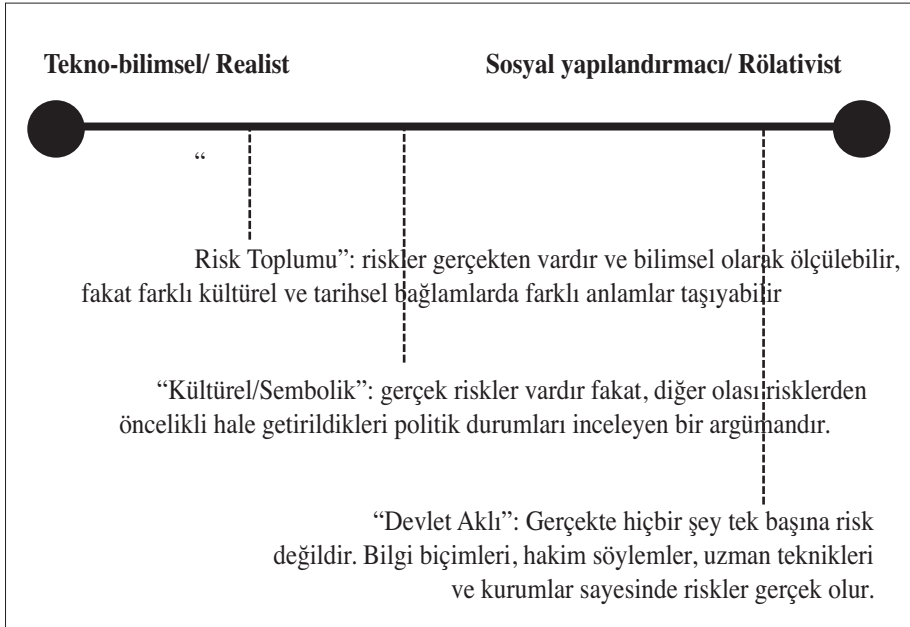
Risk kavramının ele alınışına ilişkin iki ana perspektiften bahsedilebilir; bunlardan ilki tekno-bilimsel perspektif, ikincisi ise yapılandırmacı perspektiftir (Lupton, 2000). Tekno-bilimsel perspektife göre risk, bilim, mühendislik, psikoloji, tıp vb. alanlarda nesnel ve doğal karşılanan bir fenomen olarak, bilimsel ölçme ve hesap baz alınarak ele alınır. Yapılandırmacı yaklaşıma göre ise riskler sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamlar içinde oluşur ve algılanır.

Lupton (2000), risk kavramsallaştırmasına ilişkin sosyo-kültürel yaklaşımları 3 ana kuram altında kategorize etmiştir. Bu yaklaşımlar risklerin nasıl bir toplumsal yapı içerisinde oluştuğuna, hangi süreçlerde risk olarak ele alındığına, nasıl kavramsallaştırıldığına ve söylem olarak ne tür işlevlerde kullanıldığına odaklanır (Lupton, 2000);

İSTANBUL'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM PRATIĞI İLE OLUŞAN 'YENİ KENTSEL RİSK FAKTÖRLERİ'NİN BELİRLENMESİ

- *Kültürel sembolik perspektif*, sosyal grupları ayırmak, ötekileştirmek ve kültürel sınırlar koyabilmek için risk kavramının sembolik olarak kullanımını araştırmaktadır.
- *Risk Toplumu* kavramsallaştırması ise devlet, endüstri ve bilim gibi merkezi kurumları risklerin temel üreticisi olarak görmektedir. Geleneğin ve sosyal bağların yaşam biçimini belirlemedeki rolü azalmaktadır. Riske maruz kalan ve risk karşısında seçim yapmak durumunda olanlar bireylerdir. Riskin üretimi de yönetimi de insan sorumluluğundadır. Risk toplumu, modernizmin kendisi tarafından ortaya çıkan tehlike ve güvensizliklerle başa çıkmak için oluşturduğu sistemli bir yoldur (Beck, 1992).
- “*Devlet aklı*” (governmentality) yaklaşımını referans alan bazı düşünürlerin risk kavramsallaştırmasında ise risk, disiplin uygulayıcı güçlerin yönetim stratejilerinden bir tanesi olarak görülmektedir. Risk, modern liberal devletin baskı ve şiddet yerine insanların kendi kendilerini disipline etmesini sağlamak üzere, ürettiği bilgilerden biridir. Yönetim mantığı perspektifinden bakan yazarlara göre de bireyselleşen toplumda riskler de özelleşmekte ve bireyselleşmektedir. Herkes kendi riskinden sorumlu hale gelmektedir.

Bu üç yaklaşım kendilerine has özellikler arz etse de, riskin sosyal-kültürel ve politik olarak inşa edilen bir fenomen olduğunu ileri sürmektedir. Lupton'a(2000) göre sosyo-kültürel risk kavramsallaştırmalarının tekno-bilimsel perspektifle ilişkisi realist ve rölativist skalada aşağıdaki gibi değerlendirilebilir:



Şekil 1: Lupton (2000)'un sosyo-kültürel risk kavramsallaştırması kategorilerinin tekno-bilimsel ve sosyal-yapılandırmacıskala üzerinde değerlendirilmesi

Dolayısıyla risk tek başına tehlike ya da zarar anlamına gelmez, risk toplumu daha önceki toplumlardan daha tehlikeli ya da zararlı değildir. Risk fikri, özellikle geleceği kontrol etme dürtüsü, güvenlik, emniyet ve sorumlulukla ilgilidir (Giddens, 1999). Riskler yalnızca karar alınması gerektiği zaman var olurlar; karar almak da sorumluluk gerektirmektedir (Giddens, 1999). Fakat Giddens'a (1999) göre son yıllarda riskler konusunda sorumluluk belirsizleşmiştir; kimlere güvenilecek, hesabını kimler verecek, risklerden doğan zararı kim karşılayacak soruları cevapsız kalmaktadır. Diğer yandan siyasi karar alma süreçleri büyük oranda "risk yönetimi" ile ilgilidir. Giddens (1999) güncel ahlaki iklimin "felaket tellallığı" ile "örtbas etme" arasında gidip gelen risk politikalarından oluştuğunu ileri sürmektedir. Korkulara cevap olarak risklerden ya kaçınılmalıdır, ya da belirli kazanımları elde etmek için risk alınarak, bu riskler fırsata dönüştürülmelidir (Franch, 2009).

"Kentsel Risk" Kavramı

Küresel ekonomik yapısal dönüşüm, post-fordist üretim biçimi, ölçek ekonomileri ve neo-liberal politikaların sonucu olarak; kentsel altyapısı oturmuş gelişmiş batı ülkeleri sanayisizleşme, işgücü yapısının değişimi, nüfusun yaşlanması ve ekonomik krizlere bağlı sosyal riskleri gündemine almışken; kentleşme sürecini çok daha hızlı, plansız ve büyük ölçekte deneyimleyen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler kentsel altyapı yetersizliğine, aşırı nüfus yoğunluğuna ve yoksulluğa dayalı risklerle mücadele etmektedir.

Kentsel Risklerle ilgili belirgin sabit bir tanım ve sınıflandırma bulunmamakla birlikte, sosyal-mekânsal düzenleme ve refah politikalarının seyrinin belirlenmesinde çeşitli risk tanımlamaları yapılmaktadır. Gelişmiş Batı ülkelerinde "Yeni Toplumsal Riskler" adı altında; üretim ve aile yapısının değişiminden dolayı ortaya çıkan yalnız ebeveynlik, geçici iş, düşük ücret gibi konular risk faktörleri olarak ele alınmaktadır. Görece az gelişmiş ülkeler için ise "Kentsel Risk" adı altında uluslararası organizasyon ve kurumlarca çeşitli tanımlar ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu tanımlar insan kitlelerinin zarar görmesine sebep olan doğal afet, iklim değişikliği ve sağlık koşullarına bağlı riskleri içermektedir.

Diğer yandan, sermayenin düzensiz yer seçimi, üretim biçimlerinin değişimi, özel mülkiyet ve finans odaklı mekânsal dönüşüm, dünyanın çeşitli yerlerinde toplumsal eşitsizliği ve ayrışmayı derinleştiren; evsizlik, zorla tahliye, yeni kentsel yoksulluk, çevresel ve kentsel kalitenin düşmesi gibi toplumsal riskler yaratmaktadır. Kentleşme ve kentsel dönüşüm sürecinde edinilmiş küresel tecrübelerle dayanılarak, çeşitli dönemlerde ve çeşitli coğrafyalarda farklı politikalar geliştirilmiş olup, "kentsel yaşam kalitesi"nin iyileştirilmesine yönelik düzenleyici araçlarla risklerden korunmaya çalışılmıştır. Bu süreçte "risk" kavramı söylem olarak mevcut ekonomik ilişkilerin ve kentsel dönüşüm süreçlerinin meşrulaştırıcısı haline gelmiştir. Bu kapsamda bir üçüncü kategori olarak neoliberal mekânsal dönüşüm sürecinde oluşan riskleri tanımlamak üzere "Mekânsal Dönüşüm Riskleri" kavramı kullanılmıştır.

Yeni Toplumsal Riskler

90 sonrasında "risk" kavramı özellikle mevcut batı toplumunun yaşantısını anlamak için temel bir araştırma alanı oluşturmuştur (Franch, 2009). Batı toplumlarında yükselen bir risk kaygısı olduğu kabul edilmektedir. Franch (2000) batı toplumlarında insanların risk konusunda hassasiyet göstermesinin iki önemli sebebi olduğunu ileri sürmektedir; bunlardan birincisi, değişen teknolojik gelişmeler ve sosyo-ekonomik yapı neticesinde risklerin her an her yerde olabileceği ve tahmin edilmesinin zor olduğuna ilişkin düşüncedir; bireyler kendini güçsüz hissetmektedir. İkincisi ise risklerin giderek daha fazla bireyselleşmesi dolayısıyla, risklerden doğan sonuçları engellemek için bireylerin kendi önlemlerini kendileri almaları beklentisidir (Franch, 2009).

Refah Politikalarının Dönüşümü

II. Dünya Savaşı sonrası sosyal haklar ve evrensel erişebilirlik talepleri doğrultusunda farklı ülkelerde farklı uygulama alanı bulan Refah politikalarının, 80 sonrası neoliberal kapitalizmin ekonomik, toplumsal ve yönetsel yapıyı dönüştürmesiyle önemli ölçüde geçersiz ve yetersiz kaldığı ileri sürülmektedir (Bonoli, 2005). Refah devleti yoksul toplumu kontrol etmek için ortaya çıkarılmış, özünde sağcı bir proje olarak görülmektedir; fakat bugün sol siyaset refah devleti kavramını kendi projesi olarak ele almakta, bir kolektif risk yönetim biçimi olarak eşitsizlikleri giderme ya da azaltmadaki rolüne odaklanmaktadır (Giddens, 1999). Nitekim, son on yıldır gelişmiş batı toplumlarında Refah Devleti'nin değişimini anlamak için değişen ekonomik ve sosyal yapıda oluşan yeni toplumsal riskler incelenmekte ve yeni refah politikaları bu bağlamda geliştirilmektedir (Bonoli, 2005; Taylor-Gooby, 2004; Esping-Andersen vd., 2002).

Refah devletinin dönüşümünün gerekçeleri olarak devlet kaynaklarındaki daralma ve devletin sermaye hareketlerini kolaylaştırma yönünde uyguladığı dengesiz kaynak dağıtımı olarak gösterilmektedir (Huber ve Stephens, 2006). Fakat refah toplumunun sıkıntısı sadece mali yetersizliklerden değil, aynı zamanda değişen riskler ve bu risklerin yönetim zorluklarından da kaynaklanmaktadır (Giddens, 1999). Toplumsal risklerin değişimi büyük oranda kadının işgücüne katılımı, aile yapısının değişimi, istihdam yapısının değişimi, esnek üretim ve refah devleti yapısının piyasa odaklı değişimi ile ilişkilendirilmiş (Taylor-Gooby, 2004); özellikle, yalnız ebeveyn kadınlar, gençler, temsil edilmeyen azınlık gruplar ve vasıfsız iş gücü risk grupları olarak belirlenmiştir (Taylor-Gooby, 2004, Bonoli, 2005).

Bonoli (2005) Yeni Toplumsal Riskler olarak aşağıdaki konuları belirtmektedir:

- Kadının iş gücüne katılımından dolayı, aile (çocuk bakımı) ve iş yaşantısının bağdaştırılması riski
- Boşanma oranlarındaki artıştan dolayı, yalnız ebeveynlik riski
- Kadının iş gücüne katılımından dolayı, bakıma muhtaç yakının olması riski

- İşgücü piyasasındaki değişimlerden dolayı, yetersiz ya da artık kullanılmayan iş gücü niteliği riski
- İşgücü piyasasındaki değişimlerden ve standart dışı kariyer gelişiminden dolayı, sosyal güvence yetersizliği riski

Bu toplumsal riskleri dikkate alan politikaların geliştirilmesi yeni refah devletinin konularını oluşturmaktadır. En azından söylem düzeyinde geleneksel “toplumsal koruma” yaklaşımından “toplumsal yatırım” anlayışına geçildiği; insan sermayesine yatırım ve iş gücü piyasasına katılımın artırılması konularına odaklanıldığı tespit edilmiştir (Pintelon vd., 2011). Bu da toplumsal haklar tabanlı vatandaşlık yerine, haklar ve görevlerin karşılıklılığı gündeme getirmektedir. Hükümetler insan sermayesine ve fırsat eşitliğine yatırım yaptıkça, bireylerin de kendi seçimleri için sorumluluk alma zorunlulukları doğmaktadır (Pintelon vd., 2011). Refah toplumu, piyasa katılımını ve sınıf atlama olasılıklarını arttırmak üzere yeniden inşa edilmektedir.

Bu risklerin geleneksel toplumsal sınıf kavramını aşarak yeni risk grupları oluşturduğuna ve yoksulluğun demokratikleştigiğine ilişkin görüşlere karşın, Pintelon vd. (2011) toplumsal risklerin halen sınıfsal olarak oluştuğunu ortaya koymaktadır. Bugün her ne kadar bireysel seçenekler artmış olduğundan dolayı riskler farklılaşsa da, seçenekler temelde sınıf ve gelirle ilgili farklılıklara dayalı olarak dağılmaktadır (Giddens, 1999). Dahası yalnızca bireysel sorumluluğa atfedilen önem arttırılırsa yeni marjinalleşme biçimlerinin oluşacağına ilişkin kaygılar bulunmaktadır; bu yüzden toplumsal haklar ve erişebilirlik temelli yaklaşımlardan vazgeçilmemesi gerektiği vurgulanmaktadır (Pintelon vd., 2011).

Kentsel Riskler

Diğer yandan dünyanın güney yarım küresinde, küresel ekonomik ve politik gelişmelere paralel olarak hareket eden nüfus ve işgücü ve bu harekete oransız biçimde gerçekleşen yetersiz altyapı ve barınma olanakları dolayısıyla milyonlarca insan sağlıksız koşullarda ve doğal ve yapay yaşamsal risklerle karşı karşıya kalmaya devam etmektedir (Davis, 2006). 2050 yılı itibari ile Dünya nüfusunun %67’sinin kentlerde yaşaması ve bu artışın da büyük ölçüde az gelişmiş ülkelerde (Avrupa, Kuzey Amerika, Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya dışındaki ülkeler) olması öngörülmektedir. (United Nations, 2012) Birleşmiş Milletler’in yaptığı tahminlerin ortalaması dikkate alındığında az gelişmiş ülkelerdeki 2,7 milyar kentli nüfusunun 2050 yılında 5,1 milyara çıkacağı öngörülmektedir (United Nations, 2011). Bu noktada az gelişmiş ülkelerdeki nüfusun toplamının %78’inin gecekondü alanlarında yaşadığı dikkate alınmalıdır (Davis, 2006, s.39). Hızla kentleşmeye devam eden dünyada ise nüfusun ve ekonomik varlıkların şehirlerdeki büyümesi, gelişmekte olan ülkelerin kentsel alanlarında afet riskinin giderek daha fazla yoğunlaşmasına sebep olacağı düşünülmektedir. Nüfus yoğunlukları arttıkça özellikle doğal afetlerin yıkıcı etkileri artmaktadır. Dünya genelinde yılda ortalama 82.000 kişi doğal afetler neticesinde hayatını kaybettiği düşünül-

İSTANBUL'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM PRATIĞI İLE OLUŞAN 'YENİ KENTSEL RİSK FAKTÖRLERİ'NİN BELİRLENMESİ

mektedir (Lall ve Deichmann, 2012). Dünya Bankası verilerine göre doğal afetler düşük ve orta gelir seviyesindeki ülkelerde çok daha büyük zararlara yol açmaktadır (The World Bank, 2011).

1980li yıllardan itibaren kentleşme sorunlarına bağlı oluşan risklere ilişkin küresel farkındalık artmış ve ulusal, bölgesel ve uluslararası kuruluşlar tarafından konuya dikkat çekilerek risk azaltmaya yönelik çeşitli organizasyonlar, hareketler, planlar ve ortak çalışmalar başlatılmıştır. 1994'te Yokohama Stratejisi¹ ile başlayan bu süreç, 1996'da "Daha Güvenli bir Dünya için Eylem Planı"² ile genişletilmiş, özellikle 90lı yıllardan itibaren Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, OECD, Kızıllı Haç, HPN, USAID gibi organizasyonlar kentsel risklerin analiz edilmesi, azaltılması ve önlenmesine yönelik çeşitli çalışmalar yapmıştır.

Kentsel Risk Politikaları

Davis (2000) kentsel risk azaltımına yönelik uluslararası programların ana yaklaşımlarını aşağıdaki gibi özetlemektedir:

- İnsan kayıplarının ve maddi hasarların azaltılması için çok boyutlu ve bütünlük çözüm önerilerine yönelik amaçların belirlenmesi
- Kentsel Risk Azaltma süreçlerinin kapsamının farkında olunarak güvenlik için gerekli en uygun, en etkili ve en iyi yöntemlerin seçilmesi
- Teknolojik riskler, çevre kirliliği, sağlık riskleri, doğal afetler vb. bütün olası tehlikelere karşı bütüncül bir yaklaşım belirlenmesi

Bütün bunlara ek olarak, güncel yaklaşımlarda, uluslararası kurumların raporlarında ve afet yönetimine ilişkin akademik çalışmalarda, üç önemli konuya yapılan vurgu göze çarpmaktadır (Satterthwaite, 2011; Albrito, 2012; Lall ve Deichmann, 2012):

- Âdemi merkezîyetçi bir yönetim yaklaşımı ile katılımın sağlanması ve yerel kurum ve örgütlerin afet yönetimi kapasitelerinin geliştirilmesi.
- Kamu organizasyonu ve denetiminde piyasa tabanlı bireysel korunma yöntemleri ile kentsel afet riskinin azaltılmasına yönelik yaklaşımların geliştirilmesi.
- Afet riskinin genel gelişme perspektifi içinde değerlendirilerek, geniş kapsamlı sürdürülebilir gelişme yaklaşımı ile kazan kazan çözümlerin üretilmesi.

Fakat hükümetler, afet yönetimi ve afet zararlarını azaltma konularında genelde başarılı olamamaktadır ve riskler azalmaktan ziyade giderek artmaktadır. Davis (2000) bunun sebeplerini şöyle açıklar:

- 1 BM 'Doğal Afet Etkilerini Azaltma Uluslararası Onyılı' (IDNDR, 1990-2000) , 1994 Dönem Ortası Konferansı'nda üretilmiş olan strateji raporudur.
- 2 İstanbul, **Habitat II**-İnsan Yerleşmeleri üzerine Birleşmiş Milletler Konferansı, üretilmiş olan Eylem Planı raporudur.

- Problemin düzeltilemeyecek kadar büyük olduğu algısı
- Çözüme yönelik gerçekçi adımların maliyetinin çok yüksek olması
- Uzun vadeli önlemlerin ve eylemlerin gerekliliği, fakat hükümetlerin kısa vadeli düşünmesi
- Zarar görebilirliğin doğrudan hükümet politikalarıyla ilişkili olması (arazi kullanım politikalarının yetersizliği ve yanlışlığı, deprem ve sel tehlikesi olan bölgelerin yerleşime açılması gibi)

Diğer yandan, küresel ekonominin hareketleri hızlı ve düzensiz kentleşmenin belirleyicisi ve düzenleyicisi olduğundan, sorunun nedenlerine yönelik yapısal çözümler yerine uluslararası kuruluşların sonuçlara dayalı önlem alma çabaları yetersiz kalmakta, kimi zaman ülkelerin afet riskine yönelik çözüm üretmelerini geciktirmekte ve engellemektedir (McEntire, 1997). Ayrıca uluslararası destekler, yerel uzman ve pratiklerle işbirliği konusunda ve ülkelerin borçlarını arttırdığından dolayı eleştirilmektedir (Balamir, 2007). Ekonomik gelişme afet etkilerinin azaltılması için önemli bir şart gibi görülürken, aynı zamanda afet riskini arttıran bir etken olarak da kabul edilmektedir (McEntire, 1997). Bazen küresel sermaye akışları, çoğu zamanda yerel politik ekonomik koşullar dolayısıyla küresel ekonomik büyüme çok dağınık ve belirsizdir; 1980-2000 arası veriler küresel eşitsizliğin giderek arttığını göstermektedir (Chakravorty, 2003). Küresel eşitsizliğin giderek arttığı koşullarda afetlere karşı hazırlıklı olmanın maliyetlerinin yüksek olması, gelir düzeyi düşük, gelişmekte olan ülkelerde çok daha ağır sonuçların bizi bekleyebileceğine yönelik ipuçları vermektedir.

Ayrıca, küreselleşme ideolojilerine paralel olarak afet yönetimi yaklaşımlarında da geliştirilen âdemi merkezîyetçi, piyasa odaklı ve iyi yönetişimi benimseyen yaklaşımların afet riskine en çok maruz kalan ülkelere geçerli olamayabileceği hatta zararlı etkiler yaratacağı da dikkate alınmalıdır. Chakravorty “piyasa ve ticaretin desteklenmesi”, “demokrasi”, “âdemi merkezîyetçilik”, “iyi yönetişim (şeffalık, dahiliyet, sosyal adalet)” gibi başlıklarda toplayabileceğimiz küreselleşme ideolojilerinin, küresel çeper dediğimiz ekonomik küreselleşme ağlarına tam eklenmemiş görece yoksul bölgelerde, ekonomik küreselleşmenin değişken eğilimlerini güçlendirerek, gelişme paradoksları oluşturduğunu ve çeperdeki zarar verici etkileri artırarak bu bölgelerin daha da gerilemesine yol açtığını iddia etmektedir. Bu bağlamda piyasa odaklı yapısal dönüşüm geçiren yoksul ülkelere temel hedef ekonomik büyümeyi sağlamaktır. Ekonomik büyüme odaklı politikalar ve yerel idarelerin bağımsızlaştırılması sonucunda; nüfus artışı, kentler arası ve kent-kır arası dengesizlik, kurumsal kapasite ve işgücü eksikliği, yoksulluğun artması ve etnik mücadele gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır (Chakravorty, 2003). Bütün bunlarla birlikte afet riskine yönelik tedbirler alınması için kentleşme hızına paralel ödenebilir konut üretimi ve altyapı geliştirilmesi konusundaki sıkıntılar büyümektedir.

Mekânsal Dönüşüm Riskleri

Kentsel alanların büyük bir kısmı ekonomik, çevresel, sosyal ve politik süreçlerin etkileşiminden doğan krizler ve afetlere maruz kalmakta ve bu riskler insan coğrafyası genelinde eşitsiz olarak dağılmaktadır. Şehirleri güvenli hale getirme çabası arttıkça, şehirler daha korkutucu hale gelmekte ve daha fazla risk ortaya çıkmaktadır (Franch, 2009). Risk azaltmaya yönelik bilimsel araştırma yaptıkça yeni riskler ortaya çıkmakta, yeni bilinmezlikler oluşmakta; kontrol edilmesi, haritalandırılması ve sayısallaştırılması zorlaşmaktadır (Franch, 2009). Bu riskler yaratılmak istenen “güvensizlik” miti ile birleştirilerek zaman zaman politik ve ekonomik çıkarlar için birer toplumsal meşrulaştırma ve ikna aracı olarak kullanılmaktadır. Risk karşısında önerilen neoliberal politikalar ile üretilen çözümlerin de sosyal, ekonomik, çevresel, politik ve teknolojik etkilerinin olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, riskin mekân üzerinde sosyal ve ekonomik eşitsizlikler üretmekteki rolünü anlamak gerekmektedir.

Avrupa'da 50li yıllardan itibaren, savaş sonrası kamu odaklı yeniden inşa etme yaklaşım süreçleriyle kentsel mekânsal dönüşüm pratikleri yoğunlaşmıştır. 70lerden itibaren kapitalist ekonominin devamlılığını sağlamak üzere piyasa odaklı ekonomik ve sosyal politika yaklaşımlarının artması, devletin sosyal politikaları terk etmesi ve sermayenin işleyişini kolaylaştırıcı pozisyona gelmesiyle kentler de sermayenin gerekliliklerini karşılayan ana alanlar haline gelmişlerdir. Neoliberal ekonomik yapılanma süreçlerinde kentlerin dönüşümüne ilişkin kuramsal çalışma ve araştırmalar, devletin düzenleyici rolünün piyasa odaklı mekânsal gelişmeyi kolaylaştırmak olduğunu göstermektedir (Harvey, 2005; Brenner ve Theodore, 2002; Smith, 2002).

Mevcut neoliberal sistem, serbest piyasaya ve özel mülkiyete atfettiği değer dolayısıyla, mekânın değişim değerine odaklı, mekânsal olarak seçilmiş politik stratejilere dayanmaktadır (Harvey, 2005). Kentsel yeniden yapılanmanın ana amacı kentlerin küresel kapitalist ekonomideki yarışmacı gücünü arttırmaktır. Bu yarışma büyük oranda, altyapı yönetimine yönelik politikalar ve uluslararası iş gücünü çekmeye yönelik yüksek kalitede konut ve ofisler üretmek (Chakravorty, 2003), eğlence ve kültür alanlarını arttırmak üzere estetik iyileşmeyi sağlamak (Urry, 1995) ve mümkün olan küresel yatırımı çekmektir.

Neoliberal kentsel dönüşüm süreçlerinde kentsel alan, genelleşmiş bir soylulaştırma kavramının konusu haline gelmiştir (Smith, 2002). Smith'e (2002) göre gayrimenkul sermayesi arazinin kontrolüne sahiptir ve kârın temel sebebi diferansiyel ranttır; diferansiyel rant ucuz işçi sınıfı ve orta sınıfı konutları yerine üretilen lüks konut, karma kullanım, ofis gibi gayrimenkul projeleri ile sağlanır. Smith (2002), 1990 sonrasında genelleşen bu soylulaştırma sürecinin temel özelliklerini kamu-özel sektör ortaklığı, küresel sermayenin etkinliği, soylulaştırma sürecine yönelik herhangi bir harekete karşı «sıfır tolerans» politikası, merkezden çepere doğru yayılma olarak belirtir. Dolayısıyla kent merkezlerinde oturmanın avantajından faydalanan, genellikle merkeze bağlı işlevlerde kayıt dışı olarak çalışan yoksul marjinal gruplar, hem maliyetleri karşılayamadıkları hem de artık istenmedikleri için kent merkezinden zamanla dışarıya doğru bir hareketlilik içindedir.

Mekânsal Dönüşüm Politikaları

Roberts (2000), 1950'lerden 2000'e kadar geçen süreçte kentsel dönüşüm politikalarının isimlerini, 1950ler için Yeniden İnşaa, 1960lar için Yeniden Yaşatma, 1970ler için Yenileme, 1980ler için Yeniden Geliştirme, 1990lar için Yeniden Canlandırma (reconstruction, revitalization, renewal, redevelopment, regeneration) olarak tanımlamıştır. 90'lı yıllar itibari ile kentsel dönüşüm için özel sektör ve kamu kurumları arasındaki ortaklıklar oluşmaya başlamış, daha stratejik, kapsamlı, katılımcı ve toplumsal entegrasyon ve çevresel sürdürülebilirlik vurgusu kuvvetli yaklaşımlar geliştirilmeye başlanmıştır (Roberts, 2000). Kendini eleştiren bir modernite sürecinde, geçmişte yapılan hataların sonuçları bir risk unsuru olarak ele alınmakta, uygulamalar risk unsurlarını azaltmaya yönelik olarak yeniden değerlendirilmektedir. Fakat, esasında, konjonktüre ilişkin ya da çevresel hesaplanamayan (ya da hesaplanamadığı ileri sürülen) nedenlerden dolayı riskler değişmekte ve dönüşmektedir.

Brenner ve Theodore (2002)'e göre kurumlar, hukuksal yapı ve ilişkiler sermayenin düzensiz hareketlerinin gereklilikleri yerine getirmeye yönelik dönüşmekte ve devletin rolü neoliberal projenin yarattığı kutuplaşma vb sorunları stabilize etmeye yönelik olarak değişmektedir. Bu bağlamda girişimci bir kent yönetimi anlayışıyla, yerel yönetimler kamu-özel ortaklıkları ve işbirlikleri ile kentte gerçekleşen dönüşümün tetikleyicisi ve organizatörü haline gelmektedirler (Brenner ve Theodore,2002). Bu girişimci projeci, yasaları ve kurumları değiştiren dönüştüren yaklaşım mekânsal eşitsizlik yaratmakta risklerin gruplandığı yeni bir kentsel coğrafya oluşturmaktadır.

Risk Coğrafyası

Yeni kentsel rejim küresel ölçekte ortak özelliklere sahip olsa da şehirlerin nüfus yapıları, yönetim gelenekleri, gelişme hızı ve küresel ekonomiye eklemlenme düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Asya bölgesindeki neoliberal planlama riskleri, işsizlik, yeni kentsel yoksulluk, bozuk kentsel doku, eğitim, çevre yönetimi, refah gibi kamusal harcamalarda azalma olarak tanımlanmaktadır (Shibata, 2008). Özellikle megakentlerde eski popülist kentsel rejim yerini neoliberal düzenlemelere bırakmakta, kayıtdışı piyasa ve kentsel rantın popülist yöntemlerle yeniden dağıtımına müsamaha gösterilmemektedir (Kuyucu ve Ünsal, 2010). Bu da daha önce geliştirilmiş olan kayıtdışı toplumsal destek sistemlerini geçersiz kılmaktadır. Hem devlet altyapı ve refah rejiminin yetersizliği hem de eski geleneksel yardımlaşma sisteminin çöküşü, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için önemli riskler oluşturmaktadır. Avrupa'da ise yukarıda bahsettiğimiz Yeni Toplumsal Risklere paralel olarak, geçtiğimiz yıllar içinde yaşanan ekonomik krizler sonucunda pek çok kişi aniden işlerini, evlerini ya da gelirlerini kaybetmiş, son 4 yıl içerisinde evsiz insan oranı ve tahliye edilen aile sayısı Avrupa ülkelerinin tamamında önemli düzeyde artmıştır (Fonderville ve Ward, 2011).

Diğer yandan, daha önce de belirtildiği gibi neoliberal gelişmelere paralel olarak altyapı yetersizliği ve hızlı kentleşmeye maruz kalan kentlerde doğal afet etkileri daha yıkıcı olmaktadır. Fakat kentsel dönüşüm riskleri afet riski ile birlikte değerlendirildiğinde, Japonya örneğinden kısaca bahsetmek gerekmektedir. Yüzyıllarca yıllık deneyim ile doğal ve insan yapımı afetlerle baş etmeyi öğrenmiş olan Japonya (Diamond, 2002), depreme karşı güvenliği sağlama konusunda örnek ülkelerden biri olmuştur. Fakat 1998 itibarı ile yapılan yeni düzenlemelerle yapı denetimi sorumluluğunun özelleştirilmesi sonucunda yeni yapılan rezidans ve hotellerin devletin belirlediği güvenlik kriterlerinin yarısını bile karşılayamadığı ortaya çıkmıştır (Shibata, 2008). Bunun üzerine 2007'de regülasyonlar yapılmış ve regülasyonlardan sonra 2 ay içinde konut inşaatlarında %45 düşüş görülmüştür (Shibata, 2008). Özel sektör lobilerinin baskıları üzerine, ekonomik büyüme yetersizliği riskinden dolayı Japon hükümetinin düzenlemelerde esneklik sağlayacağına ilişkin sözler verdiği tespit edilmiştir (Shibata, 2008). Bu da göstermektedir ki, mekânın yalnızca değişim değerine indirildiği bir neoliberal yeniden yapılanma içerisinde geçmiş dönemlerde güvence altına alınmış riskler dahi, yeniden ortaya çıkma eğilimi göstermektedir.

Kentsel Risklerin Değerlendirilmesi

Özet olarak kentsel riskler eşitlikçi, erişilebilir kentler ve yaşam kalitesinin artırılması için dikkate alınması gereken unsurlardır. Fakat "risk" söylemlerinin yarattığı meşrulaştırma politikalarına dikkat edilmesi ve kentsel risklerin çözümü için geliştirilmiş çözümlerin sorunlu taraflarının analiz edilmesi gerekmektedir. Yapısal sorunlar için yapısal çözümlerin gerektiği varsayımı ve bütüncül planlama yaklaşımlarının terk edilmemesi kaydıyla, kentsel risklerin kent planlama pratiklerinin bir parçası olarak kabul edilmesi, güncel toplumsal pratiklerle eşgüdümlü bir planlama yaklaşımı geliştirilmesini sağlayacak, kentsel sorunların çözümünde önümüze çıkacak mayınların tespit edilerek, daha sağlıklı bir planlama pratiğine doğru yol almamıza yol açacaktır.

Bu nedenle yukarıda 3 başlık altında işlediğimiz kentsel riskleri, risk türleri ve risk azaltım politikaları açısından özetlemek, bu politikaların yetersizliklerini kısaca ortaya koymak gerekmektedir. Mevcut çalışma ve yaklaşımların neticesinde İstanbul'da yaşanan mekânsal dönüşüm süreçleri için geçerli olacak yeni bir kentsel risk faktörü analizini ortaya koymak mümkün olacaktır.

Tablo 1 Kentsel Risk Türleri ve risk azaltım politikaları ve değerlendirmesi

	Risk Odağı	Risk Türleri	Politika çerçevesi	Politika Yetersizlikleri
Yeni Toplumsal Riskler	Istihdam riskleri	Aile (çocuk bakımı) ve iş yaşantısının bağdaştırılması riski. Yalnız ebeveynlik riski. Bakıma muhtaç yakınım olması riski. Yetersiz ya da artık kullanılmayan iş gücü niteliği riski. Sosyal güvence yetersizliği.	İnsan sermayesine yatırım. İş gücü piyasasına katılımın artırılması. Toplumsal haklar ve görevlerin karşıklığı. Piyasaya katılımı ve sınıf atlama olasılıklarını arttırmak.	Bireyselleşme Sınıfsal eşitsizlik Yoksulluk
Kentsel Riskler	Afet riskleri	Teknolojik riskler Hava, toprak, su kirliliği Suç Yangın Tahliye Etnik-sosyal çatışmalar Kazalar Çevresel sağlık riskleri Salgın hastalıklar Doğal afetler: sel, toprak kayması, deprem, kasırga, tsunami vs.	Katılımın sağlanması ve yerel kurum ve örgütlerin afet yönetimi kapasitelerinin geliştirilmesi. Piyasa tabanlı bireysel korunma yöntemleri ile kentsel afet riskinin azaltılmasına yönelik yaklaşımların geliştirilmesi. Geniş kapsamlı sürdürülebilir gelişme yaklaşımı ile kazankazan çözümlerin üretilmesi.	Mali yetersizlikler Piyasa ve hükümet önceliklerinin politikalarla uyumsuzluğu Gelişme paradoksları Kaynakların boşa harcanması
Mekânsal Dönüşüm Riskleri	Toplumsal-Mekânsal eşitsizlik riskleri	İşsizlik Yeni kentsel yoksulluk Sağlıksız kentsel doku Kamusal yatırım eksikliği Zorla tahliye Evsizlik Kentsel Risklerde artış Yeni Toplumsal Risklerde artış	Özel sektör& kamu ortaklığı Stratejik planlama Katılım Çevresel sürdürülebilirlik	Sorunların derinleşmesi Özel sektör menfaatlerin ön plana çıkması Toplumsal eşitsizlik

İstanbul'da Yeni Kentsel Riskler

Deprem ve afet riskini azaltmaya yönelik mekânsal dönüşüm, planlama disiplini içinde öncelikli bir gündem maddesi olarak yer tutmaktadır. Son yıllarda hem Türkiye'nin dünyadaki ekonomik gelişmelere paralel yaşadığı neoliberal ekonomik yeniden yapılanma, hem de siyasal istikrarla birlikte yaşanan ekonomik gelişme, inşaat sektörünün hızlı gelişmesinin önünü açmıştır. Bu gelişme ile birlikte, hukuki düzenlemeler yapılarak inşaat yapma ve mevcut yapıları dönüştürmeye ilişkin süreci hızlandırmak ve imar planlama süreçlerine bağlı olan bürokratik prosedürleri azaltmak amaçlanmıştır. Ayrıca kamu mülkiyetindeki arazilerin gayrimenkul piyasasına girişine ve imara açılmasına yönelik yasa ve yönetmeliklerle hem kamuya ait inşaat ve konut üretim şirketlerinin tasarrufuna yönelik alanlar artırılmakta hem de satışlardan elde edilen nakit ile devlete kaynak yaratılması amaçlanmaktadır.

İstanbul, yaşadığı mekânsal ve ekonomik dönüşüm süreci içerisinde hem dünyanın güney yarım küresinde görülen hızlı ve çarpık kentleşmeye bağlı kentsel risklere, hem refah rejiminin dönüşümüne ilişkin toplumsal risklere hem de küresel ekonomik yapılanmaya bağlı mekânsal dönüşüm risklerinden etkilenmektedir. Bu bölümde yukarıda belirttiğimiz kavramsal ve kuramsal çerçeve içinde İstanbul'un dönüşümünde görülen kentsel risklerin tür-

leri ve süreçleri değerlendirilecek, belirtilen risk alanlarının birbirileri ile ilişkileri ve mevcut risk söylemleri dikkate alınarak İstanbul'un içinde bulunduğu kentleşme süreci değerlendirilecektir.

İstanbul'da Mekânsal Dönüşüm Riskleri

İstanbul yerleşik alanının yaklaşık yarısı gecekondulu ya da hisseli tapu yoluyla gelişmiş alanlardır. Bu alanlar imar planları ve ıslah imar planları yöntemiyle yıllar içinde yasallaşmış ve İstanbul'un yoğun kent dokusunu oluşturmuştur. İstanbul'un kentsel gelişmesi ve yeniden gelişmesi hükümetlerin popülist politikalarla kaçak gelişmeye göz yumması ve imar haklarını arttırması ile şekillenmiştir. Planlanmamış eski tarım arazilerinde barınma ihtiyacına yönelik olarak yapılmış olan konutlar zamanla 4-5 katlı apartmanlara dönüşmüştür. Bugün ise İstanbul'da yepyeni bir kentleşme süreci gelişmektedir. Yeni oluşan büyük geliştiriciler, yatırımcılar ve kamu kurumları gibi güçlü aktörler konut sunumunun karakterini değiştirmiş, konutun değişim değerinin kullanım hakkına baskın çıktığı, özel mülkiyet odaklı bir konut politikası kentleşme sürecine hakim olmuştur (Kuyucu ve Ünsal, 2010).

İstanbul özellikle son on yıldır hızlı bir yeniden yapılanma sürecine girmiştir. Bölgesel önemi artmış, siyasi karar merkezi olarak önemli bir bölgesel keşişim noktası olarak gelişmiştir (Sassen, 2009). AKP döneminin tek parti iktidarı ile yaşanan ekonomik istikrar ve büyüme İstanbul'da önemli değişimlere ve gelişmelere yol açmış, ulaşım yatırımları, yoğun inşaat ve mevcut yapı çevrenin dönüşümü süreçleri hızlanmıştır (İslam, 2010).

2000li yıllarda İstanbul'un dönüşüm sürecini yönlendirmeye ilişkin planlama ve projelendirme çalışmaları artmış, fakat planlı gelişmenin önünü kesecek merkezi yönetim müdahaleleri, alt yapı yatırımları, projeler ve yasal düzenlemeler planlama kurumunu büyük ölçüde geçersiz bırakmıştır. Mevcut kentsel politikalar çerçevesinde üretilen mekansal dönüşüm perspektifile ne kapitalist belirsizliği azaltmaya yönelik önlemler geliştirilebilmekte ne de uzun dönem sosyal fayda için kentsel gelişme ve değişim kontrol altına alınmaktadır. 13,5 milyon nüfuslu metropol, altyapı eksiklikleri, yüksek deprem riski, yaşam kalitesini önemli ölçüde etkileyen ulaşım problemi ve diğer sosyo-ekonomik problemlerle birlikte büyüme sınırlarını zorlamaktadır.

Hizmet sektöründe çalışan kişi oranı 2004'te 57,2 iken, 2009'da 61,7'ye çıkmış, sanayi sektöründe çalışan kişi oranı is 2004'te 42,3 iken, 2009'da 37,9'a inmiştir (TUIK). Sanayinin azalması ile birlikte iş gücünün dönüşümüne ve gayrimenkul yatırımlarının artışına tanık olunmaktadır. Bu bağlamda son on yılda gayrimenkul sektöründe hızlı bir büyüme söz konusudur. İnşaat ve gayrimenkul sektöründeki büyüme ekonomik gelişmenin lokomotifleri olarak görülmektedir. Hükümetin hedeflediği ekonomik gelişmenin gerçekleşmesi için inşaat yatırımlarının önemi gayrimenkul sektörünce de kabul edilmiştir.³

3 Avrupa Gayrimenkul Piyasalarında Gelişen Trendler 2012 Konferansı, Açılış Sunumları, 7 Şubat 2012

2012 yılında, kriz içindeki Avrupa şehirlerine nazaran İstanbul en fazla yatırım potansiyeli olan şehir olarak görülmektedir⁴. Ancak halen finansal kurumlarla gayrimenkul sektörünün ilişkisinin yeterince güçlenmediği düşünülmekte, yabancı yatırımcıların güvenli biçimde sektöre girmesi için mekânsal düzenlemelere ilişkin yeni yasalar bir umut ışığı olarak kabul edilmektedir. Özellikle Ortadoğu ve Kafkaslar bölgesindeki yatırımcılar için İstanbul'un yüksek potansiyeli olduğu tespit edilmiş, "mütekabiliyet yasası"⁵ ve "kentsel dönüşüm yasası"⁶ gayrimenkul gelişimini arttıracığına yönelik öngörülerde bulunulmuştur.⁷

İstanbul'da kentsel dönüşüm pratikleri yasal dayanak, aktörler ve yöntem olarak çeşitlilik göstermektedir. Günümüze kadar parçacıl projeler ve imar planı değişiklikleri yoluyla gerçekleşen yerleşme ve yapı bazındaki yoğun yeniden inşa etkinliği giderek genele yayılmakta ve kentsel dönüşüm güvenlik, mülkiyet hakları, kentsel işlev, kullanım ve estetik konuları ile tüm kentlilerin ilgisini çekmekte, beklentilerini şekillendirmektedir.

Gelişen hizmet sektörü ile birlikte, gayrimenkul piyasasındaki artış özellikle otoyol erişilebilirliği yüksek, yeterli büyüklükte boş arazilerin bulunduğu, kent merkezine yakın yerlerde çeşitli gayrimenkul projeleri gelişmeye başlamıştır. Özellikle sanayi kullanımların değişim değerinden dolayı buldukları alandan çıkma ya da tesislerini kapatma eğilimleri gösterdiği görülmektedir. Bu alanlar gayrimenkul projeleri için gerekli büyüklükleri sağladıkları için yatırımcılar için çok cazip olmuştur. Kent merkezine yakın bölgelerde bu projelerin büyük oranda üst gelir gruplarına hizmet edecek konut ve rezidanslardan oluştuğu aşikârdır. Bu gelişme kentin tarihi dokusundaki yenileme potansiyelini de arttırmış, Tarla başı, Fener-Balat, Sulukule gibi semtler yeni yasal düzenlemeler desteğiyle "kentsel yenileme alanları" olarak kamu-özel ortaklıklarıyla projelendirilmeye başlanmıştır. Bu şekilde kent içinde kalmış, yoksul, eğitim düzeyi düşük ve genellikle merkezi işlevlere bağlı kayıtdışı çalışan topluluklar çepere doğru ancak yine merkeze yakın, halen kendileri için ekonomik olarak sürdürülebilir, yenilenme sürecine girmemiş bölgelere transfer olmaktadır. Böylece kent merkezi küresel anlamdan da rekabet düzeyini arttırabilecek, çekici bir niteliğe kavuşmakta, lüks ofisler ve konutlara yer açılmaktadır. Ancak, lüks konut üretimi kentin çeperlerinde devam etmektedir. Lüks konutlar kentin içinde de dışında da olsa genelde kapalı siteler olma eğilimi göstermektedir. Kapalı site eğilimi TOKİ ve KİPTAŞ gibi görece ödenebilir konut üreten kamu işletmelerinin de genel üretim yaklaşımı olmaktadır. Diğer yandan, 2000li yıllardan bugüne, belediyeler ve merkezi hükümet tarafından gecekondudan dönüşmüş ya da hisseli tapu ile gelişmiş alanlarda özellikle deprem odaklı dönüşüm projeleri ve planları yapılmakta; eski sanayi alanlarının bazılarında da sanayiden dönüşüm projeleri geliştirilmektedir.

4 Avrupa Gayrimenkul Piyasalarında Gelişen Trendler 2012 Konferansı, 7 Şubat 2012

5 Yabancıların mülk edinmesine ilişkin düzenlemeleri içeren 03.05.2012 tarihinde kabul edilen 6302 Sayılı Tapu Kanunu Ve Kadastro Kanununda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun

6 16.05.2012 tarihinde kabul edilen Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun

7 Avrupa Gayrimenkul Piyasalarında Gelişen Trendler 2012 Konferansı, 7 Şubat 2012

derlenmiştir. TÜİK, 2000 genel nüfus sayımında elde edilen işsizlik oranları, eğitim düzeyi, kadının iş gücüne katılım oranı ve hane halkı büyüklükleri verileri ile işsizliğin yüksek, eğitim düzeyinin düşük, kadının iş gücüne katılımı düşük, ve hanehalkı büyüklüğü yüksek olan bölgelerin yoksul olduğu kabul edilmiş, ve bu varsayımına göre bir yoksulluk skalası oluşturulmuştur. Ayrıca yine TÜİK, 2000 verilerinden elde edilen hizmet sektörü çalışanları oranları ortaya çıkarılmış, hizmet sektöründe çalışanların yoğunlaştığı bölgeler haritada gösterilmiştir. Zira hizmet sektörünün artışına yönelik dönüşümler, yaşanan mekânsal dönüşümün en belirleyici unsurlarından biridir. Sanayi sektöründeki genel azalma eğilimi ve sanayi alanlarının belediye projeleri yada bireysel gayrimenkul projeleriyle dönüşümü de dikkate alındığında, İstanbul'un mekânsal dönüşümünü incelemek için dönüşmesi beklenen sanayi yapılarının dağılımının da dikkate alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla 2000 yılına ait IMP yapı bazlı sanayi verileri mekânsal dönüşüm haritasına entegre edilmiştir

Harita 1 'de belirtilen değerlere göre yoksulluk oranı yüksek alanlar doğu ve batı yakasında dağılım göstermektedir. 2006 yılı mekânsal planlama çalışmalarında İlçe ve Büyükşehir belediyeleri tarafından belirlenen dönüşüm alanlarının yoksulluk oranı yüksek bölgelerde oran olarak yüksek olduğu görülmektedir, bu alanlarda yapılacak dönüşüm çalışmalarında halkın sürece finansal katılım gücünün düşük olabileceği dikkate alınmalıdır. Ayrıca bu alanlarda, kent dokusu içine yayılmış olan sanayi yapıları dikkate alındığında, mevcut lüks konut üretimi pratiğiyle ilerleyen dönüşüm pratiklerinin, bu ekonomik aktiviteleri alan dışına atacağı ileri sürülebilir. Herhangi bir ekonomik ve toplumsal önlem alınmadığı ve gelişme sağlanmadığı sürece bu mekânsal dönüşüm pratiklerinin yeni yoksul bölgeler oluşturacağı düşünülmektedir.

Yoksulluk düzeyi ortalama ve düşük olan alanlarda ise hizmet sektöründe çalışan oranının yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, mekânsal dönüşüm stratejilerinde sadece konut dönüşümüne endeksli bir dönüşüm göz önüne alındığında, bu alanlardaki hizmet sektörünün de yer değişikliğine sebebiyet verecektir. Mevcut yer seçim eğilimleri dikkate alındığında, hizmet sektörünün yeni alanlar yaratarak büyümenin hızını ve yönünü düzensiz biçimde değiştirebileceği düşünülmektedir. Sonuçta bir arazi kullanım planlamasına dayanmayan, kullanıcının ev-iş yeri bağlantısı için kendi çözümlerini yaratacağı, yoksulluk sınırının üzerinde ve dönüşüm alanlarında yaşayanların bu dönüşümde birer aktör olarak yer almasının mümkün olamayacağı sonuçları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla dönüşümün kapsayıcı değil, dışlayıcı nitelikte ve yeni risk alanları yaratacak güçte olduğu görülmektedir.

Diğer yandan merkezi hükümet yetkisi ile çeşitli büyük projelerin gerçekleşmesi için adımlar atılmaya başlamıştır. Özellikle kent gelişimini yönlendirecek düzeyde ulaşım, altyapı ve yeni yerleşim alanlarına ilişkin kararlar metropoliten düzeydeki planlarla uyumsuzluk göstermektedir. 3. Köprü, 3. Havaalanı, yeni şehir ve Kanal İstanbul projeleri olumlu ve olumsuz tepkilerle kamuoyunda önemli düzeyde yer bulmuştur. Son zamanlarda çıkan bakanlar kurulu kararları ve gerçekleşen ihaleler, belirtilen süreçlerin başladığını açıkça gös-

termektedir. Bu projeler de yukarıda belirtilen plansız ve riskli dönüşüm sürecini tetikleyici niteliktedir. Bu projeler özellikle kentsel afet risklerini pekiştirdiğinden, bir sonraki bölümde daha detaylı olarak incelenecektir.

İstanbul'da Kentsel Riskler

İstanbul Türkiye'deki önemli deprem bölgelerinden biridir ve her an büyük bir depremin gerçekleşmesi beklenmektedir. 1999'da Gölcük'te yaşanan felakete, yapı kalitesine ilişkin düzenleme ve denetleme, kentsel altyapı ve afet yönetimi konusundaki eksiklikler gözler önüne serilmiş, depreme hazırlıklı olunması gerekliliği konusunda bir toplumsal bilinç oluşmuştur. 1999 yılından itibaren hızla yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmış, çeşitli konseyler ve kurullar oluşturulmuştur⁸. 2000 yılında Afet Koordinasyon Merkezi kurulmuş, 2002 yılında Japon İşbirliği Ajansı (JICA) ile birlikte İstanbul Afet Önleme Azaltma Temel Planı hazırlanmıştır.⁹ Buradan çıkan verilere dayanılarak 2003 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi ve Yıldız Teknik Üniversitesi akademisyenleri tarafından İstanbul Deprem Master Planı hazırlanmıştır (Balamir, 2004). 2000li yılların sonuna kadar yapılmış olan çalışmaların toplumsal katılımı uzun vadeli bir plana dönüştürülmediği ve uygulamaya yönelik yasal zemin ve koordinasyon yapısı ile desteklenmediği görülmektedir. Ayrıca Türkiye'deki afet yönetimi politikalarının gelişmiş ülkelerden oldukça geride olduğu; politika yetersizliği, kurumsal eksiklikler, koordinasyon sıkıntıları ve mevzuat yetersizlikleri bulunduğu tespit edilmiştir (Balamir, 2007). Kent yönetimlerinde yalnızca yapı riskine odaklanılma eğilimi bulunmaktadır ve riskten korunma piyasaya bırakılmıştır, piyasa odaklı bir yaklaşım da risklerin toplumsal olarak eşitsiz dağılımını pekiştirmektedir (Balamir, 2007).

Ekim 2011'de yaşanan yıkıcı Van depreminden sonra, deprem riskini azaltmak için Türk şehirlerini yeniden yapılandırma ve yeniden inşaa etme ihtiyacı yeniden gündeme gelmiştir. 1999 Depremi'nin ardından gündeme gelmiş olan kriz yönetimi, yapıların depreme dayanıklı olması gerekliliği, zemin yapısının yerleşime uygunluğu, açık alan ve boşaltım koridorları ihtiyacı konuları, bu kez yerini büyük oranda yapı stoğunun yenilenmesi konusuna bırakmıştır.

Yasal düzenlemelerin en güncel ve etki alanı en geniş olanı olarak "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun" kabul edilebilir. Kamuoyunda "Afet Yasası" ya da "Kentsel Dönüşüm Yasası" olarak anılan bu yasa ile deprem riski olan yapıların ve alanların dönüşümünün hızlandırılması ve kolaylaştırılması amaçlandığı belirtilmektedir. Vatandaşların büyük bir kısmını etkileme potansiyeli olan bu yasaya ilişkin farklı grupların farklı görüşleri bulunmaktadır. Bu yasa, gayrimenkul geliştiriciler ve inşaat sektörüne

8 23.02.2012 "Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Tasarısı'nda yer alan düzenlemeler ve uygulamada karşılaşılabilecek sorunlar" Semineri

9 <http://www.ibb.gov.tr/sites/akom/Documents/index.html> , 12.10.2012

göre, sektörün canlanmasını sağlayacağından dolayı¹⁰ olumlu bir gelişme olarak görülürken, Şehir Plancıları ve Mimarlar Odaları'nın ve bazı muhalefet gruplarının tepkisini almıştır. Ancak yasayı destekleyen tarafların dahi yasanın mülkiyet haklarına getirdiği kısıttan ve plansız kentsel gelişmeyi arttıracığından dolayı çekinceleri ve eleştirileri bulunmaktadır.¹¹

2011 Ekim ayından itibaren yasal düzenlemelere hız verilmiş, merkezi hükümet önceliği ile afet riskine karşı “kentsel dönüşüm seferberliği” ilan edilmiştir. Bundan önce 2011 başlarından itibaren Fikirtepe’de başlayan belediye öncülüğündeki deprem odaklı olduğu ileri sürülen, imar hakkı artırımı odaklı kentsel dönüşüm projesi ile kentsel dönüşüm konusu kamuoyunda yankı uyandırmıştır. Afet riski söyleminin yankılarını Fikirtepe Projesi ve Afet Yasası üzerinden kısaca özetlemek mümkün olabilir. Fikirtepe projesi ile hâlihazırda sıkışık ve altyapı sorunları olan bir bölgede, mevcut parsellerin imar adaları bazında birleşmesi ile imar haklarının yaklaşık 2 katına çıkarılması öngörülmüştür¹². Bu şekilde projenin kendi kendini finanse etmesi amaçlanmıştır. Parsel alanının 4,5 katına kadar çıkan inşaat haklarının inşaat şirketlerinin olası gelecek kazançlarına göre kullanılması planlanmaktadır. Bu yaklaşım hem arazi geliştiriciler hem mülk sahipleri tarafından büyük bir heyecanla karşılanmıştır. Onlarca şirket alanın dönüşümü için projeler hazırlamış ve mülk sahipleri ile büyük oranda uzlaşmalar sağlanmıştır.¹³ Basından takip edildiği kadarıyla, kamuoyunda “Fikirtepe sakinlerinin üzerine talihkuşu konu” algısı oluşmuştur. Nitekim alandaki mülk sahipleri ile yapılmış olan serbest görüşmelerde, mülk sahiplerinin alanın dönüşümü ile oluşacak olan ranttan kendi paylarına düşeni alacaklarına dair inançları olduğu ve gelişmeden memnun oldukları görülmektedir.

Diğer yandan Fikirtepe’de deprem odaklılık konusunun önemli ölçüde bu alan üzerindeki finansal beklentilerin meşrulaştırılması amacıyla kullanıldığı göze çarpmaktadır. Yaşanan sürecin kentleşme ve planlama adına önemli bir hata olduğu düşünülmekte, öngörülen gelişme gerçekleştiği takdirde İstanbul Anadolu Yakası trafiği için yaratacağı sorunların yanı sıra, burada yer alan istihdam olanaklarına bağlı yaşayan mahalle nüfusunun bu alandan kentin değersiz alanlarına doğru yerleşme planları olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Fikirtepe benzeri yaklaşımlar, daha düşük inşaat yoğunlukları ile İstanbul’un başka bölgelerinde de dönüşümü özendirmek için geliştirilmektedir.¹⁴ Nitekim İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kentsel Dönüşüm Müdürü Fikirtepe örneğinde yanlışlar yapıldığını kabul etmiş, fakat bu sürecin kentsel dönüşüm kavramının toplumsal olarak kabul görmesi açısından olumlu bir örnek teşkil ettiğini belirtmiştir¹⁵.

10 “Afet Yasası: Gayrimenkulde Yeni Bir Donem mi?” Panel sunumları, Arkipark “Gayrimenkulun Geleceği, Geleceğin Gayrimenkulu” toplantı serisi, 6 Eylül 2012

11 “Afet Yasası: Gayrimenkulde Yeni Bir Donem mi?” Panel sunumları, Arkipark “Gayrimenkulun Geleceği, Geleceğin Gayrimenkulu” toplantı serisi, 6 Eylül 2012

12 Fikirtepe’de depremdönüşümü başlıyor, <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Pages/Haber.aspx?NewsID=19056>

13 www.ftepe.com

14 Örneğin Kartal Güney İmar Planı

15 İdris Atabay (İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kentsel Dönüşüm Müdürü), Afet Yasası: Gayrimenkulde Yeni Bir Donem mi? Panel sunumları, Arkipark “Gayrimenkulun Geleceği, Geleceğin Gayrimenkulu” toplantı serisi, 6 Eylül 2012

TC Başbakanı'nın Van Depremi'nin hemen ardından yaptığı tarihi konuşma ile kentsel yapı kalitesinin düzeltilmesi için gerekli düzenlemelerin acilen yapılacağına sinyallerini vermiştir. Yapı kalitesi düşüklüğünden dolayı her depremde yaşanan kayıpların tekrar yaşanmaması için iktidarı kaybetme riski dahi olsa, yapıların yeniden inşa edilmesi ve yapı ruhsatı denetiminin sağlanması için gerekli tüm düzenlemeleri yapacaklarını, sorunun acilen çözümü için TOKİ'ye gereken tüm yetkilerin verileceğini belirtmiştir¹⁶. Nitekim kısa süre sonra Afet Yasası olarak anılan yasa ile mevcut riskli konut stoğunun hızlı biçimde yenilenmesi için gerekli olduğu düşünülen düzenlemeler yapılmıştır. Bu yasa kamuoyunda önemli yankılar uyandırmıştır. Merkezi hükümet tarafından televizyon tanıtımları yapılmış, basın-yayın organları tarafından duyurulmuş, TC Başbakanı nezdinde vatandaşlar depreme karşı "Kentsel Dönüşüm Seferberliği"ne çağırılmıştır. Şehircilik Bakanlığı ve TOKİ'ye bu seferberliği idare etme konusunda önemli yetkiler verilmiş, yasa tüm diğer imara ve korumaya ilişkin yasaların üzerine çıkarılmıştır.

Bu düzenleme ile üç önemli kavram gündeme gelmektedir: Riskli Alanlar, Riskli Yapılar ve Rezerv Alanları. Bir alan depreme karşı riskli olarak belirlendiyse bu bölgedeki binaların kesinlikle yıkılacağı, riskli yapıların belirlenmesi için ise mülk sahiplerinin belirlenmiş olan lisanslı kurumlara başvurarak yapı durumunu tespit ettirmesi gerekliliği belirtilmiştir. Bu alanlarda ya da binalarda ne yöntemle yeni bina yapılacağı ise, daha önce kat mülkiyeti kanununda yer aldığı gibi paydaş vatandaşların oybirliğiyle değil, 2/3'ünün ortak kararı ile belirlenecek, karara uymayan mülk sahiplerinin mülkleri diğer hak sahiplerine açık arttırma ile satılacak, satılmazsa kamulaştırılacak ve hazine pay sahibi olarak dönüşüm sürecine katılacaktır. Belirlenen dönüşüm yöntemine karşı yürütmeyi durdurma kararının verilemeyeceği belirtilmiştir. Rezerv alanları ise Bakanlar Kurulu tarafından belirlenecek olan ve yıkılacak bölgelerin imar haklarının transfer edileceği bölgelerdir.

Bu düzenlemenin önemli belirsizlikler oluşturduğuna ilişkin görüşler bulunmaktadır. Fakat vatandaşların neredeyse tamamının hayatını etkileyecek böyle bir yasanın önemli riskler getirebileceği dikkate alınmalıdır. Afet riski söyleminin ve yasanın getireceği sorunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Bütüncül perspektif eksikliği: Özellikle belirtilen alanların seçilmesinde Bakanlar kuruluna verilen yetki, bürokratik süreçleri kısalttığı için afet riski altındaki yapıların hızla dönüşümünü sağlayabilir. Ancak, bu alanların hangi kriterlere göre belirleneceğine ilişkin bir öngörü bulunmamakla birlikte, kentsel alanda parçalı ve keyfi uygulamalara sebep olduğundan, kentsel sorunların çözümüne yönelik geliştirilmekte olan bütüncül perspektiflerin tamamen terk edilmesine yol açacaktır. Bu da afet riskinin dengesiz dağılımını ve kentsel sorunları daha da arttıracak bir yaklaşım olarak görülebilir.

TOKİ'ye verilen yetkiler: TOKİ'nin yürüttüğü dönüşüm süreçlerinin hem toplumsal, hem de çevresel/mekansal sorunlar yarattığı çeşitli çalışmalar neticesinde görülmüştür. Özel-

16 Hürriyet, 26.10.2011, "İktidarı kaybetsek de bunu yapacağız"

likle Temmuz 2012'de Samsun'da yaşanan sel felaketinde TOKİ konutlarında yaşanan can kayıpları, uluslararası deklarasyonlarda belirtilen, kamunun afet riskine karşı önlemede örnek teşkil etmesi yaklaşımının henüz Türkiye'de geçerli olmadığını göstermiştir.

Risklerin bireyselleştirilmesi: Ayrıca riskli yapıların tespitinde bireylere ve özel sektöre verilen rol, risk sorumluluklarını büyük ölçüde bireylere ve özel sektöre yüklemektedir. Bu da Japonya'da görüldüğü gibi denetim zorluklarından ve ekonomik çıkarların ön plana çıkabileceğinden dolayı yapı kalitesinde düşüklüklere sebep olabilir.

Mülkiyet transferi: Bununla birlikte 2/3 kuralının gelmesiyle riskli yapıların bir an önce yenilenmesini engelleyebilecek mülkiyet haklarının ortadan kaldırılması öngörülmüştür. Bu da yeni yapılacak yapılarda oluşacak yeni değer için diğer alım gücü olan bireylere ve kurumlara transfer edilmesi anlamına gelmektedir. Bu da karar süreçlerinde bireyler üzerinde önemli bir baskı oluşturmakta, demokratik karar alma yöntemlerini geçersiz bırakmaktadır.

Afet riski yasasının uygulanmasına ilişkin yönetmelikler hızla hazırlanmış ve yasanın getirdiği belirsizlikleri netleştirmeye yönelik adımlar atılmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı bünyesinde Kentsel Dönüşüm ve Altyapı Hizmetleri Genel Müdürlüğü kurulmuş, bu müdürlüğün Kentsel Dönüşüm sürecini bütünsel olarak yönetmesi öngörülmüştür. Bakanlık büyükşehir ve ilçe belediyeleriyle ortaklaşa çalışmalar yürütmeye başlamıştır.

Yasanın afet riskine yönelik olarak geliştirildiği önemle vurgulanmakta, vatandaşlardan ve özel sektörden konu ile ilgili hassasiyet beklenmektedir¹⁸. Özellikle dönüşümün finansmanı konusunda kamu kaynaklarının yetersiz kalacağı, özel sektörün teşvik edileceği belirtilmektedir¹⁷. Özel sektör için yatırımların yapılabilir olması için imar haklarında artış dışında bir yöntem geliştirilmemiştir, fakat İmar Hakkı Transferi, Konut sertifikası gibi yöntemlerin geliştirilmesi düşünüldüğü anlaşılmaktadır¹⁹.

08.09.2012 tarihli resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren kararda, Afet Yasası kapsamında belirtilen rezerv alanlarının yerleri belirlenmiş ve bu alanların "olası afet riskini bertaraf etmek için ruhsatsız, iskânsız ve afet riski altındaki yapılar tasfiye edilerek, yeni yerleşim alanı olarak kullanılması amacıyla" ayrıldığı açıklanmıştır²⁰. Bu alanların içinde konut rezerv alanı dışında ayrıca, Karadeniz kıyısında bir havaalanı bölgesi ayrıldığı görülmektedir. Kararlaştırılan bu alanın, İstanbul'un kentsel risklerine ilişkin oluşturduğu potansiyeller değerlendirilmelidir.

17 Vedat Gürgen (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kentsel Dönüşüm ve Altyapı Hizmetleri Genel Müdürü), "Afet Yasası: Gayrimenkulde Yeni Bir Donem mi?" Panel sunumları, Arkipark "Gayrimenkulün Geleceği, Geleceğin Gayrimenkulu" toplantı serisi, 6 Eylül 2012

18 Vedat Gürgen (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kentsel Dönüşüm ve Altyapı Hizmetleri Genel Müdürü), "Afet Yasası: Gayrimenkulde Yeni Bir Donem mi?" Panel sunumları, Arkipark "Gayrimenkulün Geleceği, Geleceğin Gayrimenkulu" toplantı serisi, 6 Eylül 2012

19 Vedat Gürgen (Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kentsel Dönüşüm ve Altyapı Hizmetleri Genel Müdürü), "Afet Yasası: Gayrimenkulde Yeni Bir Donem mi?" Panel sunumları, Arkipark "Gayrimenkulün Geleceği, Geleceğin Gayrimenkulu" toplantı serisi, 6 Eylül 2012

20 13.08.2012 tarihinde kararlaştırılan 08.09.2012 tarih ve 12689 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı

çaktır. İklim değişikliği etkisi bütün dünyada arazi kullanım planlaması çalışmalarında öncelik konusudur, ani yağışlar ve taşkınlar planlama gündeminin ana konularını oluşturmaktadır.

Afet sonrası yeniden geliştirme aşamasında transfer alanları yöntemi kullanılmakta ve şehrin genel büyüme modeli ne uygun olarak yer değiştirme ve yeniden yerleşme aşamaları uygulanmaktadır. Ancak İstanbul'da riskli alanlar ve rezerv alanlarınınmekânsal dağılımına bakılacak olursa, yeni merkezlerin oluşacağı Avrupa yakasında Kayabaşı, Bahçeşehir, İspartakule ekseninde yeni bir kent yaratılacağı görülmektedir. Ayrıca Anadolu yakasında herhangi bir rezerv alanın olmaması, lineer gelişmiş bir kentin iki yakası arasındaki mekânsal dağılımında eşitsiz, orantısız bir gelişim altlığı oluşturmaktadır. Rezerv alanlarına bakıldığında sürdürülebilir planlamanın bileşenlerini okumanın mümkün olmadığını görülmektedir.

Diğer yandan 3. Köprü Güzergahı'na bakıldığında belirtilen dengesiz gelişmeyi destekleyeceği ve orman ve su havzalarının tam ortasından geçerek, çevresel değerlere zarar vereceği düşünülmektedir.

Özetle plansız makroform gelişmesi ve yoğunluk artışı, yetki transferleri, afet riskinin bireyselleştirilmesi ve mülkiyet transferinin; çevresel ve toplumsal risklerin boyutunun artmasına sebep olacağı açıktır.

İstanbul'da Yeni Toplumsal Riskler

Türkiye'de yaşanan dönüşüm süreci, Refah politikalarının Batı Avrupa'da görülenden farklı düzeyde değişmesine yol açmıştır. Dolayısıyla Yeni Toplumsal Riskler olarak belirlenmiş olan işgücü piyasasındaki değişime yönelik risklerin Türkiye'de aynen deneyimlendiğini söylemek doğru olmaz. İstanbul özelinde bakıldığında, kadının işgücüne katılma oranı TÜİK verilerine göre 1990'da %17 mertebelerinde iken 2000 verilerine göre %23 civarındadır. ABD'de bu rakam 2005 verilerine göre %50lerin üstünde²¹, Avrupa'da ise %45²² civarındadır. Her ne kadar İstanbul'da da kadının iş gücüne katılımı artsa da henüz aile ve iş yaşamı arasında yeni düzenlemeler gerektirecek rakamlara ulaşılmadığı görülmektedir. Fakat kadının iş gücüne katılım oranının artacağı varsayımı ile çocuk bakımı ve konut içi hizmetlere ilişkin politikaların öngörülerinin yapılması gerekmektedir.

Diğer yandan üretim biçimlerinin değişimi İstanbul'da da etkilerini göstermektedir. Sanayi iş gücü giderek azalmakta, hizmet sektörü çalışanlarının sayısı artmaktadır. Özellikle kent-sel dönüşüm süreçlerinin hızlanması ile konut dokusu içerisinde kalan sanayi tesislerinin de büyük sanayi tesisleri ile birlikte dönüşeceği, halen işsizlik sorunlarının olduğu ve çoğun-

21 EmploymentStatus of Women and Men in 2005, <http://www.dol.gov/wb/factsheets/Qf-ESWM05.htm#.UHlHy1EQFqA>

22 Eurostat, 2011

Değerlendirme ve Sonuç

Kentsel riskler kentsel yaşam kalitesi ve yaşanabilirlik çalışmalarına ilişkin önemli bir girdi oluşturmaktadır. Ancak gelecekte oluşabilecek zararları kontrol altına alma anlamına gelen “risk” kavramının zamansal ve mekânsal bir yönetim aracı olduğu dikkate alınmalıdır. Bu çalışmada risklerin toplumsal olarak üretilmiş bir kavram olduğu dikkate alınarak, kentsel risklere ilişkin bakış açıları ve yaklaşımlar sunulmuştur. Farklı yaklaşımlara göre ‘kentsel riskler’ üç ana kategoride gruplanmıştır:

- Yeni Toplumsal Riskler
- Kentsel Riskler
- Mekânsal Dönüşüm Riskleri

Bu çalışma ile İstanbul’da gerçekleşen kentleşme ve dönüşüm faaliyetlerinin oluşturduğu kentsel riskler kuramsal çerçeveden gelen üç ana kategori bağlamında değerlendirilmiştir.

Buna göre, İstanbul’da gerçekleşen mekânsal dönüşüm sürecinin küresel ekonomik yapıya entegrasyon biçimi ve politik-ekonomik faaliyetle doğrudan ilişkisi olduğu görülmektedir. Bu da kent genelinde çeşitli projeler geliştirilmesi gibi bir kentsel dönüşüm yaklaşımı gelişmesine sebep olmuştur. Kamu-özel ortaklıklarının yavaş yavaş geliştirilmeye başlandığı görülmekte; ancak katılım, şeffaflık, koordinasyon ve bütüncül, stratejik planlama açısından çevresel ve ekonomik risklerin dikkate alınmadığı ve toplumsal eşitsizliklerin doğabileceği tespit edilmiştir.

Diğer yandan “afet riski” söylemi ile ekonominin yönlendirdiği dönüşüm süreci meşrulaştırılmakta ve hızlandırılmakta ve belirli coğrafyalara işaret edilmektedir. Bu yaklaşım kentsel toprağı ve konutu yalnızca değişim değerine indirgemekte, barınma hakkı, dengeli arazi kullanım dağılımı, yaşam kalitesi gibi unsurlar dikkate alınmamaktadır. Dahası, özellikle orman, toprak, su kaynakları gibi yaşam destek sistemleri ortadan kaldırılmakta ve bunun sonucu olarak ‘çevresel risk’ boyutu önemli ölçüde artmaktadır. Çalışma kapsamında yapılan analizler ile afet odaklı riskler kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan dönüşüm hareketinin yeni çevresel, toplumsal ve kentsel riskler yaratacağı görülmektedir.

Diğer yandan deprem riskinin çözümü içinde bütüncül, yapılabilir ve koordine edilebilir bir model geliştirilmesinden önemli ölçüde uzakta kalınmıştır. Bütün bunlara ek olarak, üretim yapısının değişimi ve hizmet sektöründeki artışın yaratacağı toplumsal değişimler dikkate alınmamakta, yalnızca ticari konut üretimi odaklı bir dönüşüm modelinin kentlinin ihtiyacı olan ekonomik olanakları yaratacağı varsayılmaktadır.

Afete hazırlık ve kentsel dönüşüm politikaları birlikte değerlendirilmesi gereken konulardır. Planlama sistemi, kentsel dönüşüm modelleri ve afet yönetimi süreçleri ile birlikte ele alınmalıdır (Özçevik vd., 2007). Batıda toplumsal olarak görece başarılı olmuş kentsel dönüşüm projelerinin ortak özelliği kolektif çaba ile geliştirilmiş, kapsamlı, örgütlü ve stratejik planlama ile ele alınmış olmalarıdır (Akkar, 2006). Deprem odaklı dönüşüm

İSTANBUL'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM PRATIĞI İLE OLUŞAN 'YENİ KENTSEL RİSK FAKTÖRLERİ'NİN BELİRLENMESİ

projelerinde de koordinasyon, örgütlülük, kapasite geliştirme, sürdürülebilir yasal çerçeve, diyalog ve katılımın esas olduğu ortaya konmuştur (Özçevik vd., 2007).

Bu çalışma İstanbul'daki yeni kentsel risklerin çözümü için geliştirilecek politika arayışının başlangıcı olarak kabul edilmelidir. Bilgilerin daha detaylı çalışmalar için güncellenmesi gerekmektedir. Evrensel olarak geçerliliği kabul edilmiş ve gün geçtikçe yeni bilimsel yöntemlerle geliştirilmeye çalışılan sürdürülebilir ve katılımcı kent planlama yaklaşımlarının İstanbul'daki yaşam kalitesini geliştirmeye yönelik yapacağı katkıların sağlanması ve önündeki engellerin aşılması için geliştirilebilecek yerel somut politikaların araştırılması ve ortaya konması önemlidir. Bu makale mevcut eğilimlerin gerektirdiği toplumsal-mekânsal politikaları ortaya koymaya yönelik bir arka plan çalışması olarak görülebilir. Risk unsurlarının güncel verilerle çeşitlendirilmesi, İstanbul'da risklere ilişkin kent politikalarının risk yaratma potansiyellerinin sistematik olarak değerlendirilmesine yönelik çalışmalarla derinleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Akkar, Z. M.(2006). "Kentsel dönüşüm üzerine Batı'daki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye". *Planlama Dergisi* 2 s. 29–38.

Albrito, P. (2012). "Making cities resilient: Increasing resilience to disasters at the local level". *Journal of Business Continuity&Emergency Planning* 5, sayı 4, s. 291–297.

Balamir, M. (2007). "Afet Politikası, Risk Ve Planlama". *Afet Sempozyumu, Ankara*, s. 5–7.

Balamir, M. (2004). "Urban Seismic Risk Management: The Earthquake Master Plan of Istanbul (EMPI)". In Proceedings of the 13th World Conference on Earthquake Engineering, Vancouver, BC, Canada.

Beck, U., (1992). "Risk Society: Towards a New Modernity". New Delhi: Sage. (Translated from the German "Risiko gesellschaft" published in 1986.)

Bernstein, P. L. (1996). "Against The Gods: The Remarkable Story Of Risk". John Wiley&Sons. New York.

Bonoli, G. (2005). "The politics of the new social policies: providing coverage against new social risks in mature welfare states". *Policy&Politics* 33, sayı 3, s. 431–449.

Brenner, N. and Theodore, N.(2002). "Cities and Geographies of Actually Existing Neoliberalism." In Brenner, N. and Theodore, N. (eds.) Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in North America and Western Europa, Malden. MA: Blackwell Publishing.

Chakravorty, S. (2003). «Urban development in the global periphery: The consequences of economic and ideological globalization.» *Annals of RegionalScience* 37, sayı. 3, s. 357.

- Davis, I. (2000). "Cities of Chaos." *Indians Disasters Report*, Oxfam.
- Davis, M. (2006). "Gecekondu Gezegeni". Çev. Gürol Koca. Metis Yayınları, İstanbul.
- Diamond, J., (2002). "Tüfek, Mikrop ve Çelik". Çev. Ü İnce. TÜBİTAK.
- Esping-Andersen, G., D. Gallie, A. Hemerijk, and J. Myers. (2002). "A New Welfare Architecture for Europe". Oxford University Press, USA
- Fondeville N. ve Ward T., (2011). "Homelessness during the crisis". Applica, Social Situation Observatory – European Commission Employment, Social Affairs and Inclusion
- Franch, S. (2009). "Risk: Mastering Time and Space", *Keyconcepts in geography*. (der. Clifford, N. J.) içinde, Los Angeles: SAGE. p.392 – 402.
- Giddens, A. (1999). "Risk and Responsibility", *the Modern Law Review*, 1-1.
- Harvey, D. (2005). "A Brief History of Neoliberalism", New York: Oxford University Press.
- Huber, E. ve Stephens, J. D. (2006). "Combating Old and New Social Risks." *The Politics of Post-industrial Welfare States: Adapting Post-war Social Policies to New Social Risks* (der. Armingeon, K., ve G. Bonoli) içinde, s. 143-168, 2006.
- İslam, T. (2010). "Current Urban Discourse, Urban Transformation and Gentrification in Istanbul". *Architectural Design*, 80: 58–63
- Kuyucu, T., ve Ö Ünsal. (2010). "'Urban Transformation' as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul." *Urban Studies* 47, no. 7 1479–1499.
- Lall, S. V., ve Deichmann U. (2012). "Density and Disasters: Economics of Urban Hazard Risk." *The World Bank Research Observer* 27, Sayı 1, s. 74–105.
- Lupton D., (2000). "Introduction: risk and sociocultural theory", *Risk and Sociocultural theory: New Directions and Perspectives* (der. Deborah Lupton) içinde, Cambridge University Press.
- McEntire, D. A. (1997). "Reflecting on the Weaknesses of the International Community During the IDNDR: Some Implications for Research and Its Application." *Disaster Prevention and Management* 6, no. 4 s. 221–233.
- Özçevik, Ö., Ş Türk, C. Beygo, E. Taş, ve H. Yaman. (2007) "İstanbul'da Deprem Odaklı Dönüşüm Projesinin Ana Bileşenlerinin Analizi: İETT Blokları Örneği." *İtüdergisi/a* 6, no. 1: 81–94.
- Pintelon, O., Cantillon, B., Bosch, van den K. ve Whelan, C. T., (2011). "GINI DP 13: The Social Stratification of Social Risks. Class and Responsibility in the 'New' Welfare State". GINI Discussion Papers, AIAS, Amsterdam Institute for Advanced Labour Studies.

İSTANBUL'DA KENTSEL DÖNÜŞÜM PRATIĞI İLE OLUŞAN 'YENİ KENTSEL RİSK FAKTÖRLERİ'NİN BELİRLENMESİ

Roberts, P. (2000). "Evolution, Definition and Purpose". Urban Regeneration: A Handbook (der. Peter Roberts and Hugh Sykes). London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications. p. 9-36

Sassen, S. (2009). "The Immutable Intersection of vast Mobilities". Urban Age Presentation, İstanbul

Satterthwaite, D (2011). "Editorial: Why Is Community Action Needed for Disaster Risk Reduction and Climate Change Adaptation?" *Environment and Urbanization* 23, Sayı 2, s. 339.

Shibata, K. (2008). "Neoliberalism, risk, and spatial governance in the developmental state: Japanese planning in the global economy". *Critical planning* 15 s.92-118.

Smith, N. (2002). "New Globalism, New Urbanism: Gentrification as Global Urban Strategy". *Antipode*, Voll. 43, No.3, p.437-443

Taylor-Gooby, P (2004). "New risks and social change". *New risks, new welfare* s. 1-27.

The World Bank, Urban Development& Local Government Unit, Finance, Economics and Urban Department (2011). Understanding Urban Risk: An Approach for Assessing Disaster& Climate Risk in Cities

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2011). World Population Prospects: The 2010 Revision, CD-ROM Edition

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2012). World Urbanization Prospects: The 2011 Revision, CD-ROM Edition.

Urry, J. (1995). "Mekânları Tüketmek", çev. Rahmi G. Ögdül (1999). Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

United Nations Human Settlements Program (UNHSP). (2004). Reducing urban risk and vulnerability: A thematic paper submitted for discussion at the UN-HABITAT/UN-ISDR

Employment Status of Women and Men in 2005, <http://www.dol.gov/wb/factsheets/Qf-ESWM05.htm#.UHIHy1EQFqA>

Eurostat 2011, Employment rate, bysex

IMP (2005-2007) Çevre Düzeni Planı Analiz Çalışmaları Verileri

TÜİK, 2000, Genel Nüfus Sayımı

TÜİK, 2010, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi

"Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Tasarısı'nda yer alan düzenlemeler ve uygulamada karşılaşılabilecek sorunlar" Semineri, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Teftiş Kurulu Başkanlığı hizmetiçi eğitim seminerleri, 23 Şubat 2012, <http://www.ibb.gov.tr/sites/teftiskurulu/Pages/Haber.aspx?hid=163>

“Afet Yasası: Gayrimenkulde Yeni Bir Donem mi?” Panel sunumları, Arkipark “Gayrimenkulun Gelecegi, Gelecegin Gayrimenkulu” toplantı serisi, 6 Eylül 2012

“Avrupa Gayrimenkul Piyasalarında Gelişen Trendler 2012 Konferansı“, Açılış Sunumları, 7 Şubat 2012

Fikirtepe’de deprem dönüşümü başlıyor, <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/Pages/Haber.aspx?NewsID=19056>

Hürriyet, 26.10.2011, “İktidarı kaybetsek de bunu yapacağız”
<http://www.ibb.gov.tr/sites/akom/Documents/index.html> , 12.10.2012

7A OTURUMU - 9 KASIM 2012
“KENTSEL AYRIŞMA VE KENTSEL DÖNÜŞÜM”
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Erol DEMİR**

Neoliberalizm, Mutenalaştırma Ve Kentsel Muhalefet:
Başarılı Bir Direniş Öyküsü Olarak Sulukule
Yrd. Doç. Dr. Evren TOK
Öğr. Üyesi Melis Oğuz

Eğlence Mekânları Arzındaki Değişim Üzerinden
Kentsel Ayrışmanın Tarihini Okumak: Ankara Örneği
Araş. Gör. Demet ÖNDER

Mekansal Dönüşümün
Gecekondu ve Yeni Dönüşüm Alanlarında Yarattığı
Sosyal Değişim Üzerine Bir İnceleme- Bomonti Örneği
Susan IRMAK
Doç. Dr. Özhan ERTEKİN

Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokiyumu 6. Oturumu Orhan Sarıaltun Oturum Başkanlığı'nda MEKANSAL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM temalı ÖĞRENCİ PANELİ olarak gerçekleştirilmiştir.

NEOLİBERALİZM, MUTENALAŞTIRMA VE KENTSEL MUHALEFET: BAŞARILI BİR DİRENİŞ ÖYKÜSÜ OLARAK SULUKULE

Yrd. Doç. Dr. **Evren TOK**

Hamad Bin Khalifa Üniversitesi,

Kamu Politikaları Bölümü, İslam Araştırmaları Fakültesi, Doha, Katar

Melis OĞUZ

Kadir Has Üniversitesi İletişim Fakültesi

Özet

Bu çalışmada İstanbul'daki neoliberal kentsel dönüşüm ele alınmış olup özellikle Sulukule bölgesine odaklanılmıştır. Neoliberalizmin baskın egemenliği tüm dünyada çekişmelere, toplumsal huzursuzluklara ve karşı duruşlara yol açmaktadır. Bu çalışmadaki amaç, neoliberal bir araç olarak kullanılan mutenalaştırmanın, yalnızca ekonomik çıkarlara bağlı olarak değil, aynı zamanda kültürel anlamda da şehir yaşamına nasıl müdahale ettiğini örneklemektir. Neoliberalizm kentsel mekanlar üzerinden yeni birikim rejimleri ve piyasalar yaratırken, aynı zamanda hoşnutsuzluklar da yaratmaktadır. Bu çalışma, düşük gelirli bir toplumsal grubu barındıran ve geçimlerini sahip oldukları eğlence kültüründen sağlayan Çingenelerin yaşadığı Sulukule'de yaşanan, muhafazakar ve neoliberal değerlerle hareket eden yerel aktörlere karşı yürütülen sürecin analizinin yanı sıra muhafazakârlık ve neoliberalizm arasındaki gergin etkileşimi bir direniş ve mücadele hikayesi olarak sunmaktadır.

Anahtar sözcükler: mutenalaştırma, neoliberal kentleşme, kentsel muhalefet, Sulukule

Summary: This study discusses the neoliberal urban transformation in Istanbul by focusing particularly on the case of Sulukule. The rising hegemony of neo-liberalism has led to conflicts, social discomfort and resistance globally. In this study, the aim is to illustrate how gentrification as a neoliberal policy tool entangles with the economy and cultural fabric.

While neoliberalism creates new regimes of accumulation and seeks for new markets to invade, it also engenders versatile discomfort and social unrest. This study presents the tale of Sulukule, a low-income district settled by Gypsies predominantly with a vibrant entertainment culture to sustain their livelihood. The case of Sulukule represents a fierce struggle against local actors embroiled with conservative and neoliberal mind sets. Moreover, this study aims to point out socio spatial dynamics within the interstices of economy, politics, and society, presents the uneasy association between neoliberalism and conservatism as a story of resistance and struggle.

Key words: gentrification, neoliberal urbanization, urban contestation, Sulukule

1. Giriş

“Darbukayı susturma, Sulukule’yi bırakma”ⁱ, Sulukule’nin eski sakinleri arasında projeye karşı yürütülen direnişi sembolize eden ve Türkiye’deki ulusal ve yerel medyada son derece popüler bir slogan olmuştur. Neoliberal kentleşmeyle ilgili diğer birçok hikayenin aksine Sulukule örneği güçlü bir halk desteği ve sivil toplum dayanışmasını arkasına almıştır. Sulukule’nin eski sakinleri için neoliberal kentleşme karşısında yenik düşmek yalnızca evlerini değil, aynı zamanda sıklıkla darbuka ile bağdaştırılan yerel kültürlerini de yitirmek anlamına gelmekteydi. Bu özel enstrüman yüzyıllar boyu Sulukule kültürünün popüler bir simgesi olmuş ve Sulukule’de *darbukanın* susması sivil toplum grupları ve plancılar arasında daha önce benzeri görülmemiş bir toplumsal huzursuzluk ve siyasal karşı duruşun ortaya çıkmasına yol açmış, bunun sonucunda basında geniş yankı uyandırmıştır. TOKİ (Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı) tarafından lüks konutların inşaa edilmesi ve Sulukule’nin eski sakinlerinden *hak sahibi olanlarına* şehir merkezinden uzak Kayabaşı, Taşoluk mevkiinde geliştirilen bir başka TOKİ projesinden konut tahsis edilmesi, Sulukule Projesi’ne ilişkin yoğun tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bu çalışma, Sulukule Projesi örneği üzerinden neoliberal bir kentleşme aracı olarak mutenalaştırma kavramını ele almaktadır. Sulukule vakası, yerel yönetimlerin yanı sıra yeni alanlara kapitalist öğeleri yayan hükümetin neoliberal politikalarına bir örnek teşkil etmekle kalmamakta, ayrıca mutenalaştırma yoluyla neoliberal politikaların yaşam alanlarında baskı oluşturduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sulukule elbette ki İstanbul’daki neoliberal kentleşmenin tek kurbanı değildi; o halde Sulukule neoliberal kentleşme ve İstanbul’daki etkileri bağlamında düşünüldüğünde, bir vaka çalışması olarak neden çalışılmalıdır. Sulukule’yi çalışmak neden önemlidir ve Sulukule üzerinden kentsel dönüşüm dinamikleri üzerine ne tür çıkarımlar yapabiliriz?

Bu makalenin önceki versiyonlarına verdiği değerli yorumları için Prof. Fran Klodawsky’e, editoryal desteği için Özlem Akkurt’a teşekkürü borç biliriz.

i Daha fazla bilgi için: <http://www.arkitera.com/h37915-darbukayi-susturma-sulukuleyi-birakma-.html>

Yıkımdan yalnızca üç ay sonra, 2010 yılının Eylül ayında Türkiye'nin önde gelen gazetelerinden biri olan *Hürriyet*'te şu ifade göze çarpmıştır: “Fatih Belediyesi'nin Romanlara ait arsaları metrekaresine fiyatı 500-800 TL arasında kamulaştırdığı Sulukule'de, Hazine'ye ait bir arazi tam beş katı fiyattan, açık artırma usulü ile ihaleye çıkarıldı” (Dağlar, 2010). Bugün ise, eskiye ait tek tük kalıntının bulunduğu arazide yeni inşaat çalışmaları yargıdan çıkan iptal kararına rağmen devam etmektedir.

Mutenalaştırma, kapitalist sistemin kendini yeniden üretişinin fiziksel yansıması, diğer bir deyişle de makro seviyede ekonomik yeniden yapılanma olarak kabul edilebilir. Sermaye birikim rejimleri değişirken kentsel araziler, bu yeni birikim sürecinin araçlarından biri haline gelmektedir. Sulukule Projesi örneğinde olduğu gibi, şehir merkezindeki arazilerin değeri arttıkça düşük gelirli kesimin bu bölgelerde yaşaması güçleşmektedir. Dolayısıyla bu tür bölgelere yönelik iyileştirme çalışmaları yapılmasının gerekli olduğu düşünülmektedir; buna göre, yoksul kesim arazi değerlerinin görece düşük olduğu, şehrin kenar mahallelerine nakledilmekte ve iyileştirilen bu bölgelere yükselen değerlerini ödeyebilen orta-yüksek gelir sahibi kesim yerleşmektedir. Bu tür mutenalaştırma projelerinin hedefi, mevcut mahalle sakinlerinden çok bölgede yaşamasının daha uygun olduğu düşünülen yüksek gelir gruplarına yönelik olduğundan, projelerin yeni sermaye birikimi rejimlerine yakınlığı açıktır. Bu nedenle bu çalışma da, özellikle kentleşme ve mutenalaştırma arasındaki boşluklara odaklanan tartışmaları kapsamaktadır. Smith ve Williams'ın (1986: 12) doğru bir şekilde ifade ettiği gibi, mutenalaştırmayı arzu edilen bir şehir rönesansının işareti olarak görenlerle, yoksul ve işçi sınıfı kent sakinleri için olumsuz sonuçlar doğuran bir kentsel yeniden yapılanma aracı olarak görenler arasında gergin bir tartışma vardır.ⁱⁱ Bu tartışmalar hala tazeliğini korurken bu çalışma, Sulukule örneğinden yola çıkarak yukarıda sözü edilen kentsel yeniden yapılanmaya yönelik çalışmaların bir parçası olacaktır.

Mutenalaştırmanın, kentsel alanlara yapılan müdahaleci hükümet düzenlemeleri, neoliberal strateji uygulamaları ve yerel kültürün yeniden yaratılması ile ilgili tartışmalı bir müzakere süreci anlamına geldiği söylenebilir. Elbette, bu müzakere sürecinin mahalle sakinleri açısından sosyo-mekansal yansımaları vardır. Bu çalışmada, Sulukule örneğini irdelemekle amaçlanan, küresel şehir olma yolunda hızla ilerleyen İstanbul'daki sosyo-mekansal müzakerelerin sınırları anlamaya çalışmaktadır. Bu analizin, gelişmekte olan ülke bağlamlarında, kentleşme yapıları ve bu yapıların toplumsal izdüşümleri hususunda da ufuk açıcı olması amaçlanmaktadır.

Genel olarak kentsel gelişim süreçlerine literatür, 1960 ve 1970'lerde Avrupa ve ABD'de kentsel dönüşüm hareketinin şehirleri salt ekonomik anlamda daha rekabetçi bir hale getirdiği, ancak kentsel doku için önem arz eden sosyal ve kültürel unsurların kentsel siyasa ya-

ii Atkinson ve Bridge, mutenalaştırma sürecini bir tür sınıfsal el değiştirme olarak görmektedir (2010: 51). Çağdaş mutenalaştırmanın sömürgeci yönleri ve kentleşme yapılarıyla olan ilişkisi, özellikle komşuluk seviyelerinin etkileri göz önünde bulundurulduğunda birtakım kültürel baskılar barındırdığı görülmektedir (Smith 1996; Hammel ve Wyly 2004, 2001; Zukin 1982; Slater 2002). Bu çalışmalar neoliberal sermaye birikimi türleri arasındaki etkileşimi ortaya koymaktadır.

pıcılar tarafından yeterli ilgiyi görmediği anlaşılmaktadır (Jacobs 1961; Brown *vd.* 2009: 103). Sanayileşmede geç kalan, dolayısıyla halen gelişmekte olan ülke konumundaki Türkiye ise, kentleşme konusunda da geri kalmıştır. Türkiye’de bir uzmanlık olarak şehir planlamasının profesyonel bir meslek olarak 1983’te ortaya çıktığını kabul edersek, bu gerilik yalnızca fiziki kentsel gelişme ile ilgili değildir. Batı ekonomilerinde hâlihazırda var olan ve yansımaları fiziksel yapılaşmada görülen gelişmeler Türkiye’de çok daha yakın zamanda şekillenmeye başlamıştır. Ancak Türkiye, Batı’daki kentleşmeden pek ders almamıştır; hatta dünyadaki küreselleşmenin bir sonucu olarak Batılı şehirlerin defalarca yaşadıkları sorunları kimi zaman çok daha acı sonuçlarla yaşamaktadır. Sulukule’deki yıkımdan önce hem UNESCO hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi böyle bir projenin doğurabileceği olumsuz sonuçlar konusunda yerel belediyeleri uyarılmış, bazı uluslararası STK’lar müdahale ederek süreci durdurmaya; ancak çeşitli kanallar üzerinden yapılan tüm bu ikazlar Sulukule’de gerçekleşen proje süreci boyunca göz ardı edilmiştir.

“Mutena” kılmak ya da “mutenalaştırmak”, seçkinleştirmek, önemlileştirmek anlamına gelmektedir. Böyle bir niteliksel değişim, önce “seçkin olmayan”ın dönüşümünü gerektirmektedir. Kentsel yapılarda ise bunun izdüşümü, “seçkin olmayan” ya da “istenen düzene” aykırı olanın bir heykel ustası misali kili yeniden yoğurularak hale getirip (belirli bir kentsel bölgeyi yıkarak taşıyıp, temizlemek) ve ardından “estetik” ve “istenen düzene” uygun, dolayısıyla da “seçkin” bir yapı ortaya koymak şeklinde görülmektedir. Bu sebeple, literatürde de bu göreceli “iyileştirme” sürecine, yine kelime anlamıyla da göreceli bir nitelik taşıyan “güzelleştirme” süreci de denilmektedir (Davis, 2007). Kentsel yapılardaki “çarpıklıkları” yıkarak gerçekleştirilen “güzelleştirme” hareketlerinin asıl amacı, küresel ve ekonomik anlamda rekabetçi bir şehir yaratmaktır. Dolayısıyla bu süreçte önemli kentsel ve sosyal değerler (farklı toplulukların bir arada yaşaması, sosyal eşitlik, sosyal ve kültürel sürdürülebilirlik, seçme hakkı, insan duyularına karşılık vermek, tarih, doğa ve yeniliklerle bütünleşmek, kimlik vurgusu vb.) görmezden gelinirken kentsel mekan, kamusal faydaya yönelik değil, dar bir çıkar grubunun öncelikleri merkeze alınarak dönüştürülmektedir.

Mutenalaştırma süreçleri ele alınırken karşımıza önemli sorular çıkmaktadır; kentsel alanlar ve yerel ekonomiler hangi çıkarlar için yaratılmakta ya da yenilenmektedir; bu süreçlerin toplumsal izdüşümleri nasıl okunmalıdır; kentsel mekanı etkisi altına alan neoliberal model piyasa kurallarına uygun olacak şekilde, kullanım değerini yok sayarak sadece değişim değeri ile hareket eden baskın söylem olurken, bu süreçlere verilen tepkileri, direnişleri, mücadeleleri nasıl okumak gerekmektedir?

Kuşkusuz bu sorulara yanıt aranırken başvurulması gereken kavramların başında “kentlilik hakkı” gelmektedir. Henri Lefebvre’in (1991) vurguladığı gibi “kentlilik hakkı” şehri paylaşmanın ve eşit haklara sahip olmanın ötesinde ‘farklı’ bir kent yaratma anlamını taşımaktadır. Benzer olarak, David Harvey’e (2006) göre de “kentlilik hakkı” kent kaynaklarına bireysel olarak ulaşma özgürlüğünden ziyade kenti değiştirerek kendimizi değiştirme/de-

ğiştirebilme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Kentlilik hakkı, bireysel değil, kamusal bir hak-
tır; bu bağlamda kent farklılıkların hoş görüldüğü ve var olabildiği mekân olarak tahayyül
edilmelidir. Dolayısıyla, kentsel muhalefet özünde siyasi veya ekonomik bir kaygıdan zi-
yade, yaşamsal bir kaygıyı içinde barındırmaktadır. Neoliberalizmin adeta mottosu haline
gelmiş olan “*There is no alternative*”ⁱⁱⁱ (TINA) sloganı aslında tam da bu yaşamsal kay-
gıyla ilintilidir.

Neoliberal kentleşme, Richard Florida’nın (2002) da vurguladığı üzere müteşebbis kenti
olarak algılanmalıdır, zira kentin tüm kaynakları ekonomik büyüme, yenilik ve yaratıcı sı-
nıfın mutlu edilmesi adına kullanılmaktadır. Benzer şekilde, belediyeler hızla yerel hiz-
metleri özelleştirir ve rekabete dayalı politikaları benimserken, kentsel mekana dair kamusal
politikalar toplumsal yapıdan soyutlanarak, maliyet fayda analizine indirgenmektedir. Kuş-
kusuz bu durumun en önemli yansıması yerel yönetimlerin ve belediyelerin sosyal sorum-
luluklarından hızla uzaklaşması ve toplumu yalnız bırakmasıdır. Leitner *vd.* nin (2007)
vurguladığı üzere neoliberalizmin kurumsallaşması, eklemelenmesi ve derinleşmesinin kent-
sel ölçekte sınırlı olmadığı gibi, yukarıda bahsedilen sürece verilen tepkiler ve muhalefet de
aynı şekilde sadece kentsel ölçekte olmayacaktır (Mayer ve Künkel, 2012). Neoliberal kent-
leşme ve karşıtları dolayısıyla Brenner ve Theodore’un (2002a) bahsettiği gibi ‘melez’ me-
kanlar yaratmaktadır ve bizler için asıl sorunsal da bu melez mekanların nasıl hem
muhalefet, hem de entegrasyon mekanları olabileceğine ilişkindir. Neoliberal kentleşme-
nin savunucuları hem de yürütücüleri belligen, muhalefetin temel aktörleri kimlerdir?

Murat Yalçınan’a (2009) göre kentsel muhalefet aktörleri içerisinde meslek odaları, sendi-
kalar, sivil toplum kuruluşları (STK’lar), politik örgütlü gruplar, sivil inisiyatifler, mahalle
örgütlenmeleri, şemsiye organizasyonlar, üniversiteler, medya ve küresel sivil oluşumlar
yer almaktadır. Diğer yandan, bir kısmı kentsel dönüşüme topyekun bir karşı çıkış içeri-
sindeyken, bir kısmında karşı çıkış kişilere ya da gruplara bağlı olarak gerçekleşmektedir.
Dolayısıyla, kentsel muhalefetin doğası homojen bir yapıdan ziyade, oldukça heterojen bir
haldedir. Esasen kentsel muhalefet süreçlerinin dinamik ve değişken yapısı da bu özelli-
ğinden kaynaklanmaktadır. Yerel bir direnişin hangi noktada ‘kolektif’ ve ‘yerel-üstü’ do-
ğaya kavuştuğu, hangi seviyede kolektif yapının strateji değiştirdiği, ulusal bağlam ile nasıl
örtüştüğü ya da beslendiği kentsel muhalefeti anlamak açısından önem taşımaktadır.

2. İstanbul’daki kentsel bölgelerin neoliberalleştirilmesi

Bu çalışmada “piyasa disiplini, rekabeti ve toplumun tüm bölümlerini metalaştıran” bir
makroekonomik yeniden yapılanma olarak neoliberalizm kavramı ele alınmaktadır (Bren-
ner ve Theodore 2002; Brenner 2004; Peck *vd.* 2009). Neoliberal ilkelerin ve Keynesçili-
ğin kriz ortamında giderek artan yankılarının benimsenmesi, yerelden küresel ölçeklere
kadar çeşitli sonuçları beraberinde getirmiştir. Bu noktadaki amacımız, kentsel bölgelerde

iii Tr: Başka bir alternatif yok.

NEOLİBERALİZM, MUTENALAŞTIRMA VE KENTSEL MUHALEFET: BAŞARILI BİR DİRENİŞ ÖYKÜSÜ OLARAK SULUKULE

neoliberalizmin dönüştürücü etkilerine odaklanmaktadır. Şehirler, neoliberal ilkelerin, uygulamaların ve stratejilerin değerlendirildiği öncelikli bölgeler olarak ortaya çıkmıştır. Bartu ve Kolluoğlu (2008), neoliberal kentleşmenin, “çürümüş, yoksul ve öncelikli” mahalleler yarattığını belirtmektedirler.

Bu çalışmanın deneysel odak noktası olan ve zengin bir tarihi geçmişe sahip Sulukule, mutenalaştırmanın kentsel alanlarda neoliberal bir müdahale olarak nasıl ortaya çıktığını göstermektedir. Neoliberal karar vericiler, belediyeler, mimarlar ve emlakçılar açısından merkezi kentsel bölgeler son derece verimli bölgeler olarak görülmektedir. Neoliberal ekonomik ilkelerin, belediyelerin strateji ve öncelikleriyle birleşmesinin bir sonucu olarak mutenalaştırma, çevresel bir değişim olarak değerlendirilmiştir. Ancak, mutenalaştırma üzerine yazılmış olan kaynakların da desteklediği gibi, bu süreç merkezi yerleşim birimlerinde yapılan ıslah çalışmalarını içeren salt bir mekânsal dönüşüm değildir; aksine şehrin mekânsal, politik ve ekonomik anlamda yeniden yapılanmasını kapsayan daha geniş bir süreci anlatır (Smith ve Williams, 1986; Smith, 1996).

Dünyanın farklı şehirlerindeki mutenalaştırma süreçlerinde belediyeler, kamu dairelerinin ve şehrin kamu politikalarına yön vermektedir (Brenner ve Theodore, 2002; Hackworth ve Smith, 2001; Lees 2000; Slater, 2004; Smith, 2002; Hammel ve Wylie, 1999). Yeni kentsel politikalar bağlamında siyasetçiler, belirli politika şablonlarını hayata geçirerek mutenalaştırmayı ‘yeniden hayat verme’ stratejilerinin bütünsel bir parçası olarak göstermektedir. Sulukule örneğinde, mutenalaştırma neoliberal kentsel gelişme stratejisinin bir parçası olmasının yanı sıra, çok sayıda geleneksel kümelenmeleri ve çok yönlü sosyal süreçleri kapsamaktadır. Sulukule örneğinin gösterdiği gibi, bu çalışmada ele alınan mutenalaştırma, yalnızca bir mekansızlaştırma süreci değil, aynı zamanda Peck *vd.* de (2008) öne sürdükleri gibi kentsel büyüme koalisyonları ve neoliberal yerel/ulusal yönetimlerce uygulanan ve dönüştürücü etkileri olan mekânsal bir stratejidir. Sulukule’deki mutenalaştırma da yaptığı mekânsal müdahaleler ile bölgenin sosyal dokusuna ve kültürel yapısına zarar vermiştir. Sulukule örneğinin merkezini oluşturan sosyal direnç yapıları ve politik müdahaleleri analiz edebilmek ve Sulukule’deki neoliberal uygulamaların işleyişi ile bu işleyişin yarattığı uyumsuzlukları deşifre edebilmek için İstanbul’un, neoliberalizm ve küreselleşme ile ilgili tanışıklığının geçmişinin irdelenmesini gerekli kılar.

Neoliberal çağda İstanbul’un ‘yeni gelişim stratejisi’ sıklıkla Keyder’in dile getirdiği “İstanbul nasıl pazarlanır?” sorularına özellikle odaklanarak bir dünya şehri yaratma kavramı çerçevesinde ele alınmıştır (bkz. Keyder, 1992; 1993; Keyder ve Öncü, 1993; eleştirel bakış açısı için bkz. Ercan, 1996; Öktem, 2005, 2006). İstanbul’un dünya şehri kavramıyla tanışması, Özal hükümetinde benimsenen neoliberal politikaları ortaya çıkaran ünlü 24 Ocak 1980 kararlarına dek uzanır. Bu kararlardan kısa bir süre sonra hazırlanan 1980 İstanbul Master Planında (29 Ocak 1980) İstanbul’u bir “dünya şehri” olarak tanımlayan bölümün yer alması bir rastlantı değildir.

Neoliberal politikalar doğrudan yabancı yatırımların (DYY) yolunu açarken İstanbul da DYY’ler için bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Hızla Türkiye’nin küreselleşen finans

merkezi haline gelen İstanbul, Türkiye piyasasına girmek isteyen çok uluslu şirketlerin yer almak istedikleri bir bölge haline gelmiştir (Perçin, 2007: 6). İstanbul, bürolar, plazalar, oteller, kafeler, restoranlar, alışveriş ve kongre merkezleri gibi dünya standartlarındaki tesislerinin yanı sıra birçok kültürü bir araya getiren mozaik yapısıyla pazarlamasını yapmayı hedeflemiştir. Bu ekonomik ve politik dönüşüm İstanbul'a yönelik yenileme politikalarını doğrudan etkilemiştir. O zamandan bu yana yenileme faaliyetlerinin temel amacı şehrin cazibesini artırmak ve bu güzel fotoğrafa zarar verebilecek tüm “çarçıklıkları” ortadan kaldırmak olmuştur. Sulukule örneğinde de görüldüğü gibi belediyeler, İstanbul'un yabancı yatırımcılara daha cazip görünmesi amacıyla şehrin alt ve üstyapısını değiştirecek ve “güzelleştirecek” geniş çapta projelerin altına imza atmışlardır.

İstanbul'un neoliberal yolculuğundaki önemli bir kilometre taşı 1984-1989 yılları arasında Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevinde bulunmuş Bedrettin Dalan'ın sahip olduğu giderek artan yetkilendirme gücüdür. Dönemin Başbakanı Turgut Özal'ın ‘prensleri’ arasında gösterilen Dalan'ın ulusal ölçekte uygulamaya konan neoliberal projeyi kentsel düzeyde İstanbul'a taşımıştır. Ancak İstanbul'un Dalan'ın politikalarıyla yaşadığı bu dönüşüm dönemin Mimarlar Odası Başkanı Oktay Ekinci'ye göre demokratik olmayan bir platformda cereyan etmiştir (1995).^{iv} Ekinci'ye göre Dalan'ın ayrıcalıklı statüsü planlama mekanizmasında bir gevşeme meydana yaratmış ve bu gevşemeler özel yasal aracılığıyla neoliberal pazar stratejilerinin uygulanabilmesi için uygun bir ortam yaratmıştır. Master planların oluşturulması sırasında pazar mekanizmasının ve etkisinin varlığı, gelir elde etmenin önceliğine karşı olarak tarihsel, sosyal, doğal ve çevreyle ilgili hususların büyük ölçüde göz ardı edildiği anlamına gelmektedir. Kentsel mekânlar daha kolay pazarlanabilir mekânlar yaratmak amacıyla ele alınmış ve yeniden yapılandırılmıştır. Buradaki amaç, daha kolay pazarlanabilir mekânlar ve sermaye birikimi için temel bir mekanizmaya dönüşecek mekânsal rant yaratmaktır. Bu sayede kentsel dönüşüm, büyüyen ve önemli bir sektör haline gelmiştir. (Kurtuluş 2007, Keyder 2007, Swynedegouw vd., 2002).

Güncel kentsel tartışmalara damgasını vurmuş ve mutenalaştırma çalışmaları ile ilgili uygulamaları kolaylaştırmak için düzenlenen yasanın da isminde geçen kentsel *dönüşüm* (*regeneration*) kavramındaki “dönüşüm” vurgusu, sözü geçen mutenalaştırma/yeniden üretim sürecinin doğal bir süreç olması beklentisini içerdiği halde, geliştirilen projeler, şehirde yaşayan toplumun yoksun kesimine (etnik azınlıklar, dışlanmış, yoksul ve eğitim seviyesi düşük gruplar vb.) yukarıdan aşağıya dayatılan zorunlu uygulamalardır. Ünsal ve Kuyucu'nun da belirttiği gibi “gecekondü bölgeleri ve şehir içindeki varoş kesimler iki nedenden dolayı yeniden dönüşüm için cazip hale gelmiştir: mülk rejimindeki yasal belirsizlikler ile suç ve bozulma merkezleri olarak kabul görmeleri” (2010: 54). Bu muhitlerin muhafazakâr parti AKP'nin ciddi baskısı altında olmaları hiç de şaşırtıcı değildir. Nitekim muhafazakâr toplum tarafından gayri yasal olarak nitelendirilen önemli bir etnik grubu barından Sulukule

iv İstanbul'da demokratik bir yönetim anlayışı yoktu, çünkü Belediye ve İcra Kurulu'nun tüm yetkiye sahip olduğu bir çevrede Belediye Meclisi'ne seçilen üyelerin rolleri kısıtlanmıştı (Ekinci, 1995).

bölgesi de, İstanbul içinde “dönüştürülmeye” ve “mutenalaştırılmaya” en ivedilikle *ihtiyaç duyan* bir bölge olarak göz önünde olmuştur.

1960’lı yıllardan sonra yeterli politikalarla korunmayan muhitler hızla çöküntü alanları haline gelmeye başladı (Ünlü *vd.*, 2003). Gecekondu mahallelerinin ortaya çıkışı kentsel dönüşümün habercisiydi. Ancak, dönüşüme yönelik uygulamalar genellikle gecekondu bölgelerinin sosyo-ekonomik özelliklerini görmezden gelmiş ve yalnızca fiziksel bakım-sızlıklarına odaklanmıştı; oysa yeterli altyapı ya da sosyal ve sağlık hizmetlerinden payını almamış bir bölgede yaşamak hem o muhiti hem de sakinlerini toplumdaki dışlamaktaydı.

“Sulukule Dönüşüm Projesi” gibi toplumun dezavantajlı gruplarını hedef alan dönüşüm projeleri ise günümüzde çok daha ciddi birer tartışma konusu oluşturmaktadır. Bu projeler, insan ve vatandaşlık haklarına aykırı doğalarından ötürü eleştiri almakta ve bu projelerin gerçekten fiziksel çevreyi mi yoksa muhafazakar toplumun çoğunluğu tarafından görmezden gelinen ve seçkin olmayan bir yaşam kültürünü “iyileştirmeye” mi yönelik olduklarına ilişkin sorular ortaya atılmaktadır. Sulukule Projesi ile ilgili bilgilerin basına sızdığı 2006 yılından, Sulukule’deki yapıların yıkıldığı ve çevre dokudan tamamen başkalaşmış bir konut projesinin inşasının devam ettiği günümüze dek bu proje, koruma, katılım, kent kimliği, sürdürülebilirlik ve sosyal sermaye konularında gündeme oturmuş ve en önemlisi ulusal ve uluslararası pek çok aktörü içeren bir kentsel muhalefet hareketi başlatmıştır.

3. Kentsel Muhalefet Örneği olarak Sulukule Direnişi

Öncelikle, Sulukule örneği, neoliberal reformların, mahallenin düşük gelirli sakinlerini mekânsızlaştırarak şehir merkezinde homojen bir yapı oluşturmayı hedefleyen muhafazakar eğilimle nasıl uyuştüğünü gözler önüne sermektedir. Akademisyenler, sivil toplum temsilcileri ve çeşitli meslek grupları bu reformlar karşısında birleşmiş ve geliştirdikleri kentsel muhalefet hareketi çerçevesinde Sulukule Projesine alternatif, koruma, katılım, kentlilik hakkı, kent kimliği, sürdürülebilirlik gibi konularda çok daha hassas bir kentsel dönüşüm projesi önerisi hazırlamış ve bunu resmi olarak Fatih Belediyesi’ne sunmuştur. Ancak, Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim görevlileri ve öğrencilerinin öncülüğünde hazırlanan bu alternatif proje değerlendirilmemiştir.

Proje hızlı bir şekilde uygulanırken Sulukule’nin eski sakinleri uzun süre mahallerini terk etmemek için direnmişlerdir. Yıkım başladığında Belediye ile anlaşabilen “hak sahibi” aileler Taşoluk’a (Sulukule’ye 27 km, şehir merkezi Eminönü’ne 33 km uzaklıkta bir çeper yerleşim birimi) taşınmış, hak sahibi olmayan Sulukule sakinlerinin ise çoğunlukla Sulukule ve yakın çevresindeki mahallelere taşınmış oldukları öğrenilmiştir (Osseiran, 2012). Taşoluk’a taşınan ailelerden bazıları yeni yerlerindeki yaşama alışamadıklarından ve orada yaşamayı ekonomik olarak karşılayamadıklarından kısa bir süre sonra Sulukule’nin etrafındaki mahallelere geri dönmüşlerdir (Sulukule Atölyesi, 2009).



Şekil 1 2, 3, 4, 5 ve 6.
Görkem Güngör,
Mart 2007

NEOLİBERALİZM, MUTENALAŞTIRMA VE KENTSEL MUHALEFET: BAŞARILI BİR DİRENİŞ ÖYKÜSÜ OLARAK SULUKULE

Sulukule Projesinin basın aracılığıyla kamuoyuna sızdırılmasından hemen sonra, projeye karşı geliştirilen ana muhalif tavır ve söylem çerçevesinde örgütlü bir direniş ve kentsel muhalefet başlamıştır. Öncelikle, sürecin ciddi bir örgütlülük gerektirdiğinin bilincinde olan muhalif gruplar, yerel sakinlerin örgütlülüğünün daha kuvvetli olmasının öneminin altını çizmek amacıyla 2006'da mahalle içerisinde Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği'nin kurulmasına ön ayak olmuştur.

Arından, başta Roman Kültürünü Geliştirme ve Dayanışma Derneği olmak üzere, konu ile ilgili süreci takip eden STK'lar, akademisyenler, meslek odaları (ve özellikle Mimarlar ve Şehir Plancıları Odaları) ve temsilcileri ile kent gönüllülerinden oluşan büyük bir ekip Mart 2007'de *40 Gün 40 Gece Sulukule* etkinliklerini tertip etmiştir. "Darbukayı Susturma, Sulukule'yi Bırakma" sloganı özdeşleşen bu etkinlik ile Sulukule Projesi ve bilinmeyenleri pek çok yerel, ulusal ve hatta uluslararası basın ve yayın organında yer bulmuş, Sulukule Projesine karşı oluşan muhalif grup daha da güçlenmiştir. Etkinliği düzenleyen ana aktörler ve etkinlik ile bu muhalif harekete gönüllü olarak eklenen tüm aktörler kendilerine *Sulukule Platformu* ismini vermiş, internet üzerinden Sulukule ilgili gelişmeleri kamuoyu ile paylaşmaya devam etmiş, yapılan tüm açıklamalarda da Sulukule Platformu imzasını kullanmışlardır.

Bu süreçte, daha önce Türkiye kentsel muhalefet tarihi için ilk olan bir oluşum ortaya çıkmıştır. Geliştirilen projeye sadece siyasi ya da ideolojik bir sebeple değil, projenin içeriğine karşı bir duruş sergilediğinin de altını çizecek olan bu adımı, başta Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi akademisyenleri ve öğrencileri tarafından oluşturulan Sınır Tanımayan Otonom Plancılar (STOP), Sulukule için ürettikleri alternatif bir öneri geliştirerek attılar; ardından bu projeyi hem Fatih Belediyesi yetkilileri ile hem de kamuoyu ile paylaştılar. Bu aynı zamanda neoliberal kentleşme sürecindeki en önemli söylemlerden birisi olan "Başka bir alternatif yok" a karşı da bir başkaldırıydı; başka bir alternatifin caba ve mesai harcandığında mümkün olabileceğini gösteriyordu.

Tüm bu gelişmelerle birlikte, Sulukule projesi uluslararası gündemde de kendine daha fazla yer bulmaya başlamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, eski Sulukule sakinlerinin mülkiyet haklarının çiğnendiğine ve çok özel bir kültürün beşiği olan bir semtin yok edildiğine ilişkin dava başvurularını kabul etmiştir. UNESCO, Fatih Belediyesi'ne yaptığı uyarılarında oldukça sert bir şekilde, bu projenin gerçekleştirilmesi durumunda Sulukule'nin Dünya Kültür Mirası listesinden çıkartılacağını bildirmiş; ve nitekim projenin uygulamaya geçirilmesi üzerine de Sulukule'nin Dünya Kültür Mirası Listesi'nden çıkartıldığını duyurmuştur.

Aynı zamanda, bu proje ile şehrin gelir getirici merkezinden ve göz önünden uzaklaştırılmak istenen sakinler çoğunlukla Çingene olduğu için, sürece - Sulukule Platformu'nun projeyi uluslararası medya gündemine de taşımalarının sayesinde- başta Avrupa Çingene Hakları Merkezi (*European Roma Rights Centre*) olmak üzere uluslararası Roman dernekleri ve Helsinki Yurttaşlar Derneği gibi insan ve etnik azınlık hakları temelli örgütler de dahil ol-

muştur. Tüm bu itirazlar ve direniş başarılı olmamış, 2010'da yıkımlar başlamıştır. Yıkımların başlamasından sonra dahi Sulukule Çocuk Atölyesi, çocuklarla çalışmalarına devam etmiş, yıkımın ardından ise Sulukule Gönüllüleri Derneği kurulmuştur. Atölye Sulukule de Sulukuleli kadınların hayatlarına bir artı katabilmek için çalışmalara devam etmektedir.

Eski Sulukule sakinlerinin evlerine yönelik haksız kamulaştırma ve yıkım çalışmalarına yönelik açmış oldukları hukuk davaları da halen sürmektedir. Mimarlar Odası İstanbul Büyükşehir Şubesi'nin açtığı davada İstanbul 4. İdare Mahkemesi projeyi, “kamu yararına uygun olmadığı” gerekçesiyle, oybirliğiyle iptal etmiştir. Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun “Sit alanıdır, inşaat yapılamaz” kararına rağmen iki yılda hızla yükselen inşaatı bu süre içinde alınan üç bilirkişi raporu durduramamıştı.

Bu kentsel muhalefet sürecinin “başarılı” bir örnek olarak ele alınabileceğinin düşünülmesinin tek sebebi Haziran 2012'de inşa edilmiş villaların yıkılabileceğinin duyurulması ve iptal kararının açıklanması^v değildi. Sulukule Projesinin iptal kararının açıklanmasının hemen ardından bir hafta sonra yine Fatih Belediyesi tarafından projelendirilen Fener-Balat Projesi'nin de iptali^{vi} kamuoyu açısından umut verici olduğu gibi, Sulukule Projesi'nde gelinen noktanın da emsal temsil edip etmediğini düşündürücü olmuştur. Karşı duruşun ve istikrarlı muhalefetin sonucunun çok geç kalınmış da olsa alınmış olması, bundan sonra yapılacak kentsel muhalefet girişimlerinde kentlilerin katılımını arttıracak bir rol oynayacaktır.

Sulukule projesinin kamuoyuna sızdırılmasından itibaren gelişen bu beş senelik direniş mücadelesinin başarı ölçütlerinden bir diğeri de, 2012'de düzenlenen İstanbul Tasarım Bienali'nin temasının dahi kentsel dönüşüm projelerine referans verecek şekilde “Musibet” olarak seçilmesi, hemen ardından 2013 Şubat ayında başlayan İKSV (İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı) tarafından düzenlenen 13. İstanbul Bienali'nin kamusal programının “Şehri Kamusallaştırmak” başlıklı etkinlikler dizisi ile gerçekleştirilmesi gibi gelişmelerde aranabilir. Nitekim İstanbul Tasarım Bienali küratörü Emra Arolat'ın verdiği demeçlerde Sulukule ve Tarlabası kentsel dönüşüm projelerine sıklıkla referans verdiği ve bu süreçleri “kentsel suç ve suçun estetize edilmesi” olarak tanımladığı görülmektedir.^{vii}

Son olarak, kentsel muhalefetin başarılı olduğunu gösteren bir diğer gelişme de Fatih Belediye Başkanı Mustafa Demir'in yaptığı açıklamada görülmektedir: “Proje kadar kamuoyunun yönlendirilmesi konusunda başarılı olsaydık daha iyi olurdu şüphesiz”.^{viii} Bu açıklamanın altında, beş sene önce basın sızıntısıyla açığa çıkan bir proje ve bu projeye karşı oluşan kentsel muhalefetin gücünün kabulü yatmaktadır.

v <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&ArticleID=1090961&CategoryID=77>

vi <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/20807607.asp>

vii <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?ArticleID=1103918&CategoryID=41&aType=RadikalDetayV3>

viii <http://www.haberciniz.biz/sulukule-ile-ilgili-tartisma-devam-eder-bitmez-1710884h.htm>

4. Neslişah ve Hatice Sultan Mahalleleri (Sulukule) Projesinin Değerlendirmesi

Mutenalaştırma/dönüştürme sürecinin, neoliberal dönemde yeni güç asimetrisi, hiyerarşiler ve bölünmeler yarattığına dair pek çok çalışma mevcuttur. Neoliberal kentleşmenin önemli aygıtlarından birisi olan “kentsel dönüşümün” temel amacı şehrin cazibesini artırmak ve kentsel cazibeyi zedeleyecek unsurları ortadan kaldırmaktır. Bu sebeple, dönüştürme çalışmaları genellikle gecekondu bölgelerinin sosyo-ekonomik özelliklerini göz ardı etmiş ve buralarda yaşayanları uzaklaştırmaya çalışmıştır. Dolayısıyla, Çingeneler gibi en savunmasız grupların yaşadığı mahalleler, fiziksel ve sosyal açıdan çürüten yerler olarak tanımlanmıştır. Buraları “ıslah” edilmesi gereken alanlar şeklinde tanımlayan yetkililer, neoliberal kentleşme adına bu “alanların” en kısa sürede yenilenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Bu, küresel sermayenin, devleti atlatarak ya da devlet ile işbirliği yaparak muhirlere ulaştığı noktadır. Hackworth (2006), mutenalaştırmanın yerel düzeyde bir neoliberal proje olduğunu ve gayrimenkul üzerinden pazarlanan bir kapitalizm modeli için fırsatlar yarattığını savunmaktadır. Bu bağlamda, mutenalaştırma süreci, diğerlerinin yanında belli başlı aktörlere ayrıcalık tanımakta, ‘içeridekiler’ ve ‘dışarıdakiler’ ayrımı yaratmakta ve çok önemli bir rant dağıtım mekanizması haline gelmektedir. Kurumsal geliştiricilerin ve yerel yönetimlerin yasal düzenlemeler aracılığıyla süreci şekillendiren önemli aktörler haline gelmesi, muhalif partilerin suskunluğu ve henüz mutenalaştır(ıl)mamış muhirlere üzerindeki artan baskı, neoliberalizmin kentsel alanları metalaştırmasını hızlandırır.

Sulukule örneğinde ise sadece yerel yönetimin uzun süre yatırım yapmadığı için çöküntü bölgesi haline gelmiş ve “mutenalaştır(ıl)mayı” bekleyen bir yerleşim alanından bahsedilemez. Sulukule, 1985 yılında UNESCO’nun tanımlamış olduğu şekilde Dünya Mirası Sit Alanı sınırları içerisindeki tarihi yapıları korumada yer almaktadır; İstanbul Fatih Belediye sınırları içerisindeki yerleşim alanı Bizans surları ile çevrelenmiştir. İstanbul’un Bizans’ın başkenti olduğu 1054 yılında Çingeneler Sulukule’de ikamet etmekteydi. 15. yüzyıldaki Osmanlı fethinin ardından, Fatih Sultan Mehmet’in yerel ekonomiyi canlandırmak adına diğer Çingene gruplarını sepetçilik, madeni eşya yapımı ve at yetiştiriciliği gibi işlere vermesiyle nüfus artış göstermiştir (Yıldırım, 2007).

17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu’nda, Sulukule Çingeneleri müzisyen, dansçı, falcı, akrobat ve illüzyonist olarak tanınıyordu. Toplumda, bölgenin ekonomisinin belkemiği olan eğlence evleri işletiliyordu. Cumhuriyetin kurulmasının ardından, Sulukule Çingeneleri 1991 yılına dek gayri resmi “içki ve eğlence” tesislerini işletmeye devam etmiştir; isteyen tüm evi, salonu ya da bir odayı kiralayabiliyor, kendisine yemek ve içki servisi yapılırken bir yandan da dansözleri ve müzisyenleri izleyebiliyordu.

Kentsel bir koruma alanı olarak belirlenen Sulukule sakinlerinin ne binalarda ne de muhirlere kentsel düzeninde herhangi bir değişiklik yapmasına izin verilmiştir. Bu bölgenin ihmal edilmesinden ve bu alana yönelik iyileştirme önerilerinin olmayışından ötürü, kurulu dü-

zenin bozulma süreci hızlanmıştır (Avgenikou *vd.*, 2007:13). Sulukule'nin 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkındaki Kanun ile desteklenerek, gelişimin yukarıdan aşağıya doğru organize edildiği bir kentsel dönüşüm alanı olarak tanımlanması 2005 yılının sonlarına denk gelmektedir. Bu plan, mevcut binaları yıkıp muhitin kentsel dokusunu ortadan kaldırarak yerine yenisini ve “daha iyisini” getirmeyi önermektedir. Mevcut planda Sulukule hem kültürel mirasını, hem de kentsel dokusunu kaybetme riski ile karşı karşıyadır. Kentsel muhalefet açısından göz önünde bulundurulması gereken esas nokta, bu projenin, projeden doğrudan etkilenen olan mahalle sakinlerinden önce, basına sızan haberler sayesinde kamuoyuna duyurulmuş olmasıdır.

Projenin kamuoyuna sızdırıldığı andan itibaren, proje karşı itirazların iki temel çerçevede değerlendirilebilir. Bunlardan ilki, Çingenerin yerleşmesi için seçilen bazı bölgelerin herhangi bir bilgi temeline dayanmadan “uygun” alanlar olarak seçildiğidir, Taşoluk, yetkililer tarafından Sulukule sakinleri için “uygun” bir yer olarak seçilmiştir. Çingeneri, fiziksel ve sosyal organizasyonlar kuramayacakları başka bir yere taşımak, onları daha derin bir yoksulluk tuzağına itmektedir. Aynı etnik geçmişe sahip insanların bulunduğu muhitlerde, orada yaşayanları açlıktan ölmekten ve kabul gören toplumun karmaşası içinde kaybolmaktan kurtaran görünmez ağlar olduğu apaçıktır. Yani, bir bütün haline gelmiş olan toplumun mekansızlaştırılması, kültürel bir varlığın kaybedilmesi anlamına gelecektir ve bu, bir kez bozulduktan sonra ne düzeltilebilecek, ne de yeniden yapılandırılabilir.

Slater'a göre, mutenalaştırma literatürü bu kavramı uzun bir süre sonuç olarak ele almıştır. Hatta araştırmancının odak noktası olarak, bu kavramla bağdaşan yer değiştirme gibi olumsuz sonuçları dikkate almaktan kaçınmayı seçmiştir. Sulukule dönüşüm projesinde olduğu gibi, bu proje hak sahiplerinin Sulukule'den ve şehir merkezinden yaklaşık 35 km uzakta olan Taşoluk'a taşınmalarını önermektedir. Yer değiştirme ile ilgili olarak sunulan teklifler, sosyal ağların düşük gelirli gruplar için olan önemini göz ardı etmektedir. Diğer pek çok Çingene mahallesinde olduğu gibi, Sulukule'de de ister Çingene olsun, ister *gadje*^{ix} olsun toplumdaki pek çok kişi günlük ihtiyaçları için komşularına bağımlıdır (UNDP, 2002: 95, 97, 98). Sulukule sakinlerinin maruz kaldıkları savunmasızlık ve ayrımcılık ile baş edebilmeleri için bu güvenlik ağına ihtiyaçları vardır.

Sulukule projesinin gerçek amacı hakkında zihinleri kurcalayan ikinci noktaysa, bu projenin Çingenerin yaşam biçimini hiçbir şekilde dikkate almadığıdır. Sunulan teklifler, bir Çingene topluluğu için sunulması gerekenden çok daha farklı bir şey önermektedir. Örneğin, Çingenerler yoğun olarak dış mekânları kullanırlar (Erdilek, 2007) ve sokaklar onlar için bir bağlantı yolları olmaktan çok daha fazlasıdır. Yetkililer, onları alışkın oldukları şekilde sokakları kullanma fırsatından mahrum bırakarak “yeni” apartman blokları içerisindeki dairelerine yerleştirirken, Çingeneri olmadıkları bir şeye dönüştürmeye çalışmaktadırlar. Fonseca, bu duyarsızlığın sonuçlarını iyi bir örnekle açıklamıştır (2002:

ix “Çingene olmayan” anlamında kullanılan, Çingene halkına özgü bir kelime.

186). *Beni Ayakta Gömün* (Fonseca, 2002) adlı kitabında, Bulgaristan’da bir apartmanın üst katlarından birinde bir at gördüğünü anlatmaktadır; “eğer bir Çingene hayatını at arabasından kazanıyorsa, kendisinden atını apartmanın bahçesinde beslemesi beklenemez. Bunlar, Çingene halkı için önerilen planda göz ardı edilmemesi gereken temel gerçeklerdir”.

Su da bir diğer önemli gerçektir ki, proje geliştirme sürecinde Sulukule’nin sosyal, demografik, kültürel ya da ekonomik dinamiklerini anlamak için yeterli derinlikte çalışmalar yapılmamıştır. Gerçekleştirilen proje ve hak sahiplerine sunulan teklifler, yerel sakinlerin çıkarlarına hizmet etmemektedir. Örneğin, Sulukule’deki insanlar yoksul ve aşırı kalabalık ev koşullarında yaşamaktadır. Birkaç aile bir evi paylaşmakta ve genellikle temel eşyalardan yoksun bir şekilde hayatını sürdürmektedir. Hane yapıları çok karmaşık olduğu için, bu yapıların yeni kent tipolojilerine nasıl uyarlanacağına dair bir iç gözü kazanılması gerekmektedir (Avgenikou vd., 2007).

Özetle, sadece bu iki noktaya bakarak dahi, neoliberal yöneticiler, bu proje ile sadece fiziksel mekanın iyileştirilmesini değil, aynı zamanda eski Sulukule sakinleri olan Çingenelerin de “islah” edilmesini ve muhafazakar toplumun genel kabullerine uygun şekilde entegre edilmesini sağlamak için, bu “entegrasyon” sürecine müdahale ettikleri görülmektedir. Bu projeler, muhit sakinlerinin ihtiyaçlarını dikkate almayarak, bu alanlardaki kurulu yaşam modellerini gözden kaçırmaktadır.

Dolayısıyla, yenilenmenin, mekânları metalaştırmak amacıyla neoliberal stratejilerin ifade edilmesini karşılayan eşdeğer bir kavram olup olmadığı sorusunun yanıtı görünüşe göre “evet” olacaktır. Günümüzde mutenalaştırma, mevcut kullanımın yerini almak üzere en yüksek ve en iyi arazi kullanımına olanak sağlamak ya da pazar mantalitesiyle öngörüldüğü şekilde araziye uygun sermayenin tahsis edilmesini mecbur kılmak anlamına gelmektedir (Clark, 2005).

Bugün neoliberal kent politikasını, Blomley şu şekilde açıklamaktadır; “yenileme programları, ekonomik özgüven ve girişimcilik üzerindeki varsayılan etkileri dikkate alındığında, çoğunlukla ev sahibi olmayı teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu sebeple mutenalaştırma teşvik edilecektir, çünkü ev sahiplerinin aktif, sorumlu ve gelişen nüfusu sayesinde toplum dışı bireyler (mal sahibi olmayan, geçici, sorunlu bireyler) ortadan kaldırılabilecektir” (2004: 89).

5. Sonuç

Sulukule örneği, özellikle İstanbul’un kentsel dönüşümü dikkate alındığında, Türkiye’deki neoliberal kentsel yapılaşmanın önemli bir örneğidir. Muhitlerin dönüşümü ve piyasa ekonomisinin çıkarlarına hizmet etme biçimi, kapitalizmin tarihsel işleyişinden bağımsız gerçekleşmemektedir. Bu yüzden, literatürde sıkça rastlanan mutenalaştırmanın küreselleştirilmesi tartışmaları bizi şaşırtmamalıdır, çünkü bu, genellikle ölü bölgelerin ya

da yoksul yerleşim alanlarının değerlendirilmesini amaçlayan bir formda, mümkün olan her zaman ve her yerde değer elde etmek için kullanılan kapitalist bir stratejidir. David Harvey'nin belirttiği gibi, kapitalizm, krizlerini konut politikalarıyla aşmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda kentleşme politikaları ve konutlaşma arasındaki ilişki Harvey'nin vurgusuyla 'yeniden kentleşme' olarak yorumlanabilir. Mutenalaştırma ise tam da bu bağlamda 'yeniden kentleşme' stratejilerinin merkezinde yer almaktadır. Muhitlerini, şehirlerini ya da kentsel ortamlarını mümkün olduğunca ilgi çekici bir hale getirmek için kapitalistlerin, müteahhitler, plancılar ve tasarımcılar ile işbirliği yaparak mekânsal fırsatları değerlendirmeleri gerekiyordu, böylece vergi tabanını yükseltebilecek, ulus devletin manevralarındaki zayıflayan ve küçülen kapasiteden kaynaklanan, neoliberal çağdaki aktarım kaybını önleyebileceklerdi.

Kentsel muhalefeti Sulukule örneği üzerinden tartışırken, sadece küresele karşı yerel mücadele olarak değil, bir çok aktörün, sürecin iç içe geçtiği karmaşık bir sosyo-mekansal ve politik ekonomik bir süreç olarak görmek gerekmektedir. Sulukule'deki dönüşüm projesi, bu eski Çingene mahallesini iktisadi anlamda çekici ve steril bir bölgeye dönüştürmeyi amaçlamaktadır (Ünlü, 2005). Çok sayıda akademisyen, uzman ve sivil toplum kuruluşu ve toplumsal örgüt temsilcisi bu kararı bariz bir adaletsizlik olarak nitelendirmektedir.

Genel olarak, mutenalaştırma, bir hızlı/pratik neoliberal çözümdür; Slater'in deyiimiyle "şehirler için bir kurtuluş olarak görülen şey"dir. Bu sürecin hem kazanan hem de kaybedenleri vardır ve buradaki ironi, bölgelerindeki yatırımlar aracılığıyla gerçekleşen parçalanmalardan ötürü yerlerinden olan topluluklara ne olduğuna dair hiç kimsenin kayıt tutmayışıdır. Mutenalaştırmayı gerçekleştirenler bu sürecin esas aktörü olarak gösterilse de, "mutenalaştırılanlar" (hem toplum, hem de fiziksel alan) diğer yarıyı oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Atkinson R ve Bridge G (der) (2005). Introduction, *Gentrification in a Global Context: the New Urban Colonialism*. Londra: Routledge.

Avgenikou I; Camargo R; Elhassan L; Fernandes T; Issa I; Zaid N S; Patel M; Villamizar N ve Zhang M (2007). *Placing Sulukule: Towards an Alternative Proposal to Conserve the Living Heritage of Romani Culture*. Rapor MSc İnşaat ve Şehir Tasarımı öğrencileri tarafından hazırlanmıştır, İmar Planlama Bölümü, Londra: University College.

Bartu A ve Kolluoglu B (2008). Emerging Spaces of Neoliberalism: A Gated Town and a Public Housing Project in Istanbul. *New Perspectives on Turkey*, 39.

Blomley N (2004). *Unsettling the City: Urban Land and the Politics of Property*. New York: Routledge.

Brenner N (2004). *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*. Oxford ve New York: Oxford University Press.

Brenner N ve Theodore, N. (2002a). Cities and the Geographies of ‘Actually Existing Neoliberalism’. *Antipode*, 34 (3).

Brenner N ve Theodore, N. (2002b). Spaces of Neoliberalism: Urban Restructuring in Western Europe and North America. Co-edited with Nik Theodore. Oxford ve Boston: Blackwell.

Brown L J; Dixon D ve Gillham O (2009). *Urban Design for an Urban Century: Place-making for People*. New Jersey: John Wiley & Sons.

Clark E (2005). The Order and Simplicity of Gentrification- a Political Challenge, in Atkinson R. ve Bridge, G. (der.), *Gentrification in a Global Context: the New Urban Colonialism*. Londra: Routledge.

Dağlar A (2010). “Belediyen Romanlara büyük Sulukule Kazığı” *Hürriyet* <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/15835924.asp> (Erişim: 25 Aralık 2010)

Davis M (2007). *Gecekondu Gezegeni* İstanbul: Metis.

Ekinci O (1995). Issues of Istanbul from the Past to the Present (Dünden Bugüne İstanbul Dosyaları), Anahtar, İstanbul.

Erdilek N^x (2007). 19 Mart 2007 tarihli görüşme.

Fonseca I (2002). *Beni Ayakta Gömün: Çingeneler ve Yolculukları* (Bury me Standing: Gypsies and their Journeys) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Glass R (1989). *Cliches of Urban Doom*. Oxford: Blackwell.

x Göç Uygulama ve Araştırma Merkezi İdari Direktörü, Bilgi Üniversitesi, Türkiye.

- Hackworth J (2006). *Neoliberal City: Governance, Ideology and Development in American Urbanism*. Cornell University Press.
- Harvey D (2006). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Harvey D (2012) Kapitalizmin Krizi ve Kentsel Mücadele, ODTÜ Konferans Tebliği 11 Haziran 2012, Ankara/Türkiye.
- Jacobs J (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Vintage Books.
- Lefebvre H (1991). *The Production of Space*. Oxford, UK: Blackwell.
- Leitner H; Peck J ve Sheppard E (2007). *Contesting Neoliberalism*. New York: Guilford Press.
- Ley D (1996). *The New Middle Class and the Remaking of the Central City*. Oxford: Oxford University Press.
- Mayer M ve Künkel J (2012). *Neoliberal Urbanism and Its Contestations*. Palgrave, Macmillan: New York.
- Miller B (2005). "Is scale a chaotic concept?" Paper presented in the Political Economy of Scale Conference. York University.
- Osseiran, N (2012). 10 Eylül 2012 tarihinde yapılmış söyleşi.
- Peck J ve Tickell A (2002). Neoliberalizing Space. *Antipode*, 34 (3).
- Peck J; Theodore N ve Brenner N (2009). Neoliberal Urbanism: Models, Moments, Mutations. *SAIS Review*, 19 (1).
- Perçin H (2007). "Neden kentsel dönüşüm, yoksa amaç hepten mi dönüşüm?" (Why Urban Transformation, What if the Goal is a Holistic One?) *Mimarlar Mektup*. March 2007/3 pp. 6-7.
- Polanyi K (1944). *The Great Transformation*. Beacon Press.
- Salmon S (2005). "Gentrification, Globalization and Governance: the Reterritorialization of Sydney's City-State" in Atkinson R. ve Bridge, G. (der), *Gentrification in a Global Context: the New Urban Colonialism*. Londra: Routledge.
- Slater T (2006). Eviction of Critical Perspectives from Gentrification Research. *International Journal of Urban and Regional Research*, 30.
- Slater T (2005). "Gentrification in Canada's Cities: from Social Mix to Social Tectonics" Atkinson R. and Bridge, G. eds., *Gentrification in a global context: the new urban colonialism*, Routledge, London.
- Smith N ve Williams P (der) (1986). *Gentrification and the City*. Boston, MA: Allen &

Unwin.

Smith N (2006) "Gentrification Generalized: from Local Anomaly to Urban Regeneration as Global Urban Strategy" in M. Fisher and G. Downey (der), *Frontiers of Capital: Ethnographic Reflections on the New Economy*, Duke University Press.

Smith N (2002). "New Globalism, New Urbanism: Gentrification as a New Global Urban Strategy" *Antipode*, 34.

Smith N (1996). *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. Londra: Routledge.

Swyngedouw E (1997). "Neither Global nor Local: "Glocalization" and the Politics of Scale" K. Cox (der), *In Spaces of Globalization: Reasserting the Power of the Local*. New York: Guilford Press.

Sulukule Atölyesi (2009). "Sulukule Sosyo-Ekonomik Mekânsal İyileştirme ve Kültürel Sürdürülebilirlik Projesi" Presentation given on 30 July 2009 at Mimar Sinan University.

UNDP (2002). *The Roma in Central and Eastern Europe: Avoiding the Dependency Trap, A Regional Human Development Report*. Bratislava: UNDP.

Ünlü A; Ocakçı M; Tonbul Z; Alkiser Y; Edgü E; Cimsit F; Özden T and Apak S (2003). *Avrupa Birliği uyum programlari kapsamında pilot bölge olarak Beyoğlu çokuntü alanlarinin aktif kullanım amaçli rehabilitasyonu projesi* (As a pilot region, active utilization and rehabilitation projects under the auspices of European Union compliance programs). Unpublished Draft Analysis Report.

Kuyucu T ve Ünsal Ö (2010). Urban Transformation as State-Led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul. *Urban Studies*, 47 (7): 1479-1499.

Wyly E ve Hammel D (2001). Gentrification, Segregation and Discrimination in the American Urban System. *Environment and Planning*, 36 (7): 1215-1241.

Wyly E ve Hammel D (2004). "Gentrification, Housing Policy, the New Context of Urban Redevelopment", in K. Fox Gotham (der) *Research in Urban Sociology*, 6: *Critical Perspectives on Urban Redevelopment*, 211-276. Londra: Elsevier.

Yalçintan M (2009). "Kentsel Dönüşümü ve Kentsel Muhalefeti Kent Hakları Üzerinden Düşünmek", http://www.obarsiv.com/pdf/murat_cemal.pdf. Son erişim tarihi, 27/12/2012.

Yıldır E (2007). İstanbul Çingenerleri: Karşılıksız bir Aşk Hikayesi (Istanbul Gypsies: A Story of Unrequited Love). *Istanbul*, 57: 34-39.

Zukin S (1982). *Loft Living: Culture and Capital in Urban Change*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

EĞLENCE MEKÂN LARI¹ ARZINDAKİ DEĞİŞİM ÜZERİNDEN KENTSEL AYRIŞMANIN TARİHİNİ OKUMAK: ANKARA ÖRNEĞİ

Araş. Gör. **Demet ÖNDER**

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Öz

1980lerle birlikte kent ekonomisinin üretim yerine tüketim temelinde yapılandırılmasına koşut tüketim deneyiminin gerçekleştiği mekânlar olarak eğlence mekânlarının üretiminin önemi, yeni kent ekonomisi içinde giderek artmaktadır. Ancak, artan bu öneme karşılık eğlence mekânları ekonomik değer yaratma kaygısıyla üretilmeye başlanmış ve günümüz kentlerinde kentsel ayrışmanın da önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Bu çalışma, günümüzde eğlence mekânlarındaki sosyomekansal ayrışmanın artmasının altında, neo-liberal ekonomik politikalar sonucunda eğlence mekânlarının üretim arzının devletten ziyade piyasa tarafından karşılanması ve bunun doğal sonucu olarak eğlencenin artan metalaşmasının yattığı ileri sürmektedir. Ankara örneğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti olarak Ankara'nın tarihsel öneminden dolayı eğlence mekânlarının metalaşma süreci çok daha net bir şekilde gözlemlenebilmektedir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde hem Ankara'nın ülkenin geri kalanı için "model bir kent" olarak inşa edilmek istenmesi, hem de eğlence mekânının "toplumsallaşma mekânı" olarak kurgulanması nedeniyle, eğlence mekânı arzında dominant aktör devlettir. Bu dönemde, devlet ayrıca eğlence mekânı üretimini teşvik etmek için piyasayı hem desteklemiş hem de kontrol etmiştir. Zira bu dönemde eğlence mekânı, Cumhuriyet'in modern yurttaşının yetiştirileceği mekânlar olarak telakki edilmiştir. Bu konjunktürde üretilen kent planları eğlence aktivitesinin coğrafyasının ve formunun biçimlenişinde belirleyici olmuştur. Ancak 1950lerden sonra, devletin ve planlama kurumunun eğlence mekânı arzından çekilmesi, Ankara'nın model bir kent olarak inşa edilme kaygısının ortadan kalkması ile birleşince eğlence mekânları artan metalaşma sürecine girmiştir. 1980lerden sonra ise tam ekonomik liberalizasyon sonucu piyasanın eğlence mekânı arzında dominant aktör haline gelmesiyle birlikte tamamen segrege ve parçalanmış eğlence coğrafyaları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemlerde kent planlarının eğlence aktivi-

1 Bu yazının kapsamında "eğlence mekânı" kavramı, kentte üretilmiş eğlence, rekreasyon ve kültürel mekanların tamamını içerecek şekilde kullanılmaktadır.

EĞLENCE MEKÂNLARI ARZINDAKİ DEĞİŞİM ÜZERİNDEN KENTSEL AYRIŞMANIN TARİHİNİ OKUMAK: ANKARA ÖRNEĞİ

tesisi için plan kararları üretmeyip eğlence mekanı üretimini piyasa koşullarına bırakması sonucu eğlence mekanlarında sosyomekansal ayrışmanın derinleşmesi bu makalenin temel savını oluşturmaktadır. Çalışma, bu süreci eğlence mekanı sunumu/arzındaki değişim üzerinden üç dönem altında incelemiş ve bu değişimin derinleşen kentsel ayrışmaya etkilerini ortaya koymaya çalışmıştır: i)1923-1950 İnşa Dönemi: 1925 Lörcher ve 1932 Jansen Planları, ii)1950-1980 Yayılma Dönemi: 1957 Yücel-Uybadin Planı ve 1990 AMANPB Planı, iii)1980-2010 Parçalanma Dönemi: Mevzi Planlar ve 2023 Başkent Ankara Planı. Çalışmada her dönem için devletin veya piyasanın eğlence mekânı arzındaki ağırlığı ve kent planlarının eğlence mekânlarının üretimindeki rolü tartışılmıştır. Söz konusu dönemlerde üretilen kent planlarının eğlence/dinlence algıları, yaklaşımları, eğlence mekânlarının konfigürasyonunu etkileyen mekânsal veya mekânsal olmayan kararları ortaya konmuş ve eğlence mekânlarındaki ayrışmanın derinleşmesindeki etkileri analiz edilmiştir. Çalışmada niteliksel verilerden yararlanılarak, ilgili dönemi aktaran anlatılar ve plan raporları, metin analizi metodolojisi vasıtasıyla yorumlanmıştır

Anahtar Kelimeler: Eğlence Coğrafyası, Kentsel Ayrışma, Eğlence Mekânı Arzı/Sunumu, Kent Planları, Ankara

Giriş

Günümüz kentlerinde, tüketim-odaklı kent ekonomisinin önemli bileşenlerinden biri haline gelen eğlence mekânı üretiminin giderek artan önemine karşılık, bu mekânlardaki sosyomekansal ayrışma da giderek artmaktadır. Eğlence mekânları, kent merkezinden kent çeperine taşınarak desantralize olmakta ve kentsel ayrışma temelinde kentte dağılmaktadır. Hâlbuki kent merkezinde yer alan eğlence mekânları tüm sosyal sınıflar için toplumsallaşma ve etkileşim olanağı sunarken, yeni desantre ve dağınık eğlence mekânları toplumsal olarak ayrılmış coğrafyalarda belirli bir müşteri grubuna hizmet vermektedir. Kent sosyal sınıflar temelinde ayrışırken, kent merkezi de çözülmektedir. Özellikle prestijli eğlence mekânları kent merkezini terk ederek, orta ve üst sınıfların kentsel hareketliliğine koşut ilgili sınıfın konut bölgelerine yakın yerlerde kümelenmektedir. Dolayısıyla kentsel ayrışma temelinde yeni eğlence coğrafyaları ortaya çıkmakta ve her sosyal sınıf kendi eğlence coğrafyasında kendilerine özgü eğlence biçimleri ile kendilerini yeniden üretmektedir.

Günümüz kentlerinde eğlence mekânlarının artan metalaşması ve ticarileşmesi sonucunda, kentin kamusal yaşamı sekteye uğramış ve eğlence aktivitesi, kentin kamusal mekânlarında tecrübe edilen kolektif bir aktiviteden alışveriş merkezlerinde deneyimlenen bireysel bir aktiviteye dönüşmüştür. Özellikle kent çeperinde konumlanan ve sayıları her geçen gün artan alışveriş merkezleri eğlencenin yeni coğrafyaları haline gelmiştir. Ancak gerek alışveriş merkezlerinin, gerekse kent çeperinde çeşitli coğrafyalarda kümelenen yeni eğlence mekânlarının yer seçimleri, tamamen sosyomekansal farklılaşmaların kent mekânındaki izdüşümü şeklinde tezahür etmektedir.

Bu çalışma, eğlence coğrafyasının günümüzdeki segregе ve parçalanmış yapısını anlayabilmek için eğlence aktivitesinin kentleşme sürecindeki oluşum ve dönüşümüne odaklanması gerektiğini ileri sürmektedir. Çünkü eğlence mekânı tarihsel olarak üretilmekte/yeniden üretilmekte ve eğlence coğrafyası ile eğlenme deneyimi sürekli bir değişim ve dönüşüm geçirmektedir. Bu değişim ve dönüşümün izlerini geçmişten günümüze taşımak, günümüzdeki sosyomekansal yapıyı analiz etmek için son derece önemlidir. Diğer bir ifadeyle, sürekli bir devinim içerisinde olan bir kent coğrafyasını analiz etmek için bu coğrafyanın tarihsel olarak hangi ekonomik, politik, sosyal ve mekânsal süreçler içinde inşa edildiğinin ortaya konması gerekmektedir. Zira eğlence coğrafyası birbiri üzerine binen ve birbirleriyle ilişkili tarihsel gerçeklikler üzerine inşa edilmiştir. Bu nedenle bu çalışma, eğlence aktivitesinin kentleşme sürecindeki sosyomekansal değişimi ve dönüşümünün değişkenlerinden biri olan eğlencenin değişen *sunumu/arzu* üzerine yoğunlaşarak kentsel ayrışma üzerinden bu değişkeni tartışmayı önermektedir. Nitekim çalışma, eğlencenin günümüz kentlerindeki segregе ve parçalanmış yapısının oluşum nedenini, eğlence mekânı arzında devlet veya planlama kurumu yerine piyasa mekanizmasının artan etkinliğine bağlamaktadır.

Eğlence Mekânı Üretimi: Planlama mı Piyasa Mekanizması mı?

Eğlence mekânı üretiminde iki aktör vardır: devlet/planlama kurumu ve piyasa mekanizması. Piyasa eğlence mekânlarını üretirken de diğer mal ve hizmetleri üretirken de aynı saikle hareket eder: karı maksimuma çıkarmak. Diğer bir ifadeyle, piyasanın eğlence mekânı arzındaki temel prensibi, yaptığı yatırımın kent o bölgesinde, yatırımcıya kar getirip getirmeyeceğidir. Bu nedenle, piyasa tarafından üretilen eğlence-dinence mekânlarının, daha çok orta-üst ve üst sınıf konut bölgelerinde veya bu bölgelere yakın kentsel alanlarda yer seçmesi şaşırtıcı olmayacaktır. Diğer yandan orta-alt sınıf konut bölgelerinde veya gecekondu alanlarında eğlence mekânlarının yetersizliği de bu durumun bir diğer göstergesidir. Zira piyasa, metalaştırdığı eğlence aktivitesinin ilgili sınıfın üyelerine, diğer bir ifadeyle alıcısına, yakın olması gerektiğine inanır. Piyasa, eğlence olanaklarının kentsel coğrafyadaki eşitsiz dağılımını ve buna bağlı olarak yol açtığı kentsel ayrışmayı önleme kaygısı taşımaz.

Ancak devlet/planlama kurumu tarafından sunulan eğlence-dinence mekânlarının yer seçiminde, eşitsiz coğrafi dağılımın önlenmesi ve toplumun her kesimine, kendilerini yeniden üretmelerini sağlayacak olan eğlence-dinence olanaklarının sağlanması amaç olmalıdır. Devletin eğlence-dinence mekânı arzını gerçekleştirirken tek bir saikle hareket etmesi beklenir: kamu yararı. Dolayısıyla, eğlence mekânı üretirken piyasa ve planlama birbirinden farklı gayelerle hareket eder. Kentsel planlama hem kent fakir bölgeleri hem de zengin bölgeleri için eğlence-dinence olanakları sunmak zorundadır. Diğer bir ifadeyle, piyasa mekanizması tarafından üretilen mekânlar eğlencenin ekonomik ve kültürel boyutları nedeniyle üst gelir gruplarına yakın konumlanmayı yeğlerken, devletin tasarrufundaki kamusal alanlar (kent parkları, meydanlar vb.) bütün toplumsal sınıflara hitap etme iddiasını taşır. Kentin eğlence arzında piyasanın etkinliğinin artmasıyla eğlence mekânlarındaki ayrışmanın

EĞLENCE MEKÂNLARI ARZINDAKİ DEĞİŞİM ÜZERİNDEN KENTSEL AYRIŞMANIN TARİHİNİ OKUMAK: ANKARA ÖRNEĞİ

da artması bu çalışmanın temel savıdır. Diğer bir anlatımla, kentte eğlence aktivitesi ticarileştikçe mekânsal ayrışmalar da ortaya çıkmaktadır. Çalışma, bu süreci “eğlence mekânlarının metalaşması” kavramı ile tanımlamaktadır.

Neden Ankara?

Ankara eğlence aktivitesinin kamusal müdahaleyle geliştirildiği bir kent iken kentin kendi dinamikleri ile geliştirildiği bir kente dönüşmüştür. Ankara örneği her iki uygulamayı da karşılaştırma imkânı sağlayan zengin bir tartışma ortamı sunmaktadır.

Politik yapı ile eğlence mekânının ilişkisini gözlemlemenin neredeyse olanaksız olduğu İstanbul örneğinin aksine, Ankara örneği siyasi yapının mekânla ilişkisini ve iktisadi yapıyla eğlence aktivitesinin etkileşimini okuyabilme imkânlarını sağladığı için seçilmiştir.

Turizm gibi bir dışsal dinamiğin olmadığı Ankara’da eğlence aktivitesi devlet müdahalesinin olmadığı dönemde kentin kendi dinamikleri tarafından belirlenmiştir. Bu nedenle kentin kendi dinamikleriyle, diğer bir ifade ile piyasa koşullarında üretilen eğlence mekânı ile kamusal sunum/arz sonucunda oluşan eğlence mekânını birbiriyle karşılaştırma imkânı veren, en önemli belki de tek örnek Ankara kentidir.

1923-1950 Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara’ında Modern Eğlence Mekânlarının Planlı İnşası

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde modern eğlence mekânlarının inşasını üç faktör belirlemiştir. İlk faktör, ülkenin geri kalanı için “model bir kent” inşa edilmek istenmesi nedeniyle Ankara’ya atfedilen önemdir. İkinci faktör, piyasayı denetleyici ve destekleyici olarak devletin eğlence mekânı arzındaki etkinliğidir. Devletin sosyal hayata direkt müdahalesi sonucunda eğlence mekânların çoğunun devlet desteğiyle faaliyete geçtiğine tanık olunur. Üçüncü faktör ise kent planlarının eğlence arzı/sunumundaki ağırlıklı belirleyici rolüdür. Ankara “planlı bir başkent” olarak kurgulanıp planlanırken eğlence aktivitesi de hem ideolojik olarak hem de mekânsal olarak planlanmıştır.

Cumhuriyet’in siyasal kadrosunun, uluslaşma ve modernleşme sürecinde “emperyalist ilişkileri ve bu ilişkilerin doğurduğu dışa bağlı burjuva yaşantının simgesi”² (Tekeli, 1982: 52) olan payitaht İstanbul’u yadsıyarak inşa edilecek ulus-devlete yeni bir yaşam mekânı araması, 1920’lerin başlarında küçük bir Orta Anadolu kasabası görünümünde olan Ankara’nın

2 Tekeli’ye göre genellikle küçük burjuvaziden gelen, 1908 sonrasında gelişen İttihat ve Terakki döneminin ideolojisi ile beslenen, Cumhuriyetin kurucu kadrosu kapitalist gelişme çizgisini yadsımamıştır. Kurtuluşu milli burjuvazinin yaratılmasında gören siyasi kadronun “yadsıdığı İstanbul’un dışa bağımlı burjuvazisidir, yoksa ulusal burjuvazi değildir onu kendileri yaratacaktır” (Tekeli, 1982: 53). Bu nedenle, Ankara sadece modern bir kent inşa etme gayesinin ötesinde, yaratılmak istenen milli burjuvazinin yaşam biçiminin de inşa edileceği kent olarak tasavvur edilmiştir.

yazgısını tümünden değiştirmiş ve devlet makarr-ı mertebesine yükseltmiştir. Yeni başlangıcın sahnesi olarak Ankara, başkent kimliğiyle, yirmi bin nüfuslu küçük bir kasabadan “ulus devlet inşasının temel yapıtaşı” (Şengül, 2001: 73) olan modern kente dönüştürülecek ve tüm ülkenin mekân organizasyonu için *model bir kent* olarak “Cumhuriyet’in gelecekte yapacaklarının bugünden beliren bir icra-özetini” (Güvenç, 1994: 67) sunacak şekilde tasarlanmıştır. Bu nedenle Cumhuriyet’in modernleşme ve batılılaşma hedefinin pratiğe döküldüğü, ulus-devletin imgesi olan modern “Ankara kentinin kurulması Cumhuriyet rejiminin başarısı ile özdeşleştirilmiştir” (Tekeli, 1975: 53). Ancak Ankara modern bir mekânsal organizasyon olarak kurgulanırken aynı zamanda da toplumsal dönüşümü gerçekleştirmenin evrelerinden olan modern kent kültürü ve yaşam biçiminin³ inşa edileceği mekân olarak tasavvur edilmiştir. Bu nedenle Ankara deneyimi salt Anadolu’nun kentleşmesine öncülük edecek örnek modern kent inşası olarak değil, aynı zamanda ulus-devletin modern yurttaşının yetiştirileceği– Tekeli’nin (1982) ifadesiyle Türk İnsanı Projesi’nin hayata geçirileceği – bir laboratuvar gibi kurgulanmıştır.

Diğer bir ifadeyle, rejim için Ankara’nın imarı ve modern yurttaşın inşası aynı ehemmiyettedir. Ankara ülkenin geri kalanına örnek teşkil edecek şekilde modern bir kent olarak kurgulanırken, modern yurttaş da toplumsal dönüşümün rol modeli olarak yetiştirilecektir. Modern yurttaş, modernliğin gerektirdiği alışkanlık ve davranış örüntülerinin taşıyıcısı olarak toplumun geri kalanına örnek teşkil edecektir. Bu rol modelin inşasında eğlence mekânlarının ayrı bir önemi vardır. Modernliğin beraberinde getireceği adab-ı muaşeret, giyim-kuşam tarzı, müzik ve dans zevki, karşı cinsle ilişkiler, yeme ve içme gibi alışkanlıklar üretilen modern eğlence mekânlarında sergilenerek toplumun tamamına yayılması sağlanacaktır. Böylelikle hedeflenen toplumsal dönüşüm gerçekleşecektir. Bu nedenle, batılı anlamdaki eğlence biçimlerinin deneyimleneceği ve sergileneceği kamusal eğlence mekânların üretimi rejimin başarıya ulaşması için son derece önemlidir.

Ancak İstanbul, İzmir gibi oturmuş bir kent kültürü ve ekonomisine sahip olmaması nedeniyle, yeni başlangıcın sahnesi olarak seçilen Ankara’da bunların yokluğu sıfırdan batılı bir kent kültürünün ve yaşam biçiminin inşa edilmesinin zorluğunu da beraberinde getirmiştir. Nitekim “1920’lerin başında, zengin bir geçmişe sahip, fakat ekonomisi zamanla gerileyerek neredeyse çökmüş, 20 bin nüfuslu, fiziki yapısı yangınlar ve bakımsızlıktan oldukça yıpranmış, harap görünümlü” (Bademli, 1985: 10) Ankara kentinde, evlerin yegâne buluşma mekânı olduğu gündelik hayat sakin, telaşsız akmakta, gün erken bitmektedir. Ankara’nın tekdüze yaşam biçimi, 1923’te Fransız basınında “Ankara’da insan dünyadan kopuyor. Ne eğlence, ne tiyatro, ne sinema var. Henüz elektriği tanımayan bu şehir, akşam

3 Modern yaşam biçiminin hayata geçirilmesi görevi, çoğunluğu İstanbullu olan, Avrupa’da eğitim görmüş aydın ve bürokratlardan oluşan yeni Ankaralılar üstlenerek “yaratılmak istenen ulusal burjuvazi senaryosunun uygulayıcıları” (Tekeli, 1980) olacaktır. Bu grup hem ulusal burjuvazinin ilk nüvesini oluşturacak hem de modernliğin gerektirdiği alışkanlık ve davranış örüntüleri, bu kent soylu sınıf dolayısıyla toplumun tamamına yayılması sağlanacaktır.

EĞLENCE MEKÂN LARI ARZINDAKİ DEĞİŞİM ÜZERİNDEN KENTSEL AYRIŞMANIN TARİHİNİ OKUMAK: ANKARA ÖRNEĞİ

saat yedide sanki ölü gibidir” cümleleri ile tasvir edilmektedir⁴ (aktaran Şimşir, 2000: 356). Falih Rıfık Atay (1969) dönemin Ankara’sını “istasyon, sonra bataklık, sonra, mezarlık, ve derme çatma Karaoğlan’dan sonra yangın yeri, onun sonunda da kerpiç ve himiştan (evler), kaldırımsız veya arnavut kaldırımlı, eğri büğrü sokaklı bir köy.. Ankara bu idi” ifadesi ile betimlemektedir. Fakat 1920’lerin başında Bentderesi’ndeki kahvehanelerden ve Hatip Çayı ve İncesu Deresi kenarında yapılan pikniklerden ibaret olan Ankara’nın geleneksel eğlence yaşamı, modern Ankara’nın inşasına koşut, özellikle 1920’lerin sonlarından itibaren modern yaşam öğelerini barındıran eğlence mekânlarının üretilmesi ile büyük bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır.

Bu hızlı değişim ve dönüşümün gerçekleşmesi, *devletin eğlence mekânı arzındaki etkinliğinin* bir sonucudur. Gençlik Parkı, Gazi Çiftliği, Çubuk Barajı, Kızılay Parkı, Zafer Parkı gibi kamusal eğlence-dinlenme mekânları, yalnızca modern Avrupa kentinin mekân kurgusunun olmazsa olmaz bileşenlerinden oldukları için değil, aynı zamanda kamusal alanlar vasıtası ile ‘halkı’ bu yeni yaşam biçiminin gereklerinden olan modern eğlence eylemlerine dâhil etmek için kurgulanmıştır. Gençlik Parkı, savaş koşullarında kısıtlı bütçe ile bataklık bir arazi üzerinde üretilmiştir. Şehir merkezinde bu kadar büyük bir kentsel park, İncesu’nun taşkın alanı olan bataklık 270.000 metrekare arazi üzerinde 600 bin liralık, dönemin koşullarına göre oldukça büyük bir bütçe ile oluşturulmuştur. (Aydın ve diğerleri, 2005). Yer seçimi, büyüklüğü, bütçesi ve bünyesinde kurgulanan modern eğlence aktiviteleri, Gençlik Parkı’nın devlet için ne denli önemli bir modernleşme aracı olarak görüldüğünü göstermektedir.



Gençlik Parkı



Jansen’in “Gençlik Parkı” Önerisi

Bu dönemde eğlence mekânlarının üretiminde anlatılan çerçevede devletin direkt müdahalesi söz konusudur. Ancak devletin kentsel mekâna müdahalesi, yalnızca kamusal eğlence mekânlarının üretimi ile sınırlı kalmamış, piyasa tarafından sunulan eğlence mekânlarının çoğunun da devlet desteğiyle faaliyete geçmesiyle kendini göstermiştir. Mehmed Kemal

4 Ankara’nın “eğlence hayatından mahrum olmasının” yabancı ülkelerin Ankara’yla ilgili raporlarında ve gazete haberlerinde ifade bulması, Ankara’nın başkentlik fonksiyonu üstlenmesinden sonra sefaretlerin İstanbul’dan Ankara’ya geçmesi sırasındaki direnişinin bir yönünü açıklar niteliktedir.

Türkiye'nin Kalbi Ankara kitabında modern eğlence aktivitesinin ilk nüvesi olan Karpiç'in devlet desteğiyle ortaya çıkış serüvenini aktarmaktadır:

Karpiç'e devlet lokantası demek yanlış olmaz. Osmanlı mutfağından kurtulamamış, ahçı dükkanı düzeyini aşamamış kent için Avrupalı bir lokantaya gereksinim vardı. *Bunu özel kişiler başaramadığına göre devlet yapacaktı.* Baba Karpiç Taşhan oteli mutfağından alınarak kendi adına kurduğu lokantaya geldi. Böylece iktidarın ileri gelenleri ağzlarına layık Batılı yemekler yiyebildiler.

(...)

Gerek ağzının tadını bilenler, gerekse yabancılar için iyi bir lokanta gerekiyormuş. Bir de otel... Otel olarak Ankara Palas yaptırılmış, işletmesi Fransızlara verilmiş... Lokanta olarak da Karpiç... Elbette Baba Karpiç geldikten sonra adı ağır bastığı için Karpiç olmuş⁵ (*vurgu eklenmiştir*).

Karpiç için Mehmed Kemal'in "devlet lokantası" nitelemesi, mekânın Ankara Palas gibi bakanlar, milletvekilleri, bürokratlar için neredeyse yarı-resmi bir buluşma mekânı işlevi görmesinden ve devlet tarafından mali olarak desteklenmesinden kaynaklanmaktadır. Karpiç gibi Ankara Palas' da kentin modern bir otel ve balo, dans gibi modern eğlence aktivitelerinin gerçekleştirilebileceği mekân ihtiyacının karşılanması için devlet tarafından üretilmiş ve kiraya verildikten sonra bile finansal olarak desteklenmiştir. O dönemin Türkiye'sinde böyle bir oteli işletecek "görgü, beceri ve maddi güce" sahip sermayedarlar bulunmadığından, yabancıların ağırlıkta olduğu bir ortaklığın Ankara Palas'ın idaresini üstlenmesi sağlanmıştır. Bu nedenle beş ortak tarafından 500 bin lira sermaye ile Ankara Palas Otelcilik Anonim Şirketi kurulmuş, otelin yönetimi de Fransızlara verilmiştir. Vakıf oteli olarak Otelcilik Anonim şirketine yıllık 7.500 liraya kiralanmış ve ayrıca devletten her yıl 15.000 lira yardım almıştır (Evren,1998; Cantek, 2003).

Erken Cumhuriyet döneminde eğlence mekânlarının sunumunda devlet, direkt üretici aktör olduğu gibi, piyasayı da düzenleyen, kontrol eden ve destekleyen bir konuma da sahiptir.

5 Mehmed Kemal, *Türkiye'nin Kalbi Ankara*, Çağdaş Yayınları, 1983, s. 62

6 Modern eğlence biçimlerinin, tasavvur edildiği gibi seçkin zümrenin dolayımı ile toplumun bütün katmanlarına ulaşmaması, günümüzde kimi akademik çevrelerce eleştirilmektedir. Ancak mekânın kurgulanış biçimi üzerinden düşünüldüğünde, dönemin eğlence mekânları farklı toplumsal katmanları buluşturabilen mekânlar olarak günümüzdeki mekân kurgularından oldukça farklıdır. Eski Ankaralı Ankara Palas'ın içinde deneyimlenen eğlence biçimine ortak edilmeseler bile, mekânın şehir merkezinde konumlanması nedeniyle, İstasyon Caddesi toplumsal ve kültürel farkların gün yüzüne çıkmasına olanak sağlayan bir kent parçası olarak işlev görmektedir. Zira Yeni Ankaralı'ların amacı da nihayetinde modern mekânların ve o mekânlarda deneyimlenen eğlence biçimlerinin sadece "dar bir zümre" ile sınırlı kalması, başka bir ifadeyle, Eski Ankaralı'ları "ötekileştirerek" tamamen onlardan uzak ve tamamen onların dışında bir yaşam tarzını yerleştirmek değildi. Bunun en güzel ifadesi ise seçkin zümrenin mekânı olarak telakki edilen Ankara Palas'ın hemen karşısında konumlanan Millet Bahçesi ve Meclis Bahçesi'nde düzenli olarak halka açık klasik müzik dinletilerinin verilmesidir. Dolayısıyla, sosyalleşmenin mekânı olarak anlamlandırılan eğlence mekânları, yerleştirilmek istenen modern yaşam biçiminin öğelerini bünyelerinde barındırarak ve toplumun tamamını içermeye dönük kurgulanarak toplumsal dönüşüm projesinde yer almıştır.

EĞLENCE MEKÂNLARI ARZINDAKİ DEĞİŞİM ÜZERİNDEN KENTSEL AYRIŞMANIN TARİHİNİ OKUMAK: ANKARA ÖRNEĞİ

Devletin eğlence mekânı arzına ağırlığını koyması, yerleştirmek istediği modern yaşam tarzının hayata geçeceği mekânların kendi istediği eğlence biçimlerini içermesi kaygısından kaynaklandığı gibi dönemin Ankara’ında oturmuş bir kent kültürü ve ekonomisinin yokluğunda piyasayı yönlendirme ve gerekli ivmeyi verebilme kaygısından da kaynaklanmaktadır.

Dönemin siyasal erkinin “planlı bir başkent” öngörüsü “planlı eğlence-dinlence ögesini” de barındırmaktadır. Bu nedenle, bu dönemin *kent planlarının eğlence arzı/sunumunda ağırlıklı belirleyici bir rolü* vardır. Ankara “planlı bir başkent” olarak kurgulanıp planlanırken eğlence aktivitesi de hem ideolojik olarak hem de mekânsal olarak paralel bir planlama sürecine tabi tutulmuştur. Planlamanın eğlence-dinlence ögesini içerdiği tek planlama dönemi belki de sadece Erken Cumhuriyet Dönemi’dir. 1924-1925 Lörcher ve 1932 Jansen planları incelendiğinde her iki planda da kamusal mekânların üretimini kentnin biçimlenişindeki en önemli bileşenlerden olduğu görülmektedir. İki plan da kentlinin bir araya gelebileceği etkileşim ve toplumsallaşma mekânları olarak kamusal eğlence mekânları tasarlamıştır.

Gerek 1924 -1925 Lörcher Plan’ında gerekse 1932 Jansen Planı’nda eğlence aktivitesi, modern kentin yapısal bir elemanı olarak ele alınmış ve kent, kamusal eğlence mekânları sunacak şekilde tasarlanmıştır. Kentin omurgası olarak kurgulanan Atatürk Bulvarı üzerine yerleştirilen meydanlar ve meydanları çevreleyen parkların tasarımı, bu mekânların toplumsallaşma ve etkileşim mekânları olarak kurgulandığını göstermektedir. Bu meydanlar yeni Meclis’ten itibaren sırasıyla Cumhuriyet veya Kurtuluş (şimdiki adıyla Kızılay) Meydanı, Zafer Meydanı, Sıhhiye Meydanı, Hakimiyet-i Milliye veya Millet Meydanı (şimdiki adıyla Ulus Meydanı)dır.



1925 Lörcher Planı



1932 Jansen Planı

Her iki planda da eğlence aktivitesi “kamu sağlığı” ile ilişkilendirilmiştir. 1910’lardaki Mannheim Kongresi’nde tartışılan sağlıklı kent ve kamusal açık alanlar temaları iki kent planının da ana yaklaşımını etkilemiştir (Cengizkan, 2009: 47). Planlarda, kentte eğlence mekânlarının üretimi, sağlıklı ve modern bir toplumun olmazsa olmaz koşulu olarak sunulmaktadır.

Zamanımızda cereyan eden dünya hadizat-ı siyasiyetsi, sıhhat-ı umumiye ile bir millet kabiliyet-i tedafü’iyesinin (müdafaa kabiliyetinin) o milletin istiklalinde ne büyük mevki’i olduğunu her millet göstermiştir. Bu ahvaldan ders alarak her vatanında hayatında kuva-yı masrufesini (sarfedilen kuvvetini) tekrar toplayacak zemin ve zaman bahş eylemek lüzumuna ka’iliz (inaniyoruz) ve bunun için bir şehrin serbest ve yeşil meydanlarının kıymet-ı tezyiniyesini (süsleme – ziynet kıymetini) değil, yeşilliğin feva’id-i sıhhiyesini (sağlığa yararlarını) düşünmemiz lazımdır (Lörcher, 1924; aktaran Cengizkan,2004: 154).

Jansen Planı, eğlence mekânı üretmek için öncelikle kentin doğal kaynaklarını kullanmayı yeğleyerek İncesu, Bend Deresi ve Çubuk Deresi’ne ilişkin mekânsal kararlar üretmiştir. Plan, Bend Deresi’nin doğusunda bir yüzme havuzu, aynı şekilde, Çubuk Barajı’nın ayakta Gazi Çiftliğindeki gibi bir yaz yüzme havuzu, yaz kahvesi ve spor sahaları ile kentten baraja kadar ulaşan bir gezinti yolu önermiştir. Kentte ayrıca kent merkezine kadar sokulan yeşil koridorlar oluşturulmuştur. Örneğin, günümüzde de

hala bir kısmı varlığını sürdüren Maltepe yeşil koridoru, Anıtkabir’in Mebusevleri girişinden, Kumrular Sokak ve Yüksel Caddesi üzerinden Bülbülderesi Caddesi’ne kadar devam etmektedir.

Planda, büyük bir kentsel park önerilmiştir: Gençlik Parkı. Parkta, yüzme ve kürek sporlarına uygun bir havuz, gezinti yolları, kahveler, çocuk oyun alanları ve 2500 kişilik bir açık hava sahnesi tasarlanmıştır. Planda “sağlıklı kent ve sağlıklı toplum” yaklaşımına uygun olarak, en geniş alanlar spor aktiviteleri için tahsis edilmiştir. Stadyum ve hipodroma ek olarak plan, kentin muhtelif yerlerinde; koşu sahası, tenis sahası, kapalı yüzme havuzu, güneş banyo yerlerinden oluşan “halk spor meydanları” önermiştir (Jansen Plan Raporu, 1937).

Jansen Planı’nda eğlence mekânlarının kent merkezinde konumlandırılması gerektiği vurgulanmaktadır. Planın eğlence-dinlence algısına göre bütün sosyal sınıfların eğlence olanaklarına kolayca erişebilmesi gerekmektedir. Erişebilirlik ve fiziksel yakınlık, eğlence mekânlarının yer seçiminde iki önemli faktör olarak ön plana çıkmaktadır:

Gençlik Parkı – Stadyum Hipodromun sırası ile mes’ut bir serbest saha zenciri teşkil etmesile Ankara bütün şehirler için numune olabilecektir. Bu serbest sahaların eski şehir kadar dayandıklarını düşünmek lazımdır. Yani en kıymetli şehir kısmında diğer şehirlerde bir kaç katlı apartmanların bulabildikleri sahalarda yayılarak herkesin istifadesini temin etmektedirler (1932 Jansen Plan Raporu, 1937: 35).

1950-1980 Dönemi: Devletin ve Planlama Kurumunun Eğlence Mekânı Arzından Çekilişi

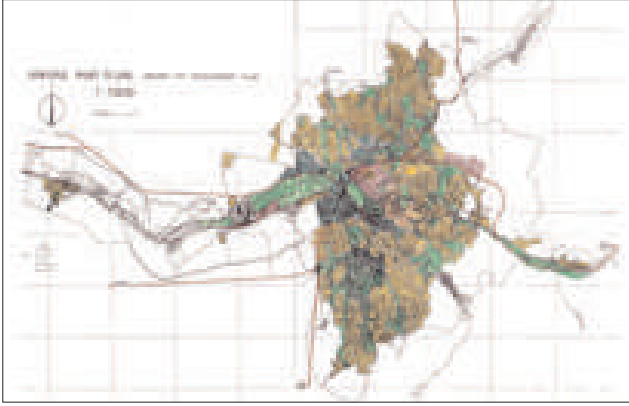
1950'lerde Türkiye'nin değişen politik profilinde, Ankara'yı ülkenin geri kalanı için "model bir kent" ve "planlı bir başkent" olarak inşa etme kaygısı güden devletçi politikalar terk edilmiş ve kentin gelişimi piyasa koşullarına bırakılmıştır. Kent, hızlı kentleşme ve gecekondulaşma gibi problemler ile karşı karşıya kalırken planlama kurumu kentin gelişimi üzerindeki etkinliğini yitirmiştir. Jansen Planı'nın 1978 yılında erişmeyi hedeflediği nüfusa daha 1950'lerin başında erişen Ankara, sürekli kat artırılarak yoğunluğun artırılması baskıları ile karşı karşıya kalmıştır. Kent planları sürekli plan modifikasyonuna maruz bırakılmış, kent sürekli bir "yıkılıp-yeniden yapıma" sürecine girmiştir. Bu sürecin, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kamusal müdahale ile üretilen eğlence-dinlence mekânlarının üzerinde de çok önemli etkileri olmuştur. Değişen konjunktürde planlama kurumunun, eğlence aktivitesinin sosyomekansal biçimlenişindeki etkinliği de azalmış, kentin eğlence coğrafyası, piyasa koşulları altında sürekli yık-yap sürecinden geçen kentsel çevrede biçimlenmiştir.

1950'lerde devletin ve planlama kurumunun eğlence mekânı arzından çekilmesi, Ankara'nın model bir kent olarak inşa edilme kaygısının ortadan kalkması ile birleşince eğlence mekânları üretimi daha çok piyasa mekanizması tarafından karşılanmaya başlanmış, eğlence aktivitesi artan metalaşma sürecine girmiştir. Bu dönemde eğlence mekânlarını toplumsal dönüşümün aracı olarak gören anlayışın terk edilmesiyle devletin kentin sosyal hayatına müdahalesinin azaldığı görülmüştür. Bir önceki dönemde kamusal eğlence-dinlence mekânlarının üretimine ağırlık verilmişken, bu dönemde piyasa mekanizması, "sinema" aktivitesini kendine en karlı alan olarak görmüş ve sinemayı tüm kentte yaygınlaştırmıştır. Diğer bir anlatımla, dönemin hâkim eğlence aktivitesi piyasa mekanizması tarafından "sinema" olarak belirlenmiştir.

Eğlence-dinlence olgusuna ilişkin anlayış değişikliği, diğer bir anlatımla devletin eğlence mekânı üretimindeki belirleyici rolünden vazgeçmesi, bu dönemde üretilen kent planlarında da ifadesini bulmuştur. Söz konusu kent planları, kentin gelişimine yön verirken, kentin eğlence ögesini neredeyse tamamen gözardı etmişlerdir. 1957 Yücel-Uybadin Plan raporunda en az yer ayrılan bölüm, eğlence mekânlarına ilişkin kararların alındığı "Yeşil Sahalar: Spor tesisleri, eğlence ve gezinti yerleri" başlıklı bölümdür. 1925 Lörcher ve 1932 Jansen planlarının aksine, Yücel- Uybadin Planı ne planın eğlence-dinlence nosyonunu tanımlama ne de "eğlence-dinlence" kentsel ögesine ilişkin mekânsal kararları ayrıntılı bir biçimde açıklama kaygısı taşımamaktadır. Eğlence-dinlence ögesine ilişkin planlama kararları yalnızca dört maddeden oluşmaktadır.

Planın ilk kararı kentte muhtelif yerlerde spor tesisleri ve yeni parkların önerilmesi ile ilgilidir. Ancak bu parkların hangi tasarım kriterlerine göre kentte dağıtıldığına ilişkin herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Plan İncesu Barajı üzerinde bir hayvanat bahçesi önermektedir. Plan raporunda öneri ile ilgili yer verilen "çok lüzumlu bir ihtiyacı şehre çok yakın ola-

arak temin edecektir” ifadesi planın eğlence mekânı üretimine pozitif bir yaklaşımı olarak değerlendirilebilir. Planın üçüncü kararı, “Olimpiyat Sitesi” ve hipodromun o günkü yerinden çiftliğe taşınabilmesi için Orman Çiftliği’nde rezerv bir alanın ayrılması ile ilgilidir. Plan son kararında ise “atlı spor kulübü, golf sahası, havacılık kulübü” için alan tahsis edildiğini vurgulamaktadır. Planın halka açık olmayan özelleşmiş kulüplere vurgu yapan yaklaşımı, Erken Cumhuriyet Dönemi planlarının kamusal eğlence mekânlarını kentin tüm sosyal katmanları için bir toplumsallaşma ve etkileşim mekânı olarak gören anlayışından tamamen farklıdır. Sonuç olarak, şu açıkça söylenebilir ki Yücel-Uybadin planı eğlence-dinlendirme aktivitesini planlama ile yönlendirilebilecek ya da geliştirilebilecek bir kentsel öge olarak değil, piyasa mekanizması içinde arz edilen bir öge olarak değerlendirmiştir (Yücel-Uybadin Plan Raporu, 1957).



1957
Yücel Uybadin Planı



Kızılay Meydanı

1969 yılında kurulan Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu tarafından üretilen Ankara-1990 Planı, eğlence-dinlendirme mekânlarını “Kentsel standartlar ve servisler” başlığı altında incelemiştir. Plan “kentsel servisleri” kentte yaşayanların eğitim, sağlık, idari, sosyal,

EĞLENCE MEKÂNLARI ARZINDAKİ DEĞİŞİM ÜZERİNDEN KENTSEL AYRIŞMANIN TARİHİNİ OKUMAK: ANKARA ÖRNEĞİ

eğlence gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılayan hizmetlerin tümü olarak tanımlamıştır. Bu servislerin tamamı “kamu eliyle sağlanması gereken hizmetler” olarak sunulmuştur. Planın temel hedefleri arasında “kentsel alanda yaşayan ve yaşayacak olan bütün sosyo-ekonomik grupların barınma, çalışma ve rekreatif ihtiyaçlarını karşılayacak kentsel mekân standartlarının geliştirilmesi”, “sosyal-kültürel servislerle beledi hizmetlerin eşit faydalanma ilkesine bağlı olarak kentin çeşitli sosyal gruplarının oturduğu bölgelere dağıtımının sağlanması” gibi ilkesel kararlar bulunmaktadır. Bu hedefler, AMANPB 1990 Ankara Planı’nın kentsel ayrışmayı engelleyerek “bütünleşmiş bir kentsel yapı” tahayyülüne sahip olduğunu göstermektedir. Bu niteliği ile Erken Cumhuriyet Dönemi’nin bütünleştirici politikalara sahip planlama yaklaşımına benzemektedir, fakat toplumsallaşmanın mekânlarının üretilmesi gibi bir siyasi idealden hareket etmediği için de ondan farklılaşmaktadır. Ancak, 1/50 000 ölçekte üretilen AMANPB 1990 Planı yapısal bir plandır. Bu nedenle, bu hedeflere nasıl ulaşılacağına ilişkin mekânsal stratejiler belirlenmemiş ve detaylandırılmamıştır. Plan, eğlence-dinlence ögesine ilişkin olması gereken standartları belirlemiş, ancak eğlence aktivitesinin anlamına, formuna, ölçeğine, coğrafyasına ilişkin herhangi bir karar üretmemiştir.

Sonuç olarak, bu dönemde, eğlence mekânı artık “toplumsallaşmanın mekânı” olarak anlamlandırılmasa da hala “etkileşim mekânı” olarak işlev görmektedir. Erken Cumhuriyet Dönemi’nde oluşturulmaya çalışılan kamusal mekanlar, kentin rant baskısıyla yaşadığı yıkı-yap süreçlerinden zarar görseler de 1950 sonrasında hala kentlilerin biraraya geldikleri mekanlar olmayı sürdürmüşlerdir. Örneğin, Gençlik parkı hala tüm toplumsal kesimleri buluşturan bir mekan işlevi görmektedir. Park, bu işlevini 1970’lere kadar sürdürecektir, ancak 1970’lerin sonundan itibaren artan kentsel ayrışma nedeniyle orta ve üst sınıflar parkın kullanımını alt sınıflara terk edecektir.

Bu dönemde, kent, ikili merkez (Ulus –Kızılay) yapısına koştur, ikili eğlence coğrafyasına da sahip olmuştur. Ulus’daki prestij unsuru eğlence-dinlence mekanları kapanmış Kızılay’da kendilerini yeniden üretmişlerdir. Bu dönemde eğlence-dinlence mekânlarındaki segregasyon, Ulus –Kızılay ikiliği üzerinden kendini üretmiş ancak keskin coğrafi ayrımlara sahip eğlence coğrafyaları henüz ortaya çıkmamıştır. Kentsel ayrışmaya ket vuran, eğlence mekânlarının fiziksel yakınlık ve erişebilirlik gibi nitelikleri, bu dönemde hala varlığını sürdürmüştür.

1980-2010 Dönemi: Eğlence Mekânı Arzında Piyasanın Mutlak Hâkimiyeti

1980’lerde kentlerde yaşanan sosyal ve ekonomik yeniden yapılanma süreci, toplumsal yaşamın her alanında radikal değişim ve dönüşümlere neden olmuştur. Tekeli’nin (2009) de ifade ettiği gibi 1980’lerden sonra sermaye ve nüfusun kent mekânındaki dağılımı çok farklı bir hal almıştır. Kentsel planlama da daha önce hiç olmadığı kadar parçacı bir yaklaşım içine girmiştir. Parçacı planlama yaklaşımının bir sonucu olarak kentler kontrolsüz büyümeye ve saçılmaya başlamıştır. Ankara da, 2007 yılında onanan 2023 Ankara Nazım Pla-

nı'na kadar, AMANPB 1990 Planı temel alınarak üretilen mevzi planlarla gelişimini sürdürmüştür. Planlamanın kent formunu denetleme ve kentsel büyüme yön vermedeki etkinliği azaldıkça kentin gelişimi de daha çok piyasa mekanizması tarafından yönlendirilir hale gelmiştir. Bunun sonucunda kentsel yapı segrege coğrafyalara bölünmüş ve kent merkezi çözülme sürecine girmiştir.

1970'lerin geleneksel merkez Ulus - modern merkez Kızılay ikiliği, 1980'lerde üçlü bir yapıya dönüşmüştür: Ulus - Kızılay - Tunalı. Kent merkezinin güney uzantısı olan Tunalı merkez gelişmesi, AMANPB 1990 planında öngörülme bir gelişmedir. Eğlence-dinlenme ögesiindeki ayrışma da bu üçlü yapıya koşut biçimlenmiştir: prestij unsuru eğlence-dinlenme aktiviteleri Kızılay'dan koparak Tunalı merkez gelişmesi doğrultusunda yer seçmeye başlamıştır. Üçlü yapı, Ankara'nın ilk alışveriş merkezlerinin bu bölgede faaliyete geçmesiyle iyice güçlenmiştir: Atakule (1989) ve Karum (1995). "Galleria Alışveriş Merkezi"nin 1995 yılında, kentin güneybatı koridorunda açılmasını müteakip ise kent çeperinde birbiri ardına, eğlencenin yeni coğrafyaları olarak yeni alışveriş merkezleri açılmaya başlamıştır.



Kızılay Meydanı



Kentpark Alışveriş Merkezi

Yeni odak noktaları haline gelen alışveriş merkezlerinin gelişimi kentsel ayrışmanın daha fazla derinleşmesine neden olmuştur. 1990'lardan itibaren kent merkezi çözülmeye başlamış ve 80'lerin üçlü yapısına dördüncüsü eklenmiştir: alışveriş merkezi (AVM). Alışveriş merkezi, eğlence mekanlarını kent merkezinden birer birer kopararak bünyesinde toplamış ve kent merkezini simule ederek günümüzün kentinde bir fenomen haline gelmiştir. Kentlinin, bir nevi kent merkezi ambiyansı sunan alışveriş merkezlerini deneyimlemesi teşvik edilmeye başlanmıştır. Ancak, unutmamak gerekir ki alışveriş merkezleri gerçek anlamda kamusal mekânlar değildir, alışveriş merkezleri tamamen özel mülkiyette olan ve erişimi kontrol edilen mekânlardır.

Kent merkezinin çözülme sürecine koşut, kentin kamusal yaşamı sekteye uğramış ve eğlence aktivitesi kentin kamusal mekânlarında tecrübe edilen kolektif bir aktiviteden günümüzün başlıca eğlence coğrafyası haline gelen alışveriş merkezinde deneyimlenen bireysel bir aktiviteye dönüşmüştür. Eğlencenin artan metalaşması sonucu eğlenme deneyiminin içeriği de değişmiş, eğlence aktivitesi tüketim eylemi ile eşleşir olmuştur. Nitekim Erken

EĞLENCE MEKÂN LARI ARZINDAKİ DEĞİŞİM ÜZERİNDEN KENTSEL AYRIŞMANIN TARİHİNİ OKUMAK: ANKARA ÖRNEĞİ

Cumhuriyet döneminde Gazi Çiftliği'nde üretim ile eğlence aktivitesi aynı mekânda buluşurken, günümüz Ankara'sında eğlence aktivitesi tüketim deneyimi ile aynı mekânda, alış-veriş merkezlerinde biraraya gelmektedir.

Kent ekonomisinin üretim yerine tüketim temelinde yapılandırılmasına paralel olarak tüketim deneyiminin gerçekleştiği mekânlar olarak eğlence mekânlarının üretiminin önemi, yeni kent ekonomisi içinde giderek artmıştır. Ancak, artan bu öneme karşılık eğlence mekânları ekonomik değer yaratma kaygısıyla üretilmeye başlanmış ve kentsel ayrışmanın önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Eğlence mekânlarındaki sosyomekansal ayrışmanın artmasının altında, neo-liberal ekonomik politikalar sonucunda eğlence mekânlarının üretim arzının devletten ziyade piyasa tarafından karşılanması ve bunun doğal sonucu olarak eğlencenin artan metalaşması yatmaktadır.

1980'lerin sonunda gerçekleşen tam ekonomik liberalizasyon ile birlikte devletçi politikaların tamamen terk edilmesi ve kentsel planlamanın eğlence-dinlence arzını yönlendirmede yetersiz kalması, piyasa mekanizmasının eğlence-dinlence mekânı arzında dominant aktör haline gelmesine neden olmuştur. Bu süreçte parçacı planlama anlayışı hem kentin hem de eğlence-dinlence öğesinin bütüncül politikalarla ele alınmasını engellemiş, bununla birlikte, eğlence coğrafyasının piyasa mekanizması tarafından biçimlendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Mevzi planlarla gelişigüzel saçılan ve yayılan kentte, eğlence-dinlence öğesi kent merkezinden çıkarılıp banliyölere taşınmış ve sınıf temelinde ayrılmış eğlence coğrafyaları üretilmiştir.

2007 yılında onaylanan 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı incelendiğinde, planın eğlence-dinlence öğesine ilişkin sorun alanları tespit etme kaygısı taşımadığı ve bu öğeye ilişkin mekânsal kararlar üretmediği görülmektedir. Planda, Lörcher ve Jansen planlarında tanımlandığı gibi bir eğlence-dinlence nosyonu tanımlanmamıştır. Plan raporunda, eğlence-dinlence öğesi “sosyal yaşam sektörleri” başlığı altında incelenmiştir. Plan, sosyal yaşam sektörlerini ise; konut, bölgesel ve kentsel sosyal donatılar ve yönetsel alanlar, kentsel ve bölgesel açık-yeşil alan sistemi, kentsel tarihi ve kültürel değerlerin korunup geliştirilmesi ve turizm olarak tanımlanmıştır. Eğlence-dinlence mekânları, “kültür tesisleri” ve “kamusal (aktif) açık-yeşil alanlar” alt başlıkları içerisinde incelenmiştir. Ancak planın, bu mekânlarla ilişkin kararlar üretmekten öte yalnızca mevcut durum saptaması yaptığı görülmektedir. Ayrıca, kentin bu öğesi ile ilgili yukarıda açıklanan hiçbir problem alanı, plan raporunda kendine yer bulamamıştır. Hatta çoğunluğunu Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kamusal müdahaleyle üretilen mekânların oluşturduğu eğlence-dinlence mekânları ile ilgili olumlu bir tablo çizilmiştir:

Yıllar süren Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaş başkentini yaratma çabaları sonucu bugün gelinen noktada Ankara; genel anlamda modern kent yaşamının gereği olan sosyal ve kurumsal donanımlara ülkesel koşullar bazında yeterli homojenlik ve sayıda olmasa da *büyük ölçüde sahiptir* (2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı Açıklama Raporu, s.341; vurgu eklenmiştir)

Plan, eğlence-dinlence ögesini planlama pratiği içinde olması gereken bir kentsel öge olarak görmemektedir. Eğlence-dinlence mekânlarına ilişkin direkt mekânsal kararlar üretmekten kaçındığı gibi eğlence coğrafyasının konfigürasyonunu yönlendirecek kararlar da üretmemiş ve bu kentsel ögenin biçimlendirilmesini piyasa mekanizması koşullarına bırakmıştır:

Büyük alışveriş merkezleri içinde ya da münferit yapılarda bir çok salonu bir arada barındıran ve çok sayıda gösterime olanak tanıyacak çeşitlilikte gelişen sinema salonları, Ankara’da bir yandan alışveriş merkezlerinde otopark sorununu aşabilecek şekilde, öte taraftan merkezi iş alanı ve sıçrama noktalarında özel yapılarda yer seçmektedir (2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı Açıklama Raporu, s.343)

Bu ifade, planın eğlence-dinlence mekânını “*planlama pratiğinin tamamen dışında gelişen bir olgu*” olarak gördüğünü göstermektedir. *Eğlence aktivesinin de planlanması gerekliliğini* göz ardı eden bu yaklaşım sonucunda, günümüz kentinde giderek önemi artan eğlence mekânları, piyasa tarafından ve onun ereklere doğrultusunda biçimlendirilmektedir. Bu durum da piyasa tarafından üretilen eğlence coğrafyalarının kentteki ayrışmış ve parçalanmış yapısını açıklamaktadır.

Sonuç

Ankara örneği göstermektedir ki kentteki eğlence coğrafyalarının sosyomekansal ayrışmasının temel nedeni eğlence-dinlence ögesinin kamusal müdahale ile yönlendirilmesindeki eksikliklerdir. Eğlence aktivitesi, günümüzde birbiri ile sınıf temelinde ayrışmış coğrafyalarda tüketim eylemi ile iç içe geçmiş bir şekilde deneyimlenmektedir. Anlamı, biçimi, coğrafyası değişen eğlence aktivitesinin aynı zamanda sunumu/arzı da değişmiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde, devlet, eğlence mekânının *anlamını* toplumsallaşmanın mekânı olarak tanımlamış, *biçimini* modern yaşam imgelerini taşıyan eğlence biçimleri olarak kurgulamış, *coğrafyasını* ise kent merkezine yakın veya erişilebilir coğrafyalar olarak belirlemiştir. Kent merkezinde üretilen kentsel parklarda halka açık klasik müzik dinletileri düzenleyerek erişmeyi planladığı “siyasi ideal” olan toplumsal dönüşümü gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Ancak eğlence mekânlarını toplumsallaşmanın mekânı olarak gören Cumhuriyet’in modernleşme projesinin siyasi idealinin 1950’lerden sonra kaybolması ile birlikte eğlence mekânı arzı/sunumu kamusal müdahale yerine daha çok piyasa mekanizması tarafından gerçekleştirilmiştir. Eğlence ögesinin arzındaki değişim aynı zamanda eğlence aktivitesinin anlamını, biçimini ve coğrafyasını da değiştirmiş ve dönüştürmüştür.

Ankara’ya birçok kamusal eğlence mekânını kalıt bırakan Lörcher ve Jansen planlarının aksine, günümüzde kentsel planlama, kentin eğlence-dinlence ögesini planlama pratiğinin dışında gelişen veya piyasa mekanizması tarafından geliştirilmesi gereken bir olgu olarak değerlendirmektedir. Oysa segrege eğlence mekânlarının tetiklediği kentsel ayrışmayı önlemenin tek yolu vardır: kentin eğlence-dinlence ögesini planlamak.

EĞLENCE MEKÂNLARI ARZINDAKİ DEĞİŞİM ÜZERİNDEN KENTSEL AYRIŞMANIN TARİHİNİ OKUMAK: ANKARA ÖRNEĞİ

Kaynakça

- AMANPB, 1973, *Ankara-Kentsel Servisler ve Çevre Standartları-yayın no 3*, Ankara: Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu, İmar ve İskan Bakanlığı.
- AMANPB, 1977, *Ankara Nazım Plan Şeması Raporu 1970-1990*, Ankara: Ankara Metropolitan Alan Nazım Plan Bürosu, İmar ve İskan Bakanlığı.
- Atay, F. R., 1969, *Çankaya*, İstanbul: Doğan Kardeş Basımevi.
- Aydın, S., Emiroğlu, K., Türkoğlu, Ö. & Özsoy, E. D., 2005, *Küçük Asya'nın Bin Yüzü: Ankara*. Ankara: Dost.
- Bademli, R., 1985, 1920-1940 Döneminde Ankara'nın Yazgısını Etkileyen Tutumlar, *Mimarlık*, Sayı 23, 10-16.
- Cantek, F. Ş., 2003, *Yabanlar ve Yerliler: Başkent Olma Sürecinde Ankara*, Ankara: İletişim Yayınları.
- Cengizkan, A., 2009, Ankara 1923-1928: Çağdaş Bir Ulus Devletin Modern ve Planlı Başkenti , *Ankara: Kara Kalpaklı Kent 1923-1938*, İstanbul: Suna ve İnan Kırarç Vakfı İstanbul Araştırma Enstitüsü.
- Evren, B., 1998, *20'li Yılların Bozkır Kasabası*, İstanbul: AD Kitapçılık.
- Gökçe, B., 2007, *2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı Açıklama Raporu, Etüdler, Müdahale Biçimleri*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, İmar ve Şehircilik Dairesi Başkanlığı.
- Güvenç, K., 1994, Örtük Bir Çatışma Şüphesi, *Ankara Ankara*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Jansen, H., 1937, *Ankara İmar Planı*, İstanbul: Alaaddin Kırarç Basımevi.
- Kemal, M., 1983, *Türkiye'nin Kalbi Ankara*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Tekeli, İ., 1975, Ankara Nazım Plan Çalışmaları Üzerine, *Mimarlık*, Sayı 7, 13-17.
- Tekeli, İ., 1982, Başkent Ankara'nın Öyküsü, *Türkiye'de Kentleşme Yazuları*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tekeli, İ., 2009, *Modernizm, Modernite ve Türkiye'nin Kent Planlama Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yücel, N. & Uybadin, R., 1957, *Yücel-Uybadin İmar Planı Raporu*, Ankara

MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜN GECEKONDU VE YENİ DÖNÜŞÜM ALANLARINDA YARATTIĞI SOSYAL DEĞİŞİM ÜZERİNE BİR İNCELEME- BOMONTİ ÖRNEĞİ

Susan IRMAK

Doktora Öğrencisi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama A.B.D.

Doç.Dr. **Özhan ERTEKİN**

İTÜ Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü

GİRİŞ

Türkiye’de 1950’li yıllardan başlayarak, insanların mevcut yaşadıkları yerleşmelerdeki memnuniyetsizliklerden ötürü daha iyi hayat şartlarına ulaşma adına göç hareketleri başlamıştır. Bu hareketler, köylerden kentlere doğru gerçekleşmiştir.

Göçler, fiziksel olarak bir alandan diğerine doğru bir hareket olma yanında, aynı zamanda bir sosyal hareketlilik türü olup göç eden kişinin ya da grubun statüsünün de değişmesine neden olur.

Toplumda meydana gelen bu değişme, önceki durum ve davranışların farklılaşması olarak karşımıza çıkar. Bu farklılaşma, yeni çalışma biçimlerine yönelmeyi, yeni bir kimlik oluşmasını da gerçekleştirir. Bu değişmeler,

- Kente göçle kendiliğinden oluşan değişmeler,
- Yaşanılan mekandaki değişmeler,
- Ekonomik varlıklardaki değişmeler,
- Toplumsal rol ve statüdeki değişmeler,
- Üretim ilişkilerindeki değişmeler ve
- Aile ve akrabalık ilişkilerindeki değişmeler olarak sınıflandırılabilir.

Göçle kente geliş, insanların kendi hayatlarındaki değişiklik yanında kentin çehresinde de değişikliklere neden olur. Kentsel mekanın etkisiyle kente göç edenlerin eski bağlantı ve alışkanlıklarıyla olan ilişkileri de zamanla değişecek, mekanla beraber toplumsal çevre değişikliği de sözkonusu olacaktır.

MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜN GECEKONDU VE YENİ DÖNÜŞÜM ALANLARINDA YARATTIĞI SOSYAL DEĞİŞİM ÜZERİNE BİR İNCELEME- BOMONTİ ÖRNEĞİ

Bu hareket, kentleşme, istihdam, kentsel hizmetler ve konut alanları üzerinde olumsuzluklar yaratırken, yerli nüfus ile yeni gelenler arasında da uyum ve bütünleşme konularında problemlere neden olmuştur.

Kırsal yapıdan gelip kentsel bir yaşama geçişte toplumsal hayatın her bölümünde büyük ölçüde farklılıklar oluşmaktadır. Fiziksel çevrenin değişmesi ve ekonomik organizasyonun yeni şekiller alması yanında, şehirleşmenin kültüre, sosyal yapıya, davranış biçimlerine, karar oluşum süreçlerine etkileri olmaktadır (Türkdoğan, 1996).

Bu değişimin ekonomik yönü, kişinin geçimini tamamen kentte veya kente özgü işlerle sağlıyor duruma gelmesi ile gerçekleşir. Sosyal bakımdan ise, kır kökenli insanın türlü konularda kentlere özgü davranış biçimlerini, sosyal ve siyasal değer yargılarını benimsemesi ile gerçekleşmektedir (Erkut, 1995).

Yeni gelenlerin aileyi barındıracak bir yaşam ünitesine sahip olması için yeterli ekonomik kaynaklarının olmaması kentsel toprağın kıt olması ve kullanımdaki seçenek bolluğu toprak değerinin hızla yükselmesine neden olmaktadır.

Kişilerin gelir ve yatırım aracı olarak gördükleri toprağın gelir getirmesi için alınıp satılması eylemi spekülasyondur. Spekülasyon kaynağı olan rant kentlerde yaratılan en önemli gelir kaynağını oluşturmaktadır.

Kentlere göç edenlerle beraber, nüfus artışının kentlerde çoğalması, çekirdek ailenin yaygınlaşması, gelir düzeyinin düşüklüğü ve toprağın pahalı oluşu konut sorununu ortaya çıkarmıştır.

Tarıma dayalı kır nüfusunun, sanayi ve hizmet sektörünün lider olduğu kente gelmesiyle barınmak için kendine ait olmayan topraklar üzerinde, kısa zamanlı, izinsiz imar ve sağlık koşullarından uzak konutlar yapmış ya da bu tür yapılmış konutlara yerleşmiştir. Bu konutlar gecekondular olarak tanımlanmaktadır.

Kentsel alanda genelde kamu arazilerinde inşa edilen gecekondular, kentteki fonksiyonların değişimi ile yeni mekan ihtiyaçlarını karşılamak için kentsel dönüşüm planlarıyla yeni yerleşim alanlarına dönüştürülmeye başlamıştır.

KENTSEL DÖNÜŞÜM VE İSTANBUL'DAKİ İZDÜŞÜMÜ

Kentsel dönüşüm kentsel mekanın fiziksel, sosyal, ekonomik bağlamda değişmelerin kavramsal karşılığıdır. Bu kavram, kentlerin içinde bulunduğu ekonomik sosyal ve mekansal dönüşüm süreçlerinde yaşanan sorunlara yenileme, yeniden canlandırma, sağlıklaştırma, koruma gibi eylemlerden faydalanarak çözüm getirebilme amacı ile ortaya çıkmıştır. Kentsel dönüşüm kavramı son yıllarda oldukça sık duyduğumuz, özellikle siyasilerin dilinden düşürmediği bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Kentın imar planına uymayan, ruhsatsız binaların yıkılıp,

planlara uygun olarak toplu yerleşim alanlarının oluşturulması” (TDK, 2012) olarak tanımlanan kentsel dönüşüm kavramı, içeriğinde kentsel yenileme, kentsel sağlıklaştırma, kentsel iyileştirme, kentsel yeniden yapılanma gibi birtakım kavramları barındırmaktadır (Başaran, 2008). Kentsel dönüşüm, yeniden geliştirme, yenileme, yeniden canlandırma, yeniden üretme kavramları, ABD ve İngiltere’de çok gelişmiş şehirlerin sürekli rahatsızlık veren kentsel sorunlarının çözümü için geliştirilen hükümet politikalarını ifade etmek için de kullanılmaktadır (Yasin, 2005).

Kentsel dönüşüm projeleri sonucunda toplumu meydana getiren çeşitli sosyo-kültürel özelliklere sahip bireylerin yer değiştirmesi söz konusudur. Bu yer değiştirmeler sonucunda proje alanına yeni yerleşenler ve yerinden edilenler açısından toplumsal dışlanma gibi olumsuz sonuçlar yanında toplumsal bütünleşme gibi sosyal yapı üzerinde olumlu sonuçlar da ortaya çıkabilmektedir.

Kentsel dönüşüm projeleri uygulama alanları içerisinde köhneleşmiş ve yoksul halkın yaşadığı alanların seçilerek, bu köhneleşmiş alana kentsel görünüm vermeye çalışıldığı gözlenmektedir.

Türkiye’de büyük kentler 2000’li yıllarla birlikte artan bir biçimde kentsel dönüşüm projeleri, diğer taraftan da “kapalı-korunaklı yerleşimler” olarak üretilen konut projeleri ile yeniden şekillenmektedir. Gerçekleşen kentsel dönüşüm kendiliğinden bir süreç olmaktan uzaktır. Toplumsal, ekonomik, kültürel ve hatta sosyal amaçlarla kent parçalarına dışarıdan bir karışma sonucu gerçekleşmektedir (Keleş, 2004).

İstanbul tarihsel olarak Avrupa ve Asya arasında ticaret köprüsü olmuş, üzerinde bulunduğu hinterlandı uluslararası bir merkez niteliğinin yanında sahip olduğu yurtdışına açılmayı sağlayan ulaşım ağları, mevcut eğitim, sağlık ve turizm potansiyeli, bütün ulusal ve uluslararası şirketlerin hizmet binalarının ve bugüne kadar ülkenin lokomotifleri olan sanayi sektörünün lokalizasyon ve teşvikleri ile buraya yerleşmesi sayesinde en çok işçi talebi çıkan şehir olma nedeni ile göç tercihlerinde ilk sırayı almış ve en fazla göç alan şehir olmuştur.

2011 tarihli adrese dayalı nüfus kayıt sistemine göre İstanbul’un nüfusunun 13 milyon 624 bin 240’ya vardığı görülmektedir (TÜİK, 2011). İstanbul her geçen gün artan nüfusuyla, hinterlandı ile beraber Türkiye nüfusunun neredeyse yüzde %20’sini barındırmaktadır. Son zamanlarda ise, küreselleşme ve sanayinin desantralizasyonu nedeni ile bir dünya kenti! olmuş ve yapılan birçok proje ile ilgi odağı haline gelmiştir.

Bu yüzden nüfusun konut ihtiyacını giderme ve şehri yeniden yapılandırma adına, hem kentsel dönüşüm üzerine yapılan çalışmaların ve tartışmaların, hem de yeni konut üretiminin en yoğun olduğu bir kent olarak ön plana çıkmaktadır.

İstanbul’daki dönüşüm projelerine baktığımızda, karşımıza çeşitli eğilimler çıkmaktadır. Öncelikle tarihi değere sahip alanların canlandırılması, turizme kazandırılması ya da kent merkezinde kalmış kamu arazilerinin özel sektör ile yeniden değerlendirme örnekleri (Galataport, Tarlabası gibi) göze çarpmaktadır.

MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜN GECEKONDU VE YENİ DÖNÜŞÜM ALANLARINDA YARATTIĞI SOSYAL DEĞİŞİM ÜZERİNE BİR İNCELEME- BOMONTİ ÖRNEĞİ

Ayrıca kent merkezlerindeki arazilerin uluslararası sermaye aracılığı ile merkezi iş alanlarına dönüştürme projeleri (Haydarpaşa, Dubai Kuleleri gibi).

Bunun yanında, zamanla merkezin önemini yitirmesi ve yapıların eskimesi sonucunda bir kısmı terkedilmiş durumdaki konutların yenilenmesi ile bölgenin soylulaştırılması (Cihangir, Kuzguncuk gibi).

Bir başka eğilim ise, endüstri mirası ve çevresinin dönüştürülmesi; Sanayi'nin şehir dışına atılması ile boş kalan endüstri alanlarının konuşlandıkları arazilerin son derece değerli olması, kentsel mekan ihtiyaçları için son derece elverişli yerler haline gelmesi gibi, çeşitlilikler görünmektedir.

İncelemenin yapılacağı Bomonti Bölgesi'ndeki bira fabrikası da, endüstriyel bir miras olup şu an yeniden değerlendirilip başka bir fonksiyonla şehrin mekanlarına katılacaktır.

Tüketim odaklı bir şehir haline gelen İstanbul'da boş zaman etkinlikleri için, turizm ve eğlence mekanlarında değerlendirme daha çok görülmeye başlamıştır. Alışveriş merkezleri, oteller, restaurant ve cafeler sosyal hayatın değişimi doğrultusunda yeni bir kent modeli oluşturmaktadır. Mekansal dokunun ardında, ekonomik, sosyal yaşam ve yaşama biçimine ait farklılıklar da oluşmaya başlamıştır.

İşte Bomonti Bölgesi, bira fabrikasının yanında yapılan otel ve kongre merkezi, çok katlı rezidanslar, alışveriş merkezi projesi ile yeni bir yüze sahip olurken, bölgenin karşısındaki Feriköy'de ise, çıkan imar aflarının sayesinde gecekondularda yaşayan insanların yeni yapılaşma hakları elde etmesi ile gecekondulardan apartmana geçiş yapılan bir başka dönüşüm alanı haline gelmiştir. Bu dönüşümle beraber meydana gelen değişim, bölgede yaşayan insanların ihtiyaçlarını da çeşitlendirmiştir. Buna bağlı olarak, bölgede yaşayan bireylerin de toplumsal dinamikleri değişerek yeni sosyal ütopyalara sahip olmuşlardır. Bu bölgelerde yaşayan insanlar kentsel dönüşüm projelerinde (KDP) kendisine verilen doğal gazlı, asansörlü dairenin masrafını karşılayacak ekonomik güce sahip değildir. Gecekondu ucuz bir yaşantıyı mümkün kılmaktadır; sobalarda gerekirse ağaç dalları, tahta parçalarını, hatta eski eşyalar yakılabilmekte, bahçede yetiştirilen sebze ve meyve yenmekte, tandırda yapılan 'kış yufkası' ile ekmeğe para vermektan tasarruf edilmekte, mahalle bakkalından veresiye alınarak, düzenli ve sürekli bir gelire dayanmayan aile bütçesi ayarlanmaktadır. Diğer yandan, dönüşen alanlarda yaşam için sürekli ve belli bir düzeyin üzerinde gelir gerekmektedir. Bu alanlarda doğal gaz faturası ödenmediğinde bu hizmet alınamamakta, marketlerde kredi kartı ile yapılan alışverişler aileyi altundan kalkamayacağı borçlar içine sokmaktadır. Gecekonduya yaşarken kendi yaptığı işleri (çöp, kapı önü temizliği, vb) apartman ortamında para karşılığı yaptırmak durumu ortaya çıkarmakta, bina ve çevresinin bakımı için verilmesi gereken 'aidat' bu alanlarda yaşayanların korkulu rüyası haline gelmektedir. Aidatın düzenli toplanmadığı durumlarda ise konut çevresinin bakımsız ve eskiyen bir 'çok katlı çöküntü alanı' haline dönüşmesi söz konusudur.

Ayrıca gecekondudan daireye taşınan ailelerin yaşadıkları mekânsal değişikliğin toplumsal hareketlilik (tabaka atlama) ile bağdaştırılması sonucu, yeni mobilyalara ihtiyaç duyulmakta, ‘gecekondu eşyaları’ daire ortamında göze batmakta ve yenilenmesi söz konusu olmaktadır. Bu da ailelere yeni borçlar yüklemekte, aile içindeki gerginliği arttırmakta, karı koca arasında geçimsizlik yaratmaktadır. Daire sahibi olmanın yüklediği vergiler de aile üzerindeki maddi yükü arttırmaktadır. Kısacası masrafların artması, ancak gelirden bir iyileşme olmaması sonucunda ailede sorunlar ortaya çıkmaktadır (Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyon Raporu, 2009).

NEDEN BOMONTI

Bomonti, İstanbul Şişli ilçesinde yer alan bir yerleşim bölgesidir.

Bomonti’nin hızlı dönüşümünü etkileyen en önemli unsurların başında ulaşım olanakları yer almaktadır. Yürüme mesafesiyle her türlü sosyal ve ticari alana ulaşılabilmesi gibi, toplu taşıma araçlarının özellikle metronun Pangaltı ve Osmanbey çıkışlarının bölgeye yakınlığı ve 2010 yılında hizmete giren Dolmabahçe-Piyalepaşa-Kağıthane tünellerinin merkezini yoğun trafiğine girmeden ana akslara ulaşımı kolaylaştırması da bölgeyi cazip hale getirmiştir.

Bomonti bölgesi biracılık tarihi için de çok önemli bir yer teşkil etmektedir. 1890 yılında Walter ve Adolf Bomonti tarafından kurulan Bomonti bira fabrikası, dönemin en büyük yatırımlarından biridir. İlk seri üretim fabrikası olması nedeni ile de bira sektörünün oluşturulmasında ve geliştirilmesinde büyük öneme sahiptir.

Fabrika’nın bahçeleri o dönem insanların yegane rekreatif bölgelerinden biri olup, kişilerin buluşma ve sohbet ettiği bir alandı. 120 yıllık tarihi olan marka Mayıs 2010’da Anadolu Efes tarafından tescillenerek, tarihi bir mirası geliştirme yönünde, markanın hem birası hem de Brasserie’leri açılarak geçmişten günümüze gelmesi sağlanmıştır.

Bölgenin diğer bir özelliği de, “Şişli’de bir apartman, yoksa eğer halin yaman“ deyişinin yıllarca İstanbul Şişli bölgesini özellikle konut yapım ve gelişimi etkileyen bir söylem olmasıdır. Bölge, kişilerin konut edinme konusunda öncelikli tercihi olmuştur.

Bomonti’de de imar plan açısından nitelikli projeler yapmaya uygun arsa stoğunun bulunması rezidans türü konut inşaatları için bölgenin tercih edilmesine neden olmuştur. Kent merkezinden ayrılmak ve şehir dışındaki lüks sitelerde yaşamak istemeyen ve MİA’ya yakın olmak isteyenlerin taleplerini karşılamak için yatırımcılar rezidans inşaatlarını geliştirmişlerdir.

Şişli Belediyesi’nin verdiği verilere dayanarak, rezidansların bulunduğu bölge, ilk sanayi bölgesi olarak gelişmeye başlamıştır.

MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜN GECEKONDU VE YENİ DÖNÜŞÜM ALANLARINDA YARATTIĞI SOSYAL DEĞİŞİM ÜZERİNE BİR İNCELEME- BOMONTI ÖRNEĞİ

18.01.1994 tasdik tarihli 1/5000 ölçekli imar planı ile bölge MİA alanına alınmıştır. 16.04.2005 tasdikli plan ile de emsal değerleri artmış ve tapulu arazilerin fazlalığından dolayı uygulamaya geçilmiştir.

08.02.2007 tasdikli uygulama imar planında Büyükşehir Belediyesi'nin tadilatı ile "rezidans" yapma tabiri de eklenince bölgedeki bu tapulu arsalarla lüks konut inşaatları başlamıştır.

Günümüzde bölgede boş bulunan arsaların hemen hemen tamamı üzerinde büyük inşaat firmaları faaliyetlerine devam etmektedir.

Arsa metrekaresine fiyatlarının 5 bin dolardan başladığı, rezidansların ise metrekaresine satış fiyatlarının 8000 dolar seviyesine yaklaştığı Bomonti'de, Anthill Residence, Elysium Fantastic Residence, Extensa Bomonti Apartmanı gibi projeler yer almaktadır. Ayrıca Extensa Bomonti Modern Palas, Itower Bomonti, Eski Bomonti Bira Fabrikası arazisi üzerinde 837 yataklı otel, kongre ve toplantı merkezi inşaatı, Tekfen Holding Bomonti Apartmanları Projesi, Arista Bomonti Business, Rixos Residences Bomonti, Bomonti Palm Studios & Shopping gibi "prestijli" projelerin yapımı ise sürmektedir.

Bölgede üretilen konutlar 2 binin üzerinde olup, metrekaresi 4 bin 500 ile 8 bin dolar arasında değişmektedir. Yeni geliştirilen bu projelerde 1+1 dairelerin yoğunluğu %70 seviyesindedir. Bu projelerde 1+1 dairelerin bu derece yoğun olması, yapılan her projenin otel konsepti olarak da kiralanabilmesi ve İstanbul'daki diğer merkezi otellere bir alternatif oluşturması gibi bir sonuç da ortaya çıkarmaktadır.

Rezidans inşaatlarının yanında bölgede, içinde A+ ofisler bulunan yüksek teknoloji binaların inşaatı da sürmektedir. Bu projelerin, Bomonti'nin Çağlayan Adalet Sarayı'na yakın konumundan dolayı, hukukçular tarafından da tercih edileceği öngörülmektedir.

Bölgede arsa üretmek adına, sadece Bomonti değil komşu Feriköy'de Paşa Mahallesi'ndeki gecekondular/çarpık yapılaşmış alanların dönüşümünün başladığı gözlenmektedir. Paşa Mahallesi'nde artık gecekonduların yerini yeni lüks binalar almaktadır. Nerdeyse o bölgedeki her toprak parçası yeniden yapılaşmaktadır.

Şişli Belediyesi'nden alınan verilere göre, mahalle genelde vakıf arazileri ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi arazileri üzerine kurulu bir bölgedir. Yapılan gecekondularda oturan insanlar, çıkan imar aflarından faydalanarak tapu tahsis belgeleri almışlardır.

2000 yılında Paşa Mahallesi islah planı yapılmış ve uygulamaya geçmiştir. 16.04.2005'te 1/5000 ölçekli planlar hazırlanmıştır. 08.02.2007 onaylı uygulama planları ile bölgede tapu verilmesine başlanmıştır.

Bu şekilde bölgeye müteahhit firmalar girerek, arsaları gecekonduların sahiplerinden imza karşılığı almaya başlamışlardır. Bölgedeki birkaç gecekonduların birleştirilip büyük bir parsel elde etme yoluna giden bu firmalar aldıkları toprağın üzerine yeni apartmanları oturtmuş, imzasını aldığı kişilere de birer daire vererek onlara yeni yaşam mekanları yaratmışlardır.

Erol Tümertekin, İstanbul'da bir Sanayi Bölgesi olarak Bomonti adlı eserinde, bu bölgede oluşan küçük sanayi tesislerinden de bahsetmiştir (Tümertekin, 1967). Bu bölge önceden planlanmış, yeri ve sınırları belirlenmiş bir bölge değildir, kendini kabul ettiren bir sanayi bölgesi olmuştur.

Halen bölgede tekstil imalat ve diğer küçük sanayi üniteleri mevcuttur. Bu ünitelerin de zaman içinde farklı fonksiyonlara dönüşeceği ve bölgenin merkezi iş alanı kimliğinin vurgulayıcı unsurları olacağı da şimdiden bölge için yapılan prejeksiyonlarda hissedilmektedir.

ALAN ÇALIŞMASI

Bu değişimin sosyal boyutlarını vurgulayabilmek için, bir mülakat çalışması yapılmıştır.

Sosyal bir araştırma türü olan mülakat, herhangi bir sosyal konu ya da sorun üzerinde, kişi ya da kişilerle yapılmış konuşmaları yansıtan bir araştırma şeklidir. Toplumun tamamını ya da bir kısmını ilgilendiren her alanda “mülakat” yapılabilir. Bu araştırma yapılırken “bire-bir mülakat” metodu izlenmiştir. Bu tür görüşmelerde katılımcıya görüşmeyi yönlendirme imkanı verilebilir. O yüzden her mülakata has bir değerlendirme yapılabilir. Amaç, tartışmalarda alınmayacak bilgi, duygu ve davranışlar hakkında bilgi almaktır.

Mülakatlar, İstanbul ili Bomonti Bira Fabrikası ve çevresinde uygulanan kentsel dönüşüm projesi kapsamında bölgede yaşayan ve ticari faaliyette bulunan kişiler arasında yapılmıştır.

Araştırma çerçevesinde, ikisi konunun uzmanı olmak üzere, 26 kişi ile mülakat yapılmıştır.

Bu mülakatların sonuçları bölgenin genel karakteristiklerine göre değerlendirilmeye alınmıştır.

Bomonti bölgesi, özellikle kentin her yerinden ulaşılabilir olması ve parçalanmamış arazi yapısı ile büyük müteahhit firmaları için şehir merkezinde olmak isteyen insanlara yönelik lüks konut projeleri için çok elverişli bir bölgedir. Dolmabahçe- Bomonti tünelinin açılması ile beraber de, bölgedeki bu projeler birbirini takip ederek çoğalmıştır. Diğer yandan, rezidansların karşısında ise bölgenin diğer bir dikkat çekici değişimi, gecekonduların teker teker apartmana dönüşmesidir. Bu dönüşüm bölgede gecekondularda yaşayan insanların sınıf atlamasına da neden olmuştur.

Yapılan mülakatlar bölgedeki rezidanslarda yaşayan, gecekondularda yaşayan ve ticari faaliyet sürdüren insanlar olarak üç ana grupta incelenmiş, fikirleri değerlendirilmiştir.

İncelenen ilk grup bölgedeki “dönüşmüş alanlarda” yaşayanlardır;

Yapılan lüks inşaatların büyük bir çoğunluğu gökdelen şeklinde olup çevreye yabancılaşan binalardır ve 1+1 daire seçenekleri ile de çevreye iyice yabancılaşan insanların oluşmasına da neden olmuştur.

MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜN GEÇEKONDU VE YENİ DÖNÜŞÜM ALANLARINDA YARATTIĞI SOSYAL DEĞİŞİM ÜZERİNE BİR İNCELEME- BOMONTİ ÖRNEĞİ

Türkiye’de 1990’li yıllardan itibaren artan göç ile beraber nüfusun da artması, suç oranlarının yükselmesi kentteki mevcut yaşamdan farklı bir yaşam tarzı oluşturma, kentin olumsuzluklarından arınmış korunaklı mekanlar yaratma çabası rezidans projelerinin artmasına neden olmuştur.

Küreselleşme ile birlikte dünya kenti olma yönünde hızlı bir ilerleme yolunda olan İstanbul sadece kontrol ve yönetim merkezi olarak değil, aynı zamanda ticaret ve hizmet sektörü ile finans yeniliklerinin üretimini de gerçekleştirdiği bir kent haline geldiği için rezidans türü yapılaşmalar hız kazanmıştır.

Bu evlerin pazarlanmasında kullanılan söylem “ideal ev”i tarif ederken, sosyolojik olarak kimlik ve tüketim nesnesi olarak görülmektedir.

Bu tür lüks yerleşimler kendi insan modelini de oluşturmuştur.

Buradaki ilk insan modeli çevreyle ilişkisi olmayan hatta antisosyal bir insan modeli olup, 60 m² içerisinde bütün günlük hayatını geçirdiği gibi, bütün ihtiyaçlarını o kapalı binanın içinde karşılayan, dışarıya sadece işi için çıkıp geri dönen bir insan modelidir. İzole insan diyebileceğimiz bu insan, bu binaların verdiği güvenlik tedbirleriyle de dışarıdaki diğer insanlarla karşılıklı iletişime girmeye korkmakta ve “diğeri” olarak gördüklerinden kaçmak için bu küçük yaşam ünitelerinde hayatlarını sürdürmeyi tercih etmektedir.

Bu lüks konutları tercih eden bir diğer insan modeli ise, gerek hafta içi gerekse hafta sonu kendi özel hayatının özgürlüğünü yaşamak isteyen, toplum baskısı nedeni ile normların dışındaki “gizli hayatı” yaşamak isteyen insanlardır. Kimseye hesap vermeden, kendini deşifre etmeden dilediği şekilde istediğini yapabilmek adına bu konutlarda yaşamayı tercih etmişlerdir.

Her iki insan modelinde de tercih toplumdan “izole” olmaktır. Bu insanların diğer insanlarla ilişkiye geçmeden 60 m² içinde sürdürdükleri hayat, kendini dışarıya kapattığı bir hayattır. Balkonlu olmayan, penceresi olmayan, güvenliğin üst düzeyde olduğu bu modern hapis-hane modeli yaşam adeta günümüz insanını kendi güvenliği için, kendini bu yerleşim ünitelerine hapsetmesi olarak da yorumlanabilir.

Bu binalar içinde ticari faaliyette bulunan insanlar para bile verseler bu evlerde yaşamayı tercih etmeyeceklerini söylemektedir ki, çevredeki bu tür yapılaşmaları tercihinde “ev” gibi değil de, sadece “gece gelip yatacak bir yer” arayan insanları kendine çektiğini belirtmişlerdir. Merkezilik, yapılan rezidansların en önemli tercih sebebi olması yanında, genelde mevcut satış fiyatları ile de daha çok yabancılara hitap ettiğini belirtmişlerdir.

Bomonti’de rezidansların yanında, A+ ofis blokları da inşa edilmektedir. Adalet Sarayı’nın bölgeye yakınlığı, bölgenin ileride oldukça yoğun bir merkezi iş alanı olma yolunda hızlı bir ivme ile gelişeceğini göstermektedir. Ayrıca yeni yapılan inşaatların otel fonksiyonu olarak değiştirilmesi de, bölgenin ticari faaliyetlerin merkezi olacağı konusunda ipuçları vermektedir. Merkezi konumunun etkisi ile de İstanbul’a şehir dışından, ülke dışından, hatta

şehrin bir başka bölgesinden gelen insanlar sağlık, ticari faaliyet, iş görüşmeleri, eğlence ve zaman geçirme yönünde bu bölgede konaklamayı tercih etmektedirler.

Rezidansların çevresinde ticari faaliyetlerde bulunan insanlar, yapılan rezidansları her ne kadar beğenmeseler de iş hacimlerinin bu binaların yapılmasıyla arttığını ve çevredeki A+ ofis binaları ve otellerin yapılmasından sonra bölgenin tamamen bir merkezi iş alanına dönüşeceğini düşünmektedirler.

Bölgede gecekondular ve içinde yaşayan insanlar incelendiğinde ise;

Öncelikle gecekonduların hepsinin müteahhitler tarafından tek tek apartmana dönüştürüldüğü gözlenmiştir.

Üst sınıflar için lüks konutlar inşa edilmeye başlanmasının yanında, gecekonduları da rant kapısına çeviren bir dizi af yasaının çıkmasıyla hızlanan gecekondudan apartmana evrimle mekansal dönüşümün de tetikleyicisi olmuştur.

Arsa fiyatlarının çevredeki rezidans inşaatlarının artışı ile, ulaştığı düzeyde gecekonduların tek parselin fiyatını ödeyemez durumda olması müteahhitler tarafından bu arsanın diğer arsalarla birleştirilerek yeni apartmanların oluşmasına ve kat kanununun çıkarılmasıyla kat mülkiyetinin meşru hale getirilmesi ile tapusuz gecekondular apartmanlaşarak legal yapılar haline gelmişlerdir. Bu yüzden de özellikle gecekondu bölgesinde yaşayan insanlar kendi gecekondularının da müteahhitler tarafından alınıp kendilerine apartman katı verilmesini bekler durumdadırlar.

Hızlı kentleşmesini büyük ölçüde kapital kıtlığı içinde yaşamış olmasının sonucu, bu gecekonduların bulunduğu dokular dönüşecek, bu dönüşme sonucu da gecekondudan çıkıp apartmanda yaşayan insanlar mekanlarının değişmesiyle kendileri de değişecek ve sınıf atlamış olacaklardır.

Bu dönüşümler, tepeden inme “ben yaptım oldu”cu düşünce yapısı ve bu alanlarda yaşayanların sosyal ilişki ağlarını tahrip edecek biçimde yapılmaya çalışılırsa günümüzde, şehrin diğer yörelerindeki bazı örneklerde görüldüğü gibi, toplumsal gerilimler meydana gelebilecektir.

Gecekondu bölgesinde yaşayan insanlar, devletle mahkemelik olduklarından dolayı bir korku yaşamaktadırlar. Mahkemeyi kaybettiklerinde, hem buldukları evi terketmek durumunda kalacaklar, hem de mahkemeyi kaybetmenin verdiği mali yükümlülükleri de karşılamak zorunda kalacaklardır.

Kendi gecekonduları yerine, yeni apartmanlar yapılmasını isteyen bu insanlar, düzgün bir çevrede yaşamak istediklerini belirtirken, bölgede doğup büyüdüğü için paraları da olsa başka bir bölgeye gitmeyeceklerini belirtmişlerdir.

Gecekondu bölgesinde ticari faaliyette bulunan insanlar ise;

Bölgedeki gecekonduların, rezidansların etkisi ile yavaş yavaş değiştiğini kendilerinin faa-

MEKANSAL DÖNÜŞÜMÜN GECEKONU VE YENİ DÖNÜŞÜM ALANLARINDA YARATTIĞI SOSYAL DEĞİŞİM ÜZERİNE BİR İNCELEME- BOMONTİ ÖRNEĞİ

liyetlerinin de bu değişim içinde başka iş kollarına dönüşebileceğini belirtirken, çevrede yapılan lüks konut inşaatlarında kendilerine bedava verseler de rezidanslarda yaşamayı tercih etmeyeceklerini ve bu rezidansların kendilerini küçük gördüğünü söylemişlerdir.

SONUÇ VE SONRAKİ ADIMLAR

Yapılan araştırmada belirlenen ortak sonuca göre, bölgede yapılan rezidansların çevrede yaşayan ve ticari faaliyetlerde bulunan insanlar tarafından kesinlikle tasvip edilmediği, bu binaların çevredeki sosyal ilişkileri zamanla değiştireceği fikrinin genelde hakim olduğu ortaya çıkmıştır.

Müteahhitler üzerinden dönüşen bölgede ileriye dönük bir projeksiyon yapıldığında, lüks konutların olduğu bölgede hiç bir donatı ve rekreatif alan olmadığı için, içinde yaşanan binalarda bütün ihtiyaçlar karşılandığı ve asosyalleşme eğilimi bulunduğundan, süreç içinde “dönüşmüş” binalardan yavaş yavaş ayrılacakları ve bu büyük lüks yapıların günün birinde başka fonksiyonlara döneceği ya da yok olacağı öne sürülebilir.

İkinci olarak, rezidansların karşısındaki gecekondu bölgesinin tamamen apartmanlaşmaya doğru gideceği ve içinde yaşayanların, özellikle kiracıların bütçelerinin artık bu bölgedeki kiraları karşılayamayacağı ve bölgeyi terk ederek başka bölgelere gidecekleri, apartmanlaşan gecekonduya da yeni bir sınıfın kiracı olarak yerleşeceği ve o sınıfın beklentilerini karşılamaya yönelik donatıların çevrede oluşacağı varsayılabilir.

Bütün bu değerlendirmeler ışığında, Bomonti ve çevresinin tarihsel olarak hep belli bir gelişme içinde olan kozmopolit yapıda bir yerleşim ünitesi olmaktan çıkıp, rant odaklı dönüşümlerin yaşandığı bir yaşam bölgesi haline geldiği belirlenmiştir.

KAYNAKÇA

Başaran, İ., 2008. Kent Planlamasında Kentsel Dönüşümün Zorunluluğu, *Yerel Siyaset Dergisi*, Temmuz, (31), ss. 21-24.

BİB, 2009. Kentleşme Şurası, Ankara

Erkut, G., 1995. *Türkiyede Kentleşme*.

Keleş R, 2005 Kentleşme Politikası (İmge Kitapevi)

Tümertekin, E., 1967. *İstanbul'da bir Sanayi Bölgesi Olarak Bomonti*.

Türkdoğan, O., 1996. *Sosyal Hareketliliğin Sosyolojisi*.

Türk Dil Kurumu, *tdk.gov.tr*.

Türkiye İstatistik Kurumu, *tuik.gov.tr*.

Yasin, M., 2005. Kentsel Dönüşüm Uygulamalarının Hukuki Boyutu, *TBB Dergisi*, (60), ss. 105-138.

7B OTURUMU - 9 KASIM 2012
“KIRSAL ALANLARDA DÖNÜŞÜM VE DEĞİŞİM”
Oturum Başkanı: **Doç.. Dr. Semahat ÖZDEMİR**

Kırsal Soylulaştırma Ve Turizmin Kırsal Yerleşimlere Etkileri:
Adatepe Ve Yeşilyurt Köyleri
Yrd. Doç. Dr. Arzu BAŞARAN UYSAL
Araş. Gör. İpek SAKARYA

Saçaklanma Etkisiyle Kentsel Gelişme Baskısında Kalan
Kırsal Yerleşimlerde Dönüşüm Süreci: Ankara Örneği
Sevinç Bahar YENİGÜL
Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR

Kapitalizmin Gölgesinde Kır-Kent Çelişkisi:
Kırsal Dönüşüm Ve Etkileri
Öğretim Görevlisi Seçil Gül MEYDAN

KIRSAL SOYLULAŞTIRMA VE TURİZMİN KIRSAL YERLEŞİMLERE ETKİLERİ: ADATEPE VE YEŞİLYURT KÖYLERİ¹

Yrd. Doç. Dr. **Arzu BAŞARAN UYSAL**

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Araş. Gör. **İpek SAKARYA**

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi,
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Kentlerin kalabalığından, temposundan uzaklaşmak, doğa ile baş başa kalmak için kırsal alanlara gelen kentliler bir süre sonra yerleştikleri köylerin sosyoekonomik, sosyokültürel ve mekansal yapısını etkilemektedirler. Kentlinin kırsalı keşfetmesi ile birlikte gayrimenkul değerleri artmakta, yerel halk mülksüzleşmekte ve kıra özgü yaşam yok olabilmektedir. Bu değişim süreci sınıfsal değişime vurgu yapan kırsal soylulaştırma kavramı ile açıklanmaktadır. Türkiye kırsalı bölgesel farklılıklar göstermekle birlikte yoksulluk, işsizlik, temel hizmetlere erişememe gibi sorunlar hala çözülebilmüş değildir. Bu nedenle ülkemizde kırsal alanlara yönelik stratejiler çoğunlukla kalkınma odaklıdır ve özellikle tarım dışı istihdamı artıran “kırsal turizm” modelleri önerilmektedir. Diğer yandan kırsal kültürel mirasın korunması, kırsal alanların planlanması ve yönetimi konularında yaşanan yetersizlikler, turizm ve soylulaştırma sürecine karşı kırsal alanları ve kırsal toplulukları savunmasız bırakmaktadır. Bu bildiriye, Çanakkale’nin güney kıyılarında yer alan Adatepe ve Yeşilyurt köylerinde kırsal soylulaştırma sürecine ve turizmin gelişimine bağlı olarak yaşanan değişim süreci irdelenmektedir. Araştırma büyük ölçüde köylerde yapılan bireysel görüşmelere ve tespitlere dayanmaktadır. Değişim sürecinden etkilenen tüm taraflarla başta köy muhtarları olmak üzere, yerel halk, yeni gelenler ve turizm işletmecileri ile görüşmeler yapıl-

1 Bu bildiri, “Türkiye’de Kırsal Soylulaştırma: Çanakkale İli Güneyindeki Kırsal Yerleşmeler Örneği” isimli, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi tarafından desteklenen 2010/273 nolu Bilimsel Araştırma Projesi sonuçlarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Proje Adatepe ve Yeşilyurt köylerinin yanı sıra Ahmetçe, Kozlu ve Büyüksu köylerini de kapsamaktadır.

mıştır. Çalışmanın sonunda, köylerde yaşanan değişimin 2000li yıllardan sonra hız kazandığı ve niteliğinin değiştiği tespit edilmiştir. Bu köylerde gayrimenkul bir yatırım aracına dönüşmüştür ve yerel halkın artık satın alamayacağı ölçüde ekonomik değeri artmıştır. Yerel nüfusun çok azaldığı bu köylerde geleneksel kır yaşamı yerini bir kır dekoruna bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kırsal soylulaştırma, kırsal alanlarda turizm, sürdürülebilir topluluklar, Adatepe, Yeşilyurt

1. Giriş

Kırsal alanlar, üretim faaliyetleri tarıma dayalı olan, düşük yoğunluklu, genellikle hizmetlere erişim, işsizlik ve azalan nüfus sorunları yaşayan alanlar olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de 1950li yıllarda başlayan kırsal alanlardan kentlere göç, bugün ivmesi azalmış olmakla birlikte halen devam etmektedir. Bu göçün nedenleri çok genel olarak, tarımsal üretimde modernizasyon, toprağın parçalanması, kırsal üretimin azalması ve kentlerdeki işgücü talebi ile açıklanmaktadır (Geray, 2011). Kırsal alanlarda yaşanan işsizlik, eğitim, sağlık gibi temel hizmetlere ulaşamama ve bunlara bağlı olarak yaşanan yoksulluk ve yoksulluk bugün Türkiye kırsalında hala ciddiyetini korumaktadır. Türkiye’de kırsal alanlara yönelik yapılan araştırmalar ve geliştirilen stratejiler genellikle nüfus kaybını engellemeye ve tarım dışı istihdamı teşvik etmeye, kırsalın potansiyellerini ortaya çıkararak yerel ekonomiyi canlandırmaya yöneliktir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2006; Kırsal Kalkınma Planı, 2011). Bu potansiyellerini harekete geçirebilen kırsal alanlarda, yerel halkın o güne kadar alıştığı sosyoekonomik ve kültürel kuralların dışında farklı bir yapı oluşmaktadır. Kırsal alanlar için hedeflenen ekonomik gelişme şüphesiz kırsal alanların ve toplulukların sürdürülebilirliğini gözetmelidir. Kırsal Kalkınma Planında (2011, s25) temel amaç “kırsal toplumun iş ve yaşam koşullarının kentsel alanlarla uyumlu olarak yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasını sağlamak” olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte, kentlere göre daha homojen, eğitim düzeyi düşük, geleneklere ve dine bağlı kapalı bir yapı sergileyen kırsal topluluklar bu değişim karşısında kırılğan ya da tepkili hale gelebilmektedirler. Diğer yandan kırsal kültürel mirasın ve verniküler peyzajın korunması, kırsal toplulukların sürdürülebilirliği konularında yasal düzenlemeler yetersiz kalmaktadır (Eres, 2008; Çamur, 2002). “Kırsal sit” ve “kültürel peyzaj” kavramları henüz koruma ile ilgili düzenlemelerde yer almamaktadır (Eres, 2008). Kentten kıra göç ve turizm faaliyetleri sonucu kırsal peyzajın bozulması endişesine karşın, bu sürecin yöresel mimarinin korunmasına önemli katkıları olduğu da tartışılmaktadır (Dinçer ve Dinçer, 2005; Erten, 2012).

Bu bildiride, Türkiye’nin batısında yer alan ve birçok kırsal bölgeye göre kent merkezlerine ve hizmetlere erişim konusunda daha avantajlı olan, birbirine komşu iki kırsal yerleşimdeki değişim “soylulaştırma ve sürdürülebilirlik” çerçevesinde ele alınmaktadır. Çanakkale ilinin güneyindeki hemen hemen tüm kırsal yerleşmelerde benzer bir süreç yaşanmakla birlikte, Adatepe ve Yeşilyurt köyleri İstanbullular tarafından keşfedilen ilk köylerdir. Ayrıca her iki köyde de turizm faaliyetleri yoğun olarak devam etmektedir. Kentten kıra göç her zaman bir

soylulaştırma sürecini ifade etmemektedir. Kırsal soylulaştırma kavramı ile kırdaki sınıfsal değişime işaret edilmektedir (Philips, 1993; Darling, 2005; Philips, 2009). Kırsal soylulaştırma, Türkiye kırsalı için henüz yeni bir konudur ve bu konuda yapılan araştırmalar oldukça sınırlıdır. Dinçer ve Dinçer (2005) Ankara yakınlarındaki küçük bir kasabadaki ve Ege kıyısında deprem nedeniyle terkedilmiş bir köydeki değişimi tarihi mirası koruma ve soylulaştırma çerçevesinde ele almışlardır. Diğer yandan Türkiye kırsalındaki değişimi tartışan (Akkük ve Baycan, 2010) ve özellikle büyük kentlerin çevresindeki kırsal alanlardaki değişimi ele alan araştırmalar (Dinçer ve Enlil, 2011; Çamur ve Yenigül, 2009) hızla artmaktadır.

2. Yöntem

Çalışma, büyük ölçüde kırsal soylulaştırma sürecinden etkilenen aktörlerle yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Köy muhtarları, yerli halk, yeni gelenler ve turizm işletmesi sahipleri ya da yöneticileri ile bireysel görüşmeler yapılmıştır. Her bir görüşme için açık uçlu sorulardan oluşan ayrı bir soru listesi hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler, sohbet ortamında gerçekleştirilmiştir. Köy ile ilgili tüm konulara hakim olmaları nedeniyle köy muhtarları ile daha detaylı görüşülmüştür. Köy muhtarlarına temel olarak köyün tarihi, demografik yapısı, sosyoekonomik yapısı, çevre altyapısı ve mülkün el değiştirme süreci ile birlikte yaşanan değişim, ortaya çıkan sorunlar, yeni gelenler ve yerel halk arasında yaşanan çatışmalar ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Yeni gelenlere, iş, gelir ve eğitim durumu, köyde ne kadar süredir yaşadığı, yıl içerisinde oturma süresi, köyü tercih sebebi, konutuna yaptığı fiziksel müdahalelerin niteliği, sosyal ilişkiler konularında sorular sorulmuştur. Yerli halka, benzer şekilde iş, gelir, eğitim sorularının yanı sıra mülk sahipliği, kente göç, komşuluk ilişkileri ile ilgili görüşleri sorulmuştur. İşletmecilere, turizmin yerel ekonomiye katkıları, istihdam, çevre altyapısı, sosyal ilişkiler konularında sorular yöneltilmiştir. Adatepe ve Yeşilyurt köylerinde 12 derinlemesine görüşme yapılmıştır. Sahada yapılan görüşmelerin dışında yörede restorasyon çalışmaları yapan mimarlar ile (Erten, 2012 ve Köylü, 2012) yeni mülk sahiplerinin talepleri ve konutlara yapılan müdahaleler hakkında görüşülmüştür.

Nüfus değişimi, demografik yapı, gayrimenkul fiyatlarındaki değişim gibi veriler için Türkiye İstatistik Kurumu (1970, 1980, 1990, 2000, 2010), Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (2011) ve Çanakkale Defterdarlığı (2000 ve 2010) kurum verilerine başvurulmuştur. Arazi kullanımındaki değişim, mekansal büyüme yönü, yeni yapı tarzı, yöresel mimari dokuya fiziksel müdahaleler gibi mekansal değişime yönelik tespitler gözleme ve görüşmelere dayanarak yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında butik otellerde kalan müşteri profili ile ilgili sistematik bir araştırma yapılmamıştır. Ancak otel yöneticileri ile yapılan görüşmeler ve otellerin reklamlarında kullandıkları sloganlardan yola çıkarak müşteri profili tanımlanmaya çalışılmıştır. , müşteri profilinin Perales'in (2002) "geleneksel kırsal turist" tanımına daha uygun olduğu görülmektedir

3. Kırsal soylulaştırma kavramına kısa bir bakış

“Soylulaştırma” terimi ilk kez 1964’te sosyolog Ruth Glass tarafından, İngiltere’deki işçi mahallelerindeki konutların el değiştirmesinden kaynaklanan sınıfsal değişimi açıklamak üzere kullanmıştır (Atkinson ve Bridge 2005; Smith, 2002). Yaygın olarak kentsel alanlarda yaşanan sınıfsal değişimi ifade etmek amacıyla kullanılsa da, 1990lı yıllardan itibaren kırsal alanlardaki benzer değişim sürecini tanımlamak üzere de kullanıldığı görülmektedir (Philips, 1993; Friedberger, 1996). Terimin kırsal alanlar için kullanımı yeni olmakla birlikte kırsal soylulaştırmanın ilk örnekleri 19. yüzyılın sonlarına tarihlenmektedir. 19. yüzyıl sonlarında Amerika Birleşik Devletleri’nde kentli elitlerin alan sporları yapmak ve avlanmak amacıyla kent yakınındaki kırsal alanları kullanmaya başladıkları görülmektedir. 1929 ekonomik krizi, kente göre yaşamın daha ucuz olduğu kırsal alanlara göçü arttırmıştır. Özellikle sanatçılar bu yıllarda kırsal bohem bir hayat tarzı oluşturmuşlardır. Nathan Whitten’in 1939 yılında yayınladığı ve New York City kırsalındaki değişimi incelediği çalışması, kırsal soylulaştırma üzerine yapılan ilk sistematik çalışma olarak kabul edilmektedir (Friedberger, 1996).

1960lı yıllardan itibaren kentlilerin kırsal alanlara yerleşimi ve kırsalı değiştirmelerine yönelik özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa kırsalını inceleyen çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Ancak bu araştırmalarda kırsal alanlarda yaşanan bu değişim “kırsal soylulaştırma” olarak değil, “kırsal gelişme”, “kırsal alanda ekonomik büyüme”, “kırsal Rönesans” olarak isimlendirilmiştir (Philips, 2009). İngiltere kırsalı ile ilgili yapılan araştırmalar, kırsal soylulaştırma ile ilgili literatürde önemli bir yer tutmaktadır (Philips, 1993, 2004, 2005, 2007, 2009; Darling, 2005; Chaney and Sherwood, 2000; Stockdale, 2010). Philips (1993) kırsal soylulaştırma sürecini “kentli yeni orta sınıfın kırsalı sömürgeleştirilmesi” olarak tanımlamaktadır. Uzun zamandır nüfus kaybeden kırsal yerleşimlerde, boşalan konutlar ve işlevsizleşen tarım arazileri orta ve üst orta sınıf kentliler tarafından daha kolay elde edilir hale gelmekte, mülkiyetin el değiştirdiği kırsalda sosyoekonomik yapı değişmektedir (Philips, 2004; Philips, 2009; Chaney and Sherwood, 2000). Philips’e (2009) göre kentsel soylulaştırma ile kırsal soylulaştırma arasında farklılıkların yanı sıra her iki sürecin önemli ortak noktaları bulunmaktadır. Her iki süreçte de sınıf kolonizasyonu ve yerinden etme süreci yaşanmaktadır; sermaye yatırımı ve mülkün yeniden geliştirilmesi süreci gerçekleşmektedir; değişen cinsiyet ve kimlik rollerinin ürünleri görülmektedir; açıkça mekansallaşmış kültürel kimlikler, ilişkiler ve alışkanlıklar oluşmaktadır.

Kırsal soylulaştırma ile ilgili daha önce yapılan çalışmalar, yeni gelenlerin sosyo-ekonomik profilinin, tercihlerinin, yaşam biçimlerinin, konutların yıl içerisinde kullanım sürelerinin kırsal yaşamı etkilediğini göstermektedir (Howe, 1997; Ghose, 2004; Stockdale, 2009). Kırsal alana yerleşen kentliler sahip oldukları ekonomik güç ve sınıfsal farklılıkları nedeniyle kırsal alanda baskın hale gelmekte, bir süre sonra kente özgü alışkanlıkları ve beğenileri kırsala taşımaktadırlar (Heley, 2010). Mevcut geleneksel yapı stoğunun restorasyonu, yenilenmesi, artan yeni yapıların yanı sıra kırsal alanın dokusuyla uyumlayan (golf için ağaç keserek geniş yeşil alanlar açmak, avlanmayla beraber doğal hayata zarar

vermek gibi) kullanımlara yer verilerek kırsal peyzaj değişime uğramaktadır (Darling, 2005: 1017; Smith ve Philips, 2001: 457). Değişen sınıfsal yapıya bağlı olarak, yeni gelenler ile yerel halk arasında kültürel çatışmalar ortaya çıkabilmektedir (Cloke and Thrift, 1990). Yükselen gayrimenkul değerleri uzun vade de yerel halkın, doğduğu köyden ayrılmasına neden olabilmekte, kırsal yerleşim tümüyle el değiştirebilmektedir (Solana-Solana, 2010). Tüm bu süreç kırsal ve kültürel peyzajın değişimine neden olmaktadır. Bu süreç sonunda ortaya köy görünümü, kente özgü yaşam alışkanlıklarının hakim olduğu yerleşimler çıkmaktadır. Kırsal peyzaj bir dekor haline gelmektedir.

4. Kırsal (alanlarda) turizm

Doğal hayat ile baş başa olma olanağı sunan kırsal alanlar, kentlilerin “doğaya dönüş” isteğini karşılayan yerlerdir. Diğer yandan işsizlik ve yoksulluk sorunlarının yaşandığı kırsal yerleşimler için turizm şüphesiz önemli bir yerel kalkınma aracıdır. Turizm faaliyetleri, kırsalın ekonomik hayatına canlılık getirmekte, yeni iş alanları oluşturmada ve istihdam olanaklarını artırmaktadır (Perales, 2002; Sharpley, 2002; Soykan, 2002; Dimitrovski ve diğerleri, 2012). Özellikle yöresel mimari niteliklere, tarihi ve kültürel değerlere sahip kırsal alanlar, kırsal turizm potansiyeli yüksek alanlar olarak görülmektedir (MacDonald, Jolliffe, 2003). Türkiye için de kırsaldan kopan ve istihdam olanakları nedeniyle kente göçü devam eden nüfusu yerinde tutabilmek için kırsal turizmin geliştirilmesi amaçlanmaktadır (Kırsal Kalkınma Planı, 2011). Türkiye’de özellikle Akdeniz, Ege ve Marmara Bölgelerinde büyük kentlere gününbirlik erişim mesafesinde bulunan kırsal alanlar uzun zamandır ikinci konut ve rekreasyon amaçlı kullanılmaktadır. Bu kullanımların giderek artması ve turizm faaliyetlerinin çeşitlenmesi beklenmektedir. Akkük ve Baycan’a (2010, s.141) göre “kırsal ve kentselin ayrışması giderek daha belirsiz bir hale gelmekte, kırsal alanlar artan ölçüde, bir yandan kitle turizmi öte yanda ise küçük ölçekli rekratif alanlar ile modern eğlence endüstrisinin bir parçası haline gelmektedir”.

Kırsal alanlarda yer alan turizm faaliyetleri kırsal alanın özelliklerine ve turizm faaliyetlerinin kapsamına bağlı olarak çeşitlenmektedir. Kırsal alanlarda yapılan turizm faaliyetleri çiftlik turizmi, köy turizmi, yayla turizmi, yeşil turizm, alternatif turizm, ekoturizm gibi farklı isimlerle ifade edilmektedir (Ahipaşaoğlu ve Çeltek, 2006). Son yıllarda güneş, kum, deniz turizminden doğa ve kültür turizmine bir yöneliş olduğu, turizm alışkanlıklarının değişmeye başladığı bilinmektedir. Perales (2002: 1102) kırsal turizmi, modern ve geleneksel olarak ikiye ayırmaktadır. Bu ayırımı temelde “geleneksel kırsal turist” ve “modern kırsal turist” olmak üzere turist profiline dayanmaktadır. Geleneksel kırsal turist, sadece tatil dönemlerinde ekonomik getiride bulunmaktadır ve kırsaldaki iş piyasasında sürekli bir canlanma yaratamamaktadır. Buna karşılık modern kırsal turist ise, proaktif bir yaklaşımla kırsal faaliyetlerin içerisinde daha çok yer alarak ya da kıra dair sportif aktivitelere katılarak kırsal alanda daha fazla vakit geçirmektedir. Modern kırsal turist yöresel tatlılara, yaşam biçimine, kültüre ilgi duymaktadır. Bu nedenle sadece kırsal alandaki ekonomiye canlılık

getirmemekte aynı zamanda yeni iş imkanlarının ortaya çıkmasını da sağlamaktadır (Peralles, 2002: 1103). Sharpley'e (2002) göre, kırsal turizmle beraber yerel tarımsal ürünler için yeni pazarlar ortaya çıkmaktadır. Yerel kültürel değerler, yerel zanaat yeniden canlanmakta, hatta doğal ve yapılı çevre de daha iyi korunmaktadır.

Kırsal turizm, kırsal kalkınma ya da yerel kalkınma kavramı ile ilişkilidir. Kırsal turizmde amaç kırsalın potansiyellerini değerlendirerek yerel halkın sosyoekonomik olarak güçlenmesini sağlamaktır. Diğer yandan kırsal alanlardaki sosyal ve teknik altyapının geliştirilmesi bu alanlarda turizm faaliyetlerinin artmasını, doğal varlıkların korunmasını ve yerel halkın ekonomik yaşama entegre olmasını sağlayacaktır. Kırsal turizmin sürdürülebilir olması kırsal yaşamın devamlılığı ile doğrudan ilişkilidir. Kırsal alanlarda gerçekleşen turizm faaliyetlerinin yerel kalkınmayı gerçekleştiremedikleri takdirde uzun dönemde kırsal yaşamın tahrip olmasına neden olacağı açıktır (Egbalı ve diğerleri, 2011; Uçar, Çeken, ve Ökten, 2010; Ahıpaşaoğlu ve Çeltek, 2006).

5. Kırsal soylulaştırma ve turizmin etkileri: Adatepe ve Yeşilyurt Köyleri

5.1. Nüfus değişimi bu köylerin kaderi

Çanakkale ili, Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi olan Marmara Bölgesi'nde yer almakla birlikte sanayileşme ve kentleşme oranı en düşük ildir. Tarımsal üretim ildeki birincil sektördür. Çalışma alanı olarak seçilen kırsal alan ise Çanakkale ili genelinden farklı olarak geniş tarım topraklarına sahip değildir. Çok su istemeyen ve eğimli arazide yetişebilen zeytin binlerce yıldır yörenin en önemli geçim kaynağıdır. Zeytincilik ile birlikte küçükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Erten (2008) zeytinciliğin, kıyı yerleşimlerini mekansal olarak yönlendirdiğini düşünmektedir. Kırsal yerleşimler kıyı şeridinde yerleşmemişler, denizden birkaç kilometre içeride yamaç arazide, zeytinliklerin bittiği ve ormanın başladığı +160 kotunda kurulmuşlardır. Deniz ile kırsal yerleşimler arasında zeytincilik yapılmakta, yerleşimlerden yamaçlara doğru ise hayvancılık yapılmaktadır ve böylece zeytin ağaçlarına hayvancılığın zarar vermesi engellenmektedir (Erten, 2008:20).

Eski bir Rum köyü olan Adatepe'nin tarihi antik çağlara uzanmaktadır. Homeros, İlyada Destanı'nda Adatepe'den "Gargara" ismiyle bahsetmektedir. Yunan mitolojisine göre Ida dağı, tanrıların tanrısı Zeus'un dağıdır ve Zeus, Troya savaşını, bugün Adatepe köyünde bulunan, Zeus Altarından yönetmiştir (Karaata, 2008; Özarar, 2008; Özhan and Yaman, 2008). Yazılı kaynaklar Adatepe'nin 15. yüzyıldan günümüze kadar kesintisiz bir biçimde varlığını sürdürdüğünü belgelemektedir (Karaata, 2008). Nüfus hareketliliği ve zorunlu göçler bölgenin tarihinde her zaman önemli bir yere sahip olmuştur. Türklerin Anadolu'ya yerleştiği 10. yüzyılda yöreye Oğuz boylarından biri olan Çepnilerin yerleştiği bilinmektedir (Atabay, 2008). Yeşilyurt köyü (eski adı Büyük Çetmi) Çepniler tarafından kurulmuştur (Özarar, 2008). Osmanlı döneminde bölgede Rumlar, Türkmenler ve Yörükler iskan ettirilmiştir. Balkan Savaşları süresince Adalardaki Türk nüfus anakaraya, kıyılara göç

etmiş, I. Dünya Savaşı sonrasında Rum nüfus Yunanistan'a göç etmeye başlamıştır. Lozan Anlaşması (1923) ile Rum ve Türk nüfusun mübadelesine karar verilmiş, yörede zaten azalmış olan Rum nüfus tamamen göç etmiştir. Göç eden Rum nüfusun yerlerine Midilli ve Girit'ten gelen Türkler yerleştirilmiştir. Gelen mübadillerin iskan bölgeleri geldikleri yerlerde yaptıkları mesleklere göre belirlenmiştir. Böylece bu bölgeye Girit ve diğer adalardan gelen ve zeytinciliği bilen çiftçiler yerleştirilmişlerdir (Atabay, 2008).

Yörede 1970li yıllardan itibaren turizm faaliyetleri artmaya başlamıştır. Bu yıllarda Assos antik kentinin bir turizm destinasyonu haline gelmesi ve Küçükkuyu, Altınoluk gibi sahil yerleşimlerinin yazlık amaçlı kullanımının artması ve emekliler tarafından sürekli yerleşim için tercih edilmeye başlaması yörenin tanınırlılığını arttırmıştır (Aksoy, 2008). Bu yıllardan itibaren sahil şeridinde yazlık konutların dışında, otel, pansiyon, restoran ve kamp kullanımları da artmıştır. Adatepe muhtarı, Adatepelilerin 1970lerden itibaren evlerini satarak çevredeki Küçükkuyu, Altınoluk, Edremit gibi kentsel yerleşimlere ya da İzmir'e taşındıklarını söylemektedir. Muhtar'a göre kente göçün nedeni "kent hayatı yaşama isteği"dir. Özellikle genç kızlar evlenerek Ayvacık, Edremit gibi merkezlere gitmek istemektedirler (Görüşme 1). Adatepe ve Yeşilyurt köylerinin 1970-2010 yılları arasındaki nüfus değişimi Tablo 1'de görülmektedir. Yörede en fazla nüfus kaybeden köy Yeşilyurt'tur (TUİK, 2011). Bunda tarımsal arazisinin kısıtlı olmasının önemli bir payı vardır.

Tablo 1. Adatepe ve Yeşilyurt nüfus değişimi, 1970-2010 (TUİK, 2011)

	1970	1980	1990	2000	2010
Adatepe	682	682	441	431	431
Yeşilyurt	449	314	201	284	156

Antik çağlardan bu yana yerleşilen bir alan olması, farklı din ve kültürlerle ev sahipliği yapması nedeniyle yöredeki kırsal yerleşimler zengin bir kültürel peyzaja sahiptir. Yöre tarih boyunca bir geçiş bölgesi konumunda olmuştur. Yeşilyurt doğumlu bir işletmeci bu yöredeki nüfus değişimini "*..bu köyde hep eskiler ve yeniler olmuş. Rumlar gitmiş, biz gelmişiz. Şimdi biz gidiyoruz, İstanbullular geliyor.*" şeklinde yorumlayarak bu nüfus değişiminin kendisi için doğal bir süreç olduğunu ifade etmiştir (görüşme 10).

5.2. Koruma, soylulaştırma, turizm üçgeninde artan rant

1980li yılların ortalarında, İstanbullu sanatçı ve akademisyenlerden oluşan küçük bir grup Adatepe'yi keşfeder. Buradaki çoğu terk edilmiş eski Rum evlerini satın alarak değişimi başlatırlar. Bu ilk gelen grup köyün geleneksel dokusunun korunması ve yerel halk ile işbirliği konularında oldukça duyarlıdır. Bu öncü grup Adatepe'nin tanınırlılığını arttırmış ve köyün sit alanı kapsamına alınmasına katkı sağlamıştır. Adatepe köyü 1989 yılında, yöresel mimarlık değeri nedeniyle "kentsel sit" ilan edilerek, koruma altına alınmıştır. Ancak

KIRSAL SOYLULAŞTIRMA VE TURİZMİN KIRSAL YERLEŞİMLERE ETKİLERİ: ADATEPE VE YEŞİLYURT KÖYLERİ

Adatepe muhtarına göre, köyün sit alanı ilan edilmesi, köydeki mülkün el değiştirmesini kolaylaştırmıştır, üstelik korunmasına da katkı sağlamamıştır (görüşme 1). Eski taş evlerin onarımı ve restorasyonu köylünün karşılayamayacağı ölçüde pahalı ve bürokratik bir işlem haline gelmiştir. Ayrıca koruma kararı köyün cazibesini artırmış, köyde yeni yapı yapılmadığı için eski taş evlere olan talep artmıştır. Böylece köylülerin çok önceden terk ettikleri boş, “değersiz” yapılar, kentliler tarafından satın alınmaya başlamıştır. Bu el değiştirme sonucunda köyden göç etmiş ancak köyle bağına kesmemiş olan, köyde zeytinliği olduğu için gelip tarlası ile ilgilenen ancak köyde evi olmayan aile sayısı çoğalmıştır. 1980li yıllarda İstanbulluların mülk edinme süreci yavaş da olsa sürmüştü, 1990lı yıllardan itibaren mülk edinme hızı artmıştır.

Adatepe’de kentten gelenler aynı zamanda turizmin gelişmesinde de öncülük yapmışlardır. 1997 yılında eskiden eğitim amaçlı kullanılan bir yapı (Hünnap Han) restore edilerek, butik otele dönüştürüldü. Bunu kafe, restoran, hediyelik eşya reyonlarının açılması izler. 2001 yılında, İstanbul’dan gelerek Adatepe’ye yerleşen bir girişimci sahildeki eski bir sabun fabrikasını restore ederek bir zeytinyağı müzesine dönüştürdü ve “Adatepe” markasını ürünlerinde kullanmaya başladı (Boynudelik, 2008). Aynı yıl Aristo’nun Assos’ta kurduğu felsefe okulundan ilham alınarak, sanat, felsefe konularının tartışıldığı “Adatepe Taşmektep Seminerleri” yapılmaya başladı (Url 1). Seminerlerin yapıldığı Taşmektep, köyün terk edilmiş ilkokuludur. Aşağıda Adatepe köyünden genel bir görünüm (Şekil 1) ve köy meydanındaki bir restoran-kafe (Şekil 2) görülmektedir.



Şekil 1. Adatepe köyünden genel bir görünüm (Temmuz, 2010)



Şekil 2. Adatepe köy meydanında bir restoran-kafe (Temmuz, 2010)

2000li yıllardan itibaren Adatepe'deki gayrimenkul, sürekli el değiştiren bir yatırım aracına dönüşmüştür. Konutlar restore edildikten sonra yeni müşterilere satışa sunulmaktadır. Konutlar ikinci, üçüncü kez el değiştirmektedir. Hatta Adatepe'deki konutunu satarak civar köylerden birkaç konut alan ve bunu rant dönüştüren yatırımcılar oluşmuştur. Adatepe'ye 1990ların başında yerleşen bir İstanbullu görüşmeci “...İki, üç ev alan yatırımcı zihniyet bizi rahatsız ediyor. Onun yaşama biçimi, konutu biçimlendirishi bizi rahatsız ediyor.” diyerek köyde ilk mülk edinenler ile şu an mülk edinenler arasında fark olduğunu altını çizmektedir (görüşme 3). Adatepe muhtarı da aynı görüştedir “...köyden 10 ev birden alan var, bu satın almalar rant amaçlı. İnsan huzur için 10 ev almaz. Burada ev fiyatları borsa gibi sürekli yükseliyor.” demektedir (görüşme 1). Yerel halk genel olarak mülklerinin değerlendirilmesinden memnun olduğunu ifade etmektedir. Ancak köylü arasında mülk alım satımı tamamen bitmiştir, artan gayrimenkul fiyatları nedeniyle köylünün kendi köyünden mülk alabilmesi artık mümkün değildir. Köylüler, eskiden evlerini satıp gidenlerin şimdi pişman olduklarını belirtmektedirler (görüşme 2; görüşme 11; görüşme 4).

Adatepe'ye komşu bir diğer kırsal yerleşim Yeşilyurt'ta gayrimenkul Adatepe kadar hızlı el değiştirmemiştir. Bunda daha önce değişim sürecine giren Adatepe'nin Yeşilyurtlular tarafından yakından izlenmesinin payı vardır. Köylüler Yeşilyurt'ta turizmin gelişebileceğini ve mülklerinin değerlendirilebileceğini, Adatepe'deki süreci gördükleri için önceden fark etmişlerdir. Yeşilyurt'ta hızlı bir el değiştirme olmamasının bir diğer nedeni ise köyün kurulu bulunduğu coğrafi koşullarla ilgilidir. Yeşilyurt eğimli bir araziye sahiptir ve çevresi orman alanları ile çevrilidir. Tarım alanları çok azdır. Bu nedenle mevcut yerleşim dokusu “man-



Şekil 3. Yeşilyurt köyünde yeni bir konut örneği (Temmuz, 2010)



Şekil 4. Yeşilyurt köyü meydanından bir görüntü (Temmuz, 2010)

zaralı bahçeli ev” avantajlarından yoksundur, ayrıca mekansal olarak büyüme imkanı kısıtlıdır. Yeşilyurt ilk olarak 1985 yılında bankacı bir grup tarafından keşfedilmiştir. Muhtar’a göre ilk gelenler ile sonradan gelenler farklıdır. İlk gelenler gerçekten köy hayatını özleyerek gelmişlerdir ve köylüler ile aralarında komşuluk ilişkisi gelişmiştir (görüşme 6). Yeşilyurt’un tanınması ise yerel bir girişimci sayesinde olmuştur. 1990lı yılların ortasında Yeşilyurt doğumlu olan bir avukat köyüne geri dönmüş ve uzun yıllar kurduğu bir hayali gerçekleştirerek, köydeki ilk butik oteli hizmete açmıştır (Öngen, 2008). Bugün Yeşilyurt’ta 12 butik otel bulunmaktadır ve 2 otel inşaatı halen devam etmektedir. Butik oteller çoğunlukla köyün geleneksel dokusunun hemen dışında yeni yapı şeklinde inşa edilmiştir. Otellerin sahil şeridinde ayrıca denize girmek ve eğlenmek için mekanları vardır. Köy içerisinde pansiyonculuk da gelişmiştir. Aşağıda Yeşilyurt köyünde yöresel mimariye uygunluk açısından tartışmalı bir yeni konut (Şekil 3) ve köy meydanı (Şekil 4) görülmektedir.

Otel yöneticileri ile yapılan görüşmeler ve otellerin reklamlarında kullandıkları sloganlar, özellikle Yeşilyurt otellerindeki müşteri profilinin Perales’in (2002) “geleneksel kırsal turist” tanımına daha uygun olduğu görülmektedir. Otele gelen müşteriler genelde otelde ya da otele ait plajda vakit geçirmektedirler. Oteller reklamlarında doğa, huzur, sessizlik, deniz gibi temalar yoğun kullanılmaktadır. Diğer yandan talep edildiği takdirde trekking, yamaç paraşütü ve jeep safari imkanları bulunduğu belirtilmektedir. Bu hizmetler bazı oteller tarafından verilmektedir (Url 1, 2; Url 3; Url 4). Adatepe ve Yeşilyurt’un ulusal düzeyde popülerliğini artıran ise köylerin dizi ve sinema filmlerinde set olarak kullanılması olmuştur. Dizi filmler sayesinde tüm ülkede tanınan bu iki köy, özellikle hafta sonları ve yazları gününbirlik ziyaretçi akımına uğramaktadır. Diğer yandan dizi çekimleri, muhtarlar ve yeni gelenler arasında çatışmaya neden olmaktadır. Turist kalabalığından şikayet eden yeni sakinler ile çekimler sayesinde köy gelirlerini artırmak isteyen muhtarlar karşı karşıya gelmişlerdir (görüşme 1, görüşme 5, görüşme 6).

Yerel halkın turizm sektöründen pay alması pansiyonculuk, çay bahçesi ve yerel ürünlerin satıldığı tezgahlar şeklinde olmaktadır. Her iki köyün muhtarı da turizm gelirlerinden köylünün yeterli payı almadığını düşünmektedir (görüşme 1 ve görüşme 6). Yerel halk turizm sektöründe ya küçük işletmeci olarak yer almakta ya da kendi el emeğini, ürününü satan tezgahlar açmayı tercih etmektedir. Yerel halk, turizm işletmelerinde ücretli olarak çalışmamaktadır. Turizm işletmelerinde çalışanlar çoğunlukla Küçükkuşu ve Altınoluk’tan gelmektedir. Köylülere göre işletmeciler köylüyü hor görmekte, az para vermektedir ve köylüye kendi köyünde bu şekilde çalışmak zor gelmektedir (görüşme 1). İşletmecilere göre ise buranın halkı zengindir ve ücretli olarak çalışmak istememektedirler (görüşme 9). Köyün yerlisi olmayan işletme sahipleri ise köylüyü yeterince desteklediklerine inanmaktadırlar. Yeşilyurt’ta kafe ve pansiyon hizmeti veren bir işletmeci “*köylülerin geçim kaynakları ile ilgili işlere girmiyoruz, örneğin zeytin ve zeytinyağı satmıyoruz. Kendi işletmemiz için gereken ürünlerimizi de onlardan temin ediyoruz*” diyerek köylüyü ekonomik olarak desteklediklerini ifade etmektedir (görüşme 7). Köylüler turizmin gelişmesine olumlu bakmaktadırlar. Adatepe köyünün yerlisi olan çay bahçesi işletmecisi “*Yeni tesislerin açıl-*

masını olumlu buluyorum. Ne kadar çok olanak olursa çevreye faydası o kadar çok artacak. Taş Mektep'in etkinliklerinin olduğu dönemde buradaki işletmeler çok yoğun çalışıyorlar.” demektedir. Diğer yandan ilk yıllarda köylü kadınların kekik, sabun, zeytinyağı, el işi gibi yerel ürünleri sattığı açık tezgahların yerini, “Adatepe” markasının kullanıldığı özel ambalajlı zeytinyağı, sabun, hediyelik eşya satış reyonları almıştır. Yerel halkın turizm sektörü konusunda yeterli donanıma sahip olmadıkları açıktır.

5.3. Yeni gelenlerin hegemonyası ve çatışmalar

Yerel halkın kente göçü ve kentlilerin köylere yerleşmesi sonucunda, kırsal yerleşimlerdeki aile büyüklükleri ve sosyoekonomik profil değişmiştir. Yeni gelen aileler genellikle genç çiftlerden ya da emeklilerden oluşmaktadır. Yeni gelen ailelerde hane büyüklüğü 1 ya da 2 kişidir. Yöredeki köylerin bir kısmına, çöp toplama hizmeti sunan Küçükkuşu Belediyesi bu köylerdeki aile büyüklüğünü 3 olarak hesaplamaktadır (Yusuf, 2008). Az sayıdaki yabancı dışında, yeni gelenlerin tamamı İstanbulludur. Yeni sakinler iyi eğitimlidir ve çoğunlukla finans, reklam, medya, gayrimenkul gibi sektörlerde çalışan üst düzey yönetici ve beyaz yakalılarından ya da sanatçı ve akademisyenlerden oluşmaktadır. Ayrıca sanayici ve işletme sahibi olanlar da vardır. Yeni gelenler arasında köyde sürekli yaşayan hane sayısı oldukça azdır, konutlar daha çok yazlık amaçlı, yılda birkaç ay kullanılmaktadır. Tablo 2’de kırsal yerleşimlerdeki sürekli oturan nüfus ve yerel aile-yeni gelen aile sayıları görülmektedir.

Tablo 2. Kırsal yerleşimlerdeki sürekli oturan nüfus ve yerel aile-yeni gelen aile sayıları

	2011 nüfus*	Toplam hane sayısı	Yerel hane	Yeni gelen hane	Yabancı uyruklu hane	Yerli- sürekli yaşayan	Yeni sürekli yaşayan
Adatepe	423	82	22	60	0	22	7
Yeşilyurt	166	154	125	25	4	85	7

* Köy muhtarlarına kayıtlı nüfus sayısı, köylerin yaz nüfusları artmaktadır.

Yeşilyurt yörede en fazla nüfus kaybeden köy olmasına rağmen yerel hane sayısı Adatepe’ye göre daha fazladır. Yerel hane sayısı, mülkiyeti hala köyün yerlisinde olan konut sayısı açısından da önemli bir göstergedir. Ayrıca Yeşilyurt’ta yaz-kış sürekli yaşayan aile sayısı da daha fazladır. Muhtarlar ve köylüler yeni gelenlerin çoğunluk haline gelmelerinin sosyal ilişkilerin değişiminde önemli rol oynadığını belirtmektedirler. İlk zamanlarda köylü ile yeni gelenler arasındaki sıcak ilişki, yerini mesafeli bir ilişkiye bırakmıştır. Adatepeli bir görüşmeçiye göre (görüşme 2) sayıları artan yeni gelenler artık kendi aralarında bir sosyal çevre oluşturmaktadırlar.

Köy yaşamı açısından değerlendirildiğinde her iki köyde de geleneksel köy yaşamının yok olduğunu söylemek mümkündür. Yeşilyurt köyü muhtarı Yeşilyurt'u tanımlarken "...burası bir köy değil artık, biz sanki İstanbul'un bir semtinde oturuyoruz... çok yakın bir gelecekte köy yaşamına dair her şey ortadan kalkacak ve yerini turizm alacak" demektedir (görüşme 6). Adatepe muhtarına göre ise "15 yıl sonra köylü burada barınamaz, (Adatepe) tamamen İstanbulluların eline geçer." demektedir. Yeni gelenlerin çok azı sürekli köyde yaşamalarına rağmen birçoğunun resmi kayıtlarda ikametgah adresi köy olarak düzenlenmiştir. Bu nedenle köy derneğinin doğal üyesidirler ve köy muhtarı ve ihtiyar heyeti seçimlerinde oy kullanmaktadırlar. Adatepe ve Yeşilyurt köylerinde muhtarlık seçimleri yerel halk ile İstanbullular arasında sıkı bir rekabete neden olmaktadır. 1987 yılında Adatepe'nin nüfus kaybetmesi nedeniyle, yakındaki bir başka köy (Adatepebaşı) bir mahalle olarak Adatepe'ye bağlanmıştır. Adatepe muhtarını bu mahallenin oyları belirlemektedir. Adatepe köyünde çoğunluk olan İstanbullular ise yönetimin kendilerinde olmasını istemektedirler. Adatepe köyü muhtarı "eğer muhtarlık İstanbulluların eline geçerse köylü çok zorlanır. Her şeyin nizamlı olması köylüyü zorlar." diyerek endişesini belirtmektedir (görüşme 1). Muhtarlar, yeni gelenlerin nüfuslu ve zengin kişiler olması nedeniyle resmi makamlara çok hızlı bir biçimde ulaştıklarını, köylünün bu kişilerle baş etmelerinin çok zor olduğunu belirtmektedirler (görüşme 1 ve görüşme 6). Yeni gelenlerin sayıca azınlıkta olmaları durumunda bile Philips'in (2009) belirttiği gibi kırsal alanda kültürel, entelektüel ve politik bir hegemonya kurdukları gözlemlenmektedir.

Yeni gelenler ve yerel halk arasındaki çatışma konularından biri yerel halkın bahçelerinde besledikleri tavuk, horoz, keçi, koyun, inek gibi çiftlik hayvanlarından duyulan rahatsızlık olmaktadır. Adatepeli bir görüşmeci "...yeni gelenler horoz sesinden ve kötü kokulardan, köpeklerden rahatsız oluyorlar. Gelenlerin bir kısmı dışarıda gezen hayvanlardan rahatsızlık duyabiliyor ama burada çok fazla köylü kalmadığı için sorun olmuyor..." demektedir (görüşme 2). Adatepe muhtarına göre yeni gelenlerin şikayetleri üzerine köyde hayvancılık azalmıştır (görüşme 1). Yeşilyurt'ta ise hayvancılık uzun zaman önce bittiği için bu tarz bir sorun yaşanmamaktadır. Yeşilyurtlu bir görüşmeci "...hayvancılık burada zaten azdı şimdi tamamen kalktı onun yerine turizm var. Herkes tavuğunu yumurtasını Küçükkuşu'dan alır." (görüşme 10) demektedir.

5.4. Değişimin mekansal etkileri

Kente özgü alışkanlıkların kırsal hayata etkisinin önemli bir göstergesi şüphesiz verniküler peyzaja olan müdahalelerdir. Köyler bir meydan etrafında kümelenmiş, organik sokak dokusuna sahiptirler. Adatepe köyü sit alanı olduğu için yeni bina yapımı söz konusu değildir. Eski taş evler restore edilmekte ya da daha önce mevcut olduğu tespit edilen yapıların yerine taş ev yapılabilmektedir. Ancak yinede kırsal dokuya uygun olmayan kullanım talepleri artmaktadır. Örneğin çoğunlukla yazlık amaçlı kullanılan evlerin bahçelerine yüzme havuzu yapma talepleri bulunmaktadır. Yeşilyurt ise koruma altında değildir. Geleneksel

dokunun korunması konusunda duyarlılık olduğu izlense de köy içinde kırsal mimariye uygun olmayan yapılar yapılmaktadır. Diğer yandan köyün çeperlerinde yapılaşma baskısı artmıştır. Bazı köylüler yakın zamanda birbiri ardına çıkan orman yangınlarının yeni yerleşim yeri oluşturmak için kasten çıkarıldığını düşünmektedir (görüşme 8).

Konutlar 2 katlı taş yapılardır. Adatepe'deki geleneksel dokuda "Evin tek katlı müstemilatı, hayvanların barındığı ağıl ve ahır konutun bahçesi içerisinde. Ana yapının alt katında günlük hizmetlerin ve yaşamın geçtiği mekanlar bulunur. Yapı İçerisinde yer alan merdivenle üst kata çıkılır. Üst katta yatma birimleri bulunur. Ana binada pişirme ve ıslak hacimler yer almaz. Ana bina ve bahçe ile ilişkili mutfak-hela-yıkama yeri eklenti olarak bahçede yer alır. Ayrıca birçok yapıdaki müstemilatlar, hem hayvanlarının barındığı ağır ağıl, hem de ürünlerin konulduğu ambar-kilerden oluşur. Bu müstemilatların, yapıya bitişik olanlarının genellikle mutfak-ambar-kiler, yapıdan uzak bahçe içindikilerin ise ahır-ağıl olduğu tespit edilmektedir...Müstemilatlarda ise, mutfak-ambar-kiler mekanlarının çatısı toprak damdır, yazın bu toprak damın, kışlık erzak kurutmaları için kullanıldığı görülür..." (Erten, 2008:21). Geleneksel konut tipi modern, kentli yaşam biçimine uygun olmayan özelliklere sahiptir. Mutfak, tuvalet ve banyo konutun dışındadır. Bahçedeki ahır ve kiler ise kentliler için işlevsiz mekanlar haline gelmiştir. Bu nedenle konutlara yapılan fiziksel müdahaleler öncelikle mutfak, banyo ve tuvaleti konutun içine almak olmaktadır. İkinci en yaygın müdahale ise bahçedeki müstemilat ve eklentileri konuta çevirmek olmaktadır. Bahçelerdeki ahır ve ağıllar yenilenerek konuta dönüştürülmektedir. Mimari değeri olmadığı için ahır, ağıl, müstemilat yapılarının yenilenmesi çok daha kolay olmaktadır. 1989 yılında koruma altına alınmasına rağmen Adatepe köyünün henüz koruma amaçlı imar planı yapılmamıştır. Bu durum köyün ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir engel olarak tanımlanmaktadır. Adatepe muhtarı, "...köy kentsel sit ilan edildi ama hala koruma amaçlı imar planı yapılmadı. Bunu yaptırmak çok pahalı. Köyde otopark yapmak istiyoruz, köy camisinin minaresini onarmak istiyoruz ancak Koruma Kurulundan izin alamadığımız için yapamıyoruz" diyerek şikayet etmektedir (görüşme 1).

Kırsal yaşam biçiminin değişmesinin en önemli etkilerinden bir diğeri ise artan su talebi ve çevre altyapısı ihtiyacıdır. Değişen yaşam tarzı ile birlikte su tüketimi ve evsel katı atıkların miktarı ve niteliği değişmektedir. Yaz aylarında artan içme suyu sıkıntısı köy muhtarlarının, yerel halkın ve yeni gelenlerin en fazla dile getirdiği ortak sorundur. Yaz aylarında artan nüfus nedeniyle su yetmemekte ve açılan artezyen kuyularında yeraltı su seviyesi giderek düşmektedir. Köylüler villa ve otellerdeki yüzme havuzları ve çim alanların sulanması nedeniyle su sıkıntısının ortaya çıktığını, artık sulu tarım yapmanın mümkün olmadığını dile getirmektedirler. 1970li yıllarda yapılmış olan kanalizasyon sistemi bugünkü koşullara cevap verememektedir. Köylerde atıksu arıtma tesisi bulunmamaktadır. Köylerinin evsel katı atıkları Küçükkuşu Belediyesi tarafından toplanmaktadır. Ancak bölgede düzenli katı atık alanı bulunmamaktadır. İnşaat halindeki yeni turizm işletmelerinin yakında faaliyete başlayacak olması bu sorunları artıracaktır. Köylerde herkesin dile getirdiği bir başka ortak sorun otopark sorunudur. Bir aracın bile geçmesine olanak sağlamayan geleneksel dokuda

araba sahipliği artmıştır. Ayrıca günübürlük gelen turistler, turlar için ciddi bir otopark alanına ihtiyaç vardır. Adatepe’de koruma kurulundan onay alınamadığı için bir otopark yeri ayrılamamakta, Yeşilyurt’ta ise otoparka uygun alan bulunmamaktadır.

6. Sonuçlar ve tartışma

Adatepe ve Yeşilyurt köylerinde 1980lerde başlayan değişim, 2000li yıllarda nitelik değiştirmiştir. Kentlilerin bu köylere yerleştiği ilk yıllarda kırsal yaşamı etkileyecek ve dönüştürecek nitelikte bir etki söz konusu değildir. Hatta kırsal mimari mirasın korunması ve yörenin tanınırlığı konusunda ilk yerleşimcilerin önemli katkıları olduğu söylenebilir. Ancak 2000li yıllarda hem konutlara hem de arsaya olan talep artmış, yeni gelen hane sayısı ve buna paralel olarak gayrimenkul fiyatları yükselmeye başlamıştır. Yeni gelen ailelerin sosyoekonomik profili değerlendirildiğinde bu kentten kıra göç sürecini soylulaştırma olarak tanımlamak mümkündür. Artan gayrimenkul değerleri nedeniyle köylü isteyerek de olsa konutunu ve zeytinliğini satmakta, mülksüzleşmektedir. Genellikle İstanbul’dan gelerek köylerde mülk alan yeni sakinler konutlarını yazlık amaçlı kullanmaktadırlar. Köylerde kışın yaşayan sayısı çok azalmaktadır. Buna rağmen muhtarlık seçimleri yeni gelenler ile yerel halk arasında görünür bir rekabete neden olmaktadır. Yeni gelenler, yerel halkın temizlik anlayışından, gürültülerinden, yerel halk ise kendi köyünde yabancı haline gelmekten ve yaşamına müdahale edilmesinden şikayet etmektedir.

Yerel halk genel olarak gayrimenkullerinin değerlendirilmesinden memnundur. Ancak artan gayrimenkul değerlerinden ve turizm gelirlerinden yeterince faydalanamadıklarını düşünmektedirler. Turizm sektörüne entegre olmayı başarabilmiş küçük işletme sahipleri mülk sahibi olma avantajını kullanmaktadırlar ancak sektörden asıl payı alan işletmelerle rekabet etme olanakları yoktur. Değişen sosyoekonomik yapı ve turizm faaliyetleri doğal kaynakların kullanımı ve altyapı konusunda da sorunlar oluşmaktadır. Değişen yaşam tarzı ve yapılaşma talepleri nedeniyle doğal varlıklar ve çevre üzerindeki baskılar artmaktadır. Başta temiz su olmak üzere, kanalizasyon, çöp toplama ve bertarafı gibi çevre altyapısı ihtiyacı ve maliyetleri yükselmektedir. Köy içinde araç trafiğinin düzenlenmesi, otopark ihtiyacı gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Köy yönetimleri bu tip sorunların çözümü için yeterli maddi kaynağa ya da örgütlenme becerisine sahip değillerdir. 2000li yıllardan itibaren kırsal yerleşimlerde izlenen değişim kırsalın sürdürülebilirliğini olumsuz olarak etkilemektedir. Yerel potansiyel ortaya çıkarılmış, turizm gelirleri artırılmış ancak bu yerel halka yeterince yansımamıştır. Yerel halk mülksüzleşmiştir. Mülkünü elden çıkarmamayı başara-bilen küçük bir kesim ise ya mülkünün değerlendirilmesini beklemektedir ya da turizmden pay almaya çabalamaktadır. Ancak her iki köyde de kıra özgü yaşam biçimi yok olmuştur.

KAYNAKÇA

Ahipaġaođlu S., Çelttek E., 2006, Sürdürülebilir Kırsal Turizm, ed. Arıkan İ., Gazi Kitabevi, Ankara.

Akgün A. A., Baycan T., 2011, “Kırsalı Yeniden Okumak: Yaratıcı Kapasite ve Sıcak Nokta Teorisi”, 8 Kasım Dünya Şehircilik Günü 34. Kolokyumu: Planlamanın Dili, 8-9-10 Kasım 2010, s. 141-150, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Ankara.

Aksoy Y., 2008, Rakamlarla Küçükkuyu Beldesi, Küçükkuyu Değerleri Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 30 Ağustos, s.1-9, Çanakkale.

Atabay M. 2008, Mübadiller Küçükkuyu’da, Küçükkuyu Değerleri Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 30 Ağustos, s.89-115, Çanakkale.

Atkinson R, Bridge G, (ed.) 2005, “Introduction”, *Gentrification in a Global Context: The new urban colonialism*, (Routledge, New York, London) pp 1-18

Boynudelik M., 2008, Zeytin Kültürü: Miras ve Sorumluluk, Küçükkuyu Değerleri Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 30 Ağustos, s.43-50, Çanakkale.

Chaney P, Sherwood K, 2000, “The resale of right to buy dwellings: a case study of migration and social change in rural England”, *Journal of Rural Studies*, **16**, pp 79-94

Çamur C. K, Yenigül S. B. 2009, The Rural-Urban Transformation Through Urban Sprawl: An Assessment Of Ankara Metropolitan Area, The 4th International Conference Of The International Forum On Urbanism (IIFoU), Amsterdam/Delft. http://newurbanquestion.ifou.org/proceedings/7%20The%20New%20Metropolitan%20Region/E016_Sevinc%20Bahar_Yenigul_TheNewUrbanQuestionForm.pdf

Çamur C. K. 2002, Köy Yönetimi ve Mekansal Planlama: Köy Yapısının Sürdürülebilirliği, Amme İdaresi Dergisi, 35 (4), Aralık, s.83-102

Çanakkale Defterdarlığı, 2010, 2010 ve Takip Eden Yıllarda Uygulanacak Asgari Ölçüde Arsa ve Arazi Metrekare Birim Değerleri, T.C. Maliye Bakanlığı, Çanakkale İli (17).

Darling, E., 2005, “The city in the country: wilderness gentrification and the rent gap”, *Environment and Planning A*, **37**, pp.1015-1032

Dimitrovski D. D., Todorovic T. A., Valjarevic A. D., 2012, “Rural tourism and regional development: Case study of development”, *Procedia Environmental Sciences*, **14**, pp. 288 – 297.

Dinçer, İ. and Enlil, Z., 2011, Sustainable Development and Regeneration in Rural Areas at the Metropolitan Fringe: the District of Sile, İstanbul - 47th ISOCARP Congress: Liveable Cities: Urbanising World Meeting the Challenge, 24-28 October 2011, Workshop 5, Wuhan, China.

Dinçer, İ. and Enlil, Z., 2007, “Metropol Alanın Çeperindeki Kırsal Alanların Planlanmasında Yenilikçi Yaklaşımlar”, 12. Ulusal Bölge Bilimi/ Bölge Planlama Kongresi: Bölge Biliminde Yeni Yaklaşımlar, 25-26 Ekim 2007, s. 19-28, Bölge Bilimi Milli Komitesi, İstanbul.

Dinçer Y., Dinçer İ., 2005, Historical Heritage, Conservation, Restoration in Small Towns and Question of Rural Gentrification in Turkey. ICOMOS 15th General Assembly and Scientific Symposium, China 17-21. October 2005, Volume 2 pp.621-627.

Egbali N., Nosrat A. B., Sayyed Ali pour S. K., 2011, “Effects of positive and negative rural tourism (case study: Rural Semnan Province)”, *Journal of Geography and Regional Planning*, 4(2), pp. 63-76.

Eres, Z. 2008, Türkiye’de Planlı Kırsal Yerleşmelerin Tarihsel Gelişim ve Erken Cumhuriyet Dönemi Planlı Kırsal Mimarisinin Korunması Sorunu, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, yayınlanmamış doktora tezi.

Erten, İ. 2008, Kazdağları Güneyindeki Yerleşme Kültürü ve Bir Örnek: Adatepe Köyü, Küçükkuyu Değerleri Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 30 Ağustos, s.20-30, Çanakkale

Erten, İ. 2012. Kişisel görüşme (mimar)

Friedberger M, 1996, “Rural Gentrification and Livestock Raising: Texas as a Test Case, 1940-1995”, *Rural History*, 7(1), pp 53-68.

Geray C., 2011, Kırsal Gelişme Politikaları, Phoneix Yayınları, Ankara.

Heley J, 2010, “The New Squirearchy and Emergent Cultures of the New Middle Classes In Rural Areas”, *Journal of Rural Studies*, 26, pp 321-331.

Karaata C., 2008, Adatepe Köyü Mezar Taşları, , Küçükkuyu Değerleri Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 30 Ağustos 2008, s.117-131

Kırsal Kalkınma Planı, 2011, Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara. [www.sp.gov.tr/documents/KKP\(2010_2013\).pdf](http://www.sp.gov.tr/documents/KKP(2010_2013).pdf)

MacDonald R., Jolliffe L., 2003, “Cultural Rural Tourism, Evidence from Canada”, *Annals of Tourism Research*, 30 (2), pp. 307–322.

Öngen M., 2008, Alternatif Turizm Kaynakları: Yeşilyurt Örneği, Küçükkuyu Değerleri Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 30 Ağustos, s.15-18, Çanakkale

Özarar N., 2008, Bir Zamanlar Küçükkuyu, , Küçükkuyu Değerleri Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 30 Ağustos, s. 133-136, Çanakkale.

Devlet Planlama Teşkilatı, 2006, 9. Kalkınma Planı, Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Komisyonu, Özel İhtisas Alt Komisyonu Raporu, Ankara. www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3137/oik538.pdf, erişim tarihi 14 Mayıs 2012)

Özhan T., Yaman, H., 2008, Küçükkuyu'nun Unutulan Arkeolojik Değeri: Lamponia, Küçükkuyu Değerleri Sempozyumu, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 30 Ağustos 2008, s. 79-88, Çanakkale.

Perales R. M. Y., 2002, "Rural Tourism In Spain, *Annals of Tourism Research*", **29** (4), pp. 1101-1110,

Philips M, 1993, "Rural gentrification and the processes of class colonization", *Journal of Rural Studies*, **9** (2), pp 123-140

Philips M, 2004, "Other geographies of gentrification", *Progress in Human Geography*, **28**(1), pp. 5-30

Philips M, 2005, "Differential productions of rural gentrification: illustrations from North and South Norfolk", *Geoforum*, **36**, pp 477-494

Philips M, 2007, "Changing class complexions on and in the British countryside", *Journal of Rural Studies*, **23**, pp 283-304

Philips M, 2009, "Gentrification, Rural", *International Encyclopedia of Human Geography*, pp 368-375.

Savage M, Barlow J, Dicken P, Fielding T, 1992, *Property, Bureaucracy and Culture: Middle Class Formation in Contemporary Britain*, (Routledge, London).

Sharpley R, 2002, "Rural Tourism and The Challenge of Tourism Diversification: The Case of Cyprus", *Tourism Management*, **23**, pp. 233-244

Smith N., 2002, "New globalism, new urbanism; gentrification as global urban strategy", *Antipode*, **34**(3), pp 427-450, Oxford, <http://nederland.indymedia.org/media/2007/09/47004.pdf>

Solana-Solana M, 2010, "Rural gentrification in Catalonia, Spain: A case study of migration, social change and conflicts in the Empordanet area", *Geoforum*, **41**(3), pp 508-517

Soykan F., 2003, "Kırsal Turizm Ve Türkiye Turizmi İçin Önemi", *Ege Coğrafya Dergisi*, **12**, s.1-11,

Türkiye İstatistik Kurumu, 2010. http://report.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?adnksdb2=&ENVID=adnksdb2Env&report=idari_yapi_09sonrasi.RDF&p_il1=17&p_yil=2010&p_dil=1&

Türkiye İstatistik Kurumu, 2011, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi <http://tuikapp.tuik.gov.tr/adnksdagitapp/adnks.zul>

Uçar M., Çeken H., Ökten Ş., 2010. Kırsal Turizm ve Kırsal Kalkınma, Detay Yayıncılık, Ankara.

Url 1. <http://www.tasmektep.com/>, erişim tarihi 20 Temmuz 2011

Url 2. Hünnapan (Adatepe), <http://www.kucukoteller.com.tr/otel-tatil-canakkale-kazdaglari-kaz-daglari-adatepe-koyu-butik-otelleri.html>, erişim tarihi 13 Ağustos 2012

Url 3. Adatepe Pansiyonları, <http://www.adatepe.net/tr/default.asp?iId=HILHG>, erişim tarihi 13 Ağustos 2012

Url 4. Öngen Country Hotel (Yeşilyurt), <http://www.ongencountry.com/>, erişim tarihi 13 Ağustos 2012

Url 5. Stalu Otel (Yeşilyurt), <http://www.stalu.com.tr/>, erişim tarihi 13 Ağustos 2012

SAÇAKLANMA ETKİSİYLE KENTSEL GELİŞME BASKISINDA KALAN KIRSAL YERLEŞİMLERDE DÖNÜŞÜM SÜRECİ: Ankara Örneği

Sevinç Bahar YENİGÜL

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. Kübra CİHANGİR ÇAMUR

Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Metropoliten kentler saçaklanma etkisindeki yerleşimlerde dönüşüme neden olmakta ve dönüşüm süreçleri de birbirinden içerik olarak farklılık göstermektedir. Bu yerleşimler kırsaldan kentsel dönüşürken yarı kırsal, yarı kentsel ya da kentsel ağırlıklı olmak üzere kentle bütünleşme sürecinin farklı evrelerinde yer almakta ve zamanla kentsel sistemin ayrılmaz bir parçası da olabilmektedirler. Ana kentin saçaklanma etkisindeki yerleşimlerin kırsal niteliklerini yitirmesi, kentin ve kırsal çekirdeğin büyüyerek “mahalle” niteliğini kazanması, bu yerleşimlerin geçirdikleri ekonomik, sosyal ve mekansal dönüşümü ortaya koymaktadır. Ancak yaşanan dönüşümle kırsal karakterini yitiren, buna karşın mevcut yapısıyla da kentsel olarak tanımlanamayan sorunlu yapılar ortaya çıkmaktadır. Bu durum metropoliten kentin saçaklanma etkisindeki yerleşimlerin kentsel ya da kırsal olarak tanımlanmasını, ana yönetimle ilişki biçimlerini ve yönetim süreçlerini karmaşıktırmaktadır. Bu bildiride, özellikle 1980 sonrası kentleşme sürecini etkileyen ekonomik, politik ve sosyal yapıdaki dönüşümlerin metropoliten kentlerde ne tür değişimlere neden olduğu, bu değişimin yer aldığı saçaklanma alanlarındaki kırsal yerleşimlerin içeriğini nasıl etkilediği sorularına Ankara Metropoliten Alanı incelemesi üzerinden yanıt aranmaktadır. Ankara Metropoliten Alanının yakın çevresindeki erişilebilirliği yüksek kırsal yerleşimlerin, kentin gelişme baskısı altında büyüme ve dönüşüm sürecine girdiği ancak bu süreçte yeni gelişme alanları ile aynı olanaklara sahip olamadıkları, kırsal niteliklerini kaybederken mevcut durumları ile kentsel olarak da tanımlanamayan, sorunlu yerleşimlere dönüştüğü görülmektedir.

Giriş

Yirminci yüzyıl, kentsel alanlarda ve kentleşme sürecindeki değişimlerin yoğun yaşandığı; gelişmekte olan ülkelerde kentleşmeyi kırdan kente hızlı göçün biçimlendirdiği; kentsel altyapı ve barınma sorunlarının ağırlıklı sorun olarak ortaya çıktığı bir dönemdir. Yüzyıl'ın 1980li ve 90lı yılları ise küreselleşmenin ekonomik gündemi ve mekanı biçimlendirdiği, kentlerin küreselleşme sürecinde yeni işlevler kazandıkları; küreselleşme ve yerelleşme süreçlerinin birbirlerini tamamladıkları; yeni dünya düzeni tartışmalarının başladığı ve içinde bulunduğumuz zamanlara taşındığı bir dönemi işaret etmektedir.

Uluslararası sermayenin akışkanlığı karşısında ulus-devlet sınırlarının giderek önemini yitirdiği bir düzende, küresel ya da bölgesel ölçekte ekonomik etkinliğin ve karar verme mekanizmalarının merkezi olan kentler ön plana çıkarak, küresel eklemlenme süreçlerinin etkin aktörleri konumuna yerleşmiştir. Küresel ölçekte piyasa ekonomisinin belirlediği rekabet koşulları içerisinde kentler uluslararası sermayeyi çekebilmek amacıyla büyük ölçekli kentsel projeler yoluyla birbirleriyle yarışmaya başlamıştır. Uluslararası ve yerel sermaye gruplarının yatırım alanını oluşturan kentler piyasa ekonomisinin etkisiyle hızla dönüşerek değişmektedir. Bu dönüşüm, ulaşım ve diğer kentsel teknik altyapının varlığına bağlı olarak kentlerin çeperinde yeni çalışma alanları ve konut alanlarının açılmasının ve kır kent ayırımı ortadan kaldıran bir kentsel yayılma sürecinin de yaratıcısı olmuştur.

Kentlerin yayılarak ve atlayarak büyümesi, çevresindeki kırsal alanları etkilemesi tüm ülkeler için önemli kentleşme sorunlarından biri haline gelmiştir. Birleşmiş Milletlerin dünyadaki kent kır nüfusunun değişimine ilişkin 2004 yılında yaptıkları çalışma, 1950ler'den sonra artan kentsel nüfusun içinde bulunduğumuz yıllarda kırsal nüfusa yaklaştığını, 2030lu yıllarda ise kentsel nüfusun kırsal nüfusu geçerek dünya nüfusunun %60'ının kentlerde yaşayacağını öngörmektedir [Cohen,2004; UN, 2004]. Durum Türkiye açısından incelendiğinde, 1950'lerde %75 olan kır nüfusunun süreç içinde azalarak, 1985 yılında kentsel nüfusun gerisine düştüğü, 2010 yılında ise bu oranın %23,8'e gerilediği, kentlerde yaşayan nüfusun $\frac{3}{4}$ oranına yükselerek 1950ler'deki durumun tersine döndüğü görülmektedir (TÜİK, 2012).

Kentsel işlevler kentin yerleşim alanlarının dışında yer seçmekte, bu durum; kentlerin yerleşik sınırlarını aşarak, kırsal alanlara sızarak, yayılarak ve saçaklanarak büyümesine neden olmaktadır. Kentlerdeki bu büyüme biçimi 'kentsel saçaklanma' olarak tanımlanmaktadır (Kıray, 1998). Saçaklanma eğilimleri 1980li yıllardan sonra Türkiye'de kentleşme sürecinin temel unsurlarından birisi olarak mekanı biçimlendirmiştir. Ulaşım altyapısındaki gelişmelerle kentlerde çevre yollarının inşa edilmesi, çevre yollarının ulaşabildiği alanlarda yeni iş, alışveriş ve konut alanlarının gelişmesi metropoliten kentlerdeki gelişimin/değişimin yansıması olarak görülebilir (Tekel, 2000; Bilsel, 2006; Gökçe, 2002).

Saçaklanma Etkisiyle Kentsel Gelişme Baskısında Kalan Kırsal Yerleşimlerde Dönüşüm Süreci: Ankara Örneği

Ankara ülkenin başkenti ilan edilmesiyle ekonomik, sosyal ve mekansal açıdan hızlı bir gelişme ve değişim sürecine girmiş, 1960lar'da 650000 nüfusa ulaşmıştır. 1970li yılların sonlarına kadar topografik çanak içinde büyüyen ve yoğunlaşan kent, 80li yıllarla birlikte ana ulaşım koridorları üzerinde yayılarak ve sıçrayarak büyümeye başlamıştır. 1970li yıllarda Ankara nüfusunun tamamına yakını topografik çanak içinde yaşarken, 1990 Ankara Nazım Planı karar ve uygulamaları, ardından gelen onaysız olmakla birlikte kentin gelişimini yönlendiren 2015 Yapısal Plan çalışmasının 'desantralizasyon' önermesi bağlamında, çanak dışına önemli miktarda nüfus ataması öngörülmüştür. Böylece 'kentin desantralizasyonu' stratejisine koşut, kentin çeperlerini etkileyen bir nüfus yayılması başlamıştır. 1990 Nazım Planı'ndan sonra üretilen ancak onaylanmamış olmakla birlikte kentin gelişme yönünü etkileyen ODTÜlü öğretim üyelerince hazırlanan 'yapısal planın' öngördüğü 'Batı Koridoru' ile başlayan ve güneybatı ve güney yönlerine (büyük ölçüde) orta-üst ve üst gelir grubunun talebi doğrultusunda yayılarak süren çanak dışına açılma süreci, 1985 yılında imar planlama yetkilerinin yeni imar yasası (3194) ile yerel yönetimlere devri ile özellikle yakın çevredeki belediyelerin planlama çalışmaları ile ivme kazanmıştır. Ankara, İstanbul'daki kadar keskin olmamakla birlikte, fiziksel mekandaki eşitsiz gelişmeleri artıran, kentsel yapılaşmanın kentin güney ve batı akslarına yığıldığı bir yapı sergilemektedir (Çamur, 2000). Metropoliten kent etkisinde kalan küçük ve orta ölçekli belediyelerin ana kent ile plan bütünlüğü ve denetimini gerektirmeyen mevzuata dayalı bağımsız plan uygulamaları ve 1980 sonrasında hız kazanan özel otomobil sahipliğindeki artışa paralel yükselen erişebilirlik eşiği, bugün ulaşılan boyutlarıyla tanımlanması ve kontrolü güç bir saçaklanma sürecinin yaşanmasının ortamını ve kırsal alanların yarı kırsal/yarı kentsel sorunlu alanlara dönüşmesi sürecinin başlangıcını oluşturmuştur

1980 sonrası yeni-liberal dönemin merkezi planlama üzerindeki olumsuz etkileri, kentsel ve kentsele dönüşmeye başlayan topraklar üzerinde spekülatif hareketlerin yoğunlaşmasında etkili olmaktadır. Piyasa ekonomisinin yönlendirdiği bu kentleşme sürecinde, kamu yararının gözardı edildiği; nazım planların çağın kentsel gelişme hızına ayak uyduramadığı gerekçe gösterilmekte, hem merkezi hem de yerel yönetimler üst ölçek planlamanın bağlayıcılığından kaçınmakta; buna karşılık mevzi planlar ve plan revizyonları üzerinden yürütülen yeni bir planlama sistemi benimsenmekte, kamu yararından çok bireysel yararaya yönelik kentsel gelişme projelerinin gelişimine neden olmaktadır. Bu süreç Ankara Metropoliten Kentinde incelendiğinde; kentte plansız gelişmelerin etkin olduğu, kentsel dinamiklerin büyük ölçüde piyasa koşulları içinde biçimlendiği ve bunun sonucunda da kentin gereğinden fazla yayıldığı görülmektedir (Yeniğül, 2009). Uzun yıllar üst ölçek planı olmadan bir gelişim süreci yaşayan kent 1989 yılında 1990 Ankara Nazım İmar Planı'nın plan yılının tamamlanmasının ardından, 2015 Yapısal Plan ve 2025 Ankara Nazım İmar Planı çalışmaları yapıldığı, ancak bu planların onanmadığı bir plansız dönemi 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasasının yürürlüğe girmesi sonucunda büyükşehirlerde üst ölçek plan

yapılma zorunluluğu ile 1/25000 ölçekli 2023 Başkent Ankara Nazım İmar Planı'nın 2007 yılında onaylanarak yürürlüğe girmesi ile üst ölçek plansız gelişme sürecini bitirmiştir.

5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Yasası (2004) büyükşehir belediyelerinin hukuki statüsünü düzenlemekte; bütüncül bir üst ölçek plan yapma görev ve sorumluluğunu Büyükşehir Belediyelerine vererek bir görev tanımı, belde belediyelerini Büyükşehir'e bağlayıp kentin geniş etki alanı sayılabilecek bir bölgeyi belediye sınırı içine dahil ederek ise bir sınır tanımı yapmaktadır. Büyükşehir belediyesi sınırına katılan ve yönetsel açıdan kentsel nitelik kazanan yerleşimlerin kentsel hizmetlerini karşılamakta ise büyükşehir belediyelerini sorumlu tutmaktadır. Yasanın belde belediyelerini Büyükşehir'e bağlayıp, kentin geniş etki alanı sayılabilecek bir bölgeyi, belediye sınırı içine dahil ederek bütüncül bir üst ölçek plan yapma görev ve sorumluluğun tanımlaması, kent makro formunun sağlıklı bir biçimde yönlendirilmesinde bir fırsat olarak değerlendirilebilir. Ancak Büyükşehir Belediyesi sınırına katılan ve yönetsel açıdan kentsel nitelik kazanan bu yerleşimlerin kentsel hizmetlerini karşılamakla Büyükşehir Belediyelerini sorumlu tutması yeni bir soruna neden olmaktadır. Ankara Büyükşehir Belediyesi kentin içindeki gecekondu alanlarıyla eski mahallelerin sorunlarını çözememişken; bu bölgeler için kaynak ayırarak yeni belediyelerin ve mahallelerin ihtiyaçlarını karşılaması çözüm bekleyen yeni bir sorun olarak gündemde yer almaktadır (TMMOB, Şehir Plancıları Odası, 2004). Bu aşamada 6360 Sayılı 'On üç ilde büyükşehir belediyesi ve yirmi altı ilçe kurulması ile bazı kanun ve kanun hükmünde kararnamelerde değişiklik yapılmasına dair kanun' ile yaklaşık sekiz yılda büyükşehir belediyeleri, ilçe belediyeleri ve il içindeki diğer belediyelerin yaşadıkları sorunlara çözüm getirme hedefiyle, yeni bir düzeni öngörmektedir. Bu tasarının saçaklanma alanlarında neden olacağı dönüşüm de önümüzdeki süreçte başka kentleşme araştırmalarının konusunu oluşturacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

Ankara Metropolünün erişilebilir yakın çevresindeki kırsal yerleşimlerin kentin gelişme baskısı altında büyüme ve dönüşüm sürecine girdiği ancak bu süreçte yeni gelişme alanları ile aynı olanaklara sahip olamadıkları, bu nedenle kırsal niteliklerini kaybederken mevcut durumları ile kentsel olarak da tanımlanamayan, sorun/olanakları bünyesinde birlikte barındıran yerleşimlere dönüştüğü çalışmanın temel varsayımdır. Metropolitan kent etkisiyle kentsel gelişme baskısında kalan saçaklanma alanlarındaki yeni ve örgütlü gelişmeler (toplu konut alanları, düzenli konut alanları, belediye statüsündeki yerleşimler) ile mevcut kırsal yerleşimlerde sunulan su, kanalizasyon, ulaşım, çöp toplama hizmetleri sosyo-kültürel gibi kentsel hizmetler farklılaşmaktadır:

- Yeni ve örgütlü gelişmeler (toplu konut alanları, düzenli konut alanları, belediye statüsündeki yerleşimler) ile mevcut yerleşimlerde (köy içi) sunulan su, kanalizasyon, ulaşım, çöp toplama hizmetleri ve sosyal ve kültürel hizmetler farklıdır.
- Dönüşüme uğrayan bu yerleşimlerdeki yerleşim içi ve dışı arazi değerleri arasında farklılıklar vardır.

SAÇAKLANMA ETKİSİYLE KENTSEL GELİŞME BASKISINDA KALAN KIRSAL YERLEŞİMLERDE DÖNÜŞÜM SÜRECİ: Ankara Örneği

Bu varsayımı ortaya koymak amacıyla Ankara Metropolitan Alan kapsamında bir alan çalışması yapılmıştır. Alan çalışması kapsamında Ankara metropolitan kentinin saçaklanmasından en yoğun olarak etkilenen kırsal/yarı-kentsel yerleşimlerin belirlenmesi yöntem olarak kullanılmıştır. Bu belirlemede yerleşimlerin nüfus değişiminin analizi ve emlak alım-satım yetkilileriyle görüşme yöntemi kullanılmış; nüfus değişiminin analizi; 1980-2007 yılları arası dönemde nüfus sayım dönemlerinin en az birinde %10 ve üzeri nüfus artış hızını sağlayan yerleşimlerden oluşmuştur. Bu yerleşimlerin 5216 Sayılı Yasa ile tanımlanan Ankara Metropolitan Alan sınırları içerisinde yığıldığı görülmüş ve alan çalışmanın çerçevesi Ankara Metropolitan Alan sınırlarıyla sınırlandırılmıştır. Nüfus değişiminin analizi ve emlak alım-satım yetkilileriyle görüşme yöntemi belirlenen '21' yerleşimde (bkz Tablo1) derinlemesine görüşme tekniği kullanılarak veriler toplanmıştır.

Yerleşimlerin kırdan kente dönüşüm sürecine yönelik, yerel yöneticiler (muhtarlık, ilçe belediyesi) ile derinlemesine görüşme tekniği ile yerleşimlerde sunulan kentsel hizmetler analize tabi tutulmuş, yerleşimlerin bu hizmetlerden yararlanma durumuna ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca yeni gelişmeler ile bölgede oluşan rantın yerleşimlerdeki arsa arazi ve konut fiyatlarında ne tür değişime neden olduğu sorusuna yanıt aranmış ve bu değerlendirme Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan temin edilen (1990–2006 yılları arası) emlak vergisine esas arsa ve arazi asgari m² birim değerleri ve gerçekleşen emlak alım-satım kiralama değerleri ile ortaya konulmuştur.

Tablo1. Alan çalışması kapsamında belirlenen yerleşimler

Yerleşimin adı	Yönetsel Yapısı	2007 yılı nüfusu	Coğrafi Konumu	Kent merkezine uzaklığı (km)
Pursaklar	İlk kademe belediyesi	64197	Kuzey	12
Bağlum	İlk kademe belediyesi	21447	Kuzey	14
Saray	İlk kademe belediyesi	11537	Kuzey	20
Temelli	İlk kademe belediyesi	8280	Güneybatı	55
Selametli	İlk kademe belediyesi	3447	Güney	58
Altınova	İlk kademe belediyesi	3264	Kuzeydoğu	22
Kıbrıs	Mahalle	9704	Doğu	17
Yakacık	Mahalle	9019	Kuzeybatı	15
Çayyolu	Mahalle	8590	Güneybatı	20
Saraycık	Mahalle	7732	Batı	35
Yakupabdal	Mahalle	4506	Güneydoğu	17
Dodurga	Mahalle	4225	Güneybatı	24
Susuz	Mahalle	3274	Kuzeybatı	27
Gökçehöyük	Mahalle	2247	Güney	35
İncek	Mahalle	2222	Güneybatı	23
Beytepe	Mahalle	1401	Güneybatı	15
Yeniçimşit	Mahalle	1230	Batı	30
Örencik	Mahalle	1115	Güney	20
Kusunlar	Mahalle	648	Doğu	16
Bağlıca	Mahalle	634	Güneybatı	22
Yaylabag	Mahalle	390	Güneydoğu	16

Alan Çalışmasının Sonuçları

Kentin gelişme dinamikleri saçaklanma alanlarındaki yerleşimlerin yapısının değişiminde etkili olmuş bu değişimde 80li yıllarla başlayan yasal, yönetsel ve planlama çalışmaları etkili olmuştur. Yasal düzenlemeler yerleşimlerin yönetsel yapılarını değiştirmekte; bu değişim köy statüsündeki yerleşimlerin mahalle/belediye statüsüne dönüşümü ile gerçekleşmektedir. Çalışma kapsamında ele alınan yerleşimlerden;

- Pursaklar, Bağlum, Saray, Temelli, Selametli, Altınova yerleşimleri 3030 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası ile belirlenen Ankara Büyükşehir Belediye sınırları dışında kalan ve belde belediyesi statüsüne geçirilen yerleşimlerdir. Bu yerleşimler 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasasının yürürlüğe girmesiyle Ankara Büyükşehir Belediyesi sınırlarına dahil edilmiş ve ilk kademe belediyesine dönüştürülmüştür. Daha sonra 5747 Sayılı Büyükşehir Belediye Sınırları İçerisinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte Pursaklar ilk kademe belediyesi ilçe belediye statüsüne getirilirken, Bağlum, Saray, Altınova, Temelli, Selametli ilk kademe belediyeleri ise en yakın ilçe belediyelerine mahalle olarak bağlanmıştır.
- 2004 yılına kadar köy statüsündeki Bağlıca, Beytepe, Çayyolu, Dodurga, Gökçehöyük, İncek, Kıbrıs, Kusunlar, Örencik, Saraycık, Susuz, Yakacık, Yakupabdal, Yaylabağ, Yeniçimşit mahalleri ise 5216 Sayılı Büyükşehir Belediye Yasası ile genişleyen büyükşehir belediye sınırları içinde kalmaları nedeniyle kentsel alana dahil edilmiş ve köy statüsünden mahalle statüsüne dönüştürülmüştür.

Planlama çalışmalarının çalışma kapsamındaki yerleşimlere etkisi ise:

- Desantrilazasyon öngörüsü ile batı yönünde kentsel gelişmelerin hızlanması; Sincan, Ostim, İvedik Organize Sanayi ve Eryaman'daki gelişmelere neden olması ve bu gelişmelerin daha sonraları Yeniçimşit, Susuz ve Saraycık ve Yakacık'ı da etkilemesi ile batı aksının
- Güneybatı yönünde toplu konut alanı önerisi ile Eskişehir aksındaki gelişmeler ve daha sonra güneyde üst ölçek planların hızlandırdığı gelişmeler güney ve güneybatı aksında yayılma ve saçaklanmayı hızlandıran etkenler; bu etki ile Çayyolu, Beytepe, Dodurga, İncek, Bağlıca, Temelli, Örencik, Yaylabağ, Yakupabdal ve Gökçehöyük yerleşimlerinde dönüşümün başlaması ancak Selametli'de dönüşümün henüz gerçekleşmediği,
- Kuzey yönünde; orta ve küçük ölçekli belediyelerin mevzuata dayalı bağımsız planlama yetkileri gelişimi hızlandırması, Pursaklar, Bağlum, Saray ve Altınova'da dönüşümün yaşanması,
- Doğu yönünde ise alt gelir grubuna yönelik konut üretimi amacıyla Doğukent projesi ve Kıbrıs'ta uygulanan kentsel dönüşüm projesinin etkisi bu yöndeki mekansal dönüşüme neden olduğu

şeklinde açıklanabilir.

SAÇAKLANMA ETKİSİYLE KENTSEL GELİŞME BASKISINDA KALAN KIRSAL YERLEŞİMLERDE DÖNÜŞÜM SÜRECİ: Ankara Örneği

Çalışma kapsamında incelenen yerleşimler yukarıda bahsi geçen süreç sonucunda Ankara Metropolitan alanının kentsel alanına dahil edilmiş ve bu yerleşimlerin kentsel hizmetlerden ne kadar yararlanabildiği yapılan alan çalışması ile ortaya konulmuştur. Yerleşimlerde sunulan sosyal ve teknik altyapı hizmetleri eğitim, sağlık, sosyo-kültürel, rekreatif, kolluk (güvenlik ve denetim), kanalizasyon, içme suyu, doğalgaz, çöp, ulaşım hizmetleri başlıkları altında aşağıda değerlendirilmiştir.

Eğitim

Yerleşimlerde eğitim hizmeti veren okul öncesi eğitim (kreş ve anaokulları), ilköğretim ve ortaöğretim kurumları incelenmiştir. Eğitim tesislerinde “derslik başına düşen öğrenci ve öğretmen sayıları” Ankara ili eğitim verileriyle karşılaştırılmıştır. Yerleşimlerde hizmet veren eğitim tesis sayısı Tablo 2’de derslik ve öğretmen başına düşen öğrenci sayıları ise Tablo 3’te verilmektedir.

Tablo 2. Eğitim tesis türleri ve sayıları

Yerleşimin adı	Kreş ve Anaokulu	İlköğretim	Ortaöğretim
Altınova	-	1	-
Bağlıca	-	1	-
Bağlum	1	3	1
Beytepe	-	1	-
Çayyolu	10	2	2
Dodurga	2	1	-
Gökçehöyük	-	1	-
İncek	-	2	-
Kıbrıs	-	2	-
Kusunlar	-	1	-
Örencik	-	1	-
Pursaklar	5	9	8
Saray	-	1	-
Saraycık	-	2	1
Selametli	-	1	-
Susuz	-	1	-
Temelli	2	2	1
Yakacık	-	2	1
Yakubabdal	-	1	1
Yaylabağ	-	-	-
Yeniçimşit	-	-	-

Yerleşimlerde hizmet sunan eğitim tesis sayıları incelendiğinde:

Kreş/anaokulu benzeri tesisler Pursaklar (5), Bağlum (1), Çayyolu (10), Temelli (2) Dodurga’da (2) adet bulunmakta, diğer yerleşimlerde ise bulunmamaktadır.

İlköğretim tesisi Pursaklar (9), Bağlum (3), Kıbrıs (2), Yakacık (2), Çayyolu (2), Temelli (2), Saraycık (2), İncek (2), Saray (1), Yakubabdal(1), Dodurga (1), Selametli (1), Susuz (1), Altınova (1), Gökçe höyük (1), Beytepe (1), Örencik'te (1) adet bulunmakta, Yeniçimşit³ ve Yaylabağ⁴'da ise bulunmamaktadır.

Ortaöğretim eğitim tesisi Pursaklar (8), Çayyolu (2), Bağlum (1), Yakacık (1), Temelli (1), Saraycık (1), Yakubabdal (1) adet bulunmakta, İncek, Saray, Dodurga, Selametli, Susuz, Altınova, Gökçe höyük, Beytepe, Örencik, Yeniçimşit¹ ve Yaylabağ²'da ise bulunmamaktadır.

Eğitim tesislerinde derslik başına düşen öğrenci ve öğretmen sayıları Ankara ili eğitim verileriyle karşılaştırılmıştır. Buna göre;

Okul öncesi eğitim tesislerinin değerlendirmesi ilköğretim bünyesindeki okul öncesi eğitim veren ana sınıflarına ilişkin olarak yapılmıştır. Ankara'da okul öncesi eğitim veren birimlerde derslik başına düşen öğrenci sayısı 20, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise 23'tür. Örencik, İncek, Yakacık, Susuz, Çayyolu, Kusunlar'da derslik başına düşen öğrenci sayısı bu sayının altında, Pursaklar, Gökçe höyük, Bağlum, Dodurga, Saray, Saraycık, Kıbrıs, Selametli, Yakubabdal, Altınova, Beytepe, Temelli'de ise bu sayının üstündedir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı açısından incelendiğinde ise, okul öncesi eğitim sınıflarında öğrenci sayısının Ankara'da okul öncesi eğitim sınıflarında öğretmen başına düşen öğrenci sayısının altında olduğu görülmektedir. Okul öncesi eğitim tesislerinde öğretmen eksikliğinin olmadığı ancak, Pursaklar, Gökçe höyük, Bağlum, Dodurga, Saray, Saraycık, Kıbrıs, Selametli, Yakubabdal, Altınova, Beytepe, Temelli'de mekanın yetersiz olduğu söylenebilir.

İlköğretim tesislerinde ise Ankara'da derslik başına düşen öğrenci sayısı 41, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise 23'tür. Buna göre; Kıbrıs, Altınova, Temelli, Örencik, Selametli, Susuz, İncek, Gökçe höyük, Kusunlar, Dodurga, Beytepe, Çayyolu, Bağlıca'da derslik başına düşen öğrenci sayısı bu sayının altında; Bağlum, Yakacık, Saray, Pursaklar, Saraycık, Yakubabdal'da ise bu sayının üstündedir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı açısından incelendiğinde ise, Temelli, Beytepe, Susuz, İncek, Selametli, Örencik, Çayyolu, Dodurga, Gökçe höyük, Bağlıca'da öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Ankara'nın üstünde, Kıbrıs, Saray, Pursaklar, Yakacık, Yakubabdal, Bağlum, Saraycık, Kusunlar, Altınova'da ise bu sayının altındadır. İlköğretim tesislerinde Temelli, Beytepe, Susuz, İncek, Selametli, Örencik, Çayyolu, Dodurga, Gökçe höyük, Bağlıca'da öğretmen sayısının yetersiz, Bağlum, Yakacık, Saray, Pursaklar, Saraycık, Yakubabdal'da ise mekanın yetersiz olduğu söylenebilir.

Ortaöğretim kurumları düz lise ve meslek liseleri olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Ankara'da düz liselerde derslik başına düşen öğrenci sayısı 39, öğretmen başına düşen öğrenci

1 Yeniçimşit'e en yakın okul Tandoğan Mahallesiindeki Tuna Üçer ilköğretim okuludur, yerleşimin en uzak mevkiine yaklaşık 750 m. mesafededir

2 Üçüncü sınıfa kadar eğitim veren köy okulu 2007 yılında kapatılmıştır. Taşımali sistemle Gölbaşı Şafak Mahallesi TEK İlköğretim okulundan (yaklaşık 3,5 km) hizmet alınmaktadır.

**SAÇAKLANMA ETKİSİYLE KENTSEL GELİŞME BASKISINDA KALAN KIRSAL YERLEŞİMLERDE DÖNÜŞÜM SÜRECİ:
Ankara Örneği**

sayısı ise 18'dir. Buna göre düz liselerde derslik başına düşen öğrenci sayısı Çayyolu, Temelli, Yakubabdal, Yakacık'da bu sayının altında, Pursaklar ve Bağlum'da ise üstündedir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı açısından incelediğinde ise, Bağlum ve Pursaklar'da öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Ankara'nın üstünde, Çayyolu, Temelli, Yakacık, Yakubabdal'da öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise bu sayının altındadır. Pursaklar ve Bağlum'da hem öğretmen hem de mekanın yetersiz olduğu söylenebilir.

Meslek liseleri incelendiğinde ise Ankara'da meslek liselerinde derslik başına düşen öğrenci sayısı 32, öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise 10'dur. Buna göre derslik başına düşen öğrenci sayısı Çayyolu, Saraycık'da bu sayının altında iken Pursaklar'da ise bu sayının üstündedir. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı açısından incelendiğinde ise, Pursaklar ve Saraycık'da bu sayının üstünde, Çayyolu'nda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı bu sayının altındadır. Meslek liselerinde Saraycık'ta öğretmen eksikliği, Pursaklar'da hem öğretmen, hem de mekanın yetersiz olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Eğitim tesislerinde derslik ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısı (Ankara İl Milli Eğitim Müdürlüğü, 2007, Okul Müdürlükleri, 2007)

Yerleşimin adı	Okulöncesi eğitim		İlköğretim		Ortaöğretim		Mesleki ve teknik öğ.	
	Derslik başına düşen öğrenci sayısı	Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı	Derslik başına düşen öğrenci sayısı	Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı	Derslik başına düşen öğrenci sayısı	Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı	Derslik başına düşen öğrenci sayısı	Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı
Ankara	20	23	41	23	39	18	32	10
Pursaklar	32	26	61	30	43	20	34	19
Bağlum	30	30	79	26	41	27	-	-
Saray	25	25	63	35	-	-	-	-
Kıbrıs	23	23	39	39	-	-	-	-
Yakacık	15	15	70	28	3	7	-	-
Çayyolu	12	12	13	12	28	15	30	8
Temelli	21	21	29	22	22	9	-	-
Saraycık	25	25	47	25	-	-	14	16
Yakubabdal	22	22	43	28	16	6	-	-
Dodurga	26	26	17	12	-	-	-	-
Selametli	23	23	25	14	-	-	-	-
Susuz	13	13	25	16	-	-	-	-
Altınova	22	22	39	24	-	-	-	-
Gökçeşhoyük	32	32	23	11	-	-	-	-
İncek	17	17	25	16	-	-	-	-
Beytepe	22	22	17	17	-	-	-	-
Yeniçimşit	-	-	-	-	-	-	-	-
Örencik	18	18	27	13	-	-	-	-
Kusunlar	12	12	23	25	-	-	-	-
Bağlıca	11	11	10	5	-	-	-	-
Yaylabağ	-	-	-	-	-	-	-	-

Sağlık

Yerleşimlerde sağlık hizmeti veren sağlık ocağı, poliklinik, rehabilitasyon merkezi ve bakımevi birimleri bulunmaktadır. Yerleşimlerde hizmet veren sağlık tesis sayısı Tablo 4'te verilmektedir. Birimlerin hizmet verdiği yerleşimler ise şöyledir:

Bağlıca, İncek, Kusunlar, Örencik, Saraycık, Yakubabdal, Yaylabağ ve Yeniçimşit'te sağlık birimi bulunmamaktadır. Sadece 1 adet sağlık ocağı bulunan yerleşimler Altınova, Beytepe, Dodurga, Gökçe höyük, Kıbrıs, Selametli, Susuz, Temelli, Yakacak'dır. Bunun dışında Bağlum'da (2) adet sağlık ocağı, (1) adet özel poliklinik, Saray'da (1) adet sağlık ocağı ve (1) adet özel poliklinik, Çayyolu'nda (1) ve Pursaklar'da (2) adet sağlık ocağı dışında birer adet rehabilitasyon merkezi ve bakım evi, ayrıca Çayyolu'nda (5), Pursaklar'da ise (4) adet özel poliklinik bulunmaktadır

Tablo 4. Sağlık tesis türleri ve sayıları

Yerleşimin adı	Sağlık ocağı	Poliklinik	Rehabilitasyon merkezi	Bakımevi
Altınova	1	-	-	-
Bağlıca	-	-	-	-
Bağlum	2	1	-	-
Beytepe	1	-	-	-
Çayyolu	1	5	1	1
Dodurga	1	-	-	-
Gökçe höyük	1	-	-	-
İncek	-	-	-	-
Kıbrıs	1	-	-	-
Kusunlar	-	-	-	-
Örencik	-	-	-	-
Pursaklar	2	4	1	1
Saray	1	1	-	-
Saraycık	-	-	-	-
Selametli	1	-	-	-
Susuz	1	-	-	-
Temelli	1	-	-	-
Yakacak	1	-	-	-
Yakubabdal	1	-	-	-
Yaylabağ	-	-	-	-
Yeniçimşit	-	-	-	-

Yerleşimlerin ilk basamak sağlık birimi (yerleşim içinde olan ya da yerleşimde olmayıp bağlı en yakın birim) yetkilileriyle yapılan görüşmelerde; birime kayıtlı vatandaş sayısı, birime erişebilirlik, en yakın üst kademe sağlık birimi, birimde çalışan doktor sayısı ve sağlık personeli sayısı ve birimin verdiği hizmete yönelik olarak fiziksel koşullarının yeterliliği konusunda görüş alınmıştır. Bu bilgiler Tablo 5'te özetlenmiştir.

**SAÇAKLANMA ETKİSİYLE KENTSEL GELİŞME BASKISINDA KALAN KIRSAL YERLEŞİMLERDE DÖNÜŞÜM SÜRECİ:
Ankara Örneği**

Yerleşimlerden birinci basamak sağlık kuruluşuna; Pursaklar, Bağlum, Saray, Kıbrıs, Yakacık, Çayyolu, Temelli, Dodurga, Gökçehöyük, Selametli, Susuz, Altınova, Beytepe'den yürüme mesafesinde erişilebilirken, Saraycık, Yakubabdal, İncek, Yeniçimsit, Kusunlar, Örencik, Bağlıca ve Yaylabağ'dan araçla erişmek mümkündür.

Sorumlu hekimlerin, sağlık tesisinin fiziksel koşullarının verdikleri hizmete uygunluk açısından yaptıkları değerlendirmede ise, Dodurga, Altınova, Gökçehöyük sağlık ocaklarının yeterli, ancak diğer yerleşimlerde yetersiz olduğu belirtilmiştir.

Tablo 5. Birinci basamak sağlık birimleri (İlçe Sağlık Grup Başkanlıkları ve Sağlık Ocakları, 2008)

Yerleşimin adı	Birinci basamak sağlık kuruluşu	Kayıtlı vatandaş sayısı	Erişilebilirliği	En yakın üst kademe sağlık birimi	Doktor sayısı	Sağlık personeli sayısı	Birimin fiziksel koşulları
Pursaklar	Pursaklar Sağlık Ocağı, Ayyıldız Sağlık Ocağı	68896	Yürüme mesafesi	Dışkapı SSK	8	23	Yetersiz
Bağlum	Bağlum Sağlık Ocağı, Kafkas Sağlık Ocağı	22509	Yürüme mesafesi	Keçiören Araştırma Hastanesi	7	8	Yetersiz
Saray	Saray Sağlık Ocağı	12136	Yürüme mesafesi	Dışkapı SSK	6	9	Yetersiz
Kıbrıs	Kıbrıs Sağlık Ocağı	16.349	Yürüme mesafesi	Ankara Hastanesi	2	4	Yetersiz
Yakacık	Yakacık Sağlık Ocağı	12917	Yürüme mesafesi	Demetevler Onkoloji Hastanesi	4	6	Yetersiz
Çayyolu	Çayyolu Sağlık Ocağı	23575	Yürüme mesafesi	Atatürk Eğitim Hastanesi	12	13	Yetersiz
Temelli	Temelli Sağlık Ocağı	8058	Yürüme mesafesi	Polatlı Devlet Hastanesi	3	8	Yetersiz
Saraycık	Sincan 6 No'lu Sağlık Ocağı	64570	Araçla gidilebilir	Sincan Devlet Hastanesi	5	17	Yetersiz
Yakubabdal	Hilal Sağlık Ocağı	49215	Araçla gidilebilir	Ankara Hastanesi	8	15	Yetersiz
Dodurga	Türkönüt II Sağlık Ocağı	8045	Yürüme mesafesi	Atatürk Eğitim Hastanesi	7	5	Yeterli
Selametli	Selametli Sağlık Ocağı	945	Yürüme mesafesi	Gölbasi Devlet Hastanesi	1	4	Yetersiz
Susuz	Susuz Sağlık Ocağı	1330	Yürüme mesafesi	Kazan Devlet Hastanesi	2	2	Yetersiz
Altınova	Altınova Sağlık Ocağı	3070	Yürüme mesafesi	Akyurt Devlet Hastanesi	2	3	Yeterli
Gökçehöyük	Gökçehöyük Sağlık Ocağı	3700	Yürüme mesafesi	Gölbasi Devlet Hastanesi	2	3	Yeterli
İncek	Oyşe-Kent Sağlık Ocağı	3789	Araçla gidilebilir	Gölbasi Devlet Hastanesi	2	3	Yetersiz
Beytepe	Beytepe Sağlık Ocağı	15601	Yürüme mesafesi	Atatürk Eğitim Hastanesi	3	4	Yetersiz
Yeniçimsit	Sincan 4 No'lu Sağlık Ocağı	21636	Araçla gidilebilir	Sincan Devlet Hastanesi	3	3	Yetersiz
Örencik	Gölbasi 2 Nolu Sağlık Ocağı	15000	Araçla gidilebilir	Gölbasi Devlet Hastanesi	2	3	Yetersiz
Kusunlar	Mamak 14 No'lu Ana Çocuk Sağlık Merkezi	9024	Araçla gidilebilir	Ankara Hastanesi	4	9	Yetersiz
Bağlıca	Etimesgut 1 Nolu Sağlık Ocağı	46254	Araçla gidilebilir	Etimesgut Devlet Hastanesi	7	15	Yetersiz
Yaylabağ	Gölbasi 2 Nolu Sağlık Ocağı	15000	Araçla gidilebilir	Gölbasi Devlet Hastanesi	4	11	Yetersiz

Sosyal kültürel ve rekreatif

Yerleşimlerde sosyal tesis, tiyatro, sinema, cami, park, spor alanı gibi sosyo kültürel ve rekreatif amaçlı tesisler incelenmiştir. Bu tesislerin bazı yerleşimlerde olmadığı görülmüştür. Bu tesislerin yerleşimlerde bulunma durumu ve sayıları Tablo 6'da verilmektedir. Tablo 6'dan da anlaşılacağı gibi, köy odası ya da çok amaçlı kullanılabilecek toplantı salonu niteliğinde bir mekan; Altınova, Bağlıca, Beytepe, Gökçe höyük, Saray, Yakubabdal, Yeniçimşit'te bulunmakta, ancak kültür merkezi olarak tanımlanan, kurs vb, toplantı ve sosyal faaliyetlere olanak sağlayacak nitelikte tesis Bağlum, Çayyolu, Temelli ve Pursaklar'da bulunmaktadır. Tiyatro ve sinema salonu Çayyolu'nda bulunmakta, diğer yerleşimlerde bulunmamaktadır. Ancak Pursaklar'da kültür merkezi içinde bir tiyatro salonu bulunmakta ve yerleşimde bu yıl içinde (2009) sinema hizmetinin verileceği belirtilmiştir.

Yerleşimlerin çoğunluğunda 1 adet dini tesis bulunmakta, ancak bazı yerleşimlerde birden fazla dini tesis bulunduğu görülmüştür. Dini tesis sayısı sırasıyla Pursaklar'da (14), Bağlum ve Yakubabdal'da (5), Yakacık'ta (4), Çayyolu, Dodurga, Kıbrıs'ta (2) adet bulunmaktadır.

Yerleşimlerde park ve çocuk oyun alanı benzeri rekreatif birimler Bağlıca, Beytepe, Gökçe höyük, İncek, Kusunlar, Örencik, Saraycık, Selametli, Susuz, Yakacık, Yakubabdal, Yaylabağ ve Yeniçimşit'te bulunmazken, Pursaklar'da (24), Bağlum'da (7), Dodurga, Kıbrıs'ta (4), Çayyolu'nda (3), Altınova, Saray ve Temelli'de (1) adet tesis bulunmaktadır. Ayrıca Bağlum, Çayyolu, Pursaklar ve Saray'da spor amaçlı saha bulunmaktadır.

Tablo 6. Sosyal kültürel ve rekreatif amaçlı tesis türleri ve sayıları

Yerleşimin adı	Sosyal tesis*	Tiyatro-sinema	Dini tesis	Park	Spor alanı
Altınova	1	-	1	1	-
Bağlıca	1	-	1	-	-
Bağlum	1	-	5	7	1
Beytepe	1	-	1	-	-
Çayyolu	1	3	2	3	1
Dodurga	-	-	2	4	-
Gökçe höyük	1	-	1	-	-
İncek	-	-	1	-	-
Kıbrıs	-	-	2	4	-
Kusunlar	-	-	1	-	-
Örencik	-	-	1	-	-
Pursaklar	1	-	14	24	2
Saray	1	-	1	1	1
Saraycık	-	-	1	-	-
Selametli	-	-	1	-	-
Susuz	-	-	1	-	-
Temelli	1	-	1	1	-
Yakacık	-	-	4	-	-
Yakubabdal	1	-	5	-	-
Yaylabağ	-	-	1	-	-
Yeniçimşit	1	-	1	-	-

* Kültür merkezi, köy odası vb. çok amaçlı toplantı salonları bu kapsamda değerlendirilmiştir

Kolluk hizmeti

Yerleşimlerde güvenlik hizmeti jandarma tarafından yapılmaktadır. Altınova Altındağ Jandarma Komutanlığı, Beytepe, Yakupabdal Çankaya İlçe Jandarma Komutanlığı, Bağlıca Etimesgut Jandarma Komutanlığı, Gökçehöyük, İncek, Yaylabag, Örencik, Selametli Gölbaşı İlçe Jandarma Komutanlığı, Pursaklar, Bağlum, Saray Keçiören İlçe Jandarma Komutanlığı, Kıbrıs, Kusunlar Mamak İlçe Jandarma Komutanlığı, Temelli Polatlı İlçe Jandarma Komutanlığı, Saraycık, Yeniçimşit Sincan İlçe Jandarma Komutanlığı, Çayyolu, Dodurga ve Susuz ise Yenimahalle İlçe Jandarma Komutanlığı'na bağlı olarak güvenlik hizmeti almaktadır. Pursaklar, Çayyolu ve Temelli'de yerleşim içinde, Bağlıca (Başkent Üniversitesi Kampüsü) ve Beytepe'de (Beysukent'te) yerleşimin yakınında karakol binası bulunmakta diğer yerleşimlerde ise bulunmamakta, güvenlik birimleri devriye olarak hizmet vermektedir³. Yerleşimlerde kırsal yaşantının etkilerinin zayıflamasıyla yabancılaşmanın arttığı, artan nüfusla birlikte suç işleme eyleminin fark edilmemesine duygusuna bağlı olarak geliştiği belirtilmiştir. Ayrıca komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, kişilerin çevreleriyle ilişkilerinde daha bireysel tavır içerisinde olması, çıkan olaylarda duyarsız kalmasına neden olmuştur. Yerleşimlerde en sık görülen suç türü hırsızlıktır. Hane halkı görüşmelerinde yaşadığınız çevrede güvenlik sorunu yaşıyor musunuz sorusuna, %36,8'i evet, %63,2'si hayır cevabı vermiştir. Yaşanan güvenlik türü ise hırsızlık (%65,6), sokak lambalarının yetersizliği/akşamları güvensizlik hissi (%16,6), kamyon trafiği (%9,6), kişiler arası tartışma (%4,5), alkollü sürücüler (%1,9), kalabalıklaşma/yabancılaşma (%1,9) şeklinde belirtilmiştir. Yerleşimlerde yaşanan güvenlik sorunları Tablo 7'de verilmektedir.

Gökçehöyük, Selametli, Yakacık ve Yaylabag'da sorun yaşanmadığı, diğer yerleşimlerde ise sorun yaşandığına ilişkin cevaplar alınmıştır. Güvenlik sorunu yaşanan yerleşimlerden Altınova, Bağlıca, Bağlum, Beytepe, Çayyolu, Dodurga, İncek, Kusunlar, Susuz, Pursaklar, Temelli ve Yeniçimşit'te sorunun hırsızlık olduğu belirtilmiştir. Kıbrıs'ta hırsızlık yanında yerleşimdeki kamyon trafiğinin (taş ocaklarından gelen), Yakupabdal'da benzer şikayetin yanında alkollü sürücülerden kaynaklanan (Elmadağ kayak merkezinden kaynaklanan), Örencik'te ise TOKİ çalışmaları nedeniyle kamyon trafiğinin yerleşimde can güvenliği açısından tehdit oluşturduğu belirtilmiştir. Ayrıca Pursaklar, Temelli ve Saraycık'ta sokak lambalarının yetersizliğinden kaynaklanan akşam saatlerinde güvensizlik hissine ilişkin kaygılar belirtilirken, buna ek olarak Pursaklar'da hızla artan göçle birlikte kalabalıklaşmanın özellikle gecekondu yıkım alanlarından gelen göçün asayişini etkilediği, Saraycık'ta kişiler arası kavga ve tartışmaların yaşandığı belirtilmiştir.

Yerleşimlerde denetim hizmeti zabıta tarafından yapılmaktadır. Pursaklar, Bağlum, Saray, Selametli ve Altınova gibi belediye statüsündeki yerleşimlerde denetim beldenin zabıta birimleri tarafından yapılmaktadır. Ancak Selametli Belediyesinde zabıta teşkilatı bulunmamaktadır. Mahallelerde ise 2004 yılında mahalle statüsüne geçişle birlikte denetim hizmeti

3 Güvenlik hizmeti jandarma tarafından yapılmakta iken İlçe statüsüne geçen Pursaklar'da İlçe Emniyet Müdürlüğü hizmet vermeye başlamıştır.

bağlı oldukları İlçe Belediyesi zabıta birimince yapılmaya başlanmıştır. Çayyolu'nda semt birimi içinde zabıta karakolu bulunmakta diğerlerinde ise bulunmamaktadır.

Tablo 7. Güvenlik sorununa ilişkin görüşler

Yerleşimin adı	Güvenlik sorunu yaşıyor mu?		Güvenlik sorunu türü (% dağılımı)						
	Evet	Hayır	Alkollü sürücüler	Sokak lambalarının yetersizliği/ Akşamları güvensizlik hissi	Hırsızlık	Kamyon trafiği	Kişiler arası tartışma	Kabalıklaşma/ Yabancılaşma	
Altınova	10	90	-	-	100	-	-	-	
Bağlica	30	70	-	-	100	-	-	-	
Bağlum	51,1	48,9	-	-	100	-	-	-	
Beytepe	20	80	-	-	100	-	-	-	
Çayyolu	50	50	-	-	100	-	-	-	
Dodurga	50	50	-	-	100	-	-	-	
Gökçe höyük	-	100	-	-	-	-	-	-	
İncek	30	70	-	-	100	-	-	-	
Kıbrıs	38,1	61,9	-	-	25	75	-	-	
Kusunlar	30	70	-	-	100	-	-	-	
Örencik	70	30	-	-	-	100	-	-	
Pursaklar	41,9	58,1	-	42,1	52,6	-	-	5,3	
Saray	25	75	-	-	100	-	-	-	
Saraycık	87,5	12,5	-	7,1	42,9	-	50	-	
Selametli	-	100	-	-	-	-	-	-	
Susuz	30	70	-	-	100	-	-	-	
Temelli	27,8	72,2	-	20	80	-	-	-	
Yakacık	-	100	-	-	-	-	-	-	
Yakupabdal	50	50	60	-	-	40	-	-	
Yaylabağ	-	100	-	-	-	-	-	-	
Yeniçimsit	30	70	-	-	100	-	-	-	
Genel ortalama	36,8	63,2	1,9	16,6	65,6	9,6	4,5	1,9	

Kanalizasyon, içme suyu, doğalgaz hizmetleri

Yerleşimlerde kanalizasyon, içme suyu ve doğalgaz hizmetlerine ilişkin yerleşimlerde sunulma oranı Tablo 8’de verilmektedir. Yerleşimlerde atık su kanalizasyon ve fosseptik sistemiyle bertaraf edilmektedir. Yerleşimin tamamında kanalizasyon sistemi bulunan yerleşimler, Altınova, Bağlum, Çayyolu, Pursaklar, Saray, Temelli’dir. Gökçe höyük’te kanalizasyon sistemi olmakla birlikte sistem kanalizasyon şebekesine bağlı değildir. Bu nedenle belli bir yerde toplanan atıklar daha sonra boşaltma ile bertaraf edilmektedir. Bazı yerleşimlerde kanalizasyon ve fosseptik sistemi birlikte kullanılmaktadır. Bu yerleşimler, Beytepe, Dodurga, İncek, Kıbrıs, Kusunlar, Susuz, Yakacık ve Yakuabdal’dır. Beytepe, Dodurga, Kıbrıs, Yakacık ve İncek’te köy içi yerleşimlerde çözüm fosseptikle sağlanırken,

**SAÇAKLANMA ETKİSİYLE KENTSEL GELİŞME BASKISINDA KALAN KIRSAL YERLEŞİMLERDE DÖNÜŞÜM SÜRECİ:
Ankara Örneği**

yeni gelişen konut alanlarında kanalizasyon sistemi bulunmaktadır. Yerleşimin tamamında fosseptik sistemi bulunan yerleşimler Bağlıca, Örencik, Saraycık, Selametli, Yaylıbağ ve Yeniçimşit'tir.

Yerleşimlerde içme ve kullanma suyu şehir şebekesi ve köy şebekesiyle sağlanmaktadır. Yerleşimin tamamında şehir şebekesi bağlantısı bulunan yerleşimler; Altınova, Bağlum, Çayyolu, Dodurga, Pursaklar, Saray, Saraycık, Temelli, Yeniçimşit'tir. Her iki sistemin olduğu yerleşimler ise Beytepe, İncek, Kıbrıs, Yakacık ve Yakubabdal'dır. Tamamı köy şebekesiyle su temin edilen yerleşimler Bağlıca, Gökçe höyük, Kusunlar, Selametli, Susuz, Yaylıbağ'dır. Son yıllarda yaşanan kuraklık ve su kaynaklarındaki azalmanın özellikle köy şebekelerinde sorun yarattığı, su depolarının bu konuda yetersiz kalmalarına neden olmakta bu sorun kesintili su verilmesi ile çözülmeye çalışılmaktadır.

Yerleşimlerde doğalgaz Pursaklar, Bağlum, Çayyolu'nda yerleşimin tamamında, Altınova, Saray, Temelli, Dodurga, İncek, Kıbrıs'da yeni gelişme alanlarında sağlanmaktadır. Bağlıca, Beytepe, Gökçe höyük, Kusunlar, Örencik, Saraycık, Selametli, Susuz, Yakacık, Yakubabdal, Yaylıbağ, Yeniçimşit'te doğalgaz hizmeti verilememektedir.

Tablo 8. Yerleşimlerdeki kanalizasyon, içme suyu ve doğalgaz hizmeti

Yerleşimin adı	Atık su		İçme suyu		Doğalgaz
	Kanalizasyon (%)	Fosseptik (%)	Şehir şebekesi (%)	Köy şebekesi (%)	
Altınova	100	-	100	-	Kısmen
Bağlıca	-	100	-	100	Yok
Bağlum	100	-	100	-	Var
Beytepe	50	50	50	50	Yok
Çayyolu	100	-	100	-	Var
Dodurga	50	50	100	-	Kısmen
Gökçe höyük	100	-	-	100	Yok
İncek	50	50	50	50	Kısmen
Kıbrıs	40	60	50	50	Kısmen
Kusunlar	20	80	-	100	Yok
Örencik	-	100	50	50	Yok
Pursaklar	100	-	100	-	Var
Saray	100	-	100	-	Kısmen
Saraycık	-	100	100	-	Yok
Selametli	-	100	-	100	Yok
Susuz	80	20	-	100	Yok
Temelli	100	-	100	-	Kısmen
Yakacık	60	40	80	20	Yok
Yakubabdal	30	70	90	10	Yok
Yaylıbağ	-	100	-	100	Yok
Yeniçimşit	-	100	100	-	Yok

Çöp hizmetleri ve çevre sorunları

Yerleşimlerde çöp hizmeti ve çevre sorunlarına ilişkin özet bilgi Tablo 9’da verilmektedir. Tablo 9’dan da anlaşılacağı üzere yerleşimlerde çöp hizmeti sunulma sıklığı günlük, gün aşırı, haftada iki gün ve haftalık olmak üzere farklılık göstermektedir. Günlük çöp hizmeti alan yerleşimler; Pursaklar, Bağlum, Saray, Çayyolu, Dodurga (toplu konut bölgesi), Temelli’dir. Hizmeti gün aşırı alan yerleşimler; Yakacık, Dodurga (köy içi), Altınova, Gökçe höyük, Beytepe, Yeniçimşit, Örencik, Kusunlar, Bağlıca ve Yaylabağ’dır. Kıbrıs, Yakubabdal, Selametli ve Susuz’ da bu hizmet haftada iki gün sağlanırken, İncek’te köy içi mevkiinde haftalık verilmektedir. Yerleşimlerde yaşanan çevre sorununa ilişkin yerel yönetim birimlerinin görüşleri alınmıştır. Pursaklar, Temelli, Susuz, Altınova, Gökçe höyük ve Beytepe’de yerleşimleri rahatsız edici çevre sorunlarının olmadığı belirtilmiştir. Diğer yerleşimlerde ise; Bağlum, Saray, Çayyolu, Bağlıca, Örencik ve Yaylabağ’da inşaat faaliyetleri, Selametli’de toprak yollar, Kıbrıs ve Yeniçimşit’te hayvancılık faaliyeti nedeniyle oluşan koku, Yakacık ve Saraycık’ta fosseptik taşmaları, Yakubabdal’da taş ocakları trafiğinin yarattığı gürültü, İncek’te çöp ve temizlik sorunu, Kusunlar da sokak köpekleri çevreye ilişkin sorunlar olarak belirtilmiştir.

Tablo 9. Çöp hizmeti ve çevre sorununa ilişkin sorunlar

Yerleşimin adı	Hizmeti veren birim	Çöp hizmeti	Çevre sorunu
Pursaklar	Kendisi	Günlük	Çevre sorunu yok
Bağlum	Kendisi	Günlük	İnşaat faaliyeti
Saray	Kendisi	Günlük	İnşaat faaliyeti
Kıbrıs	Mamak Belediyesi	Haftada iki gün	Hayvancılık
Yakacık	Yenimahalle Belediyesi	Gün aşırı	Foseptik taşması
Çayyolu	Yenimahalle Belediyesi	Günlük	İnşaat faaliyeti
Temelli	Kendisi	Günlük	Çevre sorunu yok
Saraycık	Sincan Belediyesi	Günlük	Foseptik taşması
Yakubabdal	Çankaya Belediyesi	Haftada iki gün	Taş ocağı
Dodurga	Yenimahalle Belediyesi	Gün aşırı	Çevre sorunu yok
Selametli	Kendisi	Haftada iki gün	Toprak yollar
Susuz	Yenimahalle Belediyesi	Haftada iki gün	Çevre sorunu yok
Altınova	Kendisi	Gün aşırı	Çevre sorunu yok
Gökçe höyük	Gölbaşı Belediyesi	Gün aşırı	Çevre sorunu yok
İncek	Gölbaşı Belediyesi	Haftada bir gün	Çöp ve temizlik
Beytepe	Çankaya Belediyesi	Gün aşırı	Çevre sorunu yok
Yeniçimşit	Sincan Belediyesi	Gün aşırı	Hayvancılık
Örencik	Gölbaşı Belediyesi	Gün aşırı	İnşaat faaliyeti
Kusunlar	Mamak Belediyesi	Gün aşırı	Sokak köpekleri
Bağlıca	Etimesgut Belediyesi	Gün aşırı	İnşaat faaliyeti
Yaylabağ	Gölbaşı Belediyesi	Gün aşırı	İnşaat faaliyeti

**SAÇAKLANMA ETKİSİYLE KENTSEL GELİŞME BASKISINDA KALAN KIRSAL YERLEŞİMLERDE DÖNÜŞÜM SÜRECİ:
Ankara Örneği**

Ulaşım hizmetleri

Yerleşimlerde sunulan toplu ulaşım hizmetleri, büyükşehir belediyesinin EGO otobüsleri ya da büyükşehir belediyesinin denetiminde çalışan dolmuş ve özel halk otobüsleri, ilk kade me belediyelerinin belediyeye ait araçları, özel otobüs firmalarıyla (Etlık Eski garajlar- dan hareket etmektedir) sağlanmaktadır. Bunun dışında özel otomobil sahipliği ve son yıllarda gelişen “market servisleri” ulaşımında çözüm sağlayan araçlardır. Hane halkı anket- lerinden market servislerinin gıda (%15,2), giyim (%2,6), dayanıklı malların (%0,7) alış- verişinde kullanıldığı görülmüştür. Bağlıca’da sağlık amaçlı yolculuklarda da market

Tablo 10. Yerleşimde sunulan ulaşım hizmetleri

Yerleşimin adı	Ulaşım şekli	Hizmet saatleri (EGO-otobüs)	Güzergahlar		
			EGO	Dolmuş	Özel otobüs
Pursaklar	EGO ve dolmuş	15-20 dakika ara ile	Kızılzay	Ulus ve Sıhhiye	-
Bağlum	EGO ve dolmuş	15-20 dakika ara ile	Kızılzay	Ulus ve Sıhhiye	-
Saray	EGO ve dolmuş	Günde 5 sefer	Ulus	Ulus ve Sıhhiye	-
Kıbrıs	EGO ve dolmuş	30 dakika ara ile Ulus Saat başı Kızılzay	Kızılzay	Ulus	-
Yakacık	EGO ve dolmuş	20 dakika ara ile	Demetevler	Ulus	-
Çayyolu	EGO ve dolmuş	15-20 dakika ara ile	Kızılzay	Ulus	-
Temelli	EGO, özel	1,5 saat ara ile, özel otobüsler 30 dakika ara ile	Ulus	Polatlı	Dışkapı
Saraycık	Dolmuş	-	-	Sincan	-
Yakubabdal	EGO ve dolmuş	Günde 14 sefer sabah akşam 30 dakika, gün içinde 2saat ara ile	Ulus	Ulus	-
Dodurga	EGO	15-20 dakika ara ile	Kızılzay	-	-
Selametli	Beldiye otobüsü	Günde 5 sefer	-	-	Denizciler
Susuz	EGO ve özel halk otobüsü	30 dakika ara ile	Kızılzay	-	Etlık kavşağı
Altınova	EGO ve özel halk otobüsü	Günde 3 sefer özel otobüsler 30 dakika ara ile	Ulus	-	Bentderesi
Gökçeböyük	EGO ve özel	Günde 5 sefer	Ulus	-	Dışkapı
İncek	EGO ve dolmuş	Saatte bir	Ulus	Ulus	-
Beytepe	EGO	Günde 3 sefer	Ulus	-	-
Yeniçimsit	EGO	20 dakika ara ile	Sıhhiye	-	-
Örencik	Toplu taşıım yok	-	-	-	-
Kusunlar	EGO	Günde 9 sefer sabah akşam saat başı gün içinde 2saat ara ile	Ulus	-	-
Bağlıca	Toplu taşıım yok	-	-	-	-
Yavlıbaşı	Toplu taşıım yok	-	-	-	-

servislerinin kullanıldığı görülmüştür. Yerleşimlerde sunulan ulaşım şekli, hizmet saatleri ve güzergahları Tablo 10'da verilmektedir. Tablo 10'dan da anlaşılacağı üzere Örencik, Bağlıca ve Yaylabag'da toplu ulaşım hizmeti sunulmamaktadır. Selametli'de belediyenin kendi imkanlarıyla sağladığı günde 5 sefer olmak üzere üç araç ulaşım hizmeti sağlamaktadır. Beytepe, Kusunlar, Yeniçimşit sadece EGO otobüsleriyle, Pursaklar, Bağlum, Saray, Kıbrıs, Yakacık, Çayyolu, Yakubabdal, İncek'te EGO ve dolmuş, Temelli ve Gökçekhöyük'te EGO ve özel otobüs firmalarıyla, Altınova'da EGO ve Akyurt İlçesi özel halk otobüsleriyle, Susuz'da EGO ve Kazan İlçesi özel halk otobüsleriyle hizmet verilmektedir. Pursaklar, Bağlum, Kıbrıs, Yakacık, Çayyolu, Dodurga, Altınova, Susuz, Yeniçimşit'te toplu taşıma hizmetleri sık aralıklara (15-30 dakika ara ile) verilmekte, diğerlerinde ise daha seyrek (saat başı yada günlük 5-14 sefer sayısında) gerçekleşmektedir. Yerleşimlerde toplu taşıma dışında özel otomobil sahipliğiyle ulaşım sağlanmaktadır.

Arsa ve arazi fiyatlarındaki değişim

Yerleşimlerde arsa arazi fiyatlarındaki değişim incelenmiştir. Bu değişim Gelir İdaresi Başkanlığı'ndan temin edilen (1990-2006 yılları arası) emlak vergisine esas arsa ve arazi asgari m² birim değerleriyle değerlendirilmiştir. Değerlendirme köy içi değerler ve köy dışındaki arazilerde alt ve üst değerlerin ortalaması alınarak yapılmıştır. 1990-2006 yılları arası yerleşimler bazında köy içi ve dışındaki yerlerde arsa ve arazi asgari m² değerleri Amerikan doları biriminde Tablo 11'de verilmektedir. Yerleşimlerde arsa arazi fiyatları farklılık göstermektedir. Mevcut yerleşim ile yeni gelişme alanları arasında farklılık bulunmaktadır. Belediye statüsündeki yerleşimlerde gelişme merkezde (köy içi mevki) gerçekleştiği için Pursaklar, Bağlum, Temelli, Saray, Altınova ve Selametli'de yerleşimin genelinde arsa arazi değerleri köyiçi ve dışı fiyatları birbirine yakındır. Ancak Çayyolu, Beytepe, İncek, Dodurga, Susuz'da yeni gelişme konut alanları ile köy içi arsa arazi değer artışında farklılık görülmektedir. Diğer yerleşimlerde ise köy içi ile dışı arazi fiyatları birbirine yakındır.

Yerleşimlerde emlak alım-satım yetkilileriyle yapılan görüşmelerde konut kira-satış bedeli, arsa satış bedeli ve satışlardaki konut-arsa oranlarına ilişkin görüş, değerlendirmeleri alınmıştır. Satışlar içinde Pursaklar ve Çayyolu'nda konut satışları yoğunlukta iken, Bağlum, Saray, Dodurga, Altınova, Temelli, İncek, Kıbrıs, Örencik, Beytepe, Gökçekhöyük, Bağlıca'da konut ve arsa satışları yer almakta bunların büyük bölümünü (%80'ini) arsa satışları oluşturmaktadır. Selametli, Yakubabdal, Susuz, Saraycık, Yaylabag, Yakacık, Kusunlar, Yeniçimşit'te ise sadece arsa satışı bulunmaktadır. Arsa satış bedeli bulunduğu konuma göre farklılık göstermekle birlikte m² birim fiyatları açısından değerlendirildiğinde en yüksek fiyatların sırasıyla Çayyolu, Beytepe, İncek'te (200-700TL arasında değiştiği) görüldüğü bu yerleşimleri ikinci sırada Bağlıca ve Dodurga'nın (80-150TL), üçüncü sırada Pursaklar, Bağlum, Saray, Altınova, Temelli, Susuz, Gökçekhöyük, Örencik ve Yaylabag'ın (50-80TL), dördüncü sırada Kıbrıs, Yakacık, Yakubabdal, Yeniçimşit ve Saraycık'ın (20-40TL) izlediği, Selametli ve Kusunlar'da ise bu değerlerin en düşük seviyede (5-7TL) olduğu belirtilmiştir.

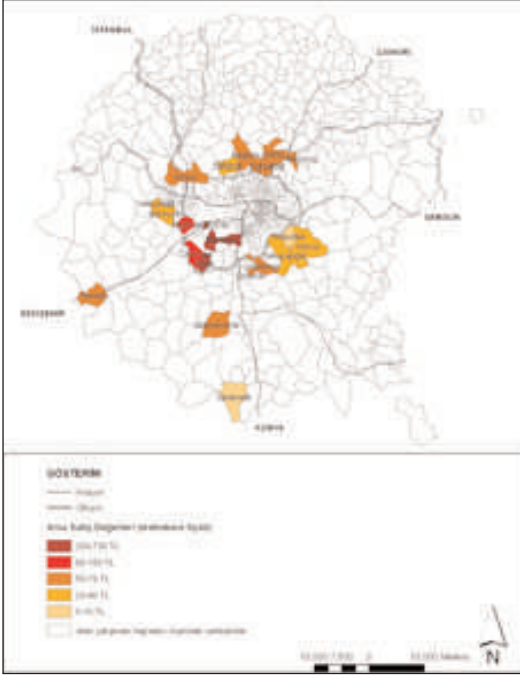
**SAÇAKLANMA ETKİSİYLE KENTSEL GELİŞME BASKISINDA KALAN KIRSAL YERLEŞİMLERDE DÖNÜŞÜM SÜRECİ:
Ankara Örneği**

Tablo 11. Emlak vergisine esas arsa ve arazi asgari m² birim değerleri (Amerikan Doları)
(Gelir İdaresi Başkanlığı, 1990-2006)

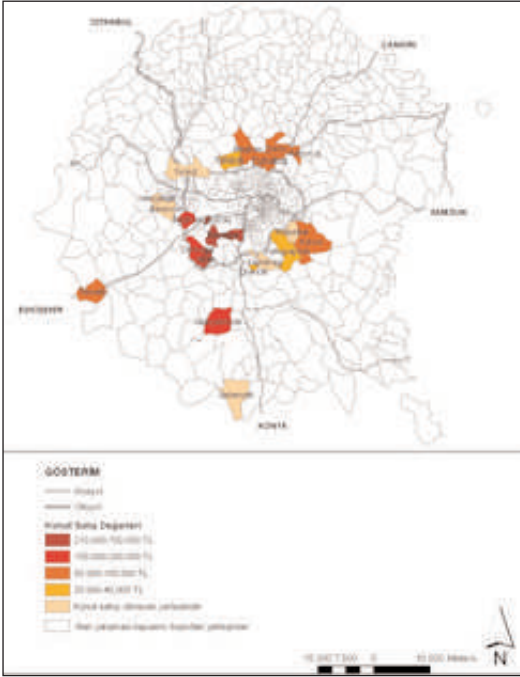
Yerleşimin adı	Köy içi					Köy dışı alanlar				
	1990	1994	1998	2002	2006	1990	1994	1998	2002	2006
Altınova	0,13	0,18	0,76	3,18	9,87	0,1	0,1	0,4	2,4	5,9
Bağlıca	2,16	0,61	0,38	1,91	6,58	1,4	0,5	0,3	2,2	7,9
Bağlum	-	-	-	-	-	0,3	6,9	3,2	3,7	5,9
Beytepe	7,79	9,20	1,90	15,92	32,89	8,0	1,7	9,7	79,6	72,4
Çayyolu	6,49	4,60	5,71	35,03	49,34	13,0	11,5	9,5	57,3	106,9
Dodurga	-	-	0,38	3,18	7,89	-	-	3,1	3,0	11,5
Gökçe höyük	-	-	0,11	0,32	0,79	-	-	0,3	0,4	1,3
İncek	0,61	15,34	0,34	0,96	2,30	0,6	23,0	1,6	2,7	18,4
Kıbrıs	0,54	0,25	0,38	8,92	-	0,4	0,3	1,2	3,5	16,4
Kusunlar	0,54	0,46	1,14	1,27	3,29	0,4	0,4	0,9	1,0	4,3
Örencik	0,22	3,07	0,23	0,64	2,63	0,9	24,5	1,1	1,2	4,4
Pursaklar	0,43	-	-	-	-	2,6	5,2	4,3	6,1	32,6
Saray	-	-	-	-	-	-	-	2,3	2,2	13,5
Saraycık	0,52	0,55	3,05	3,18	6,58	0,5	0,7	6,5	6,1	9,9
Selametli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,1
Susuz	3,03	1,84	0,38	0,72	5,26	2,6	1,5	0,3	0,7	21,4
Temelli	-	-	-	-	0,99	-	0,9	9,5	3,2	3,5
Yakacık	4,33	2,30	2,29	2,55	6,58	4,3	2,3	1,3	1,5	7,9
Yakubabdal	0,87	0,15	0,19	0,64	6,58	2,6	0,8	0,8	1,2	2,6
Yaylabağ	0,13	-	0,17	0,32	1,64	0,2	2,3	0,6	0,9	2,8
Yeniçimşit	0,6	0,61	1,14	3,18	6,58	1,5	1,6	2,5	10,2	6,6

Yerleşimlerde arsa satış bedeli m² birim fiyatları açısından değerlendirilmiş ve değerlendirilmeler Harita 1’de gösterilmiştir. Harita 1’de görüldüğü üzere arsa satış değerlerinin en yüksek olduğu yerleşimlerin kentin güney batı aksında konumlandığı, bunu kuzeydeki ilk kademe belediye statüsündeki yerleşimler ile doğuda ve batıda yer alan düzensiz konut alanları ile gelişen yerleşimlerin izlediği görülmüştür. En düşük arsa satış değerlerinin ise Selametli ve Kusunlar’da görüldüğü, bu yerleşimlerin imarlı alanlarının olmayışı fiyatlarıdaki değeri düşüklüğünü açıklamaktadır.

Konut satış bedeli konutun bulunduğu konuma, büyüklüğüne ve sunduğu olanaklara göre farklılık göstermekte benzer kalitedekiler arasında en yüksek fiyatların sırasıyla Çayyolu, Beytepe, İncek’te (150 000-700 000 TL arasında değiştiği) görüldüğü bu yerleşimleri ikinci sırada Bağlıca, Gökçe höyük ve Dodurga’nın (150 000-200 000) , üçüncü sırada Pursaklar, Bağlum, Saray, Altınova, Temelli, Kıbrıs (60 000-100 000) , dördüncü sırada Yakacık, Örencik, Yakubabdal’ın (20 000-50 000) izlediği görülmüştür. Yeniçimşit, Saraycık, Selametli Kusunlar, Susuz ve Yaylabağ’da ise konut satışının olmadığı belirtilmiştir.



Harita 1. Yerleşimlerde arsa satış değerleri



Harita 2. Yerleşimlerde konut satış değerleri

SAÇAKLANMA ETKİSİYLE KENTSEL GELİŞME BASKISINDA KALAN KIRSAL YERLEŞİMLERDE DÖNÜŞÜM SÜRECİ: Ankara Örneği

Konut satış bedeli konutun bulunduğu konuma, büyüklüğüne göre farklılık göstermekle birlikte fiyatlar 20 000- 700 000 TL arasında değişmektedir. Yerleşimlerde konut satış bedelleri Harita 2’de gösterilmektedir. Konut satış değerleri arsa satış değerleri ile benzer durumu göstermekte, en yüksek konut satış değerlerinin güneybatı aksındaki yerleşimlerde olduğu görülmektedir. Yine ikinci sırayı belediye statüsündeki (Selametli hariç) yerleşimler izlemektedir. Yeniçimşit, Saraycık, Selametli Kusunlar, Susuz ve Yaylaabağ’da konut satışlarının olmadığı belirtilmiştir.

Konut fiyatlarına ilişkin olarak ise köy içi fiyatlarının gelişme bölgesine göre düşük olduğu bu nedenle kırsal konutların her aksta 150-300TL arasında kira bedelinin olduğu ancak gelişme konut alanlarında fiyatların değiştiği belirtilmektedir. Çayyolu, İncek ve Beytepe’de kiralık fiyatlarının en yüksek seviyede olduğu (500-2000TL), bunu Bağlıca, Dodurga ve Pursaklar’ın (400-600TL) izlediği, Bağlum, Saray, Kıbrıs, Yakacık, Temelli, Susuz, Altınova’da kira bedellerinin (250-350TL) arasında olduğu belirtilmiştir. Saraycık, Yeniçimşit, Örencik, Gökçe höyük, Yaylaabağ, Kusunlar ve Yakupabdal’da ise yine bu bedelin (150-250TL) kadar olduğu belirtilmiştir. Selametli’de ise kiralık konut talebi bulunmamaktadır.

Sonuç

Teknoloji alanında 20 yüzyılın son çeyreğinde ve 21 yüzyıl’ın ilk on yılındaki gelişmeler, küresel ekonomik yapıyla birlikte yönetsel ve mekansal yapıları da değiştirip, dönüştürmektedir. Bu yeni düzende kentler ön plana çıkmıştır. Otomobil sahipliğindeki artışa paralel artan erişilebilirlik sınırları; kentlerin sıçrayarak, yayılarak hızla büyümesini destekleyen çevre yollarının inşa edilmesi; erişilebilirliğin yüksek olduğu alanlarda yeni iş, alışveriş ve konut alanlarının inşası; birbirini geri dönüşümlü olarak beslemekte ve bu gelişme/değişim mekana yansımaktadır. Bu süreçte metropoliten kentlerin yapısı, büyüme biçimleri ve yakın çevresindeki yerleşimlerle ilişkileri de farklılaşmıştır. Yerleşik dokuda sıkışan işlevler önce kentin çeperlerine doğru yayılmış, sonrasında ise erişilebilirliğin sınırlarını zorlayan biçimde kırsal alanlara doğru ‘saçaklanarak, sıçrayarak büyüme’ modelinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Metropoliten kentlerdeki bu büyüme biçimi ‘kentsel saçaklanma’ olarak tanımlanmaktadır. Metropoliten kentlerin yayılarak ve saçaklanarak büyüme biçimi öncelikle Amerika’da daha sonra Avrupa’da, 1980 sonrasında ise özellikle gelişmekte olan ülkelerde etkisini yoğun olarak hissettirmiştir. Türkiye’de bu süreç 1980li yıllardan sonra neo-liberal politikaların etkisiyle metropolitenleşmenin ayrılmaz bileşeni olmuş, kentlerin saçaklanarak gelişimi hızlanmış ve saçaklanma etkisinde kalan kırsal yerleşimler kentsel gelişmenin baskısıyla dönüşmeye başlamıştır. Bu durum parçacı planlama yaklaşımlarının araç olarak kullanılmasıyla da desteklenerek hızla devam etmekte, kentsel saçaklanmanın anlaşılması/denetlenmesine yönelik politika ve araçların geliştirilmesi planlarının, merkezi ve yerel yönetimlerin önemle çözüm bekleyen sorunlar arasında yerini almaktadır.

Bu bildiride, 1980 sonrası kentleşme sürecini etkileyen ekonomik, politik ve sosyal yapıdaki dönüşümlerin metropoliten kentlerde ne tür değişimlere neden olduğu, bu değişimin

yer aldığı saçaklanma alanlarındaki yerleşimlerin içeriğini nasıl etkilediği sorularına Ankara Metropolitan Alanı örneği üzerinden yanıt aranmıştır.

- Ankara Metropolitan kentinin saçaklanma etkisiyle kentsel gelişme baskısı altında kalan kırsal yerleşimlerde bir dönüşüm süreci yaşanmakta ve süreç yeni gelişme alanları ve mevcut doku için farklı sonuçların ortaya çıkmasına yol açmaktadır.
- Yeni ve örgütlü gelişmeler (toplu konut alanları, düzenli konut alanları, belediye statüsündeki yerleşimler) ile mevcut kırsal yerleşimlerde sunulan su, kanalizasyon, ulaşım, çöp toplama hizmetleri sosyo-kültürel gibi kentsel hizmetler farklılaşmaktadır.
- Dönüşüme uğrayan bu kırsal yerleşimlerde mekanın değişimi ile birlikte mevcut doku ile sonradan gelişen yeni gelişme alanları arasındaki arsa - arazi değerleri arasında farklılıklar oluşmaya başlamaktadır.

Bu çalışma ile Ankara Metropolitan alanının saçaklanma alanlarındaki kırsal nitelikli yerleşimlerin ana kent kaynaklı gelişme baskısı altında kaldığı ve bu kentsel büyümenin etkisiyle zamanla dönüşüme uğradığı, bu dönüşüm sürecinde yeni gelişme alanları ile mevcut yerleşim dokusu arasında yukarıda detaylarıyla açıklanan; kentsel hizmetlerden yararlanamama, arsa-arazi fiyatlarındaki suni/spekülatif farklılıklar, bunlara bağlı olarak mekanın parçalı gelişiminin planlanamaması sorunlarının oluştuğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğü, “İl Eğitim İstatistikleri”, *Ankara İl Millî Eğitim Müdürlüğü*, Ankara (2007).

Ankara İl Sağlık Müdürlüğü, “İl İstatistikleri”, *Ankara İl Sağlık Müdürlüğü*, Ankara (2007).

Bilsel, C., “Kentsel Dönüşüm, Çözülen Kentler ve Parçalanmış Kamusal Alan”, *Mimarlık Dergisi*, 327: (Ocak-Şubat), 13-18 (2006).

Çamur K., “Yeni Liberal Politikaların Kentsel Arazi Kullanım Yapısına Etkileri: Çankaya (Ankara) İlçesi’nde Yapılaşmanın Çözümlemesi, 1985-1990” Doktora Tezi *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, (2000).

Cohen B., “Urban growth in developing countries: A review of current trends and a caution regarding existing forecasts”, *World Development*, 32 (1): 23-51 (2004).

Gelir İdaresi Başkanlığı, “Emlak Vergisine Esas Arsa ve Arazi Asgari m² Birim Değerleri”, *Maliye Bakanlığı*, (1990).

Gelir İdaresi Başkanlığı, “Emlak Vergisine Esas Arsa ve Arazi Asgari m² Birim Değerleri”, *Maliye Bakanlığı*, (1994).

**SAÇAKLANMA ETKİSİYLE KENTSEL GELİŞME BASKISINDA KALAN KIRSAL YERLEŞİMLERDE DÖNÜŞÜM SÜRECİ:
Ankara Örneği**

Gelir İdaresi Başkanlığı, “Emlak Vergisine Esas Arsa ve Arazi Asgari m² Birim Değerleri”, *Maliye Bakanlığı*, (1998).

Gelir İdaresi Başkanlığı, “Emlak Vergisine Esas Arsa ve Arazi Asgari m² Birim Değerleri”, *Maliye Bakanlığı*, (2002).

Gelir İdaresi Başkanlığı, “Emlak Vergisine Esas Arsa ve Arazi Asgari m² Birim Değerleri”, *Maliye Bakanlığı*, (2006).

Gökçe, B., “Ankara Üst Ölçek Sorunsalı”, *TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını*, Ankara, 10 (2002).

Kıray, M., “Kentleşme Yazıları”, *Bağlam Yayınları*, İstanbul 152 (1998).

Tekel A., “Türkiye Metropolitan Planlama ve Planlamanın Yönetimi” Doktora Tezi, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara, 41-43, (2000).

TÜİK, “Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları - Dönemi: 2011” <http://www.tuik.gov.tr> (Erişim Tarihi 10.09.2012).

United Nation, “World Urbanization Prospects: The 2003 Revision”, *United Nation, New York*, 9-12 (2004).

Yenigül, S. B., “Metropolitan Kent Etkisindeki Yerleşimlerin Dönüşüm Süreci Çözümlemesi Ankara Örneği” Doktora Tezi, *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*, Ankara, (2009).

KAPİTALİZMİN GÖLGESİNDE KIR-KENT ÇELİŞKİSİ: KIRSAL DÖNÜŞÜM VE ETKİLERİ

Öğr. Gör. **Seçil Gül MEYDAN**

Bozok Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

I. Sanayi Devrimi ve Kent

Tarımsal üretimi en ileri derecede gerçekleştirme imkanı olan toplumların, bundan sağladıkları imkanlarla hızlı bir değişim sürecine girdikleri ve bunun sonucunda sanayi toplumu olarak nitelendirilen toplumsal yapıya dönüştükleri görülmektedir (Karagül, 2010:223). 16. yüzyılda coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte, Ortaçağdan itibaren gerek dinsel, gerekse politik alanda otoritesini kurmuş olan kilisenin nüfuzunun kırılması ve Orta Çağ'a özgü iktisadi ilkelerin uygulama niteliğini önemli ölçüde yitirmiş olması; ekonomik, toplumsal ve siyasal alanda büyük bir düşünce devriminin temelini oluşturmuştur. Bu düşünce devrimi, Avrupa'ya, Amerika kıtasından ve çeşitli ülkelerden altın ve gümüş akımının başlamasıyla birlikte ekonomik güce dönüşmüş, tarıma ve onun getirilerine dayanan eski düzen, yerini hızlı bir biçimde para ve sermayeye dayalı yeni bir güce bırakmıştır. Bu şekilde temelleri atılan sanayi devrimi, bir dizi teknolojik yeniliğin üretim alanında kullanılmasının ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel alanlara dolayısıyla kentsel yaşama yansımaları kapsayan bir süreç olarak gerçekleşmiştir (Erkan,1993). Teknolojik yenilikler 1735'te Abraham Derby'nin eritme fırınlarında odun kömürü yerine kok kömürü kullanarak demir üretimi, James Watt'ın 1765'te buhar makinesini bulması ve bunun enerji kaynağı olarak 1774'te sanayideki yerini alması, kömür ve buhar kuvvetine dayanan bir makineleşme hareketinin başlaması, iş bölümü ve sürüm pazarlarının genişlemesidir. Adam Smith'in 1776'daki "Milletlerin Zenginliği" adlı eseri, iktisat bilimine bağlı yenilikleri getirmiştir. 1789 Fransız Devrimi ise, toplumsal, siyasal ve kültürel gelişmeler bakımından belirleyici dönüm noktaları ve tarihler olmuştur (Erkan, 1993).

Sanayi kenti (Ertürk, 2008:107) sanayi devrimi sonrasında toplumsal ve ekonomik değişim ve gelişmelerin fiziksel mekana yansımalarıyla oluşan kenttir. Sanayi Devrimi ile birlikte sosyal, kültürel, ekonomik, politik, bilimsel ve teknolojik yapıların bütününde olduğu gibi kent ve kent hayatında da büyük değişiklikler meydana gelmektedir. Sanayi kentleri, tarım

kentlerinden bilgi, teknoloji, örgütlenme ve sosyal kontrol unsurları bakımından farklılaşmaktadır. Sanayi öncesi kentlerde organik enerjiyle üretim yapılırken, sanayi kentinde inorganik enerji kullanılmaktadır. Haberleşme ve ulaşım teknolojisinde örgütlenme toprak kullanımında uzmanlaşma ile sonuçlanmıştır. Sanayi öncesi kentlerdeki baskın sosyal kontrol sanayi kentinde azalmaktadır (Ertürk, 2008:105). Sanayi kentinde ekonomik işlevler ön plana çıkarken, politik ve yönetsel işlevler geri planda kalmaktadır. Sanayi toplumu ekonomik, toplumsal ve yönetsel örgütlenmesiyle yeni bir kültür yaratarak sanayi kentini oluşturmaktadır.

II. Kır-Kent Çelişkisi ve Yeni Arayışlar: 20. Yüzyıl Kent Ütopyaları Ebenezer Howard; Bahçe Kent, Frank Lloyd Wright; Broadacre Kent ve Le Corbusier;İşinsal Kent

Sanayileşme süreciyle birlikte kapitalizmin tüm dünyada hakim olmaya başlaması, sanayi toplumunun hızla gelişen teknolojisi, doğayı sömüren, kaynakları hızla tüketen, zengin ile fakir arasındaki uçurumu arttıran, kişisel çıkarlar ve sınırsız büyüme hırsıyla beslenen sermaye kentini de yaratmaktadır. Dönemin sanayi kentini Bumin'in anlatımıyla şu şekilde özetleyebiliriz: “İşçi mahallelerinin çamur ve çöplerle kaplı yollarında, çocuklar ve domuzlar birlikte geziniyordu. Bazı kentlerde bu işçi mahalleleri o derece “iyi” yerleştirilmişti ki, Manchester’da olduğu gibi, varlıklı birisi, bir işçi mahallesi ya da işçilerle karşılaşmadan “yillarca yaşabilirdi”. Ama zamanla burjuva mahallelerinin de tam bir güvenlik sağlamadığı, biraz ilerideki sefaletle birlikte yıllarca yaşayamayacağı anlaşıldı. İşçiler yaklaşıyorlardı; ama kolera, tifo, tifüs gibi bulaşıcı hastalıklar oralara da ulaşmıştı. Burjuvalar, Ortaçağ zenginlerinin vebadan kaçmaları gibi, ya kentin merkezini yoksullara bırakarak banliyölere çekildiler ya da kentin merkezindeki işçi mahallelerinden geniş caddeler geçirerek onları kentin dışına sürdüler” (Bumin, 1988:83-85).

Kent, kapitalist üretim araçlarının bir parçası ve kapitalist üretim tarzının bir ürünü olarak sefalet, pislik ve yoksulluk yuvası haline gelmiştir. Dolayısıyla, kent, Marx’ın (Marx, 1966) tanımladığı gibi, yabancılaşmanın kaynağı olmakta ve makineleşme, yalnızca özdeksel koşulları beslemektedir. Kır ile kent arasındaki ayrımı ortadan kaldırmak; fiziksel yalıtılmışlığın üstesinden gelmek; ancak kapitalist düşüncenin oluşturduğu tüm kalıpları buharlaştırmakla sağlanabileceğinden; 20. yüzyılın kentlerine yönelik Ebenezer Howard’ın Bahçe Kent, F. L. Wright’ın Broadacre Kent ve Le Corbusier’in İşinsal Kent tasarımları kenti güzelleştirmeye değil, devrimci bir coşku ve umutla değiştirmeye yöneliktir. Sanayi Devrimi’nin kentsel ve çevresel süreçlere olan olumsuz etkilerine duyulan tepki, ideal kent tasarımlarının doğuşuna kaynaklık etmiştir. Bütünsel bir dönüşümü amaçlayan bu ideal tasarımlar, kapitalist düşüncenin emeği ve doğayı sömüren anlayışını reddederek, emeğin değişim değerini ve doğaya uyumu arttırmaya dönük çabaların başlangıcı niteliğindedir. İdeal kentlerde, kent yaşamı, ussal ve ideal ölçülerde kır mekanına taşınarak kır-kent sürekliliğinin sağlanması amaçlanmaktadır. Dolayısıyla, kır ve kent birliği çalışma yaşamı aracılığıyla gerçekleştirilecek, fiziksel ve zihinsel emek, çalışma ve dinleme alanları aracılığıyla

kaynaştırılabilecektir. Böylelikle, yerleşmeye dayalı toplumsal yarar sağlayan örgütlenme ve işbölümü sağlanabilecektir.

Ebenezer Howard, sanayileşme ve kentleşme süreciyle başlayan özekselleşme ve yoğunlaşmaya şüpheyle yaklaşmış ve toplumsal düzen, denetimli büyüme, sınırlı bir nüfus ve doğa ile uyum ilkelerini temel alan “Bahçe Kent”i tasarlamıştır. Howard, kırsal ve kentin olumlu yanlarını Bahçe Kent örneğinde birleştirmektedir (Ersoy, 2012:30). Beşeri ölçeklerden uzaklaşarak hızla büyüyen sanayi kentlerini iyileştirmek için, Howard, ilk adı Tomorrow: A Peaceful Path to Real Reform (1898) olan ve Yarının Bahçe Kentleri- Garden Cities of Tomorrow olarak değiştirilen kitabında (1902) 20.yüzyılın ideal kentini yaratmıştır. Bahçe Kent, emeğin ve doğanın kapitalist sermaye uğruna sömürüldüğü ve fabrikalar arasında kaybolan kentlerin, sağlıklı yaşam çevrelerini oluşturan sosyal, ekonomik ve teknolojik yapısına tepki olarak ortaya çıkmıştır ve sanayi ile toprak arasında dengenin kurulması, dolayısıyla kır-kent sürekliliğinin sağlanması amacıyla önerilmiştir (Kıvılcım, 2004:12-13).

Planda, bölgesel ilişkiler yönünden kent-kır ve kentsel işlevler arasında denge sağlamaktadır. Kenti birleştiren ve mahalle birimlerinin dışına taşan bağlayıcı güç, serbest zaman aktiviteleri ve yurttaşlık ruhu olmaktadır. Kentsel yaşamın gerektirdiği tüm hizmetlerin sağlanabildiği, bunun yanı sıra kırsal yaşamın birincil ilişkilerinin sürdürebildiği iki bin kişiyle sınırlanmış tarım nüfusuna sahip bir kent önerilmiştir (Kıvılcım, 2004:13). Halk, tüm arazilerin ortak sahibi olup, kırsal yaşam ve kentsel yaşam bahçe kent ile mükemmel bir uyum içinde bütünleşmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 2006: 409-410). Ilımlı özeksizleştirme ve kooperatif sosyalizm ilkelerini taşıyan “bahçe kent”, bozulmamış kırsal alanın ortasında, bütünüyle sanayi kentlerinden bağımsız yeni bir yaşam alanı oluşturmaktadır (Fishman, 2002:113). Kent, ekonomik açıdan canlı olup, erişilebilirlik açısından, farklı sanayi alanları belirli yerlerde toplanmaktadır. Bahçelerden, parklardan ve büyüklü küçük evlerden oluşan kırsal kent arası bir yaşam önerilmiştir.

20. yüzyıla yönelik Frank Lloyd Wright, bireyciliğin egemen olduğu, “Geniş Dönüm” olarak adlandırdığı bir kent önermektedir. F. L. Wright, özeksizleştirimi, Howard’ın ideal olan küçük topluluğun ötesinde, tekil aileye taşımaktadır. Planda, kırsal alanı kaplayan binlerce çiftlik bulunmakta olup, her biri il özeğinden daha büyük olan kentler, geniş-dönümlerin içinde kaybolmaktadır. Geniş Dönüm’de, herkesin, kişi başına en az bir dönüm olmak üzere, kullanabileceği kadar toprak hakkı bulunmaktadır. Bireyler, zamanlarının bir bölümünü tarlalarında, bir bölümünü de tarlalar arasına serpiştirilmiş olan küçük fabrikalarda, ofislerde ve dükkanlarda çalışarak geçirmektedir. Büyük bir anayol ağı toplumun dağılmış unsurlarını birleştirmektedir. Wright’ın önerdiği bu özeksizleştirim ile, herkes kendi toprağı üzerinde kendi seçimi olan yaşam biçimini özgürce sürdürebilmektedir (Fishman, 2002:114). Kırsal değerleri sanayi kentine taşıma çabası içinde olan Wright, büyük kent yerine yerel birimlerde toplanmış ekonomik işlevleri savunmaktadır (Kıvılcım, 2004:13). Sanayi kentlerinin olumsuz yaşam koşullarından kurtulmak gerektiğini ve kentsel alanların, banliyölerin gün geçtikçe büyüdüğünü, kırsal kesimde nüfusun hızla azalmakta olduğunu belirtmiştir.

Wright, insana ve doğaya yönelik tüm olumsuzlukları yaratan, dönemin, sanayi kenti yerine, bireyin ve ailenin gelişebileceği, kır-kent birliğinin sürekliliğinin korunabileceği bir ideal kent kurmak istemektedir. Wright'ın ideal kentinde, kır-kent sürekliliği çalışma yaşamı aracılığıyla gerçekleşmekte, fiziksel ve zihinsel emek, çalışma ve dinleme alanları ile bütünleşmektedir (Kıvılcım, 2004:15). Planda, kent estetiği açısından yerleşim birimleri ile doğa arasında denge kurma çabası hakim olup meydan düzenlemelerinde bile meydanların birbirleriyle ve çevreleriyle uyumu, tasarımı ve işlevselliği üzerinde durulmuştur. Doğa ile iç içe küçük ölçekli dengeli ve düzenli bir kent önerisi bulunmaktadır (Kıvılcım, 2004:15-16).

Daha çok başkentler üzerinde yoğunlaşan Le Corbusier'in 20 yüzyıl kenti ise, kolektif yönetimi düzenini sağlayabilecek bir kentsel çevrede tasarlanmıştır. Planda, mekanik-kent, mekanik-konut anlayışı ön planda olup işlevsellik ve geometrik unsurlar hakimdir. Geniş yeşil alanlarla çevrelenmiş gökdelenleri, doğal peyzaj unsurlarıyla bütünleştiren plancı, aşırı özekselleşmiş planlama anlayışıyla her biri 2700 kişilik mahalleleri olan çağdaş mimari eserlerin yer bulduğu bir kent tasarlanmaktadır (Kıvılcım, 2004:13). Le Corbusier'in İşınsal Kentinde, eski yapılar yerine parklar, bahçeler ve büyük anayolların üzerinden, cam ve çelikten yapılmış gökdelenler geometrik olarak yükselmektedir (Fishman, 115). Kenti bir makine olarak betimleyen ve doğanın kente taşınması ilkesini ilk ortaya atan Le Corbusier'in İşınsal Kenti (Tanilli,1991:121), farklılaşmamış işlevleri ve hareketleri olan büyük bir makineyle ilişkilendirilen küçük ölçekli, özerk, türdeş mekanlardan oluşmaktadır. (Kıvılcım, 2004:18).

20. yüzyıl kent planlarını yaratan üç plancı da zamanlarının kentlerinden nefret etmekte ve değerli kaynakların, gereçlerin ve insanın, kentsel düzensizlik içinde gereksiz yere harcandığını düşünmektedirler. Üç plancıda, teknolojiği, doğa öncelikli olarak kullanmış, hayranlıkla takip etmiş ve toplumsal değerlere hizmet eden boyutunu benimsemişlerdir (Fishman, 2002:118-119). Planları karşılaştırıldığında üç plancının da, önemli ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Fakat, sanayi kentinin tüm olumsuzluklarına karşı ortak bir çaba söz konusudur, mülkiyetin olmadığı bir toplumsal düzen, sağlıklı bir çevre, her biri kendilerine karşılık gelen politik ve toplumsal anlamda bütünleşerek ideal olanı, güzeli tasarlamaktadırlar. Kentsel tasarımları kendi içlerinde yalnızca ussal ve güzel değil ayrıca, toplumsal hedefleri de içermektedir. Planlarda, kırın ve kentin iyi yönleri birleştirilmekte, yabancılaşma önlenmeye çalışılmaktadır. Kentsel ve yaşamsal bütün sorunların planlama yöntemi ile çözümlenebileceğine inanmaktadırlar (Fishman, 2002:111).

III. Kır-Kent İlişkisi: “Kent”i Tanımlamak Üzerine

Marx ve Engels'in Komünist Manifesto'da belirttikleri gibi Sosyalist Planlamaya egemen olan temel düşüncelerden biri kır ve kent arasındaki ayrımı ortadan kaldırmak, bireyler ve diğer gruplar arası fiziksel yalıtımın önüne geçmektir. Marx, cinsiyet ayrımından sonra ayrışmaya ve yabancılaşmaya neden olan kır-kent farklılığının ve entelektüelliği sağlayan yabancılaşmanın engellenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu nedenle, Sovyet toplumunda da kır-kent sürekliliğini temel alan 200 adet Tarım Şehri kurulmuştur ve Sovyet Birliği çö-

künceye kadar, kır-kent çelişmesini kaldırmaya yönelik kentsel faaliyet ve hizmetleri kıra taşıyan sistemler oluşturulmuştur. Sosyalist düşünce, toplumsal ve ekonomik açıdan, birbirini reddetmeyen ve bütünlüğü sağlayan, kır-kent dengesinin inşasıdır. Kıra, nitelik olarak kentsel faaliyetler götürülerek nicel farklılıklar ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Marx, işbölümü ve özel mülkiyet ile ele aldığı kenti: “Maddi ve zihni emek arasındaki en önemli bölünme, köy ile kentin ayrılmasıdır. Köyle kent arasındaki çelişki, barbarlıktan uygarlığa, kabileden devlete, yerellikten devlete geçişle başlar ve bütün uygarlık tarihi boyunca bugüne değin sürer. Gerçekte, kentin, nüfusun, üretim araçlarının, sermayenin, zevklerin, gereksinmelerin toplandığı bir yer olmasına karşılık; köy, bunun tam tersi olarak, yalnızlığı ve ayrılığı temsil eder” (Holton, 1999:27, Marx ve Engels, 1987:87) şeklinde tanımlamıştır.

Marx, kent ve kırın tarihi süreçteki rolünü, mülkiyet ilişkilerine koşul olarak, kent biçimlerinin üretim biçimine göre değişen heterojen yapısını şu şekilde tanımlamaktadır: “... eski klasik tarih, kentlerin tarihidir; fakat toprak sahipliğine ve tarıma dayanan kentlerin tarihidir; Asya tarihi, kentle köyün birbirinden ayrılmaz birliğine dayanan bir tarihtir; ortaçağ, daha sonraki gelişmesi kent ve köyün karşıtlığı ile devam eden tarihin çekirdeğinin köy olduğu bir çağdır. Çağdaş tarih ise, eskiler arasında olduğundan farklı olarak kentlerin köyleşmesi değil, fakat, köyün kentleşmesidir” (Holton, 1999:35).

Sosyalist düzen kır-kent karşıtlığını giderme ilkesini benimsemektedir. “Sovyetler, büyük kentsel alanlarda gözlenen birikim ekonomisini bütün yönleriyle değerlendirerek ve büyük özeklerin daha da büyümesini sınırlamanın başarısızlıkla sonuçlandığını göz önünde bulundurarak yeni bir kent biçimini önermektedir: Kentsel yığılmalar ya da mekansal açıdan yoğun kentsel gelişme alanları olarak anılan şey, Batı’daki metropoliten bölge kavramına çok benzemektedir. Bir yandan birikim ekonomisi gerçekleşirken, bir yandan da büyük kentlerin üretim kapasitesini yakın alanlara yayarak, nüfusun yeniden dağıtımı yoluyla yerleşim yoğunluğunu azaltarak ve oldukça gelişmiş olan ulaştırma ağıyla kentsel alanın değişik bölümlerini birbirine bağlayarak büyük kentlerin olumsuz yönlerinin üstesinden gelinebileceği umulmaktadır” (Thomas, 2002:184).

Köy ve kent yaşam biçimlerini birleştirerek bir dengeye kavuşturmak, sanayileşmeyi köye yaymak, köyü kentleştirmek ve böylece kentleşmeye sağlıklı bir biçim vermek hedeflenmektedir. Bu politikalar, kırsal bir kalkınma modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Kırsal kent tarımsal gelişmeyi, sanayileşmeyi ve modernleşmeyi hızlandırmaktadır, tarım ile sanayinin en iyi biçimde bütünleşmesini sağlayabilmektedir. Bu durum ancak, tarım ile sanayi arasında bir köprü oluşturularak yapılabilmektedir (Keleş, 2004:51).

Marksist düşünce ışığında Sosyal Demokrat Partiler de kır-kent çelişmesini kaldırmaya yönelik politikalar geliştirmişlerdir. Kibbutzların* toplumsal ve ekonomik yapısı kesin ve açık bir şekilde kır-kent çelişmesini kaldırma yönündedir. Toplumsallık, denetimli büyüme, den-

* İbrahim Yasa, “Kibbutz’un Toplumsal İdeolojisi ve Yapısı”, SBF, Cilt 27, Sayı 4, 1972

KAPİTALİZMİN GÖLGESİNDE KIR-KENT ÇELİŞKİSİ: KIRSAL DÖNÜŞÜM VE ETKİLERİ

geli nüfus dağılımı ve kadın-erkek eşitliği topluluğun tek bir büyük aile yapısı içinde yerleştirilmiş olması, kır-kent sürekliliğini sağlama ve fiziksel yalıtılmışlığın üstesinden gelme amacıyla oluşturulmuştur.

Louis Wirth, kır ve kent arasındaki toplumsal ilişkilerdeki farklılıkların görece büyüklük, yoğunluk ve heterojenlik olmak üzere üç nedeni olduğunu bunun iki farklı yaşam tarzı yarattığını ileri sürmüştür. Wirth, kentsel mekanı “göreceli olarak geniş, yoğun nüfuslu ve toplumsal bakımdan heterojen bireylerin oluşturduğu, bireycilik gibi değerler üzerine kurulmuş bir yaşam biçimini yansıtan bir yerleşmedir” şeklinde tanımlamaktadır.

Wirth’in bir yaşam biçimi olarak kentlilik anlayışı, kent içindeki salt kimi toplumsal ya da kişisel ilişkilerin görgül varlığı nedeniyle zayıflamış değildir. Kır-kent çelişkisinde temel yanlışlık kentsel ve kırsal kültürü bir sürekliliğin iki kutbu olarak düşünmektir. Kent ve kır kavramlarının çağlar arası ve kültürler arası kullanımı, kır olarak nitelendirilen yerleşimlerin batı modeli içinde, gerilik, eskimişlik ve tutuculuk merkezi olarak görülmesi yanıltıcı olabilmektedir (Holton 1999:43). Oysa, kırı kentten farklılaştırmak yerine kenti, çeşitli nedenlerle kırdan göçen toplumların oluşturdukları yeni bir değerler, normlar ve sosyal ilişkiler düzeni olarak tanımlamak gereklidir. “Kentsel toplum” her şeyin üstünde, belli bir kültürü ifade etmektedir. Bu kültürel form, kendi organizasyon ve dönüşüm mantığını içinde barındıran; değerler, normlar ve sosyal ilişkilerin yer aldığı belli bir sistemden oluşmaktadır (Castells, 1977:75). Bu ilişkiler, Alman sosyoloji okulunun evrimci - işlevselci düşüncesi ile bağlantılıdır. Kırsal toplumdan kentsel topluma geçiş süreci her şeyin ötesinde rollerin parçalanmasını, değişimi ve ikincil ilişkilerin, birincil ilişkilere karşı üstünlüğü ile oluşturulmuştur.

“Çağdaş dünya için kullanılabilen kentleşmenin derecesi, tam olarak ve geçerli bir biçimde, kentlerde yaşayan toplam nüfusun oranı ile ölçülemez. Kentlerin toplumsal yaşam ya da insan üzerindeki etkileri, kentli nüfus oranının göstereceği etkiden daha büyüktür. Kent yalnızca, günümüz insanına daha büyük bir oranda iş ve yerleşim olanakları sunan bir yer değildir, aynı zamanda dünyanın en uzak yerlerini kendine çeken, türlü bölgeleri, insanları ve etkinlikleri bir düzene göre biçimlendiren, ekonomik, siyasal ve kültürel yaşamın öncüsü ve denetleyici konumunda olan bir merkezdir” (Wirth, 2002:78). “Kent, birdenbire ortaya çıkmayıp bir gelişme sürecinin ürünü olduğundan, yaşam biçimi üzerindeki etkilerinin de, daha önceki topluluklara egemen olan yaşam biçiminin görmezden gelemeyeceği düşünülmektedir. Bu yüzden, farkı derecelerde de olsa, toplumsal yaşamımız, temel yerleşme biçimi tarıma, tımara ve köye dayanan daha eski toplumların izlerini taşır. Söz konusu tarihsel etkiye, eski yaşam biçiminin izlerinin hala egemen olduğu kırsal bölgelerden insanların kente göç etmesi de katkıda bulunur. Bu yüzden, kentsel ve kırsal kişilik tipleri arasında kesin ve farklı dönüşümler bulmayı beklememeliyiz” (Wirth, 2002:79).

Louis Wirth tarafından ortaya konan önermeler, kentsel kültürün karakteristik özelliklerini tanımlamaya ve toplumsal üretim sürecini açıklamaya ve kentsel özellikler ile kültürel formlar arasındaki nedensel ilişkileri analiz etmeye çalışmaktadır (Castells, 1977:76-77). Kır ve

kent karşıtlığı simgesel anlamlar (Holton 1999:44) içermektedir. Tarihi süreçte çok çeşitliliğe sahip kent; başkent, yönetim merkezi, dinsel merkez, pazar kenti, liman ve ticari mal deposu, askeri karargah, sanayi kenti vb. kır; kabile, feodal beylik, küçük tarım işletmesi, kırsal komün, avcılık, hayvancılık, çiftçilik, arıcılık vb. yaşam biçimi olarak simgelenmektedir. Sanayi devrimi sonrasında kentleşme, sanayileşmenin bir yan ürünü olarak, sanayinin gereksinim duyduğu emek gücü nüfus artışına, belli merkezlerde toplanan sermaye ise mekanın yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Bu süreçte, kent, kapitalist düşünce sistemine hizmet eden bir araç olmaktadır.

Sanayi Devrimi sonrasında yaşanan makineleşme süreci, kırdan kente göçü hızlandırmış ve kentsel nüfusu arttırmıştır. Hızlı nüfus artışına paralel olarak kentsel ve yaşamsal gereksinimler de hızla artmıştır. Gereksinimleri karşılamaya yönelik sosyal, yönetsel ve ekonomik altyapısı yetersiz olan kentlerde yaşam biçimi olumsuz etkilenmiştir. Burjuva bir yaşam tarzını örgütleyen bu yeni yaşam biçimi, kentin, kapitalizme özgü çelişkilerini toplumdaki egemen çıkarların yararına kontrol etmeye ve kapitalist üretim tarzına bağlı olarak, kır kente bağımlı hale getiren bir yabancılaşmayı yaratmaya başlamıştır.

Castells, kır-kent çelişkisinin ayırt edici bir yapısalçı çözümlemeyle ortadan kaldırılabileceğini ve kırın kentle bütünleşeceğini belirtmekte, kenti, emeğin yeniden üretildiği ortak tüketim mekanı olarak tanımlamaktadır. Aslında, Castells, emek gücünün yeniden üretimiyle ilgilenmekte, bu yüzden kentin bir kültür ya da yaşam tarzı olarak farklılaştırılmasına karşı durmaktadır. Kent, ortak tüketim aracılığıyla emek gücünün yeniden üretilmesini sağlayan toplumsal üretim ilişkilerinden dolayı bir tüketim merkezi olmaktadır. Tüketim, emeğin yeniden üretimi için gereklidir, dolayısıyla kent, emeğin yeniden üretimini sağlayan *ortak tüketim* mekanıdır ve günlük yaşamın tüm pratikleri sanayi ürünlerini tüketmek için tasarlanmıştır (Pınarcıoğlu vd., 2010:90-91). Manuel Castells, kenti, daha çok ekonomiyle ilişkilendirerek açıklamaktadır. Kentsel ekonomik yapının ancak planlamayla düzenlenebileceğini belirterek üretim, tüketim ve dağıtım süreçleriyle kent mekanını tanımlamaktadır. Castells kentin, ekonomik üretimin, toplu tüketimin ve kapitalist üretim biçiminin bulunduğu bir mekan olarak açıklamakta, kent-kır ayrımının tarihsel bağlamda kapitalizme geçişle ilişkilendirerek kentin işlevsel niteliğine sınırlı da olsa değinmektedir (Holton,1999:27).

Castells, kent sosyolojisinin kuramsal bir nesneye sahip olmadığını, kasaba, kent ve cemaat gibi çeşitliklere sahip olduğuna değinmiş; böyle bir kavramsal nesnenin; ancak uluslararası bir temeldeki örgütlenmeyle kapitalist çelişkileri çözümleyebilen bir yapısalcılığa dayanılabileceğini belirtmiştir. Dolayısıyla, devlet tarafından sağlanan hizmetlerin merkezi niteliğe ulaştığı ve emeğin yeniden üretildiği bir ortak tüketim (ulaşım, eğitim, sağlık, planlama vb.) kaçınılmaz olmaktadır (Urry, 1995:24-25). Kentsel toplumsal hareketlerin çözümlenmesinde emek gücünün yeniden üretilmesi yeni politik değişimler yaratmaktadır. Dolayısıyla, kentsel olanın kültür ya da yaşam biçimi olarak açıklanmasına karşı durmaktadır. Bu yeni politik merkez, değişen toplumsal üretim ilişkilerine dayalı olarak açıklanamamaktadır (Urry, 1995:25).

Max Weber (1905) veya Leonard Riesman (1964) belli mekansal organizasyon modelleri için kent ifadesini, tüm kültürel ifadelerin üzerinde (Rönesans şehirleri veya modern şehirler, ya da başka bir deyişle ileri kapitalist şehirler) düşünülmesi gerekip gerekmediğini sorgulamaktadır. Bu noktada, belli bir ekolojik formun çağırıştırdığı şey ile kentsel kültürün tüm sorunsalının kökünde özel bir kültürel içeriğin bulunup bulunmadığı önemli olmaktadır (Castells, 1977:80-81). “Kentsel kültür” olarak isimlendirilen kavramın belli bir tarihsel gerçekliğe karşılık geldiğini tanımlayabilmek için, Wirth tarafından önerilen özelliklerin incelenmesi gereklidir. Tüm rekabet aşamalarında, kapitalist sanayileşmeye bağlı olan sosyal organizasyonun bulunduğu görülmektedir. Kentte, sosyal karmaşıklığın temeli olan rollerin bölünmesi, emeğin kullanımında maksimum karlılığı sağlamada gerekli olan serbest işçinin statüsü ile belirlenmektedir. Birincil ilişkilerin üzerindeki ikincil ilişkilerin egemenliği ve bireyselleşme de, üretim ve emek gücünü destekleyen özgür ve eşit vatandaşlar olarak oluşturulan yeni üretim modelinin, yani yeni yaşam biçiminin ekonomik ve politik ihtiyacı olarak açıklanmaktadır (Poulantzas, 1968: 299). Dolayısıyla, kültürel formun belirlenmesi için sıfırdan bir sistem geliştirilmese de, sadece sosyal bağlamda, *kentsel* ifadesinin analizinden daha farklı tanımlanan bir kültür oluşmaktadır (Castells, 1977:80-81).

Sanayileşmenin teknolojik gerçekliği sosyal formların evriminde kapitalist üretim ilişkilerinin sosyal, ekonomik ve teknolojik yapısıyla şekillenmektedir. Bu durumda, sanayi toplumları, sanayi kültürünü, dolayısıyla sanayi kentini yaratmaktadır. Kapitalizmin buhranıyla, sermaye, devlet tarafından sağlanan hizmetler ve en önemlisi emek gücü kırsaldan daha çok kentsel alanlarda sürekli artan yoğunlaşma yaratmakta ve kırsal alanlardaki toplumsal ilişkiler çözülerek, kentsel alandaki toplumsal ilişkiler tarafından hakimiyet altına alınmaktadır (Urry, 1995:118, Holton, 1999:27). Zaman-mekan yapılanması içinde kırsal alanda önemli değişim ve dönüşümler yaşanmaya başlamaktadır. Bu durum sermaye kentleri etrafında yoğunlaşan politik ve ekonomik düzenlemelerle kırsal niteliklerin zayıflamasına neden olmaktadır.

Lefebvre’in kent analizinde ise kırdan uzaklaşmış kentsel ilişkilerin ve kentli yaşam biçiminin mutlak olduğu bir mekan bulunmaktadır. Kent, kapitalist üretimin öznesi durumdadır ve kentsel mekan bütün ilişkilerin üretildiği metalaşmış bir mekandır. Bu durumu, *kentsel devrim* olarak tanımlamaktadır. Lefebvre, kır-kent çelişmesini bu bağlamda ortadan kaldırılmakta, gelenekselden uzaklaşıp kente bağımlı yeni bir toplumsal mekan, kentsel devrim ortaya koymaktadır. Lefebvre kırdan uzaklaşmış bir kent tanımı ortaya koymaktadır. Toplumsal bir mekan olarak kent, sadece *değişim değerinin* belirlendiği bir soyut mekan değil aynı zamanda toplumsal sınıfların etkilediği *kullanım değeriyle* ilişkilidir. Lefebvre, mekanın yansız ve edilgen olmadığını aksine, çeşitli pratiklerle yeniden üretilerek anlam kazandığını ileri sürmektedir. Bu pratikler, ilk olarak, zaman içinde, inşa edilmiş çevre ve peyzaj halinde somutlaşmakta, mülkiyet ve sermaye hareketliliğiyle anlam kazanmaktadır. Devletin rolü, planlama tekniği, deneyim ve bilgiyle mekan örgütlenmekte, toplumsal ve bireysel ilişkilerle çeşitli farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır (Urry, 1995:25).

IV. Kırsal-Kentsel Toprak

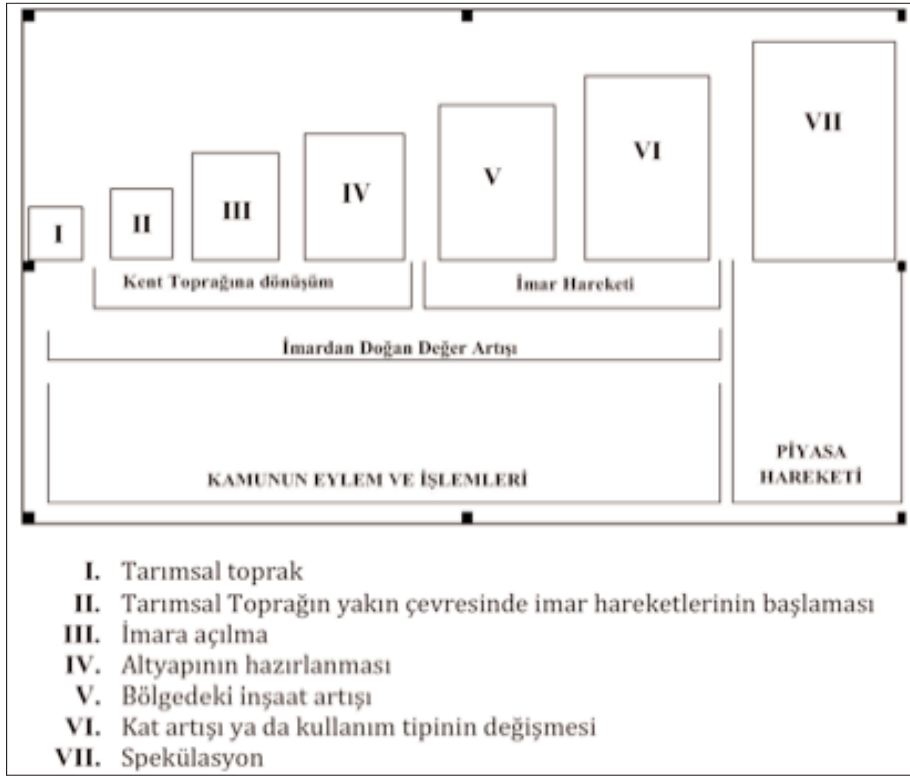
Toprak, kullanım amacına göre *tarımsal toprak* ve *kentsel toprak* olarak sınıflandırılmaktadır (Akın, 2007:103). Mülkiyete konu olan toprakların tarımsal alandaki ifadesi arazi, kentsel alandaki ifadesi ise arsadır; toprak, tarımsal toprak olarak; tarımsal arazi, kentsel toprak olarak; kentsel arsa ve kentsel arazi olarak tanımlanabilir (Tekeli, 2009:51, Kılınçaslan, 2010:179). Tarım arazisi, tarımsal üretim amacıyla kullanılan ve piyasa değeri ürün potansiyeline ve verimliliğine göre belirlenen tarımsal topraktır. Arsa, imar planı uyarınca imar parseli haline gelmiş, üzerinde imar hakları ve kullanım türleri belirlenmiş, kentsel altyapı sistemleriyle kente bağlanmış, kentin yapılaşmış kesiminde veya yakınında bulunan kentsel topraktır.

Kentsel arazi ise imar planı uyarınca imar parseli haline gelmemiş, üzerinde imar hakları ve kullanım türleri belirlenmemiş; ancak yakın gelecekte arsaya dönüşeceği ümidiyle alınıp satılmaya başlanan, piyasa değeri tarımsal ürün potansiyeline göre değil, kentsel toprak olma olasılığına göre belirlenmeye başlayan kentsel topraktır (Tekeli, 2009:51, Kılınçaslan, 2010:179). Tarım arazilerine altyapı hizmetlerinin, imar haklarının verilmesi yoluyla kentsel toprak üretimi gerçekleştirilmektedir (Meydan, 2011: 40-42). Kentsel toprak, kentsel arazi ve tarımsal araziden nitelik olarak farklıdır. Niteliksel olarak kentsel arsaya dönüşümdeki birinci yol kamu tarafından yol, su ve elektrik gibi değişik türlerde altyapıların sağlanması, ikinci yol ise imar düzenlemeleri yapılarak kullanım biçimlerinin belirlenmesidir.

Arazinin konut, ticaret veya sanayi arsası haline dönüştürülmesiyle kentsel araziden bir kentsel arsa üretilmiş olmaktadır. Tarımsal arazilerin ya da kullanılmayan arazilerin kentsel arsa haline dönüştürülmesiyle, kentsel arsa miktarı artmaktadır. Üstelik imar düzenlemeleri toprağın değerinin katlanarak artmasını sağlamaktadır (Tekeli, 2009:51, Kılınçaslan, 2010:179).

Kentsel faaliyet ve hizmetler, gelecekteki gelişme yönüne ve büyüklüğüne göre, belirli miktarlarda kentsel toprağa gereksinme duymaktadır. Gerekli olan tesislerin yapılması için, gerek kamunun, gerekse özel kesimin artan kent toprağı istemi, toprağın değerini de sürekli olarak arttırmaktadır. Bir arazi parçasının önce tarımsal kullanılıştan kentsel kullanıma (tarımsal araziden arsaya) dönüştürülmesi, dolayısıyla altyapı hizmetlerinin götürülmesi, daha sonra da yol, otopark, yeşil alan ve meydan vb. kamusal hizmetlerle gerekli tesislerin yapılması, kentsel arsa olmasına dolayısıyla her aşamada toprakta değer katlanarak yeniden üretilmesini sağlamaktadır (Keleş, 2004:599).

Kentsel toprağın değerindeki artışı, ekonomik ve toplumsal koşullardaki değişiklikler yasa dışı yapılaşma hareketleri gibi etkiler göz önünde bulundurulmadan, basitleştirilerek Şekil 1’de gösterilmektedir. Ayrıca, ekonomik ve toplumsal koşullardaki değişiklikler, yasa dışı yapılaşma hareketleri gibi etmenler normal koşullarda gerçekleşen değer artışı ve bunun sonucunda ortaya çıkan toprak vurgunculuğunun şiddetini artırıcı ve kapsamını genişletici bir etki yaratmaktadır (Keleş vd., 1999:41-42).



Şekil 1 Kent Toprağında Değer Artış Süreci (Keleş vd., 1999:41-42)

Kentsel toprak üzerindeki vurgunculuk, kentsel toprak rantlarının yüksekliğinin doğal bir sonucu olarak görülmektedir (Keleş vd., 1999:44). Kentsel toprak spekülasyonu, gelecekte meydana gelebilecek değer artışlarından yararlanabilmek için, bireylerin ellerindeki arsaları, boş bekletmeleri, olduğundan daha fazla pay biçmeleri ya da bu amaçla arsa satın almaları durumudur. Sermaye kentlerin karını en yüksek seviye ulaştırabilme hedefleri, kırsal yaşamın özgünlüğünü hızla yok etmektedir. Teknolojik gelişmeler ve sanayileşme süreciyle kentlerin birer rant merkezi haline dönüşmeleri kır-kent yabancılaşmasına, ekonomik faaliyetlerde kente özgü hizmet ve faaliyetlerin yoğunlaşmasına yol açmaktadır.

V. Sonuç Yerine: Türkiye Pratiğinde Kır-Kent İlişkisi

Kapitalizmin gelişmesiyle birlikte kır ve kent arasındaki ayrım artmakta ve yine kapitalist sistemin dayanağı olan *özel mülkiyet* ve özel mülkiyetin ürünü olan *arsa spekülasyonu*, *rant ve artı değer* kentlerde ortaya çıkan sorunların ana kaynağı olmaktadır. Kır-kent ayrımı topluma ve doğaya bağlı üretim ilişkileri arasındaki farkı tanımlamaktadır. Sermayenin ve emek gücünün kırsaldan daha çok kentsel alanlarda sürekli artan yoğunlaşma yaratması ve kırsal alanlardaki toplumsal ilişkilerin, kentsel alanlardaki toplumsal ilişkiler

tarafından giderek hakimiyet altına alınması kır-kent çelişmesine neden olduğu gözlenmektedir. Kapitalist üretim tarzı, mekansal yeniden yapılanmayla ilişkili olarak *toplumsal katmanlaşmaya* yol açmakta, bu durumda kır-kent çelişmesinin katlanarak artmasına neden olmaktadır. Ancak, kentsel ilişkilerin kırsallaşması, kentsel ekonomi ve kentsel ekonomiye bağlı ilişkilerin tarımsal üretimle kaynaştırılması nitel farklılıkları yok ederek kır-kent sürekliliği sağlayabilecektir.

Türkiye’de Atatürk’ün devletçilik ilkesi kapsamında yapmış olduğu yatırımlar hem bölgesel eşitsizliklerin giderilmesi hem de kır-kent sürekliliği açısından önemli yatırımlardır. Ancak, 1950’lerden sonra kırın demografik, sosyal ve ekonomik açıdan çözülmesine dayalı politikalar ve yine kentlerin göçle gelen nüfusu kalkındıracak sınaî üretim yapısına uygun istihdam olanaklarına sahip olmayışı; yani kentleşmenin sanayileşmeyle uyumlu ilerleyememesi, kentsel ve yaşamsal sorunların katlanarak artmasına neden olmuştur. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ile kır-kent çelişkisi güncel bir sorun olarak gündeme gelmiş olup kırsal alana yönelik nüfus, ekonomi ve yönetim gibi sorunlara çözüm aranmıştır. Chicago Okulunun hareket noktası olduğu birinci kuşak sosyologlar (Mübeccel Kıray, İbrahim Yasa vb.) kır kültürü ve kent kültürü arasındaki farklılaşmayı doğal bir süreç olarak kabul etmeye başlamışlardır. Bu sebeple, kentsel kültür ile kırsal kültür farklılaşmasında temel unsur kente özgü değerlerin, kuralların ve sosyal ilişkilerin aşamalı olarak kır kültürünü yumuşatarak (tampon bölgeler) dönüştürmesi gibi olumlu bir tablo çizilmiştir. Kırsal kalkınma faaliyetleri kırın sosyal ve kültürel gelişimine katkıda bulunmak, kır-kent arasındaki farklılığı azaltarak kırsal kesimde kendi kendine yaşanabilir birimler oluşturmak ve kentleşme olgusunu kıra yayarak yaşam düzeyini çağdaşlaştırmak gibi hedefleri içermelidir. 1960’lardan bu yana geliştirilen Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, Mehtap Projesi, Merkez Köy gibi girişimlerin ortak hedefi, kırsal kesimde yaşayan bireyler ile kentte yaşayan bireylerin istenilen yaşam düzeylerine kavuşturulması ve iki kesim arasındaki farklılıkların en aza indirilmesidir (Çolakoğlu, 2007:198).

Türkiye’de kırsal alanlar ile kentler arasındaki farklılıkların artması ile birlikte kırsal alanlarda yol, su, elektrik, sağlık, eğitim gibi temel yaşamsal gereksinimler ihmallere ve/veya kaynak yetersizliği gibi nedenlerden dolayı yeterince karşılanamamaktadır. Bu durum kırsal kesimde çözümlere sonuç olarak, kentsel alanda göç gibi önemli toplumsal, kültürel ve ekonomik sonuçları olan sorunlar ortaya çıkarmaktadır (Çolakoğlu, 2007:198).

Kırsal ve kentsel alanda, ekonominin ve nüfusun dengeli bir dağılımının sağlanmadığı kalkınma politikaları başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkûmdur. Sanayileşme ve kentleşme süreci kır-kent çelişkisi yaratarak kırın kente bağımlı hale gelmesine ve kır ekonomisinden uzaklaşmaya yol açmıştır. Geleneksel yapının zayıflığı, modern yapının gücü karşısında yok olmaktadır. Oysa, kır-kent geleneksel bir rakip olarak değil de farklı kültürel biçimleri ifade eden bir bütünlük içinde ele alınmalıdır.

Neoliberal politikalar ve küreselleşme sürecine bağlı olarak yaşanan kırsal dönüşümler, sermaye kentlerini güçlendirirken, emeğe yabancılaşmayı arttırmakta ve *bağımlı kentleri* ya-

KAPİTALİZMİN GÖLGESİNDE KIR-KENT ÇELİŞKİSİ: KIRSAL DÖNÜŞÜM VE ETKİLERİ

ratmaktadır. Sermaye birikim sürecinde önemli bir araç olan *toprak*, birçok aktör tarafından kontrol edilmektedir. Plan kararları ve yatırımlarla kırsal dönüşümüne yol açan uygulamalar aynı zamanda tarihi ve doğal çevrenin hızla betonlaşmasına ve kentsel toprakta değer artışına neden olmaktadır. Kısaca, kentsel rant olarak tanımlanan bu değer artışı, zengin ile fakir arasındaki uçurumu arttırarak orta sınıfın yok olmasına, kültürel, tarihi ve çevresel değerlerin sermaye odaklı olarak yok edilmesine ve kırsal kültürün çözülmesine yol açmaktadır.

Gelecek kuşakları düşünmeksizin, ekonomik çıkarlar ve sınırsız büyüme hırsıyla, kırsal ekonominin kaynaklarından olan orman alanlarının, mer'aların, zeytinliklerin ve tarım topraklarının ranta dayalı olarak yapılaşmaya açılması, kırsal mekanın doğadan kopuk dönüşümüne ve kırsal kültürünün yok olmasına yol açmaktadır. Günümüzde yaşanan mekansal eşitsizlik, yoksulluk ve yabancılaşma gibi kentsel ve yaşamsal sorunların kaynağı olan kırsal-kent çelişkisi kırsal dönüşüm uygulamalarıyla daha da çıkmaza girmektedir. Türkiye’de, kırsal alanda yaratılan dönüşüm süreci ve rant amaçlı alınan eylem ve kararlar doğal ve kültürel değerlerin kişisel çıkarlar ve sermaye amaçlı olarak yok edilmesine yol açmaktadır. Yaşamsal gereksinmelerin yanı sıra sınıfsal üretimin devamlılığı ve sürekliliği için gerekli olan hammaddeler kırsal kültürünün ekonomik biçimlenmesi olan tarım sektöründe üretilmektedir (Önal, 2007:1-4). Sermaye kentlerinin rant arayışı yalnızca kentsel çevreyle sınırlı kalmayıp, çıkar gruplarının karlılığını sağlamak amacıyla düzenlenen yasal uygulamalarla, kırsal çevreyi de hızla tahrip etmektedir.

KAYNAKÇA

AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 19:260-262.

Aren, S., 100 soruda Ekonomi Elkitabı Türkiye Ekonomisinden Örnekler, 2.Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2009.

Aren, S., Ekonomi Dersleri, 3. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara, 2009.

Bumin, K., Demokrasi Arayışında Kent, İçinde: Türkiye Perspektifinden Kent Sosyolojisi Çalışmaları, Der.: Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, Örgün Yayınevi, 1. Basım, s.60-61, 2010.

Castells, M., The Urban Question A Marxist Approach, 1977.

Çolakoğlu, E., “Kırsal Kalkınma Problemine Bir Çözüm Arayışı Olarak Köy-Kent Projesi”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, 2007, ss. 187-202.

Dinler, Z., İktisada Giriş, 14.Baskı, Ekin Kitapevi, Bursa, 2008.

Ersoy, M., “Planlama Kuramlarına Giriş”, Kentsel Planlama Kuramları, Der. Melih Ersoy, İmge Kitapevi, 2012.

Ertürk, H., Kent Ekonomisi, 1. Baskı, Bursa, 1995.

Fishman, R., “Yirminci Yüzyılda Kent Ütopyaları: Ebenezer Howard, Frank Lloyd Wright ve Le Corbusier”, 20. Yüzyıl Kenti, Haz. ve Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan, İmge Yayınevi, İstanbul, 2002.

Genel Ekonomi Ansiklopedisi, Milliyet Yayınları, Cilt 2, 1998.

Holton, R. J., Kentler Kapitalizm ve Uygarlık, Çev. Ruşen Keleş, İmge Kitapevi, 1. Basım, 1999.

Karagül, M., Tehdit ve Fırsatlarıyla Dünya Ekonomisi, Nobel yayım dağıtım, 1. Baskı, 2010.

Kartal, K., Ekonomik ve sosyal yönleriyle Türkiye’de kentleşme, Yurt Yayınları, Ankara, 1983.

Keleş, R., Kentleşme Politikası, İmge Kitapevi, Ankara, 2004.

Keleş, R., Geray, C., Emre, C., Mengi, A., Kentsel Toprak Rantının Kamuya Kazandırılması, Öteki Yayınları, Ankara, 1999.

Keleş, R., Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitapevi, Ankara, 1998.

Kılınçaslan, İ., Kent Ekonomisi, Sektörlerin Gelişimi, Ekonomik Coğrafya, Arazi Ekonomisi, Yapısal Analiz, Ninova Yayınları, İstanbul, 2010.

Kıvılcım, A. E., “20.Yüzyıl Kent Ütopyaları”, Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt 13, Sayı 3, Temmuz, 2004, s. 5-12 .

Marx, K. Ve Engels, F., Alman İdeolojisi, Çev. Şevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1987.

Meydan, S. G., “Kent Planlama Sürecinde Çevre Bilinci ve Kentsel Rant İlişkisi” Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 6 (1): 175-179, 2013.

Meydan, S. G., Kentsel Toprakta Değer Artış Süreci Kentleşme ve Kentsel Rant İlişkisi: Kayseri Örneği, Erciyes Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Önal, N., E., 1980 Sonrası Devlet Politikalarının Türkiye’nin Tarımsal Dönüşümüne Etkileri, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007.

Pınarcıoğlu, N. Ş., Kanbak, A., Şiriner, M., “Kent Kuramları”, Der.: Ö. Uğurlu, N. Ş. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, M. Şiriner, Örgün Yayınevi, 1. Basım, 2010.

Poulantzas, N. Pouvoir Politique et Classes Sociales de l’etat capitaliste.Paris: Maspero, 1968, İçinde: Manuel Castells, The Urban Question A Marxist Approach, 1977.

Reiner, T. A., ve Wilson, R.H., “Sovyet Kentinde Planlama ve Karar Alma Süreci: Rant, Toprak ve Kent Biçimi”, 20. Yüzyıl Kenti, Haz. ve Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan, İmge Yayınevi, İstanbul, 2002.

KAPİTALİZMİN GÖLGESİNDE KIR-KENT ÇELİŞKİSİ: KIRSAL DÖNÜŞÜM VE ETKİLERİ

Tekeli, İ., Kentsel Arsa, Altyapı ve Hizmetler, Türk Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2009.

Tümertekin, E., Özgüç, N., Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekan, Çantay Kitapevi, 2006.

Urry, J., Mekanları Tüketmek, Ayrıntı Yayınları, 1. Basım, 1999.

Wirth, L., “Bir Yaşam Alanı Olarak Kentleşme”, 20. Yüzyıl Kenti, Haz. ve Çev. Bülent Duru ve Ayten Alkan, İmge Yayınevi, İstanbul, 2002.

Yasa, İ., “Kibbutz’un Toplumsal İdeolojisi ve Yapısı”, SBF, Cilt 27, Sayı 4, 1972.

8A OTURUMU - 9 KASIM 2012
“KÜLTÜREL VE TARİHİ ÇEVREDE DÖNÜŞÜM VE DEĞİŞİM”
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Gediz URAK**

Türk Hukuk Sisteminde Kentsel Sit Alanlarında Dönüşüm ve
Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre Hakkı İlişkisi
Dr. Emine TOKSÖZ
Doç. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU

Ülkemizdeki Tarihi Kent Merkezlerinde
Yaşanan Dönüşüm Sürecine Bir Örnek:
Antalya Kaleiçi Kentsel Sit Alanı
Duygu ÖZTEKİN
Yrd. Doç. Dr. Oya AKIN

İzmir – Karşıyaka Çarşısı’nda
Geçmişten Günümüze Yaşamsal ve Mekansal Değişim
Prof.Dr. Eti AKYÜZ LEVİ
Y. Mimar Begüm ERDOĞMUŞ

Türkiye Tarihsel Kent Merkezlerinde
“Toplumsal-Kültürel” Boyutlarıyla Bakmak
Yrd. Doç. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK

TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE KENTSEL SİT ALANLARINDA DÖNÜŞÜM VE KALİTELİ BİR MİMARİ VE FİZİKSEL ÇEVRE HAKKI İLİŞKİSİ

Dr. Emine TOKSÖZ

Avukat

Doç. Dr. Funda YİRMİBEŞOĞLU

İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Özet

Bu araştırmada, kültür mirası odaklı olmayan dönüşüme ilişkin hukuksal düzenlemeler ve sonuçları ile ilgili, kentsel sit alanlarında kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkını tehdit eden risklerin azaltılması veya ortadan kaldırılması kapsamında çözüm önerileri irdelenecektir.

Kültürel mirasın paylaşım alanı ve birleştirici bir unsuru olan ve küresel odak haline gelen kentte kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı çerçevesinde taşınmaz kültür varlıklarının duyarlı bir biçimde restorasyonu ve nitelikli çağdaş mimarinin uygulanmasıyla, yaşanabilir, uyumlu ve güzel fiziksel mekanların yaratılması, uluslararası araçlarda kent sakinleri için kentsel bir hak olarak değerlendirilmektedir.

Avrupa ülkelerinde ve diğer ülkelerde çağdaş planlama yaklaşımlarının etkin olarak kullanılmasında, insan haklarının yeni bir alt alanı olarak gelişmekte olan kentsel haklar eşitlik ve özgürlük ekseninde, kentsel koşulların iyileştirilmesi amaçlı yerel yönetim çalışmalarının bir bileşeni olmuştur. Bu nedenle kentte gelişen haklar için yeni tanımların ve yaklaşımların etkin olarak kullanılması gerektiği görülmektedir.

1972 Stockholm Bildirgesi'nde kaliteli bir çevrede yaşamın eşitlik ve özgürlük gibi temel insan hakkı olarak çevre hakkı çerçevesinde değerlendirildiği, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı ve Avrupa Kentsel Şartı'nda yerel alanda barınma, kültür, eğitim, siyasal katılım ve fiziksel çevrenin geliştirilmesi gibi konuların öncelik taşıması gerektiği görülmektedir.

1992 Avrupa Kentsel Şartı'nın eki niteliğindeki Kentli Hakları Deklarasyonu'nda Avrupa

yerleşimlerinde yaşayan kentlilerin sahip oldukları kentsel haklar arasında sayılan kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı ‘tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde restorasyonu ve nitelikli çağdaş mimarinin uygulanmasıyla, uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılması’ olarak tanımlanmıştır (Kentli Hakları Deklarasyonu, madde 10).

2000 Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı (European Charter for the Safeguarding of Human Rights in The City)’nın 1. maddesinde kentsel hak belirtilmiştir:

‘Kent, dayanışma ödevleri olduğunu varsayarak içinde yaşayan ve politik, sosyal, çevresel gelişme koşullarında hakkı bulunan herkese ait ortak bir alandır. Belediye yönetimleri mümkün olan her anlamda herkesin onuruna ve kentlilerin yaşam kalitesine saygıyı teşvik ederler.’

Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı’nın amacı bütün kentlilerin politik farkındalığının artmasıdır. Kentsel gelişmenin planlanmasında konut alanları, kamu hizmetleri ve anıtlar ile yeşil alanlar arasında uyumlu ilişkinin sağlanması vatandaşlar için bir hak olarak düzenlenmiştir.

2005 Kentsel Hak Dünya Şartı’nda kentsel hak, hızlı kentleşme sürecindeki kentlerde veya bölgelerde yaşayan nüfusu koruma mekanizması olarak kentlerde ve kırsal çevreler boyutunda yaşam kalitesini belirlemek için insanların barınma ve komşuluğa dayanan yaşam kalitelerini geliştirmenin geleneksel odağını genişletir. Ayrıca kentsel hak gelişme, sağlıklı çevre, doğal kaynakların korunması ve tasarrufu, kentsel planlama ve yönetime katılma, tarihsel ve kültürel miras haklarını da kapsar (Bölüm 1- Genel Şartlar, madde 1, bent 2).

1992 Avrupa Kentsel Şartı’ndan sonraki toplumsal, ekonomik ve kültürel değişiklikler dikkate alınarak kabul edilen 2008 Avrupa Kentsel Şartı’nın 62. maddesi gereğince Avrupa için hedeflenen kentlerin herkesin iyi bir yaşam kalitesine sahip olabildiği, herkesin özellikle eğitim, sağlık, kültür ve konut sektörlerinde sağlanan hizmetlere ve iyi bir yaşam kalitesine erişebildiği yerleşimler olarak, uyumlu, dışlayıcı olmayan, farklılaşmış ve iddialı bir yaşam standardına ulaştırılmış bir toplum yaratma hedefini de yansıtan gerçek bir toplumsal karışımın yer aldığı alanlar olduğu belirtilmiştir.

Bu aşamada ‘kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre’ hakkı bakımından ulaşılan noktanın ‘iddialı bir yaşam standardına ulaştırılmış bir toplum yaratma hedefi’ olması nedeniyle, kalitenin artık toplum için iddialı bir yaşam standardı hedefini ifade ettiği anlaşılmaktadır.

Bu hedefin gerçekleştirilmesi için Avrupa kentlerinin; sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerinin kentlilere ait olduğu ve gelecek nesillere aktarılmasının gerekli olması, özellikle katılım açısından demokrasinin yeni taleplerini dikkate alan bir kentsel yönetim modeli inşa etme sorumluluklarının bulunması, toplumların demokratik yönden yeniden canlandırılması için çok gereksinim duyulan değerler olmaları, her şeyden önce, kentliler için yaratılmaları ve geleceğe uzanabilmek için geçmişlerine ve bugünkü çeşitliliklerine ihtiyaç duyan bilgi ve kültür kentleri olmaları gibi ilkeler 2008 Avrupa Kentsel Şartı’nda belirtilmiştir.

Küreselleşme sürecinde ekonomik gelişmeler ve kentlerin büyümeleri ile giderek kent çekirdeğinde kalan ve değer artışı nedeniyle cazibe merkezi haline gelen kentsel sit alanlarının genellikle ekonomik yönden yeterli olmayan, örgütlü toplum oluşturma bilinci ve işbirliği kapasitesi bulunmayan sakinleri tarafından terk edilmeleri, göçlerle gelen yeni kullanıcıları tarafından uygun kullanım koşullarının gerçekleştirilememesi nedeniyle yerel ölçekte kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre sağlanamamaktadır.

Fiziksel mekanların oluşturulmasında tarihi yapı mirasının nitel katkısı, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkının çerçevesini belirlemektedir. Bu nedenle tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde restorasyonu, nitelikli çağdaş mimarinin uygulanması, uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılması kentlilerin kentsel haklarından biridir.

Yaşam kalitesiyle ilişkisi bakımından dönüşüm kavramının kentte yaşayanların kentin sosyal ve fiziksel biçimlenmesine katılarak, yaşam kalitesini etkileyebilme olanaklarının olması gibi demokratik bir ilişkiden söz edilebilir. Kentte yaşayanların yaşam kalitesi kentten elde ettikleri doyum ve kentin, kentlilerin gereksinimlerini karşılayabilme kapasitesi ile ölçülebilir.

Kentsel sit alanlarının korunmasına ilişkin edimlerin yerine getirilmesi ve kentleşmede kültür varlıklarının korunmaları için ulusal hukuk sisteminin uluslararası ve ulusal üstü düzeyde kabul edilen standartlara uygun olması gerekir. Uluslararası ve ulusal üstü hukuktan doğan yükümlülüklerin çerçevesini, insan haklarına ilişkin genel hukuk ilkeleri ile Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar belirler. Kentsel hak bağlamında sit alanlarının korunmasına ilişkin ortak mevzuat ve politikalar giderek geliştirilmekte ve ulusallaştırılmaktadır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde konunun amacı ve önemi vurgulanmakta, ikinci aşamada, 'kentsel hak' kavramı ve bu çerçevede 'kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı' kavramının ortaya çıkışı, süreç içindeki gelişimi ve ilkelerini açıklamaktadır.

Üçüncü aşama kentsel haklara ilişkin genel ilkeleri belirleyen uluslararası araçlardan biri olan Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı'nı da onaylayan uygulama örneği Barcelona (İspanya) kentinin deneyiminden yararlanmakta ve kısaca incelemektedir. İnceleme kapsamında uygulama örneğinin uygulaması ve uygulama fizibilitesinin analizini yapmaktadır. Sit alanlarının korunmasında incelenen uygulama örneği olarak İspanya: Barcelona 'Ciutat Vella Yenileme Projesi'nin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan unsurlar; projeye destek sağlayan kamu-özel sektör ortaklığı, yönetimin yerelleşmesi, katılımın yeni biçimlerinin geliştirilmesidir. Ciutat Vella'nın yenileştirilmesi sürecinde kullanıcı odaklı projenin esas hedeflerinden birisi semt sakinlerinin katılımcılığının ve sahiplenme duygusunun teşvik edilmesi olmuş ve semt sit sakinlerinin zamanla projenin karar alma mekanizmalarına dahil olması sağlanmıştır. Kentsel hak bağlamında uluslararası uygulamalarda belirtilen örneklerin Türk hukuk sisteminde birlikte uygulanması ile kentsel sit alanlarının korunmasında yeni yasal düzenlemelerde belirlenmiş olan katılım boyutu uy-

TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE KENTSEL SİT ALANLARINDA DÖNÜŞÜM VE KALİTELİ BİR MİMARİ VE FİZİKSEL ÇEVRE HAKKI İLİŞKİSİ

gulamada hızla anlam ve içerik kazanacaktır.

Dördüncü aşamada ise çalışma, kentsel sit alanlarında dönüşüme ilişkin Türk hukuk sisteminde yasal düzenlemeleri eleştirel olarak incelemekte, inceleme sonunda kentsel hakların gerçekleşmesi bakımından dikkate alınması gereken koşulları belirlemektedir.

Sonuç bölümü, kültür mirası odaklı olmayan dönüşüme ilişkin yasal düzenlemeler ve sonuçları gibi kentsel sit alanlarında kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkını tehdit eden risklerin azaltılması veya ortadan kaldırılması için bir dizi öneri sunmaktadır.

Çalışmanın yöntemi hukuksal düzenlemeler ve literatür taramasını kapsayan örnek alan incelemesinden oluşmaktadır. Kentsel sit alanlarının korunmasına ilişkin stratejik yaklaşımı tanımlayan kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hak ilkeleri bağlamında uygulama örneği Barcelona (İspanya)'yı esas alan kavramsal model belirlenmiştir.

***Anahtar Kelimeler:** Kentsel haklar, kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı, koruma, kültür varlıkları, dönüşüm.*

RELATIONSHIP BETWEEN THE TRANSFORMATION OF URBAN SİTE AREAS AND THE RIGHT TO GOOD QUALITY ARCHITECTURE AND PHYSICAL SURROUNDINGS IN TURKISH LEGAL SYSTEM

Abstract

In this paper, solutions will be discussed in the context of reducing or eliminating risks that threaten the right to good quality architecture and physical surroundings in urban sites related to legal regulations and the results are not focused on cultural heritage.

An agreeable, stimulating physical form achieved through contemporary architecture of high quality and retention and sensitive restoration of the historic built heritage within the framework of the right to good quality architecture and physical surroundings is considered as a right to the city for the residents of the city which has become a global focus and a sharing space and unifying element in the international instruments.

The right to the city emerging as a new sub-field of human rights has been a component of the local government work for the improvement of urban conditions in the axis of equality and freedom in European countries and other countries in the effective use of modern planning approaches. Therefore new definitions and approaches that are to be used effectively for the rights developing in the city.

It is seen that living in a good quality surroundings is evaluated as a fundamental human right such as the right to equality and freedom within the framework of the right to environment in the Stockholm Declaration of 1972 and housing, culture, education, political

participation, and issues such as the development of the physical surroundings in the local area are required to be priority in the European Charter Of Local Self-Government and the European Urban Charter.

The right to good quality architecture and physical surroundings considered that the rights of the citizens living in the urban settlements of Europe is defined as ‘to an agreeable, stimulating physical form achieved through contemporary architecture of high quality and retention and sensitive restoration of the historic built heritage’ in the European Declaration of Urban Rights arises from the European Urban Charter of 1992.

The right to the city is stated as: ‘1. The city is a collective space which belongs to all those who live in it, who have the right to find there the conditions for their political, social and ecological fulfilment, at the same time assuming duties of solidarity. 2. The municipal authorities encourage, by all available means, respect for the dignity of all and quality of life of the inhabitants.’ in the European Charter For The Safeguarding of Human Rights In The City of 2000.

The objective of the European Charter For The Safeguarding of Human Rights In The City is an increase in the political awareness of all the inhabitants. The harmonious relationship between residential areas, public services and amenities, and green areas in an ordered town planning development is indicated as a right for the citizens.

In accordance with the World Charter For The Right To The City of 2005 ‘the Right to the City broadens the traditional focus on improvement of peoples’ quality of life based on housing and the neighborhood, to encompass quality of life at the scale of the city and its rural surroundings, as a mechanism of protection of the population that lives in cities or regions with rapid urbanization processes.’ The Right to the City also includes the right to development, to a healthy environment, to the enjoyment and preservation of natural resources, to participation in urban planning and management, and to historical and cultural heritage (Part I General Provisions, article I, clause 2).

The European Urban Charter of 2008 was adopted by taking into account the social, economic and cultural changes after the European Urban Charter of 1992, the towns and cities that prescribed are settlements where everyone enjoys a good quality of life and access to services, particularly in the education, health, cultural and housing sectors and also places where there is a genuine social mix, reflecting the goal of building a cohesive, inclusive and diversified society with ambitious quality of life standards in Europe in accordance with article 62.

At this stage quality refers to the goal of society with ambitious quality of life standards because of the point reached ‘the goal of building a society with ambitious quality of life standards’ in terms of the right to ‘good quality architecture and physical surroundings’.

To achieve this, such principles stated in the European Urban Charter of 2008; European

towns and cities belong to their citizens; they are an economic, social and cultural asset which must be passed on to future generations. European towns and cities are responsible for building a model of urban government which takes account of the new demands of democracy, particularly where participation is concerned. They are an asset in the much needed democratic revitalisation of the societies, first of all they are created for the citizens, they are towns and cities of knowledge and culture which need their past and present, built from diversity, in order to project themselves into the future.

Economic developments in the globalization process and urban site areas that remain the core of the city increasingly and become the center of attraction due to the growth of cities and become a center of attraction due to increase in value are not able to provide a good quality architecture and physical surroundings on a local scale because they are left by the inhabitants of the city are economically insufficient in general and unconscious creating awareness of organized society and incapable of co-operation.

The qualitative contribution for the creation of the physical spaces of the historic built heritage determines the framework for the right to good quality architecture and physical surroundings. Therefore an agreeable, stimulating physical form achieved through contemporary architecture of high quality and retention and sensitive restoration of the historic built heritage is one of the rights of urban dwellers.

The concept of transformation in relation to quality of life can be mentioned as the inhabitants have opportunities to influence the quality of life by participating in the formation of the city's social and physical transformation.

The national legal system must meet in accepted standards of international and supra-national level for the fulfillment of the obligations about the protection of urban site areas and cultural assets towards urbanization. The general principles of human rights law and international agreements to which Turkey is party determine the framework of the obligations arising from international and supranational law. The common legislation and policies for the protection of urban site areas in the context of the right to the city are being developed and increasingly nationalized.

The concept of 'the right to the city' and in this context the emergence, development and the principles of the concept the concept of 'the right to good quality architecture and physical surroundings' are explained at the second stage of this study.

The third stage benefits from the experience of Barcelona (Spain) city ratified the European Charter For The Safeguarding of Human Rights In The City of 2000 is one of the international instruments which determines the general principles of the right to the city and briefly examines this experience. The scope of the review consists of the implementation of the sample application and the analysis of the feasibility of the implementation. The elements of the successful achievement of the Renewal Project for the Ciutat Vella District, Barcelona, Spain as an example of the implementation are examined in the protection of site

areas are the public-private partnership that provides support for the project, government decentralization and development of the new forms of participation. In the renewal process of the Ciutat Vella, one of the goals of the user-oriented project was to encourage the participation and the sense of ownership of the district residents and the district residents were provided to participate in the decision-making mechanisms. The dimension of the participation as stated in the new regulations of the preservation of the urban site areas will rapidly take meaning and provide content by the implementation of the examples in the international practice in the context of the right to the city in the Turkish legal system.

The fourth stage of the study, the legal regulations of the Turkish legal system relating to the transformation in urban sites critically examines and determines the rules should be considered in terms of the fulfillment of the right to the city at the end of the review.

The final stage offers a number of suggestions to reduce or eliminate the risks threatening the right to good quality architecture and physical surroundings such as the legal regulations and the results for transformation is not focused on heritage.

The method for the study consists of the review of the application area including the survey of the legal regulations and literature. The conceptual model is based on application area of Barcelona (Spain) is determined in the context of the principles of the right to good quality architecture and physical surroundings, defines the strategic approach with regard to protect urban site areas.

Key Words: The right to the city, the right to good quality architecture and physical surroundings, protection, cultural asset, transformation.

1. Giriş

TÜRK HUKUK SİSTEMİNDE KENTSEL SİT ALANLARINDA DÖNÜŞÜM VE KALİTELİ BİR MİMARİ VE FİZİKSEL ÇEVRE HAKKI İLİŞKİSİ

Küreselleşen dünyada artan kentleşmenin bir sonucu olarak büyük kentler çoğu durumda insan yığılmaları görünümüyle birlikte işgal edilen ve periferik alanlara yayılan metropol- lere dönüşmektedir. Kent merkezlerinde kalan sit alanları da giderek küresel baskı altında kalmaktadır. Kentsel sit alanlarında dönüşüm uygar bir yaşama ortamının kentte yapılan- dırılması için insan haklarının ve özelde kentsel hakların gereğidir.

İnsan haklarının tarihsel sürecinde değişen anlayış ve gereksinimlere paralel olarak oluş- maya başlayan üçüncü kuşak haklar kapsamında yer alan kentsel haklar çağdaş planlama yaklaşımlarının etkin olarak kullanılmasında insan haklarının yeni bir alt alanı olarak gi- derek gelişmektedir. Bu nedenle kentte gelişen haklar için yeni tanımların ve yaklaşımların etkin olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kentsel haklara ilişkin ilkeleri belirleyen anlaşma, mutabakat metini, deklarasyon gibi me- tinleri kapsayan uluslararası araçlarda temel insan hakkı olarak değerlendirilen kentsel hak- lar günümüzde Avrupa ülkelerinde ve diğer ülkelerde eşitlik ve özgürlük ekseninde kentsel koşulların iyileştirilmesi amaçlı yönetsel çalışmaların bir bileşeni olmuştur.

Uluslararası araçlar gereğince kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı çerçevesinde tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde restorasyonu, nitelikli çağdaş mimarinin uygulanması, uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılması kentlilerin kentsel haklarından biridir.

Kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı bağlamında kentsel sit alanlarının dönüşümünde katılım boyutunun demokratik bir ilişkiyi ortaya koyduğundan söz edilebilir. Kentsel sit alanlarının dönüşüm sürecinde kullanıcı odaklı projelerin esas alınması ile kent sakinleri- nin katılımıcılığının ve sahiplenme duygusunun ve zamanla projenin karar alma mekaniz- malarına katılmalarının teşvik edilmesi sağlanır. Bu çerçevede kentsel sit alanlarının dönüşümünü sağlama sorumluluğunun uluslararası ve ulusalüstü düzeyde kabul edilen stan- dardlara uygun olarak yerine getirilmesi gerekmektedir.

Bu bildiride kentsel sit alanlarının dönüşümüne ilişkin ulusal mevzuat, kentsel haklara iliş- kin uluslararası araçlarda belirtilen 'kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı'nın ilkeleri çerçevesinde irdelenmekte, eleştirel bir yaklaşımla değerlendirmeler yapılmaktadır.

Belirtilen amacın gerçekleştirilmesinde araştırma metodu hukuksal düzenlemeler ve lite- ratür taraması kapsamında kentsel sit alanlarının korunmasına ilişkin stratejik yaklaşımı ta- nımlayan kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hak ilkeleri bağlamında örnek alan incelemesi yapılmıştır. Sonuçlar kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı bağlamında kentsel sit alan- larında dönüşüm için zorlukları ve fırsatları tanımlamakta, gerekli eylemler için bir dizi öneri sunmaktadır.

2. Kentsel Hak Kavramı; Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre Hakkı Kavramının Ortaya Çıkışı, Gelişim Süreci ve İlkeleri

Kaliteli bir mimari ve fiziksel hak kavramının gelişim süreci bağlamında ilk olarak kentsel hak kavramı incelenecek, sonrasında Kaliteli bir mimari ve fiziksel hak ile ilgili uluslararası araçlarda mevcut hükümler incelenecektir.

İnsanlık tarihinde değişen anlayış ve gereksinimlere paralel olarak kişisel haklar ile siyasal hakları içeren birinci kuşak haklar ile sosyal ve ekonomik hakları içeren ikinci kuşak haklardan sonra ortaya çıkan **kentsel haklar**; toplum yaşamında dayanışma ortamı yaratılabilmek için toplumun tamamına ve bireye ait olan ve toplumda yaşayan herkesin etkin biçimde katılımı ile gerçekleşen ve dayanışma hakları olarak da bilinen üçüncü kuşak haklar kapsamında bir hak kategorisi olarak, çağdaş planlama yaklaşımlarının etkin olarak kullanılmasında insan haklarının yeni bir alt alanı olarak gelişmektedir. Fransız filozof Henri Lefebvre'in buluşu olarak 1968 yılında 'Kentsel Hak' (Le droit à la ville) isimli yazısında yer alan kentsel hak, uluslararası araçlarda giderek tanımlı hale gelmektedir.

Kentsel hak, hızlı kentleşme sürecindeki kentlerde veya bölgelerde yaşayan nüfusu koruma mekanizması olarak ortaya çıkar. Kentsel ve kırsal çevrelerde insanların barınma ve komşuluğa dayanan yaşam kalitelerinin geliştirilmesi, sağlıklı çevre, doğal kaynakların korunması ve tasarrufu, kentsel planlama ve yönetime katılma, tarihsel ve kültürel miras haklarını kapsar (2005 Kentsel Hak Dünya Şartı Bölüm 1- Genel Şartlar, madde 1, bent 2).

Avrupa yerleşimlerinde yaşayan kentlilerin sahip oldukları kentsel haklar arasında sayılan kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı 'tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde restorasyonu ve nitelikli çağdaş mimarinin uygulanmasıyla, uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılması' olarak tanımlanmıştır (1992 Avrupa Kentsel Şartı Kentli Hakları Deklarasyonu, madde 10).

Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen 1972 Stockholm Bildirgesi (Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment)'nde çevre hakkı çerçevesinde kaliteli bir çevrede yaşamının eşitlik ve özgürlük gibi temel insan hakkı olarak değerlendirildiği görülmektedir.

2.1. 1992, 2008 Avrupa Kentsel Şartı (European Urban Charter) ve İlkeleri

Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi (Congress of Local and Regional Authorities of the Council of Europe) tarafından 18.03.1992 tarihinde kabul edilen Avrupa Kentsel Şartı'nın eki niteliğindeki Kentli Hakları Deklarasyonu'nda Avrupa yerleşimlerinde yaşayan kentlilerin sahip oldukları kentsel haklar arasında sayılan kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı 'tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde restorasyonu ve nitelikli çağdaş mimarinin uygulanmasıyla, uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılması' olarak tanımlanmıştır (Kentli Hakları Deklarasyonu, madde 10). Bu çerçevede 'kaliteli bir mimari

ve fiziksel çevre hakkı'nın unsurları:

- tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde restorasyonu;
- nitelikli çağdaş mimarinin uygulanması; ve
- uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılmasıdır.

1992 Avrupa Kentsel Şartı'ndan sonraki toplumsal, ekonomik ve kültürel değişiklikler dikkate alınarak Avrupa Kentsel Şartı'nın bazı ilkelerinin yeniden tanımlanması, eklemeler yapılması ve güncelleştirmesi gereğince 2008 Avrupa Kentsel Şartı - 2: Yeni Bir Kentlilik İçin Manifesto kabul edilmiştir.

Şart'ın 59. maddesi gereğince yaşam kalitesinin iyileştirilmesi yönünde atılmış bir adım ve doğru mekânsal gelişimin vazgeçilmez bir ön koşulu olarak kentsel gelişmenin sürdürülebilirlik boyutunun (yayılmamış kentler, gönüllülük esasına dayalı denetimli ulaşım, çevreye saygı) doğru mekânsal gelişimin de vazgeçilmez bir ön koşulu olduğunu ve kentsel gelişme projelerine gerçek bir açıklık kazandıracak ve somut başarı olanakları sunabilecek tek şeyin sürdürülebilirliğe adanmışlık olacağı belirtilmiştir,

Herkesin iyi bir yaşam kalitesine sahip olabildiği, özellikle eğitim, sağlık, kültür ve konut sektörlerinde sağlanan hizmetler yanında, bu kaliteye de erişebildiği yerleşimlerin aynı zamanda Avrupa için hedeflenen uyumlu, dışlayıcı olmayan ve farklılaşmış ve iddialı bir yaşam standardına ulaştırılmış bir toplum yaratma hedefini de yansıtan gerçek bir toplumsal karışımın yer aldığı alanlar olmasının istendiği belirtilmiştir (2008 Avrupa Kentsel Şartı madde 62).

Bu aşamada 'kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre' hakkı bakımından kalitenin artık toplum için iddialı bir yaşam standardı hedefini ifade ettiği ve bu hedefin gerçekleştirilmesi için Avrupa kentlerinin, kentlilerine ait ve gelecek nesillere aktarılması gereken sosyal, ekonomik ve kültürel değerler olduğu belirlenmiştir (2008 Avrupa Kentsel Şartı madde 11). Şart'ın 79. maddesinde kentler, kasabalar ve onların kültürü ile olduğu kadar mimarileri ile de gurur duyma arzusu belirtilmiştir.

2008 Avrupa Kentsel Şartı'nın 72. maddesinde kültürel farklılıkların tek bir küresel ve evrenselleşmiş model içinde eriyeceği kentler ve kasabaların istendiği, kentlerin ve kasabaların kültür açısından da mimarileri açısından da farklı ve farklılaşmış yerleşimler olduğu ve böyle de kalmalarının gerektiği, bir yandan yapıların ve hizmetlerin standartlaştırılmasının, öte yandan tekdüze izlerini her yerde bırakan ve salt küresel bir pazarın kurallarını tanıyan küreselleşmiş bir kentsel gelişme modelinin yarattığı yerleşmelerin riskler getirdiğine ilişkin hüküm yer alır.

Kentlerin ve kasabaların mimari güzellikleri dikkate alınmadığı takdirde bilgi, kültür ve sanat yuvaları haline getirilmeleri amacının, saygınlıktan yoksun kalacağı ve bu bağlamda, kentsel peyzajların son elli yılda çoğu zaman üst düzeyde bir mimari kalite endişesi duyulmadan geliştiği görülmektedir. Kent çevresindeki peyzajların pek çoğunun ihmal edilerek, kentlerin ve kasabaların ruhsuz ve yaratıcılıktan uzak bir ticari kentsel planlamaya terk edil-

mesi nedeniyle, mekânsal gelişimin mimarlık boyutunun daha fazla dikkate alınması gerekmektedir. Karar vericiler ve kentliler için canlı bir mimari kültürün gelişmesinin teşvik edilmesi istenmiştir (2008 Avrupa Kentsel Şartı 77. ve 78. madde)

2008 Avrupa Kentsel Şartı'nın 82. maddesinde sonuç olarak tek bir kentsel gelişme modelinin önerilmediği, kent ve kasabaların kendi kişiliklerinin olduğu; hepsinin farklı olduğu ve bu çeşitliliğin Avrupa için bir fırsat olduğu belirtilmiştir.

2.2. 2000 Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı (European Charter for the Safeguarding of Human Rights in The City) ve İlkeleri

Yerel düzeyde insan haklarını yücelten bir dizi ilkenin yer aldığı Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı (European Charter for the Safeguarding of Human Rights in The City)'nin Kentlerin Ek Bildirgesi altında çıkarılan İnsan Hakları için Kentler Taahhüdü (Commitment of Cities for Human Rights) adlı taslağı Ekim 1998'de Barcelona'da yapılan ilk Konferansta yayınlanmış ve İstanbul'un da aralarında bulunduğu 41 kent tarafından oy-birliğiyle kabul edilmiştir.

Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı 18.05.2000 tarihinde Saint Denis (Fransa) kentinde düzenlenen ikinci konferansta onaylanmıştır. Şart'ın amacı bütün kentlilerin politik farkındalığının artmasıdır. Şart'ın 1. maddesinde kentsel hak belirtilmiştir: 'Kent, dayanışma ödevleri olduğunu varsayarak içinde yaşayan ve politik, sosyal, çevresel gelişme koşullarında hakkı bulunan herkese ait ortak bir alandır. Belediye yönetimleri mümkün olan her anlamda herkesin onuruna ve kentlilerin yaşam kalitesine saygıyı teşvik ederler.' (Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı madde 1).

Kentsel gelişmenin planlanmasında konut alanları, kamu hizmetleri ve anıtlar ile yeşil alanlar arasında uyumlu ilişkinin sağlanması vatandaşlar için bir hak olarak düzenlenmiştir. Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı'nın 3. bölümünde yer alan uyumlu kentsel gelişme hakkı ile vatandaşların, konut alanları, kamu hizmetleri ve anıtlar ile yeşil alanlar arasında uyumlu ilişkiyi temin eden bir kentsel gelişmenin planlanması haklarının ilkeleri aşağıda yer almaktadır:

- Vatandaşların konut alanları, kamu hizmetleri, anıtlar ve yeşil alanlar arasında uyumlu bir ilişkiyi temin eden düzenli bir kent planlamasının gelişmesine hakkı vardır (madde 19/1).
- Vatandaş katılımı ile belediyeler, kentsel gelişme ve çevre arasındaki dengeyi sürdüren bir kent planlama ve yönetim sistemi sunarlar (madde 19/2).
- Bu bağlamda mevcut binaların restorasyonlarına ve yeniden kullanılmasına bilfiil yönelerek kentlerin doğal, tarihi, mimari, kültürel ve sanatsal mirasına saygı duymayı taahhüt ederler. (madde 19/3).

Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı Venedik (2002), Nuremberg (2004), Lyon (2006), Geneva (2008) ve Tuzla (2010)'da tartışılmıştır.

Kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı ile ilgili uluslararası araçlarda yer alan kentsel koruma hükümleri ve ilkeleri Tablo 2.1.'de belirtilmiştir.

Tablo 2.1. Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre Hakkı İle İlgili Uluslararası Araçlarda Yer Alan Kentsel Koruma Hükümleri ve İlkeleri

1972 Stockholm Bildirgesi	<ul style="list-style-type: none"> • Özgür, eşit ve kaliteli bir çevrede onurlu ve yeterli yaşam şartları sağlanmış olarak yaşamak insanların temel bir haklarıdır. İnsan, aynı zamanda bugünkü ve gelecek kuşaklar için çevreyi koruma ve iyileştirmenin ciddi sorumluluğunu da taşır (İlke 1). • İnsan yerleşimleri ve kentleşmenin çevre üzerine olumsuz etkilerini kaldıracak ve herkes için azami sosyal, ekonomik ve çevresel yarar sağlayacak biçimde planlama yapılmalıdır. Bu bağlamda, müstemlekeci ve ırkçı bir yaklaşımla hazırlanmış projeler terk edilmelidirler (İlke 15). • Hızlı nüfus artışının, yüksek nüfus birikiminin veya düşük nüfusun çevreye ve kalkınmaya olumsuz etkisi olacağı yerlerde, temel insan haklarına saygılı ve devletlerin uygun bulunduğu demografik politikalar uygulanmalıdır (İlke 16).
1992 Avrupa Kentsel Şartı	<ul style="list-style-type: none"> • Kentsel korumada hassas bir yasal çerçevenin gerekliliği. • Kentsel mirasın korunması için bilgilendirme politikalarının gerekliliği. • Yeterli ve yeni finans mekanizmaları ve ortaklıkların gerekliliği. • Eski el sanatları ve yapı tekniklerinin yaşatılması, canlandırılması gereği. • Tarihi kentsel dokunun; planlamaya temel veri biçiminde katılarak, çağdaş yaşamla bütünleştirilmesi. • Ekonomik kalkınmanın, kentsel mirasın korunmasıyla canlandırılması.
1992 Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu	<ul style="list-style-type: none"> • Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre Hakkı: Tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde restorasyonu ve nitelikli çağdaş mimarinin uygulanmasıyla, uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılması (madde10).
2008 Avrupa Kentsel Şartı	<ul style="list-style-type: none"> • Avrupa Kent Müktesebat (Acquis)'ı ve Yeni Bir Kentlilik Olasılığı: Avrupa kentleri, kentlilerine aittir; bu yerleşimler gelecek nesillere aktarılması gereken sosyal, ekonomik ve kültürel değerlerdir (madde 11). • Kentlerimiz yaygın yerel e-demokrasiler oluşturma yönünde çaba göstermelidir. Bilgi ve iletişim teknolojileri asla salt teknolojik araç-gereçler olmayıp, demokratik bir seferberlik için yeni olanaklar sunarlar ve siyasete böylesine soğuk bakıldığı bir dönemde, bu olanaklardan yararlanmamak trajik olur (madde 32). • Yaşam kalitesinin iyileştirilmesi yönünde atılmış bir adım ve doğru mekânsal gelişimin vazgeçilmez bir ön koşulu olarak kentsel gelişimin sürdürülebilirlik boyutunun (yayılmamış kentler, gönüllülük esasına dayalı denetimli ulaşım, çevreye saygı) doğru mekânsal gelişimin de vazgeçilmez bir ön koşulu olduğunu ve kentsel gelişme projelerine gerçek bir açıklık kazandıracak ve somut başarı olanakları sunabilecek tek şeyin sürdürülebilirliğe adanmışlık olacağı belirtilmiştir (madde59). • Kentler, herkesin iyi bir yaşam kalitesine sahip olabilmelerini, herkesin özellikle eğitim, sağlık, kültür ve konut sektörlerinde sağlanan hizmetler yanında, bu kaliteye de erişebilmesini istediğimiz yerleşimlerdir. Buralar, aynı zamanda Avrupa için hedeflediğimiz uyumlu, dışlayıcı olmayan ve farklılaşmış ve iddialı bir yaşam standardına ulaştırılmış bir toplum ya-

	<p>ratma hedefimizi de yansıtan gerçek bir toplumsal karışımın yer aldığı alanlar olacaktır (madde 62).</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bilgi Temelli Kentler: Kültürel farklılıkların tek bir küresel ve evrenselleşmiş model içinde eriyeceği kentler istiyoruz. Kentlerimiz kültürel açıdan da mimarileri açısından da farklı ve farklılaşmış yerleşimlerdir ve böyle de kalmaları gerekir. Bir yandan yapıların ve hizmetlerin standartlaştırılmasının, öte yandan tekdüze izlerini her yerde bırakan ve salt küresel bir pazarın kurallarını tanıyan küreselleşmiş bir kentsel gelişme modelinin yarattığı yerleşmelerin getirdiği risklerin farkındayız (madde 72). • Bilgi Temelli Kentler: Kültürel farklılıkların tek bir küresel ve evrenselleşmiş model içinde eriyeceği kentler istiyoruz. Kentlerimiz kültürel açıdan da mimarileri açısından da farklı ve farklılaşmış yerleşimlerdir ve böyle de kalmaları gerekir. Bir yandan yapıların ve hizmetlerin standartlaştırılmasının, öte yandan tekdüze izlerini her yerde bırakan ve salt küresel bir pazarın kurallarını tanıyan küreselleşmiş bir kentsel gelişme modelinin yarattığı yerleşmelerin getirdiği risklerin farkındayız (madde 72).
2008 Avrupa Kentsel Şartı	<ul style="list-style-type: none"> • Kentlerin ve kasabaların mimari güzellikleri dikkate alınmadığı takdirde bilgi, kültür ve sanat yuvaları haline getirilmeleri amacının, saygılıktan yoksun kalacağı ve bu bağlamda, kentsel peyzajların son elli yılda çoğu zaman üst düzeyde bir mimari kalite endişesi duyulmadan geliştiği, kent çevresindeki peyzajların pek çoğunu ihmal edilerek, kentlerin ve kasabaların ruhsuz ve yaratıcılıktan uzak bir ticari kentsel planlamaya terk edilmesi nedeniyle, mekânsal gelişmede mimarlık boyutunun daha fazla dikkate alınması ve karar vericilerde ve kentlilerde canlı bir mimari kültürün gelişmesinin teşvik edilmesi istenmiştir (madde 77. 78). • Sonuç: Kentlerimizin çok gerilere giden tarihleri olduğunu ve bunlara kültürlerimizin geniş perspektifinden bakılması gerektiğini biliyoruz. Bizler, geçmiş ve ortak belleklerimizden uzanan bu köklerin aynı zamanda, kendimizi geleceğe güçlü bir kimlikle yansıtabilmemizi olanaklı kıla-çağna inanıyoruz. Tek bir kentsel gelişme modeli önermiyoruz. Kentlerimizin kendi kişilikleri var; hepsi farklıdır ve bu çeşitlilik Avrupa için bir fırsattır (madde 82).
2000 Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı	<ul style="list-style-type: none"> • Vatandaşların konut alanları, kamu hizmetleri, anıtlar ve yeşil alanları arasında uyumlu bir ilişkiyi temin eden bir kentsel plan gelişimini düzenleme hakkı vardır (Uyumlu Kentsel Gelişme Hakkı madde 19/1). • Belediye yönetimleri kentsel gelişme ve çevre arasındaki dengeyi sürdüren kentsel planlama ve yönetime vatandaş katılımı ile birlikte bir sistem sunarlar (Uyumlu Kentsel Gelişme Hakkı madde 19/2). • Bu bağlamda (belediye yönetimleri) mevcut binaların restorasyonları ve yeniden kullanılmaları için fiilen çabalararak, kentlerin doğal, tarihi, mimari, kültürel ve sanatsal mirasına saygıyı taahhüt ederler. (Uyumlu Kentsel Gelişme Hakkı madde 19/3).
2005 Kentsel Hak Dünya Şartı	<ul style="list-style-type: none"> • Kentsel hak, hızlı kentleşme sürecindeki kentlerde veya bölgelerde yaşayan nüfusu koruma mekanizması olarak kentlerde ve kırsal çevreler boyutunda yaşam kalitesini çerçevelemek için insanların barınma ve komşuluğa dayanan yaşam kalitelerini geliştirme üzerindeki geleneksel odağı genişletir. Bu, bölgesel ve uluslararası haklara ilişkin araçlarda teminat altına alınan medeni, politik, ekonomik, sosyal, kültürel ve çevresel hakların yayılması, saygı görmesi, korunması ve yerine getirilmesinin yeni bir yolunu açmak demektir (Önsöz, 5. bent). • Adil ve Sürdürülebilir Kentsel Gelişme: Kentlerin, kentsel gelişme ve doğal, tarihi, mimari, kültürel ve sanatsal miras arasında dengeyi teminat altına alan; ayrımcılık ve bölgesel dışlamayı önleyen, habitatın sosyal üretimine öncelik veren; kent ve arazinin sosyal işlevleri teminat altına alan kentsel-çevre planlama, yasal düzenleme ve yönetimi geliştirmeleri gerekir (Bölüm 2- Vatandaşlık Uygulaması ve Plan Üretimine Katılım ve Kent Yönetimine İlişkin Haklar, madde 5, bent 1).

2.3. 2011 Kentte İnsan Hakları Küresel Şart-Gündemi (Global Charter-Agenda of Human Rights in the City)

Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı (International Union of Local Authorities Section for the Eastern Mediterranean and Middle East Region, IULA-EMME), IULA'nın dünya ölçeğindeki altı bölge teşkilatından biri olarak kurulduğu 1987 yılından itibaren kentlerin ve yerel yönetimlerin kendi bölgelerinde yerel yönetimlerinin güçlendirilmesine ve yerel demokrasilerinin geliştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla hizmet vermektedir.

2004'ten beri dünya organizasyonunun yeniden yapılandırılması ile paralel olarak IULA-EMME, demokrasi, insan hakları, uluslararası dayanışma, yerel yönetim ve sürdürülebilir gelişmenin ana prensiplerine hizmet eden Birleşmiş Kentler ve Yerel Yönetimler Orta Doğu ve Batı Asya (UCLG-MEWA: United Cities and Local Governments, Middle East and West Asia) Bölge Teşkilatı İstanbul genel merkezinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Günümüzde Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı'nın yanında, Floransa'da düzenlenen Dünya Konseyi'nde UCLG Teşkilatı tarafından kabul edilen Kentte İnsan Hakları Küresel Şart-Gündemi (Global Charter-Agenda of Human Rights in the City) vardır.

2001 yılından beri Dünya Sosyal Forumu (World Social Forum) ile eşzamanlı düzenlenen ve bir belediye başkanları forumu olan Porto Alegre Yerel Yönetimler Sosyal İçerilme Forumu (FAL: Forum of Local Authorities for Social Inclusion)'nun 2005 yılında Porto Alegre'de düzenlenen beşincisinde FAL'nin tematik eksenlerinden birinin Kentlerde İnsan Hakları olarak belirlendiği bir çalışma planı onaylanmıştır. Bir yıl sonra Caracas'da düzenlenen 6. FAL'de eşitlikçi bir toplum ve daha katılımcı bir demokrasiyi gerçekleştirmek için sosyal içerilme lehine taahhüt yinelenmiştir. Bu nedenle Kentte İnsan Hakları Küresel Şart-Gündemi'ni tertipleme amacıyla Diputació de Barcelona tarafından koordine edilen İnsan Hakları çalışma grubu kurulmuştur. Bu proje sayesinde dünyanın her yerinden şehirlerde yerel düzeyden itibaren uygulanabilir insan haklarını korumak için kapsayıcı kamusal politikalar geliştirmeyi taahhüt edecek bir metnin dünya çapında ve çok kültürlü bir perspektifle hazırlanması amaçlanmaktadır.

Şart-Gündemi'nde yer alan her insan hakkının tanımlanacak belirli hakkın uygulanması için gerekli belediye taahhütleri sayesinde bir 'gündem' veya yerel eylem programı olacaktır. İmzacı kentlerin taahhüt edecekleri bu yerel eylem programı zamansal yapılacak, erişilmesi beklenen sonuçları ve son olarak, elde edilen başarı düzeyinin değerlendirilmesi için bazı göstergeler içerecektir.¹

1 http://www.cities-localgovernments.org/uclg/upload/template/templatedocs/CGLU_CISDP_Carta_Agenda_EN.pdf

3. İspanya: Barcelona ‘Ciutat Vella Mahalle Yenileme’ Projesi (Renewal Project for the Ciutat Vella District)

İspanya’da Catalonia özerk bölgesinin başkenti olan ikibin yıllık Barcelona kentinin tarihi merkezi Ciutat Vella bölgesi 19. yüzyılın ortalarına kadar politik, endüstriyel ve finansal merkezdi. Kentleşmenin başlaması ile birlikte istihdam ve konut edinmedeki aşırı düşme nedeniyle fiziksel ve sosyo-demografik koşullar bozulmuş ve bölgenin statüsü değişmiştir.

1979 yılında ilk demokratik kent konseyi seçildikten sonra 1980’lerin ilk yarısında kentsel yenileşme gereksinimi içindeki Ciutat Vella mahallesinin çeşitli alanlarında kullanıcılar için sosyal konutların inşa edilmesi ve yeni sokaklar, meydanlar, yeşil alanlar meydana getirilmesi amacıyla Kent İçi Reform Planları (Plans for Inner-City Reforms) Ciutat Vella mahallesinin birkaç bölgesinde (Raval, Casc Antic ve Barceloneta) yoğunlaşmıştır.

1986 yılında bütün mahalle Bütünleşik Rehabilitasyon Alanı (Area of Integrated Rehabilitation) olarak tasarlanmıştır. Barcelona Stratejik Planında alanın karakterine sadık kalınarak, semt sakinlerinin bölgede kalıcılığı sağlanarak, mahalle ölçeğinde işleyişe ve sürekliliğe sahip bir yenileşme modeli sunulur.

Ciutat Vella (El Raval ve Casc Antic Merkez Planları) Çevre Yenileştirmesi için AB Uyum Fonu (EU’s Cohesion Fund for the Environmental Regeneration of Ciutat Vella (El Raval and Casc Antic Central Plans) tarafından finansmanı sağlanan ve 1988-1996 yıllarını kapsayan Ciutat Vella projesi’nin amaçları;

- kent sıkışıklığının azaltılması;
- **sağlık ve refah altyapılarının yenilenmesi;**
- ekonomik yenilemenin uyarılması ve modernizasyonu;
- yeni kamusal alanların çevresinde ticaretin teşviki;
- dahili ulaşımın geliştirilmesi ve kamu taşımacılığının desteklenmesi;
- **tarihi mimarlık eserlerinin rehabilitasyonu;**
- kentlilerin güvenliğinin artırılmasıdır.

Ciutat Vella projesinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan unsurlar:

- projeye destek sağlayan kamu-özel sektör ortaklığı,
- yönetimin yerelleşmesi,
- katılımın yeni biçimlerinin geliştirilmesidir.

Ciutat Vella projesi’ne katkıda bulunanlar; mahallede politik-yönetimsel sorumlulukları olan yerel belediye, politik ve toplumsal katılım biçimleri, belediyenin müdahale sürecini hızlandırmak için kamu-özel sektör ortaklığı ve Ciutat Vella’nın teşviki için kurulan proje şirketi Promocio Ciutat Vella S.A. (PROCIVESA)’nın oluşturduğu Barcelona Kent Konseyi (Barcelona City Council) ile Catalunya Bölge Yönetimi (Generalitat de Catalunya)’dir.

Ciutat Vella’nın yenileme sürecinde kullanıcı odaklı projenin esas hedeflerinden birisi semt sakinlerinin katılımının ve sahiplenme olgusunun teşvik edilmesi olmuş ve semt sakinlerinin zamanla projenin karar alma mekanizmalarına dahil olması sağlanmıştır.

Bütünsel Eylem Planının Yönetimi (Management of the Plan for Integral Action) Promocio Ciutat Vella S.A. (PROCIVESA) tarafından sağlanmıştır. PROCIVESA mahallede yer alan politik-yönetmelik sorumlulukları olan yerel belediyeyi, kurulan politik ve toplum katılımı biçimlerini, belediyenin müdahale sürecini hızlandırmak için kamu-özel ortaklığını, Ciutat Vella'nın teşviki için Barcelona Kent Konseyi tarafından kurulan proje şirkettir. Generalitat de Catalunya (Catalunya Bölge Yönetimi) yapıları inşa etme görevi verilen önemli bir inşaat şirketi olan Institut Catala del Sol (INCASOL) vasıtasıyla üstlenilen yenileme projelerine doğrudan katılmaktadır.

Barcelona Kent Konseyi vatandaşlara bcn.cat websitesi üzerinden online, telefonla ve vatandaş yardım ve bilgi merkezlerine şahsen olayları rapor etmeleri ve şikayette bulunmaları veya soru sormaları, belediye hizmetlerine ve kent çalışmalarına önerilerde bulunmaları için yardım kanalları sunar. Barcelona Kent Konseyi tarafından Entegre Rehabilitasyon Alanı ilan edilmesi ile bölge geneline ait parçacıl planları birleştirme amaçlı bir eylem planı yaratılmıştır.

Bu model projenin sonuçları;

- konut sorunları, kentsel alanlar ve kamusal faaliyetlerle ilgili eylemler, yöre sakinlerinin yaşam kalitesine doğrudan ve gözle görülür bir katkı sağlamıştır,
- yenilenen özel konutların sayısındaki artış diğer gelir gruplarının da bölgeye ilgisini çekmiştir,
- daha önceden öngörülmeyen yeni konut ve ofis alanları oluşmuştur,
- gelişim süreci bölgeye kentin geri kalanı ile sürekli bir bütünleşme sağlayacak üniversite bölümleri, kültür merkezi ve müze gibi alanlar kazandırmıştır,
- ticari ve kamusal alanlarda artış olmuş ve buna bağlı olarak diğer kentlilerin de bölgeyi kullanımı artmıştır,
- turizm gelişme göstermiştir,
- kentlilerin güvenliği önemli ölçüde artmıştır.

Günümüzde bilgi edinme hakkı ve katılımın sağlanması, yönetimde şeffaflık, karar alma sürecinin denetlenmesi, vatandaşlarla etkileşimin ve örgütlü bir toplumun geliştirilmesi yönünden, çağdaş gelişmeler ve ihtiyaçlar çerçevesinde elektronik haberleşme ve bilgilendirme vazgeçilmez bir değer taşımaktadır. Bilişim teknolojilerindeki gelişmeler, karar alma sürecine katılım için gerekli bilgi edinmeyi destekleme aracı olarak değerlendirilmektedir.

4. Ülkemizde Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre Hakkı Bağlamında Kentsel Sit Alanlarının Dönüşümüne İlişkin Hukuki Düzenlemeler

Kentsel sit alanlarının dönüşümü, kentsel sorunların çözümünde sorunlu alanlarda yenileme (renewal), sağlıklaştırma (rehabilitation), koruma (conservation), yeniden canlandırma (revitalization), yeniden geliştirme (redevelopment), düzenleme (improvement), temizleme (clearance), yeniden üretim (regeneration), soylulaştırma (gentrification) biçimindeki farklı uygulamaları barındıran kapsamlı bir eylem planlama sürecidir.

4.1. Kentsel Sit Alanlarının Dönüşümüne İlişkin Hukuki Düzenlemeler

Kentsel sit alanlarının dönüşümünde UNESCO, ICOMOS ve Avrupa Konseyi gibi kuruluşlar tarafından yapılan toplantılarda kabul edildikten sonra uygun bulunarak onaylanan, uluslararası araçlar yayımlanarak yürürlüğe girer ve iç hukuk kuralı haline gelerek bağlayıcı nitelik kazanırlar. Türk hukuk sisteminde yürürlükte olan uluslararası araçların hükümlere göre kentsel sit alanlarının dönüşümünde;

- Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen ve Türk hukuk sisteminde 17.06.1957 tarihinde yürürlüğe giren 1954 Avrupa Kültür Antlaşması (European Cultural Convention) gereğince Avrupa kültürü için değer ifade eden objelerin Avrupa'nın ortak kültür mamelekinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmesi, korunması ve incelenilmelerinin kolaylaştırılması,
- UNESCO tarafından kabul edilen ve 14.02.1983 tarihinde Türk hukuk sisteminde yürürlüğe giren 1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması ile İlgili Sözleşme (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage) gereğince insanlığın ortak malvarlığına saygı hakkının tanınması ve yasal araçlar yoluyla korunması,
- Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen ve Türk hukuk sisteminde 22.07.1989 tarihinde yürürlüğe giren 1985 Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe) gereğince mimari mirasın korunması ve bu korunmanın yaygınlaştırılması hususunda ortak bir politikanın ana ilkelere bakımından bir anlaşmaya varılması,
- Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen ve Türk hukuk sisteminde 13.10.1999 tarihinde yürürlüğe giren 1992 Gözden Geçirilmiş Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (European Convention of the Protection of the Archaeological Heritage) gereğince düzenli bir kent planlaması ile arkeolojik mirasın bağdaştırılması, gereklidir.

Türk hukuk sisteminde 1982 Anayasası'nın 63. maddesinde kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasının Devlet'in yetki ve sorumluluğunda olduğuna, 23. maddesinde suç işlenmesini önlemenin, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamanın, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmenin ve kamu mallarını korumanın yerleşme hürriyetini sınırlandırma nedenleri olduğuna, 57. maddesinde Devlet'in şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri almasına ve toplu konut teşebbüslerini desteklemesine ilişkin hükümler yer alır.

2007-2013 Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın Orta Vadeli Ulusal Düzeyde Bölgesel Gelişiminin Sağlanması Gelişme Ekseninde; bölgelerde iş fırsatları ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik olarak, ulaşılabilirliğin ve bölgelerarası etkileşimin geliştirilmesine yönelik

olarak, kamu yatırım uygulamalarında ve hizmet arzında mekansal önceliklendirme ve odaklanma sağlanması, başta potansiyeli yüksek kentler olmak üzere sosyal ve fiziki alt yapının güçlendirilmesi, belirtilmiştir.

Kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı bağlamında kentsel sit alanlarının dönüşümüne ilişkin ulusal hukuki düzenlemelerin kronolojik dizini ve ilkeleri Tablo 4.1.'de özetlenmiştir.

Tablo 4.1. Kaliteli Bir Mimari ve Fiziksel Çevre Hakkı Bağlamında Kentsel Sit Alanlarının Dönüşümüne İlişkin Ulusal Hukuki Düzenlemelerin Kronolojik Dizini ve İlkeleri

Sit Alanlarının Korunmasına İlişkin Uluslararası Araçlar	İlkeler
1954 Avrupa Kültür Antlaşması (European Cultural Convention)	<ul style="list-style-type: none"> Her akit taraf, Taraf Avrupa'nın müşterek kültür mamelekindeki milli payını idame ettirmek ve bunun inkişafını teşvik etmek için kendisine has tedbirleri alacaktır (madde 1), Her Akit Taraf, Avrupa kültürü için bir kıymet ifade edip kendi kontrolü altında bulunan eşyaları Avrupa'nın müşterek kültür mamelekinin ayrılmaz bir cüzü olarak telakki edecek, onları korumak için lüzumlu tedbirleri alacak ve bu eşyaların tetkik edilebilmelerini kolaylaştıracaktır (madde 5). Avrupa kültürü için değer ifade eden ve Türkiye'nin kontrolü altında bulunan objelerin Avrupa'nın ortak kültür mamelekinin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilmesi, korunması ve incelenebilmelerini olaylaştırmaları gereklidir.
1972 Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunması ile İlgili Sözleşme (Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage)	<ul style="list-style-type: none"> İnsanlığın ortak malvarlığına saygı hakkı: kültürel ve doğal mirasın parçalarının istisnai bir öneme sahip olması nedeniyle tüm insanlığın dünya mirasının bir parçası olarak muhafazası gerekir. İnsanlığın ortak malvarlığına saygı hakkının sadece tanınması değil, yasal araçlar yoluyla korunması da gereklidir.
1983 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası	<ul style="list-style-type: none"> Suç işlenmesini önlemenin, sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlamanın, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmenin ve kamu mallarını korumanın yerleşme hürriyetini sınırlandırma nedenleri olduğuna, (madde 23), Devlet'in şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözeterek bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri almasına ve toplu konut teşebbüslerini desteklemesine (madde 57), Kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasının Devlet'in yetki ve sorumluluğunda olduğuna (madde 63), ilişkin hükümler yer alır.
1983 Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (2863 sayılı)	<ul style="list-style-type: none"> Koruma Amaçlı İmar Plânının belediyeler tarafından yapılması gerektiği düzenlenmiştir (madde 17).

1985 Avrupa Mimari Mirasının Korunması Sözleşmesi (Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe)	<ul style="list-style-type: none"> Mimari mirasın korunması ve bu korunmanın yaygınlaştırılması hususunda ortak bir politikanın ana ilkeleri bakımından bir anlaşmaya varılmasının önemi kabul edilmiştir.
1992 Gözden geçirilmiş Arkeolojik Mirasın Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (European Convention of the Protection of the Archaeological Heritage)	<ul style="list-style-type: none"> Düzenli bir kent planlaması ile arkeolojik mirasın bağdaştırılması, gereklidir.
2007- Dokuzuncu Kalkınma Planı 2013	<ul style="list-style-type: none"> Orta Vadeli Ulusal Düzeyde Bölgesel Gelişmenin Sağlanması Gelişme Ekseninde; bölgelerde iş fırsatları ve yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik olarak, ulaşılabilirliğin ve bölgelerarası etkileşimin geliştirilmesine yönelik olarak, kamu yatırım uygulamalarında ve hizmet arzında mekansal önceliklendirme ve odaklanma sağlanması, başta potansiyeli yüksek kentler olmak üzere sosyal ve fiziki altyapının güçlendirilmesi, belirtilmiştir.

4.1.1. Yenileme Alan Sınırları İçindeki Uygulamalar

Korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hususları ve bunlarla ilgili gerçek ve tüzelkişilerin görev ve sorumlulukları 2863 sayılı ve 21.07.1983 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında düzenlenmiştir.

Kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarının, bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması, tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması, tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması amaçları doğrultusunda belirlenen yenileme alanları sınırları içindeki tüm taşınmazlar, belediyece ve il özel idaresince hazırlanacak yenileme projelerinin kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurulunca karara bağlanmasını müteakip 5366 sayılı ve 16.06.2005 tarihli Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'a göre yapılacak yenileme projesi hükümlerine tâbi olurlar.

Büyükşehir belediye sınırları içinde büyükşehir belediyelerinin yapacaklarının dışında kalan yenileme projeleri, ilçe ve ilk kademe belediyelerince hazırlanması ve meclislerinde kabulünden sonra büyükşehir belediye başkanınca onaylanarak yürürlüğe girer. Buna göre kamulaştırma ve uygulama yapılır. (5366 sayılı Kanun madde 2)

Kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkının unsurları yönünden uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılması için kent planlama ve yönetim sisteminde gerekli olan vatandaş katılımının, yenileme alanlarının belirlenmesinde ve onaylanmasında dikkate alınmamış olduğu görülmektedir.

Yenileme alanlarının belirlenmesine ilişkin olarak; il özel idarelerinde il genel meclisinin ve belediyelerde belediye meclisinin üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı, büyükşehirlerde büyükşehir belediye meclisince onaylanan ilçe belediye meclisi kararı Çevre ve Şehircilik Bakanlığının teklifi ile Bakanlar Kuruluna sunulur ve Bakanlar Kurulu projenin uygulanıp uygulanmamasına üç ay içinde karar verir (5366 sayılı Kanun madde 2).

Bakanlar Kurulu kararının Resmi Gazete’de yayımlandığı tarihte yenileme alanı kararı yürürlüğe girer ve uygulama bir yıl içinde başlatılır (Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği madde 11, Resmi Gazete: 14.12.2005 tarihi ve 26023 sayılı).

Yenileme alanlarında özel mülkiyete konu taşınmazların etap projeye dahil edilmesine ilişkin olarak uygulamaya katılma şekli taşınmaz malikleri ile yetkili idare arasında belirlenir (Yönetmelik madde 15).

Etap projelerin yetkili idareler tarafından yapılmasına ya da yaptırılmasına ve özel mülkiyete konu taşınmazların etap projeye dahil edilmesine ilişkin hükümlerin uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılması için vatandaş katılımı ve belediyelerin bina restorasyonuna bilfiil yönelmeleri ilkeleri ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Yenileme avan projelerinin onaylanmasında kent planlama ve yönetim sisteminde vatandaş katılımını esas alan bir düzenleme bulunmamaktadır. Koruma bölge kurulu kararını müteakip yenileme avan projesi yetkili idarelerin meclis üye tam sayısının salt çoğunluğunun kararı ve belediyelerde belediye başkanının, il özel idarelerinde valinin onayı ile yürürlüğe girer. Büyükşehir belediye sınırları içinde büyükşehir belediyelerinin yapacaklarının dışında kalan yenileme avan projesi, ilçe ve ilk kademe belediye meclislerinde kabulünden sonra büyükşehir belediye başkanınca onaylanarak yürürlüğe girer (Yönetmelik madde 17).

Yenileme avan projeleri esas alınarak hazırlanan yenileme uygulama projeleri koruma bölge kurulunca onaylanmasını takiben uygulanır. Yenileme alanı içindeki parsellerdeki uygulamalarda projeye katılıma ilişkin Yönetmeliğin 22. maddesinde yer alan hüküm mevcut binaların restorasyonlarına ve yeniden kullanılmasına vatandaş katılımı ile belediyelerin bilfiil yönelmelerine ilişkin bir sistem sunmaktadır.

Kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde olan ve yapısı aynen korunacak veya yenilenecek yapılar, yetkili idarenin uygun görmesi ve projenin bütünlüğünün bozulmaması ve projeye eş zamanlı olarak başlatılması ve tamamlanması şartıyla ilgili kamu kurum veya kuruluşları ya da gerçek veya tüzel kişiler tarafından yapılabilir. Yetkili idare, zamanında tamamlanmayan bu yapıları kendisi tamamlayabileceği gibi kamulaştırabilir (Yönetmelik madde 22).

Yenileme alanlarında yapılacak kamulaştırmalarda ödenecek kamulaştırma bedelinin o yıl yetkili idare bütçesinde gösterilen miktarı kamulaştırma bedelinin altıda birinden az olmak kaydıyla nakden ve peşin olarak ve kalan kamulaştırma bedeli en fazla beş yıl içinde

peşin ödeme gününü takip eden günden itibaren Devlet borçları için öngörülen en yüksek faiz haddi uygulanarak faiziyle birlikte ödenmek üzere eşit taksitlere bağlanarak ödenir. (Yönetmelik madde 24).

Yenileme alanlarında bulunan yapıların boşaltılması, yıkımı ve kamulaştırmasında anlaşma yolu esastır. Anlaşma; uzlaşılacak bedel üzerinden taşınmazın yetkili idareye satılması, idareye ait bir başka taşınmaz malla takas veya trampa yoluyla devredilmesi, projenin gereklerine uygun olması halinde bedel karşılığı sınırlı aynı hak tesis edilmesi veya yetkili idarece öngörülecek diğer anlaşma yollarıyla yapılır.

Anlaşma sağlanamayan hallerde gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerinin mülkiyetinde bulunan taşınmazlar yetkili idareler tarafından kamulaştırılabilir. Kanun uyarınca yapılacak kamulaştırmalar 2942 sayılı Kamulaştırma Kanununun 3 üncü maddesinin ikinci fıkrasındaki iskan projelerinin gerçekleştirilmesi amaçlı kamulaştırma sayılır (Yönetmelik madde 24).

Yapı parsellerindeki uygulamalarda kendi parseli ve yapısı aynen korunarak yenilenecek yapılar, projenin bütünlüğünü bozmamak şartıyla belediyece kabul edilen projeye bağlı kalmak ve il özel idaresi ve belediyenin belirleyeceği amaçta kullanılmak kaydıyla projeye eş zamanlı olarak başlatılması ve tamamlanması esasıyla parsel sahibince yapılabilir.

Yenileme projelerinin gerektirdiği uygulamalar, verilen süre içinde yapı malikince yapılmadığı takdirde, il özel idaresi veya belediye tarafından yapılarak masrafı yapı malikinden tahsil edilir. İl özel idaresi veya belediye tarafından, yapı malikinin uygulama masraflarını ödemesini kolaylaştırıcı tedbirler alınabilir. Bu tedbirlere ilişkin usul ve esaslar yönetmelikle düzenlenir. (5366 sayılı Kanun madde 3 Ek fıkra: 16/5/2012-6306/16 md.)

Yenileme alanında çok aktörlü bir uygulama süreci görülmektedir. Bu alanlarda uygulama Toplu Konut İdaresi ile ortak olarak ya da Toplu Konut İdaresine yaptırılabilir. Büyükşehirlerde, büyükşehir belediyeleri tarafından başlatılmayan uygulamalar ilçe ve ilk kademe belediyelerince tek başına veya müşterek olarak yapılır veya yaptırılır. Yönetmelik madde 26, 27).

Yenileme alanlarında yenileme projelerinin uygulanması sırasında tabii afet riski taşıdığı Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca belirlenen bölgelerde gerekli tedbirleri almak üzere il özel idareleri ve belediyeler yenileme projelerinde tasfiye de dahil olmak üzere gerekli düzenlemeleri yapabilir, yasaklar koyabilir (5366 sayılı Kanun madde 3).

Afet riski nedeniyle yenileme projelerinin uygulanmasının imkansız hale gelmesi ile yetkili idare tarafından yenileme alanındaki uygulamanın tam veya kısmi tasfiye yoluna gidilmesi halinde, yetkili idare riskin bulunduğu bölgelerde riskin niteliğine uygun önlemleri alır; gerek görülmesi halinde yapılaşma, kullanım ve işletmeyi sınırlayabilir veya yasaklayabilir. Tasfiye esas ve usulleri yetkili idarelerin meclis kararıyla belirlenir. (Yönetmelik madde 29).

4.1.2. Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi

Afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esaslar 6306 sayılı ve 16.05.2012 tarihli Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun hükümleri gereğince belirlenir.

6306 sayılı ve 16.05.2012 tarihli Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun'un 3. maddesinde tespit, taşınmaz devri ve tescil düzenlenmiştir;

‘(1) Riskli yapıların tespiti, Bakanlıkça hazırlanacak yönetmelikte belirlenen usul ve esaslar çerçevesinde masrafları kendilerine ait olmak üzere, öncelikle yapı malikleri veya kanuni temsilcileri tarafından, Bakanlıkça lisanslandırılan kurum ve kuruluşlara yaptırılır ve sonuç Bakanlığa veya İdareye bildirilir. Bakanlık, riskli yapıların tespitini süre vererek maliklerden veya kanuni temsilcilerinden isteyebilir. Verilen süre içinde yaptırılmadığı takdirde, tespitler Bakanlıkça veya İdarece yapılır veya yaptırılır. Bakanlık, belirlediği alanlardaki riskli yapıların tespitini süre vererek İdareden de isteyebilir...’

Afet riski altındaki kentsel sit alanlarında riskli yapıların tespit masraflarına ilişkin olarak;

- 1982 Anayasası'nın 63. maddesi gereğince yetki ve sorumluluğun Devlet'e ait olmasının gerektiği,
- Özellikle mülkiyetin miras yoluyla intikal etmesi gibi nedenlerle çok paydaşlı bir mülkiyet durumu arz eden taşınmaz kültür varlıklarının maliklerini bilgilendirmede güçlüklerle karşılaşılacağı,
- Bina paydaşlarının müteselsil sorumlu olmalarını sağlamak üzere tapu kaydındaki arsa payları üzerine, masraf tutarında müşterek ipotek belirtmesinde bulunulması halinde hak sahiplerini bilgilendirmede güçlüklerle karşılaşılacağı, anlaşılmaktadır.

Riskli yapı tespitlerine karşı maliklerce veya kanuni temsilcilerince onbeş gün içinde itiraz edilebilmesine ilişkin hüküm de ayrıntılı bir düzenleme içermemektedir. Riskli yapı tespitlerine karşı itiraz edilmesi ile ilgili olarak; Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanunun Uygulama Yönetmeliği'nde de açık bir hüküm bulunmamaktadır.

Afet riski altındaki alanlarda ve rezerv yapı alanlarında bulunan taşınmazların Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'na tahsis edilmesi veya Bakanlığın talebi üzerine TOKİ'ye ve İdareye bedelsiz olarak devredilebilmesi ve afet riski altındaki alanların dönüştürülmesinde belirlenen alanların sınırları içinde olup riskli yapılar dışında kalan diğer yapılardan Bakanlıkça gerekli görülenlerin de uygulama bütünlüğü bakımından 6306 sayılı Kanun hükümlerine tabi olması yönünde bütüncül bir yaklaşım benimsenmiştir.

6306 sayılı Kanun uyarınca yapılacak olan planlar, 3194 sayılı İmar Kanununda ve imara ilişkin hükümler ihtiva eden özel kanunlar da dâhil olmak üzere diğer mevzuatta belirtilen kısıtlamalara tabi değildir.

6306 sayılı Kanunun öngördüğü uygulamalar sırasında 2863 sayılı Kanunun ve 5366 sayılı Kanunun aykırı hükümleri uygulanmaz ancak bahsedilen kanunların amaçları ayrıca gözetilir. 2863 sayılı Kanun ve 5366 sayılı Kanun kapsamındaki alanlarda uygulamada bulunulması hâlinde alanın sit statüsü de gözetilerek Kültür ve Turizm Bakanlığının görüşü alınır.

6306 sayılı Kanun hükümleri herkese veya her olaya uygulanması mümkün olan genel nitelikli bir kanundur. Buna karşılık kentsel sit alanlarının dönüştürülmesine ilişkin olarak özel hükümler içeren 2863 sayılı Kanun ve 5366 sayılı Kanun özel kanunlardır.

Kentsel sit alanlarının özel niteliği ile genel bir düzenleme kapsamında değerlendirilemeyeceği ve üstün kamu yararı nedeniyle genel hükümler kapsamında düzenlenmesinin koruma anlayışına uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Afet riski altındaki alanların dönüştürülmesine ilişkin uygulamaların genel nitelikli hükümler içeren 6306 sayılı Kanun çerçevesinde değerlendirilmesi yerinde değildir. Ayrıca afet riski altındaki kentsel sit alanlarının dönüştürülmesi kapsamındaki uygulamalar sırasında 2863 sayılı Kanun ve 5366 sayılı Kanun'un amaçları ile alanın sit statüsü gözetilerek Kültür ve Turizm Bakanlığının görüşünün alınması yönündeki düzenlemenin da yeterli olmadığı görülmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Çağdaş planlama yaklaşımlarının etkin olarak kullanılmasında insan haklarının yeni bir alt alanı olarak giderek gelişmekte olan kentsel haklara ilişkin ilkeleri belirleyen anlaşma, mutabakat metini, deklarasyon gibi metinleri kapsayan uluslararası araçlarda temel insan hakkı olarak değerlendirilen kentsel haklar günümüzde Avrupa ülkelerinde ve diğer ülkelerde eşitlik ve özgürlük ekseninde kentsel koşulların iyileştirilmesi amaçlı yönetsel çalışmaların bir bileşeni olmuştur.

Kentsel haklara ilişkin 1992 Avrupa Kentsel Şartı'ndan yer alan ve Avrupa yerleşimlerinde yaşayan kentlilerin sahip oldukları belirtilen kentsel haklar arasında sayılan kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkı 'tarihi yapı mirasının duyarlı bir biçimde restorasyonu ve nitelikli çağdaş mimarinin uygulanmasıyla, uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılması' olarak tanımlanmıştır.

1992 Avrupa Kentsel Şartı'ndan sonraki toplumsal, ekonomik ve kültürel değişiklikler dikkate alınarak kabul edilen 2008 Avrupa Kentsel Şartı'nda kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre' hakkı bakımından kalitenin artık toplum için iddialı bir yaşam standardı hedefini ifade ettiği ve bu hedefin gerçekleştirilmesi için Avrupa kentlerinin, kentlilerine ait ve gelecek nesillere aktarılması gereken sosyal, ekonomik ve kültürel değerler olduğu belirlenmiştir.

2008 Avrupa Kentsel Şartı'nın 72. maddesi gereğince kentlerin ve kasabaların;

- Kültürel farklılıkların tek bir küresel ve evrenselleşmiş model içinde erimesinin istendiği,
- Kentlerin ve kasabaların kültür açısından da mimarileri açısından da farklı ve farklılaşmış yerleşimler olduğu ve böyle de kalmalarının gerektiği,
- Bir yandan yapıların ve hizmetlerin standartlaştırılmasının, öte yandan tekdüze izlerini her yerde bırakan ve salt küresel bir pazarın kurallarını tanıyan küreselleşmiş bir kentsel gelişme modelinin yarattığı yerleşmelerin riskler getirdiği, öngörülmüştür.

Sonuç olarak tek bir kentsel gelişme modelinin önerilmediği, kent ve kasabaların kendi kişiliklerinin olduğu; hepsinin farklı olduğu ve bu çeşitliliğin Avrupa için bir fırsat olduğu belirtilmiştir.

Bütün kentlilerin politik farkındalığının artırılması amaçlı 2000 Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı gereğince kentsel gelişmenin planlanmasında konut alanları, kamu hizmetleri ve anıtlar ile yeşil alanlar arasında uyumlu ilişkinin sağlanması vatandaşlar için bir hak olarak düzenlenmiştir.

2000 Kentte İnsan Haklarının Korunması Avrupa Şartı'nı da onaylayan uygulama örneği İspanya: Barcelona 'Ciutat Vella Mahalle Yenileme' Projesi (Renewal Project for the Ciutat Vella District)'nin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan unsurlar;

- projeye destek sağlayan kamu-özel sektör ortaklığı,
- yönetimin yerelleşmesi,
- katılımın yeni biçimlerinin geliştirilmesidir.

Ciutat Vella'nın yenileştirilmesi sürecinde kullanıcı odaklı projenin esas hedeflerinden birisi semt sakinlerinin katılımcılığının ve sahiplenme duygusunun teşvik edilmesi olmuş ve semt sit sakinlerinin zamanla projenin karar alma mekanizmalarına dahil olması sağlanmıştır.

Türk hukuk sisteminde korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili hususları ve bunlarla ilgili gerçek ve tüzel kişilerin görev ve sorumlulukları 2863 sayılı ve 21.07.1983 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu kapsamında düzenlenmiştir.

Kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurullarınca sit alanı olarak tescil ve ilan edilen bölgeler ile bu bölgelere ait koruma alanlarında;

- Bölgenin gelişimine uygun olarak yeniden inşa ve restore edilerek, bu bölgelerde konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanları oluşturulması,
- tabii afet risklerine karşı tedbirler alınması,
- tarihi ve kültürel taşınmaz varlıkların yenilenerek korunması ve yaşatılarak kullanılması amaçları doğrultusunda belirlenen yenileme alanları sınırları içindeki tüm taşınmazlar,

belediyece ve il özel idaresince hazırlanacak yenileme projelerinin kültür ve tabiat varlıklarını koruma kurulunca karara bağlanmasını müteakip 5366 sayılı ve 16.06.2005 tarihli Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun'a göre yapılacak yenileme projesi hükümlerine tâbi olurlar.

Yenileme alanlarının belirlenmesinde ve onaylanmasında kaliteli bir mimari ve fiziksel çevre hakkının unsurları yönünden uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılması için kent planlama ve yönetim sisteminde gerekli olan vatandaş katılımının, dikkate alınmamış olduğu görülmektedir.

Yenileme alanlarında özel mülkiyete konu taşınmazların etap projeye dahil edilmesine ilişkin olarak uygulamaya katılma şekli taşınmaz malikleri ile yetkili idare arasında belirlenir. Buna göre etap projelerin yetkili idareler tarafından yapılmasına ya da yaptırılmasına ve özel mülkiyete konu taşınmazların etap projeye dahil edilmesine ilişkin hükümlerin uyumlu ve güzel fiziksel mekânların yaratılması için vatandaş katılımı ve belediyelerin bina restorasyonuna bilfiil yönelmeleri ilkeleri ile uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Yenileme avan projeleri esas alınarak hazırlanan yenileme uygulama projeleri koruma bölge kurulunca onaylanmasını takiben uygulanır. Yenileme alanı içindeki parsellerdeki uygulamalarda kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerin mülkiyetinde olan ve yapısı aynen korunacak veya yenilenecek yapıların, yetkili idarenin uygun görmesi ve projenin bütünlüğünün bozulmaması ve projeye eş zamanlı olarak başlatılması ve tamamlanması şartıyla ilgili kamu kurum veya kuruluşları ya da gerçek veya tüzel kişiler tarafından yapılabilmesine ilişkin hüküm mevcut binaların restorasyonlarına ve yeniden kullanılmasına vatandaş katılımı ile belediyelerin bilfiil yönelmelerine ilişkin bir sistem sunmaktadır.

Afet riski nedeniyle yenileme projelerinin uygulanmasının imkansız hale gelmesi ile yetkili idare tarafından yenileme alanındaki uygulamanın tam veya kısmi tasfiye yoluna gidilmesi halinde, yetkili idare riskin bulunduğu bölgelerde riskin niteliğine uygun önlemleri alır; gerek görülmesi halinde yapılaşma, kullanım ve işletmeyi sınırlayabilir veya yasaklayabileceği, tasfiye esas ve usullerinin yetkili idarelerin meclis kararıyla belirleneceğine ilişkin Yönetmeliğin 29. maddesinde katılıma ilişkin bir düzenleme yer almamaktadır.

Afet riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve arazilerde, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşama çevrelerini teşkil etmek üzere iyileştirme, tasfiye ve yenilemelere dair usul ve esaslar 6306 sayılı ve 16.05.2012 tarihli Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun hükümleri gereğince belirlenir.

6306 sayılı Kanun'un uygulanmasını engelleyici olan 2863 sayılı Kanun ve 5366 sayılı Kanun hükümleri; 6306 sayılı Kanun kapsamındaki alanlarda; bu Kanunun öngördüğü uygulamaların zaruri kılması hâlinde, bu uygulamaların gerektirdiği iş ve işlemler hakkında uygulanmaz. Ancak, 6306 sayılı Kanun'un öngördüğü uygulamalar sırasında 2863 sayılı

Kanun ve 5366 sayılı Kanun'un amaçları ayrıca gözetilir ve alanın sit statüsü de gözetilerek Kültür ve Turizm Bakanlığının görüşü alınır.

6306 sayılı Kanun hükümleri herkese veya her olaya uygulanması mümkün olan genel nitelikli bir kanundur. Buna karşılık kentsel sit alanlarının dönüştürülmesine ilişkin olarak özel hükümler içeren 2863 sayılı Kanun ve 5366 sayılı Kanun özel kanunlardır.

Sonuç olarak; kentsel sit alanlarının özel niteliği ile genel bir düzenleme kapsamında değerlendirilemeyeceği ve üstün kamu yararı nedeniyle genel hükümler kapsamında düzenlenmesinin koruma anlayışına uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle kentsel sit alanlarında dönüşümün özel hükümler kapsamında düzenlenmesi gerekmektedir.

Kentsel hak bağlamında belirtilen uluslararası uygulama örneğinin Türk hukuk sisteminde uygulanması ile kentsel sit alanlarının korunmasında yeni yasal düzenlemelerde belirlenmiş olan katılım boyutu uygulamada hızla anlam ve içerik kazanacaktır.

KAYNAKÇA

Benhabib, S. 2006. Ötekilerin Hakları, Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar, İletişim Yayınları, İstanbul.

Bookchin, M., 1999. Kentsiz Kentleşme, Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü, çeviren: Burak Özyalçın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Ergen, Y. B. ve Güçer, B.-Özgür, M., 1995. Kentsel Sit Alanlarının Kentsel Gelişmeden Olumsuz Etkilenmesi ve Yöntem Araştırması. 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu. MSÜ Matbaası, İstanbul, 85-94.

Erol, D. ve Erol, C., 1990. Planlamaya Katılım Türkiye'de 14 Şehircilik Günü Kolokyumu, 6-7-8 Kasım İstanbul. Mimar Sinan Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 1993, İstanbul, 67-70.

Erses, S. M., 1995. KTKV Kanunu Kapsamında Koruma Planı ve İdari Yapısı. 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu, MSÜ Matbaası, , 138-175.

Gencer, E. A., 1996. 'Kentsel Koruma Planlarının Uygulanabilirliği: İstanbul Tarihi Yarımada Örneği', MSGSÜ Kentsel Koruma - Yüksek Lisans Programı, Yüksek Lisans Bitirme Ödevi, İstanbul - Temmuz 1996.

Görer, N. - Gültekin (Turgut), N. - Gültekin, T., 1992. Kent Kimliği - Koruma Planları - Kentsel Tasarım Post Modernizm üzerine, 2. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, 21-22 Mayıs 1992, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü. Ekol Reklam Tanıtım Tesisleri, İstanbul, s. 195-197.

Harvey, D., 2003, Sosyal Adalet ve Şehir. Metis Yayınları, İstanbul.

Holton, R. J., 1999. Kentler Kapitalizm ve Uygarlık, çeviren: Ruşen Keleş. İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Keskin, D., 2004. Yenileşmenin Uygulandığı Kentsel Sit Alanlarında Turizm Yatırımlarının Önemi (Tarihi Yarımada-Beyoğlu Örneği), İstanbul-Haziran.

Kofman, E., Lebas, E., 2000. Writings On Cities, Henri Lefebvre. Blackwell Publishers Ltd., 147-159.

Küçükkaya, G., 1991. Koruma-Yenileme İkileminde Ülkeler Arası Yolların Önemi ve Etkileri, 1. Kentsel Tasarım ve uygulamalar Sempozyumu 23-24 Mayıs, Mimar Sinan Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü. MSÜ Basımevi, İstanbul, 293-295.

Özay, İ., 2001. Kent Yönetimi Bilgileri, Günışığında Yönetimden ayrı bası, Mart 2001.

Özay, İ., 2002. Günışığında Yönetim. Alfa Basım Yayın Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti., İstanbul.

Purcell, M., 2003. Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. Geojournal, Kluwer Academic Publishers, Netherlands, Cilt: 58; Sayı: 2/3, s. 99-108.

Purcell, M., 1995, Globalization, urban enfranchisement, and the right to the city: Towards an urban politics of the inhabitant. [Http://www.giub.unibe.ch/sg/Rom/purcell.pdf](http://www.giub.unibe.ch/sg/Rom/purcell.pdf) -

Tankut, G., Koruma Politikaları, 2. Kentsel Koruma Yenileme ve Uygulamalar Kolokyumu. MSÜ Matbaası, İstanbul, 187-189.

Tarihi Yarımada (Eminönü-Fatih) 1/5000 Ölçekli Koruma Amaçlı Nazım İmar Planı Raporu, 2003. I. Cilt, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Planlama ve İmar Müdürlüğü, İstanbul.

Tekeli, İ., 1990. Kent Planlaması ve Katılım üzerine Düşünceler, Planlamaya Katılım, Türkiye'de 14 Şehircilik Günü Kolokyumu, 6-7-8 Kasım İstanbul. Mimar Sinan Üniversitesi Rektörlük Matbaası, 1993, İstanbul, 47-53.

Toksöz, E., 2009. Kentsel Haklar Bağlamında Sit Alanlarının Korunması: Tarihi Yarımada Örneği, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Doktora Tezi.

Tunçay, M., 1994. Urban Rights. Kent Basımevi, İstanbul.

Zeren, N., 1991. Koruma Amaçlı İmar Planı Yapım ve Uygulama Sorunları, İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması Bölümü, İTÜ Çevre ve Şehircilik Uygulama Araştırma Merkezi Proje No: 71/20.

[Http://portal.unesco.org/shs/en/ev.php-](http://portal.unesco.org/shs/en/ev.php-)

[URL_ID=8198&URL_DO=DO_PRINTPAGE&URL_SECTION=201.html](http://portal.unesco.org/shs/en/ev.php-URL_ID=8198&URL_DO=DO_PRINTPAGE&URL_SECTION=201.html)

ÜLKEMİZDEKİ TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM SÜRECİNE BİR ÖRNEK: ANTALYA KALEİÇİ KENTSEL SİT ALANI

Duygu ÖZTEKİN*

Yrd. Doç. Dr. Oya AKIN

ÖZET

Antalya Kaleiçi olarak adlandırılan alan, Antalya kentinin ilk kurulduğu yerdir. Geçmiş M.Ö. 2. yüzyıla uzanan kentin ilk kurulduğu nokta olan Kaleiçi cumhuriyetin ilk yıllarına kadar kentin merkezi olma niteliğini sürdürmüş, bu tarihten itibaren gerek ülke genelindeki sanayileşme hareketleri, gerekse yerel yönetim tarafından yürütülen imar işleri ile kentin fiziksel çehresinin değişmeye başlaması, nüfusun artması, yaşam alışkanlıklarının ve ekonomik yapının değişmesi, imar planlarında alan ile ilgili alınan kararlar doğrultusunda yapılan uygulamalar sonucu 1970'li yıllara gelindiğinde kent merkezinden çok bir çöküntü alanına dönüşmüştür. Bu durumun önüne geçmek, Helenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı döneminden kalma eserlerin korunmasını sağlamak amacı ile alan 1973 yılında "Sit Alanı" ilan edilmiş ve ilk koruma amaçlı imar planı bu tarihten itibaren başlatılan çalışmalar sonucunda 1979 yılında tamamlanarak onaylanmıştır. İlk planın koruma konusunda yetersiz kalması ve alandaki sosyo-ekonomik yapı ile fiziksel çevrede yaşanan bozulmaların devam etmesi nedeni ile 1992 yılında bir revizyon plan yapılmış ancak her iki planda da turizm işlevinin ön planda tutulması ve bunun alanda yaratacağı sosyal, fiziksel ve ekonomik değişim ve dönüşümün kestirilememesi nedeni ile başarısız olunmuştur. 2004 yılında kentin merkezinde yer alan Antalya Kaleiçi Kentsel Sit Alanı, Balbey ve Haşımışcan Kentsel Sit Alanları "Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi" ilan edilmiş, 2005 yılında Antalya Büyükşehir Belediyesince hazırlanan nazım imar planında Kaleiçi Alanı'nın da

* Öztekin, D. (2010); Sosyal ve Fiziksel Çevre Bağlamında Koruma Planları Antalya Kaleiçi Örneği, (Basılmamış) Yüksek Lisans Tezi, YTÜ, FBE, İstanbul.

içerisinde yer aldığı kent merkezi “Merkez Koruma ve Dönüşüm Alanı” olarak belirlenmiştir. 2007 yılından itibaren ulaşımın düzenlenmesi, kentsel tasarım çalışmaları ile bu dönüşüm mekansal olarak başlamış, Kaleiçi Alanı özgün yapısını kaybetmeye yüz tutmuştur.

Bu doğrultuda bildiride amaçlanan; Antalya Kaleiçi Alanı özelinde tarihi kent merkezlerinde yaşanan sosyal, ekonomik ve fiziksel dönüşümün sorgulanmasıdır. Çalışma kapsamında Antalya Kaleiçi Alanı'nın ilk kadastronun geçtiği 1945 yılındaki, ilk koruma amaçlı imar planının yapıldığı 1979 yılındaki ve günümüzdeki fiziksel yapısı ile süreç içerisinde değişen sosyal ve ekonomik yapısı tespit, mülakat, gözlem ve tapu kütüğü döküm çalışmaları teknikleri kullanılarak irdelenmiştir. Bu irdeleme sonucunda; alanın kendi kendine yeten bir yerleşim ve kentin merkezi olma niteliğini süreç içerisinde kaybederek, yapılan planlar ve verilen kimlikler doğrultusunda kimliksiz ve yaşayan/yaşanabilir bir alan olma niteliğini kaybettiği tespit edilmiştir.

Üç bölümden oluşan bildirinin birinci bölümünde; Antalya Kaleiçi alanının tarihsel süreç içerisindeki gelişimine değinilmiştir. İkinci bölümde; Antalya Kaleiçi Alanı'nın 1945, 1979 ve 2010 yıllarındaki sosyal, ekonomik ve fiziksel mekan koşulları karşılaştırılmıştır. Üçüncü bölümde ise sonuç bulgulara yer verilmiştir. Ülkemizdeki koruma altına alınmış tarihi kent merkezlerinde yaşanan değişim ve dönüşüm sürecinin bir örneği olarak Antalya Kaleiçi özelinde ortaya konan bulgular doğrultusunda Antalya Büyükşehir Belediyesince hazırlanacak “Merkez Koruma ve Dönüşüm Alanı” projesi kapsamında Kaleiçi Alanı'nda ve ülkemizdeki dönüştürülmesi hedeflenen tarihi kent merkezlerinde yapılacak çalışmalar için öneriler geliştirilmiştir.

1. ANTALYA KALEİÇİ KENTSEL SİT ALANI'NIN TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDEKİ GELİŞİMİ

Ülkemizin güney kıyılarındaki en eski yerleşim birimlerinden biri olan Kaleiçi Alanı; M.Ö. 2. yüzyılda Bergama Kralı II. Attalos tarafından kurulmuş ve kurucusunun ismi olan “Attelia” olarak adlandırılan ve bir liman şehri olan Antalya'nın ilk yerleşim alanıdır; M.Ö. 2. yüzyıldan günümüze dek kesintisiz iskan görmüştür (Öztek, 1992).

- Kent, gerek kuruluşunu, gerekse gelişmesini her şeyden önce konumuna borçludur. Körfezin Anadolu'nun içine doğru en çok sokulduğu yerde kurulmuş olan kent, kıyı yolunun başlangıcıdır. Ayrıca Anadolu'nun iç bölümlerine ve Ege Bölgesi'ne bağlanan yollar Antalya üzerinde yer almaktadır (Aru, 1998). Bu nedenle tarihsel süreç boyunca Antalya Akdeniz yerleşimleri arasındaki önemini ve liman kenti olma özelliğini korumuştur.
- İlk kuruluşunda kuzeyde yer alan Olbia ve güneyde yer alan Kroykos adlı iki balıkçı köyünün birleşiminden oluşan kentte Roma Dönemi'nde nüfusun artması sonucu dış surlar, kentte halen günümüzde de varlığını sürdüren Üç Kapılar ve Hıdırlık Kulesi inşa edilmiştir (Sönmez, 2008; Süer, 2006).

ÜLKEMİZDEKİ TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM SÜRECİNE BİR ÖRNEK: ANTALYA KALEİÇİ KENTSEL SİT ALANI

- Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması sonrasında Bizans İmparatorluğu sınırları içinde kalan Antalya bulunduğu coğrafyada yer alan birçok kent önemini kaybederken, Akdeniz'in başlıca ticaret limanlarından biri olması nedeni ile önem kazanmaya devam etmiştir. Bu dönemde, günümüze dek varlığını sürdüren önemli yapılar olan "Saat Kulesi" olarak bilinen kule ile; 11. yüzyılda Venedikliler tarafından "Kale Kapısı" ve liman arasındaki bağlantıyı ve ticaret akımını güçlendirmek amacı ile "Kırk Merdiven" olarak anılan merdivenler inşa edilmiş, kentin eski dönemlerden süregelen ızgara dokusunun yerini organik doku almaya başlamıştır (Yağcı, 2009; Çimrin, 2005; Sönmez, 2008; Tanyeli, 1987).
- Selçuklu Dönemi'nde kentin Akdeniz'de ele geçirilen ilk liman kenti olması ve İstanbul ile Mısır arasındaki en kısa yol üzerinde bulunması nedeniyle uluslararası ticarete önemli bir yere sahip olmuştur (Yağcı, 2009). Bu dönemde mevcut kent yapısında Selçuklu etkisini hissettirecek kültürel ve dini değişiklikler yapılmış; Bizans döneminde yapılmış ve Hıristiyan Kilisesi olarak kullanılmış olan kiliseler camiye dönüştürülmüş, birçoğu da günümüze dek varlığını sürdürmüştür (Süer, 2006).
- 14. yüzyılda Osmanlı egemenliğine geçen kent 15. yüzyılda, ilk defa sur duvarlarının dışında kuzeydeki kapının çevresinde gelişmeye başlamıştır. Dönemsel olarak kendilerinden önceki uygarlıkların kullandığı yerleşmeleri kullanan Osmanlılar mevcut dokuya zarar vermemiş, arazi yapısını, kültür varlıklarını, doğal değerleri korumuşlardır (Süer, 2006). Kent 15. yüzyılda Anadolu, Suriye, Mısır ve Hindistan arasındaki ticari akışların giriş ve çıkışlarının yapıldığı liman ve Anadolu mallarının antrepo olmuştur ancak 16. Yüzyılda Mısır ve Rodos'un fethedilmesi ile İstanbul ve İskenderiye arasında doğrudan ve güvenli bir deniz yolu bağlantısının oluşması sonucu sahip olduğu önemi yitirmeye başlamıştır (Armağan, 2005; Yağcı, 2009; Çimrin, 2005).
- Kentin fiziksel yapısı ve gelişimi 20. Yüzyıl başına kadar sahip olduğu liman kenti kimliği doğrultusunda devam etmiştir. Sur içi ve dışı olmak üzere gelişen kentte limanın batısında yer alan ve ihracatla ithalatın yapıldığı ticaret alanı ile Selçuklu döneminden beri şehrin ticaret merkezi olarak kullanılan Kale Kapısı olmak üzere iki önemli ticaret merkezi oluşmuştur (Süer, 2006). Konut alanları yani mahalleler ise ticaret alanlarından, mal alış verişi güzergahından ayrı bir yerde konumlanmıştır (Doğan, 2002). 16. yüzyılda (1588 yılında yapılan nüfus sayımına göre) 4388 kişi, 18. yüzyılda (1754 yılında yapılan nüfus sayımına göre) 10.000 kişi olan kent nüfusu 19. yüzyıl sonlarında (1870 yılında yapılan nüfus sayımına göre) 14.957 kişiye yükselmiştir (Çimrin, 2005).
- 1. Dünya Savaşı sırasında işgal altında kalan kentte savaşın bitmesi ve cumhuriyetin ilanı ile sosyal ve fiziksel yapı değişmeye başlamıştır.
- Cumhuriyet'in ilk yıllarının savaşın kentlerin fiziksel yapısı üzerindeki olumsuz etkilerinin bertaraf edilmeye çalışıldığı ve yeni kurulan bir devletin alt yapısının oluşturulduğu yıllar olması nedeni ile kentte 1930'lara kadar fiziksel bir gelişme görülmemiştir. Ancak

savaş sonrası yapılan uluslararası anlaşmalar ve imzalanan protokoller gereği tüm ülkede olduğu gibi, Antalya kentinin de toplumsal yapısında önemli değişimler yaşanmıştır. Kentin alındığı 1921 yılından, 1930'lu yılların başına kadar geçen süreçte göçler yaşanmış, mübadele sonucu nüfusun gayrimüslim kesiminin büyük bir bölümü kentten ayrılmak durumunda kalmış, toplumsal ve ekonomik yaşamda büyük rol üstlenen bu kesimin kenti terk etmesi ile sosyal ve ekonomik yapı bozulmuştur. 1920–1921 yıllarında çoğu ahşap evlerden oluşan, nüfusunun büyük çoğunluğunu yerli Türkler, 1/3'ünü Rumların, kalan kısmını ise Yahudi ve Ermenilerin oluşturduğu, toplam 23.000 kişinin yaşadığı bir kent görünümünde olan Antalya'da, ağırlıklı olarak Kaleiçi'nde, Hıdırlık Kulesi ile Hadrian Kapısı arasında kalan alanda ve Yenikapı semtinin hemen doğusunda yer alan Rabetiye Mahallesi olarak adlandırılan alanlarda yer seçmiş olan Rumlar kenti terk etmek zorunda kalmışlardır. I.Dünya Savaşı Döneminde yaşanan sıkıntılara ek olarak Antalya'daki ticari hayatta önemli bir yer tutan, imalathanelerin %73'üne sahip, esnaf ve zanaatkarlardan oluşan Rum halkın ayrılmasıyla kentte büyük ekonomik sıkıntılar yaşanmış, nüfus %60 oranında azalmıştır. 1920'li yılların başında 23.000 nüfusa sahip kent nüfusu, mübadele ve göç yüzünden 1927 yılında 17.373 kişiye düşmüştür (Çimrin, 2005).

1930'lu yıllardan 1950'li yıllara kadar, ülke genelinde olduğu gibi, Antalya ve kentin tarihi çekirdeği olan Kaleiçi Alanı belediye başkanlarınca yürütülen imar çalışmaları ve derneklerin önderliğinde uygulanan planlama akımlarından etkilenerek değişmeye başlamıştır. 1930'lu yılların başında “şehrin ferah ve havadar bir yapıya kavuşturulması için” halkın Kaleiçi'ndeki yüksek surlar nedeniyle rüzgar alamadıklarını ve sıkıntı çektiklerini belirtmeleri üzerine surların yıkımını başlatmış, Kalekapısı'ndaki yollar genişletilmiş, genişletme esnasında yolun her iki tarafında yıkılan ahşap evlerin yerine betonarme yeni ticari yapılar yapılmıştır. 1930'lu yıllara gelindiğinde 20.000'in altında kentli nüfusa sahip Antalya'nın nüfusu 1935 yılı sayımlarına göre 22.993'e yükselmiştir (Çimrin, 2005; Aru, 1998).

II. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği 1940–1945 yılları arasında Kaleiçi Alanı'nın güney sınırını oluşturan Karaalioğlu Parkı yapılmış, Kaleiçi'ni çevreleyen Atatürk Caddesi genişletilmiştir. Cumhuriyet Caddesi'nin açılması ile de tarihi surların önünde ve günümüzde kentsel sit alanı olarak belirlenmiş Balbey ve Haşımışcan Mahalleleri'nin içinde işhanı, çarşı ve banka binalarının yapım süreci başlamıştır (Yağcı, 2009).

1940'lı yılların sonlarında Antalya'da Sümerbank ve Antbirlik tesislerinin kurulması ile başlayan devletin öncülüğündeki sanayileşme hareketlerinin sonucunda fiziksel yapı ile sosyal yapı değişmeye başlamıştır. Bu yıllara kadar, tarımsal bir hinterlanda sahip, ekonomisi ticaret ve hizmet sektörlerinde yoğunlaşan bir kıyı kenti profili çizen ve merkez Kaleiçi odaklı gelişen kent, 1950 sonrası ekonomik yapıda yaşanan gelişmeler ve sanayileşme hareketleri ile dönüşüm ve değişim sürecini sürdürmüştür. Kentin nüfusu 1950 yılında 53.972'ye yükselmiş (Manavoğlu, 2009), Kalekapısı ve merkezin çevresinde gelişme gösteren kent, doğu-batı yönünde gelişmeye başlamış, kentin özellikle kuzeybatısında ilk toplu ve yoğun gecekondulaşma, fabrikaların kurulması ile eş zamanlı gelişim göstermiştir. Bu

ÜLKEMİZDEKİ TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM SÜRECİNE BİR ÖRNEK: ANTALYA KALEİÇİ KENTSEL SİT ALANI

yıllarda Kaleiçi Alanı'nda yaşanan dönüşümlerin ve kentin günümüzde sahip olduğu “turizm” kimliğinin ve planlamasının temelleri atılmış; Antalya; İstanbul, Bursa ve İzmir'in de yer aldığı, tesis açılacak olan öncelikli bölgelerden biri olarak belirlenmiştir (Çimrin, 2005).

Verilen üst kimliklerin yanı sıra kentte yapılan planlar doğrultusunda da Kaleiçi Alanı değişmeye başlamıştır. Antalya'nın ilk kez 1956–1959 yılları arasında İller Bankası tarafından hazırlanan nazım imar planında Kaleiçi Alanı bugünkü anlamda “kentsel sit” kavramının başlangıcını oluşturan ve “yapı düzeni korunacak mevcut konut alanı olarak tanımlanan” “Protokol Alanı” olarak belirlenmiş; bu karar ile alandaki yeni yapılaşmanın kısıtlanmasına ve tarihi değerlerin korunmasına yönelik adımlar atılmaya çalışılmıştır.

1967 yılında yenilenen Antalya Nazım İmar Planı'nda Kaleiçi Alanı, 1955 planında olduğu gibi “Protokol Alanı” ilan edilmiş, yeni yapı yapılması hususunda engeller getiren ancak çözüm üretmeyen plan kararları sonucunda ve geçen 12 yıllık süreçte alanın fiziksel ve sosyal yapısında olumsuz yönde değişimler yaşanmıştır. 1960'lı yılların sonlarında toplumsal ve ekonomik yaşamın değişmeye başlaması, nüfusun artış göstermesi ile mevcut kent merkezinde yoğun yapılaşma talebinin ortaya çıkması sonucunda başta Kaleiçi olmak üzere ahşap yapıların yerini betonarme yapılar almaya başlamıştır. Kaleiçi Alanı'nın önemini kaybetmesindeki birinci nedeni bu talep oluştururken, ikinci neden ise kentin 12 km. doğusunda yapılan yeni Ticaret Limanı ile Kaleiçi Alanı'nda yer alan eski limanın işlev ve önemini yitirmesi olmuştur. Bunun doğal sonucu olarak, önemini kaybeden limandaki eski ticaret yapıları ve sur duvarları üzerinde bulunan eski evler terk edilmiş; 1970'li yılların başlarında Kaleiçi'nde oturan ve ekonomisi bozulan Antalyalılar evlerine bakamayacak duruma düşmüşler; Kaleiçi halkının bir bölümü ise “sosyal prestij” adına Kaleiçi'nin dışına, apartmanlara geçmişlerdir (Çimrin, 2005). Bu dönemde yapılan üst ölçekli planlarda artan göç, turizm aktivitelerinin hızla gelişimi ve diğer sosyo-ekonomik etkilere bağlı olarak kent merkezi ve çevre alanlarda toprak değerlerinin artması sonucu kent ve kent merkezi üzerindeki planlı yoğunlaşma önerilerine koşut koruma politikaları geliştirilmemiş, Kaleiçi alanındaki tarihi değerlerin tahribi ve sur dışındaki tarihi dokunun hemen hemen tamamının yok edilmesi önlenememiştir (Güvenç, 1997).

1970'li yıllara kadar varlığını, fiziksel ve sosyal yapısı değişmeden sürdüren Kaleiçi Alanı, bu tarihten sonra 1950'li yıllarda başlayan göç akımları sonucunda büyümeye ve modern bir görünüme sahip olmaya başlayan kentin bir çöküntü alanı haline gelmeye yüz tutmuş; alanı modern bir yaşam için terk eden kullanıcılar nedeni ile sosyal yapı, 1960'lı yılların sonlarında inşa edilen çok katlı yapılar ve bakımsız kalan geleneksel yapıların yıkılmaya bırakılması nedeni ile de tarihi çevre, zarar görmeye ve değişmeye başlamıştır. Bu dönemden itibaren Kaleiçi alanında ekonomik taban güçsüz kalmış, çevre standartları düşmüştür. Konutlarda oturanların büyük bir bölümünü mal sahiplerinden çok, kiracılık süreleri oldukça kısa olan kiracılar oluşturmaya başlamıştır. Kaleiçi alanı bir geçiş bölgesi niteliği taşıyor duruma gelmiş, kullanıcıların ve sosyal yapının değişmesi fiziksel çevrenin de bozulmasını hızlandırmıştır. Bu durumun önüne geçmek ve özgün kent dokusunun korunması amacıyla,

3 Haziran 1973 yılında, Kültür Bakanlığı Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun 7176 sayılı kararı ile alan "*sit alanı*" ilan edilmiştir (Çimrin, 2005). Antalya iskelesi ve Kaleiçi semtinin sit bölgesi olarak ilan edilmesi ile bir bölümü kamulaştırılarak restorasyon düzenleme çalışmalarına başlanmış (Çimrin, 2005), alanın korunmasına yönelik hedeflerin ve yöntemlerin ortaya konduğu "*Kaleiçi Koruma Geliştirme Planı*" 22 Eylül 1979 yılında Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun A-1850 sayılı kararı ile (Çimrin, 2005), 1982 yılında ise İmar ve İskân Bakanlığınca onaylanarak yürürlüğe girmiştir. "Yasaklamak değil özendirmek" temel felsefesinin benimsendiği planda; korumanın ikamet eden insanların eliyle gerçekleştirilmesi, 1960'lı yılların sonunda alanı terk etmeye başlayan bölge nüfusunu turizm teşviki ile alanda tutulması, fiziksel çevrenin korunması, geliştirilmesi ve ev pansiyonculuğu ile yaşayanların ekonomik açıdan refahının sağlanması, yapılaşmayı yasaklamak yerine, uzun süreli denetim ile alanın tarihi sit niteliği kaybedilmeden yavaş bir değişim sürecinin yaşanması; öncelikle koruma, sağlikaştırma ve yenilenmenin, ikinci planda ise yeni yapılaşmanın gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Kaleiçi'nin ve çevresinin tarihi ve doğal değerlerinin korunup değerlendirilerek, çağdaş yaşam koşullarına uygun olarak geliştirilmesi (Çopur, 1983) amacı ile yapılan plan sonucunda Kaleiçi'ndeki pek çok yapı restore edilmiş; pansiyon, lokanta, hediyelik eşya gibi satış üniteleri ve turizm acenteleri gibi kullanımlar bu yapılarda yer seçmişlerdir. Kaleiçi'nin planlar doğrultusunda önemli bir turizm odağı haline gelmesi Kaleiçi ve çevresindeki Kalekapısı, Atatürk ve Cumhuriyet Caddeleri gibi yerlerin de turizm odaklı olarak gelişmesine neden olmuştur.

1979 planı ile Kaleiçi Kentsel Sit Alanı'na yüklenen turizm kimliği ile birlikte alanda yer seçmeye başlayan küçük ölçekli turizm tesisleri, kentin batısında ve deniz kıyısında yer seçmeye başlayan lüks oteller ve tesisler ile baş edemez duruma gelmiş, sosyal ve fiziksel yapısı iyice bozulmaya başlayan alan için yeni bir planlama çalışması yapılması kaçınılmaz hale gelmiştir. Alana verilen "*turizm*" kimliğinin, arazi değerlerinin artışına neden olması ile birlikte; mülkiyet el değiştirmelerinin artması, turizm ve konut işlevinin iç içe barınamaz hale gelmesi (bozulan konut yaşam çevresi) yerel sosyal yapının alanı terk etmesine neden olmuştur. Ayrıca turizm işlevinin fiziksel alan üzerinde yarattığı baskı nedeni ile tarihi yapılara yapılan ilaveler ya da oranların değiştiği restorasyon uygulamaları, plan kararları doğrultusunda hedeflenen kamulaştırmaların yapılamamış olması gibi nedenler ile alandaki fiziksel ve sosyal çöküntünün önüne geçilememiştir. 1979 yılında yapılan "Kaleiçi Koruma Geliştirme Planı"nda turizm aktivitelerinin bilinçli bir şekilde dağılımının yapılmaması, alana ağırlıklı olarak turizm işlevinin verilmesi ve bu durumun sonucunda sosyal yapıda meydana gelen olumsuz değişiklikler nedeni ile söz konusu planın revizyonu 1992 yılında Antalya Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Gül, 2006). 1992 onay tarihli Koruma Amaçlı İmar Planı ile birlikte;

- Turizm ve ticaret fonksiyonların alandaki yoğun kullanımının önüne geçmek amacı ile arazi kullanım kararları parsel bazında belirlenmiş,

ÜLKEMİZDEKİ TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM SÜRECİNE BİR ÖRNEK: ANTALYA KALEİÇİ KENTSEL SİT ALANI

- Tescilli yapıların işlevleri tanımlanmış,
- Koruma kararı getirilen yapıların sınıflandırılması değiştirilmiş,
- Yeni yapılaşma kararları ada bazında ve geleneksel yapılar göz önünde bulundurularak yeniden belirlenmiş,
- Kamunun alan içerisinde yer seçmesi teşvik edilmiş, ulaşım kararları değiştirilmiş,
- Yeşil alanlar ve ortak alan kullanımları yeniden gözden geçirilmiş,
- Açık ticari alanlar adı altında geleneksel ticaret birimlerinden oluşan pazar alanları oluşturulmuştur.

Planlama kararları incelendiğinde açıkça görülmektedir ki turizm amaçlı kalkınma ilkesinin benimsendiği her iki planda da temel sorunlar birbirine paraleldir. Ancak;

- Ağırlıklı olarak sit alanı içerisinde yer alan tescilli yapıların onarımı, restorasyonuna yönelik kararların alınması,
- Alanda yer seçecek fonksiyonların bu sınırlar doğrultusunda gelişiminin nasıl sağlanacağı konusu üzerinde durulmaması,
- Alanın yaşatılması için itici sektör olarak belirlenen turizmin oluşturacağı arazi spekülasyonunun, gerek fiziksel gerekse sosyal yapıya yapacağı etkilerin ön görülmemesi,

korumanın sosyal, ekonomik ve fiziksel boyutları ile gerçekleşmesini engellemiştir. Oysa ilk planın yapıldığı 1979 yılından, revizyon planının yapıldığı 1992 yılına kadar geçen 13 yıllık süreçte; 1979 plan kararları doğrultusunda yaşanan olumsuz gelişmelerin, yeni plan ile iyileştirilmesi çabasına rağmen, planlama süreçleri öncesindeki fiziksel ve sosyal yapı bozulmaları daha da hız kazanmıştır.

Kaleiçi Alanı turizm odaklı gelişirken Antalya da getirilen turizm bölgesi kararı ile gelişimini sürdürmüştü; 1970 yılında 95.616 kişi olan nüfus, 1985 yılına ulaşıldığında 261.114 kişiyi bulmuştur, 1980 ile 1985 yılları arasında, 5 yıllık nüfus artış hızı %50'lere ulaşmıştır (Aru, 1998).

1980 sonrasında, Antalya ve çevresinin kamunun planlı yatırımları ile (Doğu Antalya ve Güney-Batı Antalya Turizm Merkezleri, Kemer ve Belek Turizm Merkezleri) 200.000'in üzerinde turistik yatak kapasitesine kavuşması; Güneydoğu, Doğu Anadolu'daki işsizlik, iç çatışmalar gibi nedenler ile başlayan göç sonucunda kent, ülke ortalamasının 2 katından daha fazla oranda bir nüfus büyümesi ile karşı karşıya kalmıştır. Bu gelişmeler Antalya ve yakın çevresindeki doğal, arkeolojik ve tarihsel/kültürel değerler üzerinde büyük baskılar yaratmış, bu çevrenin gelişim ve değişiminde büyük rol oynamıştır.

1996 yılında onaylanan 1/5.000 ölçekli Antalya Nazım İmar Planı ile merkezin tarihsel kesimleri olan Kaleiçi Balbey, Haşimişcan Mahalleleri ve tarihi hanlar kesimi üzerinde oluş-

muş olan koruma kavramına aykırı olan çok katlı yenileme baskılarının azaltılması, bölgedeki kentsel ve kültürel varlıkların korunarak, turizme yönelen kent için, önemli bir kaynak olarak değerlendirilmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda merkezin kuzeye doğru çekilmesi, Kepez üstünde önerilen çalışma ve barınma aksları ile bağlantılı olarak gelişmesi kararı verilmiştir (Yağcı, 2009). Merkezin bu doğrultuda gelişimi sağlanmakla birlikte, koruma altındaki alanlardaki baskının önüne geçilememiştir.

2003 yılında Antalya Büyükşehir Belediyesi'nce Kaleiçi'nin kimi noktalarında alt ölçekte çözümlenmeler yapılması gerekliliği öne sürülerek kentsel tasarım ağırlıklı projeler başlatılmıştır. Bu projelerden biri Dönerciler Çarşısı'ndan başlayarak, Atatürk Caddesi boyunca uzanan ve Hıdırlık Kulesi'nde son bulan **“Sur Önü Düzenleme Projesi”**dir. Surların korunarak açığa çıkartılması ve çevresinin ayrıntılı projelerle düzenlenmesi amacı ile yapılan bu proje ile 1992 tarihli “Kaleiçi Revizyon Koruma Amaçlı İmar Planı”nın bu kısmı revize edilmiştir (Gül, 2006). Ancak kamulaştırmaya yönelik plan kararlarının uygulanmasında karşılaşılan yüksek maliyetler ve hisseli mülkiyet benzeri sorunlar nedeni ile proje amacına ulaşamamıştır.

2004 yılında Antalya'nın tarihi kültürel değerlerinin yoğun olduğu kent merkezini korumak, kullanmak, sektörel kalkınmayı ve planlı gelişimi sağlamak, kentin “turizm ve ticaret kenti” niteliğini geliştirmek amacıyla, büyük önem taşıyan kent merkezi Turizm ve Kültür Bakanlığı tarafından **“Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi”** olarak belirlenmiş, 2005 yılında Büyükşehir Belediyesi'nce hazırlanan, Antalya 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planında kent merkezi “Merkez Koruma ve Dönüşüm Alanı “ olarak yer almıştır (Gül, 2006).

2007 yılında Antalya Büyükşehir Belediyesi'nce 1992 Kaleiçi Revizyon Koruma Amaçlı İmar Planı paftasında yer alan ulaşım kararlarında değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler doğrultusunda ulaşım düzenlemesi ve alt yapı çalışmaları başlatılmış, yaya ve araç ulaşım güzergahları, Kaleiçi Alanı'na giriş çıkış noktaları belirlenmiş, alandaki yol döşemeleri değiştirilmiş, alana giriş ücretli hale getirilmiş, sosyal yapıya dair anket çalışması yapılmıştır. 1992 planı kararlarından bağımsız olarak gerçekleştirilen, gerek Kaleiçi Alanı sınırları içerisinde gerekse de çevresinde yapılan bu tür çalışmalar sonucunda alanın tarihi niteliğini tehdit eden, “kentsel sit” niteliğini bozan “yapay” bir görünüm oluşmuştur.

“Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi” olarak ilan edilmiş Kaleiçi Alanı'nda bu doğrultuda yapılacak çalışmalara yön vermesi anlamında Kaleiçi Alanı'nın tarihsel süreç içerisinde sahip olduğu “merkez kimliğini” nasıl bir fiziksel ve sosyal yapıya sahip olarak sürdürdüğünün ve sahip olduğu bu kimliği neden kaybettiğini saptayabilmek için alanın belirli zaman kesitlerinde fiziksel, sosyal ve ekonomik yapısının analizinin yapılarak, karşılaştırılması gerekmektedir.

2. KALEİÇİ KENTSEL SİT ALANI'NIN 1945 – 1979 VE 2010 YILLARINDAKİ FİZİKSEL, SOSYAL VE EKONOMİK YAPISI

Çalışma kapsamında; Kaleiçi Alanı'nın ilk kadastronun geçtiği 1945, ilk koruma amaçlı imar planının yapıldığı 1979 ve alan özelinde 2010 yılında yapılan tespit, mülakat, tapu kütüğü araştırması sonucunda günümüzde sahip olduğu fiziksel yapı, sosyal yapı ve ekonomik yapısı üç ana başlık altında değerlendirilmiştir.

2.1. Fiziksel Yapıda Yaşanan Değişimler

Antalya Kaleiçi Kentsel Sit Alanı'nın ilk kadastronun geçtiği 1945 yılındaki arazi kullanımına bakıldığında, alanda yer alan parsellerin; %62'sinin konut, %21'inin ticaret, %15'i kadarının boş parsel olduğu, geri kalan %2'sinin ise dini tesis, sanayi-imalathane ya da depolama, eğitim tesis, idari tesis ve kültürel tesis alanları olarak kullanıldığı görülmektedir. Kaleiçi Kentsel Sit Alanı'nda 1940'lı yıllarda 1089 adet yapının bulunduğu, bu yapıardan 263 tanesinin ticari amaçlı (113 adet mağaza, 141 adet dükkan, 5 adet kahvehane, 4 adet fırın), 10 tanesinin sanayi-depolama-imalathane amaçlı (2 adet fabrika, 1 adet dabakhane, 1 adet yağ değirmeni, 1 adet yağhane, 3 adet depo, 1 adet gazhane, 1 adet anbar), 18 tanesinin dini amaçlı (4 adet kilise, 8 adet mescit, 5 adet cami, 1 adet namazgah), 758 tanesinin konut amaçlı (5 adet apartman, 195 adet bahçeli ev, 2 adet kulübe, 556 adet ev), 3 tanesinin eğitim amaçlı kullanıldığı belirlenmiştir. Bunların dışında alanda 1 adet jandarma binası, 1 adet gümrük binası, 1 adet umumi hela, 4 adet hamam, 23 adet kale, 7 adet çeşme, 1 adet mareograf istasyonu (deniz hareketlerinin tespit edildiği istasyon), 1 adet transformator, 1 adet kütüphane yer almaktadır. Ayrıca alanda 14 adet bahçe, 178 adet arsa olmak üzere toplamda 192 adet boş parsel yer almakta, alanın kuzeyinde Cumhuriyet Meydanı ve Tophane Parkı bulunmaktadır. Diğer bir deyişle alan, barınan nüfusa yetecek sosyal ve kültürel merkezlerin, sağlık, eğitim tesislerinin bulunduğu, üretimin ve satışın yapıldığı, kentin gümrüğünün ve limanının bulunduğu merkez niteliğindedir.

1945 yılları ile 1979 yılları arasında Kaleiçi Kentsel Sit Alanı'nın fiziksel ve sosyal yapısının, kentin genelinde yaşanan sosyal ve fiziksel dönüşümlere paralel olarak değişmeye başladığı görülmektedir. Bu süreçte ticaret ve konut bölgelerinde bir değişiklik yaşanmamış, ancak ulaşım güzergahları ve yol döşemeleri değişmiş; eski ahşap ya da kargir evler apartmana dönüşmüş, sosyal yapı değişmeye başlamıştır. Fiziksel yapının değişimine örnek olarak Kaleiçi Alanı sınırları içerisinde 1945 yılında 5 adet apartman vasıflı (yıkılıp arsa olarak tescillenmiş ve sonra kat mülkiyetine geçmiş ya da ... katlı ... bağımsız bölümlü kargir apartman olarak tescillenmiş) yapı bulunurken bu sayının 1979 yılında 26'ya çıktığı görülmektedir. Ayrıca 1979 yılına gelindiğinde Kaleiçi Alanı'nda yapı stokunda da artış yaşanmıştır. 1945 yılında 758 olan konut sayısı, 1979 yılına gelindiğinde %3 oranında artış göstererek 781'e yükselmiştir. Bu durum boş parsellerin yapılaşmaya başladığını göstermektedir.

Alan için ilk koruma amaçlı imar planının yapıldığı 1979 yılındaki arazi kullanışı incelendiğinde; %60'ının konut, %21'inin ticaret, %2'sinin turizm tesis, dini tesis, sanayi-imalathane ya da depolama, eğitim tesis, idari tesis ve kültürel tesis (1 adet kütüphane, 2 adet sinema) alanı olarak kullanıldığı, %17'sinin ise boş olduğu görülmektedir. Oysa alanın fiziksel ve sosyal yapısının korunmasını ön gören koruma amaçlı imar planlarının uygulanması sonrasında, günümüzde alanda yer alan yapıların %15'inin konut, %30'unun ticaret, %4'ünün idari tesis alanı, %16'sının turizm tesis alanı, %1'inin dini tesis ve eğitim tesis alanı, %34'ünün ise boş olduğu görülmektedir. Ayrıca alanda 1970'li yıllarda yer alan sosyo-kültürel tesis alanları da bulunmamaktadır. Bir başka deyişle alan içinde konut işlevinin ¼ oranında azaldığı, ticaret ve turizm (1979 yılında 2 olan turizm tesis sayısı günümüzde 145'e yükselmiştir) işlevlerinin egemen işlev olduğu görülmektedir. Dolayısı ile plan ile öngörülen kararlar hayata geçmemiş ve farklı bir arazi kullanım deseni ile fiziksel, sosyal ve ekonomik mekan dengeleri bozulmuştur.

Alanın 1945, 1979 ve 2010 yılındaki fiziksel yapısı incelendiğinde;

- 1979 yılında yapılan planlar sonrasında önceden konut kullanımı ağırlıklı bir yerleşme niteliğindeki Antalya Kaleiçi Kentsel Sit Alanı'nın turizm ve ticaret kullanımını ağırlıklı bir alana dönüştüğü (ticari alanlarda %9 oranında artış yaşanmış; 1979 yılında 2 olan turizm tesis sayısı günümüzde 92'ye yükselmiş, turizm amaçlı kullanılan yapı sayısı 145'e ulaşmıştır)
- Yapı stokunun %33'ünün terk edilmiş ve/veya oturulamayacak durumda, kiralık ya da satılık durumda ve onarım görmüş ya da görmekte olması nedeni ile boş durumda olduğu;
- Çoğu binanın terk edilerek bakımsız bırakılması ve yıkılması nedeni ile alandaki yapı sayısının %16 oranında azaldığı,
- Alanda bulunan resmi kurum alanlarında artış, eğitim kurumlarında ise azalma yaşandığı görülmektedir.

2.2. Sosyal Yapıda Yaşanan Değişimler

Kaleiçi Kentsel Sit Alanı'nda gerek kent dinamikleri gerekse de 1979 ve 1992 plan kararları ile birlikte getirilen fonksiyonlar ile fiziksel yapıda yaşanan değişimlere bağlı olarak, sosyal yapıda da değişiklikler yaşandığı TÜİK nüfus verilerinden ve alanda yaşayanlar, çalışanlarla yapılan mülakatlardan anlaşılmaktadır. Günümüzde alanda yer alan konut fonksiyonunun arazi kullanım içerisindeki değerlerine ve nüfusa bakıldığında açık bir şekilde görülmektedir ki, fizik mekanda meydana gelen değişimin yanı sıra alandaki mülk sahiplerinin ve alanın asıl kullanıcılarının yapılarını terk etmesi, boş yapı stokuna göç ile gelen kullanıcıların yerleşmesinin önüne geçilememiştir. Geleneksel konutların sahipleri, bir yandan 1979 planı ile birlikte getirilen turizm fonksiyonunun mekansal ihtiyaçlarının maliyet-

ÜLKEMİZDEKİ TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM SÜRECİNE BİR ÖRNEK: ANTALYA KALEİÇİ KENTSEL SİT ALANI

lerini karşılayamamış, diğer yandan ise alana yüklenen “turizm” fonksiyonunun arazi değerlerinin artışına neden olması nedeni ile konutlarını satmaya başlamışlardır. Kaleiçi Kentsel Sit Alanı’na yüklenen turizm fonksiyonuna bağlı olarak; dışarıdan gelen ziyaretçi sayısının artması, dışa kapalı olan, birbirini yıllardır tanıyan ve komşuluk ilişkilerinin kurulduğu 5000 nüfuslu sosyal yapıda, gürültü ve çevre kirliliğine bağlı olarak yaşam kalitesinin düşmesi ve günlük alışkanlıkların değiştirilmek zorunda kalması gibi sorunlardan doğan rahatsızlıkların oluşmasına neden olmuştur. Dışarıdan gelen ziyaretçilerin kontrolünün yapılamaması, beraberinde güven sorununu da getirmiş, bu durum özellikle 1990’lı yıllarda alanda güvenlik sorunlarının oluşmasına ve alanın asıl kullanıcılarının terk ettiği bir çöküntü alanına dönüşmesine neden olmuştur. 1945 yılında 758 olan konut amaçlı kullanım, planlama çalışmaları öncesinde 1979 yılına kadar 781’e yükselmiştir. Günümüzde ise alanda konut amaçlı kullanılan yalnızca 140 yapı bulunmaktadır. Yine 1979 planının yapıldığı dönemde 5000 kişi olan Kaleiçi Kentsel Sit Alanı nüfusunun, 1990 yılına gelindiğinde 3588 kişiye, 1992 planlama çalışmaları sonrasında ise, 2000 yılı TÜİK verilerine göre ise alanın nüfusu 2096’ya düşmüştür. Günümüzde ise alanda 1098 kişi ikamet etmektedir. 1979 planından 1992 planına kadar ki süreçte alanda %29, 1992 planından günümüze ise %70 oranında nüfus kaybı yaşanmıştır.

Antalya Kaleiçi Kentsel Sit Alanı’nda yer alan mülklerin %30’u hiç el değiştirmemiş, %27’si 1945 ile 1979 yılları arasındaki süreçte, %21’i 1979 ile 1992 yılları arasında iki plan yapımı arasındaki süreçte, %22’si de ikinci planın yapıldığı 1992 tarihinden günümüze kadarki süreçte olmak üzere toplamda %73 oranında el değiştirmiştir. 2. kez el değiştirmelere bakıldığında ise; mülklerin yaklaşık %60’ının, 1992 yılından sonra ikinci defa elden çıkarıldığı görülmektedir. Sonuç olarak; plan yapımının mülklerin el değiştirmesine etki ettiği, alana yüklenen yeni kimlik ve fonksiyonlar nedeni ile arsaların değer kazandığı ve el değiştirme oranlarının plan yapımı öncesindeki sürece göre yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca Kaleiçi Alanı’nın 1967 yılında “Protokol Alanı” ilan edildikten sonra onarım ve yapıma ilişkin ruhsat süreçlerinin uzaması, yenileme ya da onarım yapma imkanı bulamayan mülk sahiplerinin mülklerini satarak alanı terk etmesi, bu durumun 1973 yılında alanın “Sit Alanı” ilan edilmesinden sonra da artış göstererek devam etmesi, mülkiyetlerin el değiştirmesinde etkili olmuştur. El değiştirmelerin bu kadar fazla olması, alandaki sosyal yapının değişmesine, mülklerin asıl sahiplerinin alanı terk etmesi ile birlikte yabancı nüfusun alana gelmesine, diğer bir deyişle bir süzülme yaşanmasına, bu durumun sonucunda sahiplilik bilinci olmayan nüfusun yapıların korunmasında etkin olmaması dolayısı ile sorunlar yaşanmasına neden olmuştur.

Şüphesiz bu sonuçtaki en büyük pay planlarla kurulamayan konut-turizm dengesidir. 1945 yılındaki ve tarihsel süreçteki yapısına baktığımızda merkez niteliğini konutun varlığı ile birlikte sürdüren alanda ev pansiyonculuğu ile başlayan ve yerel halkın kalkınmasını hedefleyen turizmin, zamanla alandaki arazi değerlerinin artışı büyük ölçekli tesislere dönüşmesi ve tek elde toplanmaya başlaması sonucu rekabet ile yarışamayan, turizm ile de iç içe yaşamayan yerel nüfus alanı terk etmiştir.

2.3. Ekonomik Yapıda Yaşanan Değişimler

Antalya Kenti'nin ekonomisi 1980 öncesine kadar tarım, balıkçılık ve hayvancılıktan oluşmakta iken, 1950'li yıllarda başlayan sanayileşme hareketleri ile birlikte bu sektöre kaymıştır. 1980'li yıllarda küreselleşme kavramının ön plana çıkması ile birlikte 1970'li yıllarda yer seçmeye, 1980 yılı sonrasında ise devletin desteği ile hızlı bir şekilde gelişmeye başlayan turizm sektörü günümüzde kentin başlıca gelir sağlanan sektörü haline gelmiştir. Kentin ekonomisi "3T" olarak adlandırılan, "Turizm, Tarım, Ticaret" sektörleri üzerine yoğunlaşmıştır. Antalya Ticaret ve Sanayi Odası üyelerinin faaliyet kollarına göre dağılımı; %60 ticaret, %17 inşaat, %17 turistik hizmet, % 15 sanayi ve/veya üretime dönük sektörler şeklindedir. Üretim, ticaret ve dağıtım alanında faaliyet gösteren üyelerin yaklaşık %20'si tarım veya gıda ile ilişkilidir [1]. Ticaret kesimi olarak nitelenen firmaların önemli bir kısmı ise turizmle ilgilenmektedir. Antalya Bölgesi'nde 1980'li yıllarda atılım yapmaya başlayan turizm sektöründe bugün; bakanlık ve belediyeden belgeli yaklaşık 400 bin yatak kapasitesi ile kent Türkiye'nin turizm başkenti durumuna gelmiştir. Türkiye'ye gelen turistlerin yüzde 40'ını, yılda ortalama 5 milyon turisti Antalya ağırlamaktadır [2].

Kente 1950'li yıllarda Sümerbank ve Antbirlik tesisleriyle devletin öncülüğünde başlayan sanayileşme gayretleri sonucunda bugün Antalya'da değişik ölçeklerde 170 sanayi siciline sahip firma bulunmaktadır [1]. Bölgede sanayi, turizme ve tarıma endeksli biçimde gelişme kaydetmiştir.

Kente paralel olarak Kaleiçi Kentsel Sit Alanı'nın ekonomik yapısı incelendiğinde, ilk kadastronun geçtiği ve kentteki sanayileşme hareketlerinin yeni başladığı 1945 yılında alanda yer alan ticari amaçlı yapıların mağaza, dükkan, kahvehane, fırın; sanayi-depolama-imalathane amaçlı yapıların ise fabrika, dabakhane, yağ değirmeni, yağhane, depo, gazhane, ambardan oluştuğu; kentin tek limanının ve gümrük binasının da alanda yer aldığı görülmektedir. Dolayısı ile kentin bütün ticari aktiviteleri Kaleiçi Kentsel Sit Alanı'nda yoğunlaşmış; kentin makroformunun da sınırlı olması alanın kentteki ana üretimin yapıldığı bölge vasfını taşımasına neden olmuştur. Bu dönemde ticaret ve sınai üretim dışında konut kullanımının yoğun olduğu alanda yaşayan halk balıkçılık ile geçinmekte idi.

Yukarıda da değinildiği gibi 1950'li yıllarda Antalya'nın batısında yer seçmeye başlayan sanayi tesisleri kentin makroformunun gelişmesine neden olmuş, yeni çalışma alanlarının açılması ile birlikte kente göç başlamış, kent doğu-batı yönünde gelişme göstermiştir. Bu duruma paralel olarak Kaleiçi Kentsel Sit Alanı'nın da fiziksel ve sosyal yapısı da değişmeye başlamıştır. 1945 yılından 1979 yılına kadarki süreçte alandaki ekonomik yapı değişmemiş, ancak kentin batısında yeni bir limanının kurulması ile ticari canlılık yitirmeye başlanmıştır ve alan merkez özelliğini kaybetmek ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum sosyal yapıyı da olumsuz etkilemiş, kent genelinde yaşanan değişimler ile alanın sit alanı ilan edilmesi, sosyal yapının alanı terk etmeye başlamasına neden olmuştur.

ÜLKEMİZDEKİ TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM SÜRECİNE BİR ÖRNEK: ANTALYA KALEİÇİ KENTSEL SİT ALANI

1970’li yıllarda Antalya’da turizm sektörü ile ilgili yapılan atılımların yansımaları Kaleiçi Kentsel Sit Alanı’nda da görülmeye başlamış, ilk planın yapıldığı 1979 yılı öncesinde alan sınırları içerisinde, 2 adet turizm tesisi yer alırken bu sayı 1979 planında alana “turizm” kimliği verildikten sonra artış göstermiş ve günümüzde 145’i bulmuştur. Turizme bağlı olarak alanda yer alan ve genellikle mağaza, dükkan, kahvehane, fırın gibi kullanımların bulunduğu ticari birimlerin yerine kafe, restoran, kuyumculuk, halıcılık, dericilik, hediyelik eşya ve giyim ağırlıklı ticari birimler yer seçmeye başlamıştır.

Bu çalışma kapsamında 2010 yılında alanda yapılan gözlem, mülakat ve tespit çalışmaları sonucunda ekonomik yapı ile ilgili aşağıda yer alan bulgular tespit edilmiştir:

- Günümüzde alanda halen ikamet eden Kaleiçililerin başlıca geçim kaynağı turizm ve turizme yönelik ticarete dönüşmüştür.
- Alana gelen ziyaretçilerin şirket mülkiyetinde olan büyük ölçekli ve konfor düzeyi yüksek olan konaklama tesisleri ile lüks yeme-içme mekanlarını tercih etmesi nedeni ile küçük ölçekli turizm tesisleri olan yerli halk geçimini sağlayamamaktadır.
- Alanda yer alan ve çoğu turizme yönelik faaliyet gösteren ticaret birimlerinde benzer ürünlerin satışlarının gerçekleştirilmesi, ürünlerde çeşitliliğin, yerelliğin ve özgünlüğün sağlanamaması nedeni ile ticaretten elde edilen gelirler istenilen düzeyde değildir.
- Ticari birimlerde çalışanların vasıflı olmaması ve çoğunun alanın yerel kullanıcıları değil de göç ile gelen nüfus olması nedeni ile istenilen turist-satıcı ilişkisinin kurulamamasına bağlı olarak ticari birimlerde gerçekleşen satışlar oldukça azdır.
- Alana gelen ziyaretçi profilinin 50 yaş üstü ve genellikle emekli olması, günün belirli saatlerinde alanı kısıtlı sürelerde ziyaret etmeleri gibi nedenlerden ötürü ekonomik yapının devamlılığını sağlayacak satış hacmine ulaşamamaktadır.
- Alanda yapılan tespit çalışmaları sırasında ticari amaçlı kullanılan çok sayıda dükkan ve binanın kiralık ya da satılık olmak üzere boş durumda olduğu ve de sık sık el değiştirdiği belirlenmiştir.

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRMELER

Ülkemizde özellikle 1950’li yıllar ile birlikte yaşanan hızlı sanayileşme ve kentleşme süreci sonucunda kentler tarihi merkezlerine sığamaz hale gelmiş, göçler nedeni ile artan nüfus bir yandan kentlerin plansız gelişimine neden olmaya başlamış, diğer yandan kentlerin tarihi merkezleri üzerinde yapılaşma baskısı oluşturmuştur. Bu durumun bir sonucu olarak tarihi merkezlerin surlar içerisinde kalmış alanları dışındaki bölümleri zaman içerisinde gerek merkezi ve yerel yönetimler, gerekse bu alanların sahipleri tarafından bilinçli/bilinçsiz bir şekilde tahrip edilmiş, korunamamışlardır.

Planlama olgusunun 1960'lı yıllarda yaygınlaşmaya başladığı ülkemizde, bu durumun önüne geçmek amacıyla tarihi değerlerin bulunduğu alanlarda yapılacak planlamayı tanımlayan koruma planlaması 1970'li yıllarda gelişme göstermeye başlamış, tarihi kent merkezleri de sit alanı ilan edilip koruma altına alınarak koruma amaçlı imar planları yapılmıştır. Ancak koruma planlarını yapan müelliflerin mimar lisans eğitilmiş olması ve planların içeriklerinin bina bazında alınan detaylı kararlardan oluşması nedeni ile tüm alanın kentsel dokusunun korunmasında başarılı olunamamıştır.

Süreç içerisinde bakıldığında tarihi kent merkezleri sanayileşme ve kentleşmeden etkilenecek girdikleri dönüşüm ve değişim sürecini koruma planları ile sürdürmüşlerdir. Ülkemizde tarihi kent merkezlerini korumak adına yapılan planlara bakıldığında hemen hemen hepsinde belirli bir kültürel birikimin olduğu alanlarda, insanların geçmişe olan merakının kullanılması amacı ile çekimi sağlayacak lokomotif sektör olarak turizmin belirlenmiş olduğu görülmektedir. 1980'li yıllara kadar teşvikler ile sürdürülen turizm sektöründe, 1980 sonrası devletin genel politikaları ile atılımlar yapılmış, bu durum beraberinde büyük bir rantın oluşmasına neden olmuştur. Bu olgu koruma planları yapılan tarihi kent merkezlerinde de paralel bir eğilim göstermiştir. Çöküntü alanlarına dönüşmekte olan koruma altına alınmış ve planlama çalışmaları yapılmış tarihi kent merkezlerinde turizm ile birlikte artan talep, kentsel korumanın ve bu doğrultuda yapılan planın ana hedefi olan tarihi ve kültürel öğelerin yanı sıra fiziksel ve sosyal yapının korunmasının önünde engel teşkil etmeye başlamıştır.

Antalya Kaleiçi Kentsel Sit Alanı'nın fiziksel, sosyal ve ekonomik yapısında yaşanan değişimlere bakıldığında görülmektedir ki;

Alan kent merkezi kimliğini birbirinden mekansal olarak ayrılan ticaret ve konut kullanımlarının mekanda dengeli olarak yer seçmesi sonucu sürdürebilmiş ancak alandaki ticari faaliyetlerin bitmesine neden olan limanın taşınması ile bütün dengeler bozulmuştur. Diğer bir deyişle kent merkezini yaşatan ticari faaliyetlerin bitişi, konut alanlarının da süzülmesine, bu durumun sonucunda da merkez kimliğinin yitirilerek çöküntü alanına dönüşmesine neden olmuştur.

Alan özelinde yapılan planlama çalışmalarının fizik mekan ağırlıklı bir içerik taşıması nedeni ile sosyal ve ekonomik mekan göz ardı edilmiştir. Oysaki kültürel değeri olan kentsel sit alanlarını ve tarihi kent merkezlerini oluşturan fiziksel çevre, bu çevreyi yaşatan sosyal yapı ile birlikte bir anlam taşımaktadır. Sosyal yapının korunamaması ve beraberinde alanda bu alana ait olmayan, bu alanın oluşumunda katkı sağlamayan ve alanda barınma süreleri en fazla 10 yıla dayanan insanların yer seçmesinin bir sonucu olarak planlar ile korunması ve sürdürülebilirliği ön görülen alan çöküntü alanı haline gelmiş, fiziksel çevre özelliklerini yitirmiştir.

Plan kararları ile, sosyal yapının özelliklerine uygun olmayan ve mevcut fizik mekanın ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği bir işlevin yüklenmesi sonucu alanda fiziksel ve sosyal yapıda dönüşümler yaşanmıştır.

ÜLKEMİZDEKİ TARİHİ KENT MERKEZLERİNDE YAŞANAN DÖNÜŞÜM SÜRECİNE BİR ÖRNEK: ANTALYA KALEİÇİ KENTSEL SİT ALANI

Kentlerin girdiği hızlı sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin tarihi kent merkezleri üzerinde yarattığı tahribatların bertaraf edilmesi için yapılan koruma amaçlı imar planları arasında en başarılı örneklerden biri olarak ifade edilen Kaleiçi Kentsel Sit Alanı 1979 Koruma Amaçlı İmar Planı ve onun revizyonu niteliğindeki 1992 Koruma Amaçlı İmar Planı kararlarına bağlı olarak tarihi kent merkezi Kaleiçi’nde yaşanan tüm olumsuzluklar günümüzde benzer süreçlerden geçmiş kent merkezlerinde de yaşanmaktadır.

Süreç içerisinde terk edilmeye yüz tutmuş tarihi kent merkezleri için yapılmış olan koruma amaçlı imar planlarının olumsuz etkilerini bertaraf etmenin öncelikli yolu yine planlamadır. Bu tür alanlarda yapılacak yeni planlama çalışmalarında öncelikle planlamanın sadece fizik mekan koşulları tanımlı olmadığı, sosyal ve ekonomik yapının sürdürülebilirliğinin sağlanmasıyla ancak fizik mekan koşullarının düzenlenebileceği gerçeği kabul edilmelidir. Tarihi kent merkezleri ancak barındırdıkları nüfusun varlığı sürdürülürse geleceğe aktarılabilir. Bu nedenle bu alanlar salt turizm bölgesi olarak değil, tarihsel süreçte sahip olduğu merkez kimliğini ancak konut alanlarının da varlığı ile sürdürebileceği gerçeği ile konut ağırlıklı bir bölge olarak planlanmalı ve bu bağlamda fonksiyonlar arasındaki denge kurularak korunmalıdır. Tarihi kent merkezlerinin ticaret ve turizm bölgesi olmasının yanı sıra bir konut alanı olduğu da yadsınmadan, yaşayanların ihtiyaç duyacağı donatı alanlarının da oluşturulması gerekliliği göz önünde bulundurulmalıdır.

Özetle, ülkemizde koruma altına alınmış olmalarına rağmen fiziksel, sosyal ve ekonomik yapıları bozulmaya devam etmiş tarihi kent merkezlerini canlandırarak yaşatmak amacıyla yapılacak yeni planlar yukarıda bahsedilen bulgular ışığında hazırlandıkları ve uygulandıkları takdirde amaçlarına ulaşabilecek; planlama çalışmalarının sonucunda koruma altına alınmış eski kent merkezleri ve tarihi dokular fiziksel yapıları bozulmadan ve değişmeden özgün halleri ile geleceğe aktarılacaktır.

KAYNAKÇA

Armağan, L., (2005), “XVI. Yüzyıl’da Antalya”, Tarih Araştırmaları Dergisi, 2005, 24(38): 93–111.

Aru, A. K., (1998), Türk Kenti, Yem Yayınları, İstanbul.

Çimrin, H., (2005), Kuruluşundan günümüze Antalya’da önemli tarihler, Antalya Ticaret ve Sanayi Odası Yayınları, Antalya.

Çopur, Ü., (1983), “Antalya Kaleiçi Koruma ve Geliştirme İmar Planı”, Avrupa Kentsel Yenileşme Kampanyası Antalya Semineri, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Ankara.

Doğan, İ., (2002), “Korumacılığın Geleneksel Kent Kültüründen Çıkarması Gereken Dersler”, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, Yıl:2002, Cilt:35, 1–2:15–23.

Gül, M., (2006), “Antalya Kent Merkezi Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesinde Yer Alan Sit Alanları ve Bu Alanlarda Antalya Büyükşehir Belediyesince Başlatılan Çalışmalara İlişkin Bir Değerlendirme”, Planlama Dergisi, 2006/4:121–145.

Güvenç, Ş., (1997), Antalya Kaleiçi’nde Yenikapı, Gavur Hamamı Restorasyon Projesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Öztekin, K., (1992), “Eski Dokuda Yenileme: Antalya Kaleiçi Örneği”, 1991–1992 Güz Yarıyılı KTÜ Mimarlık Bölümü Seminerleri, Trabzon.

Sönmez, C., (2008), Antalya Kenti Kalesi’nin Tarihi, Burçlar, Kapılar ve Sur Duvarları, Mimarlar Odası Antalya Şubesi Yayınları, Antalya.

Süer, A., (2006); The Analysis of Historical / Cultural Pattern Development And Conservation Plans of Antalya Kaleiçi, İzmir İleri teknoloji Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Tanyeli, U., (1987), Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci 11–15. Yüzyıllar, İTÜ Yayınları, İstanbul.

Yağcı, Ö., (2009); “Antalya Tarihi Kent Merkezi Gelişim Süreci”, Planlama Dergisi, Sayı: 46, 2009/2:31–51.

[1] <http://www.atso.org.tr/>, Erişim tarihi: 15.05.2010

[2] <http://www.antalyakulturturizm.gov.tr/>, Erişim tarihi: 12.04.2010

İZMİR – KARŞIYAKA ÇARŞISI'NDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YAŞAMSAL VE MEKANSAL DEĞİŞİM

Prof.Dr. **Eti AKYÜZ LEVİ**

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü Öğretim Üyesi

Begüm ERDOĞMUŞ

Y. Mimar

1. Giriş:

Değişmeyen tek şeyin “değişim” olarak kabul edildiği ve değişimin yaşamımıza damgasını vurduğu günümüzde, bunun mekana olan etkileri de, somut olarak algılanabilmektedir. “Değişim”; belli zaman aralıkları sonucunda başka bir biçime veya duruma gelme, eyleme veya belli parametrelere göre yapılan karşılaştırmalar sonucunda farklılıklar görülmesi olarak da tanımlanmaktadır. Larrain, değişim olgusunun üretimin sürekli yenilenmesine, tüm toplumsal koşulların durmaksızın bozulmasına, yeni olanların kemikleşmeden eskitilmesine, kültürlerin birbirini etkilemesine, egemen olmasına, yönlendirmesine dayandığını vurgular. Yere özgü olan tüm özellikler uluslararası özelliklerden etkilendiğinden, ulusal kimlikler de farklılaşmaya başlamıştır. Ulaşımın ve iletişimin gelişmesi ile birlikte bütün dünyaya yayılan tarzlarla dünya pazarı oluşturulmuştur (Larrain, 1995). Bu dünya pazarları oluşumu ile her yerleşim birbirinin aynısı durumuna gelmeye başlamış olup; belli talepler ve buna ilişkin “markalaşmış” dükkanlar, alışkanlıklar oluşturmuştur. Bu nedenle tarihi yerleşimlerin merkezlerinde yer alan çarşıların da sosyal-ticari-mimari özellikleri değişim göstermeye başlamıştır. Yerleşimin iklimine, coğrafi özelliklerine, kültürüne bağlı olarak yer alan ticari faaliyetler yerini markaların zincirleşmiş mağazalarına bırakmaktadır.

Bu bağlamda değişim ve dönüşümün görüldüğü birçok tarihi çekirdek olup, mekansal değişimin tartışılabilmesi için çalışmada bir örnek seçilmiştir. Kıyının bir sınır, eşik olarak yerleşimi etkilediği İzmir kenti, özellikle 1980’lerle birlikte yasal düzenlemelerin ve planlama çalışmalarının da yönlendirmesi ile önemli bir dönüşüm geçirmiştir ve halen bu yerleşime yapılacak müdahaleler tartışılmaktadır. Söz konusu İzmir kıyı yerleşiminde birden fazla merkez bulunmaktadır. Tarihi kent merkezine göre bir alternatif olarak var olan bir ticari mekan da, 1960’lara kadar sayfiye kullanımı ile ön plana çıkan Karşıyaka ve yerleşimi-

minin ticari aksı **Karşıyaka Çarşısı**'dır. Bu nedenle çalışmada yerleşimin merkezi olan bu ticari aksın değişimine, dönüşümüne ilişkin saptamalar yapılmaya çalışılmaktadır.

1800'ler	1900'ler	2000'ler
Tren yolu geçmesi	Atlı tramvayın kullanılması	Alışveriş Merkezlerinin artması, tarihi ticaret akslarında zayıflama
Vapur seferlerinin başlaması	Otobüsün işlemesi	İlçe Belediyesi tarafından yaptırılan anıtların artırılması
Bölgelerin iskana açılması, Bataklıkların kurutulması	Cumhuriyetin İlanı	Bayraklı Bölgesinin Karşıyaka İlçe Belediyesi yönetiminden ayrılarak ayrı belediye olması
Osmanlı'da Karşıyaka Belediyesi'nin kurulması	Kıyı Düzenlemesi Belediye ve Şehircilik Yasası	Apartment yapılarından yüksek yapılara ve site hayatına geçiş
Türklerin Soğukkuyu'ya, Levantenlerin kıyıya yerleşimi	Denize girmenin yasaklanması	
	İzmir Belediyesi'nin kuruluşu ve Karşıyaka'nın ilçe oluşu	
	Karşıyaka ve Bostanlı İmar planı	

Bataklıkların kurutulması Cumhuriyetin İlanı Bayraklı Bölgesinin Karşıyaka İlçe Belediyesi yönetiminden ayrılarak ayrı belediye olması Osmanlı'da Karşıyaka Belediyesi'nin kurulması Kıyı Düzenlemesi Apartman yapılarından yüksek yapılara ve site hayatına geçiş Türklerin Soğukkuyu'ya, Levantenlerin kıyıya yerleşimi Belediye ve Şehircilik Yasası Denize girmenin yasaklanması İzmir Belediyesi'nin kuruluşu ve Karşıyaka'nın ilçe oluşu Karşıyaka ve Bostanlı İmar planı Tescil kaydı oluşumu

2. Karşıyaka Kıyı Yerleşiminin Tarihi Gelişimi:

Karşıyaka, yani Kordelia'da yerleşim, 19.yüzyılda oluşmuştur. Geç Osmanlı-Erken Cumhuriyet döneminde İzmir'in sayfiye kasabası olan yerleşim 1920'lerde hareketlenmeye başlamıştır. 1900'lü yıllarda İzmir'in liman kenti ve ticaret merkezi olarak önemi yanı sıra, farklı kültür ve dinden kişilerin bir arada bulunduğu, kültürel çeşitliliğin olduğu bir yerleşim olması dikkat çeker. Sayfiye yerleşimi olan Karşıyaka'da da, bu etnik yapının etkisi görülmüştür. Bu dönemde ticari imtiyaza sahip olan gayrimüslimler İzmir merkezinde ti-

caret yaparak kentin elit sınıfını oluşturmuşlardır. Bu yüksek gelir grubu Karşıyaka kıyısında ikincil yazlık köşkler edinerek yerleşmeye başlamıştır. Denize girilen bu bölgede 1884'te vapurun da işletilmesi ile ulaşım olanakları artırılmıştır. Buraya ulaşan Levantenler, Rumlar, Museviler büyük bahçeli, Avrupalı tarzda köşklere ve bu köşkların denize uzantısı olan deniz banyolarında batılı bir sosyal yaşam sürmüşlerdir. Cumhuriyet dönemi ile söz konusu etnik yapı değişmeye başlamıştır.

Kurtuluş Savaşı sonrası mübadele ile Anadolu'yu terk etmeye ve 20.yüzyılın başından itibaren Anadolu'dan ayrılmaya başlamışlardır; özellikle de 1960'lı yıllardan sonra devlet bazı köşklere istimal etmiş ve evler gitgide eskimeye başlamıştır. Bu durumda da, Levantenler İzmir'i zamanla terk etmiştir. Azınlıkların yoğun olarak bulunduğu yerleşimde kıyıda yüksek gelir gruplarına ait köşkların el değiştirmesi de, yine Soğukkuyu'dan bu bölgeye inen yüksek gelir grubundan olan Müslüman-Türklerle olmuştur (Berber, 2005). Varlıklı, elit yaşam tarzı bölgede bu şekilde sürekli hale gelmiştir. 1960'larda denizin kirlenerek plaj aktivitesinin, yani denize girmenin sonlandırılmasına kadar olan dönemde deniz banyoları, sosyal yaşamda önemli odak noktaları olmuştur.

3. “Karşıyaka Çarşısı”nın Geç Osmanlı'dan 1950'lere kadar olan süreçteki Tarihsel Gelişimi

Karşıyaka Çarşısı, Kemalpaşa Caddesi olarak bilinen ana akstan ve bu anayola açılan ara sokaklardan oluşmaktadır. Bu ana cadde yerleşimin kuruluşundan başlayarak ana bir atardamar olmuştur. Caddenin hem konumu, hem de kullanımı bu özelliğin günümüze kadar taşınmasını sağlamıştır. Bu cadde deniz yönünde Vapur İskelesi'ne ve bu meydana; kara yönünde de Tren İstasyonu'na bağlanmaktadır.

Osmanlı döneminde, Aralık 1887'de Karşıyaka Belediyesi kurulmuştur. Karşıyaka yerleşiminin merkezi Karşıyaka çarşısı olmuştur ve çarşı Karşıyaka'yı günümüzdeki gibi ikiye ayırmıştır. Karşıyaka'nın Bayraklı yönündeki girişinde Alaybey ve Petrota (Naldöken); Çiğli yönünde Papaksala (Papaz iskelesi=Bostanlı) ve Tomazo (Deniz Bostanlı) mahalleleri yer almıştır (Berber, 2005).

Karşıyaka'nın bu dönemki durumunu, 11 Eylül 1888 tarihli Hizmet Gazetesi'nin haberinden, Engin Berber de kitabında aktarmaktadır :“Karşıyaka'nın atardamarı olan rıhtım yolu, vapur iskelesinin sağındaki Armao'nun deniz banyosundan başlar, solundaki Papaskala'ya kadar uzanırdı. Rıhtım yolu topraklı ve yazın deniz suyu ile sonlanırdı. Yemyeşil bahçeler içinde denizi seyredirken çok sayıda yalının üzerinde dizili olması bu yola bambaşka hava verirdi. Genişliği 20 m civarında olan rıhtım yolunu, atlı tramvayın rayları ikiye bölerdi” (Berber, 2005, s.16). Vapur İskelesi'nden çıktıktan sonra güneybatıya doğru rıhtım yolundan gidilip Belediye İskelesi'ne varılıp, burada civardan sebze, meyve toplanıp İzmir'e götürülmekteydi. Biraz ilerisinde Belom İskelesi bulunmakta, Fransız Petrol Şirketi temsilcisi Belom'un inşa ettirdiği iskeleden gemiler yakıt almaktaydı (Berber, 2005 ve Aksoy, 1988).

Bu aktarımlardan anlaşıldığı üzere Karşıyaka kıyısında sosyal ve ticari yaşam gelişmiş olup; bu yaşamın ana arteri Karşıyaka Çarşısı olmuştur. Bu ana aks; kıyıda yapılan ticari alışverişin iç kesimlere ulaşmasını sağlamıştır. Yerleşimin içinde gelişen tramvay hattı da, Kemalpaşa Caddesi üzerinden işletilmiştir. Bu nedenle çarşı fonksiyonunu üstlenen cadde; tüm yerleşimin gelişiminde, ekonomik ilişkilerinin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır.

Yerleşim sakinlerinin gereksinimi olan ticari kullanım ve kıyı yerleşimindeki dış ticari ilişkiler, merkezde yer alan **çarşı** ile gerçekleşmiştir. Bu nedenle çarşı aksı oldukça önemlidir. Ayrıca Geç Osmanlı'dan günümüze Karşıyaka Çarşısı'nın alışveriş etkinliğindeki payı büyük olmuştur. Bu etkinlik öncelikle yere özgü dükkanlar üzerinden; 1980 sonrası ise belli mağazalar tarafından gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

1926 yılında yayımlanan İzmir Rehberi'ne göre Karşıyaka'nın üç otelinden ikisi, Tevfik Bey'in Şafak Otel ve Ahmet Nihat Bey'in Yıldız Otel bu cadde üzerinde yer almaktadır. Ayrıca Ferah, Selamet Eczaneleri, Çulluzade Biraderlerin Şark Fotoğrafhanesi, Emniyet, Kırım ve Karşıyaka Bakkaliyeleri, tuhafiyeciler, hırdavatçılar, birahane ve müskirat satıcıları, bonmarşeler, terzihaneler, ayakkabıcılar, tütüncüler, Karşıyaka'nın ünlü pastanesi Sevim Pasta ve Tatlıhanesi ve şekerçiler, ulaşım yollarını bağlayan bu aksta sıralanmıştır (Berber, Serçe, 2011, s.159-160). 1950'lere kadar çarşının bu kullanım durumu süreklilik göstermiştir.

Çarşının kendine özgü yerel ticarethaneleri, bu dönemde yörenin kimliğinde önemli vurguya sahip olmuştur. Vapur İskelesi cephesinde çarşı aksının girişinde yer alan Cemal'in ve Zeki Bey'in Kahvesi de dönemin silüetini belirlemiştir. Özkan, kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda bu yapıları üç boyutlu olarak ifade etmiştir.



*Resim1.Deniz
Cephesinden
Karşıyaka Çarşısı
Girişi*

*(Kaynak: Özkan,
s.113, 2006)*



Resim 2 ve 3. Karşıyaka Çarşısının girişinde 62 ve 9239 adaların onaylı imar planındaki durumu
(Kaynak: Karşıyaka Belediyesi Arşivi)

Karşıyaka Çarşısında bu dönemde genellikle tek veya iki katlı kagir yapılar yer almakta olup, bitişik nizam yapılaşma görülmüştür. Ticari kullanımın bu aks boyunca kesintiye uğramaksızın yer aldığı görülmektedir. Aksoy'un aktardığı üzere iki katlı olan Cemal'in Kahvesi zaman içinde el değiştirmiş olup, üst katı taverna olarak kullanılmıştır. Azınlıkların bulunduğu yerleşimde oluşan eğlence kültürü, Cumhuriyetin modernleşme ideolojisi ile birlikte gelişim göstermiş, bu doğrultuda sosyal mekanlar oluşmuştur (Aksoy,1988).

Deniz cephesinde Çarşı aksının çevresi de bu kullanımlarla birlikte gelişmiştir. Melek Sineması, Atlas Sineması ve Karşıyaka Spor Kulübü olan günümüz Öğretmen Lokali bu kıyıdaki anıtsal örnekler olarak ön plana çıkmıştır. Ancak günümüze Melek Sineması ulaşmamıştır. 1910'larda inşa edilen Melek Sineması ilk kapalı sinema örneklerinden olup, ön bahçeli, köşe konumlu bir parselde konumlanmaktadır. Parselin köşesinden çarşı aksı ile bağlantılı sokaklara ulaşılabilir. Diğer tarafta bitişik nizamlı bir başka parsel yer almaktadır.

Atlas Sineması olan yapı ise, 1936 yılında Halkevi olarak işlevlendirilmiş; balo, sahne sanatları gösterimleri sunulmuştur. Karşıyaka Spor Kulübü, sinema fonksiyonu, halk eğitim merkezi bu yapıda yer almıştır. Günümüzde ise, Öğretmen Lokali olarak kullanılmaktadır. Yapı, bitişik nizam, ön ve arka bahçeli bir parselde konumlanmaktadır.



Resim 4. Geç Osmanlı Döneminde Karşıyaka Çarşı girişi ve Atlas Sineması'nın görünümü

(Kaynak: www.google.com.tr/imgres)



Resim 5. 2000'li yıllarda Karşıyaka Çarşı Girişi ve Öğretmen Lokali'nin görünümü

(Kaynak: Begüm Erdoğan Arşivi)



Resim 6. 1900'lü yıllarda Melek Sineması görünümü

(Kaynak: www.google.com.tr/imgres)



Resim 7. 2000'li yıllarda Melek Sineması'nın yerinde bulunan çok katlı apartman yapısı

(Kaynak: Begüm Erdoğan Arşivi)

Bu dönemde söz konusu küçük esnafa ait ticari kullanımların yer aldığı parsellere ilişkin planlama kriterleri; Kadastro Müdürlüğü'nden alınan Geç Osmanlı Dönemine ait halihazır paftalar üzerinden incelenmiştir. Bu analizde çarşıda alanı küçük, bitişik nizamlı parsellerin yer aldığı görülmüştür. Parselin tamamına ticaret aktivitesi verilmiş veya çok küçük arka bahçeler ayrılmıştır. Dar cepheli, birden fazla yerel esnafın yerleşebileceği dükkanlar ayrılmaya çalışılmıştır. Özkan ise yaptığı çalışmada, dönemin parsel alanlarına ilişkin benzer bir tespite ulaşmıştır: “Şöyle ki, 17 pafta, 53 adada kâğır dükkân olarak tanımlanan iki yapının oturduğu, 7 ve 8 numaralı parseller 4 ve 8 metrekaredir. 18 pafta üzerinde yer alan 60 ada içinde, konut ve ticaret işlevli yapıların parsel alanları ise, 100 m² ve üzerindedir. Genel olarak ticaret işlevi ile kullanılan yapıların parsel boyutlarının daha küçük olduğu, yapının parselin tamamı üzerine oturduğu veya bahçe alanlarının çok küçük olduğu gözlenmektedir” (Özkan, 2006, s.119).

4. Karşıyaka Çarşısı'nın 1950'lerden Günümüze Tarihsel Gelişimi

1950'den sonra çok partili ortama geçilmesiyle, 1950-1980 arası siyasal, sosyal ve planlama alanında köklü değişimler yaşanmıştır. Bu dönemde iş bulma umuduyla kentlere yaşanan göçler büyük nüfus artışlarına neden olmuştur. Büyük şehirlerdeki nüfus yığılmaları kentlerin yatayda ve düşeydeki büyümelerini zorunlu kılmıştır. 1954 yılındaki kat mülkiyeti kanunuyla çok katlı yapılaşmaya geçilmiş, kent çeperlerinde ise ilk gecekondu örnekleri görülmeye başlamıştır. Planlama alanında yaşanan gelişmelerde kent mekanında yansıma bulmuştur (Bozdoğan, 2002). İzmir kentinde de, çeşitli planlama çalışmaları ve idari düzenlemeler yapılmıştır. Bu çalışmalar Karşıyaka yerleşiminde, dolayısıyla çarşı olarak bilinen Kemalpaşa Caddesi'nde de gerçekleşmiştir.

1955 yılında İmar Planının onaylanması, ulaşım yollarının geliştirilmesi, altyapı sorunlarının çözümlenmesi, idari ve sosyal gelişmelerle Kemalpaşa Caddesi ve kıyı yerleşimi hem fiziksel, hem sosyal olarak değişmiş ve dönüşmüştür. Karşıyaka Çarşısındaki ilk önemli fiziksel müdahale, 1959 yılındaki asfaltlama çalışmaları ile başlamıştır. Bu nedenle Karşıyaka Çarşısı, hem yaya, hem de araç trafiğine uygun duruma getirilmiştir. Otomotiv sektöründe, teknikte, teknolojiye meydana gelen gelişmeler, tüm yerleşimlerde olduğu gibi yoğun kullanıma sahip bu alanda da etkili olmuştur. Araç sayısının artması, bu bölgeye gelen kişiler için otopark sorununa neden olmuştur. Bu nedenle Geç Osmanlı-1950 döneminde sosyal aktivitelere hizmet veren, kıyıda, vapur iskelesi yanında yer alan Açık hava çay bahçesi alanı açık otoparka dönüştürülmüştür (Serçe, Berber, 2011, s. 159,160,161).

Bu dönem aralığında Kemalpaşa Caddesi'nin özellikle imar faaliyetleri ile değişimi-dönüşümü gerçekleşmiştir. İmar Müdahaleleri ve bu doğrultuda oluşturulan tüm yasal düzenlemeler yerleşimin fiziksel ve sosyal değişimine neden olmuştur. Mevcut yapıların yıkılarak yeni imar düzeninde, yeni bir inşai yapım tekniği ile inşası sonucunda çok katlı alışveriş yapılarının yer aldığı bir aks durumuna dönüşmüştür.

1950 öncesinde çoğunlukla küçük esnafın yer aldığı dükkanlar yerine, 1980 sonrasında çok katlı yapılaşmada markaların yer aldığı mağazalar açılmaya başlamıştır. Çakıroğlu, Meretoğlu gibi zemin ve birinci katta dükkanların yer aldığı; çarşıdaki ara sokakları bağlayan pasaj özelliğinde yapılar inşa edilmeye başlamıştır. Bu yapıların üst katları da, özellikle büro veya dersane kullanımlarına ayrılmıştır. Kapalı çarşı niteliğindeki oluşumların ilk örnekleri, bu yapılar olmuştur. Ancak 1990'larda bu alışveriş merkezleri yerine, ticari ve sosyal donatıları bir kütle içinde barındıran, küreselleşme hareketleri ile oluşan Alışveriş Merkezi mimarisine sahip alışveriş odakları talep edilmeye başlanmıştır. Karşıyaka'da bu odaklardan ilki çarşı aksının karşısında, deniz üzerinde yer alan Karşıyaka Vapur İskelesi'nin üst katlarında yer alan, D&R, sinema ve dükkanlar olmuştur. Otopark problemi olmayan, her mevsim gezilebilen, marka zincirlerinin şubelerinden oluşan, belli sosyal donatıları, güvenliği barındıran kapalı kütlelere ilişkin 1990'lardan sonra yeni gelişen, geniş alanlarda ticari yatırımlar yapılmaya başlanmıştır.

Karşıyaka kıyı yerleşiminin Çiğli yönünde dolgularla gelişmesi, yerleşimin iç kesimlerde yayılarak genişlemesi, metropolleşen yerleşimlerde tüketim kültürünün farklılaşması ile yeni alışveriş merkezleri bu gelişen mekanlarda inşa edilmiştir. İnşa edilen yeni merkezler tarihi yerleşimin çekirdeğinin önem kaybetmesine neden olmuştur. Yapıların ve kullanımlarının değişmesi ile önemli bir ticari aks, sokak olan "Karşıyaka Çarşısı" da farklılaşmıştır; ancak halen daha vapur iskelesi ve tren istasyonu arasında bulunan ulaşım arterlerini birbirlerine bağlayan bir atardamar, yaya yolu olarak önemini korumaya çalışmaktadır. Bu aksların canlanması için İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından Kemeraltı'nda ve Karşıyaka Çarşısı'nda alışveriş şenlikleri yapılmaktadır.

5. İzmir-Karşıyaka'nın ve "Çarşısı"nın Mekansal Değişimi / Dönüşümü

İzmir Karşıyaka Çarşısı'nda 1950'lere kadar hali hazır durum hüküm sürmüştür; ancak tüm gelişmeler ışığında özellikle Türkiye'de, İzmir'de, Karşıyaka'da imar müdahaleleri ve planlama disiplini açısından yaşanan değişimler çarşı mekanının farklılaşmasında ana etken olmuştur.

Yapılaşmayı belirleyen yasa ve kanunların oluşumu, düzenlenmesi Cumhuriyetin ilanından sonra gerçekleşmiştir. 1933 yılında kabul edilen Yapı ve Yollar Yasası kent imajının belirlenmesinin temellerinin atıldığı bir kanuni düzenlemedir. 1930 yılında çıkan Belediyeler Kanunu'yla belediyelere plan yapma ve uygulama zorunluluğu getirilmiştir. Bu planların yapılması ve denetlenmesi Belediyeler İmar Heyeti kanalıyla merkezi denetime alınmıştır (Tekeli, 2011, s.131). Cumhuriyetin ideolojisi ile ulusal mimari örnekler verilmeye başlanmıştır. 1934 yılında Belediye İstimlak Kanunu'nun, 1935 yılında Belediyeler İmar Heyeti Kuruluş Kanunu'nun, 1948 yılında Belediye Gelirleri Kanunu'nun yürürlüğe girmesi, 1954 yılında Türk Mühendis ve Mimar Odaları'nın kurulması, 1958 yılında İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurulması ile ardı ardına birçok düzenleme getirilmiştir. 1956 yılında yürür-

lûğe giren 6785 sayılı İmar Yasası ile bölge planlanmasında yeni yaklaşımlar benimsenmiştir. 1960'da Devlet Planlama Teşkilatı, 1965'te İzmir Metropolitan Alan Nazım İmar Planı Bürosu kurulmuştur. 1/25000 ölçekli İzmir Metropolitan Alan Nazım İmar Planı ve raporu 1973'te onanmıştır. 1985'te ilçe belediyeleri kurulmuştur (Tekeli, 2011, s.121-129).

Tüm bu gelişmeler Karşıyaka ilçesinde de yankı bulmuştur. 1985 yılında da 3194 sayılı İmar yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Bu doğrultuda kentsel gelişme için modernist bir çerçeve belirlenmiştir. Ancak 1960-1980 yıllarında hızlı kentleşmeye karşın sistem yetersiz kalmıştır (Tekeli, 2011, s. 114). 1970'lerde araç kullanımının, ulaşım olanaklarının artması ile kentlerde çekirdekten çepere doğru büyüme artmıştır. Ekonomik politikadaki değişimlerle kapitalin mekansal dağılımı farklılaşmıştır. Türkiye de, küreselleşen dünyaya eklenmeye çalışmaya başlamıştır. Dışa açılım politikaları 1980'lerde Turizm yatırımlarının teşvikini, Toplu Konut Yasaları'nın çıkarılmasını beraberinde getirmiştir (Tekeli, 2011, s.121-129).

Kent planlama açısından yerleşimin tarihçesine bakılarak mekansal değişim okunabilmektedir. Bu nedenle İzmir ve Karşıyaka'daki planlama faaliyetleri incelenmiştir. İzmir'in ilk planları, 1925'te Fransız René ve Raymond Danger Kardeşler tarafından hazırlanmıştır. 1948 yılında, Le Corbusier tarafından hazırlanan plan uygulanma aşamasına getirilememiştir (www.izmimod.org.tr/iknip/04_planlamatarihi.pdf). 1955 yılında ise, İzmir'in planları hazırlanan plan taslaklarına göre yoğunluk artışı ile birlikte onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Karşıyaka bu planlarda İzmir merkez bölgesinin karşısında 2.gelişme aksı olarak daha az yoğunlukta düşünülmüştür. Ancak 1950'lerin ortasında nüfusun artması, iş alanlarının konut alanlarını işgal etmesi ile kentteki baskı gitgide artmıştır (Bilsel, 2009, s.12-17).

Kapitalist sistemin oluşturduğu kentte daha fazla talebe karşılık mülkiyet edinme olgusu, artı değer haline gelen kıyı düzlemi boyunca daha da etkili olmuştur. Bu beklentiler doğrultusunda kente müdahaleler yapılması ihtiyacı doğmuştur. Kemal Ahmet Aru-Emin Canbolat-Gündüz Özdeş planı bu şekilde ortaya çıkmıştır. Aru'nun ekibinin hazırladığı planda Karşıyaka, İzmir kentinin ikinci gelişim aksı olarak belirlenmiştir. Bu bölgede yoğunluk daha az (3-4 katlı yapılaşma) düşünülmüş, bahçeli yerleşim öngörülmüştür. Ancak 1950 sonrası hızlanan kentleşme ile plan kısa sürede yetersiz kalmıştır. O nedenle söz konusu planın onayı sırasında kıyıda gabari yedi kata, iç kesimlerde dört kata çıkarılmıştır (Bilsel, 2009, s.12-17). Bu nedenle 1950'lerde sınırlar ve planlama ile ilgili değişimler, dönüşümler meydana gelmiştir.

1950 sonrasında devletin modernleşme ideolojileri ile kentleşme ve yasal düzenlemelere ilişkin gelişmeler yaşanmıştır. 1950 yılında düzenlenen İzmir Şehri İmar Planı yarışmasını Kemal Ahmet Aru, Emin Canbolat, Gündüz Özdeş grubu kazanmıştır. Ancak grubun ön gördüğü planlarda yoğunluk artışı yapılarak, 1955 İzmir İmar Planları 1/2000 ölçekli olarak onaylanmıştır (www.izmimod.org.tr/iknip/04_planlamatarihi.pdf).



Resim 8. 1955 yılı onaylı 1/5000'lik İzmir İmar Planı (Kaynak: Arkitekt Dergisi, 1952, <http://www.arkiv.com.tr/t104-sehir-planlama.html?pageID=1>)

Karşıyaka da, 1950'lere kadar azınlıkların yer aldığı, kapital birikimlerini aktardığı sayfiye yerleşimdir. 1954'te Karşıyaka'nın ilçe olmasıyla gelişmeler hız kazanmıştır. Kemal Ahmet Aru planında bahçe kent olarak tasarlanan Karşıyaka da kıyıda artan değer ve buna bağlı nüfus nedeniyle 1955 İmar planlarında kıyıya 21.80 m; iç kesimlere 12.80 m gabari verilmiştir. 1970'lerde onaylanan 1/1000 ölçekli kitlelerin belirtildiği planlarda ise, kıyıda 24.80 m, iç kesimlerde 15.80 m gabari verilmiştir. 1985 İmar Yönetmeliği ile kat sıkıştırma uygulaması nedeniyle bu gabarilerde oluşan kat adedine ek olarak birer fazla kat yapılmasına neden olunmuştur. 1983-1985 yıllarında kıyıda ve iç kesimlerde özellikli eserlere tescil kaydı konmuştur (Karşıyaka Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü arşivi).



Resim 9. 1955 yılı Belediye Onaylı İmar Planı

(Kaynak: Karşıyaka Belediyesi Arşivi)

İZMİR - KARŞIYAKA ÇARŞISI'NDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YAŞAMSAL VE MEKANSAL DEĞİŞİM

Karşıyaka Çarşısı ana cadde niteliğinde olduğundan kıyıdaki gibi bu ana arter boyunca 24.80 m gabari uygulanmaktadır. Çarşıya açılan ara akslarda ise, H:15.80 m gabari geçerlidir.



Resim 10. Günümüzde Karşıyaka Çarşısı'nın Vapur İskelesi cephesinden görünümü

(Kaynak:wowturkey.com)

Karşıyaka çarşısında oluşan çok katlı yapılaşma ile beraber, Vapur İskelesi cephesinin her iki yanında iki adet banka işlevli yapı konumlandırılmıştır. Bankaların da çarşıda yer alması ticaretin de ilerlediğini göstermektedir.



Resim 11. Vapur İskelesi cephesinde çarşı girişinin Alaybey Mahallesi yönünde yer alan İş Bankası
(Kaynak:wowturkey.com)



Resim 12. İş Bankası karşısında, çarşı girişinin Aksoy Mahallesi'ne komşu yönünde, günümüzde Yapı Kredi Bankası'nın yer aldığı parselde 1950'lere kadar yer alan kahvehane

(Kaynak: Ahmet Priştina Kent Müzesi arşivi)



Resim 13.1950 sonrası Karşıyaka Çarşı girişinde yer alan Yapı Kredi Binası

(Kaynak: Ahmet Priştina Kent Müzesi Arşivi)



Resim 14. İş Bankası karşısında, çarşı girişinin Aksoy Mahallesi yönünde Yapı Kredi Bankası

(Kaynak:wowturkey.com)

Görüldüğü üzere süreç boyunca teknolojiye, mimari akımlarda, planlama anlayışında meydana gelen değişimler yasal çerçevelerce de desteklenerek Karşıyaka Çarşı aksının fiziksel dönüşümüne neden olmuştur. Sosyal boyuttaki değişim ise, yerleşim genelinde etnik yapıda meydana gelmiştir. Ayrıca Karşıyaka Çarşısı'nın kullanıcıları da çeşitlenmiştir.

Karşıyaka Çarşısı Kullanıcıları:

- 1- Alışverişe gelenler,
- 2- Gezmek için gelenler,
- 3- Alışveriş ve gezmeye gelenler,
- 4- Bankalar ya da kamu kuruluşlarına gelenler,

- 5- Dinlenmeye gelenler (Soluklanma alanı),
- 6- Yakın bölgelerde oturanlar,
- 7- Merkezi oluşundan dolayı geçiş alanı olarak kullananlar, (Alaybey ve Bostanlı yönünden)
- 8- Vapur-otobüs-dolmuş duraklarına geçiş yolu olarak kullananlar,
- 9- Alandaki işyerlerinde çalışanlardır.

Özellikle Kemalpaşa Caddesi ana çarşı aksı, farklı gün ve saatlerde, farklı yoğunlukta yaşamakta ve değişik işlevlere yanıt vermektedir. Yapı adaları, ticaret seçenekli mesken bölgesinde bulunmaktadır. Zemin katlar ticari işlevli olup; üst katlarda genellikle büro, ender olarak konut kullanımı vardır.

Yapılar ticaret – büro fonksiyonu ile donatıldığından sokak, gece-gündüz yaşayan, hareketli ve gelip geçen bir bölgedir. Aks, çarşıda sokakta oturan ve üstü örtülü bir bölgeyi bulunduran tek sokak olması açısından da özelliğidir. Sokaktaki yaşam, dinlenme, alışveriş ve dini fonksiyon buradaki yapıların büro, ticaret kullanımına geçişini kuvvetlendirmiştir.

Görüldüğü üzere günümüzde yerleşim farklı zaman dilimlerinde de yoğun olarak kullanılmaktadır. Ancak bu yerleşimde Geç Osmanlı'dan günümüze etnik açıdan da farklı kullanıcılar olmuştur. Etnik grupların yaşam alanlarına ait birer temsiliyetin sembolü olan dini yapıların çarşıda yer almasından buradaki farklılıklar algılanabilmektedir. Geç Osmanlı döneminde bu kıyı yerleşiminde var olduğu bilinen ancak tümüyle günümüze ulaşamayan dört kiliseden ikisi Karşıyaka Çarşı alanında, Kemalpaşa Caddesi ile bağlantılı ara sokaklarda yer almıştır.

Kiliselere bakıldığında, Alaybey'den Papaz'a, yani günümüzdeki Bostanlı'ya kadar dört adet yapının var olduğu tespit edilmiştir:

- 1- Bugünkü Selçuk Yaşar Alaybey İlköğretim Okulu'nun Alaybey ana caddesine göre arkasında kalan parselde,
- 2- Günümüzdeki Ankara İlkokulu'nun yerinde,
- 3- Bostanlı Deresi'nin arkasında ve
- 4- Günümüzde halen ayakta bulunan Kilise Sokağı'nda bulunan Kilise yapısı Karşıyaka'nın tarihsel sürecinde varlık göstermiş olan Katolik Kiliseleridir.

Günümüzdeki Cumhuriyet İlkokulu'nun yerinde de, dini eğitim veren, gayrimüslimlere ait okul yer almıştır (Tahir Türetken ile sözlü tarih çalışmasından, 2010).

Bu eserler Hristiyan dünyasının en yaygın mezhebinin birer temsiliyeti olmuşlar ve hatta bölgede ayakta kalan tek örnek bu misyonunu halen sürdürmektedir.



Resim 15. Günümüze ulaşan ve ulaşmayan Dini yapıların Karşıyaka'daki yerleri
(kaynak: googlemaps.com)

1950 sonrasında ise, günümüzde Cami Sokağı olarak bilinen sokakta Kemalpaşa Cami inşa edilmiştir ve günümüzde aktif olarak kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere, Karşıyaka Çarşısı, kendi içinde tüm gerekliliklerin karşılandığı bir merkez olmuştur. Geçmişten günümüze geçirdiği değişimlerle birlikte kentlilerin belleklerinde belli izler de bırakmıştır.

Araştırmada, Karşıyaka yerleşiminin merkezinde yer alan can damarı niteliğindeki Karşıyaka Çarşısı'nda yaşamsal ve mekansal değişiminin ortaya konulabilmesi için sözlü tarih çalışması da yapılmıştır. Karşıyaka'da doğup büyüyen mimar Erol Köroğlu ile yapılan sözlü görüşmede çarşı ve bu aksın kesiştiği Vapur İskelesi çevresi ile ilgili zihnindeki kentsel algıda hangi birikimlerin yer aldığı sorulmuştur. Mimar Erol Köroğlu belleğindeki Karşıyaka Çarşısını ve çevresini şöyle aktarmıştır: “Vapur İskelesi'nde sol tarafına baktığımda kafeler, sağ tarafında Tilla vardı. Tilla Restaurant. O da aslında Karşıyaka'nın şeyiydi yani. Sembölü. Meşhur o zaman. Fakat sonra o da yok oldu. Mesela Tilla'nın karşısında şu anki Yapı Kredi'nin yerinde Sahil Restaurant vardı, içkili bunlar. Akşam olduğunda insanlar orada oturur. Herkes piyasa yapar dediğimiz orada mesela adam rakısını içer... sohbetini eder.... Mesela çarşı çok daha bakkalı vardı, kasabı vardı, manavı vardı, şimdi mesela tamamen olmuş çarşı? Tamamen kıyafet, fast food dediğimiz türde. Lokantası vardı, meyhanesi vardı. Pastahanesi vardı. Kitapçısı, mandırası vardı..... Esnaf profili değişti. Şimdi tek tük, esnaf tipi var. Zaman içerisinde tabi kasap kalktı, arka sokağa filan geçti,

yok oldu. Başka ne hatırlıyorum? Hatırladığım şey hep güzel.... Çok hoş.... Mutluluk verici bir şeydi.... Yaşamdı. Şeydi yani bizde en önemli şey mesela yazlık sinema. Çok sayıda sinema vardı.....O zaman en yüksek binalardan biri Yapı Kredi Bankası'ydı. O zaman üzerinde bir leylek vardı. O Karşıyaka'nın önemli bir simgesiydi. Bir taraftan baktığın zaman gece o leyleğin olduğu yer Karşıyaka Çarşısıydı. Devamlı kanat çırpardı” (2010, Koroğlu Sözlü görüşme)

Karşıyaka'da yaşamış Levanten bir ailenin 5.nesil üyesi olan Elvio Penetti ise çarşı ve civarındaki sosyal yaşantıyı sözlü görüşmede şöyle aktarmıştır: “İskelenin yanında Tilla Gazinosu vardı. Güzel bir yerdi, sinemalar vardı. Açık hava sinemaları, kapalı sinemalar vardı. Melek Sineması vardı. Öne bakan kapalı, sonra çarşı camii tarafına bakan açık kısmıydı, Avcılar Kulübü'nün üstü. Yazın Karşıyaka'da 6-7 tane Açık hava sineması vardı. Kimse kapalıya gitmez. Zafer Sineması vardı. Hayal, Ses, ben de şaşırımdım şimdi. Kilisenin karşısındaki ara sokakların birinde de vardı. Şimdiki kaymakamlığın karşısında da iki tane vardı. Haftada bir en az mutlaka yazın sinemaya gidilirdi. Hayat tarzıydı.” (2010, Penetti Sözlü görüşme)

Kendine özgü, yerel esnaflar, okullar, sosyal yaşamın odakları, kafeteryalar, sinemalar, dini yapılar barındıran çarşı aksının tren yolu ile kesiştiği alanda ise, Geç Osmanlı döneminden beri hizmet vermekte olan Hamam yapısı yer almaktadır.

2000'lere gelindiğinde ise, sayısı artan açık ve kapalı alışveriş merkezlerine karşın ulaşım kolaylığına sahip çarşı, yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Dolgularla sahil yolu genişletilmiş, Vapur seferleri sürdürülmüş, tren yolu sevgi yoluna dönüştürülerek yeraltı hızlı tren seferleri başlatılmıştır. Tren İstasyonu alanı meydana dönüştürülerek Belediye bu alana taşınmıştır. Belediye, Tapu-Kadastro ve Kaymakamlığın yer aldığı Karşıyaka Çarşısı ile ilişkili idari bir merkez oluşturulmuştur. Böylece Karşıyaka Çarşı aksı kullanımı kuvvetlendirilmeye çalışılmıştır.

MEKANSAL DEĞİŞİMİN İMAR PLANLARI VERİLERİ İLE OKUNMASI

Karşıyaka yerleşiminin 1/2000 ölçekli imar planları, 1955 yılında onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Bu 1/2000 ölçekli plan üzerinden, 1967 yılından başlayarak, parsellerdeki kitlelerin işlendiği 1/1000 ölçekli planlar hazırlanmıştır. 1955 yılı İmar planlarında kıyıya 21.80 m; iç kesimlere 12.80 m gabari verilmiştir. Daha sonra buna bir kat daha eklenmiş ve 1970'lerde onaylanan, kitlelerin işlenmiş olduğu 1/1000 ölçekli planlarda kıyıya 24.80 m, iç kesimlere 15.80 m gabari verilmiştir. 1985 yılındaki İmar Yönetmeliği sonucu ortaya çıkan kat sıkıştırma uygulaması ile bu gabarilerde oluşan kat adedine ek olarak, birer fazla kat yapılması söz konusu olmuştur. 1983-1985 yıllarında kıyıda ve iç kesimlerdeki özellikli eserlere tescil kaydı konulmuştur. 1984-1985 yıllarında Karşıyaka İlçe Belediyesi kurulmuştur. 2002 yılında yürürlüğe giren İ.B.Ş.B İmar Yönetmeliğine göre kat sıkıştırma uygulaması kaldırılmıştır. Karşıyaka Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü İmar Durumu

Arşivinde bulunan, parsellerdeki kitlelerin işlenmiş olduğu bu paftalar; halen kullanılmakta olup, adalara ilişkin düzenlemeler ve kararlar bunlar üzerine işlenerek tek paftadan süreç içerisindeki değişim ve yapı adalarının son durumu izlenebilmektedir.

1955 yılında onaylanan İmar Planı ile, Geç Osmanlı dönemine göre, genel olarak arka bahçeler küçülürken, kitleler büyümüştür. Bu veriler doğrultusunda Belediye arşivinde bulunan, üzerinde yapı kitlelerinin işlenmiş olduğu paftalardan yapılan okumalarda Karşıyaka Çarşısı ana caddesi olan Kemalpaşa Caddesi üzerinde yer alan yapı adalarının bu ana akstan cephe alan parsellerine ilişkin elde edilen veriler irdelenerek mekansal değişim ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, tevhit (birleştirme) olduğu görülen parseller taranarak ifade edilmiştir. Birleştirme uygulamasının daha fazla olduğu bilinmektedir; ancak 1955 yılından sonraki süreçte de birleştirmeler aynı pafta üzerinde işaretlenmiş olduğundan ve maliklerin istemi ile gerçekleştiğinden dönemsel sayılar belli değildir. Söz konusu paftalarda da, ancak bu tevhitler ve kitlelerdeki değişim ifade edilebilmiştir.

Kemalpaşa Caddesi üzerindeki yapı adalarının geometrisine bakıldığında, genelde dar cephelerinin bu akstan cephe aldığı görülmektedir. Ayrıca 1955 yılı imar planı ile özellikle bu aks üzerindeki parsellere taralı TM, yani ticaret seçenekli mesken bölgesi kullanımı getirilmiştir.

Aşağıda sırasıyla bu ana akstan cephe alan yapı adalarının, Kemalpaşa Caddesi'ne bakan parsellerine ilişkin arşiv verilerinden okunan değişim aktarılmaya çalışılmıştır.



Resim 16. 1910'lu yıllar, 49 ve 62 adanın görünümü
(Kaynak: Ahmet Pırıştina Kent Müzesi Arşivi)



Resim 17. 1980'li yıllar, 49 ve 62 adanın görünümü
(Kaynak: Ahmet Pırıştina Kent Müzesi Arşivi)



Resim 18. 2007 yılında 49 ve 62 ada görünümü,
(Kaynak: wowturkey.com)



Resim 19. 9254 ve 9312 numaralı yapı adalarından çarşıya bakış (Kaynak: Ahmet Pırıştina Kent Müzesi arşivi)

İZMİR - KARŞIYAKA ÇARŞISI'NDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YAŞAMSAL VE MEKANSAL DEĞİŞİM



Resim 20. 9254 ve 9312 numaralı yapı adalarından çarşıya bakış,
(Kaynak: Begüm Erdoğmuş arşivi)



Resim 21. Kemalpaşa Caddesi'nde yer alan parsellerin değişimi
(Kaynak: Karşıyaka Belediyesi)

Eski fotoğraflarda görüldüğü üzere Kemalpaşa Caddesi, 1955 yılına kadar tek veya iki katlı genelde tek cepheli yapılardan oluşmuştur. Bu yapıların zemin katlarında bulunan ticari fonksiyon ön plana çıktığından yalın cepheler tercih edilmiştir. Çarşının günün her anı gezilebilmesine olanak sağlayacak gölgeli mekanlar oluşturabilmek için 1.kat seviyesinde tenteler kullanılmıştır. Üst katlar ise, konut veya ofis olarak kullanıldığından cumbalı veya çıkmasız yalın cephelerden oluşmuştur.



Resim 22. Çarşının görünümü
(Kaynak: Ahmet Priştina Kent Müzesi)

Karşıyaka Belediye Arşivinde Kemalpaşa Caddesi'nden cephe alan parsellerin dosyaları incelendiğinde, 60 ada 9 parselde bulunan yapının 1900'lü yıllardaki fotoğrafına erişilmiştir. Bu yapı, tescil kaydına göre, 1990'larda yıkılmış; ancak rölövesine uyularak cephesi yeniden inşa edilmiştir. Geçmişteki ve günümüzde durumu karşılaştırıldığında, bitişikteki iki katlı evin de yerini çok katlı işyerine bıraktığı algılanmaktadır.



Resim 23. 60 ada, 9 parselin, 1900'lü ve 2000'li yıllardaki görünümü
(Kaynak: Karşıyaka Belediye Arşivi)

Kemalpaşa Caddesi üzerinde bulunan yapının önündeki ağaç ve komşu parsellerdeki yapılar yapının çevresinde meydana gelen değişimi tariflemektedir.



Resim 24. 60 ada, 9 parsel ve bitişikteki yapıların görünümü

Çalışma kapsamında Kemalpaşa Caddesi'ne bakan yapı adaların değişimi incelenmiş olup; gabari değişimlerinin İmar Planı, Meclis Kararları ve İmar Yönetmeliği ile birlikte tüm parseller için gerçekleştirildiği görülmüştür. Geçmişte tek veya iki katlı, dar açıklıklı, cephesinde ferforje öğeler, kat ve saçak bordürleri gibi elemanlar içeren alaturka kiremit kaplı kırma çatılı yapılar yerlerini, parsel boyutları ve gabari ile ilgili yapılan müdahalelerle daha büyük açıklık geçen, genellikle giydirme cepheli, birbirinin tekrarı olan birden fazla kattan, kapalı çıkmalardan oluşan yapılara bırakmıştır. Bu yapıların dış cephelerinden öte içeride sunduğu ticari etkinlikler önem kazandığından, genelde cephelerde açık çıkmalara rastlanmamaktadır. Hatta bu yapıların silüetinde cephe özelliklerinin algılanmasını engelleyen tabelalar yer almaktadır. 1960'lara kadar kişilerin gölge altında, dinlenme alanlarında çarşı mekanında yer alması düşünülürken, Küreselleşmenin etkisi ile çarşı anlayışının değişimi, mimariye ve eyleme de yansımıştır.



Resim 25. 1717 Sokak'ta Giydirme Cepheli, çok katlı yapılaşma

49 Ada

- 49 Ada; Yalı Caddesi, Kemalpaşa Caddesi, 1696 ve 1710 Sokakla çevrilidir. Adanın en dar cephesi ile Kemalpaşa Caddesi'ne bakmasına karşın, bu yüzey çarşı girişinin belirleyicisidir. Bu yapı adasınının 1710 Sokağa cephe veren 115 numaralı parseli resmi tesis alanıdır.
- Kıyı cephesinde ön bahçelerin kamuya terki yapılmıştır.
- Adanın çarşı girişinde bulunan köşe parseli; adanın üç cephesini de kapsayacak şekilde tevhit edilmiştir. Bu tevhit uygulaması sonucunda, 1989 yılında B-8 nizamında, günümüzde de bu parselde yer alan İş Bankası yapısı inşa edilmiştir. Eski fotoğraflarda görüldüğü üzere, kıyı cephesinde banka fonksiyonlu yapı Cumhuriyet sonrasında da burada yer almıştır; ancak günümüzdeki yüksek katlı durumu parseldeki müdahale ile 1989'da gerçekleşmiştir. Tevhitte oluşan parselin arka bahçesinin küçültülmesi ile ilgili 03.05.1989 tarihli İmar Müdürlüğü Kararı alınmıştır. Dolayısıyla parseldeki boşluk azalırken, yapılaşma oranı ve gabari artmıştır.

- Diğer parsellerde de, kütle oranının artırılmasına karşın, yapı adası içinde arka bahçenin varlığı korunmuştur. Ancak; zemin katlarda parselin tamamına dükkan yapılmasına izin verildiğinden, parseldeki boşluk (bahçe) 1.kattan sonra oluşmaktadır. Üst katlarda yer alan konutların arka cepheye bakan mekanları, bu alandan hava ve ışık almaktadır.

9241 Ada

- 1710 Sokak, Kemalpaşa Caddesi, 1690 ve 1712 Sokak ile çevrili olan 9241 numaralı yapı adasının da, en dar cephesi, 49 ada gibi çarşı ana aksı üzerinde yer almaktadır. Dikdörtgen geometrili olan ada, Alaybey Mahallesi yönünde iç kesimlere uzanmaktadır.
- Çarşının Alaybey Mahallesi'ne komşu bölümünde bulunan 49 numaralı yapı adasından sonra 9241 ada yer almaktadır.
- 9241 numaralı yapı adasının Kemalpaşa Caddesi dışında, diğer ara sokaklardan cephe alan parsellerinde 1955 yılında onaylanan İmar Planı'nda öngörüldüğü üzere, 20 m bina derinliği ve arka bahçe olmak üzere bitişik nizam uygulaması sürdürülmüştür.
- Kemalpaşa Caddesi'ne bakan parsellerden bazıları birleştirilerek (tevhit), parselin tümünde geniş cepheli ve alanlı, ticarete yönelik inşaat alanı oluşturulmuştur.

9242 Ada

- 9242 ada, 1690, 1713, 1712 Sokaklardan ve Kemalpaşa Caddesi'nden cephe almaktadır. Yamuk formlu bu ada, 9241 ve 49 ada gibi iç kesimlere uzanmaktadır, adanın yamuk formludur.
- Diğer adalarda da görüldüğü üzere, Kemalpaşa Caddesi boyunca B-6; diğer sokak cephelelerinde de B-5 nizam uygulanmaktadır. Adanın tamamı, ticaret seçenekli mesken bölgesidir.
- 9242 numaralı Yapı Adası'nda 22 m bina derinliği uygulanmıştır. Ancak 1713 Sokak'la Caddenin kesiştiği köşe parselde yapılan müdahale ada genelinden farklıdır. Kemalpaşa Caddesi ve 1713 Sokak'tan cephe alan parseller tevhit edilmiştir. Ancak bina derinliği 22 m'den fazla olacağından ve farklı gabariyle ilişkin sokaklardan cephe alınacağından kademe hattı oluşturularak, Kemalpaşa Caddesi'nde 22 m bina derinliğinde altı kat; 1713 Sokak cephesinde beş kat gabari verilmiştir.

60 Ada

- 60 numaralı yapı adası; Kemalpaşa Caddesi boyunca uzanan, dikdörtgen geometrili bir adadır. Bu ada; 49, 9241 ve 9242 numaralı yapı adalarından farklı olarak Kemalpaşa Cad-

İZMİR – KARŞIYAKA ÇARŞISI'NDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YAŞAMSAL VE MEKANSAL DEĞİŞİM

desi boyunca uzanan bir yapıya sahiptir. Parsellerinin büyük bölümü bu ana akstan cephe almaktadır. Ada; 1713,1714, 1715 Sokak ve Kemalpaşa Caddesi ile çevrilidir.

- Diğer yapı adalarında olduğu gibi, köşe parsellerde parselin tamamına inşaat izni verilmiştir.
- Daha dar cepheli parsellerin tevhibi ile geniş cepheli yeni parseller oluşturulmuştur.
- Parsellerdeki yapıların arka cepheye bakan mekanları, arka bahçelerden hava ve ışık almaktadır.

9253 Ada

- 9253 ada; 1715, 1714, 1716 Sokaklarla ve Kemalpaşa Caddesi ile çevrilidir. Ada dikdörtgen geometrili olup, 60 numaralı ada gibi, uzun kenarı ile Kemalpaşa Caddesi'nden cephe almaktadır.
- Köşe parsellerde parselin tamamına inşaat izni verilmiş olan ada örneklerindedir.
- 1718 Sokak köşesinde yer alan tescilli eser de, arka bahçesiz yapılaşmıştır. İki cepheli olan bu köşe parselin düzeni, Geç Osmanlı döneminde de, bu ana aksta ticari etkinliğin ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.
- Kemalpaşa Caddesi'nden cephe alan parsellere 20 m bina derinliği ve arka bahçe verilmiştir.

9254 Ada

- 9254 ada; 1716 Sokak, Kemalpaşa Caddesi ve İZBAN inşası sırasında düzenlenen Ahmet Priştina Meydanı'ndan cephe almaktadır. Üçgen geometrili yapı adası çarşının sonunda, hızlı tren ve dolmuş durakları yakınında bulunmaktadır.
- İki kenarı sokağa cepheli parsellerin tamamına inşaat izni verilmiştir. Ara parsellere ise, üçer metre arka bahçe ayrılmıştır. Eski fotoğraflarda da, çarşı aksının sonunda, günümüzde tescilli Karakol binasının çaprazında yer alan bu yapı adasında da, diğerleri gibi bitişik nizamlı yapılaşma görülmektedir.

62 Ada (Karşıyaka Vapur İskelesi Karşısında, Aksoy tarafında yer alan ada)

- 62 ada, kıydan cephe almakta olup; dikdörtgen formudur. Bu dikdörtgen geometrili adanın diğer kenarları ise, Kemalpaşa Caddesi'nden ve 1723 Sokaktan cephe almaktadır.
- Tüm parsellerin iki cepheli olduğu, ön ve arka cepheleri ile sokakla sınırlandırıldığı bu yapı adasında, parsellerin tamamına yapılaşma izni verilmiş; yani parseller arka bahçesiz yapılaşmıştır.

- Kıyı cephesinde yer alan parselleri ise, İzmir Büyükşehir Belediyesi 02.11.1994 gün ve 576 sayılı onayı ile tevhit edilmiştir. Bu parselde yer alan banka yapısının bugünkü durumuna ilişkin yeni inşaat ruhsatı ise, 1995 yılında alınmıştır. Ancak Cumhuriyet sonrasında başlayarak, parselde banka yer almıştır; fakat yapı, parsel ve gabari düzenlemeleri sonucunda yeniden inşa edilmiştir.
- Adanın çarşı yönünde ara sokak cephesinde yer alan parsellerinin kamulaştırılması ile ara sokağın genişletilmesi öngörülmüştür. Ancak halen bu parseller üzerinde tek katlı işyerleri mevcuttur.
- 61 numaralı yapı adasının da parselleri tevhitlerle oluşmuştur.

9317 Ada

- 1721, 1720 ve 1725 Sokaklardan ve Kemalpaşa Caddesi'nden cephe alan ada dikdörtgen formlu olup, geniş kenarı iç kesimlere, Aksoy Mahallesi yönüne doğru uzanmaktadır.
- Adanın Kemalpaşa Caddesi'ne bakan cephesinde yer alan parselleri tevhit uygulamaları ile oluşturulmuştur. Ara parsellere arka bahçe verilmiştir.

67 Ada

- 67 ada; 1720, 1719 Sokak ve Kemalpaşa Caddesi ile çevrili olup, dikdörtgen formludur. Geniş kenarı iç kesimlere, Aksoy Mahallesi yönüne doğru uzanmakta; adanın dar kenarında bulunan parseller, Kemalpaşa Caddesi'nden cephe almaktadır.
- Bu adada da taralı TM, bitişik nizam, ada içi arka bahçeli genel yapı nizamı korunmuştur.
- Ada genelinde görüldüğü gibi, tüm bölgede de tescil kayıtlarının birçoğu kaldırılmıştır. Özellikle Kemalpaşa Caddesi'nden cephe alan parsellerden 48, 45 ve 2 numaralı parsellerin tescil kayıtları 1987, 1991 yıllarında düşmüştür.
- Adada ara sokakta ayrılan Resmî Tesis alanı ise, günümüzde kültürel fonksiyonlara hizmet vermek için yeniden yapılandırılmaktadır.

68 Ada

- Bu ada; 1725, 1719 ve Banka Sokağı olarak bilinen sokakla çevrilidir, 9317, 67 numaralı yapı adaları gibi dikdörtgen formludur.
- 68 numaralı Yapı Adası'nda özellikle Kemalpaşa Caddesi'nde bahçesiz bir yapılaşma gerçekleşmiştir. Ancak bölge genelinde de, bu adada dikkat çeken bir uygulama söz ko-

nusudur. Tevhitle oluşan parsellerin yanı sıra 1717 Sokak olarak da bilinen Kemalpaşa Caddesi'nden cephe alan parseller ile 1719 Sokak'tan cephe alan, birbirine arka cepheden komşu olan parseller tevhit edilmiştir. Bölge genelinde aynı cephede bulunan bitişik nizam parsellerin tevhidini yaygın bir uygulama iken, bu adada farklı cephelerde yer alan arka cepheleri komşu parsellerin tevhidini meydana gelmiştir. Farklı sokak cephelerinden ulaşılan parselde özellikle zemin katta yer alan ticari etkinliğe ulaşılabilirliğin önem kazandığı ve daha büyük taban alanı gerekliliği doğduğu açıktır. Üç metrelik arka bahçe mesafesi ise, özellikle yapının arkaya bakan mekanlarının ışık ve hava almasına yöneliktir.

69 Ada

- 69 ada; 1718, 1734 Sokak ve Banka Sokağı ile çevrili olup 67 ve 68 numaralı adalara benzer konumdadır.
- Bu yapı adasının Kemalpaşa Caddesi'ne bakan cephesinde, köşe parselde bulunan iki konut yapısı (ikiz ev) günümüzde Karakol olarak hizmet vermektedir. Bitişik nizam olan yapılaşmaya arka bahçe verilmiştir.

Adada imar hattı korunmuştur.

9312 Ada

- 9312 numaralı yapı adası, 1718, 1733 ve Kilise Sokağı ile çevrili olup; Kemalpaşa Caddesi'nden cephe almaktadır. Ada, çarşı aksının sonlandığı, İZBAN güzergahının ve bu güzergah üzerinde düzenlenen Sevgi Yolu'nun bulunduğu aksta konumlanmaktadır.
- Kemalpaşa Caddesi'nden cephe alan ve iç kesimlere doğru da yönelen bu ada, taralı TM olup, bitişik nizamlıdır. Günümüzde zemin katta yer alan arka bahçeler, kafeterya ve restoranlara ait açık alanlar olarak hizmet vermektedir. Bu adada ara sokakta yer alan tevhitle oluşan parsel ise, kapalı sinema olarak kullanılmaktadır.

6. Değerlendirme:

İletişim ve ulaşım olanakları ile uzakların yakın olduğu dünyamızda “evrensel” etkisini dünyanın her köşesinde gösterirken, bir yandan da yerel, yere özgü olan, yerleşimi kimliklendiren, ayırt edilen olması açısından daha fazla önem kazanmaktadır.

Çalışmada, yerleşimi etkileyen kırılma noktaları dikkate alınarak, kullanıcı-mekan bağlamında, işlevsel, kitlesel, yaşamsal, mekansal, sosyal değişim irdelenerek, değişimin nedenleri ve sonuçları araştırılmıştır.

Bu araştırma sonucunda, tarihi çevrelerde de değişimin kaçınılmaz olduğu; ancak özellikle ticari müdahalelerin yerleşimlerin daha hızlı, etkin değişmesine neden olduğu ortaya çık-

miştir. Değişen imar planları, uygulama kararları, yere özgü kimlik çizerken; kullanım alışkanlıkları, küresel etkileşimler standartlaşmaya ilişkin kimlik özellikleri tanımlamaktadır. Bu iki kutup arasındaki tarihi yerleşimler, somut olarak algılanamayan özelliklerini ve kültürel değerlerini, miraslarını aktarmaya çalışmaktadır.

Her şeyin çok büyük bir hızla değiştiği çağımızda, yalnız teknolojik ilerlemeler değil, neredeyse yaşamsal değişimler de hızına erişilmez bir duruma gelmiştir. Bu bağlamda, çarpıcı değişimlerden biri de, alışveriş mekanları ve alışkanlıklarında olmuştur. Geçmişte, sokak dokusu içinde gelişen geleneksel çarşıların yerini, son yıllarda sayıları giderek artan Alışveriş Merkezleri almıştır. Yerel ile evrensel, geleneksel ile modern karşılaştıran bu farklı alışveriş odakları içinde Karşıyaka Çarşısı da, özgün kimliğinden uzaklaşarak farklılaşmıştır.

Karşıyaka Çarşısı geniş bir alana yayılmakla birlikte, ana arterini oluşturan 1717 Sokak veya Kemalpaşa Caddesi'nde tarihsel süreçteki değişime bakıldığında, belirlenen üç dönemde giderek gabarilerin yükseldiği, bahçe alanlarının küçüldüğü belirtilebilir. Bu bağlamda 1955 öncesinde tek, iki, üç katlı olan yapılar, 1955-1970 arasında yerlerini 15.80 m. gabarili yapılara, 1970'den günümüze olan dönemde de, 49 numaralı yapı adası dışında 18.80 m. gabarili yapılara bırakmışlardır. Alanda, 62, 9241, 9242, 60, 9253, 9254, 9317, 67, 68, 69, 9312 numaralı yapı adalarında sözkonusu durum algılanmaktadır. 49 numaralı yapı adasında ise gabari, 1970 sonrasında 24.80 m. olmuştur. Yapı adalarının Kemalpaşa Caddesi'ne bakan cephelerindeki bu gabari, ara sokaklarda bir kat düşmektedir. Yapı adalarında tescilli bazı parseller bulunmakla birlikte, bazı parsellerin de süreç içinde tescilden düştüğü anlaşılmaktadır. Bu bağlamda tescilli parsellere örnek olarak; 49 numaralı yapı adası, 64 parsel; 60 ada 67 parsel; 9253 ada 19 ve 2 parseller verilebilir. Tescilden düşenler bağlamında ise, 68 numaralı yapı adası 5,6,16 parseller; 9242 ada 17 parsel; 9253 ada 17 ve 18 parseller; 9254 ada, 3, 2, 1 parseller; 9317 ada 9 ve 10 parseller; 67 ada 2 parsel belirtilebilir. 49, 62 numaralı yapı adalarında ise, 1955-1970 sürecinde ön bahçe terki söz konusu olmuştur.

Konumu ve kimliğinde önemli yer tutan, "kıyı kenti" olma niteliği ile İzmir, tarihsel süreçte her zaman önemli bir kent olarak varlığını sürdürmüştür. Kıyının öte yanı, karşı yakası Karşıyaka ise, geçmişte sayfiye yeri (banliyö) niteliğinde, merkez-banliyö ayrımı içinde iken, giderek banliyölerin de alt merkezler olarak merkezle bütünleşmesi sonucu ayrı merkez olmuştur.

Karşıyaka Çarşısı'nda yer alan tescilli eserler, ticari reklamlardan dolayı algılanamaz duruma gelmiştir. Çarşı boyunca 1930'lara kadar işletilmiş olan atlı tramvay hattını anımsatıcı herhangi bir iz yer almamaktadır. Çarşıda odak eksikliği söz konusudur; meydan veya etkinlik alanı yoktur. Ancak Çarşının Vapur İskelesi yönündeki girişinde Amazon kadın heykelleri ve oturma birimleri vardır. Günümüzde marka dükkanlar tarafından şubeleri açılan çarşıda eski yapılar yıkılarak yenileri yapıldığından, kıyı yerleşimi ile ilişkili olmayan sağır, giydirme cepheli mimari özellikler tercih edilmektedir. Planlama açısından bakıldığında da, çok katlı yapıların inşa edilebilmesi için küçük parsellerin genellikle tevhit uy-

gulaması ile birleştirildiği ve apartman tipolojisine uygun parsel boyutları oluşturulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Çağın alışveriş kültürünün veya markalarının tercih edilmesi ve bu ticari oluşumlar doğrultusunda mekanda değişim olması kaçınılmazdır; ancak kıyı yerleşimine özgü mimari yapılar içerisinde yeni markalar yer alarak dokunun korunması söz konusu olabilirdi. Yeni inşa edilen yapılarda ise; yörenin özgün ticari fonksiyonu veya mimari özellikleri, cephe öğeleri yaşatılabildi. Söz konusu izlerin kentte yer alması o yerin tarihi kent çekirdeği olarak işlevini kentliye algılatılabilecek olup, bu doğrultuda kent ve kentli ilişkisi, bilinci geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

AKSOY, Yaşar, 2002, **Smyrna İzmir Efsaneden Gerçeğe**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı 23.

AKSOY, Yaşar, 1988, **Karşıyaka Tarihi**, Tükelmat Matbaası, İzmir.

ATAY, Çınar, 1978, **Tarih İçinde İzmir**, Tifset Basım ve Sanayi A.Ş., İzmir.

BERBER, Engin, 2005, **Kuruluştan Cumhuriyet'e Karşıyaka Belediyesi Tarihi 1887-1923**, K.Yaka Bld. Kültür Yayınları.

BERBER ve SERÇE, 2011, **Karşıyaka Tarihi**, Karşıyaka Belediyesi Kültür Yayını, Karşıyaka, İzmir.

BEYRU, Rauf, 1998, **19.yy'da İzmir'de Eski İskeleler Hakkında Kısa Bir Not**, Ege Mimarlık, 1998/2.

BOZDOĞAN, Sibel, 2002, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, Metis Yayınları, İstanbul.

CARMEN, Smyanelis Marie, 2006, **İzmir 1830-1930 Unutulmuş Bir Kent mi?**, İletişim Yayınları.

21.Yüzyıl Eşliğinde İzmir Uluslararası Sempozyum Kitabı, 2001, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı 24.

Karşıyaka Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğü Arşivi.

KURT, Sadık, 1991, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 9/1991, Cilt 1, Sayı 1, s.71-108 **“İzmir Hamidiye Vapur Şirketi 1884-1915”** Karşıyaka Kültür ve Çevre Sempozyumu 22-23 Aralık 2005 Bildiriler Kitabı. K.Yaka Bld. Kültür Yayınları .

ÖZKAN, Zübeyda, 2006, **Karşıyaka Tarihsel Dokusunun İncelenmesi**, Fen Bilimleri Enstitüsü Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

PINAR, İlhan, 1994, **Gezinlerin Gözüyle İzmir XIX. Yüzyıl**, I. Akademi Kitapevi.

wowturkey.com

Elvio Penetti, Erol Köroğlu, Tahir Türetken ile sözlü tarih görüşmesi, 2010.

EK – Yapı adalarında gabari ve bahçe düzeninde değişime ilişkin analizler

Ada No			DÖNEMLER		
49 ada			Geç Osmanlı-1955	1955-1970	1970-2012
Kıydan cephe alan Parseller Nizam: B-8	Gabari	1,2 veya 3kat	1.		
		12.80			
		15.80			
		21.80		1-	
		24.80			2-
	Müdahale	tevhid			74 ve 75 parseller
		Ön bahçe terki	3-		
Tee Sayısı				64 parsel Öğretmen Lokali (1 adet)	
Kemalpaşa Cad. Cephe Alan Parseller Nizam:B-8	Gabari	2 veya 3kat	4-		
		12.80			
		15.80		5-	
		18.80			
		21.80			
	24.80			6- (kıydan cephe alan parsellerle tevhit yapıldığından kıyı gabarisi korunmuştur.)	
	Müdahale	tevhid			17,19,133 parseller
Ön bahçe terki					
Tee Sayısı					
Ara sokaklardan cephe alan Parseller Nizam:B-5	Gabari	2 veya 3kat	7-		
		12.80		8-	
		15.80			9-
		21.80			
		24.80			
	Müdahale	tevhid			
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı					

İZMİR - KARŞIYAKA ÇARŞISI'NDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YAŞAMSAL VE MEKANSAL DEĞİŞİM

62 ada			DÖNEMLER	
			Geç Osmanlı-1955	1955-1970
Kıydan cephe alan Parseller	Gabari	1,2 veya 3kat	1-	
		12.80		
		15.80		
		21.80		1-
		24.80		
	Müdahale	tevhid		
		Ön bahçe terki		3-
Tee Sayısı				
Kemalpaşa Cad. Cephe Alan Parseller	Gabari	2 veya 3kat	4-	
		12.80		
		15.80		5-
		18.80		
		21.80		
	Müdahale	tevhit		
		Parsellerin kamuya terki		
Tee Sayısı				

9241 ada			DÖNEMLER		
			Geç Osmanlı-1955	1955-1970	1970-2012
Kemalpaşa Cad. Cephe Alan Parseller	Gabari	2 veya 3kat	1-		
		12.80			
		15.80		2-	
		18.80			3-
		21.80			
	Müdahale	tevhid			27 ve 26 parseller
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı					
Ara sokaklardan cephe alan Parseller	Gabari	2 veya 3kat	4-		
		12.80		5-	
		15.80			6-
		21.80			
		24.80			
	Müdahale	tevhid			
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı					

9242 ada			DÖNEMLER		
			Geç Osmanlı-1955	1955-1970	1970-2012
Kemalpaşa Cad. Cephe Alan Parseller Nizam: B-6	Gabari	2 veya 3kat	1-		
		12.80			
		15.80		2-	
		18.80			3-
		21.80			
	Müdahale	tevhid			Köşe parsel konumlu 23 parsel paftaya not edildiği üzere tevhitte oluşmuştur.
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı					
Ara sokaklardan cephe alan Parseller Nizam: B-5	Gabari	2 veya 3kat	4-		
		12.80		5-	
		15.80			6-
		21.80			
		24.80			
	Müdahale	tevhid			
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı				İHA değerinde tescilli olan 17 parselin tescili 2001'de değişmiştir.	

İZMİR - KARŞIYAKA ÇARŞISI'NDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YAŞAMSAL VE MEKANSAL DEĞİŞİM

60 ada			DÖNEMLER		
			Geç Osmanlı-1955	1955-1970	1970-2012
Kemalpaşa Cad. Cephe Alan Parseller Nizam: B-6	Gabari	2 veya 3kat	1-		
		12.80			
		15.80		2-	
		18.80			3-
	Müdahale	tevhid			14,13,12,11,10,9,8 nolu parseller tevhit edilmiştir.
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı					
Ara sokaklardan cephe alan Parseller Nizam: B-5	Gabari	2 veya 3kat	4-		
		12.80		5-	
		15.80			6-
		21.80			
	Müdahale	tevhid			53 ve 72 parseller
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı				67 parsel tescillidir.	

9253 ada			DÖNEMLER		
			Geç Osmanlı-1955	1955-1970	1970-2012
Kemalpaşa Cad. Cephe Alan Parseller Nizam: B-6	Gabari	2 veya 3kat	1-		
		12.80			
		15.80		2-	
		18.80			3-
	Müdahale	tevhid			
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı				16 nolu parsel tescillidir.	
Ara sokaklardan cephe alan Parseller Nizam: B-5	Gabari	2 veya 3kat	4-		
		12.80		5-	
		15.80			6-
		21.80			
	Müdahale	tevhid			
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı				17 ve 18 parseller tescilden düşmüştür. 19 ve 2 nolu parseller tescillidir.	

9254 ada			DÖNEMLER				
			Geç 1955	Osmanlı-	1955-1970	1970-2012	
Kemalpaşa Cad. Cephe Alan Parseller Nizam: B-6	Gabari	2 veya 3kat	1-				
		12.80					
		15.80				2-	
		18.80					3-
		21.80					
	Müdahale	tevhid					
		Ön bahçe terki					
Tee Sayısı							
Ara sokaklardan cephe alan Parseller Nizam: B-5	Gabari	2 veya 3kat	4-				
		12.80				5-	
		15.80					6-
		21.80					
		24.80					
	Müdahale	tevhid					
		Ön bahçe terki					
Tee Sayısı			3,2,1 parseller tescilden düşmüştür.				

9317 ada			DÖNEMLER				
			Geç 1955	Osmanlı-	1955-1970	1970-2012	
Kemalpaşa Cad. Cephe Alan Parseller Nizam: B-6	Gabari	2 veya 3kat	1-				
		12.80					
		15.80				2-	
		18.80					3-
		21.80					
	Müdahale	tevhid			35,42,36 nolu parseller tevhit edilerek 65 nolu parsel; 38 ve 39 nolu parseller tevhit edilerek 56 parsel oluşmuştur.		
		Ön bahçe terki					
Tee Sayısı							
Ara sokaklardan cephe alan Parseller Nizam: B-5	Gabari	2 veya 3kat	4-				
		12.80				5-	
		15.80					6-
		21.80					
		24.80					
	Müdahale	tevhid					
		Ön bahçe terki					
Tee Sayısı			9 ve 10 nolu parseller tescilden düşmüştür.				

İZMİR - KARŞIYAKA ÇARŞISI'NDA GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE YAŞAMSAL VE MEKANSAL DEĞİŞİM

67 ada			DÖNEMLER		
			Geç Osmanlı-1955	1955-1970	1970-2012
Kemalpaşa Cad. Cephe Alan Parseller Nizam: B-6	Gabari	2 veya 3kat	1-		
		12.80			
		15.80		2-	
		18.80			3-
		21.80			
	Müdahale	tevhid			
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı				48 ve 45 parseller tescilden düşmüştür.	
Ara sokaklardan cephe alan Parseller Nizam: B-5	Gabari	2 veya 3kat	4-		
		12.80		5-	
		15.80			6-
		21.80			
		24.80			
	Müdahale	tevhid			
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı				2 parsel tescilden düşmüştür.	

68 ada			DÖNEMLER		
			Geç Osmanlı-1955	1955-1970	1970-2012
Kemalpaşa Cad. Cephe Alan Parseller Nizam: B-6	Gabari	2 veya 3kat	1-		
		12.80			
		15.80		2-	
		18.80			3-
		21.80			
	Müdahale	tevhid			Ana caddede yer alan 45,46,47 ve 1719 Sokak'tan cephe alan 5 nolu parseller; tevhit edilmiştir. Köşe konumlu 1,2,3,48,4 nolu parseller tevhit edilmiştir.
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı					
Ara sokaklardan cephe alan Parseller Nizam: B-5	Gabari	2 veya 3kat	4-		
		12.80		5-	
		15.80			6-
		21.80			
		24.80			
	Müdahale	tevhid			Köşe konumlu 1,2,3, 48, 4 nolu parseller tevhit edilmiştir.
		Ön bahçe terki			
Tee Sayısı				5,6, 16 nolu parseller tescilden düşmüştür.	

69 ada				DÖNEMLER		
				Geç Osmanlı-1955	1955-1970	1970-2012
Kemalpaşa Cad. Cephe Parseller Nizam: B-6	Gabari	2 veya 3kat	1-			
		12.80				
		15.80		2-		
		18.80			3-	
		21.80				
	Müdahale	tevhid Ön bahçe terki				
Tee Sayısı				16 ve 17 parseller tescillidir.		
Ara sokaklardan cephe alan Parseller Nizam:B-5	Gabari	2 veya 3kat	4-			
		12.80		5-		
		15.80			6-	
		21.80				
		24.80				
	Müdahale	tevhid Ön bahçe terki				
Tee Sayısı						

9312 ada				DÖNEMLER		
				Geç Osmanlı-1955	1955-1970	1970-2012
Kemalpaşa Cad. Cephe Parseller Nizam: B-6	Gabari	2 veya 3kat	1-			
		12.80				
		15.80		2-		
		18.80			3-	
		21.80				
	Müdahale	tevhid Ön bahçe terki				
Tee Sayısı						
Ara sokaklardan cephe alan Parseller Nizam:B-5	Gabari	2 veya 3kat	4-			
		12.80		5-		
		15.80			6-	
		21.80				
		24.80				
	Müdahale	tevhid Ön bahçe terki				
Tee Sayısı						

TÜRKİYE TARİHSEL KENT MERKEZLERİNDE “TOPLUMSAL-KÜLTÜREL” BOYUTLARIYLA BAKMAK

Yrd. Doç. Dr. Ayşegül ALTINÖRS ÇIRAK
DEÜ., Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Kapsam ve yöntem..

Bu bildiri kapsamında, ülkemiz tarihsel kent merkezlerinde gerçekleştirilen uygulamalar korumanın toplumsal boyutları çerçevesinde tartışılmak istenmektedir. Temelinde toplumsal ve kültürel bir süreç olan korumanın son dönemde ülkemizde yalnızca ekonomik bağlamda ele alınma durumu; günümüz politikalarının kimlik, aidiyet ve mekan arasındaki ilişkiyi algılama ve değerlendirme biçimi kritik edilmeye çalışılmaktadır.

Yöntem olarak;

ülkemiz pratiğinde tarihsel kent merkezlerinde yaşanan durum tartışılacak, ardından saptanan sorunlar açıklanmaya çalışılacak ve alternatif yaklaşım biçimlerinin nasıl olması gerektiği tartışılacaktır..

Ülkemiz koruma pratiği üzerine genel bir değerlendirme..

Tarihsel kentlerimizde günümüze kadar yaşanan süreç..

1950'ler sonrası kentleşme süreçleri Türkiye'nin tarihsel kent merkezlerinde önemli mekansal, toplumsal ve ekonomik değişimlere yol açmış ve bu değişimler yeni toplumsal yapılar ve süreçler oluşturmuştur. Yaklaşık olarak son 10 yıldan bu yana, uzunca bir süredir etkinleştirilememiş koruma kararları altında fiziksel olarak köhnemeye terk edilmiş olan tarihsel alanlar sermaye açısından önemli yatırım alanları olarak yeniden gündeme taşınmaktadır.

Genellemeci bir yaklaşım ile, bugüne değin Türkiye tarihi kent merkezlerinde üç farklı toplumsal değişim sürecinin yaşanmakta olduğunu ifade etmek mümkündür:

- Tarihi kent merkezleri ya metropol kentler örneğindeki gibi kentin gelişim sürecine eklemelenemeyerek **eskimekte ve yoksulluk alanlarına dönüşmekte**,
- veya biricikliği ve otantikliğiyle modern mekanlara alternatif olarak ön plana çıkarılarak bu alternatifin bedelini ödeyebilen toplumsal sınıfların tüketimine sunulmakta ve **soylulaşma sürecine konu edilmekte**,
- ya da turizm ve/veya soylulaşma süreçlerine eklemelenme ile eklemelenmeme arasında ciddi bir **sosyo-kültürel ikileme konu olmaktadır**.

Kentsel dokuları yaratan toplumsal kültürel yapılar kaçınılmaz olarak çeşitli etkenler altında değişmektedir. Buna karşın ülkemiz tarihi kentleri elit grupların pahasını ödeyerek kullanacakları alanlar ya da yoksulların zorunlu barınma alanları olmamalı ya da kültürel ikilemin yaşandığı alanlar olmaya terk edilmemelidir. Bu alanlar için alan kullanıcılarının ve mülkiyet sahiplerinin katılımıyla, mutabakat sağlanarak sağlıklılaştırma/güçlendirme uygulamalarını içeren kamu yararına dönük projelerin geliştirilmesi gerekmektedir.

5366 Sayılı Yasa ile gelen uygulamalar ve İstanbul Tarihi Merkezinde yaşananlar..

Son dönemde özellikle 5366 sayılı Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması Hakkında Kanun beraberinde gelen uygulamalar başta İstanbul tarihsel kent merkezinde olmak üzere ciddi sonuçlar vermeye başlamıştır.

Amacı “yıpranmış” olarak nitelendirdiği sit alanlarının yeniden inşa ve restore edilmesi ve bu alanlarda konut, ticaret, kültür, turizm ve sosyal donatı alanlarının oluşturulması olarak tanımlanan yasa, ilgili idareye “yıpranmış” kentsel sit alanlarındaki uygulamalar konusunda çok geniş yetki ve kolaylıklar tanımaktadır. Oysa, eğer bir yıpranma durumu varsa bu sorununun temelinde toplumsal süreç ve problemler yer almaktadır. Yıpranma, kentin bütünsel gelişimiyle bağlantılı bir sosyo-ekonomik değişimin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır ki, bu neye ve kime göre yıpranmadır (Çırak, 2010)?

Üstelik bu kanun koruma alanında iki ayrı yasal düzenlemenin birden var olmasına yol açmakta ve her ne kadar koruma mevzuatının belirleyiciliği söz konusu ise de, zaman zaman kafaların karışmasına, sürecin bulanıklaşmasına ve böylelikle sermaye için bir fırsat niteliğindeki belirsiz alanların yaratılmasına neden olmaktadır (Çırak, 2010).

Son dönemde İstanbul tarihi kent merkezinde yaşananların koruma alanının toplumsal ve bilimsel hassasiyetlerinden oldukça uzak gerçekleşmekteği görülmektedir. Neredeyse zorla yerinden edilmeler, koruma adı altında yıkıcı, geri dönüşümü olmayan uygulamalar ancak neoliberal sürecin gereksinmelerine hizmet eder niteliktedir. Korunacak tarihi dokulardada yapı adalarını tevhid ederek, yıkımlar dahi gerçekleştirmeyi öneren projelere koruma denilmektedir. Sonuç olarak soylulaşmaya açık, steril mekanlar, içeriği boşaltılan dekorlar yaratılmaya çalışılmaktadır.

Ülkemiz koruma pratiğinde temel sorun alanları.

Günümüzde ülkemizdeki koruma uygulamalarında pek çok sorun alanından söz etmek mümkündür. Ancak son süreçte yaşanan aceleci ve yıkıcı uygulamalarda temel problem alanlarından birini toplumsal ve kültürel problemler oluşturmaktadır. Uygulamalarda karşılaşılan başlıca toplumsal sorunlar şu birkaç başlık altında özetlenebilecektir;

Yok sayılan “bir tarihsel süreç olarak günlük yaşam pratiği”, “kimlik, aidiyet ve koruma ilişkisi”

Dumreicher ve Kolb, (2010) duygusal sahipliğin mekana ve bir kentsel çevrede gerçekleşen mimarlığa, sosyal-kültürel aktivitelere ve bunların toplumsal anlamına güçlü bir bağlanma getirdiğini ifade eder. Duygusal sahiplik-aidiyet durumu içerisinde mekanın özelliklerine değer yüklenir ve o mekana dair bugün ve gelecek açısından da bir sorumluluk hissedilir ve bu durum kentliye kendi bölgesi ile ilgili kararlarda hareket etme gücü ve olanağını verir.

Ülkemiz pratiğinde ise, bir tarihsel miras olarak günlük yaşam pratikleri göz ardı edilmekte, sosyal ve kültürel yapı ve mekan/bölge arasındaki ilişki ortadan kaldırılmaktadır. Sonuç olarak karşımıza içi boşaltılmış bir fiziksel obje, bir tüketim nesnesi olarak mekan kalmaktadır. Politikalar yalnızca alandaki rant değerini ve de turistik etkinlikleri destekleyeme yöneliktir. “O yer”le aidiyet bağları kurmuş olanların duygu ve düşünceleri bu süreçte yok sayılmaktadır.

• *Soylulaştırma*

Özellikle İstanbul örneğinde görüldüğü üzere tarihsel kent merkezleri önce yoksullaşmış, çöküntü alanlarına dönüşmüş, ancak bu alanların otantik değeri ve konumları kent otoritelerince yeniden keşfedilince de bu kez de soylulaşma sürecine konu olmuşlardır. Özgün tarihsel dokular modernitenin dayattığı tekdüze mekanlara karşı alternatif alanlar olarak değer kazanmış ve sermaye gruplarınca tarihi yapı stokuyla ilgilenilmeye başlanılmıştır.

Piyasanın mekanizmalarının yarattığı soylulaşma sürecinde alanla aidiyetler kurmuş olan yoksul kullanıcılar tamamen dışlanmaktadır. Soylulaştırma, tarihsel dokularda tepeden inme ve hızlı bir kimlik değişimine neden olmaktadır.

• *Kendi haline bırakılmışlık, terk edilmişlik..*

Ekonomik ilişkilere eklenemediği sürece koruma kararlarının uygulanamaması durumu yaşanmakta, tarihsel alanlar kendi haline bırakılarak, köhnemeye terk edilmektedir. Alan kullanıcıları ve sahiplerine yapılarının ve yaşam çevrelerinin bakımını sağlamak üzere destek verilmemekte, sermaye tarafından yatırım alanı olarak görülmediği sürece bu alanlar ve alanların kullanıcıları kentin marjinalleri olarak gösterilmektedir.

Ülkemiz koruma deneyimine bakıldığında bu toplumsal sorun alanları dışında ilkesel ve teknik anlamda da pek çok problemin yaşandığını ifade etmek mümkündür, sorunlar şu

başlıklarda toparlanabilir;

Yaklaşımsal-ilkesel eksiklikler:

Ülkemiz genelinde henüz koruma ve restorasyon alanındaki entelektüel tartışmaların tamamlanmadığı ve altyapının oluşturulmadığı bir ortamda proje ve uygulamaların teknik açıdan da eksiklik ve problemler taşıdıkları görülmektedir. Bu durum sorunun diğer yönü olmakla birlikte; aslında tekniği biçimlendiren arka planı ve toplumsal olarak koruma alanını ne kadar ciddiye aldığımızı anlamak açısından önemli bir göstergedir (Çırak, 2010).

Aceleci tavırlar..yıkıcı uygulamalar..

Ülkemizde koruma çalışmalarının geliştirilmesine yönelik gereksinimin akademik alanda ve sivil toplum çevrelerinde uzun süredir ifade edilmesine karşın; 2000 sonrası yasal düzenlemelerin getirdiği ivmelenme umulandan çok daha acele bir şekilde yerel yönetimlerin tarihsel merkezlerle ilgili çalışmaları ortaya koymasını beraberinde getirmiştir. Oldukça hızlı bir biçimde üretilen proje ve uygulamalar bu kez beraberlerinde başka sorunları da getirmektedirler. Uygulamaların seyri ve sonuçları gündeme yanlış restorasyon ve koruma uygulamalarını taşımaya başlamıştır..

Yönetim-yönetişim sorunu..

Koruma amaçlı imar planlarının alanda yaşayan halkın gereksinimleri ve refahını gözetici olması beklenmektedir. Buna karşın uygulamalar incelendiğinde halkın katılımı ilkesinin ve alanlardaki mevcut sosyal yapının dışlandığı görülmektedir. İlgili mevzuat doğrultusunda tarihsel alanların bütünlük kültürel miras yönetimi süreçleri içerisinde planlanması gerekirken, yasada sözü edilen yönetim modelleri de yürürlüğe konulamamaktadır.

Teknik problemler:envanterleme ve restorasyon teknikleri, dil ve gösterim teknikleri..

Ortaya konulan onca yasal düzenlemeye karşın envanterleme, tespit/tescil konusunda önemli eksikliklerimiz bulunmaktadır. Taşınır ve taşınmaz kültür envanteri bilgisini mekansal planlama değerlendirilecek biçimiyle kayıt altına ivedilikle alınmalıdır Türkiye'nin bu konuda ciddi adımlar atmaması düşündürücüdür.

Aynı şekilde restorasyon sektörü için özel koşulların geliştirilmesi, bu konuda uzman yetiştirilmesi, bilimsel çalışmalara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Ülkemizde henüz bu konuda ciddi adımlar atılmadığı görülmektedir.

Bu eksikler değerlendirildiğinde uygulamalarda belirleyici ve kısıtlayıcı gözükerek, sermaye yatırımlarının önünün kesilmemesine özen gösterildiği akla gelmektedir. Bu durum koruma ilkeleri açısından oldukça düşündürücüdür.

Toplumsal süreçlere saygılı bir koruma anlayışının temel unsurları neler olmalıdır?..

Süreklilik..

yaşayan kültürel varlık..

Toplumsal süreçlerin birbiri ardınlığı, tüm toplumsal oluşumların döngüsel bir süreklilik içerisinde vuku bulan bir tarihsel duruma işaret ettiği ve bu nedenle her durumun önemsenmesi gerekliliği ilkesi koruma uygulamalarında benimsenmesi gereken bir yaklaşım olmalıdır. Konvansiyonel ve değer temelli koruma yaklaşımlarının; estetik ve tarihsel ideolojik olanın korunmasının ötesinde, yaşamı lineer değil, döngüsel çevrimler içerisinde tanımlayan bir yaklaşım olarak *yaşayan kültürel varlık (living heritage) yaklaşımını* İngiliz Heritage’den Chris Young konvansiyonel koruma çalışmalarının ötesi olarak tanımlamaktadır. Bu yaklaşım; ‘*süreklilik*’ kavramına vurgu yapmakta, sürekliliği karakterize etmek ve sürekliliğin elementlerini anlamının, tanımlamanın önemine işaret etmektedir. Bu yaklaşıma göre; geçmiş geleceğin integral parçasıdır. Yaklaşımda süreklilik kavramı şu şekilde açıklanmaktadır:

Fonksiyonun sürekliliği,

Toplumsal süreklilik (topluluğun/toplulukların sürekliliği, birbiri ardınlığı..),

Geleneklerin sürekliliği,

Geleneksel olana saygılı bakım-onarım hassasiyetinin sürdürülmesi ve

Her türlü bilgi birikiminin sürekliliği..

Bütünsellik..

doğal-kültürel etkileşimi/bütünselliği..

2000 yılında doğal ve kültürel çevrenin birbirinden ayrılmaz bütün olduğu anlayışını gündeme taşıyan Avrupa Peyzaj Anlaşması, Avrupa Konseyi’nce İtalya Floransa’da imzaya açılmıştır. Avrupa Peyzaj Anlaşması ile kentsel, toplumsal, mimari, arkeolojik, kırsal miras ve kültürel çevreyi saran doğal çevrenin bütüncül olarak ele alınması gerekliliği vurgulanmıştır.

Avrupa Peyzaj Anlaşmasını izleyen çalışmalarla doğal yapının üretim-birikim ilişkileri, dolayısıyla toplumsal yaşam kültürü üzerindeki etkisi temelinde kültürel ve doğal çevrenin bütünleşik olarak korunması gerektiği gündeme taşınmıştır. Böylelikle korumanın mekanı yalnızca kentler olmaktan çıkarak doğal-kültürel çevre ve toplumsal yaşam birlikteliği ölçeğine doğru genişlemiş ve analiz kümesi de zenginleşmiştir.

Bilimsellik:

her türlü yeniden üretim süreci için gereken bilgi birikimi..

Mekansal tasarımı, tarihsel izler ve dönüşümleri okumak ve anlamaya çalışmak toplumsal oluşumları anlama ve çözümleme noktasında önem taşımaktadır. Esasen algılarımızın parçalandığı egemen paradigmaya karşı, mekan ve zamanı olabildiğince birlikte yorumlayan bir

anlayışın yöntemi de “koruma”dır (Çırak, 2011). Toplumsal oluşumları anlama/çözümleme arayışı ve/veya aracı olan “koruma” çalışmaları, olasılıklar dünyasını genişletmek adına sosyal bilimler alanına da yeni fırsatlar sunabilecek bir niteliğe sahiptir.

Tarihsel alanlarda alan kullanıcılarını ve kamu yararını yok sayan aceleci müdehalaleler yalnızca mekansal ve kültürel yıkımlar getirecektir. Süreklilik, bütünsellik ve bilimsellik ilkeleri içerisinde toplumun onayını alarak, üzerinde yeterli zaman ve emek harcanmadan gerçekleştirilen koruma uygulamalarının terk edilmesi gerekmektedir. Toplumun tüm katmanlarına saygılı uygulamaların nasıl gerçekleştirilebileceği; bu konuda ilkesel, teknik, yönetsel anlamda eksikliklerin neler olduğunun ivedilikle tartışılmasına gereksinim bulunmaktadır.

Son verirken;

Toplumsal kültürel süreçlere duyarlı, alan kullanıcılarına saygılı ve kamu yararı ilkesini temele alan koruma uygulamalarının gerçekleştirilmesi için ülkemizde yukarıda sıralanan sorun alanlarında adımlar atılması gerekmektedir. Korumayı soylulaştırma aracı olan bir ekonomik proje olarak değil, mekanla kurulan aidiyetleri ve kimlik üzerindeki etkilerini, kamu için hafıza yapılandırmasına etkisini, kamu için bilimsel ve eğitimsel katkılarını, doğa-kültür bütünselliğini göz önünde bulunduran yaklaşımların yönteminin nasıl olacağına araştırılması önem taşımaktadır. Bunun için öncelikle aceleci uygulamalardan vazgeçilmesi gerekecektir. Sosyolojik ve teknik bağlamda üzerinde yeterince düşünülmeden ve tartışılmadan gerçekleştirilen aceleci uygulamalarla toplumsal ve bilimsel anlamda sağlıklı bir koruma süreci yaratılabilmesi olanaklı olamayacaktır.

KAYNAKÇA

Altınörs Çırak A, (2010) “Korumanın Toplumsal ve Kültürel Boyutu Neden Önemli? Biz Nasıl Bakıyoruz?”, *Planlama*, 2010/1 / Sayfa: 29-37

Altınörs Çırak A, (2011) “Mekân-zaman ilişkisi bağlamında koruma ve yeni mekânsal kavrayışlar” Koruma ve Peyzaj Mimarlığı Sempozyumu, 12-13 Mayıs 2011, Çankaya Çağdaş Sanatlar Merkezi Ankara.

Dumreicher H, Kolb B, (2010) “Spaces of Belonging and Emotional Co Ownership”, Anna Lindth Report.

8B OTURUMU - 9 KASIM 2012
“KAMU MAL VE HİZMETLERİNDE DÖNÜŞÜM VE DEĞİŞİM”
Oturum Başkanı: **Doç. Dr. Hülagü KAPLAN**

Kıyı Alanlarının (Waterfronts) Dönüşümü Üzerine
Bir Sürdürülebilirlik Analizi: Haydarpaşa Örneği
Y. Şehir Plancısı Fatih KOCA
Doç. Dr. Şevkiye Şence TÜRK

Rekreasyon Alanlarının Çevresel Performansını Arttırmak İçin
Tasarım Ölçütleri: İzmir Kordon Çözümü
Yasemin UZAKGÖREN

Kamu Mal ve Hizmetlerinde Dönüşüm: Tükenme
Dr. Ümit ÖZCAN

Kamu Arsa ve Arazilerinin Özelleştirilmesi ve Özelleşmesi*
Şirin Gülcen EREN

KIYI ALANLARININ (WATERFRONTS) DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANALİZİ: HAYDARPAŞA ÖRNEĞİ

Fatih KOCA

Y. Şehir Plancısı

Doç. Dr. **Şevkiye Şence TÜRK**

İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

ÖZET

Kıyı alanları ve limanlar, kentlerin özellikle merkezi alanlarında fonksiyon değişikliklerine ve verimsiz kullanımlarına bağlı olarak “kentsel dönüşüm” uygulamalarının en sık gözlemlendiği alanlardır. Dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı süreçler halinde kendini gösteren kıyı alan dönüşümleri; turizm, kültür, ticaret, hizmet alanları gibi fonksiyonların ve aktivite alanlarının kullanımını beraberinde getirmektedir. Süreçler yönünden incelendiğinde ise; kamunun sürece katılımı, alanın planlama çalışmaları, hukuki ve mevzuat altyapısı ile ekonomik ve tarihsel boyutu, süreçleri birbirinden farklılaştırmaktadır. Liman alanına ilişkin uygulamalara bakıldığında alana yüklenecek yeni işlevin belirlenmesi, sürecin en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Yeni işlevlerin belirlenmesinde en temel bileşen sürdürülebilirliğin (mekansal, sosyal ve ekonomik ilkelerin bir bütünlük içinde) sağlanmasıdır.

Türkiye kıyı alanlarında kent içerisinde atıl durumda veya kentin değişen dinamiklerine ayak uyduramayarak verimli ve etkin kullanım özelliğini kaybetmiş liman alanlarının dönüşümünde de, sürdürülebilir gelişme ilkeleri temel alınarak, planlama çalışmalarının doğru bir stratejik kurguya sahip olması gerekmektedir. Bu bildiride, TCDD'nin işletmecilik bakımından kullanım dışı kalacak olan Haydarpaşa bölgesindeki yeniden geliştirilme çalışması ve bu çalışmalarda sürdürülebilirlik kavramının pratikte ve tüm uygulama süreçlerinde nasıl ele alındığı incelenmektedir. Türkiye’de liman alanı dönüşüm projelerinin ilkesel yaklaşımlarının belirlenmesinde ve kentsel kıyı alanlarının eylem planlarının geliştirilmesinde, sürdürülebilirlik kavramı planlama otoriteleri tarafından yeterince ele alınmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıyı Alanı Gelişimi (Waterfront Development), Kentsel Dönüşüm, Sürdürülebilirlik, Ekonomik, Fiziksel, Sosyal Sürdürülebilirlik, Haydarpaşa, İstanbul.

ABSTRACT

Waterfronts and ports are seen as potential areas of urban regeneration implementations in urban areas depend on function changes in inner city areas and inefficient uses. Waterfront redevelopment that demonstrates as different processes in developed and developing countries, has brought with functions and activity areas like tourism, culture, commerce, service areas. Public participation, planning studies, legal framework and economic and historical features have made the processes different in waterfront redevelopment. The most important stage is the determination of a new function in waterfront redevelopments. The main component in the determination of a new function is the provision of sustainability (under physical, social and economical principles).

In regeneration of port areas that has been ineffective or stayed behind the needs of cities, planning studies are needed to have a strategic approach that based on sustainable development principles. The aim of this paper is to examine regeneration studies of Haydapaşa ports that will be out of use by Turkish state railways and to demonstrate how sustainability framework works in practice and theory. In waterfront redevelopments in Turkey, planning authorities have not sufficiently taken into consideration the sustainability framework in the determination of approaches based on principles and development of action plans.

Key Words: Waterfront Development, urban regeneration, sustainability, physical, social and economical sustainability, Haydarpaşa, İstanbul.

1.GİRİŞ

Kıyı alanları ve limanlar, kentlerin özellikle merkezi alanlarında fonksiyon değişikliklerine ve verimsiz kullanımlarına bağlı olarak “kentsel dönüşüm” uygulamalarının en sık gözlemlendiği alanlardır. Dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı süreçler halinde kendini gösteren kıyı alan dönüşümleri; turizm, kültür, ticaret, hizmet alanları gibi fonksiyonların ve aktivite alanlarının kullanımını beraberinde getirmektedir. Süreçler yönünden incelendiğinde ise; kamunun sürece katılımı, alanın planlama çalışmaları, hukuki ve mevzuat altyapısı ile ekonomik ve tarihsel boyutu, süreçleri birbirinden farklılaştırmaktadır.

Limanlar, deniz ticaretini teşvik etmek için geliştirilmiş kentsel servis alanlarının bulunduğu ana kapılardır (Breen and Rigby, 1996). Aynı zamanda kıyı alanları ile bütünleşik olarak kentsel aktivitelerin de odak noktaları olmuşlardır. Su ile kent arasındaki bu ilişki antik kentlerden günümüze kadar süregelmiştir. Kıyı alanlarının yeniden düzenlenmesi konusu ise uluslararası anlamda iyi kurgulanmış bir süreç halini almıştır. Eski liman alanları, rıhtım ve bunların geri sahalarının endüstriyel alanlardaki çöküşü ile beraber, 20.yüzyılın ikinci yarısında tüm dünyada bir çok şehirde kentsel kıyı alanlarının yeniden düzenlenmesi adıyla yeniden geliştirilmiştir (Gospodina, 2001). Birçok kentsel kıyı alanı, çalışan sanayi alanlarından ticari, rekasyonel ve turizm fonksiyonlu çekim noktalarına dönüştürülmüştür.

Konut alanları, büyük ölçekli sanayi alanları ve kıyı bölgesi park alanları gibi nispeten homojen arazi kullanımları kıyı bölgeleri kapsamında tanımlanmaktadır. Özellikle terk edilmiş endüstriyel kıyı alanları ve küçük bir bölümü tarihi kent formunda kalan ticari ve konut alanlarının etkisinde gelişmiş kıyı alanlarının sınırları ve planlama alanları daha belirsizdir (Goodwin, 1999). Kıyı alanı geliştirmelerin birçoğu geniş kapsamlı kentsel dönüşüm, düzenleme ve yenileme süreçlerini benzeri ifadelerle tanımlanmakla beraber özellikle yenileme fonksiyonu üzerine odaklanmaktadır. Bu benzeri ifadeler ise kıyı alanlarını yenileme, düzenleme ve yeniden geliştirmeyi açıklayan “waterfront regeneration” (e.g. in Wood ve Handley, 1999), “waterfront revitalization” (e.g. in Goodwin, 1999), “waterfront rehabilitation” (e.g. in Hoyle ve Pinder, 1981: 83), and “waterfront redevelopment” (e.g. in Gospodina, 2001) gibi terimlerdir. Kıyının yeniden düzenlenmesinde, hem özel sektör hem de kamu birimleri, yeni park alanları, yürüyüş yolları, dinlenme ve rekreasyon alanları gibi kentsel yaşam alanlarının kalitesini arttıracak olanaklar ve deniz yolu ulaşımının gelişmesini sağlamışlardır (Tunbridge ve Ashworth, 1992; Acosta, 1990; Scoffham, 1989; Craig-Smith ve Fagence, 1995).

Kullanılmayan limanlar, artık boş alan olarak veya rant nesnesi olarak görülebilmektedir. Liman alanlarının dönüşümü konusunda ekonomi unsuru her zaman ön plana çıkmaktadır. Yeniden yapılanma projeleri, liman fonksiyonlarını veya liman bölgelerini yeniden geliştirmek için bir olanak oluşturmaktadır. Liman dönüşümünde; liman fonksiyonu ve liman alanı için iki farklı yaklaşımla karşı karşıya kalınmaktadır. Limanın yeniden işlevlendirilebilmesi için, öncelikle mevcut durumda liman fonksiyonunun işlevliliği sorgulanmaktadır. Eğer işler durumda bir liman söz konusuysa, öncelikle limanın ekonomik ve kentsel açıdan en uygun olan alana taşınması işi, dönüşüm kapsamındadır. Eğer liman işler durumda değilse, eski fonksiyonun farklı bir alana aktarılması söz konusudur. Liman alanına ilişkin uygulamalara bakıldığında alana yüklenecek yeni işlevin belirlenmesi, sürecin en önemli aşamasını oluşturmaktadır. Genellikle yeterli sosyal ve fiziksel analizler yapılmadan gerçekleştirilen bu süreçte, doğal yapı, fiziksel yapı ve sosyal yapı analizlerinin eksiksiz olarak yapılması ve doğru bir şekilde değerlendirilmesi, büyük önem taşımaktadır. Yeniden işlevlendirme aşamasına gelindiğinde alanda yer alacak kullanımlar seçilirken, dönüşümü gerçekleştirecek aktörler ve dönüşümün kimin için yapıldığı konuları sürecin ana konularıdır. Kamuya ait olan bir liman alanında, kent içinde eksikliği görülen kamusal alan oluşturma amaçlı yapılan dönüşümlerde; turizm, konut, ofis, vb belli bir gelir düzeyine hitap eden uygulamaların payının kamunun lehine olacak bir seviyede kalması önemlidir. Ayrıca liman çevresinde yaşayan ve/veya limanda istihdam edilen insanların da liman dönüşümü kapsamında donatı, ulaşım, vb ihtiyaçları karşılanarak, benzer istihdam olanakları verilerek dönüşümden negatif yönde etkilenmeleri de diğer önemli amaçtır.

Türkiye kıyı alanlarında kent içerisinde kalmış olan atıl durumdaki veya kentin değişen dinamiklerine ayak uyduramayarak verimli ve etkin kullanım özelliğini kaybetmiş liman alanlarının dönüşümünde, sürdürülebilir gelişme ilkeleri temel alınarak, planlama çalışmalarının doğru bir stratejik kurguya sahip olması gerekmektedir.

KIYI ALANLARININ (WATERFRONTS) DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANALİZİ: HAYDARPAŞA ÖRNEĞİ

Haydarpaşa Garı ve Limanı ile çevresinin değerlendirilmesi ve bu değerlendirme sırasında İstanbul'un tarih, kültür, bilim, sanat, ticaret ve hizmet ağırlıklı bir metropoliten kent olarak dünya metropollerini arasındaki yerini alması ve kentsel mekânlarda yaşam kalitesinin artırılması amacıyla, TCDD ve protokol çerçevesinde İBB Şehir Planlama Müdürlüğü tarafından hazırlanan koruma amaçlı imar planlamaları kapsamında bir kentsel dönüşüm projesi hazırlanmaktadır.

Bu bildiri kapsamında, TCDD'nin işletmecilik bakımından kullanım dışı kalacak olan Haydarpaşa bölgesindeki yeniden geliştirilme çalışması ve bu çalışmalarda sürdürülebilirlik kavramının pratikte ve tüm uygulama süreçlerinde nasıl ele alındığı incelenmektedir.

Bildirinin amacı, kapsamı ve yöntemi açıklayan birinci bölümü takiben, kıyı alanlarındaki kentsel dönüşüm ikinci bölümün konusudur. Üçüncü bölümde; dünyadaki kıyı alanlarının yeniden geliştirilmesi konusundaki örnekler; ekonomik, fiziksel ve sosyal açıdan irdelenmiştir. Bildirinin dördüncü bölümünde Türkiye'deki kıyı alanlarının kullanımından ve dönüşümünden yola çıkılarak mevzuat ve planlama yaklaşımları incelenmiştir. Bildirinin beşinci bölümünde ise çalışma alanı Haydarpaşa Liman Alanı, Gar ve Geri Sahası Koruma Amaçlı İmar Planı deneyimleri ve süreçleri incelenmiştir. Yine bu bölümde analizler ve diğer değerlendirmeler ışığında Haydarpaşa çalışma alanında yapılan Koruma Amaçlı İmar Planı'nın sürdürülebilirlik kavramı içerisinde nasıl değerlendirildiği ortaya konmuştur. Beşinci bölüm, genel değerlendirilme ve sonuca ayrılmıştır. Bildiriden elde edilen bulgular, Türkiye'deki diğer kıyı alanların dönüşümü için yaklaşım sağlaması açısından katkı sağlamaktadır.

2. Kıyı Alanlarının Dönüşümünün Nedenleri ve Kıyı Dönüşümüne İlişkin Yaklaşımlar

Limanlar, deniz ticaretini teşvik etmek için geliştirilmiş kentsel servis alanlarının bulunduğu ana kapılardır (Breen ve Rigby, 1994). Aynı zamanda kıyı alanları ile bütünleşik olarak kentsel aktivitelerin de odak noktaları olmuşlardır. Su ile kent arasındaki bu ilişki antik kentlerden günümüze kadar süregelmiştir. Kıyı alanlarının yeniden düzenlenmesi konusu ise uluslararası çalışmalarda iyi kurgulanmış bir süreç halini almıştır. Eski liman alanları, rıhtım ve bunların geri sahalarının endüstriyel alanlardaki çöküşü ile beraber, 20.yüzyılın ikinci yarısında tüm dünyada birçok şehirde kıyı alanlarının yeniden düzenlenmesi ve yeniden geliştirilmesi örnekleri görülmektedir. 1970'ler de Kuzey Amerika'da Baltimore Limanı ile başlayan bu süreç, 1980'lerde Avrupa geneline yayılmıştır (Gospodina, 2001).

Kıyı alanlarına müdahale, fiziksel koşulların değiştirilmesinin yanında özellikle son yıllarda ekonomik, toplumsal ve teknolojik bir takım ihtiyaçların tatmin edilmesini ya da yeniden tanımlanmasını içermektedir. Genel anlamda, kıyı dönüşümünü hazırlayan nedenler altı başlık altında özetlenebilir. Birincisi, liman bölgelerinin kapasite ihtiyacından kaynaklı sorunlardır. Liman ve kentin giderek azalan geleneksel ilişkisi, bölgesel fonksiyonların yer değiştirmesi sonucunda kentin limanla arasındaki bağlantısı devam etmeyebilmektedir.

Birçok doğal derin limanlar ve diğer potansiyel liman bölgeleri bu şekilde kullanılmaz hale gelmiştir (Hoyle ve Pinder, 1993; aktaran Karaoğlu, 2009).

İkincisi, limanın ekonomik gelişimini tamamlamış olmasıdır. Özellikle, Avrupa liman kentleri birçok nedenden dolayı değişime uğramıştır. Bu durum Avrupa’da politik ve ekonomik değişim sonucunda olmuştur. Tek Avrupa pazarının ortaya çıkmasıyla Avrupa’nın endüstriyel liman kentleri tek bir birleşmiş ekonomiye hizmet eden limanlar sistemi olarak görülmeye başlamıştır. Bu nedenle, limanların yeniden düzenlenmeleri ve yeni ekonomiye hizmet etmeleri oldukça önem kazanmıştır (Williams ve Kay, 2004; Karaoğlu, 2009).

Üçüncüsü, liman bölgesinde ulaşım ve erişilebilirlik problemlerinin olmasıdır. Liman tasarımlarında gemilerin ve liman yapılarının yüksek maliyetleri, her ikisinin de mümkün olabilecek en yoğun şekilde kullanımını gerektirmiştir. Ancak bir limanda, rıhtımların hizmet için sürekli dolu olması, gemilerin bekleme kuyruğu oluşturmasına neden olmaktadır. Buna karşılık gemilerin çok hızlı hizmet görebilmeleri için çok büyük kapasitede yapılan liman tasarımı, kent içinde çok geniş liman alanı yaratarak, kentten kopuk bölgeler oluşturmaktadır. Kentlinin de su kenarı bağlantısının kesilmesine yol açmaktadır (Eşkar, 1997; aktaran Karaoğlu, 2009).

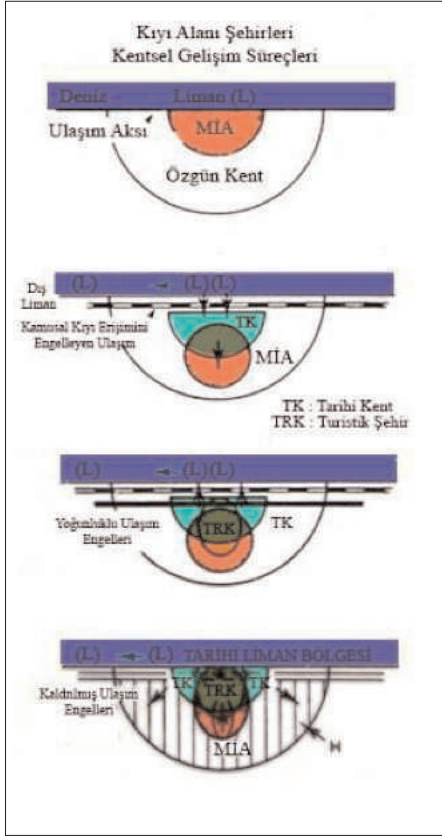
Dördüncüsü, liman bölgesinin, denizcilik ve gemicilik faaliyetlerindeki teknolojik altyapı ve gelişim süreçlerindeki yetersizliğidir. Liman taşımacılığındaki teknolojik ve kavramsal değişiklikler bazı geleneksel liman fonksiyonlarını değiştirmiştir. Bazı özel su kenarı aktiviteleri azaltılmıştır, artık kullanılmayan alanlara liman otoriteleri ve büyük girişimciler kent yenileme programları içerisinde çözümler üretmeye başlamışlardır.

Beşincisi, liman bölgesine yönelik işgücü ve istihdamın azalmasıdır. Doğrudan veya dolaylı olarak, liman aktiviteleri liman kentlerinin önemli bir istihdam kaynağıdır. Teknolojik değişimler sonucu, rıhtımlardaki iş gücü zayıflamıştır. Bölgedeki istihdamın ister liman faaliyetleri ile isterse de getirilecek yeni iş alanları ile yeniden artırılması ve düzenlenmesi gerekmektedir.

Altıncısı, kentte kamusal açık alanların, rekreasyon ve park alanlarının yetersiz olması ve ihtiyaçların giderek artmasıdır. Kıyı alanlarında yer alan tarihi kent merkezlerindeki kentsel gelişim süreçleri ulaşım, kıyıya erişim ve tarihi kent merkezinden çeper bölgelerinde yer alan MIA’ya (Merkezi İş Alanları) doğru hareketlere göre şekillenmiştir.

Kıyı alanlarının endüstriyel kullanımlarından ve önemini yitirmesinden kaynaklı bu altı neden farklı kentsel dönüşüm yaklaşımlarını ortaya çıkarmaktadır. Bunlardan ilki, zorunlu kıyı alanı dönüşümüdür. Bu tür dönüşümler, uzun süre terk edilmiş ya da bakımsız kalmış alanlardaki yaşam kalitesi düzeyinin değiştirilmesini içermektedir. Örnek olarak Londra limanlar bölgesi verilebilir. İkincisi, fırsatçı kıyı alanı dönüşümüdür. Bu tür kıyı dönüşümleri, kamu ve özel sektör yatırımcılarının uygun yerlerde geniş alanlara yayılan büyük projeler hazırlaması ile gerçekleşmektedir. Bu tür dönüşüme Barselona, Hafen City, Rotterdam Kop Van Zuid kıyı dönüşümleri örnek verilebilir. Üçüncüsü ise, korumacı kentsel

KIYI ALANLARININ (WATERFRONTS) DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANALİZİ: HAYDARPAŞA ÖRNEĞİ



Şekil 1. Kıyı alanı şehirlerinin kentsel gelişim süreçleri

Kaynak: Şehirlerin Yeniden Yapılanması ders notları (Prof. Dr. Vedia DÖKMECİ)

kıyı alanı dönüşümüdür. Bu tür dönüşüm modelleri sosyal ve ekonomik dokunun eskidiği alanlarda gerçekleştirilmektedir. Örnek olarak Cenova ve İskenderiye kıyı dönüşümleri verilebilir.

3. Kıyı alanlarının dönüşümünde dünya örnekleri

Bildiri kapsamında Avrupa'dan seçilen kıyı alanı dönüşümü örnek alanları olarak Barselona, Cenova, ve Liverpool incelenmiştir. Seçilen bu örnekler, bir taraftan tarihi geçmişle İstanbul'un sahip olduğu değerlere yakın özellikler gösterirken, diğer taraftan da kısıtlayıcı etken olarak liman alanının geri sahasında bulunan silüet değeri özelliği taşımaktadır.

Barselona Kıyı Alanı

- Barselona kentsel mekanı tekrar işlevsel hale getirip kente kazandırma, kente yeni bir kimlik ve dinamizm kazandırma, kıyı alanında yeni bir Avrupa kenti oluşturma amaç-

larını, 1992 Olimpiyat Oyunları düzenlemeleriyle birleştirerek, suyu ve kıyıyla yeniden kurulan ilişkiyi kente katkı yönünde büyük ölçüde kullanmış ve hala kullanmakta olan bir kenttir.

- Yeniden değerlendirilme kapsamında olan kıyı alanı limanın en eski bölgesinde yer alan 54 ha alanın dönüşümünü içermektedir. Genel olarak Port Vell Liman Bölgesi yeniden geliştirme yaklaşımında otel, ofis alanları, kültürel alanlar, spor ve eğitim alanları gibi fonksiyonların planlanması hedeflenmiş ve ulaşım aksları kuvvetlendirilmiştir.
- Barcelona Liman Alanı yenileme ve kentsel dönüşümü örneği, mekansal düzenlemeler, sosyal, ekonomik yaklaşımlar ve sürdürülebilirlik açısından, çok katımlı olması, özel ve kamusal aktörlerin belirlenmesi ve ulusal politikalarla eylem planlarının oluşturulması, stratejik planlama çalışmaları, alanın tarihi ve mimari nitelik taşıyan yapılarını ön plana çıkararak yeni kullanımlarla bütüncül bir şekilde ele alması, dönüşüm ve yeniden canlandırma sürecini etaplar ve alt bölgeler bazında gerçekleştirmesi ve merkez alanı ile büyük ölçüde ilişkili olan kıyı ve liman alanını büyük ölçüde kamusal kullanıma ait alanlar olarak değerlendirmesi açısından olumlu bir proje olarak nitelendirilebilir.

Cenova Kıyı Alanı

- Cenova Kent Meclisi kıyı alanında öngörülen kentsel yenileme ve fonksiyon değişiklikleri ile kıyı alanının; tarihi liman kimliğini yeniden kazandırmak ve kültürel aktiviteleri, konferans sergi ve fuar alanları ile geliştirerek ulusal ve uluslar arası bir turizm merkezi oluşturmayı amaçlamaktadır.
- Bu dönüşüm örneğinde de çok katımlı bir süreç gözlemlenmiştir. Yerel yönetim, dernek temsilcileri ve yerel halkın temsilcileri eşgüdümlü olarak çalışarak; belirledikleri ortak hedefler doğrultusunda bir dönüşüm süreci yürütmüşlerdir.
- Tarihi liman alanı ve kıyı alanında bütüncül bir şekilde yapılan kıyı alanı düzenlemeleri sonucunda bugün Cenova Kıyı Alanı; meydanlar, açık alanlar ve rekreatif alanları ile; yerli ve yabancı ziyaretçiler tarafından yoğun olarak ziyaret edilmekte ve yoğun bir talep ile kullanılan aktif yaya bölgelerini oluşturmaktadır. Tarihi niteliğe sahip olan alanlar açısından gösterdiği duyarlılık, liman alanının değerlendirilmesinde yaya ve kamusal kullanım alanlarına verdiği önem ve süreç boyunca yerel halkın katılımına verdiği değer sebebiyle benzer liman alanı dönüşümü uygulamalarında örnek alınması gereken unsurları bünyesinde bulunduran bir liman alanı dönüşümü örneği oluşturmaktadır.
- Cenova Kruvaziyer Liman terminalinin eski liman ve şehir merkezi ile ahenkli ve başarılı bir biçimde harmanlanması, liman alanlarının dönüşümünde ve kamusal alan kavramının kıyı alanlarında yeniden düşünülmesinde önemli bir çıkış sağlamaktadır. Bu bağlamda; kıyı turizm ve rekreasyon ile yeniden tanımlanmış ve kentlinin su ile ilişkisini sağlanabilmiştir.

Londra (Dockland) Kıyı Alanı

- Londra'daki kentsel dönüşüm, tarihi kent merkezini, tersaneleri, mevcut antrepo-depo yapılarının yeniden işlevlendirilmesini, merkezde kültürel, eğlence işlevlerinin yaratılmasını, marina fonksiyonunun getirilmesini içermektedir. Kent merkezi ve merkezi çevreleyen bölgelerde bu dönüşüm gerçekleştirilmiştir.
- 1960'larda Londra'daki kent merkezinin artık günün getirdiği ihtiyaçlara cevap veremez duruma gelmesi ve denizcilikte yaşanan değişimler sonucu Thames nehrinde bulunan dokların bulunduğu alanların yeniden değerlendirilmesi için bir fırsat yaratmıştır (Gülersoy, 1995).
- Zamanında dünyanın en büyük limanlarından olan Dok Bölgesi eski Londra'nın bir parçası olarak liman faaliyetlerinin uzaklaştırılmasıyla daha çok ticari ve konut gelişimine esas olacak şekilde planlanmıştır. Doklar bölgesi, LDDC'nin çalışmaları ile fiziksel anlamda Londra şehrinin fonksiyonle bir parçasına dönüştürülmüş olmasına rağmen bu süreci başarıya ulaştıran kesinlikle akademik ve politik altyapının hazırlanmasıdır.
- Kentsel yenileme, dönüşüm ve yeniden canlandırma sürecinde Londra'da üç ana temel konu üzerinde tartışmalar devam etmiştir. Bunlar; projenin finansal başarısı, yerel kararların sorumluları ve bölgedeki mevcut nüfus üzerindeki sosyal ve ekonomik etki olarak belirlenmiştir (Urkun Bowe, 2008). Proje de kamu sektörü katalizör görevi görmüş olup alan içinde kalan ilçe belediyeleri ise böyle bir organizasyonun dışında kalmış, ayrıca, toplantılar ilk zamanda halka kapalı iken, sonraki dönemlerde halkın katılımı gerçekleşmiştir.
- Londra'nın limanlar bölgesinin dönüşüm projesi son elli yılın en önemli örneklerinden biridir. Projenin başarısının arkasında iyi bir yönetim şemasının ve görev tanımının netlikle yapılmış olması etkili olmuştur. Örneğin merkezi hükümet politikaları anlatan kılavuzları yayınlarken, bölgesel hükümet bölgesel mekan stratejileri konusunda rehberlik yapmıştır.
- Barselona, Londra ve Cenova örneklerinde stratejik mekansal planlar, çerçeveler ve perspektifler ön plana çıkmıştır. Bu örneklerde geliştirilen projelerde, kamusal yaklaşımlar genellikle fonksiyonel kentsel bölgenin alternatifi olarak çalışma alanlarının geliştirilmesine ve entegrasyonuna odaklanmakta ve bu iş için master plan enstrümanlarını kullanmaktadır. Kamu idaresi, strateji oluşturma ve stratejik planlama çalışmalarında sosyal süreçlerle ilişki kurmakta ve özel sektöre kılavuzluk etmektedir. Ulusal, kentsel organizasyon ve mekansal yerel ölçekte kentsel dönüşüm, yenileme ve yeniden canlandırma faaliyetlerinde belirlenen koşulların gerçekleştirilmesi noktasında bütünleşik kentsel gelişim kavramının sürdürülebilirlikle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu çerçevede yer alan tüm bileşenler proje organizasyonu başarıya götürecek ana etkenlerdir.

4. Türkiye kıyı alanlarının dönüşümü

Ülkemizde kıyıların devletin hüküm ve tasarrufu altında olması, kıyıların korunması ve kamu yararına kullanılması, kıyı mevzuatının başlangıcından bu yana temel ilkeleri olmuştur. Yine de bu olumlu yaklaşıma rağmen kıyı mevzuatı düzenli kullanımı, kıyıların doğal güzelliklerinin ve kaynaklarının korunmasını sağlanamamıştır. Türkiye kıyıları sık sık gündeme gelen mevzuat değişiklikleri, yasal düzenlemelerdeki belirsizlikler, istikrarsız uygulamalar sonucu özellikle de 1980 sonrasında plan dışı yapılaşmalar ve bu alanların hassas dengesini, kültürel, tarihi ve doğal güzelliklerini giderek kaybetme ile karşı karşıya kalmıştır (Türk, 2009).

Türkiye’deki kıyı mevzuatı genel olarak incelendiğinde, en belirgin olumsuzluğun, bir kıyı yönetimi yaklaşımının eksikliği olduğu söylenebilir. Kıyı, sahil şeridi ve kıyı kullanım alanları kıyıların tabiatı, coğrafi konumu ve topoğrafik yapısı ile doğrudan ilgilidir. Oysa kıyı mevzuatında kıyı daha dar çerçevede tanımlanmaktadır. Kıyı ile yerleşim alanı ilişkisi çoğunlukla düşünülmemektedir. Kamuya ayrılmış bir kuşağın tanımlanmasının ötesinde, ihtiyaca cevap verecek nitelikte kıyı alanlarının toplumun yararlanmasına açık olması ve denetiminin sağlanması gerekmektedir. Bu da bütünüyle bir yönetim işidir (Doğan ve diğ. 2005).

Kıyılarla ilgili, özellikle son on yıl içinde uluslararası profilde yüksek oranda “Bütünleşik Kıyı Bölgesi Yönetimi” (ICZM) çalışmaları yer almaya başlamıştır. Çeşitli problemlerle karşılaşılacak kıyı alanları için özel ve kapsamlı bir yaklaşımın gerekliliği giderek anlaşıldığından, özellikle AB ülkeleri kıyı yönetimi yasası çıkarmışlar yada kıyı alanı yönetimi için hazırlıklar başlatmışlardır. Türkiye’de kıyı alanları yönetimi programında, planlama ve imar konularındaki yetkilerin farklı Bakanlık ve Kuruluşlar arasında dağılmış olması büyük bir engel olarak düşünülmektedir. Bu nedenle, tüm kıyı alanları için kapsamlı ve tutarlı bir kurumsal düzenleyici çerçeve geliştirilmesi bir zorunluluk haline gelmiştir.

Türkiye’de ve özellikle İstanbul’da öne çıkan kıyı alan dönüşüm örnekleri, sanayi sonrası değişen fırsatlar veya mekansal kullanımlar sonucu fonksiyon değişikliklerine dayanmaktadır. Kıyı alanlarının dönüşümü özelinde; sanayileşme ve liman faaliyetleri, bu aktivitelerin yer seçimi, kıyıda yer alan sanayi alanları ve sanayisizleşme ile birlikte bu alanların terk edilmesi gibi birbirini takip eden süreçleri içermektedir. Bununla birlikte teori ile pratik arasındaki ilişkinin kurulması, ülkesel anlamda yaklaşımın ortaya konması ve somutlaştırılması açısından önem taşımaktadır.

Son yıllarda, Türkiye’de ve özellikle İstanbul’da kıyı alanlarının yeniden değerlendirilmesi ve dönüşüm örnekleri ortaya çıkmıştır. Bu örnekler, daha çok sanayi sonrası değişen fırsatlar ve mekansal kullanımların sonucu fonksiyon değişikliklerini içermektedir. Haliç örneği bunlardan biridir. İBB, Haliç’i “kültür ve sanat vadisi” olarak tanımlayarak bu tanım çerçevesinde birçok proje ve yatırımlar planlamıştır. Bununla birlikte, Haliç’in bütünsel bir yaklaşımla ele alınmadığı görülmektedir. Kıyı alanı dönüşümüne konu olan ve oldukça tartışma yaratan diğer bir örnek ise Galataport olarak bilinen projedir. Bu proje Kıyı Yasası-

nın Uygulama Yönetmeliğine “kruvaziyer liman” tanımı eklenerek yasal zemini oluşturulmaya çalışılmıştır. Projenin temel amacı, Kruvazier Limanı, Turizm ve Ticaret Kompleksi oluşturulmasıdır. Galataport Projesi, hem kıyının kamu yararına kullanımı ilkesine hem de İstanbul’un kentsel dinamikleri, koruma hedefleri ve plan bütünlüğüne olan aykırılıkları nedenleriyle eleştirilmiştir. Yargı kararlarına konu olmuştur. İstanbul’un kıyı dönüşümü ile ilgili projelerinden bir diğeri de İstanbul Zeytinburnu Yat Limanı Projesi (Ataport) dir. Bu projede yine yargı kararı ile durdurulmuştur. Diğer dönüşüm örneklerinden biri de, Kartal Alt Merkez ve Kartal-Pendik Kıyı Kesimi projesidir. Bu projedeki rekreasyon ve turizm alanları ve diğer işlev alanları, sadece Kartal’da yaşayanlar için değil, doğu yakasında yaşayanların tümüne hizmet etmesi için planlanmaktadır. Tüm bu projelerin ortak yanı, bütünsel bir planlama yaklaşımı ile alınmasıdır.

5. Kıyı alanlarının dönüşümü üzerine bir sürdürülebilirlik analizi:

Haydarpaşa örneği

Haydarpaşa kıyı dönüşümü projesinin ortaya çıkışı

Haydarpaşa Garı ve Limanı; Osmanlı İmparatorluğu’ nun son dönemlerinden başlayarak İstanbul tarihinin çok önemli olaylarına tanıklık etmiş, uzun yıllar boyunca Anadolu’ya giriş-çıkış kapısı olmuş ve günümüzde de İstanbul ulaşımında büyük bir yolcu kitlesi için bir kilit noktası fonksiyonuna sahip, tüm Türkiye için ve uluslararası ölçekteki ulaşım fonksiyonuyla, çok önemli bir değer niteliği taşımaktadır.

Haydarpaşa Garı, Marmaray Projesinin hayata geçirilmesi ile birlikte TCDD işletmecilik faaliyetleri yönünden işlevsiz kalacaktır. Bu nedenle, Haydarpaşa limanı kullanılması mümkün olmayacağı düşünülerek, konu 2004’de çıkan yasa ile gündeme getirilmiştir. 2005’de yeni bir yasanın yürürlüğe girmesi ile alanın planlama ve mülkiyeti devlet demiryollarına geçmiş, aynı zamanda belediyede alanda söz sahibi olmuştur. Daha sonra alanda bir plan çalışması yapılmış ve kararlarının incelenmesi ve onayların alınması amacıyla KVTK kuruluna gönderilmiştir. Ancak, Koruma kurulu bu planı dayanakları ile beraber red ederek, planlama ilke kararlarını yazılı olarak ilgili Müdürlüğe iletmıştır (İBB, 2008a).

Kuruldun ret kararı alan planlama ve yüksek yapılaşma şartları daha sonrasında kamuoyundan da aynı tepkiler almaya başlamıştır. Bu alanın konumu ve korunması gerekli değerleri, endüstriyel ve kültürel miras yapısı, dokusu, silüet değerleriyle beraber korunarak ve kullanma- koruma dengesi içerisinde katılımıyla bir planlama yaklaşımıyla ele alınması gerekliliği anlaşılmıştır. TCDD, belediyeye bir protokol imzalayarak, sözleşme şartları kapsamında çeşitli üniversitelerde akademik çalışmalar yapan öğretim görevlileri ve alan üzerinde planlama yetkisi olan kamu görevlilerinden oluşan bir danışma kurulu oluşturmuştur. Buradaki amaç alanın bölgesi içinde getirdiği planlama ilkeleri doğrultusunda katılımcı ve kamu inisiyatifli bir planlama yaklaşımının oluşturulmasıdır (İBB, 2008a).

Gar ve Liman Alanı’nın geri sahası olarak adlandırılan, plan sınırları içinde bulunan ve Ka-

dıköy Merkez Bölgesi'nin konut alanlarından bir kısmını içeren bölge sit alanlarının yoğun olduğu bir bölgedir. Bu durum, Haydarpaşa Gar ve Limanının Geri Sahası ile birlikte "korunmasını" önemi ortaya çıkmaktadır.

TCDD ve İBB Şehir Planlama Müdürlüğü projenin ana amacı olarak, Haydarpaşa'da yer alan ticari liman ve TCDD'nin boşaltacağı alanı, arkasında bulunan üç milyon kişilik bir hinterlanda hizmet verecek bir rekreasyon, turizm, iş ve kültür alanına dönüştüren, kültürel sürekliliği ortaya çıkaran, kimlikli, İstanbul'un tarihsel değerlerine ve doğal çevreye saygılı, kentsel estetik ve peyzaj değerlerini öne çıkaran bir tasarım elde etmeyi belirlemişlerdir. Ayrıca bu alanın Avrupa yakasında bulunan Galata yolcu limanının yükünün azaltılması amacıyla kruvaziyer gemilerine de hizmet etmesi düşünülmektedir. Bu bölge ticaret, turizm, konut, kültür, yönetim ve rekreasyon fonksiyonlarının yer alacağı önemli bir merkez haline dönüştürülecektir. Kıyı kesiminde sanayiden dönüşümün gerçekleştirileceği alanın kıyı ile birleştiği yerde güçlü bir marina ve deniz ulaşım sistemi düşünülmüştür. Bu marina, önerilecek olan turistik tesisleri ve kıyı rekreasyon alanları ile bütünleşecektir (İBB, 2008 a, b).



Şekil 2. Planlama çalışmalarında izlenen süreç (İBB, 2008a, b)

Proje alanını doğal koşullar ve alanda yer alması beklenen işlevler yönünden iki grupta düşünmek mümkündür. Bunlardan birincisi Haydarpaşa Garı ile Harem transfer merkezi arasında kalan ve şu an liman olarak kullanılan bölge, diğeri ise Haydarpaşa Garı'na bitişik olan TCDD tesislerinin bulunduğu, 1860 öncesi Haydarpaşa Çayırı olarak bilinen bölgedir. Harem bölgesi şu anda şehirlerarası otobüs terminalidir. Aynı zamanda Avrupa yakası ile feribot bağlantısı, kentsel yolcu transfer merkezi gibi bir hayli karmaşık işlevleri de üstlenmiş görünmektedir. Liman tesisleri ve Harem otobüs terminalinin buradan kalkmasıyla

KIYI ALANLARININ (WATERFRONTS) DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANALİZİ: HAYDARPAŞA ÖRNEĞİ

birlikte burası kentsel ulaşımında bir transfer merkezi olma özelliğini geliştirilmesi düşünülmektedir. Ayrıca, Haydarpaşa'daki bakım, onarım ve depolama tesislerinin olarak kaldırılması da düşünülmektedir (İBB, 2008 a,b).

Fiziksel sürdürülebilirlik yaklaşımı

Haydarpaşa Liman alanı dönüşüm örneğinde ve Koruma Amaçlı İmar Planı hazırlık aşamasında, ilkesel kararların verilmesi, mekansal ve stratejik kurguların hazırlanması, eylem planlarının oluşturulması süreçlerinde danışma kurulunun üzerinde durduğu nokta ağırlıklı olarak fiziksel sürdürülebilirlik çalışmaları olmuştur.

Kadıköy – Harem – Üsküdar üçgeni bütününde bir planlama yaklaşımı getirmeyi amaçlayan proje de bütünsel bir yaklaşım geliştirilmesi öncelikli hedefler arasındadır. Bununla birlikte, kıyı alanına ilişkin birden çok birimin plan yapma yetkisi ve mevcut mevzuatın birçok konuda yetersiz olması bu bütünlüğü olumsuz etkilemektedir. Projede örgütlenme modelinin parçası olarak Danışma Kurulu'nun oluşturulmuştur. Ancak, plan onama sürecinde KTVK ile Danışma Kurulu'nun birlikte çalışma olanakları mümkün olamamıştır. TCDD'nin plan yapım aşamasında İBB ile beraber hareket etmesi karar verme süreçlerinde projeye hız kazandırmıştır. Plan analiz çalışmalarında üç boyutlu modellemelere yer verilmesi fiziksel sürdürülebilirlik ilkelerinin belirlenmesi etkin bir rol oynamasına rağmen, silüet etkileşim alanlarının ve yükseklik belirleme çalışmalarının yüzeysel yapılması projenin bu konuda daha da derinleşmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Tasarım fikirlerinin zenginleştirilmesi noktasında ise, farklı senaryoları yer verilmesi kentsel tasarım projelerine altlık oluşturması açısından önemlidir. Ancak tasarım kalitesi yüksek bir projelendirme için mutlaka devamında bir kentsel tasarım projesi yapılması gerekmektedir. Bununla birlikte, planlama çalışmaları içinde 1/5000 Koruma Amaçlı Nazım İmar Planının hangi konulara somut kararlar getireceği, 1/1000 Koruma Amaçlı Uygulama İmar Planının ne zaman ve kim tarafından yapılacağı ve devamında bir kentsel tasarım yarışması yapılıp yapılmayacağı net olarak ifade edilmemiştir.

İstanbul silüetinin ve kimliğinin korunması kavramı, projenin başından beri öncelikli hedeflerden biri olmasına karşın, kararlarda bu konunun çokta iyi tanımlanmadığı görülmektedir. Planlama çalışmaları sonunda, bellek ve kimlik koruma, tarihi ve kültürel kimlik, nostalji objesi olan bir Haydarpaşa, arka plandaki kamusal silüetinin korunması, endüstriyel mirasın parçası, siloların korunması/korunmaması, proje etkilenme alanındaki eğitim alanlarının iyileştirilerek korunması konuları tam olarak netlik kazanmış değildir.

Yapı yoğunluğunun kontrol edilmesi konusu, alandaki yeni yapılaşmada emsal değerlerinin alanın tarihi yapısına ve kimliğine esas olarak düzenlenmesi gerekliliği ve alanın bir kısmının açık alan olarak kullanılmasını öngörmektedir. Büyük açık kamusal alanların çoğunlukta olma fikri, çevredeki tarihi yapının odak noktası olma özelliğini kaybetmemesinden kaynaklı çözümlerdir. Yapı yoğunluğu yerine insan yoğunluğunu ön

planda tutan tasarımın geliştirilmesi sürdürülebilir fiziksel yaklaşımlardan biridir. Turizm işlevinin alternatifleriyle beraber geliştirilmesi, kıyı kullanıcılarına hitap eden günübirlik tesislerin ve yeme içme mekanlarının liman bölgesinde sınırlı olması üzerinde durulması gereken konulardandır.

Sosyal sürdürülebilirlik yaklaşımı

Haydarpaşa bölgesi Sosyal Yapı Analizlerini içeren rapor ve çeşitli verilerden elde edilen kaynaklarla detaylandırılıp düzenlenen sosyal sürdürülebilirlik yaklaşımı yurtdışı kentsel dönüşüm örneklerinde kamusal alanların yeniden düzenlenmesi, sosyal ve kültürel dokuya katkısı, tarihsel değerlerin korunması ve geliştirilmesi açısından yeniden yorumlanmıştır. Anket verilerinin alınması sonrasında bunların planlama bazında düzenlenmesi sağlanmıştır.

Çalışmada yer alan sosyal veriler eşliğinde düşünüldüğünde hem metropol ölçeğinde hem de bölgesinde Haydarpaşa Liman alanı'nın mevcut haliyle kullanılmasında ve sonrasında öngörülen dönüşüm sürecinde sosyal açılardan toplumu ve alanda yaşayan insanları doğrudan etkileyecektir. Alanın uzun seneler endüstriyel alan olarak kullanılması, kamusal açık alanların bölge de yetersiz oluşu ve bölge ölçeğinde büyük aktivite alanlarının olmayışı bu dönüşüm projesini bir fırsatlar bütünü olarak sunmaktadır. Özellikle Haydarpaşa Gar Binasının ve çevresinde gelişmiş tarihi yapıların oluşturduğu sosyal ve kültürel yapının korunması gereklidir. Fonksiyon değişikliği veya yeniden canlandırılması yapılan tüm yapıların birbiriyle ve yakınında gelişmiş konut alanlarıyla beraber düşünülmesi gerekmektedir.

Kentsel yaşam yoğunluğu içinde azalan insan-doğa ilişkisinin yoğun yeşil alanlarla ve kente özgü donatılarla aktif olarak kullanılan sosyal ve fiziksel bir mekan yaratılması da sosyal açıdan Haydarpaşa bölgesi için tanımlanabilir. Çünkü Kadıköy ve Üsküdar ilçeleri yoğun konut alanlarına sahip olup yaşam kalitesinin artırılması, sosyal ve kültürel yaşamların desteklenmesi gereken, kamu kullanımını esas alacak şekilde çevresi ile bütünleşen bir kentsel yapıya kavuşturulması gereken alanlardır.

Haydarpaşa alanı içerisinde yer alması hedeflenen rekreasyon, eğitim, spor, kültür ve ticaret fonksiyonlarının karma kullanım esas alınarak gerekli donatı alanları ve çeşitli aktiviteler ile desteklenmesi sosyal sürdürülebilirliğin sağlanması adına önemli katkılar sağlayacaktır. İstanbul'da kişi başına düşen kentsel yeşil alan büyüklüğü 1,65 m²'dir. İmar Planlarında öngörülen standart değer 10 m²/kişi'dir. Bu değerler, İstanbul içinde kentsel yeşil alanlar, parklar ve açık kamusal alanlar yetersiz durumda olduğunu göstermektedir. Üsküdar ve Kadıköy gibi eski ve yoğun konut alanlarında mahalle parkları, eski korular ve kıyı dolgu alanlarındaki yeşil alan düzenlemeleri, halkın rekreasyon ihtiyacını karşılamamaktadır.

KIYI ALANLARININ (WATERFRONTS) DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANALİZİ: HAYDARPAŞA ÖRNEĞİ

Suyun bir çekim ögesi olarak kullanıldığı kültür ve rekreasyon odaklı tasarım alanlarının önerilmesi alanın etkileşimli kullanılması için esastır. Yayalaştırılarak canlandırılacak Liman alanının, etkinlik meydanlarıyla bütünleşerek kentsel donatı alanları ve peyzaj alanlarına eklenmesi önerilmektedir. TCDD Gar binasının kültür ve sanat fonksiyonları ile işlevlendirileceği Demiryolu müzesi ve sergi alanı olarak tasarlanması alınmış önemli kararlardır.

Halka açık ve hizmet verecek bu alanları, meydanları, yeni yaya yollarını, otopark alanlarını, açık kamusal alanları ve nirengi noktalarını içeren yaklaşımla beraber alanın çekim gücünü arttıran, bölgeye yatırımcıları da çeken, katılımı hem de uygulabilirliği kolaylaştıran bir planlama anlayışı, sosyal sürdürülebilirliği de desteklemektedir.

Ekonomik sürdürülebilirlik

Ekonomik süreç, çalışma alanının sınırlarının belirlenmesiyle başlamaktadır. Alan seçimi sonrasında, alanın kamulaştırılması, mülkiyetin toplulaştırılarak tek bütün hale getirilmesi söz konusudur. Ancak Haydarpaşa örneğinde mülkiyetin tamamına yakını kamu elinde ve tek bütün haldedir. Alandaki arsa ve gayrimenkulların kıymetlendirilmesinde, gerçek değerlerine karşılık gelen bedelin hesaplanması, projede hak sahiplerinin mağdur edilmemesi, halkın projeyi sahiplenmesi açısından önemli bir noktadır. Proje alanının kamulaştırılmasıyla beraber, alanda yaşayanların proje sonunda alana geri dönüp dönmeyecekleri, eğer alana geri döneceklerse proje sonuna kadar geçici olarak ikamet edecekleri yerlere yerleştirilmesi, eğer geri dönmeyeceklerse, alandan çıkarılan yaşayanların nedere yaşacaklarının belirlenmesi bir diğer aşamadır. Haydarpaşa örneğinde, planlama çalışmaları yapılan ve dönüşümü düşünülen alanın neredeyse tamamı kamu mülkiyetindedir. Bu sebeple kamulaştırma ve mülkiyetin toplulaştırması projede bulunmamaktadır. Projede daha çok projeye finansman desteğinin sağlanması konusu önemlidir.

Yeniden geliştirme projelerinde gerekli finansmanın sağlanabilmesi, projenin gerçekleşmesinde önemli ve aşılması zorunlu bir faktördür. Çoğunlukla kamu-özel sektörün birarada bulunduğu organizasyonların başarıya ulaştığı tespit edilmiştir. İncelenen örneklerde genelde büyük projelerde tercih edilen Yap- İşlet- Devret finansman modelinin Haydarpaşa projesinin geliştirme safhasında tercih edilmediği görülmektedir. Bu yöntemin yerine, hasılat paylaşımı modelinin tercih edilebileceği TCDD yetkililerinde ifade edilmiştir. Bu projede mülkiyet sahibi olan TCDD'nin zaman zaman özel gayrimenkul geliştirme şirketleriyle arazisini en etkin ve verimli şekilde nasıl geliştirebileceği konusunda danışmanlık anlaşmaları yaptığı ve bu çerçevede tasarım ve maliyet odaklı çalıştığı görülmektedir.

Proje kapsamında hazırlanan en etkin ve verimli kullanım analizi, Haydarpaşa da yer alan arsalar için en yüksek getirili ve en faydalı kullanımın tespiti için kullanılmıştır. Yöntem pazar araştırmasına dayanmaktadır. Projede mevcut pazar dinamikleri dikkate alındığında çalışma alanı için en etkin ve verimli kullanım "Ofis ve Turizm Alanları" olarak belirlen-

miştir. Bu sonucun ortaya çıkmasındaki en önemli faktör, bölgede nitelikli iş alanları ve konaklama tesislerine olan talebin üst seviyelerde olmasıdır. Bölgenin MİA ile ulaşım bağlantısının güçlü olmaması, bölge için mevcuttaki Ofis talebini olumsuz etkilemekte gibi gözüksede, yakın çevresinde gelişen Altunizade ve Ümraniye akslarında ofis gelişimleri mevcuttur. Bölgedeki ofis stokunun yetersiz ve niteliksiz olması Kadıköy merkez ticaret bölgesi ile beraber düşünüldüğünde iş alanlarının ve buna dönük geliştirilen ofis alanlarının bölgeye büyük katkısı olacağı düşünülmektedir. Dünyadaki örneklerde de tespit edildiği gibi, turizm fonksiyonu, kıyı alanlarının yeniden geliştirme çalışmalarında, projeye artı değer kattığı ve projeyi dünyadaki rekabet ortamına hazırlayan bir faktör olduğu bilinmektedir. Turizm fonksiyonu, projede yeralması gereken kültürel ve rekreasyonel alanlarla ve gerçekleştirilecek festival, kongre, sergi gibi farklı aktivelere desteklenmektedir.

Finansal analizler sonrası aranan değerler, en yüksek Net Bugünkü Değer ve yeterince yüksek İç Verimlilik Oranı'nı yakalamaktır. Haydarpaşa Liman alanının kar eden bir tesis olduğu gerçektir ancak değişen teknoloji altyapısını yakalama zorluğu ve maliyeti, depolama tesislerinin yetersiz kalması, büyük draftlı gemilerin limana yanaşamama sorunları uzun vadede liman kullanımını olumsuz etkilemektedir. Liman alanının fonksiyon değişikliği teklifi ile alanda yat turizmi için marinalar yapılacağı ve kurvaziyer turizmüne uygun liman alanının tahsis edileceği öngörülmektedir.

6. Genel değerlendirme ve sonuç

- Haydarpaşa Gar ve Liman sahası proje alanı için gerçekleşen proje sürecinden çıkarılan genel sonuç; tarihi, mimari, silüet ve kent belleği açısından uluslararası düzeyde özgün bir niteliğe sahip “Haydarpaşa”nın, uzun süreli, yerel ve metropol ölçeğinde katılımın sağlandığı, silüet ve kamusal kullanımın odak noktasını oluşturduğu bir planlama sürecinin gerçekleştirilmesi gerekliliğidir.
- Yerel halkın (ve proje özelinde tüm metropol halkının) doğru ve eşitlik anlayışıyla kurulan bir yönetim-organizasyon yapısı ile proje sürecine dahil edilmesi önemli bir noktadır. Öte yandan alanda finansal kaynağın büyük bir kısmını sağlayacağı düşünülen “yatırımcı” karşısında “yerel yönetim”in kararlı ve korumacı bir duruş benimseyerek, bu iki aktörün eşit (veya yerel yönetim lehine) güçlere sahip olduğu bir süreç gerçekleşmesi özellikle önemlidir.
- Ayrıca Haydarpaşa ve çevresini kapsayan proje alanında yer alan çok sayıda “endüstriyel miras” ve “tarihi doku – silüet etkisi” örneğinin, yurtdışı örneklerinde de değinilen/işaret edilen hassasiyetle ele alınarak, alanın çekiciliğinin artırılması için, “koruma-geliştirme” dengesi odağında değerlendirilmesi gereken özgün unsurlar olduğu düşünülmektedir.
- Kentin, özellikle kent belleği açısından en önemli yapılarından biri olan Haydarpaşa Tren Garı'nı içinde bulunduran, konum olarak kentin “girişi” olarak nitelendirilebilecek

KIYI ALANLARININ (WATERFRONTS) DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANALİZİ: HAYDARPAŞA ÖRNEĞİ

bir lokasyonda yer alan böylesi önemli bir alanın, yerel ve metropoliten halkın tam desteği ve fikir birliği sağlanmadan planlanamayacağı artık kabul edilmesi gereken bir gerçektir. Öte yandan, alanın içinde bulunan kültürel, tarihi ve mimari açıdan önem taşıyan yapıların fazlalığı; bu dönüşüm sürecinin bilimsel bir nitelik kazanma gereğini artırırken, “koruma” konusunu da dönüşüm sürecinin temel noktalarından biri haline getirmektedir. Ayrıca bu varlıklarla ilişkili olarak, alanın sahip olduğu silüet ve silüet izleme potansiyeli, korunması gerekli olan bir diğer unsuru da beraberinde getirmektedir. Tüm bu izlenimler ve yapılan çalışmalar fiziksel sürdürülebilirlik kavramında temelini oluşturmaktadır.

- Geliştirilen projelerde, kamusal yaklaşımlar genellikle fonksiyonel kentsel bölgenin alternatifleri olarak çalışma alanlarının geliştirilmesine ve entegrasyona odaklanmakta ve bu iş için master plan enstrümanları kullanılmaktadır. Kamu idaresi, strateji oluşturma ve stratejik planlama çalışmalarında sosyal süreçlerle ilişki kurmakta ve özel sektöre kılavuzluk etmektedir. Ulusal, kentsel organizasyon ve mekansal yerel ölçekte kentsel dönüşüm, yenileme ve yeniden canlandırma faaliyetlerinde belirlenen koşulların gerçekleştirilmesi noktasında bütünleşik kentsel gelişim kavramının sürdürülebilirlikle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu çerçevede yer alan tüm bileşenler proje organizasyonu başarıya götürecek ana etkenlerdir.
- Haydarpaşa deneyiminde temel ilkelerden biri de koruma – geliştirme dengesinin sağlanması ve silüet değeri taşıyan, tarihsel şehir merkezine sahip kıyı alanlarının dönüşümünde nasıl bir yasal süreç ve planlama tekniğiyle yaklaşıldığı sorusudur. Mevcut binaların fonksiyon değiştirilmesi ve yeni alanların kullanılması ile karma kullanımların olduğu proje, farklı hedef kitleleri düşünülerek şekillendirilmiştir. Ama bu projeyi başarıya götürecek ölçüt tam anlamıyla üç temel bileşenin (fiziksel, sosyal, ekonomik) adalet, sosyal refah düzeyinde katılımcı bir organizasyon ile ele alınmasına bağlıdır.
- İBB Şehir Planlama Müdürlüğü bünyesinde gerçekleştirilen Koruma Amaçlı İmar Planı’nda yaklaşımların belirlenmesinde yapılan toplantılar, danışma kurulunun katkıları, koruma kurulunun ve diğer kurumların görüşleri, mekansal planlama kriterleri ve teknik yaklaşımlar büyük rol almıştır. Ancak Haydarpaşa Kıyı Alanı gibi bir çalışma alanında yol haritasının ve stratejik yaklaşımların, sürdürülebilirlik kapsamında çok daha detaylı, şeffaf ve katılımcı bir planlama anlayışı ile ele alınması gereklidir.
- Diğer taraftan başarılı bir kentsel dönüşüm ve gayrimenkul geliştirme projesi ortaya konması açısından yaklaşımların, ilke ve hedeflerin yetersiz olduğu görülmektedir. Sadece finansal açıdan hesaplamaların ortaya konması böylesini büyük bir projede tek başına yeterli değildir. Tarihi, kültürel yapısı ile turizm bileşenlerini destekleyecek alan kullanımlarının, açık yeşil alanların, sosyal alanların oluşturulması, silüet noktalarının ön plana çıkarılması sadece kamu için değil özel sermaye içinde vazgeçilmez unsurlardır.

Sonuç olarak, Haydarpaşa Bölgesi'ndeki değişen ihtiyaçlar doğrultusunda, İstanbul'un tek merkezliliğine karşı, turizm ve ofis kullanımları ile ticaret, rekreasyon, kültür ve sosyal tesisler (tiyatrolar, konser salonları, kongre merkezi, yat limanı, kurvaziyer limanı) geliştirilmek istenmektedir. Yapılan çalışmayla alternatif yeni bir merkez yaratmayı amaçlayan planlama anlayışının, sürdürülebilirlik ilkeleri doğrultusunda ele alınmadığı ve planlama sürecinin sistematik bir kurgu çerçevesinde şekillenmediği görülmektedir.

Türkiye'de liman alanı dönüşüm projelerinin ilkesel yaklaşımlarının belirlenmesinde ve kentsel kıyı alanlarının eylem planlarının geliştirilmesinde sürdürülebilirlik kavramı planlama otoriteleri tarafından yeterince ele alınmamaktadır. Alanın planlama çalışmaları esnasında yapılan analiz çalışmalarında ve ilke kararlarının oluşturulmasında fiziksel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik bileşenlerinin sadece belirli kısımları, kısıtlı ölçeklerde arazi kullanımı ve yapılaşma şartlarına yansıtılmıştır. Oysaki bu ölçekteki büyük kentsel dönüşüm projelerinde sürdürülebilir gelişme kavramının çalışmanın vizyonunun oluşturulmasından başlayıp, tüm aşamalarında belirleyici unsur olarak yer almaktadır.

KAYNAKÇA

Acosta, M. C. (1990) Reclaiming the waterfront through urban design guidelines: case study of the Chicago River urban design guidelines. Paper presented at the Seventh International Conference on Making Cities Livable, Carmel, California

Breen, A., Rigby, D. (1996) The New Waterfront: A Worldwide Urban Success Story, McGraw-Hill Professional, 224 sayfa

Craig-Smith, S J and Fagence, M (eds) (1995) Recreation and Tourism as a Catalyst for Urban Waterfront Redevelopment. Praeger, New York.

Doğan E., Burak, S., Akkaya, A (2005) Türkiye Kıyıları: Kavramsal Tanımlama, Planlama, Kullanım, Beta Yayınları, İstanbul.

Eşkar, F. (1997) Liman Kentlerinin Yenilenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Goodwin, R. F. (1999). Redeveloping deteriorated urban waterfronts: the effectiveness of U.S. Coastal Management Programs. Coastal Management, 27, pp. 239-269.

Gospodini, A (2001) Urban Waterfront Redevelopment in Greek Cities: A Framework for Redesigning Space, Cities, Vol. 18, No. 5, pp. 285-295.

Gülensoy Zeren N., 1995. Çevre Kalitesini Yükseltme Çalışmalarında bir örnek Londra Docklands, Mimari ve Kentsel Çevrede Kalite Arayışları Sempozyumu, İTÜ Mim Fak. İTÜ Çevre ve Şehircilik UYG-AR Merkezi Renkler Matbaası, İstanbul.

KIYI ALANLARININ (WATERFRONTS) DÖNÜŞÜMÜ ÜZERİNE BİR SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANALİZİ: HAYDARPAŞA ÖRNEĞİ

Hoyle, B. S., Pinder, D. A. (1981) *Cityport Industrialization and Regional Development*. Oxford: Pergamon Press.

Hoyle, B., Pinder, D. (1993) *Cities and the sea : change and development in contemporary Europe*, Oxford: Pergamon, England.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) (2008a) 1/5000 Ölçekli Haydarpaşa Gar, Liman ve Geri Sahası K.A.N.İ.P. ve 1/1000 Ölçekli Haydarpaşa Gar, Liman ve Geri Sahası K.A.U.İ. P.'na Yönelik Analitik Etüdler Raporu, İstanbul

İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB), (2008b) *Gelecek Perspektifinde Haydarpaşa Arama Konferansı Sonuç Raporu*, İstanbul.

Karaoğlu, Z. B. (2009) *Haydarpaşa Limanı ve Çevresini Kentle Bütünleşmesi Sorunsalına Yönelik Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul

Roos S.J., 1999. *Public-Private Partnerships in Downtown Revitalisation*, Master of City and Regional Planning, University of Texas, Arlington, US, p.1-5.

Şahin, Z. S., 2003, *İmar Planı Değişiklikleri ve İmar Hakları Aracılığıyla Yanıltıcı (PSEUDO) Kentsel Dönüşüm Senaryoları: Ankara Altındağ İlçesi Örneği, Kentsel Dönüşüm Sempozyumu Bildirileri*, Sayfa: 89-101, TMMOB Şehir Plancıları Odası, İstanbul

Tunbridge, J., Ashworth, G (1992) *Leisure resource development in city port revitalisation: the tourist-historic dimension*.In *European Port Cities in Transition*, (eds) B S Hoyle and D A Pinder., pp 177–199. Belhaven, London.

Türk, Ş.Ş. (2009) *Neoliberal yaklaşımlar çerçevesinde kıyı alanlarının kullanımı ve yasal yapıdaki değişiklikler*, Kıyı sempozyumu, 23-29 Ekim, Kültür Üniversitesi, İstanbul s.31-43.

Urkun Bowe İ., 2008. *Comparative Analysis of Post Industrial Dockland Transformation Initiatives: Guidance For Policy For The Haydarpaşa Port And Surroundings*, Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2008, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara

Wood, R., Handley, J. (1999). *Urban waterfront regeneration in the Mersey Basin, North West England*. *Journal of Environmental Planning and Management*, 42(4), pp.565-580.

William R.B., Kay, W.Y. (2004) *Redeveloping the waterfront*, Eds: Banovetz, J.M. In: *supplement to Managing Local Economic Development: Cases in Decision Making*, s.3-5.

REKREASYON ALANLARININ ÇEVRESEL PERFORMANSINI ARTTIRMAK İÇİN TASARIM ÖLÇÜTLERİ: İZMİR KORDON ÇÖZÜMLEMESİ*

Yasemin UZAKGÖREN

Şehir Plancısı

Herkese merhaba, katılımınız için şimdiden en baştan teşekkür edeyim. Şimdi Hülagü Hocamızın az önce söylediği şey Karadeniz’de kıyı alanının bir yol yapımı için doldurulması olayının bir benzeri İzmir’de olmak üzereyken sivil toplum örgütlerin, odaların, halkın yoğun baskıları üzerine ve açılan yığınla davalar sonucunda -İzmir’i bilenler çok iyi hani canlandırabilecektir gözünde, bilmeyenler için de söyleyeyim. İzmir’in incisi olarak tabir edilen kordon gidiş-geliş 6’şar şeritli otoyol olmak üzere 3 gidiş 3 geliş otoyol olarak planlanmıştı- Karadeniz örneğindeki gibi otoyol olacakken bir anda başka bir sürece girdi. Şimdi benim anlatmak istediğim bu süreç. Bir de az önce Fatih Bey şöyle bir şey söyledi: Kendi değerini kaybetme. Elimizde bir değer varken onu daha iyiye götürebilecekken, belki yol sorununu, trafik sorununu başka şekilde çözebilecekken -tabii bunların hepsi benim şahsi fikrim- İzmir’i denizden ayıracak bir çözüm getirilmeye çalışılması bence uygun değil diye düşünüyorum.

Bir de şunu belirtmek isterim: Belediyede biraz bu ara işler çok yoğun, fazla soruşturmalar, müfettişler var, sunumumu Türkçeye çevirecek vaktim olmadı. Tabii ki anlatımım Türkçe olacak, ama göreceğiniz slaytlar maalesef İngilizce olacak, şimdiden özür dilerim. Şimdi bu çalışma benim yüksek lisans tez çalışmam, çalışma iki aşamada incelendi. İlk aşaması bu kordonun tarihsel sürecinin ele alınması, neydi, ne oldu, ne noktaya kadar gelindi bu otoyol yapımına kadarki süreci, ikinci kısmında otoyol yapımından vazgeçildikten sonra elimizde kalan bir beton kütesi ve biz bununla ne yapacağız kısmı. Tarihesini çok hızlı geçeceğim, bu görmüş olduğunuz plan 1860’lardan kalan bir plan Abdülaziz Han zamanından, işte eskiden İzmir’in kıyı miktarındaki kullanımın ne kadar azlığını gösteriyor, yine bilen-

* Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumu 8B Oturumu bant kayıtlarından üretilmiştir.

REKREASYON ALANLARININ ÇEVRESEL PERFORMANSINI ARTTIRMAK İÇİN TASARIM ÖLÇÜTLERİ: İZMİR KORDON ÇÖZÜMLEMESİ

ler tahmin edebilecekler yerini, Hisarönü'nden İkinci Kordon'un sonuna kadar olan kısıtlı bir alana ait bir plan. 17. yüzyıldan günümüze kadar çeşitli şekillerde ya doğal yöntemlerle ya da kişilerin doldurmasıyla kordon sürekli kıyı şeridi İzmir'in sürekli gelişip genişlemeye devam etti. Bu fotoğraflar eskiye ait bir ön bilgi olsun diye koymak istedim, 1840'lardan bir fotoğraf, daha sonra 1890'lardan, gördüğünüz üzere ulaşım tren yoluyla sağlanıyor. Limandan tren geliyor, yükleri alıyor, iç kesimlerine aktarıyor İzmir'in, yine limandan bir görüntü 1900'lerden, bu 1920'lerden, bu görmüş olduğunuz TAK var orada bir tane, şu görmüş olduğunuz TAK şu anda tam yerinde değil, ama yenilenmiş haliyle birazcık böyle birkaç metre sapmalı yine kordonda mevcuttur.

Burada konsolosluk binalarını ve Sakız Adası tipi iki katlı evlerin, yani eski kordon hali, atlı faytonları görüyorsunuz. Sol tarafta görmüş olduğunuz kulübe gibi gözükten yerler insanların denize girmek için soyunma-giyinme kabinleri, yani eskiden denize giriliyordu. Daha sonra o aynı yerden, bu konsolosluk binasının yerinden şimdiki halinden bir görüntü koymak istedim. Sadece topu topu 5 ya da 6 bina kaldı kordonda bu şekilde eskiye ait, yine kıyı şeridinden bir görüntü, onun 1950'lerdeki hali, buradaki kaldırım döşemesine dikkat etmenizi istiyorum, daha sonra hatırlatacağım. Daha sonra kıyının ya azar azar doldurulması, doldurulması derken işte 1990'lardaki hali, bu daha çok bilinir Türk filmlerinden, işte peyzaj amaçlı bitkilendirme çalışmalarının 1920'lerde başlaması, bu palmiyeler daha sonra bayağı büyüdüler, hatta binaları geçtiler. Sonra o binalar, iki katlı binalar yıkılıp yine gökdelen olunca az önceki şu oranın aynısına geçtiler, bir şey fark etmedi. Bu görmüş olduğunuz şu anki Orduevi eskiden NATO olarak kullanılıyordu. Bina aynı, cephede pek bir değişiklik yok. Şimdi bu kordonun doldurulma çalışmalarının ilk şeyi Bayındırlık İskan Bakanlığı artı Karayolları Genel Müdürlüğüne hazırlanmış olan bir plan 1992'de, bu İmar Kanununun 9. maddesi gereği Bakanlığın plan yapma yetkisi kapsamında yukarıdan aşağı bize yaptırım olarak gelmiş olan bir plan, dolayısıyla Büyükşehir Belediyesi başta olmak üzere diğer tüm odalar, buna bu arada Barolar Birliği de dahil olmak üzere sivil toplum örgütleri, herkes dava açtı. Çünkü az önceki gördüğünüz fotoğraflarda sürekli İzmirlinin ya da İzmir'e gelen turistin denizle iç içe olduğu bir kıyı kullanımı söz konusuken, çok detay gözüküyor, ama burada planın ikinci alt tarafı, dediğim gibi iki bir gidiş, bir geliş, üçer şeritten altı şeritli otoyola dönüştürme ve limandan başlayıp, Üçkuyular Meydanı tarafına kadar kesintisiz bir ulaşımın sağlanması şeklinde bir çözüm vardı ve bunun için çok ciddi bir para ayrılmıştı. Buna rağmen yine de karşı çıkıldı, karşı çıkılmasına rağmen davalar devam ederken 1994'te işte bu gördüğünüz mesela gazete haberi, onay çıktı bütün üst makamlardan, mercilerden ve doldurma çalışmaları başladı. Bu arada davalar devam ediyor, herhangi bir şekilde yürütmeyi durdurma kararı verilmediği için söz konusu plan üzerinde, doldurma çalışmaları başladı. Daha sonra bu şekilde gördüğünüz gibi beton kanallar, tünellerle zemin yükseltildi ve yaklaşık normal şurada gördüğünüz yol seviyesinin 1,5-2 metre yer yer üstüne kadar çıktı o beton kütleler, bu da doldurma çalışmalarından bir görüntü. Bunun iyi bir şey olduğuna dair sonradan fikir değiştiren Büyükşehir Belediyesinin konuya ilişkin el broşürleri kamuya, halka dağıttığı, aynı şekilde yine iyi bir şey olduğuna dair bir broşür, sonuçta

bütün bu doldurma çalışmaları sonucunda doldu, tamamlandı, bitti, asfalt daha dökülmedi, en sonunda plan iptal oldu, ama iş işten geçmişti. Ciddi bir alan beton üzerine toprak doldurma şeklinde kıydan mümkün olduğunca uzaklaşabileceğiniz bir alan -156 000 m² bir alan- yaratıldı.

Bütün bunların sonunda 2000’li yıllarda o zamanın Büyükşehir Belediye Başkanı bu kıyının korunması ve kullanıma tekrardan kamusal olarak, taşıt olarak değil, rekreatif amaçlı kullanımına yönelik bir plan hazırlatmıştı. Tamamıyla liman tarafından başlıyorsunuz, şurası Alsancak Limanının olduğu yer, şurası da Cumhuriyet Meydanının bilenenler için işte Efes Otelinin önündeki Cumhuriyet Meydanının olduğu yere kadar doldurulmuş alanın rekreatif amaçlı kullanılmaması üzerine bir plan hazırlandı. Bu sürede hani planın hazırlanması, kullanım kararının getirilmesinden öte ki, tamam rekreatif amaçlı dedik, peki üzerinde ne olacak, nasıl bir rekreasyon alanı yaratılacak diye Mimarlar Odası o sırada bir yarışma düzenliyor. Yarışma sonucunda 1998 yılında yarışma örnekleri var burada birkaç tane farklı farklı öneriler getirilmiş mevcuttaki doldurulmuş alanın kullanılması üzerine, Büyükşehir Belediyesi Park ve Bahçeler Etik Proje Şube Müdürlüğü hepsi toptan çalışılmış çok fazla hani çizim üzerine bir şey olmadığı halde alanı rekreatif amaçlı hazırladılar. Burada evet, eskiye dair bir görüntü yine doldurulma şeyi, eskiden bu şekildeyken doldurulmaya çalışılırken sonra doldurma bitmiş hali ve gördüğünüz üzere Cumhuriyet Meydanı tarafından yeşillendirme çalışmaları başlanmış ve meydan için alanlar yaratılmaya başlanmış. Burası gördüğümüz Alsancak vapur iskelesi, eskiden şuradayken şuraya kaydı. Burası da şu uç İzmir Limanının olduğu yer ve en son rekreasyon, yani yeşillendirme çalışmaları bittiğinde ağaçlar da minik minik, evet, boyanmış gibi gözüküyor, en son 2000 yılında bu hali aldı. Tabii 2000’den günümüze yine ihtiyaç gereği başka kentsel mobilyalar eklendi alana, bu havadan bir görünüşü, alanın büyüklüğünü görmeniz için koydum.

Şimdi alanı incelediğimizde dediğim gibi 156 000 m² bir alan, işte yaya yolu, taşıt yolu, yeşil alan, bisiklet yolu, koşu yolu ve tekrar yeşil alan, ondan sonra tekrardan yaya yolu şeklinde iç kesimden, yani içeriden binaların önünden denize doğru olan bir kademelenme var, denize paralel olarak farklı farklı kullanımlar var. Aynı zamanda dikeyde de önemli akslar var denize dik çıkan, dolayısıyla bu alanı incelerken bunu ızgara bir şekilde bölüp, önemli dik akslar ve yataydaki kullanımları çakıştırarak bu alanı parça parça, 6 parçada inceleme gereği duydum. Alanın malzeme özelliklerinden detaylar var burada, bu da yine alanın malzeme özelliklerinden, kentsel mobilyalarından detaylar, şunları da geçiyorum. Tabii bunu incelerken başta şeyi de bilmekte fayda var, kentsel açık alanlar, kamusal açık alanların dünyada neden işe yaramadığı, kullanılmadığı ya da başarısız olduğuna dair bir literatür taraması yapmak zorunda kalıyorsunuz tabii, bu yazılanlar onların bir özeti. Eğer siz kullanıcıya hitap edecek bir şey yapamazsanız, orası rekreasyon alanı, ama oturacak eleman koymazsanız ya da güneş alan bir şehirde gölgelik alan yaratmazsanız, işte çöpünü atacak çöp kutusu koymazsanız oraya ulaşımını sağlamak için herhangi neyse taşıt, metro, otobüs, araba, arabayı gelecek park edecek ya da bisikletini park edebilecek gibi ulaşımı artırıcı unsurları düşünmezseniz ya da anlamsız kitlelerle alanın içini çevirirseniz, yaya olarak kul-

REKREASYON ALANLARININ ÇEVRESEL PERFORMANSINI ARTTIRMAK İÇİN TASARIM ÖLÇÜTLERİ: İZMİR KORDON ÇÖZÜMLEMESİ

lanım yapmak isteyen birini bir uçtan alıp, bir uca sürükleyecek çekim noktaları aralarda böyle ufak tefek dikkatini çekecek yerler yaratmazsanız, yani alanı yaşatacak herhangi bir elemanı eksik tutarsanız başarısızlığa sebep oluyor. Yurtdışı örneklerinde de bu görülmüş, tabii doğal olarak kordon rekreasyon alanını alıp bu şekilde incelemeye başladım. Klasik bilirsiniz, Kevin Linc'in ... (166.00) 7 tane kriteri vardır bu tür açık alanların incelenmesi üzerine, yani kent dokusunun incelenmesi üzerine, "Project For Public Space" diye bir sivil toplum örgütü var, bunların düzenli olarak yaptığı çalışmalar var. Onlar Kevin Linc'in 7 kriterini alıp, 4 ana kriterde özetlemişler. İşte ulaşım ve bağlantı, alanın konforu ve dışarıdan algılanışı, imajı, kullanımı ve içindeki aktiviteleri ve aynı zamanda ne kadar sosyalite yarattığına dair şeklinde 4 tane kriterde inceleme başladı. Tabii incelerken klasik inceleme metodlarını takip ediyorsunuz, işte analiz yapıyorsunuz, arşiv taraması, fotoğraf çekiyorsunuz, anketler yapıyorsunuz filan, şimdi o dediğim şekilde alanı yatayda ve dikeyde parçalara böldüğümüzde Cumhuriyet Meydanı burası, liman tarafı burası, bu arada kuzey-güney farkı var. Şöyle diyeyim size, aşağı taraf kuzey, yukarı taraf güney, alanı 6 parçaya böldük, önemli noktalar burası Cumhuriyet Meydanının olduğu yer. Burası içeriye ana artere bağlanan bir açıklık, burası yine tekrardan içeriye ana arterlere bağlanan bir açıklık, burası Gündoğdu Meydanı, burası Alsancak vapur iskelesi, burası da viyadüklerin kesilip kaldığı, devamını otoyol için getiremediği limanın başladığı son nokta. Bu altı parçayı tek tek kendi içinde bu kriterler doğrultusunda inceleyip, en sonda da işte anketlerle birlikte değerlendirip, nerede olumlu tarafları var, nerede olumsuz tarafları var şeklinde bir sonuç ortaya çıktı. Mesela, birinci bölgeye ilişkin Cumhuriyet Meydanının 1960'larda, 1970'lerde, 1980, 1990 ve 2000'lerde olan çeşitli değişime uğradığı fotoğraflarını burada görebilirsiniz. Bu Cumhuriyet Meydanı tarafında kullanılan yine kentsel mobilyalar, alt taraftaki resimlerde işte kenarda deniz kıyısında denizle bağlantıyı sağlayacağız ya, parafetlerin üzerine ahşap konuluyor, orada oturulup denizin kenarından bakabiliyorsunuz, ama bayağı bir yol kat ettikten sonra. İşte koşu alanları, bisiklet alanları, 1900'lerdeki o hani TAK demiştim ya Kordon yolundaki, onun işte birazcık yeri değişmiş 2010'lardaki hali, işte arada böyle heykel ürünler var. Yeşil alanı genellikle kullanan çocuklar ve kıyı tarafındaki restoranlar, kafeler eskiden de olan, ikinci bölümün genel algılanış fotoğrafları böyle. Yaratılan küçük meydanlarda, şurada mesela yine önemli bir aksa, şuradan Vasıf Çınar Bulvarına bağlanan aksta sergi olarak kullanılıyor o küçük meydan, böylelikle yaşatılıyor. Yani Cumhuriyet Meydanında bir aktiviteden çıktığınızda Vasıf Çınar Meydanına bakan küçük meydancıkta bir sergi olduğu için oraya ilerlemenizi sağlıyor. Daha sonra Gündoğdu Meydanı geliyor, ilerliyorsunuz, zaten Alsancak vapur iskelesi yeteri kadar çekim noktası, alanı bu şekilde uyumaya kullananlar da var. 1940'larda bir görüntüsü, en aşağıda da 2010'u görüyorsunuz. Bu şekilde ben bunları hızlı geçeyim, bu önemli bir fotoğraf, bunu hızlı geçmiyorum. Kutlamalar sırasında Gündoğdu Meydanında alanın ne kadar iyi kullanıldığına dair bence önemli bir fotoğraf, yukarıda o insanların oturduğu fotoğrafta herhangi bir organizasyon başlamadan önce insanların nasıl yığıldığını gösteriyor alana yakından, bu açılış, yani rekreasyon alanının açılışında Sezen Aksu konser vermiş, o zamandan çekilmiş bir fotoğraf. Gündoğdu Meydanından görüntüler, yine eski halinden yeni haline Alsancak vapur iskele-

sinin şu şekilde değişimi, Alsancak vapur iskelesinin önünde de minik bir meydan oluşturuldu, orada da mini konserler veriliyor zaman zaman.

Şuna dikkatinizi çekmek istiyorum, şurada arkada gördüğünüz beyaz bina var, o 1955'te Kordon yolunda usulünü söylemek istemiyorum, bütün oradaki kat yüksekliklerine aykırı olarak yapılan ilk yüksek bina. Yine vapur iskelesinin bulunduğu eski yerinden dışarı doğru kaydırıldığı zamana dair fotoğraflar, alanın çeşitli kullanışlarını gösteriyor. İster bireysel oturun, ister grup oturun, ister yemek yiyin, ister kitap okuyun, ister müzik dinleyin, her şekilde kullanılıyor. Şimdi anketler 366 yanlış hatırlamıyorsam kişiyle anket yaptım ve bu mümkün olduğu kadar çeşitli tutmaya çalıştım hem eğitim seviyesi açısından, hem gelir seviyesi açısından, hem işte oraya yaşadığı mesafe, yer açısından mümkün olduğu kadar geniş tutmaya çalıştım. Yaş dağılımı tabii ki gençler ve orta yaş grubu daha fazla kullanıyor, eğitim seviyesi olarak genellikle üniversite mezunları çoğunluğu sağlıyor. Gelir düzeyi olarak bu da bir etken, çünkü oradaki kaffe barların kullanımı ister istemez tabii belli bir ücret ve üzeri kazananların katılabileceği yerler çoğu, dolayısıyla burada alanın kullanımı işte birçoğu sadece kullanıcı olarak geliyor, ama orada yaşayan ve çalışan insanlar da var. Saatlik, günlük, aylık ve yıllık kullanımlarını da ölçtükten sonra burada yapılan aktiviteleri bir tabloya döktüm. En fazla alanda oturulup, işte sohbet edilme, orada spor yapma, bisiklete binme ve köpek gezdirme üzerine bir şey var, kullanım miktarı fazla.

Burada en önemli şey neden Kordon'a geliyorsunuz, ilginizi çekiyor sorusunda şu gördüğünüz en yüksek oranı buranın bir deniz kıyısı olması ve denize en yakın ulaşım, hani oturacaksınız, denizi izleyeceksiniz, bir şeyler içeceksiniz olan, hani rekreatif amaçlı memnun olduklarına dair yüksek oranda bir sonuç çıktı bu özelliğinde. Buraya dair eksik neler bulunduğuna, daha ne istendiğine dair sorulara da oturma yerlerinin azlığından, güneşlik alan İzmir biliyorsunuz çok güneş alıyor, güneşli bir şehir ve peyzajın biraz daha artırılması yönünde en önemli üç unsur çıktı. Bunu genel olarak değerlendirdiğimizde evet, otopark alanı 300 araçlık parke alanı yol boyunca ayrılmış olan bir yer, ulaşım açısından evet başarılı, bağlantılar olarak evet başarılı, her şekilde ulaşım, yani gelebiliyorsunuz İzmir'in her yerinden buraya, konfor ve imaj açısından işte bazı eksiklikler görüldü anketler sonucunda dediğim gibi, işte oturma elemanlarının azlığı, herkes çimde oturmak istemiyor. İmaj olarak peyzaj açısından bir eksiklik görüldü en fazla, kullanım ve aktiviteler olarak durumdan çok memnunlar, ama daha fazlası olursa neden olmasın diyorlar. Daha fazla konser, daha fazla sergi için alanların kiralanması, sosyallik açısından da buluşma mekanı olarak çok kullanıldığı çıktı anketlerden, işte Gündoğdu Meydanında buluşalım ya da Cumhuriyet Meydanında buluşalım ya da Alsancak vapur iskelesinin önünde buluşalım şeklinde ciddi anlamda kullanıldığını gösteriyor bu açıdan, artı dediğim gibi sunduğu sosyal aktiviteler, çim alanı üzerinde yapılabilen her tür sanatsal faaliyetin burayı yaşattığını görüyoruz. Teşekkür ederim.

KAMU MAL VE HİZMETLERİNDE DÖNÜŞÜM: TÜKENME

Dr. Ümit ÖZCAN

TMMOB Şehir Plancıları Odası II. Başkanı

Biz şehir plancıları, eğitim sürecinden başlayarak kamunun – yani tüm toplumun- ortak kullanacağı mal ve hizmetler yoluyla toplumsal barış ve kalkınmanın sağlanmasını tesis etmenin yollarını arayan, çalışmalarını “kamu yararı ilkesi” dediğimiz, yaşadığımız toplumun yanı sıra gelecek kuşakların talep ve ihtiyaçlarını gözeten bir yarar, fayda anlayışı üzerine oturtmaya çalışan bir meslek grubuyuz.

Temel ilgi alanı özünde; kamu malları ve kamu hizmetlerinin kamu yararı ilkesi doğrultusunda dağılımını ve artırılmasını hedeflemesi gereken, özel sektörde veya özel sektör adına çalışıyor bile bile uluslararası tanımla “kamu ajanı” niteliğini taşıyan, yani kamu hizmeti vermekle yükümlü olan bizler açısından kamu malları konusunun özellikle bu dönemde yeniden tartışılmasının gerçek bir ihtiyaç haline geldiğini düşünüyoruz

Tebliğimizin adı kamu mallarının dönüşümü: tükenme. Kamu malları dendiğinde literatürde, kamu mallarının kamu hizmetlerinden soyutlanarak anlatılmasının ve anlaşılmasının mümkün olmadığını görmekteyiz.

Konuya kamu mal ve hizmetleri bütünüyle yaklaştığımızda ilk bakmamız gereken şey kuşkusuz toplumsal ilişkilerin temel kurallarını oluşturan Anayasa oluyor. Anayasamızın 2. Maddesi açıkça “Türkiye Cumhuriyeti bir sosyal hukuk devletidir” ibaresini taşıyor. Sosyal devlet demek bireyleri birbirleri ile eşit olduğu temel hukuk kavramından bir adım öteye giden, “iktisaden zayıf taraf” dediğimiz yoksulların, işçilerin, emeğinden başka satacak hiçbir şeyi olmayanların, kadın, çocuk ve yaşlıların, ötelenmiş etnik grupların tarafı olan, serbest piyasa koşullarının acımasız rekabet ortamında iktisaden zayıf tarafın ezilmesi ve sömürülmesini engellemek için pazarlıklarda taraf olan devlet anlayışından söz edilmektedir. Örneklemek gerekirse: asgari ücret tespit edilmesi, sendikalaşma, mekânsal hak ve çıkarların adil dağıtımı amaçlı planlama kavramlarının tamamı “sosyal hukuk devletinin” gereği olarak toplum gündeminde yerini almaktadır.

Adam Smith’in “*birakınız yapsınlar, bırakınız etsinler*” anlayışının büyük ekonomik bunalıma neden olan ve emekçilerin ayaklanmasına kadar varan iflası sonrasında kapitali-

mizmin Keynesyen bakışla revizyonu sonrasında kamu mal ve hizmetlerinin sınırları evrensel değerler haline gelen koruma ve kollama şemsiyeleri ile birlikte genişletilmiştir.

Sosyal Hukuk devleti bakış açısıyla Anayasamızın 5. maddesi: “*Devletin temel amaç ve görevi kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak, kişinin temel hak ve hürriyetlerini sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak*” olarak devletin görevlerini tanımlıyor.

İdare Hukuku ve Kamu maliyesi açısından konuya yaklaşıldığında, Kamu mal ve hizmetleri “fiyatsız”dır. Bir başka ifadeyle kullanıcılara “kullanma bedeli” adı altında bir eder yansıtılıyor olsa bile, kamu mal ve hizmetleri için belirlenen bedel o mal veya hizmetin gerçek maliyetlerini ve/ veya fiyatını kullanıcılarca ödenen bedele tam olarak yansıtamaz.

Kamu malı dediğimiz zaman birkaç tür maldan söz ediliyor. Bazılarına sahipsiz mallar denilmektedir, üzerinde mülkiyet kurulmaya elverişli olan, ancak şimdiye kadar üzerine mülkiyet kurulmamış mallar sahipsiz mallar olarak adlandırılır. Yani bunlar hakikaten açıkta duran boş mallardır. Orta malları, Türk hukukunda orta malları isimlenen mallar.

Halkın doğrudan doğruya yararlanmasına tahsis edilmiş mallar ortak mallar, yani yollar, parklar, vb malları ise bu kapsama sokmaktayız. Hizmet malları da denilen ortak mallar, kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde bulunan ve bir kamu hizmetine tahsis edilmiş mallardır. Kamunun doğrudan veya dolaylı kullanımına ayrılmıştır. Yani bir kamu hizmeti yapmak için hastaneler, okullar vb. leri bu tür mallar kapsamındadır.

Vahşi kapitalizm diye adlandırdığımız “devletin sosyal niteliği olmayan, devletin görevini yalnızca bireylerin bireylerle ve devletle olan ilişkilerinde tam tarafsızlığı yani hukuk devletini savunan kaitialist ilişkilerin kavramsal kurucusu, Adam Smith diyor ki: “*İki tür konuda devlet çalışmak zorundadır: Birisi Public Institüties aracılığıyla -yani kamu kurumları aracılığıyla halka hizmet vermek için- bir de kamu malları üretmek için*”. Adam Smith göre devletin üretmek zorunda olduğunu belirttiği “kamu mallarına” baktığımızda ise şunları sayıyor: “*karayolları, kanallar, yollar, limanlar, eğitim, sağlık*”.

Anayasanın 2. Maddesinde tanımlanan “Sosyal Hukuk Devleti” olduğumuz tümcesini bir yana bırakarak, Adam Smith’in tanımları üzerinden gidecek bile olsak Türkiye de biz ne yapıyoruz ve nerede yaşıyoruz sorusunu sormaya çalışalım.

Konuya bütünlüğün sağlanması açısından kamu hizmetleri açısından çok kısaca değinmek istiyorum. Kamu hizmetleri açısından 1985 tarihi bizler için çok önemli bir dönüm noktası. 1985 sonrası biliyorsunuz hepimiz özelleştirmeleri dalga dalga ve giderek artan boyutlarıyla yaşamaya başladık. 1974’lerde Thatcher’in başlattığı özelleştirmeleri biz ancak 1980’lerde, 1990’larda öğrenebildik. Özelleştirme dalgasıyla birlikte hizmetler sektöründe yaşanan en çarpıcı gelişme “Taşeronlaşma” başladı.

Taşeronlaşma -kamu hizmetinin özel sektör eliyle çok daha ucuza, yani iktisaden zayıf ta-

rafı korumaksızın yaptırılması yöntemi ve iş güvencesinin ortadan kaldırılması- ile Türkiye tanıştıktan bir süre kısmi taşeronlaşmalar yaşandıktan sonra 2005 yılında hepimizin bildiği 5393 sayılı Kanun çıktı. 5393 sayılı Kanun Türkiye'deki belediyelerde çalışan herkesin ve her kesimin güvencesiz iş ortamına atılmasının kanunu oldu. Belediyelerde çalışan personele verilecek ücret ve maaş giderlerinin , son derece kısıtlı olan belediye bütçe gelirlerinin yüzde 30'unu, bazı hallerde %40'ını geçmeyeceği kanunla hükme bağlandı. Böylece; eskiden kamusal hizmetlerden olan çöp toplamak, su sayaçlarına bakmak, vb çok önemli bölümü belediyelerce sunulmakta olan kamu hizmetlerinin çok ciddi bir bölümü bu kanun sayesinde kamudan tasfiye edildi.

Yakın zaman önce ILO'dan Türkiye Cumhuriyeti devletine çok ciddi bir uyarı gönderildi. O gönderilen uyarı da şu anda Türkiye'de 1,6 milyon kişinin taşeron işlerde çalışıyor olmasının insan hakları ve İşçi hakları açısından kabul edilemezliği bir kez daha belirtildi. 464,8 milyon toplam nüfusu olan Avrupa Birliğinde 2,8 milyon kişi si taşeronlaştırılmış işlerde çalışırken, 75,6 milyon nüfuslu Türkiye'de 1,6 milyon kişi taşeron işçi olarak çalışıyor. Türkiye'de 22 milyon çalışanın sadece 10,3 milyonu kayıtlı çalışan ve bunların 1,6'sı da taşeron işçi. Sendikalı işçi sayısı ise; 922 bin. Sendikalaşmanın bu denli yetersiz, liyakate önem vermeyen taşeron çalışmanın yaygınlığı nedeniyle Türkiye için üstelik "asgari ücret" kavramı gerçekte "asgari" ücret değil, "ortalama ücret" haline gelmiş durumdadır. Bu rakamlar Türkiye'de emek sömürüsünün inanılmaz düzeyinin yanı sıra kamu hizmet kalitesinin de hangi ölçüde bulunduğuun açık bir göstergesi niteliğindedir.

Avrupa Birliği'nde toplam nüfusun binde 6'sı taşeron işlerde çalışırken, Türkiye de Türkiye nüfusun yüzde 2,3'ü taşeron işlerde çalışıyor. Ayrıca biz hepimiz kendimizden biliyoruz, 4B, 4C ne zaman çıktı ve bu kadar yaygınlaştı? Kamu çalışanı olan biz şehir plancılarının itfaiyeci kadrosundan taşeron şirketler eliyle istihdam edildiği günleri şu anda hep birlikte yaşıyoruz ve bunları öylesine içselleştirdik ki, artık tartışmıyoruz bile.

Kamu hizmetlerinde tükenmişliği sanıyorum taşeronlaşma yeterince ifade etmekte. Konuyu kamu malları eksenine tekrar çektiğimizde; 1985'lerde başlayan özelleştirmelerde gelinen noktayı sanıyorum Maliye Bakanı çok net ifade etti. "Özelleştirme idaresini kapatabiliriz çünkü özelleştirilebilecek kurum kalmadı." Kamu iktisadi teşebbüsü (KİT) denilen tüm kurumlar arsalarına el konulma amacıyla, bu kurumlar aracılığıyla verilen kamusal hizmetlerin yok edilmesi pahasına satıldılar.

Kamu mallarında nasıl bir tükenme noktasına girdiğimizi özellikle son 2 yılda çıkarılan bazı kanun ve düzenlemelerle ortaya koymaya çalışacağım.

Yandaşlara enerji satılma garantisi ile her akan su üzerinde verilmekte olan HES'ler yoluyla üzerinde sadece insanların değil, tüm doğanın ortak kullanım hakları olan suların, bölgenin ekosistemini ortadan kaldırma pahasına talanına çok önemli bir örnek. Bu konuyu çok daha ayrıntılı tartışan tebliğler nedeniyle bu konuda sadece bir hatırlatma yapmak istedim.

Çok daha geriye gitmeden sadece son 2 yılda hangi kanunlarla kamu mallarında ne, nasıl ve ne değişti konusunda bir-iki vurgu yapmak istiyorum.

13.07.2010 tarihinde Karayolları Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında bir kanun çıkarıldı. Buna göre “*Genel Müdürlükçe uygun bulunan mevcut karayolu erişimine kontrollü hale getirilebilecek -duble yolları kastediyor- bu yolların işletme hakları özel sektöre devredilerek, bu yollar geçiş ücretli hale getirilebilecek*” Adam Smith’in bile Kamu malı saydığı yollarımız bu kanunla kamu malı olmaktan çıkarılmış durumda, double yollar.

Ayrıca bu Karayolları Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanunda şöyle de bir hüküm var: daha önce karayolları, otobanlar, vesaire yapılırken imar dışındaki yollar, yani imar yolları dışındaki yollarda 18. madde hükmü uygulanmazdı. Yani hepimizin bildiği düzenleme ortaklık paylarıyla uygulanmazdı. Şimdi kesinleşmiş güzergâh planlarında da 18. madde uygulamasını zorunlu hale getiriyor. Yani kamu başkasına kar amaçlı olarak satacağı bir malı sizin paranızla, sizin arsanızın %40’ına kadar olan kesimine el koyarak geçirecek ve sonra kendi arsanızdan geçen yoldan yararlanmanız gerektiğinde, her seferinde sizden para isteyecek. O kadar ki; geçiş hakkı vermesiyle ilgili olarak mal sahibi, kiracı ve/veya kullanan arazilerinden karayoluna doğrudan giriş ve çıkış hakları da bulunmuyor.

Özetlersek, mülk sahibisiniz, mülkünüze erişimle ilgili size sınırlama veriliyor, yani size bir toparlayıcı yol yapılanaya kadar veya herhangi bir şekilde yola bağlantınızın sağlanması da bu kanunla hükme bağlanıyor. Ayrıca bu kanunda Karayolu güzergâh tespitleri ve buna ilişkin planlar genel müdürlükçe yapılır, ilgili idareye “onaylanmak üzere gönderilir. 60 gün içinde onaylanmadığı takdirde Genel Müdürlükçe yapılan planlar re’sen onaylanır hükmü kanunla karara bağlanmıştır.

Bu hüküm planlamada çok başlılığın artmasının yanı sıra, halkın ve yerel yönetimlerin anılan planlara müdahale olanağının tamamen ortadan kaldırılması anlamındadır. .

Karayolları Kanununda yapılan con düzenlemelerle savunma, ulaşım, enerji, haberleşme, su, atık su, petrol, madencilik, doğalgaz, altyapı, katı atık bertaraf ve düzenli depolama tesislerinin baraj, gölet, sokak hayvanları, bakımevi ve mezarlıklar -sokak hayvanlarını özellikle hassasiyet yaratsın diye yazmışlar- devlete ait sağlık, eğitim ve spor tesislerinin ve bunlarla ilgili her türlü yer ve binanın devlet ormanları üzerine de bulunmasında ve yapılmasında “kamu yararı” ve zaruret halinde Orman alanlarının kullanılabilmesi hükmü bağlanmış durumdadır. Bu nasıl bir kamu yararadır ki Anayasanın 178. Maddesiyle korunan ve sadece ülke yasalarıyla değil, dünya ekosisteminin sürdürülebilirliği açısından evrensel olarak korunması ve geliştirilmesi öngörülen bu alanlarda yapılacak hemen her türlü yapılaşmaya yasal dayanak oluştursun?

Devlet ormanlarını Anayasa ile korunmakta olan devlet, devlet ormanlarının talanına yol açacak düzenlemeleri Karayollarının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanunun içine sokmuş durumda. Şehir Plancıları Oda’sı olarak hangi kanunu nasıl okumamız gerekti-

ğini şaşırılmış durumdayız. Çünkü ilgili ilgisiz her yerde ve her kanunda birkaç madde araya sıkıştırılarak da yapılaşma ve talana izin sınırlarının genişletilmesine için bir yeni hüküm düzenleniyor. Yine aynı kanunun içinde kırsal alanlardaki hazine ve devletin hüküm ve tasarrufundaki topraklarda -dikkatinizi çekerim hazine arazileri ayrıdır, devletin hüküm ve tasarrufundaki araziler ayrıdır- var olan turizm kullanımına tahsisli alanlara ilişkin izinler de daha önce yer almayan tadilat, tür, kapasite ve sınıf değişikliği izinleri de bu Kanun sayesinde devletin hüküm ve tasarrufundaki topraklarda işgalcilere verilmiş durumdadır. Bir başka ifadeyle, günübirlik kullanım için size verilmiş bir tahsis varsa, oraya 9 katlı bir otel yapmanız için izin hiçbir mahsuru kalmaması Karayolları Kanunuyla birlikte düzenlenmiş oluyor. Devletin hüküm tasarrufundaki topraklar tüm kamunun, tüm toplumun hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit biçimde yararlanmasına ayrılmış, mülkiyete konu edilemez “toprak” tür. Bir başka ifadeyle buraları “arsa” ya da “arazi” vasfı kazanamaz, eşit yararlanma koşulu değiştirilemez. Ancak Karayolları teşkilat kanunu ile özelleştirilebilirliğinin- satılabilirliğinin alt yapısı hazırlanıyor. Kıyılarımız tıpkı sularımız gibi tüketiliyor.

Gelir Vergisi Kanunu ve Bazı Kanun Hükmündeki Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kabul edildi. Konumuzla doğal olarak ne alakası var denilebilir. Maalesef alakasız kanunların içine cımbızla yerleştirilmiş bir çok hükmün bizlerin çalışma alanıyla doğrudan ve son derece alakalı olduğunu görüyoruz. Bizleri en fazla ilgilendiren kamu mal ve hizmetlerini en yakından ilgilendiren kararlar özellikle Torba yasaların içine gömülmekte. Maliye Bakanlığının Gelir Vergisiyle ilgili birtakım hükümlerinin arasından Hazine adına tescil edilen taşınmazların öncelikle büyük şehirlere, talebin olmaması halinde ilgili belediyelere bedelsiz devri hükmüyle karşılaşıyorsunuz. Yani daha önce devir kararı alıp ta devredilmemiş, devredilememiş hazine arazilerinin yeniden bedelsiz devrine ilişkin hüküm kapsamı genişletilerek, başvuru süresi 2 yıl daha uzatıyor. Bununla da yetinilmiyor; “*Devredilen taşınmazların üzerindeki yapı sahipleri veya bunların kanuni veya akdi haleflerine doğrudan satışı halinde bunlardan ecrimisil alınmaz*” hükmü getiriliyor.. Tercüme edelim; hazine arazisi üzerindeki işgalci yapı sahipleri, ilk işgalci öldüyse kanuni mirasçısı ve hatta işgalcisince satışı mümkün olmayan hazine arazisini noter senedi veya bir başka anlaşmayla satış sonucu alan kişi eğer hazine arazisini artık satın almak isterse, işgalli geçen süre için ödemesi kullanım bedeli demek olan ecrimisili de ödemekten de kurtulur.

Bu hüküm ile birden çok genel hukuk kuralı bir arada ihlal edilmiş oluyor. Yasal olmayan, ve İmar Kanunu vb. gibi farklı kanunlarla da yasaklanmış noter satışı ve hatta satışa ilişkin herhangi bir işlem yasallaşmış oluyor. Tahsis işlemine konu olmamış yani işgale konu kamu mallarının şahıslarla edinimi sağlanmış oluyor, bununla da yetinilmeyip, işgal nedeniyle devlete ödenmesi gereken ecrimisiller affediliyor. Bununla da yetinilmiyor, Defterdarlık ve Mal Müdürlüğüne intikal tarihinden itibaren tahakkuk ettirilen ecri misil alacakları hangi aşamada olursa olsun terkin ediliyor, tahsil edilmiş olan ecri misil varsa onları da satış bedellerinden mahsup ediyor. Yani bu kanunla, kanunsuz işgalciye işgal ettiğiinden dolayı ödemesi gereken harçları da hediye ediyoruz ve çok özür dileyerek işgal ettiği arsa için ödemiş olduğu ecrimisilleri de satış bedelinden düşüyor, yani iade ediyoruz.

Aynı kanunda devam ediyoruz; “Fuzuli işgale konu tarihi ve bedi değeri olan taşınmaz malların haksız kullanıcılarından geriye dönük olarak talep edilen eciri misil bedellerinin 10 yıldan 5 yıla düşürülmesi” Yani gitmişsiniz, güzelim bir ören merkezinin ortasına kim-seden izin almadan kafe, lokanta, otel her ne ise bir şey yapmış para kazanıyorsunuz, bu yasal olmayan faaliyet yakalandığı zaman ceza olarak tahsil edilen 10 yıllık eciri misil bedeli 5 yıla düşürülüyor. Hatta işgalciler itiraz cezaya etmez ve yüzde 20 peşin ödeme yaparlarsa, toplam bedelin yüzde 35’i ne varan indirim uygulanması da hükme bağlanmış durumda. Türk idare hukukunda fuzuli işgal, haksız kullanıcı ve bu kullanıcıdan alınan ücrete de eciri misil denildiğini hatırladığımızda bu kavramla neden hala yer verildiğini düşünmeye başlıyorsunuz.

2007 yılında çıkarılmış olan Jeotermal Kaynaklar Kanunu ve Doğal Mineralli Sular Kanununda “Jeotermal kaynaklar ve doğal mineralli sular devletin hüküm ve tasarrufu altında olup -bakın, bu cümle onlardan, kanundan- buldukları arzın mülkiyetine tabi değildir” Yani bir arazinin varsa o arazinin içinden tesadüfen jeotermal kaynak veya doğal su çıktıysa, bunun mülkiyeti o arazi sahibinin mülkiyetinde değildir deniyor. Ve devam ediyor, kaynağa ilişkin faaliyetlerin yapılabilmesi için bu kanuna göre ruhsat alması zorunluluğu düzenlenmektedir. Görünüşte yanlış bir şey yok. Hiç fark edemediğimiz ayrıntıda ise şu yatıyor; arazi sahibi oradan çıkan suda hak sahibi ya da işletme hakkı önceliklisi olmuyor. Bir arama ruhsatı sahibi geliyor, arama faaliyeti yapılacak alanda özel mülkiyete konu taşınmazın sahibiyle anlaşamaması halinde idareye müracaat ederek irtifak hakkı talebinde bulunabiliyor ve size artık burayı terk et diyor. Terk etmediniz mi? O halde bir özel şahıs sizin araziniz hakkında kamulaştırma yani zorunlu karar çıkartabiliyor.

Patronların Dünyası adlı site ilanı şöyle;

The image shows a screenshot of the website 'PATRONLAR DÜNYASI'. The header includes the site name and a navigation menu with categories like ANA SAYFA, PATRONLAR, EKONOMİ, SİYASET, DİN, GÜNDEM, SPOR, MEDYA, ELİT YAŞAM, KÜLTÜR-SANAT, İÇİTİ BAŞARILAR, GİRİŞİMÇİLER. A banner at the top right reads 'BİLGİ TEKNOLOJİLERİ BULUTLARA TAŞINIYOR.' Below the header, there is a red bar with 'SON DAKİKA' and a date '19.22. Menekere İyadisi İstanbul da'. The main content area features a news article titled 'YILIN FLAŞ İŞİ' with a sub-headline 'Bu yeni yatırım alanı girişimciler ve yatırımcılar için kâzazançlı bir gelecek vaat ediyor'. The article includes a photo of a modern building and a video player showing a group of people in a meeting. Below the article, there are social media sharing buttons for Facebook and Twitter, and a section for 'Rahime Bağ Uçarı'Para Dergisi' with a short text snippet.

Avrupa'nın jeotermal kaynakla konusunda en zengin ülkesi Türkiye ve beyaz altının sadece %5'ini kullanıyor. Türkiye bu beyaz altının değerini yeni yeni anlıyor. 2007 yılında olan-olmayan bütün jeotermal kaynaklarının tahsisleri birilerine karşı tamamlandı. Jeotermal işletme ruhsatı sadece sondaj işlemlerini değil, üretim süreçlerini de içeriyor. O nedenle kanun değil, işletme için gerekli her yerli de içeren bir düzenleme yaparak; gerekli olan yerler için taşınmaz sahibiyile anlaşma sağlanamazsa, ruhsat sahibi idareye müracaat edip, kamulaştırma veya irtifak hakkı talebinde bulunabilir, talep idarece incelenip değerlendirilir, uygun bulunması halinde kamu yararı kararı alınır. Kimin adına? Ruhsat sahibi adına kamu yararı kararı alınıyor. Kamu yararı kavramının bu denli kirletildiği bir başka dönem yaşanmamıştı.

Maden Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun 10.06.2010 tarihli, değerli madenlerin işletilmesi ve hak tesislerinin düzenlenmesi konusunu içeriyor. Gün itibarıyla tahsisi gerçekleşmiş rezerve alanının kalmadığını söylemek mümkün. Tamamı yandaşlara tahsis edildi. Hak tashihleri yapıldı.

Elektrik piyasasında üretim faaliyetleri bulunmak üzere su kullanım hakkı anlaşması imzalanmasına dair usul esaslar hakkında yönetmelik 2003 tarihinde, bunu değiştirmeye bile gerek duymadılar. Çünkü çok kısa bir sürede sayıyı arttırdılar, dolayısıyla hani pasta büyüyünce kavga kopmadan yeni usul ve esaslar getirilmeden konu halledilmiş oldu. Türkiye'de tahsisi unutulmuş tek tük dere kalmış olabilir. 2006 yılında Türkiye'de santral projeleri toplamda 1916 iken 26 tane hidrolojik havza belirlendi ve bu havzada şu andaki HES proje sayısı 5 813, bütün akarsularımız tahsisli, yani su kullanım hakları bir başkasına ait. Artık doğanın; kurdun, kuşun, otun, ağacın, köylünün, tarlaların su hakkı yok. Akan her pınara HES'lerini yapacağız, enerji üreteceğiz, ürettiğimiz enerjiyi de zaten satın alma garantisiyle birilerine vereceğiz. Vermesek bile nasıl olsa onlar satın alma garantisini bize vermiş durumda. Bu arada tüm doğa ölecekmiş kimin umrunda.

Yakın zamanda gündeme giren Orman Köylülerinin Kalkındırılmasının Desteklenmesi Ve Hazine Adına Orman Sınırları Dışına Çıkarılan Yerlerin Değerlendirilmesiyle Hazineye Ait Tarım Arazileri Satışı Hakkında Kanun, Hepimizin kısaca 2b kanunu dediği kanuna gelelim. Bu kanunun adından başka hiçbir yerde orman köylülerinin kalkındırılmasının desteklenmesi gibi bir hüküm yok. Ancak bu kılıf altında 410 000 hektar orman alanın işgalcilerine satılması, 927 000 hektar hazineye ait arazinin de tarım ve benzeri amaçlarla -ve benzeri keşke tarım olsa- kiracılarına veya isteklilerine satışı, bir başka ifadeyle 8. büyük ilimiz olan Eskişehir'in yüzölçümü büyüklüğündeki kamu malının satışı 2b Kanunuyla karara bağlanmış durumda.

Bu inanılmaz satışın temel gerekçesi Hükümetçe planlanan kentsel dönüşüm çalışmalarına mali kaynak yaratılmasıydı. Ancak umulan finansman süresi içinde sağlanamayınca yeniden ve yeniden süre uzatımına gidildi. Beklenen gelirin %90'nın Kentsel dönüşüm amacıyla Çevre Bakanlığının kullanımına tahsis edileceği de Kanun açık hükmü olarak belirlenmiş durumdadır.

Bu noktada kentsel dönüşümde geline finansman şekli dönüşümüne kısaca değinmek gerektiğini düşünüyorum. Şöyle ki; kentsel dönüşüm kentin rantı yüksek alanlarında yerleşmiş yoksulların yerlerinden edilmesi veya kentin merkezindeki kamu mal ve arazilerinin “karpaylaşımı” esasıyla, bir başka ifadeyle, bildiğimiz yap-satçı müteahhitliğin TOKİ eliyle yapılması ile mümkün olurken, konut stoklarının aşırı artışı sonucu, müteahhitler açısından artık karlı olmaktan çıkınca, anılan dönüşümlerin inşaat masraflarının TOKİ’den talep edilir hale gelmesi sonrasında, kentsel dönüşümün finansmanı ciddi bir sorun haline geldi. Bu noktada, artan finansman talebinin karşılanması amacıyla Orman arazilerinin satışı gündeme gelmiş oldu.

Kanunda 2b alanlarında iskanlı alanlar ve iskana açılacak “proje” alanları tanımlanarak getirilerek, vasfı bozulmamış orman alanlarının da talanının yolu açılmıştır. Reklamlarda boşuna Ağaoğlu kendi proje alanında yer almayan orman alanlarında at binmiyordu. Proje alanı olarak tanımlanan işgali olmayan bir başka ifadeyle “orman niteliği bozulmamış alanlar için tapuda hazine adına tescil edildikten sonra Çevre ve Şehircilik Bakanlığı yetkisine bırakılması hükme bağlanmış durumdadır.

2b kanunu ile kentsel dönüşümün finansmanı için gerekli mali kaynak yaratılması ile de yetinilmemiş, hazır başlamışken orman alanları içinde ve dışında kalan birçok rantı yüksek yasadışı ruhsatsız yapıların da ruhsata bağlanması hükme bağlanmıştır. O kadar ki; içme ve kullanma barajları için getirilmiş olan 700 metrelik, içinde tarım bile yapılamayan mutlak koruma bandı bu kanunla 300 metreye indirilmiş durumdadır. Yani baraj manzaralı villaların kanalizasyonunu içmeye ve kullanmaya bu kanunla mahkûm edilmiş durumdayız. Kıyı Kanununa aykırı yapılar da bu kapsamda değerlendirilmiş, sadece ormanı değil, aynı zamanda kıyıları da işgal etmiş olan yapıların bulunduğu alanlar da işgalcilerine satışı ve mevcut yapılarının ruhsatlandırılması, gerektiğinde kat mülkiyeti tahsis edilmesi bu kanunla mümkün kılınmış durumdadır.

Bu kanunla ormanların dışında, oluşturulan bir kararla, talana maruz kalan yaylalarda Bakanlar Kurulu kararıyla mevcut yapıların yapı sahipleri veya kullanıcılarına irtifak hakkı tesis edilerek yıkılması gereken bu yapıların meşrulaştırılması mümkün kılınmaktadır.

Ayrıca orman alanlarında ve özel ormanlarda yüzde 6 olan yapı hakkını yüzde 15’e çıkarılmış, orman niteliğini kaybetmemiş orman alanlarında da üniversite ve yurtların kurulabilmesi için orman alanlarını YÖK’e bedeli karşılığında satılabilmesi hükme bağlanmıştır.

6831 sayılı aynı Kanunun 8. maddesi uyarınca, kesinleşmiş mahkeme kararı ile orman olduğu tescil edilmiş ve müsadere edilmiş, yani boşaltılmış, yıkılmış olan alanlarda müsaderesini boşaltın denilmiş alanlardaki hak sahiplerine (!) iadesi de bu yasayla mümkün kılınmaktadır. Bununla da yetinilmeyip, tapuları iptal edilen fabrika ve ticari tesislerin, oteller, moteller vb. ticari nitelikli orman işgallerinin de işgalcilerine 29 yıllığına kiraya verilmesine kabul edilmiş durumdadır.

Tapu Kanunu ve Kadastro Kanununda da değişiklik yapılmasına dair bir kanunun içinde ise

kamu mallarının talan boyutunun uluslararasılaşması hükme bağlanmış durumda. Ülkenin ekonomik darboğazdan çıkışının inşaat sektörünün teşviki yoluyla çıkılması tercihi konut stoklarının rantı yüksek konutlara yoğunlaşmış olması ve bunları talep edebilecek ekonomik gücü olan kişi sayısının sınırlılığı kalan stokların tüketilmesi için farklı çözümlerini de gündeme getirmiş durumdadır.

18.05.2012 tarihinde kabul edilen Tapu Kanunu ve Kadastro Kanununda değişiklik kanunu ile yabancılara arsa, arazi ve gayrimenkul satışının önünü açacak “mütekabiliyet” şartı kaldırılmış, daha önce gayrimenkulle sınırlı olan satış da arsa ve arazileri de içerecek biçimde genişletilmiş oldu. Mütekabiliyet, bir uluslararası hukuk terminolojisi olup, ülkelerin diğer ülkelerle ilişkilerinin düzenlenmesi noktasında evrensel bir kabulün adıdır. Mütekabiliyet bir ülkenin taraf diğer ülke ile kurup geliştirdiği ilişkilerin taraflar arasında karşılıklı ve eşit olma zorunluluğunu gösterir. Örneğin A ülkesinin bir vatandaşı B ülkesinde kendi ülkesinin B ülke vatandaşlarına A ülkesi vatandaşlarına tanıdığı kadar hak sahibi olabilir. Almanya’da Türkler gayrimenkul alamıyorsa, Türkiye de Almanlara gayrimenkul satılmaz. Sömürge olmadıkça hiçbir ülke kendisine tanınmayan hakları başkasına tanımaz. Oysa bu kanunla, Türklere gayrimenkul satmayan ülke vatandaşlarının da Türkiye’de mülk alması mümkün kılınmış, yani sömürge yönetimlerinin bile rıza göstermekte zorlanacağı bir koşul bizde gerçekleştirilmiş durumdadır.

İsrail’in kuruluş hikâyesini hala unutmamış Arap ülkelerine ve İsrail’e bu kanunla sadece gayrimenkul değil, arsa ve arazi satışı da bu iktidar tarafından mümkün kılınmıştır. Böylelikle ülkemiz sadece gerçek şahıslara değil, tüzel kişilere de yani uluslararası şirketlere de arazi satılması mümkün hale gelmiştir. Yabancılara getirilen 2,5 hektarlık sınırlama 30 hektara yükseltilmiş, bununla da yetinilmeyip, Bakanlar Kurulu kararıyla 60 hektara kadar artırılması, bir Türk ortağı olması halinde hektar sınırlamasının tamamen kaldırılması hükme başlanmış durumdadır. Bununla da yetinilmeyip, uluslararası şirketlere doğrudan ipotek tesisi ve taşınmaz edinimi yolunun açılması da mümkün kılınmıştır.

Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun kamu mallarının tüketilmesi noktasında adeta erişilebilecek son noktayı oluşturmaktadır. Birçok yönleri ile tartışılan, tartışılacak ve eleştirilecek olan bu kanun özel bir oturum gerektirir nitelikte olmasına karşın bu tebliğ kapsamında altının çizilmesi gereken tek bir konuya değinmek istiyorum. Bu kanunla afet riskli alanda olma koşulu aranmadan kentsel dönüşüm amacıyla hazine arazilerinin yanı sıra kamu kurum ve kuruluşlarına ait taşınmazların Çevre ve Şehircilik Bakanlığına tahsisi hükme bağlanmış durumdadır.

Kamu taşınmazları, yani bakanlıklar, kamu hizmet binaları, okullar, hastaneler vb binalar ve arsaları günümüzde kentlerin rantı en yüksek bölgelerinde çok değerli arazilerde yer alıyor. Bu taşınmazların KİT’lerde olduğu gibi özelleştirmeler yoluyla satışı da mümkün olmamaktaydı. Bu kanunla kamu mallarının satışa konu olmayan bölümünün de satışı mümkün kılındı.

Yasanın uygulanmayacak mevzuat maddesinde 23 kanunun adı var. İmar kanunu, Kültür varlıklarını koruma kanunu ve diğerleri. Doğayı, doğal ve kültürel zenginliklerimizden, yaşam kalitemizi belirleyen standartlardan kentsel dönüşüm adına sınırsız bir biçimde vazgeçişin ağır bir talan sürecinin habercisidir bu kanun. Bu yasayla ülkemizin tüm kıyalarında tarım alanlarında, zeytinlik alanlarında, meralarında, orman alanlarında ve hatta SİT alanlarında yaygın bir talanın önü açılmış durumdadır.

Yazıktır ki talan bu noktada da durmadı. Madencilik ve enerji sektörü adına başlatılan talanda aklımıza gelmeyenlerin başımıza gelebileceğinin ön habercileri olabilir.

Sözlerimi bu talan ekonomisinin mimarlarından Başkanımız Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde, 1995 yılında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı sırasında belediyenin Sayın Erdoğan'ın ön sözü ile yayınladığı "İstanbul Risaleleri" kitabından bir risale ile tamamlamak istiyorum. Adı Beddua ve aynen şöyle;

"Fatih İstanbul'u alıp da Ayasofya önüne geldiği zaman derinden derine bir inilti işitti. Sesin geldiği tarafa bir adam gönderdi.

Sakalları uzamış, hali perişan bir keşişi kapatıldığı yerden bulup getirdiler, huzura çıkardılar. Korktu, teskin ettiler.

'Niçin hapsedildin' diye sordular? Keşiş fala baktığını ve kuşatma hazırlıkları sırasında Konstantin'in kendisini çağırıp İstanbul'u Türklerin alıp almayacağını bildirmek için remil atmasını söylediğini, remil attığını ve İstanbul'un Türklerin eline geçeceğini söylemesi üzerinde de Konstantin'in kızarak onu zindana attırdığını hikâye etti. 'Ve şimdi karşınızda bulunuyorum, demek ki falım doğru imiş' dedi. Bunun üzerine Fatih de İstanbul'un kendi elinden çıkıp çıkmayacağına dair remil atmasını ve doğruyu söylerse ödüllendirileceğini bildirdi. Keşiş remil attı ve şöyle dedi:

-İstanbul Türklerin elinden harp ve darp ile çıkmayacak, lakin öyle bir zaman gelecek ki emlak ve arazileriniz satılacak, bu suretle İstanbul Türk malı olmaktan çıkacak.

Bu falın bildirdiği sonuçtan büyük üzüntü duyan Fatih ellerini kaldırarak 'İstanbul'da edindiğim yerleri ecnebilere satanlar, Allah'ın gazabına uğrasınlar!' diye beddua etti."

Bizler bedduanın ötesinde Oda olarak tüm yasal yolları kullanarak bu gidişin önüne geçmek için var gücümüzle çalışıyor ve bu çabada her kesimi duyarlı olmaya davet ediyoruz.

KAMU ARSA VE ARAZİLERİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE ÖZELLEŞMESİ*

Dr. Şirin Gülcen EREN
Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

Sayın Başkan, saygıdeğer konuşmacılar, değerli meslek insanları, öğrenciler. Kusura bakmayın biraz geç kaldım, çünkü İstanbul'da önemli bir eğitimdeydim. Sabah gelebildim. Hayli de rahatsızım. Bu eğitim sırasında ve hizmet ticaretine yönelikti. Meslek insanları olarak ileride Avrupa Birliği Mevzuatı uyumu sonrasında alanlarımızla ilgili yapılması gereken iş ve işlemlere dairdi. Konular çok teknikti. Üzerimize de klima açtıklarından rahatsızlandım. Öncelikli olarak sesim için sizden özür diliyorum.

Şimdi sizlere “*Kamu Arsa ve Arazilerinin Özelleştirilmesi ve Özelleşmesi*” konusunda bir bildiri sunacağım. Türkiye’de bugün geldiğimiz nokta ki, ben üç gündür Taksim rezaletinin içindeydim. Eğitim yeri Taksim’deydi. Kente bilinçsiz müdahalenin ne boyutlara geldiğini -ki, konuşmamda da bunu izleyeceksiniz - yerel idarecilerin karar verme mekanizmasını sermayeyle kendi istemleri yönünde şekillendirmesi. Karar vericilerin daha ileri giderek politik istemlerini mekâna nasıl yansıttığını gördüm. Aslında kamu yararı taşıması bizler için yapılan eylemler olması gerekirken daha bu işlerin yapılması sırasında kamunun hiçe sayılmasının en güzel örneklerini yaşadım. Bu uygulamanın asıl temelleri olan ve cesaret bulduğu yerler özelleştirme uygulamalarıdır.

Bildirimde öncelikli olarak Türkiye’deki özelleştirme deneyiminin konusu olan kamu arsa ve arazilerini kısaca vereceğim. Ardından özelleştirme ve kentsel planlama ilişkisini irdedeceğim. Örnek olayımız Ankara’da hepimizin bildiği Ankamall. Burada nasıl bir süreçte nasıl bir rant yaratıldığı ve sonuçta piyasa kurumunun bu dönüşümü neden desteklediğini aktarmaya ve sonra da kendi meslek disiplinimiz açısından bir genel değerlendirme sunmaya çalışacağım.

* *Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumu 8B Oturumu bant kayıtlarından üretilmiştir.*

Özelleştirme konusu ekonomi teorisinin bir konusu olmasının ötesinde mekan teorisinin konusudur ve piyasa kurumuyla planlama kurumu arasında sürekli gerilim yaratan bir unsurdur. Devlet arazi devirlerini yapmaya başladıkça kentsel planlama yazınında bu devirlerin kentlere, piyasa kurumuna ve planlama kurumuna etkisine dair eleştiriler, tartışmalar ve hatta davalar artmaktadır. Süreçte sadece planlama kurumunun durduğu nokta tartışılmamaktadır. Ayrıca planlamanın kamusal sorumluluğu yanı sıra, plan yapmaktan, hazırlamaktan, onamaktan sorumlu idarelerin değişen rolü sorgulanmaktadır. Ancak ne yazık ki bu alana dair çok sınırlı akademik çalışma vardır. Akademik çalışmaların darlığına bağlı olarak da kendimizi meslek alanı olarak ifade etmekte ve karar vericilere olası sonuçları anlatmakta zorluk çekilmektedir.

Sınırlı akademik çalışmalar, kentsel kamu mülküne, bunun devrine veya özelleştirmenin planlamaya ilişkisine odaklanmaya yönelik değildir. Söz konusu çalışmalar daha çok kamu mallarından gelir elde edildiğine dairdir ve disiplinlerde ve uygulamada kavram kargaşası vardır. Meslek insanları özelleştirme ve özelleşmeyi bilmeden hareket etmektedir. Hızlı gelişen bir süreç vardır ve planlılar ve mimarlar bu süreçteki istemlere anında reaksiyon verememektedir. Ayrıca özelleştirmenin çıktılarına yoğunlaşılmaktadır. Dönüşen alanlarda yapılan konut, ticaret, alışveriş merkezleri gibi. Kent ve kentlinin kaybının tartışmasının da yapılması gereklidir. Bu çerçevede; aslında bir devlet eylemi olan özelleştirme ile bir kamu hizmeti olan planlamanın piyasa mekanizmasıyla olan ilişkisinin tartışmasını mekânın yeniden üretim bağlamında sizlere aktaracağım.

Planlılar için önemli unsurlardan biri mülktür. Mülk üzerinde mülkiyet dediğimiz 4 tür hak vardır. Bunun üzerinden planlar kurgulanır. Maalesef Türkiye Cumhuriyeti'nde sadece sahiplik hakkı ve kullanım hakkı tanımlıdır. Planlar ise sadece mülkün sahiplik hakkına dönüştürülmüş şekli üzerinden yapılmaktadır. Haklar, kamudan özele, özelden kamuya devredilmektedir. Kamu arazilerinde kamunun sahiplik hakkı devredilirse, bu iki yöntemle olmaktadır: Özelleştirme ve özelleşme.

Özelleşme nedir? Özelleşme değişik zamanlarda bir kamu mülkünün herhangi bir gerekçeye bağlı olarak yasal bir mevzuat veya gecekondulardaki gibi bir işgal, yasadışı faaliyet olabilir, özel sektöre devridir. Özelleştirme ise, Özelleştirme Kanunu kapsamında yapılan bir eylemdir. Belirli bir mevzuat çevresinde yapılır. İlginç olan Türkiye Cumhuriyeti Özelleştirme Mevzuatı'nın yapısında arazi devirleri yoktur. Mevzuatın kurgusunda işletmenin ekonomik varlıklarının devri üzerinden yazım yapılmıştır. Ayrıca Türkiye'nin dünyadan farklı bir boyut vardır. Kamunun ekonomideki payı yüzde 54'ler seviyesinde olan Avrupa Birliği ülkeleri vardır. Ülkemizde kamu işletmelerinin varlıkları sonlandırılarak, bunların malları, bir başka ifadeyle taşınmazları işletmenin değerinin irdelendiği bir noktada mülkiyetin dönüşüm değeri de dikkate alınmadan yok pahasına özel sektöre devredilmektedir.

1986-2001 tarihleri arasında Özelleştirme İdaresi'nin 920 özelleştirme eyleminin 711'i arazi devrine konudur: PTT'nin, Sümerbank binası şeklinde. Mevzuat sadece işletmenin devri, onun ekonomik değeriyle ilgili. 711 eylem araziyle ilgili olmakla birlikte. Özelleştirme ge-

lirlerini incelediğinizde bu devirlerden toplam gelirin yüzde 3,5'ü oranında bir gelir elde edilmiştir. Arazinin kent içindeki gerçek değeri, taşınmaz değeri hesaplanmadan bu piyasaya sunulmaktadır. Sadece işletmelerin değeri üzerinden bir uygulama yapılmaktadır. O zaman özelleştirme devletin bir arazi politikası olmakla birlikte aslında kentsel planlamaya ve kentleşmeye karşı bir eylem, hatta yerel idarenin yetki alanında yerel idarenin inisiyatifini almadan, ona sormadan yapılan bir uygulamadır. Bursa ve İzmir'de olduğu gibi birkaç nadir uygulamada yerel inisiyatifin görüşü alınmış veya arazi ve arsalar kamuya mal edilmiş ya da davalar açılarak satılan taşınmazlar kamuya geri döndürülmüş ve yeniden kente kazandırılmıştır.

İkinci bölüm özelleştirme ve kentsel planlama ilişkisine dairdir. Bu ilişkini üç unsur var. Bunlardan ilki kentsel planlama-piyasa kurumu ilişkisi. Yaptığınız her türlü plan piyasa kurumunu belirleyen bir unsurdur. Bunun için kentsel planlama ve onun kapitalist piyasanın üstünde uyguladığı rolü ve bileşenlerini bilmemiz lazım. Bir plan yapıldığı zaman öncelikli olarak mülk ve mülkiyet haklarına müdahale edilir. Bunların devrine dair bir hüküm söylenir. Sonra bunların üzerinde imar hakları yaratılır. Hatta özel yararlar tanımlanır ve sonuçta planlar burada yarattığımız değer ve rantın onaylanması anlamına gelir. Sermayedar da burada kendi istemlerini artan oranda desteklemektedir. İdarelerimiz bilinçli teknik yapılar ya da mevzuata hâkim olmadıkları için sermayedarın istemlerini gerçekleştirme yönünde eylemler yapmakta ve ardan oranda Türkiye Cumhuriyeti'ndeki kentleşme süreci piyasa güçlerine bırakılmıştır. Bu gelişme ne anlama gelmektedir? Aslında kamu yararından uzaklaşmakta ve rasyonel planlamanın denetiminden çıkılmasına bağlı olarak herkesin her istediği yerde her istediğini yapabildiği bir düzenin oluşması sağlanmaktadır. Bunun yaratılabilmesi için de ilgili aktörler dışlanmakta ve bir taraftan da devlet, bugün gelinen noktada, aslında bir arsa ve arazi politikası olarak özelleştirmeyi ve bu dönüşümü doğrudan destekleyen bir unsur haline gelmiştir.

İkinci ilişki, kamu arazileri-kentleşme ilişkisidir: Kamu arsa ve arazileri Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda kentlerin çeperlerindeydi. Kente göçle ve plansız kentleşmeyle birlikte, arsa ve arazi sunumundaki eksikliklere bağlı olarak ve ilk senelerde plancılar teknik kadrolarda yer almadığı için ve mimarların ciddi çabalarına rağmen, yerinde ve zamanında ve gereği araçlarla birlikte, kentlere arsa ve arazi sunumu yapılmadı. Bu araziler ve arsalar kentler büyüdükçe geçiş bölgelerinde kaldı. KİT'lerle kentleşme ilişkisi mevzuatımıza ve planlama süreçlerimize yansıtılmadı. Kentler büyüdükçe ara bölgelerde kalan büyük alan kullanımları oldukları için de yerel ya da merkezi idarenin öncelikle dönüştürebilecekleri alanlar olarak görüldüler. Türkiye kentlerinin bu stok alanları hâlâ var. Mesela, kent içinde kalan askeri alanların özelleştirme politikaları kapsamında son kalan büyük ve boş araziler olduğundan dönüşümü öngörülmektedir. Bu süreçte hatamız neydi? Plancılar olarak biz bu alanları hep dokunulmaz kabul eder ve gri renge boyardık. Bu alanların hiçbir zaman gelişmeyeceğini düşünürdük. Ancak sermayedar bu işe bizim gibi bakmadı. Bizim için değişmez olan bir şey daha vardı: İşletmenin devamlılığı ilkesi. Kamu işletmeleri devam edecek. Bizim için bu işletmeler potansiyel alanlarında büyüyecekler, ekonomiye katkı sağ-

layacaklardı. Ancak artık ekonomimiz emek yoğun üretim bazlı bir ekonomi değildir. Daha çok tüketim bazlı ve mekanın dönüşmesine yönelik ve rant elde etme amaçlıdır. Dolayısıyla planlama kurumu da kendini anlatmakta ve uygulama yapmakta zorlanmıştır. Sonuç olarak imar mevzuatına aykırı her türlü gelişme oluşmuştur. Özelleştirmede de bu yaşanmıştır. Buradaki rant edinimi başarısı özelleşmeye de yansımıştır. Uygulama aracı uygulama öncesi ve sonrasındaki imar planı değişiklikleri olara karşımıza çıkmaktadır. Artan oranda parseller üzerinde, proje bazlı imar planı değişikliği yapılmaktadır. Yetki gaspı ve dışlanma planlamaya ve kente rasyonel bakan kurumların başına gelmektedir. Son dönemde yetkiler sermayenin istemleri yönünde parsel bazlı onamaların daha kolay yapılabilmesi için merkezde toplanmaya başlanmıştır.

Son ilişki türü; planlama yetkisinin kullanımı ve arazide ilişkisidir. Bir idareye planlama yetkisi neden verilmektedir? Sadece bir kullanımı resmileştirmek açısından verilmez. Mülkün en uygun değeri bulması, o kent ya da o bölge için en önemli ve dengeli kullanım kararının getirilmesi, olması gereken arazi değerinden bir kentsel kullanım yaratılması için verilir. Ancak uygulamada tam tersi gözlemlenmektedir. Planlama yetkisi sermayedara en yüksek geliri getirecek şekilde kullanılmaya başlanılmıştır.

Üçüncü bölümde size Ankara Et Balık Akköprü Kombinasyonu'nun özelleştirilmesi örneğini aktaracağım. Atatürk Orman Çiftliği (AOÇ)'nden tahsisli bir alandır. Akköprü Kombinasyonu Almanların yaptığı, özelleştirilmesinden sonra yıkılmakta hayli zorlanılan bir yapı alanıdır. Yıkıldığı tarihten bu yana kentin mezbahası yapılamamıştır. Yatırım iki etapta gelişen bir planla bugünkü kullanımına erişmiştir. Bu örnek parsel bazlı bir gelişmedir.

Alanın imar planları özelleştirildiği 1995 yılından sonra yapılmıştır. Vaktimiz olmadığından yapılanma sürecindeki planlama hataları, yetki karmaşası, keyfi uygulamalara girmeyeceğim. 2005 yılında imar planının revizyonu yapılarak Ankara'nın batı koridorundan gelen yeşil aksın üzerinde bir yapı tasarlanarak yeşil aksın sürekliliği kesilmiştir. AKM ve Gençlik Parkına kadar girip, kente saplanan bu yeşil aksın tam ortasındadır. 2005 yılındaki plan değişikliğiyle mevzuata aykırı olarak iki yapı arasına bir ekleme yapılmıştır. İki yapı tek yapı haline getirilmiştir. Üst-alt ölçekli kararlara uyumsuzluk, etaplar halinde gelişerek yatırım risklerinin sermayedar açısından azaltılması, imar mevzuatına aykırı hileli uygulamalar, kamuya terk edilen alanların özel sektörün kuruluş alanında olduğu için kamu vafını kaybedip özel mülkün kendi alanı olması ve bugün yüksek emsal ve emlak değerlerine sahip olması gibi unsurlar sonuç çıktı olarak vurgulanabilir.

KAMU ARSA VE ARAZİLERİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE ÖZELLEŞMESİ



Resim 1-2: EBK Akköprü Kombinası: Özelleştirme Öncesi



Resim 2: EBK Akköprü Kombinası: Özelleştirme Sonrası

Bu dönüşümün gerekçesi nedir? Neden sermayedar bu dönüşümü desteklemektedir? Anka-mall'ın ana sahibi GİMAT yatırımcısı 2006 yılında yatırımını 500 milyon A.B.D. Doları'ndan aşağı satmayacağını beyan etmekte idi. Gayrimenkul değerlendirme şirketlerinin 2005 yılı için satılabilir değeri olarak belirlediği rakam 320 milyon A.B.D. Doları'dır. Yatırımın maliyeti nedir? 2012 yılı itibarıyla yatırımın rayiç değeri 600-700 milyon A.B.D. Doları civarındadır. Yatırımcının 2002 yılında kiralardan yıllık kazancı 25.000.000 A.B.D. Doları ve 2006 yılına kadar yıllık kazançların toplamının 100 milyon A.B.D. Doları üzerindedir. 1995 yılında arazinin satış değeri 29,2 milyon A.B.D. Doları'dır (2006 yılına eskale edilen satış değeri, 61.481.461 A.B.D. Doları). Ve yatırımcı bu bedeli taksitle ödemiştir. İki etapta 148 milyon dolarlık bir yatırım sonucunda toplamda 209 milyon A.B.D. Dolar'lık bir yatırım yapılmıştır. 10 yıl içinde 300 milyon A.B.D. dolarlık bir net kârınız oluşmuştur. Baktığımız zaman çok rasyonel bir yatırım.

Hangi sermayedar bu kazancı istemez? Bu nedenle üretim yapılan fabrikalardan vazgeçilmektedir. Fabrikada işgücüne ücret, vergi, prim, Devlete de ayrıca vergi ödememiz lazım. Benzer uygulamalarda kiralarnızı yabancı sermayeli danışmanlık şirketleri toplamakta ve hatta yatırımcımıza kiracı bulmaktadır. Ankara'nın son kalan kamu alanları bu nedenle tehdit altındadır ve kentin yağ lekeleri büyümesi devam etmektedir. Son kalan yatırımların önümüzdeki 10 yıl içinde bu baskı nedeniyle büyük ölçekli konut alanlarına, alışveriş merkezlerine veya hastane yapılarına dönüşmesi beklenmektedir. Jandarma tesisleri, Ata-

türk Orman Çiftliği (AOÇ)'nin parça parça edilen alanları, hatta Başbakanlık yapısı sayılabilir.



Resim 3: Ankara kentinin yağ lekesi ve yayılmacı büyümesi (Eren, 2007):

Genel değerlendirmeye kısmına geçmek istiyorum. Devlet, dünyadaki uygulamanın ve seviyelerin aksine üretim faaliyetlerini tasfiye etmektedir. Kamu kaynakları doğrudan sermayedara ve dolayısıyla piyasaya devredilmektedir. O zaman kamu üretim mekanları özel tüketim mekanlarına dönüşmektedir. Bu alanlarda planlarla ya da değişiklikleriyle yaratılan rantı vergilendiren bir mevzuata sahip olunmadığı ya da vergi sistemimiz bunu dikkate alan bir sistem olmadığı için de özel tüketim mekânlarına dönüşen bu alanlarda ciddi vergi kayıpları olmaktadır. O zaman özelleştirme kamunun yararına olan bir eylem olamaz ya da sonrası gelişmeler refah devletinin bir tasfiyesidir. Planlamanın olduğu gibi devletin rolü de değişmektedir. Kentsel gelişmemiz müdahaleci, parçacı ve geri dönülemez mahiyette olmaya başlamıştır. Kırılgan kentsel gelişmeler vardır. Kentsel rantın oluşumu emlak piyasalarında sunduğu ayrıcalıklı konum ve yatırımın maliyetini ve riskini azaltması nedeniyle desteklenmektedir. Arsa ve araziler meta haline gelmiştir. Bunlar üzerinde her kararın gerçekleştirilebileceği mülklerdir. Plancı için önemli olan nokta planlamanın bir araç haline gelmesidir. Sermayedarın istemlerini yerine getirmiyorsanız, o zaman plancı vasfınız sorgulanmakta ya da dışlanmaktasınızdır. Ancak ilginç olan piyasa kurumu bunu yaparken aslında diğer piyasa aktörlerine, bir başka deyişle kendine zarar vermektedir. Ankamall'ı açtığımız zaman Atakuleyi ve Karumu, Armada açılınca Ankamall'ı öldürmeye başlamıştır. Rekabet edebilmek için Ankamall ikinci etabını geliştirmiştir.

Planların kamu yararı amaçlı mekân yaratmadaki anlamı yitirilmiştir. Kamuya terk edi-

KAMU ARSA VE ARAZİLERİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ VE ÖZELLEŞMESİ

len alanlar (kamu mülkleri) özel mülk, kamu mekânı ise, toplum tarafından kullanılan özel mekân veya saf özel mekân (GİMAT, Kanyon Alışveriş Merkezi gibi) haline gelmektedir.

Tekel kentsel rantlar yaratılmaya başlanmıştır. Kamu yararının yerini üstün kamu yararı ve idareci yararı almaktadır. Plancı için önemli olan kamu yararı, devlet ve planlama kavramları da meşruiyetini yitirmesidir. Hangi planlama anlayışından bahsediyoruz? Kimin için planlama? Artan oranda merkezi idarenin özelleştirme politikası özelleşmenin de ortak düşünüyü haline gelmiştir. Dolayısıyla kendi meslek alanımızı bir krize kendimiz de katkı sağlayarak sokmuş bulunmaktayız. Kentsel mekânın yeniden üretiminden bahsedemeyiz. Kentsel dönüşüm uygulamalarımız da bu gelişmeye en güzel örneklerdir. Peki, bu paradigma değişiminde rasyonel kentsel planlama var olmadan piyasa kendi meşruiyetini nasıl sağlayacak? Bugün bu olgu kimsenin öngörüsünde ve önceliğinde değildir.

Rasyonel planlamadan vazgeçilmemelidir. Hem kamu, hem de özel sektör için eşitlikçi bir planlamayı uygulamak görevimiz olmalıdır. Bu anlatılmalıdır. Sermayenin kendine zarar vermesi nasıl engellenebilir? Yerel idareciler gereği bedel karşılığı her türlü imar iznini verebilir. Son olarak belirtmek isterim ki, eğer idari eylemler, kentsel mekânın (yeniden) üretimi, ekonomik konular ve kamu yararı konularındaki bazı ikilemleri, belirsizlikleri, çelişkileri ve sorun alanlarını tartışmazsak ve bunda olmazsa olmaz temel standartlarımızı belirlemezsek, mesleğimizi bu krizden çıkartacak yeni bir planlama anlayışından bahsedemeyiz. Ayrıca kentsel mekânın yeniden üretimindeki gelişmelere bir söylemimiz de olası değildir. Çok teşekkür ediyorum. Tekrar kusura bakmayın.

9A OTURUMU - 9 KASIM 2012
“KENTSEL DÖNÜŞÜM VE KENTLİ HAKLARI”
Oturum Başkanı: **Prof. Dr. Fatma ÜNSAL**

“Konut” İçin “Yuva”dan Olmak:
Yıkım Tehdidi Altındaki Gecekondu Mahallelerinde Mahalle ve Mahallelilik Algısı
Sarıyer Derbent Mahallesi Örneği
Yrd. Doç. Dr. Hakan YÜCEL - Gizem AKSÜMER - Sidal ÇAKIR

Kentsel Dönüşüm Projelerinde
Sosyal Yapının Değerlendirilmesi:
Dezavantajlı Grup Olan Engellilerin Yerinin İrdelenmesi
Dr. Hayri ULVİ - Doç Dr. Hülagü KAPLAN

Sosyal Sürdürülebilirlik Çerçevesinde
Çanakkale, Fevzipaşa Roman Mahallesi
Bir Kentsel İyileştirme ve Ortaklık Modeli Önerisi
Gökçer OKUMUŞ

Kent ve Hukuk
Selçuk KOZAĞAÇLI

“KONUT” İÇİN “YUVA”DAN OLMAK: Yıkım Tehdidi Altındaki Gecekondu Mahallelerinde Mahalle ve Mahallelilik Algısı Sarıyer Derbent Mahallesi Örneği

Yrd. Doç. Dr. **Hakan YÜCEL**
Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi Bölümü

Gizem AKSÜMER
Galatasaray Üniversitesi

Sidal ÇAKIR
Galatasaray Üniversitesi

Bu makale, hala sürmekte olan bir TÜBİTAK Projesi kapsamındaki saha araştırmasının ilk verileriyle hazırlanmıştır. Önerdiğimiz TÜBİTAK Projesi, kentsel dönüşümün etkilerini bir yandan mevcut mevzuat çerçevesinde kabul edilen imar planları aracılığı ile diğer yandan da büyük ölçekli projeler ve küçük yatırımcı hareketleri üzerinden bir ilişkisellik içerisinde incelemekte ve bu projelerin mekân ve toplum üzerinde yaratmakta olduğu basıncı konu almaktadır. Bu metin de yine aynı kapsamda kalarak, kentsel dönüşümden kaynaklı ortaya çıkan toplumsal algı ve bu algıdaki değişime odaklanmaktadır. Dolayısıyla bildiride, öncelikle gecekondu ve “gecekondululuk” konuları üzerine bir kavramsal açıklama gerçekleştirilecek, ardından gecekondu kesimle yapılan anketler ve derinlemesine görüşmelerle ev algısı, mahalle algısı, mahallelilik, dayanışma örüntüleri ve örgütlenme gibi konular değerlendirilecektir. Henüz uygulamaya geçmiş projeler olmaksızın büyük kentsel projeler, imar haklarındaki değişim ve plan tadilatlarıyla da gerçekleşen kentsel dönüşümün nasıl algılandığı, bu algının yaşam tarzlarını nasıl etkilediği ve dönüştürdüğü tartışılacaktır. Böylece çoğu kez fiziki mekânın dönüşümü ya da konut/barınma sorunu bağlamında değerlendirilen kentsel dönüşümün olası toplumsal etkileri, kentsel dönüşüm uygulamalarına maruz kalma tehdidinde olan gecekondu sakinlerinin bu olguyu nasıl algıladıklarından hareketle aktarılacaktır.

Kentsel dönüşüm sonrasında mekân algısı bazı çalışmalarda değerlendirilmiştir¹, bu bildiride ise kentsel dönüşüm henüz gerçekleşmeden, yalnızca bu tehdidin varlığının toplumsal

1 Güncel bir çalışma için bkz. KALAYCIOĞLU Sibel, DUDUHACIOĞLU Başak, KARAÇALI Halil, BEYAZ Dilek, “Mekânda değişimin algılanması: Ankara Dikmen Vadisi kentsel dönüşümü”, *6. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*,
URL:http://www.sosyolojidernegi.org.tr/kutuphane/icerik/kalaycioglu_sibel_duduhacioglu_basak.pdf

etkileri konusunda bir araştırma gerçekleştirerek, akademik anlamdaki bir boşluğu doldurabilmeyi hedefliyoruz. Öncelikli olarak metnimizde, kentsel dönüşümün ne olduğuna dair kısa bir tanımlama yaparak, kentsel dönüşümle ilgili bakış açımızı ortaya koyacağız. Bu bölümde, yapılan odak grup görüşmeleri, Derbent Mahallesi’nde yapılan anket çalışması, kavramsal çerçevemizle bütünleştirilerek yorumlanacaktır. İkinci bölümde, mekân ve mahalle kavramları irdelenecek, bu kavramların yarattığı aidiyet hissi ortaya konacaktır. Üçüncü bölümde ise, örnek mahallemizdeki sokak ve ev kavramlarının birbiriyle ilişkili oluşu aktarılacak; dördüncü bölümde, mahalle, mekân, ev ve sokakla da ilişkilendirilebilecek dayanışma süreçleri ele alınacaktır. Bu bölümde aynı zamanda, mekâna sahip çıkmak ve “yuvayı” yitirmemek için örgütlenme pratiklerinden bahsedilecektir.

YÖNTEM

Çalışmamız, İstanbul’un Sarıyer İlçesi’nde Derbent mahallesinde gerçekleştirilen, hem niceliksel hem de niteliksel yöntemlerin bir arada kullanılmasıyla oluşturulmuş saha araştırmamıza dayanmaktadır.

Niceliksel ve niteliksel yöntemlerle gerçekleştirilen saha araştırmalarımız hem ele aldıkları temalar hem de hipotezleriyle birbirlerini tamamlar niteliktedir. Niceliksel yöntemle elde ettiğimiz verileri niteliksel yöntemle gerçekleştirdiğimiz çalışmalarla derinleştirmeye gayret ettik. Dolayısıyla çalışmamız, Ragin tarafından oluşturulan niteliksel ve niceliksel yöntemlerin avantajlarını birleştirmeyi deneyen, hem bireysel olarak ele alınan her vakanın hem de formelleştirilmiş analizin analitik kesinliğinin getirdiği zenginliği hesaba katmayı içeren karşılaştırmalı niteliksel-niceliksel analiz yönetimini uygulamaktadır (Albarello, 2007: 96). Bu yönetimin, kentsel dönüşüm gibi bir kentsel-toplumsal sorunsalın etkisini derinlemesine ölçmek için en uygun seçim olduğunu düşünüyoruz.

Literatürün uygun olarak ve çalışmamızın hedefleri de göz önünde bulundurularak, iki ayrı kriter belirlenmiştir. Bunlardan birincisi, odak gruplar içerisinde farklı toplumsal statülerin temsil edilmesi, ikincisi ise odak gruptakilerin kentsel dönüşüm konusunda az da olsa fikir sahibi olmasıydı.

Anket çalışmasını desteklemek ve derinlemesine bilgilere, toplumsal algıya dair saptamalara ulaşabilmek için sosyo-ekonomik özelliklerine göre heterojen 1 odak grup görüşmesi yapılmıştır.

Tüm bu görüşmelerin ardından, kentsel dönüşümün mahallede yaratmış olduğu etki ile algıyı birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır. Doğrudan bir dönüşüm projesi uygulanmaksızın, mahallelerin çevresindeki kentsel mekâna yapılan müdahalelerin, (kapalı siteler, altyapı yatırımları, hastane vs. projeleri ile) mekânı “mutenlaştıran” özelliğiyle sosyo-psikolojik ve ekonomik etkisi, uygulanması düşünülen kentsel dönüşüm projelerinin oluşturduğu tehdit algısı araştırmamızın temel çıkış noktasını oluşturmuştur.

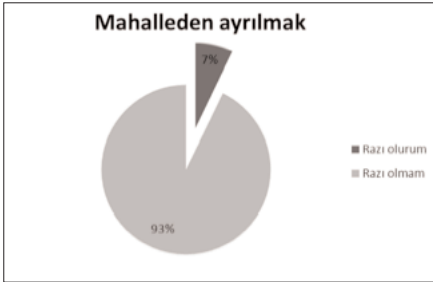
DÖNÜŞÜM

2004 yılında çokça konuşulan, merkezi ve yerel yönetimlerin gündeminde eş zamanlı olarak yer alan kentsel dönüşüm programları temel olarak, “köhneleşmiş mekânları yenilemek ve kaçak yapılanmış gecekonduların ortadan kaldırmak” hedefini göstermektedir (Şen, 2010: 309). Bu akademik bakış açısıyla ortaya konan kentsel dönüşüm tanımının, gecekonduların mahalleli sakinleri tarafından da aynı biçimiyle, deneyimlenerek yapıldığını görmek mümkündür.

“Kentsel dönüşüm, böyle zamanın karşısında eskimiş, gücünü yitirmiş sağlamlığından şüphe duyduğumuz, güvenilir olmayan binaların onarılması anlamında anlıyorum ben. Fakat burada ben onu göremiyorum.” (Zeynep, 42, ev hanımı)

Bu bağlamda mahallelilerin, genel olarak yapıların iyileştirilmesi konusunda ilgili ön yargılı bir karşı çıkışları olduğunu söylemek yanlıştır. Mahalle sakinleri, kendilerini içerisine almayan, dışlayıcı, topyekûn bir değişimi ön gören projelere karşı çıkmakta, bunun aksine yaşam alanlarının kendi inisiyatifleri göz önünde bulundurularak daha yaşanabilir hale getirilmesine karşı çıkmamaktadır.

Gerçekleştirdiğimiz anketi yanıtlayan mahalleliler, kentsel dönüşüm sonucunda %93 oranla mahalleden, %82 oranla ise komşulardan ayrılmaya razı olmadığını açıkladılar.



Grafik 1. Mahalleden Ayrılma İsteği

“Burada evleri herkes oturduğu evi kendi alın teriyle yapmış özdeşleşmiş onunla, bir nevi çocuğu gibi düşünüyor. Buradan ayrılması demek yarı yarıya çocuğunu elinden almak, kopartmak demektir onun için.” (Mehmet, 46, yönetici)



Grafik 1. Komşulardan Ayrılma İsteği

“KONUT” İÇİN “YUVA”DAN OLMAK

Şu an burada talepleri bütün mahalleyi istifleyerek koca koca apartmanlara, küçük küçük dairelere hani böyle feodal bir toplumuz bizim ilişkilerimiz, aile ilişkilerimiz, komşuluk ilişkilerimiz bütün bunlara uymayan bir plan proje var ortada. Bana çok ters geliyor, o yüzden ben bu projenin tamamen karşındayım. (Zeynep, 42, ev hanımı)

Mahallelilerin, diğer mahallelerdeki projelerden ve planlardan haberdar olma oranları çok yüksek olmamakla beraber, haberdar olanların çok büyük bir kısmı ise plan ve projelerin olumsuz sonuçları bulunduğunu düşünüyorlar. En medyatik olan projeler, mahalleli tarafından en çok bilinen, fikir sahibi olunan projeler olarak karşımıza çıkmakta ve bunların başında Sulukule Projesi gelmektedir. Neslişah ve Hatice Sultan Mahallelerindeki projeye ilgili fikirlerini sorduğumuz mahalleliler, büyük oranda projeyi olumsuz bulduklarını belirtiyor.

“Dikmen’de, Sulukule’de hep size verilecek dediler. Hatta tapusu da var bu insanların, bu insanları ev vereceğiz dediler yerinden ettiler. Sonra da yok imarda sorun çıktı, yok sit alandı o yüzden sizi şehrin tel örgülerinin arkasına atıyoruz. 20 yıl vadeyle de bu borcu ödeyeceksiniz dediler. İşte bunlar, tamamen kandırmaya yönelik.” (Kamil, 33, güvenlik görevlisi)

Kentsel bölgelerin suçla özdeşleştirilerek marjinalleştirilmesinin hem güvenlik güçlerinin müdahalesi² hem de kentsel dönüşüm amacıyla yıkım faaliyetlerinde meşrulaştırıcı bir etken olabildiğini söylemek mümkündür.

Kentsel dönüşümün, yalnızca “kentsel dönüşüm projeleri” adı altında olmadığını, büyük ulaşım yatırımları, AVM’ler, lüks konut alanlarıyla ya da diğer yatırımlarla kendini gösterdiği; makalemizin en önemli savunularındandır. Mahalle sakinlerinin bu konulardaki görüşleri de, argümanımızı destekler niteliktedir. Mahalleliler, yeni yatırımların kendileri için sağladığı kimi faydaları kabul ederken, mahallelerinin sıkışmışlığını da dile getirmektedirler.

“Orada alışveriş kafası oluşuyor. Sürekli tüketim yani hani eskiden bazı ülkelerde bazı düşünceleri yok etmek için nasıl işte spor olayı ya da karnaval olayı gündeme geliyor, özellikle Güney Amerika’da işte ben AVM’lerin de oluşturulmasını böyle bir düşünce olarak yorumluyorum... Mesela AVM’ler de küçük esnafta yok ediyor.” (Mehmet, 46, yönetici)

“Yaştan yaşa göre değişir. 10 yaşında bir çocuk sokakta top oynamayı tercih eder tabii ama bizim gibi 25-30 yaş arası AVM’de sinemaya gitmeyi, yeme içmeyi tercih eder.” (Hüseyin, 29, şirkette çalışıyor)

Kentsel dönüşüm, küçük projelerle ve AVM’lerle de hayatı altüst etmekte ve mahallenin ekonomik yapısını negatif yönde etkilemektedir.

2 Bu konuda bkz. GÖNEN Zeynep, “Varoşların zabtiyesi ya da kent yoksullarının neoliberal denetimi”, in *Toplum Bilim*, sayı:23, Aralık 2008, s. 93-103.

Mahallelilerin metrodan oldukça memnun olduğu ve metroyu sürekli olarak kullandıkları, yaptığımız anketlerde de ortaya çıkmakta. Ankete katılanların tamamına yakını metroyu kullandığını ve metronun mahallede bulunmasından memnun olduğunu belirtmiştir.

Tablo 1. Metro Üzerine Düşünceler

	Evet	Hayır	Fikrim yok
Metronun mahallede bulunmasından memnunum	98%	1%	1%
Metro'yu kullanıyorum	99%	1%	0%

“Metro geldi insanlarda tabi tadını aldı bir biniyorsun Eminönü’ndesin tabi insanlar da bırakmak istemediler mahalleyi daha da bir sahiplendiler.” (Kamil, 33, güvenlik görevlisi)

Mahalleli metronun gayrimenkul değerlerine olan etkisini de değerlendirdi ve kiralara buna bağlı olarak arttığını belirtti.

Mahallenin hemen yanındaki Acıbadem Hastanesi ile ilgili sorularımızda ise durum değişmiştir. Mahalleliler, hastaneyi kendilerinin hiç kullanmadığını; bu yatırımın, varsıl kesimlere hizmet verdiğini belirtti.

“Acıbadem geldiği zamanda ‘Ah ne güzel büyük bir hastane geldi.’ diye sevindik kollarımızla beraber ama bize hitap eden bir hastane olmadığı kanaatine vardık. Ablam öğretmen, eşi de öğretmen Diyarbakır’da öğretmenlik yapıyorlar yaz aylarında Derbent’e geliyorlar. Yeğen ateşlendi birkaç gün ateşini dindiremedik. Bir gün bir titreme geldi aldık tabi Acıbadem Hastanesi’ne gözümüz bir şey görmüyor tabi. Orada 15 – 20 dakika bir serumlar falan taktılar. Bunun için 600 lira bir rakam çıkarttılar ayrıca çocuğunuzun bu gece hastanede kalması gerektiğini çıkartıyorsanız sorumluluk alamayacaklarını imza atmamız gerektiğini söylediler. Peki dedik nedir bunun maddiyatı bir gecenin 1,5 milyar olduğunu söylediler. Hastanenin bize bir fayda getirmeyeceğini o gece anladık.” (Hasan, 32, esnaf)

Diğer yandan mahalleliler, hastaneyi bir iş imkânı olarak da görmekteler. Anket yapılanların %77’lik kısmı, hastanede çalışanlar arasında mahallede yaşamayı tercih edenler olduğunu belirtmiş.

Siteler konusu ise mahalledeki gerginliği ve algı karmaşasını ortaya koyar niteliktedir.



Grafik 6. Sitelerin Güvelik Duvarları Üzerine Düşünceler

“KONUT” İÇİN “YUVA”DAN OLMAK

Ankete cevap verenlerin %60'ı, sitelerin güvenlik duvarlarından rahatsız oluyor. Yapılan odak grup görüşmesinde “kısıtlanmış”, “sıkıştırılmış” olma durumu defalarca dile getirildi.

“Siteler de geldi, diyelim ki buradaki işsiz bayanlara da iş oldu. Ama hani biz her yerden kısıtlandık, yerimiz çok güzel. Çevremizi kısırdular, ortada da bizi işgalci olarak görüyorlar. Evlerimizi çevre kirliliği olarak görüyorlar, çevremize de ne kadar iyilik güzelliğe gelse bize zararı oluyor bunun yani.” (Ayşe, 32, çocuk bakıcısı)

Sitelerle ilgili mahalle sakinlerini sıkıntıya sokan bir diğer nokta ise; parklar, spor alanları, çocuk oyun alanları gibi kamusal kullanımların iki bölge arasındaki kullanım eşitsizliğidir. Mahalleli, lüks sitelerdeki ortak kullanım alanlarını kendileri de kullanabilmek istemektedir.

Büyük, lüks sitelerle Derbent arasında hem fiziksel sınırlar ve duvarlar bulunmakta, hem de yapısal ve sosyal farkların yarattığı gözle seçilebilecek ayrışmalar vardır.

“Çöp tenekesine çıkmış MESA'daki parka bakan Derbentli çocuklar çok var. Biz istemez miyiz mahallemizin halı sahası, spor alanı olsun? Oradakiler (Mesa'da yaşayanları kastederek) kendi kendilerine bizden huylanıyorlar.” (Ali, 38, Esnaf)

MEKÂN // MAHALLE

Guy Di Méo'ya göre kimlik, birey ile mekân arasında bir sürekliliğe bağlıdır. Méo birçok örnekte mekânsal ilişkinin toplumsal kimlikleri güçlendiren, hatta toplumsal-uzamsal olarak nitelendirebileceğimiz toplumsal kimlikleri oluşturan bir etken olduğunu ifade etmektedir (Di Méo, 2002: 175-184). Yine Keith ve Pile'e göre mekân, kişinin kimliğinin oluşumunda en az kişinin kökeni, sınıfı ya da cinsiyeti kadar etkilidir (Aktaran, Kalaycıoğlu, Duduhacıoğlu, Karaçalı, Beyaz).

Bu bağlamda kent; insanların kökleştiği, kapandığı korunma ve güvenlik aradığı mekânlar bütünü olmaktadır. Böylece büyük kentler “kentte köy” diyebileceğimiz karşılıklı bağımlılık üzerinde oluşan küçük iç-topraklar oluşturmaktadır (Di Méo, 2002: 149). Bazı güncel çalışmalar; mahallenin “biz” duygusunu oluşturan önemli bir unsur olduğuna, içsellik ve dışsallık arasındaki kimliksel dengeyi sağladığına, bireyin kişilik oluşumuna katkıda bulunduğu, atomlaştırılmış birey olmayı önleyip dayanışma ve toplumsallığı geliştirdiğine işaret etmektedir³.

“Kökleşme” ve “ait olma” gibi terimleri, saha araştırması sırasında pek çok mahalleliden de işittik. Çocukluğunu bu mahallede geçirmiş olmak, mahallede büyümek, yaşayanların çoğunu tanımak, mahalleyi “evi” gibi görmek, mahallelileri “ailesi” gibi görmek görüşmelerde en çok vurgulanan kavramlar oldu.

3 Paris'te yaşayan Türkiye kökenliler üzerinde gerçekleştirilmiş bir araştırmanın verilerinden hareketle yazılmış ilginç ve güncel bir çalışma için bkz. KONUK Mahir, “Mahalle: Bir Kimlikler Kavşağı”, *TOPLUMBİLİM*, Sayı 26, Nisan 2011, s. 75-82.

“Benim için evim sadece dört duvar değil, bütün çocukluğumu burada geçirdim. Çocukluğum, anılarım, her şeyim burada geçtiği için arkadaşın da belirttiği gibi hayat benim için. Böyle köklerimden bağlıyım buraya. Buranın bozulması, düzenin bozulması bizim de alt üst olmamız anlamına gelir. Çevremde birçok arkadaşım sağa sola gittiler ama ben hakikaten buradan kopamam. Dedem de çok seviyordu burayı, babam da çok seviyordu, ben de çok seviyorum. Kocaman kendimden uzun çocuğum var o da çok seviyor burayı, biz buralıyız.”

Mahallede ankete katılanların %69’u, 20 yıldan fazla süredir mahallede oturmaktadır. Uzun yıllardır aynı mahallede oturmak, aidiyeti artırmaktadır.

Mekânsallaşmış mahalle toplumsal ilişkilerin merkezindedir (Mozère, 1999: 20-23). Bununla birlikte, alanının bir grup tarafından sahiplenmesinin sonucudur (Claval, 1996:94). Bundan dolayı mekân aidiyet duygusunu güçlendirmektedir. Dolayısıyla mekân, tanımı gereği toplumsaldır; ancak, fiziki dünyanın unsurlarıyla oluşabilmektedir (Poche, 2000: 36-37). Mekân, kendiliğinden var olmaz ancak grubu oluşturan bireylerin eylemlerinin oluştuğu maddi alan olarak oluşur.

“Derbent’e adım atmak evine adım atmak gibi bir şey.” (Ayşe, 32, çocuk bakıcısı)

Öyleyse, mekân inşasıyla kimlik inşası arasında çok güçlü bir ilişki olduğunu iddia edebiliriz. Damgalama ve dışlanma duygusunun da mekânsallık üzerinde son derece önemli bir etkisi vardır. Mekânsallık duygusu; temel olarak kolektiftir ve doğrudan yere bağlılıktan çok, kişiler ve topluluklar arasından ilişki biçimine bağlıdır.

“Bütün hayatımı bu mahallede şekillendirdim ben, bütün insanlarla diyalog içinde oldum. En küçücük bir problemim olduğu zaman, birisi gözüme baktığında ya Kâmil bir şey mi oldu diyebiliyor, ben de derdimi rahatça anlatabiliyorum... Bizler bu mahalleyi yoktan var ettik yarım yüzyıldan beri buradayız. Dedelerimiz atalarımız burada yaşadılar. Allah katında da buranın tapusu bizimdir, yeri bizimdir.” (Kâmil, 33, Güvenlik Görevlisi)

Mahalle, fiziki-toplumsal-kültürel boyutlarıyla ele almamız gereken bir olgudur. G.N. Fischer’e göre bir mahalle, kendiliğinden var olmaz ancak içinde yaşayanlarla bir gerçeklik kazanır (Paulet, 2001: 114). Mahalle, öznel ve nesnel olan arasında bir ara yüzevidir. Mahalle yaşanan bir alandır. Mahalleli için gerçekliğinden çok temsil ettiği önemlidir (Paulet, 2001: 116). Aynı şekilde Lupton’a (2003:4) göre “nüfus ve uzam arasındaki karşılıklı ilişki mahallenin özelliklerini oluşturur. Böylece mahalle hem fiziki hem de toplumsal bir uzamdır”. Bu bağlamda yerin etkisinin analizi, birçok unsuru kapsamalıdır: çevre, inşa edilmiş alanlar, altyapı, nüfus özellikleri, nüfusun dayanışma örüntüleri ve uzamla özdeşleşmeyi hesaba katarak toplumsal ve duygusal...

Mahallenin duygusal olarak sahiplenildiğini gösterir nitelikteki bir veri de, mahalleyi tercih etme sebebini sorduğumuzda ortaya çıkmıştır. Akrabalara yakın, havası temiz, sakin, yeşili bol ve semt güzel seçenekleri en çok tercih edilenlerdendir. Ayrıca mahalle, mahalleli tarafından çok güvenli bulunmaktadır.

Tablo 2. Mahalleyi Tercih Nedeni

Mahalleyi tercih nedeni	Oran %
Akrabalarıma yakın	52,69
Havası temiz	51,61
Sakin	51,25
Yeşili bol	44,80
Ev/ semt güzel	41,22
Güvenli	36,20
Ulaşım kolay	35,84
Hemşerilerime yakın	34,05

Enformel mahallelerin mekânsal boyutunu J.C. Dépaule (1984: 487) şöyle tanımlar: “ ‘teneke mahalle’ [bidonville] bir mekândır çünkü teneke mahalle içindeki toplumsal pratikler, yakınlık, komşuluk ve paylaşmaya dayanan toplumsal ilişkileriyle mekân oluşturur; teneke mahalle günlük hayatın sahnesi ve kulisidir. Teneke mahalle, kimlik dayanağıdır; simgeler ve mekânsal kodlarla yüklüdür.” Böylece mahalleliler isimlendirerek; varlıklarını göstererek gündelik hayatta yer alarak mekânın üretimine katılırlar.”

Gecekondu örneğinde mahalleliler kendi konutlarını inşa ederek, bu konutların yasallaştırılması ve altyapı hizmetlerine kavuşması için birlikte mücadele vererek mekânla güçlü bir ilişki kurmaktadır. Dolayısıyla gecekondu mahalleleri ile sosyal konut bölgeleri arasında toplumsal ilişkiler açısından önemli bir fark mevcuttur. Bu önemli fark Fransa’da sosyal konutlar (HLM) ile teneke mahalleleri karşılaştıran çalışmalarda veciz bir şekilde örneklendirilmiştir. Bu konuda Abdelmalek Sayad (1995: 103-125), Nanterre hakkında yazdığı monografide; sosyal konutlarda yabancılaşma, tüm olumsuz altyapı koşullarına karşın teneke mahallelerde ise kişilerin mahalleye güçlü bağlarını tespit etmiştir. Sayad bu farkı şöyle betimler : “Eğer teneke mahalle bir « Arap konutu » olarak görülüyorsa bunun nedeni Araplar tarafından kendileri için inşa edilmiş olmasındandır, bu konutu ikame için inşa edilen konut için ‘Arap için yapılmış konut’ tur.” Aynı şekilde Claude Pétonnet (1979); sosyal konutlara yerleştirilen eski “teneke mahalle” sakinlerindeki komşuluk dayanışması yoksunluğu duygusunun, ne kadar etkili olduğunu tespit etmiştir.

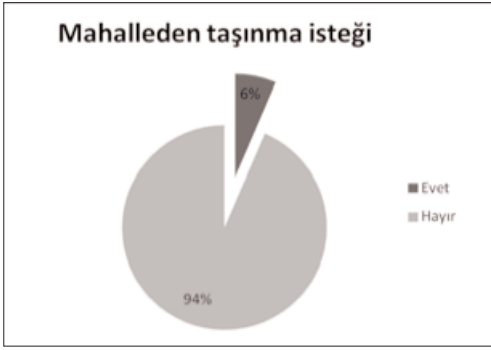


Grafik 8. Mahalleden Memnun Olma Durumu

Yukarıdaki oran, mahalle aidiyetini çok ciddi bir şekilde kanıtlamaktadır. Anket yapılanların %96'sı mahalleden memnun olduğunu söylemiştir ki, eksikleri olsa bile mahalleden bu denli memnun olmak duygusal bazı bağların olduğunun kanıtıdır.

“Buranın geçmişinden beri yapılan yapılarda bile herkes imece usulüyle birbirlerine yardımcı olmuşlar, yapılarını yapmışlar, ilişkileri güçlü bir hale gelmiş. Hatta bu son süreçte artık bu çocuklara ulaşılmış durumda. O gün belki bebek olanlar işte 30, 40 yaşına gelmiş ve annelerinin, babalarının yakaladıkları ilişkileri yakalamışlar. Ben kesinlikle istemiyorum burada değişik bir yapı oluşmasını. Buranın hatta aynı şekilde kalması bile çok güzel diye düşünüyorum ben. Hiçbir şekilde başkalaşım istemiyorum, kişisel görüşüm tabii ki.” (Mehmet, 46, yönetici)

Mahalleden taşınmayı istemeyenlerin çoğunlukta olmasını da bu aidiyetin varlığını gösteren diğer bir kanıt olarak sunabiliriz.



Grafik 9. Mahalleden Taşınma İsteği

Bu bağlamda mahallede iki tür aktörden söz edebiliriz; “mahallelerde oturan” diye isimlendirebileceğimiz mahallenin gündelik hayatına katılmayan pasif aktör ve yerel sosyalleşmenin temelinde yerini alan aktif aktörler (Riboulon, 2000: 77). Aktif aktörleri betimlemek için Ahmed Boubaker (2001: 149) “kuzen mahalle” terimini kullanır ve bununla göçmen topluluklarının ailevi, geleneksel, dayanışmaya ve toplumsallaşmaya ilişkin bağları korunmasıyla belirginleşen göçmen mahallelerini tanımlar.

Kentsel dönüşüm süreçlerinin, mekân ve mahalle ile ilgili olarak algıda olumluluk ve olumsuzluklar yarattığı söylenebilir. Öncelikle, insanların mahallelerinin durumunu daha çok sorgular hale geldikleri bir gerçektir.

EV// SOKAK

Sokağın, yaşam alanı olarak toplumsal değerinin tanınması yeni değildir; ancak artık sokak, toplumsal bağda temel alan olarak da gösterilmektedir. Sokağa dönüş, halk mahallelerinin sokaklarının şenlikliliği tespitiyle beslenmektedir.

“KONUT” İÇİN “YUVA”DAN OLMAK

“10 – 15 tane komşu geliyor mesela alıyor çayını, kahvesini, çekirdeğini muhabbet ediyorlar, birbirleriyle hal hatır soruyorlar, dertleşiyorlar. Burası köy gibi, çıkıyorlar ormanda dolaşıyorlar temiz hava alıp gezinti yapıyorlar.” (Kamil, 33, güvenlik görevlisi)

Orta sınıfın, bu şenliklilik arayışının bir sonucu olarak; halk mahalleleri gözde yerleşim alanları olmaktadır. Bu süreçte, toplu konut bölgeleri eleştirilmektedir. Bu bağlamda orta sınıfta; “sokağa dönüş” iradesi oluşurken; sokağı mekânsal kimliklerinin ve dayanışma ürünlerinin merkezinde tutan kent yoksullarının toplu konut bölgelerine yönelmek bir paradoks oluşturmaktadır.

“Tabi, bir sıkıntımız olduğunda camdan birbirimizi çağırıyoruz. Birlikte hareket ediyoruz yani mutsuzsak mutsuzluğumuzu birbirimize anlatıyoruz. Mutluysak camdan birbirimize söylüyoruz.” (Zeynep, 42, ev hanımı)

Sokak; mahalle içinde toplumsal açıdan köye özgü özellikleri taşıyarak, toplumsal ilişkilerin oluştuğu, “bir güvenlik temeli”, hatta bir sığınma alanı özellikleri dahi gösterebilmektedir. Sokak, özellikle kent yoksullarının yoğunlaştığı mahallelerde, Türkiye örneğinde esas olarak gecekondu bölgelerinde, kendine özgü toplumsal pratiklerin gerçekleştiği bölgeler olarak nitelendirilebilir. Toplu konut bölgelerinde sokaklar, ötekine karşı kuşkunun mekânı olarak kurgulanırken, geleneksel ve/veya geleneksel ilişkilerin hakim olduğu mahallelerde sokak; şenliğin, dayanışmanın toplumsal-kültürel pratiklerin, ötekiyle karşılaşabilmenin sağlayıcısı, evin bir uzantısı halinde kendini var eder. Sokaklar, mahallelerin hayatına katılmak isteyenlerin ve komşularıyla ya da sokaktan geçenlerle vakitlerinin önemli bir bölümünü geçirmeyi dileyenlerin tercihlerinde önemli bir yer tutabilmektedir. Charmes, 2006:5-20, 83-112).

“Ben mesela şimdi evimin kapısının önünde otursam bile huzur buluyorum başka bir yerde de bunu bulamıyorum, temiz hava alıyorum. Mesela bana şimdi en güzel bir yerde, Mecidiyeköy’de ev verseler oturamam. En kral yerde, rezidans da bile ev verseler oturamam.” (Kamil, 33, güvenlik görevlisi)

Ev ile sokak arasında keskin bir sınır bulunmaz, evde oturmak demek; aynı zamanda kapı önünde, sokakta ya da evin bahçesinde oturmak anlamına da gelir. Hatta bahçelerin, net biçimde duvarlar ve büyük çitlerle ayrılmadığı, birbirine geçişin kolay olduğu görülür. Bu sebeple mahalleliyle yapılan görüşmelerde, mahalleliler; aparman, rezidans gibi yerlerde oturamayacaklarını belirtmişlerdir.

Mahallede, mahalleli kendi bahçesini temizlediği gibi sokağını da temizliyor ve bu durum bize geçişkenliği daha da açık biçimde gösteriyor.

Mahalleli, evlerinin dışına taşan bir mekân kullanımı gerçekleştiriyor; çamaşır kurutmak, erzak hazırlamak ya da diğer tüm kullanımları mekân kullanımına dahil ediyor.

Çoğu yerde evlerin balkonları, bahçe, kaldırım ve sokak iç içe geçmiş durumda. Bu da kamusal kullanımların yoğunluğunu göstermektedir. Aynı durum toplu konut bölgelerinde gö-

rılmemektedir. Gecekondu örneğinde sokaklar ve bahçeler birçok örnekte birlikte yemek yeme, yemek yapma gibi hem toplumsal hem de ekonomik boyutları olan ilişkilerin de alanı olmaktadır.

“Bu yaşantıyla ayak uyduramayacaklar... belki 3-5 ay sonra da Derbent gibi bir yer bulana kadar göç edecek, belki köyüne dönecek, belki gecekondu bölgesine ya da hazine arazisine gidecek.” (Mehmet, 46, yönetici)

Mekân olgusunu fiziksel gerçekliğinden öte, bireylerin ona yükledikleri anlam ve değerlerle ele alırken değinilmesi gereken bir diğer nokta da mekânın kaybıdır. Bunu savunan Fullilove’a göre (1996) insanların anlam ve değerler yükledikleri mekândan kopması, kişisel ve kolektif kimlik ve hafıza açısından tahrip edici sonuçlara sahiptir.” (Kalaycıoğlu, Duduhacıoğlu, Karaçalı, Beyaz, 2011: 900)



Grafik 13. İmece Usulü Erzâk Hazırlama Durumu

“Ortaklaşa birlikte, Ramazan için hazırlıklar yapılır. Mesela mahallede yufkalar açılır, hamurlar kesilir, halılar ve yünler yıkanır. Anadolu’dan gelmiş insanlar birlikte işlerini yapıyorlar. Dairelerine sıkıştırdıklarında mümkün değil alışkanlıklarını devam ettiremezler. Biraz ekonomiyle de alakalı mesela halısını kendi yıkıyor kadın yıkamaya vermiyor, yününü de kendi yıkıyor; bunları yapamayacak.” (Zeynep, 42, ev hanımı)

Pek çok evin önündeki sokak; evin bir uzantısı gibi, ev işlerinin bir kısmının yapılmasına imkân verecek şekilde, ortak bir alan olarak kullanılır. Halı yıkama, yün yıkama, sokak sohbetleri ve bunlar gibi pek çok ortak/özel faaliyet sokaklarda gerçekleşmektedir. Ev de oldukça özel ve önemlidir. Sokak ve mahallede olduğu gibi, evin de kendileri tarafından, kendilerine uygun olarak yapılmış olması ayrı bir önem atfeder.



Grafik 14. Konut Konforu Memnuniyeti

“KONUT” İÇİN “YUVA”DAN OLMAK

Evlerin pek çok eksiği olmasına rağmen, büyük bir çoğunluk evinin konforundan memnun olduğunu belirtmektedir. Bu durumda, kendi ihtiyaçlarını karşılayan evler inşa etmelerine ve gerektiğinde eklemeler, çıkarmalar yaparak esnek bir biçimde evdeğiştirmiş olmalarına bağlayabiliriz. Sayad’ın betimlemesini bu noktada hatırlatmakta yarar vardır: “Eğer teneke mahalle bir « Arap konutu » olarak görülüyorsa bunun nedeni Araplar tarafından kendileri için inşa edilmiş olmasındandır, bu konutu ikame için inşa edilen konut için “Arap için yapılmış konut” tur.” (Sayad, 1995: 103)

Evinde, hangi eksikliklerin olduğunu sorduğumuzda, ankete katılan 280 kişi, toplamda 100 farklı cevap vermiş, ancak bunların %42’si hiçbir eksiğinin olmadığını belirtmiştir. En önemli saptamalardan bir tanesi, mahalledeki konutların ortalama **135 metrekare** civarında olmasıdır. Dolayısıyla, 65-70 metrekarelik apartman daireleri bu mahalle sakinleri için düşünülemez.

Bunun yanında, bahçe ve sokak kullanımlarının da bu metrekareye eklenmesiyle birlikte evlerin daha da genişlediği göz önüne alınmalıdır. Bu duruma bazı eski araştırmalarda da değinilmiş; yoğunluğun ve sıkışıklığın çok olduğu gecekonducularda bile birkaç evin ortak kullanımı açık alanların olduğu, küçük çapta bahçeciliğin yapıldığı ve yine ev kadınlarının bazı faaliyetlerini diğer kadınlarla birlikte bahçede veya sokaktaki ortak alanda yapabildikleri ve bu bağlamda toplumsal çevre olarak gecekondu ile apartmanın ayrıştığı belirtilmiştir (Ayata, 1989: 124).

Benim için ev su, gibi hayat gibi bir şey. Ben burada doğdum, gözümü burada açtım. Nasıl dinimi bağlıysam, namusuma nasıl bağlıysam, aileme nasıl bağlıysam evime de o şekilde bağlıyım. (Kamil, 33, güvenlik görevlisi)

Burada evleri herkes oturduğu evi kendi alın teriyle yapmış özdeşleşmiş onunla. Bir nevi çocuğu gibi düşünüyor. (Mehmet, 46, yönetici)

Evleri, sokakları ve mahalleleri için sakin, huzurlu, güzel, temiz, havadar, rahat, yeşil, geniş gibi tanımlamalar yapıkları anket sonuçlarında tespit edilmiştir. Pozitif tanımlamaların çoğunlukta olması, bu mekânla kurulan duygusal bağları göstermektedir.

Evlerin %61’inin bahçesinin olduğu, komşuların da birbirinin bahçesini aktif olarak kullandığı anket ve odak grup görüşmelerimizde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla apartmanda oturmak, mahalleliler için yepyeni bir yaşam tarzına geçişi ifade ederek, aslında yeni bir yabancılışmayı beraberinde getirir.

SONUÇ: Kentsel dönüşüm sürecinde “Yuva”yı yitirme kaygısı

Gecekonduculular için yaşadıkları konutlar, sosyal ilişkiler ve mekânsal biçimleriyle birlikte kesinlikle psikolojik, duygusal bir bağlılığı beraberinde getirir. Bu bağlılığı yaratan en önemli faktörler arasında, ailevi ve kültürel aidiyet hissi, mahallenin birlikte ve dayanışmayla kurulmuş olması yer alır. Aynı zamanda bu dayanışmanın, ekonomik özellikleri olan

bir dayanışma olması, kolektif hafızanın yarattığı bağlılıktan daha ötesinin oluşmasını sağlar.

Gecekondulu mahallesi, fiziksel ve simgesel özellikleriyle güçlü bir özdeşleşme yaratan bir mekândır. Toplumsal-fiziksel özellikleriyle oluşan bu mekâna, hangi biçimde olursa olsun, katılım içermeyen ve fiziksel müdahaleyle sınırlı olan projeler, mahalleli üzerinde gelecekte hangi sonuçlara sebebiyet vereceğini tahmin edemeyeceğimiz tahribatlarda bulunacaktır. Dolayısıyla, mekânda yaşayanların fikrini, taleplerini, katılımını içermeyen her türlü müdahale; mahallelinin, mahallesinde kalmasını sağlayacak şekilde projelendirilmiş bile olsa, mekânda kurulan toplumsal ilişkilerin, mekâna dayalı kimliğin kaybına ve yabancılaşmaya neden olacağı fikrindeyiz.

Kentsel dönüşüm sorunu, konut alanlarına yapılan biçimsel bir müdahale olmaktan ibaret olmayıp; sosyo-psikolojik, ekonomik, kültürel etkileri olan önemli bir mekânsal kimliğin tahribatını yaratmaktadır. Ayrıca dönüşüm, yalnızca proje ile değil büyük yatırımlarla da mahalledeki algıyı dönüştürmektedir. Bu bağlamda, kentsel dönüşümün birçok kez nedeni de olan kapalı siteler, mahallede ciddi bir huzursuzluğa, toplum içi bir kırılmaya yol açmakta, “iki taraf” oluşmasına ve birbirinden tedirgin olan toplum gruplarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Mekânsal aidiyet ve mahalleli olmak, kentsel dönüşüm tehdidiyle de dönüşmektedir. Büyük yatırımlarla, AVM’lerle, kapalı sitelerle sıkıştırılan mahallenin; kendi içerisine daha fazla kapandığı, dayanışma ilişkilerine daha çok bağlandığı ancak buna karşın varsılların yaşam biçimine de özendiği gözlemlenmiştir. Varsılların yaşamına özenme olgusu, AVM’lerle yaratılmaya çalışılan yeni yaşam tarzının çeşitli dayanışma ilişkilerini ve sosyal ağları değiştirdiği mahalleli tarafından da fark edilmektedir.

Ev ise, mahalleli için geçişkenliğe sahip, dört duvar ile keskin biçimde, sokaktan ve bahçeden ayrılmış bir mekân olarak ortaya çıkmaz. Yazın evlerin kapısının sürekli açık durması, çocukların sokak – ev arasında oyun oynamaları, bahçelerin duvarlarının olmaması bu geçişkenliği gösterir. Dolayısıyla Derbent için ev, sokaktan tamamen ayrı düşünülebilecek bir alan değildir. Diğer yandan ev; ailenin, akrabaların, hemşehrilerin ve komşuların sürekli birlikte vakit geçirebildikleri bir mekân olarak karşımıza çıkar. Komşularla birlikte ortak yapılan ev işleri, komşu ziyaretleri, kapı önü oturmaları hep bu geçişkenliğin birer kanıtıdır. Başlıkta vurguladığımız gibi Derbent örneğinde, mahalleliler için, içinde yaşadıkları ev; bu evin bulunduğu sokak ve mahalle “yuva” olarak görülmektedir. Yoğun simgesellikle yüklü, yoğun sosyal ilişkileri, psikolojik bağlılığı da içerdiğini düşündüğümüz “Yuvanın, yeni konutlarla ikame edilebilmesi de bu bağlamda mümkün müdür?” sorusu/sorunu cevaplanmayı ve çözülmeyi beklemektedir.

KAYNAKÇA

ALBARELLO Luc, Apprendre À Chercher, L'acteur Social Et La Recherche Scientifique, De Boeck & Larcier, 2007.

ASLAN Şükrü, “1970’li Yıllarda İstanbul’da Katılımcılığın Örneği Bir Yerel Kent Dene-yimi; 1 Mayıs Mahallesi”, İn Kurtuluş Hatice (Yay. Haz.), İstanbul’da Kentsel Ayrışma, Bağlam Yay, 2005, S.267-286.

ASLAN Şükrü, “Sıradışı Mahallede Tarih Ve Kimlik Sorunsalı”, KEBİKEÇ İnsan Bilim-leri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Sayı: 20, Aralık 2005.

AYATA Sencer, “Toplumsal Çevre Olarak Gecekondu Ve Apartman”, Toplum Ve Bilim, Sayı 46/47, YAZ 1989-GÜZ 1989, S. 101-127.

BALİ Rıfat N., Tarz- I Hayattan Life Style’a Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşam-lar, İstanbul, İletişim Yay. , 3. Basım, 2002.

BEHAR David, İslam Tolga (Der.), İstanbul’da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

BAYAT Asef, Sokak Siyaseti: İran’da Yoksul Halk Hareketleri, Ankara:Phoenix Yayınları, 2008.

CASTELLS Manuel, Le Pouvoir De L’ Identité, Paris: Fayard, 1999.

CHAMBOREDON Jean-Claude Ve LEMAIRE Madeleine, “Proximité Spatiale Et Distance Sociale: Les Grands Ensembles Et Leur Peuplement”, Revue Française De Sociologie, Cilt:XI-I, 1970, S.3- 33.

CHARMES Eric, La Rue: Village Ou Décor? Deux Rue À Belleville, Creaphis, 2006

CHARMES Eric, “Le Retour À La Rue Comme Support De La Gentrification”, Espaces Et Sociétés, No:122, 2005, Ss. 115-135.

CHIGNIER-RIBOULON Franck, “La Banlieue, Entre Culture Populaire De L’honneur Et Sentiment De Marginalisation”, Géographie Et Culture, N° 33, 2000, S.77-79.

CLAVAL Paul, BONNEMAISON, Joel ; CAMBREZY, Luc ; BOURGEOIS QUINTY, L.. “Le Territoire Dans La Transition À La Postmodernité”, Géographie Et Cultures, Sayı 20, Kış 1996, S.93-112.

DEPAULE J.-C., « Territoire De L’urbain Et Pratiques De L’espace », İn J. Mental ; G. Mutin, Politiques Urbaines Dans Le Monde Arabe, Lyon : Maison De l’Orient, 1984, S.487.

DI MÉO Guy, “L’identité: Une Médiation Essentielle Du Rapport”, Espace/Société’ , Géo-carrefour, Sayı 77, 2/2002, S.175-184.

ERDER Sema, “Kentsel Gelişme Ve Kentsel Hareketler: Gecekondu Hareketler”, Kent,

- Yerel Siyaset Ve Demokrasi, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, 1998, S.293-309.
- FULLILOVE MT., “Psychiatric İmplications Of Displacement: Contributions From The Psychology Of Place”, American Journal Psychiatry, 1996, No:153, S.1516-1523
- GÖNEN Zeynep, “Varoşların Zaptiyesi Ya Da Kent Yoksullarının Neoliberal Denetimi”, Toplum Bilim, Sayı:23, Aralık 2008, S.93-103.
- KALAYCIOĞLU Sibel, DUDUHACIOĞLU Başak, Karaçalı Halil, Beyaz Dilek, “Mekânda Değişimin Algılanması: Ankara Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşümü”, 6.Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Aydın, 2009.
[Http://www.Sosyolojidernegi.Org.Tr/Kutuphane/İcerik/Kalaycioglu_Sibel_Duduhacioglu_Basak.Pdf](http://www.Sosyolojidernegi.Org.Tr/Kutuphane/İcerik/Kalaycioglu_Sibel_Duduhacioglu_Basak.Pdf)
- KEITH M. Ve PILE S. (Der.), Place And The Politics Of Identity, Routledge, 1993.
- LEFEBVRE Henry, Le Droit À La Ville ; Suivi De, Espace Et Politique, Paris: Anthropos, 1972
- LUPTON, Ruth “*Neighbourhood Effects*”: Can We Measure Them And Does It Matter? Case Paper 73, London School Of Economics, Center For Analysis Of Social Exclusion, 2003
- MOZÈRE Liane, “Territoire Entre Territorialisation Et Déterritorialisation”, Intelligences Des Banlieues, Paris: Eds. De l’Aube, 1999, S.20-23.
- PAULET Jean-Pierre, Géographie Urbaine, Paris: Armand Colin, 2001.
- PÉROUSE Jean-François, Daniş A. Didem, “Güvenliğin Mekânda Yeni Yansımaları: İstanbul’da Güvenlikli Siteler”, Toplum Bilim, No:104, 2005, S.92-123.
- PÉTONNET Claude, On Est Tous Dans Le Brouillard, Paris: Edition Gallilée, 1985.
- POCHE Bernard, “La Sociologie Et La Question De L’Espace’, İn Territoires Sous Influence, PAGÈS Dominique & PÉLISSIER Nicolas, Paris: l’Harmattan, 2000, S.36 -37.
- SCHÜTZ A., « Sur Les Réalités Multiples » İn NOSCHIS K. Et DE CAPRONA D. (Der.) Le Chercheur Et Le Quotidien, , Paris : Méridiens-Klincksieck, 1987, S.127.
- SCHWACH Victor (Der.), Psychologie De L’espace, Eds. L’Harmattan, 1998.
- SEGAUD Marion, Anthropologie De L’espace, Armand Colin Eds., 2008.
- SERFATY-GARZON P., Chez Soi, Les Territoires De L’intimité, Paris: Armand Colin Eds., 2003.
- ŞEN Besime, “Kentsel Dönüşüm Ve ‘Kaybetmeden Mücadele Etme Arayışı’ Gülsuyu-Gülensu Ve Başbüyük Deneyimleri”, ŞEN Besime Ve DOĞAN Ali Ekber (Der.), Tarih, Sınıflar Ve Kent, Dipnot Yay., Ankara, 2010.

“KONUT” İÇİN “YUVA”DAN OLMAK

¹Güncel bir çalışma için bkz. KALAYCIOĞLU Sibel, DUDUHACIOĞLU Başak, KARAÇALI Halil, BEYAZ Dilek, “Mekânda değişimin algılanması: Ankara Dikmen Vadisi kent-sel dönüşümü”, *6.Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı*,

URL:http://www.sosyolojiderneđi.org.tr/kutuphane/icerik/kalaycioglu_sibel_duduhacioglu_basak.pdf

KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİNDE SOSYAL YAPININ DEĞERLENDİRİLMESİ: DEZAVANTAJLI GRUP OLAN ENGELLİLERİN YERİNİN İRDELENMESİ*

Arş. Gör. Dr. **Hayri ULVİ**
Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Doç. Dr. **Hülagü KAPLAN**
Gazi Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Saygıdeğer misafirler, değerli katılımcılar, teşekkür ediyoruz geldiğiniz için. Bu çalışmamızda biz çalışma ekibi olarak “*Kentsel Dönüşüm Projelerinde Sosyal Yapının Değerlendirilmesi: Dezavantajlı Grup Olan Engellilerin Yerinin İrdelemesi*” konusunda herkes için tasarımın önemli bir bileşeni olan engelsiz mekan düzenlemelerinin kentsel dönüşüm alanında planlanması ve projelendirilmesi konusunu detaylandırdık. Bu konuda kuramsal çerçeveyi, yasal mevzuatı ve ilgili idarelerin sorumluluklarını ve örneklem irdelemesini yaptık saygıdeğer katılımcılar.

Öncelikle temel kavramlar konusunda kısaca bilgi vermek istiyorum. Engelli konusunda bir hayli zamandır artık normal insan demiyoruz, standart iş görebilen insan diyoruz. Yani engellileri de artık standart iş göremeyen insan olarak daha bilimsel bir tanıma oturtmaya çalışıyoruz. Bu konuda engeller yaya ve taşıt yolu, bisiklet yolu, yaya kaldırımının bir en kesitini verdik. Engelsiz mekan düzenlemesinin temelinde bir kuralar bütünü yer alıyor. Bununla alakalı bazı temel kavramlarımız var: Alan, düzey, genişlik, yükseklik, bildirişim ve donatı. Ekranda bunların detaylarını görüyorsunuz. Bu kavramlar bileşeninde ulaştığımız sonuç engelsiz tasarım aynı zamanda kentsel tasarıma ilişkin bir süreç haline geliyor. Örnek olarak mekansal öğelerden birisi olan duyumsanabilir, yani hissedebilir yüzeye biz üç temel bileşen oturtuyoruz: Kılavuz iz öğesi, yön değiştirme öğesi ve uyarıcı öğeler. Kılavuz iz öğesi kılavuzlama görevini yaparken belli dokulu malzemelerle düzenlenen yön değiştirme öğeleri de uyarıcı öğeyle beraber görev yapıyor.

* *Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumu 9A Oturumu bant kayıtlarından üretilmiştir.*

KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİNDE SOSYAL YAPININ DEĞERLENDİRİLMESİ: DEZAVANTAJLI GRUP OLAN ENGELLİLERİN YERİNİN İRDELENMESİ

Kentsel mekanlarda özellikle hangi yerlerde engelsiz tasarımı uygulayabiliriz diye sordumuzda kaldırımlar, yaya geçitleri, terminaller, merdivenler her türlü kentsel donatıda engelsiz tasarımın bir yeri var. Ekranda bununla alakalı bir detay var. Kentsel dönüşüm projelerinin yeniden ürettiği kentsel mekanların engelsiz olması gerekiyor. Bu konuda dönüşüm projelerine baktığımızda dönüşüm projelerinin yeniden ürettiği kentsel mekanların engelsiz olması için iki altlığımız mevcut: Yasal altlığımız ve stratejik altlığımız. Bunları biraz detaylı olarak açacak olursak, yasal altlığa yönelik veya stratejik altlığa yönelik Kentges bütünleşik kentsel gelişme stratejisi ve eylem planını incelememiz gerekir. Bütünleşik kentsel gelişme stratejisi ve eylem planı projesi ülke çapında bütün kamu kuruluşlarının temsilcilerinin çağrıldığı ve özellikle sosyal politikalar, yerel kalkınma, kentlilik bilinci, yerel yönetimlerde yaşam kalitesinin artırılması gibi konularda dikkat çekmek ve bunu yazılı mevzuata sokmak için bir araya geldi. Bu konuda 2009 yılının Sayın eski müstafi Bayındırlık ve İskan Bakanının deyişiyle Kentleşme Şurasında alınan kararlar ve yayınlanan şura sonuç bildirgesinde yer alan hususlar başta Bakanlığımız olmak üzere kentleşmeyle ilgili tüm kurum, kuruluş ve meslek çevreleri için çok önemli bir başvuru kaynağı ve rehber olacaktır. Yani bir resmi ağızdan artık engelli duyarlı planlama için bir yazılı metin haline geldi. Bu konuda birçok yasamız var, bunları yasaların hepsini tabii ki siz biliyorsunuz, ekranda görüyorsunuz. Özürlüler Kanunu, İmar Kanunu, Büyükşehir Belediye Kanunu, Engelli Haklarına İlişkin Sözleşmeler Kanunu, ancak bu yasaların uygulanmasına ilişkin henüz yaptırımlar yeterli gözüküyor.

1997 yılında 572 sayılı Kanun Hükmündeki Kararnameyle ilk yasal düzenleme yapılıyor değerli katılımcılar, bu konuda özet olarak kentsel donatı alanlarının Türk Standartları Enstitüsü ilgili standartlarına uyulmasını zorunlu hale getirildiği ifade ediliyor. Daha sonra 1999 yılında Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giriyor bazı yasal düzenlemeler, bunlar şu şekilde özetlenebilir: 3030 sayılı Kanun kapsamı dışında kalan belediyeler tip imar yönetmeliğinden başlayarak, sığınaklarla ilgili ek yönetmelik şeklinde sonuçlandırabiliriz. Bu yönetmeliklerde özellikle TSE'nin özürlülerle ilgili standartlarından bahsedilerek belediyelere özürlülerle ilgili mevzuat ve standartlara uyma, bunları uygulama ve diğer gerekli önlemleri de alma yükümlülükleri getiriliyor. İmar planı yapılması ve değişikliklere ait esaslara dair yönetmeliklerdeyse, dikkatimizi çeken bir konu da rehabilitasyon merkezlerini kapsamı konusudur. Yine Gecekondu Kanunu Uygulama Yönetmeliğinde TSE standartlarının uygulanması ve binaların çeşitli bölümlerinde ölçülerde özellikle düzenlemelerde özürlülerin ulaşabilirliğine yönelik sağlanması vurgulanmış durumda.

5378 sayılı Kanunun geçici 2. maddesinde *“kamu kuruluşlarına ait bütün yapıların özellikle bu kanun yürürlüğe girdikten sonra 7 yıl içerisinde özürlülerin erişebilirliğine uygun duruma getirilir”* hükmü yer alıyor. Fakat son zamanlarda sizin de bildiğiniz gibi 2012 yılında bu konunun sonuçlandırılması gerekirken 1 yıl, daha sonradan 3 yıla çıkarıldığını görüyoruz ilave düzenlemelerle. Geçici 3. maddesi var aynı kanunun, toplu taşımacılık hizmetleriyle ilgili görevler belirtiliyor. Burada da özürlülerin erişebilirliğine uygun olması için her türlü tedbirin alınması gerektiğine yönelik ifadelerimiz var. Yine erişebilir yapı

çevrenin oluşturulması için yapılacak çalışmalara yön verebilmesi amacıyla çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarımızın bir araya geldiği bir heyetle ulusal eylem planının hazırlanması ve bu plan etkin olarak uygulamaya konulması için 2010 yılının 2009 tarihli Başbakanlık oluruyla herkes için ulaşılabilirlik eylem yılı ilan edildiğini biliyoruz. Bu çerçevede Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığına gönderilen ulaşılabilirlik süresi ve eylem planı Yüksek Planlama Kurulunun ilgili tarih ve sayısıyla 2010 yılında Resmi Gazetede yayımlanmış durumdadır. Bu detayları hızlıca geçiyorum, TSE'nin çeşitli engelsiz düzenlemeleri için vermiş olduğu bazı standartlar var.

Son olarak da özellikle Birleşmiş Milletlerin 2007'den itibaren tüm devletler ve bölgesel bütünleme örgütlerinin imzasına açılan engellilerin haklarına ilişkin sözleşme Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 5825 sayılı Yasal olarak onaylanmış ve 2008'de yürürlüğe girmiştir. Bu çerçevede insanlığa değer veren ve insanımı koruyan-kollayan bir anlayış çerçevesinde imzalayarak yasalaştırdığımız bu sözleşme tüm yapıli çevremizin erişilebilir ve kullanılabilir bir düzenleme haline gelmesini perçinleyen, destekleyen bir yasal düzenleme olmuştur. İçişleri Bakanlığının şehir içi yollarla alakalı birden çok tebliğleri var, bunları kısaca hatırlatmakta fayda var. Bütün bu çalışmalara ilaveten Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığınca ... (295.18) 4 kentimizde başlatılmış olan ve sürdürülen en önemli girişimler örnek engelsiz kentler projesi. Örnek engelsiz kentler projesiyle anlaşılan bilgilendirme sorununu gidermek amacıyla Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığınca bir el kitabı çalışması başlatılmıştır. Gazi Üniversitesi mensubu akademik bir çalışma grubu da 2009'da bu çalışmayı bitirerek, "*Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Temel Teknik El Kitabı*"nı hazırlamıştır. Hocam, yan tarafta o kitabı gösterebiliriz ilgilenenler için, Yerel Yönetimler İçin Teknik El Kitabı, bu konuda engellilerin erişilebilirliğine yönelik mevzuat incelemesi hem merkezi, hem de yerel yönetimlerin sorumluluklarının buna göre ne yapması gerektiği özlü biçimde verilmeye çalışılıyor. Özellikle kentsel dönüşüm projeleri içeriklerinde sosyal altyapı eksiklikleri ve bunların nedenlerini özetlemeye çalıştık. Düzenlemeler eksik olduğu zaman sadece standart iş görebilen insanlarımız değil, onlara ilaveten zaten engelli insanlar da ciddi noktada zararlar görüyorlar.

Bildiri başlığında temel olarak sosyal altyapının değerlendirilmesi demistik. Öyleyse sosyal altyapı nasıl değerlendirilecek? Yani kurum ve kuruluşlar, belediyeler veya Toplu Konut İdaresi veya Büyükşehir Belediyesi hangi kavramları analiz etmeli diye sorguladığımızda, sosyal altyapı ve insanın yeri, dezavantajlı grup olursa engellilerin yeri veya plan ve projeler hangi amaç ve hedefleri kapsıyor, hangi plan kararlarını içeriyor gibi detaylara bakmamız gerekiyor. Engelli duyarlı dönüşüm projelerinden sosyal yapı analizine baktığımızda sosyal tabakalaşma, sosyal sınıflaşma ilaveten daha alt başlıklarda yaş, meslek, potansiyel tutum ve davranışlar ve beklentilerin tespiti gibi konulara araştırmalarda değinmemiz gerekiyor.

Sizlere farklı alanlardan birden fazla örneği gösterdik. Biz TOKİ'nin birinci evresi dediğimiz 15 sene önce yapılan uygulamalarda engelli duyarlı bir tasarım var mı, yine TOKİ'nin

KENTSEL DÖNÜŞÜM PROJELERİNDE SOSYAL YAPININ DEĞERLENDİRİLMESİ: DEZAVANTAJLI GRUP OLAN ENGELLİLERİN YERİNİN İRDELENMESİ

ikinci evresi dediğimiz 2010 yılında yapmış olduğu Gökkuşluğu Meydanı Fatih Sultan Mehmet Bulvarında bir yaşam alanındaki detaylı projeyi ya da çok daha öncesinde TOKİ öncesi kooperatif uygulamalarında ne tür bir engelci tasarım var olmuştur diye çeşitli detayları gösterdik. Ayrıca İstanbul'dan Fatih Belediyesinin Sulukule uygulamaları tabii ayrı bir tartışma konusu, fakat ben bu projede detay olarak baktığımızda Sayın Prof. Dr. Tuna ve arkadaşlarının toplumsal yapı araştırması yaptığını tespit ettik. Bu kentsel dönüşüm projelerinde özellikle sosyal yapıyı araştıran çalışma olarak bir önemli detay olarak tespit ettiğimizi söylüyoruz. Odun Pazarı çalışması var, Dikmen çalışmaları var, bunlar tabii kısmen tartışılmalı konular, ama bu belirttiğimiz başlıkların hiçbirisi saydığımız uygulama projelerinde bulamadık.

Sonuç olarak özetlediğimizde kentsel dönüşümde farklı boyutlar dediğimizde mevzuatın mekansal olarak nasıl işlendiği, sosyal olarak nasıl işlendiği, ekonomik olarak nasıl işlendiği ve bunların kendi arasında bir döngüsü olduğunu görüyoruz. Engelliler için olması gereken önerilen mevzuat hiyerarşisinde yasa ve yönetmelikler, nazım uygulama planları ve kentsel tasarım projelerinde inşaat faaliyetleri olarak 3 ana başlıkta inceleyebiliyoruz. Olması gereken durumlar ve mevcut durumlar var. Özellikle yasalarda engelli halkına yönelik yazılı atıfların olması gerekiyor, ama mevcut durumda bulunmuyor. Kentsel dönüşüm projelerinde plan raporu ve plan notlarında ifadelendirme, sosyal analizle engelli varlığının ve ihtiyaçların ortaya konulması gerekirken bu da gözüküyor. Kentsel tasarım ve fiziksel uygulamalarda, engelsiz izin kentsel mekanda ve mimari ölçülerde detaylı en ve boy kesitte ölçülendirilmesi gerekiyor. Bu da tamamen kişisel hassasiyetlere kalmış durumda.

Son olarak özetliyorum, kısacası genel olarak bakıldığında kentsel dönüşüm projeleri son Afet Yasası nedeniyle afet odaklı insan ve yaşam çevresi değil, yapı ve konut odaklı aktörler açısından yaşayan ve kullanıcılar değil, müteahhit ve kamu odaklı, yerel kültürü kovmak peşinde değil, merkezi ve standart yeni yaşam merkezleri yaşatmak peşinde, sosyal yaşamda dezavantajlı gruplar olan yaşlı, çocuk, engelli düzenlemelerini nadir olarak içeriyor. Barınma odaklı sosyal donatı veya sosyal yaşam geri planda, özellikle yasaların altlığını oluşturan teknokratlar ve bürokratlar engelli ve engelsiz düzenlemelere ilişkin bilgilendirme ve eğitim eksikliği var. Biz plancılar konusuna bakacak olursak, nazım uygulama planlarını oluşturan kent plancılarına plan raporu, plan notlarına koymak için engelli, engelsiz mekan ve diğer kavramları yönelik herhangi bir algı yok. Uygulama planlarına göre şekillenen kentsel tasarım projeleri, peyzaj projelerinde engelsiz erişim detayları bulunmuyor. Vaziyet planları ve kentsel mekana göre şekillenmesi gereken mimari projelerdeyse, engelsiz bina detayları bulunmuyor. Yani özetlemek gerekirse, yasal olarak ve mesleki olarak oldukça eksik durumdayız, bunların hep birlikte bir araya gelerek eksiklerinin giderilmesi gerekiyor. Teşekkür ediyorum Sayın Başkan.

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇERÇEVESİNDE ÇANAKKALE, FEVZİPAŞA ROMAN MAHALLESİNDE BİR KENTSEL İYİLEŞTİRME VE ORTAKLIK MODELİ ÖNERİSİ

Gökçer OKUMUŞ

İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi

Giriş

Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıktığı 90'lı yıllardan itibaren yapısal, sosyal ve ekonomik çevrenin bu anlamda yeniden düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Son yıllarda özellikle kentsel mekanlarda geliştirilen yenileme projeleri ve ortaya koyduğu sonuçlar itibariyle sürdürülebilirliğin ekonomik ve çevresel boyutlarının yanında sosyal boyutunun da öne çıktığı görülmektedir. Sosyal dışlanma, soylulaştırma, yerinden edilme, işsizlik gibi sorunlar kentler için çözümlenemeyen ve yenileri üretilen önemli sorun alanları olmaya devam etmektedir.

Kentsel yenileme ve dönüşüm kavramı sürdürülebilirlikten daha eski bir kavram olmakla birlikte, özünde, kentsel yayılmayı teşvik etmeyerek, mevcut kentsel alanları yeniden kullanmayı hedeflemesi nedeniyle, sürdürülebilir bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Ancak günümüzde, özellikle tarihi kent merkezlerinde köhnemiş konut alanlarının yenilenmesinde karşılaşılan sosyal sorunlar nedeniyle, kentsel yenileme ve dönüşüm uygulamaları, sürdürülebilirlik açısından olumsuz bir şekilde değerlendirilmektedir.

Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu'na göre kentsel dönüşüm ve yenilemede sürdürülebilirliğin sağlanmasında beş nokta önemlidir (2002). Bunlar;

- Ekonomik ve sosyal süreçler ile çevresel adaletin bütünleştirilmesi ,
- Tüm yenileme ve dönüşüm uygulamalarında doğal kaynakların korunması ve gelişimin doğal sistemlere etkisinin en aza indirilmesi,
- Sürecin esas noktasının halk katılımı yaklaşımı olması,
- Toplumdaki kabulün artırılması için tüm kararların oluşturulacak bir ortaklık yapısı tarafından alınması,
- Yaşam kalitesi, çevresel etki ve sağlık etkisi değişkenlerinin etkin ele alınması

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇERÇEVESİNDE ÇANAKKALE, FEVZİPAŞA ROMAN MAHALLESİNDE BİR KENTSEL İYİLEŞTİRME VE ORTAKLIK MODELİ ÖNERİSİ

- Arazi kullanım kararlarıyla uyumlu, yenilenebilir enerji kullanan sürdürülebilir ulaşım sistemlerinin geliştirilmesi,
- Yerel donatıların verimli kullanılması için karma kullanım ile daha canlı kentsel alanların oluşturulması,
- Dönüşüm ve yenileme alanlarında yerel halkın yerinden edilmemesinin sağlanması, olarak sıralanmaktadır.

Sürdürülebilirliğin dönüşüm ve yenileme projelerindeki en önemli boyutu olan sosyal sürdürülebilirlik kavramı, toplumların birbirleriyle nasıl yaşadığı, kendileri için seçtikleri hedeflere ulaşmak için buldukları mekanın fiziki sınırlarını dikkate alarak nasıl hareket ettikleri ile ilgilidir ve geleneksel sosyal politika alanları ve prensipleri ile günümüzün öne çıkan konuları katılım, sosyal sermaye, ekonomi, çevre ve yaşam kalitesi konularını kapsamaktadır (Colantonio ve diğ., 2009).

Bu çalışmada alan araştırmasına özgü sosyal sürdürülebilirlik bileşenleri incelenmektedir. Bu bileşenler aynı zamanda bir süreci de tanımlar niteliktedir. Sorun alanı olarak sosyal dışlanma, sorunun ortadan kaldırılmasını sağlamada katılım ve çözüm yolu olarak da ortaklıkların oluşturulması önerilmektedir.

Sapancalı (2005) sosyal dışlanma kavramını, “bireyin toplumla bütünleşmesini sağlayan ve bireyin kendi geleceğini oluşturmasında fırsatlara tam anlamıyla erişimini engelleyen temel gereksinimlerden yoksun kalması, toplumla olan bağlarının kopması, sivil, siyasal, ekonomik ve sosyal yurttaşlık haklarından yoksun olma durumu ve süreçleri” olarak ifade etmektedir. Bu durum özellikle kentsel alanlarda yaşayan topluluklarda ortaya çıkmaktadır ve kentsel mekana da direkt olarak etki etmektedir.

Bununla birlikte sosyal dışlanmanın karşısında geliştirilen sosyal içerme politikaları, istihdamın, eğitim olanaklarının ve seçeneklerin artırılması, toplumsal konulara katılımın güçlendirilmesi ve kabiliyetleri ortaya çıkaracak programlar üretilmesi, diğer bir deyişle toplumun sosyal kapasitesinin artırılmasını içerir (Percy, 2008). Kentsel dönüşüm ve yenileme uygulamaları da sosyal kapasitenin artırılması konusunda proje üretilmesi için bir fırsat olarak kullanılmalıdır.

Katılım ve Ortaklıklar

Katılım kavramı sürdürülebilirlikten önce de var olan bir kavram iken sürdürülebilirliğin gündeme gelmesiyle gerekliliği tekrar ortaya konmuştur. Sürdürülebilirliğin bileşenlerinden sosyal çevrenin kapsamına giren katılım özellikle halkın katılımı boyutunda önem kazanmaktadır. Son yıllarda dünyada ve ülkemizde gerçekleştirilen kentsel projelerde katılımdan uzak bir yöntem izlenmesi eleştiri konusu olmakta, aynı zamanda bu projelerin başarıya ulaşıp ulaşmadığı da katılım konusu üzerinden incelenmektedir.

Abbott'a (1996) göre halkın katılımından bahsedebilmek için dört kavrama dikkat çekilmelidir. Bunlar; *akılcılık*, *kapsam*, *pratik uyarılama*, ve *uygulanabilirlik* olarak sıralanabilir. Akılcı olmayan, kapsamı belirsiz, kolay uyarlanabilir ve uygulanabilir bir yönteme sahip olmayan girişimlerin başarılı olması imkansızdır. Bu yüzden amaçlanan katılımı sağlayabilmek için bu kavramları olumlu biçimde içeren bir kurgunun önemi vardır. Yerel halkın katılımı yenileme yaklaşımlarının hem bir parçası hem de sonucu olmalıdır. Yenileme ile birlikte gelen dönüşüm ve değişim halkın ürünü olmalı ve odak noktası halkın sürece dahil edilmesi ve sosyal kapasitenin artırılması olmalıdır (Atkinson, 2010).

Sürdürülebilir kentsel yenilemenin önemli kriterlerinden biri de yenileme uygulamasının bir ortaklık çerçevesinde geliştirilmesi gerekliliğidir. Başarılı bir kentsel yenileme uygulaması, stratejik planlama yaklaşımıyla tasarlanmış, bulunduğu çevrenin fiziki, sosyal ve ekonomik değerlerini dikkate alan yerel bazlı, çok sektörlü ve çok aktörlü ortaklıklar yaklaşımına sahip olmalıdır (Carter, 2000).

Son yıllarda kentlerin karşılaştığı ekonomik gerileme, sosyal ayrışma, çevresel sorunlar herhangi bir kurumun, topluluğun veya özel kuruluşun tek başına üstesinden gelemeyeceği kadar karmaşık ve ciddi olduğu görülmektedir. Buna karşılık 90'ların başından beri kamu ve özel sektörün halkın katılımını da sağlayarak beraber geliştirdiği yaklaşımların mevcut politik sınırları aşmada başarılı olduğu görülmektedir (Bailey ve diğ., 1995).

Yenileme alanının özelliklerine göre kavramsal, biçimsel ve organizasyonel olarak farklılaşacak ortaklıklar, temelde yenilemenin kurgusunu, planını, tasarımını ve yönetimini gerçekleştirebilecek nitelikte oluşturulabilirler. Sosyal açıdan sürdürülebilir bir kentsel yenilemenin ortaklık yapısında ise en önemli paydaş halk ve sivil toplum olmalıdır.

Bu çalışma kapsamında, sosyal sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde Çanakkale kent merkezinde yer alan sosyal açıdan dışlanmış Fevzipaşa Mahallesi özelinde bir araştırma gerçekleştirilmiştir.

Çanakkale Fevzipaşa Mahallesi

Çanakkale kenti güney batı Marmara'da, Çanakkale Boğazı'nın en dar noktasında 1492 yılında savunma amaçlı inşaa edilen Çimenlik Kalesinin inşaatı ile birlikte kurulmuştur. Kentte herkes tarafından bilindiği şekilde, kentin ilk yerleşimcileri, dönemin hükümdarı Fatih Sultan Mehmet tarafından kalenin yapımında görevli Roman işçiler ve aileleridir. Yerleştirildikleri yer ise günümüzde de ikamet ettikleri Çimenlik Kalesi'nin batısında kale duvarlarının hemen dışındadır (Şekil 1).

Savunma amaçlı kurulan yerleşim daha sonraları bir ticaret kentine dönüşmüş, farklı etnik kimliklere sahip tüccar aileler kentin gelişmesinde önemli katkılar yapmışlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın en önemli cephelerinden biri haline gelen Çanakkale, savaş ile birlikte büyük zarar görmüş, fiziki ve ekonomik yapının yanında sosyal yapısında da önemli öl-

gerçekleştirilmiştir. Önceden belirlenmiş sorular aracılığıyla, bir ortaklık modeli ile birlikte böyle bir projeye bakış açıları, yapılması gereken çalışmalar ve aktörler arası rol dağılımı konusundaki yaklaşımları ortaya konmuştur.

Alansal analizler ve mülakatların oluşturduğu mevcut durumun saptanmasının ardından, GZFT analizi ile değerlendirme yapılmış ve müdahale alanları ve yaklaşımları belirlenerek bir eylemler tablosu oluşturulmuştur. Fevzipaşa Mahallesi'nde gerçekleştirilecek bir kentsel iyileştirme çalışmasının sürdürülebilir olabilmesi için bu çalışmayı ortaya koyacak bir kentsel iyileştirme ortaklığı yaklaşımı geliştirilmiştir.

Alan Araştırması

Mahallenin mevcut durumunu ortaya koyacak alan araştırması sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasında önemli bir bileşen olan katılım kavramının uygulamaya konmasıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın en başında Çanakkale Kent Konseyi bünyesinde, mahallede yaşayanların da içinde bulunduğu "Fevzipaşa Birlik ve Beraberlik Çalışma Grubu" adında bir çalışma grubu kurulmuştur (Fotoğraf 1). Araştırma kapsamında sorulacak sorular bu grupla birlikte değerlendirilerek belirlenmiş, bu yüzden ekonomik durumu ortaya çıkaracak sorular mahallelinin rahatsız olabileceği gerekçesiyle kapsam dışında tutulmuştur. Alanda tek tek tüm konutlara ulaşabilmek hedeflenmiş ancak bir kısmına erişilememiştir. Alan araştırması kapsamında bina, konut ve hanehalkı konu başlıklarında inceleme ve değerlendirmeler yapılmıştır.



Fotoğraf 1. Fevzipaşa Birlik ve Beraberlik Çalışma Grubu ve Meydanlık'ta yapılan bilgilendirme çalışması

Araştırma alanı çoğunluğunun yığma yapım sisteminde inşa edilmiş, az katlı konutlardan oluştuğu görülmektedir. Oldukça canlı bir çevrede olmasına karşın bina stoğu dikkat çekici ölçüde kötü durumdadır (Tablo 1).

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇERÇEVESİNDE ÇANAKKALE, FEVZİPAŞA ROMAN MAHALLESİNDE BİR KENTSEL İYİLEŞTİRME VE ORTAKLIK MODELİ ÖNERİSİ

Tablo 1. Arazi kullanımı ve bina özellikleri

Arazi Kullanımı	Konut 81%	Ticaret 4%	Karma 1%	Hizmet 1%	Depo 2%	Boş 7%	Diğer 4%
Kat Sayısı	1 ve 2 katlı 84%		3 katlı 12%		4 ve 5 katlı 4%		
Yapım Tipi	Betonarme 29%			Yığma 71%			
Bina Durumu	İyi 21%	Orta 45%		Yetersiz 25%		Kötü 9%	

Kent genelinde altyapı yeterli düzeyde olmasına karşın Fevzipaşa Mahallesi'ndeki bazı yapı adalarında konutlardaki altyapıya erişim düzeyi yetersizdir (Tablo 2).

Tablo 2. Konut altyapısı

Tuvalet	Var/İçeride 81%	Var/Ortak 13%	Var/Dışarıda 1%	Yok 3%	Bilinmiyor 2%
Banyo	Var/İçeride 73%	Var/Ortak 2%	Var/Dışarıda 1%	Yok 22%	Bilinmiyor 2%
Mutfak	Var/İçeride 78%	Var/Ortak 0,5%	Var/Dışarıda 0,5%	Yok 19%	Bilinmiyor 2%
Su		Var 94%		Yok 6%	
Elektrik		Var 96%		Yok 4%	
Kanalizasyon		Var 92%		Yok 8%	

Tuvalet Var/İçeride Var/Ortak Var/Dışarıda Yok Bilinmiyor 81% 13% 1% 3% 2% Banyo Var/İçeride Var/Ortak Var/Dışarıda Yok Bilinmiyor 73% 2% 1% 22% 2% Mutfak Var/İçeride Var/Ortak Var/Dışarıda Yok Bilinmiyor 78% 0,5% 0,5% 19% 2% Su Var Yok 94% 6% Elektrik Var Yok 96% 4% Kanalizasyon Var Yok 92% 8% Çalışma alanı içerisindeki demografik ve sosyo-ekonomik duruma bakıldığında mahallenin sorunları göze çarpmaktadır. Eğitim seviyesi oldukça düşüktür ve bunun nedeni özellikle ekonomik zorluklar olarak gerekçelendirilmiştir. Yaşayanların büyük çoğunluğu işsizdir, ve neredeyse hiçkim-senin sosyal güvencesi yoktur. Kronik hastalık durumu da dikkat çekicidir. Bununla birlikte yaşayanların büyük çoğunluğu Fevzipaşa Mahallesi doğumludur ve 50 yıldan fazla süredir burada yaşamaktadır (Tablo 3).

Tablo 3. Hanehalkının sosyo-demografik özellikleri

Yaş	Yaş 0-4 7,7%	Yaş 5-14 17,1%	Yaş 15-24 18,2%	Yaş 25-44 29,1%	Yaş 45-64 20,8%	Yaş 65+ 7,0%	
Eğitim Bilmiyor	Okuma Yazma 14%	Okur-yazar 14%	İlkokul 49%	Ortaokul 12%	Lise 7%	Üniversite 2%	Bilinmiyor 2%
İş durumu	İşsiz 72%			Çalışan 28%			
Sosyal Güvenlik	Evet 12%			Hayır 88%			
Hanede kronik hastalık durumu	Evet 25%			Hayır 75%			
Hanede engelli olma durumu	Evet 10%			Hayır 90%			
İkamet uzunluğu	5 Yılden az 15%	6-10 yıl 8%	11-25 yıl 12%	26-50 yıl 8%	50 Yılden fazla 48%	Bilinmiyor 9%	
Doğum yeri	Fevzipaşa Mahallesi 0,81			Diğer 0,19			

Mülakatlar ve GZFT

Alanda yapılan mevcut durumun ortaya konması çalışmasının ardından yapılan mülakatlarda öncelikle katılımcıların, yapılacak projenin sürdürülebilirliğinin değerlendirilebilmesi açısından, proje odak noktası olarak fiziki, sosyal ya da ekonomik çevreye yaklaşımları incelenmiş, ardından ise projenin tasarım boyutu ile fiziki çevrenin nasıl şekilleneceği, sosyal çevre için mevcut durumun değerlendirilmesi ve geliştirilebilecek yaklaşımlar konusunda fikirleri, ekonomik durumu iyileştirecek ve bunu sürdürülebilir kılacak projelerin neler olabileceği ve son olarak da bu proje için aktörler ve ortaklık içerisinde alacakları rolleri değerlendirmeleri istenmiştir.

Mülakatlar, Çanakkale Belediye Başkanı, Çanakkale İl Genel Meclisi üyesi, Kent Konseyi Başkanı, Çanakkale Belediyesi İmar Müdürü, ÇEYAP (Çanakkale Evlerini Yaşatma Projesi) yürütücüsü, Fevzipaşa Roman Kültür ve Sosyal Etkinlikler Derneği ikinci başkanı ve yerel basının temsilcisi olarak Olay Gazetesi sahibi ile gerçekleştirilmiştir.

Görüşmelerde yöneltilen sorulara verilen yanıtlar değerlendirildiğinde mahallenin iyileştirilmesinde önceliğin fiziki yapıdan çok sosyoekonomik yapıya verilmesi gerektiği konusunda bir görüş birliği ortaya çıkmaktadır. Fiziki çevrenin yenilenmesi konusunda ise, mahalledeki en kötü durumdaki alanların yıkılıp yeniden yapılması ve kentsel sit alanı içerisinde olmasından dolayı kentsel dokuya uyum konusunda hassasiyet gösterilmesi gerektiği belirtilmiştir. Kurulacak ortaklıkta ise Çanakkale Belediyesi ve Çanakkale Kent Konseyi'ne liderlik ve koordinasyon rolünün uygun olduğu belirtilmiştir.

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇERÇEVESİNDE ÇANAKKALE, FEVZİPAŞA ROMAN MAHALLESİNDE BİR KENTSEL İYİLEŞTİRME VE ORTAKLIK MODELİ ÖNERİSİ

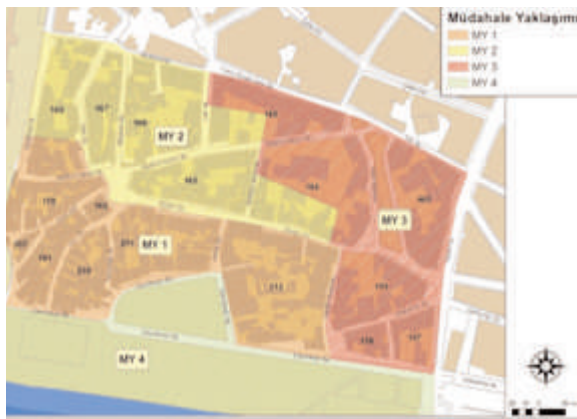
Çalışma alanı özelinde GZFT analizi yapılarak, geliştirilecek iyileştirme projesinde dikkate alınması gerekli konular ortaya konulmuştur (Tablo 4).

Tablo 4. GZFT analizi

Güçlü Yanlar (G)	Zayıf Yanlar (Z)
<ul style="list-style-type: none">• Kent merkezinde bulunması• Kentin en eski yerleşim yeri olması• Parsel mülkiyetlerinin bina sahiplerinin kendilerine ait olması• Sarıçay kıyısı gibi geniş açık alanlara sahip olması• Zafer Meydanı'nın tüm kent için kamusal alan yaratması• Alanın fiziki doygunluğa henüz ulaşmamış olması• Kent Konseyi'nin alana gösterdiği duyarlılık• Fevzipaşa Sosyal Yaşam Evi Projesi	<ul style="list-style-type: none">• Parsellerin küçük olması• İşsizlik oranının çok yüksek olması• Düzenli bir gelire sahip olmamaları• Bina stoğunun kalitesiz olması• Halkın konutlarına özen gösterememesi• Eğitim seviyesinin çok düşük olması• Kentsel altyapının yetersizliği
Fırsatlar (F)	Tehditler (T)
<ul style="list-style-type: none">• Kent merkezinde gelişme baskısının yüksek olmaması• Roman toplumunun uzmanlaştığı sektörler olması• Belediyenin alana katılımcı, çözüm odaklı bakış açısı• İnönü Köprüsü Projesi• Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nin kente getirdiği araştırma geliştirme olanakları• KENTGES'te sürdürülebilirlik kavramının gelecek yasal düzenlemelere altlık oluşturması	<ul style="list-style-type: none">• Roman toplumunun sosyal dışlanmaya maruz kalması• Alanla ilgili olumsuz öneriler• Kentsel dönüşümün yarattığı olumsuz algı• Roman toplumunun bakış açısı• Sürdürülebilir kentsel yenileme için yasal çerçevenin yetersiz oluşu

Müdahale Alanları ve Yaklaşımları

Bina, konut ve hanehalkı analizleri üst üste çakıştırıldıklarında, çalışma alanı gösterdikleri nitelik açısından dört farklı alana ayrılmaktadır. Bu alanlarda özelliklerine göre farklı müdahale yaklaşımları geliştirilmelidir (Şekil 2).



Şekil 2. Müdahale yaklaşımları

Alanda geliştirilmesi önerilen müdahale yaklaşımları aşağıda belirtilmektedir;

Müdahale Yaklaşımı 1: Bu alan kat sayısı bakımından az katlı, fiziki durum bakımından önemli tamirata ihtiyaç duyan ve kötü durumda olan binaların olduğu, bina ve kişi yoğunluğu bakımından da yüksek yoğunlukta olan ve yaşam kalitesi en düşük olan adalardan oluşmaktadır. Yaklaşım olarak ise yapı stoğunun tamamının, yaşayanların aynı yerde ikametini sağlanacak biçimde ve en az aynı sayıda konut ve hane üreterek yeniden yapım yöntemiyle yenilenmesi önerilmektedir.

Müdahale Yaklaşımı 2: Müdahale alanı, ilk alandan farklı olarak nispeten daha iyi koşullara sahip binaların bulunduğu adalardan oluşmaktadır. Müdahale yaklaşımı olarak, sağ-
lıklaştırma yöntemi ile bina stoğunun bir kısmının yenilenmesi, diğerlerinin ise basit onarımlardan geçirilmesi önerilmektedir.

Müdahale Yaklaşımı 3: Tescilli yapıların bulunduğu adalardan oluşan alanda binaların restorasyonu, cephe yenilemesi ve yayalaştırma gibi kentsel tasarım uygulamalarının yapılması ve alanın yeniden işlevlendirilerek canlandırılması önerilmektedir.

Müdahale Yaklaşımı 4: Sarıçay kıyısı ve Maşatlık denilen alanda ise rekreasyon amaçlı düzenleme yapılması önerilmektedir. Bu sayede kentlinin geri kalanının da mahalle ile etkileşimi artırılabilir. Bu alanda özellikle mahalle halkının özel yeteneklerini de değerlendirilerek, hizmet sektöründe istihdam yaratılması amacıyla işletmeler kurulabilir.

Fevzipaşa Mahallesi Kentsel İyileştirme ve Ortaklık Modeli

Alan analizi ve mülakatlar sonunda Fevzipaşa Mahallesi'nde gerçekleştirilecek bir kentsel iyileştirme çalışmasının sürdürülebilir olabilmesi için iyileştirme çalışmasını ortaya koyacak bir kentsel iyileştirme ortaklığı yaklaşımı geliştirilmiştir. Fevzipaşa Mahallesi Kentsel İyileştirme Ortaklığı paydaşları olarak, Çanakkale Belediyesi, Valilik, Kent Konseyi, Üniversite, ilgili bakanlıkların müdürlükleri, sivil toplum kuruluşları ile Ticaret ve Sanayi Odası önerilmiş ve sorumluluk ve görev tanımları yapılmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Fevzipaşa Mahallesi Kentsel İyileştirme Ortaklığı Görev Dağılımı

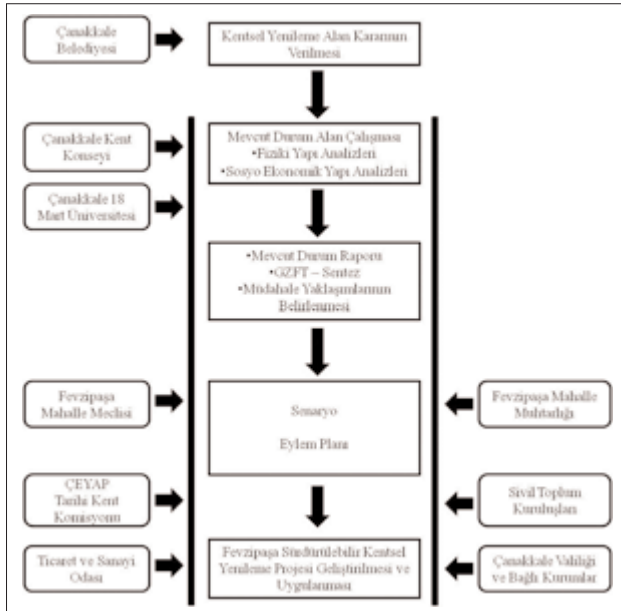
Görevler	Kurum ve Kuruluşlar
Liderlik	Çanakkale Belediyesi
Organizasyon ve Koordinasyon	Çanakkale Belediyesi, Kent Konseyi
Araştırma	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mahalle Meclisi
Proje Geliştirme	Çanakkale Belediyesi, Kent Konseyi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mahalle Meclisi ve Sivil Toplum Kuruluşları, ÇEYAP, Tarihi Kent Komisyonu, Valilik ve Bağlı Kurumlar, Ticaret ve Sanayi Odası, Muhtarlık
Fon Geliştirme	Valilik ve Bağlı Kurumlar, Ticaret ve Sanayi Odası
Uygulama	Çanakkale Belediyesi, Valilik ve Bağlı Kurumlar, Muhtarlık
Yayınlama - Paylaşma	Kent Konseyi, Basın Kuruluşları

SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇERÇEVESİNDE ÇANAKKALE, FEVZİPAŞA ROMAN MAHALLESİNDE BİR KENTSEL İYİLEŞTİRME VE ORTAKLIK MODELİ ÖNERİSİ

Görevler Kurum ve Kuruluşlar Liderlik Çanakkale Belediyesi Organizasyon ve Koordinasyon Çanakkale Belediyesi, Kent Konseyi Araştırma Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mahalle Meclisi Proje Geliştirme Çanakkale Belediyesi, Kent Konseyi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Mahalle Meclisi, Sivil Toplum Kuruluşları, ÇEYAP, Tarihi Kent Komisyonu, Valilik ve Bağlı Kurumlar, Ticaret ve Sanayi Odası, Muhtarlık Fon Geliştirme Valilik ve Bağlı Kurumlar, Ticaret ve Sanayi Odası Uygulama Çanakkale Belediyesi, Valilik ve Bağlı Kurumlar, Muhtarlık Yayınlama - Paylaşma Kent Konseyi, Basın Kuruluşları Yerel otorite olarak Çanakkale Belediyesi ortaklık dahilinde geliştirici ve uygulayıcı olarak liderlik rolünü üstlenmelidir. Planlama ve tasarım alanında da aktif rol almamalıdır. Valilik ise kendi çalışma alanlarında projeler üretecek olan valiliğe bağlı kurumlar arası koordinasyonu sağlamada ve finans konusunda görev almamalıdır. Kent konseyi, ortaklığın tüm paydaşları arasındaki entegrasyonu sağlamalı, katılımı düzenlemeli ve uygulamada yer almalıdır. Ayrıca Kent Konseyi bünyesinde oluşturulan Fevzipaşa Mahalle Meclisi de tüm süreçte aktif rol almalıdır.

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama ve Mimarlık Bölümleri ile ilgili diğer bölümler alan çalışmasında ve proje geliştirilmesinde çalışmalıdırlar. Bunun yanında sivil toplum kuruluşları da sosyal kapasitenin artırılması amacıyla kendi çalışma alanlarında sosyal programlar geliştirmelidir.

Ticaret ve Sanayi Odası ise Valilik ile birlikte istihdam konusunda projeler geliştirmeli, ortaklığın üyesi olmamakla birlikte Güney Marmara Kalkınma Ajansı, AB, BM ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar da finans kaynağı olarak katkı sağlamalıdır.



Şekil 3. Fevzipaşa Mahallesi Sürdürülebilir Kentsel İyileştirme Yaklaşımı

İlk olarak ortaklık, mahallenin mevcut durumunu ortaya koyacak bir araştırmayı Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi ve Kent Konseyi'nin yürütücülüğünde gerçekleştirmelidir. Mevcut durum değerlendirmesinin ardından projenin kabulü ve başarısı için süreçte tüm paydaşların katılımı ile iyileştirme projesi geliştirilmelidir. Son olarak yerel basın da sürekli kente bilgi aktarmalı ve proje hakkında paylaşımı sağlamalıdır (Şekil 3).

Sonuç

Sonuç olarak, sürdürülebilir bir kentsel yenileme uygulaması gerçekleştirmek için, öncelikle çalışma alanının mevcut durumunun tüm bileşenler ışığında saptanması gerekmektedir. Alan analizlerinden, senaryo geliştirilmesi ve sürecin yönetimine kadar tüm konulardan, kurulacak bir yerel *kentsel iyileştirme ortaklığı*nın sorumlu olması önerilmektedir. Başarılı bir kentsel yenileme uygulaması gerçekleştirmek için, sosyal sürdürülebilirlik açısından katılım ve ortaklık, ekonomik sürdürülebilirlik açısından istihdam ve kaynak yaratımı, doğal ve yapılaşmış çevrenin sürdürülebilirliği açısından ise sürdürülebilir tasarım kriterlerinin uygulandığı bir yaklaşım ortaya konulmalıdır.

Çanakkale Fevzipaşa Mahallesi gibi sosyal açıdan dışlanmaya maruz kalmış toplulukların yaşadığı mekanların yenilenmesi ve sosyo-ekonomik koşulların iyileştirilmesi amacıyla, yapılacak bir kentsel yenileme uygulamasında, yapılaşmış çevreden önce, sosyal ve ekonomik çevre bileşenlerine özel önem verilmelidir. Katımlı bir sürecin işletilmesi, bu katılımı sürekli kılacak bir ortaklık yapısıyla mümkün olacaktır. Ortaklıklar, alanla ilgili olan tüm yerel ve merkezi yönetim organları, sivil toplum kuruluşları, mahalle meclisleri ve kent konseyleri ile yerel sermaye kuruluşlarının katılımıyla oluşturulmalıdır. Geliştirilecek senaryo ve eylemler bu ortaklık tarafından belirlenmeli, uygulanmalı ve yönetilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abbott, j., 1996. Sharing the city: community participation in urban management, Earthscan.
- Atkinson, R., 2010. Kentsel Dönüşüm, Yerel Halk Katılımı ve Değişim. In: Özdemir, D. (ed.) *Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları*.
- Bailey, N., Barker, A. & Macdonald, K., 1995. Partnership agencies in British urban policy, Routledge.
- Başaran Uysal, A., Okumuş, G., Sakarya, İ., 2012. Bir Mahalleyi Anlamak : Çanakkale Fevzipaşa Mahallesi Kentsel İyileştirme Projesi, Çanakkale Kent Konseyi Yayınları, Çanakkale
- Carter, A., 2000. 3 Strategy and Partnership in Urban Regeneration, Urban regeneration: a handbook: 37, SAGE Publications, Londra.

**SOSYAL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ÇERÇEVESİNDE ÇANAKKALE, FEVZİPAŞA ROMAN MAHALLESİNDE
BİR KENTSEL İYİLEŞTİRME VE ORTAKLIK MODELİ ÖNERİSİ**

Colantonio, A., Dixon, T., Ganser, R., Carpenter, J. & Ngombe, A. (2009). Measuring Socially Sustainable Urban Regeneration in Europe.

Okumuş, G., 2011. Sürdürülebilir Kentsel Yenileme İçin Bir Yaklaşım: Çanakkale Fevzi Paşa Mahallesi Örneği, yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İTÜ, İstanbul.

Percy, S., 2008. New Agendas, Urban Regeneration in Europe, Blackwell Science Ltd, Oxford.

Sapancalı, F., 2005. Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri, Çalışma ve Toplum, 6: 3, İstanbul.

SDC, 2002. Vision for sustainable regeneration, environment & poverty - the missing link. Sustainable Development Commission.

KENT VE HUKUK*

Selçuk KOZAĞAÇLI

Avukat - Çağdaş Hukukçular Derneği Genel Başkanı

Sayın Başkan, değerli katılımcılar, hepinizi saygıyla selamlıyorum. Disiplinler arası ilişkilerin önemli zorlukları var. Beni üç günlük kolokyumda kendi disiplinimiz içerisinde kullandığımız kavramlar yönünden bağışlayacaksınız, benim tebliğim hukuk ve kent üzerine, ama mümkün oldukça ortaklaştırılabilir kavramlar sunmaya çalışacağım.

Bu dönem Çağdaş Hukukçular Derneği Genel Başkanlığı görevini yürütüyorum. 1974 yılında bizim örgütümüz kuruldu, bu isimle kuruldu. 1974'ten bu yana arşivlerimize baktığımızda kentle ilk ilişkimizin yine 1974-1975 Ümraniye'sinde olduğunu görüyoruz, 1 Mayıs Mahallesi olarak bilinen 1980'e kadar 1 Mayıs Mahallesi olarak bilinecek olan Mustafa Kemal Mahallesi Örnek Mahallesinin bir kısmındaki kentleşme ve bunun sorunlarına ilişkin, bu gecekondu bölgesinin sorunlarına ilişkin hukuksal yardım vermiş. Çağdaş Hukukçular Derneği arşivimizdeki en eski kent sorunlarıyla ilişki bu. Daha sonra kentsel dönüşümün başlamasıyla birlikte Ankara Mamak'ta çok etkili bir çalışma yürüttük, Dikmen'de vadiye yürüttük, hatta Kuzey Ankara projesinde çalıştık, alanda hukuksal yardım amacıyla çalıştık. Yine İstanbul'da Başibüyük'te ve başka semtlerde çalıştık. Aslında bir tür kent deneyimimiz, bir tür kent perspektifimiz var. Zaman zaman odalarla yahut kamu kurumunu niteliğindeki meslek odalarıyla yahut bu alanda çalışan diğer kurumlarla görüş ayrılığına düşmüş olmamıza rağmen biz de kendi bulunduğumuz yerden yürütmeye çalıştık. 13 şubesi var halihazırda Çağdaş Hukukçular Derneğinin, Van, Bursa ve Antalya Şubelerimiz Kent Konseyi bileşeni olarak kentle ilgili çalışmalara katılıyorlar. Bir başka belki ilişki alanımız da bu.

Şimdi kent ve hukuk konuşmak istediğimizde Türkiye'de zabıta talimatnamelerinden başlayan bir hukuksal arka plan, yani Büyükşehir Belediye Kanunları, Belediye Kanunları, Afet Yasaları, Kentsel Dönüşüm Yasaları, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı, Avrupa

* Dünya Şehircilik Günü 36. Kolokyumu 9A Oturumu bant kayıtlarından üretilmiştir.

Kentli Hakları Şartı gibi birçok geniş bir ulusal üstü mevzuat, uluslararası mevzuat ve yerel mevzuat var. Bunların tamamının kentın lehine planlandığını düşünmek mümkün değil ya da kentın iyiliğine planlandığını düşünmek mümkün değil, bu mevzuatla sizi uğraştırmak yerine bir başka meseleyi, kent ve hukukun ilişkisindeki bir başka sorunlu alanı bugün kısaca tebliğ süresi içerisinde sunmaya çalışacağım.

Çok meşhur bir metinde Rehn bölgesi demokratlarının savunması Köln’de bir davada Karl Marks yargıca elinde tuttuğu Fransız Medeni Kanunu Kod Napolyon’u göstererek demişti ki: “*Kod Napolyon Fransız toplumunu kurmadı, Kod Napolyon Fransız toplumunu düzenlemiyor. Fransız toplumunun geldiği aşama Kod Napolyon’a neden oldu*” Yasalar insanların yaşamlarını belirlemez ve düzenlemezler. İnsanların toplu haldeki yaşam seviyeleri bir noktaya geldiğinde yasalar bunların göstergesi olurlar. Bu yaşam seviyesi, bu iletim ilişkileri, bu dağıtım, bölüşüm, yerleşim ilişkileri değiştiği zaman yasalar birer kâğıt parçasından ibaret kalır. O yüzden yasanın kent için çok büyük bir kurucu değeri olduğunu düşünmemelisiniz. Her ne kadar kentın o ana kadar geldiği gelişim düzeyini ve belki bir parça da ileride nereye doğru yöneleceğini göstermesi açısından kent yasaları, kentle ilgili yasalar önemlidir, ama çok da fazla ciddiye alınmamalıdır. Her tür yasa kendisini ilgilendiren tarihsel koşullar ortadan kalktığında bir kâğıt parçası haline gelir ve tarihin yokluğuna, hiçliğine gömülür.

Çok ilginç bir kişisel deneyimimden söz etmek istiyorum size, bazı ören yerlerini gezdiğimde, özellikle antik tarihsel kalıntıları gezdiğimde hâlâ çok güzel bir havası, hâlâ su kaynaklarına yakınlığı, hâlâ büyük taş blok mimarileri, ormanlık alanlarıyla insanların bu kentlerde yaşamaktan niye vazgeçtiklerini düşünmüşümdür hep. Evet, istilalar oluyor, yıkımlar oluyor, depremler oluyor, ama herhalde bir kent inşa etmek istesenez özellikle antik çağdan bugüne kadar, bu kadar taş ve malzeme varlığının, yol varlığının bulunduğu bir kenti tamir etmek daha kolay değil mi veya diyelim ki işgalciler geldi. Peki, o kadar güzel bir kenti işgal ettiniz, insan yaşamak için işgal etmez mi, niye bu kentler ören yerine dönüşür, niye yok olurlar? Burada insan yaşamı çok elverişli olmasına rağmen ortadan kalkar ve belki Hun İmparatoru Atilla’nın yaşamı üzerine söylenenleri okuduktan sonra bir parça kafamda bazı şeyler oturdu. Birden fazla kez Roma’nın kapısına kadar gelen Roma’nın önündeki büyük ovaya kadar gelen ve Roma’yı alan aslında, askeri olarak Roma’yı yenen Atilla’nın kentten içeri girmemek konusunda son derece ısrarlı bir tutumu olduğunu biliyoruz. Hiç hoşlanmıyor o binalardan, o yapılardan, çok hastalıklı bir oturma şekli olarak görüyor. Kendisi ovayı seviyor, hayvan yetiştiriyor ve büyük çadırları var. Bugün hayranlıkla seyrettiğimiz ve büyük kısmı da o dönemde inşa edilmiş olan o kentten hoşlanmıyor, orada yaşamak istemiyor ele geçirse bile askeri olarak. Bu kentle kültürün ilişkisi açısından çok çarpıcı, ayrıca kentın her zaman hukuksal metinlerin müdahalesinden önce ve hukuksal metinlerin müdahalesinden sonra hem biyolojik, hem de ideolojik bir bulaşma korkusu yaratıldığını görüyoruz.

Ne demek ideolojik bulaşma? O kadar dar alana o kadar büyük bir kalabalığı dolduruyor-

sunuz ki, bu insanlar kültürel, etnik, dinsel, siyasal olarak bulaşıyorlar birbirlerine ve aynı şekilde biyolojik olarak da bulaşıyorlar, birbirlerine hastalıklarını geçiriyorlar veya yeni yeni hastalıklar yaratıyorlar. Belki Atilla'yı korkutan bu, ölü deniz civarındaki Kayaköy, Türkiye'nin en geç mübadele alanlarından birisidir. Gördüyseniz aklınız durur, Kayaköy 1938'de boşaltılmıştı, muazzam bir taş mimariye sahiptir. 1938'den bu yana hâlâ Fethiye köyleri aşağıda son derece çamurdan basit sazdan yapılmış evler, hâlâ orada yaşamaktadırlar. Kayaköy boşaltıldıktan sonra devlet hiçbir kota koymamıştır Kayaköy yerleşimine ilişkin, hatta teşvik etmiştir. Mübadelelerde devletler teşvik eder terk edilen mala yerleşilmesini, Türk nüfusunun Trakya'da boşalttığı alana da yine oradaki yerel yönetimler yerleşilmesini telkin ettiler, çünkü bu mübadelenin unutulmasını tarihsel olarak hızlandırır ve kolaylaştırır. Böylece mübadillerin kendilerini daha iyi hissetmelerini sağlar. Fakat Kayaköy'e yerleşmedi insanlar, ahşaplarını söktüler, çatılarını söktüler, kuyularına baktılar, haydi taşlarına dokunamadılar veya dokunmadılar diyelim kısmen, freskleri ve dini sembolleri tahrip ettikten sonra dokunmadılar ta ki, Kültür Bakanlığı orayı bir açık hava müzesi yapınca kadar. Hayret edersiniz, yani ovoidan çok daha yüksek bir düzeyde kentleşmeye sahip Kayaköy'de niye insanlar yerleşmez, ama bugün bile yöre halkıyla konuştuğumuzda birbirine bu kadar yakın avluların, birbiriyle bu kadar iç içe mutfakların, bu kadar dar sokakların kendi yaşam biçimleri için imkânsız olduğunu, yani bu kadar bulaşma tehlikesinin kendi yaşam biçimleri için imkânsız olduğunu söylediklerini bugün bile duyabilirsiniz. İlginç bu açıdan, sadece o değil, belki iki büyük kenti hukuksal olarak tamamen bağımsız yönetimlere sahip, yani kendi yasalarını koyan, bunu sadece ademi merkezîyet açısından söylemiyorum, güçlü yerel yasalar, kentsel yasalara sahip olan Mexico City ve Londra örneklerinin neden dünyadaki diğer kentlere çok az benzediğinin birkaç sebebiyle birlikte bir sebebinin de bu geniş alana yayılmak ya da mesafe koyarak yakınlaşmak olduğunu görebilirsiniz. Dolayısıyla kent yönetmeliklerinin, zabıta yönetmeliklerinin, kent yasalarının altında insanların bu gibi ihtiyaçlarının bir dışı vurumundan ibaret olduğunu, bazen de merkezin müdahalesiyle kentlerin yönlendirmesinin bir sonucu olduğunu çok rahat görebiliyoruz.

New York'ta ve Los Angeles'ta ayrı ayrı 1990'lı yılların başında banliyö patlamaları, varoş patlamaları olduğunda Fransa'da çok ilginç tartışmalar yapıldı. Ben bir kısmına şahit de oldum, önemli hukuksal tartışmalar yapılıyordu. Göçmen düşmanlığı, perifer, varoş, yabancı alerjisi falan filan, ama Fransız bir Parisyenle bir New Yorker şu konuda anlaşamıyorlardı, bir Parisli için şunu anlamak mümkün değil: Neden yoksullar çevrede yaşıyor? Yani böyle bu ne kadar anlamsız bir şey, hani kendi yaşamları için o kadar net ki, Paris'in merkezi zenginler için çok önemli bir yaşam alanı ve Paris'in varoşları yoksullaşarak genişliyorlar. New York'un merkezi yoksullar için bir yaşam alanı ve New York'un etrafı zenginleşerek gelişiyor. Dolayısıyla hani yoksullar kenti patlattı dediğiniz zaman New York'ta şehir meydanı patlıyor, yoksullar kenti patlattı dediğiniz zaman Paris'te varoşlar patlıyor kente 30, 40, 50 km mesafede olan yerler patlıyor. Zengin mi kentin dışında oturmalıdır, yoksul mu kentin dışında oturmalıdır ve bu nasıl başarılı meselesinin belli hukuksal dü-

zenlemelere tabi olduğu, yani rezervuarlar yaratıldığı, yönetmeliklerle, kent yasaklarıyla ve kolluk denetimiyle yoksulların kentin belli bir yerine toplanmaya çalışıldığı yahut zenginlerin ekonomik güçle kentin belli bir yerini izole ettikleri kendileri için, örneklerde de sorun hukukta gibi gözüktür, kentin hukukla ilişkisinde gibi gözüktür sorun, ama bu değildir. Toplumsal yaşam, üretim ve bölüşüm kenti zorlar bir modele ve aslında yönetmelikler, tebliğler, zabıta tebliğnameleri, Belediye Meclis kararları sadece bu görünümün bir dışavurumu şeklindedir.

Aslında çok tipik belki de sizin disiplininiz için çok tanıdık bir şey 3. Napolyon döneminde çözülmüş bir iş bu, Hausman, Hausmanlaşmak denilen iş, yani kenti yoksullardan arındırmak istiyorsanız, kenti problemlili alanlardan arındırmak istiyorsanız büyük yıkımlar yaparsınız. Baron Hausman'ın yıkımı 17 sene sürmüş bir yıkımdır biliyorsunuz, 3. Napolyon'un emriyle bir Paris valisi diyelim ya da belediye başkanı diyelim, ikisinin arasında bir mevki, kenti yıkmıştır, büyük bulvarlar açmıştır, yerleşim alanlarını değiştirmiştir, yoksulların yerlerini değiştirmiştir. Bu 17 senenin içinde büyük bir kısımla yapmıştır bunu gerçekten, bugün çok güzel bir şehir dediğiniz Paris Hausman'ın Paris'idir. Yani sempatiyle baktığımız, hatta bir parça antika bulduğumuz, barok bulduğumuz o şehir çok kıyıcı bir valinin tekrar bir daha Paris komünü tekrar etmesin, bir daha dar sokaklara barikatlar kurulmasın, bir daha yoksullar kent merkezinde monarşiyi rahatsız etmesin diye büyük yerleşim alanlarını yıkarak yaptığı geniş bulvarların, çapraz bulvarların bir sonucudur. Aşırı bir iktidar kullanımıdır ve bu yüzden terim olmuştur zaten, yani bir şeyi dümdüz etmek buldozerle yıkmak, Hausmanlaştırmak, Hausman yapmak diye bir terim olarak bugün kullanıyoruz. Biz hukukta da kullanıyoruz çok ilginç biçimde, hem Alman Federal Yüksek Mahkemesi kararları nedeniyle, hem Amerikan Yüksek Mahkemesi kararları Hausmanlaştırmayı bir hukuksal terim olarak da kullanıyorlar siz nasıl bir terim olarak kullanıyorsunuz.

Kentle hukukun en temel ilişkisi elektrifikasyon sırasında olmuştur. Bu çok çarpıcı bir ilişki, yani antik Yunan sitesinin site hukuku, yahut dediğim gibi Roma Germen kentlerinin kent hukuku, bunlar gayet naif işlerdir, basit işlerdir. Aslında klasik Roma Germen hukukunun da özüdür bunlar site hukukları, kent hukukları, ama bizim gerçek anlamda bugün anladığımız anlamda kente özel bir hukukun gelişmesi bir kere enerji arz güvenliğiyle ilgilidir, bunun kavranmış olmasıyla ilgilidir, elektrifikasyonla ilgilidir. Çok ilginç biçimde sosyalistler de aynı dönemde kavramışlardır, hatta bir parça daha erken, bir parça daha büyük anlamlar yüklemişlerdir ve burjuva demokrasileri de aynı dönemde kavramıştır elektrifikasyonun kent için önemini ve elektrik arzının hukukla güvence altına alınmasının kent yapısındaki etkisini. Belki hatırlayacağımız bir dörtlük size söylemek istiyorum, 1956 tarihlidir. Bestelenmediği için o güzel şarkının bilinmeyen bir dörtlüğüdür o "*Karlı Kayın Ormanı*"nın, Nazım der ki onun sonunda: "*Şimdi şuradan saptım mıydı/Şose tren yolu ova 25 kilometreden pırıl pırıldır Moskova*" Gerçekten bulunduğu Prentinko'dan 25 km'dir Moskova ve 25 km uzaklıktan pırıl pırıl parlamaktadır kent elektrifikasyonu nedeniyle, kent ışıkları nedeniyle ve bir hayranlıkla bunu, estetik bir hayranlıkla Nazım yazmaktadır. Çok değil, ondan 10 yıl önce Lenin'e İtalya'da sorduklarında ne demek komünizm diye, Lenin

demmişti ki: “*Sosyalizm artı bol elektrik komünizm demektir*” Ne kadar çok elektriğimiz olursa sosyalizmden komünizme geçebiliriz. Sonradan anlaşıldı ki, bu kadar hayat basit değilmiş. Ne sosyalistlerin öngördüğü kadar basitmiş, yani yeterince elektriğimiz olunca komünizme geçebiliyormuşuz sosyalizmden, ne de burjuva parlamentolarının öngördüğü kadar basitmiş. Burjuva parlamentoları da öngöremedi, çok basit bir şey söyleyeyim size, Londra’nın havagazıyla aydınlatılma sürelerinin kadın hareketi açısından çok büyük bir rolü olmuştur hem Avrupa’da, hem İngiltere’de, hani Pankros kardeşlerin o meşhur risalelerinden hatırlayalım. Eğer bir kentin ışıklarını, sokak ışıklarını erken söndürürseniz kadınları sokaktan koparırsınız. Çok basit, kadınlar aydınlatılmamış sokaklarda, karanlıkta gezemezler, saldırıya uğrarlar, cinsel saldırıya yahut cebire dayalı saldırıya. Çok çarpıcı, bunu planlamanız mümkün müdür? Hayır, bunu 1800’lerde planlamanız mümkün müdür kadın hareketi bu kadar zayıfken, kadın algısı, kadının yaşama katılması algısı bu kadar zayıfken? Hayır, ama çok erken zamanda kadın hareketi bunu algılamıştır sosyalist feminist hareket ve kent ışıklandırması için mücadele etmiştir ve bugün Londra’nın kentin ışıkları saat kaçta sönecek sorusunun cevaplarından birisi sosyalist feminist kadın hareketi tarafından verilmiştir. Kadınların korkmadan sokakta gezmek isteyebileceği saate kadar sokak lambaları yanmalıdır.

Çarpıcı gözükiyor bütün bu işler, tabii kent karamsar bir konu, çok süremi aşmadan hemen birkaç dakikam daha var galiba. Çok çarpıcı bir konu, 19. Yüzyılın bütün iyimserleri kent söz konusu olunca karamsarlaşıyorlardı. Bu yüzden aslında büyük ütopya yazarları, kara ütopya yazarları kent konusunda çok karamsar olmuştur. Antik Yunan’da böyle değildi, Antik Yunan’da ve erken dönem Ortaçağ’da kent üzerine düşününce güzel kentler hayal ediliyordu. Bu Aztec Zigguratları gibi, Mısır bahçeleri gibi güzel, herkesin sosyal statüsüne göre mahallelerde oturduğu merkezde agorası olan o klasik kadim kentler hayal ediyordu, ama Jules Verne gibi çok iflah olmaz bir iyimser, hani biliyorsunuz bilimsel gelişme konusunda da çok iyimser bir insandı, sosyal yaşam konusunda da çok iyimserdi. 20. Yüzyılda Paris’ini okumanızı isterim. 20. Yüzyılda Paris 1960 yılında Paris’i hayal ediyor ve 1860 yılında yazılmış. 1860 yılında Paris’i hayal eden bir roman düşünün ki, Jules Verne teknolojik olarak da yakalamasıyla meşhurdur. Aya seyahatten tutun da helikoptere kadar ilk o söylemiştir, o kadar karamsardır ki, o kadar melankoliktir ki, çünkü Paris kentinden hiçbir şey beklememektedir. Paris kentinin gittikçe daha karanlık, gittikçe yaşamın daha zor olduğu, gittikçe yoksulların kent yaşamından uzaklaştığı bir kent olacağından korkmuşur 1860’ta veya daha yakın gelelim, 1920’lerde Volter Benjamin pasajları Paris üzerine yazıp, pasajlar üzerine düşünürken o kadar karamsardır ki, o kadar melankolikti ki, modernitenin yarattığı kentin hiçbir türden hukuksal düzenlemeyle yeniden insanların o kentlilerin kültürüne dahil edilemeyeceğinden korkuyordu ve endişe içerisindeydi.

Ne demek istemiş olduğunu yahut ne denilebilir? Belki şu andaki geldiğimiz ekonomik, siyasi, sosyal pozisyonu bize anlatan yasal metinler, bunların arasında yasal bağlayıcılığı olan İl Genel Meclisi kararları, yasal bağlayıcılığı olan Belediye Meclisi kararları, kenti ilişkin yasalar, afete ilişkin yasalar, belediyecilik yasaları dediğim gibi uluslararası şartlar

altında çekincelerimiz olan ve olmayan uluslararası kent şartları bir hukuksal vakadır, bir kente hukukla değil, ancak siyasetle müdahale edebileceğiniz de bir başka vakadır. Hukukun ne yaratıcılığını fazla gözümüzde büyütmeliyiz, ne kent kuruculuğunu fazla gözümüzde büyütmeliyiz. Zannediyorum ben Sayın Büyükşehir Belediye Başkanımıza karşı 30'un üzerinde dava kazandım son 25 yıldır veya 30 yıldır, hoş da bir adam, kişisel olarak sempati var, ama yaptığı işlere dönerek davalar açıyoruz. Bunlardan 20'sine yakını kazanmışızdır ve hiçbirisi uygulanmamıştır kazandığımız kararların, dolayısıyla hukuka fazla kurucu rol atfedersek veya yasal düzenlemenin çok fazla gözümüzü korkutmasına neden olursak ilerleme zorlaşır. Emin olun, biz siyaseten kente müdahale ettiğimizde hukuk arkamızdan gelecektir, parça parça bu yenilikleri düzenleyecektir. Bunun en klasik ve en meşhur örneğiyle sonlandırayım sözlerimi sizleri çok yormadan, sadece Paris komünü bilinir komün döneminden, ama aslında Güney Fransa'nın tamamında o sırada -komün belediye demektir biliyorsunuz Fransızca, hâlâ da komün derler kendi belediyelerine- güney komünlerinden birisinin çok hoş bir anayasası vardır, bir kent anayasası. Anayasa şöyledir:

1. Bu Salıdan itibaren devlet kaldırılmıştır -gayet naif bir biçimde devleti kaldırıyor-
2. 100 frangın üzerindeki borçlar affedilmiştir -herkesin herkese olan- 100 frangın altındaki borçlar için de biz tahsiline yardım etmeyeceğiz kamu gücü olarak -nasıl biliyorsanız öyle yapın-
3. İşte her vatandaş yönetime eşit şekilde katılacaktır.
4. Çarşamba günü belediyede toplantı var komünde.
5. Yurttaşlar silah başına.

Hani bu tip radikal bir kente müdahalenin kendisini de güvence altına almış hissetmiyor olduğu çok açık, anayasanın son maddesi de yurttaşlar silah başına şeklindedir. Belki ben silahtan kasten ateşli ve hani delici, kesici aletleri kastetmeyeyim, ama bu anayasa kente müdahale için hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Yurttaşlar işbaşına, kentinize müdahale edin, yaşlarınız, yönetmelikleriniz, meclis kararlarınız sonra, onlar bizim arkamızdan düzeler. Biz yol açtıkça onlar düzelterek arkamızdan gelirler. Siyasal olarak kazandığımızda hukuksal olarak da kazanmış oluruz. Çok teşekkür ediyorum sabırla dinlediğiniz için.